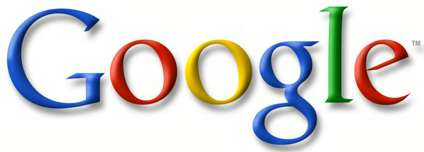

Betreman

(14)

(RE-
Trd)

3

IO. GOTTL. HEINECCIVS, IC.

C. Fritzsch sculps. Hamb. 17[illegible]

IO. GOTTL. HEINECCII, Ic.

S. REG. MAIEST. PORVSS. QVONDAM A CONSIL. SANCTIOR. IVR. AC PHILOS. IN ACAD. HALENSI PROF. P. O.

OPVSCVLA POSTVMA,

IN QVIBVS

HISTORIA EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI,

IPSIVSQVE EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI, PARTES II.

VITA LVDOVICI GERMANICI IMP.

ALIAQVE CONTINENTVR,

OMNIA EX SCHEDIS PATERNIS EDITA

A

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIO.

HALAE,
SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI.
CIↃ IↃCC XLIIII.

VIRO

ILLVSTRI ATQVE EXCELLENTISSIMO,

CAROLO STEPHANO IORDANO,

POTENTISS. PRVSSORVM REGI A CONSILIIS SANCTIORIBVS,

PATRONO OPTIME DE SE MERENTI,

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

Si, quantum apud TE, VIR ILLVSTRIS, *ceterosque patronos paternum mihi nomen profuit, tantum ego grato memorique animo adsequi possem: non minorem mihi vtilitatem ad conseruandam tuendamque voluntatem* TVAM *adferret gratia, quam ad parandam illam attulit Optimi Patris memoria. Verum etsi tanta sit* TVORVM *in me meritorum magnitudo, vt iam non dicam referri a me, sed ne satis quidem vmquam haberi gratia*

 possit;

possit; tantaque animi TVI magnitudo, ut, qui habeam, retulisse TIBI gratiam videar; nec adhuc tamen scio, qua ratione, officio ac potius pietate erga TE TIBI mihique satisfaciam. Animo enim voluens, quid potissimum TIBI offeram, tanquam aliquod summae obseruantiae erga TE meae pignus, tantorumque beneficiorum, quibus me TIBI obnoxium reddidisti, testem, tam me sensi inopem, ut parum abfuerit, quin ad nouarum tabularum auxilium confugerem. At hoc modo se nexu exsoluere non ingenui, sed illiberalis animi est. Aliud igitur mihi, qui totus TVVS sum, et esse debeo, non succurrit remedium, quam versuram quodammodo faciendi, atque aliena in rem meam conuertendi. Postuma itaque haec Optimi Patris opuscula splendidissimo nomini TVO consecrare audeo: et gemino id quidem nomine; tum ut publice exstet aliquod gratissimi deuinctissimique animi erga TE mei monumentum, tum ut orba haec parente suo volumina TE potissimum patronum inueniant. Alterum vero TIBI, ut vides, patri alterum debui. Quid est enim, VIR ILLVSTRIS, quod TIBI non debeam? Memini sane, quanta TV me, ut primum TE domi inspexi, humanitate et comitate complexus sis, quam mihi subinde beneuolentiam atque amorem TVVM non significaueris solum, sed et declaraueris; sic ut, si nihil postea beneficiorum, quibus me ornasti ac fecisti locupletem, accessisset, plus tamen iam tum mihi adsequutus viderer, quam sperare umquam vel optare sine audacia poteram. Sed multo etiam his maiora, nec scio, an

non

non summa tribuisti. Quid enim? quod in munere possim cum dignitate viuere, quod frui liceat omnibus ad bene beateque viuendum necessariis, summine haec beneficii loco haberem? Totum vero hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, TVVM, *vel certe* TVVM *et* ILLVSTRISSIMI VIRI LIB. BAR. DE COCCEII. *Vtriusque enim vestrûm studio, opera, auctoritate, dignitate, gratia de me perfectum esse, libens agnosco, grateque, quoad viuam, profitebor. Hoc ergo animo opuscula haec* TIBI, VIR ILLVSTRIS, *inscribere ausus sum, vt haec veluti tabula a* TE *acceptorum publice et palam exstaret, etiam atque etiam rogans, vt hoc, quidquid est, aequi bonique consulas,*

Officiique leuem non auersatus honorem,

exiguum istud quidem, TIBI *tamen deuotum munus benigne accipias. Sed et patris, dixi, caussa me scripta illius postuma* TVAE *fidei et clientelae committere. Interest certe eorum, talem se patronum sortiri, qui simul earum rerum, quae hic aguntur, iudex et arbiter esse possit.* TE *vero,* VIR ILLVSTRIS, *horum omnium nihil fugit. Siue enim veterem historiam, siue antiquitates Graecas et Romanas, siue criticam, et, vt generatim dicam, elegantiores litteras cogitem, quae et in his patris scriptis vtramque paginam faciunt,* TIBI *profecto de his omnibus vel de plano pronunciandi potestas est. Mihi sane omnibusque, qui* TE *norunt, visum est, acerrimum immortalis viri* LACROZII, *veteris* TVI *amici, ingenium,*

nium, quemadmodum instructissima eiusdem bibliotheca, veluti hereditate esse ad TE *delatum. Hinc tantus quotidie ad museum* TVVM, *tamquam ad academiam aliquam, principum virorum litteratorumque, ingenii et doctrinae laude florentium, tantus, inquam, numerus confluit, vt nemo tam a musis auersus sit, quin ex doctissimis iucundissimisque sermonibus, qui ibi seruntur, incredibilem auribus animoque capiat voluptatem. Ecquis denique non summo* TVO *in litteras amore in admirationem rapiatur, quo permotus earum caussa doctissimorum omnis aeui hominum exemplo iter instituisti, quod a* TE *ipso elegantissime descriptum, non minus ac vita* LACROZII, *perenne illud monumentum a* TE *tanto viro positum, et Diarium litterarium* TVVM, *vberrimum legentibus fructum voluptatemque adfert? Grauissimas ergo caussas,* VIR ILLVSTRIS, *cur haec ad neminem potius quam ad* TE *detulerim, vides, et si vides, in spem laetissimam adducor, fore vt non omnem solum apud* TE *audaciae et temeritatis culpam effugiam, sed etiam ea* TIBI, *abundantia quadam amoris erga me* TVI, *grata sint, quae sine maximo scelere a me intermitti non potuerunt. Hac spe fretus me meaque omnia* TIBI *etiam atque etiam commendo. Vale,* VIR ILLVSTRIS, *mihique porro praesidio sies. Lignicii a. d. IV. Kalendas Iulias* CIϽ IϽCC XLIII.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

QVemadmodum multas adhuc ſtudioſe rationes circumſpexi, quibus parentare digniſſime Optimo ac deſideratiſſimo Patri poſſem; ita hoc non poſtremum pietatis exiſtimaui opus eſſe, dare operam, ne vllus eius labor, quo iuuare tùm reliqua litterarum ſtudia, tum vero maxime iurisprudentiam ſtuduit, mea culpa depereat, aut

Tineas paſcat taciturnus inertes. a)

Primum itaque iis, quae ad BARN. BRISSONIVM *de verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione* adhuc reliqua erant, exactis, porro ex chartacea eius ſupellectile religioſe omnia conquiſiui, optima et quae operae eſſent, aliquando editurus. Sunt ex illis haec, quae iam vno iuncta faſciculo OPVSCVLORVM POSTVMORVM

b nomi-

a) HORAT. *Epiſt.* I, 20, v. 12.

nomine in lucem prodeunt, reliquis ſcriptis a ſuperſtite publicatis non diſſimilia, ſed argumenti dignitate, luculenta rerum tractatione, dictionis cultu et elegantia, iucunda doctrinae varietate, rerumque vtiliſſimarum vbertate idem Parentis ingenium vſquequaque referentia: quamquam id quidem licebit iis exiſtimare, qui legerint. Scio quidem, quam male audiat, quidquid fere adhuc *poſtumorum* natum eſt. Sed nec minus, quid ſit, cur nullius illa ſuffragium meruerint, quidque tum eiusmodi ſcriptis, tum editoribus potiſſimum vitio datum ſit, ſcio. Quarum tamen reprehenſionum quum nulla in haec noſtra cadat, cur vel immortali, quam ſuo ſibi ingenio condidit ὁ μακαρίτης, famae, vel poſtumis ipſis, vel etiam mihi illa edenti quidquam metuam, ego quidem nihil cauſſae video. Si quis tamen haec, tantum quod ſint poſtuma, inuidioſe culpauerit, citraque examen nec cognita prius cauſſa continuo damnauerit, nae illi metuo valde, ne litem ſuam feciſſe pronuncietur. Quisquis vero faſtidio tam delicato eſt, vt ne deguſtare quidem et periculum facere velit, eius ne in aliis quidem rebus palato quisquam facile crediderit. Pro certo itaque habeo, eorum, qui noſtra cum aliorum poſtumis, irata Lucina editis, paullo diligentius contulerint, niſi qui ſit

Neſcius examen certo compeſcere puncto, b)

fore neminem, cui non oppido ingens aliquod diſcrimen in oculos incurrat. Sed quid ego in cauſſa dicenda operam perdo? Quisquamne adhuc diem dixit? Magis eſt, vt de ſingulis hoc faſciculo comprehenſis, quae te ſcire, CANDIDE LECTOR, tua intereſt, praemoneam. Vno verbo expediam.

Primum locum occupat HISTORIA EDICTORVM OMNIVM ATQVE EDICTI PERPETVI, ipſumque EDICTVM PERPETVVM ordini et integritati ſuae reſtitutum, quantum quidem illius in ſchedis paternis perfectum inueni. Pars haec non magna quidem eſt,

b) PERSIVS *Sat. V. v.* 100.

est, nec contemnenda tamen, diu promissi diuque exspectati operis, cui si supremam imponere manum auctori licuisset, rem adsequutus esset, quam nescio an hodie nemo. Summus sane iurisprudentiae gradus est legum, Senatusconsultorum, edictorumque deperditorum restitutio, at si quid hoc maius est, hoc profecto est, totum Iuliani edictum ordini ac integritati suae restituere. Pauci oppido reperti sunt, qui, tametsi illis nec paruum ingenium, nec incultum fuerit, nec turpiter hirtum, ausi essent

Nauibus amissis fluitantia quaerere aplustra,

pauciores etiam, qui talia conando, operae fecissent pretium. Attamen ex id genus scriptis IAC. GOTHOFREDI, FRANC. BALDVINI, IAC. RAEVARDI, PERIZONII, GER. NOODTII, BRVMMERI, HENR. BRENCMANNI, NOORDKERKII, IO. GVIL. HOFFMANNI, aliorumque insignium eruditione ingenioque virorum, qui legum veterum fragmenta veluti sparsa Hippolyti membra admiranda industria vndique collegerunt, iurisprudentiam tantum cepisse fructum, animaduertit venerandus pater meus, vt iam diu eamdem bene de illa merendi viam ingressus sit. Tantae vero laudis admirationi, et natae inde honestae aemulationi alteram debemus vitam *legum Aeliae Sentiae*, c) nec non *Iuliae et Papiae Poppaeae*, restitutori non minus, quam primis legum harum conditoribus gloriae futuram. At non hic substitit Beati Patris industria. Eodem enim consilio *Edicto Perpetuo* manum admouit. Ac ab anno quidem saeculi huius vicesimo quinto, quo primum lucem vidit *commentarius ad Legem Iuliam*, vel ante forte non multo coepit hunc lapidem voluere. Tum certe primum edicti perpetui edendi spem fecit. d) Eiusdem rei fidem iterum dedit in *Hi-*

c) *Syntagm. Antiqu. Rom. Lib. I. Tit. VI. §. 12.*
d) *Praefat. ad Comment. de leg. Iul. et Pap. pag. si numeres XII.*

storia iuris Rom. et Germanici, e) sed ita, vt parum spei aut ipse habere, aut aliis relinquere iam tum videretur operis plane absoluendi. Posteriore hoc loco quum totius, quod tenuit, instituti legumque, quas sibi in concinnando hoc opere praescripserit, quasue et in fragmentis eius per omnia seruatas intelliges, rationem reddat, integra verba exscribam. *Nos ipsi,* inquit, *in schedis habemus Edictum perpetuum, multorum annorum adfectum magis, quam perfectum opus, in quo tria potissimum nobis pro-propofuimus: primum, vt historiam edictorum et edicti perpetui demus quam accuratissimam: alterum, vt ipsum edictum non modo ordini et integritati suae, quoad ejus fieri potest, restituamus, sed et omnia probationibus luculentissimis firmemus: tertium, vt fragmenta veterum iurisconsultorum, qui Edictum perpetuum commentariis suis illustrarunt, omnia suis quaeque locis aptemus, eoque modo genuinam eorum speciem in clarissima luce collocemus. Vtinam,* addit, *demum colophonem imponere liceret laborioso operi! Sperarem, iurisprudentiae haud parum lucis ex his vigiliis meis accessurum. Sed haec Deo curae erunt.* Secus vero Deo, humanorum consiliorum arbitro, visum est, atque vt praesaga mens futuri praeuiderat, vtique accidit. Permultas mihi videor posse caussas memorare, cur, quam in Belgio exorsus erat, telam non licuerit pertexere. Ex quo enim in Germaniam rediit, nec otii illi satis relinquebatur ad exigendum operum omnium longe maximum et laboriosissimum, nec eadem forte ad pristina studia propensio. Quis enim est, qui nesciat, quam varia ac multiplicia sint munia ab antecessore in Germaniae academiis obeunda? Magnopere fallitur, qui hic, quemadmodum in Belgio, sola absolui cathedra publicum professoris iuris munus existimat. De omni iure publice priuatimque respondere, saepe etiam delegati iudicis partibus fungi, quin et in aliis collegiis ac tribunalibus ius dicere, quis haec ab antecessore in Belgio requirat? His tamen nihil in Germania frequentius: sic vt, quum *agant negotium publicum, cognoscant, iudi-*

e) *Lib. I. §. CCLXXVII. in schol.*

iudicent, proment et exerceant iustitiam, quaeque ipsi docent, in vsu habeant, f) maiore iure hi, quam illi, iurisconsultorum nomen, iudice CICERONE latissime manans, ff) sibi vindicare posse videantur. Quid de feriis dicam et vacationibus, quae in Belgio professoribus quotannis indulgentur, quaeue solae suffecissent coepto absoluendo operi. Sed de his ne cogitandum quidem Patri vel Francofurti vel Halae fuit. Sed sine his etiam, vt dixi, erat, quod illius a persequendo opere animum auocare poterat, et auocauit vere. Nam vt alii aliis rebus studiisque tenentur; sic pro aliis atque aliis regionibus etiam variare studia, atque eidem disciplinarum generi pro genio cuiusque nationis plus minusue tribui, quis non animaduertit? Quid mirum itaque, si patrem ad genium popularium, cum quibus illi viuendum rursus erat, sese totum componentem Belgicis amoribus Germanicos surrogasse videas? Ac noui sane hi amores *libros progenuerunt vtilissimos*, quibus tum Philosophiam tum ius Romanum et Germanicum illustrauit: vt aequiore animo res litteraria nunc careat integro Edicto perpetuo, an plus amisisset non legendo cetera scripta, difficile sit iudicare. Sed in viam redeo.

Equidem ad HISTORIAM EDICTORVM EDICTIQVE PERPETVI quod attinet, nihil illi admodum deesse videtur, praeter extremam illam sectionem, qua inquirendum sibi putauit auctor, sitne Iustinianus vel Tribonianus in vtroque Codice et Pandectis Edicti perpetui ordinem presso pede sequutus? Haud scio, an a negantium IAC. GOTHOFREDI, g) et qui illum laudat ANT. SCHVLTINGII, h) nec non VIRI ILLVSTR. CORN. VAN BYNKERSHOEK i) sententia Optimi Patris abhorreat

f) PLIN. *Epist. I, 10.*
ff) *de Oratore I, 48.*
g) *in Manual. Iur.*
h) *Iurispr. vet. Anteiustin. p. 684.*
i) *Obseruat. II, 25.*

reat ratio? Vix tamen crediderim. Nihil enim doctissimorum horum virorum obseruatione solidius. Absolutam itaque ac perfectam, quam nemo, quod sciam, ex instituto vmquam adgressus est, edictorum edictique perpetui habes historiam, de qua nonnulla adhuc, nisi quid te detinet, audi.

Primum ampliorem ac pleniorem *libro altero* ii) inuenies SALVII IVLIANI *vitam*, quam est illa, quae a beato auctore programmatis olim loco publice proposita, posteaque *Opusculorum variorum* συλλογῇ k) inserta est. Deinde, si scire laboras, quid caussae sit alti de *Aedilitio edicto* silentii, dicam. Constituerat aliquando beatus Parens omnia, quae ad nobilissimum illud Edictum pertinerent, singulari commentario complecti. Fidem eius rei etiam publice obligauit. l) Sed praeter ea, quae in aduersaria retulit, nihil promouit. Quum vero postea mihi aliquod edendum litterarium specimen esset, quidquid ad celebre hoc edictum hinc inde congesserat, mecum communicauit, illisque vtenda fruenda concessit. Et hinc natum maximam partem est *caput primum* mei de eodem Edicto libelli. Decebat scilicet patri reddere, quae patris sunt. Ceterum auide exspectamus, quem V. A. EVER. OTTO minatur, ad Edictum Aedilitium commentarium, quo procul dubio ceterorum omnium luminibus officiet.

De *historia edictorum* hactenus: restat vt de ipso EDICTO PERPETVO pristinae integritati, quoad eius fieri potuit, restituto dicamus. Vnam eius alteramque partem exhibeo ex decem, quibus constitisse illud olim cum HVB. GIPHANIO m) censuit optimus Pater. Reliquas octo cum ipso patre abstulit orcus. Ex his tamen totum opus aestimare poteris, tamquam ex

ii) *Lib. II. cap. 3. p. 191.*
k) *Exerc. XXIII. p. 788.*
l) *in Praef. ad Comm. de Leg. Iul. et Pap. pag. XII. et in ipsa Histor. Edictor. p. 126.*
m) *in Oecon. iuris p. 122.*

ex vngue leonem, in quibus si quid exspectatione tua dignum inueneris, impense laetabor. Meum certe fuit rem litterariam non defraudare fructu, quem ex hoc labore capere potest. Hoc igitur Catone contenti simus. Excitabit fortassis alios spectatum Patris exemplum ad coepta absoluenda. Quod si fiet, nae ego mihi qualicumque mea opera plaudam.

Succedunt Edicto LIBRI quidam VETERVM IVRISCONSVLTORVM in integrum restituti, quae res in restitutione legum, Senatusconsultorum, Edictorum, ad quae notarunt, quin et in interpretandis ipsis iurisconsultorum fragmentis, vtramque facere paginam, nemo non intelligit.

TOPOGRAPHIA IVRIS, quae sequitur, siue notitia locorum, vrbium, regionum, quarum in iure ciuili mentio fit, tametsi breuissima illa sit, sufficere tamen poterit ad ἀγεωγράφους in viam reducendos. Sunt enim, qui extra orbem terrarum se delatos, vel in intermundiis agere putant, si quod priscum loci vel regionis nomen apud iureconsultos legant. His itaque Hermae vicem praestabit *topographia iuris:* reliqui autem, qui nihil harum rerum nesciunt, illo indice facile carent.

Postremo adieci fragmentum bene longum COMMENTARII DE REBVS LVDOVICI GERMANICI, eo consilio a Patre conscripti, vt inde primae peti origines iuris publici Germanici possint. Non erunt haec ad palatum iis, qui Francica et Carolingica omnia ex iure publico proscribunt. Francorum enim instituta et mores libertati Germanicae, cui tamquam fundamento omne ius publicum superstruendum est, non minus esse aduersos, quam ipsi olim Franci Germanis exitiosi fuerunt. Sed si vel ratione vel auctoritate pugnandum esset, non deforent forte siue argumenta siue auctores et iudices, quibus se tueri auctor posset. Historiam certe Imperii Germanici, fontem illum limpidissimum iuris publici, ab eodem

eodem Rege orditur V. C. IO. DAVID KOELERVS. Diſtinguit ſcilicet Hiſtoriam Germanicam ab Hiſtoria Imperii Germanici, quam ab eo tempore repetit, quo Germania a reliquis Francorum regnis et prouinciis ſeparata, ſingulare regnum effecta eſt. Quod quum ſub Ludouico Germanico anno erae Chriſt. IↃCCCXLIII. factum ſit, ab eodem tempore Hiſtoria Imperii Germanici ordienda videtur. Quidni igitur hic prima quoque iuris publici veſtigia inuenire liceat? Si cui tamen ſecus videtur, vt videtur VIRO PERILL. DE LVDEWIG, n) ego quidem non intercedo. Sunt profecto ea, quae hac de re attulit Vir, de vtraque republica aeque ac omni re litteraria meritiſſimus, vt eius omnia, tam docta, tam luculenta, tam ſolida, vt cum eo nemo non errare malit, quam cum aliis vera ſentire. Quidquid vero quisque de propoſito ſentiat, hiſtoriae tamen amantium puto fore neminem, quin ipſam Ludouici hiſtoriam ex plenae fidei monumentis et diplomatibus, quorum codicem ad calcem reiectum videbis, concinnatam non inuitus legat. Promulſidis loco haec adpoſui, nunc ipſis, CANDIDE LECTOR, ſi non faſtidis, fruere dapibus. Ita vale et his faue,

Quoque magis faueas, non ſunt haec edita ab ipſo,
Sed quaſi de domini ſunere rapta ſui. o)

n) *in Praef. ad ſingularia iur. publ. p. 60. ſequ.*
o) OVID. *Triſt. I, 6, 37.*

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLOR. POSTVMOR.

TOM. I.

HISTORIAM EDICTORVM, *EDI*CTIQVE PERPETVI COMPLECTENS.

HISTORIA EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

LIBER I.

HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM.

CAP. I.

DE EDICTIS GENERATIM, ET QVIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

I. *Historiam Edictorum nondum satis esse illustratam.* II. *Edicta quid?* III. *Ea Romae proponere solitos, qui exercitibus praeessent.* IIII. *Itemque sacerdotes, Pontifices, Decemuiros sacrorum, Augures.* V. *Maxime tamen magistratus.* EDICTVM *aliquando pro lege accipi,* LEGEM *pro edicto.* VI. *Priuati quo sensu dicantur* EDICERE? VII. *Diuulgatio per libellos, pittacia, picturas, praecones. Marsyae statua, ex qua suspensi libelli famosi.* VIII. *An ius edicendi arcessendum sit ab* IMPERIO *magistratuum?* VIIII. *Sententia Car. Sigonii expensa.* X. *Quocumque sensu accipiatur imperium, ex eo deriuari non posse ius edicendi. Cur ipsa Edicta aliquando vocentur* IMPERIA? XI. *Ius reddendi edicta coniunctum fuisse cum* HONORIBVS. *Quinam* HONORATI? XII. *Quid* IVS HONORARIVM?

 §. I.

§. I.

Historiam EDICTORVM et EDICTI PERPETVI scribere adgredior, opus vel eo nomine paullo difficilius, quod nec veterum quisquam eam rem attigit, nec ipsa edicta adeo multa aetatem tulerunt. Paucae vero illae, quae, tamquam fractae e naufragio tabulae, supersunt, veterum Edictorum reliquiae ita fere comparatae sunt, vt pristinam eorum formam ex iis non magis aestimare possis, quam palatii alicuius pristinum splendorem ex saxis quibusdam, quae vetustas nondum plane exedit. Accedit, quod ne eorum quidem industria, qui post felicem illam temporum litterarumque reparationem historiam iurisprudentiae nostrae illustrare coeperunt, magnopere nobis profuerit. CAMILLVS enim BORELLVS, similesque scriptores pleraque ad rem nihil pertinentia conuasarunt: alii rem exsequuti sunt obiter ac perfunctorie, plures aliorum scrinia expilarunt tam inuerecunde, vt alienos quisque errores suos fecerit, eosque nouis tegere studuerit erroribus, ne perplueret scilicet. Quandoquidem tamen EDICTVM PERPETVVM, vt recte iam pridem obseruarunt viri doctissimi, veluti fundus sit iurisprudentiae nostrae, eiusque proinde vel maxime intersit, partem hanc historiae iuris non omnino incultam relinqui: iuuabit facere periculum, an de edictis certius aliquid ac solidius, quam adhuc scriptum sit, scribi possit. Vt autem ordinis nobis constet ratio: dissertationem hanc vniuersam ita partiemur, vt LIBRO PRIORE cum generatim de EDICTIS eorumque origine et varietate, tum de magistratibus, iuris honorarii auctoribus; POSTERIORE de EDICTO PERPETVO, Hadriani condito auspiciis, eiusque historia, conditore, interpretibus atque instauratoribus paullo accuratius disseramus. His enim explicatis capitibus, nihil admodum, quod ad EDICTORVM EDICTIque PERPETVI HISTORIAM pertinere videatur, desiderari posse arbitramur.

§. II.

Vt vero rem ab ouo, quod aiunt, ordiamur: EDICTA Romanis erant praecepta, ab iis, qui honoribus fungebantur, de rebus ad eorum curam pertinentibus, promulgata. PLVTARCHVS *Marcell. p. 312.* Καὶ γὰρ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ τῶν ἀρχόντων ἕλληνες μὲν διατάγματα, Ῥωμαῖοι δὲ ΕΔΙΚΤΑ προσαγορεύουσι. *Praecepta magistratuum, publice*

publice proposita, Graeci διατάγματα, *Romani* EDICTA *adpellare solent.* Et DIONYSIO HALIC. *Antiqu. Rom. Lib. V. p. 336.* EDICTVM est διάγραμμα τῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ θελεύουσι καὶ διατάττουσι, ὅ, τι θέλουσι, τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, id est, *programma, quo magistratus praecipiebant, denunciabantque, quae fieri vellent, quaeque ciuibus iusta honestaque futura videbantur.* Recte sane: nisi quod vterque eam edicendi potestatem solis magistratibus videtur vindicare, quum praeter illos non modo ii, qui exercitus ducebant, (qui et ipsi τῶν ἀρχόντων vocabulo comprehendi possunt,) sed et sacerdotes, quos ἕτερόν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς, *diuersum a magistratibus ordinem* esse obseruat ARISTOTELES *Polit. Lib. IV. Cap. XV.* populum edictis monere soliti sint. Id quod iam pluribus erit demonstrandum.

§. III.

Iis, qui bellum administrabant, tam veluti proprium erat edicere, vt DONATVS ad illa TERENTII *Eunuch. IV, 7. v. 36: Nunc adeo, miles,* EDICO *tibi*, eleganter notet: *Quam superbe! quasi militi. Nam* EDICTVM *praetoris dicitur*, et IMPERATORIS. Laudat hoc Romanorum institutum DIONYS. HALIC. Ἀρχαιολ. *Lib. II. p. 87.* simul obseruans, Romanos pleraque in bellis edictis administrare, in eoque vel maxime eluxisse Romuli prudentiam, quod, si quid turbidi incideret, non necessum primum haberet, tribunos vel magistros equitum eligere, vel censum delectumque habere, sed ἀφ' ἑνὸς κελεύματος *ad vnum edictum* omnes in armis adessent. Et haec quidem ducum edicta repentina erant, ac subitanea, qualia proponebant, si quando milites ante certum tempus adesse iubebant, LAMPRID. *Alex. Cap. XLV.* iter indicebant, CASSIODOR. *Variar. I, 24.* relictos in hibernis ad signa reuocabant, SALLVST. *fragm.* denique in immorigeros ac ignauos inuehebantur, vel in eos, prout mererentur, animaduertebant. HIRT. *de bello Afric. Cap. XLVI.* Ast praeter haec et iurisdictionis castrensis et disciplinae caussa quaedam proponebant imperatores, eaque edicta castrensia non minoris apud exercitum auctoritatis erant ac praetorum intra vrbem. Tale apud DIONEM CASSIVM in *Excerpt. Peiresc. p. 601.* erat edictum Marcelli: μηδεμίαν εἰς τὸ τάφρευμα γυναῖκα εἰσιέναι· *ne vlli mulieri accessus in castra esset.* Tale Metelli apud SALLVSTIVM *Iugurt. Cap. XLIV.* quo vno, simul ac in Africam venit, adiumenta ignauiae sustulit. Tale denique Germanici, Caesaris, laudatum ab ARRIO MENANDRO *l. 4. §. 13. D. de re mi-*

 lit.

lit. quod, tamquam castrense perpetuum apud posteros valuisse, et seuerioris disciplinae diu post praebuisse animaduertimus. Quin sub Marco Antonino reduxisse hunc morem videtur Auidius Cassius, de quo VOLCAT. GALLIC. *Cap. VI: Statim ad signa* EDICTI *iussit, et* PROGRAMMA *in parietibus fixit, vt si quis cinctus inueniretur apud Daphnen, discinctus rediret.* Qui et paucis interiectis refert, eumdem interminatum esse militibus, eos hiemem sub pellibus acturos, nisi corrigerent suos mores. *Et egissent*, inquit, *nisi vixissent honestius.*

§. IIII.

Sed et sacerdotes de sacris faciundis edicta tum repentina, tum perpetua, reddidisse, luculenter potest probari. De prioribus omnia satis nota ac peruulgata esse existimamus. Sic enim apud REINES *Inscript. Class. IV, 6.* KAL. APRIL. L. AEMILIO PAVLLO II. C. LICINIO CRASSO COS. PONTIFEX SEMPRONIVS EDIXIT MEGALESIA. Sic apud LIVIVM *Lib. XL. Cap. XXXVII.* Decemuiri sacrorum *supplicationem in biduum valetudinis caussa in vrbe, et per omnia fora et conciliabula* EDICVNT. Immo et propositi ab Auguribus huiusmodi edicti exemplum est apud VALER. MAX. *Lib. VIII. Cap. II. exemplo IIII.* Id vero non perinde omnibus compertum est, Pontifices, saltim Maximos, sub ipsius auspicia sacerdotii ciues edicto generali ac perpetuo de fastis, intercalandi ratione, omnique sacrorum ordine admonuisse, quamuis id iam animaduerterint IAC. GVTHER. *de iure Pontif. I, 12.* et IO. ANDR. BOSIVS *de Pontif. max. Rom. IV, 1.* Auctorem sane eius rei locupletissimum habemus CORN. TACITVM *Hist. II, 91.* qui de funestis omnibus, oblatis Vitellio, agens, obseruat, *apud ciuitatem, cuncta interpretantem funesti ominis loco acceptum esse, quod maximum pontificatum adeptus, de* CAERIMONIIS PVBLICIS *quinto decimo kal. Augusti* EDIXISSET, *antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus.* Id vero edictum ita comparatum erat, vt exemplo Praetorum aliorumque magistratuum pleraque ex decessorum edictis in illud transferrent pontifices, et pauca tantum noua, prout res exigere videbatur, eidem adstruerent. Nam ex vetere illo et tralatitio edicto, vel TABVLA, *quae apud Pontificem max.* erat, verba quaedam nobis seruauit GELL. *Noct. Attic. II, 28.* vbi addi merentur, quae de illa tabula erudite disseruit HENR. DODWELL. *Adpend. praelect. Cambden. p. 655. sequ.*

§. V.

§. V.

Praecipue tamen illud edicendi ius erat penes magistratus, qui, teste POMPONIO *l. 2. §. 10. D. de orig. iur. iura reddebant, et vt scirent ciues, de qua re quisque dicturus esset, seque praemuniret,* EDICTA *proponebant.* Quidquid ergo vel populus, vel plebs, vel senatus, lege, plebiscito, SCto sanxissent: quidquid ipsi magistratus fieri omittiue vellent: id omne illi ciuibus per edicta denunciabant. Quo factum videtur, vt LEX et EDICTVM promiscue passim accipiantur. Nam CICERONI edictum, vt infra ostendemus, est *lex annua:* PLINIO edictum censorium *lex censoria:* auctori Glossarum nomicarum edictum in genere νόμος, γενόμενος ἀπὸ προστάξεως. Contra *edicta Iulia* pro legibus Iuliis dixit HORAT. *Carm. IV, 15. v. 21,* seu ACRON in scholiis obseruauit.

Non, qui profundum Danubium bibunt,
EDICTA *rumpent* IVLIA: *non Getae,*
Non Seres, infidiue Persae,
Non Tanain prope flumen orti.

Certius est, eadem notione TERTVLLIANVM *de pudicit. Cap. V.* ipsam legem diuinam *coeleste* EDICTVM; et libro *de Resurrect. carn. Cap. XVIII.* consilium Dei de mortuis in vitam reuocandis EDICTVM *Dei, apud omnes pendens* vocare. At κυρίως tamen eo nomine veniebat, quidquid magistratus praeter leges praecipiebant. Quam vocabuli significationem ad res sacras suo more transferens idem TERTVLLIANVS *de coron. milit. Cap. IIII. Dicit*, inquit, *et Apostolus: Si quid ignoratis, Deus vobis reuelabit: solitus et ipse consilium subministrare, quum praeceptum Dei non habebat, et quaedam* EDICERE A SEMET IPSO. Vbi Dei praecepta manifesto comparat legibus; consilia Apostolorum edictis, quibus magistratus aliquid praeter leges a semet ipsis iubebant. Quemadmodum vero haec edicta magistratuum, quae ipsa commendabat aequitas, accedente diuturno vsu eamdem paene, ac ipsae leges, auctoritatem obtinebant: ita de praeceptis illis Apostolorum idem obseruat TERTVLLIANVS, dum statim subdit: *Itaque consilium et* EDICTVM *Apostoli diuini iam praecepti instar obtinuit de rationis diuinae patrocinio.*

§. VI.

Quae quum ita sint, minus proprie EDICERE dicuntur magistratus, praecipientes aliquid paullo imperiosius. Quamuis enim, quod

quod ad verbi originem et analogiam grammaticam attinet, nihil prohibeat, quo minus et priuatus aliquid possit EDICERE, quia hoc in se nihil est aliud, quam palam, vel libere aperteque dicere, vti monuit STEWECH. *ad Veget. de re milit. III, 51. p. 243.* eodemque sensu scripserit TERTVLL. *de Resurrect. carn. Cap. L. Dum in quem statum non resurgat,* EDICITVR, *in quem resurgat, subauditur:* vsus tamen,

Quem penes arbitrium est, et vis et norma loquendi

magis probauit significationem alteram, quam notauit DONATVS apud DIONYS. GOTHOFRED. *Auct. de L. L. p. 1559:* EDICIMVS, *quod iubemus fieri.* Quumque id maxime fieret a magistratibus iisque, qui honoribus fungebantur, inualuit demum, vt hi fere tantum EDICERE dicerentur. Quare minus proprie et ex vsu loquuntur veteres, si quando vel per iocum, vel elegantiae caussa priuatos aliquid edicere, aiunt, veluti PLAVTVS, *Aulul. II, 4. v. 2. et Pseudol. I, 1. v. 125.* et HORAT. *Serm. II, 3. v. 226.* vbi hominem pecuniosum luxuque diffluentem, illico ait EDIXISSE,

Piscator vti, pomarius, auceps,
Vnguentarius, ac Tusci turba improba vici,
Cum scurris fartor, cum Velabro omne macellum
Mane domum veniant.

Familiare nimirum est poëtis, vocabula et formulas sollemnes ad res priuatas, easque aliquando nullius momenti, transferre, vt mirum non sit, apud eos edicere omnes, qui quid praeciperent paullo imperiosius. Attamen ex his locis non magis colligas, priuatos proprie edicere, quam parasitum vere ac κυρίως *egisse* EDICTIONES *aedilitias*, vel EDICTA *comica* vere ac serio reddidisse histriones, quum tamen vtrisque edicta huiusmodi perridicula adfingat PLAVTVS *Curcul. II, 1. v. 4. Captiu. IV, 2. v. 11. Poenul. prolog. v. 16. sequ.*

§. VII.

Edictorum itaque loco priuati, si quid diuulgatum vellent, proponebant *libellos,* qui et *pittacia* dicebantur *ἀπὸ τῆς πίττης, a pice,* qua adglutinabantur statuis vel parietibus. Menag. *ad Diog. Laërt. VI, 89. p. 263.* Aliquando rem ipsam pictura ponebant ob oculos: aliquando conducebant praecones, qui, quod scire omnes vellent, in foris, compitis, viisque publicis proclamarent. Quae omnia iam exemplis demonstrare iuuabit. Sic apud CVRIVM FORTVN. *Schol. Lib. I.* dominus, cuius seruum fuga abstulerat, LIBELLO *proposito, et*

PER

PER PRAECONEM *nuncians, dicit, daturum se denarios mille ei, qui ad se seruum perduxisset.* Sic et bibliopolae nouos libros publice proscribebant, libellis vel pittaciis ex pilis et columnis suspensis. Quo pertinent illa HORATII *Serm. I, 4. v. 71.*

Nulla taberna meos habeat, neque PILA *libellos.*

Sed et, qui res amissas repetebant, modo propositis libellis id agebant, modo conductis praeconibus: cuius rei exempla sunt apud PLAVT. *Rudent. X, 2. v. 7.* PETRON. *Satyr. Cap.* LVCIAN. *in Demonacte p. Tom.* et VLPIANVM *l. 43. §. 8. D. de furt.* vbi conferri merentur, quae de praeconum vsu, apud Graecos et Romanos frequentissimo, disseruerunt IAC. CVIACIVS *Obseru. XI, 18.* PETR. PITHOEVS *Aduersar. I, 2.* MARQV. FREHER. *Parerg. II, 20.* ABR. WIELING. *de furto per lanc. et licium concepto Cap. VII. §. II. sequ.* Porro et philosophos, propositis libellis vel pittaciis cum auditoribus suis egisse, testatur LVCIANVS, dum *in Hermotimo p. Tom.* scribit: Πιττάκιόν τι ἐκρέματο ὑπὲρ τοῦ πυλῶνος, μεγάλοις γράμμασι λέγων ΤΗΜΕΡΟΝ ΟΥ ΣΥΜΦΙΛΟΣΟΦΕΙΝ. *Pittacium suspenderat in vestibulo, litteris maiusculis indicans:* HODIE SE NON PHILOSOPHARI. Similibus libellis vtebantur, eosque vel in compitis et porticibus suspendere, vel vicatim spargere solebant, qui munera gladiatoria, venationes, naumachias erant edituri, vti ex CICER. *Philipp. II, 38.* et SENEC. *Controu. IV, p. 354. edit. Gronou.* probauit IVST. LIPS. *Saturnal. II, 18.* qui eodem loco obseruat, ab iisdem, qui publicae isti subseruiebant insaniae, propositas esse picturas, quibus ob oculos ponerentur futura certamina, quem morem hodienum imitari animaduertimus agyrtas, ludiones, funambulos, et ceteros circumforaneos. Eo sane pertinent illa ardelionis apud HORATIVM *Serm. II, 7. v. 95.*

Vel quum Prusiaca torpes, insane, TABELLA,
Qui peccas minus, atque ego, quum Fului, Rutubaeque,
Aut Placideiani, contento poplite, miror
Proelia, RVBRICA PICTA *aut* CARBONE, *velut si*
Reuera pugnent, feriant vitentque mouentes
Arma viri?

Sed haec quidem, vt dixi, iam a LIPSIO obseruata sunt. Nos addimus, libellos famosos, et fortassis etiam picturas, ad differendam aliis famam comparatas, plerumque pependisse ex Marsyae statua, in

regione vrbis octaua. Eam tanta religione colebant Romani, vt P. Munacium Plancum in vincula coniicerent triumuiri, quod ebrius Marſyae coronam demſiſſet. PLIN. *Hiſt. Nat. XXI, 3.* Et tamen nusquam maior erat aliorum famam ſcriptis lacerandi licentia, nec quisquam ignorat. Iuliae probra maxime huiusmodi litteris e Marſya ſuſpenſis diuulgata eſſe. SENECA *de Benefic. VI, 32.* PLIN. *ibid.* Nam libertatis in ciuitatibus ſignum erant illae Marſyae ſtatuae, teſte MACROBIO *Saturnal. III, 12.* plebi vero, anhelanti magis veram libertatem, quam, in quo conſiſtat, intelligenti, ea demum ſumma libertas videtur, ſi et ſentire, quod velit, et, quae ſentit, eloqui ac in vulgus ſpargere impune poſſit.

§. VIII.

Et hactenus quidem ſatis demonſtratum eſſe arbitramur, poteſtatem edicendi proprie pertinuiſſe ad perſonas publicas, id eſt, ad magiſtratus, imperatores et ſacerdotes. Supereſt, vt, quodnam fuerit eius poteſtatis apud Romanos fundamentum, eadem cura disquiramus. Ea de re ex inſtituto diſputauit vir, publici Romanorum iuris peritiſſimus, CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. Lib. I. Cap. XX.* cuius eo redit ſententia, magiſtratuum Romanorum poteſtatem omnem in quatuor potiſſimum iuribus conſtitiſſe, puta in IMPERANDO, IVRE DICVNDO, REFERENDO et AVSPICANDO: IMPERIVM vero, (nam reliquae iſtius poteſtatis partes huc non pertinent,) comprehendiſſe IVS EDICENDI, VOCATIONEM et PRENSIONEM. Quibus ergo magiſtratibus fuerit imperium, eos EDICTIS vel iurisdictionis ſuae formulam propoſuiſſe, vel pro imperio, quae viſa ſint ſalubria, praecepiſſe, ait. Qui VOCATIONEM habuerint, eos, lictoribus, viatoribus, ſeruisque publicis ſtipatos, prodiiſſe in publicum: eos denique, qui PRENSIONEM duntaxat habuerint, viatorum tantum ac ſeruorum publicorum vſos eſſe miniſterio, obſeruat. Haec SIGONIVS, quem ſi audias, tota illa edicendi facultas ex IMPERIO, tamquam fonte ſuo, promanauit.

§. VIIII.

Enimuero, re paullo accuratius expenſa, animaduertere mihi viſus ſum, quaedam hic tradidiſſe virum doctum, quae in antiquitatis Romanae monimentis nullum omnino praeſidium reperiunt. Vera omnino ac ſolida ſunt, quae de *imperio, iurisdictione, referendi* denique *auſpicandique iure* diſſerit. Eadem enim iura magiſtratibus vindicat CICERO *de Legib. III, 3. et 4.* At dum ius redden-

di

di edicta cum imperio coniungit, nescio an eum ratio fugerit quam maxime. Edicta enim proponebant etiam Aediles curules, qui teste GELLIO *Noct. XIII, 13.* nec vocationem nec prensionem, adeoque nullam partem imperium habebant: immo et tribuni plebis, quos *sine imperio esse*, ait LIVIVS *Lib. II. Cap. LVI.* Quin et sacerdotibus commune cum magistratibus fuisse ius edicta reddendi, paullo ante vidimus. Hos ipsos vero etiam *sine imperio ac potestate fuisse*, scribit LIVIVS *Lib. IV, 54.* idque ne ipse quidem negat SIGONIVS *ibid. Cap. XIX.* Quum ergo et ii, quibus nullum erat imperium, edicerent: quis edicendi potestatem ex imperio magistratuum promanasse dixerit? Edicebant omnes, qui cum imperio erant, sed non soli illi, verum etiam Aediles curules, Tribuni plebis, immo & sacerdotes, quibus nullum Romae imperium. Quod vero commune habuit imperium cum aliis, id ei proprium non fuisse, vel sensus communis vnumquemque conuincere videtur.

§. X.

Quod vt eo rectius intelligatur, vocabulum illud triplici potissimum sensu accipi ab antiquis scriptoribus. Primum enim imperium κατ' ἐξοχὴν dicitur potestas administrandi bellum, exercitumque tenendi, speciali lege aliquibus demandata, teste LIVIO *Lib. IX. Cap. XXXVIII.* Ast hoc imperium nemini competebat intra vrbem, sed tum demum, quando imperatores paludati vrbe exierant, sese exserebat, exspirabatque statim, simul ac in vrbem reuertebantur. TACIT. *Annal. III, 20.* Hinc si cui decernebatur triumphus, populus singulari lege cauebat, vt quo die vrbem triumphans iniret, eo die esset cum imperio. SIGON. *ibid. I, 22.* Deinde et illi magistratus dicebantur esse cum imperio, quibus populus dederat ius gladii, potestatemque animaduertendi in facinorosos homines: nam et hoc imperium a populo speciali lege certis magistratibus deferebatur. *l. 3. D. de iurisd. l. 1. pr. D. de offic. eius, cui mand. est iurisd.* Denique a VARRONE apud GELL. *Lib. XIII. Cap. XII.* iis quoque magistratibus tribuitur imperium, *qui vocationem haberent, adeoque et prendere, tenere, abducere possent, siue adessent, quos vocarent, siue acciri iussissent:* vel, vti rem exprimit VLPIANVS *l. 2. D. de in ius voc. qui coërcere possunt, et iubere in carcerem duci.* Iam quocumque sensu accipias imperium, frustra inde arcesses potestatem proponendi edicta, quae neque imperatorum, qui bella administrabant,

neque eorum magistratuum, quibus quaestiones de criminibus obuenerant, neque, qui coërcere et iubere in carcerem duci poterant, propria, sed iis omnibus cum tribunis plebis, Aedilibus curulibus, ipsisque sacerdotibus communis fuit. Verum equidem est, quod obseruauit IO. FRIDR. GRONOVIVS *Obs. II, 6.* ipsa magistratuum edicta aliquando vocari IMPERIA, veluti in illis TIBVLLI II, 4:

Quin etiam sedes iubeat si vendere auitas:
Ite sub IMPERIVM, *sub titulumque, Lares.*

Sed quis edictorum originem ex TIBVLLO eruat? *Edicere* est *imperare aliquid pro imperio*, vt loquitur PLAVT. *Poen. prol. v. 44.* ac proinde ipsum edictum a poëta recte vocari potuit *imperium*, quippe quo aliquid imperatur, ac pro imperio praecipitur, quamuis inde non sequatur, vt facultas edicendi ab imperio illo, quod supra descripsimus, sit deriuanda.

§. XI.

Quae quum ita sint, tam certum videtur, quam quod certissimum, ius illud edicendi non cum IMPERIO, sed cum HONORE fuisse coniunctum, ac proinde ius, ex edictis natum, adpellatum esse HONORARIVM. Eorum, qui Romae intaminatis fulgebant honoribus, obseruante ipso SIGONIO *ibid. I, 18.* tria erant genera, *imperatores*, *magistratus* et *sacerdotes*. Hos vero omnes edicta reddidisse, supra probauimus. Vnde miror, FABROTVM *ad Theoph. §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.* existimare, solum ius praetorium, *honorarii* nomine venisse, quia solus Praetor dici solitus sit HONORATVS, veluti apud OVID. *Fastor. Lib. I. v. 51.*

Nam simul exta Deo data sunt: licet omnia fari,
Verbaque HONORATVS *libera Praetor habet.*

Latius enim omnino Romae patebat illud HONORATORVM cognomen, quo omnes, qui domi et militiae reipublicae praeerant, immo et sacerdotes, quorum nullae partes erant in administranda republica, condecorabantur. Apud LIVIVM sane *Lib. XXV. Cap. V.* viri etiam consulares et censorii vocantur *senes* HONORATI*que*. Et OVID. *ex Ponto Lib. IV. el. V. v. 2.* eodem elogio ornat Sex. Pompeium, consulem, quippe quem ita adloquitur:

Ite, leues elegi, doctas ad Consulis aures,
Verbaque HONORATO *ferte legenda viro.*

Sed et Drusi maioribus, quorum vix vllus intra Praeturam steterat,

idem

idem cognomen attribuit OVIDIVS, dum in *carmine ad Liuiam v. 329.* de Druſo, properantibus fatis exſtincto, canit:

Ille pio, ſi non temere haec creduntur, in aruo
Inter HONORATOS *excipietur auos.*

Addi poſſent alia veterum teſtimonia, veluti SALLVSTII *Catilin. Cap. XXXIV.* HORATII *Epiſt. I, 1. v. 106.* PROPERTII *IV, 11. v. 102.* VELLEII PATERC. *II, 54. et 88.* Scholiaſtae IVVENAL. *ad Sat. X. v. 60.* AVSON. *Praefat. ad Eidill. XXXI.* niſi eorum, quae dicenda ſuperſunt, vbertas me ſubinde admoneret, quanto omnia transcurſu dicenda ſint. Iam vel horum teſtimoniis luculenter probatur, omnes, quocumque functos magiſtratu dictos eſſe *honoratos*, itemque HONORE VSOS, apud GRVTER. *Inſcript. p. CCCLIII, 6. CCCLXXXVII, 8. CCCXCII, 1.* FLOR. *I, 13, 9.* Quemadmodum enim Graecis τιμή erat qualiscumque magiſtratus, ARISTOT. *Polit. III, 10.* ita eodem exemplo Romani omnis magiſtratus *honores*, omnesque, non modo qui iis functi fuerant, *honoratos* adpellabant, ſed et qui ornamenta Conſularia, Praetoria, Aedilitia, beneficio Principis impetrauerant. IOS. NERIVS *Analect. I, 32.* VALES. *Not. ad Ammian. Marcellin. XIV, 5.* IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Theodoſ. Tom. II. p. 54. et Tom. V. p. 218.* Denique et ſacerdotio publico venerabiles honoratorum vocabulo eſſe comprehenſos, vel lapides clamant, in quibus paſſim occurrit HONOR SACERDOTII, GRVT. *p. CI, 8.* HONOR PONTIFICATVS, *p. CI, 3. CCLXVI, 3.* HONOR PONTIFICATVS PERPETVI *p. CCCCXXXI, 1.* HONOR FLAMIN. *p. CCLXVIII, 3. CCCXXI, 10.* HONOR SEVIRATVS *p. CIV, 11. CL, 4. DCCCLXXXIX, 7.* HONOR AVGVSTALITATIS, *p. CCCLIV, 7.* HONOR FECIALIS, *p. CCCXXI, 10.* HONOR AVGVRATVS, *p. CCXLVIII, 9.* HONORATVS AVGVSTALIS, *p. CCCLVII, 3.* denique HONORATVS VEFLAMEN AVG. P. P. *p. CCCLXIV, 1.* Quam male ergo ſubduxerunt rationes, qui ſolum Praetorem *honoratum*, ſolumque ius eius edictis inuectum *honorarium* dictum eſſe crediderunt?

§. XII.

Tantum ſane abeſt, vt IVS HONORARIVM idem ſit ac praetorium, vt illud iura omnia, quae ex quorumcumque honoratorum edictis in iurisprudentiam migrarunt, ſuo ambitu complectatur. MODESTINVS *l. 52. §. 6. D. de oblig. et act.* IVRE HONORARIO *obligamur ex his, quae edicto perpetuo, vel* A MAGISTRATV, *fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.* Et ipſe IVSTINIANVS §. *7. Inſt. de iur. nat. gent.*

et ciu. Hoc etiam ſolemus IVS HONORARIVM *adpellare, quod, qui* HONORES *gerunt, id eſt, magiſtratus auctoritatem huic iuri dederunt.* Et huic ſententiae ſuffragantur, quotquot iureconſultorum non gloſſae, tamquam claudi pilae, inhaerent, ſed in rem praeſentem venire, ipſaque vetera monimenta adhibere in conſilium ſolent. Ex plurimis aliquot tantum doctiſſimorum virorum teſtimonia hic adſcribere iuuabit, ſed quae reliqua omnia auctoritatis pondere facile ſuperabunt. Eſt enim in eo numero IAC. CVIACIVS, qui in *Notis prior. ad* §. 7. *Inſt. de iure nat. gent. et ciuil. Aliud,* inquit, *eſt ius praetorium, aliud* IVS HONORARIVM. *Ius Aedilicium aut Tribunicium* IVS HONORARIVM *eſt, ius praetorium non eſt.* Non minus docte THEOD. MARCILIVS *ad d.* §. 7: *Quinta ſcripti iuris pars,* IVS HONORARIVM, *quo continentur edicta magiſtratuum, vt conſulum, cenſorum, aedilium, tribunorum plebis. Sed Praetorum Edicta numero et vſu iurisdictionis quotidiano excellunt, iisque nititur paene totum Digeſtorum opus et Codicis. Ergo et Praetorum Edicta, aliis omiſſis, commemorantur hoc paragrapho.* Denique IAC. RAEVARDVS *de Auctor. prud. Cap. X. p. 1008. Edicta, quae a diuerſis magiſtratibus proponebantur, vno nomine* IVS HONORARIVM *ſunt adpellata.* Et quibusdam interiectis: *Sic quidem* IVS HONORARIVM *in certas ac diſtinctas portiones diuidebatur, et ſingulis magiſtratibus, edicta proponentibus, certa quaedam iuris illius attribuitur portio. Suam enim Praetor vrbanus, ſuam peregrinus Praetor, ſuam Aediles curules, ſuam item Cenſores iuris honorarii habebant portionem, non quidem aequalem, ſed alii aliis pro imperio ac iurisdictionis auctoritate, maiorem et ampliorem.* Neſcio, an non et ſacerdotibus aliqua attribuenda ſit iuris iſtius honorarii portio, et annon ex eorum quoque Edictis quaedam in iurisprudentiam noſtram cooptata ſint. Quae enim in illa paſſim traduntur de rebus ſacris ac religioſis, de religione locum ſacrum, diruto etiam aedificio, occupante, *l. 6.* §. 3. *D. de rer. diuiſ.* de ſacrorum euocatione, *l. 9.* §. 2. *D. eod.* de mortuorum reliquiis non niſi auctoritate Pontificum transferendis, *l. 44.* §. 1. *D. de religioſ.* ea, aliaque his ſimilia procul dubio ſunt ex Edictis pontificum, quae tam arcto vinculo coniuncta videbantur cum iure ciuili, vt negaret Scaeuola, *pontificem aliquem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet,* teſte CIC. *de Legib. II, 19.* qui ex paucis iuris pontificii capitibus, quae ibi recenſet, nimirum *de ſacris, de votis, de feriis, de ſepul-*

sepulcris, innumerabilia nasci testatur, quibus impleantur iureconsultorum libri. Qua de re certiora nobis dare liceret, nisi fata nobis inuidissent C. TREBATII TESTAE *libros de religionibus*, ATEII CAPITONIS *ius pontificium*, similiaque veterum iureconsultorum opera, quae saepe laudantur a GELLIO, SERVIO et MACROBIO, sed cum ipsa Romanorum superstitione, maiore litterarum, quam religionis, damno interciderunt.

CAP. II.

DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

I. *Variae Edictorum diuisiones.* II. *Magistratus ea vel per* PRAECONES *iussisse recitari, vel in* SCRIPTVRAM *redacta publice proposuisse.* III. *Formula Edictalis*: PALAM VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. IIII. *Edicta inscripta saxis, aeri, tabulis linteis et cerussatis.* V. *Eadem proposita in* ALBO. VI. *Quid* ALBVM? VII. *Edicta alia* TRALATITIA, *alia* NOVA. *Cur traláttitium vocetur, quod vulgare ac perfunctorium est?* VIII. *Formulae Edictales:* BONVM FACTVM. *Itemque:* NON PLACERE. VIIII. *Edicta alia* PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA *proposita, alia* REPENTINA. X. *Quaedam ex his ad* REIPVBLICAE *administrationem pertinuisse:* XI. *quaedam ad* NEGOTIA FORENSIA. XII. *Edicta* MONITORIA *et* BREVIA. XIII. *Guid. Panciroli de iis sententia expensa.* XIIII. *Coniecturae de Edictis monitoriis et breuibus.*

§. I.

QVid Edicta, quibusque ius edicendi fuerit, superiore capite satis explicasse nobis videmur: proximum est, vt ad varias edictorum DIVISIONES progrediamur. Multorum enim illa generum fuisse, vel inde colligimus, quod, quum maxima fuerit in ciuitate frequentissima negotiorum varietas, fieri non potuerit, vt non varia edictorum materia, varii edicendi modi, varii denique ac diuersi admodum fines essent. Vt tamen omnia ad certa quaedam summa genera reuocemus: alia per PRAECONES et VIVA VOCE esse recitata; alia IN SCRIPTVRAM REDACTA, locis publicis pependisse comperio. Deinde magistratus quaedam ex antiquioribus edictis describere, quaedam de nouo adstruere solebant, quorum illa edicta TRALATITIA; haec NOVA adpellata esse, nouimus. Vtraque porro vel IVRISDICTIONIS PERPETVAE caussa, vel, prout res inciderent, propone-

neban-

nebantur, quorum illa PERPETVA; haec REPENTINA vocata. Denique et repentina illa vel subitanea partim ad REMPVBLICAM, eiusque administrationem, partim ad NEGOTIA FORENSIA pertinuerunt, eoque et edicta MONITORIA vel BREVIA referenda esse existimamus. De singulis hoc capite paullo accuratius erit disserendum.

§. II.

Aliquando magistratus vel ipsos VIVA VOCE, vel per PRAECONES edicta reddidisse, diximus. Praeconum enim opera iam inde ab antiquissimis vsque temporibus vtebantur magistratus ad iussa sua denuncianda ciuibus, de eoque ritu quaedam haud proletaria monuerunt EVER. FEITA *Antiqu. Homer. Lib. II. Cap. V.* CAR. SIGON. *de iure ciu. Rom. II, 15.* et ABR. WIELING. de *furto per lanc. et lic. concepto Cap. VII.* Nos, vt de ipsis magistratibus Romanis id demonstremus, testimonia eius rei habemus plurima, eaque satis illustria. Auctor enim est CICERO *de finib. II, 21.* praetores, *inituros magistratum, in concionem descendisse, vt* EDICERENT, *quae essent obseruaturi in iure dicundo.* De P. Seruilio etiam memoriae prodidit LIVIVS *Lib. II. Cap. XXIV. eum* EDIXISSE, *ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum tenere vellet, quo minus ei dandi nominis apud consules potestas esset:* quum eamdem rem referens DIONYS: HALICARN. *Antiqu. Rom. Lib. VI. p. 363.* Seruilium κελεῦσαι τὸν κήρυκα ἀπειπεῖν, *id denunciari per praeconem iussisse*, dicat, quod et de Sulla refert APPIANVS *Mithridat. p. 211.* At plerumque tamen in SCRIPTVRAM redacta omniumque oculis exposita esse edicta comperio, adeo, vt scriptores Graeci ab eo, quod vtplurimum fiebat, edicta vocent διαγράμματα, προγράμματα, διαγραφὰς, προγραφὰς, immo et ἐκθέματα, vti in *Excerpt. Peiresc. p. 145.* quia et litterarum monimentis consignari, et locis publicis promulgari vel exponi solebant.

§. III.

Et ad haec edicta, in scripturam redacta, et publice proposita, pertinet formula sollemnis: APVD FORVM, PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSITVR, PROSCRIPTVM HABVERVNT. Eam in tabula aenea perantiqua reperit, exposuitque suo more IAC. CVIAC. *Obs. VII, 29.* sed eamdem iam pridem, tamquam edictalem vel τυπικὴν explicauerat VALERIVS PROBVS *in Notis*, dum litteras: V. D. P. R. L. P. interpretatus est: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Vsi

ea

ea ſunt magiſtratus in edictis omnibus, quae locis publicis figi voluerunt, ſimulque expreſſerunt, quamdiu ibidem ea expoſita eſſe vellent, veluti Tiberius Caeſar apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. XIX, 4.* qui edictum in Iudaeorum gratiam conditum, vbique in ciuitatibus, municipiis, coloniis, ſociorumque et amicorum populi Romani vrbibus proponi iuſſerat, non minus quadraginta diebus, iis locis, ὅθεν ἐξ ἐπιπέδȣ καλῶς ἀναγνωσθῆναι δύναται· VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT: nec non M. Antonius, Triumuir, qui magiſtratibus Tyriorum imperauerat, vt edictum ſuum, Graecis Latinisque inciſum litteris, legendum exponerent ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δυνήσεται, *in loco maxime illuſtri, vnde ab omnibus legi poſſit.* IOSEPH. *Antiqu. XIV, 12.* Eadem formula et reliquos vſos eſſe, qui edicta reddebant, colligi poteſt ex loco hoc AVSONII *gratiar. act. ad Gratian. Imp. p. 395. edit. Vineti: Has ego litteras tuas in omnibus pilis ac porticibus,* VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *inſtar* EDICTI, *pendere mandauero.* Ceterum qui ita promulgabant edicta aliasque leges, ii dicebantur PALAM PROSCRIBERE; CIC. *Lib. IX. Epiſt. ad Attic. XXVII.* qua loquutione quum et Praetor vſus eſſet in edicto, quod de actione inſtitoria propoſuerat, verba illa ex antiqua formula ita interpretatur VLPIANVS *l. 11. §. 3. D. de inſtit. actione:* PROSCRIBERE PALAM *ſic accipimus, claris litteris,* VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT.

§. IIII.

Tabulae, quibus inſcribi vel incidi ſolebant edicta, non erant vnius omnes materiae. Aliquando legebantur in ſaxis et marmoribus, quorum is antiquiſſimus erat vſus, teſte SOPHOCLE *Scholiaſta Apollonii, Argonaut. IV. v. 480.* vt iis inſcriberent τὰ δόξαντα, ſeu, quae edicere viſum eſſet. Et ſic ſane Auguſtus apud IOSEPHVM *Antiqu. Iud. XVI, 6.* edictum ſuum Ancyrae iubet στηλογραφεῖσθαι ἐν τῷ Καίσαρος ναῷ, *columnae inſcribi in templo Caeſaris.* Et Turcii Aproniani, Praefecti vrbi, bina edicta et hodie adhuc Romae leguntur in vetere marmore, vnde illud deſcriptum poſt alios edidit GRVTER. *Inſcript. p. DCCXLVI, 6. 7.* Aliquando tabulis aeneis incidebantur vel ipſorum iuſſu Principum ac magiſtratuum, quo pertinent exempla, in vtroque codice obuia, *l. 4. C. Theod. de priuileg. eor. qui in ſacro palatio. l. 1. C. de aliment. quae inop. l. 2. C. de frum. vrb.* vel impenſis eorum, quorum intereſſe videba-

tur, perpetuam ad posteros manere illorum memoriam: cuius moris exempla exstant apud PLIN. *Hist. nat. XXXIIII, 90.* nec non in inscriptione apud GRVTER. *p. DLXXIII. sequ.* vbi veterani, quibus insignia quaedam beneficia indulserat Princeps, constitutionem illam scribendam curarunt in TABVLA AENEA, QVAE FIXA EST ROMAE IN CAPITOLIO AD ARAM GENTIS IVLIAE DEFORAS PODIO SINISTERIORE TAB. T. PAG. I. LOC. XXXIIII. De quo more ac ritu tabulas aeneas dedicandi in Capitolio, ex instituto egit IVST. RYCQVIVS *de Capitol. Rom. Cap. XXX. p. 374. sequ.* Quin solebat id aliquando in ipsis edictis exprimi, vt quae in certorum hominum honorem edictis essent sancita, *liceret illis scribere tabulis* AENEIS, *vel* ENCAVSTO, *vel* CERVSSA, vti est in Constantini M. epistola ad Florinum: *l. 1. C. Theod. de veteran.* Quo insigni loco simul admonemur, edicta etiam *tabulis cerussatis*, vel, vt in *l. 1. C. Theod. de alim. quae inop.* vocantur, *linteis mappis* encausto inscribi consueuisse, de qua scribendi ratione erudite egerunt CLAVD. SALMAS. *Hist. Aug. p. 355.* IAC. GOTHOFRED. *ad Cod. Theod. Tom. II. p. 420. et Tom. IIII. p. 289.* IO. MABILLON. *de re dipl. I, 9.* et BERN. MONTFAVCON *Palaeograph. I, 1. et 2.*

§. V.

At haec omnia extra ordinem facta esse animaduertimus, si qua edicta perpetuo exstare vellent: ordinarie enim illa proponebantur in ALBO, idque iam inde ab antiquissimis temporibus factum esse, vel inde patet, quod iam Ancum Martium, Regem, instituta Numae; et Cn. Flauium, anno V. C. CCCCXLIX. fastos *in* ALBO proposuisse, refert LIVIVS *Lib. I. Cap. XXXII.* et *Lib. IX. Cap. XLVI.* Ex quibus locis probari simul potest, magnopere falli eos, qui *album* Praetoris fuisse proprium, tradunt. Neuter enim tum Praetor erat, quum in albo proponeret edictum, sed alter Rex, alter Aedilis curulis, qui, quod sciamus, numquam praetura functus est. Praeterea et L. Sullam, Dictatorem, et Octauium, Antonium et Lepidum, Triumuiros, de ferali illa inimicorum proscriptione λελευκωμένον πίνακα vel λεύκωμα, id est, *album* proposuisse, memoriae prodiderunt DIO CASSIVS et IO. ANTIOCHENVS in *Excerpt. Peiresc. p. 658. et 798.* Commune ergo potius album fuit magistratibus omnibus, qui quid edictis populo vellent significatum, quamuis non omnes eodem loco, sed alii in rostris, alii in tribunali, alii in curiis

et

et basilicis, quo quemque muneris vocabat ratio, vel vbi praecipue ius dicturus sui quisque copiam faciebat, album suum habuisse videantur.

§. VI.

Sed diu est, quod crucem viris doctis fixit hoc album, nec hodie, quale illud fuerit, satis videtur expeditum. THEOPHILVS *ad* §. 12. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* ipsum edictum vocat ἄλβον, et quidem διὰ τὸ λευκοῖς γέγραφθαι γράμμασι, *quod albis litteris esset scriptum.* Cui et GLOSSA VETVS suffragatur, nisi quod haec sub finem addit: Ἐπὶ γὰρ κονίαμα τὰ διατάγματα καὶ τὰς προσγραφὰς ἐξετίθεσαν. *Nam in opere tectorio, seu calce obducto edicta proponebantur.* Quod quidem me vix intelligere fateor. Quis enim albis litteris aliquid scriberet ἐπὶ τὸ κονίαμα, seu *in opere albario?* Et quis album vocaret, alterius coloris tabulam, cui albis litteris aliquid inscriptum sit? Non ergo litterae albae tabulae nomen dederunt, sed tabula alba litteris alio colore scriptis, et recte vidit ACCVRSIVS, album nihil aliud fuisse, quam parietem, cui edicta inscribi consueuerint litteris atris. Ea enim sententia non modo glossarum, sed et aliorum veterum auctorum testimoniis firmatur. Illae enim album vocant κονίομα. SVIDAS vero in λεύκωμα *Tom. II. p. 433. edit. Kust.* Τεῖχος γύψῳ ἀλειλημμένον πρὸς γραφὴν πολιτικῶν πραγμάτων, *parietem gypso illitum ad res ciuiles inscribendas.* Nec alio pertinere arbitror verba PLAVTI *Pers. I, 2. v. 21.*

Nae isti, faxo, nusquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Manifesto enim comicus pungit calumniosos litigatores, qui *aduersarios* ad ALBVM *perducebant, demonstrantes, quod dicturi essent, vel dicentes, quo vti vellent,* vti veterem actiones edendi modum describit LABEO *l. 1. §. 1. D. de edendo.* Et si ita verba accipias: nihil est illis elegantius, nihil planius: quum contra mera somnia somniare critici videantur, dum pro *albo pariete* rescribi iubent *albo rete* vel *albo pariete,* vel nescio quid aliud. Quare vt dicam, quod sentio, videtur Praetor parietibus tribunalis sui edicta formulasque actionum suarum inscripsisse, idemque fecisse alii magistratus iis locis, vbi suo quisque officio fungebatur. Hinc, quidquid publico nomine scriptum in parietibus legebatur, id omne ALBVM dicebatur, eoque sensu passim occurrit *album curiae, l. 45.*

C. de decurion. l. 142. C. Theod. eod. vel *album decurionum*, veluti *l. 5. l. 10. D. de decur.* quo nihil intelligebant aliud, quam DEFIXA MONIMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA, vti describitur in marmore apud GRVTER. *Inscr. p. XVIIII, 6.* vel *album sacri senatorum ordinis*, apud CASSIODOR. *Var. III, 25. album senatorium*, apud TACIT. *Annal. IV, 42.* λεύκωμα τῶν βουλευόντων, apud DION. CASS. *Lib. LV. p. 550.* Nec minus notari merentur ALBVM *iudicum* apud SVETON. *Claud. Cap. XVI. Domitian. Cap. VIII.* SENECAM *de benef. III, 7.* ALBVM *pontificum* apud CICER. *de Orat. II, 12.* MACROB. *Saturn. III, 12.* immo et ALBVM *Apostolorum* pro catalogo discipulorum Christi apud TERTVLLIANVM *aduers. Marcion. V, 1.*

§. VII.

Et haec quidem est prima illa, quam supra proposuimus, edictorum diuisio: dicendum iam erit de altera, secundum quam edicta alia TRALATITIA, alia NOVA dicebantur. Vetus enim atque omnium fere temporum vsu firmata haec erat consuetudo, vt noui magistratus quaedam decessorum edicta in sua transferrent, alia immutarent emendarentue, vel de nouo suo arbitrio adderent. Hinc CICERO *Lib. III. Epist. VIII.* vbi de edicto suo prouinciali agit, se eumdem veterem morem seruasse scribit. *Romae*, inquit, *composui edictum:* nihil *addidi*, *nisi quod publicari me rogarunt*, *quum Samum ad me venissent*, *vt de tuo edicto totidem verbis* TRANSFERREM *in meum. Diligentissime scriptum est caput*, *quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum*, *quo in capite sunt quaedam* NOVA, *salutaria ciuitatibus*, *quibus ego magnopere delector.* Itaque in proconsulari Ciceronis edicto erant quaedam TRALATITIA, quae totidem verbis ex Appii Claudii Pulchri edicto descripserat: quaedam NOVA, quae ipse sibi prudenter inuenisse videbatur, quum et Appii Pulchri, et aliorum, qui ante eum Ciliciae praefuerant, oculos emissitios fugissent. Eiusdem διαιρέσεως et *Lib. V. Epist. ad Attic. XXI.* meminit, et aliquoties in Orationibus *in Verrem* veluti *orat. I. Cap. XLV.* et *Orat. III. Cap. XIV.* ex quibus testimoniis simul discimus, fuisse quaedam edictorum, tum vrbanorum, tum prouincialium capita, quae, tamquam perpetuo vsu probata constanter retinebant successores, ac proinde vel eo nomine male audiuisse Verrem, quod edicta illa tralatitia, quae iam pridem in ius certum abierant, in gratiam vel odium quorumdam hominum sustulisset.

Cete-

Ceterum ex hoc antiquo more interpretanda est loquutio veterum, qua id, quod vulgare, vel obiter et parum diligenter dictum factumque est, tralatitium vocant. Sic sane *translatitium funus* est vulgare, et parum sumtuosum: SVETON. *Neron. Cap. XXXIII. publicum et tralatitium ius*, commune, quod nemini denegatur, SVET. *Octau. Cap. X. tralatitium bellum*, id est, ludicrum, PETRON *Satyr. Cap. CVIII.* quamuis ibi alii malint *sclatarium*, *tralatitia deformitas*, non admodum insignis vel eximia, IDEM *Cap. CX. tralatitia propinatio*, vulgaris et plane non inusitata, IDEM *Cap. CXIII.* denique *tralatitia humanitas* communis, quam merito ab omnibus exspectes. IDEM *Cap. CXIV.* Quum vero et in iure nostro *defunctorie* et *translatitie* fieri dicatur, quod obiter ac parum diligenter fit: *l. 1. §. 6. D. ad Senatusconf. Turpill.* et *l. 2. §. 2. D. qui pet. tut.* rationem huius translationis eleganter reddit ANT. AVGVSTINVS *in Modestino p. 1563. Tom. IIII. Thesaur. Iur. ciu: In hoc verbo translatio sumta est ab Edictis praetorum* TRALATITIIS, *in quibus nullam curam adhibebant.* Non multum enim curae ac diligentiae adhibebat describendi labor, si vetus edictum in nouum transferendum esset: ac proinde, quidquid sine cura ac diligentia fiebat, *translatitium* vel *tralatitium* vocabant, ceu praeter AVGVSTINVM nostrum obseruarunt etiam viri docti ad Petronium, et in primis PETR. DANIEL *ad Sat. Cap. CX.* Sed vt ex hoc diuerticulo redeamus in viam, id adhuc obseruamus, translatitia edicta non modo dici ea, quae ex veteribus in noua translata fuerant, verum etiam repentina, in quibus verba sollemnia atque antiqua religiose retinebantur, quale erat illud, *quo consules, quando Senatores in curiam vocabant, seruandae consuetudinis caussa vtebantur*, quod TRALATITIVM diserte vocat GELL. *Noct. Attic. III, 18.*

§. VIII.

Hinc recte TRALATITIAS dixeris et reliquas formulas edictales, veteres et sollemnes, quae non temere in vllo edicto praetermittebantur. Vnam iam supra vidimus: PALAM, VNDE DE PLANO RECTE AB OMNIBVS LEGI POSSIT: plures suo more, id est, non translatitie collegit exposuitque BARN. BRISSON. *de form. et sollemn. pop. Rom. verbis ineunte Libro III.* Eius generis sunt verba vere *tυπικὰ* atque edictalia: BONVM FACTVM, vel, vti est apud VALERIVM PROBVM, Q. B. F. QVARE BONVM FACTVM. Aliquando enim his verbis

bis auſpicabantur magiſtratus edicta ſua: aliquando, praemiſſa quadam praefatione, ad ipſum progreſſi edictum, ſubiungebant: QVARE BONVM FACTVM. Quod, vt ex inſtituto noſtro veterum teſtimoniis probemus, Octauius, Antonius et Lepidus Triumuiri in ferali illa proſcriptionis tabula apud APPIAN. *de bello ciu. Lib. IIII. p. 593. ſequ.* de inimicorum inſolentia multa praefati, ſtatim pergunt: ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι ΤΟΙΝΥΝ τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι μηδεὶς διεχέσθω μηδένα· κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM; *ex his, quorum nomina huic ſcripto ſubiuncta ſunt, nemo quemquam recipito. cetera.* Ita bene reipublicae precantur Triumuiri, etiam dum tabulam illam, ſanguine potius, quam atramento ſcriptam, ſuſpendunt, vt de hoc Edicto recte vſurpare poſſis illa TERTVLLIANI *de Pudicit. Cap. I. O edictum, cui adſcribi non poterit:* BONVM FACTVM. Simili, eaque bene longa praefatione apud IOSEPHVM *Antiqu. XVIIII, 5.* vtitur Tiberius Claudius Caeſar, dum rogatu Regum Agrippae et Herodis, Iudaeis per vniuerſum orbem Romanum eadem iura, quibus Alexandriae fruebantur, edicto ſuo indulget: et tum prooemio illo ſtatim ſubiungit: ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους. κ. τ. λ. QVARE BONVM FACTVM, *Iudaeos etiam. cetera.* Ita enim vertenda illa ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙΝ, quae in ipſa Hudſoniana peſſime vertuntur: *Proinde aequum eſſe arbitror.* Semper enim fere formulam illam edictalem ita exprimit IOSEPHVS, ceu et ex *Antiqu. Lib. XIIII. Cap. X.* patet, quum contra APPIANVS eam reddat ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, in marmoribus vero non minus frequentes ſint formulae: ΧΑΙΡΕΤΕ, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ, ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΩΤΗΡΙΑΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, et ſimiles. Vid. IOANN. SELDEN. *Marm. Arundel. p. 130.* REINES. *Inſcr. p. 497.* SMITH *de ſeptem eccleſ. Aſiae p. 20. ſequ. 56. 60.* IAC. GRONOV. *Memor. Coſſon. p. 142. 145. 148.* Sed quum hae formulae tantum non omnes ſuperſtitionem Graecam redoleant: maluit IOSEPHVS, tamquam Iudaeus, vti illa καλῶς ἔχειν, cui nihil ineſt, quod a Iudaeorum de Deo ſententia abhorreat. Ceterum ex illa APPIANI formula: ἀγαθῇ τύχῃ colligit BRISSONIVS, veteres edictis aliquando praemiſiſſe formulam: QVOD FELIX FAVSTVMQVE SIT! Sed merito deſidero exemplum ex Latino ſcriptore, quale mihi nondum occurrit: complura vero, quae formulam: BONVM FACTVM edictis praemiſſam demonſtrant. Et quidem tam neceſſaria illa videbatur,

vt

vt eam ne tunc quidem praetermitterent, quum vel infamando alicuius personae, vel risus mouendi, caussa stilum edictalem imitabantur. SVETON. *Iul. Cap. LXXX. Peregrinis in senatum adlectis, libellus praepositus est:* BONVM FACTVM, *ne quis Senatori nouo curiam monstrare velit.* IDEM Vitell. *Cap. XIV. Statim libellus est propositus, et Chaldaeos dicere:* BONVM FACTVM: *ne Vitellius intra eumdem Kalendarum diem vsquam esset.* Et cui non lectum edictum istud histricum, admodum lepidum apud PLAVT. *in prol. Poenuli*, quod et auspicatur poëta his verbis sollemnibus, et finit:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea*
BONVM *hercle* FACTVM, *pro se quisque meminerit.*

Ex quo loco simul patet, et aliquoties interdum repetitam esse hanc formulam, et ei aliquando additam admonitionem: PRO SE QVISQVE MEMINERIT, quam eleganter expressit IOSEPHVS *Antiqu. XIV, 10.* καλῶς ἔχειν, καὶ ἡμᾶς ἀπομνημονεύειν. Tralatitiam denique in edictis fuisse loquutionem: PLACERE vel NON PLACERE, vel vti idem IOSEPHVS *ibidem* vertit, ΗΜΙΝ ΑΡΕΣΚΕΙΝ, ΕΜΟΙ ΤΟΙΝΥΝ ΟΥΚ ΑΡΕΣΚΕΙ, iam obseruauit BRISSONIVS, idque ex SVETON. *de clar. rhetor. Cap. I.* GELL. *Noct. Attic. XV, 11.* SVETON. *August. Cap. XLIV.* et CIC. *pro P. Quinct. Cap. XXVII.* probauit. Et sane similem formulam et Franci multo post retinuerunt, indeque superest formula sollemnis: *Car tel est nôtre plaisir*, qua Franciae reges et hodie vti, nemo ignorat.

§. IX.

Notatu non minus digna videtur tertia Edictorum diuisio, quam ipse suggerit siue Praetor, siue Tribonianus, *l. 7. pr. D. de iurisd.* Glossema enim redolere illa verba, suspicatus est IAC. CVIAC. *Obs. I, 24.* quae iam ita leguntur: *Si quis id, quod* IVRISDICTIONIS PERPETVAE *caussa, non, quod* PROVT RES INCIDIT, *in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium.* Sed suspicio illa interpretationis nec iusta est, (vti infra ad hoc ipsum Edictum ostendemus,) nec in hanc edictorum diuisionem, sed in reliqua tantum verba, quibus diuersa tantum edictorum materia describitur, pertinet. Ceterum diuisio ipsa edictorum, quae hic proponitur, et antiqua, et solida est. Nam et alii veteres auctores edicta, PERPETVAE IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, accurate discernunt a REPENTINIS,

EXTEM-

EXTEMPORARIIS, PECVLIARIBVS, quae, *prout res incidit*, proponuntur. CICERO *in Verr. III, 14. Quid? illa cuiusmodi sunt, quae* EX TEMPORE *ab Apronio admonitus, edixit? Q. Septicio, honestissimo homine equiteque Romano resistente Apronio*, et *adfirmante, se plus decuma non daturum: exoritur* PECVLIARE EDICTVM REPENTINVM, *ne quis frumentum de area tolleret, antequam cum decumano pactus esset.* Sed et PLINIVS *Hist. Nat. XXXVII, 1.* refert: *diuum Augustum inter initia Sphinge signasse: duas in matris anulis iam indiscretae similitudinis inuenisse: altera, absente eo amicos signasse epistolas et edicta, quae* RATIO TEMPORVM *nomine eius reddi postulauerit, non inficeto lepore accipientium, aenigmata adferre eam Sphingem.* Habemus itaque edicta alia EXTEMPORARIA, PECVLIARIA, REPENTINA, quae, PROVT RATIO TEMPORVM POSTVLARE VIDERETVR, vel PROVT RES INCIDERET, reddebantur: alia IVRISDICTIONIS CAVSSA PROPOSITA, de quibus iam agendum erit paullo accuratius.

§. X.

Sed et EXTEMPORARIA illa ac REPENTINA edicta duorum potissimum generum erant, aliis ad REIP. ADMINISTRATIONEM, aliis ad NEGOTIA FORENSIA pertinentibus. Illorum maximam varietatem esse oportuit in tam vasto imperio, nouis quippe quotidie emergentibus negotiis, in quibus explicandis maxime sese ostentabat magistratuum sollicitudo et prudentia. Hinc quamuis operam dederit BARN. BRISSON. *de formul. Lib. III. p. 276.* vt plurima, quae in aduersaria retulerat, magistratuum edicta in certas classes disponeret: vereor tamen, vt vel minimam eorum partem attigerit. Vt quaedam tantum adiiciamus exempla: iam a IANO LANGLAEO *Ot. Semestr. VII, 19. p. 456.* obseruatum est; Senatum, quoties condito SC. aliquid sanxisset, simul id negotii dedisse magistratibus, vt id propositis edictis publicarent: eiusque rei plura exempla sunt apud LIVIVM *Lib. XXIV. Cap. XI. Lib. XXV. Cap. I. Lib. XXXIX. Cap. XVII. Lib. XLI. Cap. XIII. Lib. XLIII. Cap. XIII.* quibus nunc vnum addimus ex APPIAN. *Lib. I. de bell. ciuil. p. 364.* Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα ἡ βουλὴ διαταραχθεῖσα τοὺς ὑπάτους ἐκέλευσε προγράψαι, μηδένα τῶν οὐ φερόντων ψῆφον ἐπιδημεῖν τῇ πόλει, μηδὲ προσπελάζειν ἀπὸ τεσσαράκοντα σταδίων παρὰ τὴν ἐσομένην περὶ τῶνδε τῶν νόμων χειροτονίαν. *Non alia res magis senatum terruit, moxque SC. factum est,* EDICERENT COSS. *ne quis, nisi qui ius suffragii habent, vel in vrbe sit, vel intra quintum ab vrbe lapidem*

tan-

tantisper, dum suffragia perferrentur de recens promulgatis legibus. Aliquando magistratus, et nullo praeuio SC. populum tumultuantem, vel plane ad seditionem pronum edictis obiurgabant, qualia edicta OBIVRGATORIA memorat SVETON. *Octau. Cap. LIII. Caligul. Cap. XVIII.* aliquando EVMDEM in publico luctu CONSOLABANTVR, vti apud EVMDEM *Calig. Cap. VI. Tit. Cap. VIII.* aliquando precibus magis cum illis agebant, quam pro imperio, veluti Balbinus Imp. qui teste HERODIANO *Hist. Lib. VII. Cap. XII.* διάταγμά τι προθεὶς, ἱκέτευε τὸν δῆμον, εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι· *populo per edictum supplicabat, vt in gratiam cum militibus rediret.* Porro edictis indicebant funera publica, supplicationes, ludos, naumachias, venationes, munera gladiatoria, triumphos, ferias, et maxime spectacula. Tale edictum, quo muneris gladiatorii dies dicebatur, est apud Senec. *de breuit. vit. Cap. XVI.* Tale et edictum Neronis, quo se Callirhoen popello pollicebatur cantaturum, apud PERSIVM *Sat. I. v. 148.* ac denique illud Pompeii, acrioribus confossum stricturis a TERTVLL. *de Spectac. Cap. X.* Sic et edictis vtebantur magistratus, si malum ciuem vrbe et Italia excesse iuberent, si totum ordinem, veluti Chaldaeos et mathematicos, philosophos, rhetoras vrbe et Italia submonerent, si delectum ciuibus, auxilia sociis, prouinciis pecunias, commeatum, naues, nautas, remiges, imperarent, iisdem nunciarent aduentum suum, labascentem disciplinam emendarent, collegis, nouarum rerum studio suspectis obnunciarent, ciues bene de rep. meritos laudibus, honoribus, priuilegiis ornarent. Quae omnia, si res tanti videretur, exemplis probari possent luculentissimis. Sed ne sic quidem omnia habituri essemus edictorum genera. Quidquid enim populum scire vellent magistratus, id omne propositis edictis denunciabant, adeo, vt aliquando ea in re iusto viderentur diligentiores, ac propterea ludibrium populo deberet Claudius Imp. quod, suscepta morum praefectura, viginti vno die edicta proposuisset, *interque ea quaedam perridicula, vt, vbere vinearum prouentu, dolia bene picarentur, itemque, nihil aeque facere ad viperae morsum, quam taxi, arboris, succum,* de quibus SVETON. *Claud. Cap. XVI.*

§. XI.

Sed et in foro illaque iuris dicundi potestate non pauciora quotidie negotia incidebant, quae non nisi propositis edictis commode poterant explicari. Quum enim saepe latitarent rei, neque

sui facerent copiam: fieri non poterat, quin edictis euocarentur. *l. 15. §. 31. D. de iure fisci.* Edictis etiam citabantur propinqui pupilli, quando de iis alendis educandisque incidebat quaestio: *l. vlt. D. vbi pupill. mor.* nec non ipsi tutores, qui nec administrabant, et efficiebant dolo malo, quo minus alimenta decernerentur. *l. 7. §. 2. D. de susp. tut.* itemque, qui fideicommissariam debentes hereditatem aberant: *l. 26. §. 9. D. de fideic. her. petit.* quiue, suscepta accusatione, et datis fideiussoribus, tergiuersationis caussa latitabant. *l. 3. C. de his, qui acc. non poss.* Omnibus his ac similibus casibus propositis edictis adesse iubebantur rei, et si nec adessent, nec defenderentur, edictum sequebatur PEREMTORIVM, quod perimebat disceptationem, nec patiebatur aduersarium vltra tergiuersari. *l. 70. sequ. D. de iudic.* Quod et VNVM PRO OMNIBVS dicebatur, quoties magistratus aliquem semel, sed peremtorie tamen citabat. *l. 22. D. eod. l. 53. §. 1. D. de re iud.* Sed et edictis magistratus, qui iuri dicundo praeerant, monebant litigatores, si quando valetudine vel alia iusta caussa impediebantur, quo minus eo munere fungi possent: cuius rei hoc elegans exemplum est apud HENR. DODWELLVM *Praelect. Cambden. Adpend. p. 691:* QVVM PRAETOR VRB. FILIAM EO DIE DARET NVPTVM, EDICTO MONVIT, SE IVS NON DICTVRVM, ET VADIMONIA OMNIA IN QVINTVM DIEM DISTVLIT. Proponebantur porro edicta, quoties bona vel a fisco occupata, vel possessa a creditoribus, erant distrahenda, quale erat illud, quod se reformidare negabat TIBVLLVS *Eleg. II, v. 4.*

Ite sub IMPERIVM *sub* TITVLVM*que, Lares.*

Cui loco addimus alterum PLINII *Lib. VII. Epist. XXVII.* vbi itidem titulus est edictum vel programma, quo homines de imminente bonorum distractione admonebantur. Sed talia edicta, quum ex ipso iure nostro notissima sint, hic accumulare nolumus.

§. XII.

In legum Inscriptionibus mentio passim fit edictorum BREVIVM et MONITORIORVM, quae, quamuis et ipsa ad perpetuam iurisdictionem pertinuisse videantur, tantis tamen inuoluta sunt tenebris, vt de iis vix quidquam, praeter diuinationes et coniecturas proferre liceat. In Indice Florentino inter alia veterum iureconsultorum opera recensentur Παύλε *Breuion* βιβλία εἴκοσι τρία, ex quibus quatuordecim; nec non Καλλιστράτε *Edicton monitorion*

βιβλία

βιβλία ἕξ, ex quibus viginti ἀποσπασμάτια in pandectis superſunt: in ipſis vero legum inſcriptionibus illud PAVLLI opus modo *libri breuium*, modo *libri edicti breuis*; CALLISTRATI vero commentarius conſtanter *Edictum monitorium* vocatur. Quid vero edictum breue? quid monitorium? QVID. PANCIROLVS, qui *Lib. I. Var. Lect. Cap. XXXIV.* copioſiſſime de iis diſſerit, vix quidquam extricaſſe videtur. BREVIA enim ipſi primum ſunt *edicta, quibus Praetor ſe aliquam legem exſequuturum profeſſus ſit, quibusque ſimile fuerit* EDICTVM MONITORIVM, *ad quod ſcripſerit* CALLISTRATVS, *quo moniti fuerint rei, vt actorum interrogationibus reſponderent, vel in iudicio adeſſent:* deinde eodem nomine veniſſe putat *edictum peremtorium, quod quidem perpetuum non fuerit, ſed pro temporis neceſſitate a Praetore emiſſum ſit, prout id iudicii vſus exegerit:* denique fuiſſe etiam ait *edictum* BREVE, *quod Paullus ſit interpretatus. Sed forte ibi ſignificari breuiarium ſeu ſummarium edicti perpetui, conditum a Paullo.* Cui poſtremae ſententiae praeluſiſſe obſeruamus IAC. CVIACIVM *Obſeru. XXV, 16.* IO. BERTRANDVM *de Iurispr. I, 25.* et IO. GOEDDEVM *Commentar. ad tit. de verb. ſignif. p. 570.* niſi quod hi non ipſum edictum, ſed diffuſum illud, quod ſcripſerat, commentariorum opus ab eo in compendium quoddam concinnius redactum eſſe exiſtiment, quali opuſculo titulum BREVIS EDICTI vel BREVIVM LIBRORVM ſatis quadrare exiſtimant.

§. XIII.

Sed vti his omnibus quaedam vera ac ſolida ineſſe, non inficiamur: ita quaedam manifeſto falſa, quaedam vera quidem, aſt plane ἀπροσδιόνυσα, et a re alieniſſima videntur. Verum eſt, omnia edicta, quibus vel Principes, vel magiſtratus, populum monebant, vt facerent aliquid omitterentue, dicta eſſe MONITORIA, id eſt, vti DIO *in Excerpt. Peireſc. p. 633.* et HERODIAN. *Hiſtor. II, 13.* exprimunt, περιαγγελματα vel προαγορεύσεις. Dicebantur enim tunc *edicto admonere*, ſiue quid praeciperent, ſiue prohiberent, ſiue populum obiurgarent, ſiue conſolarentur, ceu docent exempla *l. 39. D. de religioſ.* et apud TACIT. *Annal. I, 9. et III, 6.* Quod adeo verum eſt, vt TERTVLLIANVS, adſuetus loquutionibus iuridicis, *Libro de Anima Cap. III.* dictum Apoſtoli *Coloſſ. II, 8.* de vitanda ψευδοφιλοσοφίᾳ eleganter vocet *edictum Apoſtoli* PRAEMONITORIVM. Verum etiam eſt, illa quoque edicta, quibus ſe legem ali-

quam exſequuturos profitebantur magiſtratus, nec non euocatoria et peremtoria, recte dici potuiſſe *monitoria*, immo et *breuia*. Nam PLINIVS *Lib. V. Epiſt. XXI.* edictum illud, quod Nepotem Praetorem propoſuiſſe refert de lege repetundarum exſequenda, non modo BREVE vocat, ſed et accuſatores reosque, quid ab iis fieri oporteret, eo edicto ADMONITOS eſſe teſtatur. Sed quis vel PAVLLVM, vel CALLISTRATVM huiusmodi edicta commentariis illuſtraſſe dicat? Ad edictum ſane aliquod euocatorium vel peremtorium nemo temere commentarios ſcripſerit. Edicta de legibus exſequendis ad iudicia et crimina publica pertinuerunt, quorum paene non fieri mentionem animaduertimus in illis CALLISTRATI et PAVLLI fragmentis. Denique prima vocabuli notio tam late patet, vt omnia edictorum genera complectatur. Ea autem omnia commentario illuſtraſſe Calliſtratum, non eſt veroſimile, nec, ſi eiusmodi opus adornaſſet Paullus, illud inſcribi potuiſſet EDICTVM BREVE, quippe quod non potuiſſet non in maximam molem excreſcere. Nec magis veroſimile eſt, PAVLLVM edictum perpetuum, publica auctoritate, ipſiusque Hadriani Imp. auſpiciis conditum, in epitomen vel ſummarium contrahere voluiſſe. Cui enim vſui futurum fuiſſet hoc compendium? Et quid omittere ac expungere potuiſſet, vt compendium daret ſine rerum diſpendio? Epitomae fieri poſſunt eorum operum, in quibus magna eſt verborum rerumque vbertas, magna circumſtantiarum argumentorumque illuſtrantium varietas. His enim detractis, quod ſupereſt, epitomen vel compendium abſoluit. At quid Paullus detrahere potuiſſet edicto perpetuo? verbane? At omnia tam adſtricta breuitate dixerat Praetor, vt nihil redundaret, nihil dici poſſet fruſtra dictum; an integros titulos, et ſententias? Sic vero non dediſſet edictum breue, ſed mutilum, nullique vſui futurum. Denique nullam me fateor excogitare poſſe cauſſam, cur Paullum vaſtum illud Commentariorum opus in compendium mittere voluiſſe credam. An ipſe forte maiori illi ac laborioſiſſimo operi interitum arceſſere voluit? Id enim contingere ſolet maioribus voluminibus, quorum exſtant compendia. An actum agere? Id non ſolent homines, tot occupati negotiis. Et cur, quaeſo ex vtroque opere fragmenta in pandectas retuliſſet Tribonianus, ſi breue illud Edictum nihil aliud fuiſſet, quam maioris iſtius operis compendium? Quis noſtrum

hodie

hodie IVSTINI vel FLORI exhauriret lacunas, si sincera petere liceret ex TROGI POMPEII et TITI LIVII fontibus? An ergo tantum stuporem cadere in Tribonianum, credimus, vt ex compendio describendum existimarit, quod multo rectius ex ipso opere, tum adhuc superstite petiisset?

§. XIIII.

Quum ergo in re obscura, densissimisque inuoluta tenebris ariolari liceat: licebit et nobis, quid de edictis illis breuibus ac monitoriis diuinando adsequuti videamur, paucis edisserere. Solebant veteres iureconsulti cum alia ad artem suam pertinentia, veluti Senatusconsulta, constitutiones, responsa prudentum, supremorumque tribunalium sententias, tum et edicta magistratuum, quae ad iudiciorum ordinem pertinebant, colligere, eaque secundum ordinem edicti perpetui disposita commentariis vel notis ac stricturis suis illustrare. Quales συλλογαὶ in ipso Indice Florentino recensentur: Πομπονίȣ *Senatusconsulton* βιβλία πέντε, Παύλȣ μονόβιβλον *de Senatusconsultis*, Ἰούςȣ *Constitutionum* βιβλία εἴκοσι, Παύλȣ *Decreton* βιβλία τρία, Παύλου *Sententiōn* ἤτοι *factōn* βιβλία ἕξ, Κερβιδίȣ Σκαιβόλȣ *Quaestionum publice tractatarum* βιβλίον ἕν. Eodem ergo studio et edicta conquirebant veteres prudentes, eaque in certa corpora redigebant: qualem edictorum συλλογὴν in bibliotheca Vlpia vidisse se atque euoluisse testatur GELLIVS *Noct. Attic. XI, 17.* Quum vero, etiam condito edicto perpetuo permulta subinde prodirent edicta magistratuum, similia illis, quae hodie vocamus GEMEINE BESCHEIDE, quibus monebantur actores, rei, aduocati, quid fieri oporteat: talia collegisse videntur PAVLLVS et CALLISTRATVS, eaque vel notis, vel commentariis, illustrasse, quae vel notae, vel commentaria recte inscribi poterant *libri edictorum monitoriorum vel breuium*, quo vocabulo vtroque iam PLINIVM vsum esse vidimus. Decliui enim iam puriore Latinitate scripturae omnes non admodum prolixae, *breues*, *breuia*, βρέβια, dicebantur, eoque vocabulo designabantur *tabulae censuales* apud SYMMACH. *Lib. X. Epist. LX. priuilegia et edicta* ἐν σκρινίοις ἀποκείμενα, apud IVLIAN. *Epist. ad comm. Iudaeor. p. m. 223. codicilli nomine principis editi*, apud CASSIOD. *Var. XI, 7. quadrimenstrui breues*, id est, rationes, quae de singulis pensionibus conficiebantur a chartulariis, de quibus plura IAC. CVIAC. *ad Cod. Lib. X. tit. XXII. p. 685. Tomo II. Op.* qui et *ad tit. II. p. 650.* ex ZONARA et

ANNA ALEXIADE obseruat, breuia dicta esse quamlibet ἐπιτομὴν, καὶ σύντομον γραφὴν, *omnem chartulam compendiosam, seu scripturam succinctam*, eamque vocabuli significationem in libris Βασιλικῶν esse frequentissimam. Plura eius generis obseruarunt CAR. DV FRESNE *Gloss. med. Lat. Tom. I. p. 1293. edit. nouiss. Glossar. Graec. sub* βρέβια. SALMAS. *ad Hist. Aug. Script. p. 379.* et alii. Haec est nostra de edictis breuibus et monitoriis sententia, a qua non adeo alienum esse video et FRIDR. BRVMMERVM *ad Leg. Cinc. Cap. VI.* Neque illi obstare arbitramur, quod IAC. GOTHOFREDVS *in Serie edicti perp.* et ANT. SCHVLTING. *Iurispr. vet. anteiustin. p. 201.* libros hos PAVLLI et CALLISTRATI ad edicti perpetui ordinem compositos fuisse, obseruant. Eumdem enim ordinem ab Hadriani Imp. temporibus ICtos tantum non omnes in libris suis obseruasse, inter omnes constat. Vid. OB. GIPHAN. *Oecon. Edicti perp. p. 120.* EVER. OTTO *Papinian. Cap. XII. §. VI. p. 259.*

CAP. III.

DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

I. *Transitio ad Edictorum originem.* II. *Eam consuetudinem frustra repeti ab aliis gentibus. Qualia Athenis fuerint edicta thesmothetarum?* III. *Romae ab ipsis vrbis incunabulis Reges edicta proposuisse videri.* IV. *Deficiente iure scripto, pleraque edictis explicari debere.* V. *Quid* MANVS REGIA? *l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* VI. *Regum munia postea varios magistratus et sacerdotes obiisse. Hinc ius edicendi, Regibus olim proprium ad omnes fere magistratus et sacerdotes esse deuolutum.*

§. I.

Edicta Romae reddidisse omnes, qui intaminatis fulgebant honoribus, nos primo statim capite abunde probauimus. Ostendimus etiam superiore capite, quam varii generis edicta ista fuerint, quibusque potissimum occasionibus illo iure ac potestate vsi fuerint magistratus. Proximum ergo est, vt quae edictorum iurisque edicendi origo sit, paucis dispiciamus. Et hic quidem praemonendum videtur, morem hunc vere Romanum, nec vllam aliam gentem fuisse, quae tantum iuris ac potestatis magistratibus suis concesserit. Equidem ARISTOTELES *Polit. IV, 15.* in tribus potissi-

tissimum capitibus consistere docet magistratuum officium, *ἐν τῷ βουλεύσασθαι περὶ τινῶν, καὶ ἐν τῷ κρῖναι, καὶ ἐν* ΤΩ ΕΠΙΤΑΞΑΙ, *in consultando, iudicando et* PRAECIPIENDO, et de postremo statim subiicit: *καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστι, in primis vero in hoc, quia praecipere magis eorum est, qui habent imperium:* sed his quidem verbis nouum ius edictis constituendi potestatem magistratibus non vindicat philosophus: sed *τὸ ἐπιτάττειν* ex eius mente in eo positum est, vt magistratus, tamquam custodes legum edictis suis adiuuarent leges, easque negotiis, quotidie obuenientibus prudenter accommodarent. Id quod alio loco *Politic. III, 11.* ita eleganter explicat: *Δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους, κειμένους ὀρθῶς· τὸν ἄρχοντα δὲ ἄν τε εἷς, ἄν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων. Oportet leges dominas esse, si sunt recte latae: qui autem magistratum gerit, siue vnus, siue plures fuerint, decernere de illis, de quibus leges exquisite aliquid decernere nequeunt, eo quod non facile est, generali sermone singulos casus comprehendere.* Itaque non plus magistratibus indulget ARISTOTELES, quam quod monent IVLIANVS et PEDIVS *l. 12. et l. 13. D. de legib.* vt, *quoties lege aliquid, vnum vel alterum introductum est, bona fit occasio, cetera, quae tendunt ad eamdem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione suppleri.*

§. II.

Quamuis ergo inficiari nolim, Romanos multa alia instituta Graecis aliisque gentibus debuisse: non tamen vllam video, cui debere potuerint hunc morem, magistratibus edicendi ius concedendi. In imperiis quidem *παμβασιλικοῖς* nihil fuit regiis edictis notius, idque satis probant edicta Regum Persarum, de quibus BARN. BRISSON. *de regno Persar. Lib. I. §. CCXVIII. sequ.*. Sed *editiones* illae *basilicae*, vti eas eleganter vocat PLAVT. *Captiu. Act. IV. scen. II. v. 31.* non differebant a legibus, profectae quippe ab iis, quibus erat ius leges ferendi: nec antiquitus Romanis tantum erat cum barbaris istis commercium, vt eorum mores sibi existimarint imitandos. Magis probabile videri poterat, Graecos hic Romanis exemplum praeiuisse, qui et ipsi magistratibus suis concesserant ius reddendi edicta, quae *διατάγματα* ab illis dicta esse, tradit PLVTARCH. *Marcell. p. 312.* qui et *in Agide p. 808.* memoriae prodidit, apud Lacedae-

cedaemonios ephoros ineuntes magistratum per praeconem edicere consueuisse, κείρεσθαι τὴν μύστακα. καὶ προσέχειν τοῖς νόμοις, ἵνα μὴ χαλεποὶ ὦσιν αὐτοῖς· *vt superius labrum tonderent, legibusque aduerterent animum, ne ipsis graues fierent.* Et de *sera Num. vind. p. 550.* Λακεδαίμονι κηρύττουσιν οἱ ἔφοροι, παριόντες εὐθὺς τὴν ἀρχὴν μὴ τρέφειν μύστακα, *Lacedaemone edicunt Ephori, simulac magistratum ineunt, ne quis mystacem alat.* At hoc quidem edictum Lacedaemoniorum tralatitium, quod, ipso Plutarcho iudice, ideo fuerat inuentum, vt ciues ad obsequium in rebus etiam minimis magistratibus praestandum adsuefierent, vix quidquam commune habuit cum edictis Romanorum magistratuum, iurisdictionis perpetuae caussa propositis. Nec magis huc pertinet, quod de Atheniensium Thesmothetis scripsit IVLIVS POLLVX *Onomast. Lib. VIII. segm. 9:* Ἰδίᾳ δὲ οἱ μὲν θεσμοθέται ΠΡΟΓΡΑΦΟΥΣΙ, πότε δεῖ δικάζειν τὰ δικαστήρια, καὶ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, καὶ τὰς χειροτονίας, καὶ τὰς προβολὰς εἰσάγουσι, καὶ τὰς παρανόμων γραφάς. *Priuatim thesmothetae, quando ius dicendum sit,* EDICVNT, *et publicas accusationes in perpetuum promulgant, ac suffragia, tum et actionum intentiones introducunt, et iniquitatis actiones.* Quamuis enim haec Thesmothetarum edicta illis magistratuum Romanorum non admodum videantur dissimilia, maxime quum obseruet VLPIANVS, grammaticus, *ad Demosth. Olynth. III. p. 43.* eosdem thesmothetas quotannis correxisse leges, et hinc νομοθέτας, seu *legislatores* fuisse adpellatos: nemo tamen inde temere colliget, Romam a Graecis migrasse hanc edicendi consuetudinem. Quamuis enim thesmothetas illos Athenis anno demum Olympiadis XXIV, tertio creari coepisse, norimus: EVSEB. *Chron. n. MCCCXXX.* CAR. SIGON. *de republ. Athen. I, 5. p. 567.* VBB. EMM. *Graec. vet. Tom. III. p. 9.* adeoque edicta illorum edicta antiquiora videantur iis, quae Romani magistratus ediderunt: diuersissimae tamen ab his fuere illae thesmothetarum Atheniensium tabulae, quippe non *ad supplendum, adiuuandum, corrigendumque ius* Atticum comparatae, quod de magistratuum Rom. edictis tradit VLPIANVS *l. 7. §. 1. D. de iustit. et iur.* Sed ideo tantum propositae, vt ius populi suffragiis iam constitutum promulgaretur, vt ciuibus dies comitiorum innotesceret, vt denique actionum formulas in promtu haberent. Equidem et leges quotannis correxisse thesmothetas, non modo VLPIA-

NVS

NVS, grammaticus, refert, sed et AESCHINES *in Ctesiph. p. 433.* dum scribit: Διαῤῥήδην προστέτακτε τοῖς θεσμοθέταις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν διορθῦν ἐν τῷ δημοσίῳ τὰς νόμυς, ἀκριβῶς ἐξετάσαντας καὶ σκεψαμένυς εἴ τις ἀναγέγραπται νόμος ἐναντίος νόμῳ, ἢ ἄκυρος ἐν τοῖς κυρίοις, ἢ εἴπυ νόμοι πλείυς ἑνὸς ἀναγεγραμμένοι περὶ ἑκάστης πράξεως. *Plane imperatum est Thesmothetis, vt leges quotannis publice corrigant post diligentem inquisitionem, an aliqua lex alteri legi contraria sit inscripta, aut irrita inter ratas, aut sicubi plures vna leges de qualibet re sint inscriptae.* Sed caue existimes, Sexuiros illos Atheniensium edictis suis leges pro lubitu supplere aut corrigere potuisse. Nam ipse Aeschines ibidem docet, eos, si quid huiusmodi deprehenderint, id referre solitos in tabulas, (ἐν σανίσιν,) et ante statuas heroum proposuisse, hinc porro a curionibus indictam esse concionem, inscriptis legislatorum nominibus, et denique itum in suffragia, legesque alias hoc modo abrogatas, alias retentas esse, vt vna esset lex, non plures de re vnaquaque. Itaque thesmothetae tunc magistratuum populum rogantium munere fungebantur, non vero propositis edictis ius Atticum adiuuabant, supplebant, corrigebantque, quod tamen facere solebant magistratus Romani.

§. III.

Tantum itaque abest, vt Romanorum magistratus, edicta proponentes vel Graecos, vel vllam aliam gentem sint imitati, vt mos iste ab ipsis vrbis incunabulis et sub ipsis Regibus inualuisse videatur. Iam hos enim, nullis adhuc vel paucissimis exstantibus legibus, pleraque edictis constituere oportebat. Hinc auctor est Liuius *I, 32.* Ancum Martium sacra Numae instituta collegisse, *eaque in* ALBVM *relata iussisse proponi.* Quod planius interpretatus Dionysius Halicarnass. *Antiqu. III. p. 178.* Τὰς, inquit, περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφὰς ἀνέγραψεν εἰς δέλτυς, καὶ προύθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βυλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· χάλκεαι γὰρ στῆλαι ὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. *Deinde sacrorum commentarios in tabulas transscripsit, easque in foro proposuit quibuslibet videndas, quae tandem vetustate consumtae sunt. Nondum enim columnae aeneae tum erant in vsu, sed in quernis tabulis sculpebantur et leges, et, quae de sacris proponebantur, edicta.* Habemus itaque edictum Anci Martii, et quidem perpetuo ex Regis illius intentione

valiturum, qualia procul dubio fuerunt etiam illa de contractibus, quae sustulisse Tarquinium Regem, ne vestigio quidem in foro relicto, testatur idem Dionys. *Lib. V. p. 278.* qui et *Lib. IIII. p. 216.* de Seruio Tullio scribit: Διέθηκεν ἐν φανερῷ διάταγμα βασιλικὸν ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς δημοσίας γῆς τὰς καρπομένας τε καὶ ἰδίᾳ κατέχοντας αὐτὴν ἐν ὡρισμένῳ τῷ χρόνῳ. *Palam proposuit* EDICTVM REGIVM, *vt omnes, qui agro publico fruerentur, eumue priuatim possiderent, intra certum tempus eo decederent.* Denique eumdem Regem Liuius *I, 44. perfecto primo censu* EDIXISSE ait, *vt omnes Romani equites peditesque armati in suis quisque centuriis, in campo Martio prima luce adessent.* Quorum regiorum edictorum quum quaedam ad perpetui iurisdictionem pertinuerint, quaedam repentina et subitaria fuerint: consequens sane est, vt iam inde a condita vrbe ab ipsis Regibus edicta tum perpetuae iurisdictionis caussa, tum, prout res inciderent, fuerint proposita.

§. IIII.

Id vero cur factum sit, intelligere non adeo difficile videtur. Est enim ita natura comparatum, vt sicubi ius scriptum seu lex deficiat, ibi illum defectum suppleant rectorum magistratuumque arbitria, ciuibusque pro lege sit, quidquid illis placet, siue iustum illud sit, siue iniustum, siue salubre reip. siue noxium. Quod satis animaduertens Aristoteles *Polit. III, 16.* Ὁ μὲν τὸν νοῦν, inquit, κελεύων ἄρχειν, δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τὰς νόμους· ὁ δ᾽ ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον. Ἥτε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τὰς ἀρίστας ἄνδρας. *Qui mentem imperare iubet, Deum et leges iubere imperare videtur. Qui vero hominem iubet, adiungit et belluam. Nam et cupiditas tale quiddam, et ira eos, qui praesunt, etiam optimos viros detorquet.* Hinc omnibus fere gentibus initio hoc satis graue ac molestum accidit, quod legibus ac iure scripto destitutae, principum magistratuumque arbitriis se submittere cogerentur, et pro lege venerari, quidquid hi edicerent iuberentue. Ita enim conditionem rerump. antiquissimam veluti ex compacto describunt, quicumque de gentium ciuitatumque originibus quaedam prodiderunt memoriae. Iustinus *Hist. I, 1. Principio rerum, gentium, nationumque imperium penes reges fuit, quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio prouehebat. Populus nullis* LEGI-

BVS

IVS *tenebatur.* ARBITRIA *principum pro legibus erant.* Idem *Lib. II. Cap. VII.* speciatim de Athenienſibus: *Ciuitati nullae tunc* LEGES *erant, quia* LIBIDO REGVM *pro legibus habebatur.* Denique L. Seneca *Epiſt. XC. Primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur, eumdem habebant et* DVCEM *et* LEGEM, *commiſſi melioris* ARBITRIO. Vbi itaque leges dominantur, ibi parum vel nihil relinquitur magiſtratuum arbitrio, quum contra, ſi vel nullum ius ſcriptum exſtat, vel ſemel ab illo diſceſſum eſt, *omnia ſint incerta, nemoque praeſtare poſſit, quale futurum ſit id, quod poſitum eſt in alterius voluntate, ne dicam libidine*, ceu loquitur Cicero *Epiſt. ad fam. IX, 16.* Et inde eſt, quod veteres reſpublicas liberas LEGVM; regna PRINCIPVM eſſe dicerent, quin *leges* pro ipſa acciperent libertate, et hinc *legibus reddita* ipſis videretur ciuitas, quae ſeſe in priſtinam libertatem adſeruerat. Lucan. *Pharſal. VI, v. 300.*

Felix, ac libera LEGVM
Roma fores, iurisque tui, viciſſet in illo
Si tibi Sulla loco.

Quinctilian. *Declam. CCLXVI. Poenitentia iuuenilis temeritatis rempublicam* LEGIBVS *ac populi poteſtati* REDDIDI. Claudian. *Lib. I. de Conſulat. Stilich. v. 331.*

Romuleas LEGES *remeaſſe fatemur.*

Cuiusmodi loquutiones permultas collegit accurateque ſuo more interpretatus eſt Io. Fridr. Gronou. *in Papin. Statii Silu. Diatr. I, 2. p. 11. ſequ.* Iam ergo facile patet, cur priſci Romanorum Reges, quamuis ſe illis ciuitas in ſeruitutem non addixiſſet, ampliſſimam tamen ſibi ſumſerint poteſtatem, edictis, quae e republica viderentur, ſuo arbitrio ſanciendi. *Initio enim ciuitatis populus Romanus ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituerat*, vti ait Pomponius *l. 2. §. 1. ff. de orig. iur.* Non poterant ergo tum eorum arbitria non pro legibus eſſe, nec aliter ea communicare cum ciuibus licebat, quam propoſitis edictis, quae reddendi quotidiana Regibus erat occaſio, ſiue de rebus ſacris Deorumque cultu, ſiue de adminiſtrando bello, ſiue de aliis negotiis publicis priuatisque, edictis conſtituendi ea, quae legibus haut fuerant definita. Qua de re Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. X. init.* Οὔπω γὰρ τότε ἦν οὔτε ἰσονομία παρὰ Ῥωμαίοις, οὔτε ἰσηγορία, οὔτε ἐν γραφαῖς ἅπαντα τὰ

δίκαια τεταγμένα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ΕΤΑΤΤΟΝΤΟ *τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ᾽ ἐκείνων, τῦτο νόμος ἦν. Tunc enim nondum erat apud Romanos iuris libertatisque aequabilitas, sed olim eorum Reges ius, si quando opus erat,* EDICTIS *constituebant, et, quod ab ipsis ita fuerat constitutum, id pro lege erat.* Ita ego interpretor locum, quem vulgo de rerum iudicatarum auctoritate accipiunt, quum *τάττεσθαι τὰς δίκας* non sit *lites ordinare*, sed *iura constituere*, et *τὸ δικαιωθὲν* non *iudicatum* sed *ius constitutum* manifesto significet, et hoc modo omnia clara sint ac perspicua.

§. V.

Ex his vero, quae hactenus disseruimus, iam facile intelligitur, quid sibi velit Pomponius, dum *initio ciuitatis omnia* MANV *a Regibus* GVBERNATA *esse*, refert. *l. 2. §. 1. D. de orig. iur.* nec non Tacitus, qui *Annal. III, 26. Romulum Romanis, vt libitum, imperitasse*, scribit. Quidam hæc de adductissimo nullisque circumscripto legibus imperio interpretantur, et hinc vel grandem dicam scribunt Pomponio, vel totam illam legem secundam de origine iuris *νοθεύσεως* postulant, quod potissimum fecit vir eximius, Scipio Gentilis *in Diss. de Principe Romano §. II.* non alia ratione in eam sententiam adductus, quam quod penes Reges Romanorum summum ac liberum rerum omnium arbitrium fuisse, neget Dionys. Halicarn. *Lib. II. p. 78. et p. 87. sequ.* Sed quid tunc fiet de Tacito, cuius verba multo facilius in hunc sensum detorqueri possent? Et vbi, quaeso, Regibus Rom. tam impotentem dominatum vel Pomponius vel Tacitus vindicauit? Neuter his locis, vt recte obseruauit V. A. Corn. van Bynkersh. *Praetermiss. p. 16. sequ.* de Reip. Romanae forma egit, quam rem Pomponius a §. 14. demum exsequitur, sed de origine iuris ciuilis, qualisque fuerit eius status, quum populus Romanus tum sine lege certa, sine iure scripto agere instituisset? Respondet Pomponius, tum *reges manu omnia gubernasse*, Tacitus, *eos fere, vt lubitum, imperitasse.* Vterque recte. Quemadmodum enim in societate domestica, quae nullis certis legibus regitur, paterfamilias omnia manu regit, et pro libitu imperat, id est, praecipit iubetque, quid a familia fieri velit: ita idem euenire oportebat Romae, quum nondum iure certo regeretur ciuitas. Vere ergo *manus regia* sunt edicta, quibus Reges omnia gubernabant. His etiam

etiam *imperitabant fere, vt libitum erat*, non quasi, quidquid liberet, licitum esse crediderint, sed quia, deficiente lege, nullis adhuc limitibus coërcita fuerit illa edicendi imperandique potestas. Vbi vero vi vel iure non prohibemur, ibi *naturalis est facultas eius, quod cuique facere* LIBET. *§. 1. Inst. de iure person.*

§. VI.

Quibus positis, ne id quidem obscurum esse poterit, quomodo eiectis Regibus eadem edicendi potestas peruenerit ad omnes, qui Romae honores gerebant. Penes Reges initio et imperium in bellis, et curam sacrorum, et ius denique rogandi populum et ad patres referendi, quin et iuris dicundi potestatem fuisse, ex Liuio et Dionysio Halic. satis constat: adeoque et de his omnibus eos edicta reddidisse, nemo dubitauerit. Iam sacrorum cura paullatim in Pontifices aliosque sacerdotes transscripta est ab ipsis Regibus, adeo, vt iam Numa, teste Liuio *I, 20. omnia publica priuataque sacra Pontificis scitis subiecerit*, et paucissima superessent sacra publica, quae Reges ipsi obibant, et quorum caussa, iis eiectis creabatur *Rex sacrificulus*. Liu. *II, 2.* Hinc fieri non poterat, quin iam sub ipsis Regibus Pontifices ius de sacris edicendi acciperent. Reliqua Regum munia omnia, abrogato illis imperio, in consules transferebantur, adeoque hi non modo bella, sicut antea Reges, gerebant, sed et populum rogabant, ad Patres referebant, iurique dicundo praeerant; vt recte iudicet Liuius *II, 21. consulatu nihil ex regia potestate esse deminutum, sed omnia iura, omnia insignia primos consules tenuisse:* et hinc Dionysius *Antiqu. X. p. 627.* obseruet, consulibus, postquam regnari desierit, cum alias Regum partes, tum iuris dicundi potestatem cessisse. Vere ergo tum consulatus erat *regiae maiestatis imperium*, vti illud Liuius vocat *Lib. IV. Cap. 2.* et inter regnum et consulatum, si a nomine, numero & imperii duratione discesseris, nullum fere discrimen intercedebat. Quum ergo tum, teste Pomponio, *leges Regiae exoleuissent, et ciues iterum incerto magis iure et consuetudine agere coepissent, quam per latam legem: l. 2. §. 3. D. de orig. iur.* quid mirum, si consules exemplo Regum *manu omnia gubernauerint*, id est, propositis edictis, quid fieri omittiue vellent, denunciarint? Eiectis itaque Regibus duo in vrbe *honorati* erant, qui edicerent: pontifices de rebus sacris, et consules de rebus bellicis, ciuilibus et iure dicundo. Et ex illis quidem C. Papirius,

rius, statim post regifugium amplissimum edictum proposuit, ex quo deinde ius Papirianum natum: hi autem fere quotannis, quae e rep. essent, praecipiebant, ceu sequente capite ostendemus. At vero ne Consulum quidem illa potestas perpetua fuit, maluitque populus eam, veluti in partes discerptam cum aliis magistratibus, a se creatis, communicare, quam nimiam his duobus attribuere potentiam. Hinc ius censum agendi, condendi lustrum, disciplinamque publicam custodiendi CENSORIBVS; iuris dicundi potestatem PRAETORI; defensionem plebis aduersus patrum insolentiam TRIBVNIS PLEBIS; curam aedium publicarum, ludorum, viarum, fori, et eorum omnium, quae ad decus vrbis pertinerent, AEDILIBVS CVRVLIBVS paullatim delegabat. Interdum etiam extra ordinem DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE, TRIVMVIROS reipublicae praeficiebat, vel in re crepera dici iubebat DICTATOREM, quem penes summum fere esset rerum omnium arbitrium. Vt iam praetermittam tot minores magistratus, qui paullatim crescente imperio, gliscentibusque negotiis publicis creari coeperunt. Plerique ergo horum magistratuum eadem potestate suam quisque partem reip. administrabant, qua eam antea administrauerant Consules, ac proinde, deficiente iure scripto, licere sibi existimabant, *omnia manu gubernare*, id est, proponere edicta, tantisper saltim, dum ipsi magistratu fungerentur, pro legibus in ciuitate valitura.

CAP. IV.

DE EDICTIS CONSVLVM, DICTATORVM, CENSORVM, TRIBVNORVM PLEB.

§. I. *Errare, qui solos Praetores, Procoss. et Aediles Edicta proposuisse statuunt.* §. II. *Etiam* CONSVLES *edicta proposuisse et quidem non modo repentina,* §. III. *Sed et ad perpetuam iurisdictionem pertinentia.* §. IIII. *Hos non modo, creatis Praetoribus, sed et sub Imperatoribus, iurisdictione aliqua esse gauisos.* §. V. *Edicta* DICTATORVM. *An vel a dictatoribus edicta nomen acceperint, vel dictatores ab edicendo dicti? An edictis suis ius nouum introduxerint?* §. VI. *Edicta* CENSORVM *tum repentina, tum perpetua.* §. VII. *Haec etiam* LEGES CENSORIAS *dicta esse.* §. VIII. *Edicta* TRIBVNORVM PLEBIS. *Ex edictis suis hos etiam ius dixisse.* §. VIIII. *An Praetores, scripturi Edicta, semper in consilium adhibuerint Tribunos plebis? Locus Ciceronis explicatus.* §. X. QVAESTORES

res et [illegible] *edicta reddidisse non videri.* §. XI. *Contra eam potestatem sibi vsurpasse* DECEMVIROS, TRIBVNOS MILITVM COS. POTESTATE et TRIVMVIROS.

§. I.

QVum iam porro de variorum magistratuum EDICTIS agendum sit, initio statim coarguendus erit vulgaris eorum error, qui praeter Praetores, Procoss. et Aediles nullum alium magistratum edicta proposuisse censent. Quid? quod Iason *in l. 1. pr. D. de nou. op. nunc. n. 7.* solos Praetores olim edixisse statuit, ac Edictum ideo definit, quod sit *lex, Praetoris publico praeconio in albo descripta, aliquid mandans vetansue.* Nam quamuis ignorare non posset Iason, etiam Procoss. et Aediles reddidisse edicta: tamen et hos e Praetorum numero fuisse, pro temporum illorum infelicitate, credebat, idque didicerat ex Glossa, quae ad §. 7. *Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* perperam scribit, *praesides prouinciarum esse praetores, habentes sub se officiales totius territorii, vt sit potestas Florentiae,* itemque, *Aediles quoque fuisse ex Praetoribus.* Sed vti falsum est, Aediles ex Praetorum fuisse numero, et Praesides prouinciarum omnes ex praetoribus sumtos: ita non minus ratio fugit eos, qui vel solum Praetorem, vel praeter eum non nisi Procoss. et Aediles edixisse sibi persuadent. Fraudi fuit viris doctis, quod horum praecipue Edicta in iure nostro celebrantur. Sed inde colligere non debebant, magistratibus reliquis id ius plane esse denegandum. Alia omnia enim discere potuissent ex *l. 2. §. 10. D. de orig. iur. l. 52. §. 6. D. de obl. et act.* ac in primis a Theophilo, qui in *Paraphr. §. 7. Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* diserte docet, edicta proposuisse τοὺς ἄρχοντας, πόλλους μὲν καὶ διαφόρους, γενικῷ δὲ πάντας ὀνόματι κεκλημένους MAGISTRATVS POPVLI ROMANI, *id est, magistratus, quorum multi et varii fuerint, et communi nomine vocati sint* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI: postea vero, redditurus rationem, cur in eo paragrapho non nisi paucorum magistratuum edicta memorentur, statim addit: Κατεξαίρετον δὲ τὸ νομοθετεῖν δεδώκασι τῷ πραίτωρι τῷ Οὐρβανῷ, καὶ τῷ πραίτωρι τῶν Περεγρίνων, καὶ τοῖς AEDILIBVS CVRVLIBVS. *Praecipue autem iuris constituendi potestas data est Praetori Vrbano, Praetori peregrino, et Aedilibus curulibus.* Praeterea errantes in ordinem reuocare potuissent Franc. Hotoman-

mannus, Herm. Vulteius, Camillus Borellus et Guil. Maranus, quorum hic *in Paratitl. p. 100.* ille *Libro I. de Edict. Magistr. Cap. XVII. §. 6. sequ.* isti denique in *Commentariis ad d. §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.* diserte hanc edicendi potestatem magistratibus omnibus vindicarunt, quamuis in eo non adsentiar Marano, dum ipse quoque, Iustinianum omnes omnino magistratus PRAETORIS vocabulo comprehendisse, credidit. Vetus enim illa vocabuli notio, qua omnes magistratus a *praeeundo* PRAETORES dictos esse, nouimus ex Liu. *VII, 3.* et Festo *in praetor. port.* iam pridem ante Iustiniani tempora ita exoleuerat, vt non sit verosimile, vel Caium, vel Tribonianum, haec scribentes, de illa cogitasse. Et cur, quaeso Praetori ibi iunxissent Aediles curules, si eo vocabulo omnes in vniuersum magistratus Romanos complecti voluissent?

§. II.

Et primo quidem satis certum est, exactis Regibus edicta proposuisse CONSVLES, et quemadmodum antea *edicta regia*, ita postea *consularia* summam in ciuitate auctoritatem esse consequuta. Eorum quaedam *extemporaria* erant ac *repentina*, quorum permulta iam collegit Barn. Brissonius *de Form. III. p. 279.* quaedam ad amplissimam, quae initio iis competebat, *iurisdictionem* pertinebant. Praeterea in aliis eadem semper verba sollemnia consuetudinis seruandae caussa retinebant, in aliis nulli certae formulae vel conceptioni verborum sese putabant adstrictos. Prioris generis erat edictum, quo Senatum vocabant, in quo Coss. consuetudinis seruandae caussa semper hac formula vtebantur: SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Vnde illud *tralatitium* vocat Gell. *III, 18.* quamuis formulam ipsam non semel mutatam esse, constet ex Liu. *II, 1. XXIII, 32.* et Festo *in Qui patres p. CXLV.* et *in Senatores p. CC.* Posterioris generis edicta fere innumera passim occurrunt. Aliis enim futura denunciabant comitia, Gell. *XIII, 15.* Liu. *XXXV, 24.* aliis SCa sese exsequuturos pollicebantur, vti apud Liu. *XXXIX, 17.* aliis indicebant delectum. Liu. *II, 24.* Valer. Max. *VI, 3, 4.* nautas in classem dandos imperabant, frumentaque intra certum diem in vrbes conuehi iubebant, Liu. *XXIV, 11.* aliis eos, a quibus turbas aut tumultum metuebant, vrbe ac Italia submouebant: Cic. *pro P. Sext. Cap. XIII.* vt iam praetermittam alia, veluti quibus aliquando collega collegae obnunciabat, quod Bibulum Caesari

ſari feciſſe referunt Cicero *Epiſt. ad Attic. II, 21.* et Sueton. *Iul. Cap. XX.*

§. III.

Enimuero praeter iſta repentina atque extemporaria quaedam et *perpetuae iurisdictionis cauſſa* in albo habebant Conſules, de quibus Dionyſ. Halicarnaſſ. *Lib. X. p. 627.* *Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχύμενοι, τοῖς κατ᾽ ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις, καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν· τούτων δὲ τὰ μὲν πόλλα τοῖς ἐπιτρόποις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην ὑποδεικνυμένων ἀκόλουθα ἦν ἐπὶ τὰς ἀρχάς.* Ita Dionyſius, cuius verba paullo obſcuriora hunc in modum reddidit interpres nouus: *Sed imperio regio ad annuum conſulum magiſtratum translato, inter cetera regia officia iuris quoque cognitio ad eos translata eſt, atque illi, lite inter litigatores quacumque de cauſſa orta, iura decidebant. Huius autem iuris magna pars erat penes ſummos magiſtratus, qui ex ordine optimatium creabantur, eosque in ipſo magiſtratu ſequebantur.* Quae quidem ſenſum Dionyſii paullo rectius exprimunt, quam verſio vetus, at nec ipſa tamen ſatis plana ac perſpicua videntur. Oſtendere enim voluit ſcriptor *πολιτικώτατος*, exactis Regibus, iuris dicundi poteſtatem cum aliis regum praerogatiuis ad conſules transiiſſe, *conſtitutaque* ab iisdem *iura* pleraque, tamquam tralatitia, ad ſucceſſores migraſſe. Id quod plane de Edictis, ad perpetuam conſulum iurisdictionem pertinentibus, accipiendum eſt. Talia enim quotannis fere propoſuiſſe conſules, et inde patet, quod Dionyſius *Antiqu. II. p. 97.* inter ceteras cauſſas, cur de compilandis legibus XII Tabularum cogitarit populus, et hanc non poſtremam fuiſſe ait, *ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις· ne ius commune mutaretur cum poteſtate magiſtratuum.* Atqui magiſtratus tum nulli erant, praeter Conſules, adeoque hos, propoſitis edictis, non ſecus, ac poſtea Praetores, permulta adiuuandi, ſupplendi, corrigendique iuris ciuilis gratia edixiſſe, nemo facile dubitauerit.

§. IV.

At haec quidem omnia ad illa pertinent reipublicae tempora, quibus nondum Romae Praetor iuris dicundi cauſſa fuerat conſtitutus. Quid vero creato iam Praetore? immo quid ſub ipſis Imperatoribus, quibus, (vt eleganter Tacitus *Annal. I, 3.*) *eadem magi-*

magistratuum vocabula, nihil prisci et integri moris, omnibus, exuta aequalitate, iussa principum adspectantibus? Sane, quamuis creatis Praetoribus permultum decederet iurisdictioni Consulum, multoque plus illa detrimenti paullatim caperet sub Principibus, quum et consulatus et ipsius praeturae luminibus Praefecturae vrbana ac praetoriana magnopere officerent: non parum tamen alucinantur, qui praeter voluntariam iurisdictionem nihil omnino veteris potestatis Consulibus tunc superfuisse existimant. Errauit hunc errorem ipse Guil. Maranus *in Paratitl. Dig. p. 134.* idque eo magis ego miror, quo accuratius ille alioquin subducere rationes solet. Nobis compertum est, et libera republica, et sub principatu Consulibus suam constitisse iurisdictionem, quamuis non omnino amplissimam. Si qui, libera adhuc rep. Praetoris iurisdictionem abrogatam volebant, ii adpellare solebant Consules, eiusque rei insigne exemplum est apud Valer. Max. *VII, 7, 6.* Sed et sub Imperatoribus de caussis quibusdam iurisdictio erat penes Consules et Praetores simul, ita tamen, vt illi de maioribus summis, hi de minoribus cognoscerent: *l. 19. §. 1. D. de iurisdict. l. 27. D. de reb. auct. iud. possid.* id quod in fideicommissis potissimum fuisse obseruatum, ex Vlpiani *Fragm. tit. XXIV, 12.* et Quinctiliani *Instit. Orat. III, 6.* pridem animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obs. XXI, 34.* et Anton. Schulting. *in Iurispr. vet. anteiustin. p. 662.* Accedit, quod iudices arbitrosque etiam a Consulibus datos colligi potest ex *l. 32. D. de iudic. l. 50. D. de condit. et dem.* Quin et alia contentiosae iurisdictionis vestigia expressissima deprehendere licet in *l. 99. D. de verb. signif.* quae aeque, ac paullo ante laudatae ex VLPIANI LIB. I. et LIB. III. *de officio Consulis*, quibus ex instituto explicata videtur Consulum iurisdictio, decerptae sunt. Denique P. Iuuentius Celsus refert, patrem suum in consilio Ducennii Veri Cos. fuisse, et quidem, quum cognosceretur de fideicommisso, quod Otacilius Catulus a liberto concubinae suae reliquerat, filia vero ideo praestare noluerat, quod libertus, viuo Otacilio, testatore, decessisset. *l. 29. pr. D. de legat. 2.* Non itaque omnem plane iurisdictionem, creatis Praetoribus, amiserunt Consules, neque sub Imperatoribus ista potestate plane exciderunt: vt vix dubitandum videatur, quin et ipsis temporibus edicta quaedam, ad iurisdictionem suam comparata, reddiderint. Quamuis enim illa parum celebri-

lebritatis consequuta sint, ac proinde vix eorum mentionem factam esse ab auctoribus, fateamur: exstat tamen locus insignis Dionis Cassii *Lib. LV. p. 552.* ex quo patet, Augustum Coss. potestatem edicta sub initium magistratuum proponendi restituisse. En verba: *Τὸν δ' οὖν Τιβέριον ἐς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀρχὴν ἀντὶ τοῦ Δρούσου προαγαγών, τῇ δὲ ἐπικλήσει ἐκείνῃ ἐγαύρωσε, καὶ ὕπατον αὖθις ἀπέδειξε· γράμματά τε κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ πρὶν ἐς τὴν ἀρχὴν ἐσελθεῖν ἐκθεῖναι πρὸς τὸ κοινὸν ἐποίησε. Ceterum Tiberium ad Imperatorum munus prouehens, Imperatorio ob id nomine decoratum consulem iterum fecit, iussitquè eum, more antiquitus recepto, antequam magistratum iniret,* LITTERAS *publice* PROPONERE. En *litteras sub initium magistratus publice propositas*, quae nihil aliud sunt, quam EDICTA. En testimonium, id Tiberio concessum esse non tamquam nouum quid, sed *κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, secundum morem maiorum.* Vt vel ex hoc vnico testimonio intelligamus, et antiquitus edicta iurisdictionis perpetuae caussa proposuisse consules, et eum morem ne sub Imperatoribus quidem plane exoleuisse.

§. V.

A Consulibus ad DICTATORES progredimur, qui extra ordinem aliquando, rebus trepidis, dici solebant, instituto sane plerumque saluberrimo. Hi vero, quum reip. propemodum cum potestate Regia praeessent, et in eo priscos imitabantur Reges, quod manu omnia regerent, propositis edictis, quae, teste Liuio *VIII, 34. pro numine olim obseruata sunt.* Quin adeo veluti proprium Dictatoribus erat, reddere edicta, vt alii *edicta* a *Dictatoribus;* alii hos ab *edictis* nomen tulisse, statuerint. Priorem sententiam amplexus videtur Isid. Hispal. *Orig. IX, 3. Dicti,* inquit, DICTATORES, *quasi principes et praeceptores, vnde et magistri populi nominantur: vnde et* EDICTA *dicuntur.* Contra Dionysius *Antiqu. V. p. 336.* posteriori suffragatur, dictatoremque adpellatum scribit *διὰ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κελεύειν καὶ διατάττειν, ὅ, τι θέλῃ τά τε δίκαια, καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ· a potestate edicendi iubendique arbitrio suo, quidquid vellet et quod aequum et bonum videretur.* Id quod et Plutarchum velle existimo, dum *in Marcello p. 312.* dictatorem ita dictum scribit, *διὰ τὸ μὴ προτιθέναι ψῆφον ἢ χειροτονίαν, ἀλλ' ἀφ' αὑτοῦ τὰ δόξαντα προστάττειν· quod neque ex SC. neque ex plebiscito, verum ex sua sententia, quae visum esset,* EDI-

CERE *soleat.* Quamuis vero neutra vocabuli origo magis vera videatur, quam illa a Varrone *de Lingua Lat. IV, 14.* tradita, puta quod dictator vocatus sit, *quasi qui a consule* DICERETVR, *et cui* DICTO *audientes essent omnes*, et ipsa potius nominis forma argumento sit, a DICTANDO nomen esse inditum dictatori: res ipsa tamen certa est, puta sollemne dictatoribus fuisse, edicere, quae e rep. viderentur. Ita exempli gratia M. Valerius, Dictator, tumultuantes ob creditorum saeuitiam ciues edicto ad sanitatem reuocauit apud Liuium *II, 30.* Ita L. Furius, Dictator, edicto indixit iustitium, Liu. *VII, 28.* L. vero Sulla inimicos et opulentissimum quemque *crudelissimis edictis*, vti Florus *III, 21.* vocat, proscripsit: quemadmodum, dissimilis moribus, Iulius Caesar, populis sociisque, bene de se meritis, scriptis perhonorifice edictis eximia priuilegia concessit. Ioseph. *Antiqu. Iud. XIV, 17.* vt alia dictatorum edicta, quorum permulta apud Liuium aliosque veteres memorantur, praetermittam. Ceterum quum breue atque extraordinarium esset hoc Dictatorum imperium: facile est ad existimandum, edicta quoque eorum non nisi repentina ac temporaria fuisse, neque ad noua iura constituenda, veteraque corrigenda supplendaue, pertinuisse. *Dictatores*, inquit V. C. Ant. Schulting. Πρώτ. *Lib. I. tit. II. §. X. p. 33. nouum ius iubere potuisse, nondum hactenus probatum est. immo dictatores leges tulere, adeoque Quirites rogarunt, an eas vellent et iuberent: quin et Tribunos plebis ob Dictatores magistratu non abiisse docent Polyb. Hist. III. p. 331. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 283.*

§. VI.

Proxima consulari potestas Romae erat CENSORVM, qui quamuis proprie iuri dicundo haut vacarent, multis tamen aliis negotiis grauissimis distringebantur. Nam et censui agendo, condendoque lustro, et seruandae emendandaeque disciplinae, et locandis agris operibusque publicis praeerant. Quae pleraque fere non facilius, quam propositis edictis explicabantur. Eorum etiam alia *subitaria* ac *repentina*, alia *perpetua* fuisse animaduerto. Prioris certe generis fuere illa C. Claudii Pulcri et Tib. Sempronii Gracchi Censorum, delectum edictis seuerissimis adiuuantium, apud Liu. *XLIII, 16.* itemque Cn. Domitii et L. Licinii Crassi, rhetores Latinos vrbe excesse iubentium apud Sueton. *de clar. rhetor. Cap. I.* et Gell. *Noct. Att. XV, 11.* ac denique vicena illa perridicula, quae, susce-

susceptа morum praefectura, vno die Claudium Imp. proposuisse refert Sueton. *Claud. Cap. XVI.* At multo notabilius est edictum CENSORIVM PERPETVVM, quod omnia, quae custodiendae disciplinae coërcendaeque luxuriae caussa vnquam sanxerant Censores, complectebatur, et cui successores, gliscentibus subinde vitiis, noua quaedam capita adstruxisse legimus: vt et hoc, prout singulis lustris proponebatur, partim TRALATITIVM, partim NOVVM fuerit. Exstat ea de re locus insignis Cornelii Nepotis *in vita Caton. Cap. I.* qui de seuera viri istius sanctissimi censura exponens: *Cato*, inquit, *Censor cum eodem Flacco factus, seuere praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in* EDICTVM *addidit, quare luxuria reprimeretur, quae iam tum coeperat pullulare.* Habes itaque hic edictum censorium, ad emendationem morum, luxuriamque reprimendam comparatum, et tale quidem, quod non tantum ad posteros valuit, sed et nouis quibusdam additamentis subinde augebatur. Et sane insignia quaedam illius censorii edicti fragmenta, quae P. Licinius Crassus et L. Iulius Caesar illi addiderant, etiamnum supersunt apud Plinium. Is enim *Libro XIII. Hist. Nat. Cap. XIII. et XIV, 14.* seruauit edicta: NE QVIS VNGVENTA EXOTICA, NEVE VINVM GRAECVM AMINEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET. Et alibi a censoribus cautum esse testatur, VT GLANDIA ET GLIRES COENIS ADIMERENTVR. Vide *Hist. Nat. XIV, 14. VIII, 57.* et *XXXVI, 1.* de gliribus vero siluestribus, qui in deliciis fuere veteribus, praeter Apicium *Lib. VIII. Cap. LVII.* et Nonnium *de re culin. Lib. II. Cap. II.* confer viros doctos ad Petron. *Satyr. Cap. XXXI.* Quum enim, vt est ingeniosa omnis voluptas, noua gulae irritamenta quotidie reperirentur: quotidiana etiam occasio erat censoribus, locupletandi edictum suum, et vincula iniiciendi luxuriae, in dedecus publicum magis magisque pullulanti.

§. VII.

Ceterum ex iisdem Plinii locis patet, etiam LEGIS CENSORIAE nomine venisse edictum istud censorium. Eo enim vocabulo diserte istud adpellatur *Libro XXXVI, 1.* Id quod vel ideo monere visum est, quod viris quibusdam doctis ea dumtaxat edicta, quae de locationibus vectigalium operumque publicorum proponi solebant a censoribus, LEGES CENSORIAS dicta, videntur. Qua in re manife-

nifestus eorum error est. Tametsi enim fatendum sit, repentina etiam illa censorum edicta, eo vocabulo designari a Cicerone *de Consul. prouinc. Cap. V.* et *de Nat. Deor. III, 19.* Varrone *de Re rust. II, 1.* Festo *in produit p. CLXXVII.* Alfeno Varo in *l. 203. D. de verb. sign.* ipsoque Plinio *Hist. Nat. XXXIII, 4.* idque recte obseruarunt viri docti Guil. Forner. *Selection. I, 25.* et Gundlingius *in Gundlingian. Part. XVI. Diss. I. §. 26.* non tamen inde colligi oportebat, ad perpetuum illud edictum censorium hanc adpellationem non pertinuisse. Quum enim Cicero *in Verrem I, 42.* edictum a Praetore quotannis propositum LEGEM *annuam* vocare non dubitarit: quid, quaeso, prohibuerit, quo minus edictum etiam censorium vocarint LEGEM CENSORIAM? Sed quis alia a nobis flagitet argumenta, quum vel solus Plinii locus rem conficere videatur?

§. VIII.

Amplissimam porro et TRIBVNORVM PLEBIS fuisse potestatem, nemo ignorat. Hinc nec dubitari potest, quin innumera eorum edicta quotidie prostiterint, sed extemporaria illa pleraque ac repentina. Quemadmodum enim in certaminibus Tribuniciis vox eorumdem ex rostris quotidie exaudiebatur, ibique veluti quoddam regnum erat Tribunicium, quoties plebem concionibus suis agitabant: ita et quotidie erat occasio, proponendi edicta, si quid a Senatu plebeue fieri vellent. Hinc edicto eos iussisse legimus, vt Senatus ante certum diem adesset: Cic. *ad Famil. Epist. XI, 6.* vt Consules Senatui dicto essent audientes interminatos, si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra tenderent, in vincula se eos duci iussuros, Liu. *IV, 26.* ne quisquam magistratuum munere suo fungeretur prius, quam lex, quam ipsi rogarint, perlata esset: Plutarch. *Tib. Gracch, p. 829.* ne Coss. socios Latinumque nomen Roma submouerent, pollicitos simul, se iis auxilio futuros. Plut. *in C. Gracch. p. 840.* Sed talia passim apud Liuium aliosque veteres memorantur. Magis vero iam operae pretium fuerit, obseruasse, quod, quum Tribunis pleb. etiam iuris dicundi potestas non plane nulla esset, maxime si a ciuibus, qui se iniquo iudicio oppressos existimabant, adpellarentur, ii procul dubio et perpetuae istius iurisdictionis suae caussa edicta, ex quibus deinde ius dicerent, exemplo Praetorum proposuisse videantur. Tale certe, nisi me omnia fallunt, fuit illud, quod, teste Cicerone *Verr. II, 41.* Tribuni pl. propo-

proposuerunt: NE CVI LICERET ROMAE ESSE, QVI REI CAPITALIS DAMNATVS ESSET. Ex eo enim edicto ius postea dicebant, quumque Sthenius quidam, passus sententiam, Romam aduersus Edictum venisse diceretur, accusatumque eo nomine defenderet Cicero: de collegii sententia pronunciabant Tribuni plebis: NON VIDERI STHENIVM IMPEDIRI EDICTO, QVO MINVS EI LICERET ROMAE ESSE.

§. VIIII.

Ad alia licet properantibus, non tamen praetereunda nobis videtur quaestio, an etiam Praetorem, scripturum edictum adiuuerint Tribuni plebis? Hoc enim adfirmare video virum doctissimum, qui nuper nescio quas *Praetorii Romani vindicias* scripsit, simulque inde duxisse argumentum, quo probaret, Praetorem, si vel maxime voluisset, iura ciuilia euertere edictis suis non potuisse. Vid. Kortte *Vindic. Praet. Rom.* §. *VI. p. 7. sequ.* Res omnis redit ad locum Ciceronis *de Offic. III, 20.* quem ipsi adduxeramus *Antiqu. Rom. I, 2, 23. not. n.* vbi Cicero: *Ne noster quidem*, inquit, *Gratidianus officio boni viri functus est tum, quum Praetor esset, collegiumque Praetorum Tribuni pleb. adhibuissent, vt res numaria de communi sententia constitueretur. Iactabatur enim temporibus illis nummus sic, vt nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt* COMMVNITER *Edictum cum poena atque iudicio, constitueruntque, vt omnes simul in rostra post meridiem descenderent. Et ceteri quidem alius alio. Marius e subselliis in rostra recta, idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quaeris, ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuae, ad eas tus et cerei. Quid multa? Nemo vmquam multitudini fuit carior.* Haec Cicero, cuius ex verbis recte colligitur, aliquando de vtriusque collegii, Praetorii puta ac Tribunicii, sententia communi edicta composita fuisse, non autem Tribunos pleb. a Praetoribus, edicta de iurisdictione sua conditurus, adhibitos fuisse in consilium, neque his quidquam statuere licuisse illis inscìis atque imprudentibus. Nam quod ad illud Marii Gratidiani facinus attinet, non tum tribuni pleb. a Praetoribus, quam hi ab illis, fuerant adhibiti. Deinde tum non agebatur de edicto, ad iurisdictionem perpetuam pertinente, sed de repentino et peculiari, quod rei numariae ratio, eo tempore perturbatissima, flagitabat. Praeterea rem illam ideo de communi vtriusque collegii sententia videbatur constitui oportere, quia et Tribunorum pleb. erat, dare operam,

operam, ne quid inde plebs detrimenti caperet, et Praetorum, laesis inde iudicium dare. Edictum enim conscribendum visum *cum poena et iudicio;* et tales actiones poenales a Praetore, non a Tribunis pleb. proponi solebant. Quae etiam ratio est, cur non vnum alterumue ex Praetorum collegio, sed Praetores omnes consilio illi interesse voluerint Tribuni. Nam numus eiusque vsus communis cum peregrinis est ciuibus, adeoque et vrbani et peregrini Praetoris tribunalia eiusmodi querelis personabant. Quumque malum istud gliscens in ciuitate, variisque implicitum fraudibus, non modo priuatis, sed et publicis iudiciis coërcendum videretur: nihil iustius profecto erat, quam vt et Praetores reliqui, quibus quaestiones, maxime ex Lege Cornelia de falsis sortito obuenerant, adhiberentur. Quis ergo ex illo vno edicto, de re numaria, ad vtriusque collegii curationem quodammodo pertinente, communiter conscripto, colligat, Praetores de sua quoque iurisdictione reddituros edicta, consilia communicare cum collegio Tribunicio debuisse? Et qui fieri denique potuisset, vt M. Marius Gratidianus conscripti tam prudenter edicti laudem non modo collegis, sed et Tribunis plebis interuerteret, si iam populo Ro. notum perspectumue fuisset, Praetorem nihil edicere posse, nisi de Tribunorum plebis sententia? Quae quum ita sint, verissimum quidem est, Praetores Tribunosque plebis aliquando communiter edicta composuisse de rebus, ad vtriusque collegii curationem potestatemque pertinentibus: at nihil alterutros sine alterius collegii consilio ac sententia edicere potuisse, id vero nec ex illo Ciceronis loco, nec vllo alio idoneo testimonio argumentoue demonstrari posse arbitramur.

§. X.

De QVAESTORVM et XXVIRORVM edictis quod dicam, me vix habere fateor. Quamuis enim Quaestoribus non defuisse videatur occasio, de praeda venumdanda, vectigalibus et tributis colligendis, administratione aerarii, similibusque rebus, eorum curae demandatis, edicta reddendi, et tale quid fecisse videri possit M. Cato Vticensis, cuius seueram quaesturam emendatamque totius aerarii administrationem maxime collaudat Plutarch. *in Cat. min. p. 766.* nescio tamen, an vllius edicti Quaestorii proferri possit exemplum, quod libera adhuc rep. prodierit. Sub Imperatoribus inualuerat, vt QVAESTORES PRO PRAETORIBVS Siciliae, Galliae Narbonensi,

nensi, aliisque prouinciis praeessent, ceu ex marmoribus Gruterianis *p. CCCCLXVI, 3. CCCCXXXVII, 6. CCCCXCIV, 8. CCCCLXXXI, 1. CCCIII, 1. et CCCLXXXVIII, 5.* demonstrauit Ez. Spanhemius *de vsu et praest. numism. Diss. X. p. 161. Tomo II.* Hos vero edicta prouincialia, aliorum praesidum exemplo, proposuisse, vix dubitare licet. At Quaestorum vrbanorum alia erat ratio, eosque vix quidquam, nisi iussu Senatus ac Coss. et Dictatorum nec non Censorum auctoritate ac imperio egisse, verosimile est. Multo minus, ergo edicta magistratuum, qui XXVIRORVM vocabulo comprehendebantur, vsquam exstare, obseruauimus. Quin dubitare licet, an ea vmquam exstiterint, quia de rebus, ad eorum curationem pertinentibus, libera adhuc republica Praetores ac Aediles, et postremis temporibus ipsos Principes edixisse, argumento esse possunt edicta vialia, accuratissima industria exposita a V. C. Eu. Ottone *de Tutel. viar. publ. tota parte III.* Accedit, quod quum iste XXviratus veluti primum esset honorum tirocinium, adeoque illustres adolescentes fere istis honoribus fungerentur, illi omnes vix ea auctoritate praefuisse videantur, vt ipsi propositis edictis iura constituere auderent, sed potius in eo vnice elaborarint, vt leges, superiorumque magistratuum edicta, sollerter exsequerentur. Saltim tutissimum hic fuerit *ἐπέχειν*, remque parum exploratam relinquere in medio, donec certiora in partem alterutram doceamur.

§. X.

Magis pro certo adfirmari posse crediderim, edicta proposuisse DECEMVIROS, LEGVM FERENDARVM CAVSSA CREATOS; TRIBVNOS MILITVM CONSVLARI POTESTATE et TRIVMVIROS CONSTITVENDAE REIP. Quum enim hi aliquando primum in republica locum extra ordinem tenuerint, et vel loco Consulum fuerint, vel superius consulatu adfectarint imperium: quis dubitaret, quin iidem iure suo vsi, edicta varia reddiderint, prout consules fecisse vidimus? Decemuiros Liuius *III, 34.* primo statim istius magistratus sui anno, *ingenti hominum exspectatione decem tabulas proposuisse*, refert, quae deinde centuriatis comitiis fuerint perlatae. Atqui promulgatio legum fieri solebat, proposito edicto, quo, ante quem diem comitia essent futura, denunciabatur, ex quo edicto sollemnem formulam NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE COELO SERVASSE VELIT, profert Gell. *Noct. Att. XIII, 15.* Eosdem Decemuiros Liuius *III, 38.* Senatores omnes

turi abſentes *acciri iuſſiſſe, ſenatumque in diem poſterum* EDIXISSE, ſcribit. Quod ad Tribunos militum conſulari poteſtate attinet, quamuis et horum edicta rarius apud Liuium aliosque veteres memorentur, eos tamen conſtat habuiſſe delectus, comitia indixiſſe, aliaque obiiſſe conſulum officia, quae rite ſine edictis vix poterant explicari. Denique Triumuirorum reip. conſtituendae edictum ſane non vnum ipſi ſupra ex Ioſepho et Appiano attulimus, et, ſi alia exempla non exſtarent, vel ſolae iſtae ferales proſcriptionis tabulae, quas non ſine horrore Roma adſpexit, argumento eſſe poſſent luculentiſſimo, edicta eorum non dicam leges correxiſſe, ſed plane pro legibus fuiſſe, neminemque hiſcere auſum eſſe contra tricipitem iſtam et fatalem Romanorum libertati tyrannidem.

CAP. V.
DE EDICTIS PRAEFECTORIIS.

§. I. *Tranſitio ad magiſtratus ſub principatu inuentos.* PRAEFECTORVM PRAETORIO, VRBI *et* AERARIO *potentia et dignitas.* §. II. *Edicta* PRAEFECTORVM PRAETORIO. §. III. *Quid* τύποι γενικοὶ, *formae generales,* ἐπαρχικῶν *libri?* §. IV. *Quamdiu illi edicta noua proponere conſueuerint?* §. V. *Edixiſſe etiam* PRAEFECTOS VRBI. §. VI. *Elegans edictum L. Turcii Aproniani, Praefecti vrbis, de venditione carnium.* §. VII. *Variae ad illud obſeruationes. Quid* MICARE? *quid* SVB EXAGIO VENDERE? *quid* SEVVM *et* SVBIVGVLARE? *Officia Praefecti vrbi.* §. VIII. *Alterum Turcii Aproniani edictum de ſuariis et ordinibus, qui ſuariam faciunt. Quid* TITVLVS CANONIS VINARII. §. IX. *Edicta* PRAEFECTI ANNONAE. *An* PATRICII *etiam edixerint? Quid* ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα *apud Harmenopulum?* §. X. *Edicta* PRAEFECTORVM AERARII. *Quid* PENDERE SVB EDICTO?

§. I.

PRoximum iam eſſet, vt de Praetorum atque Aedilium Edictis ageremus, niſi ſub Imperatoribus, noua quaedam nata eſſent magiſtratuum vocabula, vel ignota libera adhuc republica, vel in alia plane notione accepta. Hi noui magiſtratus, quum non modo Praeturae, ſed omnium reliquorum honorum luminibus vel maxime offecerint, hic non omnino videntur praetermittendi. Inter illos primo fere loco fuerunt PRAEFECTI PRAETORIO, quorum poteſtas,

ftas, initio tantum militaris, in tantum paullatim excreuit, vt Zosimus *Hist. II, 32.* eam τὴν ἀρχὴν δευτέραν μετὰ τὰ σκῆπτρα, *magistratum ab augusta dignitate secundum;* Herodianus vero *Hist. V, 1.* πρᾶξιν ἐ πολύ τι ἐξουσίας καὶ δυνάμεως βασιλικῆς ἀποδέουσαν, *potestatem, quae non multum absit a principatu,* Socrates denique *Hist. Eccl. II, 16.* μείζονα ἄλλων τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαν, δευτέραν δὲ μετὰ βασιλέα, *maiorem ceteris magistratibus potestatem, et secundam ab Imperatore,* adpellare non dubitarint. Nec minus PRAEFECTORVM VRBI potestas multum paullatim cepit incrementi, quum Imperatores illis non tantum omnem vrbis curam, et pleraque, quae antea ad Aedilium Curulium curationem pertinuerant, sed et ius gladii, magnamque iurisdictionis praetoriae partem in vrbe ac intra centesimum ab ea lapidem concederent. Par praeterea vrbanae huius ac praefectorianae praefecturae erat dignitas, quin in Senatu primus praefecto vrbi locus, ceu praeclare docuit Philipp. Berterius *Pithan. Diatrib. I. Cap. III. p. 811. Tomo IV. Thesaur. Iur. Ciu.* Is enim solus, vt de se ait Rutilius Numat. *Itiner. I. v. 157. regebat iura Quirini.* Is solus erat, *ad quem,* teste Symmacho *Epist. X, 30. ciuilium rerum summa pertinebat,*

Quique caput rerum, Romam, populumque, patresque,
Tantum non PRIMO *rexit sub* NOMINE:

Vt in *Mosella* cecinit Ausonius *v. 409.* Denique et in AERARII PRAEFECTOS omnis aerarii fiscique cura paullatim translata est, vt Quaestoribus, quorum antea haec erat administratio, Praetoribusque, quos Quaestoribus antea surrogarant Principes, praeter nudum dignitatis vocabulum vix quidquam superesset. Quum itaque non alio consilio noui isti magistratus creati essent a Principibus, quam vt veterum auctoritas ac potentia tanto magis euilesceret: illis cum aliae praerogatiuae, tum in primis ius reddendi edicta datum est, vt iura vetera ad statum monarchicum tanto facilius inflecterent, et ciues, quibus atrocior insideret priscae libertatis memoria, cogerent in ordinem, obsequioque, quale desiderat regnum, sensim adsuefacerent. De his vero edictis praefectoriis iam paucis erit exponendum.

§. II.

Et primo quidem ad PRAEFECTOS PRAETORIO quod attinet, tam ampla atque illustris eorum erat iurisdictio, vt fere non alii,

 quam

quam iurisconsulti eximii, ad istud fastigium eueherentur. Quare eo minus videtur dubitandum, quin varia proposuerint edicta, non repentina tantum atque extemporaria, sed et alia ad perpetuam iurisdictionem comparata, ceu iam recte obseruauit V. C. Eu. Otto *in Papiniano Cap. XIV.* §. 4. Probari id potest luculento Alexandri Seueri Imp. testimonio, quod exstat in *l. 2. C. de offic. praef. praet. orient. et Illyrici:* FORMAM, *a Praefecto praetorio datam, etsi* GENERALIS *sit, minime legibus vel constitutionibus contraria, si nihil ex auctoritate mea innouatum est, seruari aequum est.* FORMAM enim GENERALEM, (pro qua Accursius in codicibus quibusdam parum emendatis *normam generalem* inuenerat,) nihil aliud esse, quam edictum, paullo post demonstrabimus. Quemadmodum itaque edictum praetorium erat forma iurisdictionis, in foris aliorum magistratuum: ita et sedi praefectorianae sua erat forma generalis, id est, edictum, iurisdictionis praefectorianae caussa propositum, ad cuius normam ius dicebatur ab iis, qui vice principis iudicabant. Neque tamen et repentina deerant Praefectorum praetorio edicta, maxime, quum, quidquid paene constituerent Imperatores, id deinde Praefecti praetorio edictis suis publicarent, seque illud exsequuturos minarentur. Vnde frequentes in constitutionibus Principum formulae, quibus Praefectis praetorio negotium dant, vt constitutiones suas *omnibus iudicibus prouinciarum intiment, l. vlt. C. Theod. de itin. mun. proposito programmate celeberrimis in locis anteferant, l. 37. C. Theod. de haeret. edictis propositis diuulgent, faciantque, vt ad omnium notitiam peruenirent: l. 26. C. Theod. de cohort. l. vlt. C. Theod. de decurion. et silent.* eas denique *praelata oraculi auctoritate firment: l. vn. C. Theod. si per obrepr.* de quibus videndus Iac. Gothofred. *in Comment. ad Cod. Theod. Tomo I. p. 3.* qui et in *Notit. Dign. p. 317. Tomo V.* huc refert formulas et subscriptiones: *Data epistola Praefecto, cui haec sacra fuerat antelata: l. 6. C. Th. de cohort. Missa a Praefecto praetorio: l. 3. C. Th. ne quid publ. Data epistula P. P. l. 8. C. Th. de numerariis.* Sed vt exemplo res fiet clarior, exstant apud Baronium *ad ann. CCCCXVIII. n. XVIII. et XX.* acta quaedam aduersus Pelagium et Caelestium, haereticos, quae ex tribus codicibus MSC. multo emendatiora edidit Steph. Baluzius sub finem *Notar. ad Saluianum et Vincent. Lirinensem p. 374.* In illis primum occurrit Honorii et Theodosii

Augg.

Augg. Rescriptum ad Palladium, Praefectum praetorio, *datum prid. Kalendas Maias Rauennae DD. NN. Honorio XII. et Theodosio VIII. Augg. Consulibus*, quo capita dogmatis exsecrandi, Caelestium ac Pelagium, vrbe expelli, sectatores vero eorumdem ad tribunalia pertrahi, ac deportatione puniri iubent. Quum vero adiecissent Principes: *Iuuat autem per omne paene imperium nostrum, qua mundus extenditur, huiusmodi promulgata diffundi: ne scientiae forte dissimulatio pastum praestet errori, atque impune se quisque putet audere, quod condemnatum vigore publico sese finxerit ignorare:* Palladius, Praefectus praetorio, vna cum collegis in continenti hoc Edictum proposuit: *Iunius Quartus Palladius, Monaxius et Agricola, iterum Praefecti praetorio dixerunt*, (lege *edixerunt*,) *contra Pelagium atque Caelestium, catholici dogmatis fidem, nefandis tractatibus destruentes, sententia Principis inualuit, vt venerabili vrbe summoti, bonorum concilio mulctarentur. Hoc ergo omnes admoneri oportet* EDICTO, *ne quis sinistrae persuasionis erroribus credulum praestet adsensum. Et si ille sit plebeius ac Clericus, qui in caliginis huius obscoena reciderit, a quocumque tractus ad iudicem, sine accusatricis discretione personae, facultatum publicatione nudatus, irreuocabile patietur exsilium. Nam superna maiestas, vt non colligit exsecrandam ignorationem, ita ineptae disputationis reiicit iniuriam.* PROPOSITVM EXEMPLVM EDICTI. Hactenus edictum praefectorium, quo Principum constitutionem publicauit Palladius. Nec tamen aliae quoque occasiones deesse potuerunt Praefectis praetorio, edicta proponendi, exstantque talium exempla, quibus denunciabant, quos ex officio suo eiecerint, diuersisque iusserint inhaerere muneribus, *l. 10. C. Theod. de diuers. offic.* quibus prouinciales iubebant conuenire: *l. 7. C. Theod. de metall.* similiaque quam plurima.

§. III.

Hactenus itaque satis, vt opinor, demonstrauimus, Praefectos praetorio proposuisse edicta, et quidem non solum repentina ac peculiaria, verum etiam perpetua, quae vim legum obtinuisse, obseruat etiam vir doctissimus, Phil. Bertierius *Pithan. Diatr. I. Cap. VIII. p. 837.* Iam vero porro sciendum, posterioris generis edicta praefectoria vocari etiam τύπους seu FORMAS, itemque γενικὰς τύπους, seu FORMAS *generales: Nou. CLXV in rubr. generales*

FORMAS *sublimissimae sedis; l. 16. C. de iudic.* denique, (ne quis dubitet, formas edictaque esse συνώνυμα,) *generalia* EDICTA *sublimissimae praetorianae sedis. l. 27. C. de fideiuss.* Hae vero formae seu edicta, ad perpetuam praefectorum praet. iurisdictionem pertinentia, quae et condito iam edicto perpetuo, veluti sub Alexandro Imp. permagnam obtinebant iuris auctoritatem, in certos Codices colligi consueuisse, qui ΕΠΑΡΧΙΚΩΝ nomine venerint, iam obseruauit Iac. Cuiacius *Obs. VI, 10.* qui ibidem contendit, constitutionum principalium collectiones βασιλικὰ, magistrorum vel Patriciorum edicta, in vnum congesta librum, ῥωμαικὰ inscribi solita. Qua de re tamen vltimo huius capitis paragrapho dispiciemus. Et sane ex illis libris ἐπαρχικῶν quaedam passim citari videmus non modo a Constantino Harmenopulo in *prooemio promtuarii* et *Lib. II. tit. XXV. §. 12.* et Theodoro Balsamone *Nomocan. tit. VIII. Cap. XIII.* verum etiam, (vt iam animaduertit Suaresius *in Notit. Basilic. §. XXIV.*) in libris βασιλικῶν. Et quid pluribus opus est verbis, quum in ipsum ius Iustinianeum, quaedam huiusmodi edicta praefectoria migrasse constet? *Nouellas* enim *CLXV.* et *tres insequentes* nihil aliud esse quam γενικοὺς ἤτοι ἐπαρχικοὺς τύπους, et rubricae indicant, et pridem docuerunt Cuiac. *ad Nouell. CLXV. et sequ.* et Anton. Augustin. *Paratitl. Nouell. extr.* quorum ille simul monuit, in *Nou. CLXVII.* pro Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάτου legendum esse Βύσσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. Eo enim ὑπάρχου vocabulo non modo Praefectorum vicarios, sed et ipsos praefectos venisse, ostendit Philippus Berterius, et proprium hoc fuisse praefectorum praetorio elogium, vt ἐνδοξότατοι seu *gloriosi* vocarentur, me obseruare memini *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II, 2, 2. p. 143.*

§. IV.

Ceterum quum sub Imperatoribus christianis aliam veluti faciem induisset praefectura praetoriana, de qua videndus Zosim. *Hist. II, 33.* non abs re quaeritur, an et tum Praefectis salua fuerit illa edicta reddendi potestas, et quamdiu ille mos in orbe Romano durarit? Ego hic discernenda puto orientale et occidentale imperia, quorum vt diuersa fata, ita et non eadem praefecturarum vtrobique potentia fuit. In oriente saltim ad Iustiniani vsque tempora edicta ista maximam in foro auctoritatem obtinuerunt. Nam vt iam non dicam de edictis seu *formis generalibus*, quas inter Nouellas reperiri

riri paullo ante obseruaui, ipse Iustinianus Iuliano, Praefecto praetorio rescribit *l. 16. C. de iudic.* *Apertissimi iuris est, licere litigatoribus iudices delegatos, antequam lis inchoetur, recusare, quum etiam ex* GENERALIBVS FORMIS *sublimissimae tuae sedis statutum sit, necessitatem imponi, iudice recusato, partibus ad eligendos arbitros venire, et sub audientia eorum sua iura proponere.* Et Ioanni P. P. in *l. 27. C. de fideiuss.* *Si fideiussor nullam quidem cautionem faciat, ostendens, se fideiussorem exstitisse, praesentibus autem tabulariis hoc confessus est, quod in fide sua eum suscepit, dubitabatur a Palaestina aduocatione, vtrumne post duos menses liberetur, quasi sine scriptis fideiussione facta, secundum* GENERALIA EDICTA *sublimissimae praetorianae sedis, an, vtpote, scriptura interueniente teneatur?* At in occidente, Gothorum armis fere oppresso, superstite licet praefectorum praetorio dignitate, edicta praefectoria paullo citius abierant in desuetudinem, vel si qua supererant vetera et tralatitia, nihil certe noui illis adstruebatur a successoribus. Diserte enim Cassiodorus *Var. XI, 8.* sub praefecturae suae auspicia ad prouinciales scribit: PRISCVS MOS *fuit,* NOVA IVRA *decernere, vt succedenti populo aliquid, quod omissum videbatur, adiungerent. Nunc autem sufficiens laus conscientiae est,* VETERA DECRETA *seruare. Erat ante genus hominum sub hac nouitate sollicitum, dum regulam vitae suae in aliena agnoscerent voluntate pendere. Modo vero vnusquisque nouit fixum, quod ab antiquissimis plenissime non dubitat constitutum. Sufficiunt ergo nobis iura, si non desit voluntas eximia.* Quorum verborum sensus est, non esse a se exspectandum edictum nouum, quale olim praefecti praetorio sub magistratus sui auspicia proponere consueuerint. Exoleuisse illum edicendi morem, nec locum in foro esse edictis nouis, quum iura antiqua edictaque tralatitia bonis ciuibus sufficere videantur.

§. V.

Progredimur ad PRAEFECTOS VRBI, quorum quam late potuerit iurisdictio, vel ex *titulo Digestorum de offic. praef. vrb.* intelligere est. Eam vero negotiorum caussarumque varietatem nouas subinde sanctiones, nouaque edicta parere oportuit, cum repentina et subitaria, tum ad perpetuam jurisdictionem sedis vrbanae comparata. Eadem enim hic omnia sunt, ac in Praefectis praetorio. Quemadmodum enim hi in dioecesibus suis, constitutiones principum

cipum propositis edictis promulgabant: ita idem Romae et in prouinciis suburbicariis faciebant Praefecti vrbi, eorumque vicarii. Vnde formulae: *Praelata litteris ad* P.V. *l. 11. C. Theod. de metat.* P.P. *in programmate vicarii* V. R. *l. 25. C. Th. de annon. et tribut.* quas debemus V. C. Iac. Gothofredo, qui etiam *Tomo I. in Cod. Theod. p. 4.* obseruauit, publicationem illam constitutionum principalium factam Romae esse in locis celebrioribus, veluti in foro Traiani, in foro Aproniani, in foro suario, in atrio Mineruae, quo vel maxime homines siue mercatus, siue negotiorum ciuilium caussa, quotidie confluebant. Ne et hic desit edicti huiusmodi exemplum, dabimus illud ex actis iisdem, quae supra a Baronio et Baluzio edita diximus. Quum enim Constantius, pater Valentiniani iunioris, Pelagianos, et in primis Caelestium, eorum antesignanum, ex vrbe et regionibus suburbicariis exesse, rescripto iussisset: Volusianus, Praefectus vrbi, rescriptum istud hoc edicto promulgauit: VOLVSIANVS, *Praefectus vrbi, dixit:* (fortassis *edixit,*) *Hactenus Celestium, diuinae fidei et quietis publicae turbatorem, iudiciis amica res secreta subduxerunt. Iam leges etiam edicti persequentur absentem: cui, quod primum est, aeternae vrbis negatur habitatio, vt si vel in proximis fuerit diuersatus, debitum non euadat exitium. Pro merito etiam temeritatis atque ausus sui cunctos huius* EDICTI *cautione praemonemus, ne quis iniquus noxio latebram putet esse praebendam, nequum huiusmodi sit posita poena, supplicium ac stilum necesse sit proscriptionis incurrere, quisquis reum diuinis humanisque rebus apud se putauerit occultandum.* Huiusmodi caussae aliae innumerae emergere potuerunt, et reipsa emerserunt quotidie, ob quas edicta extra ordinem ab iis essent proponenda. Sed talia iam curiosius conquirere iam non vacat. Multo enim maioris momenti sunt edicta praefectorum vrbi, perpetuae iurisdictionis caussa reddita, quibus noua subinde iura constituebant, prauas proscribebant consuetudines, aliaque salutaria, quae ad vrbis aeternae decus pertinere viderentur, sanciebant, non minore profecto auctoritate, quam libera olim republica a summis magistratibus factum fuerat. Hinc Ammianus Marcellin. *XXVII, 9.* Praetextati laudans praefecturam: *Adolescebat,* inquit, *gloria praeclari rectoris, plura et vtilia* DISPONENTIS. *Namque et meniana sustulit omnia, fabricari Romae priscis vetita legibus, et discreuit ab aedibus sacris priuatorum parietes, iisdem inuere-*

verecunde connexos: ponderaque per regiones instituit vniuersas, quum auiditati multorum, ex libidine trutinas componentium occurri nequiret. Quod hic de parietum discretione, et ponderibus per regiones institutis commemorat annalium scriptor, id saepius constitutum nouimus. Nam nec iura vetera permittebant operibus publicis murisue ciuitatum, nedum templis quidquam coniungi, immittiue, *l. 9. D. de rer. diuis.* et postea legibus nouis Arcadii et collegarum aedificia priuatorum publicis operibus contigua destrui tollique iussa sunt. *l. 9. C. de aedific. priuat. l. 16. C. de oper. publ. l. 4. C. Theod. eod.* vbi consulendus Iac. Gothofr. *Tom. V. p. 281.* Sed et pondera etiamnum supersunt, praefectorum vrbi nominibus notata, veluti Q. Iunii Rustici, apud Gruter. *Inscr. p. CCXXII, 1.* quemadmodum et multo vetustius, a D. Iunio, L. F. Silano et L. Lucretio L. F. Tricipitino, Quaestoribus vrb. anno v. c. DCXL. ex SC. factum, ex Lucae Paeti ICti *Lib. V. de pond. Rom. et Graec.* edidit Thom. Reines. *Inscr. II, 56. p. 281.* At de moenianis locus hic est notatu dignior. Meniana vel moeniana, Herodiano *VII. extr.* ξύλων ἐξοχαὶ, aliis, testantibus Glossis, ἐξωσαὶ vel ἐξωστάρια, ac denique in *l. 39. C. Theod. de op. publ.* παραπετάσια dicta, a quo, et qua occasione hoc nomen acceperint, ex Ascon. Paediani *scholiis in Diuinat. Cap. XVI.* et Festo *in Maeniana* satis notum est. Quum enim Maenius domum vendidisset Catone et Flacco Coss. sibique excepisset ius vnius columnae, super quam tectum proiiceret prouolantibus tabulatis, vnde ipse posterique munus gladiatorium spectarent: hunc imitati alii, vel e lapide, vel e maceria, maeniana in porticibus aedificarunt, vel eadem foribus ac domibus adiecerunt, vnde prospectus esset in vicos et plateas. Id vero non poterat non molestissimum esse vicinis, in tanta semitarum viarumque vrbanarum angustia, de qua conqueruntur Cic. *Agrar. II, 35.* M. Seneca *Contron. II, 9.* Iuuenal. *Sat. III. v. 236. et Sat. VI. v. 78.* ac proinde non mirum est, si de moenianis tollendis etiam priscis legibus cautum fuit, ceu ait Ammianus. At nescio tamen, quam id verum sit. Fuisse enim in vrbe moeniana libera adhuc republica, ex Val. Max. *IX, 12, 7.* et Plin. *Hist. nat. XXXV, 10.* patet. Eadem adhuc visa sunt sub Caligula Imp. ceu discimus ex Sueton. *Calig. Cap. XVIII.* ac fortassis etiam sub Alexandro Seuero, si vera est species Vlpiani *l. 2. §. 6. D. ne quid in loc. publ.* Quin tantum abest, vt illius legis vetustio-

tustioris, moenianis oppositae, vestigium me deprehendere meminerim, vt potius multo post Arcadius *in l. 39. C. Theod. de oper. publ.* ea non omnia, sed quaedam tantum, quae aedibus publicis essent contigua, aut vnde incendii immineret periculum, destrui iusserit. Sed vt ad edicta praefectorum vrbi reuertamur, idem Ammianus Marcellinus *XXVIII, 4.* de Ampelio, praefecto vrbi, refert, eum laetum alias, et ad fauorem populi adipiscendum aptissimum, nonnumquam tamen rigidum fuisse. Id tamen in eo desiderat, quod, parum tenax propositi, a rigore isto multum remiserit, siquidem alias fieri potuisset, vt ciuitas ad pristinam frugalitatem reuocaretur. *Statuerat enim*, inquit, *ne taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neque aquam vulgarium calefaceret quisquam, vel ad vsque praestitutum diei spacium lixae coctam proponerent carnem, vel honestus quidam mandens videretur in publico.* En denuo congeriem edictorum ab illo praefecto vrbi propositorum. Ita nouas quotidie sanctiones exegit corruptissima populi Romani disciplina, quam viuis vbique coloribus depingit Ammianus, cuique emendandae impares fere erant bonae leges, vt facile adpareat, adulatorium esse istud Rutilii Numatiani *Itin. I. v. 159.* elogium:

Nam quod nulla meum strinxerunt crimina ferrum,
Non sit Praefecti gloria, sed populi.

§. VI.

Fortassis iam taedio futurum esset lectori, plura hic accumulata videre edictorum a praefectis vrbi profectorum exempla. Et tamen facere non possum, quin addam bina perelegantia L. Turcii Aproniani, Praefecti vrbi, quae integra supersunt in marmore apud Gruter. *p. DCCXLVII, 6. 7.* Celeberrima olim Romae fuit gens Asteriorum Turciorum Apronianorum, et bonarum litterarum studiosissima, cuius ideo cum laude meminit antiquissimus Virgilii codex Medicaeus, Asteriorum Turciorum iussu descriptus, de quo plura Henr. Cardin. Norisius *Cenotaph. Pisan. Diss. IV. Cap. II.* Io. Mabillon. *de re diplom. p. 354.* Fabric. *Biblioth. Latin. Tom. I. p. 220.* et *Tomo II. p. 296.* et Nic. Heins. *in Epistola*, cum aliis virorum doctorum epistolis edita a V. C. Petro Burmanno *Tomo V. p. 193. sequ.* Ex ea gente fuit noster L. Turcius Apronianus, quem cum Flauio Aproniano male confundunt Onuphrius Panuinius *in Fastis* et Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. Tom. V. p. 172.* et *in Notitia*

titia dignitatum. *Flauium* enim demum sub Iuliano Imp. vrbi praefuisse testatur Ammianus Marcellin. *XXIII, 1.* quum noster, ceu V. C. Lud. Ant. Muratorius *Tomo I. Anecdot.* et ante eum Almeloveen *in Fast. consf. p. 306.* demonstrauit, Constantio iterum et Constante AA. Coss. anno erae Dionysiacae CCCXXXIX. praefectura vrbana functus sit. Id quod etiam patet ex marmore Tiburtino apud Gruter. *p. MLXXIX, 1.*

CONSTANT.
CONSTANTIS.
AVGVSTORVM.
SENATVS.
POPVLVSQVE.
ROMANVS.
PONTEM. REFECIT.
CVRANTE. L. TVRC.
APRONIAN. PRAEF.
ASTERIO. V. C.
FLAM.

nec non ex alio *p. CCCCLXXVI, 7.* ex quo et aetatem, et parentem, et filium, et religionem denique Turcii nostri perspicimus:

ASTERII.
L. TVRCIO. APRONIANO. V. C.
FILIO. L. TVRCI. APRONIANI. V. C.
PRAEFECTI VRBIS. NEPOTI.
L. TVRCI. SECVNDI. C. V. CONSVLIS.
QVAESTORI. PRAETORI. QVINDECIM
VIRO. SACRIS. FACIVNDIS. CORREC
TORI. TVSCIAE ET VMBRIAE. OMNI.
VIRTVTE. PRAESTANTI. STATVAM.
EX. AERE. ORDO. SPOLETINORVM.
AD MEMORIAM. PERPETVI. NOMINIS.
CONLOCAVIT.
CVRANTIBVS. FL. SPE. V. P. ET CONDO

NIO. TAVRO. IVN.

POST. AMANTI. ET. ALBINI. CONS.

Huius ergo L. Turcii Aproniani, viri, et antiquitate generis et dignitatibus quam maxime conſpicui, bina exſtant edicta, quorum alterum ita ſe habet:

EX. AVCTORITATE. TVRCI. APRONIA-
NI. V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO. DOCVIT. VTILITATE. SVADENTE. CONSVETVDINE. MICANDI. SVBLATA. SVB. EXAGIO. POTIVS. PECORA. VENDERE. QVAM. DIGITIS. CONLVCENTIBVS. TRADERE. VT. ADPENSO. PECORE. CAPITE. PEDIBVS. ET. SEVO. LACTANTE. ET. SVBIVGVLARI. LANIO. CEDENTIBVS. RELIQVA. CARO. CVM. PELLE. ET. INTERANEIS. PROFICIAT. VENDITORI. SVB. CONSPECTV. PVBLICO. FIDE. PONDERIS. COMPROBATA. VT. QVANTVM. CARO. OCCISI. PECORIS. ADPENDAT. ET. EMTOR. NORIT. ET. VENDITOR. COMMODIS. OMNIBVS. ET. PRAEDA. DAMNATA. QVAM. TRIBVNVS. OFFICIVM. CANCELLARIVS. ET. SCRIBA. DE. PECVARIIS. CAPERE. CONSVEVERAT. QVAE. FORMA. INTERDICTI. ET. DISPOSITIONIS. SVB. GLADII. PERICVLO. PERPETVO. CVSTODIENDA. MANDATVR.

§. VII.

Tale eſt illud Turcii Aproniani Edictum, quod obſeruationibus quibusdam hac occaſione illuſtrare iuuat. Dicitur illud propoſitum eſſe EX AVCTORITATE. TVRCI APRONIANI. V. C. PRAEFECTI VRBIS, quod et in altera edicti parte repetitur. Quamuis vero alias ipſa edicta vocentur *auctoritates*, nec in iure noſtro hoc ſenſu ignorata ſint *auctoritas magiſtri officiorum*, *l. 9. C. de aquae duct. auctoritas iudicis*, *l. vn. C. Theod. ſi cert. pet. edicti perpetui auctoritas*, *l. 3. C. de edendo. iuris auctoritas*, *l. 10. C. Greg. de pact. et transact.* vt praetermittamus exempla, quae eam in rem collegit Iuretus *ad Symmach. Epiſt. III, 69.* hic tamen *auctoritas* iuſſum Turcii Aproniani notat, ſenſusque eſt, eius iuſſu et praecepto edictum marmori inciſum eſſe. Frequens enim in marmoribus eſt huius formulae vſus, et opera publica ſaepe ibi facta eſſe dicuntur vel EX AVCTORITATE IMP. vel EX AVCTORITATE PRAEF. VRBI, cuius rei exemplum

emplum eſt apud Gruter. *p. CCXXII, 1.* Ipſum, quod ſequitur, edictum agit de venditione carnium, quia etiam *cura carnis omnis, vt iuſto pretio praeberetur, ad curam Praefecturae vrbanae pertinebat. l. 1. §. 11. D. de off. praef. vrb.* Eius vero edicti tria ſunt capita, quorum vno Turcius Apronianus pecorum mactatorum carnes non *micando*, ſed ad trutinae examen vendi iubet: altero, ne officia inde ſibi quidquam ſpoliorum nomine vindicent, grauiter prohibet: tertio denique ſanctionem poenalem, eamque ſeueriſſimam ſubiungit. Primo capite, vt iam monui, CONSVETVDINE MICANDI SVBLATA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI, QVAM DIGITIS CONLVCENTIBVS TRADI, iubet, quod poſtea etiam conſtitutione generali ratum habuit Valentinianus *A. l. 4. C. Theod. de ſuar.* Erat autem *micatio* ſpecies ſortitionis, per digitos ſubito expanſos facta, qua ad liquidum perducebatur, venditorne emtoris, an hic illius, numerum atque aeſtimationem ſequi deberet. Vnde Varro *apud* Nonium *de propriet. ſerm. IV, 303.* MICANDVM *erit cum Graeco, vtrum ego illius numerum, an ille meum ſequatur.* Quumque hoc ſortitionis genus lucem vel maxime requireret, ne alteruter falſum nunciaret digitorum numerum, ac proinde veteres, virum integrum vitae incorruptaeque fidei deſcripturi, *dignum eſſe illum,* dicerent, *quocum in tenebris mices:* vid. Eraſm. *Adag. Chiliad. I. Cent. 8. adag. 23.* non ineleganter in marmore noſtro micatio fieri dicitur DIGITIS CONLVCENTIBVS, quemadmodum Gloſſa vetus ab Henrico Stephano edita: *Micat,* λαγχάνει, ΛΑΜΠΕΙ, id eſt, *ſortitur vel lucet.* Vnde falli videntur, qui malunt: DIGITIS CONLVDENTIBVS. Ceterum ea ſortitio veteribus erat familiariſſima non modo in ſponſionibus, diuiſionibus, aliiſque certaminibus, ſed et in contractibus et negotiis ciuilibus. Apud Nonnum ſane *in Dionyſiac. Lib. XXXIII. v. 77. ſequ.* micando inter ſe contendere finguntur Cupido et Hymenaeus, arbitro Ganymede, isque luſus ibi ita deſcribitur:

Φιλακρήτων δὲ βολάων
Λαχμὸς ἔην, μεθέπων ἑτερότροπα δάκτυλα χειρῶν,
Καὶ τὰ μὲν ὀρθώσαντες ἀνέπτυσσον, ἄλλα δὲ καρπῷ
Χειρὸς ἐπεσφήκωτο συνήορα σύζυγι δεσμῷ.

Vino vero insanientium iactus et
Sortitio erat talis, quae sequitur vtrimque conuersos digitos manuum
Dum alios erectos proiiciebant, alios carpo
Manus, veluti vinculo quodam nexos, constringebant.

Et in *Paraphr. Ioann. XIX, 24.* item auctor ritum hunc accommodans historiae sacrae, milites inducit de inconsutili Christi tunica ita colloquentes:

Ὄνοπα μὴ σχίζομεν ἀληθέα τόνδε χιτῶνα
Θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον· ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶ
Δάκτυλα χειρὸς ἀφέντες ἑκήβολα σύμβολα νίκης
Λαχμῷ πάντες ἴδοιμεν ἀδηρέτω, τίνος ἔσαι.

Purpuream ne dissecemus veram hanc tunicam,
Diuinam habentem formam peregrinam: sed pro ipsa
Digitos manus iacientes, procul iacta signa victoriae,
Sorte omnes videamus, contentionis expertes, cuius futura sit.

Eodem itaque sortiendi et micandi ritu in foris pecuariis et macellis antehac vsi fuerant Romani. Micando enim, non licitando in singula pondo, pretia carnibus statuebant, quin ne trutina quidem explorabant earum pondus, sed omnia veluti fortunae aleae committebant. Quo contrahendi ritu quum fieri non posset, quin contrahentium alteruter aliquando satis enormiter laederetur: RATIONE DOCENTE, ET VTILITATE SVADENTE, illam micandi consuetudinem sustulit, et SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDI iussit Turcius Apronianus, VT SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA, QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT, ET EMTOR NORIT, ET VENDITOR. *Exagium* esse trutinam, res ipsa docet, et iam ex glossis nomicis constat, in quibus ἐξάγιον est *pensatio*, ἐξαγιάζειν, *examinare, perpendere*, quo sensu etiam Theodosius et Valens Imperatores vocabulum accipiunt in *Nouell. Theod. et Val. XXV.* Non tamen vniuersum occisi pecoris corpus adpendi solebat, sed demtis CAPITE, PEDIBVS, SEVO LACTANTE, ET SVBIVGVLARI, quae partes LANIO CEDEBANT. De seuo Plin. *Hist. Nat. XI, 37: Cornigera*, inquit, *vna parte dentata, et quae in pedibus talos habent*, SEVO *pinguescunt: bisulca scissisue in digitos pedibus, et non cornigera*, ADIPE. Turcius tamen

tamen non omne seuum lanioni addicit, sed lactans tantum, id est, mollius illud, et pinguedini propius. Ei addidit *subiugulare*, quamuis boues et pleraque alia animalia iugulo proprie dicto destitui, idem obseruet Plinius *Hist. Nat. XI, 49.* in eo tamen falsus, quod *vni homini iugulos esse*, scribit, quum et simiis, talpis, sciuris, muribus Alpinis iugulos esse, iam obseruarit Dalechampius. ἀναλογικῶς itaque Turcius per *subiugulare* intelligit partes sub initium pectoris obuias, et iugulis humanis proximas. Has solas cum capite et pedibus, nec non seuo lactante sibi retinere ex hoc edicto poterant laniones, quum contra RELIQVAM CARNEM CVM INTERANEIS PROFICERE VENDITORI oporteret. Vbi tamen manifesto rescribendum EMTORI, nisi dicere malis, idem euenisse hic Turcio, vel lapicidae, quod saepe iurisconsultis, aliisque vetustis scriptoribus, contigisse obseruant Cuiacius *Obs. XII, 23.* et Radulp. Fornerius *Rer. quotidian. III, 28. et IV, 9.* vt emtoris venditorisque vocabula confunderent. Hactenus primum huius edicti caput. Altero cauit Turcius, ne ex officiis quisquam praedam ex carne venali caperet. OFFICIA praefecti praetorio, alias *officium vrbanum*, *l. vlt. C. Theod. de nauicul.* *officium vrbicariae praefecturae*, *l. 2. C. Theod. de cond. in publ. horr.* *vrbaniciani officiales*, *l. 2. C. Theod. eod.* itemque *praefectiani* *l. 1. et l. 20. C. Theod. de diuin. off.* generatim erant omnes administri praefecti vrbis, at ex his tamen quidam in specie hoc nomine veniebant. Hinc in marmore nostro recensentur TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS et SCRIBA. Nam sub dispositione praefecti vrbi erant TRIBVNI PLEBIS, *l. 74. C. Theod. de decurion.* quibus eiusmodi munera delegasse videtur praefectus, quum vetera illa non amplius admitteret forma reipublicae. Sub eodem erat OFFICIVM, id est, domestici adsessores et iudices veluti ordinarii, qui praefecti nomine cognoscebant, decernebantque, et aliquando etiam *primates*, *officii* dicebantur: *l. 3. C. Theod. de adsess. dom. et cancell.* porro CANCELLARII, quibus cancelli, id est, praetoria et secretaria curae erant, vt rite ornarentur, nec promiscue eo omnibus pateret aditus, ceu ex Agathia et Cassiodoro docuit Iac. Gothofredus *ad Cod. Theod. Tomo I. p. 71.* denique SCRIBAE, quorum antesignanus *primoscrinius* vocabatur. *l. vlt. C. Th. de suar.* Hi omnes quum antea COMMODA quaedam et PRAEDAM, id est, certam carnis partem, sibi DE PECVARIIS capere consueuissent: Turcius noster Apronianus, DAMNATA illa

PRAEDA,

PRAEDA, et per hanc FORMAM INTERDICTI, id est, EDICTI sui, et DISPOSITIONIS prorsus sublata, GLADII PERICVLVM interminatus est omnibus, hoc edictum suum IN PERPETVVM NON CVSTODIENTIBVS. Ex quo patet ad iurisdictionem perpetuam pertinuisse hoc Turcii Aproniani edictum, nec pro repentino aut temporario illud habendum esse, ceu vel inde patet, quod illud incisum marmori in perpetuum exstare voluit Apronianus. Ceterum mirari quis posset supplicii grauitatem et legem aedilitiam sub gladii periculo sancitam. Sed quum ad eas sordes, eaque flagitia prolapsa esset ciuitas, vt, iudice Ammiano Marcell. *Lib. XXVIII. Cap. IV. nec Epimenides Cretensis, si fabularum ritu ab inferis excitatus rediisset ad nostra, solus purgare sufficeisset Romam*, quia *maxima plerosque labes insanabilium flagitiorum oppresserit:* gliscens improbitas acriore fraeno coërcenda videbatur, a qua sua sponte et sine supplicii metu abhorruissent ciues, si maiorum suorum veteris gentis togatae similes esse voluissent.

§. VIII.

Eodem marmore et alterum comprehenditur Turcii Aproniani edictum, quod ad SVARIOS pertinet. De iis enim illum quaedam sanxisse, nemo mirabitur, qui *et forum suarium sub Praefecti vrbi cura fuisse, et ceterorum pecorum, siue armentorum, quae ad huiusmodi praebitionem spectabant, ad ipsius curam pertinuisse*, meminerit. *l. 1. §. 11. De de offic. praef. vrb.* Est vero hoc edictum alterum tale:

EX. AVCTORITATE. TVRCI. APRONIANI
V. C. PRAEF. VRB.

LICET. FORMAM. DISPOSITIONIS. ACTA. CONTINEANT. AD. FIDEM. TAMEN. GESTORVM. PLENIVS. MEMORIAE. TRADENDAM. TABVLAM. PLACVIT. ADFIGI. QVAE. PVBLICARET. ORDINEM. RERVM QVOM. SVARIOS. VIDEREMVS. DAMNIS. ADFECTOS. ET. EOS. ETIAM. ORDINES. QVI. SVARIAM. FACIVNT. PROVIDIMVS. HIS. LEVAMEN. ET. EX. TITVLO. CANONICO. VINARIO. VT. VIGINTI. QVINQVE. MILLIA. AMPHORARVM. ANNVA. CONSEQVANTVR. SVB. EA. DIVISIONE. VT. DVAE. PARTES. SVARIIS. TERTIA. VERO. HIS. ORDINIBVS. SVFFICIANT. QVI SVARIAM. RECOGNOSCVNT. ITA. VT. IIDEM. ORDINES.

DINES. IVXTA. CONSVETVDINEM. TAM. PROPRIVM. QVOD. ADPELLATVR. QVAM. ANNONAS. EXSOLVANT. ET. MODERATIONE. ADHIBITA. PERINDE. A. POSSESSORE. SVSCIPIANT. ATQVE. SVSCIPERE. SVNT. SOLITI. ANTIQVO. MORE. PRAEEVNTE. INTERDICENTES. NE. INORMIA. ILLA. INDEBITAQVE. PRAESTENTVR. QVAE. TAM. TRIBVNVS. QVAM. PATRONI. DIVERSI. ET. VARIA. CONSEQVEBANTVR. OFFICIA. CONTRA. QVOD. INTERDICTVM. SI. QVI. AVSI. FVERINT. DE. COMMVNI. LARGIRI. ET. SCRIBAE. QVIDAM. CETERIQVE. POENAE. SVBIACENT.

Exemplo eſt hoc perelegans edictum, non ſufficere viſum eſſe magiſtratibus, edicta ſua contineri actis, vel ex albo aliquamdiu pependiſſe, ſed eos etiam illa marmoribus vel aeri incidenda curaſſe, AD. FIDEM. GESTORVM. MEMORIAE. TRADENDAM. PVBLICANDVMQVE. ORDINEM. RERVM. Id quod vel maxime obſeruatum eſſe in promulgandis priuilegiis ac beneficiis, certo ordini conceſſis, ſupra *Cap. II. §. IV.* oſtendimus. Non mirum itaque eſt, hoc quoque edictum non cedro, ſed marmore, dignum viſum eſſe, quod ad *ſuariorum, ordinumque, qui ſuariam faciebant*, priuilegia pertinebat. De SVARIIS in vtroque Codice tituli exſtant ſingulares, de iisque prolixe agunt Iac. Cuiac. *ad Codic. Lib. XI. tit. XVII.* Iac. Gothofredus *ad Codic. Theod. Tomo V. p. 168.* at multo planius atque accuratius Thom. Reineſ. *Inſcr. pag. 145.* vbi eos ita accuratiſſime deſcribit: *Collegium ſuariorum memoratur apud Gruterum Inſcr. p. CCCLXI, 1. 3. Hi cum boariis et pecuariis vnum corpus conſtituebant, et cum bonis, heredibus, poſterisque ſuis, et vniuerſa agnatione, munere procurandae carnis bubulae, ſuillae et obſoniorum, quae Imperatores et fiſcus plebi vrbanae militibusque praetorianis ad quatuor millia pondo diurna elargiri ſolebant, certis per annum diebus praebitionis, quod ſuaria functio et ſuarium obſequium dicitur, l. 1. C. Theod. de ſuar. pecunar. et ſuſcept. vin. obnoxii erant, eoque animalia apud Apulos, Lucanos, Bruttios, et Samnites, qui ſues et boues, ceu canonem, praediis et patrimoniis impoſitum, pendebant, conquiſita ad vrbem transmittere, vel acceptis a poſſeſſoribus, qui ſuariam recognoſcebant, pro ſingulis porcinae libris pretiis, quae vſus publicae conuerſationis per Campaniam attuliſſet, hoc eſt, ſecundum annonam fori, quam deprehenderint,*

rint, *vt loquitur Donatus in Terent. Phorm. ſuo periculo ſpeciam porcinae adſatim praebere tenebantur, dicti etiam porcinarii vrbis aeternae, l. 6. C. Theod. eod.* Ex quibus verbis ſimul intelligitur, quinam fuerint *ordines ſuariam recognoſcentes*, *vel facientes*, omnes nimirum, qui apud Apulos, Lucanos, Bruttios et Samnites ſues de praediis ſuis praeſtare his ſuariis tenebantur. Nec magis iam obſcurum eſt, cur DAMNIS ADFECTI adhuc dicantur et SVARII, ET II ETIAM ORDINES, QVI SVARIAM FACIEBANT. Quum enim vel ſues ex tam diſſitis regionibus Romam ſuo periculo transferre, vel pretium, non quale Romae, ſed quale in locis illis vſus ſtatuebat, recipere cogerentur: vtrumque cum alea coniunctum eſſe experiebantur, adeoque modo ſuarii, modo ordines ſuariam recognoſcentes maximum capiebant detrimentum, et hinc quotidianae alterutrorum audiebantur querelae. Quibus demum commotus Turcius Apronianus, vtrisque LEVAMEN PROVIDIT, ſtatuitque, VT EX TITVLO CANONICO VINARIO XXV MILLIA ANNVA CONSEQVERENTVR. *Tituli* iis temporibus erant omnia genera functionum publicarum *l. vlt. C. Theod. de equor. collat. l. 49. C. Theod. de operibus publ.* qui et *tituli canonici* ſeu *canones titulorum* itemque *canonicae illationes*, nec non *ſollemnes et canonicae penſitationes* vocabantur. *l. 36. C. Theod. de annon. l. 16. C. Theod. de bon. proſcript. l. 40. C. Theod. de epiſcop. l. 2. C. Th. de concuſſ. aduoc.* Et hae quidem praebitiones annis ſingulis erant praeſtandae eoque diſtinguendae a *titulis ſuperindictitiis*, ceu adpellantur *d. l. 36. C. Theod. de annon. l. 3. C. Theod. de decurion. et ſilentiar.* Quum ergo alii frumentum, alii aurum argentumue, alii naues, alii veſtes, alii equos quotannis inferre tenerentur: in legibus eorum temporum paſſim occurrunt titulus annonarius, *l. 4. C. Theod. tribut. in ipſ. ſpec.* frumentarius, *l. 1. et 3. C. Th. de frum. vrb. Conſt.* qui et *canon populi* Romani apud Lamprid. *Elagab. Cap.* et *canon vrbicarius l. 2. l. 3. C. de can. frum. vrb. Romae Lib. XI.* nauium, *l. 2. C. Theod. de Alexandr. pleb. primat.* canon aurarius, *l. 13. C. Theod. de extraord.* metallicus, *l. 4. C. Theod. de metall.* veſtium, veſtes canonicae, veſtis collatio annua, *l. 2. 3. C. Th. de milit. veſt. l. 1. C. Th. de diſtr. pign. quae tribut. cauſſ.* equorum, *l. 14. de nauicul.* ſimiliumque rerum, quae alioquin generatim *inlationes*, *l. 40. C. de Epiſc. canonicae ſpecies*, *l. 1. C. Theod. de exact. indictiones*, *l. 1. C. de prox. ſacr. ſcrin. penſitationes*, *l. 2. C.*

de lucr.

de lustr. adaer. praebitiones, *l. 4. C. Theod. de tribut. in ipf. fpec. infer.* immo et *folatia* in *Nou. Theod. et Valent. de releu. ad aer. vel don. poff.* vocantur. Nec deerant, qui vinum in vfum plebis Romanae quotannis tenebantur praeftare, vnde fingularis *titulus canonis vinarii*, feu *arca vinaria*, cuius mentio fit *l. 11. C. de fufcept. l. 3. C. Theod. de calcis coctor.* et apud Symmach. *Epift. VII, 79. IX, 121. X, 42. et 47.* Ei vino canonico fufcipiendo conftituti erant certi *fufceptores*, *d. l. 11. C. de fufcept.* fubiecti *Rationali vinorum*, qui *fub difpofitione viri illuftris*, *praefecti vrbi fuiffe* dicitur in *Notit. imp. occid. p. 15. edit. Pancirol.* Ex quo iam facile patet, vnde tam infignem vini quantitatem fuariis et ordinibus, qui fuariam faciebant, adfignare potuerit praefectus vrbi, ad damnum, quod illi fe paffos effe conquerebantur, quodammodo refarciendum. Quandoquidem tamen fuarii pretium, in Campania locisque vicinis vfu receptum, recipere tenebantur, id vero plerumque procul dubio vilius erat, quam quo pecora Romae, in populofiffima vrbe, venibant, adeoque aleam magis fubire cogebantur fuarii, quam ordines fuariam recognofcentes, hinc illa adfignata vtrisque xxv millia amphorarum vini canonici ita diuidi iufferat Turcius, VT DVAE PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS, SVFFICERET, QVI SVARIAM RECOGNOSCERENT. Quam diuifionem poftea ratam habuerunt Valentinianus et Valens Augg. *l. 4. C. Theod. de fuar.* dum fuariis adfignant *feptem et decem amphorarum millia*, id eft, fere duas tertias xxv millium amphorarum, quas iam antea iis adfignauerat Turcius Apronianus. Addidit vero hic beneficio certas leges, et ordinibus quidem fuariam facientibus iniunxit, VT IVXTA CONSVETVDINEM TAM PROPRIVM, QVOD ADPELLATVR, QVAM ANNONAS EXSOLVERENT; fuariis vero, VT, MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORIBVS SVSCIPERENT, ATQVE ACCIPERE SINT SOLITI ANTIQVO MORE PRAEEVNTE, id eft, vt et illi tam ordinarias, quam fuperindictitias, collationes recte praeftarent femper, et hi circa veterem fufcipiendorum pecorum morem nihil immutarent. Antiquus vero ille mos ita defcribitur in *l. 4. C. Theod. de fuar.* quod fuarii potuerint vel vinum, vel pecuniam loco porcinae fubuehendae accipere, et tunc vel carnem, vel pretium, quale in foro Romano effet, populo praeftare tenerentur. Denique et hoc edicto Tribuni et officiorum exactiones et rapinas, acriore propofita poena, prohibet

hibet Turcius Apronianus, quamuis nesciam, an satis integrum sit postremum illud edicti caput, in verboque vltimo procul dubio scribendum sit SVBIACENTO pro SVBIACENT. Monuit et alia quaedam circa hoc edictum V. C. Gothofredus *Tomo V. Cod. Theodos. p. 174.* quem tamen in eo falsum existimo, quod ex verbis *l. 4. C. Theod. de suar. Quibus in rebus illud quoque* a DECESSORE TVO *salubriter institutum est*, collegit, Apronianum nostrum paullo ante Praetextatum circa annum Christi CCCLXIII. praefectura vrbana functum esse: siquidem nos et Flauium Apronianum, qui Praetextatum antecessit, diuersum a L. Turcio Aproniano fuisse docuimus, et latius omnino patet vocabuli DECESSORIS significatio, quam vt de eo duntaxat, qui aliquem ἀμέσως in officio antecessit, necessario accipiendum esse videatur. Noster nimirum vrbi praefuit anno Christianae erae CCCXXXIX. Flauius Apronianus annis CCCLXIII. et CCCLXIV. Praetextatus anno CCCLXVI. vti docuit V. C. Theod. Ians. ab Almeloueen *in Fast. Cos. p. 306. 310. sequ.*

§. IX.

Fuere et alii magistratus vrbani sub Imperatoribus demum instituti, quin et administri sacri palatii, quos propositis edictis de rebus ad administrationem suam pertinentibus quaedam sanxisse, nullum est dubium. Sane enim quum ad PRAEFECTVM ANNONAE erogandae annonae ciuicae cura pertineret, ipseque praefectus vrbi sine eo de annona nihil statuere posset, *l. 1. C. Theod. de condit. in publ. horr.* quin idem praefectus annonae, teste Cassiodoro *Var. VI, 18. si querela panis, vt assolet, concitaretur, tanquam promissor vbertatis, seditiones ciuicas momentanea satisfactione dissolueret:* quis negauerit, eum, et prout res inciderent, et, quid nauiculariis, pistoribus, suariis, qui sub eius dispositione erant, faciendum omittendumue esset, edixisse? Et id, credo, subinnuit Cassiodorus, dum in eadem formula: *Tribunal*, inquit, *tuum non est inter minimas dignitates, quando et Romana gratia frueris, et prouinciis* IVSSA *transmittis.* Deinde supra (§. III. huius capitis,) quaedam diximus de libris ῥωμαϊκῶν, quos Cuiac. *Obs. VI, 10.* de edictis patriciorum vel magistrorum, in vnum fasciculum collectis interpretatur. Quae si vera sunt, dicendum fuerit, et hos principum parentes edicta proposuisse. At ego tamen me fateor ea de re dubitare, partim quod patriciatum tanquam dignitatem palatinam,

nam, *nihil iurisdictionis habere*, diserte scribit Cassiodor. *Var. VI*, 2. partim, quod Harmenopulus, qui solus laudat ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, satis ostendat, priuati alicuius, qui *Magister* κατ' ἐξοχὴν dictus sit, volumen a se citari. Alibi enim sine addito illum vocat μάγιστρον, veluti *Lib. II. tit. 10. §. 12. Lib. III. tit. 3. §. 130.* et passim, nec inepta est coniectura Dionysii Gothofredi, qui in *Notis ad Harmenopuli praefationem* auctorem libri ῥωμαϊκῶν fuisse putat Cosmam, magistrum Officiorum sub Romano Seniore, Imp. Constantinopolitano, cuius in honorem fortassis ῥωμαϊκὰ inscripserit illam συλλογήν, quemadmodum Constantinus Porphyrogenneta opus suum βασιλικὰ in honorem Basilii Imp. aui sui, vocari iussit.

§. X.

Supersunt PRAEFECTI AERARII, quibus, quam primum aerario, ac deinde etiam fisco praeesse coeperunt, (quod a Neronis temporibus factum, nouimus,) quotidiana fere edicta proponendi fuit occasio. Modo enim reliquatores, eosue, quorum delata fuerant nomina, euocabant edictis, modo ipsos delatores adesse edictis iubebant, *l. 15. §. 34. D. de iure fisc.* modo bona vacantia, caduca, quasi caduca, ereptitia sub hasta venumdanda proscribebant. In primis memorabile est, quod refert Suetonius *Claud. Cap. IX.* Claudium, adhuc priuatum, quum sestertium octogies pro introitu noui sacerdotii coactus esset impendere, *ad eas rei familiaris angustias decidisse, vt, quum obligatam aerario fidem liberare non posset, in vacuum lege praediatoria venalis pependerit sub* EDICTO *praefectorum.* Hic enim merito quaesiueris, quid sit *in vacuum pendere sub edicto?* Vir eximius, Iac. Casaubonus in Notis id de ipsa Claudii persona intelligit, idque ex vetere iure putat seruatum in caussis fiscalibus, vt, qui soluendo non essent, ipsi bonaque eorum ex lege praediatoria venirent, et hinc, proposito a praefectis edicto, proscriberentur. Sed intercedit Claud. Salmas. *de Modo vsurar. p. 739.* Suetoniumque de solis bonis ac praediis proscriptis intelligi iubet, simul obseruans, eodem loquendi genere *pignorari* vel ἐνεχυράζεσθαι dici, qui non ipse, sed cuius bona pignora capiantur, quin immo ne intelligi quidem posse, ad quid praedes et praedia ab his, qui publico debuerint, exegerint veteres, si ipsi, quod ad personam, aerario fuerint obnoxii. At vix ego video, quid ponderis insit his incomparabilis viri argumentis ad euertendam

dam Casauboni sententiam. *Pignorare quem* phrasis est in foro receptissima et rei ipsi plane concinna, qua non possunt non vti, qui proprie loqui student. Contra si quem *pendere sub edicto* dixeris eo sensu, quem vrget Salmasius, impropria haec loquutio, et tropus non minus durus erit, quam in verbis Virgilii:

- - Iam proximus ardet
Vcalegon.

In poëtis talia facile toleramus, immo et in Cicerone, quem saepius ita loquutum esse, nouimus, veluti *II. Agrar. XXXVI. III. Agrar. IV. pro domo Cap. VIII. et XX. pro Sextio Cap. XXVI. et sequ. II. Philipp. XXXI.* at eadem non illico digna sunt historico, et maxime Suetonio, qui omnia verbis propriis et quam maxime perspicuis exprimere solet. Deinde nec alterum Salmasii argumentum rem conficit. Eodem enim iure quaerere liceret, ad quid praedia ceteraque bona proscripserint Romani, quum per praedes et fideiussores abunde prospectum fuerit aerario? Contra non desunt, quae pro illa Casauboni obseruatione dici possunt, quaeque ostendunt, illam solidiorem esse, quam ipsi auctori suo, modestissimo viro, visa sit. Iisdem fere temporibus, quibus Claudium sub edicto pependisse scribit Suetonius, optimus Seruator noster parabolam proposuit de seruo, qui Regi reliquator erat ad decies mille talenta. Is quum soluendo non esset, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ πάντα, ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοθῆναι· *iussit eum dominus eius venire cum vxore et liberis, et omnibus, quae haberet, et inde soluere. Matth. XVIII, 24.* Parabola haec quidem est, fateor: sed solent tamen illae imitari veritatem, nec in iis fingi factum, quod fieri non potuisse, vnusquisque statim intelliget. Quum itaque familiam hic venditam audiamus pro debito fiscali, ad Hebraeorum autem ritus hoc pertinere, nemo adhuc adfirmare ausus sit: consequens sane est, vt ad mores Romanorum respexerit Seruator. Neque nobis obuerti poterit, seruum fuisse illum reliquatorem: siquidem in sacris litteris etiam summi Regum administri, quantumuis ingenui, עבדיך seu δοῦλοι vocari solent. *2 Sam. XVIII, 29. 1 Reg. I, 33. 47.* Et sane seruilis conditionis esse non potuit hic dispensator, qui et vxorem habuit, et liberos, et patrimonium, quorum nihil in seruium cadere nouimus. Praeterea non dispensatoris, sed suam familiam

liam vendidisset dominus, si dispensator ex eius seruis fuisset. Quis vero sanus sua vendit, vt sibi inde pro seruo debitore satisfiat? Deinde notum est, quam aspera apud Romanos fuerit debitorum fiscalium exactio. Memoriae prodidit Philo *de Special. Leg. p. 801. sequ.* sua aetate tributorum exactores fugientium reliquatorum vxores, liberos, parentes, cognatos, per vim abduxisse, eos omnes protrusos, excruciatosque, nisi indicarent latebras, aut pro illis dependerent, diro mortis genere necasse, quin in tantum saeuiisse, vt interdum totos vicos et oppida, colonis diffugientibus, et latebras vbicumque quaerentibus, ad solitudinem redegerint. Idem *libro de septen. et fest. p. 1185.* conqueritur, exactores illos non tantum facultates excussisse, *ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωμάτων, ὕβρεσιν, αἰκίαις πρὸς ἀποτομίαν κεκαινουργημέναις βασάνοις*, *sed et ex ipsis corporibus, contumeliis, flagris et excogitatis recenter ad immanitatem tormentis*, tributa extundere consueuisse. Quibus fere similia sunt, quae de censu Maximiani Imp. memoriae prodidit Lactantius *de Mort. persequut. Cap. XXIII.* Atqui si ipsa mors exquisitissimique cruciatus mansere illos, qui fisco debuerunt: qui mirum videatur, eosdem venales sub edicto praefectorum aerarii pependisse? Nonne idem fatum libera adhuc rep. imminebat omnibus, qui censum vel militiam subterfugerant? Nonne hos venisse testantur Cicero *pro A. Caecina Cap. XXXIV.* et Vlpian. *Fragm. XI, 1.* Et tamen longe maiora tunc praesidia ingenuis corporibus circumposuerant leges, quam postea sub imperatoribus. Praeterea vsque ad tempora Constantini M. qui primus hanc saeuitiam lege publica sustulit, *l. 2. C. de exact. trib. et l. 7. et 9. C. Theod. de exaction.* reliquatores fisci plumbatarum verberibus, ponderibus aliisque tormentis excruciabantur. At plumbatis quum corpora tantum seruilia tunderentur, *l. 2. C. Theod. de quaestion. l. 8. C. Th. de decurion.* facile patet, pro seruis fisci habitos esse, qui non essent soluendo, et hinc venumdari potuisse vna cum familia. Cur porro *in vacuum sub Edicto pependisset Claudius*, si de eius tantum bonis distrahendis fuisset actum. *In vacuum* enim apud Suetonium est frustra, necquidquam, vt emtorem res proscripta non inueniret, ceu ipse Salmasius *de Modo vsur. p. 740.* eam loquutionem interpretatus est. Nihil vero facilius reperire emtorem solet, quam res angusta, qualis erat Claudio, quandoquidem tantillum pecuniae, quantum ei coëmendae satis sit, homines etiam medio-

mediocrium facultatum corradere possunt, quum contra proscripta praedia ampliora plerumque vel non facile inueniant emtorem, vel male vendantur, non aliam ob caussam, quam quod iustum eorum pretium vel nemo, vel paucissimi repraesentare possint. At Claudius *in vacuum pependit sub Edicto praefectorum*, quod vel verecundia vel misericordia impedirentur emtores, vel nemo emendo Claudium, dubiae sanitatis hominem, pecuniam suam male perdere vellet. Denique et id obseruo, Suetonium et alibi *Domitian. Cap. IX.* simili fere vsum esse loquutione. Refert enim, *reos, qui ante quinquennium proximum apud* AERARIVM PEPENDISSENT, *vniuersos discrimine liberasse Domitianum, nec repeti, nisi intra annum, eaque conditione, permisisse, vt accusatori, qui caussam non teneret, exsilium poena esset.* Qui locus docet, eorum fere nomina ad aerarium pependisse, qui capitis adirent periculum. Nam ideo et accusatores inscribere in crimen debebant, se capitalem exsilii poenam subituros, si caussa caderent. Plus itaque ex lege praediatoria exactum intelligimus, quam bona et praedia, ipsa nimirum debitorum capita, et ea fisco obnoxia vna cum bonis venirent. Verosimillimam sane hanc coniecturam Casauboni, in vacuum, vt plerasque alias, a summo Salmasio fuisse impugnatam, plane mihi persuadeo, facile tamen passurus alios et hic suo sensu abundare.

CAP. VI.

DE EDICTIS PRAETORVM.

§. I. *Praetores olim omnes magistratus dictos: non autem sacerdotes. An Ostiae fuerit* PRAETOR SACRIS VVLCANI? *Sacrarius Volcani, aliorumque Deorum dearumque.* §. II. *Primus praetor quando creatus?* §. III. *Obtentus patrum, sub quo praeturam impetrabant a plebe. Praetores collegae Consulum.* §. IV. *Magistratus hic primum patriciorum proprius, postea cum plebe communicatus.* §. V. *Primum vnum, nempe vrbanum, postea et peregrinum creatum. Praetorem vrbanum* MAIOR *dictum: an et* HONORATVS? §. VI. *Numerum Praetorum subinde auctum.* §. VII. *Praetores de* FIDEIC. TVTELARES, LIBERALES, FISCALES, AERARII, *an et* CEREALES? §. VIII. *Praetoris iurisdictionem constitisse in* DANDO, §. IX. DICENDO *et* §. X. *in* ADDICENDO. §. XI. *Munera praetorum extraordinaria.* §. XII. *Omnes praetores de iurisdictione sua, rebusque curae suae demandatis edicta proposuisse.* §. XIII. *Eorum alia tralaticia, alia noua.* §. XIV. *Cur edicta quaedam natae-*

taeque

taeque inde actiones praetoriae auctorum nomina retineant? §. XV. *Edicere solebant Praetores sub auspicium magistratus sui, praestito simul in leges iureiurando.* §. XVI. *Edictum propositum in albo, quod duplex habuit praetor.* §. XVII. *Quo loco illud probabiliter fuerit?* §. XVIII. *Praetores indirecte sibi legislatoriam potestatem vindicasse, legesque euertisse edictis suis.* §. XVIIII. KORTTII *vindiciae praetoris Romani expensae.* §. XX. *Status quaestionis.* §. XXI. *An Praetores hanc sibi potestatem arrogantes impedire potuerit Romanorum religio circa leges?* §. XXII. *An cura circa scribenda Edicta adhibita?* §. XXIII. *An iusiurandum in leges?* §. XXIV. *Edicta frequentissime mutata.* §. XXV. *Praetor populo omnino illusit* NOVIS VOCABVLIS. §. XXVI. *Itemque variis inauditis* EXCEPTIONIBVS. §. XXVII. *Nec non promissis* IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. §. XXVIII. *Denique* FICTIONIBVS. §. XXVIIII. *Conclusio elenchi.* §. XXX. *Elogia Edicti praetorii, et quomodo illud sensim iuris scripti auctoritatem in foro Romano sit consequutum?*

§. I.

IAm demum ad EDICTVM PRAETORIVM contemplandum accingimur, reliquis omnibus non modo celebrius, sed et in foro receptius, eamdemque fere auctoritatem, cum legibus, consequutum. De eo vero priusquam dicamus, repetenda quaedam erunt de ipsis praetoribus, sed non nisi ea, quae ad intelligenda eorum edicta aliquid facere videbuntur, quum reliqua et vulgo nota sint, et ad institutum nostrum iam non pertineant. PRAETORIS vocabulum, (vt inde potissimum ordiamur,) latissimae olim significationis fuit, commune quippe reliquis magistratibus omnibus, qui summae rerum belli pacisue temporibus praeerant. Primum ergo belli duces, teste Pomponio Festo *in Praetoria porta p. CLXXVI.* PRAETORES dicti, quasi *praeitores*, eoque vocabulo Scriptores Romani et exterarum gentium imperatores et duces adpellitare solent, veluti Cornelius Nepos *Milt. Cap. IV. Themistocl. Cap. II. Aristid. Cap. II.* et alii passim. Deinde et vrbanis magistratibus idem nomen inditum, exemplo, nisi fallor, Graecorum, qui et ipsi, traducto a re militari ad vrbanas administrationes vocabulo, omnes magistratus στρατηγὺς adpellabant. *Matth. XVI, 35. l. 15. §. 9. ff. de excusat.* Vnde et Graecos historiae Romanae Scriptores, veluti Polybium et Plutarchum, etiam Consules Romanos κατ' ἐξοχὴν vocare solere στρατηγὺς vel στρατηγὺντας, itemque στρατηγὺς ὑπάτυς, demon-

ſtrauit V. C. Iac. Perizonius *Animad. Hiſt. Cap. I. p. 35. ſequ.* quum tamen vtriusque ſcriptoris aetate iam pridem inualuiſſet, vt auulſa a conſulatu iurisdictione, praetura proprie στρατηγία diceretur, et tunc non eſſent tempora, de quibus Feſtus: *Initio praetores erant, qui nunc conſules.* Ceterum veram eſſe illam Feſti obſeruationem, exemplo non vno poteſt demonſtrari. Iam enim a Plinio *Hiſt. Nat. XVIII, 3.* et Gellio *Noct. Att. II, vlt.* animaduerſum eſt, PRAETORIS mentionem factam eſſe in ipſis XII. Tabulis, quum in vrbe nondum eſſet magiſtratus, qui ſpeciatim id nomen ferret. Sed et Liu. *VII, 3. legis vetuſtae, priſcis litteris verbisque ſcriptae* meminit, qua cautum fuerit, vt QVI PRAETOR MAXIMVS ESSET, ID. SEPTEMBR. CLAVVM PANGERET. Quo loco *praetorem maximum* dictatorem, Conſulem, aliumue ſupremum in vrbe magiſtratum intelligi, facile intelligitur. Aſt ea vocabuli notio priſcis tantum nota fuit temporibus, paullatimque videtur obſoleuiſſe, ex quo, qui iurisdictioni praeerant, κυρίως dici PRAETORES coeperunt. Quare quemadmodum ſupra *Cap. IV. §. II.* notauimus Maranum, qui illam vocabuli ſignificationem et ſequioribus temporibus obtinuiſſe exiſtimauit: ita nec adſentiri poſſumus V. C. Ger. Noodtio, *Probab. I, 6.* exiſtimanti, in iure noſtro et Aediles praefectosque vigilum aliquando praetorum nomine venire. Multoque minus magnum Scaligerum rem acu tetigiſſe arbitramur, dum in *Indice Gruteriano Cap. III. voce* PRAETOR ipſos quoque ſacerdotes PRAETORES dictos eſſe exiſtimat. Exempla quidem adducit ex aeterno Gruteri Opere *p. CCCXCVIII, 7. et p. CCCXVIII, 7.* vbi laudantur COLONIAE. OSTIENSIS. FLAMEN. PRAETOR II. SACRA. VOLCANI L. et CN. SERGIVS. CN. F. qui VOT. PRISCO. FILIO. SVO. PRAETORI. SACRIS. VOLCANI. EX D. D. AEDILI ADLECTO *fecit:* at inde non probatur, ſacerdotes quosdam dictos praetores, verum illos, qui tum praetura fungebantur in colonia, eodem tempore flamines, et ſacrarios Vulcani fuiſſe. Ita enim ex Marqu. Gudii emendatiore exemplari ſeſe habet inſcriptio, ex qua PRAETOREM SACRIS VOLCANI perperam exſculpſerat Scaliger:

M. CORNELI. M. F. VALERIANI EPA

GATIANI. EQ.

DECVRIONI. SPLENDIDISSIMAE. COLONIAE. OSTI

ENSIS.

FLAMI-

FLAMINI. PRAETORI. II. SACRA VOLCANI. L. ....
.... ENQVE. SODALI. ARV. ....
DECVRIONI. LAVRENTIVM. VICI. AVG. EIVS. ..
PATRONO. CORPORIS. LENVNCVLARIORVM. .....
AVXILIARIORVM. OSTIENSIVM.
VIXIT. ANNOS. XLI. ME. I.
M. CORNELIVS. M. F. PALAT. VALERIANVS. DECVRIO.

Non itaque *Praetor Sacris Volcani* fuit M. Cornelius Valerianus Epagatianus, sed *Decurio Ostiensis* ibidemque *flamen*, *iterumque praetor*, nec non SACRARIVS VOLCANI. Sic et alia marmora sistunt SACRARIVM, Grut. *p. MLXXXVIII, 9.* SACRARIVM IVNONIS, *ibid. p. CCCVIII, 1.* SACRANEAM, (fortassis *sacrariam*) DEAE CERERIS, *ibid. p. CCCIX, 2.* AB. SACRARIO. DIVI. AVGVSTI apud Vignol. *in Columm. Antonini p. 278.* vt nihil certius videatur, quam Cornelium Ostiae Sacrarii Volcani sacerdotio esse functum, non Praetoris sacris Volcani, quale sacerdotium nusquam terrarum fuisse existimamus.

§. II.

Qui iuri dicundo Romae praeerat, Praetor, creatus primum est anno V. C. CCCLXXXVII. quum initio Reges, ac deinde Consules, vti supra ex Dionysii Hal. Antiqu. *Lib. X. p. 627.* ostendimus, ius in vrbe agroque Romano dixissent. Et facile quidem reperta est caussa, qua populo, necessarium illum esse magistratum, persuaderetur. Quum enim, vt scribit Pomponius *l. 2. §. 27. D. de orig. iur. consules auocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset: factum est, vt* PRAETOR *quoque crearetur, qui* VRBANVS *adpellatus est, quod in vrbe ius redderet.* Ast obtentus hic fuit, quo tum palam vtebantur patres, vt nouum istum honorem a populo eo facilius impetrarent: ceterum veram, eamque arcaniorem caussam, prodidit Liuius *VI, 42.* et *VII, 1.* ideo nempe creari Praetorem voluisse patres, vt communicato cum plebe consulatu, iactura illa nouo hoc honore pensaretur. Quum enim plebs alterum consulatum perpetuis fere certaminibus demum patribus extorsisset: hi de industria, ne quid per plebeium Consulem ageretur, omnia proferebant, idque agebant vnice, vt loco amissi communicatique cum plebe honoris alium, eumque sibi proprium, impetrarent, in quem iurisdictionem omnem, id est, prae-

cipuam consularis potestatis partem conferrent, vt, quantum huic decederet, tantum accresceret illi, et sic nihilominus summa iurisdictio facultatumque ciuium arbitrium penes patres summumque ex eorum numero Praetorem esset, quippe collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum.

§. III.

At ideo noxiam haut nocuit Pomponius, dum aliam reddidit rationem. Vere enim patres eam interserebant caussam, opus esse magistratu, qui consulibus bella finitima gerentibus, ius in vrbe redderet. Quis enim sibi persuaserit, plebem, pertaesam iam dudum impotentis patriciorum dominatus, nouum istum honorem iis tam facile fuisse concessuram, nisi his in promtu fuisset caussa, quam praetexerent, honesta ac probabilis? Ea vero non alia esse potuit, quam adlata a Pomponio. Quin ne vanam illam esse putes, iam inde ab illo tempore, quo praetor creari coepit, mansit institutum, vt profectis ab vrbe consulibus Praetores cum consulari imperio vrbi praeessent, et *collega Consulum*, testibus Gellio *Noct. Att. XIII, 15.* et Plinio *Panegyr. Cap. LXXVII, 4.* vocaretur, ceu obseruauit Petr. Faber *Comment. ad l. 2. de orig. iur.* Hinc auctor est Liu. *X, 45.* anno V. C. CCCCLIX. absentibus L. Papirio et Sp. Caruilio, Coss. a M. Atilio, Praetore, legationes sociorum in Senatum esse adductas. Idemque *Lib. XXX. Cap. XVII.* memoriae prodidit, anno V. C. DCLXIX. P. Aelium, Praetorem, absentibus Consulibus, non modo Masinissae Regis legatis senatum dedisse, sed et, misso senatu, pronunciasse verba sollemnia, quibus alioquin Coss. vtebantur. P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Gemina his et *Lib. XXX. Cap. XXI. XXII. XXIII.* nec non *Libro XXIV. Cap. IX.* refert Liuius, simul obseruans, anno ab V. C. DXXXVIII. factum esse SC, *vt Q. Fuluio, tum Praetori, extra ordinem vrbana prouincia esset, isque potissimum, Consulibus ad bellum profectis, vrbi praeesset.* Ex quibus facile patet, cum Cicero *Epist. ad Famil. X, 12.* scripserit: *Placuit nobis, vt statim ad Cornutum, Praetorem vrbanum, litteras deferremus: qui, quod consules abessent,* CONSVLARE MVNVS *sustinebat* MORE MAIORVM. Quin sub ipsis Imperatoribus, teste Tacito *Hist. IV, 4.* Praetor eumdem tuebatur locum, et proinde de extremis Caligulae temporibus scribit Dio Cass. *Hist. LIX. p. 659.* Καὶ ἔδει μὲν τε τοὺς στρατηγοὺς, οἷς τὰ

τὰ τῶν ὑπάτων ἔργα, ὁπόταν ἀποδημήσωσι μέλει, πάντα αὐτὰ ἐπιτετραμμένα. *Ac debuerant quidem Praetores, quibus per absentiam Consulum curanda eorum negotia veniunt, omnia eorum munera obiisse.* Quamobrem tanquam singulare quid atque inusitatum, obseruat Suetonius *Iul. Cap. LXXVI.* ex eoque Ez. Spanhemius *de vsu et praest. num. Tomo II. p. 118.* quod Iulius Caesar, profectis ab vrbe Consulibus, praefectos pro Praetoribus constituerit. Semper enim alias Coss. absentium vice fungebantur Praetores, eo quippe obtentu creati, vt profectis Coss. vrbi cum consulari imperio praeessent.

§. IIII.

Ex eo autem iam porro facile intelligitur, magistratum hunc initio patribus veluti peculiarem ac proprium fuisse. Sane et Sp. Furius Camillus, primus Praetor, et eius in magistratu successores e gentibus patriciis erant, vsque ad annum v. c CCCCXVIII. quo plebs, quam statim teste Liuio *VII, 1.* poenituit: *pro consule vno tres patricios magistratus, curulibus sellis, praetextatos, tamquam Coss. sedentes, nobilitatem sibi sumsisse,* primum de plebe Praetorem creauit Q. Publicium Philonem, *aduersante quidem Sulpicio Cos. et negante, rationem se eius habiturum, at Senatu, quum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in Praetura tendente,* Liu. *VIII, 15.* Quare perperam nonnulli existimant, tum demum iucundissima huius honoris possessione deturbatos esse patricios, quum Praetori vnico, qui initio iuri dicundo sufficere videbatur, alter peregrinus adiungeretur. Nec magis verum est, quod scripsit doctissimus Gundlingius *in Πρώτ. Pand. I, 14, 3. p. 213. anno* v. c. CCCCXVII. *additum esse Praetorem ex plebe.* Neque enim eo anno additus est Praetor, sed demum XCIII annis post, ipso hoc paullo post fatente viro doctissimo, creari bini coeperunt: nec vnquam cautum legimus, vt ex binis alteruter plebeii generis esset, sed vt Praetor promiscue ex plebe ac patribus crearetur.

§. V.

De augendo itaque Praetorum numero primum cogitatum est, non *post aliquot annos* a praeturae origine, vt scribit Pomponius *d. l. 2. §. 28. D. de orig. iur.* quem ἐν πλάτει καὶ παρατατικῶς hic loquutum, exemplis defendit Rupert. *in Commentar. p. 247.* sed anno v. c. DX. id est, centesimo vicesimo tertio post, ex quo primum

mum vrbs praetorem viderat. Tunc demum Liuii Epitomator *Lib. XIX. duos praetores primum creatos esse*, refert. Eorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* iurisdictionem sortiebatur. Nam *non sufficiente Praetore vrbano; quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret; creatus est et alius Praetor, qui* PEREGRINVS *adpellatus est, ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat*, inquit Pomponius *l. 2. §. 28. D. de orig. iur.* At non tantum peregrinis inter se litigantibus ius reddebat hic praetor, sed et quoties inter ciues et peregrinos lis intercederet. Vnde in marmoribus audit PRAETOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. Reines. *Inscr. Class. VII, 10.* itemque ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ. Gruter *Inscr. p. DIII.* Nimirum bini isti Praetores, singulis ab eo tempore annis creati, sorte inter se transigere quotannis solebant, vtri vrbana, et vtri peregrina iurisdictio in illum annum obueniret. Liuius XXXII, 28. *Prius*, inquit, *de Praetoribus transacta res, quae transigi sorte poterat.* VRBANA *Sergio;* PEREGRINA *iurisdictio Minucio obtigit.* Honorificentiorem tamen fuisse praeturam vrbanam, quam peregrinam, inter omnes constat, idque vel inde patet, quod licet ambo iisdem crearentur auspiciis, solus tamen vrbanus PRAETOR MAIOR diceretur. Festus in maior. consul. p. LXXXIX. *Maiorem Consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit:* PRAETOREM *autem* MAIOREM *vrbanum, minores ceteros.* Et Plutarchus *in Bruto p. 987.* inter Brutum et Cassium, licet adfines, consiliorumque socios magnum tamen exarsisse scribit certamen ob id tantum, quod vterque adfectaret iurisdictionem vrbanam, ὡς πλειόνων στρατηγιῶν ουσῶν ΤΗΝ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΕΧΟΥΣΑΝ ΑΞΙΩΜΑ. *quae inter multas praeturas maximae fuerit dignationis.* Quale certamen etiam inter Coelium, Rufum et Trebonium ortum testatur Dio Cass. *Lib. XLII. pag. 195.* Non minus enim ille indignatus est, ὅτι μὴ ἠστυνόμησε, καὶ ὅτι ὁ Τρεβώνιος ὁ συνάρχων αὐτοῦ, οὐ κληρωτὸς, (ὥσπερ εἴθιστο,) ἀλλ᾽ αἱρετὸς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐς τὴν ἀστυνομίαν προεχειρίσθη· *quod sibi praetura vrbana non obtigerit, sed collega Trebonius, non sorte pro more prisco, sed electione Caesaris in praetura vrbana sibi praelatus sit.* Quin ipse Caesar de Bello Ciu. III, 20. in tantum ob id efferbuisse ait, turbulenti hominis iram, *vt initio magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii, Praetoris vrbani, sellam collocaret, et, si quis adpellasset, de aestimationibus*

nibus et de solutionibus, quae per arbitrum fierent, vt Caesar praesens constituerat, fore auxilio pollicetur. Ex quo loco, quod obiter moneo, colligere non debebat V. C. Burch. Gotth. Struuius *Hist. Iur. Cap. I. §. XXIII.* Praetorem peregrinum in eadem sella cum vrbano adsidentem ius dixisse. Satis ergo certum atque exploratum est, praeturam vrbanam peregrina praestitisse, eumque, cui haec obtigisset, PRAETOREM MAIOREM dictum esse: at non aeque expeditum videtur, quod statuit Ezech. Spanh. *de vsu et praest. numism. Tomo II. p. 119.* etiam HONORATI cognomen Praetorem vrbabanum tulisse. Versus enim Ouidii *Fast. I. v. 52.*

Verbaque HONORATVS *libera* PRAETOR *habet*

ad praeturam generatim pertinet, et reliquis praetoribus non minus, quam vrbano, ius erat, pronunciare verba sollemnia DO, DICO, ADDICO, ad quae adludere poëtam, facile adparet.

§. VI.

At ne intra hunc quidem modum stetit Praetorum numerus. Florus enim, epitomator Liuii, *Lib. XX.* vbi de rebus anni ab V. C. DXXV. agit: *Praetorum,* inquit, *numerus ampliatus est, vt essent quatuor.* Paullo post sex creati, de quibus Pomponius *l. 2. §. 32. D. de orig. iur: Capta Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia, totidem Praetores, quot prouinciae in ditionem venerant, creati, partim qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus praeessent.* Res, quam, temporibus non admodum accurate distinctis, ἐν πλάτει narrat Pomponius, ita se habet. Placuerat ab anno V. C. DXXV. quatuor creare praetores, quorum vnus *vrbanam* iurisdictionem; alter *peregrinam*, tertius *Siciliam*, quartus *Sardiniam* prouincias sortiretur. Liu. *XXIII, 30.* His vero anno V. C. DLV. teste eodem Liuio *XXXII, 27. 28.* et *XXXIII, 26. et 43.* additi duo alii, et tunc *vrbana* iurisdictio Sergio, *peregrina* Minucio, *Sardinia* Atilio, *Sicilia* Manlio, *Hispania citerior* Sempronio, *vlterior* Heluio obtigit. Hinc est, quod ἀνιστορησίας Pomponium coarguit ὁ πάνυ Cuiacius, quod, insuper habita Liuii auctoritate, duabus Hispaniis vnum praetorem, ac praeterea Galliae Narbonensi alterum praefecerit, quum tardius haec prouincia in potestatem Romanorum sit redacta. Sed salua omnino res est. Non ad temporum rationes se se hic adstringit Pomponius, sed laxiore narratione mutationes omnes, quae ab anno V. C. DLV. vsque ad L. Cornelii

nelii Sullae tempora contigerunt, complectitur: neque etiam abscisse de senis Praetoribus loquitur, sed prudenter subiicit, *totidem Praetores, quot prouinciae in ditionem venerint, creatos.* Iam satis constat, non vnam eamdemque semper isto temporis interuallo obseruatam esse rationem sortiendi iurisdictiones et prouincias. Quum enim aliquando vni simul obtigerit vrbana ac peregrina iurisdictio: Liu. *XXXV, 41.* quidni et vtraque Hispania coniungi potuerit? et quidni Gallia Narbonensis, quam Sigonius *de antiquo iure prou. I, 6.* prouinciam praetoriam fuisse testatur, in sortem aliquando venerit? Ceterum seni isti, quos aliquamdiu singulis annis creatos diximus, modo onerare rempublicam, modo ne sufficere quidem insequentibus temporibus videbantur. Hinc anno v. c. DLXXIII. cautum est lege Baebia, vt alternis annis quaterni praetores crearentur. Liu. *XL, 44.* Postea, quum quaestiones publicas de falso, aliisque criminibus constituisset L. Cornelius Sulla, praetores additi quatuor, vt iam octo essent. Ita recte Pomponius *L. 2. §. 32. D. de orig. iur.* perperam vero illi, qui nullam habentes legis Baebiae rationem, in numero errasse Pomponium, et pro decem octo scripsisse contendunt. Deni praetores demum post L. Sullae tempora creati sunt a C. Iulio Caesare, de quo Dio Cassius *Lib. XLII. p. 209:* *ἵνα πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, στρατηγοὺς δέκα εἰς τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέδειξε· vt pluribus referret gratiam,* DECEM BRAETORES *in eum annum designauit.* Eum numerum subinde postea auctum a Caesare nouimus, primum ad duodecim, *d. l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* deinde ad quatuordecim, Dio *Lib. XLIII. p. 237.* tum denique ad sedecim: Id. *Lib. XLIII. p. 239.* mansitque hic numerus aliquamdiu sub Augusto, donec hic illum ad duodenarium reuocauit. Dio *Lib. LVI. p. 586.* Quamuis vero constitutum hunc Praetorum numerum primis imperii annis sancte seruaret Tiberius, et, hortante Senatu, vt augeret, iureiurando sese obstringeret vltro, illum se non esse excessurum: Tacit. *Annal. I, 14.* tantum tamen abest, vt steterit promissis, vt extremis eius temporibus iterum arbitrarius esse coeperit praetorum numerus. Dio Cass. *Lib. LVIII. p. 634:* *Τῷ γοῦν ἐπιόντι ἔτει ἐν ᾧ ὅ, τε Γάλβας Σέρουιος ὁ μετὰ ταῦτα αὐταρχήσας, καὶ Λούκιος Κορνήλιος τὸ τῶν ὑπάτων ὄνομα ἔσχον πεντεκαίδεκα στρατηγοὶ ἐγένοντο· καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνέβη· ὥστε ἔστι μὲν ὅτι ἑκκαίδεκα, ἔστι δ᾽ ὅτι καὶ παρ᾽ ἕνα ἢ καὶ δύο χειροτονεῖσθαι.* *Anno insequente* (ab v. c. DCCLXXXVI.) *quum Sergius Galba, is, qui*

postea

postea Imperator factus est, et L. Cornelius Coss. essent, quindecim Praetores fuerunt, idque multis annis accidit, vt nonnumquam sedecim, nonnumquam vno aut duobus plures paucioresue fierent. Ad summum itaque XVIII Praetores in vrbe fuerunt sub Imperatoribus, nec plures saltim ad Hadrianum vsque reperias apud veteres, ceu recte obseruauit Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. XIII. §. 8. p. 451. sequ.* Sequentes Principes idem sibi procul dubio arbitrium vindicarunt augendi minuendiue Praetorum numerum, maxime quum extremis temporibus Praetura, teste Boëthio *Lib. III. Consol. ex philos. prosa IV.* in *inane nomen, et senatorii census grauem sarcinam*, euasisset.

§. VII.

Inter hos erant et illi, qui notionem de fideicommissis, de tutelis, et de caussis fiscalibus, atque etiam inde singularia nomina sortiebantur. Quum enim primo fideicommissa, antea inter exempla probitatis ac perfidiae fluctuantia, iam inde ab Augusti temporibus necessitatem iuris accepissent, et de illis tamen ius minus diligenter diceretur: Claudius Imperator, vt refert Suetonius *in Claud. Cap. XXIII. iurisdictionem de* FIDEICOMMISSIS, *quotannis, et tantum in vrbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per prouincias, potestatibus demandauit.* Quo ipso innuere videtur, Claudium iurisdictionem de fideicommissis, quum antea in vrbe modo huic modo alteri magistratui extra ordinem data esset, in prouinciis autem illa plane negligeretur, vtrobique certam ac stabilem fecisse, ac proinde in vrbe certos constituisse praetores, qui de illis ius dixerint, in prouinciis autem eam notionem potestatibus, id est, IIuiris municipiorum delegasse. Rem omnem ita multo planius exponit Pomponius noster in *l. 2. §. 32. D. de orig. iur. Post deinde diuus Claudius duos Praetores adiecit, qui de fideicommissis ius dicerent, ex quibus vnum diuus Titus detraxit.* Ex quo loco simul discimus, existimasse Titum Imp. vnum sufficere *Praetorem fideicommissarium*, vel vt in marmoribus apud Grut. *Inscr. p. CCCXCIII, 6.* et Car. Caesarem Maluasiam Marm. Felsin. *Sect. V. Cap. XI. p. 265.* vocatur PRAETOREM DE FIDEICOMMISSIS, nec opus esse, vt per plures ea iurisdictio spargeretur. Ceterum non penes solum hunc praetorem vniuersam de fideicommissis omnibus notionem fuisse, sed et Consules de summis maioribus ius dixisse, iam supra *Cap. IV. §. IV.* obser-

obseruauimus. Deinde sub Imperatoribus et PRAETOR TVTELARIS in vrbe esse coepit, a M. Antonino, teste Iulio Capitol. in vita Marci *Cap. XIII.* primum constitutus, quia negligentius eo munere adhuc functi fuerant Consules, quibus Claudius id negotii dederat. Suet. *Claud. Cap. XXIII.* Tales postea *praetores tutelares* in marmoribus passim celebrantur, veluti apud Grut. *p. CCCXII, 1.* et Reines. *Class. VI, 4.* vbi occurrit ANICIVS AVCHENIVS BASSVS PRAET. TVTELARIS. Nec alius est *Praetor, clarissimus vir, qui tutelaribus cognitionibus praesidet, l. 3. C. Theod. de tut. et curat.* itemque *iudex tutelaris.* Paull. *Recept. Sent. V, 16, 2.* ac denique *Praetor*, ἐπιτρόπων προκαθήμενος, seu *tutorum praeses*, cuius mentionem facit Iustinianus *Nou. VII. Cap. I. §. 1.* Ibidem Iustinianus ex praetoribus vnum τῶν ἐλευθεριῶν προκαθήμενον, seu *libertatum praesidem* fuisse adfirmat, qui ipse est PRAETOR LIBERALIS, quem de caussis liberalibus ius dixisse legimus. *l. 1. C. si manc. ita ven.* Denique et aerarii ac fisci curam quidam ex praetoribus aliquamdiu habuerunt. Loco enim quaestorum aerario Caesar primus praefecit Aediles: Dio Cass. *Lib. XLIII. p. 237.* postea Augustus illis praetores aut praetorios praetulit. Id. *Lib. LIII. p. 427.* Suet. *Aug. Cap. XXXVI.* Hinc sub Claudio aerarii administratio iterum ad Quaestores veluti postliminio rediit, Suet. *Claud. Cap. XXIV.* Denique Nero Praefectos aerarii ex viris praetoriis legit, Tacit. *Annal. XIII, 29.* iisque deinde constanter aerarii fiscique cura videtur incubuisse, nisi, quod post Neronis excessum inter bella ciuilia iterum aliquando memorantur Praetores aerarii apud Tacit. *Hist. IV, 9.* Sub Augusto itaque et Tiberio frequenter occurrunt PRAETORES AERARII, vel ΣΤΡΑΤΗΓΟΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ, non modo apud Tacitum *Annal. I, 75.* Dion. Cass. *Lib. LX. p. 671.* Frontin. *de Aquaeduct. Lib. II.* sed et in marmore apud Gruter. *p. CCCLX, 3.* quum contra a Neronis temporibus qui aerarium tractabant, non amplius praetores, sed praefecti aerarii dicantur. *l. 12. D. de his, quae vt indign. l. 15. et l. 42. D. de iur. fisci.* Praetores etiam CEREALES fingunt Alex. ab Alexandro *Genial. dier. II, 15.* Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. §. XXXVII. p. 65.* et Rosin. *Antiqu. Rom. VII, 1.* et in partes suas trahere conantur Pomponium, vt qui *l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* memoriae prodiderit, C. Iulium Caesarem *duos praetores et duos Aediles, qui frumento praeessent, et a Cerere Cereales dicerentur, constituisse.* At certe non praetores

res Cereales constitutos refert, sed Aediles, ceu iam ex instituto docuerunt Rupert. *ad Pompon. Enchirid. II, 18. p. 289.* et Bern. Henr. Reinold. *Var. III, 26.* Nimirum Caesar publici frumenti curam demandauit duobus Aedilibus iisque non Curulibus, sed plebeiis, de quibus Dio Cass. *Lib. XLIII. p. 239.* Καὶ ἐς μὲν τὸ πρῶτον ἔτος πρότερον ἓξ ἀγορανόμοι τότε πρῶτον· δύο μὲν καὶ ἐξ εὐπατριδῶν, τέσσαρες δὲ ἐκ τοῦ πλήθους· ὧν οἱ δύο τὴν ἀπὸ τῆς Δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. Quod vulgo perperam vertunt: *Eodem anno primum sex aediles sunt constituti, duo patricii, qui Cereris aediles vocarentur, quatuor plebeii:* quum potius sensus sit, *eum in annum primum in vrbe fuisse sex Aediles, duos ex optimatibus, quatuor ex plebe, ex his vero plebeiis binos a Cerere cognomen accepisse.* Addit Dio: ὅπερ που καὶ ἐς τόδε ἐξ ἐκείνου καταδειχθὲν ἐμμεμένηκε, *isque mos,* nempe vt duo Aedilium plebis frumentum publicum curarent, *ad nostram vsque aetatem permansit:* quod et marmora apud Gruter. *p. CCLXXII, 5.* et *p. CCCXCII, 9.* confirmant, in quibus mentio fit AEDILIVM PLEBIS CERIALIVM.

§. VIII.

Sed haec quidem de Praetorum origine, numero diuersisque iurisdictionibus dicta sufficiant. Proximum est, vt de eorumdem potestate atque officiis, de quibus edicta proponere consueuerant, dispiciamus. Paucis vt rem omnem complectar, ordinarium Praetorum munus in iure dicundo consistebat: praeter istud autem varia iis extra ordinem delegari solebant, quae cum iurisdictione ceteroquin parum aut omnino nihil commune habere videbantur. Iurisdictionem praetoriam tribus verbis exprimebant veteres, Praetoremque, explicantem iurisdictionem suam, aut DARE, aut DICERE, aut ADDICERE tradebant. Hinc in legibus antiquis Mamilia, Peducea, Alliena, Fabia de finibus agrorum apud Frontinum frequens formula: EI, QVI IVRI DICVNDO PRAEERIT, DE EA RE IVRISDICTIO, IVDICISQVE DATIO ADDICTIO ESTO. Quin et dies, quibus Praetor ius diceret, ideo FASTOS adpellatos obseruant, quia Praetor iis verba sollemnia sine piaculo fari posset, NEFASTOS vero, quibus ea fari nefas esset, eaque pronuncians Praetor piaculum faceret. Loca Varronis *de Lingua Lat. Lib. V. p. 50. et 54.* Ouidii *Fast. I. v. 47. 51.* Macrobii *Saturnal. I, 16.* tanquam in vulgus nota hic adscribere piget, at magis fuerit operae pretium scire, quid demum DEDERIT, DIXERIT, ADDIXERIT Praetor, quando iuri dicundo dede-

rit operam. *Necesse est* enim, inquit Varro, *Praetorem aliquo eorum vti verbo, quum lege quid peragitur.* DABAT nimirum praetor, si postularetur, ACTIONEM, eamdemque, si ita videretur, etiam negabat, quia eiusdem erat, denegare actionem, cuius erat et dare: *l. 102. §. 1. D. de regul. iur.* cuiusmodi exempla datae denegataeue a Praetore actionis sunt apud Auct. *ad Herenn. II, 13.* Ciceron. *in Verr. III, 54.* Valer. Max. *VII, 7, 7.* DABAT et EXCEPTIONES, si postularentur, easque vel inserebat formulae, vel si ad rem nihil facerent, reiiciebat. Sane et hic permultum relictum erat Praetoris arbitrio, et vti bonae fidei iudiciis exceptiones quaedam inerant, *l. 21. solut. matr. l. 84. §. 5. D. de legat. I. l. 3. D. de rescind. vendit.* in negotiis stricti iuris saepe diserte adiiciebantur, et tunc quoque iis merito tuendus erat reus: *l. 7. D. de condit. instit.* ita reliquis casibus eo iure vtebantur Romani, vt Praetor ex caussa aestimaret, an hanc exceptionem dare deberet. *l. vn. §. 6. D. ne quid in flum. publ.* Hinc quaestionem videmus exortam, purumne iudicium dandum sit, an addi oporteat exceptionem? Cic. *de Inuent. II, 20.* Hinc idem Cic. *de Orat. I, 37.* suauiter ridet hominem ex numero disertorum, postulantem, vt reo daretur vetus atque vsitata exceptio: CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET. Hinc denique adpellandus erat tribunus plebis, si quis sibi exceptionem a praetore iniuria negatam existimaret. Quo adludens Cicero *Acad. Quaest. IV, 30.* POSTVLANT, inquit, *vt excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem, censeo, videant. a me istam exceptionem nunquam impetrabunt.* DABAT Praetor et ADVOCATOS, non habentibus, id enim diserte promiserat edicto: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM EGO DABO, *l. 1. §. 4. D. de postul.* et notus est iocus hominis Siculi apud Cic. *de Orat. II, 69.* qui, quum Scipio, praetor, ei postulanti daret patronum hospitem, hominem nobilem illum quidem, sed stultissimum: *Quaeso*, inquit, *Praetor, aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Nemo porro ignorat, praetorem DEDISSE IVDICES et ARBITROS, eorumque notionem formula circumscripsisse, DEDISSE, si qua ei iusta caussa videretur, RESTITVTIONEM IN INTEGRVM, DEDISSE BONORVM POSSESSIONEM siue ex edicto suo, siue interposito decreto. Haec enim in iure nostro etiamnum vtramque faciunt paginam, ac proinde nota sunt et illis, qui alioquin nihil sciunt.

§. IX.

Deinde et DICENDO sese exserebat Praetoris iurisdictio. DICEBAT enim, quoties proposito edicto fieri omittiue quidquam vellet. DICEBAT in vindiciis viam, de quo vindiciarum ritu Cic. *pro Muraena Cap. XII. Praetor interea, ne pulcrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero in illo:* SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. *Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret.* REDITE VIAM. *eodem duce redibant.* Sed eum locum nos infra pluribus interpretabimur. DICEBAT deinde Praetor, quoties interdictum vel iuris publici tuendi, vel possessionis, vel aliarum rerum, moram haut ferentium, caussa proponebat. DICEBAT porro mulctam, si quis eius iurisdictionem contemtui habuisse videretur, vel ei ius dicenti non obtemperasset. *l. vn. pr.* §. *vlt. D. si quis ius dic. non obtemp.* In primis vero, quoties vel ludos vel ferias indicebat, quod et ipsum inter ordinaria Praetoris munia erat, DICENDO explicabat officium suum, et vel eo potissimum nomine Cicero *pro Muraen. Cap. XX.* praeturam vocat *egregiam, et ad consulatum aptam prouinciam, in qua laus aequitatis, integritatis, facilitatis, ad extremum* LVDORVM *voluptas concludatur.* Ita Praetor indicebat compitalia, idque verbis sollemnibus: DIE NONI POPOLO ROMANO, QVIRITIBVS, COMPITALIA ERVNT. QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Gell. *Noct. Att. X, 24.* Ita et, quoties terra in vrbe mouebat, toties ferias aduocata concione, indicebat Praetor, idque Suetonius *in Claud. Cap. XXII.* ad illa vsque tempora obseruatum esse, testatur. At nihil celebrius ludis Apollinaribus, in quibus vel maxime exsplenduit Praetoris maiestas. Faciendis illis ex antiquo Marcii, vatis, carmine apud Liuium *XXV, 12,* et Macrob. *Saturn. I, 17.* praeesse oportebat PRAETOREM EVM, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DARET SVMMVM. Is vero erat Praetor vrbanus, vel, si hic in vrbe non esset, is, qui inter ciues ac peregrinos ius dicebat, quale exemplum exstat apud eumdem Liuium *XXXIX, 39.* Itaque eos ludos, priusquam iis dies status, III. Non. Quinctil. praefigeretur, (quod anno V. C. DXLIV factum refert Liu. *XXVII, 23.*) vouebat indicebatque Praetor, iisque deinde praeerat tanta cum ostentatione maiestatis, vt triumphali indutus veste, quadrigis per circum subli-

ſublimis veheretur, ceu ex Iuuenal. *Sat. X. v. 36.* et Plin. *Hiſt. Nat. XXXIV, 5.* docuit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tomo II. p. 121.* qui etiam obſeruat, ſaluam hanc fuiſſe praetori praerogatiuam, etiam poſtquam ſtatus eſſe coeperat horum ludorum dies, ad Augusti tempora, qui primus hunc ſplendorem Praetori denegarit. Inſequenti tempore vniuerſorum paene ludorum curatio in Praetores translata eſt, eaque fere ſola iſtorum officium abſoluebatur, ceu ex Dione, Symmacho aliiſque ſequioris aeui ſcriptoribus idem Spanhemius *p. 142.* tam luculenter probauit, vt actum hic agere nolimus.

§. X.

Denique et ADDICENDO iurisdictionem explicabat Praetor. Sic ADDICEBAT rem in iure ceſſam. *In iure* enim *ceſſio*, vt eſt apud Vlpian. *Fragm. XIX, 9. fiebat per tres perſonas, in iure cedentes, vindicantes*, ADDICENTES. *In iure cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur*, ADDICEBAT PRAETOR. Quod accuratius explicans Caius apud Boëth. *Lib. III. Comment. in Topica Cic. In iure ceſſio*, inquit, *fit hoc modo. Apud magiſtratum, vel apud Praetorem, vel apud Praeſidem prouinciae, is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita vindicat:* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde, poſtquam hic vindicauerit: Praetor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet? quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicauerit, eam rem addicit, idque legis actio vocatur.* Ex quibus facile patet, hoc etiam ad adoptiones pertinuiſſe. Adoptabantur enim liberi, quum a parente, in cuius poteſtate erant, tertia mancipatione in iure cederentur, atque ab eo, qui adoptabat, apud eum, apud quem legis actio erat, vindicarentur. Gell. *Noct. Att. V, 19.* Sic et ſeruo, vindicta manumiſſo, Praetor ADDICEBAT libertatem. Ad eum enim ritum adludit Cicero *ad Att. Epiſt. VII, 2.* dum ſcribit: *Itaque vſurpaui vetus illud Druſi, vt ferunt, Praetoris, in eo, qui eadem liber non iuraret, me iſtos* LIBEROS *non* ADDIXISSE, *praeſertim quum adeſſet nemo, a quo recte vindicarentur.* Nec minus praetor ADDICEBAT IVDICES. Quemadmodum enim litigantium erat, eos probare, et quos parum idoneos cenſebant, reiicere: Val. Max. *II, 8, 2.* Cic. *de Orat. II, 70. pro Cluent. Cap. XLIII.* ita Praetorem eos, qui conueniſſent, addicere oportebat, *l. 80. D. de iudic.* idque tanta fiebat auctoritate, vt addicti inuiti quoque eas in ſe partes ſuſcipere

pere

pere tenerentur. *l. 13. §. 2. D. de vacat. et excuf.* Sueton. *Claud. Cap. XV.* Plin. *Epift. III, 20. X, 66.* Vetere iure XII Tabularum et obaeratos creditoribus ADDICEBAT Praetor, de quorum ftatu et conditione videndus Quinctilian. *Inft. Orat. VII, 4.* Ex quo vero mitioribus legibus cautum erat, vt non corpora ingenuorum, fed eorum bona creditoribus effent obnoxia: haec profcripta fub hafta ADDICEBAT plus licitantibus. Hinc toties mentionem fieri animaduertimus *haftae praetoris*, Senec. *de Breu. vit. Cap. XI.* *haftae decemuiralis*, *l. 2. §. 29. D. de orig. iur.* *haftae, cui fubiiciebantur, quae venumdabantur publice*, de qua Feft. in Haftae. Quin inter praecipua praeturae infignia hafta videtur fuiffe, eamque ex mea quidem fententia praefert numus apud Patin. *de famil. Rom. p. 60.* in cuius antica caput Augufti eft cum epigraphe: AVGVSTVS; in poftica menfa et hafta, cum litteris: AVGVSTVS TR. POT. L. CANINIVS GALLVS III VIR. Equidem menfam illam cum hafta pro praetorio habuit Fulu. Vrfinus: pro lectifternio Vaillantius *de famil. Rom. Tomo I. p. 227.* neutrum vero ibi reperiri expreffum, accurate docuit Ez. Spanhemius *de vfu et praeft. numifm. Tom. II. p. 192.* qui tamen nec ipfe pro certo dicere aufus eft, quid fibi illa figura velit. Mihi menfa et hafta illa infignem aliquam auctionem videntur indicare, qualis illa L. Cornelii Sullae, qui tefte Cicerone *de Offic. II, 8. aufus eft dicere*, HASTA POSITA, *quum bona in foro venderet, et bonorum virorum et locupletum, et certe ciuium, praedam fuam fe vendere.*

§. XI.

Et in his quidem ordinarium confiftebat Praetorum officium. At praeter haec iftis permulta alia extra ordinem vel SCis, vel fpeciali quadam lege deferebantur, quae alioquin iure proprio explicare non potuiffent. Huc pertinebat tutorum datio, quae antequam a Claudio Imp. Coff. et poftea a M. Aurelio Antonino praetori tutelari delegata effet ex lege Atilia intra vrbem incumbebat praetori cum maiore parte tribunorum plebis *pr. Inft. de Atil. tut.* Quod quam antiquum fit inftitutum, vel inde patet, quod iam anno V. C. DLXVI. *Hifpalam Fecenniam, quum in nullius manu effet, tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiiffe*, teftatur Liu. *XXXIX, 9.* Ad extraordinariam quoque Praetoris iurisdictionem pertinebat decretum fuper transactione de alimentis ex SCo celeberrimo interponendum. Neque enim aliter explicari illud negotium poterat, quam aucto-

auctore Praetore, *l. 8. pr. D. de transact.* idque tam videbatur necessarium, vt nec mandare ex hac caussa iurisdictionem vel praeses prouinciae, vel Praetor, posset. *d. l. 8. §. 18. D. eod.* Id quod singulare ac genuinum est signum delatae lege speciali vel extraordinariae iurisdictionis. *l. 1. pr. D. de offic. eius, cui mand. est iurisd.* Simile quid Vlpianus *l. 2. §. 1. D. eod.* obseruat de decreto super alienatione praediorum minoris interponendo: vt adeo et eam cognitionem ad extraordinariam praetoris iurisdictionem pertinuisse dicendum sit. Omittimus alia, quae pacis bellique temporibus in ipsa reipublicae curatione demandari praetoribus consueuerunt, veluti viarum publicarum munitionem, fistularum, castellorum, riuorum, aquaeductuum tutelam, locorum sacrorum refectionem, librorum suspectorum nefandorumque sacrorum prohibitionem, similiaque innumera, quorum si vel recensum instituere conarer, verendum mihi esset, ne taedio sim futurus lectoribus. Sane qui vel solum euoluerit Liuium, ei talia ad singulos fere annos quam plurima occurrent, quae Senatus non per alios rectius, quam per Praetores posse explicari, censuit.

§. XII.

Ex his, quae de Praetorum potestate atque officio hactenus diximus, facile vnusquisque intelliget, quam frequentem ac paene quotidianam iis esse occasionem oportuerit, ciues, propositis edictis, de rebus variis admonendi, et quidem non modo praetoribus VRBANIS, sed et reliquis omnibus, quibus vel iurisdictio inter ciues et PEREGRINOS, vel PROVINCIARVM administratio, vel QVAESTIONES de criminibus publicis forte obtigerant. De praetorum vrbanorum edictis res dubio caret: nec magis cuiquam ambigendum videbitur, Praetores etiam prouinciales edicta proposuisse, ad iurisdictionem suam comparata. De reliquis, quum res non adeo peruulgata videatur, operae pretium fuerit, hoc paucis demonstrare. Praetori equidem PEREGRINO ius edicendi negant viri doctissimi, Franc. Hotomannus *de Magistr. Rom. p. 396.* Georg. Schubartus *de fatis iurispr. Rom. p. 399.* et Nic. Hier. Gundling. *in Πρότ. Pand. tit. de Orig. Iur. §. XXXI.* in eo tamen inter se quodammodo discordes, quod Hotomannus Praetorem peregrinum ex Edicto vrbano; reliqui ex iuris naturae et gentium praeceptis ius dixisse, contendant. Enimuero Praetorem peregrinum non minus, ac vrbanum edicta

propo-

proposuisse, recte vidit V. C. Bern. Henr. Reinold *Var. Cap. XXXVII. p. 267.* idque inde probauit, quod in iure nostro laudetur liber trecesimus Labeonis Praetoris peregrini, *l. 9.* §. *4. D. de dol. mal.* quos libros ipse cum Ant. Augustino *de Nom. propr. Digest. p. 23. not. b. et c.* existimat fuisse Commentarios ad Edictum Praetoris peregrini. Sed quum sola coniectura hanc probationem absoluat, neque satis expeditum videatur, de officione praetoris peregrini illis libris egerit, an eius edictum interpretatus sit Labeo, aliis fortassis opus fuerit argumentis ad rem probandam. Laudauimus alibi eam in rem testimonium Boëthi, scribentis, *edicta magistratuum esse, quae praetores, vrbani et* PEREGRINI *vel Aediles Curules iura dixerint:* adiecimusque Theophili locum ex *Paraphr.* §. *7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.* vbi κατεξαίρετον seu *praecipue*, edictis noua iura sanxisse dicuntur *Praetor vrbanus et praetor peregrinorum, et Aediles Curules.* Iam adiicimus testimonium antiquius Valerii Maximi, qui *Lib. I. Cap. III. ex. 2.* de C. Cornelio Hispalo, Praetore peregrino refert, eum M. Popillio Laenate et Cn. Calpurnio Coss. id est, anno V. C. DCXIV. EDICTO *Chaldaeos intra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussisse*, eumdemque *eos, qui Sabazii Iouis cultu simulato mores Romanos inficere conati sint, domos suas repetere coëgisse.* Supersunt praetores, quibus de criminibus publicis quaestiones obuenerant. Ii quoque proponebant edicta ad officium suum pertinentia, sed *breuia* pleraque et *monitoria*, de quibus supra *Cap. II.* §. *XII. et sequ.* quantum satis est, diximus. Nimirum iam inde ab antiquissimis vsque temporibus mos inualuerat, vt quoties insigne quoddam iudicium publicum peragendum esset, toties is, qui quaestioni praefuturus erat, accusatores, reum, testes, patronos, quin et adparitores, omnesque, quorum eo in iudicio aliquae partes erant futurae, edicto moneret, quid fieri omittiue ab illis vellet. Quod edictum tam accurate ac diligenter perscribi solebat, vt ne vlla quidem circumstantia temere omitteretur. Quam in rem iam non repetam loca Plinii et Ciceronis, supra capite II. adducta, neque expilabo scrinia V. C. Fridr. Brummeri, *qui in Comm. ad L. Cinc. Cap. VI.* §. *7. et 8.* de illorum Quaesitorum edictis ex instituto disseruit: sed duo tantum monebo, notatu, vti mihi quidem videtur, dignissima: primum, in his quoque edictis plurimum valuisse gratiam, nec difficile fuisse iis, qui quaestionibus praeessent,

reo vel opem ferre, vel negotium facessere: cuius rei exemplum est in P. Clodii iudicio, quo de vi accusato a Milone, *consul, praetor, tribunus plebis, noua noui generis edicta proposuerunt:* NE REVS ADESSET, NE CITARETVR, NE QVAERERETVR, NE MENTIONEM OMNINO CVIQVAM IVDICVM AVT IVDICIORVM FACERE LICERET. Cic. *pro P. Sext. Cap. XLI.* alterum, quod perantiquum et disertissimum huiusmodi edicti fragmentum exstet apud Varronem *de Lingua Lat. Lib. V. p. 62. edit. Scalig.* de Trogo capitis accusato. Quamuis enim Varro id dicat desumtum esse *ex Commentario vetere anquisitionis M. Sergii, Marii filii, Quaestoris:* ipse tamen nonnullis interiectis addit: *In eodem commentario anquisitionis ad extremum scriptum caput* EDICTI *hoc est:* vt dubitari non possit, quin hoc fuerit edictum, quale adhuc descripsimus, monitorium, iudicio publico praemissum, quum T. Quinctius Trogus capitis a M. Sergio Quaestore accusaretur.

§. XIII.

Proposita a Praetoribus edicta varii generis fuisse, facile patet. Alia enim repentina erant, alia iurisdictionis perpetuae caussa proposita. Illorum exempla quamplurima iam supra attulimus: de his autem agendum erit paullo accuratius. Nimirum quum quotannis sub magistratus sui auspicia edicere solerent Praetores: hunc ea in re obseruabant modum, vt pleraque ex decessorum edictis totidem verbis in suum transferrent: quaedam tamen adderent de suo, prout res ac tempora id exigere viderentur. Hinc vel maxime ad Praetoris edicta pertinet diuisio, quam supra explicauimus, quod TRALATITIA alia, alia NOVA fuerint. De illis Cicero *de Inuent. II, 22. Iura sunt quaedam ipsa iam certa propter vetustatem: quo in genere et alia sunt multa, et eorum multo maxima pars, quae Praetores* EDICERE *consueuerunt.* Sensus enim est, quaedam edicti praetorii capita esse tam antiqua, vt ab origine sua quotannis in albo ob aequitatem retenta fuerint, ac proinde constante vsu iuris certi ac scripti consequuta sint auctoritatem. Enimuero his quaedam etiam NOVA a plerisque Praetoribus adstruebantur, ceu patet exemplo Verris, cuius edictum nouum, licet absurdissimum, ac mirifice exagitatum a Cicerone *in Verr. I, 45. sequ.* a nemine tamen mortalium, durante eius praetura, reprehensum est. Quin tantum abest, vt religioni sibi duxerint Praetores, edictis tralati-

latitiis quaedam noua sub initium magistratus sui adsuere, vt et intra annum praeturae illa immutarent suo lubitu, vel nouis huiusmodi laciniis locupletarent, ceu ex testimonio Dionis *Lib. XXXVI. p. 19.* exemploque Verris apud Cic. *in Verr. III, 14.* constat, et infra suo loco a nobis demonstrabitur pluribus. Nullus ergo Praetor decessorum suorum edicta omnia in albo suo retinere tenebatur: sed si aequitate sua se commendarent, locum suum et sequentibus annis facile tuebantur, sin iniqua aut absurda viderentur, nulla merito eorum habebatur ratio. Vnde de edicto Verris Cicero in *Verr. I, 45: Quid nunc dicam? neminem vnquam postea ita edixisse? Valde sit mirum, neminem fuisse, qui istius se similem dici vellet. Ipse in Siciliensi edicto hoc non habet: exegerat enim iam mercedem.*

§. XIIII.

Reddi hinc poterit ratio, cur edicta quaedam, nataeque inde actiones atque exceptiones auctorum suorum nomina apud posteros retinuerint, alia nomine huiusmodi διακριτικῷ plane destituantur. Ἀνώνυμα enim ista sunt vetustissima, ac ita tralatitia, vt de iis repeti possint verba Ciceronis *in Verr. I, 45: ea et ante Verrem, et post illum omnes praetores habuisse.* Non ergo est mirum, auctorum nomina ipsamque originis memoriam, ceu fieri solet in rebus vetustissimis, euanuisse. At quaecumque praetorum edicta ab auctoribus suis nominantur, ea sunt noua, et ab illis praetoribus adiecta veteri ac tralatitio, quamuis et ipsa postea a successoribus retinerentur ob insignem, quae ex illis elucebat, auctorum prudentiam. Eorum exempla haut pauca passim exstant. Vidimus supra EDICTVM DRVSI, laudatum a Cicerone *ad Attic. Epist. VII, 2.* quod Corradus tribuit M. Liuio Druso, Praetori, cuius et alibi meminit Auctor *ad Herenn. II, 13.* Quae coniectura si vera est, idem Drusus auctor erit edicti, quo actio mandati et aduersus mandatarii heredes est admissa. Sic et edicti quod metus caussa auctorem, temporibus Sullanis, fuisse CN. OCTAVIVM, Praetorem, didicimus ex Cic. *ad Q. Fratr. Ep. I, 7.* id vero postea aduersus tertium possessorem protulisse CASSIVM quemdam ex *l. 4. §. 33. D. de dol. mal. et met. except.* colligitur. Nouimus etiam formulae de dolo malo auctorem esse C. AQVILLIVM GALLVM, Cic. *de Nat. Deor. III, 30.* quamuis vtrum edictum ab eo propositum, an cautiones quasdam ab eo inuentas intelligat Cicero, parum exploratum vel

ideo videatur, quod vtraque *omnis malitiae euerricula* recte possint vocari. Certum porro est, cum actionis Publicianae, tum et actionis rescissoriae, adeoque totius edicti de restitutione maiorum viginti quinque annis auctorem habere PVPLICIVM, PRAETOREM §. 4. *Inst. de act. l. 35. D. de obl. et act. l. 57. D. mand.* quamuis de huius Publicii praetura ac aetate parum constet. Idem dicendum est, de SERVIO, SALVIO, CN. PAPIRIO CARBONE, CALVISIO, FABIO, Praetoribus, quos edictorum de actionibus *Seruiana* et quasi *Seruiana*, de interdictis *Saluiano* et *quasi Saluiano*, denique edicti *Carboniani* ac denique actionum *Caluisianae* ac *Fauianae* auctores fuisse, nemo ignorat, quamuis quibus illi annis praeturam gesserint, hodie sciamus cum ignarissimis. Certus ac indubius est auctor edicti fere vnici *de coniungendis cum emancipato liberis eius*, quippe quod a SALVIO IVLIANO, edicti perpetui conditore, inuentum perpetuoque edicto insertum esse, perspicue testatur Marcellus *l. 3. D. de coni. cum emancip. lib. eius.* Ex quibus facile patet, optandam magis, quam sperandam esse accuratam edictorum praetoriorum chronotaxin, cuius defectum inter iurisprudentiae Romanae naeuos posuit vir doctissimus, Christianus Thomasius *de Naeu. iurispr. anteiustin. Lib. I. Cap. VII. naeu. XIV. p. 39.* quandoquidem et plurimorum edictorum ignorantur auctores, et iis, quorum auctorum nomina scimus, in tantis fastorum tenebris aetatem suam adsignare, vere ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse videatur.

§. XV.

Quando quoue ritu edicere soliti sint Praetores, satis exploratum est. Dio enim Cass. *Lib. XXXVI. p. 19.* cautum fuisse scribit lege Cornelia, κατ' ἀρχὰς εὐθὺς τοὺς στρατηγοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, *vt initio statim magistratus Praetores iura, quibus vsuri essent, praedicerent.* Et Cicero *de Finib. II, 22.* contra eos, qui omnia ad voluptatem referunt, disputans: *Quid enim*, inquit, *mereri velis iam, quum magistratum inieris, et in concionem adscenderis, (est enim tibi* EDICENDVM, *quae sis obseruaturus in iure dicundo, et fortasse etiam, si tibi erit visum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipso, dices* MORE MAIORVM,) *quid merearis igitur, vt te dicas in eo magistratu omnia voluptatis caussa facturum esse?* Ex quibus locis colligimus, *primum* initio magistratus edicta promulgasse Praetores: *deinde* id factum esse in concione, quam primam habebant, vt habita

bita ad populum oratione praeturam auspicarentur: *denique* eos tunc edictum recitari iussisse populo, vt sub initia statim honoris omnibus innotesceret, quam illi in iure dicundo rationem in posterum sint obseruaturi. Primum ex lege Cornelia esse ait Dio, de qua insequentis libri initio plura disseremus. Quum enim antea Praetores id sibi arrogarent, vt sua ipsi edicta pro lubitu mutarent, adeoque intra praeturae annum, quotiescumque et quandocumque visum esset noua edicta redderent, eam iuris incertitudinem sustulerat lex Cornelia, praetoresque sub initium statim honoris, quomodo ius dicere vellent, populum praemonere, istudque edictum deinde per totum annum valere iusserat. Alterum, puta concionem auspicalem, commune cum reliquis magistratibus habebant Praetores. Nullus enim eorum rempublicam solebat capessere, priusquam, vocata concione, ad populum de voluntate sua, deque maiorum suorum rebus gestis ac meritis dixisset. Hinc Cicero iam Consul *Agrar. II, 1. Est hoc*, inquit, *in* MORE *positum*, *Quirites*, INSTITVTO*que* MAIORVM, *vt ii, qui beneficio vestro imagines familiae suae consequuti sunt*, PRIMAM *habeant* CONCIONEM. Et Varro *de Lingu. Lat. Lib. V. p. 61. sequ.* de modo ineundi censuram haec refert ex tabulis censoriis: Vbi noctu in templum censura auspicatur, atque de caelo nunciatum erit: praeconi sic imperato, vt viros vocet: QVOD BONVM, FORTVNATVM, FELIXQVE, SALVTAREQVE SIT POPVLO ROMANO QVIRITIVM, REIQVE PVBLICAE POPVLI ROMANI QVIRITIVM, MIHIQVE COLLEGAEQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SIVE QVIS PRO SE, SIVE ALTERO DARI RATIONEM VOLET, VOCA INLICIVM HVC AD ME. Conuocata concione, quod et praetores et reliqui magistratus sollemni eiusmodi carmine fieri imperabant, ipse nouus praetor, habita oratione et gratias agebat populo, et de suis maiorumque laudibus quaedam magnifice dicebat, demonstrans pluribus, quid de se sperare liceat, quamque ipsi sui maiorumque suorum similes sint futuri. Ita enim orationis istius argumentum vtroque loco paullo ante adducto exprimit Cicero, et in primis *Agrar. II, 1.* testatur, magistratus nouos *gratiam beneficii*, *quod a populo essent consequuti, cum suorum laude coniungere consueuisse*, *qua in oratione nonnullos*

aliquando dignos maiorum loco repertos esse, plerosque autem hoc perfecisse, vt tantum maioribus eorum debitum esse videretur, vnde etiam, quod posteris solueretur, redundaret. Finita hac oratione tum demum edicebant, quae in iure dicundo essent obseruaturi, id est, vti ego interpretor, edictum suum, facta per praeconem audientia, vel recitabant ipsi, vel alium praelegi iubebant. Quem ritum eleganter imitatum arbitror Plautum, dum *in prologo Poenuli v. 11. sequ.* commentus nescio quod *imperium histricum*, imperatorem suum fingit ita adloquentem praeconem:

Exsurge, praeco, fac populo audientiam.
Iam dudum exspecto, si tuum officium scias.

Hinc recitatur ipsum edictum fictitium:

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea.* etc.

quo finito, subiicit imperator:

Haec imperata quae sunt pro imperio histrico,
BONVM *hercle* FACTVM, *pro se quisque vt meminerit.*

Vt adeo ex hoc Plauti loco optime possit intelligi, quomodo a nouis magistratibus recitari consueuerint edicta. Nec tamen contenti Praetores viua voce, quae facile elabi memoria potuisset, totum edictum, teste Dione, postea συγγράφοντες ἐξετίθεσαν, *scriptum proponebant*, vt vnicuique quotidie ob oculos versaretur. Denique obseruandum, Praetores, auspicantes honorem, iurare in leges debuisse. Eius tamen iurisiurandi ideo non meminisse Ciceronem arbitramur, quod non semper in prima illa concione praestitum videatur, sed interiecto aliquot dierum spatio. Ex lege enim, cuius meminit Liu. *XXXI, 50. magistratum plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere:* adeoque non abscisse in prima concione erat iurandum, modo iuratum esset ante quintum diem.

§. XVI.

Vidimus, praetores edicta sua, non modo in prima, quam habere solebant, concione sollemniter recitasse, sed et eadem redacta in scripturam in albo proposuisse. Tale album praetor duplex habuisse videtur, alterum, quod edictum iurisdictionis perpetuae caussa propositum; alterum, quod actionum forensium formulas complectebatur. De priore res liquida est: ad posterius ego referre soleo locum Labeonis apud Vlpianum. *l. 1. §. 1. D. de edendo.*

Eum

Eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit. Notum est, et a nobis alibi pluribus demonstratum, fastorum formularumque notitiam olim penes solos patricios ac pontifices potissimum fuisse, qui in latenti habebant horribile istud secretum, vt tanquam oracula a litigantibus adirentur. Cic. *de Orat. I, 41.* Quinctilian. *Inst. Orat. III, 1.* et Pompon. *l. 2. §. 6. D. de orig. iur.* Deinde nemo ignorat, ista mysteria anno V. C. CCCCXL. primum diuulgasse Cn. Flauium, ac deinde, quum nouas agendi formulas reperissent patres, easque, ne in vulgus iterum manarent, occultioribus quibusdam notis consignassent, eamdem populo operam circa annum V. C. DLIII. nauasse egregie cordatum hominem, Sex. Aelium Paetum. Vnde natum ius Flauianum ac Aelianum, de quo Pomponius, *l. 2. §. 7. D. de orig. iur.* Prius nihil aliud fuit, quam album, in quo Cn. Flauius partim fastos, qui docerent, quibus diebus lege agere fas nefasue esset, partim actionum quarumuis formulas proposuerat. Posterius vero rectissime dixeris prioris illius accessionem ac veluti supplementum. Fastos proposuisse Cn. Flauium, testes locupletissimos habemus Ciceronem *pro Muraena Cap. XII.* Plin. *Hist. Nat. XXXII, 1.* et Liuium *IX, 46.* qui tamen Flauium praeter illos *et* IVS CIVILE *repositum in penetralibus pontificum euulgasse et circa forum* IN ALBO *proposuisse*, refert: consentientemque ea in re habet Valer. Maximum *II, 5, 2.* At Pomponius *d. l. 2. §. 7.* diserte ait, Flauium *populo tradidisse* ACTIONES, *ab Appio Claudio in formam redactas:* quemadmodum et Cicero ad Attic. *Epist. VI, 1.* eumdem *et fastos protulisse, et* ACTIONES *composuisse*, alibi vero, nempe *de Orat. I, 41.* Cn. Flauium ACTIONES *primum exposuisse*, testatur. Aelianum quoque ius nihil aliud comprehendisse, quam ACTIONVM *genera*, idem testatur Pomponius: ex eoque consequitur, vt iam inde ab illis Flauii et Aelii temporibus in foro exstiterit album, in quo actionum tantum non omnium formulae legebantur. Quum ergo semel euulgata essent illa mysteria, nec vlla arte efficere se posse intelligerent patres, vt salua sibi esset formularum possessio: Praetores nihil se facere posse prudentius iudicabant, quam vt ipsi hanc a populo gratiam inirent, et in albo suo perscriptas haberent actionum formulas, vt litigantibus statim in procliui esset, aduersarios ad album adducere, et digito

gito

gito monstrare formulam, qua in agendo esset vsurus. Huius quoque rei testem habemus Ciceronem, qui ad illud formularum vel actionum album manifesto respicit, dum *in Orat. pro Q. Rosc. Cap. VIII.* ait: *Fraudabat te in societate Roscius. Sunt iura, sunt* FORMVLAE *de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare possit.* EXPRESSAE *enim sunt ex vniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria,* PVBLICE A PRAETORE FORMVLAE, *ad quas priuata lis accommodatur.* Habes ergo formulas actionum, a Praetore publice propositas de omnibus rebus, et quidem non ex edicto Praetorio demum eruendas, concipiendasque de nouo, sed EXPRESSAS verbis tam perspicuis, *vt nemo vel in genere iniuriae, vel ratione actionis errare posset.* Recte hoc viderunt Iac. Raeuardus *in Protribunal. Cap. IV. p. 885. sequ.* et Carol. Bretus *de perantiquo ordine iudic. Cap. XXIV. p. 69.* obseruantes simul, inde arcessendam esse originem diuisionis actionum DIRECTARVM et VTILIVM, quia, quae totidem verbis in albo formularum habebantur, DIRECTAE; quae ob rationis similitudinem negotio accommodari, verbis leuiter inflexis, poterant, VTILES dici consueuerint. Quemadmodum itaque ex his, quae diximus, luce meridiana clarius elucet, praeter edictum perpetuum Praetores in albo habuisse actionum quarumuis formulas, ac proinde ex Labeonis sententia, illum quoque actionem edidisse visum esse, *qui aduersarium suum produxerit ad album, et demonstrarit, quod dictaturus esset:* mirum sane est, existimare Cuiacium *Obs. VIII, 15.* et Duaren. *Disp. Anniuers. I, 13.* albo isto ipsum praetoris edictum a Labeone indigitari, solitosque esse actores reis eam edicti partem, ex qua actionem instituturi essent, veluti digito indice ostendere. At nec omnia negotia ciuilia, de quibus lis in foro incidere posset, edicto suo expresserat praetor, nec quisque ciuium tanta erat ingenii perspicacia, vt ex edicto, per modum praecepti concepto, formulam actionis suo Marte erueret, maxime quum periculosissimum hic esset verborum aucupium, et inter omnes constet, caussa cecidisse eos, qui vel errassent in eligenda actionis formula, vel eam in iure perperam protulissent. Vid. Cic. *de Inuent. II, 19.* Auct. *ad Herenn. I, 2.* Senec. *Epist. XLVIII.* Quinctilian. *Inst. Orat. III, 8. et VII, 3.* Sed quid opus est verbis, quum, et condito iam edicto perpetuo, ademtaque magistratibus noua edicta proponendi potestate, album tamen istud

istud formularum adhuc constanter fuerit ob oculos, et in foro proponi consueuerit? Quid enim aliud vult Alexander Seuerus Imp. dum *l. 1. C. de interdict.* Euocato cuidam rescribit: *Quum proponas, radicibus arborum, in vicina Agathangeli area positis crescentibus, fundamentis domus tuae periculum adferri: praeses ad exemplum interdictorum,* QVAE IN ALBO PROPOSITA HABET PRAETOR, *rem ad suam aequitatem rediget!*

§. XVII.

Si quis ex me quaerat, quo loco vtrumque illud album praetoris expositum fuisse existimem? ei ego fatebor, me nullum proferre posse veteris cuiusdam auctoris testimonium, ex quo id liquido possit demonstrari. Sin tamen locus sit coniecturae, habere mihi videor non omnino improbabilem. Quum enim, vti paullo ante ex Labeone vidimus, actor editurus actionem, solitus sit reum adducere ad album, ibique demonstrare quid dictaturus, quaque formula vsurus esset: *d. l. 1. §. 1. D. de edend.* necessario dicendum est, album eo ipso loco, quo ius dicebatur, adeoque in ipso tribunali, prostitisse ita, vt ab omnibus de plano recte legi posset. Nimirum praetores olim ius dicebant in foro, et quidem ea illius parte, quae comitium dicebatur, siue quod ibi ciues in concionem coire solerent, siue, quod mauult Plutarch. *in Romulo p. 30.* quia eo loco foedus inter Romulum et Tatium, Sabinorum Regem, coaluisset. Hic ergo litigabant homines, idque innuit Plautus, dum in *Curcul. IV, 1. v. 9.* ait:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in COMITIVM.

et in *Poenul. III, 2. v. 6. sequ.*

Non potuisti adducere homines, magis ad rem idoneos,
Nam istorum nullus NEFASTVS 'ST, COMITIALES *sunt meri:*
Ibi habitant, ibi eos conspicias, quam Praetorem, saepius.
Hodie iuris doctiores non sunt, qui lites creant,
Quam sunt hi, qui si nihil est litium, lites serunt.

In hac porro fori parte eminebat tribunal, id est moles sublimis, et in hemicicli formam introrsum sinuata, cuius formam describit Vitruu. *Archit. V, 1.* Quemadmodum ergo in hoc sublimis sellae curuli insidebat Praetor: ita in vtroque cornu, ceu vocat Tacit. *Annal. I, 75.* eius latera tegebant decemuiri stlitibus iudicandis, illu-

ſtre praetoris conſilium. Iam parietes, quo vtrumque cornu claudebatur, locum dediſſe videtur albo Praetoris, ita vt in vnius cornu extremo pariete edictum praetoris, in altero album formularum legeretur, et ſic vtrumque litigantibus illico incurreret in oculos.

§. XVIII.

Iam porro materiae edicti praetorii non eſt quod immoremur. Res ipſa docet praetores non ſolum leges, propoſitis actionibus, aliisque remediis, adiuuiſſe, ſed multa quoque, quae legislatores praeteruiderant, conſtituiſſe, quin et legum rigorem nimium aequitate temperaſſe, et ſic efficere voluiſſe, ne ſummum ius ſumma eſſet iniuria. Quae eleganter coniungens Papinianus noſter, *ius praetorium introduxiſſe praetores*, ait, ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam. l. 7. §. 1. D. de iuſt. et iur.* Haec quamuis perampla poteſtas, ac legislatoriae ſimillima, videri poſſit: tamen non modo hodie viri docti praetores talem poteſtatem leges vel ferendi, vel tam latas euertendi, vnquam ſibi vſurpaſſe, negant, verum etiam olim ipſi praetores nihil habuiſſe prius aut antiquius videntur, quam vt hac ſuſpicione carerent. Hinc ſi quid noui edicto ſanciunt, ſaepe eos videas LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM diſerte excipere, ac liberaliter polliceri, ſe nihil, quod aduerſus illa, vel QVO FRAVS CVI EORVM FIAT, factum eſſet, admiſſurum. *l. 7. §. 7. D. de pact. l. 1. §. 8. D. de poſtul. l. 1. §. 1. D. quibus ex cauſſ. mai.* Quin ipſi iuriſconſulti veteres praetorem ab hoc crimine abſoluunt, negantque, eum aduerſus leges, vel in earum fraudem edicere quidquam potuiſſe. Hinc quum incideret quaeſtio, an et illi detur Publiciana in rem actio, qui rem per leges alienari vetitam bona fide et ex iuſta cauſſa traditam accepiſſet? reſpondit Paullus noſter: *eo caſu Publicianam non competere, quia his caſibus neminem Praetor tueatur, ne* CONTRA LEGES *faciat. l. 12. §. 4. D. de Public. in rem act.* Similiter Vlpianus, agens de bonorum poſſeſſionibus, generalem hanc commendat iuris regulam: *Vbicumque* LEX *vel* SENATVS, *vel* CONSTITVTIO *capere hereditatem prohibeat, et bonorum poſſeſſionem ceſſare. l. 12. §. 1. D. de bon. poſſeſſ.* Enimuero quamuis vere hunc ſcopum intenderit populus Romanus, dum praetoribus ampliſſimam hanc edicendi facultatem conceſſit, vt eiusmodi edictis non leges nouas ferrent, vetereſque conuelle-

uellerent, sed latas custodirent et exsequerentur, et si quid legibus nondum satis definitum esset, id suis edictis tantisper definirent, donec populus, missus in suffragia, aliud sciseeret: verissimum tamen est, Praetores variis artibus id esse consequutos, vt de rebus plerisque priuatis potestas legislatoria penes se esset, iuraque, eorum edictis introducta, non minorem iurisprudentiae Romanae partem absoluerent, quam quae legibus, plebiscitis, Scis, principumque placitis sancita fuerant. Et hinc ridiculum est negare, praetores hancpotestatem legislatoriam arrogare sibi potuisse: quum res ipsa doceat, eos sibi illam reuera arrogasse. Quid enim clarius est verbis Dionis Cassii *Lib. XXXVI. p. 19.* Ὀυ γὰρ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ' ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. *Neque enim omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos constituta erant, obseruabant, neque* ID VNQVAM FECERANT, *neque* SCRIPTO IVRI STETERANT, *sed saepenumero ea* VARIAVERANT, *crebroque per gratiam vel odium certorum hominum, vt fieri solet, in his multa gerebantur.* Haec Dio. Iam eat quis, ac fieri potuisse neget: quod quotidie factum esse, tot veterum annalium testimonio constat, quin quod fieri consueuisse ipse Praetor fassus est, dum proposuit edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE QVANDOQVE EODEM IVRE VTATVR. Quid enim opus erat hoc edicto, si non potuisset magistratus vllus edicto nouo ius aliquod iniquum statuere? Quid iam dicamus? an leges edictis suis non euertit C. Verres? An ei iniuriam facit Cicero, illa vbique exagitans *in Oratione I?* Sed solus fortassis Verres, qua fuit audacia, ius ciuile tam inuerecunde mutauerit, aut certe id crimen ei cum paucis, quos Dio notat, commune fuerit. Age, veniamus in rem praesentem, et vel solas XII Tabulas, fontem omnis publici priuatique iuris, in manus sumamus. Quotam eius iuris decemuiralis partem, cui et lex Aebutia propter venerandam antiquitatem pepercerat, stare passi sunt Praetores? quantillum mihi ostendes, quod non edictis suis veluti in exsilium egerint? Decemuiri furem manifestum verberari, eique, cui furtum factum esset, addici iusserant: Gell. *Noct. Attic. XI. vlt.* Praetor eumdem quadrupli damnabat, et sic, vt scribit Theophilus *Paraphr. pr. Inst. de*

 perp.

perp. et temp. act. κατεφρονήθη ἡ δωδεκαδέλτυ νομοθεσία διὰ τὴν τραχύτητα, καὶ πολιτεύεται ἡ τῦ πραίτωρος. *explosum est ius XII Tabularum propter asperitatem, et magis iure praetorio vsi sunt.* Deinde, quae XII Tabulis cauta fuerant de arboribus furtim caesis, Plin. *Hist. Nat. XVII, 1.* de deposito dolo malo negato, *Parint. Leg. Mos. et Rom. X, 6.* de emancipatorum liberorum conditione, §. *9. Inst. de hered. quae ab intest.* de successione gentilium, pro quibus ex edicto cognati vocari coeperunt, *l. 1. D. vnde cogn.* de legitima furiosorum et prodigorum tutela, *l. 1. et l. 13. D. de curat. furios.* de manu in iure conserenda, Gell. *Noct. Att. XX, 9.* de fruge noctu demessa, Plin. *Hist. Nat. XVIII, 3.* de poena iniuriarum, Gell. *Noct. Att. XX, 1.* similibusque iuris capitibus: ea omnia edictis suis mutasse praetores, tam certum est, quam quod certissimum. Non magis illos aliis quoque pepercisse legibus, argumento est lex Aquillia, in qua Capita quaedam fuisse de seruo corrupto, nec non de effusis ac deiectis, dudum obseruarunt viri docti, et in his Corn. van Bynkersh. *Obs. I, 13. p. 61.* at ea omnia non modo in foro, verum etiam ex ipsa hominum memoria euanuerunt, non aliam ob caussam, quam quod actiones alias vel in speciem aequiores, vel vtiliores saltim edicto inuexerat praetor, eoque effecerat, vt cascae illae ex lege Aquillia negligerentur.

§. XIX.

Quae quum in oculos incurrant, solidisque nitantur argumentis ac testimoniis: merito mireris, oleum ac operam perdere, id est, *vindicias Praetoris Romani ac iuris honorarii* scribere non dubitasse virum doctum Gottl. Kortte, Professorem Lipsiensem. Quem quum initio totam caussam non sine bile agere deprehenderem: suspicabar, eum sub hoc schemate litigare de re quadam magna, ac in qua reip. salus verteretur, quin existimabam in magna quadam ciuitate nefaria agitari consilia de abolenda praetura, quae auctori iam destinata fuerit communi suffragio, vel saltim de toto iure praetorio ad vltimos Garamantas relegando. Nec enim aliud succurrebat facinus, tantis iris dignum. Sed lecta dissertatione demum deprehendi, Praetori Romano hanc operam nauari, cuius maiestatem tam comiter, prout decet, veneratur auctor, vt stilum vindicem cohibere diutius non potuerit. Nam initio statim *Dissertationis* §. *I. et II. p. 1, 2.* grauiter conqueritur, *insignem illam naeuorum*

copiam,

copiam, quibus in primis recentiores quidam scriptores, ius Romanum onerarint, non tam ipsius iuris esse, quam ex ignorantia reip. Romanae originem ducere, ex eodemque fonte manare populare illud in Romanum Praetorem odium, ac magno numero conficta crimina, quibus voces non minus multorum in academiis docentium, quam ICtorum multorum libri, pleni sint. En crimen horrendum, ac parricidio non multo leuius! Si enim P. Caecum Asprenatem postulare volentem auersa sella destituit praetor, tantum quod insignia magistratus videre ac reuereri non posset: *l. 1. §. 5. D. de postul.* quod supplicium sufficiet illis, qui praetorem odio plus quam Vatiniano prosequuti, innumera paene crimina fingunt, quibus eum onerent, eaque et viua voce et scriptis in vulgus spargunt impudentissime? Iam ego quidem nesciebam ante istum diem, quinam sint praui isti homines, ac reip. Romanae euersores, qui aduersus praetorem Romanum tam nefarie coniurassent, neque memineram, me audire voces tam impias, quales in academiis impune audiri, dolet vir doctissimus: at non passus est vindex, vt illum consensionis globum ignorarem. Statim enim p. 1. dicam scribit hominibus conscelera-tissimis, *qui in rem alienam et peregrinam immersi, ac Romanorum institutorum adeo saepe ignari, vt, si eo vocentur, in alio terrarum orbe se pedem posuisse putent, ridicula tamen praesumtione de sanctionibus Romanis iudicium ferre audeant.* Ad eum vsque locum mihi omnia conueniebant cum vindice disertissimo. Simul ac vero animaduertebam, illum *p. 3.* proletariae huic turbae dare aduocatos, And. Dominicum Floccum, Iosephum Auerarium, Georgium Beierum, Nic. Hier. Gundlingium, et inprimis τὸν πάνυ Christianum Thomasium: non poteram non subirasci vindici, tam magnificum adfectanti triumphum, et ignorantiae postulanti eos viros, quibuscum ipse nulla ex parte esset comparandus. Quin quum animaduerterem, me quoque, qui sub eorum signis adhuc militassem, triumphum tam superciliosi hominis esse ornaturum, nisi me virum praestarem: id vnum mihi relictum putabam, vt contrauindicarem, vindicemque vel cum laruis pugnare, vel magno conatu maximas nugas agere, ad oculum demonstrarem. Quod an praestiterim, eorum esto iudicium, qui et iurisprudentiae, et institutorum Romanorum non sunt tam ignari, vt, si ad ea vocentur, in alium terrarum orbem se delatos putent.

§. XX.

Summam criminum, quae a praetore depellere conatur vindex, hanc esse ait §. *III. p. 2. Generatim aiunt, praetorem aequitatis obtentu iura vetera euertisse, ac libertati Romanorum insidiatum esse. Hinc edictis suis non omnes casus comprehendisse, edicta varie immutasse, ac ab iis, antequam ferretur lex Cornelia, saepe recessisse, inuentis callide nouis nominibus leges elusisse, actiones iure ciuili competentes, datis a praetore exceptionibus esse elisas, pactis conuentis contra legum honorem robur additum, restitutionem in integrum contra iuris antiqui placita concessam, fictiones denique iuris praetorii, pestem iurisprudentiae ac meras patriciorum fraudes fuisse.* Et ab his ἐγκλήματι praetorem se illa dissertatione liberaturum, satis liberaliter pollicetur Kortius, protestatus tamen satis caute §. *IV. p. 3. sequ.* eo non tendere defensionem suam, vt praetorum perfidorum ac malitiosorum caussam agat, sed praeturae, quae tantis criminibus ob homines quosdam improbos oneranda non fuerit. Sed sic, quod praedixi, magno conatu maximas nugas egit vindex. Praetoribus enim bonis, iustis, patriaeque amantibus vindiciis non erit opus, quia illos nemo adfecit iniuria. Malis ac perfidis, in quos tamen faba illa cuditur, ipse negat patrocinium, adeoque cum laruis manifesto pugnat, ipse nescius, quid sibi velit. Scriptores illi, quibus bellum indixit vindex, nunquam tam stolidi fuerunt, vt ipsam praeturam, necessarium reipublicae munus, calumniis proscindere voluerint, multo minus isti Octauiis, Cassiis, Catonibus, aliisque eorum similibus, quorum in iure dicundo religio celebratur, dicam scribere ausi sunt: sed malis et improbis, qualem C. Verrem fuisse, ex Cicerone discimus. Hi vero sunt praetores, qui libertati struxerunt insidias, leges patrias variis fraudibus euerterunt, et edicta sua, prout collibitum, immutarunt. Horum artes fraudesque detexerunt viri illi docti, quibuscum vindici res est. His ergo parandae erant vindiciae, si mens non laeua fuisset, non praeturae ipsi, quam nemo, cui sit aliquid cerebri, culpauerit. Iam vero calumniam sapit illa defensio, quae in locum reorum, qui defensione indigent, substituit alios, quos nemo accusat, quosque, ab ipsa criminis suspicione vacuos, defendere sit facillimum. Ceterum ne in Andabatarum pugnam abeat disputatio: operae pretium fuerit de statu quaestionis quaedam praemittere, quae ipse vindex negle-

neglexit, vt tanto facilius falleret incautos, et, vt ita dicamus, quadra misceret rotundis. Non itaque primo de eo disceptatur, annon praetura fuerit magistratus vtilis, reique publicae Romanae inprimis necessarius? sed annon patres, dum pro consulatu cum plebe consulatu praetorem patricium sibi concedi petierunt, id egerint praecipue, vt suprema in ciuium fortunas potestas penes patricios esset? Nec deinde quaestio est, an concessa edicendi facultate, semper abusi sint praetores ad leges turpiter euertendas? (id quod nemo temere dixerit,) sed annon id saepissime factum sit? et annon eam in rem variis artibus, veluti nouis vocabulis, restitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, vsi sint? Praeterea ne de eo quidem disceptatur, an non bene meriti fuerint Praetores de iurisprudentia, multaque praeclara aequissimaque iura repererint? sed an non nimia illa edicendi potestas, concessa praetoribus, ita fuerit comparata, vt homines malitiosi ac perfidi, quales inter praetores fuisse, vindex concedit, ea facile abuti potuerint, quin abusi sint saepius, multaque statuerint εἰς χάριν ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν; Denique vel id praecipue in quaestione est, annon ex ea re summam iuris incertitudinem nasci oportuerit, et annon ea naeuus fuerit iurisprudentiae illorum temporum maximus? Iam ergo si vindex ea dissertatione demonstrasset, primo patres non eo fine praetorem patricium flagitasse, vt ipsi iuris dicundi summam potestatem in possessione sua retinerent: deinde, praetores nullam vmquam legem edictis suis euertisse: nec porro eosdem, inuentis nouis vocabulis, restitutionibus in integrum, exceptionibus, fictionibus, noua iura inuexisse: praeterea praetores edicta nec singulis annis, nec per annum saepius mutasse: denique, si vel maxime id fecerint, ius tamen ideo incertum fieri non potuisse: tum demum vindex se praestitisset virum, nosque ei hanc victoriam merito gratularemur. Iam vero quam parum istud praestiterit, ex iis, quae sequuntur, satis opinor, adparebit.

§. XXI.

Primum, quod ad Praetoris sui defensionem facere existimat, argumentum §. *V.* in eo ponit, quod praetorem, ne si voluisset quidem, in concinnando edicto suo tam fraudulenter versari potuisse, contendit. Obstitisse his consiliis putat insignem Romanorum in ferendis conseruandisque legibus curam, ac congenitum

quasi

quaſi illi populo libertatis amorem. Ciues enim eadem vehementia, qua libertatem amplexi ſint, ac vndique munierint, etiam leges, quae vnicae ſint libertatis cuſtodes, tuitos eſſe, vt abſurdum vindici videatur, credere, Romanos praetori ſuo arbitrium legum, hoc eſt, libertatis ſeruitutisque ſuae poteſtatem apertam aut clandeſtinam permiſiſſe. Hinc porro haec omnia in notis illuſtrat egregie, magnumque inſtituit tractatum, de ſollemnitatibus, quas in ferendis legibus adhibuerint, de legum ipſarum clauſulis, de inſigni erga leges XII tabularum reuerentia: ac demum inde colligit, non eſſe veroſimile, homines acutiſſimos non deprehendiſſe praetorum fraudes, aut tam ſtudioſos libertatis vni homini, cuius annuum eſſet imperium, ſeſe addicere in ſeruitutem voluiſſe. At ego iam ſupra obſeruaui, perridiculam eſſe quaeſtionem an aliquid fieri poſſit, de quo tamen certo conſtet, quod ſaepenumero reuera factum ſit. Iam ſaepe praetores iura pro lubitu mutaſſe, vetera euertiſſe, nouaque inuexiſſe edictis ſuis, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur. Diſerte enim ſcribit Dio Caſſius loco ſaepe laudato: οὔτε τὰ γραφέντα δικαιώματα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον. *Ne ſcriptum quidem ius ſeruarunt, ſed illud ſaepiſſime variarunt.* Et Aſconius Paedianus in *Argum. Orat. pro C. Cornelio maieſt. reo p. 629.* teſtatur. *Legem Corneliam gratiam ſuſtuliſſe ambitioſis Praetoribus, qui* IVS VARIE *dicere conſueuerint.* Vidimus porro ſupra C. Verrem praetorem permulta edixiſſe cum contra edicta deceſſorum ſuorum, tum contra ius ſcriptum, ipſamque naturalem aequitatem. Denique per inductionem, quam vocant dialectici, probauimus, vix minimam XII Tabularum partem ſaluam reliquiſſe praetores, ſed pleraque ſuo arbitrio immutaſſe. Quis ergo ſanus dubitet, quin poſſint fieri, quae facta ſunt? Si hos omnes a mutatione legum nec ſollemnitates in ferendis legibus adhibitae, nec ſanctiones poenales, nec inſignis erga XII Tabulas reuerentia, nec ciuium perſpicacia et acumen, nec denique incredibile libertatis ſtudium deterruerunt: cur ea deterruerint alios his ſimiles? Illud quidem facile largimur vindici, nunquam hanc poteſtatem praetoribus dediſſe populum, multoque minus Romanos ſe illis in ſeruitutem addixiſſe: ſed norunt omnes, rerum ciuilium non prorſus ignari, multa etiam contra populi voluntatem fieri in republica, illumque, quantumuis acutum, quantumuis libertatis ſuae tenacem, ſimulacris tamen liberta-

tis

tis innumeris quotidie decipi, quin tunc se aliquando liberrimum putare, dum sub iugum mittitur turpissime. Quemadmodum ergo Augustus nihil minus prae se ferebat, quam quod libertati struere insidias velit, neque Romani se ei vnquam in seruitutem addixerant, et ille tamen, non aduertente populo, *insurgere paullatim, et munia senatus, magistratuum,* LEGVM *in se trahere coepit, nullo aduersante:* teste Tacito *Annal. I, 2.* ita non mirum sane est, si praetores contra populi voluntatem noua iura statuerunt, neque tamen id animaduertit populus, eo deceptus sophismate, quod praetoribus ius sit, *adiuuandi, supplendi corrigendique ius ciuile propter vtilitatem publicam.*

§. XXII.

Eiusdem farinae est alterum, quo vir clarissimus §. *VI.* vtitur, argumentum, vt probet, praetores tam fraudulenter in iure condendo versari non potuisse. Mirifice enim iam laudare incipit curam publicam circa scribenda edicta adhibitam, obseruatque, Romanos varios limites posuisse potestati praetoris: Praetoremque ad consilium, immo et Senatum, referre debuisse res maioris momenti, ac proinde hos saepe ipsa SCa edictis suis comprehendisse: aliquando edixisse de collegii Tribunicii sententia, quippe quod et intercedere potuerit, si quid Praetores aduersus leges edixissent. Praeterea ostendit, Consules quoque intercedere potuisse iniquis praetorum decretis, nec ratas fuisse eorum sententias vel iniustas, vel ex errore latas, multoque minus eo vsque valuisse praetoris arbitrium, vt iudices pro arbitrio dare potuerit. Denique Praetorem vel maxime in officiis continere debuisse existimat edictum: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR, nec non leges de repetundis, et asperam tribunorum plebis animaduersionem, quae illis non modo finito magistratu, sed et eo durante, imminuerit, si quid aduersus leges statuissent. Hic multa accumulat vindex, quae parum solida sunt, nec pauciora, quae nihil faciunt ad Edictum. Verum quidem est, in iure dicundo ipsi consilium adfuisse Decemuiros stlitibus iudicandis: sed eosdem adhibitos ad scribenda edicta, falsissimum. Recte deinde dixeris, Praetorem res ad rempublicam pertinentes ad Senatum retulisse: vel de eiusmodi rebus ex decreto Senatus edixisse, eo enim pertinent M. Retii, praetoris, aliorumque exempla apud Liu. *XLIII, 13. XXXII, 26.*

XLII, 21. ast eumdem praetorem de iurisdictione sua et de scribendo edicto consulere debuisse Senatum, id vero est, quod mihi probari a vindice velim. Senatusconsulta edicto suo inserere potuit praetor, quamuis id ex Plinii *Epist. V, 21.* non adpareat, at non ideo ipsi ademta fuit facultas, pleraque de suo constituendi. Fabulam, quod de collegii Tribunicii sententia, edicta sua composuerint Praetores, iam supra explosimus, nec exemplum proferet vindex, vbi vel Consul, vel praetor, vel Tribunus aliquis praetori intercesserit, propositurο aliquod edictum, quamuis permulta exstent, quae ostendant, eos iniquis praetorum decretis intercessisse. Edicto illo QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT potius iugulari vindicis caussam, quam adiuuari, itidem supra ostendimus, siquidem eo non fuisset opus, si publica illa cura efficere potuissent Romani, ne ius nouum ac iniquum a praetoribus statueretur. Denique si a poenis crimini alicui propositis argumentum duci posset, tale crimen numquam admissum esse: eodem argumento ego probauerim, nec perduellem, nec adulterum, nec sicarium, nec parricidam, nec quemquam alium facinorosum hominem Romae visum esse, quia et aduersus haec crimina multo acriora ibi erant legum vincula, et illico culpam poena premebat comes. Atqui nondum excesseram ex ephebis, quum mihi magister inculcaret regulam, argumentum, iusto plus probans, nihil probare. Sed quid opus est verbis? Verrem, aliosque ei similes, iniqua scimus proposuisse edicta: neque hos vel consilium, vel Senatus impediuit auctoritas, non intercessit Tribunus plebis, non consul, non collega, ac ne Piso quidem, qui tametsi, teste Cicerone in Verr. I. Cap. *XLVI. multos codices impleuisset earum rerum, in quibus Verri intercessisset:* non tamen ideo intercesserat, quod edicta eius essent noua, et legibus aduersa, sed *quod iste aliter, ac edixerat, decreuisset:* denique nec edictum: QVOD QVISQVE IVRIS, nec imminens repetundarum iudicium hominem iniustissimum deterrere potuit ab edictis illis proponendis. Qua fronte igitur dixeris, iniqua edicta a praetoribus Romanis aliis proponi non potuisse, quia iis publica cura ac legum seueritas obstiterit?

§. XXIII.

Addit his vindex §. VII. tertium argumentum, quo se persuasurum lectoribus putauit, praetores non potuisse leges edictis

suis

ſuis euertere. Obſeruat enim, eos initio magiſtratus ſui iuraſſe in leges, iusiurandum vero Romanis fuiſſe ſanctiſſimum: quin, praetores pro religione ſua ſubinde profeſſos, nihil ſe admiſſuros in edictum, quod legibus, plebiſcitis, SCis, edictis ac decretis principum aduerſaretur. Sed quid haec ad rem? An maior vlli hominum generi iurisiurandi religio eſſe poteſt, quam Chriſtianis? An de Ioue ſuo Capitolino Romanos magnificentius putas ſenſiſſe, quam, qui Chriſtianam pietatem profitentur, de Deo optimo maximo? Et tamen permultos proh dolor reperias, qui iureiurando, tanquam pueri calculis, ludunt. Cur vero meliora ſperemus de Romanis, inter quos non deerant, qui ſi violandum eſſet ius, illud regnandi cauſſa violandum, cetera colendam religionem putabant? An ibi meri Curii, Fabricii, Catones Lares poſuerant? Sed ita ineptire demum ſolent homines, qui per omnem aetatem diu noctuque cum Romanis, mortalium cordatiſſimis, verſantur, vt ciuitatem quamdam fingant Platonicam, et ſerio credant, ipſam virtutem Romae ſibi ſedem, exacta in exſilium improbitate, conſtituisſe, quaſi non homines Romani, ſed Dii, nec inter eos fuerint vlli, qui Iouem lapidem iuraſſent, dum, quod concupiſcerent, conſequerentur. Quod ad formulas illas attinet, quibus leges, plebiſcita, Sca, edicta decretaque principum excipiebant praetores: fungus ſit oportet, qui eos nihil aduerſus leges admittere poſſe credat, qui ſibi ſanctas eſſe leges, ſollemniter proteſtantur. Sane quum et is aduerſus leges facere videatur, qui quid in earum fraudem facit, id eſt, *qui, ſaluis verbis legis, ſententiam eius circumuenit: l. 29. D. de legib.* nemo ſane negauerit, praetores, quantamcumque prae ſe tulerint legum reuerentiam, leges tamen, prout libitum eſſet, euertiſſe. Rem vno vt illuſtremus exemplo, Leges XII Tabularum primos ab inteſtato vocauerant ſuos, deinde, ſi ſuus non eſſet, agnatos proximos, adeoque procul dubio excluſos voluerant emancipatos, *qui iure ciuili nihil iuris habebant. §. 9. Inſt. de hered. ab inteſt.* Quid vero Praetor? Quamuis iniquum eſſet, emancipatos cum ſuis participes fieri hereditatis, quum illi poſt emancipationem ſibi, ſui patri ſuo omnia adquiſiuiſſent: Praetor tamen callido vſus conſilio illos fratribus bona aduentitia conferri iuſſit, *l. 1. pr. §. 5. 6. l. 2. §. 5. D. de collat.* et ſic illis dedit bonorum poſſeſſionem ex edicto VNDE LIBERI. *l. 1. §. 7. l. 2. l. 4. D. ſi*

tab. test. null. exstab. Annon haec contra leges? Minime, inquiunt, quia quamuis hae emancipatos non vocent, tamen eos nec expressis verbis excludunt. Nam *si lex, vel SC. vel constitutio capere hereditatem prohiberet, et bonorum possessio cessaret. l. 12. §. 1. D. de bon. possess.* Ego vero vel studipidissimum ferrem iudicem, annon vere emancipatos excluserint decemuiri, dum iis praeferri voluerunt agnatos, et annon praetor, qui eos nihilominus admisit, saluis verbis legum, earum sententiam circumuenerit? Id vero non est contra leges facere? Tiberius Imp. Tacito *Annal. II, 30. callidus et noui iuris repertor* audit, quia seruos aduersus leges in caput domini interrogaturus, eos actori publico mancipari iusserat. An minus id nomen conueniet praetori, qui emancipatos aduersus leges vocaturus, eos primum bona aduentitia conferre iussit? Hactenus praetores ne potuisse quidem aduersus leges edicere, sibi aliisque persuadere voluit vindex, adeoque clientem suum in statu, quem coniecturalem vocant rhetores, mascule defendit. Iam miro defensionis genere ad qualitatis statum transit, et Praetores §. VIII. iura ciuilia edictis suis euertisse fatetur, sed id eos iure fecisse contendit. *Si qua*, inquit, *ostendi possunt, liberius paullo ab iisdem iuris praesidibus inuecta, id probe considerandum, eos interpretes publicos legum antiquissimarum fuisse, quod officium per se potestatem, similem legislatoriae, inuoluere videtur. Praetores tamen in eo adeo ab omni culpa liberi sunt, vt vitium, si quod inde in rempublicam redundauit, populi potius Romani fuerit, qui tamdiu vetustis, et, quas nemo paene intelligebat, legibus inhaesit.* Sic demum ergo negare non potest vindex, *quaedam a praetoribus inuecta esse paullo liberius*, quum id fieri non potuisse, acerrime contendisset. Sed iure tamen id putat factum, partim quia Praetores fuerint publici legum interpretes, eaque potestas sit legislatoriae similis, partim quia Romani legibus antiquis inhaeserint, iisque tam obscuris, vt vix ab Euandri matre intelligerentur, quam in rem multa ex aduersariis suis promit de obscuritate sermonis antiqui, quae alii occasioni reseruasset multo commodius. At quis, quaeso, vindici credet, adfirmanti, interpretis legum publici officium potestatem inuoluere, legislatoriae similem? Interpretis est sensum legum ex earum verbis et rationibus eruere, non abrogare leges, iisdemue derogare, obrogare, surrogare, quod nemo potest, nisi quem penes

nes est τὸ κύριον in republica. Male cesserat Appio Claudio, Decemuiro, talis interpretatio legis, de vindiciis secundum libertatem dandis, quum tamen eius praecipuus auctor fuisset, adeoque posset praesumi, eum accuratius, quam quemquam, eius sententiam perspectam habere. Liu. *III*, *45*. An plus Romani indulserint praetori, quem toties vindex in leges iurasse, quemque protestatum esse, docuit, nihil se aduersus leges, plebiscita, SCa, principum placita, admissurum? Fuerint obscurissimae antiquae leges; quin fuerint absurdissimae: praetorisne erat eas mutare, an populi? At enim ad aequitatem istas inflexit Praetor, ac proinde pleraque eius edicta ob aequitatem mirifice commendantur. Quid tum vero? an ideo iure agit, qui legislatoriam inuadit potestatem, quod latae ab eo leges sunt optimae atque aequissimae? Vera omnino ac ciuilis prudentiae principiis quam maxime consentanea est sententia Alcibiadis apud Thucydid. *Lib. VI. Cap. II.* quam ipse vindex adduxit, τῶν ἀνθρώπων ἀσφαλέστατα τούτους οἰκεῖν, οἳ ἂν τοῖς παροῦσιν ἤθεσι καὶ νόμοις, ἢν καὶ χείρω ᾖ, ἥκιστα διαφόρως πολιτεύωσι. *eos homines tutissime agere, qui praesentibus moribus legibusque, etiamsi deterioribus, minime variantes remp. administrent.* Quae in gratiam praetoris sui contra hanc sententiam differit vindex, id tantum probant, quod legislatoris sit, leges antiquas, statuique reip. parum congruas, emendare, quin et iis surrogare nouas, si id citra conuulsionem reip. fieri possit, non autem, quod magistratus, legum custodes, quibusque nulla competit legislatoria potestas, id sibi arbitrium iure quodam suo possint arrogare. Id dum ausus est praetor, siue aequa, siue iniqua statuerit, iniuste egit. Quid enim aliud dixeris iniuriam, quam quod non iure fit?

§. XXIV.

Quae in sequentibus pro praetore differit vindex, vt, eum omnes casus edicto suo comprehendere non potuisse, ostendat: ἀπροσδιόνυσα sunt, et plane superuacua. Videtur enim vir bonus hic pugnare cum laruis, nec quemquam tam emotae mentis esse arbitror, vt tale quid a legislatore vllo exigat: saltim iurisconsultus, id esse ἐκ τῶν ἀδυνάτων satis sciet, ex *l. 10. l. 12. D. de legib.* Potius itaque ea expendere iuuabit, quae §. IX. de frequente edicti praetorii mutatione differuit, quum eam vel maxime vitio verti praetoribus sciamus. Hic vero merito mireris, quam facile clientem suum

expe-

expediat vindex. Primo enim *id non semper, ac necessario fraudulenter factum esse*, contendit. Deinde discernenda esse monet edicta ORDINARIA siue *annua*, et SVBITANEA, *siue non perpetua, quae ad iurisdictionem strictius dictam non pertinuerint*. Paullo post *p. 28.* plenius rem omnem explicat, et variationem illam, de qua Dio Cassius, aliique veteres conquesti sint, non de edictis annuis, et ad perpetuam iurisdictionem pertinentibus, sed de repentinis et subitaneis, qualia fuerint citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, esse intelligendam docet, immo et Io. Bertrandum et Ger. Noodtium grauiter notat, quod haec parum discreuerint, ac denique *p. 29.* hanc facit cogitationum suarum summam: *Misere falluntur, qui haec cum edictis annuis confundentes, Praetorem inconstantiae accusant, atque hinc, nescio quo consilio, iniquarum sententiarum vberrimum prouentum deducere conantur.* Semper Praetores in mutandis edictis dolose versatos esse, nec quisquam forsan dixit, nec ad rem pertinet. Sufficit, id aliquando factum esse, velut a C. Verre, cuius fraudes in variandis edictis mirifice reprehendit Cicero, aliisque Verri similibus, quos Dio *συχνὰ ἐν τύτοις πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν*, FREQVENTER huiusmodi quid *in gratiam vel odium certorum hominum*, adeoque dolo malo, fecisse testatur: Quod vero ad distinctionem attinet inter edicta *ordinaria* et *subitanea*, illa quidem recte se habet, sed dum eos misere falli putat vindex, qui edicta etiam ordinaria a Praetoribus mutata esse credunt, ipse omnino fallitur miserrime, tantoque minus meretur veniam, quanto petulantius aliis, rectius sentientibus, insultat. Rem omnem conficit lex Cornelia, non sane ideo lata, quod Praetor per annum magistratus sui noua subinde edicta subitanea, e. g. citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, proponeret: sed quod edictum ordinarium, initio magistratus propositum, quoties collibitum, mutaret. Dio Cassius *Lib. XXXVI. pag. 19.* dum de variatione edictorum conqueritur, non loquitur de edictis citatoriis, aliisque repentinis, sed mutata a praetoribus ait *πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διέτακτο· omnia ea iura, quae ad contractus dirigendos constituta fuerint.* addit, cautum esse illa lege Cornelia, *κατ᾽ ἀρχάς τε εὐθὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ᾽ αὐτῶν παρατρέπειν. et et statim initio magistratus praedicerent praetores, quo iure essent vsuri, et deinde nequaquam*

ab

ab eo deflecterent. Si ergo Praetores, quod vindici in mentem venit, repentina tantum edicta mutare sunt soliti: consequens erit, vt et lex Cornelia tantum ad haec edicta pertinuerit, necessitatemque imposuerit praetoribus, statim sub auspicia magistratus sui proponendi omnia edicta citatoria, monitoria, obiurgatoria, consolatoria, quibus per totum annum sint vsuri. Quod quam frigidum quamque paene ridiculum sit, nemo non animaduertit. Ita et Ascon. Paedianus in argum. Orat. *pro C. Cornelio p. 629.* eam ob caussam placuisse legem Corneliam, ait, quod eo vsque *ius varie dictum sit* a Praetoribus, vnde cautum, *vt Praetores ex* EDICTIS *suis* PERPETVIS *ius dicerent?* An vero ex edictis citatoriis, monitoriis, obiurgatoriis et consolatoriis ius dicitur? an ea dici possunt perpetua, quae ipse vindex subitanea vocat, et repente, prout res inciderent, proponebantur? Sane non possumus non mirari insignem vindicis confidentiam, qua θέμα παράδοξον, ne vllo quidem idoneo argumento firmatum, non modo lectori obtrudit, sed et misere falli alios, meliora edoctos, quasi ex tripode, pronunciat. Sub finem politicum agit vindex, et *p. 29. vitium esse,* dicit, *edicto perpetuo se adstringere, ita vt nulla ratione, nulla aequitate inde dimouearis.* Fingamus haec vera esse, quum tamen sint falsissima: an ideo praetoribus indulgendum erit, vt edicta suo arbitrio figant refigantue? nonne summam sequi oportet rerum omnium confusionem, quin veram in libera ciuitate tyrannidem, si quis, quem penes non est summum imperium, potestatem iuris constituendi immutandique inuadit?

§. XXV.

His praemissis, §. X. ad id se accingit vindex, quod caput rei est, artesque illas, quibus Praetorem, euersurum leges, vsum esse, viri docti obseruarunt, aperto Marte impugnat. Primum impetum facit in *infirmam, licet peruulgatam hodie, querelam, quam de nouis nominibus, a Praetore in fraudem legum excogitatis, iactent, cuius rei insigne, at vnicum, exemplum sit* BONORVM POSSESSIO, *quod vocabulum a Praetore ideo confictum esse perhibeatur, ne hereditates, quae nemini, nisi ex lege competierint, a se contra leges deferri fateretur.* Hic statim fallitur vindex, dum vnicum tantum exemplum callidae istius artis praetoriae aduersariis suis in promtu esse existimat, adeoque hostium suorum vires ac copias parum diligenter explorauit. Sunt eius rei exempla plura, eaque non minus illustria,

lustria, quorum pauca iam speciminis caussa proferam. Leges ciuiles actionem negabant aduersus promittentem, si pactum tantum nudum intercessisset. *l. 7. §. 4. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Quid Praetor? Vt aduersus argentarios sine stipulatione quid promittentes actionem dare posset, nouum excogitauit vocabulum, et argentarios non *nudo pacto promittere*, sed RECIPERE, dixit, quumque ex prioris generis promisso nullam dare actionem posset, aduersus argentarios tamen, aliquid recipientes edicto suo inuexit ACTIONEM RECEPTITIAM. *l. 2. C. de const. pec.* Tantumne differunt *recipere* et *promittere*, vt ex priore actio dari debeat, ex posteriore non debeat? Sic quum porro placeret Praetori, receptitiam illam actionem proferre ad alios, qui, quamuis non exercerent argentariam, rem tamen, quae numero, mensura vel pondere constat, ex pacto nudo a se aliisue debitam se praestituros promiserant, nouo iterum opus erat vocabulo, quod, quo erat acumine, facile reperiebat Praetor. Aiebat enim eos non promisisse, sed CONSTITVISSE PECVNIAM, adeoque commodissima occasio erat, actionem inuehendi de CONSTITVTA PECVNIA, vel CONSTITVTORIAM. *l. 1. §. 1. l. 16. §. 2. l. 18. §. 1. et l. 25. D. de const. pec.* Tantumne differunt *promittere, recipere, constituere*, vt in foro tam diuersa effecta producere deberent? Notum est denique, pignoris ius nullum iure ciuili constitui potuisse sine traditione, vnde et inter contractus, qui re ineuntur, est contractus pignoris, ne quis sibi persuaderet, pignoris ius nuda conuentione, et sine traditione in re quadam constitui posse. *§. vlt. Inst. quib. mod. re contr. obl. l. 1. §. 6. D. de obl. et act.* Quid Seruius Praetor? Is et pignus inuenit, etiam rei numquam traditae inhaerens, etiam nuda conuentione constitutum, et actionem producturum in rem saltim pro locatione praediorum rusticorum oppignoratam. *§. 7. Inst. de act.* Ne tamen iuri ciuili derogasse videretur, nouo inuento vocabulo, quod ne lingua quidem patria suppeditare poterat, conuentionem illam HYPOTHECAM adpellauit, fatentibus ipsis iurisconsultis, inter pignus et hypothecam nihil interesse, sed *tantum nominis sonum differre. l. 5. §. 1. D. de pignorib. et hyp.* Plura addere liceret, nisi nos ad se vocaret BONORVM POSSESSIO, de qua nos egregia quaedam docet vindex. *Primo falsum esse,* ait, *quod pro confesso habeant aduersarii,* BONORVM POSSESSIONEM *et* HEREDITATEM *non nisi vocabulo differre, quum eadem, quae inter res*

man-

mancipi et nec mancipi, differentia eas valide satis distinxerit: deinde addit, *ipsam bonorum possessionem etiam in iis speciebus, quae iuri antiquo maxime videantur repugnare, eidem tamen, quantum per aequitatem licuerit, omnino fuisse adtemperatam.* Quod ad prius attinet, nemo vnquam aduersariorum tam fuit in iurisprudentia hospes, vt nihil discriminis esse inter hereditatem et bonorum possessionem, statuerit. Id modo quaesiuerunt, an effectus adeo diuersi fuerit, vt interfuerit multum, heres quis, an bonorum possessor Lucii Titii diceretur? Fingamus eum duos filios, Caium suum ac Seium emancipatum reliquisse, illum heredem ipso iure fuisse, hunc bonorum possessionem siue contra tabulas parentis, siue ex edicto VNDE LIBERI accepisse: an erit, cur Seius Caium beatiorem se existimet, illique nomen honorificum heredis inuideat? Rem, quaeso, consideremus paullo accuratius. Caius succedebat in vniuersum ius parentis: at et Seius erat successor patris vniuersalis. *Bona enim* in bonorum possessione *accipienda sunt ita, vt* inuoluant VNIVERSITATIS *cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui. l. 3. pr. D. de bon. possess.* Caius ercifcens cum Titio familiam rerum hereditariarum pro parte dimidia fiebat dominus, si dominium penes patrem fuisset, sin pater res adquisiuisset bona fide istoque titulo, Caius eas vsucapere poterat, et quidem titulo eodem, quo vsucepisset parens. Quin si de titulo minus constaret: tamen vsucapiebat PRO HEREDE. Quid Seius? Is quoque capiebat semissem facultatum paternarum, et quidem in dominium: *l. 1. pr. D. de bon. possess.* Sin pater non habuisset dominium, ipse quoque erat in conditione vsucapiendi, et quidem, si de alio titulo haut constaret, titulo PRO POSSESSORE. *rubr. tit. D. pro hered. vel pro possess.* Caius porro non modo obligationes defuncti in se suscipere, ac aes alienum pro rata exsoluere, sed et legata, fideicommissa aliaque ex testamento vel codicillis parentis praestare tenebatur. Ad ea omnia obstrictus etiam erat Seius. Nam *bonorum possessio admissa commoda et incommoda hereditaria tribuit, l. 2. D. de bon. poss.* et, *siue soluendo sint bona, siue non sint, siue damnum habeant, siue lucrum, siue in corporibus sint, siue in actionibus, in hoc loco proprie* BONA *adpellantur. l. 3. pr. D. eod.* Quamobrem et Seius, bonorum possessor, ad legata praestanda, aeque ac Caius, heres, tenebatur, certa ratione etiam eo casu, quo contra tabulas

 bono-

bonorum possessionem impetrasset. *l. 1. pr. D. de legat. praest.* Caio, heredi, si alius hereditatem possideret, in mundo erat actio, et quidem aduersus coheredem iudicium familiae erciscundae, aduersus eum, qui pro herede vel pro possessore possidebat, hereditatis petitio. Eaedem actiones competebant Seio, bonorum possessori, *l. 24. §. 1. D. fam. ercisc. l. 1. D. de poss. hered. pet.* quamuis discriminis caussa ab Vlpiano *Fragm. XXVIII, 12. fictitiae;* a reliquis *vtiles* vocentur. Vid. Guil. Maran. *Paratitl. p. 655.* Schulting. *Iurispr. vet. anteiustin. p. 674.* Iam quum itaque, ceu hactenus demonstrauimus, tantumdem consequatur bonorum possessor, ac heres ciuilis: quum eadem sint vtriusque iura, eadem commoda ac incommoda, eaedem obligationes et actiones: scire velim, an non manifesto populo illuserit praetor, inuento illo vocabulo? At hoc nondum concedet vindex, sed nobis in aurem dicet, hereditatem fuisse *rem mancipi*, bonorum possessionem *nec mancipi*, inter quas permagna fuerit differentia. Magna omnino, fateor, ratione modorum adquirendi et alienandi rituum, reipsa, et, quod ad effectum attinet, paene nulla, vnde Iustinianus ea vocabula differentiamque rerum mancipi et nec mancipi, itemque dominii Quiritarii et bonitarii, tanquam *antiquae subtilitatis ludibrium, nomenque quod nihil ab aenigmate differat, nec vnquam videatur, nec* IN REBVS *adpareat, sed vacuum sit et superfluum verbum*, explodit, *l. vn. C. de nud. iur. Quirit. toll.* et Cuiacius in Paratitlis h. t. fatetur, id *nudum ac inane ius*, quod ad effecta attinet, fuisse. Non iam inquiram, an recte se habeat illa obseruatio vindicis, vel potius Guil. Marani p. 658. sequ. cui vindex illam sublegit: id modo obseruabo, falsissimum esse, quod inde collegit, puta, bonorum possessores non accepisse dominium *Quiritarium*, sed *bonitarium* tantum. Ignorauit nimirum vir doctus, res etiam nec mancipi esse potuisse in dominio Quiritario, adeoque non procedere collectionem, bonorum possessionem esse rem nec mancipi, ac proinde tantum tribuere dominium bonitarium. Poterant eum docere Varro *de re rust. II, 10.* et Vlpian. *Fragm. XIX, 2. sequ.* dominium Quiritarium non modo adquiri in rebus mancipi per mancipationem, sed et in aliis rebus per aditionem, in iure cessionem, vsucapionem, sub corona emtionem, et sectionem, immo et per traditionem, adiudicationem et legem. Iam quum bonorum possessori iudicio familiae ercis-

ercifcundae vel pars hereditatis vel res fingularis poffet adiudicari, *l. 24. §. 1. D. fam. ercifc.* quum idem potuerit vfucapere titulo pro poffeffore *rubr. tit. D. pro hered. vel pro poffeff.* quis negauerit, eum dominium Quiritarium adquifiuiffe aeque, ac heredem? Quin quum bonorum poffeffio fit *ius perfequendi* RETINENDI*que* PATRIMONII, *fiue rei, quae cuiusque quum moreretur, fuit: l. 3. §. 2. D. de bon. poffeff.* neceffario fane confequitur, vt eodem iure bona habuerit et retinuerit bonorum poffeffor, quo ea habuerat defunctus, adeoque fi hic in illis habuerit dominium Quiritarium: illud etiam procul dubio deuolutum fit ad bonorum poffefforem. Vana ergo et inanis eft illa vindicis obferuatio de dominio bonitario heredum praetoriorum, fi vel maxime concedendum fit, bonorum poffesfionem fuiffe inter res nec mancipi. Hactenus itaque male vindici proceffit demonftratio, quod notabile aliquod fuerit difcrimen inter hereditatem ac bonorum poffeffionem. Iam vero aliquot comminifcitur differentias, quibus ipfe magnopere videtur delectatus. Obferuat enim *primo*, bonorum poffeffionem etiam per procuratorem peti potuiffe, *deinde* nulla in ea petenda opus fuiffe follemnitate: quum hereditatem non nifi praefens heres, adhibitisque follemnitatibus, veluti cretionis verbis, adire potuerit. *Ad haec* praefcriptionem fuiffe diuerfam obferuat, quia bonorum poffeffio intra centum dies ab extraneo; a liberis intra annum petenda fuerit, quum triginta annos vixerit hereditatis petitio. *Praeterea* filium familias bonorum poffeffionem et ignorante patre petere potuiffe, hereditatem non nifi eo iubente. *Denique*, quod vindici palmarium vifum eft, eum, qui ante petitam bonorum poffeffionem deceflerit, ad heredes nihil transmififfe: quum contra hereditas nondum adita faltim ad liberos transmittatur, *l. 5. C. de his, qui ante apert. tab.* et fola animi deftinatio aliquando pro aditione habeatur. *l. 6. C. de iure delib.* Enimuero hae differentiae omnes partim vanae funt, et fupinam vindicis ofcitationem in peruulgatiffimis iuris principiis produnt, partim ex illo dominio bonitario bonorum poffefforum, omnium minime fluunt. *Primum* et *alterum*, quod ftatuit, difcrimen verum eft, fed illud non oritur ex dominio Quiritario et bonitario, verum ex eo, quod hereditatis aditio, non autem bonorum poffeffionis agnitio, fuerit actus legitimus. *l. 77. D. de reg. iur.* Itaque eatenus tanto melior fuit conditio bonorum

possessoris, quam heredis, tot vanis adstricti sollemnitatibus aditionis cretionisque. Deinde, quod ad praescriptionem attinet, in qua *tertium* discrimen statuit, eo ipso satis ostendit vindex, se hospitem fuisse in iurisprudentia, neque hereditatis petitionem et eiusdem aditionem potuisse discernere. Id quod merito mireris in homine, qui sui plenus, vel Cuiacium prae se fungum putauit. Petitio hereditatis durat xxx annos: at nec citius praescribitur possessoriae hereditatis petitioni, et interdicto quorum bonorum. *pr. Inst. de perp. et temp. act.* At aditioni hereditatis et cretioni regulariter praefiniti erant centum dies vtiles: totidemque etiam bonorum possessioni. Vlp. *Fragm. XXII, 28. l. 2. D. de iure delib.* Quid ergo hic differentiae? et quid hoc omne facit ad res mancipi et nec mancipi? ad dominium Quiritarium et bonitarium? Duae *postremae* differentiae ex iure nouo sunt, adeoque ad Praetoris edicta et ius honorarium non pertinent. De filio familias, ignorante patre, petente bonorum possessionem, Cuiacius in *Paratitl. Cod. Lib. VI. tit. IX.* *Et filiusfamilias*, inquit, *ad delatam sibi bonorum possessionem, etiam ignorante patre admittitur. Quae admissio iure veteri inutilis est, ratum non habente patre*, IVRE NOVO *proficit filio.* Ita et nemo ignorat, a Theodosio demum et successoribus inuentam esse transmissionem hereditatis nondum aditae: vetere autem iure, eoque tempore, quo inuectae sunt bonorum possessiones, et de hereditate valuisse regulam, eam nondum aditam ad heredes non transmitti. *l. vn. §. 5. C. de caduc. toll.* Ita in fumum abeunt illae insignes differentiae, quarum inuentarum gloriam sibi vindex mirifice procul dubio gratulatus est. Quae p. 33. et sequentibus de aequitate bonorum possessionum disserit, itidem sunt ἀπροσδιόνυσα. Non enim quaeritur, an non aequitatem ea in re sequutus sit Praetor, sed an ius illi fuerit, leges de successione tum testamentaria, tum ab intestato edictis suis immutandi, et annon nouo reperto vocabulo illuserit populo, vimque intulerit iuri ciuili? Negat id quidem vir doctus: sed ignoscet nobis, quibus potior est Iustiniani auctoritas, adfirmantis, Praetorem, inuentis bonorum possessionibus, ius ciuile non modo *emendasse*, sed et IMPVGNASSE aliquando. An vero vim nullam infert legibus, qui eas impugnat? Conf. Maran. Paratitl. p. 654. Sed his non magis iam immoramur, quam somnio, quod vindex narrat sub finem p. 33. dum scribit:

Acce-

Accedit, quod totum hoc bonorum possessionis negotium per vsucapionem ab ipsis legibus decemuiralibus introductam, praeclaro veluti praeiudicio esset receptum atque confirmatum. Sic ergo vsucapionis ad exemplum inuecta bonorum possessio? O beatam iurisprudentiam, quam vindex non defraudauit hac arte secreta!

§. XXVI.

Quae sequentibus §. *XI. et XII. p. 37. sequ.* fuse disserit vindex de pacti aliisque exceptionibus, ea huc redeunt vniuersa, nihil illis exceptionibus esse aequius, nihil reip. salubrius. Quasi vero hoc quisquam mortalium negauerit, et non potius in eo vertatur tota disputatio, annon is euertat leges ciuiles, qui illas inuentis exceptionibus effectu suo priuat? Sufficit, praetori ius non fuisse, leges mutandi: ac proinde facile patet, eum dum id fecit inuentis exceptionibus, siue aequae sint illae, siue iniquae, quibus neruos iuri ciuili incidit, iniuste ac callide egisse. Et is, quaeso, cui potestas est aequas exceptiones dandi, an non iniquas etiam dare poterit? Putatne vindex, quia exceptiones praetoriae omnes, quas hodie in iure Iustiniano reperimus, aequitate sua se commendant, tales fuisse omnes, quas olim Praetores suo arbitrio dederunt? Quam aequa, quaeso, fuit exceptio, qua miserum illum Vecilium, lenonem, hereditate C. Iuuentii priuauit Q. Metellus, Praetor, non sane improbus, sed summam aequitatis laudem consequutus? Heres scriptus erat a Iuuentio Vecilius: petebat bonorum possessionem secundum tabulas: eam non impetrabat miser, quantumuis proferret tabulas, non minus quam septem signaculis signatas. Quid obstabat? Exceptio lenocinii, quam heredibus Iuuentii legitimis dabat Praetor, *separandam ratus fori ac lupanaris conditionem, nec volens aut factum illius comprobare, qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecisset, aut huic, tanquam integro ciui iura reddere, qui se ab omni honesto vitae genere abrupisset.* Valer. Max. *VII, 7, 7.* Laudauit hoc Q. Metelli *εὕρημα* vindex §. IX. p. 28. at non laudasset vir bonus, si iusti et aequi regulas maioris fecisset, quam Praetorem suum. Recte et ordine faciunt legislatores, qui lenones in ciuitate esse non patiuntur. Nec digni sunt sordidi isti nebulones, quibus vel testimonium denuncietur, vel habeatur fides. Quin ne id quidem reprehenderit quisquam, si leges illos hereditate indignos iudicent, quale quid intendit Constantinus M. in *l. 27. C. de inoff. test.*

At vbi eiusmodi leges non exstant, iure communi frui debent illi, quibus illum quaestum facere permittitur, idque eo magis postulare poterat Vecilius, quia ipse Praetor, praeter rei capitalis damnatos a beneficio bonorum possessionis excluserat neminem. *l. 13. D. de bon. possess.* Rectius Q. Metello rem omnem perspexerat leno Terentianus, dum in *Adeph. II, 1. v. 34.* iuueni, inferenti iniuriam respondebat:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium,
Periurus, pestis: tamen tibi a me facta non est iniuria.

Quin si Thaidi id euenisset, quod euenit Vecilio, illa procul dubio Q. Metello occentasset:

Non te dignum
Fecisti. nam si ego digna hac contumelia
Sum maxime: at tu indignus, qui faceres, tamen.

Tales procul dubio fuere exceptiones quamplurimae, quas olim concesserunt praetores εἰς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν. Nam si a Q. Metello huiusmodi quid potuit proficisci, quid sani sperare licuit a C. Verre, eique similibus, quorum iurisdictio nihil aliud quam publica merces erat?

§. XXVII.

Dum §. XIII. p. 47. sequ. ad restitutiones in integrum progreditur vindex, easdem inflat tibias, deque illarum aequitate bene longum ac taediosum tractatum instituit. *Aequissimum primo est,* inquit, *vt grauiter, et citra culpam suam laeso etiam post sententiam latam in promtu sit aliquod iuris remedium. Deinde non ob quasuis caussas restituit Praetor, sed ob paucas, et quae omnes aequitate summa nituntur. Tertio restitutionem difficulter, nec nisi omni alia actione deficiente concessit. Quarto nec id ei clanculum et fraudulenter facere licuit, sed caussa rite erat cognoscenda, laesio a petente valide probanda, et aduocandus audiendusque aduersarius. Postremo, quod omnium maximum est, nihil hac in re contra leges et decreta Principum se facturum, ipse suo se edicto adstrinxerat.* Ita semper extra orbitas vagatur vindex, deque eo disputat, de quo nulla lis est. Nemini vnquam in mentem venisse arbitror, impugnare restitutiones in integrum, aut iniquum dicere, hominibus praeter culpam suam captis aliquo iuris remedio subueniri. Quare si haec iuris remedia dedisset populus, quem penes erat legum arbitrium, in iis nihil omnino

mnino esset, quod reprehenderes. At Praetorem id sibi sumere, vt restitutionis caussas suo arbitrio statueret, et quidem tales, quibus ius ciuile euerteretur manifesto, id vero nullo modo est excusandum, partim, quod magistratui, tanquam custodi legum, nihil in leges permitti debet, partim, quod ita quotidiana fuit occasio, validissima quaeuis rescindendi negotia, multaque faciendi *εἰς χάριν ἢ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν.* An enim tam bene de Praetorum virtute sperat vindex, vt eorum in iure dicundo religio nulla vnquam potuerit gratia, nullo odio peruerti? An qui paucas has, easque aequissimas, quae hodie in iure Iustinianeo reperiuntur, caussas edicto inuexit, non potuit inuehere alias, easque iniquissimas? Ipse vindex ex Cic. *Philipp. II, 23.* refert Licinium Denticulum de alea condemnatum, ab Antonio Trib. pl. restitutionem in integrum impetrasse, non ex alia caussa, quam quod Antonii collusor esset, neque vllam Antonium populo Romano attulisse rationem, cur restitui oporteret Denticulum. Quod sibi tunc sumsit Tribunus plebis, idem et Praetores facere potuerunt: quin fecerunt idem saepissime. Verrem enim, Chelidonis, meretricis, nutu ac arbitrio saepe *reuocasse eos, inter quos iam decreuisset*, DECRETVMQVE MVTASSE, aliquando *inter alios contrarium sine vlla religione decreuisse, ac proximis paullo ante decreuerit*, refert Cicero *in Verr. I, 16.* Non integrum tamen, inquit, fuit Praetori, hic quidquam agere clanculum et fraudulenter, quia caussae cognitione erat opus. Ast in sophisma abit haec defensio. Caussae enim cognitione opus erat, quoties quis restitutionem in integrum ex edicto petebat. Quaestio vero iam est de restitutionum introductione per edictum. Eam a Praetoribus callide, et sub aequitatis obtentu, id est, clam et fraudulenter factam esse, contendimus tantisper, dum illi meliorem vindice nostro aduocatum inuenerint. De protestatione Praetoris, se nihil aduersus leges, plebiscita, Sca, constitutiones principum ea in re facturum, nihil addimus. Diximus de ea iam supra, et esse quasdam protestationes facto contrarias, etiam vulgus non ignorat. Talis autem reuera est illa praetoris, qui dum contra ius ciuile dat restitutionem, nihil se contra ius ciuile facturum sancte pollicetur.

§. XXVIII.

Denique §. XIV. et sequentibus vindex ad FICTIONES, praecipuam illam Praetoris artem, delabitur, et in ea dissertationis parte

tam

tam strenue pugnat, vt se ipsum potius, quam aduersarios superare videatur. Primo nos docet, *fictiones, si quae in iure antiquo reperiantur, faecundo potius ICtorum ingenio, et disputationi fori, quam Praetori, acceptas ferendas*, idque satis demonstratum esse ait a consultissimo, Dan. Fridr. Hoheisel, in Dissertatione de fictionibus in cerebro ICtorum natis: Iam quidem consultissimi istius viri lepidum, quantum ex inscriptione iudico, opusculum non est ad manum, neque eius videndi desiderio magnopere contabesco: si tamen vel maxime demonstrauerit ille, fictiones in ICtorum cerebro natas esse, inde tamen non sequitur, vt Praetori non aeque faecundum fuerit ingenium, neque hoc vllam enixum sit fictionem. Nobis iam induciae sunt cum iureconsultis, de Praetoris fictionibus quaestio est. Hic Rhodus, hic saltandum. Sed haec velitatio tantum fuerit vindicis: iam iustum praelium incipit, et non sine adparatu probare conatur, quae fictiones videantur aduersariis, *eas, si recte aestimentur, meras esse veritates probabiles, quae a nullo legum interprete sine magno reip. incommodo negligi possint:* quin grauiter admonet, *quo quis magis sit ab notitia rei Romanae et principiis veteris iurisprudentiae instructus, eo pauciores illum in libris iuris deprehensurum esse fictiones, et quam quisque parum ea teneat, eo plures ipsum sibi fingere.* Hactenus oracula audiuisti: iam vt ea interpretetur ipse vindex, animum aduerte. Primum FINGERE saepe idem esse obseruat, ac CREDERE, vel EXISTIMARE, quumque hanc verbi notionem reperisse sibi videatur apud Ciceron. *pro Sex. Rosc. Cap. X.* Lucanum *Pharsal. Lib. V. v. 392.* Gratium *in Cyneg. v. 510.* Macrob. *Saturn. VI, 2.* Horat. *Art. poët. v. 366.* Nonium *Cap. IV. n. 201.* Vlpianum denique in *l. 16. D. de captiu.* auctor nobis est, vt in posterum, quoties de fictionibus iuris simus loquuturi, pro FINGE dicamus: POSSIBILE EST. Mihi vero nondum licuit esse vel tam felici, vt fingere possim, fictiones esse veritates probabiles: vel tam lynceo, vt hanc notionem verbi in istis auctoribus reperirem. In locis tantum non omnibus, quae laudauit vindex fingere est *falsum pro vero adfirmare*, et vix vllus est, vbi alia subiici possit notio. In illis sane Lucani:

FINGIT *sollemnia campus,*
Et non admissae dirimit suffragia plebis,
Decantatque tribus.

FINGERE

FINGERE nihil aliud est, quam falsum pro vero adfirmare. Caesar enim, quum tribus non admitteret ad suffragia, eas tamen dicis caussa vocabat: idemque dirimebat dinumerabatque suffragia, quum nulla data essent. FINXIT ergo *campus* Martius tum *comitia*, quum nulla vere habita essent, id est, pro vero a Caesare adfirmabatur, fuisse comitia, quum id esset omnino falsissimum. In reliquis etiam locis fingere non est credere vel existimare, sed *formare* vel *instituere praeceptis*. Quam notionem ab arte fictorum traductam ad ingeniorum formationem, tanta testimoniorum farragine probare nihil attinebat, quum et iis nota sit, qui nondum aere lauantur. At fingamus, fingere aliquando apud veteres idem esse ac credere vel existimare: an ea significatio verbi fictiones praetorias in tuto collocabit? Faciamus, quaeso periculum, tantique viri sequuti consilium pro fingere substituamus *possibile est*. Dum ergo *postliminium* FINGIT, *eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse: §. 5. Inst. quibus mod. ius pat. pot. solu.* sensus erit ex philologi nostri sententia, *possibile esse, eum, qui captus sit, nunquam pedem patria extulisse*. Dumque in actionibus Publicianis fingitur, vel *eum, qui non vsucepit, vsucepisse*, vel, *qui vsucepit, non vsucepisse: §. 4. et 5. Inst. de act.* planissimus erit verborum sensus: *possibile esse, et veritatem valde probabilem, posse aliquid simul esse, et non esse*. Ohe! iam satis est. Iam enim perpluit. Immo me audi, inquit vindex. Nonne fieri potest, vt qui apud hostes est, cogitationes omnes domi defixas habeat, et aeque, ac absens, quod ad iura attinet, semper praesens censeri possit, perinde ac peregre agens, qui interim statis ex praedio reditibus, reliquisque iuribus, et absens fruitur? Ain' tu vero, vindex, captiuum, quod ad iura attinet, semper in ciuitate fuisse? Annon ille iura omnia captiuitate amisit perinde ac si inter homines esse desiisset? *l. 12. §. 1. 3. 4. 5. D. de capt. et postlim.* an et mortui, quod ad iura attinet, aeque praesentes sunt, ac si peregre profecti essent? Et quomodo absentes denique, quod ad ius suum praesentes videri possunt, quum ius suum vsucapione alterius amiserint. Video itaque, ex perplexa vindicis doctrina plurima mihi fingenda falsaque pro veris habenda esse, si ei credere velim, Praetorem nihil finxisse. Fingendum est, eum, qui iura omnia amisit, eadem adhuc salua habere: fingendum, ciuiliter mortuum, ciuiliter viuere, et iura eius aeque salua esse, ac peregre agentis: fingendum,

 seruum

seruum esse liberum hominem, quin ciuem Romanum: fingendum, absentem semper praesentem esse, quod attinet ad iura, quae vsucapione iam pridem esse exstincta sunt. Haec omnia vbi credere, et pro veritatibus probabilibus habere didici: tunc demum etiam credere mihi videor, nec finxisse aliquid praetorem, et fictionem non esse fictionem, sed veritatem probabilem. O vitae philosophia dux! Quantum est, quot nos homunciones nescimus! quam iure nunc p. 55. vapulamus a grammatico, *quod imperite tales fictiones ex imperitia, et antiqua defendendi peruicacia descendere adhuc censuerimus?* quum potuissemus non errare, modo a vindice essemus edocti, fingere idem esse ac rem, etsi incredibilem credere, et id, quod aperte falsum est, pro re possibili et veritate probabili habere. Sed vt iam serio reliqua eloquamur, tota haec obseruatio tam absurda est, ac frigida, vt verendum fuerit, ne si plures eius generis parturiuisset istud ingenium, lectores ex stultis insanos fuisset facturus. Et tamen ille suffenus hanc obseruatiunculam tamquam filiolam exosculatur, et, qua est liberalitate, nouo quodam, atque inaudito ante hunc diem, specimine, conatur ostendere, *quam facile fictiones, et alia incerta iuris nobis effingamus, si non intendamus animum, aut formam antiquitatis ex oculis amittamus.* ICti, quo stupore esse solent, seruitutem poenae in fictione consistere, vno ore adfirmant. Vindex hanc seruitutem non fictitiam, sed veram esse, docet. Inuexisse enim hanc seruitutem publicam Graecorum Romanorumque religionem, cuius ex principiis persuasi fuerint homines, sceleratos homines esse in seruitute furiarum, quae et ποιναὶ dictae sint, vel furiarum matris, quam et ipsam ποινὴν adpellarint. Hic iam se vindici campus aperuit latissimus, in quo excurreret. Iam enim, quidquid non modo apud poëtas de furiarum facibus ac tormentis, nec non de earum lictore, Nemesi, sed et in sacris litteris de iustitia vindicatrice Dei, et de diris, quibus legis transgressores apud Hebraeos deuouebantur, vel legerat ipse, vel aliis sublegerat, ex aduersariis suis conducit, eaque testium phalange disposita, quasi praeuideret, aduersarios ne oculorum quidem aciem sustenturos, hoc canit ἐπινίκιον: *Quando ergo talis Romanorum fuit religio, vt ex ea seruitus poenae per se sequeretur, eaque iam obtinuit, antequam ICti Romae, aut Praetor, exstitit: nulla certe colore ea pro fictione habetur.* Mirum sic sane est, Chri-

stianos

ſtianos hanc poenae ſeruitutem abrogaſſe, quum talis ſit eorum religio, vt ex ea ſeruitus poenae multo luculentius ſequatur. Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας, inquit Seruator *Io. VIII, 34.* et quidem πρὸς θάνατον, *Rom. VI, 16.* Ita ex theologiae Chriſtianae principiis omnis peccator ſeruus eſt peccati, ac proinde mortis, quin ipſius diaboli, prae cuius tyrannide mera terriculamenta ſunt fictitiae furiarum faces. Contra omni illa teſtimoniorum rhapſodia non probauit vindex, ex Graecorum Romanorumque theologia ſceleratos pro ſeruis furiarum habitos eſſe. Fabulabantur quidem poëtae, furias agitare ſceleratos, torquere eos die noctuque, dirisque excruciare modis: at in ſeruitutem ideo redigi homines improbos nemo vnquam dixit, nec magis id dici potuit, quam quod ſerui fiant carnificis, quicumque ab eo excruciantur necanturque. Iam facile porro demonſtrari poterit, ſeruitutem poenae ex illa fabula non eſſe natam. Primo enim Graecis illam fabulam cum Romanis communem fuiſſe, ipſe agnoſcit vindex: et tamen ſeruitutis poenae nullum in iure Graecorum deprehendas veſtigium. Qui fieri id potuit, ſi *ex eo religionis principio ſeruitus poenae per ſe ſequitur?* Deinde quum ex iuris Romani principiis ſeruus adquirat domino: damnatorum bona neceſſario cedere debuiſſent furiis aliisque deabus inferis. Ita ſe enim habebat ius Romanum, vt, ſi quem ſacrum eſſe iuberent leges, τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερὰ, καὶ ὁ κτείνας αὐτὸν φόνου καθαρὸς ᾖ, *bona eius Cereri dicata, isque, qui eum occiderit, purus a caede eſſet.* Et, vt Feſtus *in Sacratae leges* rem eloquitur, *ſacer quis fiebat per leges ſacratas alicui Deorum cum familia pecuniaque.* At bona ſeruorum poenae non Furiis, non ποίνῃ, non aliis deabus inferis conſecrabantur, ſed aerario primum, deinde fiſco cedebant. *l. 1. pr. D. de bon. damn.* Denique furiarum illae lanienae non ſolum capitis damnatos manere credebantur, ſed et illos, qui clanculum peccent, et quibus ob hoc nunquam dictus fuerat dies. At ſerui poenae fiebant capitis tantum damnati. Nihil ergo et hac vindicis obſeruatione vanius, nihil frigidius, vt de ea iure vſurpes illud Horatianum:

Pergula pictorum, veri nil, omnia falſa.

Quae de colore furoris p. 58. diſſerit vindex, quum ad praetoris edictum nihil faciant, merito praetermittimus. Quod ad fictionem Publicianam attinet, paucis ille p. 66. rem omnem exſequitur. Falſiſſimum

ſiſſimum eſſe ait, eam eſſe fictionem, *quia Imp. teſtetur, in edicto eam fuiſſe propoſitam, in quo ſane praetori nec fingere, nec pro arbitrio leges immutare licuerit, id quod ſupra pluribus demonſtrarit.* Lepida ſane et digna tanto philoſopho ratiocinatio! Nos, Praetorem, fictionibus inuentis, leges euertere conſueuiſſe, probamus exemplo fictionis Publicianae. Vindex hanc fictionem eſſe negat, quia Praetor, inuentis fictionibus, leges euertere non potuerit. Dialectici id vocant petitionem eius, quod eſt in principio. At quid eſt, quaeſo, iſtud Publicii εὕρημα, ſi fictio non eſt? *Nihil aliud ſubeſt*, inquit vindex, *quam interpretatio extenſiua antiquarum et rigidarum legum de rei vindicatione et vſucapione, quemadmodum in reſciſſoria, quae eiusdem generis eſt, reſtrictiua obtinet.* Interpretatio legis, ex mea ſententia eſt expoſitio ſententiae legislatoris, ex ratione legis eruenda. Haec ratio, ſi quando latius patet verbis legis, interpretationi *extenſiuae*; ſin verbis anguſtior, *reſtrictiuae* ſuppeditat fundamentum. Lex eſt: *Dominus rem ſuam iure vindicato, vbicumque eam inuenerit*, eiusque ratio conſiſtit in eo, quod dominium eſt ius in re, quod, interuerſa licet poſſeſſione, non extinguitur. Iam an haec ratio latius patet verbis legis? An qui rem alienam bona fide, et ex iuſta cauſſa traditam accepit, etiam conſequutus eſt eiusmodi ius in re, quod ne intercepta quidem poſſeſſione exſpirat? Hoc nec vindex, nec quisquam alius, cui cerebrum eſt, dixerit. Vnde enim illud nactus eſſet, quum is, a quo cauſſam habuit, ipſe de tali iure gloriari non potuerit? Si vero ratio legis caſui huic propoſito non quadrat, quo colore dici poteſt, actionem Publicianam per interpretationem extenſiuam illius legis de rei vindicatione eſſe exortam. Aeque abſurda eſt interpretatio reſtrictiua, ex qua reſciſſoriam fingit natam. Lex eſt: *Qui rem non vitioſam bona fide, iuſto titulo per tempus lege definitum continuo poſſedit, vſucapione dominium nanciſcitor.* Rationem legis alterutram fuiſſe oportet, vel vt demum finis eſſet litium et ſollicitudinis, vel quia praeſumſerunt leges, dominum rem ſuam pro derelicta habuiſſe, quam tanto tempore non vindicarit. Iam vtram elegeris rationem, nullis profecto fidiculis extorquebis interpretationem reſtrictiuam, hanc legem ad abſentes, qui vel vſuceperint, vel alios vſucapere paſſi ſint, non pertinere. Intereſt mea, dominium rerum mearum aliquando certum fieri, ſiue abſens ſit aduerſarius meus, ſiue praeſens

ſens ſit. Et qui rem ſuam tamdiu non vindicat, quum poſſet, eam pro derelicta habere praeſumitur, ſiue praeſens ſit, ſiue abſens, maxime quum et hic rem per procuratorem vindicare potuiſſet. Et quid multis? Quae per interpretationem ex lege eliciuntur, ea legi ineſſe oportet: quae ineſſe dicuntur, quum non inſint, procul dubio finguntur. Quis vero legi de vindicatione ineſſe dicat clauſulam, *eum videri vſucepiſſe, qui non vſuceperit*. Et quis legi de vſucapione ineſſe credat alterum iſtud *παράδοξον θέμα*, *videri aliquem non vſucepiſſe, qui vſuceperit tamen?* Recte ergo, et, vt decet iureconſultum, candide rem expreſſit Theophilus Paraphr. §. *4. Inſt. de action.* μὴ ὑσυκαπεύσας ΠΛΑΤΤΕΤΑΙ ἑαυτὸν ὑσυκαπευκέναι. *Is, qui non vſucepit*, FINGIT, *ſe rem vſucepiſſe.*

§. XXIX.

Sed iam me quoque iuuat, ad finem perueniſſe. Vltimis enim diſſertationis ſuae paragraphis id tantum egit vindex, vt et argumentorum ſuorum, quibus ſibi tantopere placuit, ἀνακεφαλαίωσιν inſtitueret, et, quam inſignem ex meditationibus ſuis fructum ad vitam ac prudentiam ciuilem capere poſſint lectores, oſtenderet. Prius exſequi potuiſſet breuius, ſi dixiſſet, magno conatu ſe maximas nugas egiſſe: poſteriore ſuperſedere potuiſſet penitus. Quae enim ipſa nihili ſunt, ex iis vix poſſunt adeo inſignes fructus ſperari. Ego vindici praeclaros, quos ex hoc ἐλέγχῳ meo capere poſſet, fructus oſtenderem, ſi viueret. Quum vero eum interea, dum has ſchedas recognoſco, morari inter homines deſiiſſe audiam, verto ſtilum, eaque, quae antea ſcripſeram, deleo, eos tamen, qui vix initiati ſacris Themidos, vindicis noſtri exemplo, in iuriſprudentiam ſibi omnia permittunt, paucis moneo, vt ſecum habitent tantiſper, et pruritum alios proterue laceſſendi cohibeant, dum cruda ſtudia dies et vſus emendent, credantque tandem aliquando, homines loquaces facilius profiteri iureconſultos, quam eſſe. Haec ſaeculi noſtri labes eſt: haec reipublicae, haec academiarum peſtis, quam niſi Deus auerterit, ilicet, actum eſt!

§. XXX.

Ceterum quamuis Praetoris cauſſam male egerit is, qui eius vindicias ſuſcepit, vir doctiſſimus: tantum tamen abeſt, vt ius honorarium, quale hodie habemus, ideo reprehendendum, aut iniquitatis arguendum exiſtimem, vt illi, ſi quiſquam alius, ei iuſtum

statuam pretium. Neque sane restituendo illustrandoque edicto perpetuo tot impendissem vigilias, si illud pro iniquo haberem. Nemo sanus laudauerit artes, quibus Augustus libertati ciuium struxit insidias, viamque sibi ad dominatum in ciuitate libera muniuit: et pleraque tamen illius instituta non modo reipublicae saluberrima, verum etiam admiratione dignissima fuerunt, quod multis probauimus in Praefatione Commentarii nostri ad Legem Iuliam et Papiam Poppaeam. Ita, quamuis Praetorem initio malis artibus potestatem inuasisse legislatoriam arbitremur, neque fieri potuisse existimemus, quin mali ac sordidi homines ea potestate abuterentur: fatendum tamen est, pleraque, quae, vt ait Cicero *de Inuent. II, 22. vsu fori comprobata, denique* IVRIS SCRIPTI *auctoritatem propter vetustatem obtinuerunt*, esse bona, aequa, et quauis laude dignissima: fatendum, Praetorem, quamuis iniuria hac potestate vsum, multa iuris ciuilis capita *ex aequo et bono* dilatasse: *§. 2. Inst. de bonor. possess.* fatendum denique, vere dixisse Martianum, *et ipsum ius honorarium hodie viuam vocem esse iuris ciuilis. l. 8. D. de iustit. et iur.*

CAP. VII.

DE EDICTIS AEDILITIIS.

Locus hic erat de iis magistratibus, qui curandis aedibus atque operibus, nec non viis publicis et foro rerum promercalium ceterisque rebus praeerant, hoc est, AEDILIBVS, disserere paullo prolixius, simulque historiam *edictorum aedilitiorum* accurate contexere. Illorum enim iuris dictio et ἐπιμέλεια quum amplissima fuerit, nemo non videt, eos de omnibus rebus, ad curam suam pertinentibus, edicta proposuisse, neque istud aedilitium edictum, quod *Lib. XXI. Digest. tit. I. et Lib. IV. Cod. tit. LVIII.* exponitur, duobus vel tribus capitibus, tot enim in iure nostro supersunt, sed multo pluribus constitisse. Verum quum animus sit, quidquid ad historiam aedilium edictique aedilitii pertinet, singulari libello complecti, totum hoc caput, quod est de edictis aedilitiis, ex nostra edictorum historia abesse iussimus. Quare omissis his ad alia transimus.

CAP.

CAP. VIII.

DE PROCONSVLVM, ALIORVMQVE MAGISTRATVVM PROVINCIALIVM EDICTIS.

§. I. *Varii magistratus prouinciales.* §. II. *Prouinciae quibus legibus vsae sint ante communicatam cum toto orbe Romano ciuitatem?* §. III. *Edicta prouincialia a quibus proposita?* §. IV. *An Praesidibus fuerit ius Praetorium? Panciroli ea de re sententia.* §. V. *Ea refellitur.* §. VI. *Argumentaque Panciroli refutantur.* §. VII. *Edicta prouincialia vel tralatitia vel noua.* §. VIII. *Repentina etiam permulta proposita a Praesidibus.*

§. I.

QVae adhuc disseruimus, pleraque ad vrbanos magistratus eorumque edicta pertinent. Nam et praefectis praetorio initio in vrbe tantum potestas erat, et quarto demum saeculo iis certas adsignari coepisse orbis Romani dioeceses, satis constat. Proximum iam est, vt et de edictis prouincialibus agamus paullo accuratius. Quod commodius fieri vix poterit, quam si, per quos et quemadmodum olim ius reditum sit prouinciis, paucis ostenderimus. Paucis, inquam, quia totam hanc antiquitatis Romanae partem tam accurate exsequuti sunt Carolus Sigonius *de iure prouinciarum*, Bulengerus *de Imperatore Rom.* et quod ad extrema imperii tempora attinet, qui Notitiam imperii orientalis et occidentalis itemque Codicem Theodosianum illustrarunt, viri doctissimi, vt non opus sit, hanc telam retexere, nouamque ordiri. Vt compendii faciamus chartam, id monemus, quum initio extra Italiam victricia arma circumferre, prouinciasque facere coepissent Romani, in eas iuris dicundi caussa missos esse PRAETORES, iisque redituum publicorum caussa adiunctos esse QVAESTORES, quorum tamen opera aliquando Praetores et in iure dicundo et in administrando bello vtebantur. Hinc supra obseruauimus, quo plures prouinciae sub Romanorum redactae fuerint potestatem, eo magis auctum esse Praetorum numerum, vt praeter eos, qui iurisdictionem vrbanam et peregrinam sortirentur, essent etiam, qui prouinciis cum imperio praeessent. Deinde inualuit mos, vt quoties in prouincia aliqua grauior tumultus vel bellum immineret, vel aliud, quod

quod maius exigere imperium videretur, ea prouincia CONSVLI decerneretur. Adeoque prouinciae aliae *consulares*, aliae *praetoriae* esse coeperunt, prout id res postularet. Interim saepe eueniebat, vt consulibus et praetoribus, bene rem gerentibus annus imperii exiret, et hinc religioni sibi duceret Senatus, eos in tanta spe prouinciam pacandi domum reuocare. Hinc saepe ipsis imperium, et exacto consulatu vel praetura prorogabatur. Quo facto PROCONSVLVM vel PROPRAETORVM nomen sumebant, praeerantque, quoad ipsis ex Senatus decreto succederetur. Et initio quidem penes Senatum eius rei erat arbitrium; qui vbi semel statuisset, in quas prouincias in eum annum vel consules, vel Praetores mittendi essent, consules inter se *comparare prouincias*, quod inter duos facile erat, praetores *sortiri* iussit, aut si inter consules non conueniret, ipse suo iudicio nominabat, quam quisque obiret, prouinciam. Quae omnia idoneis veterum testimoniis firmauit Car. Sigonius *de iure prou. Rom. II, 1.* Sed mutatio quaedam eius rei facta est anno vrbis conditae DCIII. Tum enim L. Calpurnius Piso Tribunus plebis ad plebem tulit, vt Praetores in vrbe tum iurisdictiones, tum quaestiones ex legibus publicis sortirentur, easque per annum magistratus sui exercerent, eoque exacto tum demum suam quisque prouinciam ex SC. sortiretur: quamuis postea C. Sempronius Gracchus noua lege ius suum restitueret Senatui, et L. Sulla, dictator, id adstruxit, vt, sublata Tribunorum pleb. potestate agendi cum populo, ii qui SCo accepissent prouinciam, imperium tamdiu retinerent, donec in vrbem *reuertissent* introiissent, prouinciae ipsi tantisper, dum successor mitteretur, praeessent. Itaque qui semel eas nacti erant, post illa tempora permultos saepe annos in prouincia haerebant, non quod prorogatum iis esset imperium, sed quod successor non adesset. Quum vero restituta Tribunis potestate, denuo populi esset arbitrium, quos praeficere vellet prouinciis, saepe et prorogata sunt imperia, et ipsis priuatis in certos annos data, ceu Pompeii, Caesaris, aliaque eorum temporum exempla docent. Multo magis ea res fluctuauit post Caesaris victoriam, donec Augustus cum Senatu ita diuideret prouincias, vt huic pacatas relinqueret, veluti Africam, Numidiam, Asiam, Graeciam vel Achaiam, Epirum, Dalmatiam, Macedoniam, Siciliam, Sardiniam, Cretam, Libyam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto ac

Baeti-

Baeticam; ipse suae curae seruaret reliquas, in quibus pleraeque legiones erant, Tarraconensem, Lusitanicam, Gallias, Germanias, Coelesyriam, Phoeniciam, Ciliciam, Cyprum et Aegyptum. Dio Cass. *Lib. LIII. p. 503. sequ.* Ex eo tempore in prouincias Senatus mitti solebant viri Consulares et Praetorii, iique, quibus ea sors obuenerat, PROCONSVLES vocabantur, ita tamen, vt Africa et Asia non nisi Consularibus decerneretur. Contra prouinciis suis itidem praeficere solebat viros consulares et praetores, qui tamen LEGATI AVG. PRO PRAET. dicebantur: et vt illis more maiorum Quaestores; ita his Procuratores Caesaris adiungebantur, qui redituum curam haberent, rationesque conficerent. In solam Aegyptum ex arcana ratione non Senatores ire patiebatur, sed equites, iisque PRAEFECTI AVGVSTALES nominabantur, sociosque quodammodo imperii habebant IVRIDICOS ALEXANDRINAE CIVITATIS. At successores Augusti multa hic mutarunt pro lubitu. Tiberius enim Achaiam et Macedoniam, populi prouincias Imperatoriis adscripsit, Tacit. *Annal. I, 76.* Easdem deinde Senatui reddidit Claudius, et hinc Gallion PROCONSVL ACHAIAE laudatur *Actor. XVIII, 12.* Solebant etiam principes prouincias minores dare PROCVRATORIBVS CAESARIS, quales Palaestinae praefuisse nouimus sub Tiberio et successoribus tanta auctoritate, vt et iurisdictione gauderent et imperio. Hadrianus Italiam in quatuor diuisit prouincias singulisque praefecit CONSVLARES. In eorum locum substituti sunt ab Antonino Pio IVRIDICI PER ITALIAM, tum sequuti CORRECTORES ITALIAE, quorum mentio fit apud Trebell. Pollion. *in Tetrico Cap. XXV.* Grut. *p. CCCCLIX, 7.* et Reines. *Inscr. III, 56.* A Constantino iterum CONSVLARES, hinc CORRECTORES denuo, qui et MODERATORES, RECTORES, PRAESVLES vocantur ab Ammiano, Symmacho et Cassiodoro, ceu docuit Reines. *ad Inscr. p. 397.* Quum ergo vel in sola Italia toties mutarentur praesidum nomina: quid in aliis acciderit prouinciis, facile est ad suspicandum. Modo enim maiorem in plures minores diuidebant Principes, modo plures coniungebant, easque vni praesidi subesse iubebant. Id quod saeculo in primis tertio factum nouimus, de quo Lactant. *de Mort. persequut. Cap. VII.* *Vt omnia terrone complerentur, prouinciae quoque in frusta concisae, multi Praesides et plura officia singulis regionibus, ac paene iam ciuitatibus incubare, item* RATIONALES *multi, et* MAGISTRI *et* VICARII PRAEFECTORVM, *quibus*

bus omnibus ciuiles actus admodum rari, sed condemnationes tantum, et proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium, non dicam crebrae, sed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non ferendae. Sequente saeculo varia nomina praesidibus prouinciarum indita animaduertimus. In Notitia enim Imperii occurrunt PROCOSS. COMITES, PRAEFECTI AVGVSTALES, VICARII, DVCES, CONSVLARES, PRAESIDES, CORRECTORES, quibus omnibus aliqua per prouinciam iurisdictio, vel imperium competebat. Ast quum de eorum temporum diuisione prouinciarum bene meritus sit Philipp. Bertierius *Pithanon Diatr. I.* licebit lectorem eo remittere, vbi talia plena manu feruntur.

§. II.

Nobis iam praecipue dispiciendum est, quibus legibus ante communicata cum orbe Romano iura ciuitatis prouincias rexerint Praesides, et quae his noua iura constituendi potestas fuerit relicta? Primum itaque sciendum, sui iuris esse desiisse regna et terrarum tractus alios, simul ac in prouinciae formam fuerint redacta, nec tunc amplius suis vixisse legibus, sed iis, quas victores victis concesserint. Leges istas dabat vel Senatus populusque, vel eorum iussu Imperator de decem vel quinque Legatorum, qui mitti eum in finem solebant, sententia. Hi ergo constituebant, quae in posterum futura sit prouinciae formula, quae vectigalia populo praestituri sint prouinciales, quo inter se iure vsuri, quae in iudiciis obseruaturi magistratus et similia, eaque deinde in publico prouincialium conuentu, facto prius silentio per praeconem iubebant recitari. Talis formula LEX vocabatur prouinciae, eiusque generis in Sicilia erat LEX RVPILIA, quam describit Cicero *in Verr. II, 13.* in Achaia illa, quam T. Flaminius dederat apud Liu. *XXXIII, 31. et 32.* in Macedonia, quam L. Aemilius Paullus pronunciari iusserat apud eumdem *Lib. XLV. Cap. XXIX.* Has deinde leges, semel concessas prouinciae, sancte seruabant Praesides, eamque in iure dicundo pro norma ac regula habebant. Hinc Cicero *in Verr. II, 13.* Siculis *esse* ait *legem Rupiliam, quam Praetor Rupilius ex SC. et decem Legatorum sententia dedisset, hanc omnes semper in Sicilia Consules, Praetoresque seruasse.* Et paullo post, *omnes ante C. Verrem Praetores Rupilias leges, et in ceteris rebus, et in iudiciis maxime obseruasse,* adfirmat. Neque tamen omnes prouinciales pari

ex

ex hisce legibus iure vtebantur, sed erant ciuitates, quas Romani victores liberas esse et suo iure vti patiebantur: erant, quibuscum agerent benignius, erant etiam, quibus duriora imperarent, prout bene vel male meriti fuissent de populo Romano. Hinc tot in omnibus fere prouinciis ciuitates, quae in ipsis numis de *αὐτονομίᾳ* sua gloriantur, de quibus copiose egit Ezech. Spanhem. *in Orbe Rom. Exerc. II, 9.* Quid? quod aliquando totos populos suis vti legibus paterentur, veluti Macedones, quos *liberos esse iubebant, habentes vrbes easdem, agrosque,* VTENTES LEGIBVS SVIS, *annuos creantes magistratus.* Liu. *XLV, 29.* Deinde praeter legem illam, quae formulam prouinciae complectebatur, et priuatum ius legibus constituebat imperator, easque procul dubio quantum fieri posset, attemperabat iuri Romano. Sic de Aemilio Paullo Liuius *XLV, 32. Leges Macedoniae dedit, cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed sociis bene meritis, dare videretur, et quas nec vsus quidem longo tempore, qui vnus tot legum corrector, experiendo argueret.* Et Iustinus *XXXIII, 32. Macedonia leges, quibus adhuc vtitur, a Paullo accepit.* Similem operam Atheniensibus nauasse legimus L. Cornelium Sullam, de quo Appian. *in Mithridat. p. 196:* Νόμȣς ἔθηκεν ἅπασιν ἀγχȣ̃ τῶν πρόσθεν αὐτοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ὁρισθέντων. *Leges omnibus dedit, easdem ferme, quas prius a Romanis acceperant.* Ius ergo Romanum, quatenus illud vel ad ciuium priuilegia ac praerogatiuas non pertinebat, vel non aduersabatur formulis illis, de decem legatorum sententia praescriptis, etiam in prouinciis valebat, adeo, vt saepe etiam disertis verbis leges ciuibus initio praescriptae et ad prouincias proferrentur. Sic sane Siciliae Praetores, teste Dione *in Exc. Peiresc. p. 397.* pupillis et viduis, agnatorum cura destitutis dabant tutores, ex Lege Atilia, quum tamen ea lex Romae tantum locum haberet. Vlp. *Fragm. XI, 18.* Idemque Vlpianus paullo post §. 20. refert, caput legis Papiae Poppaeae de tutore a Praetore mulieri nupturae dando ad dotem dandam, dicendam promittendamue SCo productam esse ad prouincias. Mitto iam *l. 5. pr. D. de manumiss.* vbi similis legis, constitutione Diuorum Fratrum ad prouincias etiam productae fit mentio. Quin tantum abest, vt prouinciales diuerso a ciuibus iure priuato vterentur, vt plerasque principum constitutiones, etiam ante communicatam cum orbe Romano ciuitatem vniuersales fuisse, et prouinciales

les non minus, quam ciues obstrinxisse, multis exemplis demonstrarit laudatus paullo ante Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. VII.* His iuribus ergo regebantur prouinciales a Praesidibus suis: quibus tamen omnibus veluti auctarium aliquod vel supplementum accedebant EDICTA PROVINCIALIA, quibus Praesides Romani, sub auspicium magistratus sui, quomodo ius de caussis singulis dicturi essent, prouincialibus denunciabant, vt recte scripserit Car. Sigonius *de Iure prou. II, 5. Quum legibus omnia comprehendi non potuissent: factum est, vt multa edictis ipsis praetoriis sint permissa, siquidem, vt Praetores vrbani, Romae magistratum ineuntes edicta proposuerunt, ex quibus ius se dicturos esse professi sunt; sic praesides in prouincias ingressi, et ipsi sua edicta singulis de rebus diligenter scripta ediderunt, ad eaque postea totam iurisdictionem suam accommodarunt.*

§. III.

Et PROCONSVLES quidem talia proposuisse edicta, inter omnes constat, idque vel sola euincit formula in Caii Commentariis ad edictum prouinciale passim obuia: AIT PROCONSVL *l. 4. D. quod quisqu. iur. l. 1. D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obt.* At nolim existimes, iis solis ius fuisse, edicta prouincialia reddendi. Idem enim faciebant et reliqui, qui cum imperio praeerant prouinciis. In Siciliam ordinarie mittebantur PRAETORES, non proconsules. Et tamen nihil notius est edicto Siculo, quale fuit et illud C. Verris, tam acriter reprehensum a Cicerone oratione in Verrem secunda, et aliud L. Domitii, quo teste Valerio Max. *VI, 3, 6.* inter alia cautum fuerat, *ne quis telum haberet*, ac denique P. Licinii Neruae, de quo Dio *in Excerpt. Peirescianis p. 633.* refert, eum ingressum Siciliam edicto monuisse, *ἀφικνεῖσθαι πρὸς ἑαυτὸν πάντας τοὺς αἰτιωμένους τι τοὺς δεσπότας σφῶν, ὡς καὶ βοηθήσων αὐτοῖς. cunctis seruis, qui de dominis suis conquesturi essent, se sui adeundi copiam facturum, auxiliumque iis laturum.* Sub Traiano Plinius, qui Bithyniae tanquam LEGATVS AVG. PRO PRAET. praeerat, non modo *Lib. X. Epist. 64.* Seruilii Calui, antecessoris sui edictum commemorat, sed et *Epist. 97.* eiusdem libri suum edictum laudat, quo secundum mandata Traiani hetaerias esse vetuerit. Quumque paullo verecundior esset in edicendo, ac proinde de plerisque ad Traianum Imp. referret: hic *Epistola CX.* ideo se Plinium prouinciae praefecisse monet,

ut for-

vt formandis istius prouinciae moribus ipse moderaretur, et ea CONSTITVERET, *quae ad perpetuam eius prouinciae quietem essent profutura.* Id quod a Plinio non aliter, quam edictis, fieri potuisse, facile vnusquisque intelligit. Nec dubium porro est, quin et PRAEFECTI AVGVSTALES Aegypti, eamdem habuerint edicta proponendi potestatem. Eos enim Tacitus *Annal. XII, 60.* ea lege Aegypto praefectos esse ab Augusto scribit, *vt* DECRETA *eorum perinde haberentur, ac si magistratus Romani* CONSTITVISSENT: id quod de eorum edictis intelligendum esse, vel inde patet, quod non alius sit modus, quo aliquid noui constituere potuerint magistratus Romani. Accedit, quod Auilium Flaccum, Praefectum Augustalem, crudelem alioquin et omnibus flagitiis coopertum hominem, eo tamen nomine laudat Philo *in Flacc. p. 966.* quod primis praefecturae suae annis τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἀνέπλησεν εὐνομίας, *bonas leges in vrbem (Alexandrinam) totamque prouinciam induxerit.* Quod denuo non aliter, quam edicto prouinciali fieri potuit. Et sane ea edicendi potestate, et prout res inciderent, vsum esse Flaccum, idem paullo post *p. 972.* testatur, vbi memorat propositum ab eo πρόγραμμα, saeuum ac minacissimum, quo Iudaeos vocarit inquilinos et exteros, iisque ne caussae quidem dicendae potestatem fecerit, sed condemnarit inauditos. Edictum simile Petronii, Syriae Praesidis exstat apud Iosephum *Antiqu. XIX, 6.* Quin Alexander Aug. *l. 1. C. de interd.* et sua aetate praesides *interdicta in albo*, id est, in edicto suo prouinciali habere scribit. Quod quomodo fieri potuerit, condito iam multo ante edicto perpetuo, infra suo loco ostendemus. Et ex his quidem satis constare arbitramur, non modo Proconsules, sed et praesides reliquos omnes et iurisdictionis perpetuae caussa, et prout res inciderent, in prouinciis suis edixisse.

§. IV.

Quae quum ita sint, merito sane mireris, virum alioquin doctissimum, Guid. Pancirolum *Thesaur. Var. Lect. I, 34. III, 17.* in eum incidisse errorem, vt solos Proconsules, non perinde Praesides prouincias suas iure praetorio habuisse existimaret. Quod ne sibi aliisque temere persuasisse videatur, primum ex iure nostro obseruat, non potuisse Praesides prouinciarum de caussis statuere, quod potuerint tamen Proconsules: *l. 32. §. 7. D. de recept. arbitr. l. 1. C. de ord. iud.* eiusque discriminis non aliam fingi posse rationem existimat,

mat, quam quod hi participes; illi expertes omnino fuerint iuris praetorii. Deinde testimonium denunciat Plinio, *Lib. X. Epist. LXXVII.* ad Traianum referenti, quod sint in prouincia, *qui postulent, vt de agnoscendis liberis restituendisque natalibus cognosceret, exemplo Proconsulum.* Quum vero *SCum ad ea caussarum genera pertinens de iis tantum prouinciis loquatur, quibus Procoss. praesint: ideo se rem integram distulisse.* Denique, quod palmarium Panciroło videtur, apud Vopiscum *in Probo Imp. Cap. XIII.* legit, *eum patribus permisisse, vt Proconsules crearent, Legatos Consulibus, ius Praetorium praesidibus darent.* Ex quo loco non posse non colligi putat, Praesides ante ea Probi tempora iure illo Praetorio omnino caruisse. Quae si recte se habent, vt sunt sane speciosissima: vix adparet, quo iure vel edicta proponere, vel vllam iurisdictionis partem attingere potuerint, quoue pacto defendi possint, quae paullo ante nos de edictis plerorumque magistratuum prouincialium disseruimus.

§. V.

At aliunde satis constat, Praesidibus non minus, quam Procoss. fuisse ius praetorium, idque multo luculentioribus demonstrari potest argumentis, quam illa Panciroli sententia. Primo nimirum Proculus noster *l. 12. D. de offic. praes.* eum, *qui prouinciae praeest, omnium Romae magistratuum vice et officio fungi debere,* scribit, id est, vti *l. 11. D. eod.* interpretatur Marcianus, *omnia prouincialia desideria, quae Romae varios iudices habeant, ad officium Praesidum pertinere,* vel, vt Hermogenianus *l. 10. D. eod.* rem exprimit, *ex omnibus caussis, de quibus vel Praefectus vrbi, vel Praefectus praetorio, itemque Coss. et* PRAETORES *ceterique Romae cognoscant, Correctorum et Praesidum prouinciarum esse notionem.* Quid vero haec aliud innuunt, quam eodem iure in prouinciis vti Praesides, quod Romae Praetores aliique magistratus maiores habeant? Deinde si quis Hermogeniani testimonium ideo putet reiiciendum, quod ICtus ille Probo Imp. fuerit aetate posterior: ei succenturiare possumus testem alium, eumque omni exceptione maiorem, Corn. Tacitum *Annal. II, 77.* apud quem Domitius Celer ait, *Pisonem, non Sentium, Syriae praepositum. Huic fasces, et* IVS PRAETORIS; *huic legiones datas.* Et tamen ille Cn. Piso non Proconsul erat, sed Legatus Augusti pro praetore, seu Praeses Syriae, neque ista prouincia

uincia tum populi, sed Caesaris erat, ceu accurate demonstrauit Henr. Norisius *in Cenotaph. Pisan. Diss. II. Cap. XVI. §. XIII. p. 329.* Iam quid hoc testimonio clarius? quid illi Panciroli obseruationi magis contrarium? Similia de Praefectis Augustalibus Aegypti tradit Vlpianus *l. 1. D. de off. Praef. Aug.* Nam et his, licet non essent Proconsules, *imperium tamen ad similitudinem* PROCONSVLVM *lege datum esse*, testatur, idque adeo amplum, vt Strabo *Lib. XVII.* eos τὴν βασιλέως τάξιν ἔχειν, *paene tanquam Reges praeesse* adfirmet. Quin tantum abest, vt Praesidibus hoc ius abiudicandum sit, vt ipsi Procuratores Caesaris, minoribus duntaxat praefecti prouinciis, postremis temporibus eo videantur vsi. Quamuis enim notum sit ex Tacito *Annal. XII, 60.* Sueton. *Claud. Cap. XII.* et Dione Cass. *Lib. LVII. p. 619.* Lucillium Capitonem, Asiae procuratorem, poenas dedisse, quod sibi ius praetorium adrogarit: ipse tamen Dio monet, olim tantum ita se rem habuisse, quando adhuc nihil aliud concessum fuerit Procuratoribus, *ἢ τὰς νενομισμένας προσόδους ἐκλέγειν, καὶ περὶ τῶν διαφορῶν ἔν τε τῇ ἀγορᾷ, καὶ κατὰ τοὺς νόμους ἐξ ἴσου ἰδιώταις δικάζεσθαι. quam reditus legitimos colligere, et de controuersiis (fiscalibus) in foro secundum leges ius dicere:* eoque ipso non obscure, opinor, innuit, Procuratores Caesaris, quum semel prouincias regere coepissent, impune sibi iura Praetorum adrogasse, nullaque paene re deteriores fuisse reliquis Praesidibus.

§. VI.

Quae Guido Pancirolus nobis obuertit, argumenta, ea omnia profecto non ita comparata sunt, vt deserendum ideo existimemus vadimonium. Quod enim ad primum attinet, si vel maxime fateamur, Proconsules de caussis quibusdam cognouisse, de quibus nulla fuerit notio Praesidum, non tamen inde consequitur, vt hos ideo statim exsortes putemus iuris praetorii. Erant et Praesidum quaedam iura, quibus carebant Proconsules, veluti quod legiones ducerent, exercitibus praeessent, bellaque gererent in prouinciis suis, quod sane non poterant Proconsules, nisi id illis esset a Principe speciatim permissum. Dio Cass. *Lib. LIII. p. 504.* Lips. *Exc. ad Tacit. Annal. I. lit. M.* Hinc praeses a Petronio *Satyr.* vocatur *imperator prouinciae*, qui honoris titulus in Proconsulem nullo modo cadebat. Contra quaedam iis ademta erant, quae pertinebant ad potestatem proconsulum: non quod carerent praesides iure

re

re praetorio, multo minus, quod eiusmodi caussae, ceu sibi Pancirolus persuasit, ad Proconsules remittendae essent, sed quod eas sibi suaeque cognitioni seposuissent principes, quorum vice praeerant prouinciis. Talis caussa erat restitutio natalium, a solo Principe impetranda, *l. 1. D. de restit. natal.* et quaedam fortassis aliae. Nam quod ad caussas liberales attinet, quorum notionem Praesidibus negat Pancirolus, res non adeo expedita est, aliaque omnia colligi possunt ex *l. 4. D. de ingen. manumitt. l. 1. C. de ord. cogn. l. pen. et vlt. C. vbi causs. stat. l. pen. C. ne de statu defunct.* quibus iam pridem probarunt Em. Merill. *Variant. Cuiac. II, 1.* et Marc. Lyklama *Membran. I, 16.* etiam caussas liberales ad notionem Praesidum pertinuisse, et in *d. l. 1. C. de ord. cogn.* in qua maximum caussae suae praesidium quaerit Pancirolus, non esse quaestionem, an non Praeses caussam status principaliter possit cognoscere? sed an, si in alia caussa, veluti hereditaria, incidat eiusmodi quaestio, Praeses necessario sit adeundus? Sane enim vel ideo cognoscere non posse videbatur Praeses, quia de caussa hereditaria, tanquam principali datus fuerat iudex, caussaeque incidentes alioquin a principalibus diuelli non debent: *l. 10. C. de iudic.* iudex vero pedaneus multo minus eam notionem habere videbatur, quia caussae status maiores requirebant iudices, quam pedaneos. *l. 2. C. de pedan. iud. l. vlt. C. vbi causs. stat.* Consulti itaque ea de re Seuerus et Antoninus, Imperatores, rescribebant: *Adite Praesidem prouinciae, et, ruptum esse testamentum Fabii Praesentis agnatione filii, docete, neque enim impedit notionem eius, quod status quaestio in cognitione vertitur, etsi super status caussa cognoscere non possit,* (postquam nimirum semel iudicem in caussa hereditatis dedit,) *pertinet enim ad officium iudicis* (pedanei, per quem caussam cognoscit Praeses,) *vniuersam incidentem quaestionem, quae in iudicium deuocatur, examinare, quoniam* (principaliter) *non de ea, sed de hereditate pronunciat,* (quamuis per consequentiam et de quaestione incidente ferat sententiam.) Ita rem explicat doctissimus Lyklama, qui et *Lib. IV. ecl. 9.* rem paullo aliter exponit. Si tamen dicendum, quod res est, caussae status ante tempora Diocletiani non videntur fuisse extraordinariae cognitionis, adeoque et de illis dari potuisse iudices. Ac proinde magis adsenserim V. C. Ger. Noodtio, *Lib. I. de Iurisd. Cap. IX.* existimanti, in *d. l. 1.* specie iudicem pedaneum non datum fuisse in caussa here-

hereditatis et testamenti Fabii Praesentis; sed Praesidis eam fuisse notionem, dubitatum que tantum esse, num et de quaestione incidente cognoscere possit Praeses, super qua alias iudex pedaneus dari soleret? Sic sane manifestum est, cur rescripserint Principes: *adeundum esse Praesidem, neque impedire eius notionem, quod status quaestio* (incidenter) *in cognitione vertatur, et Praeses* (alias principaliter) *super caussa status ipse cognoscere non possit,* (sed iudicem dare soleat.) *Pertinere enim ad officium iudicis* (eiusdem qui caussam principalem cognoscat,) *vniuersam incidentem quaestionem, quae in iudicium deuocetur, examinare, quoniam non de ea, sed de hereditate,* (principaliter, de incidente autem non nisi per consequentiam,) *pronunciet.* Ita vero nihil omnino est in lege nostra, quod suffragetur Pancirolo, neque vllatenus inde consequitur, vt Praesides expertes fuerint iuris Praetorii, eaque praerogatiua soli donati sint Proconsules. Deinde nec in loco Vopisci Pancirolo quidquam praesidii est. Nihil enim ibi refert Vopiscus, nisi quod Probus iura quaedam Senatui restituerit, quibus exciderant sub anterioribus principibus. *Permisit* enim *patribus, vt proconsules crearent.* Sed idem iis permiserat iam Augustus, permiserant et sequentes principes. *Permiserat Legatos Proconsulibus,* vt scribi iubet If. Casaubonus. Sed ne id quidem nouum, quum semper Legatos habuissent Proconsules. Denique permisit patribus, *vt ius praetorium Praesidibus darent,* at et id vetus ac tralatitium, si verba ita intelligas, vt ea intellexit Pancirolus. Quid ergo? Id vnum nouum, quod *patribus id permisit.* Quum enim antea Principes suo arbitrio praesides praefecissent prouinciis, etiam nullo honore, nedum praetura, in vrbe functos, et tamen iis ornamenta praetoria decernerent: Probus quidem ius, praesides quoscumque constituendi, sibi retinuit, sed Senatui tamen eum honorem habuit, vt ipse, non princeps, illis ius ac dignitatem Praetorum daret. Vt adeo tam certum sit, quam quod certissimum, ius praetorium Praesidibus non minus competiisse, quam quibus proconsulare in prouincia fuerit imperium.

§. VII.

Edicta ergo prouincialia totidem erant, quot Romanorum prouinciae, quia vnusquisque Proconsul ac praeses sub magistratus sui auspicium tale proponebat edictum, quo, quomodo ius dicturus sit, praemonebat prouinciales, eos tanto magis sibi habiturus

 obno-

obnoxios, quo magis eius aequitas prudentiaque ex edicto illo elucebat. Quo nomine Cicero *Acad. Quaest. IV, 1.* mirifice collaudat Lucullum, *in quo tanta prudentia fuerit in constituendis temperandisque ciuitatibus, tanta aequitas, vt illis adhuc temporibus steterit Asia Luculli institutis seruandis, et quasi vestigiis persequendis.* Hinc Cic. *Epist. ad Attic. VI, 1. edictum Asiaticum*, suumque, quod *Cilicibus* proposuit, alibi in *Verr. I, 43.* *Siciliense* memorat, nec dubium est, quin et *Africanum* aliaque reliquarum prouinciarum olim fuerint celeberrima. Ceterum ea edicta prouincialia pro parte TRALATITIA erant, pro parte NOVA. Eam enim διαίρεσιν ipse fecit Cicero in edicto suo, de quo *Lib. III. ad Famil. Epist. VIII.* Romae composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me venissent, vt de tuo edicto totidem verbis TRANSFERREM in meum. *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum, quo in capite sunt quaedam* NOVA, *salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* In altera parte ex edictis decessorum retinebant, quidquid in illis reperiebant prudenter et ex aequitate constitutum, quaeque a multis annis probauerat vsus, idque adeo verum est, vt hominum reprehensionem non effugerit C. Verres, qui caput eiusmodi in gratiam P. Annii heredum ex edicto Siciliensi sustulerat. Cic. *Verr. I, 43.* At in nouis adstruendis edictis id operam dabant, vt vel ipsi quaedam hominibus prouincialibus salutaria reperirent, vel ex aliorum edictis prouincialibus optima quaeuis et imitatione digniora decerperent transferrentque in suum, vel pleraque ex edicto Praetoris vrbani negotiis prouincialibus accommodarent. Ea omnia ex eodem Cicerone discimus, qui *Lib. VI. ad Attic. Epist. I.* de edicto suo Cilicio differens non modo se in illo *exceptionem aliquam* de Bibuli, Syriae proconsulis, edicto, verum etiam *aliam* ἰσοδυναμοῦσαν, *sed tectiorem, ex Q. Mucii edicto Asiatico* in suum transtulisse, denique *multa etiam Scaeuolae, et in iis etiam illud, in quo sibi libertatem Graeci censeant datam, vt Graeci inter se disceptent suis legibus, sequutum esse,* fatetur, additque, se quaedam reliquisse ἄγραφα, nempe totam partem *de reliquo iure dicundo*, praeter ista capita, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, veluti de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari, et fieri soleant.* De reliquis enim omnibus edixisse

edixisse se scribit, *se de eo genere sua decreta ad edicta vrbana adcommodaturum.* Ita Cicero, praeter illa, quae, vti paullo ante vidimus, ex decessorum edicto in suum transtulerat, quaedam etiam noua adiecerat, a se reperta de ciuitatum sumtibus minuendis, quaedam ex Bibuli edicto Syriaco, multoque plura ex Q. Mucii Scaeuolae edicto Asiatico mutauerat, in plerisque autem edictum vrbanum se sequuturum, monuerat. Ex eodem porro Ciceronis loco discimus, quomodo edictum suum partitus sit Cicero. Quum enim tribus illud partibus constare debuisset, primam partem ipse κατ' ἐξοχὴν vocat *edictum prouinciale, in quo fuerit de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vsura, de syngraphis, in eodemque omnia de publicanis.* Alteram partem comprehendisse ait omnia, *quae sine edicto satis commode transigi non possint, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciendis, bonis vendendis, quae ex edicto et postulari et fieri soleant.* Tertiam denique partem *de reliquo iure dicundo* ἄγραφον, vt dixi, se reliquisse, et prouinciales ad edictum vrbanum remisisse, scribit, eaque διαιρέσει sua, ceu ipse vocat, id se consequutum gloriatur, vt *breue esset edictum suum.* Quamuis vero praestare non possimus ordinem illum, a reliquis prouinciarum praesidibus omnibus obseruatum: nemo tamen dubitauerit, easdem saltim partes fuisse omnium edictorum prouincialium, quocumque demum dispositae fuerint ordine. Ceterum iam a Car. Sigonio *de antiq. iure prouinc. II, 5.* recte obseruatum est, tria potissimum cauere consueuisse praesides bonos, famaeque atque existimationis suae paullo studiosiores: primum, ne quid edicerent contra prouinciae formulam, quod quum C. Verres fecisset, in Sicilia edicta proponendo contra legem Rupiliam, reprehensionem bonorum omnium incurrit: Cic. *in Verr. II, 13.* alterum, ne quod in vrbe ante edixerant, in edictis prouincialibus deinde immutarent, vel quaedam iis contraria sancirent. Nam et eo nomine male audiuit C. Verres, quem obiurgans Cicero *in Verr. I, 46. Iterum,* inquit, *iam quaero abs te, sicut modo in illo capite Anniano de mulierum hereditatibus, nunc in hoc de hereditatum possessionibus, cur ea capita in edictum prouinciale transferre nolueris? Vtrum digniores existimasti homines eos, qui habitabant in prouincia, quam nos, qui aequo iure vteremur. An Romae aliud aequum est, aliud in Sicilia? Non enim hoc potest in loco dici, multa esse in prouinciis aliter edi-*

cenda: non de hereditatum quidem possessionibus, non de mulierum hereditatibus. Nam de vtroque genere video non modo ceteros, sed te ipsum, totidem verbis edixisse. Tertium denique, quod vel maxime sibi cauendum existimabant, in eo consistebat, ne vnquam decernerent contra edictum suum. Id enim, quamuis homo ferreae frontis, C. Verres, quotidie faceret, tanto maiore sollicitudine cauebant viri boni, et in his Cicero qui, Scaptio postulante quatuor centesimas vsuras, *quid ais?* aiebat, *possumne contra meum edictum?* Cic. *ad Att. Epist. VI, 1.*

§. VIII.

Talia erant edicta Proconsulum ac praesidum prouincialia, quae ad perpetuam eorum iurisdictionem pertinebant. Tanto minus quemquam arbitramur dubitaturum, quin quotidiana iisdem fuerit occasio, edicta omnis generis repentina proponendi. Sed his recensendis non immorabimur, quum et supra multa huius generis, et hoc ipso capite quaedam Petronii Syriae Praesidis, Flacci, Praefecti Augustalis Aegypti, aliorumque Praesidum edicta subitanea produxerimus. Quare potius ad finem libri primi peruenisse nobis videmur, si prius quaedam adhuc de Principum edictis addiderimus, quae scitu non plane indigna iudicamus.

CAP. IX.
DE EDICTIS PRINCIPVM.

§. I. *Principes Rom. edicta reddiderunt iam ab ipsis Augusti temporibus.* §. II. *Quo iure id fecerint, quum tamen prae se ferrent initio, se non esse legislatores, sed populum.* §. III. *Edicta principum saepe SCis firmata, vel Sca edictis promulgata.* §. IV. *Ab Hadriani temporibus nouae leges edictis principum conditae.* §. V. *Edicta generalia, specialia, mandata.* §. VI. *Eorum publicatio.*

§. I.

De magistratibus tum vrbanis, tum prouincialibus, qui edicta proponere consueuerunt, satis multa nos hactenus dixisse arbitramur. Quemadmodum vero omnium paene magistratuum munia paullatim in se traxerunt principes, nullo aduersante, ita illi et de rebus omnibus, ad aliorum magistratuum curam

ram

ram pertinentibus, edixerunt fere quotidie, quin demum nouas, quotiescumque placuisset, leges edictis suis sanxerunt, vt magistratibus reliquis non nisi vmbra quaedam prisci iuris potestatisque superesset. Itaque haec quoque edicta non plane praetermittenda videntur in historia nostra, maxime, quum res ad illustrandam in primis iurisprudentiam nostram pertineat, adeoque vtilitate sua, vt opinamur, non sit caritura. Arrogarunt sibi hanc edicendi potestatem Principes iam inde ab ipsis Augusti temporibus, et ita quidem, vt vel ex tempore quaedam imperarent, eaque vel vno loco, vel vbique, in orbe Romano, obseruari iuberent, vel alia, in perpetuum pro lege valitura, praeciperent. Ipsius Augusti edictum laudatur apud Plinium *Epist. X, 71.* de conditione et alimentis eorum, quos vocant θρεπτὰς, i. e. qui liberi nati, expositi, deinde sublati a quibusdam in seruitute educati erant; sed id quidem et repentinum fuit, et, vt ipse Plinius monet, ad solam Anniam pertinuit. Contra subitaneum quidem est, sed generale tamen Augusti edictum, cuius meminit Lucas *Euang. Cap. II. comm. 1.* dum scribit: ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Frustra enim est Erasmus, qui δόγμα hic vertit *decretum*, multoque accuratior est versio vulgata et Theod. Bezae, qui habent *edictum*, quum hoc δόγμα non caussa cognita, sed motu Principis proprio prodierit. Vsus enim est Lucas phrasi Hebraea: ודתא נפקת Dan. *II, 13.* quod ipsum quoque LXX recte verterunt δόγμα ἐξῆλθε, id est, *promulgatum est edictum.* Vid. Anton. Bynaei *de Natali Christi I, 3. 3. p. 289. sequ.* Denique nec desunt Augusti edicta, quae ille pro legibus perpetuis valere voluit. Tale enim procul dubio fuit illud, ne feminae pro viris suis intercederent, quod laudat Vlpianus *l. 2. D. ad SC. Velleian.* nec non alterum, quo teste Iulio Paullo, *l. 26. D. de liber. et postum.* cautum, ne pater filium militem exheredare posset: ac denique illud de diris quaestionibus caute et prudenter habendis, cuius verba quaedam recitantur ab eodem Paullo in *l. 8. D. de quaestion.* Augustum ea in re imitati sunt successores omnes vsque ad Hadrianum. Eorum enim edicta omnis generis supra recensuimus quam plurima: quibus iam pauca quaedam ex iure nostro veluti per lancem saturam adiiciemus. Sic Edictorum D. Claudii mentio fit *l. 2. D. ad SC. Velleian. l. 2. D. qui sine manumiss. ad lib. peru. l. 14. §. 2. l. 15. pr. D.* ad

ad L. Corn. de falſ. Veſpaſiani, *l. 4. §. 6. D. de legation.* Titi, *l. 1. §. 3. D. de iure fiſci.* Domitiani, *l. 2. §. 1. D. de cuſtod. et exhib. reor.* Neruae, *l. 4. D. ne de ſtatu defunct.* ac denique Traiani, *l. 9. §. 20. D. de his, quae vt indign. l. 6. §. 1. D. de extr. crimin.* Ab Hadriani temporibus multo frequentius, quam ſub anterioribus principibus, edicta prodierunt, et quidem talia, quibus Imperatores noua plane iura conderent, veteraque interpretarentur, mutarent, abolerent, omnemque adeo leges ferendi poteſtatem, ſoli explicarent, quum ante ea tempora ſaltim aliud prae ſe ferrent Principes, ſuſpicionemque, quaſi ipſi ſibi legum ſumere arbitrium vellent, omni ope a ſe amolirentur. Vnde Tertullianus *Apologet. Cap. IV. Nonne et vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatibus totam illam veterem ac ſqualentem ſiluam legum nouis* PRINCIPALIVM *reſcriptorum et* EDICTORVM *ſecuribus vaſtatis et caeditis?* Atqui floruit ille ſub Seuero et Antonino Caracalla, Imperatoribus, quorum aliorumque Principum, qui Hadriano ſucceſſerunt, edicta adhuc obuia in iure noſtro, ſatis nos conuincunt, vera ſcripſiſſe Patrum Latinorum doctiſſimum.

§. II.

Et de Hadriano quidem, eiusque ſucceſſoribus id non adeo mirandum videtur. Principatum enim hi omnes tenuerunt illis temporibus, quum iam principem ferre didiciſſent Romani, adeoque nec opus amplius videretur, variis libertatis ſimulacris occultare dominatum, quem iam pridem Imperatores Romani adfectauerant. Inualuerat iam pridem prouerbium, cuius meminit Herodianus *Hiſt. I, 6.* ἐκεῖτε ἡ Ῥώμη, ὅπε πότ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma eſt, vbi Imperator eſt.* cuique geminum illud Mamertini *in Genethl. Maximiani Cap. XII. ibi ſedem imperii videri, quo vterque venerit Imperator.* Pro certo ergo iam perſuaſum erat populo, non opus eſſe ad legem ferendam campo Martio, non roſtris, non curia aliqua vel Capitolio: ſed populi nomine leges et oracula recte fundere principem, ſiue in vrbe ſit, ſiue ruri viuat, ſiue pro republica excubet ſub pellibus, vel peregre ac veluti ſub alio ſole agat, vereque adeo de ſe dicere poſſe principem, quod Lentulus apud Lucanum *Lib. V. Pharſal. v. 28.*

Nam vel Hyperboreae plauſtrum glaciale ſub vrſae,
Vel plaga, qua torrens, clauſusque vaporibus, axis

Nec

Nec patitur noctes, nec iniquos crescere soles,
Si fortuna ferat, rerum nos summa sequetur,
Imperiumque comes. Tarpeia sede perusta,
Gallorum facibus, Veiosque habitante Camillo,
Illic Roma fuit.

Hoc semel quum persuasum fuisset populo: non potuit non ille etiam pro certo habere, *quod principi placuerit, id legis habere vigorem, quia populus ei et in eum omne suum imperium ac potestatem contulerit. l. 1. pr. D. de constit. princ.* At paullo difficilius est intellectu, qui fieri potuerit, vt iam ante Hadrianum, et ipsis Augusti temporibus hanc sibi edicendi potestatem arrogarent principes, quum adhuc videri vellent populo fasces, vt ita dicam, submittere, quum adhuc centurias et tribus mitterent in suffragia, patres de rebus grauissimis consulerent, quin a populo et Senatu legibus se solui paterentur, tantum ne summum imperium, et potestatem legislatoriam sibi vindicare viderentur? Quomodo enim haec liberrima edicendi potestas conciliari potest tot simulacris libertatis, quibus senatui populoque illudebant quotidie. Sed in promtu Augusto et successoribus erat insigne artificium, quo adhibito, vt ait Tacit. *Ann. I, 2. legum munia in se traherent nullo aduersante*, ita tamen vt id fieri non animaduerteret populus. Id enim dederant operam, vt sub specie tuendae libertatis omnium magistratuum potestatumque partes ac munera in se deriuarent, in primis autem sibi decernerentur titulus Imperatoris, Pontificatus maximus, Tribunicia potestas et denique proconsulare imperium. Ita Augustus teste Dione *Lib. LII. p. 493. sequ.* anno v. c. DCCXXV. Imperatoris titulum accepit. Anno v. c. DCCXXXI. vt idem *Lib. LIII. p. 518.* scribit, eidem a Senatu decreta tribunicia potestas et proconsulare imperium, quorum illa ei concedebatur, *χρηματίζειν περὶ ἑνὸς ἑκάστου, ὅ τι ἂν ἐθελήσῃ κατ' ἑκάστην βουλὴν, κἂν μὴ ὑπατεύσῃ, vt, quoties haberetur Senatus, etiamsi consulatum non gereret, de rebus omnibus, quidquid vellet, statuere posset;* hoc autem *ἐν τῷ ὑπηκόῳ τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἰσχύειν, vt maior ipsi in prouinciis, quam praesidibus earum potestas esset.* Denique his anno v. c. DCCXLI. mortuo Lepido, accessisse pontificatum maximum, Augustumque ideo partem aedium suarum publicasse, quod pontificem maximum in domo publica habitare oporteret, idem narrat Dio *Lib. LIV. p. 540.* Iam decretis his titulis,

titulis, ſatis licet ciuilibus, et in ipſa libera republica non plane ignotis, vere inerat ſummum imperium, idque facile animaduertebant acutiores, ceu patet ex Dionyſio Periegeta, Auguſtei aeui ſcriptore, qui Auguſtum et Tiberium vocat *Reges*, dum *v. 355.* celebrat:

Ῥώμην τιμήεσσαν, ἐμῶν μέγαν οἶκον ἀνάκτων,

Romam glorioſam, meorum magnam domum REGVM.

quum tamen Tiberius viuo Auguſto ne princeps quidem aut imperii conſors eſſet, ſed tantum tribuniciae poteſtatis particeps factus eſſet ab Auguſto, teſte Dione *Lib. LV. p. 556.* At eo facilius vocabula fallebant plebem ſtupidiorem, vt Auguſtum non opprimendae, ſed tuendae libertatis cauſſa hos titulos ſuſcepiſſe crederent, quo magis conſtat, ipſum Dionem, virum alioquin πολιτικώτατον, et in republica verſatum, idem exiſtimaſſe, ac proinde diſerte ſcripſiſſe *Lib. LIII. p. 519.* Καί μοι δοκεῖ ταῦτ' ὄυτω τότε οὐκ ἐκ κολακείας, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τιμηθεὶς λαβεῖν· τότε γὰρ ἄλλα ὡς ἐλευθέροις σφίσι προσεφέρετο. *Ac mihi ſane tunc non adulantes, ſed vere tribuiſſe Romani videntur. Nimirum in omni re cum ipſis, tanquam cum liberis hominibus agebat.* At hi ipſi tituli erant, quibus Auguſtus, iudice Tacito *Annal. I, 2.* inſurgere paullatim, muniaque ſenatus, magiſtratuum legum in ſe trahere coepit: vnde et omnem operam dabant eius ſucceſſores, vt ſibi iidem honores decernerentur, quos etiam in numis et marmoribus diligenter notabant, vt nihil in vtrisque ſit frequentius quam formulae: PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVNIC. POTEST. XVIII. P. P. PROCONS. cuius plura exempla adduxit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſt. numiſm. Tomo II. p. 392. ſequ. 413. ſeq. 424. ſequ. 463. ſequ.* vbi ex inſtituto agit de his Principum titulis. Iam ergo facile intelliges, quo colore Imperatores pro lubitu iura noua conſtituerint edictis, quamuis nondum prae ſe ferrent poteſtatem legislatoriam. Quemadmodum enim libera olim rep. edicendi poteſtatem ideo ſibi arrogabant magiſtratus, quod in Regum ſucceſſiſſent locum: ita Principes propoſitis edictis conſtituebant, quidquid placebat, quia adepti tot magiſtratuum inſignia, ipſos ſe ea omnia iure facere poſſe exiſtimabant, quae magiſtratus illi antea feciſſent. Si quid ergo noui circa res ſacras conſtituere vellent, non opus videbatur, vt vel ad Pontificum et ſacerdotum collegia rem referrent, vel tribus et centurias mitterent in ſuffragia; ſed edicto

edicto proposito, quid fieri vellent, imperabant, tanquam pontifices maximi. Sin quid circa rem militarem emendatum vellent: rem omnem explicabant proposito edicto, idque tanquam Imperatores. Et quis, quaeso, eos reprehensione dignos iudicasset, si quid in vrbe, vel prouinciis edictis sancirent, quum pollerent potestate tribunicia et proconsulari imperio, eoque ipso nihil omnino facerent, nisi quod omnes et tribuni plebis faciebant, et proconsules? Eo ergo colore edictis constituebant, quidquid putarent esse e republica, nec tamen cuiquam in mentem venire poterat, principes potestatem legislatoriam populo Senatuiue praeripuisse. Ne quis vero haec sola coniectura niti existimet, en testem omni exceptione maiorem, Cornelium Tacitum. Prolixe ille narrat cunctationem, qua Tiberius illuserit Senatui, imperium illi post Augusti excessum offerenti. Interim tamen omnia pro imperio agebat princeps callidus, idque tantum cauebat sollicite, ne imperare videretur. Id quod qua arte sit consequutus, ita refert Tacitus *Ann. I,7. Tiberius cuncta per Consules incipiebat, tamquam vetere republica, et ambiguus imperandi, ne* EDICTVM *quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi* TRIBVNICIAE POTESTATIS *praescriptione posuit, sub Augusto acceptae.* Iam si ambiguus imperandi Tiberius, edictis propositis, omnia agere poterat propter tribuniciam, quam viuo Augusto acceperat, potestatem: quam libere edicere potuisse putas principes, quibus praeter illam tribuniciam potestatem imperatoria dignitas, Pontificatus maximus et proconsulare imperium fuerat decretum? Sane haec ipsa SCa, quibus Imperatoribus haec omnia decreta sunt, absoluunt celeberrimam illam LEGEM REGIAM, qua populus Romanus omne imperium ipsamque facultatem, edictis, quae vellent, constituendi in principes contulisse dicitur. *l. 1. pr. D. de const. princ.* In fragmentis enim legis Regiae, in Vespasiani gratiam conditae apud Gruter. *p. CCXLII.* diserte cauetur:

VTIQVE QVAECVMQVE EX VSV REIPVBLICAE MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT, EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE SIT, ITA, VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT.

Vides, hic omnium rerum arbitrium permitti principi, diuinarum, tanquam pontifici maximo, humanarum, publicarum priuatarumque, tanquam Imperatori, Tribuniciaque poteſtate et imperio proconſulari praedito, adeoque neceſſario inde colligi debuiſſe, quidquid princeps velit edictoque ſanciat, id legis habere vigorem.

§. III.

Si tamen quaedam maioris momenti, et, quae inprimis ad poſteritatem valere vellent, edicto cauiſſent principes: nihil prius nihilque habebant poſterius, quam vt illa SCis confirmarentur, atque ita in leges abirent. Contra et Senatusconſulta, ſi qua ad eorum voluntatem facta eſſent, ipſi edictis ſuis firmabant, publicabantque, atque ita noua ſpecie libertatis illudebant populo, vt hic omnia de ſententia totius Senatus a Principe fieri crederet. Edictorum ſenatusconſultis firmatorum exempla paſſim exſtant. Inter Iuſtini Martyris opera et Apologiae pro Chriſtianis reperiuntur. Iis adſutum edictum M. Antonini Imp. pro Chriſtianis, quo et victoriam ſe militum Chriſtianorum precibus reportaſſe fatetur, iubetque, vt qui in ius vocatus ſit, quod Chriſto nomen dediſſe diceretur, neque alio praeterea crimine ſe polluiſſet, liberetur, neque a Praeſide prouinciae ad aliquam poenitentiam traducatur, aut confeſſus religionem ideo quidquam de iure ſuo amittat, ſed accuſator, qui eo ſolo nomine hominem in ius adduxerit, tanquam improbus calumniator damnetur, viuusque exuratur. Huic edicto ſubiuncta eſt clauſula: Ταῦτα δὲ καὶ τῆς συγκλήτȣ δόγματι κορωθῆναι βȣ́λομαι, καὶ κελεύω τȣ̃τό μȣ διάταγμα ἐν τῷ Φόρῳ τȣ̃ Τραϊανȣ̃ προτεθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. *Haec vero omnia et Senatusconſulto firmari volo, ipſumque edictum hoc meum publice proponi iubeo in foro Traiani, vt de plano recte ab omnibus legi poſſit.* Sed hanc quidem epiſtolam, quam iam ſua aetate circumlatam ſcribit Euſebius *in Chron. n. MMCLXXXIX.* quin et Tertullian. *in Apologet. Cap. V.* manifeſtis falſitatis laborare indiciis, tam euidenter demonſtratum eſt a Ioſ. Scaligero ad Euſeb. *Chron. p. 222. ſequ.* Claud. Salmaſ. *ad Iul. Capitolin. vit. Marci* Imp. *Cap. 24.* Huet. *Demonſtr. Euang. III, 19.* vt mireris haec non animaduertiſſe

tisse virum doctissimum, qui Edicta veterum principum Rom. de Christianis singulari commentatione illustrauit, Franc. Balduinum, quippe qui p. 96. iudicare non dubitat, *nullum eo edicto maius testimonium religionis et innocentiae reddi, nullaque nobiliori sanctione libertatem Christianorum communiri potuisse.* Itaque alio opus erit exemplo, eoque magis genuino: quod nobis suppeditat edictum Augusti, ne feminae pro viris intercederent, firmatum quippe SCo Velleiano, *l. 2. D. de SC. Vellei.* et quidem anno v. c. IↃCCLXIII. ceu ex marmoribus Grut. *p. CCCCLXX, 1. 2.* alibi docuimus. Simile est edictum Claudii Tiberii, cuius mentio fit in *l. 14. §. 2. et l. 15. pr. D. ad Leg. Cornel. de fals.* vt ex L. Cornelia teneatur, qui sibi ipse legatum in alienis tabulis adscripserit. In eius enim edicti sententiam deinde factum esse SC. Libonianum, ostendit vir doctissimus Petrus Faber *Semestr. I, 25. p. 143.* Nec minus apposite vir ille doctissimus laudat edictum Claudianum, in gratiam nauiculariorum et nautarum factum, ex quo passim quaedam particulae seruantur cum in aliis vetustis monimentis, tum in iure nostro: quales sunt illae, vt ciuitatem Romanam acciperent, qui non minorem, quam decem millium modiorum nauem fabricarint, Vlp. *Fragm. III, 6.* Sueton. *Claud. Cap. XVIII. et XIX.* vt nauicularii quidam, dum nauigarent, munerum vacationem haberent, *l. 3. §. 3. D. de iure immun. l. 3. de vacat. et excus. mun.* Et tamen edictum hoc de variis nauiculariorum praemiis ac priuilegiis postea SC. munitum confirmatumque esse, ex *l. 3. §. 8. D. de incend. ruin. naufr.* patet, idque Petr. Faber iam recte obseruauit. At multo plura sunt exempla edictorum, quibus SC. in vrbe prouinciisque publicarunt Principes, quasi exsequuturi id, quod Senatus iussisset, quum ipsi prius Senatum oratione sua ad id constituendum perpulissent. Id vero quum sit notissimum, atque inde ipsum SCorum robur edictorumque principalium originem arcessendam putent viri doctissimi, veluti Guil. Maran. *Paratitl. p. 114.* Ant. Dadin. Alteserra *Recitat. quotidian. p. 182.* et Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. Cap. VI. p. 113.* bina duntaxat hic proferemus testimonia: alterum Symmachi, qui dum *Lib. X. Epist. 21.* scribit: *Superest, vt ea, quae Serenitas*

 vestra

vestra patribus deliberanda legauit, cognito Senatusconsulto LEX AVGVSTA *confirmet*, satis ostendit, non valuisse SCa, quae firmata non sint edictis principalibus; alterum Cornelii Taciti, quod *Annal. VI, 12.* occurrit. Nimirum facto per discessionem SCo, ne repertus nuper liber Sibyllinus inter reliquos reciperetur: Tiberius *statim commonefecit*, id est, edicto monuit populum, vt libri eius exempla omnia ad Praetorem vrbanum deferrentur. Quumque paullo post castigandae plebi, ad seditionem proniori, compositum esset SCum, consulesque ea de re edixissent: idem Tacitus capite sequente obseruat, *silentium Tiberii non ciuile, vt crediderat, sed in superbiam acceptum esse.* Ab Imperatore enim plebs edictum exspectauerat, non a consulibus, quumque ille sileret, contemni se putabat a principe. Ex quo sane luce meridiana clarius patet, SCa plerumque robur suum, ac veluti pondus accepisse a Principum edictis, quibus ea rata habebantur, simulque in populi perferebantur notitiam.

§. IV.

Sed ab Hadriani temporibus, vt diximus, Principes nullo adhibito colore, quidquid placeret, de nouo constituere edictis coeperunt. Hinc et populus dudum rogari desierat, et rarius SCa fiebant de iure constituendo, nisi Principes ipsi noui iuris inuidiam in Senatum deriuatam vellent. Quidquid ergo vel ad magistratuum, vniuersitatum, priuatorumque relationem ac preces statuerent, vel pro tribunali, aut de plano decernerent, vel motu proprio praeciperent, id, si vellent Principes, pro lege erat, quamuis haec omnia distinguerentur vocabulis, et constitutiones primi generis RESCRIPTA, et quidem si dirigerentur ad magistratus EPISTOLAE; sin ad vniuersitatem, SANCTIONES PRAGMATICAE; si denique ad priuatos, ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES; alterius generis placita, si caussa cognita pro tribunali interponebantur, DECRETA; sin de plano, INTERLOQVVTIONES; ac vltima tantum, quae princeps motu proprio, vel, vt Theophilus eleganter loquitur, ἐξ οἰκείας φύσεως κινηθεὶς, praecipiebat, EDICTA dicerentur. Licet enim epistolae, sanctio-

ſanctiones pragmaticae, ſubnotationes, decreta ac interloquutiones non ad id comparata erant, vt iis ius nouum conſtitueretur, ſed proprium id eſſet edictorum, quae ideo etiam diſerte vocantur LEGES EDICTALES, *l. 6. C. de ſec. nupt.* PERPETVAE LEGES, *l. 2. C. vbi quis de curial. vel cohortal.* LEGES PERPETVO VALITVRAE, *l. 6. C. de diu. praed. vrb.* tamen et illa maximi faciebant ICti, eaque non modo cum cura congerebant, ſed et iisdem ad cauſſarum deciſionem vtebantur, vti innumeris ex iure noſtro locis poteſt demonſtrari. Quod iniquum ratus Opilius Macrinus Imp. *in iure non incallidus, ſtatuerat omnia reſcripta veterum imperatorum tollere, vt iure, non* RESCRIPTIS *ageretur, nefas eſſe dicens,* LEGES *videri Commodi et Caracalli, et hominum imperitorum voluntates, quum Traianus nunquam libellis reſponderit, ne ad alias cauſſas facta proferrentur, quae ad gratiam compoſita viderentur.* Iul. Capitolin. *in Opil. Macrin. Cap. XIII.* Sed vanus quidem fuit is intercalaris principis conatus, quem ſingulari, dignaque auctore ſuo diſſertatione ad examen reuocauit V. C. Ant. Schultingius. Reſcripta enim et decreta facile eumdem cum edictis locum tuebantur, et poſtea, quum Codices Gregorianus, Hermogenianus conficerentur, ſimul cum edictis in illos migrabant, eoque fiebat, vt pleraque noua iura a temporibus Hadriani, (antiquiorem enim hoc principe conſtitutionem in Codice nullo reperimus,) vel reſcriptis, vel edictis principum, inuecta videamus, eo tamen diſcrimine, vt edicta ſtatim ab origine ſua legum habuerint vigorem, reſcripta et decreta, quae initio tantum inter partes ius faciebant, poſtea demum ad ſimiles caſus prolata ſint a iureconſultis, ac demum plenum conſtitutionum robur eo ipſo, dum Iuſtiniani auſpiciis ac iuſſu in Codicem relata ſunt, acceperint.

§. V.

Ceterum edicta illa Principum alia GENERALIA, alia SPECIALIA fuiſſe comperio. *Illa* ad totum orbem Romanum; *haec* ad vnam alteramue prouinciam vel ciuitatem pertinebant. Sollicite haec diſtinxerunt leges noſtrae, quia ex eo aeſtimandum fuit, vtrum vbique pro lege valere deberet edictum, an vnam alteramue tantum

 pro-

prouinciam aut ciuitatem obstringere. Obseruauit iam hanc differentiam vir illustris, Ezech. Spanhemius *in Orbe Rom. Diss. II. Cap. VIII.* eiusque luculentum vestigium reperit in his verbis Plinii *Lib. X. Epist. 97. In qua quaestione ego, auditis constitutionibus Principum, quia nihil inueniebam aut* PROPRIVM, *aut* VNIVERSALE, *quod ad Bithynos ferretur, consulendum te existimaui:* nec non in sequente Traiani epistola, vbi respondet Imperator, *quaestionem illam saepe tractatam esse, nec quidquam inueniri in commentariis eorum principum, qui ante se fuerint, quod ad* OMNES PROVINCIAS *sit constitutum. Epistolas sane esse Domitiani ad Auidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortasse debeant obseruari, sed inter eas prouincias, de quibus rescripserit, non esse Bithyniam.* Quaedam ergo edictis praecipiebantur omnibus, qui in orbe Romano viuerent: quaedam certae tantum prouinciae vel ciuitati iniungebantur per modum rescriptorum, quae tamen postea, tanquam edicta, promulgabantur a prouinciarum rectoribus. Ita δόγμα Ἀυγούστου *edictum Augusti Caesaris* de descriptione orbis, obstringebat πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, *vniuersum orbem Romanum*, adeoque erat generale. *Luc. II, 1.* Tale etiam erat illud Vespasiani, *quo praecipiebatur* OMNIBVS CIVITATIBVS, *ne plures, quam ternos legatos mitterent. l. 4. §. 6. D. de legation.* Talis quoque GENERALIS *illa Epistola Diuorum Marci et Commodi, qua declarabatur, et Praesides, et magistratus, et milites stationarios, dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis. l. 4. §. 3. D. de fugit.* Talia occurrunt et alibi, vbi Imperatores meminerunt EDICTI GENERALIS *per omnes prouincias missi, l. 7. C. de strator.* GENERALIS LEGIS, *l. vn. C. ne quis in sua causs. iud. l. 3. C. de tabul.* CONSTITVTIONIS, *quae* GENERALIS LEX *vocata est, et* AD OMNES *iussa pertinere, vimque obtinuit* EDICTI. *l. 3. C. de legib.* Protulit laudatissimus Spanhemius etiam locum ex Actis passionis S. Felicis apud Ruinartum *Act. Mart. p. 376.* vbi *Diocletiano octies et Maximiano septies Consulibus Augustis exiuisse dicitur* EDICTVM IMPERATORVM *et* CAESARVM, SVPRA OMNEM FACIEM TERRAE *et propositum esse per colonias et ciuitates principibus et magistratibus suo cuique loco, vt libros Deificos peterent de manibus Episcoporum et presbyterorum.* Sed distinctius haec narrat Eusebius *Hist. Eccl. VIII, 1. 2. et 6.* qui quatuor virulenta huiusmodi edicta a Diocletiano et Maxi-

Maximiano Impp. *vbique propoſita* refert, *primum*, quo eccleſiae ad ſolum vſque dirui, ſacri codices flammis abſumi, honorati, ſi in Chriſtianae fidei propoſito permanſerint, infamia notari[1], plebeii libertate ſpoliari; *alterum*, quo omnes vbique Chriſtianorum antiſtites in vincula coniici, et ad ſacrificandum compelli; *tertium*, quo iidem praeſules iterum in carcerem detrudi, ac *quartum* denique, quo carceri incluſi, ſi ſacrificaſſent, dimitti, ſin minus, tormentis excruciari, iubebantur. Omnia ergo edicta iſta feralia, ad totum orbem Romanum pertinebant, et vbique non modo proponebantur, vti Nicomediae factum, teſtatur Lactant. *de Mort. perſequut. Cap. XIII.* ſed et voce praeconis promulgabantur, vti de Caeſareenſi ciuitate refert Baſilius Magnus *Homil. XIX.* in Gordium Martyrem, dum ſcribit: *κηρύγματα δὲ ἦν πανταχοῦ, καὶ διαγράμματα ἥπλωτο κατὰ πᾶσαν ἀγορὰν, καὶ πάντα τόπον ἐπίσημον, μὴ προσκυνεῖσθαι Χριστὸν.* *Vbique audiebatur vox praeconis, perque omne forum, omniaque celebriora loca promulgabantur edicta, ne quis Chriſtum adoraret.* Contra non pauciora ſunt, quae Imperatores tantum circa certas prouincias vel ciuitates conſtituiſſe legimus. Eo enim Spanhemius refert omnia, quae Imperatores reſcripſiſſe dicuntur, ad prouincias et ciuitates, veluti ad Lacedaemonios et Achaeos, Plin. *Epiſt. X, 72.* ad Clazomenios, *l. 4. §. 5. D. de legation.* ad Nicomedienſes, *l. 5. D. de decret. ab ord. fac.* ad concilium Baeticae, *l. 1. D. de abigeis.* κοινῷ τῶν Θεσσάλων, *l. 37. D. de iudic. l. 5. §. 1. D. ad leg. Iul. de vi publ.* πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Θρᾳκῶν, *l. 1. §. 5. D. de adpellat.* ad communitatem Aſiae, *l. 6. §. 1. D. de excuſ.* τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *l. 25. D. de adpellat.* et ſimilia. Quamuis enim hae ſanctiones pragmaticae potius fuerint, quam edicta: tamen et illae, ſemel publicatae vim perpetuae legis vel edicti in illa prouincia vel ciuitate obtinebant. *l. 35. C. de epiſc. et cler.* Vnde facile intelligimus, quomodo ab edictis iſtis ſpecialibus differant MANDATA PRINCIPVM, quippe Praeſidibus dari ſolita, aliisque magiſtratibus, vt, quo vſque ſe porrigat eorum poteſtas, accurate ſcirent. Sic enim MANDATIS Traiani, ſibi datis, cautum eſſe, ait Plinius *Epiſt. X, 64. ne reſtitueret ab alio, aut a ſe relegatos: de iis, quos alius relegauerit et reſtituerit, nihil comprehenſum eſſe.* Et in *l. 35. D. de poenis cautum eſſe* dicitur MANDATIS *principalibus, quae praeſidibus*

bus dantur, ne quis perpetuis vinculis damnetur. Itaque Romanis idem fuit *mandatum* principis, quod apud nos vocant *eine Instruction:* ac proinde illud exhibendum erat ab eo, qui se cum mandatis Principis secretis fecisse iactabat, ceu diserte sancitum *l. 1. C. de mand. princ.*

§. VI.

Edicta haec principum, quo pacto publicata sint, ex his, quae antea passim obseruauimus, facile intelligitur. Supra enim vidimus ea et in charta proposita, et marmoribus, columnis, tabulis aeneis incisa, aut tabulis linteis et cerussatis inscripta fuisse. Ibidem etiam ostendimus, quin et superiore §. nouo Basilii testimonio probauimus, praecones eadem in foro aliisque locis celebrioribus promulgasse. Denique vbi supra de edictis praetoriis egimus, demonstrare nos meminimus, Principes edicta et constitutiones suas in vrbem ad Praefectos vrbi, in singulas dioeceses ad Praefectos Praetorio misisse, qui deinde ea communicasse videntur cum Proconsulibus aliisque prouinciarum ciuitatumque rectoribus, suis quibusque locis more maiorum promulganda. Id enim ex *l. 7. l. 13. et l. 61. C. Theod. de cursu publ. l. 16. C. Theod. de diu. offic. l. 14. Cod. Theod. de bon. proscript.* satis luculenter demonstrauit Iac. Gothofredus *ad Cod. Theod. Tom. I. p. 3.* ad quem Lectores, ad alia properantes, merito remittimus.

LIBER

LIBER II.

DE

HISTORIA EDICTI PERPETVI.

CAP. I.

DE PERPETVIS EDICTIS, QVALIA ANTE HADRIANVM IMP. FVERVNT.

§. I. *Quotuplici sensu* EDICTVM *dicatur* PERPETVVM. §. II. *Praetores aliique magistratus olim edicta sua per ipsum magistratus tempus pro lubitu mutabant.* §. III. *Senatusconsultum anno* V. C. DLXXXV. *factum, vt Praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent.* §. IV. *Illud non valuisse videri, et cur?* §. V. *Lex Cornelia de edictis perpetuis.* §. VI. *Varii scriptorum errores de Lege illa Cornelia.* §. VII. *Ius praetorium ex eo tempore paullo certius factum. Commentarii ad Edictum scripti.* §. VIII. *An Ofilius edictum perpetuum scripserit auctoritate et iussu Iulii Caesaris?* §. IX. *Dodwelli sententia expensa.*

§. I.

Qvae generatim de variorum magistratuum, vrbanorum aeque ac prouincialium, edictis, eorumque origine, varietate, formulis atque auctoritate dici possunt, ea nobis LIBRO PRIORE ita videmur exsequuti, vt magis vereamur, ne iusto plura, quam ne satis multa in chartam coniecisse iudicemur. Sed est huiusmodi rerum, quae vulgo ignorantur, tanta plerumque vbertas, vt alia ex aliis incidant, subeantque calamum, adeoque finis difficilius, quam principium, inueniatur. Ne quis tamen paullo morosior nobis occentet illud poëtae:

Maxima de nihilo nascitur historia:

signum dare iuuabit receptui, et pari diligentia inquirere in EDICTI PERPETVI historiam, eaque occasione et de vita SALVII IVLIANI, et de aliis historiae iuris capitibus bene, quoad eius fieri poterit, mereri. Quum vero viros doctissimos in eo vel maxime offendisse animaduerterim, quod parum accurate discreuerint notiones vocabuli, EDICTI PERPETVI, in ipso huius libri aditu dabo operam, ne

ne similis lectoris oculis caligo offundatur. PERPETVVM Latini vocant, non solum, quod sine fine, ac aeternum duraturum est, sed quod est continuum, nec vlla vicissitudine interruptum, quamuis non adeo diuturnum. Prior vocabuli significatio, in vulgus nota, procul dubio locum habet, quando Cicero *Tusc. Quaest. I, 41.* loquitur de *perpetuitate consequentis temporis:* nec non quum Plautus *in Cistell. I, 3. v. 46.* conqueritur, *vt sint humana, nihil esse perpetuum datum.* Posterior vero multo est frequentior, et nescio an vocabulo magis, quam prior ista, propria. *Oratio* PERPETVA non est, quae finem non habet, sed continua, non interpellata, quam et *continentem* vocat Cic. *Tusc. Quaest. I, 5.* Ita et Caesar *de Bell. Gall. VII, 57. paludem* PERPETVAM vocat non infinitam, sed continuam, et quae nullis agris siccioribus distinguitur. Quin et PERPETVA *amicitia* Q. Ciceroni *in Petit. Cons. Cap. VII.* non est sempiterna, quae non cadit in hanc mortalitatem, sed continua nullisque querelis interrupta. Denique dum apud Terent. *Hecyr. I, 2. v. 12.* Philotis ait, *biennium* PERPETVVM Corinthi *se miseram tulisse militem inhumanissimum:* manifesto indicat tempus continuum. Quod eleganter, vt solet, exprimens Donatus: *Vt continuationem*, inquit, *sui casus ostenderet*, PERPETVVM *dixit.* Iam vtramque vocabuli notionem locum habere animaduertimus, quando veteres mentionem faciunt EDICTI PERPETVI: nec audito illo vocabulo, illico existimandum est, eos nobis memorare edictum, perpetuo et ad omnem posteritatem valiturum, sed plerumque loquuntur de edicto, quod per annum vel tempus magistratus mutari, aliisque nouis veluti interpellari non potuit. Quo obseruato, iam facile etiam intelligimus, qui fieri potuerit, vt demum Hadriano Imp. acceptum feramus EDICTVM PERPETVVM, quum iam pridem ante eius tempora praetores *ex* EDICTIS *suis* PERPETVIS *ius dixisse* perhibeantur.

§. II.

Vt rem ab ouo ordiamur: duo potissimum fuisse, supra diximus, quae in iure honorario desiderarent prudentiores: alterum, quod singulis annis ei noui quid adstruerent successores: alterum, quod ne eo ipso quidem anno se suis edictis obstrictos existimarent magistratus, sed, quoties collibitum esset, nouum quid edicerent. Ex priore id metuendum erat incommodi, ne ius hono-

nora-

norarium demum fieret incertissimum; ex posteriore, ne, si sordidi homines honoribus fungerentur, ab iis pleraque fierent εἰς χάριν, ἢ καὶ κατ' ἔχθραν τινῶν, *in gratiam vel odium certorum hominum.* Id quod Romae frequentissime factum esse, iam supra ex Dione Cassio demonstrauimus. Iam vtrique malo quaerebatur remedium: sed quemadmodum pluribus vrgentibus malis, id agere solemus, vt, quod maxime nos vexat, illud quam primum a nobis amoliamur: ita idem consilium ceperunt Romani. Quum enim videretur liberae ciuitati multo intolerabilius, magistratibus licere, intra breue anni spatium edicta sua, prout visum esset, mutare ac refingere, eoque modo insidias honestissimorum quorumuis hominum fortunis struere, quam singulis successoribus permitti, vt noui quid attexere possent decessorum edictis: non mirum profecto est, prius Romanos de edicto per totum annum immutabili, quam de sempiterno et in perpetuum valituro cogitasse. Et vtriusque tamen edicta veteres, vti diximus, vocant PERPETVA. Dispiciendum ergo iam erit, quando primum cautum fuerit, vt edicta sub auspicia honoris semel proposita, intra annum istum nec refigerentur, nec mutarentur? Deinde, quo tempore edictum perpetuo valiturum, sit conditum? Iam de prioris generis edicto PERPETVO.

§. III.

De eo primum cogitatum anno v. c. DLXXXV. L. Aemilio Paullo et C. Licinio Crasso Coss. Tunc enim factum est SC. ne Praetores, vti huc vsque facere consueuissent, edicta sua saepius per annum mutarent, sed ex edictis suis perpetuis ius dicerent. Praeclari istius SCi, cuius nec Liuius, nec quisquam alius veterum scriptorum, meminit, notitiam debemus Actis diurnis, a Steph. Vin. Pighio *Annal. Rom. Tom. II. p. 378.* Reinesio *Inscr. Class. IV, 2. pag. 340.* et Henr. Dodwello *sub finem Praelectionum Cambdenianarum p. 665.* editis, in quibus et haec legimus:

V. K. APRILEIS.
FASCES. PENES. AEMILIVM.
BENE. MANE. SACRIFICAVIT. AD. APOLLINIS.
OVE. FECIT. LAVREATVS.
HORA. OCTAVA. SENATVS. COACTVS. IN. HOSTILIA.

SC. FACTVM. EST. VTI. PRAETORES. EX. SVIS. PERPETVIS. EDICTIS. IVS. DICERENT.

Exprimit nobis hoc quantiuis pretii monimentum eum, qui ſua ad Senatum relatione auctor fuit huius SCi condendi, puta L. Aemilium Paullum: exprimit tempus, quo factum, v. kal. April. anni ab v. c. DLXXXV: exprimit ſollemnitatem, quae illum Senatum anteceſſit; ac denique ipſum SC. luculenter deſcribit. Retulit tum ad Senatum L. Aemilius Paullus, *vir*, ex iudicio Velleii Paterc. *I, 9. in tantum laudandus, in quantum intelligi poteſt virtus.* Ordinarie enim ad Senatum referebat Conſul, quem penes faſces erant, Liu. *IX, 8.* niſi in republica eſſet Dictator, aut Conſul deceſſiſſet aut vrbe abeſſet. Tunc enim et per Praetorem, Tribunum pl. Interregem, Praefectum vrbi, more maiorum Senatus haberi poterat, ceu ex Varrone docet Gell. *Noct. Att. XIV, 7.* vt adeo nulla ſit dubitandi ratio, quin Aemilius, quem penes tum faſces, quique in vrbe praeſens erat, quippe ipſis Kal. Apriles demum in Macedoniam profectus teſte Liuio *XLIV, 22.* de re grauiſſima, id eſt, de edicto perpetuo, ſententias perrogarit. Viri huius ingenium quam maxime abhorrebat a calumnia forenſi, adeo vt Plutarchus *in Aemilio Paullo p. 256.* de eo ſcribat: Οὐ ταῦτα τοῖς εὐδοκιμȣ̃σι τότε νέοις ἐπιτηδεύματα ζηλώσας, ȣ̓δὲ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἀπ' ἀρχῆς πορευθείς. οὔτε γὰρ λόγον ἤσκει περὶ δίκας, ἀσπασμȣ́ς τε καὶ δεξιώσεις, καὶ φιλοφροσύνας, αἷς ὑποτρέχοντες οἱ πολλοὶ τὸν δῆμον ἐκτῶντο, θεραπευτικοὶ καὶ σπȣδαῖοι παντάπασιν ἐξέλιπε, πρὸς ȣ̓δέτερον ἀφυῶς ἔχων, ὡς δὲ ἑκατέρȣ κρείττονα τὴν ἀπ' ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως δόξαν αὐτῷ περιποιȣ́μενος, εἰς εὐθὺς διέφερε τῶν καθ' ἡλικίαν. *Non eadem, atque illius ſaeculi iuuenes nobiles, ſequutus ſtudia, neque eamdem a primo ingreſſus eſt viam. Neque enim cauſſas in foro dicere meditabatur, ſalutare, complecti, prenſare, (quibus rebus inſinuantes ſe multi auram popularem captabant, ſedulo populum obſeruando,) prorſus nihil curauit, neutrubi inhabilis, ſed vtroque excellentiorem fortitudinis, iuſtitiae, fidei, quaeſiuit gloriam, quibus illico aequales ſuos anteiuit.* Eiusmodi vero ingenia vix ferunt alios, prauis indulgentes adfectibus, et honore abutentes ſordide. Nihil ergo mirum fuerit, ſi abiturus in prouinciam patriae prius inſigne hoc relinquere voluerit iuſtitiae ſuae monimentum. Scrupulum quidem alicui iniicere poſſet vir doctiſſi-

ctissimus, Thomas Reinesius, qui Scriptorem huius insignis monimenti in vitiata Acta vrbana incidisse vel ideo existimat, quod in ea Consules alternis diebus inter se mutasse fasces dicantur, quum id ex aliorum auctorum sententia alternis mensibus fieri consueuerit. Sed erudite hunc scrupulum iam exemit Dodwellus *p. 668.* docuitque ex Polybii *Lib. III. Cap. CX.* et Liuii *XXII, 41. et 45.* fasces tum omnino alternis diebus mutatos esse, moremque, vt Consules fasces alternis mensibus haberent, satis tarde et breui ante Caesaris consulatum inualuisse. Tempus conditi huius SCi incidit in ipsas belli Macedonici curas, ad quod qua triduo post profectum esse Aemilium, hoc ipsum monimentum testatur, in quo paullo post legimus:

KAL. APRIL.

PAVLLVS. COS. ET. C. OCTAVIVS. PRAET. PALVDATI.

EGRESSI. SVNT. VRBE. IN. PROVINCIAM.

MACEDONIAM.

PROFECTI. INGENTI. ATQVE. INVSITATA.

FREQVENTIA. PROSEQVENTE.

Quem diem et Liuium notasse, supra vidimus. Iam facile est ad existimandum, rationes sonticas habere debuisse Paullum, cur inter mille curas, et veluti inter belli grauissimi praeludia de hoc SCo cogitarit, idque perfectum voluerit, priusquam vrbe egrederetur. Eas vero non aliunde rectius, quam ex Liuio, peti posse arbitramur. Eius enim Epitomator *Lib. XLIII.* obseruat, *Praetores nonnullos, eo quod* AVARE *et* CRVDELITER *administrassent, damnatos esse*, idque factum anno V. C. DLXXXII. triennio ante quam hoc SC. conderetur. *Conquesti erant Hispani de magistratuum Romanorum auaritia superbiaque, nixique genibus ab Senatu petierant, ne se socios foedius spoliari vexarique, quam hostes, pateretur.* Repetundarum quaeri placuerat, iusseratque senatus, vt Hispani sibi nominarent patronos. Nominarant illi M. Porcium Catonem, P. Cornelium L. F. Scipionem, L. AEMILIVM, L. F. PAVLLVM et C. Sulpicium Gallum. Recuperatores sumserant primo cum M. Titinnio Praetore, sed is quidem bis ampliatus, tertio absolutus est. Postea orta inter citerioris ac vlterioris Hispaniae legatos dissensione, illi Scipionem et Catonem; hi AEMILIVM et Gallum patronos sumserunt.

runt. Ad recuperatores adducti ab illis P. Furius Philus, ab his M. Matienus, grauissimis criminibus accusati ambo, ampliatique, quum dicenda de integra caussa esset, Furius Praeneste, Matienus Tibur exsulatum abierunt. Liuius, qui *Lib. XLIII. Cap. II.* haec fusius narrat, non obscure innuit, parum sancte peractum esse hoc iudicium. *Fama* enim *erat, prohiberi a patronis Hispanos, nobiles ac potentes compellare, auxeratque eam suspicionem Canuleius Praetor, quod omissa ea re delectum habere instituit, dein repente in prouinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur.* Similes querelas insequente anno Romam deferebant Graeci, grauiter conquesti de Lucretii, et Hortensii, Praetorum, facinoribus et spoliis, eiusque rei is exitus fuit, vt dicta illi a Tribunis pl. die decies centum millium aeris consentientibus quinque et triginta tribuum suffragiis damnaretur. Liu. *XLIII, 10.* Tam sordide, tam auare ac crudeliter iis temporibus munere suo fungebantur Praetores, eoque experimento didicerat Aemilius Paullus, non modo illis ex praetura occasionem esse, prouincias pro lubitu expilandi, sed et nobiles fauere hisce rapinis, nec e re sua esse putare, vt exempla fierent. Quum vero satis perspectum illi esset, Praetores praecipue edictis abuti ad aere emungendos prouinciales, eaque, quoties libitum esset, ita refingere, vt non possent non homines simpliciores in illa incidere, tanquam in laqueos: quis, quaeso, miretur, virum grauem, et iustitiae studiosissimum de remedio cogitasse? Solebant Romani magistratus, antequam de republica vel alia re maioris momenti ad Senatum referrent, sacrificare. Liu. *XXII, 11. Ita rebus diuinis peractis, de bello reque publica Dictator retulit.* Idem *XXIV, 11. Perpetratis, quae ad pacem Deûm pertinebant, de republica, belloque gerendo, et quantum copiarum, et vbi quaeque essent, Consules ad Senatum retulerunt.* Denique Varro apud Gell. *XIV, 7.* multis docet, *quibus diebus habere senatum ius non sit, immolareque hostiam prius, auspicarique debere, qui Senatum habiturus esset.* Obseruauit haec de edictis praetorum perpetuis senatum consulturus Aemilius Paullus, ac proinde BENE MANE SACRIFICAVIT AD APOLLINIS, QVE FECIT LAVREATVS. Nihil certius est, quam veteres sacrificasse coronatos, Romanisque prae ceteris coronas laureas placuisse. Prudent. *Apotheos. v. 547.*

Nonne

Nonne vides vt thuribulis frigentibus ignis
Marceat? vt canis pigrescat pruma fauillis?
Ecce palatinus pateram retinere minister
Non valet: elisa destillant balsama dextra
Flamen et ipse suas miratur vertice LAVRVS
Cedere, et incertum frustratur victima ferrum
Nescio quis certe subrepsit Christicolarum
Hic iuuenum.

In primis vero Apollinis sacra laurum desiderasse, testis est Apollonius Rhod. *Argonaut. II. v. 159:*

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.
Flauaque sunt viridi redimiti tempora LAVRV.

Quin Macrob. *Saturn. III, 12.* diserte scribit, Romanos *ad aram maximam sola lauro capita, et alia fronde non vincire, viderique et in capite Praetoris vrbani lauream coronam, quum rem diuinam Herculi faciat.* Et tamen, an genuina sit in monimento nostro lectio vocabuli LAVREATVS dubitat Dodwellus, quia in Vossiano exemplari inuenit *Laurentiae.* Hinc enim modo Laurenti, modo Accae Larentiae sacrificatum esse suspicatur, modo legendum putat *oue fecit Laxentina,* modo *oue fecit Tarentina.* Quae omnia nihili esse, facile patet. Sacra fecit Aemilius Consul more maiorum, quia habiturus erat Senatum idque non Laurenti, ita enim dicendum fuisset statim initio LAVRENTI BENE MANE SACRIFICAVIT, sed Romae, AD APOLLINIS aedem, adeoque non Accae Larentiae sacrificauit, sed Apollini, quia de edictis perpetuis consulere Senatum constituerat, iurium vero ac legum tutela esse credebatur penes Apollinem, vnde et *iurisperitus Apollo* vocatur a Iuuenale *Sat. I. v. 128.* et *iureconsultos iuxta Apollinis templum sedisse et tractasse,* ad eum locum notat vetus Scholiastes. Hinc et OVE FECIT, quia amica Apollini ouis, adeo vt ei, tamquam ἐπιμηλίῳ, id est, *ouium pastori* Camirenses, tamquam ἀρνοκόμῃ, vel *agnorum pastori* multi alii Graeci templa consecrarint. Macrob. *Saturn. I, 17.* denique sacra fecit LAVREATVS, quia laurus amica Apollini arbor credebatur, et coronam requirere haec sacra credebantur, Romani autem in sacris, ex eo tempore, quo lauretum in Auentino virere coepit, non nisi laurum adhibere solebant. Macrob. *ib. III, 12.* Peractis bene mane sacris, HORA OCTAVA SENA-

TVS

TVS COACTVS EST, quia ſatis rite factum credebatur SC. modo fieret ante ſolis occaſum, et in loco auſpicato, qualis hic erat CVRIA HOSTILIA, pone roſtra inter Capitolium et forum ſita, teſtibus Varrone et Feſto. Obſeruatis itaque omnibus, quae more maiorum oportebat, perrogatisque ſententiis, denique SC. FACTVM EST, VTI PRAETORES EX SVIS PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT. Ex quibus verbis patet, partim quod id SC. non ad ſolos praetores vrbanos, ſed ad omnes, etiam qui in prouincias mitterentur, pertinuerit, deinde quod iis neceſſitas impoſita ſit, per totum annum habendi edictum vnum idemque, idque non mutandi, quoad magiſtratu illo fungerentur.

§. IV.

Quamuis itaque nihil eſſet hoc SC. ſalubrius, nihil aequius: fatendum tamen, illud non eam vim conſequutum vt pro lege valeret. Male procul dubio habuit non modo Praetores, et Praeturae candidatos, ſed et praetoriae factionis homines, quod ea ſanctione permultum potentiae magiſtratus iſti detraheretur, et perfacile illis fuit, in partes trahere aliquem e tribunis plebis, qui et ipſe praeturam ambiturus erat, eumque perpellere, vt intercederet tam inimico praetorum maieſtati SCo. Colligi hoc poſſe videtur ex iisdem Actis diurnis. Nam III KAL. APRILES, adeoque biduo poſt, quam factum erat SC. quum denuo FASCES PENES AEMILIVM eſſent: POSTVMIVS TRIB. PLEB. VIATOREM MISIT AD COS. QVOD IS EO DIE SENATVM NOLVISSET COGERE. Multa hic Dodwellus de iure in vincula ducendi conſules, quod ſibi ſumſerint Tribuni plebis: at nihil de cauſſa ipſa, quae tum in iſtum furorem egit Poſtumium. Senatum cogere noluerat Aemilius, non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quia praeuiderat, Sco interceſſurum Poſtumium. Hic ira fremens viatorem ad Coſ. miſit. At in promtu nobilibus erat medium, in patrum plebisque iurgiis iam a longo tempore exploratiſſimum, vt tribunicias minas tribunicia interceſſione eluderent. Eo et tum vtebantur, qui a partibus Aemilii Paulli ſtabant, et Aemilii virtus, ſpesque Macedonicae victoriae, quam omnes fere praeceperant, facile perpulerunt vnum ex collegio tribunicio, vt intercederet Poſtumii, collegae decretis. Et ſic, vti Acta diurna habent, INTERCESSIONE P. DECIMII TRIB. PLEB. RES EST SVBLATA, et biduo poſt Aemilius vrbe exiit paludatus et ingenti atque inuſitata prouincia

uincia prosequente, in prouinciam, Macedoniam, profectus, tribunicio isti bello sese subtraxit. Tantum est, quod ex ipsius monimenti fragmentis coniectura adsequi licuit. At non desunt alia argumenta, quibus probetur, non valuisse ad posteros hoc SC. sed, absente Aemilio aut intercessione Tribunorum plebis, aut desuetudine, aut Praetorum potentia sublatum, adeoque AVCTORITATEM magis dicendum esse, quam SC. Eo enim nomine veniebant Senatus decreta, quibus intercesserant Tribuni plebis, eaque non alium sortiebantur effectum, quam vt ea de re iterum aliquando ad Senatum posset, ceu discimus ex Ciceron. *Epist. ad Attic. V, 2.* et *ad Famil. Epist. VIII, 7. et 8.* nec non Dion. Cass. *Lib. LV. p. 550.* Hinc mansit mos edicta, quoties collibitum esset, mutandi per annum, et centum prope annis post, anno v. c. DCLXXXIII. C. Licinio Crasso et Cn. Pompeio Magno Coss. C. Verri exprobrat Cicero *in Verr. I, 46. quod non modo edictum suum totum eorum arbitratu composuerit, qui ab isto ius ad vtilitatem suam nundinarentur, sed et* IN MAGISTRATV *contra* EDICTVM *illud suum sine vlla religione decreuerit*, itemque, *quod maxima eius fuerit libido in iure dicundo, maxima* VARIETAS DECRETORVM. Quod sane non permissum fuisset homini sordidissimo, si valuisset SCum istud saluberrimum, VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT.

§. V.

Quod ergo et aliis celeberrimis legibus euenisse, obseruat Dodwellus in Adp. *Praelect. Cambden. p. 780.* vt iam olim latae iterum essent rogandae: idem huic SCo contigisse animaduertimus. Quum enim tum frustranea fuisset amplissimi Ordinis prouidentia: elapsis ab eo annis plus quam centum noua lege opus fuit, quam tulit C. Cornelius Sulla, Tribunus pl. A. V. C. DCLXXXVI. C. Calpurnio Pisone et M. Acilio Glabrione Coss. quem Asconius Paedian. in *Argum. Orat. pro C. Cornelio, maiestatis reo p. 628.* laudat, *quod* non modo *in illo magistratu ita se gesserit, vt iustior, sed pertinacior videretur*, verum etiam quod *praeter districtum propositum aduersus principum voluntatem, cetera vita nihil fecerit, quod magnopere improbaretur.* Offensus is a Senatu, qui relationem eius saluberrimam de pecunia exterarum nationum legatis expensa non ferenda repudiauerat, varias rogauit leges, ad minuendam Senatus auctoritatem comparatas, veluti, ne quis, nisi per

populum legibus solueretur, et alias plures, quibus non modo plerique Collegae intercesserunt, verum etiam sese acriter opposuerunt Consules. Vnde tantus exortus tumultus, vt, quum Piso Cornelium a lictore prendi iussisset, fracti sint eius fasces omnes, lapidesque ex vltima concione in consulem iacti sint. Ita *per eiusmodi contentiones*, vt ait Asconius *totus prope tribunatus eius peractus est*. Quamuis vero reliquas rogationes omnes callide disturbarit Senatus, eaque in re plerosque Tribunos pl. adiutores haberet: praeter illam tamen, de lege solutione et alteram, eamque reip. vtilissimam, pertulit de edictis Praetorum perpetuis. De ea Asconius Paedianus: *Aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen inuitis, tulit,* VT PRAETORES EX EDICTIS SVIS PERPETVIS IVS DICERENT, *quae res tum gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere adsueuerant, sustulit.* Et Dio Cass. *Lib. XXXVI. p. 19.* Ἐσηγήσατο ὢν ὁ Κορνήλιος, κατ' ἀρχάς τε εὐθὺς στρατηγὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ' αὐτῶν παρατρέπειν. *Igitur rogationem tulit Cornelius, vt et statim a principio praetores praedicerent, quo iure essent vsuri, et deinde nequaquam ab eo deflecterent.* Addit Dio, occasionem ei legi dedisse nimiam, quam Praetores sibi permiserint, licentiam edicta saepius in aliorum odium gratiamque mutandi, quem Dionis locum supra aliquoties attigimus: sed tamen illud non impedit, quo minus verosimillimam putemus coniecturam Ez. Spanhemii, existimantis in *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. VIII.* C. Cornelium in primis mouisse recentia adhuc et biennio ante iudicio publico vindicata C. Verris facinora. Tantae enim fuerant flagitiosissimi illius hominis in vrbana ac Siciliensi iurisdictione sordes, vt omnino in mentem venire potuerit viro bono, fraenum iniiciendum esse intolerabili isti Praetorum licentiae. Ceterum tam aegre ferebant homines nobiles, *ea re gratiam sublatam esse ambitiosis praetoribus,* vt altero statim a tribunatu anno, maiestatis reum facerent Cornelium, in eoque opprimendo omnem operam industriamque collocarent, voti procul dubio damnandi, nisi viro optimo patronus adfuisset Cicero, cuius binae orationes si integrae exstarent, vel si accusatoris oratio, quae Asconii tempore adhuc circumferebatur, aetatem tulisset: plura fortassis, quae ad illustrandam celeberrimam legem perti-

pertinerent, inde haurire liceret, quibus iam non ſine moleſtia hodie caremus.

§. VI.

Quum vero ea, quae adhuc diximus, tam luculentis veterum teſtimoniis probari poſſint: non poſſumus ſane, quin miremur, viris etiam doctiſſimis hic meram caliginem offudiſſe illud edictum perpetuum, ex quo Praetores ius dicere iuſſerat lex Cornelia. Iac. Menardus, *in Not. ad Cic. Verr. I. p. 103.* adeo concoquere non potuit ſanctionem illam Corneliam, vt ideo ipſum Aſconii textum ſollicitet, et pro *ex edictis ſuis perpetuis* legendum putet *ex edictis ſuis propoſitis*. Ridicule, ſi quid aliud. Quaſi enim non et ante legem Corneliam ius dixiſſent Praetores *ex edictis ſuis propoſitis*: et quaſi ea res dici poſſit *gratiam ambitioſis praetoribus ſuſtuliſſe*, quod eos per legem Corneliam ex edictis propoſitis ius dicere oporteret. Propoſuerant ſane edicta omnes ante illam legem Praetores, neque vlla in re minus peccauerant, quam quod in proponendis edictis fuiſſent negligentiores. Immo potius in alteram partem peccauerant, quod plura ſingulis annis propoſuiſſent, ceu diſerte teſtatur Dio, et ideo voluerat Cornelius, vt praetorum edicta eſſent perpetua, vel, vt Dio explicat, *vt ab eo, quod ſe obſeruaturos, ſub auſpicia magiſtratus edicto praemonuiſſent, per totum deinde annum nequaquam deflecterent.* Fraudi itaque fuit Menardo vocabulum *edictum perpetuum*, cuius ille genuinam notionem, ceu primo huius capitis paragrapho praediximus, non eſt adſequutus. Fieri enim non poſſe exiſtimat, vt Hadrianus Imp. primus cogitaſſe de edicto perpetuo dicatur, ſi iam A. V. C. DCLXXXVI. lex Cornelia Praetores ex edictis ſuis perpetuis ius dicere iuſſiſſet. In aliam partem aberrant Ant. Auguſtin. *de Legib. p. 1195. Theſauri Graeuiani* et Simon Leuwius *in Not. var. ad l. 2. §. 10. D. de orig. iur.* et Henr. Dodwell. *Praelect. Camden. p. 113.* exiſtimantes quippe, iam multo ante Hadrianum per legem Corneliam edicta Praetorum ita facta eſſe perpetua, vt ſucceſſoribus iam tum ab eo tempore non amplius licuerit, a deceſſorum edictis recedere. Sed hos quoque vel maxime fugit ratio. Tantum enim abeſt, vt poſt legem Corneliam magiſtratuum edicta eſſe coeperint eo ſenſu perpetua, vt omnes praetores aeque ac proconſules, qui ibant in prouincias, deceſſorum ſuorum edictis aliquid adſtruerent.

 Quale

Quale quid fecisse Ciceronem, quum sedecim annis post legem Corneliam in Ciliciam iret proconsul, ex ipsius epistolis ad Atticum et Appium Claudium scriptis supra iam demonstrauimus. Denique nescire nos fere fatemur, quid in mentem venerit Guil. Grotio, quando *Lib. II. de vit. ICt. Cap. VI.* notat Libergeum, quod annua Praetorum edicta adpellarit perpetua. *Certe*, inquit, *alia edicta iurisdictionis perpetuae caussa a praetoribus sub ingressum magistratus proponebantur, vt scirent ciues, quod ius quisque illo anno dicturus esset: alia vero, prout res incidit, id est, pro negotii qualitate, quod apud ipsos tractabatur, cuius generis sunt edicta commonitoria et peremtoria, quam differentiam diuersis verbis inculcat Iurisconsultus Vlpianus l. 7. D. de iurisd. Sed nusquam ante Hadriani tempora* PERPETVI EDICTI *vox reperitur.* Sed quid illa distinctio contra Libergeum? Et annon ideo Praetores edicta perpetuae iurisdictionis caussa dicuntur proposuisse, quia per totum annum ex iis ius dixerunt, quum reliqua repentina tantum in vna caussa valerent? Et quis non miretur, tam confidenter adseuerare Grotium, ante Hadriani tempora non reperiri vocabulum edicti perpetui: quum, si vel maxime ei condones, quod non viderit Acta diurna, non ignorare tamen debuisset, eo vocabulo vsum esse tempore Ciceronis C. Cornelium vel saltim non multum post Augusti aetatem Asconium Paedianum?

§. VII.

Quamuis itaque ea Lege Cornelia nondum effectum esset, vt vel in vrbe vel in prouinciis exstarent edicta vere perpetua, quale postea conditum esse nouimus a Saluio Iuliano: negari tamen haut potest, multo certius ex eo tempore factum esse Praetorium, nec tam immodeste, vti antea illud subinde esse immutatum. Quamuis enim ideo non ademta esset Praetoribus potestas, noua quaedam, quae iusta reique publicae salubria iudicarent, sub ingressum magistratus edicendi: intacta tamen relinquebant pleraque, quae tamquam tralatitia et vsu diuturno probata acceperant a decessoribus, atque ita eueniebat, vt eadem quidem edicti capita quotannis in albo legerentur, quamuis aliquando additamentis quibusdam locupletiora. Atque hinc facile intelligimus, qui fieri potuerit, vt iam ante Hadriani tempora in edictum Praetoris Commentaria scriberent iurisconsulti. Ea enim interpretabantur edicti capi-

capita, quae tralatitia erant, quaeque proinde noui Praetores quotannis in edicta sua transscribebant. Sic SERVIVM SVLPICIVM, summum qui Ciceronis aetate floruit, iurisconsultum *duos libros ad Brutum, perquam breuissimos ad Edictum subscriptos reliquisse*, testatur Pomponius *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Vbi *τὸ subscribere* indicare videtur breues notas vel scholia, quae vel margini edicti adleuerat, vel ipsi edicto subiunxerat Sulpicius. Vtcumque vero sese res habeat, Pomponii istud testimonium suffragio suo confirmat Vlpianus, a quo laudari videmus Seruii librum primum ad Edictum *l. 5. D. de instit. act.* Non multo post A. OFILIVS, iurisconsultus eximius et eques Romanus, C. Iulio Caesari familiarissimus *Edictum Praetoris primus diligenter composuit. d. l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Quod quamuis ita intelligi possit, Ofilium tale quid molitum esse sub Caesare, quod sub Hadriano Saluius Iulianus, qua de re paullo post dispiciemus: certissimum tamen est, eum quoque interpretatum esse Edictum, quum eius sententiam vel interpretationem diserte laudet Vlpianus *l. 1. D. ne quis eum, qui in ius voc.* ANTISTII porro LABEONIS, qui Augusti saeculo iurisprudentiae principatum tenuit, libros ad Edictum non modo allegat Vlpianus *l. 1. §. 5. D. de fugitiu.* sed et Gell. *Noct. Att. XIII, 10.* qui *in iis lepide et argute multa reperta inueniri*, ait, et ex libro quarto obseruat, *sororem adpellatam esse, quasi quod seorsum nascatur, separeturque ab ea domo, in qua nata sit, et in aliam familiam transgrediatur.* Quin non modo de edicto Praetoris vrbani bene meritus esse videtur Labeo, sed et de praetoris peregrini. Nam vt *libri Praetoris vrbani* memorantur, ab Vlpiano in *l. 19. D. de verb. signif.* ita et *Praetoris peregrini* librum XXXI. laudari videmus *l. 9. §. 4. D. de dolo mal.* Quo loco non possum, quin mea ipsius vineta caedam, retractemque, quam alio loco de his libris proposui sententiam. Quum enim olim coniecissem, prioribus Labeonem de officio Praetoris vrbani, posterioribus de officio praetoris peregrini egisse: iam plane adsentior Henr. Bern. Reinoldo, existimanti, *Var. Cap. XXXVII.* libros Praetoris peregrini nihil fuisse aliud, quam edicti istius Praetoris interpretationem: idemque iam sentio de libris Praetoris vrbani, quia Labeonem in illis ipsa edicti verba explicasse ex *l. 19. de verb. sign.* manifestum est. Hinc libri Praetoris vrbani iidem esse videntur cum libris ad Edictum: Libros

bros vero praetoris peregrini Commentaria ad Edictum Praetoris peregrini comprehendisse censemus. Neque enim tam amplum fuit Praetoris illius officium, vt ei describendo libros XXXV. et plures impendere voluerit Labeo. Praeter hos et SABINVM interpretatum esse edictum praetoris vrbani, testis est Paullus *l. 18. pr. D. de operis libert.* vbi Librum V. eorum commentariorum citat. Massurius is fuerit an Coelius, non facile dixerim, quamuis priori hos libros tribuere non dubitent Bertrandus *de Iurispr. I, 4.* Guil. Grot. *de vit. ICt. II, 1.* et Fabric. *Biblioth. Lat. Lib. IV. Cap. IX. p. 815. Vol. 1.* At vtrumuis eorum intelligas, commentarium alterutrius in Edictum habes, ante Hadriani tempora scriptum, quia priorem sub Tiberio; posteriorem sub Vespasiano floruisse constat. FVLCINIVM quaedam scripsisse in Edictum, ex *l. 13. D. de condict. furt. l. 29. D. de religios.* et *l. 7. D. quib. ex causs. in poss. eat.* colligitur. Eumdem anteriorem fuisse Hadriano, quin Proculo et Neratio, ex *l. 43. D. de mort. causs. donat. l. 3. §. vlt. D. de act. rer. amot.* discimus. Eodem referre fortassis liceret VIVIANVM, OCTAVENVM et MELAM, si recentiorum tantum auctoritate staremus. Sed vti negari non potest, Melam Nerua et Proculo; *l. 11. D. ad L. Aquill. l. 3. §. fin. de act. rer. amot. l. 14. D. de ann. legat.* Octauenum Aburno Valente et Hadriano; *l. 67. D. ad SC. Trebell.* Viuianum denique saltim ante Pomponium scripsisse: ita edictum illos esse interpretatos ex instituto, mihi quidem nondum liquet.

§. VIII.

Sed inter tot iureconsultos, qui in edicto interpretando ingenia iam ante Hadriani tempora exercuerunt, nullus maiorem sibi celebritatem peperit A. OFILIO, quem Dodwell. in *Adpend. Praelect. Cambden. p. 780.* tale scripsisse edictum existimat, quale postea Hadriani auspiciis adornauit Saluius Iulianus. Verba viri doctissimi, quamuis prolixiora, ipsa hic legi operae pretium erit. *Sub Iulio*, inquit, *primus edictum perpetuum composuisse dicitur C. Ofilius, teste Pomponio. Erat itaque et ante Iulium perpetuum Praetoris edictum, a Sulpicio commentariis illustratum, et tamen Iulio iam rerum potiente, primus edictum composuit Ofilius. Nec difficile tamen erit, illa inuicem conciliare, si dixerimus, Praetores antiquiores ita perpetuum edictum obseruasse, vt locus nullus fuerit gratiae, nec licuerit Praetori ab eo, quod initio Praeturae susceperat, discedere. Sic enim*

nim locus nullus erat gratiae in caussa amicorum. Sed varia ria interim fuerant superiorum Praetorum edicta, pro vario Praetorum annuorum arbitratu. Nec vnum aliquod edictum delegerat Senatus, quo tenerentur annorum futurorum omnium praetores. Erant itaque in illis alia aliis meliora, et pro captu annuorum Praetorum certe gratiora. Hoc vnum censuerat Senatus, ne pro arbitratu suo Praetor nunc vnum sequeretur, nunc aliud decessorum edictum, nec nouum sibi ex omnibus colligeret, sed vnam aliquam eamdemque iuris normam in magistratus tempore vniuerso obseruaret. Satius esse duxit Iulius, si bona edictorum omnium in vnum aliquod edictum colligenda curaret, nec in vnum annum, sed pro vniuersa praetorum successione perpetuum esse decerneret. Ergo edicto illi colligendo opera necessaria erat viri in iure praesertim praetorio versatissimi, qualis ille erat Ofilius. Non tamen satis erat ad edictum istud stabiliendum, seu Praetoris annui potestas, seu etiam iurisconsulti. Ergo compositum ab Ofilio sanciuit Caesar, Dictatoria eius potestate, vel eo forsan auctore atque referente Senatus. Dictator erat reip. constituendae caussa, quo nomine alia multa in legibus iam constitutis innouauit. Hactenus Dodwellus, qui et in sequentibus instituta inter Ofilii et Iuliani edicta comparatione, ambo sibi persimilia fuisse iudicat. Compositum enim ab Ofilio ICto sanciuisse Caesarem, et a Iuliano iurisconsulto compositum similiter sanciuisse Hadrianum. Id tamen fuisse in posteriore illo exemplo nouum, quod posterius illud Edictum Hadrianeum commentariis suis illustrarint, quotquot habeamus in Pandectis, iurisconsulti, ideoque neglecta sit priorum edictorum mentio, quod nihil illa commune cum scriptorum, quos habeamus, coaeuis moribus haberent. Ex quibus omnibus patet, ad duo praecipua capita reduci posse viri in his rebus acutissimi sententiam. Primo enim Ofilium Iulii Caesaris auspiciis tale condidisse edictum perpetuum existimat, quale postea composuit Iulianus: deinde illud vel a Caesare Dictatore, vel a Senatu, ad quem ea de re Caesar cum praerogatiua suffragii sui referre potuerit, confirmatum et in forum receptum fuisse.

§. IX.

Sunt in his, quod ipse, qua fuit modestia, fassus est auctor doctissimus, permulta non adeo, quam vel ipse, vel nos vellemus, comperta atque explorata. Si quis tamen, quid sentiam,

ex

ex me quaereret, Dodwellum ego DIVIDERE SENTENTIAM vetere formula iuberem. Prius enim, quod de edicto Ofiliano adfirmat, certissimum; posterius vix verosimile esse arbitramur. Vt A. Ofilium, (quem Dodwellus perperam Caium vocat,) Iulii Caesaris auspiciis edictum, quod perpetuo et ad omnem posteritatem valeret, concinasse credamus, multa sunt, quae nobis persuadent argumenta. Primo enim de Caesare disertis verbis refert Suetonius *Cap. XLIV.* eum *destinasse ius ciuile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia optima quaeque et necessaria in paucissimos conferre libros.* At nihil egisset Caesar, si neglexisset ius honorarium, nobilissimam fere partem, ac veluti *viuam vocem iuris ciuilis. l. 8. D. de iustit. et iur.* Deinde quum ICti operam desideraret labor iste diffusissimus: cui potius, quaeso, illum delegasset Caesar, quam A. Ofilio, qui tum et principatum inter iurisconsultos tenebat, ac proinde a Cicerone et Attico magni fiebat, ceu ex *Epist. ad Famil. VII, 21.* et *l. 234. D. de verb. sign.* patet, et ipsi Caesari erat familiarissimus. *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* Praeterea adhibitum illum esse a Caesare, ex eo patet, quod Pomponius eum EDICTVM *Praetoris* PRIMVM *diligenter* COMPOSVISSE scribit. Primus vero qui composuisse potest, quum ante eum eumdem laborem ipso teste Pomponio occuparit Ser. Sulpicius? Primum ergo eum oportet edictum scripsisse, publica auctoritate, et tale quidem quod et in posterum in foro perpetuo esset valiturum. Accedit, quod quum *Seruium duos libros perquam breuissimos ad Edictum subscriptos reliquisse* dicat Pomponius, *Ofilium edictum ipsum primum diligenter* COMPOSVISSE, narret. Quae sane eadem est phrasis, qua veteres Saluii Iuliani laborem describunt. Aurel. Victor. *Cap. XIX. Iulianus primus edictum, quod varie inconditeque a Praetoribus promebatur, in ordinem* COMPOSVIT. Eutrop. *Hist. VIII, 9. Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui sub diuo Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Paeanius in Metaphrasi: ὃς τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. Hieronymus *in Chron. Euseb. n. MMCXLVII. Saluius Iulianus perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Denique Iustinianus in Graeca constitutione, qua Digesta confirmauit, §. 18: Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών. *Hadrianus ea, quae a Praetoribus quotannis edicta fuerant, breui complexus est libello ad-*

sum-

sumto ad id optimo Iuliano. Quare ex similibus verbis colligas, similem fuisse A. Ofilii et Saluii Iuliani laborem, et vtrumque ex variis Praetorum edictis vnum perpetuum principum suorum auspiciis compilasse. At publica tamen vel Caesaris Dictatoris perpetui, vel Senatus populique Romani sanctione confirmatum et in forum receptum esse compositum illud ab Ofilio edictum, quod posteriore loco statuit Dodwellus, id vero nec vlla veterum auctoritate niti, et vel ideo parum probabile videtur, quod omnia illa Caesaris consilia, quae de emendando iure ceperat, fata turbasse, testatur Suetonius: *Talia*, inquiens, *agentem atque meditantem mors praeuenit*. Elegans ergo procul dubio fuit is Ofilii labor, et fortassis auctore Iulio Caesare susceptus, quin et perpetuo fori Romani vsui, nisi fallimur, destinatus: sed qui tamen nunquam obtinuit legis publicae robur, fatis eam gloriam Saluio Iuliano destinantibus, vt primus et edictum vere perpetuum in ordinem redigeret, illudque SCo firmatum, et pro norma iurisdictionis perpetua atque immutabili in vniuerso orbe Romano receptum, videret, viuusque, vt ita dicam, posteritati interesset.

CAP. II.

DE TEMPORE CONDITI EDICTI PERPETVI, ET CVR ISTE LABOR SALVIO IVLIANO DEMANDATVS.

§. I. *Edictum vere perpetuum conditum est sub Hadriano Imp.* §. II. *Hadrianus, Numae aemulus, nouarum legum conditor.* §. III. *Genuina conditi edicti perpetui era figenda in ann. erae Dionys.* CXXXI. §. IV. *Auctor edicti Saluius Iulianus. Eum tunc praetura functum videri.* §. V. *Et edictum composuisse auctoritate Hadriani.* §. VI. *Iulianum ex variis aliis edictis collegisse edictum suum.* §. VII. *Quaedam tamen de suo addidisse, alia detraxisse atque immutasse.* §. VIII. *Immo et quaestiones, inter Proculeianos et Sabinianos agitatas, decidisse.* §. IX. *Illius auctoritas.* §. X. *Quid iurisprudentia* MEDIA. §. XI. *Auctoritatem suam edictum perpetuum conseruauit etiam sub insequentibus Imperatoribus. Seueri Imp. irritum consilium.* §. XII. *Plerique ICti post Hadrianum ad Edictum illud se frequenter referunt.* §. XIII. *Illud in scholis iuridicis ab Antecessoribus explicatum.* §. XIV. *An sectae iurisconsultorum plane cessauerint, condito edicto perpetuo?*

§. I.

Sed iam demum ad EDICTVM vere PERPETVVM progredimur, id eſt, ad tale, quod ideo conditum, vt in foro Romano ſemper in vſu foret, neque ab vllo futuro Praetore vnquam vel totum, vel ex parte, mutaretur. Hanc acceſſionem iurisprudentia debet non Antonino Pio, cuius auſpiciis edictum perpetuum prodiiſſe putauit Paullus Diaconus *Hiſt. Miſcell.* multo minus Didio Iuliano, Imperatori, cui ex corrupto loco Aurelii Victoris *Cap. XIX.* eam laudem tribuunt Garro *ad l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* et vir magnus, Hugo Grotius *in Florum Sparſionibus p. 87.* verum Hadriano, ambiguae quidem famae principi, ſed artium tamen omnium, quae pacem ornant, ſtudioſiſſimo. Huic enim iſtud edictum tribuunt non modo Eutrop. *VIII, 9.* ſed et Iuſtinianus Imp. quorum teſtimonia ſuperioris Capitis paragrapho vltimo adlata hic non de nouo adſcribimus. Addimus potius iam alia in ipſo iure noſtro paſſim obuia. Ita in *l. 7. C. de incol.* Diocletianus et Maximianus AA. citant DIVVM HADRIANVM *in Edicto ſuo*, vbi res ipſa docet, in animo illos habuiſſe edictum perpetuum. Sed et Paullus *Recept. Sent. I, 20, 1.* dum ſcribit, *inter fideiuſſores*, EX EDICTO PRAETORIS *ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligationem diuidi*, ſatis indicat, ſe reſpicere ad epiſtolam D. Hadriani, qua beneficium diuiſionis inductum nouimus, *§. 4. Inſt. de fideiuſſ. l. 26. D. eod. l. vlt. C. de conſt. pec.* quamque ſtatim in edictum perpetuum recipi iuſſit princeps, tanquam ius perpetuo valiturum. Id quod ſane ſucceſſorum quisquam non temere feciſſet. Sed nolo immorari demonſtrandae rei, quam hodie non temere quemquam vocare in dubium, arbitror.

§. II.

Id potius obſeruare hic licebit, nulli principi eam laudem magis deberi, quam Hadriano, quem nihil prius, nihilque antiquius habuiſſe conſtat, quam vt veluti nouam ciuitatem legibus conderet, eaque in re etiam, vti in reliquis plerisque Numam Pompilium imitaretur. Sollicitus futuri iuuenis, teſte Spartiano *in Hadr. Cap. II.* Virgilianas ſortes conſuluerat. Excidebat tum ſors, quam alii ex Sibyllinis verſibus ei prouenilſe dicebant, locus, puta Virgilii *Aeneid. VI. v. 809. ſequ.*

Quis

Quis procul ille autem, ramis insignis oliuae
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani, primam qui LEGIBVS *vrbem*
Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Missus in imperium magnum.

Sortem probante euentu, totum se ad Numae exemplum componebat Hadrianus, adeo, vt in quibusdam κακόζηλος posset videri. Pluribus id demonstrauit Dodwellus *Praelect. Cambden. VII. §. 6. p. 295. sequ.* obseruauitque, principem illum paene in omnibus se Numae similem praestitisse. Quemadmodum Numa ferocem populum pacis artibus imbuebat: ita Hadrianus adeptus imperium, ad priscum se statim morem instituit, et tenendae per orbem terrarum paci operam intendit, Spartian. *Hadr. Cap. V.* et imminentia bella vel colloquio repressit, Id. *Cap. XII.* vel pacem et cum contemtu suo redemit: Id. *Cap. XVII.* eaque re id consequutus est, vt *expeditiones sub eo graues nullae essent, bella etiam silentio paene transigerentur.* Spartian. *ib. Cap. XXI.* Quemadmodum deinde religionum ad superstitionem vsque studiosus fuerat Numa: ita eamdem ἐθελοθρησκείαν adfectabat Hadrianus. *Sacra* enim *Romana diligentissime curabat, peregrina contemnebat, Pontificis maximi officium peragebat,* teste Spart. *Cap. XXII.* Artium quoque ac disciplinarum omnium non ob aliam prope caussam patrocinium susceperat Hadrianus, Imp. quam vt ea quoque in re paria faceret cum Numa Pompilio. Hinc Aurelius Victor Schotti *Cap. XIV. Pace ad orientem composita Romam regreditur. Ibi Graecorum more, seu* POMPILII NVMAE, *caerimonias, leges, gymnasia doctoresque curare occepit.* Quin ne in minimis quoque dissimilis Numae videretur, Hadrianus imitari etiam voluit

crines, incanaque menta
Regis Romani.

Nam, vt Xiphilinus *Lib. LXVIII. p. 777.* obseruauit, Ἀδριανὸς πρῶτος γενειᾶν κατέδειξε, *Hadrianus primus barbam nutriuit,* idque satis confirmant eius numi, in quibus primus omnium Imperatorum barbatus sistitur, quum decessores eius omnes raso mento fingantur. τῦτο γὰρ ἐκ παλαιῦ πάντες οἱ ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἐποίυν. *Erat enim haec vetus consuetudo ciuium Romanorum, ac ipso-*

ipſorum principum, vt eodem loco ſcribit Xiphilinus. At nulla quidem re magis Numae ſimilis eſſe ſtuduit, quam ferendis legibus, eisque ad reipublicae conditionem, qualis tum erat, attemperandis. Hinc vt Aurelius Victor, paullo ante laudatus eum *Graecorum more, ſeu Numae Pompilii* LEGES *curare coepiſſe*, teſtatur: ita Latinus Pacatus *in Paneg. Cap. XI.* eum LEGIBVS *remp. imbuiſſe*, Paullus vero Oroſius *VII, 13.* et Io. Sarisber. *Nug. Curial. VIII, 19. rempublicam iuſtiſſimis legibus ordinaſſe* ſcribunt. Quin Niceph. *Hiſt. Eccleſ. III, 24.* Hadrianum Draconi et Soloni, Graecorum legislatoribus comparat, quod et Athenienſibus leges petentibus ex Draconis, Solonis reliquorumque libris iura conſtituerit, id quod et ante Nicephorum memoriae prodiderunt Euſebius *in Chronic. ad Olymp. CCXXV, 1.* et Caſſiodorus *in Chronico.* Quis itaque miretur, quaeſo, Principem tam legum nouarum cupidum, id ſibi negotium ſuſcepto principatu vel maxime datum eſſe credidiſſe, vt et ius Praetorium redigeret in ordinem, illudque ex incerto redderet certiſſimum ac perpetuum?

§. III.

De ipſo anno, quo conditum eſt edictum perpetuum, dubitare nos non patitur Euſebius, quem eo tutius procul dubio ſequimur, quo certius conſtat, eum antiquiora pleraque ex IVLIO AFRICANO deſcripſiſſe, qui non niſi centum circiter annis ab Hadriani abfuit temporibus, chronologiam ſuam perſequutus ad annum Dionyſiacae erae CCXXI. qui Grati et Seleuci Coſſ. nominibus ſignatur, ceu animaduertit Georgius Syncellus *p. 212.* Potuit itaque et Iulius Africanus compertam habere genuinam conditi edicti perpetui eram, et Euſebius illam ex Iulio Africano, Hieronymus ex Euſebio diſcere, vt nulla ſit cauſſa, teſtimonium illud, quod ſolum ex antiquitate ſupereſt, repudiandi. Ait autem Euſeb. *in Chronico n. MMCXLVII. Saluius Iulianus perpetuum compoſuit edictum.* Iſte vero annus ab Abraamo MMCXLVII inchoandus eſt a Kalendis Octobr. anni Dionyſiaci CXXX. ab ipſo Euſebio ſignati conſulatu Κατυλλίνου καὶ Ἄπρου, id eſt, v. c. DCCCLXXXIV. Quum vero inſequente demum anno Hadrianus celebrarit Quindecennalia, eaque vtplurimum nouarum etiam legum promulgatione illuſtriora reddi ſolerent, vti cum adparatu docuit vir acutiſſimus, Ant. Pagi *Diſſert. Hypatic. Part. II. Cap. IV. §. III. p. 123.* nulli dubitamus, quin

et

et edictum perpetuum proximo demum anno sit publicatum, adeoque genuina illius era incidat in annum Dionysiacum cxxxi. consulatumque Ser. Octauii Laenatis Pontiani et M. Antonii Rufini. Atque is quidem annus, in quem etiam Tillemontius *in Hist. Imp. Tom. II. Part. II. p. 408.* reiicit edicti perpetui originem, sine dubio erit pro genuina edicti perpetui era habendus, nisi Hadrianum vno anno anticipasse Quindecennalia, credere malimus laudato Ant. Pagi, *ibid. Cap. XI. p. 209.* quamuis ipse vir doctissimus postea annum Dionys. cxxxi. praetulerit *in Crit. Baron. Tom. I. p. 127.* Manifesto itaque errat Ren. Bottereau, qui *in Hadriano Legislat. p. 189.* eram edicti perpetui figit in anno Dionys. cxxxii. quo Augurinus et Seuerianus fasces tenuere, et in notatione tamen margini attexta, existimat, se ab Eusebio non dissentire. Licet enim concedamus, Eusebium annos Hadriani completos numerare a iii. Id. Aug. tamen et sic edictum perpetuum publicatum esse oportet anno Dionysiaco non cxxxii. sed proxime antecedente cxxxi. ceu vnusquisque calculi chronologici non plane imperitus facile animaduertit. Minime omnium opus fuerit, in Baronio refutando haerere, qui, sicuti temporum rationes fere vbique perturbat: ita et Edictum perpetuum toto triennio facit recentius, promulgatum quippe ex eius sententia anno erae Dionys. cxxxiv. Leuauit nos eo labore, qui vniuersae Baronii chronologiae seueram limam adhibuit, doctissimus Pagi, ad quem ideo Lectorem merito remittimus.

§. IV.

Hadrianum eam in rem vsum esse opera iurisconsulti eximii, SALVII IVLIANI, inter omnes constat. Eum enim huius edicti auctorem ac conditorem celebrant non modo Eutrop. *VIII, 9.* Euseb. *in Chron. n. MMCXLVII.* et fortassis etiam Spartian. *in Seuero Cap. XVII.* verum etiam iura nostra, veluti *l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.* et *l. 10. C. de condict. indebiti* vbi Iustinianus eum diserte vocat *summae auctoritatis hominem et praetorii edicti perpetui ordinatorem.* Enimuero quum Hadriani aetate permulti floruerint iurisconsulti eximii, et Iuliano forsan nec doctrina, nec rerum ciuilium vsu postponendi, veluti T. Aristo, Neratius Priscus, Iuuentius Celsus aliique, quos et *in consilio Hadriani fuisse,* et *omnes a Senatu probatos esse,* scribit Spartian. in *Hadr. Cap. XVIII.* non absurde quae-

 ritur,

ritur, cur Iulianum potiſſimum ex omnibus delegerit Hadrianus, qui edictum iſtud perpetuum componeret? Erant, tum procul dubio, qui et doctrinae, et aetatis, et honorum praerogatiua, ſuo quodam iure poſtulare poterant, vt ipſi potius ſcribendo edicto adhiberentur. Praeterea inuidiam procul dubio et ſibi et Iuliano non minimam conflaſſet Hadrianus, ſi eum ſolum et prae reliquis omnibus huic operi parem iudicaſſet; ſaltim non potuiſſent non id aegre ferre Proculeiani, ſi Hadrianus, ſuum duntaxat ſequutus iudicium, diuerſae ſectae anteſignano negotium dediſſet ſcribendi edictum perpetuum, in plerisque controuerſiis in poſterum pro norma in foro et ſcholis iuridicis futurum. Oportet ergo cauſſam fuiſſe iuſtiſſimam, cur Iulianum reliquis omnibus eius aetatis iurisconſultis praeferret, et talem quidem, vt ne poſſent quidem reliqui Iuliano inuidere. Qualem vero ego non aliam reperire poſſum, quam quod eo ipſo anno praetura functus ſit Iulianus. Id ſi ponamus, facile rationem ſui iudicii reddere potuit Hadrianus. Cui enim alii edicti praetorii adornandi curam iure potiore demandaſſet, quam Praetori, cui ipſa quodammodo officii ratio hunc laborem imponere videbatur? Et quis quaeſo praetorum magis labori illi par videri poterat, quam iurisconſultus ille nobiliſſimus? Coniecturam hanc ſane ne inanem atque improbabilem ego exiſtimem, multis moueor argumentis. Primo enim Iuſtinianus in Graeca *conſtitutione de confirmatione Digeſtorum* §. *18.* Hadrianum componendo Edicto perpetuo adhibuiſſe ait τὸν κράτιστον Ἰουλιανόν. Κρατίστους enim dictos, qui honoribus fungerentur, *Lib. I. Cap. I.* §. *XI.* obſeruauimus, et ita ob geſtos honores frequenter adpellatur Vlpianus a Modeſtino *l. 2.* §. *vlt. et l. 4.* §. *1. D. de excuſat. tutor. l. 2.* §. *5. D. qui pet. tut.* nec alia ratio eſt, cur in Actibus apoſtolicis κράτιστοι audiant Feſtus et Felix, Procuratores Caeſaris, apud Plutarchum Fundanus, apud Ioſephum Epaphroditus, apud Iuſtinum Martyrem Diognetus. Itaque honore functum oportet Iulianum, quum Edictum perpetuum concinnaret. Deinde Praeturam illum geſſiſſe, nemo dubitabit, quum ipſae Praeturae ſuae meminerit *l. 5. D. de manumiſſ. vind.* Quid ergo prohibeat, quo minus eum hoc ipſo anno Praetorem fuiſſe cenſeamus, quum nec temporis ratio, nec aliud quidquam huic diuinationi repugnet. Denique, quod palmarium eſt, Iulianum edicto quaedam noua capita, veluti edictum *de coniungendis cum emancipato liberis*

eius

eius adstruxisse, infra suo loco demonstrabimus pluribus. Atqui edictis tralatitiis noua adsuere, proprium tum erat Praetorum officium, neque priuatus quisquam temere eam sibi potestatem sumsisset. Quare nihil certius puto, quam Saluium Iulianum, quum id edictum ederet, Praetorem designatum fuisse, eaque fretum potestate iussu Hadriani ita composuisse edictum, vt tralatitiis, quae collegerat, more maiorum quaedam noua adsueret, adeoque vltima vice eo iure vteretur, quod satis norat, nulli in posterum praetori relictum iri.

§. V.

Ex iisdem autem, quae supra produximus, veterum testimoniis satis adparet, non priuata industria, vti alios iurisconsultos, sed auspiciis Principis auctoritateque publica edictum perpetuum composuisse Iulianum. Vnde merito eorum desideres iudicium, qui vasta illud Digestorum opera, a Iuliano ac Triboniano compilata cum edicto perpetuo, id est, βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello*, ceu vocat Iustinianus, confundunt. Id quod tamen faciunt quamplurimi, quamuis, vt fit, ne ipsi quidem inter se consentiant. Sic Menag. *Amoenit. iur. ciu. Cap. XXIV.* notat Claudium Colombettum, scribentem in praefatione paratitlorum, Saluium Iulianum centum Digestorum Edictorum libros edidisse. Exstat etiam Matth. Blastaris Hieromonachi Historia Iuris, quam ex Codice Vossiano Leidensi edidit V. C. Io. Alb. Fabric. *Biblioth. Graec. Vol. XII. p. 367. sequ.* in qua adhuc magis ridicula legas: Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα. *Haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, aliorum quidem praescripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digestorum siue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta.* Hic manifestum est, Colombettum edictum perpetuum cum Iuliani Digestis, quorum tamen non centum, sed nonaginta libri exstiterunt, Graeculum autem cum ipsis Iustinianeis Pandectis turpiter confundere. Falsissimum enim est Iulianum scripsisse libros C Digestorum edictorum, nec minus falsum, Hadrianum libros L pandectarum compilari iussisse. Vnde recte has nugas in notula margini subiecta reiicit vir doctissimus, Io. Alb.

Alb. Fabricius, scribitque: *De his pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iustinianum ipsum silentium.* Et tamen idem vir eximius, quod mireris, nescio quem sequutus auctorem, *p. 341. sequ.* ipse quoque ait: *Edictum quoque perpetuum Hadriani, vt dixi, auspiciis conditum a Saluio Iuliano ex edictis Praetorum corpus quoddam iuris, quinquaginta libris digestum exhibebat.* Quae et ipsa sine auctore dicuntur. Vt paucis complectar omnia: aliud erat edictum perpetuum, aliud opus Digestorum Iuliani. Illud erat συλλογὴ edictorum Praetoriorum βραχεῖ βιβλίῳ, *breui libello* comprehensa; hoc opus diffusum, non in centum quidem, nec in quinquaginta, sed in nonaginta libros distributum. Illud publica auctoritate conditum in foro pro norma perpetua iurisdictionis Praetoris erat; hoc non aliam vnquam auctoritatem, quam qualem alia iurisconsultorum scripta priuata habere solent, est consequutum, et edictum perpetuum aliasque iuris ciuilis partes luculento commentario illustrabat: vnde ex illo in Digestis nostris Praetoris verba, ex hoc eorum interpretamenta depromta videmus. Inter quae quantum discrimen intercedat, facile vnusquisque animaduertit.

§. VI.

Ceterum opera illa Saluii Iuliani non in eo constitit, vt nouum aliquod edictum ex suo ingenio contexeret, sed vt ex veterum Praetorum edictis, quae vsum in foro haberent, decerperet, eaque certo disposita ordine breui libello complecteretur. Hinc veteres talibus plerumque vtuntur verbis, quae non tam noui edicti elucubrationem, quam compilationem quamdam edictorum veterum videntur significare. Aurelius Victor certe id, quod varie inconditeque a Praetoribus promebatur, Iulianum IN ORDINEM COMPOSVISSE, Iustinianus *l. 10. C. de condict. indebit.* ORDINASSE et in *l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.* eum COLLEGISSE edictum perpetuum dicit, vbi in Graeca constitutione est συνῆγε, quemadmodum apud Paeanium *in Paraphrasi Eutropii VIII, 9.* συνέταξε, quae verba nihil aliud, quam compilationem quamdam ac veluti tessellatum aliquod opus a Saluio Iuliano factum exprimunt. Et facile profecto temporibus illis fuit, vetustissima Praetorum edicta inter se conferre, ex iisque optima quaeuis ac saluberrima colligere, quum non modo tot ICtorum opera ad edictum, quae supra recensuimus, exstarent, sed et vberrimam edictorum veterum segetem, vel sola bibliotheca Vlpia suffi-

sufficere posset, de qua Gellius, eorumdem temporum scriptor, *Noct. Attic. XI, 17.* EDICTA VETERVM PRAETORVM, *sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani, et aliud quid requirentibus, quum in manus incidissent, legere ac cognoscere libitum est. Tum in quodam* EDICTO ANTIQVIORE ita *scriptum inuenimus:* QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME EDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT NON FECISSE. Bibliotheca ergo haec templi Traiani, quam Vopiscus VLPIAM vocare solet, quamque sua aetate in thermis Diocletianis collocatam fuisse, scribit, cum aliis monimentis antiquis, tum et veteribus Legibus, Senatusconsultis, edictis, principumque constitutionibus fuit refertissima, ceu praeter hunc locum Gellii probant ea, quae inde depromsit Vopiscus *in vita Taciti Cap. VIII.* et *in vit. Aureliani Cap. VIII.* Et sane talia antiqua edicta ad manum fuisse Saluio Iuliano, edictum perpetuum componenti, colligi potest ex *l. 1. §. 1. D. commod.* vbi Iulianus Edictum Pacuuii de commodato emendatum, et pro VTENDVM DARE substituisse dicitur COMMODARE. Ad quem locum Ant. Augustinus *de Nom. propr. Pandect. Cap. V. p. 342. Hic* PACVVIVS, inquit, *Praetor fuisse videtur, et ante edictum perpetuum in suo edicto vtendi verbo, non commodati vsus. M. Pacuuius poëta tragicus fuit propinquus Cn. Pompeii Magni.* Sed hic quidem poëta tragicus, quem honores Romae gessisse, non constat, nihil fortassis ad Pacuuium nostrum facit. Magis est, vt intelligi putemus C. Ateium Pacuuium, quem inter Ser. Sulpicii auditores recenset Pomponius, *l. 2. §. 44. D. de orig. iur.* vel de Sex. Pacuuio, quem Tribunum plebis, sese Augusto more Celtico Hispanicoque consecrasse, aliisque idem faciendi auctorem exstitisse, refert Dio Cass. *Hist. LIII. p. 510.* At quum ne de eorum quidem Praetura quidquam compertum habeamus, rem in medio merito relinquimus.

§. VII.

Quamuis vero, vti diximus, id praecipue negotii datum esset Iuliano, vt edictum illud perpetuum ex antiquioribus Praetorum edictis colligeret: procul dubio tamen Hadrianus Imp. illi idem indulserat, quod postea Triboniano eiusque collegis indulsit Iustinianus, vt non modo quae deesse viderentur, adderet suppleretque, vel quae non essent eorum temporum, omitteret: verum etiam

iam deprauata emendaret, incommode dicta mutaret, dubia ac ambigua decideret. Ea enim potestate in condendo edicto perpetuo re ipsa vsum esse Saluium Iulianum, tam certum est, quam quod certissimum. Addidisse eum aliqua de suo, vulgo probant exemplo interdicti Saluiani, quod Iuliano nostro et originem et nomen debere putant. Sed quum ea res nondum satis expedita sit, aliud, idque certius exemplum nobis suppeditat edictum DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Istud enim *a Iuliano esse introductum*, diserte refert Marcellus *l. 3. D. de coni. cum emanc. lib. ei.* Omisisse etiam Iulianum quaedam veterum edicta, iam a Bertrando *de Iurisperit. I, 1.* et Ren. Bottereau *Hadr. Legisl. ad ann. Chr. CXXXIV. p. 189.* recte obseruatum est: qui tamen, dum exempli loco adferunt edictum illud de iureiurando Flamini Diali, virginibusque Vestalibus in omni iurisdictione Praetoris non deferendo, cuius meminerit Gell. *Noct. Att. X, 15.* procul dubio egregie falluntur. Vnde enim sciunt boni illi viri, nihil huiusmodi fuisse in edicto perpetuo? An quia illud in pandectis exstare passus non est Iustinianus, princeps Christianus? At multa alia fuerunt in edicto perpetuo, quorum nec vola nec vestigium in Pandectis superest, veluti edictum *de praediatoribus*, quod singulari commentario illustrarat Caius, edictum *de vindiciis*, edictum *de cognitoribus*, edictum *de alterutro*, et sexcenta fortassis alia. Quin potius ex ipso edicto perpetuo haec protulit Gellius, idque disertis his verbis monuit: *Verba Praetoris ex* EDICTO PERPETVO *de Flamine Diali, et sacerdote Vestae adscripsi:* SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM. Atqui quum haec scriberet Gellius, non aliud in foro valebat edictum perpetuum, quam illud Saluii Iuliani. Floruisse enim Gellium temporibus Antonini Pii, et sub Marco demum Imp. rebus humanis excessisse tam accurate demonstrauit Henr. Dodwell. *in Diss. de aetate peripli maris Euxini §. X. p. 117. Tom. I. Geogr. min.* vt res hodie dubio videatur carere. Rectius ergo inter omissa a Iuliano edicta retuleris, illud, quod paullo ante ex eiusdem Gellii *Lib. XI, 17.* attulimus, de fluminibus retandis. Dum enim Gellius se illud *inter edicta veterum Praetorum in bibliotheca templi Traiani inuenisse* testatur, illudque adeo non tamquam vulgo obuium, sed veluti antiquum, et ob obsoletum RETANDI verbum paullo obscurius promat atque interpretetur, satis

pro-

profecto luculenter indicat, illud locum non inuenisse in Saluii Iuliani edicto perpetuo. Immutasse denique nonnulla Iulianum, iam exemplo Pacuuiani edicti ostendimus. In illo enim verba VTENDVM DARE immutasse illum, ac pro iis scripsisse COMMODARE, obseruat Vlpianus *l. 1. §. 1. D. commod.* idque ob eam caussam factum, addit, quod ex Labeone didicerit, *inter commodatum et vtendum tantum interesse, quantum inter speciem et genus.* De edicto QVOD METVS CAVSSA simile quid narrat Vlpianus, *l. 1. D. quod met. cauß. Olim,* inquit, *ita edicebatur:* QVOD VI METVSVE CAVSSA. *Vis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam, contrariam voluntati: metus instantis vel futuri periculi caussa mentis trepidationem. Sed postea detracta est vis mentio, ideo quia quodcumque vi atroci fit, id metu quoque fieri videtur.* Sed plura huius generis passim in Notationibus nostris ad Edictum perpetuum obseruauimus, quae hic repetere nihil attinet.

§. VIII.

Magis operae pretium fuerit, hic notare, eam quoque potestatem, indulgente Hadriano Imp. sibi sumsisse Iulianum, vt, si qua ob sectarum dissidia, tum vel maxime gliscentia, dubia ac ambigua essent, ea, insertis edicto perpetuo nouis clausulis decideret. Quo ipso quin plerumque secundum Sabinianos litem dederit Iulianus, ipse tum Sabinianorum coryphaeus, ipsa sectariorum indoles dubitare nos non patitur. Ita profecto comparatum est ingenium humanum, vt, vbi penes se statuendi quiduis arbitrium esse videt, de supprimendis aduersariorum sententiis, suisque euehendis ac stabiliendis cogitent, siue iustas, siue nullas eius consilii sui adferre possint rationes. Nec eam adfectuum intemperiem semper euitare possunt ingenia etiam erectiora, et candida, quale Saluii Iuliani fuisse, non dubitamus, quum et ipsa hominem non exuant, suasque partes potentiores esse, quam aduersariorum, semper malint. Sed quid opus est verbis, vbi res ipsa loquitur? Vetus erat scholae Proculeianae scitum, ab ipso Labeone ortum, bona etiam ea, quae soluendo non sunt, qualia *l. 1. pr. D. de iure fisci* recensentur, ad fiscum ipso iure pertinere. Id tanquam durum atque iniquum exagitabant Sabiniani, maioremque hoc casu aequitatis, quam iuris stricti habendam esse rationem existimabant. Quid hic Saluius Iulianus? De eo Callistratus *d. l. 1. §. 1. D. de iure fisci:*

 An

An bona, inquit, *quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit, etiam ea, quae soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed* CONTRA SENTENTIAM EIVS EDICTVM PERPETVVM SCRIPTVM EST, *quod ita bona veneant, si ex his fisco adquiri nihil possit.* Ita finem huic veteri controuersiae auctoritate sua imposuit Iustinianus, effecitque, vt iam publica esset, quae antea priuata erat Sabinianorum sententia. Idem et aliis plerisque locis procul dubio fecit Iulianus, quamuis id non aeque obseruarint interpretes. Quamobrem non possumus non mirari, aduersus bonum Tribonianum tantos hodie excitari tumultus, ac paene virgas quotidie expediri, non aliam ob caussam, quam quod veterum ICtorum fragmenta non talia semper, qualia ista inuenisset, repraesentarit, sed quaedam pro lubitu adsuerit, detraxeritue, quaedem in alium plane sensum detorserit. Quasi vero non eodem iure semper vsi sint omnes, qui e vetustioribus legibus corpus quoddam nouum compilarunt? Tueri sane se Tribonianus potest magnis exemplis, non modo Iuliani nostri, sed et Decemuirorum, qui ex illa legum Graecanicarum congerie, quam tres viri in Graeciam missi asportauerant, corpus aliquod legum Romanarum componere iussi, quidquid reip. patriae parum conuenire videretur, detrahebant, mutabant, supplebantque, adeoque ex legibus Graecanicis conficerent XII Tabulas, ab illo iure in plerisque capitibus discrepantes, ceu comparatio illarum Legum decemuiralium et institutorum Graecorum, iam a Pard. Prateio, aliisque instituta, satis vnumquemque conuincet. Sed quid opus est alia defensione, quum rem conficiat iussus principis, quo freti et Tribonianus et Iulianus opera sua edolabant? Nihilominus tamen aliud, quo Saluium Iulianum tueretur, argumentum commentus est Ren. Bottereau *p. 189.* Credere enim nos iubet, *Iulianum, si quid inuenerit dubium, (quemadmodum in ea edicti parte, qua emancipatus, accepta contra tabulas bonorum possessione liberis et parentibus legata praestare iubetur,) Aristonem aliosque iureconsultos, quum ipse nihil sine Hadriano, Hadrianus nihil sine Senatorum iurisperitorumque consilio constitueret, consulere non dubitasse.* Sed omnia haec vir doctus collegit ex *l. 6. D. de legat. praest.* quum tamen ex eo loco, Aristonem a Iuliano esse consultum, non adpareat, multoque minus, Iulianum tum ab eo expetiisse hoc consilium, quum edictum

perpe-

perpetuum prae manibus haberet, minime omnium vero, Iulianum nihil ſine Hadriano, Hadrianum nihil ſine ICtorum conſilio conſtituiſſe. Sed de illa lege nos alibi ex inſtituto plura diſſeremus: iam ad alia notatu digniora progredimur.

§. IX.

Perfectum a Iuliano edictum non modo Hadriano Imp. ſed et patribus adeo ſeſe probauit, vt ille oratione, hic SCo ratum iſtud habere et ſanctione munire non dubitarint. Teſtem eius rei locupletiſſimum hebemus Iuſtinianum in conſtitutione Graeca *de confirmatione Digeſtorum* §. 18. vbi λόγον τȣ̃ Ἀδϱιανȣ̃, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πϱεσβυτέϱης Ῥώμης, ORATIONEM *Hadriani in Senatu veteris Romae recitatam*, et quidem de Edicto per Iulianum compoſito, non ſolum laudari, ſed et integram ex eo ſententiam proferri videmus. Iam huiusmodi orationes Principum ſequebantur SCa, quod adeo notum ac permulgatum eſt, vt ne dupondii quidem ignorare videantur, vnum idemque ius in legibus noſtris modo ex oratione principum, modo ex SCo, deriuari. Habuit ergo et tunc Hadrianus orationem ad Senatum, vel, ſi abſens tum fuit in Aegypto et Oriente, quod videtur probabilius, (vid. Ant. Pagi *Critic. in Annal. Baron. Tom. I. p. 128.*) rem omnem, vti alias ſolebat, *libello complexus eſt, l. 20.* §. *6. D. de hered. petit.* eumque Romam miſſum recitari in Senatu iuſſit per Quaeſtorem Candidatum, cuius id officium fuiſſe iam ab ipſis Auguſti temporibus, ex Sueton. *Aug. Cap. LXV.* et Dione Caſſ. *Lib. LIV. p. 539.* diſcimus. Conf. Barn. Briſſon. *Antiqu. Sel. I, 17.* Reineſ. *Inſcr. II, 26. VI, 4. VII, 132. et Varr. III, 16.* Ea oratione procul dubio illud Saluii Iuliani opus, ſuis auſpiciis conditum laudauit, Senatuique commendauit, et robur illi in perpetuum addi iuſſit. Nec dubitauerit quisquam, in orationis iſtius ſententiam factum eſſe SCum. Ea enim tum erant tempora, quibus non tam libera erant ſuffragia patrum, vt principis voluntati aduerſari quisquam auderet. Quid? quod ex *l. 102. pr. D. de reg. iur.* ceu infra demonſtrabimus, luculenter patet, non modo SCo confirmatum fuiſſe illud Edictum Iuliani, ſed et idem SCum praefationis loco praemiſſum eſſe Edicto perpetuo, vt vel primo eius conſpectu omnibus adpareret, non eſſe illum libellum priuatum, ſed publicis auſpiciis conditum, et pro lege in perpetuum valitura promulgatum in orbe Romano. Id quod recte obſer-

obſeruauit vir eximius, Iac. Gothofredus *in Comment. ad Reg. Iur. p. 449. Prima*, inquit, *de edictalium numero regula ex ipſa edicti perpetui ſerie ad* PRAEFATIONEM *edicti perpetui pertinet, id eſt, ad SC. quod pro more tum recepto eam orationem ſequutum eſt, qua Hadrianus edictum perpetuum, ſua auctoritate conditum promulgauit, cuius diſerte meminit Iuſtinianus ipſe Oratione ſua ad Senatum.* Hinc ergo ſemper ex eo tempore Edictum iſtud, a Saluio Iuliano compilatum, in foro pro norma iurisdictionis immutabili ac perpetua fuit, dictumque eſt κατ᾽ ἐξοχὴν EDICTVM, *l. 1. l. 2. C. de ſacr. edict. l. 2. C. de bon. poſſeſſ. ſec. tab. l. 1. C. de bon. poſſ. contr. tab.* EDICTVM PERPETVVM, locis innumeris in iure noſtro, nec non apud Gell. *Noct. Att. X, 15.* Eutrop. *VIII, 9.* Paull. *Recept. Sent. IV, 7, 6.* Hieron. *in Chron. ad ann. MMCXLVII.* ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ apud Paean. *Metaphr. Eutrop. VIII, 9.* PRAETORIVM EDICTVM PERPETVVM, *l. 10. C. de condict. indeb.* EDICTVM HADRIANI, *l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl. l. 7. C. de incol.* EDICTI FORMA, *l. 8. D. de calumn. l. 4. D. de ventr. inſp. l. 14. D. qui ſatisd. cog. l. 1. C. Greg. de arb. tut. l. 1. C. Hermog. de ſucceſſion. l. 2. C. de praed. et al. reb. min. non alien. l. 4. C. arb. tut. l. 7. C. de his, quae vi metusu. cauſſ. l. 4. C. quod cum eo, qui in al. pot.* EDICTI PERPETVI FORMA, *l. vn. C. vti poſſ. l. 18. C. de furt. et ſeru. corr. l. 9. C. de collat. l. 2. C. de condit. inſtit. l. 3. et l. 4. C. de his, quae vi metusu.* EDICTI PERPETVI AVCTORITAS, *l. 3. C. de edend.* IVRIS AVCTORITAS, *l. 10. C. Greg. de pact. et transact.* EDICTI PERPETVI CVRSVS, *l. 6. C. qui adm. ad bon. poſſ.* FORMA CONSTITVTA, *l. 1. C. de inoff. teſt.* FORMA IVRIS, *l. 1. C. ſi tut. vel curat. interu. l. 15. C. Greg. de pact. et transact. l. 1. C. Greg. ſi cert. pet.* FORMA IVRISDICTIONIS, *l. 5. §. 1. D. vt legat. ſeu fideic. cauſſ. cau. l. 13. C. de teſtam.* IVRISDICTIONIS TENOR, *l. 5. C. de his, quae vi met. cauſſ. l. 2. C. de bon. auct. iud. poſſid.* PERPETVA IVRISDICTIO, *l. 2. C. de reſtit. mil.* INDVBITATVM IVS, *l. 2. C. Greg. de pact. et transact.* IVRIS RATIO, *l. 7. C. Greg. eod. l. 1. C. Hermog. de calumniat. et plus petit.* denique IVS PERPETVVM, *l. 5. C. de adpellat.* Quae denominationes omnes ſatis, vt opinor, oſtendunt, edictum iſtud Iuliani auctoritatem iuris perpetui a Principe ac Senatu eſſe conſequutum, quin poſteris tam ſanctum ac venerabile fuiſſe, vt ne Principes quidem, qui ſibi alioquin omnia permittebant, reſcriptis ſuis contra iſtud quidquam indulgere, aut gratiam

eius

eius cuiquam facere sustinerent. Hinc passim in eorum constitutionibus obuiae sunt formulae: NON CVIQVAM PERMISSVM EST, IVRISDICTIONIS MVTARE FORMAM, VEL IVRI PVBLICO DEROGARE, *l. 13. C. de testam.* ABSVRDVM EST, IDEO EDICTI PERPETVI NEGLIGI FORMAM, *l. 2. C. de condit. insert.* RATIO EDICTI PERPETVI HOC NON PERMITTIT, *l. 13. C. de procur.* SI EX EDICTO PETIIT, FRVSTRA NOBIS SVPPLICASTI, *l. 2. C. de succ. edict.* TEMERE DESIDERAS, POENAM, EDICTO PERPETVO PRAESTITVTAM TIBI CONCEDI. *l. 2. C. de in ius voc.* FRVSTRA A NOBIS REMEDIVM QVAERIS, QVIA TE RATIO IVRIS IMPVGNAT. *l. 1. C. Hermog. de calumn. et plus pet.* Denique quum alias in dubio reiiciendae essent adpellationes eorum, qui se in iudicio circumuentos, querebantur: eae tamen reiiciendae erant statim, si quid esset a iudice secundum edicti perpetui formam decretum. Paullus libro singulari de adpellationibus *l. 7. §. 1. D. de adpell. recip. vel non. Item si ex* PERPETVO EDICTO *aliquid decernatur, id quo minus fiat,* NON PERMITTITVR ADPELLARI. Id quod eo est obseruatu dignius, quo magis praetermittitur a plerisque, qui scribendis Pandectarum paratitlis animum adpulerunt, praeter Cuiacium, qui tamen nescio quam ob caussam illam Paulli obseruationem ad missionem in possessionem, quae ex edicto Praetoris dari solet, restrinxit, quum generale sit istud Paulli enunciatum, et hinc paullo cautius scripserit Donellus *Commentar. Iur. ciu. XXVIII, 6. p. 437. Ius ita se habet, vt siue res, de qua iudicatum est, dilationem non ferat, eademque ad vtilitatem publicam pertineat, siue sententia, quamuis confirmata, vel nihil, vel non admodum noceat aduersario, siue, quod fieri debet, id ex* EDICTO PERPETVO, *vel alio certo iure decernatur, non admittatur adpellatio, quia res sint eiusmodi, de quibus sententiae exsequutio differri debere non videatur.*

§. X.

Vetus ergo solidaque ea obseruatio est, iurisprudentiam Romanam ab Hadriani temporibus aliam plane ac paene nouam quamdam faciem induisse, et vix sui mansisse similem: quin iurisprudentiae Iustinianeae partem maximam, non ex illo, quem Liuius *III, 34.* laudat, *iuris vniuersi publici priuatique fonte,* puta ex XII Tabulis, sed e sanctionibus recentioribus, et post Hadrianum demum conditis, promanasse. In DIGESTIS sane paginam vtramque faciunt fragmenta ex iurisconsultorum, non libera rep. sed post Hadrianum

demum

demum florentium, voluminibus decerpta, paucissimis intermixtis fragmentis Q. Mucii Scaeuolae, Aelii Galli, Alfeni Vari, Proculi, Labeonis et Celsi, qui ante Hadrianum enituerunt. In CODICE etiam repetitae praelectionis non nisi vna reperitur constitutio ipsius Hadriani, puta *l. 1. C. de testam.* reliquae omnes recentiores sunt, quamuis in institutionibus et pandectis anteriorum Principum rescripta passim laudentur. Denique ne Gregorianum quidem Codicem, nedum Hermogenianum, vllam antiquiorem Hadriano constitutionem complexum esse, luculenter docuit V.C. Ant. Schultingius *in Iurispr. vet. anteiustin. p. 683.* vera simul eius rei reddita ratione, *quod pleraeque in illis Codicibus constitutiones eo tetenderint, vt de illis, quae edicto illo, (quo noua quaedam forma iuri publico et priuato accesserit,) cauta essent, responderent, illa interpretarentur, supplerent, corrigerent, adiuuarent, mutarent.* Quare, quamuis olim aliter inierim rationes, nunc tamen nihil videtur certius, quam IVRISPRVDENTIAM NOVAM, cui in §. *3. Inst. de legit. agn. success.* opponitur MEDIA, non aliunde, quam ab Hadriani temporibus, MEDIAM ab eo tempore, quo Praetores ex Edictis suis perpetuis ius dicere lege Cornelia iuberentur, id est, ab A. V. C. DLXXXV. esse inchoandam, reliqua omnia, quae ante Hadrianum constituta sunt, iura ad ANTIQVAM IVRISPRVDENTIAM pertinere. Post legem enim Corneliam pleraque iuris antiqui capita insignem subiisse mutationem, nouimus, vsque adeo, vt quum iuuenes antea iurisprudentiae studia ordirentur a XII Tabulis, quae iis, tanquam carmen aliquod necessarium, ediscendae proponebantur, iam ab edicto fieret sapientiae ciuilis auspicium, ceu obseruauit vir doctissimus, Iac. Perizonius *de Lege Vocon. p. 193.* Intercedunt ei sententiae alii, et in his Vdalr. Zasius, qui *Tomo II. Op. p. 126.* iurisprudentiam mediam ex aeuo Traiani, quo prouenire coeperit illa foetura iurisconsultorum, inchoandam, et ad Iustiniani tempora, vel potius ad infelicem illam, quae omnia caligine densissima obduxerit, barbariem producendam existimauit: cuius sententiam ego aliquando ita emendandam putaui, vt iurisprudentiam ANTIQVAM a legumlatione decemuirali; MEDIAM ab Edicti compositione; NOVAM a Constantini M. temporibus inchoandam censerem. Et sane distinctissimae videntur illae iurisprudentiae periodi. Ante Hadrianum enim omnes leges, omniaque plebiscita, SCa, ac interpretamenta prudentum ad tabulas illas decem-

decemuirales illustrandas, supplendasque erant comparata, vel saltim id prae se ferebant auctores, quod sacrosancto isti libello nihil derogatum velint. Deinde ab Hadriani temporibus feruebat edictale studium, omnisque a ICtis labor in eo ponebatur, vt aut edictum perpetuum interpretarentur, aut species in foro, Praefectorumque ac ipsorum Principum auditoriis quotidie obuenientes ex eo definirent, vt illo tempore praecipuus, ac paene vnicus iurisprudentiae fundus esset edictum perpetuum. Denique a Constantini M. aetate, munito Christianae religioni aditu ad palatium, et superstitione pagana paullatim labascente, hic dies aliam vitam, alios mores postulare videbatur, tantaque iterum fiebat iurisprudentiae vniuersae mutatio, vt Iac. Gothofredus *in Prolegom. Cod. Theod. Cap. I. p. CLXXXIII.* non absurde suspicetur, ideo codices suos compilasse Gregorium et Hermogenianum, vt gliscente Christianismo instar quoddam exhiberent veteris iurisprudentiae gentilitiae, quae sub Imperatoribus Christianis nouis subinde legibus immutabatur. Auctor sane est Nazarius *Panegyr. Cap. XXXVIII. a Constantino nouas leges, regendis moribus et frangendis vitiis, constitutas, veterum calumniosas ambages recisas, captandaeque simplicitatis laqueos perditos esse.* Et Eusebius *Vit. Constant. IV, 25.* vel maxime eo nomine laudat illum Principem, ὅτι καὶ νόμους, ὃς ἐκ παλαιῶν ἐπὶ τὸ ὁσιώτερον μεταβάλλων ἀνενεοῦτο, *quod plurimas leges ad maiorem sanctitatem traducens, pro antiquis nouas fecerit.* Id quod deinde Eusebius exemplis quibusdam non elegantibus illustrat, quibus multo plura congessit iurisconsultus praestantissimus, Franc. Balduinus *in Constantino Magno* siue de Constantini Imp. Legibus ecclesiasticis et ciuilibus libris duobus, magno reip. litterariae commodo nuper Halae recusis. Ita sane diuisio illa iurisprudentiae in VETEREM, MEDIAM et NOVAM rei ipsi satis congruere olim videbatur. At quum non quaeratur, quot iurisprudentiae periodi constitui possint quam commodissime, sed quid Caio, aliiue ICto, in §. 3. *Inst. de legit. agn. success.* fuerit iurisprudentia vetus, media et noua, dubitandum non videtur, quin in illo paragrapho vetus a XII Tabulis; media a lege Cornelia; noua ab Hadriano arcessenda sit. Primo enim ICtus ille, ex cuius opere paragraphus ille descriptus est, procul dubio ante Constantinum M. vixit, adeoque iste de noua iurisprudentia, quae ab illo tempore initium capiat, loqui non potuit. Deinde

ad mediam illam iurisprudentiam refertur ius illud, quo post legem Voconiam feminae agnatarum numero eximebantur, restituendae in pristinum locum per edictum praetoris, quod itidem non quadrat diuisioni olim adlatae. Contra sic recte dici potest ex illo §. 3. iurisprudentiam MEDIAM *lege XII Tabularum iuniorem, imperiali autem dispositione*, (quam ab Hadriani potissimum temporibus inualuisse diximus,) *anteriorem esse.*

§. XI.

Ceterum singulare id fuit EDICTI PERPETVI, a Iuliano conditi, fatum, vt auctoritatem suam in orbe Romano sub insequentibus etiam Imperatoribus constanter conseruaret, quum nulla fere sit lex vetusta, quin multas subinde mutationes paullo post originem suam subierit. De Seuero equidem Imp. memoriae prodidit Spartian. *in vita Cap. XVII. eum Saluii Iuliani* DECRETA *iussisse aboleri: nec tamen obtinuisse:* sed sunt, qui dubitant, Spartianum loqui de edicto perpetuo. Quin acutissimus Thomasius *in Naeuis iurispr. anteiustin. p. 85.* pro Saluio Iuliano Didium rescribendum esse putat, vt sensus sit, Seuerum de abolendis Didii Iuliani decessoris sui, sibi quam maxime inuisi decretis frustra laborasse. At, si dicendum, quod res est, omnino de abolendo edicto perpetuo consilia agitasse videtur Sept. Seuerus Imp. De Saluio enim Iuliano, non de Didio, loqui Spartianum, vel inde patet, quod eadem fere narret Aurelius Victor, Seuerum nimirum *Saluii nomen, atque eius scripta factaque aboleri iussisse, idque vnum ab eo non potuisse effici.* At nulla alia sunt Saluii Iuliani decreta, nulla eiusdem scripta factaque, de quibus abolendis tantopere sollicitum esse oportuerit Sept. Seuerum, quam conditum ab eo edictum perpetuum. Quid enim referebat Seueri Imp. reliqua Saluii Iuliani opera iuridica eruditorum manibus excuti? Et quis credat, tam seuero atque aspero Principi dicto minus audientem futurum fuisse Senatum, seruili cuius adsuetum obsequio, si nihil aliud, quam vel Saluii Iuliani scripta, vel Didii Iuliani decreta, voluisset aboleri? Sane quemadmodum illorum caussa non offensurus erat Principem: ita multo minus illum periculum aditurum fuisse credibile est pro decretis Didii Iuliani, exosi Senatui principis, et in gratiam Seueri capitis ab eo damnati, maxime, quum duobus mensibus et quinque diebus, quibus inter perpetua cum Senatu populoque dissidia imperauit, isti

vix videatur fuisse occasio edendi decreta tam reipublicae salubria, vt verosimile fiat, Senatum animum obfirmare voluisse aduersus asperrimum principem, ea irrita fieri cupientem. Contra ea non difficile est intellectu, momordisse principem, decessoris sui vel auum vel proauum praeclaro isto libello exegisse sibi monimentum aere perennius, gloriamque illam cum ipso eius nepote vel pronepote, Didio Iuliano communicari. Quare non mirum fuerit, si quemadmodum Caius Caligula, teste Suetonio *in vita Cap. XXXIV.* de iurisconsultorum responsis; Opilius Macrinus, teste Iulio Capitolino *Cap. XIII.* de principum anteriorum rescriptis abolendis cogitarunt, ita et de edicto Saluii Iuliani e foro eliminando consilium ceperit Septimius Seuerus, Iulianorum familiae infensissimus. Enimuero sicuti illis, ita et Seuero restitit Senatus, ne exitum haberet tam perniciosum iurisprudentiae ipsique reip. consilium. Qua in re laetus laetitiis omnibus Aurelius Victor, hoc veluti ἐπινίκιον canit: *Tantum gratia doctarum artium valet, vt scriptoribus ne saeui mores quidem ad memoriam officiant.* Vtcumque se res habeat, a Seueri etiam temporibus Imperatores omnes edictum perpetuum, tamquam ius publice receptum laudant, et ad illud se frequenter referunt, veluti ipse SEVERVS et ANTONINVS CARACALLA: *l. 2. C. de cond. inst. l. 2. C. quod cum eo, qui in al. pot. l. 3. C. de edendo,* ANTONINVS CARACALLA solus: *l. 5. C. de procurat. l. 1. C. si tut. vel curat.* ALEXANDER SEVERVS: *l. 2. C. de rest. mil. l. 4. C. arb. tut. l. 1. C. de bon. poss. contra tab. l. 1. C. de success. edict.* GORDIANVS: *l. 2. C. de bon. auct. iud. poss. l. 2. C. de bon. poss. sec. tab. l. 5. C. de his, quae vi met. cauff. l. 2. C. de in ius voc. l. 13. C. de proc. l. vn. C. quand. non petent. part. l. 3. l. 4. C. de his, quae vi metusu. cauff. l. 2. C. de praed. et al. reb. min. non al.* PHILIPPVS: *l. 1. C. de inoff. test.* VALERIANVS et GALLIENVS: *l. 18. C. ex quib. cauff. infam. iur.* DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS, *l. 4. l. 12. C. quod cum eo. l. 1. C. si in comm. ead. cauff. l. 7. C. de his, quae vi met. cauff. l. 3. C. de edendo. l. 11. C. de collat. l. 6. C. qui admitt. ad bon. poss. l. 19. C. ad SC. Vellei. l. 3. C. de luit. pign.* et aliis locis quam plurimis. Sub Christianis Imperatoribus locum quidem pristinum in foro tuebatur edictum perpetuum: sed eius tamen raro in constitutionibus mentionem faciunt Principes, quod non vti anteriores principes, ex-

 plican-

plicandi adplicandique edicti perpetui, sed iuris plane noui constituendi caussa, suas ederent constitutiones.

§. XII.

Nec minus frequens edicti mentio apud ICtos, qui et post Seueri tempora floruerunt. Illud enim vtramque facit paginam non modo apud illos, qui illud Commentariis ex instituto illustrarunt, veluti Furium Anthianum, Callistratum, Vlpianum, Paullum, Caium, verum etiam Papinianum, *l. 5. §. 1. D. vt legat. vel fid. seru. causs. cau.* Modestinum, *l. 52. §. 6. D. de obl. et act.* et Hermogenianum *l. 2. D. de statu hom.* Quod itaque Cuiacium nostrum in ore habuisse scribit Papirius Massonus, quoties quaestiunculis theologicis eum adgrediebantur homines litigiosi: *nihil haec ad Edictum Praetoris* pertinere: id vere pro norma fuisse dixeris iurisconsultis antiquis. Nullus enim eorum fuit post Hadrianum, quin aut ad edictum scriberet, aut libros saltim suos ad Edicti ordinem attemperaret, aut grauissimas iuris quaestiones decideret ex edicto. Quasi ea non pertinere existimassent ad iurisprudentiam, quae ad Edictum praetoris haud pertinerent. Recte itaque obseruauit Ob. Giphanius *in Oecon. Edicti perp. p. 120.* quemadmodum *ante edictum, maxima fuerit auctoritas Sabini, iurisconsulti librorum, adeo, vt ipsius quoque ordinem sequerentur, et ipsum quoque commentariis interpretarentur, vt videre liceat in libris ad Sabinum Pomponii, Vlpiani, Paulli:* ita condito iam edicto perpetuo *eius ordinem sequutos esse omnes, et iurisconsultos et Imperatores: illos quidem in libris totum ius continentibus, hos vero in iis, quos Codices adpellarint, vt videre liceat in libris Digestorum Iuliani, Celsi, Marcelli, Scaeuolae, in libris Quaestionum Papiniani, in Hermog. epitome iuris, in Paulli Sententiis, item libris ad Edictum, vt Pomponii, Caii, Vlpiani, Paulli, idem quoque videre licere in Codicibus Hermogenis, Gregorii et Theodosii. Tantam fuisse huius libri, siue edicti perpetui, a Iuliano compositi, auctoritatem, vt omnes fere de iure libri et commentarii ad hoc edictum fuerint accommodati, qui edicto isto sint posteriores.*

§. XIII.

Neque ergo mirabitur quisquam, edictum perpetuum, postquam scholae iuridicae Romae, Constantinopoli et Beryti instituí coeperunt, inter praecipuos fuisse libros, in quibus interpretan-

pretandis professorum opera vel maxime versaretur. Iustinianus sane in *constitutione omnem reip.* §. 1. *ad Antecessores* prolixe narrat, ante tertium consulatum suum in auditoriis iuridicis eam inualuisse methodum, vt, qui se iuri consecrassent, audirent Caii institutiones et alios quosdam eius libellos, eoque vertente anno ridiculum DVPONDIORVM nomen ferrent: hinc secundo anno eosdem admissos esse ait ad quasdam edicti partes, veluti ad πρῶτα, de iudiciis, de rebus, iisque imbutos doctrinis EDICTALIVM cognomine esse gloriatos, quemadmodum anno tertio, auditis Papiniani responsis, PAPINIANISTARVM cognomen, non sine epulis et sollemnitate sumserint. Denique degustatis Paulli responsis, ΛΥΤΑΣ ac quintis demum stipendiis ΠΡΟΛΥΤΑΣ adpellatos esse, refert. *Edictales* itaque erant, quibus edictum enarrabatur, non totum illud quidem, quod et multa fori vsus non admitteret, et studiosi, perspecta illa interpretandi ratione reliqua procul dubio priuata industria euoluere, in iisque exercere ingenium iuberentur: sed quaedam tantum eius partes, quae prae reliquis vtiles cognituque necessariae videbantur. Damnat eam methodum Iustinianus, idque iure meritoque: quamuis dubitare fas sit, an meliorem ipse inuenerit, similique vitio non laboret illa, quam ista constitutione praescripsit. Sed hoc quidem non agimus, eo *edictalium* cognomine ostendisse contenti, etiam sub Christianis Imperatoribus non plane exoleuisse edicti perpetui vsum, sed in foro aeque ac scholis illum permansisse saeculis quarto et quinto: quamuis vltro fateamur, multum edicti perpetui luminibus officisse Codicem Theodosianum, quem vna cum quibusdam veterum iurisconsultorum libris, in *l. vn. C. Theod. de respons. prud.* recensitis paene solum in foro ad caussarum adhibitum esse decisionem, satis compertum est. At edicto perpetuo pristinam veluti vitam ac robur felici industria restituit Iustinianus, condito aeterno Pandectarum opere, cui maximam edicti partem vna cum iurisconsultorum interpretamentis intexuit, vt, quidquid hodie ex illo superest, id omne illi Iustiniani diligentiae acceptum feramus.

§. XIV.

Ceterum quum Iulianus in componendo edicto ea quoque vsus sit libertate, vt multas, quae inter diuersarum sectarum iurisconsultos antea agitatae fuerant, quaestiones decideret, idque opus

 postea

postea tantum in foro aeque ac scholis iuridicis auctoritatem sit consequutum: non absurde quidam sibi inde videntur colligere, condito edicto perpetuo, deferbuisse omne sectarum studium, et veteres ICtos, sancita veluti perpetua obliuionis lege, secum inuicem in gratiam rediisse. Fuit in ea sententia iurisconsultus celeberrimus Georg. Franzkius, qui *ad tit. D. de Orig. iur. n. 66. Composito,* inquit, *Iuliani industria et auctoritate Hadriani, Imperatoris, publicato perpetuo edicto, diuersae scholae sectatores tantum esse desierunt, adeo quidem, vt Papinianus, Paullus, Vlpianus, Caius et alii, qui deinceps sequuti, prudentes iuris, nulli ex professo sectae nomen darent, sed interdum Sabinianorum, interdum etiam Proculeianorum traditionibus adquiescerent, non nunquam ab vtraque schola recederent, non numquam vtriusque sententias, licet diuersas, speciebus diuersis adcommodarent.* Quibus gemina sunt, quae hanc in rem differunt Iac. Raeuard. *in Comment. de Reg. Iur. p. 311.* et Gottfrid. Mascouius *de Sect. Sabinian. et Proculei. Cap. VII. p. 118.* quum contra peritissimus harum rerum Emund. Merill. *Obs. I, 6. p. 10.* demum sub Seuero et Antonino Caracalla Impp. sectarum studium refrixisse existimet. Cui sententiae et me calculum adiicere fateor. Primum enim non ferebat scopus, quem sibi in promulgando edicto perpetuo proposuerat Hadrianus, vt tam breui libello omnes sectariorum lites componerentur, quum illarum maxima pars in quaestionibus theoreticis potius et subtilitatibus, quam in rebus, de quibus Praetores edicere solebant, consisteret. Deinde condito iam promulgatoque edicto perpetuo, stricturas ad SALVII IVLIANI opus Digestorum scripsit Vlpius Marcellus, in quibus sane innumera exstant κυϱιῶν Proculeianae scholae δοξῶν vestigia, vnde eum factioni Proculeianorum recte adscribunt laudatus Em. Merillius *Obseru. I, 28. VII, 18.* et Mascou. *ibid. Cap. V, 4. p. 90.* Praeterea sexcentae sunt Principum, qui Hadrianum sequuti sunt, constitutiones, quibus quaestiones huiusmodi inter diuersas scholas agitatae definiuntur. Et eae tamen maximam partem post edictum perpetuum prodierunt. Quid vero opus erat illis rescriptis, de quibus Merill. *Obs. I, 6.* immo quid opus erat quinquaginta decisionibus Iustiniani, si sectae illae iam ab eo tempore, quo prodiit edictum perpetuum, interiissent? Accedit, quod sub finem Notit. Imp. Orient. et Occid. *p. 30.* Adpend. Honorium Imp. hortatur auctor, vt iuris dissidia com-

componat. En verba: *Diuina prouidentia, sacratissime Imperator, domi forisque reip. praesidiis compositis, restat vnum de serenitate tua remedium ad ciuilium curarum medicinam, vt confusas legum* CONTRARIAS*que* SENTENTIAS, *improbitatis resecto* LITIGIO *iudicio Augustae dignationis illumines. Quid enim sic ab honestate consistit alienum, quam ibidem* STVDIA *exerceri* CERTANDI, *vbi iustitia profitente discernuntur merita singulorum?* Non ergo interierunt sectae, condito edicto perpetuo, sed in quibusdam tantum capitibus ius certius esse coepit. Refrixisse tamen sensim coepisse factionum illarum calorem, et, quae supererant, controuersias nullatim rescriptis Principum definitas esse, faciles largimur, idque ipsa scripta ICtorum, quorum plerique ercifcundi, ceu vocant, fuerunt, satis superque euincunt.

CAP. III.

DE SALVIO IVLIANO IVRISCONSVLTO, EDICTI PERPETVI CONDITORE.

§. I. *Vita Saluii Iuliani parum certa explorataque est.* §. II. *Patria eius non Mediolanum, sed, quod probabilius, Hadrumetum.* §. III. *Africa caussidicorum nutricula.* §. IV. *Maiores Iuliani incerti.* §. V. *Ipse tamen fuit auctor illustrissimae prosapiae, quae describitur ex mente Spartiani et Isaaci Casauboni.* §. VI. *Nec non ex sententia Reinesii et Ruperti.* §. VII. *Vtriusque stemmatis examen.* §. VIII. *Quae Didii Iuliani mater? Quae paterna eiusdem origo?* §. IX. *Iuliani iurisconsulti nomina.* §. X. *Floruisse illum sub Hadriano.* §. XI. *Itemque sub Antonino Pio et DD. fratribus.* §. XII. *An fuerit* μακρόβιος *ille, de quo l. 20. D. de fideic. libert.* §. XIII. *Studia Iuliani philologica.* §. XIV. *Peritia antiquitatum Romanarum.* §. XV. *Eiusdem philosophia.* §. XVI. *Varia scientiae philosophicae specimina.* §. XVII. *Iulianus Stoicus.* §. XVIII. *Doctrinae stoicae in Iuliani fragmentis vestigia.* §. XIX. *An et subtilitatum stoicarum studiosus fuerit?* §. XX. *Eius iurisprudentia legislatoria.* §. XXI. *Itemque consultatoria.* §. XXII. *Et iudicialis.* §. XXIII. *Iuliani inter iurisconsultos auctoritas. Iulianus Berytensium antecessor a nostro diuersus.* §. XXIV. *Praeceptor Iuliani Priscus Iauolenus. An is homo ineptus et stolidus?* §. XXV. *Condiscipuli Iuliani, Aburnius Valens et Tuscianus.* §. XXVI. *Iuliani auditores.* §. XXVII. *Fuisse illum sectae Sabinianae antesignanum.* §. XXVIII. *Quos honores in republica gesserit?* §. XXIX. *An et prouincias rexerit?* §. XXX. *Vitae finis et sepultura.* §. XXXI. *Scripta Iuliani,* DIGESTA. §. XXXII. *Variorum ad illa Notae.* §. XXXIII. *Libri*

Libri ad MINICIVM. §. XXXIV. *Libri ad* VRSEIVM FEROCEM. §. XXXV. *Liber de* AMBIGVITATIBVS. §. XXXVI. *An et ad Edictum, et de praedio dotali scripserit?*

§. I.

Conditorem Edicti perpetui superiore capite esse diximus SALVIVM IVLIANVM, de cuius vita et scriptis quaedam, non ab omnibus obseruata, nec vulgo obuia, hoc capite communicare cum lectore constituimus. Quamuis enim frequentissimum apud veteres sit IVLIANORVM nomen, adeo, vt eorum, qui inter viros doctos claruerunt, vltra sexaginta recensuerit V. C. Io. Alb. Fabricius *in Biblioth. Graeca Tomo II. p. 90.* nescio tamen, an eorum vllus vel meritis in vtramque rempublicam maior, vel fama obscurior sit SALVIO IVLIANO, cuius vitae vix vllam περίστασιν huc vsque certam exploratamque plerisque fuisse animaduerto, quum tamen non sit eorum temporum, quibus

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: sed omnes illacrymabiles
Vrgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro,

nec in vmbra atque otio consenuerit, nec denique in obscuro aliquo orbis terrarum angulo latitarit: sed saeculo felice, quo omnes honestiores artes excellssime floruerunt, Romae in maxima dignitate celebritateque hominum versatus sit, taliaque gesserit scripseritque, quae posterorum memoria dignissima videbantur. Quare facturos nos operae pretium putauimus, si quae passim de viro doctissimo scripta inuenimus, paullo accuratius expenderemus, atque ita historiam Iuliani, quoad eius fieri poterit, plenissimam conficeremus.

§. II.

De ipsa statim IVLIANI patria non parum inter viros doctos disceptatur, vt ei paene videatur accidere, quod accidisse ferunt Homero, cuius de patria magna contentio fuit inter celeberrimas ciuitates. Mediolanensem illum primus, nisi fallor, credidit Bern. Rutilius *in Vitis Iurisconf. Cap. LXVI.* eumque deinde Valentinus Forsterus *in Hist. Iur. Ciu. II, 73.* Io. Bertrandus *in Vit. Iurisperit. I, 1.*

§. 1. Guido Pancirolus *de Clar. Legum Interpret. I, 38. p. 56.* et hos denique, vti fieri solet, magna turba sequuta est. Et tamen non alium eius sententiae fundum video, quam locum Aelii Spartiani, qui *in vita Didii Iuliani Aug. Cap. I. auum Didii Iuliani paternum Insubrem, Mediolanensem, fuisse,* refert, *maternum ex Hadrumetina colonia.* At quum hodie satis exploratum sit, Didium illum non paternam, sed maternam originem a iurisconsulto nostro duxisse: falsam profecto esse oportet illam de Mediolano, Iuliani patria, sententiam, vel ista saltim frustra elicitur ex illo testimonio Spartiani, quippe qui ipse Saluium Iulianum non paternum, sed maternum Didii proauum fuisse, memoriae prodidit. Hinc et Dio *Lib. LXXIII. p. 835.* Didii patriam recte quidem vocauit Mediolanum, sed inde non sequitur, vt et proaui materni origo in Insubria quaerenda sit, quum potius ex eodem Spartiani loco non obscure pateat, Saluium nostrum gente Afrum, domo Hadrumetinum fuisse. Auus enim maternus, quem ex Hadrumetina colonia fuisse testatur, aut Saluius Iulianus fuit, aut eius filius, et satis notum est, paternae originis forum ex iuris Romani principiis fuisse immutabile. *l. 1. §. 1. 2. l. 6. pr. §. 1. sequ. l. 22. l. 23. l. 27. pr. et l. 29. D. ad municipal.* Equidem si quemadmodum auro a vena, ita magnis ingeniis a patria laudis quidquam accederet: poenitenda Iuliano videri posset illa origo, quum non adeo splendidum fuisse videatur istud oppidum, saltim temporibus Pomponii Melae, qui *Lib. I. de situ orb. Cap. VII.* illud cum Lepti, Clupea et quibusdam aliis *vt inter ignobilia celeberrimum* vocat. Sed vti origine sua nobile fuit, quippe a Phoenicibus cum aliis ciuitatibus in ora maritima Africae conditum, teste Salluft. *de Bello Iugurt. Cap. XIX:* ita Plinius *Hist. Nat. V, 4.* obseruat, fuisse istud oppidum liberum seu *αὐτονόμον*, quodque diu suis legibus moribusque viuere, quam in ius coloniae Romanae transire maluerit. At ciuitati, exhaustae ciuibus, ac veluti consenescenti, nouum splendorem reddiderat Traianus Imp. deducta eo colonia, quae VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRVGIFERA HADRVMETINA adpellatur in marmore apud Gruterum *p. CCCLXII, 2.* Et meruit sane incredibilis ac paene stupenda soli fertilitas, vt ne incultus relinqueretur ille tractus, de quo Scylax *in Periplo p. 117.* Καὶ ἡ χώρα αὕτη ἀρίστη καὶ παμφορωτάτη, καὶ βοσκήματα παρ' αὐτοῖς ἐστι καὶ μέγιστα, καὶ πλεῖστα, καὶ αὐτοὶ πλουσιώτατοι καὶ κάλ-

κάλλιστοι. *Regio haec optima est et foecunda, gregesque penes ipsos sunt maximi et plurimi. Ipsi ditissimi pulcherrimique.* Et *vetus Expositio totius mundi p. 268. Africa, regio diues in omnibus inuenitur, omnibus bonis ornata est, fructibus quoque et iumentis, et paene ipsa omnibus gentibus vsum olei praestat.* Hinc non immerito oppidum nouis ciuibus colonisque suppletum COLONIAM FRVGIFERAM adpellauit Traianus. Terram enim ibi centena et quinquagena fruge fertilem esse, obseruat Pinius *Hist. Nat. XVII, 5.* additque, Procuratorem Augusto ex vno grano quadringenta paucis minus germina; aliumque Neroni CCCCLX. stipulas ex vno grano misisse. Quae quidem tam inusitata, ac paene luxurians est soli vbertas, vt nesciam, an par illi in hoc terrarum orbe reperiatur.

§. III.

At non minor ibidem olim ingeniorum prouentus fuit. Quae enim olim monstrorum nutrix habita est, Africa, eadem orbi Romano dedit viros doctissimos fortissimosque, veluti inter illos P. Terentium, L. Apuleium, M. Aurelium Olympium Nemesianum, Sex. Aurelium Victorem, Dionysium Periegetem, Marcianum Capellam, Q. Septimium Florentem Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Augustinum; inter hos Septimium Seuerum, Clodium Albinum, aliosque plurimos. Docebantur sane iuuenes Afri honestiores artes, Graecas et Latinas, ac proinde de Clodio Albino refert Iulius Capitolin. *Cap. V. eum omnem pueritiam in Africa transegisse, eruditum litteris Graecis et Latinis mediocriter, quod esset animi iam militaris et superbi.* At iurisprudentiae in primis studiosissimi erant Afri, adeo vt terram illam caussidicorum nutricem adpellarit Iuuenal. *Satyr. VII. v. 148.* vbi irridens aduocatorum Romanorum lucellum: *Accipiat te*, inquit,

> *Gallia vel potius* NVTRICVLA CAVSSIDICORVM,
> AFRICA, *si placuit mercedem ponere linguae.*

Nec ignotum est, alios quoque iurisconsultos celeberrimos, veluti Tertullianos, ex Africa prodiisse. Adeo verum est, quod scribit Apuleius *Apolog. I. p. 145. Non, vbi prognatus, sed vt moratus quis-*

quisque sit, spectandum: nec qua regione, sed qua ratione vitam viuere inierit, considerandum est. Olitori et cauponi merito concessum est, olus et vinum ex nobilitate soli commendare: vinum Thasium, olus Phliasium. Quippe illa terra alumna multum ad meliorem saporem iuuerit, et regio foecunda, et coelum pluuium, et ventus clemens, et sol apricus, et solum succidum. Enimuero animo hominis extrinsecus in corpus hominis immigranti, quid ex illis addi vel minui ad virtutem vel malitiam potest? Quando non in omnibus gentibus varia ingenia prouenerunt? quamquam quaedam videantur stultitia vel solertia insigniores. Apud socordissimos Scythas Anacharsis sapiens natus est: apud Athenienses catos Miletides fatuus. Quae quidem recte sese habere, insigni exemplo docuit Saluius Iulianus, qui, licet Hadrumetinus Afer, ad summam tamen iurisprudentiae laudem adspirauit.

§. IV.

Nec magis certi sunt Iuliani maiores. Quamuis enim celebre Romae esset ac auspicatum Saluiorum nomen, quod teste Pomp. Festo *in Lacus Lucrinus p. LXXXII. edit. Scalig. in delectu censuue primum eloquebantur boni ominis caussa*, ipsaque gens Saluia, Ferentino oppido ex principibus Hetruriae oriunda, Sueton. *in Othon. Cap. I.* plebeia primum, postea a Claudio Imp. inter patricias adlecta, viros insignes, praetorios, consulares, quin ipsum M. Saluium Othonem, Imp. protulerit: (vid. Fulu. Vrsin. *de famil. Rom. p. 245. seqq.* edit. Patin.) temerarium tamen esset, Iuliani nostri originem ex ea gente deriuare. Iam dudum enim tanta facta erat confusio familiarum Romanarum, vt ex communi nomine, gentiles fuisse Saluium Othonem et Saluium Iulianum, non magis colligere possis, quam Cicero *in Bruto Cap. XVI.* se Tullii Regis, vel M. Tullii, anno post exactos reges decimo Consulis cum Ser. Sulpicio genti inserere audebat. Et vere scripsit vir eruditissimus, Ez. Spanhemius *de vsu et praest. numism. Diss. X. Tomo II. p. 4. Infusa illa breui sub Caesaribus varietas et commixtio, qua omnis interrupta gentilium propago, qua noui homines cupide se intruserunt in veterem stirpem, qua priscae gentes* AEMILIAE, CORNELIAE, FVRIAE, IVLIAE, SEMPRONIAE, *aliaeque nouissimae nobilitati accessere,*

re, qua commercio et adfinitate cum exteris desciuit a prima origine simul ac virtute Romanus sanguis. Hinc et ipsos, quos leges nostrae memorant, Saluios, quamuis et cognomines nostro, et συγχρόνους, ad eamdem gentem Saluiam tuto referre non possumus, veluti SALVIVM, Aquitaniae legatum, *l. 12. D. de cust. et exhib. reor.* SALVIVM CARVM, Cretae procos. *l. 14. D. ad SC. Turpill.* SALVIVM ARISTONEM, *l. 6. D. de legat. praest. contr. tab. bon. poss.* SALVIVM MARCIANVM, *l. 9. §. 4. D. de poen.* denique SALVIVM VALENTEM, *l. 7. §. 1. D. de accus. et inscr.* qui omnes sub Traiano, Hadriano et Antonino Pio floruerunt, adeoque Saluio Iuliano fuere σύγχρονοι. Vnde ne illos quidem Saluios, quorum passim mentionem in marmoribus fieri animaduertimus, hic recensebimus operosius, quum vix vnus aut alter, de quibus suo loco, ad Iulianum nostrum pertinere videatur.

§. V.

At ne indiget quidem Saluius Iulianus alienis illis, quae a maioribus petuntur, argumentis, qui abundat propriis, et, si vel maxime homo nouus fuisset, posteris sane vigiliis suis rebusque praeclare gestis multo solidiorem nobilitatem peperit, quam quae in solis maiorum famosis imaginibus consistit. Idque velle existimo Spartianum *in Did. Iul. Cap. I.* dum *iurisprudentiam eum magis nobilem fecisse*, scribit. Quum itaque maiores eius ignoremus, non iniucundum, opinor, fuerit, posteros illius, inter quos et Didius Iulianus fuit, describere, eorumque stemma, quoad eius fieri potuerit, accuratissimum dare. Equidem non esse confundendum Didium cum Saluio nostro, non est, quod iterum moneamus. Fecit id Grotius *in Flor. spars. p. 87:* sed poenas huius παροράματος, dedit satis diras, dum et ab iis vapulauit, qui nulla ex parte cum Grotio sunt comparandi. Dormitauit tum magnus ille Homerus, quando hoc ei excidit calamo, et inhumanum profecto est, tantillum siue memoriae, siue calami lapsum tot aliis eius meritis non condonare velle. Inter Didii ergo Iuliani maiores fuisse Saluium nostrum, diserte tradidit Spartian. *in Did. Cap. I.* qui totam prosapiam ita describit: DIDIO IVLIANO, *qui post Pertinacem imperium adeptus est, proauus fuit* SALVIVS IVLIANVS, *bis consul, praefectus vrbi, et iurisconsultus, quod magis eum nobilem fecit. Mater* CLARA AEMILIA, *pater* PETRONIVS DIDIVS SEVERVS, *fratres* DIDIVS PROCVLVS *et* NVMIVS ALBINVS,

ALBINVS, *auunculus* SALVIVS IVLIANVS. Idem deinde vxorem Didii Iuliani memorat MANLIAM SCANTILLAM et filiam DIDIAM CLARAM, desponsam CORNELIO REPENTINO, Praefecto vrbi, quam vtramque feminam Augustarum cognomine condecorauerat Senatus. Inde ergo sequens Didii Iuliani stemma confecit vir doctissimus diligentissimusque, Isaacus Casaubon. *in Not. ad Hist. Aug. p. 110.*

DIDIVS SEVERVS, Insuber Mediol.
DIDIVS SEVRVS.
PETRONIVS DIDIVS SEVERVS. = AEMILIA CLARA

SALVIVS IVLIANVS, IC. Auctor edicti perpetui sub Hadriano, Hadrumetinus, Afer.
SALVIVS IVLIANVS
AEMILIA CLARA — SALVIVS IVLIANVS

Didius Proculus, — M. DIDIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. Vx. MANLIA SCANTILLA, AVG. — NVMIVS ALBINVS.

DIDIA CLARA, AVG. nupta Cornelio Repentino, Praefecto vrbi.

§. VI.

Tale est stemma, quod e Spartiani loco excerpsit doctissimus Casaubonus. Sed acutior in his rebus Thomas Reines. *Var. Lect. III, 2. p. 343.* veterum lapidum beneficio paullo accuratius inquisiuit in Didii Iuliani origines, multaque, quae a Spartiano traduntur, emendauit, quaedam etiam suppleuit, isque deinde in plerisque sectatorem habuit συμφιλολογῦντα suum, Christ. Adamum Rupertum, qui idem schema genealogicum proposuit *in Comment. ad Pompon. Enchirid. de orig. Iur. p. 470.* Rem omnem ob oculos ponet altera haec tabula, quam e Reinesii Variis hic repetere iuuabit:

SALVIVS IVLIANVS, e colonia Hadrumetina, Afer *Forst. Hist. Iur. Ciu. Rom. II, 73.* male Mediolano ortum dicens, confundit hunc cum pronepote eius Didio Iuliano Aug. Fuit bis Cos. Praef. vrbi et IC. *Spart.* Auctor edicti perpetui, *Eutrop.* Imperantibus Hadriano, Pio et DD. fratribus clarus. *Riuall.*

DIDIVS SEVERVS Insuber Mediolanensis.

FILIA. = C. VIBIVS IVVENTIVS VARVS. Cos. an. V. C. 886.

DIDIVS SEVERVS

SALVIVS IVLIANVS auunculus Didii Saluii Iuliani Aug. *Spart.* Praefect. Praetorio, *Dio* exercitibus praefuisse scribitur, *Lamprid.* Occisus a Commodo. *Dio et Lamprid.* Hunc cum Saluio Iuliano IC. confundit *Forster. d. l.*

VIBIA SALVIA VARA, *Inscr. p. 459, 2.* Clara Aemilia iuxta *Spartianum*, falso. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS

NVMIVS ALBINVS *Spart.* et *Inscr.* Cons. an. V. C. 939. Grut. p. 175, 8.

NVMIA VARA *Inscr.*

DIDIVS PROCVLVS, *Spartian.* L. Roscius Iulianus Proculus. *Insc.*

P. DIDIVS SALV. IVLIANVS SEVERVS AVG. nat. anno V. C. 890. Vxor. MANLIA SCANTILLA.

FILIVS, cuius pudicitiam tentauit Commodus. Lamprid.

FILIVS, cui a Didio Iuliano filia secundum *Spart.* desponsa.

DIDIA VARA Aug. *Spartiano* Didia Clara, nupta Cornelio Repentino, Praefecto vrbi.

Sic

Sic plane aliam rationem, qua Didius Iulianus ex Saluio Iuliano descenderit, ostendunt Reinesius et Rupertus. Quum vero Spartianum, scriptorem haut futilem, fere vbique deserant, ipseque Reinesius sibi parum constare videatur, siquidem *eodem Variarum capite p. 337.* M. Saluium Iulianum, anno sexto ante imperium Commodi Consulem, Saluii Iuliani ICti filium, et Didii Iuliani Aug. auum maternum fuisse scribit, quum in tabula genealogica eumdem fuisse fingat C. Vibii Iuuentii Vari Cos. filium, Saluii Iuliani ICti ex filia nepotem, et Didii Iuliani auunculum: res omnis non adeo expedita videtur, vt in eam non sit paullo accuratius inquirendum.

§. VII.

Primo itaque nemo dubitat, DIDIVM IVLIANVM, AVG. ex familia illustri ac pecuniosa Mediolani natum esse. Id enim praeter Spartianum, cuius verba iam vidimus, obseruauit etiam Dio Cass. *Lib. LXXIII. p. 835.* vbi eum χρηματιστὴν, et Mediolanum, τὴν ἑαυτȣ̃ πατρίδα vocat. Praenomen ipsi non fuit *Publio*, vti eum adpellitant Reinesius et Rupertus, sed *Marco*, quod seruant numismata illius Imperatoris apud Vaillant. *Num. Imp. praest. Tom. I. p. 106. et Tom. II. p. 206.* et Patin. *p. 218.* Varias autem, quibus ante imperium enituit, dignitates ex singulari marmore eruit Reines. *Inscr. VI, 42.* docetque, illum CONSVLAREM, PROCOS. AFRICAE, LEGATVM AVG. PRO PRAETORE PONTI ET BITHYNIAE, PRO PR. GALATIAE, DALMATIAE, BELGICAE, GERMANIAE, AFRICAE ET ACHAIAE, PRAETOREM TVTELAREM, TRIBVNVM LEG. XXII. X. V. STLITIBVS IVDICANDIS, ET SODALEM ANTONIANVM fuisse. Verissimum quoque est, quod tradidit Spartianus, vxorem illi fuisse MANLIAM SCANTILLAN, quippe quo nomine semper in numis adpellatur. Nec dubium porro esse potest, filiam Didium Iulianum habuisse, et quidem DIDIAM CLARAM, non DIDIAM VARAM, vti eam ex sola coniectura vocare maluit Reinesius. Exstant enim numi, in eius honorem cusi, in quibus litteris satis claris DIDIA CLARA AVG. vocatur apud Vaillant. *Tomo I. p. 108. et Tomo II. p. 209.* In quibus numis et id memorabile est, quod in postica eorum adparet figura muliebris, stolata, stans et dextra palmam praelongam tenens, sinistra cornu copiae, cum epigraphe: HILAR. TEMPOR. Quemadmodum enim principum liberos per palmarum ramos significari, scribit Artemidorus *in Onirocritic.* idemque etiam in numis liberorum principum symbolum occurrere, iam pridem animaduertit

tit Triftanus *Tom. I. p. 480.* ita ex ramo illo palmae vnico et praegrandi procul dubio colligendum, vnicam illam fuisse Didii Iuliani filiam, et iam adultam, vt credibile fit, quod refert Spartianus, eam nuptam iam fuisse Cornelio Repentino, Praefecto vrbi. Denique et in eo rem acu tetigit Spartianus, quod duos fratres tribuit Didio Iuliano, puta Numium Albinum et Didium Proculum. Eosdem enim reperimus in hoc lapide Brixiensi apud Gruter. *p. CCCCLIX, 2.*

HONORI.
POSTVMIAE. P. F.
PAVLLAE.
IVVENTII. SECVND. COS.
VIBIA. L. F. SALVIA. VARIA.
CVM. NVMIIS.
ALBINO. ET. VARIA.
ET. L. ROSCIO. IVLIANI. PACVLO.
SALVIO. IVLIANO. FILIIS.

Ex quo marmore fimul Reinefius eruit Didii Iuliani fororem, NVMIAM VARIAM, vel vti ipfe mauult, VARAM, nec non plena nomina alterius fratris, L. ROSCII DIDII IVLIANI PROCVLI. Ita enim pro PACVLI, nec non pro monftrofo PAVCVLALIANI, quod apud eumdem Grut. *p. XVIII, 10.* occurrit, recte legere videtur Reinefius. Aft hoc quoque monimentum hic integrum legere iuuabit:

IOVI. O. M.
CONSERVATORI. POS-
SESSIONVM. ROSCIOR-
VM. PROCVLI. IVLIANI. *
ET. BASSAE FILIORVM-
QVE. EORVM. EX. VOTO.
ROSCIVS. EVBVLVS. NVTRIT.
ET. PROCVRAT. CVM. ROSCIO.
FIRMO. LIB. PROC. EOR.

*) Ita legendum pro PAVCVLALIANI.

In latere praeftantiffimi huius monimenti Fabrettus *Infcr. Cap. X. p. 695.* notat haec exftare verba: D. IIII. NON. MART. IVLIANO. II. ET. CRISPO. COS. vt adeo monimentum hoc pofitum fit A. V. C. DCCCCLXXVI. erae Dionyfiacae CCXXIV. annis circiter triginta poft Didii Iuliani imperium, adeoque non ad Didii Iuliani fratrem et foro-

sororem, sed ad nepotem et neptem ex fratre pertinere possit. Ex his ergo quantiuis pretii monimentis patet, primum Rosciorum nescio quorum facultates hereditate obuenisse Didio Proculo, fratri Didii Iuliani, de iisque ita periclitatos esse eius liberos et heredes, vt Ioui votum fecerint duo procuratores et liberti, si eas heredibus seruaret: deinde, Proculum illum Proculi filium habuisse sororem BASSAM, quae aeque ac ipse Proculus, et heres Rosciorum, et iam eius aetatis fuerit, vt vterque filios susceperit. Haec omnia ex marmoribus marmore certa atque expedita sunt, adeoque iam certo scimus, primo vxorem Didii Iuliani fuisse *Manliam Scantillam:* deinde eum filiam habuisse vnicam, *Didiam Claram:* tertio illi fratres fuisse *Numium Albinum*, et *L. Roscium Didium Iulianum Proculum:* sororem *Numiam Varam:* matrem denique *Vibiam L. F. Saluiam Varam*. Vtrum vero hi fratres ac sorores omnes germani, an vterini fuerint, noua est quaestio, quam neglexisse miror doctissimum Reinesium, quum illa vel maxime ad rem facere videatur. Sane fratres illi ac sorores diuersa nomina aeque ac cognomina ferunt, quod non solent germani. Commune nomen habent *Numius* Albinus et *Numia* Vara: commune etiam *Didius* Proculus, et *Didius Iulianus*, quibus et commune *Iuliani* cognomen est. Idem tamen Didius Proculus vocatur *Roscius*, a qua gente Roscia nomen etiam pro more tulerunt L. Roscius Eubulus, Nutritor, et Roscius Firmus, Procurator eorum. Itaque perquam verosimile est, ex eodem patre fuisse Numios, Albinum et Varam, ex alio Didios, Proculum et Iulianum: priorem tamen per adoptionem vel adrogationem transiisse in aliam familiam, et hinc Roscii nomen ex adoptione accepisse. Quamobrem prout in priore marmore Numii, Albinus et Vara, itemque Didii Iulianus et Proculus coniunguntur. Haec ergo omnia non aliter conciliaueris, quam si matrem Didii Proculi duos habuisse maritos ponas, vnum Numium, ex quo Numius Albinus, et Numia Varia, alterum Petronium Didium Seuerum, ex quo Didius Proculus Iulianus prodierit, postea a Roscio quodam adoptatus: denique et Petronio Didio Seuero duas fuisse vxores, vnam Aemiliam Claram, ex qua Did. Iulianus, Imp. alteram Vibiam Varam, ex qua Didius Proculus Roscius natus sit. Ita enim et marmoribus cum Spartia-

no, et res ipsa cum vtrisque praeclare conuenit. Ceterum NVMII ALBINI nobilis fuit posteritas. Quemadmodum enim ipse anno v. c. DCCCCLVIII. cum Fuluio Aemiliano; (Vid. Gruter. *Inscr. CXV, 1.* Boissard. *Ant. Rom. Part. VI. p. 104.*) ita filius eius M. Numius Albinus v. c. anno v. c. DCCCCXCIIX. et iterum anno MXV. Consul ordinarius fuit, quin et Praefecturam vrbanam ab anno MVIII. per aliquot annos gessit, filiumque habuit Numium Secundum, ceu patet ex monimento, quod ex schedis Langermannianis descripsit v. c. Thom. Reines. *Inscr. VI, 132.*

M. NVMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET.
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.
NVMIVS SECVNDVS EIVS F.

Ita quidem se habere videtur Didii Iuliani Imp. cum Numiis Albinis et Proculis Rosciis cognatio, nec difficile inde reddi posse videtur ratio, cur Vibia Vara in marmore priore omnes hos filios, Spartianus etiam omnes fratres adpellitet, quum tamen Didius Iulianus aliam matrem, Aemiliam nempe Claram, habuerit.

§. VIII.

Iam vt ad maiores Didii Iuliani progrediamur: de patre PETRONIO DIDIO SEVERO Insubre Mediolanensi, neminem dubitare video. Nouerca eius VIBIA SALVIA VARA, non potuit esse C. Iuuentii Vari Cos. filia, ceu suspicatus est Reinesius. Nam in marmore apud Gruterum *p. CCCLIX, 2.* ipsa se vocat L. F. id est, *Lucii* cuiusdam *filiam*, adeoque fratrem quemdam Vibii istius Vari Cos. vel alium agnatum patrem habuerit. Matrem autem, AEMILIAM CLARAM, *a Spartiano diserte* SALVII IVLIANI sororem fuisse, vel ideo dubitari non potest, quod Spartianus

Cap.

Cap. I. eum vocat Didii Iuliani auunculum. Erat hic filius viri meritis non minus, quam dignitate eximii, M. SALVII IVLIANI, quem Commodus Imp. teste Dione *Lib. LXXII. p. 823.* καὶ δημοσίᾳ περιλαμβάνειν, τε καὶ καταφιλεῖν, καὶ πατέρα ὀνομάζειν, *publice amplecti, osculari, ac patrem adpellare* consueuerat. Sed virum hunc Consularem fortuna priorum ad praefecturam Praetorianam, imperio proximam, euexit, postea vero ita depressit, vt ludibrio eum haberet Commodus et non modo *togatum, praesente officio suo, in piscinam detruderet, nudumque saltare ante concubinas suas iuberet, quatientem cymbala et deformato vultu:* Lamprid. *in Commodo Cap. XI.* sed et postremo crudeliter occideret. Lamprid. *ibid. Cap. VII.* et Dio Cass. *Lib. LXXII. p. 823.* Caussa odii Saluii huius Iuliani filius patri cognominis, quem Commodus, teste Lampridio *in Commodo Cap. III. ad impudicitiam frustra tentauit, atque exinde Iuliano tetendit insidias.* Accedebat tamen et alia ratio. Filio enim isti M. Saluii Iuliani desponsa fuerat, filia Tarunteii Paterni, ICti et Praefecti Praetorio. Inde enim *Tarunteius a Commodo insimulatus est coniurationis, quum diceret ob hoc promissam Iuliani filio filiam Paterni, vt in Iulianum transferretur imperium.* Lamprid. *in Commodo Cap. IV.* Quae quum ita sint, omnes Saluii Iuliani, ICti posteri, de quibus hactenus diximus, (Bernardini enim Rutilii somnia, quae *Cap. LXXI. vitar. ICt.* de Iuliano, Apostata, Imp. ex eadem gente oriundo narrat, iam non moramur,) sequenti schemati includi posse videntur:

SALVIVS IVLIANVS IC. et Edicti perpetui auctor, *Eutrop.* bis Consul et praefectus vrbi et IC. *Spart.* floruit sub Hadriano, Pio, M. et Lucio fratribus Augustis. *Riuall.*

M. SALVIVS IVLIANVS, Dioni male Σέϱβιος, Cos. cum Pisone anno 927. Praefectus Praet. occisus a Commodo Imp. circa annum 941.

DIDIVS SEVERVS Insuber Mediol.

DIDIVS SEVERVS.

L. VIBIVS VARVS.

NVMIVS = VIBIA SALVIA VARA, de qua Gruter. *p.* 459, 2. = PETRONIVS DIDIVS SEVERVS = AEMILIA CLARA.

SALVIVS IVLIANVS, cuius pudicitiae insidiatus est Commodus, et cui infelicibus auspiciis desponsata fuerat Taruntei Paterni, IC. et Praef. praet. filia, de affectato imperio suspectus.

NVMIVS ALBINVS Cos. anno V. C. 958.

NVMIA VARA.

M. NVMIVS ALBINVS bis Cos. anno V. C. 998. et 1015. Praef. vrbi 1009.

NVMIVS SECVNDVS, Reines. *Inscr. VI*, 132.

L. DIDIVS PROCVLVS ob adoptionem ROSCIVS. Grut. *Inscr. p.* 459, 2.

PROCVLVS ROSCIVS IVLIANVS, de quo Grut. *p. XVIII*, 10.

BASSA, de qua marmor apud Grut. *p.* XVIII, 2.

FILII, de quibus idem marmor.

FILII, quorum in eadem marmore fit mentio.

M. DIDIVS SALVIVS IVLIANVS SEVERVS AVG. natus anno V. C. 890. ad imperium euectus et occisus anno V. C. 945. Vxor MANLIA SCANTILLA.

DIDIA CLARA AVG. destinata Didii Proculi filia, nupta CORNELIO REPENTINO, Praefecto vrbi. Spart. *Iulian. Cap. III.*

§. IX.

§. IX.

Sed vt ex diuerticulo hoc, vti opinor, non inamoeno in viam redeamus: iam facile intelligitur, nihil omnino dici posse de iurisconsulti nostri parentibus, nihil de maioribus reliquis. Quod commune noster habet cum ICtis tantum non omnibus, qui ab Augusti temporibus floruerunt. Nomen et cognomen certissima sunt, quum non modo in ipso iure nostro passim vtroque cognominetur, sed et eadem apud Spartianum *in Hadr. Cap. XVIII. et in Iulian. Cap. I.* Eutrop. *VIII, 9.* Hieronym. *in Chronic. ad ann. CXXXII.* aliosque veteres passim expressa legamus. Addunt alii SEVERI cognomen, veluti Bernard. *Rutil. de Vitis ICtor. Cap. LXVI.* Io. Bertrand. *de Iurisperit. I, 1.* et Vinc. Grauina *de Ortu et Progr. Iur. Ciu.* §. *LXXXII.* Sed eam caliginem offudisse viris doctis videtur cognomen Didii Iuliani, quod eum a proauo habuisse, perperam existimarunt. Praenomen nostri, nusquam, quod meminerim exstat, quia illis temporibus id plerumque negligebatur, ceu obseruauit Iac. Perizonius *Animadu. Hist. Cap. III. p. 132.* MARCI tamen praenomen Saluio Iuliano tribuit Rupert. *p. 470.* qua fretus auctoritate, nescio, nisi quod eum Onuphrium Panuinium sequutum esse suspicor, quem tamen permulta sibi in condendis Fastis Consularibus indulsisse, iam a Reinesio *ad Inscr. p. 28.* obseruatum est. Attamen ea in re fortassis non errauit, quisquis primum cogitauit de hoc praenomine. Nescio enim an non Saluii nostri Iuliani libertus fuerit, cuius mentio fit in lapide apud Io. Vignolium *in Adpend. Comment. de Columna Antonini Pii p. 341:*

M. SALVIO. M. L. SECVNDO.
NVMMVLARIO. DE. CIRCO.
FLAMINIO.
SALVIA. M. L. PHAEDIME. PATRONO.
B. M. SVISQVE.

Habemus enim hic Saluium, Marci Saluii libertum, et patronum, Saluiae Phaedimae, vbi si Marcus Saluius, M. Saluii Secundi patronus non fuit M. Saluius Otho, potuit esse Saluius Iulianus IC. qui se seruos aliquot in praetura sua vindicta liberasse gloriatur. *l. 5. D. de manum. vind.* Sed haec quidem coniectura est, quam ego, ne quis erret, pro certa nemini obtruserim.

§. X.

Aetatem, quam ingenio doctrinaque illustrauit Iulianus, ignorare nos non patiuntur cum vetera de eo testimonia, tum fragmenta, quae ex eius libris, tanquam e naufragio seruauit Tribonianus. Vt autem certiora, quoad eius fieri potest, consectemur: nos quidem rationes ita inimus. Supra iam ostendimus, Saluium Iulianum edictum perpetuum iniisse anno erae Dionys. CXXXII. ab V. C. DCCCLXXXIII. Obseruauimus simul, perquam esse probabile, eum hoc ipso anno praetura functum. Hoc si ponamus, quod sane est verosimillimum, non adeo difficile fuerit, veram IVLIANI aetatem si non ad annos suos redigere, at proxime saltim attingere. Nouimus enim ex Plin. *Epist. VII, 16.* tum adhuc religiose obseruatas esse leges annarias, nec temere ab iis discessum, nisi vel ob liberorum numerum vel principum indulgentia vnus alterue annus remitteretur. Iam Praeturae annus legitimus tum erat trigesimus, quem iam in prudentissima illa Maecenatis oratione apud Dionem Cass. *Lib. LII. p. 479.* figi videmus. Quum enim nemini ante annum XXV. rempublicam credi vellet, postea subiungit: ταμιεύσαντές τε καὶ ἀγορανομήσαντες ἢ δημαρχήσαντες στρατηγείτωσαν τριακοντοῦται γενόμενοι. *Ii vero qui quaesturam, aedilitatem, tribunatum plebis gesserint, Praetores fiant, exacto anno aetatis trigesimo.* Et plerumque sane tum temporis annis aliquot post Praetura fungi coeperunt Romani. Ipse Hadrianus Praetor factus est anno V. C. DCCCLIX. Surano bis et Seruiano iterum Coss. teste Spartiano *in Hadrian. Cap. III.* Tum vero ille annum aetatis agebat XXXII. natus quippe anno V. C. DCCCXXVIII. T. Vespasiano septimum et Tito quintum Coss. Sed et paullo ante haec tempora Plinius Praeturam, vt ipse *Lib. III. Ep. XI.* refert, gessit eo anno, quo philosophi a Domitiano ab vrbe submouebantur, id est, ab V. C. DCCCXLVI. Asprenate et Laterano Coss. Quum vero ipse se *Epist. VI, 20.* duodeuicesimum aetatis annum habuisse testetur, quum arderet Vesuuius, id est, DCCCXXXI. adeoque natus sit oporteat anno V. C. DCCCXIII: Praetorem illum factum esse patet exacto anno aetatis XXXIV. Iam ergo si ponas, Iulianum nostrum legitimo anno praetura esse ornatum, id est anno aetatis circiter tricesimo, (potest enim et aliquanto plures habuisse, veluti tricesimum primmum, secundum, tertium vel quartum,) demtis triginta annis ab anno V. C. DCCCLXXXIII. quo eum praetorem

fuisse

fuisse coniecimus, natus is fuerit oportet circa annum v. c. DCCCLIII. erae Dionysiacae CII. vel aliquot annis ante, vel circa Traiani initia vel sub Neruae principatu, vel sub excessum Domitiani Augusti.

§. XI.

Quemadmodum itaque sub Hadriano praecipue inclarescere coepit, ita et in Antonini Pii, quin et Diuorum fratrum tempora vitam produxit, vt adeo ad iustam saltim senectutem, id est, annum aetatis LXIII. peruenisse videatur. Si enim eum vel primis Diuorum Fratrum imperii annis decessisse dixeris: eum tunc ex rationibus nostris annos habuisse oportebit LXII. Antonini Pii tempora attigisse Saluium Iulianum, inde probat Io. Bertrandus, quod eius sententiam de SC. Tertulliani interpretatione laudet Vlpianus in *l. 1. D. ad SC. Tertull.* At eo quidem argumento ego non vterer. Senatusconsultum enim istud conditum est, non sub Antonino Pio, vt recte iam obseruauit Guil. Grotius *de vit. ICt. II, 6.* sed sub ipso Hadriano, *pr. Inst. de SC. Tertull.* et Cuiacii coniectura, qui in *Not. prior. ad d. §.* Antoninum Pium sub Hadriani nomine delitescere suspicatus est, satis profligata et a V. C. Ant. Schultingio *in Iurispr. vet. anteiustin. p. 669.* Sed et ex eo, quod Antoninus Pius Imp. ad Saluium quemdam rescribit, *l. 1. C. vt in possess. legat.* perperam colligit Bertrandus, eum esse ipsum ICtum nostrum. Plures enim iis temporibus floruisse Saluios, supra ex iure nostro ostendimus, nec quaestio, de qua ad imperatorem retulerat Saluius ille, ita comparata est, vt tantus Iurisconsultus illa Imperatorem fatigare voluisse censendus sit. Multo certius itaque ex *l. 18. D. quod met. causs.* demonstro, Iulianum adhuc sub Pio inter viuos fuisse. In illo enim fragmento laudari animaduertimus rescriptum T. Pii ad Claudium Frontinum. Quumque opus DIGESTORVM, cuius ex Libro LXIV. fragmentum illud depromtum est, vltra nonaginta libros complecteretur, nec quisquam temere de homine negotioso occupatissimoque sibi persuasurus sit, ei libros XXX. reliquos intra pauculos annos, veluti fungos vna nocte natos esse: sequitur sane, vt Iulianus pluribus annis sub Pio vixerit. Id quod et ex eo patet, quod Iulianus in *l. 59. D. sol. matrim.* Caio testimonium denunciat, quem tamen multo post Hadriani imperium, quin, mortuo iam Pio, libros plerosque scripsisse, eo minus negari poterit, quo certius est, Antoninum Pium ab eo vix aliter, quam Diuum, vocat.

l. 1.

l. 1. D. de statu hom. l. 56. D. de legat. 2. l. 96. D. de legat. 3. l. 90. D. de cond. et dem. l. 63. §. 5. D. ad SC. Trebell. et non nisi binis locis eum, tamquam viuum, laudat. *l. 11. D. de iurisd.* et *l. 42. D. de donat. inter vir. et vx.* Vid. V. C. Franc. Caroli Conradi *Schediasma singulare de aetate Caii ICti in Act. Erud. Lipf. anni MDCCXXVII. mense Febr.* Fieri itaque non poteſt, vt Iulianus Caium teſtem produxerit, niſi ad Antonini Pii ſaltim tempora perueniſſet. Quin ſuperſtes D. Pio fuit Iulianus, ſiquidem Diui Fratres, quos vocant, eum AMICVM SVVM adpellant in *l. 17. D. de iure patronat.* quo nomine certe principes non honorabant mortuos, ſed viuos, viros nimirum conſulares et iuris prudentes, quos in conſilio et comitatu habebant: qualis erat ille C. Sentius Seuerus in marmore Mediolanenſi, quod protulit Salmaſ. *ad Spartiani Hadr. Cap. XVIII.*

C. SENTIO.
SEVERO.
QVADRATO.
C. V. COS
AMICO. ET. COM. AVG. N.

Vixiſſe ergo Iulianum oportet etiam ſub Marco et Lucio Imperatoribus, quorum ſi vel primos tantum annos vidit, aetatem eum produxiſſe patebit ad annum aetatis ſexageſimum tertium, qui fatalis eſſe ſolet viris doctis ac prudentiſſimis.

§. XII.

At has rationes noſtras, quantumuis vitae Iuliani circumſtantiis reliquis quam conuenientiſſimas, turbare videtur locus inſignis Sex. Pomponii, *l. 20. D. de fideic. libertat.* ex quo plerique colligunt, iam tum eo tempore Iulianum ſeptuaginta et octo annorum ſenem, et in illa aetate tanto vigore animi fuiſſe, vt ſe nihilominus incredibili diſcendi cupiditate flagrare profiteretur. Talia ſane in mentem venerunt Bern. Rutilio *Cap. LXVI.* Bertrando *de Iurisp. I, 1.* quin et, quod mireris, Em. Merillio *Obſ. III, 19.* et Aegid. Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV. p. 129.* Et ſane in fragmento illo Sex. Pomponius quaedam profert ex Iuliano, et deinde ſubiicit verba elegantiſſima: *Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem in octauum et ſeptuageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur:* κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην. *Etſi alterum pedem in tumulo haberem: non pige-*

pigeret aliquid addiſcere. Sed verba iſta ad Iulianum nihil attinere, facile intelligent omnes, qui fragmentum illud expenderint paullo accuratius. Eſt illud ex Libro VII. Epiſtolarum Sex. Pomponii: in quibus quaeſtiones iuris, a conſultore ſibi propoſitas, paucis ſoluit Pomponius, quemadmodum Reſponſa veterum ICtorum ad facti potius quaeſtiones pertinuiſſe, obſeruant Iac. Cuiac. *ad African. Tract. I.* et Eu. Otto *in Papinian. Cap. XII. §. I. et II.* Vtrobique quaeſtiones propoſitas breuiter ex iure conſtituto decidebant, ac veluti oracula quaedam fundebant, non adductis argumentis, niſi ea diſerte poſtularent conſultores, quale quid poſtulari animaduertimus in *l. 26. D. de liberat. leg.* vbi conſultor: PLENIVS *rogo, quae ad haec ſpectant, attingas.* Seruaſſe eam methodum et Sex. Pomponium, perſpicue patet ex *l. 50. D. de min.* vbi integra eius epiſtola ſupereſt. In ea Inius Diophantus praemiſſa ſalute proponit ſpeciem: Minorem viginti quinque annis nouandi animo interceſſiſſe pro eo, qui temporali actione teneretur, tum, quum adhuc decem ſupereſſent dies, et poſtea reſtitutum eſſe in integrum. Poſtea quaeſtionem format: vtrum reſtitutio, quae creditori aduerſus priorem debitorem danda ſit, decem dierum ſit, an plenior? Subiicit conſultor, quid ipſe exiſtimet, ſe nimirum didiciſſe ex tempore in integrum reſtitutionis tantumdem temporis praeſtandum, quantum ſupereſſet. Diffiſus tamen iudicio ſuo ſtatim addit: *Tu, quid de eo putes, velim reſcribas.* Sequitur demum ſubnotatio Sex. Pomponii breuis: *Sine dubio, quod de temporali actione, in qua interceſſit minor, ſenſiſti, puto verius eſſe, ideoque et pignus, quod dederat prior debitor, manet obligatum.* Tales erant Pomponii Epiſtolae omnes, in quibus plerumque conſultor rem fuſius explicabat, quam ICtus, qui reſpondebat, ceu patebit ex *l. 3. D. quib. ad libert. prou. non lic. l. 35. D. de iure fiſci, l. 42. D. de iureiur. l. 61. D. de adm. et peric. tut.* Immo et eiusdem generis fuiſſe nouimus Epiſtolas Proculi, *l. 13. D. de ſeruit. praed. vrb. l. 69. D. de hered. inſt. l. 55. D. de adqu. rer. dom. l. 113. D. de verb. oblig.* nec non Priſci Iauoleni, *l. 33. D. de reb. credit. l. 23. D. de adquir. poſſeſſ. l. 28. D. de reb. auct. iud. poſſid.* Iam ſi ponas eiusdem methodi tenacem fuiſſe Pomponium in *l. 20. D. de fideic. libert.* facile deprehendes, ſententiam illam de ſenectute cum incredibili diſcendi cupiditate coniuncta non eſſe Iu-

liani, ſed conſultoris. Proponit hic locum Iuliani de ſeruo, cui ex fideicommiſſo competat libertas modo ab eo, qui hereditatem ex SC. Trebelliano reſtituerit, modo ab ipſo fideicommiſſario, poſſidente manumittendum. Subiungit quaeſtionem: *An haec vera putes? Nam ego diſcendi cupiditate, quam ſolam viuendi rationem optimam in octauum et ſexageſimum annum aetatis duxi, memor ſum eius ſententiae, qui dixiſſe fertur: κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην.* Tum demum ſequitur breue hoc Sex. Pomponii reſponſum: *Belliſſime Ariſto et Octauenus putabant, hunc ſeruum, de quo quaereretur, fideicommiſſae hereditatis non eſſe, quia teſtator, rogando heredem, vt eum manumitteret, non videatur de eo reſtituendo ſenſiſſe. Si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda ſunt, quae Iulianus ſcribit.* Ex his ergo luculenter patet, non Iuliani eſſe illa verba de ſenectute diſcendique cupiditate, ac ne Pomponii quidem ipſius, de quo Dionyſius Gothofredus ad marginem notauerat: *Pomponius ad octauum et ſeptuageſimum annum aetatis peruenit;* ſed conſultoris neſcio cuius, qui ſenilem profeſſus curioſitatem, hanc veteris philoſophi, Solonis puta, vt Scipio Gentilis *Parerg. Cap. XXI.* oſtendit, elegantem ſententiam adduxit: id quod errantes docere poterat Anton. Auguſtin. *Emend. I, 8.* ſi mens non laeua fuiſſet.

§. XIII.

Iuuenem IVLIANVM elegantiorum artium ſtudiis ingenium ad maiora diligenter praeparaſſe, ipſa eius opera ſatis ſuperque probant, in quorum fragmentis vbique adparent doctrinae ſolidioris veſtigia: nec quiſquam fortaſſis hodie ſuffragabitur Em. Merillio, ſera demum aetate eum litteras attingere coepiſſe, exiſtimanti, *Obſ. III, 19.* lapſo in hunc errorem ob eamdem *l. 20. D. de fideicomm.* quam ſuperiore paragrapho explicauimus. Non imperitus ille fuit Graecae linguae, quamuis religioni ſibi duxerit, Graeca ſine neceſſitate immiſcere Latinis, et hinc rarius eiuſmodi lacinias adſuiſſe videatur libris ſuis. Pauciſſima ſane Graeca occurrunt in eius fragmentis, ac fere tantum τεχνικὰ vel alioquin ciuitate Latina donata, veluti ἐν πλάτει, *l. 13. D. de ſolut.* ἀναφορικῶς, *l. 8. D. de ſuis et legit. hered.* σωρείτης, *l. 65. D. de reg. iur.* tutor ἀνεκλόγιστος *l. 5. §. 7. D. de adm. et peric. tut.* Legit tamen Ariſtotelem, eique teſtimonium denunciauit in *l. 36. D. de ſolut.* Eſt etiam, vbi Grae-

cismum

cismum redolet eius Latinitas, vt facile deprehendas, illum haec recentem a Graecorum lectione scripsisse. In *l. 3. D. de dote prae-leg.* ait: *Qui ita legat vxori suae:* TITIAE AMPLIVS, QVAM DOTEM, AVREOS HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE: *manifestus est, dotem quoque relegasse.* Vbi sine ratione quidam in dubium vocant lectionem Florentinam, et pro *manifestus* rescribi iubent *manifestum.* Est enim vere Graeca loquutio, quali et Vlpianus bis vtitur in *l. 22. §. 8. D. solut. matr.* vbi de viro vxorem furiosam negligente: *Spernit*, inquit, *infelicitatem vxoris, et non ad eam flectitur, nullamque ei competentem curam inferre,* MANIFESTISSIMVS *est.* Et paucis interiectis: *Sin vero dotem ita dissipare* MANIFESTVS *est.* Idem Graecismus et aliis eorum temporum scriptoribus perquam familiaris est. Tacitus *Annal. II, 57. Atrox et dissentire* MANIFESTVS. Et *Hist. I, 53. Mox* COMPERTVM *publicam pecuniam auertisse, vt peculatorem flagitari iussit.* Auctor *dialogi de causs. corrupt. eloqu. Cap. XVI. Aprum enim solere dissentire, et tu paullo ante dixisti, et ipse satis* MANIFESTVS *est iamdudum, in contrarium accingi.* Alioquin Latina Iuliani oratio pura est, nec adfectata tamen aut turgida, vel abrupta breuitate praeceps, qualem ea aetate adfectabant quam plurimi. Frustra ergo in eius Latinitate quaesiueris phaleras, quales et scriptiones iuridicae non admittunt, at Latinitatem vbique inuenies non modo castam, sed et aliquando tersam, adeo vt Laurentius Valla et reliqui Latinitatis iurisconsultorum censores emissitiis illis oculis suis nihil in Iuliani fragmentis repererint, quod, tametsi ab illis reprehensum, non optimorum scriptorum auctoritate atque exemplo tueri possis. Dixit *l. 6. §. 6. D. de negot. gest.* CONTEMPLATIONE EIVS, quod non ferunt teretes istorum criticorum aures. Et tamen id ferre tenentur in Iustino *Histor. VII, 5. VIII, 3.* et Quinctiliano *Declam. III. p. 40. et Decl. V. extr.* quae loca V. C. Car. Andr. Duckerus *de Latin. Vet. ICt. p. 319.* adduxit. ENIM sine vllo praeposito vsus est Iulianus, si vera est lectio Florentina, in *l. 17. quib. mod. vsusfr. vel vs. amitt.* Sed si fingamus etiam veram esse: non ideo crucem illico parandam putauerim Iuliano, quum et Ciceronem, Plautum, Terentium ita loquutos esse iam pridem docuerint Taubmannus ad Plaut. *Epidic. V, 2. v. 36.* et Gronou. *ad Liu. XXXIV, 32.* Leuicula sunt, quae obelisco notant, reliqua omnia, veluti, quod aliquando LIBERTI-

NVM dixerit pro *liberto*, *l. 20. §. 4. D. de bon. libert.* PENVM pro *penus* vel *penu*, *l. 19. D. quand. dies leg.* NIHILOMINVS pro *nihilomagis. l. 106. D. de cond. et dem.* Quis enim primo fide sua credere nos iubebit, haec omnia esse a Iuliani manu, ac non librarios potius hic aliquid deliquisse? deinde, quis ignorat, de terminatione, genere ac flexione vocabuli *penus* ne inter veteres quidem grammaticos conuenisse? Sane illam ipsam formam, quam improbant in Iuliano, diserte probant Sosipater et Cledonius apud Vossium *de Analogia II, 20.* Denique diserte notarunt Priscianus *Lib. XVIII. p. 1196.* et Nonius *Cap. XII. n. 46. et 54.* duas abnutiuas apud veteres Latinos aeque, ac apud Graecos, fortius negare, ac proinde *nihilominus* saepe occurrere pro *non*, vel *non magis*. Locum Flori *ep. Lib. III, 17.* eam in rem adduxit laudatus Ducker. *de Lat. vet. ICt. p. 366.* Alium ex Ouidio addit Freinshemius *in Indice Flori*, voce *negationes duae:*

Quod si NVLLA *tibi* NON *sit legisse voluptas.*

sed quem me legere non memini. In iure tamen nostro hunc quoque Graecismum frequentissimum esse, patet ex *l. 7. §. 2. D. pro emtor. l. 2. §. 1. D. de vi bon. rapt. l. 13. §. 11. C. de iudic. l. 56. C. de decurion. l. 1. C. qui dar. tut. poss.* idque iam pridem obseruarunt Cuiac. in Comment. *ad l. 7. Dig. pro emtore*, et Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. Tomo IV. p. 522.* Quam Cuiacii obseruationem licet suo more euertere conetur Io. Robertus *Recept. II, 29.* non magis tamen iusta est illa censura, quam alia Laur. Vallae et reliquorum, qui tamquam barbarum proscribunt GENITVR, quo Iulianum *l. 13. §. vlt. D. de reb. dub.* vsum esse pro *gignitur*, obseruant. At non Iuliani fuit illa loquutio, sed testatoris formula, quam immutare et verbis magis Latinis eloqui, integrum non erat iurisconsulto. Ipse, dum in illo fragmento formulam testatoris attingit ac interpretatur, ab omni sorde abstinet, sensumque multo purius ita eloquitur: SIVE FILIVS, SIVE FILIA NATI EI FVERINT. Denique vel maxime quibusdam bilem mouet illud ADFLIGERE CVI PRETIVM pro *damnare ad pretium restituendum*, quo vsus est Iulianus in *l. 30. D. de negot. gest.* Sed quidam codices MSC. ibi habent INFLIGERE, quo recepto, phrasis ista non barbara, sed analogiae consentanea est, et *pretium alicui infligi* non minus recte dicitur, quam *infligi vsurae* pro condemnari in vsuras, qua loquutione vsi sunt Vlpianus *l. 3. §.*

4. D.

4. D. vbi pupill. mor. vel educ. et Paullus *l. 11. pr. et l. 17. §. 3. D. de vsur.* ex quibus exemplis colligas, forensem fuisse eam loquutionem, adeoque ICto, qualis fuit Iulianus, minime exprobrandam. Satis ergo patet et Latinas litteras studio laudabili excoluisse Iulianum, et ne lynceos quidem oculos quidquam stribiliginis in castissimo auctore deprehendisse. Potius adfirmare nobis licebit, multa, quae ad reconditas litteras pertinent, hodie ignorare criticos praestantissimos, quae doceri a Iuliano nostro poterant, nisi eum lectu indignum, nescio qua praeiudicata opinione, iudicassent. Exemplo vt rem illustremus, notum est, quam crucem criticis plerisque etiam primi ordinis fixerint notae temporis A. D. III. KAL. quippe quas Rhenanus coniunctim legi iubet *ad III. Kalend.* alii recte quidem exponunt, ANTE DIEM III. KAL. quia et in Graecis monumentis est ΠΡΟ Γ. ΚΑΛ. et apud Plutarchum πρὸ ἕνδεκα καλανδῶν Μαΐων· sed illud tamen idem esse putant ac *pridie*, quos suauiter ridet Norisius *in Cenotaph. Pisan. Diss. II. p. 342. sequ.* docetque non sine adparatu, idem veteribus fuisse D. III. KAL. et A. D. III. KAL. Rem omnem conficere potuisset Iulianus, qui in *l. 56. §. 5. D. de verbor. obligat. qui ita*, inquit, *stipulatur:* ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? *nihil differt ab eo, qui Kalendis dari stipulatur.* Omitto alia, quae pleniore manu sererem, nisi me non iam ex instituto, sed veluti obiter Saluii Iuliani vitam condere meminissem.

§. XIV.

Non minus deinde quaedam hinc inde sese produnt antiquitatis vestigia. Adhuc enim tum inter iurisconsulti laudes illa haud postrema erat, quam T. Aristoni suo tribuit Plinius *Lib. I. Epist. 22. Quam peritus ille et priuati iuris et publici? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet?* Antiquum sane leges ferendi ritum eleganter attingit Iulianus, in *l. 32. D. de legib.* redditurus rationem, cur inueterata consuetudo pro lege custodiatur, et tacito consensu omnium per desuetudinem abrogetur. *Nam quum ipsae*, inquit, *leges nulla alia ex caussa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt: merito et quae sine vllo scripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis et factis?* Non amplius profecto populus vel centuriatim vel tributim suffragia ferebat, quum haec scriberet Iulianus. Iam pridem teste Tacito *Annal. Lib. I. cap. 15.* co-

15. comitia e campo in curiam transtulerat Tiberius, adeoque pleraque a Senatu constituebantur, qui tum non amplius ambigebatur ius facere posse. *l. 9. D. de legib.* Quin tantum abest, vt sub Hadriano vlla potestas νομοθετικὴ penes populum superfuerit, vt ipse ille princeps iam coeperit inconsulto Senatu, per sola edicta, quod placeret, sancire, et vetus illud ius fere quotidie nouis rescriptis emendare. Et tamen Iulianus et consuetudinis seu iuris non scripti auctoritatem a tacito populi suffragio; iuris scripti ab expresso arcessit, perinde ac si iis vixisset temporibus, quibus et pontes in campo Martio, et diribitores, et tabulas cistasque videre, vel audire potuerit rogationem consulis: VELITIS IVBEATIS QVIRITES. Sed latet hic simulacrum libertatis, quo populus aliquamdiu deludebatur a principibus, quorum intererat, seruire ciues, et tamen se credere liberrimos. Persuaserant enim illis, quidquid a principe vel consilio Senatus, vel inconsulto illo, fieret, id omne fieri a populo, quia populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem contulerit. *l. 1. princ. D. de constit. princ.* Quin quamuis numquam de ferenda lege in commune consulerent Imperatores Romani, sed saepe Hadrianus Britanniam, Aegyptum, Libyam et Orientem peruagatus, epistolis Romam missis, quid fieri vellet, praeciperet, talem tamen principis epistolam credendam esse πόλεως συνθήκην κοινὴν, *communem reipublicae sponsionem*, quemadmodum adhuc philosophantur Papinianus et Marcianus, in *l. 1. et l. 2. D. de legib.* Principem enim referre totum populum, eius consensum esse consensum totius reipublicae, καὶ ἐκεῖ τε τὴν Ῥώμην, ὅπου πότ' ἂν τὸν βασιλέα εἶναι: *et Romam ibi esse, vbi sit Imperator.* Herodian. *Lib. I. cap. 6.* Eiusdem generis est fragmentum Iuliani, in *l. 5. D. de manum. vind.* vbi soluta prius quaestione, an qui consilium praebeat, possit apud se manumittere; statim addit: *se et in praetura et in consulatu suo, quosdam ex seruis suis vindicta liberasse, et quibusdam praetoribus consulentibus se idem suasisse.* Vere ea in re morem maiorum sequutus est Iulianus. Ex quo enim primus Consul Iunius Brutus Vindicium seruum, coniurationis indicem per vindictam manumiserat, inualuerat, vt et Consules et Praetores, quando primum procedebant, a manumissione magistratum auspicarentur, quum boni ominis caussa, tum vt factum istud Bruti apud posteros quoque nulla deleret obliuio. Docuit nos illum ritum ex instituto

ſtituto Petr. Faber tum *in Comment. ad tit. de orig. iur. p. 193.* tum *in Semeſtr. II, 20. p. 269. ſequ.* adduxitque eam in rem locos egregios Libanii, Claudiani, Mamertini, Caſſiodori, Sidonii Apollinaris, vt dubitari non liceat, ſollemnem illam manumiſſionem ſaltim ſaeculo quarto et ſequentibus quotannis fieri conſueuiſſe. Sed longe antiquiorem eſſe ritum, vel eo poſſe demonſtrari putat Faber, quod Vlpianus toto *libro II. de officio conſulis*, fere de nulla alia re, quam de manumiſſionibus egerit, et vnica, quae a Triboniano ſub iſto titulo poſita eſt, lex non niſi de manumiſſionibus agat. Nemo ergo non videt, Iulianum morem illum veterem in conſulatu et praetura ſua reuocaſſe in vſum, quumque forte deeſſent domini, qui ſeruos ſuos manumitti vellent, neque quiſquam alienum ſeruum manumittendo ad libertatem perducere poſſet: *l. 4. C. de de iis, qui a non dom.* ſuos apud ſe manumittere, quam ſollemnitatem illam negligere maluiſſe, non modo praeceptoris exemplo commonitum, ſed et probe gnarum ex iuris principiis, manumiſſionem eſſe legis actionem, adeoque ipſum magiſtratum eam apud ſe ipſum explicare poſſe, non ſecus ac emancipationem, adoptionem, actusque ſimiles. *l. 3. l. 4. D. de adopt. et emancip. l. 2. D. de offic. praet. l. vn. §. 2. D. de offic. conſul.* Ita porro in memoriam reuocat Iulianus *archimimos*, *l. 25. D. de oper. libert.* quorum et Suetonius *in Veſpaſ. Cap. XIX.* et Scholiaſtes Horatii *ad Serm. I, 6.* meminit, quosque Theod. Marcilius in *not. ad Sueton.* interpretatur praefectos pantomimorum, qualis apud Gruter. *p. MLXXXIX.*

L. ACILIVS L. F. POMPT. EVTYCHES
NOBILIS ARCHIMIMVS COMMVN. MIMOR.
ADLECTVS. DIVRNVS PARASITVS
APOLL. TRAGICO
COMICVS PRIMVS SVI TEMPORIS
ET OMNIBVS
CORPORIBVS AD SCAENAM HONOR.
DECVRIO BOVILLIS
QVEM PRIMVM OMNIVM ADLECTI
PATREM ADPELLARVNT.

cui *adlecti ſcaenicorum aere collato ob munera et pietatem ipſius erga ſe* inſigne monimentum dedicarunt, ſimul propriae inſaniae monimen-

mentum aere perennius ad posteritatem futurum. Cui stolido homini etiam iungere poteris alteram aeque stolidam, apud eumdem Gruter. *p. CCCXXX*, 4. FABIAM M. ET Ɔ. L. ARETEN, ARCHIMIMAM TEMPORIS SVI PRIMAM DIVRNAM. Ex quo Iuliani loco simul colligi potest, quid in postrema inscriptione sit *diurna archimima*, et in priore *diurnus parasitus?* Nempe illa fuit liberta, quae diurnas patrono operas tamquam archimima praestabat; siquidem operae libertorum diurnum erant officium, *l. 1. l. 3. D. de oper. libert.* quamuis alioquin noctu plerumque in scenam prodirent mimi. Et hinc in superiore etiam inscriptione DIVRNVS PARASITVS erit, qui has diurnas operas debebat patrono, vt illum prandentem arte sua et scurrilitate oblectaret, ollasque in capite suo confringi pateretur: coenae vero adesse non cogeretur. Sed iam non licet omnia eius generis consectari, quum sufficiat quaedam eius rei specimina dedisse.

§. XV.

Progredimur ad philosophiam, sine qua nemo temere iurisconsulti nomen cum laude tuebitur. Falluntur enim, quotquot philosophiae parum debere iurisprudentiam, vel inde colligunt, quod sero philosophari coeperint Romani, quum iam pridem XII tabulae, fons vniuersi publici priuatique iuris, nec non interpretatio prudentum, formulaeque iudiciorum Romae viguissent. Nam quis dixerit a Scipionis temporibus, quibus Panaetius philosophiam docere Romae coepisse dicitur, nihil noui iuris amplius esse constitutum? Deinde quis, positis legibus, et aliquot veterum interpretamentis, nec non iudiciorum formulis, nullas amplius iurisconsultorum partes in locupletanda iurisprudentia fuisse statuerit? Sane quum, Iuliano nostro obseruante, non ita scribi possint leges et Senatusconsulta, vt omnes casus omnesque articuli illis sigillatim comprehendantur: ex his sane, quae primo fuerant constituta, interpretatione certi quid constituendum erat. *L. 10. l. 11. l. 12. D. de legib.* Ea in interpretatione plerumque praestruebant communia quaedam principia moralia, ex quibus conclusiones plerasque, legibus non comprehensas, deriuarunt Iurisconsulti, et diuersissimas quidem, prout huic illiue sectae sese addixissent. Certe id quidem vsquequaque verum est, iurisconsultos Stoicorum παραδόξας θέσεις, quae vt a reliquorum philosophorum sententiis, sic ab vsu ciuili remotae fuerint, plane neglexisse. Cicero enim *in prooem. Paradox. Cap. I.* animad-

animaduertit: *Catonem, quum in Senatu sententiam diceret, saepe locos graues ex philosophia tractasse, abhorrentes ab hoc vsu forensi et publico, sed dicendo tamen consequutum, vt illa etiam populo probabilia viderentur.* Quin addit, *se quoque illa ipsa, quae vix in gymnasiis et otio Stoici probant, ludentem coniecisse in communes locos, quae, quia sint admirabilia, contraque opinionem omnium, ab ipsis etiam παράδοξα adpellentur, et tentare voluisse, possentne proferri in lucem, id est,* IN FORVM, *et ita dici, vt probarentur.*. Quod vero tentarunt Cato et Cicero, qui saepe subtilissimas iuris quaestiones in foro enodarunt: an neglexisse id putemus Rufos, Tuberones, Brutos, in ipsa stoa veluti enutritos, et philosophiam illam lingua, calamo, moribus exprimentes? Et quid quaeso opus est verbis, vbi ipsa adsunt rerum argumenta. Scribit Paullus: *Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamuis si liberum esset, noluissem: tamen coactus volui. l. 21. §. 1. D. quod met. causs.* Idem omnes veteres iurisconsultos sensisse, tam certum est, quam quod certissimum. Neque enim opus fuisset Praetoris beneficio, si voluntatem, vi metuque extortam, non esse voluntatem existimassent. Et tamen quid aliud hoc est, quam notissimum Stoicorum paradoxon: Sapientem nihil metuere, ad nihil cogi, stolidumque adeo censendum, qui metu perturbatus quid egerit, ac proinde indignum, qui fructum ex stultitia sua capiat. Talia innumera in iure nostro occurrunt, vt lucem meridie esse videantur negare, qui philosophiae, praeter notiones generales, nec non Grammaticam et Dialecticam, quidquam debere iurisprudentiam, negare non verentur.

§. XVI.

Et philosophiae quidem non expertem fuisse Iulianum nostrum, et dialecticam in primis penitus imbibisse, vel inde patet, quod in *l. 65. D. de regul. iur.* mentionem facit celeberrimae illius vel ratiocinationis vel cauillationis, quam Graeci σωρείτην adpellant, eamque ita describit, *quod ab euidenter veris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quae euidenter falsa sunt, perducatur.* Quam definitionem Iuliano sublegit Vlpianus, in *l. 177. D. de verbor. signif.* quippe multo accuratiorem atque euidentiorem, quam illa Cornuti, Scholiastae Persii, *ad Sat. VI. v. 80. Chrysippus, philosophus stoicus, syllogismum σωρείτην posuit et vocauit,*

quem per adiectionem et detractionem ex aceruí frumentarii ſimilitudine oſtendit: quamuis ſimilem fere habeat Cicero *Acad. Quaeſt. Lib. IV. cap. 16.* Equidem non ideo laudandus eſt Iulianus, quod illud cauillandi genus perſpectum habuit, multoque minus laude aliqua dignus videretur, ſi illo delectatus ſit, vti permulti Stoici, quorum *nodos veternoſiſſimi artificii* Seneca *Epiſt. LXXXII. vitioſiſſimum argumentorum genus* Cicero *Acad. Quaeſt. IV, 16. aceruos* Perſius *Sat. VI. v. 80.* perſtringunt. Sed illud cordati hominis argumentum eſt, quod homines his inſidioſis interrogationibus parum adſuetos aduerſus aliorum captiones praemuniuit, vt vere hic de eo repeti poſſint illa Perſii:

Inuentus Chryſippe tui finitor acerui.

Nimirum ſoritica illa cauillatione id agebant ſophiſtae, vt quaeſtiones ex quaeſtionibus nectendo, ex earumque ſolutione nouum quid adſumendo reſpondentes, nihil tale ſuſpicatos, ad abſurdum perducerent; tale eſt exemplum apud Diogen. Laërt. *VII, 82.* quamuis ibi perperam tamquam exemplum ἐγκεκαλυμμένυ proponatur: Οὐχὶ τὰ μὲν δύο ὀλίγα ἐςὶν; ὀυχὶ δὲ καὶ τὰ τρία; ὀυχὶ δὲ καὶ ταῦτα μὲν; ὀυχὶ δὲ καὶ τὰ τέσσαρα, καὶ οὕτω μέχρι τῶν δέκα· τὰ δὲ δύο ὀλίγα ἐςὶ, καὶ τὰ δέκα ἄρα. *Nonne pauca duo ſunt? nonne etiam tria? nonne iſta quidem? nonne autem et quatuor, atque ita vsque ad decem? Duo autem pauca ſunt, et decem igitur.* Quum vero et in iure ad interrogatiunculas omnia redirent, quoties acceptilatione, maxime Aquilliana, tollenda erat obligatio, adeoque ſubeſſet periculum, ne ſtipulator, qui acceptum rogabat, ſpondentem in errorem induceret caperetque turpiter: ipſe eo remedio vſurus monet, quam captioſa ſit illa σωρίτης, quantoque ἡσυχιασμῷ opus ſit ad fugiendos interrogatiuncularum laqueos. Hanc enim veram eſſe fragmenti iſtius ſpeciem, et de acceptilatione libro Digeſtorum LIV. diſſeruiſſe Iulianum, accurate, vt ſolet, demonſtrauit Iac. Gothofredus *in Comment. ad regul. iur. p. 269. ſequ.* Ex eadem arte Iulianus didicerat tot regulas interpretandi, quales in *l. 15. D. de legib. l. 64. l. 67. D. de regul. iur.* et alibi paſſim tamquam gemmulae quaedam micant. Denique arte hac praemunitus tam praeclare argumentatur, vt neſciam, an aeque ſolidas deciſionum ſuarum rationes vllus veterum iuriſconſultorum dederit, ac Iulianus. Sane modo a pari, vt in *l. 32. §. 1. D. de legib. l. 49.*

§. 2.

§. 2. *D. de recept. et qui arbitr. l. 6. D. quib. mod. vsusfr. vel. vs. amitt. l. 32. D. de seruit. praedior. vrban.* modo a contrario, vt *l. 32. §. 1. D. de legib. l. 25. D. de seruit. praed. rustic.* modo a genere ad speciem, vt in *l. 26. D. de statu homin.* ab antecedente ad consequens, vt in *l. 27. D. de adopt. et emanc.* ab effectu ad caussam, *l. 25. D. de iudic. l. 27. D. eod. l. 74. §. 2. l. 75. D. eod. tit.* a toto ad partem, *l. 34. §. vlt. D. de vsufr.* a maiore ad minus, *l. 3. D. si vsusfr. pet.* a fine, *l. 4. D. eod. tit. l. 19. D. de reb. cred.* a definitione, *l. 42. D. ad leg. Aquill. l. 40. D. de noxal. action.* a caussa ad effectum, *l. 51. D. ad leg. Aquill.* ab absurdo, *l. ead.* Physicam Iuliani obseruationem iam supra vidimus ex *l. 36. D. de solution.* Nempe quum ibi inciderit in quaestionem, quam partem totius debiti petiti suam faciat filius eius, qui vxorem praegnantem reliquit? ad Vrseii Ferocis decisionem notauit: *Verius est, me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset, neminem nasci, aut quartam partem, quia tres nasci potuerunt, aut sextam, quia quinque.* Quumque non defuturos praeuideret, qui irrideant hanc decisionem, nec putent fieri posse, vt tot liberi vno partu fundantur: addidit, et auctoritate physicorum, et illa rerum magistra, experientia, constare quinque posse nasci: *nam et Aristotelem scripsisse, quinque nasci posse, quia vuluae mulierum totidem receptacula habere possint, et esse mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque simul pepererit, et tum habuerit incolumes, idque et in Aegypto adfirmatum sibi esse.* Locum Aristotelis de quinque vuluae receptaculis hodie non exstare, plerique obseruant: quin eum sententiam illam, quam Iulianus illi tribuit, διὰ τῦτο πλεῖω γίνεσθαι διὰ τὸ τόπων πλῆθος καὶ τὰς κοτυληδόνας, ὀυχ ἓν ὖσας, *quod multi generentur, pro numero locorum et acetabulorum, quae vnum non sunt,* explodere, eamque ὀυδὲν ἔιναι, *nihili esse,* putare ex *Lib. IV. de gener. animal. Cap. IV.* animaduertimus. Nec *Lib. VII. Histor. anim. Cap. IV.* vbi de numeroso foetu humano ex instituto agit, de quinque istis vteri receptaculis quidquam legimus. Sed non est verisimile, Iulianum perperam citare Aristotelem, virum honestissimum, et multa scripsit philosophus, quae ad nos non peruenerunt, ceu videre est apud Fabric. *Biblioth. Graec. III, 7. p. 185.* inter quae etiam sunt ἀνατομῶν libri octo, et ἐκλογαὶ ἀνατομῶν ά, quorum meminit Diogen. Laërt. *V, 25.*

in quibus forte talia lecta fuerint. Certe integrum fragmentorum Aristotelicorum, a Cicerone, Strabone, Plutarcho, Gellio, Galeno, Athenaeo, Sexto Empirico aliisque seruatorum aceruum cumulauit Franc. Patricius *Discurs. Peripatet. Tom. I. Lib. VII. p. 74. et sequ.* quorum hodie nullum in Operibus Philosophi illius superest vestigium. Denique non ideo sibi parum constitit Aristoteles, si vno loco adfirmauit, nasci posse quinque, quia totidem sint vteri receptacula, et tamen alibi illam receptaculorum multitudinem caussam partus multiplicis negauit. Fieri enim potest, vt in aedibus, quia plura sunt cubicula, plures habitent, et tamen amplitudo illa non semper caussa est, cur multis locentur, quod illi satis animaduertunt, qui ab eo, quod est ἐκ τῶν δυνάτων, non colligendum esse, rem vere exsistere, prudenter monent. Alia circa hunc locum nasci potest quaestio, puta an vera sint illa, quae de quinque vteri receptaculis vel cellulis obseruasse Aristotelem, Iulianus testatur? Quod vereor, ne plerique, qui nostris temporibus per sectionem in minutissimarum corporis humani partium conformationem oculis emissitiis inquisiuerunt, negaturi sint. Certiora sunt, quae de muliere Alexandrina quinque vno partu Hadriani temporibus enixa refert Iulianus. Idem enim Laelii fide refert Paullus, *l. 3. D. si pars heredit. pet.* Caius, *l. 7. D. de reb. dub.* immo et Phlegon *in Mirabil. Cap. XXIX.* et Iul. Capitolin. *in Anton. Pio Cap. IX.* quamuis apud priorem pro Τραϊανὸς rescribendum esse Ἀδριανὸς, posteriorem autem rem per errorem ad Pii tempora referre, non abs re suspicetur Car. Hannib. Fabrotus *Exerc. II. de numero puerperii p. 1175. Tomi IV. Thesaur. iur.* vbi et alia huius foecunditatis exempla paene admiranda collegit, expenditque, quod et ante istum facere coeperat Rigaltius *in Obseru. ad Tertull. de anima Cap. VI. p. 81.* De moralibus Iuliani sententiis non est, quod multa moneamus, quum de iis paullo post, vbi de secta philosophica, quam reliquis praetulerit, differendum, dicendi futura sit occasio. Et quis ignorat, tales sententias excidere etiam solere illis, qui numquam philosophiae sacris sunt initiati.

§. XVII.

Satius ergo, vti iam dixi, fuerit, de philosophiae secta, quam praecipue sibi sectandam existimauit Iulianus, dispicere, siquidem id scire quam maxime interest eorum, qui in iurispruden-

tiae

tiae adyta paullo altius penetrare cupiunt. Et Stoicam quidem sectam, quae teste Tacito *Annal. XIV. turbidos et negotiorum appetentes facere* videbatur, quam maxime placuisse iurisconsultis, iam in vulgus notum est, et quum ab aliis tum potissimum ab Edmundo Merillio *Obseru. I, 8. sequ.* luculenter demonstratum est. Idem tamen et scrupulum nobis iniicere poterat Iulianum inter Stoicos referentibus. Nam *Obseru. I, 20. et seqq.* inter dissidentes iurisconsultorum scholas Proculeianos magis a partibus Stoicorum fuisse, quam Sabinianos, probat argumentis quam plurimis, quin Sabinianos in quibusdam saltem doctrinis magis academiam quam porticum sequutos, loco non vno suspicatur. Vid. *Obseru. Lib. I. obs. 24. et Lib. IV. obs. 40.* et *Comm. in Decision. Iustin. XXXIX. n. 4.* Quae si vera sint, paullo alieniorem a *summa illa Stoicorum philosophia*, quam Marcianus vocat *l. 2. D. de legibus*, fuisse oporteret Iulianum Sabinianorum sua aetate coryphaeum et facile principem. Enimuero id fortassis numquam in mentem venit Merillio, neque ille, dum Proculeianos strictius inhaesisse scribit doctrinis Stoicis, ideo inter Sabinianos locum inter illos denegat, aut eos ideo Platonicos fuisse adseuerat, quia in alio philosophiae capite academicos sectati sint. Quamuis si vera fateamur, ne id quidem satis demonstrarit, totamque Merillii sententiam de proportione arithmetica Stoicis, et geometrica, academicis gratiore, nullo idoneo fundamento niti recte ostenderit Gottfr. Mascou. *de Sect. Sabin. et Procul. VI, 4. p. 103.* Sane vt Labeo pater, a quo deinde Proculeiani descendunt, ita et Ofilius praeceptor Ateii Capitonis, qui Sabinianorum duxit familiam, Stoae fuit addictissimus, idque satis patet ex *l. 21. princ. D. de furt.* Quumque id veluti proprium haberent Sabiniani, vt non temere a maiorum traditis discederent, facile patet, posteros quoque non facile alia philosophiae principia admisisse, quam quae admiserant sectae auctores, id est, stoica. Sed obseruandum praecipue videtur, duorum generum fuisse philosophos stoicos, eorumque alios a Fabiano apud Senec. *de Breuit. vit. Cap. X.* recte dictos *cathedrarios*, alios *veros* et *antiquos*. Illi fere verborum subtilitatibus immersi, quidquid e Stoa erat, probabant, lingua, somno, cibo, habitu quoque et reliqua vitae ratione stoicam tristitiam praeferentes. Hi insuper habitis subtilitatibus damnataque omni adfectatione tantum e philosophia petebant, quantum satis videbatur ad

componendam vitam, resque publice priuatimque cum laude gerendas. Quali Stoicorum albo si quis cum reliquorum Sabinianorum tum Iuliani nomen adscripserit, non errauerit profecto, meque sibi omnino habuerit adsentientem.

§. XVIII.

Et Stoicismi quidem vestigium non vnum in Iuliani fragmentis deprehendo. Primo enim, quum Stoici essent curiosi verborum aucupes, deque eorum origine, proprietatibus reliquisque adfectionibus subtilius paene, quam ipsi grammatici disputarent: idem quibusdam locis fecisse video Iulianum. Sic in *l. 51. D. ad leg. Aquill.* quaestionem elegantem proponit, si ita vulneratus fuerit seruus, vt eo ictu certum sit, eum periturum, medio deinde tempore institutus sit heres, et postea ab alio ictus decesserit, an cum vtroque agi de occiso possit ex lege Aquillia? Ad eam soluendam, primo disquirit, quid sit occidere. *Occidisse*, inquit, *dicitur vulgo quidem, qui mortis caussam quolibet modo praebuit: sed lege Aquillia is demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu caussam mortis praebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a* CAEDENDO *et a* CAEDE. Deinde demum ad decisionem, elegantem profecto ac notabilem, sese accingit. Ita et *l. 60. D. de re iud.* explicat, quid sit *morbus sonticus*, nempe, *qui cuique rei agendae impedimento sit;* non vti apud Gell. *Noct. Attic. XX, 1.* Caecilius et Cassius apud Venuleium in *l. vlt. D. de edict. Aedilit.* existimat, *morbus grauior, et vim grauiter nocendi habens.* Recte enim peritissimus harum rerum Menagius *in Amoenit. Iur. Cap. XXXIX. p. 354.* *Sonticus morbus*, inquit, *dictus est non ab eo, quod vim nocendi habeat, sed quod iustam legitimamque caussam adferat, vt ne quis in iudicio sisti possit. Est enim* sons αἰτίαν τινὸς ἔχων, vel αἴτιος. *Glossae veteres:* Sontes αἴτιοι, ὑπεύθυνοι, βλαβεροί. Hoc vero posito porro colligit Iulianus, febrim quoque morbum sonticum esse, adeoque litigatore ob febrim discedente, iudicem iure pronunciare non potuisse. *Litiganti enim quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem adpellant?* Vbi et febris habes descriptionem. Ne vero cuiusuis febriculae obtentu iudicium defugere aut deserere vadimonium liceat, statim subiungit: *Potest tamen dici, esse aliquam et febrium differentiam. Nam si quis sanus alias ac robustus tempore iudicandi leuissima febre correptus fuerit, aut si quis tam veterem*

quar-

quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici, morbum sonticum non habere. Qua in re consentientem habet Hippocratem Ἐπιδημ. *Lib. I. Sect. III. segm. 15.* febrem quartanam vocantem ἀσφαλέστατον πάντων πυρετῶν, καὶ ῥῆιστον, καὶ μακρότατον, *febrium omnium securissimam et facillimam, et longissimam.* Non minore diligentia Iulianus noster disquirit, quid sit noxa, *l. 200. D. de verb. sign.* quid adpellatione filii et filiifamilias contineatur, *l. 201. D. eod.* (vbi simul *adpellationis* a *nomine* distinctio plane stoica, quam iam obseruauit Priscian. *Lib. II.* apud Putsch. *p. 574.*) quid denique sint dolia vinaria, et seriae, amphorae. *l. 206. D. eod.* Omitto alia huius generis quam plurima, et id tantum obseruo, Iulianum passim immiscuisse breues ac generales iuris regulas, et in eo quoque imitatum esse Stoicos, qui vel ideo maximi faciebant Zenonem suum, quod omnia regulis atque axiomatibus breuissimis esset complexus. Hinc Arrian. *Diss. Epictet. I, 20.* Τί οὖν ἐλπίζεις; ὅτι τὴν μεγίστην τέχνην ἀπὸ ὀλίγων ἐστὶν ἀναλαβεῖν· καὶ τοί αὐτὸς μὲν ὁ προηγούμενος λόγος τῶν Φιλοσόφων, λίαν ἐστὶν ὀλίγος. εἰ θέλεις γνῶναι, ἀνάγνωθι τὰ Ζήνωνος, καὶ ὄψει. *Quid ergo speras? Maximam scilicet artem te paucis complecti posse? Enimuero primitiae, et tanquam summa capita rationum pauca traduntur a philosophis. Si cognoscere cupis, lege Zenonis scripta et videbis.* Tales regulas iuridicis etiam libris quamplurimas immiscuit Iulianus, e. g. *In his, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. l. 15. D. de legib. Qui in vtero sunt, in toto paene iure ciuili intelliguntur in rerum natura esse. l. 26. D. de stat. hom. Defensor, quum satisdedit, domini loco habendus est, l. 76. D. de procur.* et sexcenta huiusmodi, quae exscribere taediosum esset, maxime quum iuris studioso diligentem hic operam nauarit Iac. Gothofred. *in Manuali Iur. p. 91. sequ.* Consultius itaque fuerit, quid in rebus ipsis Stoae debuerit Iulianus noster, paucis explicare. Hucquidem prae ceteris refero, quae philosophatur de materia aliena, in *l. 61. D. de rei vind.* Nimirum Minicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilominus eiusdem nauis maneret? respondit, manere. At Iulianus, quem ad Minicium notasse constat, addidit: *Sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse* nauem aedificantis manere, *quia proprietas totius nauis carinae caussam sequatur.* Elegans sane decisio, et quae vere Stoam redolet. Quamuis enim vul-

go contendant, Stoicos formam praetulisse materiae, idque probent auctoritate Senecae *Epist. LXXXVIII.* adposite scribentis: *Ligna nihil naui conferunt, quamuis non fiat nauis sine lignis, non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri:* Vid. Merill. *Obs. Lib. I. cap. 21.* iidem tamen Stoici, et fluere omnia et adsidua deminutione atque adiectione esse, et neminem nostrum esse mane, qui pridie fuerit, et quidquid videmus, currere cum tempore, nihilque ex his, quae videmus manere, statuebant. Sen. *Epist. LVIII.* quocum coniungendi Stobaeus *in Eclog. phys. Cap. XXI. p. 37.* Plutarchus *de comm. not. Cap. XXXIX.* M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν *II, 17. V, 33.* Iam si Socrates manet mane, qui pridie fuit, quamuis quod ad materiam eiusque particulas attinet, non sit idem, qui fuit pridie, consequens sane est; vt et Titii nauis maneat, cuius ante fuit, quamuis quod ad materiam, non sit eadem, quae fuit ante, et quaedam Sempronii tabulae accesserint. Atque ita quaestionem secundum Stoicos recte decidit Minicius. At non minus Stoica est Iuliani adnotatio. Non omnes enim Senecae sententiam de forma, quam *Epist. LXXXVIII.* obiter protulit, sequebantur, sed distinguere solebant formam externam ab interiore, illamque plane nihil circa rem mutare contendebant. Eleganter Arrianus *Diss. Epictet. IV, 5.* Μὴ γὰρ ἐκ ψιλῆς μορφῆς κρίνεται τῶν ὄντων ἕκαστον· ἐπεὶ οὕτω λέγε καὶ τὸ κήρινον μῆλον εἶναι, καὶ ὀδμὴν ἔχειν αὐτὸ δε, καὶ γεῦσιν· οὐκ ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐκτὸς περιγραφή· οὐκοῦν οὐδὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ ῥὶς ἐξαρκεῖ, καὶ οἱ ὀφθαλμοί. *Quaeque enim res ex sola figura non est iudicanda, alioqui et ceream massam dic esse pomum; dic habere pomi odorem est gustum. Neque vero externa figura et circumscriptio satis est: neque ad hominem constituendum nasus et oculi sufficiunt, sed decreta humana requiruntur.* Si itaque verum est, nullum ens e forma et figura externa iudicari: non potuit sane non colligere Iulianus, dominium nauis non adquirere, qui ex alienis lignis eam de nouo fabricarit. Si porro et id ad Stoicorum pertinet doctrinas, quod in dubio libertatibus fauendum sit, quod visum Merillio *Obs. I, 15.* inde quoque certo colligere licebit, Iulianum Stoae debere humanitatem illam, qua commotus in dubio pro libertate pronunciare non dubitauit. Nam *l. 30. D. de liber. causs.* quaestionem mouet, quid iuris sit, si duobus petentibus hominem in seruitutem pro parte dimidia separatim, vno iudicio liber, altero seruus iudicatus sit?

Vide-

Videbatur ſane ſeruus duci poſſe ab eo actore, ſecundum quem fuerat iudicatum, partim, quod alteri, qui ſuccubuerat, nihil in eo iuris eſſet, partim, quod ita ſenſiſſent Sabinus et Caſſius, quibus Iulianus ex ſectae formula alioquin fere ſemper adſtipulabatur. Nihilominus tamen ille ſubductis rationibus *commodius eſſe* adfirmat, *fauore libertatis, liberum quidem eum eſſe, compelli autem pretii ſui partem, viri boni arbitratu, victori ſuo praeſtare.*

§. XIX.

Sed pigebit fortaſſis, triſtibus illis ac ſeuerioribus Stoicorum praeceptis immorari diutius, nec dubito, quin ipſum ſtoae vocabulum lectori taedium aliquod mouere poſſit, ob ſubtilitates innumeras, quibus ſuperſtitioſa illa philoſophorum familia ſeſe oblectaſſe dicitur. Sed ſalua res eſt. E media Stoicorum turba prodiſſe nouimus viros cordatos et prudentes, quibus illae λεπτολογίαι et triſtes ineptiae nihil ad componendum animum profuturae, quam maxime ſordebant, quales in primis ſunt Seneca *Epiſt. XLV. XLVIII. XLIX. LXXXVIII. CVI. et CXI.* Arrian. *Diſſ. Epict. II, 19.* et M. Antoninus, qui *Lib. I. §. 17.* ſe vel eo nomine Deo immortales debere gratias profitetur, ὅπως ἐπεθύμησε φιλοσοφίας, μὴ ἐμπεσεῖν εἴς τινα σοφιστὴν, μηδὲ ἀποκαθῆσαι ἐπὶ τοὺς συγγραφεῖς, ἢ συλλογισμοὺς ἀναλύειν, ἢ περὶ τὰ μετεωρολογικὰ καταγίνεσθαι· *quod quum philoſophandi cupiditas inceſſiſſet, non in ſophiſtam aliquem inciderit, nec commentariis euoluendis vel ſyllogismis reſoluendis, vel meteorologicis diſcutiendis tempus deſes contriuerit.* Talem profecto animum et Iuliano Deus dederat, non doctas nugas et ineptias, tanquam muſcas, captantem, non eorum cupidum, quae ipſa ſubtilitate ſua admirationi eſſent, ſed ſectantem vtilia, et vitae potius, quam famae profutura. Exemplis vt rem illuſtremus, iam ſupra ex *l. 51. D. ad Leg. Aquill.* vidimus quaeſtionem de ſeruo ab vno ita vulnerato, vt eo ictu certum eſſet eum periturum, poſtea herede inſtituto, ac demum ab alio occiſo. Dubitabatur, an cum vtroque de occiſo agi poſſit ex lege Aquillia? Adfirmat Iulianus, ſed ita, vt aeſtimatio peremti non eadem in vtriusque perſona fiat, ſed qui prior vulnerarit, tantum praeſtet, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die vulneris trecentis ſexaginta quinque diebus; poſterior in id teneatur, quanti homo plurimi venire potuerit in anno proximo, quo vita exceſſit, in quo pretium quoque hereditatis futurum ſit. Mirum videri poterat, eius-

eiusdem serui occisi nomine ab alio maiorem, ab alio minorem praestari aestimationem: sed iste hoc non ait mirandum, quia vterque eorum ex diuersa caussa et diuersis temporibus occidisse hominem intelligatur: simulque addit: *Quod si quis absurde a nobis haec constitui putauerit, cogitet, longe absurdius constitui, neutrum lege Aquillia teneri, aut alterum potius; quum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facile constitui possit, vter potius teneatur. Multa autem iure ciuili contra* RATIONEM DISPVTANDI *pro vtilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. Vnum interim posuisse contentus ero. Quum plures trabem alienam, furandi caussa, sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamuis* SVBTILI RATIONE *dici possit, neminem eorum teneri, quia neminem verum sit, eam sustulisse.* Similem se praestat Iulianus in *l. 20. D. de reb. cred.* vbi quaestio est, si tibi pecuniam donassem, vt tu mihi eamdem crederes, an credita fiat? Respondet, talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia data sit, vt omni modo penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsoluendi caussa magis daretur, quam alterum obligandi. Sed quamuis ita se res habeat, si ad viuum omnia resecare velis: subtiliora tamen haec visa sunt Iuliano, quam vt in iis adquiesceret. Et hinc statim subiicit: *Sed haec intelligenda sunt propter* SVBTILITATEM VERBORVM: *benignius tamen est, vtrumque,* (donationem et mutui dationem,) *valere.* Eodem denique pertinet species elegantissima in *l. 13. pr. D. de lib. et postum.* Quum enim in testamento scriptum esset: SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO, EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO, ac deinde filius et filia nascerentur: quaerebatur, quomodo as esset distribuendus? Ruptum videri potuisset testamentum agnatione postumi vel postumae: at Iulianus in septem partes assem distribuendum putauit, ita, vt ex his filius quatuor, vxor duas, filia vnam partem haberet, quia ita secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habiturus esset, quam vxor, et haec altero tanto amplius, quam filia. Denique addit: *Licet enim* SVBTILI IVRIS REGVLAE *conueniebat, ruptum fieri testamentum; attamen quum ex vtroque*

nato

nato testator voluerit vxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est. Quod etiam Iuuentio Celso apertissime placuit. Tam parum Iulianus subtilitates curabat, quibus alioquin magnopere delectabantur Stoici, vt de eo vere dicere possis, quod de C. Aquillio Gallo praedicabat Cicero pro *A. Caecina Cap. XXVII. eum iuris ciuilis rationem nunquam ab aequitate seiunxisse.*

§. XX.

Tanta variae doctrinae praesidia sibi iuuenis pepererat Iulianus, cuius in eo quoque insignis prudentia eluxit, quod in his προπαιδεύματι non adquieuit, sed ad sublimiora et reipublicae magis profutura adspirauit, id est, ad iurisprudentiam, quae tum plurimum in ciuitate laudis et gratiae habebat, et ad maiora nitentibus decus ac robur erat. Quantum in ea profecerit, ex ipsis eius fragmentis facile intelligitur. Sane quum, vt recte animaduertit Aristot. *ad Nicom. VI, 8. sequ.* trium generum sit omnis prudentia, adeoque et illa, quae in iure versatur, νομοθετική, *legislatoria*, βουλευτική, *consultatrix*, καὶ δικαστική, seu *iudicialis:* reliqui seu iurisconsulti id quod in arte summum est, consequuti sibi videbantur, si in vna aut altera harum facultatum excellerent, Iulianus vero vasto ingenio omnes ita complexus erat, vt dubitem, an ea in re parem inter antiquos habuerit. Et νομοθετικῆς quidem iurisprudentiae, nullum certius argumentum proferri potest, quam quod inter tot praestantissima, quae tum illuxerant, ingenia, ipse potissimum electus sit, cui condendi edicti perpetui negotium daretur, quippe τῷ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις εὐδοκιμηκότων συφωτάτῳ, *omnium iurisconditorum qui olim fuerunt, prudentissimo*, vti vocatur in *Const. tanta* §. 18. Sed de hoc edicto ab eo condito paullo ante iam actum accuratius. Nec minus iurisprudentiae legislatoriae laudem tuitus est, reddito Edicto DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS. Id enim a Iuliano introductum esse, testatur Marcellus in *l. 3. D. de coni. cum emancip.* Notum est iure veteri decemuirali patri succedere non potuisse nisi suos, nec vllam hereditatis partem ad emancipatos peruenisse, quippe qui non amplius erant pars familiae. Quum vero tristius videretur, omni iure sanguinis ideo tantum excidere liberos, quod e patria potestate essent dimissi: Praetor testamento praeteritis dederat bonorum possessionem

 con-

contra tabulas, patre vero inteſtato mortuo eosdem vocabat ex Edicto VNDE LIBERI. Sed ita ſaepius eueniebat, vt ſi quis filium emancipaſſet, nepotesque ex eo retinuiſſet in poteſtate, illo petente bonorum poſſeſſione, vel hi totius hereditatis auitae iacturam facerent, vel patri, quo minus conſequeretur hoc beneficium, impedimento eſſent. Huic incommodo vero primus remedium inuenit Saluius Iulianus, edicto illo cauens, vt liberi cum emancipato coniungerentur, et hic acciperet dimidiam, reliquam liberi eius, hisque ille duntaxat bona ſua conferret. Ita neutris fiebat iniuria, et *neque emancipatus ſolus veniebat, et excludebat nepotes in poteſtate manentes, neque nepotes iure poteſtatis obiiciebantur patri ſuo,* quo argumento huius Edicti aequitatem quam maxime commendat Vlpianus, *l. 1. §. 1. D. de coni. cum emanc. lib.* Paullo magis incertum, an et Saluianum interdictum huc referre liceat, tamquam prudentiae legislatoriae argumentum. Illud enim Saluio Iuliano tribuunt viri doctiſſimi, Ant. Auguſtin. *de Nom. propr. Pand. Cap. IV. p. 331.* Cuiac. *in Paratitl. Dig. Lib. XLIII. tit. vlt.* et, qui hos duumuiros ſequuti ſunt innumeri alii. At in dubium id vocarunt Bachouius *ad Treutl. Vol. II. Diſp. 25. th. 2. lit. d.* et *de pignor. III, 20.* Hub. Giphan. *in Comm. ad §. 3. Inſt. de interd.* nouisque vſus argumentis Corn. van Bynkersh. *Obſ. I, 24.* Et ſane vix probabile eſt, Iulianum, in quo alibi pellucent modeſtiae argumenta, tam arrogantis ingenii fuiſſe, vt non contentus, reperiſſe interdictum, et nomen illi ſuum impoſuiſſet, et ita Edicto voluiſſet inſertum. Eo vero nomine id interpretatos eſſe Vlpianum et Paullum in Commentariis ad Edictum ex *l. 2. §. 3. D. de interdict. l. 1. §. 1. et l. 2. D. de Saluian. interd.* ſatis intelligitur, nec vsquam aliud eius interdicti occurrit nomen. Deinde ipſe Iulianus, interpretaturus hoc interdictum, Saluianum illud vocat, idque ſimpliciter ſine vlla nota, qua ſe auctorem prodat. Denique quum ipſe Iulianus ibi diſtinguat caſus, quibus directum et vtile hoc interdictum competat: vix excogitari poſſe rationem exiſtimat illuſtris Bynkershoek, cur non et vtile hoc interdictum directum fuerit, ſed ſua ipſius interpretatione oſtendere voluerit, ſe edictum illud anguſte nimis concepiſſe. Haec vir illuſtris, quae poſtea diluere voluit Cl. Waechtlerus *in Actis Erud. Lipſ. MDCCXVI. p. 264.* Exiſtimat enim, nullam prodere Iuliani arrogantiam, ſi inter-

interdictum a se inuentum, et ab aliis ita dictum eodem nomine citet, nec in tota *l. 1. D. de Salu. interd.* quidquam occurrere, quod non salua modestia scribere potuerit Iulianus: denique nunquam vel Praetorem vel legislatorem vllum fuisse, qui omnes caussas casusque, quibus locum habeant, expresserit, nec ipsum Deum, qui solus poterat eas species omnes praeuidere, in legibus suis ita nobiscum loqui. Sed tamen, si vel ea omnia largiamur, incertum manet, auctorem huius interdicti esse Saluium Iulianum, quia id nemo veterum dixit, et plures cum ante Hadriani tempora, tum sub illo e gente Saluia honoribus functi sint amplissimis, quorum vnum aliquem interdicti istius auctorem aeque esse posse ac Iulianum nostrum, nemo dubitauerit. Itaque hic *ἐπέχειν* malumus, quam iureconsulto nostro aliquid tribuere, quod an ipse, si viueret, agniturus sit, pro certo adfirmare non liceat.

§. XXI.

Nec minor eius prudentia in consulendo cauendoque illuxit, quippe qua maximam sibi laudem peperisse, aditumque ad summos honores reclusisse videtur. Notum est, ab Augusti temporibus non promiscue omnibus, quibus studiorum fiducia erat, de iure respondendi facultatem fuisse, sed id pro beneficio peti solitum ab Imperatoribus, donec Hadrianus rogatus, a viris praetoriis, vt sibi respondere liceret, rescripsit, *hoc non peti, sed praestari solere, et ideo si quis fiduciam sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se praepararet. l. 2. §. 47. D. de orig. iur. §. 8. Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* Existimant plerique viri docti eam iurisconsultis facultatem ab Hadriano redditam esse demum condito edicto perpetuo, quod in medio relinquimus, non abs re tamen existimantes, ex eo tempore saltim Senatui studia sua probare debuisse illos, qui de iure responsuri essent ea auctoritate, vt non liceret iudicibus ab eorum sententia discedere, et eatenus veri quid inesse verbis Theophili, *in Paraphr. §. 8. Inst. de iur. nat. gent. et ciu.* scribentis, Iurisconsultos esse σοφὰς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ σύγκλητος ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *quibus iura condere aut Senatus, aut princeps concessit.* Nam quod ipse addidit, ἢ δημὸς, *aut populus,* plane non quadrat temporibus illis, quibus Imperatores rerum potiebantur. Vtcumque se res habeat, talem sane iurisconsultum a Senatu probatum fuisse nouimus Saluium Iulianum, de quo Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII.*

 Quum

Quum iudicaret, in consilio habuit non amicos suos, aut comites solum, sed iurisconsultos, et praecipue Iuuentium Celsum, Saluium Iulianum, Neratium Priscum, aliosque, quos tamen SENATVS *omnes* PROBASSET. Hoc ergo fretus suffragio de iure respondit non modo Principi, caussas cognoscenti, vt ex hoc Spartiani loco patet, sed et quibusdam Praetoribus se consulentibus, *l. 5. D. de manumiss. vind.* Quieto cuidam, *l. 30. D. de vulg. et pupill. subst.* et in primis Saluio Aristoni, *l. 6. D. de legat. praest.* quem cur a Tito Aristone, quem Plinius *Epist. I, 22.* tam magnifice laudat, diuersum statuere, vel cum Bertrando de *Iurisp. I, 1.* Aristonem illum pro respondente, Iulianum pro consultore habere velimus, ego quidem non video. Responsa praeterea eius fere omnia, quae supersunt, non sunt de speciebus leuibus ac vulgaribus, quales illa apud Martialem de tribus capellis, sed de difficillimis, quas omnes ita soluit, vt fere semper eius sententiae adstipulentur reliqui eorum temporum iurisconsulti. Citatur sane saepissime Iulianus ab Vlpiano, Paullo, Marciano, Marcello, Hermogeniano, Pomponio, Caio, Modestino, Papiniano Abarnio Valente, Callistrato, Terentio Clemente, Africano, Venuleio, Licinio Ruffino, Scaeuola, et Valente, sed ita, vt rarius ab eo horum vllus dissentiat, si a Marciano discesseris. Hinc saepe legas; *recte Iulianus putauit. l. 94. D. de legat. II. recepta est Iuliani sententia l. 29. §. 16. D. de lib. et postum.* Hoc autem, quod sentimus, Iulianus quoque probat. *l. 48. §. 1. D. de vulg. et pupill. substit. l. 62. §. 1. D. de rei vindic. l. 3. D. de except. rei iudic.* Merito Iulianus respondit: *l. 19. D. de vi et vi arm.* Iulianus ait, *l. 23. D. de reb. cred.* Eleganter ait, *l. 2. §. 5. D. de iudic.* Scribit Iulianus, *l. 33. §. 1. D. de vsufruct. l. 2. D. de iudic. l. 35. §. 2. D. de procur.* recte scribit Iulianus, *l. 21. §. 9. D. de recept. et qui arbitr. l. 39. §. 1. D. de rei vindic.* Id maxime consequens est ei sententiae, quam Iulianus probauit, *l. 38. D. de condict. indeb.* Semper probaui Iuliani sententiam, *l. 45. D. de act. emti.* Et ego didici, et Iulianus existimat, *l. 5. D. de oper. seru.* Iulianus respondit, *l. 33. D. de minor. l. 19. D. de dol. mal. l. 72. D. de hered. instit.* Hoc ita interpretari Iulianus noster videtur. *l. 6. D. de vulg. et pupill. subst.* Iuliani sententia est, *l. 34. D. de pactis.* Plerique Iuliani sententiam probant, *l. 8. §. 2. D. de in ius voc.* Placet nobis Iuliani sententia. *l. 6. D. de his, qui sui vel alien. iur. sunt.* Quae sententia Iuliani habet

habet rationem, *l. 2. §. 1. D. de noxal. act.* Quae ſententia Iuliani vera eſt, *l. 9. §. 4. D. de Public. in rem act. l. 1. §. 33. D. depoſ. l. 11. §. 16. D. de act. emt. l. 29. D. de vſufr.* Verum eſt, quod Iuliano placet. *l. 28. D. de pact.* Idque et Iulianus ſentit. *l. 35. D. de recept. arbitr.* Iulianus ait, et ita vtimur, *l. 5. §. 9. D. de iur. dot.* Iulianus ſcribit, et ita ſaepius eſt conſtitutum. *l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon.* Et Iulianus ſcribit et alii plerique conſentiunt. *l. 10. §. 2. D. de pactis.* Ita et Iuliano et multis aliis viſum. *l. 19. §. 4. D. de iudic.* Eſt verius, quod Iulianus ſcripſit. *l. 6. princ. D. de tutor.* Iuliani ſententia humanior eſt, *l. 23. §. 8. D. de Aedil. edict. l. 2. §. 1. D. de vſufr.* Puto ſecundum Iulianum debere dici. *l. 8. §. 3. D. de negot. geſt.* et ſimiles. Deſerunt aliquando Iuliani ſententiam Vlpianus, Paullus, ſed rarius, et vt plerumque illius dicta magis explicent, vel adhibita diſtinctione vindicent, quam refellant. Acerrimum cenſorem eius ſcripta inuenere Vlpium Marcellum: ſed et ipſe tamen aliquando Iuliani ſententiam adprobat, veluti in *l. 12. D. de auctorit. et conſ. tut. l. 41. D. quib. ex cauſſ. mai.* aliquando, quae de vna ſpecie dixerat iuriſconſultus, ad alias profert, vti *l. 16. D. de pecul. l. 82. §. 3. D. de legat. I. l. 27. §. 6. 7. 11. D. ad SC. Treb.* aliquando, diſtinctione adhibita, deciſionem eius reſtringit, *l. 8. §. 2. D. de SC. Vell. l. 13. D. de mort. cauſſ. don. l. 40. D. de adquir. vel omitt. hered. l. 74. D. de iudic. l. 22. §. 5. D. rat. rem. hab.* Quin immo eſt, vbi, ne nihil dixiſſe videatur, nodum in ſcirpo quaerit, eademque, quae recte dixerat Iulianus, aliis duntaxat verbis eloquitur, vt ne diſſentire quidem illum, adpareat. *l. 23. D. de act. emt.* Notum quoque eſt, ipſos Imperatores in conſtitutionibus ſuis plerumque confirmaſſe et reliquis praetuliſſe Iuliani ſententiam, ac proinde ſaepe nos legimus, ſecundum Iuliani ſententiam eſſe conſtitutum. *l. 3. §. 1. D. de SC. Macedon. §. 5. Inſt. de ſuſp. tut.* et etiamnum exſtant principum conſtitutiones, quibus plerumque Iuliani ſententia probatur, veluti *l. 24. C. de negot. geſt. l. 15. C. de vſufr. l. 10. C. de condict. indeb. §. 8. Inſt. de nupt. §. 2. Inſt. de adſign. lib. §. 2. de obl. quae quaſi ex del. Nouell. LXXXVII. pr.* Denique nec id videtur omittendum, Theodoſium et Valent. Imperatores, quando iuriſconſultorum quorumdam voluminibus auctoritatem in foro ſummam tribuunt, in primo quidem ordine poſuiſſe Papiniani, Paulli, Caii, Vlpiani et Modeſtini ſcripta vniuerſa: at iis tamen adiunxiſſe Scaeuolam, Sa-

binum,

binum, et IVLIANVM nostrum, quorum tractatus atque sententias illi quinque viri suis operibus miscuerint: *l. vn. C. Theod. de resp. prud.* non, quod minorem horum esse auctoritatem voluerint, si ex integris eorum operibus quidquam in foro citaretur, sed *quia*, quod recte vidit Anianus, *illi in suis corporibus non inueniebantur, sed in praefatorum opere tenebantur inserti.* Quamuis enim V. C. Iac. Gothofredus *in Comment. ad Cod. Theod. Tom. I. p. 33.* iurisconsultorum istorum scripta in occidente tantum, et regno Tholosano, non autem in oriente, intercidisse, recte obseruat, siquidem multo post et a Principe Arcadio citantur *l. 3. C. Th. de testam.* et a Triboniano inde Digesta locis quam plurimis locupletata sunt. At parum obest, vt quod ad forensem vsum intercidisse dicantur libri, qui se in oriente quoque ita hominum oculis subduxerant, vt vix millesimus eorum partem viderit, quosque ideo ipse Iustinianus in §. 17. *Const. tanta de conf. dig.* vocat βιβλία σπάνια, καὶ μόλις ἐξευρημένα, καὶ ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας οἱ πολλοὶ καὶ τῶν σφόδρα εὐδοκιμούντων ἐπὶ νόμοις ἐγίνωσκον, *libros raros, et qui vix inueniri potuerint, quin quorum paene titulorum etiam viri in iurisprudentia celeberrimi habuerit notitiam.*

§. XXII.

Denique quin et iurisprudentiae δικαστικῆς complura specimina dederit vir prudentissimus, qui et tot magistratus gessit, et ipsi Principi, cognoscenti, in consilio fuit, nemo temere, vt opinor, dubitauerit. Vnde id modo obseruare iuuat, eum passim libris suis miscere quaedam admonitoria, quae aliis iudicaturis vsui futura existimabat. Ita, quum saepe Principes eos, qui suam opem implorabant, ad Praesides prouinciarum remitterent, et hi deinde ambigerent, ipsine tunc cognoscere deberent, an iudicem dare possent: hunc illis scrupulum exemit Iulianus, *l. 8. D. de offic. praes.* vbi *saepe se audiuisse* ait *Caesarem dicentem, hac rescriptione:* EVM, QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES, *non imponi necessitatem proconsuli vel legato eius, vel Praesidi prouinciae suscipiendae cognitionis, sed eum aestimare debere, ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.* Si nimirum erat caussa extraordinariae cognitionis, eam tunc praesidem ipsum cognoscere oportebat: sin ordinariae; iudicem dari erat conueniens, neque licebat Praesidi, illam eo obtentu, quod actor praesidem adire iussus sit, ad suum tribunal trahere, vt pluribus

bus ostendit iurisconsultus eximius Ger. Noodt *de Iurisd. I, 7. p. 100. sequ.* Alio loco, puta *l. 32. D. de legib.* ostendit, quam normam iudices in pronunciando tenere oporteat, simulque in dubio ius, quo vrbs Roma vtitur, seruari debere, suadet, quod et Iustinianus deinde obseruari praecepit circa consuetudinem iudiciorum Constantinopolitanorum, in *§. vlt. Inst. de satisdat.* Sed id quidem de moribus vere receptis tacito consensu principum intelligendum. Alioquin enim quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentiam, *l. 14. D. de legib.* et iam Proculus *l. 12. D. de off. praes.* recte monuit, non tam spectandum esse Praesidi, quid Romae factum sit, quam quid fieri debuerit. Elegantissima quoque est illa Iuliani νεθεσία in *l. 21. D. de reb. cred.* ex qua denuo adparet, illum aequitatem magis, quam ius strictum iudicantibus commendasse. Quaerebatur inter veteres, an qui decem petat, oblata sibi quinque, et qui fundum petit, oblatam partem accipere, reliqua iudicio persequi cogendus sit? Erant, qui negarent actorem ad id compelli posse. At Iuliano, aequitatis studiosissimo, *in vtraque caussa humanius facturus videtur Praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur, quum* AD EIVS OFFICIVM PERTINEAT, LITES DEMINVERE. Diuina vox, cedroque digna, quam vtinam semper alta mente repositam haberent iudices, in id saepe vnice intenti, vt lites, quoad fieri potest, foueant, quin nouas ex vetustis serant, atque ita in turbido eo felicius piscentur.

§. XXIII.

Ceterum incredibili illa, quam sibi tot vigiliis pepererat, doctrina tantam non modo laudem, sed gloriam consequutus est, vt omnium fere consensione iurisconsultorum suae aetatis coryphaeus putaretur. Argumento sunt tot elogia, quibus eum tanquam ex compacto ornant, quotquot eius in scriptis suis faciunt mentionem. Spartianus *in vita Did. Iuliani Cap. I.* eum vocat *bis consulem, Praefectum vrbi et* IVRISCONSVLTVM, *quod magis eum nobilem fecit*, adeoque maiorem eum sibi celebritatem insigni illa iurisperitia, quam tot eminentissimis, quibus functus est, honoribus, comparasse, innuit. Iustinianus eum alibi vocat κράτιστον, *Const. dedit nobis Deus §. 18. de conf. Digest.* quo vocabulo eos, qui honoribus maximis functi fuerant, compellari solitos, ostendit Me-

nag. *in Amoenit. Iur. Cap. XXIV.* et iam ante illum Erasm. Schmiedius *ad Luc. I, 2.* alibi eum laudat, tamquam legum et edicti perpetui subtilissimum conditorem, *Const. tanta* §. *18. de conf. Digest.* alibi virum sapientissimum, *Nouell. LXXIV. princ.* alibi summum auctorem iuris scientiae *l. 15. C. de vsufr. et hab.* alibi subtilissimum testem, summae auctoritatis hominem, et Edicti perpetui ordinatorem. *l. 10. C. de cond. indeb.* Sed et ante Iustinianum eum Theod. et Valent. laudant, tanquam magnae existimationis virum et disertissimum iurisperitum. *l. 5. C. de bonis, quae liber.* Diui fratres tamquam iuris auctorem, amicum suum, et clarissimum virum. *l. 17. pr. D. de iure patron.* Ad eiusdem laudes Alciat. *Dispunct. II, 27.* et Io. Bertrand. *de Iurisp. I, 1.* pertinere existimant epigramma Theaeteti *Anthol. IV, 1, 2.*

Τȣ̃τον Ἰȣλιανὸν νομικῆς φάος εἶπον ἰδȣ̃σαι
Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα φύσις δύναται.

Hunc Iulianum, legitimae scientiae lumen, dixere videntes
Roma et Berytus, omnia natura potest.

Sed id quidem epigramma ad alium plane Iulianum, Antecessorem Berytensem, et Iustiniano σύγχρονον, et Nouellarum Iustiniani interpretem referendum esse, iam pridem obseruarunt Pithoeus, Grotius, Fabrottus, et hic omnino conferendus Menag. *in Amoenit. Iur. Ciuil. Cap. XXIV.* id quod facile etiam inde intelligere potuissent viri docti, quod Theaetetus Beroen vel Berytum (hanc enim vnam eamdemque vrbem esse ex Nonni Dionysiacis ostendit Ios. Scaliger *ad Euseb. Chron. p. 121.*) Iuliani doctrinam stupuisse tradit, quum tamen ex sententia Io. Strauchii *de Beryto Cap. IV.* §. *15.* saeculo demum tertio, vel vt Hub. Giphanio videtur a Seueri Imp. temporibus florere coeperit schola iuridica, eamque adeo doctrina sua illustrare non potuerit Salu. Iulianus, Hadriani aequalis, et, quod caput rei est, non scholae, sed reipublicae natus, atque hinc dissimillimus antecessoribus illis, quos, ex quo vetera illa iuris oracula conticuerant, in scholarum vmbra consenuisse nouimus.

§. XXIV.

Si quaeras, quem potissimum auctorem ducemque habuerit ad iurisprudentiam, ipse Iulianus nos hoc ignorare non patitur,

titur, quippe qui in *l. 5. D. de manumiss. vind.* Iauolenum, *praeceptorem suum* grato animo adpellat, etiam vbi id factu minus necessarium videri potuisset. Accedit quod et Pomponius *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* vbi totam scholae Sabinianae successionem describit, diserte docet, Ateio Capitoni Massurium Sabinum, huic C. Cassium Longinum, huic porro Coelium Sabinum, ei Priscum Iauolenum, ac huic demum Aburnum Valentem, et Tuscianum, itemque SALVIVM IVLIANVM successisse. Fuit sane Priscus ille Iauolenus vir maximae auctoritatis ac, vt ex eius fragmentis patet, prudentissimus iuris, quin quem et honoribus summis functum, et aliquando Africae Proconsulem fuisse, ex *d. l. 5. de manum. vind.* recte colligunt viri docti, et in his Grot. *de Vit. ICt. II, 2.* Et fortassis ille ipse Africae proconsulatus Iuliano Afro occasionem dederit, Iauoleni sibi amicitiam conciliandi. Eius luminibus haud parum obstruxisse quibusdam videtur Plinius *Epist. VI, 15.* vbi non modo refert, cum Passienus Paullus elegos recitaret, et pro more coepisset dicere: PRISCE IVBES, eum ad hoc, quamuis Paullo amicissimum, respondisse: *Ego vero non iubeo:* sed et deinde hanc subiicit ἐπίκρισιν· *Cogita, qui risus hominum, qui ioci. Est omnino Priscus dubiae sanitatis: interest tamen officiis, adhibetur consiliis, atque etiam ius ciuile publice respondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridiculum et notabile fuit.* Parum sane abest, quin hinc Priscum illum Iauolenum tanquam emotae mentis ineptissimumque hominem nobis depingant, vti et Labeonem, quia de illo Horat. *Serm. I, 3. v. 80.*

Labeone insanior inter
Sanos dicatur.

vel C. Trebatium Testam, quia cum illo paullo familiarius iocatur Cicero. Sed iniuria fit optimo seni, quem dum Plinius adhuc interfuisse officiis, adhibitum consiliis, et ius ciuile publice respondisse, fatetur, satis probabile est, tam dubiae sanitatis visum non esse aliis, ac sibi. Et quid quaeso stolidum inest illis Iauoleni Prisci verbis a Plinio tantopere exagitatis? Inoleuerat tum ille mos sua aliorumque scripta recitandi: inuitari solebant amici, vt adessent stultitiae testes, et plausu suo finirent fabulam, id est, vt bonas horas recitatoris caussa perderent. Quam molestum illud plerisque fuerit, maxime occupatioribus, facile est ad intelligendum, idque non tacet Iuuenalis, qui eleganter *Sat. I. v. 2.* se ait

Vexatum toties rauci Thescide Codri.

additque:

Impune ergo mihi recitauerit ille togatas,
Hic elegos? impune diem consumserit ingens
Telephus, aut summi plena iam margine libri
Scriptus, et in tergo nec dum finitus Orestes?

ac demum *Sat. III. v. 5.* se iam vel Prochytam praeponere suburrae adfirmat:

Nam quid, inquit, *tam miserum, tam solum vidimus, vt non*
Deterius credas, horrere incendia, lapsus
Tectorum adsiduos, ac mille pericula saeuae
Vrbis, et Augusto recitamus mense poëtas?

An ergo adeo ridiculum quid fuisse dixeris Iauolenum, dum amico, huic insaniae dedito, et senem grauioribus districtum negotiis auditorem adhibere non dubitauerat, illam stoliditatem lepide exprobrauit, et interroganti: PRISCE IVBES respondit: *ego vero non iubeo.* Displicet hoc Plinio, in eodem luto cum Passieno haerenti, et *Epist. I, 13.* saeculo gratulanti illam recitationum frequentiam. At non ideo displicuisse senilem illam morositatem arbitror aliis, qui grauioribus intenti negotiis recitationes illas cum tanto temporis dispendio coniunctas, parum curabant, quorumque tum plures fuisse nec ipse Plinius dissimulat, dum *Epist. I, 13.* conqueritur: *Ad audiendum pigre coitur. Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt, ac subinde sibi nunciari iubent, an iam recitator intrauerit, an dixerit praefationem, an ex magna parte euoluerit librum: tum demum, ac tunc quoque lenti cunctanterque veniunt: nec tamen permanent, sed ante finem recedunt, alii dissimulanter et furtim, alii simpliciter et libere.* Si ergo Iauolenus non aliud dedit dubiae sanitatis argumentum, quam quod recitaturo amico non supparasitari voluit, ego quidem illum ideo insanum non dixerim. Et fingamus, quaeso, illi seni, et susceptis pro republica laboribus defesso, (talem enim illum tum fuisse, ipse Plinius innuere videtur, vt manifesto erret Iul. Capitolinus, qui eum *in Anton. Pio Cap. XII.* inter Pii consiliarios refert,) fingamus, inquam, ei iam annis

annis graui accidisse, quod illi vitio datur apud Sophocl. *in Oedipo v. 924.*

Καὶ σ' ὁ πληθύνων χρόνος
Γέροντ' ὁμοῦ τίθησι καὶ τοῦ νοῦ κενὸν,
Et te ingrauescens aetas
Senem simul facit, et mente deerrantem,

an inde sequitur, vt semper eum delirasse credere debeamus? Equidem saepe audiui illud Aristophanis *in Nubib. V, v. 72.* ὡς δὶς παῖδες οἱ γέροντες at nunquam, memini, quemquam existimare, semper pueros oportere senes fuisse, τὰς φρένας νεάζοντας, vti mente hebescentes senes vocat Anacreon. Tot profecto iurisconsultos eximios Iauolenum formasse non credibile est, si semper dubiae fuit sanitatis, saltim ex deliri hominis schola nunquam prodiisset Saluius Iulianus, qui omnes aetatis suae prudentes longo post se interuallo reliquit.

§. XXV.

Nimirum praeter Saluium Iulianum, etiam Aburnum Valentem et Tuscianum inter Prisci Iauoleni successores refert Pomponius *l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* vt dubitari non possit, eos aut inter eius fuisse condiscipulos, aut certe ex eadem schola prodiisse. De Aburno Valente parum; de Tusciano fere nihil compertum habemus. Vtrum cum Aburno idem sit Saluius Valens, qui inter iurisperitos, quibus Antoninus Pius vsus est, recensetur a Iulio Capitol. *Cap. XII.* an vero Saluius sit Iulianus noster, et ibi distinctio ponenda sit, pro certo non dixerim, quamuis posterius probabilius videatur. Multo minus ergo cum Pancirolo *Var. Lect. I, 79.* existimandum est, ad Aburnium hunc rescripsisse Seuerum et Antoninum Imperatores, *l. 3. C. de edendo.* quum a temporibus Traiani, quibus Aburnum nostrum floruisse nouimus ad tempus, quo constitutio ista prodiit, vltra paene saeculum effluxerit. Certius est, quod obseruauit Reinesius *Inscr. I, 87. p. 123.* Eosdem nimirum esse Eburios, Aeburios, Aburios, Aburrios et Aburnos, idque nomen in marmoribus aliisque veterum monimentis non ignotum esse, inter quae et illud est, quod ipse protulit:

M. V. S.

EBVRIS EXORATI F.

VEIO EX COM. CAES. COS.

Superſtes fuit Traiano, quem Diuum vocat, in *l. 42. pr. D. de iure fiſc.* ſcripſitque libros VII. fideicommiſſorum, et aliquot actionum libros, ex quorum vtrisque quaedam decerpſerunt Digeſtorum conditores. Iauolenum ab eo memorari videmus, in *l. 15. D. de ann. legat.* Iulianum in *l. 33. D. de minor. et l. 94. D. de legat. 3.* vt adeo recte huic σύγχρονος dicatur. Alterius Tuſciani ne nomen quidem certum, tantum abeſt, vt pleraque reliqua, quae de illo tradunt viri docti, adeo firmo talo ſubſiſtant. Quum enim non adeo obuium ſit illud nomen, in tam varias formas illud mutarunt, vt a V. A. Cornelio van Bynkeish. *in Praetermiſſ. p. 98.* facete Proteus dicatur Tuſcianus. Bertrandus eum transmutat in Tuſcium Fuſcianum, cui reſcripſit D. Pius in *l. 7. D. de leg. praeſt.* Guil. Grotius in Viuianum; denique Hotomannus, Rupertus et Menagius in Maecianum, quaſi in Codice quodam vetere lectum ſit - - *luſ* - - *cianus*, i. e. *Votuſius Maecianus*, atque inde Digeſtorum conditores effinxerint Tuſcianum. Vid. Rupert. *ad §. vlt. Legis 2. de orig. iur. p. 468.* Eodem modo in aetate Tuſciani caecutiunt plerique. Nam Guido Pancirolus *Var. Lect. I, 79.* ad eum reſcriptum exſtare ſcribit Seueri et Antonini, *l. 1. C. de hered. tut.* et hinc ſuſpicatur, eundem illum eſſe cum Tuſciano, quem Commodi temporibus Praefectum praetorio fuiſſe refert Iul. Capitolin. in *Pertinace Cap. V.* Sed haec omnia nihili ſunt. Non ideo ſtatim mutandum erat nomen, quod non adeo frequens eſſet. Alias enim eodem iure ex iurisconſultorum choro eiicere poſſemus Vrſeium Ferocem, Vindium, Atilicinum, alios. Deinde, quum paſſim apud veteres occurrant Tuſci, Tuſcenii, Tuſcennii, Tuſcilii, Tuſcilli; cur ſuſpectum nobis ſit Tuſciani nomen? Sed ſalua res eſt. Exſtat illud in *l. 18. C. mandati.* Exſtat in *l. 26. C. Theod. de epiſc. eccleſ.* Exſtat in marmore apud Gruter. *p. CLXIV, 4.* Quamuis enim ibi in textu legatur FOSCANVS: viri tamen docti recte ex *d. l. 26. C. Th. de Epiſc. eccl.* oſtenderunt, ei non *Foſcano*, ſed TVSCIANO nomen fuiſſe. Denique nullius plane momenti eſt Panciroli obſeruatio. Nam in *l. 1. C. de hered. tut.* et apud Iulium Capitolin. *in Pertinace Cap. V.* non Tuſcianum

num reperimus, sed Fuscianum, nec is Iauoleni discipulus et successor esse potuit, qui sub Seuero et Antonino daemum proconsulatu Numidiae functus est. Paucis. Fuit inter Iuliani condiscipulos Tuscianus quidam, sed parum celebritatis consequutus, quia vel nihil scripsit, vel, quae scripsit, iam pridem interciderunt, quamuis prius vel ideo magis crediderim, quod a nullo veterum vel scripta eius, vel sententiae ac opiniones, laudantur.

§. XXVI.

Ipse Iulianus quos discipulos formarit, non adeo liquidum est, nec ea de re est, quod multa dicamus, nisi quod suspicemur, ex ea schola prodiisse Volusium Maecianum, Sex. Pomponium Africanum et Terentium Clementem Iurisconsultos celeberrimos, et omnes Iuliano aetate proximos. Primo enim quod ad L. Volusium Maecianum attinet, is inter M. Antonini praeceptores fuit, teste Iul. Capitol. *in vita Marci Cap. III.* et proinde recte monet Menag. *Amoenit. Iur. Ciu. Cap. V. p. 31.* apud Antoninum *εἰς ἑαυτὸν Lib. I. segm. 6.* vbi praeceptores ipse suos laudat, pro Μαρκιανοῦ legendum esse Μαικιανοῦ, quod et Gatakerum iam suspicatum video. Fuit etiam inter Diuorum Fratrum amicos, ab iisque praeter veterem iuris ciuilis et bene fundatam peritiam anxie diligens vocatur, in *l. 17. D. de iure patron.* Ibidem Diui Fratres se cum Maeciano, et aliis amicis suis iurisperitis adhibitis plenius dicunt tractasse, vt dubium non sit, eum saltim ad ea tempora vitam produxisse, adeoque aetate aliquanto minorem esse Iuliano. Deinde et ipse Sabinianarum partium dux fuit, vt ex *l. 30. D. ad Leg. Falcid. et l. 86. D. de condit. et demonstr.* probat Menag. *ibid. p. 31.* Accedit, quod L. Volusius Maecianus Iulianum aliquoties vocat *suum*, veluti in *d. l. 86. D. de cond. et dem.* et *l. 65. §. 1. D. ad SC. Trebell.* Quod quamuis aliquando alio pertineat, veluti quando Caium *suum* vocat Iustinianus, in *§. 6. prooem. et §. 5. Inst. de publ. iud.* et *const. omnem §. 1. de iur. doc. rat.* vel quando in epistolis ad familiares istud possessiuum nomini amicorum addi solet, quod fere perpetuo fieri solet apud Plinium, et in iure nostro: hic tamen vix aliud significare potest, quam praeceptorem, quia eiusdem aetatis non fuere Maecianus et Iulianus, et eodem sensu etiam Scaeuolam suum vocant Iulius Paullus et Claudius Tryphoninus. Vid. Otto *in Papin. Cap. XI. §. 1. p. 209.* Sex. Pomponii paullo incertior aetas est,

eſt, adeo, vt ſint, qui cum Ant. Auguſtino et Iac. Cuiacio duo eiusdem nominis iurisconſultos claruiſſe putent, patrem et filium, idque ideo, quia in *l.41.D.de hered.inſt.* Sex. Pomponius ab ipſo Pomponio laudatur, et alibi tam *Sextus,* quam *Pomponius* tamquam duo auctores citantur. *l.32. D.de legat. I. l.1.§.27. D.de SC. Silanian.* Sed quod ad *l.41.* attinet, vix dubitandum videtur, quin illa non ſit Pomponii, ſed Iuliani, et inſcriptio non ad ipſam legem, ſed ad vltima verba pertineat, adeoque lex illa cum antecedente coniungi, eiusque poſtrema verba ita legi debeant: *vt refert Sex. Pomponius Libro XII. ex variis lectionibus.* Et quis nobis ſponſor fuerit idoneus, nullum inter antiquos vixiſſe Sextum Iurisconſultum, quum Sexti medici et philoſophi et rhetores complures celebrentur, in quorum indice, quem bene longum texuit Fabric. in *Bibl. Graeca VI, 7, 6. Vol. XII. p.619.* etiam eſt Caecilius Sextus iurisconſultus aeui Traiani, quem laudat Gell. *Noct. Attic. XX, 1.* quique facile hic cum Pomponio citari potuit. Non dicam iam, abſonam futuram fuiſſe citationem tam *Sexti,* quam *Pomponii,* ſi duo fuerint eiusdem nominis et vterque Sexti praenomen tulerit, contra eam admodum pulcram et ἐμφατικήν, ſi alium ſtatuamus Sextum, a Pomponio diuerſum, et eo nomine imprimis notum. Si ergo vnus fuit Pomponius, quod mihi indubium videtur, is ſane aliquam diu cum Iuliano vixiſſe, ei tamen ſuperſtes fuiſſe videtur, ſiquidem et Antonino Pio Imp. ſuperuixerit, quippe quem Diuum vocat *l. 14. D. de pollicitat.* et Caio denunciat teſtimonium *l. 39. D. de ſtipulat. ſeru.* quem tamen vixiſſe ſub Marco patet ex *pr. Inſt. de SC. Orſit.* quin ad Antonini Caracallae tempora vitam produxiſſe, ex *l. 42.* iuncta *l.32. pr. D. de donat. inter vir. et vx.* non male a viro docto Franc. Carolo Conradi colligitur in *Actis Erud. Lipſ. MDCCXXVII. p.64.65.* Quum ergo talis ſit aetas Pomponii, vt per nullum commodius, quam per Iulianum proficere potuerit, et ipſe in Enchiridio vltimum omnium ICtorum poſuerit Saluium Iulianum: non temere inde collegeris eum hunc praeceptorem habuiſſe, niſi quem moueat in contrarium, quod quibusdam in partes Proculeianorum paullo videatur pronior, veluti Chr. Ottoni a Boekeln de *diuerſ. fam. ICt. Cap. VI.* quamuis illis temporibus ſenſim iam ita deferbuerat ſectae ſtudium, vt eum alii magis erciſcundis, quos vocant, iurisconſultis, quam Proculeianis accenſendum putent. Denique non errabit, qui idem

idem adfirmet de Africano, et Terentio Clemente, quorum ille plerumque Iuliani ſententiam amplectitur, hic non modo eius auctoritate ſaepius vtitur, ſed et SVVM vocat Iulianum. *l. 6. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* Sed multo plures, vt ſupra diximus, ex eius libris profecerunt, et pauci ab eius aetate iurisprudentiae laude floruerunt, quibus Iuliani noſtri opera non fuerint in deliciis, adeo vt communem illum iurisconſultorum praeceptorem non abs re dixeris.

§. XXVII.

De ſecta, cui nomen dederat, dubitare nos non patitur Pomponius, qui eum inter Sabini ſucceſſores diſerte refert. Fuit itaque Sabinianus et Caſſianus, idque iam a multis fuſe demonſtratum eſt, vt mirum ſit eum Proculeianorum albo adſcribere non dubitaſſe Hug. Donell. *Comm. V, 25.* et Io. Goeddeum *in C̃ ;m. ad l. 26. D. de verb. ſign. n. 10. ſequ.* Sane enim non modo Sabinianorum more in veterum auctoritate et placitis ſubſiſtit, *l. 51. §. 1. D. ad l. Aquill. l. 31. pr. et §. 1. D. de vulg. et pup. ſubſt.* adeo vt ne in rationes quidem iuris curioſius inquirendum exiſtimet, *l. 20. D. de legib.* verum etiam nominatim ſe fateatur adſtipulari Sabinianis, *l. 11. §. 3. D. de donat. int. vir. et vx.* Sabino et Caſſio, *l. 3. §. 6. D. de lib. et poſtum. l. 1. §. 5. D. de adqu. et amitt. poſſeſſ. l. 30. D. de lib. cauſſ. l. 28. §. 1. D. de iureiur. l. 14. §. 2. D. de act. emti.* Contra Proculeianos paſſim refellit, et ipſum Edictum perpetuum aliquando Labeonis ſententiae oppoſuit, ceu patet ex inſigni loco Calliſtrati *l. 1. §. 1. D. de iure fiſci.*. Plerumque a P. Iuuentio Celſo Proculeiano eum diſſentire, luculenter iam demonſtrauit Cuiac. *Obſ. VIII, 35.* et *XXVII, 13.* quemadmodum eum ſaepiſſime notat Vlpius Marcellus, quem ad Saluii Iuliani libros Animaduerſiones ſcripſiſſe conſtat, Proculi vero partibus addictiſſimum fuiſſe demonſtrat Merill. *Obſ. I, 28. VII, 18.* Hic enim ſectae ſtudio adeo minutatim omnes Iuliani deciſiones excuſſit, vt pro inſigni veritatis argumento habitum fuerit, ſi Marcello illi cum Iuliano conueniret. Cuiac. *Obſ. XIV, 35.* Menag. *Amoenit. Iur. Ciu. XXIV. p. 133.* Sed quantumuis haec recte ſe habeant: veriſſimum tamen eſt, generoſioris indolis fuiſſe Iulianum noſtrum, quam vt vnius auctoritati tanquam claudus pilae inhaereret, et vel omnia a Proculo edicta reprehenderet, vel Sabinianorum placita pro oraculis habuerit.

Hinc aliquando a Casſio diſſentit, *l. 11. §. 12. D. quod vi aut clam.* et a communi Sabinianorum ſententia facit diuortium, *l. 57. D. de manum. teſt.* quin cum Proculo facit *l. 6. D. ad L. Aquill.* et Celſo apertisſime placere ſuam ſententiam gloriatur. *l. 13. D. de lib. et poſtum.* Vere ergo iniuria fit viro ſine exemplo maximo, dum a viro doctisſimo, Chr. Thomaſio *Naeu. Iurisp. anteiuſt. II, 3, 1. p. 84.* depingitur, tanquam *homo, qui in* MSC. *Praeceptorum ſuorum iurauerit*, quum vbique prudente vſus ſit ἐκλογῇ, et res ipſa doceat, eum hac in re ὁμόψηφον fuiſſe Platoni, qui in Critone *Tomo I. Op. p. 46. nulli vnquam ſuorum alii ſe credere potuiſſe*, ait, *quam rationi, quam a ſe animo perpenſam atque examinatam optimam expertus ſit.*

§. XXVIII.

Proximum eſt, vt ad honores, ab eo geſtos, progrediamur. Erant enim tum illa tempora, quibus ad amplisſimas in republica, dignitates non alii felicius, quam aut armis, aut iurisperitia illuſtres adſpirabant. Praeturae et Conſulatus ſui ipſe meminit, in *l. 5. D. de manum. vind.* ad quos tamen dignitatis gradus, quum non niſi per minores honores via pateret, nullum eſt dubium, quin expleto tirocinio forenſi, primum quaeſtura, deinde tribunatu plebis vel aedilitate functus ſit, antequam ad praeturam et conſulatum procederet. Et praeturam quidem eius iam ſupra non ſine probabili, vt opinamur, ratione in annum v. c. DCCCLXXXIII. reiecimus, quo et edictum perpetuum condidit. Conſulatum vero quamuis non ſemel, ſed bis gesſiſſe dicatur Spart. *in Did. Iul. Cap. I.* ipſos tamen annos, quos tantus conſul illuſtrauit, non notarunt Faſtorum Conſularium auctores. Primum ergo illum Conſulem ſuffectum fuiſſe, omnes fatentur. Iterum vero faſces tenuiſſe dicunt Anno v. c. DCCCC. quia eum annum Casſiodorus et alii conſulatu ordinario *Iuliani et Torquati III.* ſignant, cuius ſententiae praeter Onuphr. *in Faſtis ad illum ann.* ſunt Bertrandus *de Iurisp. I, 1.* Grot. *II, 6.* et alii. Sed quamuis hoc ferat temporum ratio, quibus Iulianum floruiſſe ſupra diximus: tamen ex Marqu. Gudii ſchedis, quibus veteres Inſcriptiones incredibili ſtudio collegit, demum luculenter demonſtrauit V. C. Petr. Reland. *in Faſt. Conſ. eius anni*, Iulianum illum Torquatum non Saluium noſtrum eſſe, ſed *C. Iulianum Veterem.* Neutrum ergo conſulatum fuiſſe ordinarium,

rium, ſed bis inter ſuffectos conſulem processiſſe Iulianum oportet, quod et aliis viris illuſtribus tum contigiſſe nouimus. Et ſane ne hunc quidem alterum Iuliani noſtri conſulatum ſignari dixerim in marmore, quod ſupra §. *VIII.* produximus, cuius in latere Fabrettus *Inſcr. Cap. X. p. 695.* inuenit: D. IIII. NON. MART. IVLIANO II. ET CRISP. COS. quia inſcriptio illa meminit Didii Iuliani fratris Proculi Iuliani, quem proauum vidiſſe vix probabile eſt. Eodem teſte Spartiano *in Did. Iul. Cap. I.* etiam ad praefecturam vrbanam adſpirauit. Summa erat huius praefecturae dignitas, adeo vt Romae ipſos praefectos praetorio antecederent praefecti vrbi, ſaltim ſequiori aeuo, ad quod pertinent adducta a Phil. Berterio *Pith. Diatr. I, 3. p. 811.* teſtimonia Symmachi *Epiſt. X, 36.* Casſiod. *Var. III, 11.* Iuliani *Nou. LVI.* et illud inprimis Auſonii *in Moſella v. 407.*

Aut Italum populos, Aquilonigenasque Britannos
Praefecturarum titulo tenuere ſecundo.
Quique caput rerum, Romam, populumque, patresque
Tantum non PRIMO *rexit ſub nomine.*

Quum vero ſimul ampliſſima eſſet praefecti vrbi, tum intra pomoeria, tum intra centeſimum ab vrbe lapidem iurisdictio, adeo vt is *regere Iura Quirini* dicatur Rutilio Numat. *Itin. I. v. 157.* non mirum profecto eſt, iurisconſultis inprimis ad eum honorem aditum patuiſſe. Scimus ſane ſub Veſpaſiano eo honore functum Pegaſum, iurisconſultum celeberrimum, de quo Iuuenal. *Sat. IV. v. 76.*

Rapta properabat abolla
Pegaſus, attonitae poſitus modo villicus vrbi,
Anne aliud tunc praefecti, quorum optimus. atque
Interpres legum ſanctiſſimus, omnia, quanquam
Temporibus diris tractanda putabat inermi
Iuſtitia.

Huic ergo iam ex Sabinianorum ſecta iungere licebit alterum, Saluium Iulianum, quem ipſum quoque ea dignitate fulſiſſe ſatis compertum eſt, quamuis, quo anno quoue tempore eam geſſerit, nondum liqueat. Solebant viri praefectorii et conſulares poſtea inter amicos Caeſarum adlegi, eorumque in conſilio eſſe, ſi res maioris momenti inciderent. Sunt hi οἱ σύνεδροι καὶ σύμβουλοι apud Xiphilinum

num comites ſedendi, et participes conſiliorum, *l. 7. C. de offic. adſeſſ.* συγκάθεδροι, *l. 10. §. 6. D. de excuſat.* immo et AMICI PRINCIPVM, ceu ſupra iam monuimus, de quibus fuſe Iac. Guther. *de offic. dom. Aug. I, 18.* Ita Auguſtus quum ius diceret, *μετὰ τῶν συνέδρων διεσκέψατο*, *rem cum adſeſſoribus communicabat.* Xiphilin. Initio enim quindecim Senatores in conſilium adhibuerat in ſex menſes, poſtea quinto decennio, quum reipublicae adminiſtrationem ſuſcepiſſet, petiit a Senatu *συμβέλες εἴκοσιν ἐτησίες*, *viginti conſiliarios annuos.* Xiphil. Morem ab eo tempore, quo Tiberius in inſulam ſeceſſerat, interruptum, reuocauit Caius Caligula, *ὅς τὲς συνέδρες, ἐκλειφθὲν ἐξ ὅ ὁ Τιβέριος εἰς τὴν νῆσον ἐξεχώρησεν, ἀνενεάσατο.* *qui adſeſſores, quod fieri deſierat ex eo tempore, quo Tiberius in inſulam ſeceſſerat, reſtituit.* Dio *Lib. LX.* Poſtea is mos conſtanter viguit, ſaltim ad Alexandri Seueri tempora, et notum eſt, Hiſtoriae Auguſtae ſcriptores prolixos plerumque eſſe in recenſendis iuriſconſultis, quos in conſilium Principes ſinguli adhibuerint. Noſtro is honor, vt ſupra iam ex Spartiano vidimus, contigit ſub Hadriano, et quidem cum Iuuentio Celſo et Neratio Priſco, quos licet diuerſae ſectae, *Senatus tamen omnes probarat.* Suſpicor, eumdem honorem eum tuitum ſub D. Pio, vſo iuriſperitis Vinidio Vero, Saluio Valente, Voluſio Maeciano, Vlpio Marcello, et Iauoleno, ſi Iulio Capit. *in vita D. Pii Cap. XII.* credimus. At ſane nullus tum fuit Saluius Valens, ſed Aburnius, de quo ſupra actum, adeoque Saluius Iulianus hic erit intelligendus, qui tum itidem collegam Proculeianum et obtrectatorem habuit, Vlpium Marcellum. Id quod non modo Principum illorum prudentiae, ſed et ipſorum iuriſconſultorum modeſtiae inſigne argumentum eſt. Nam vt illi procul dubio diuerſae ſectae prudentes ideo adhibebant in conſilium, vt prolatis ex vtraque parte argumentis, quid iuſtum verumque eſſet, tanto certius liqueret, expenſisque omnibus, quae hinc inde dicta ſint, ſubductisque rationibus, tanto accuratiorem facerent cogitationum ſuarum ſummam: ita hi mira animi moderatione ferebant et diſſentientes, et aemulos, et quamuis in Pandectis perpetuus fere ſit diuerſiſſimarum opinionum conflictus, et crebra diſputatio, vix tamen vllum verbum acrius, nedum conuicium aliquod reperias, quo inter ſe vſi ſint viri illi grauiſſimi. Qua de re digna ſunt, quae integra hic repetantur verba, quibus vir ſummus

Corn.

Corn. van Bynkershoek vſus eſt in Dedicatione exaſciatiſſimarum Obſeruationum Iuris ciuilis: *Expedit bono publico, ad rempublicam non adhiberi eos homines, qui aliorum ſententias, vbi a ſua diſcrepant, continuo inſectantur opprobriis, contumeliis, conuiciis, non alia cauſſa irritati, quam quod alius alia mente ſit, perpetui ſcilicet Dictatores in republica eruditorum. Hoc nomine ſemper habita fuit infamis natio Grammaticorum, ab humanitate alieni, dum humanitatis ſtudia tractant: ſed non magis id miremur, quam hac parte grammaticis non cedere, qui pietatem, caritatem, animi manſuetudinem et reliqua viri boni officia in vulgus profitentur. Niſi ſtatim hic pedibus eas in ſuam cuiusque ſententiam, ſtultitiae vel maleuolentiae notam non euadas. Iurisconſultorum, vtique veterum, ſemper praecipua laus fuit, modeſtia: illi quidem, quod ſibi videtur, ex animi ſui ſententia reſpondent, ſed meliora docti audiunt, et, ſi minus ante ſapuerunt, reſipiſcunt. Labeo noſter in Senatus lectione ſententiae ſuae libertatem aduerſus ipſum Auguſtum magno animo defendebat, hoc ſuperdicto: ſuum quemque iudicium habere. et ſic oportebat. Papinianum noſtrum mente ſolida non deiecit vultus et gladius inſtantis tyranni: nec tamen minus eum, aliter quondam opinatum, in contrarium vocaſſe legimus veriorem Sabini ſententiam. et ſic quoque oportebat.* Haec Bynkershoekius, quae vtinam hodie ad modeſtiam reuocarent, vel in ruborem darent illos, qui ſi vel de ſtillicidiis aut tribus capellis agitur, adeo ferre non poſſunt collegarum diſſenſum, adeo excandeſcunt et in clamores et conuicia prorumpunt, vt eos non arrogantia et ira, ſed furiis ſuis agitari iures!

§. XXIX.

Sed hos quidem honores geſſiſſe Iulianum certum eſt: reliqui non niſi quorumdam coniecturis nituntur. Sic, eum aliquando Aquitaniam Belgicam, Dalmatiam, Germaniam, mox Baeticam rexiſſe, exiſtimat quidem Guido Pancirolus *de Clar. Leg. interp. I, 38.* nec de Aquitania diſſentit Ant. Dad. Alteſerra *Rer. Aquit. IV, 11.* Aſt nititur ea ſententia *l. 12. D. de cuſtud. et exhib. reor. l. 14. D. ad SC. Turpill. l. 9. §. 4. D. de poen. l. 7. §. 1. D. de accuſ. et inſcr.* vbi quidem Saluius quidam, Saluius Carus, Saluius Valens, et Saluius Marcianus memorantur, qui tamen an cum noſtro iidem fuerint, admodum ambiguum, immo alios plane ac diuerſos fuiſſe perquam veroſimile eſſe, iam ſupra diximus. Quum porro Iulia-

nus in *l. 5. D. de man. vind. se* MEMINISSE scribat, *Iauolenum, praeceptorem suum et in Africa et in Syria seruos suos manumisisse, quum consilium praeberet:* idem Pancirolus inde colligit, eum Iauoleno Proconsuli in Africa et Syria adsedisse, eaque fortassis occasione ab eo ius edoctum esse. Sed et haec incerta. Potuit enim Iauoleno et tamquam Legatus in illis prouinciis adesse. Forte et haec referre sibi Iauolenum meminit, vt solemus non eorum solum, quae vidimus, sed et, quae audiuimus, meminisse. In Aegypto se fuisse, ipse refert Iulianus *l. 36. D. de solut.* priuatus, an cum imperio, non addit. Potuit sane Praefectura Augustali ibi fungi, quem honorem ex iurisconsultorum ordine gessisse nouimus Volusium Maecianum. Vulcat. Gallic. *in Auid. Coss.* At fortassis etiam in Hadriani principis ibi commorantis comitatu fuit. Omnia et hic incerta et ambigua sunt, vt non futurum sit operae pretium, solis coniecturis indulgere.

§. XXX.

Enimuero tantam doctrinae copiam, totque fortunae obsequia mors demum, vti fit, euertit: qualis, aeque ignoramus, ac tempus, quo rebus humanis excessit. Sua illum morte prouectiore aetate exspirasse, sperare nos iubent viri merita, principumque, sub quibus probabiliter obiit, puto Marci et Lucii Caesarum, clementia, quos vix credimus in tanti tamque honorati viri necem eiurasse. De tempore mortis non magis certo constat. Quandoquidem tamen ex rationibus nostris supra §. XII. subductis anno v. c. DCCCCXV. fuerit septuagenario propior: eum non adeo diu postea supervixisse, ac proinde sub illis Imperatoribus senem decessisse arbitramur. Quod enim ad Commodi Imp. tempora tristissima vitam produxisse, ab eoque crudelissimo Principe obtruncatus dicitur a Bern. Rutil. *de Vit. ICt. Cap. LXVI.* manifestum errorem redolet, in quem ideo incidit, quod filium a patre non discreuit. Habuit enim iurisconsultus noster filium L. Saluium Iulianum, se profecto ac meliore fortuna dignissimum, quippe virum consularem et sub Commodo Praefectum praetorio. Habuit et nepotem, cui iam Tarunteii Paterni filia desponsa fuerat, quique iam exercitum duxerat, vti supra ex Lampridio ostendimus. Enimuero quum in inimicissima virtuti tempora incidissent, et nepotem Commodus ad nefandam Venerem frustra sollicitasset, quin et suspecta tyranno videretur

deretur

deretur adfectata cum Tarunteio adfinitas: pereundum erat et Iuliano Praefecto praetorio et Tarunteio, et fortaſſis etiam filio, cuius poſt truculentum Commodi imperium nullam fieri mentionem animaduertimus. Diximus de his illuſtris familiae fatis ſupra §. IX. iisque nihil eſt, quod iam addamus, niſi quod Commodus illum praefectum ſuum, poſtquam ille ſemel gratia ſua excidit, non modo occiderit, ſed et ante mortem variis adfecerit iniuriis. Ait enim Lamprid. *in Commodo Cap. III. Praefectum praetorio ſuum, togatum, praeſente officio ſuo, in piſcinam detruſit, quem ſaltare etiam nudum ante concubinas ſuas iuſſit, quatientem cymbola, deformato vultu.* Tantus virtuti honor erat ſub principe, ex omni vitiorum genere veluti conflato, et qui ſibi ex magno imperio nihil praeter maximam licentiam retinuerat. Sed tanto tolerabilius fuerit viro ornatiſſimo, ictum excipere ceruice, quam cum monſtro illo perpetuo aetatem agere. Vt ad iuriſconſultum noſtrum redeamus, ſepultum illum eſſe in via Lauicana, quinto ab vrbe lapide, ſcribunt Rutilius *ibid.* Bertrandus *de Iurisp. I, 1.* et Guil. Grot. *de Vit. ICt. II, 6.* Sed non aliud habent huius rei argumentum, quam locum Spartiani, qui in *Did. Iuliano Cap. vlt. Corpus eius a Seuero vxori Manliae Scantillae ac filiae ad ſepulturam eſt redditum, et in* PROAVI *monimento translatum milliario quinto, via Lauicana:* vbi non expreſſum eſt, paterni, an materni proaui iſtud fuerit monimentum, quamuis veroſimilius ſit poſterius ob inſignem Saluiae gentis celebritatem, ad quam gens Didia Petronia non adſurgebat. Ceterum via Lauicana aeque ac Praeneſtina a porta Esquilina, aut certe alia illi proxima egrediebatur, et quidem illa a dextris iuxta formam aquae Claudiae, ad Columnam oppidum, haec Gabios ac deinde Praeneſte tendebat. Vid. Io. Barthol. Marlian. *Topogr. ant. Rom. VII, 16.*

§. XXXI.

Supereſt, vt de libris et operibus, quibus ſibi monimentum aere perennius erexit, quaedam ſubiicianus. Inter eos in indice Florentino primo loco comparent ΔΙΓΕΣΤΟΝ ΒΙΒΛΙΑ ΕΝΕΝΗΚΟΝΤΑ. De hoc dici non poteſt, quam varias ſibi quidam finxerint imagines. Plerique enim hos libros eosdem putant cum ipſo Edicto perpetuo, quod condidiſſe Iulianum nouimus, alii in librorum numero errarunt, alii ipſas pandectas eſſe putant,

quas iam habeamus, superstites. Edidit V. C. Io. Alb. Fabricius *in Bibl. Graecae Vol. XII. p. 367. sequ.* ex Codice Vossiano Leidensi Matth. Blastaris Hieromonachi Historiam iuris, in qua et haec habentur: Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Αὔγουστον ἄρξας Ἁδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τὰ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα. *Haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, in vnum colligens, aliorum quidem omnium praescripta vnum opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digesta siue Pandectarum ab eo nominatum, vt quae ex multis collecta sunt.* Manifestum est, Graeculum illum Edictum perpetuum hic cum Iuliani Digestis, et haec cum Iustiniani Pandectis, quas tantum illorum epitomen fuisse credidit, confudisse, et hinc mera somnia narrasse. Falsum enim est, Hadrianum condidisse Digesta, falsum est, vel edictum eius auspiciis conditum, vel Digesta Iuliani quinquaginta libris constitisse, falsum denique Edictum perpetuum et Digesta illa esse vnum idemque opus. Vnde recte *p. 369.* ad marginem subnotauit doctissimus ille bibliothecae auctor. *De his Pandectis et Codice Hadriani altum apud veteres et Iustinianum ipsum silentium. Confer quae supra p. 341. sequ.* Sed ibi vir eruditissimus, nescio quem sequutus auctorem, eadem fere narrat, aitque: *Edictum perpetuum, Hadriani, vt dixi auspiciis conditum a Saluio Iuliano ex Edictis praetorum corpus quoddam iuris quinquaginta libris digestum exhibebat.* Enimuero primo omnium ex ipsis fragmentis liquet, Digesta illa non fuisse ipsum Edictum, quod breui libello, non L libris, Iulianus complexus erat, sed amplissimos Iuris Commentarios, ad Edicti perpetui seriem et ordinem compositos, vel σύστημα vniuersi iuris, qualia et alii, veluti Alphenus Varus, Celsus, Vlpius Marcellus, Ceruidius Scaeuola, confecerunt, et familiari iurisconsultis vocabulo Digesta inscripserunt. Deinde et id liquidum existimo. Iulianum aliquando ipsa Edicti verba inseruisse istis Digestis suis, eaque suo more esse interpretatum. Hinc enim factum, vt *l. 1. D. de his, qui not. infam.* decerpta dicatur ex *Iuliani libro primo ad Edictum*, ad quem locum, quas turbas dent interpretes, infra suo loco ostendimus. Et tamen nihil est, quod ibi mutandum videatur. Libri ad edictum iidem procul dubio sunt ac Digesta, ad Edicti seriem composita, nec debuit

buit ideo Bertrandus Iuliano singulare opus AD EDICTVM tribuere, a Digestis illis diuersum. Quamuis enim Pandectarum conditores alias plerumque verba Edicti ex Vlpiani Commentariis petere soleant: fieri tamen potuit, vt eo titulo vel lacunam haberent Vlpiani codices, vel hic verba inserere neglexerit, adeoque illa ex Iuliano supplenda restituendaue duxerit Tribonianus. Sane hoc et alibi contigit, nempe in *l. 1. D. vnde legit.* vbi itidem verba Edicti non ex Vlpiano, sed ex *Iuliani libro vicesimo septimo Digestorum* decerpta sunt. Denique et dubio carere arbitror, nonaginta libris hoc opus constitisse partim, quod totidem libros numerauit indicis Florentini auctor, partim quod ex pluribus fragmenta haut supersunt, praeterquam quod *l. 32. D. de legib.* desumta dicitur ex *libro Digestorum nonagesimo quarto.* Hinc multo plures Digestorum illorum libros nonnulli fuisse suspicantur, veluti Bertrandus XCIX. alius centum, Guil. Grotius, quamuis subdubitans, saltim XCIV. At hanc quidem pugnam facile et sine pulueris iactu dirimi posse crediderim. In Codice enim Florentino *d. l. 32.* ex IVLIANI *Lib. LXXXIV. Digestorum* citari, a mala autem manu quartum X superadditum esse, testatur V. C. Laur. Theod. Gronouius, cui bene se id vidisse adseueranti facile fidem habeo cum celeberrimo Ottone *in praefat. Tom. I. Thes. Iur. Ciu.* Denique non praetermittendum videtur, quod quamuis pulcherrimum hoc opus iam Aniani temporibus pro deperdito habitum fuisse supra viderimus, illud tamen magno iurisprudentiae bono adhuc in Triboniani bibliotheca delituerit, ac proinde permagnum vsum praebuerit Pandectarum conditoribus, qui ex solis his libris CCCLXXXVI fragmenta integra nobis seruarunt, vt omittamus CXXVI alia loca, quae expresso librorum huius operis numero, et CCCCXIV, quae dissimulato vel libro vel opere ab Vlpiano et aliis iurisconsultis adducuntur.

§. XXXII.

Quanti iam veteribus fuerit hic iurisprudentiae thesaurus, non aliunde rectius intelligitur, quam ex tot Notis et Animaduersionibus, quibus illum certatim illustrare conati sunt viri iurisconsultissimi. Erat hoc in more positum iurisconsultis, vt alter in alterius scripta notas conficeret, quibus vel reprehenderet refelleretque eius dicta, quod Ser. Sulpicium in Mucii Scaeuolae

ſcriptis feciſſe nouimus, cuius ideo Notas *reprehenſa Scaeuolae capita* vocat Gell. *Noct. Attic. Lib. IV. Cap. I.* vel explicaret, ſuppleret, diſtinctione aut limitatione aliqua adhibita iuuaret, prout vel adfectu, partiumque vel veritatis ſtudio ad hoc vel illud impellerentur: vnde has notas *laudis et culpae adnotamenta* eleganter vocat Gell. *Noct. Attic. XVII, 2.* Et Grammatici quidem ad librorum oram ſigna quaedam adpingebant, veluti litteras, aſteriſcos, obeliſcos et ſimilia, quibus vel commendarent vel reprehenderent arguerentque certa loca, eorumque morem poſtea et Philoſophi et Medici ſunt imitati, de quibus notis multa habent Wouwer. *in Polymath. Cap. XVII.* Reineſ. *Var. Lect. III, 7.* Menag. *ad Diog. Laërt. III, 65. p. 161.* At iuriſconſulti, qui ſine ratione ſibi nec ab aliis diſſentiendum, nec iis ſuffragandum putabant, loco ſignorum breues ſtricturas adiiciebant, et tunc quoque *notare* dicebantur. Hinc frequentiſſimae loquutiones: *Marcellus notat, Proculus apud Labeonem notat*, et ſimiles. Iulianus vtriusque generis ſcholiaſtas reperit. Notauit ad illius Digeſta VLPIVS MARCELLVS, ſed diuerſae ſectae, et hinc paſſim Iulianum notare videtur, quamuis collegam, et aliquando nihil tale meritum, quales Marcelli ſtricturae integrae in Pandectis ſuperſunt ſex, in *l. 14. D. de in rem verſ. l. 20. D. de cond. et dem. l. 5. D. de hered. inſtit. l. 80. D. de legat. I. l. 75. D. ad L. Falcid. et l. 34. D. eod.* at locis XXXIV. illae Iuliani aut aliorum fragmentis inſertae reperiuntur. Notarunt ad eumdem Ceruidius Scaeuola et IVLIVS PAVLLVS, ſed Iuliano multo aequiores, vt magis defendendi eius quam reprehendendi cauſſa calamo hanc operam videantur indixiſſe. Et Scaeuolae quidem notae ſuperſunt in *l. 10. D. de per. et comm. rei vend.* et in *l. 54. D. de pact.* Paullinarum autem ſpecimen habebis in *l. 11. D. quod met. cauſſ. l. 4. D. de reſcind. vendit. l. 75. de iudic. l. 3. de collat. l. 15. de mort. cauſſ. don. l. 4. de manum. vindict.* Binis Pandectarum locis, puta *l. 7. §. 2. de pact. et l. 25. §. 1. de vſufructu* citantur MAVRICIANI *Notae ad Iuliani Digeſta*, et ita etiam in Florentino eſt. Alii tamen libri vtrobique habent *Martianum*. Alterutrum itaque ad Iulianum notaſſe, certum eſt, quamuis apud me facile vincat lectio Florentina. Guil. Grotius *de Vit. ICt. II, 6.* et AFRICANVM putat quaedam ad Iulianum notaſſe: ſed fundus huic ſententiae eſt in *l. 39. pr. D. de legat. I.* vbi Vlpianus: *Nam et ſumtum an in hanc rem facere*

cere

cere heres deberet, AFRICANVS *libro vicesimo Epistolarum apud Iulianum quaerit, putatque. quod et ego arbitror sequendum.* Hic vero non dicit Vlpianus, Africanum ad Iulianum notasse, sed ad eum scripsisse epistolam, et quaesiuisse, an heres in persequutionem serui legati, quem fuga aliquo abstulit, sumtus facere teneatur, quin et sententiam suam Iuliano exposuisse, quod teneri videatur. Cui sententiae et Vlpianus adiicit calculum.

§. XXXIII.

Alterum, cuius in indice Florentino mentio fit, IVLIANI opus sunt ad MINICIVM BIBΛIA ΕΞ. Miniciorum stemma amplissimum texit Reines. in *Epist. XXXIV. ad Rupert. p. 251.* ostenditque ei familiae cum Cassiis, Aciliis, Iuniis Rusticis non vnam necessitudinem intercessisse. Noster sub Vespasianis et successoribus floruit, et sub Traiano rexit prouincias, ceu Cuiacius *Obs. VII, 2.* ex *l. 9. D. de feriis* docuit, cui et marmora suffragantur, maxime illud apud Gruterum *p. XLI, 6.*

HERCVLI
TIBVRT. VICT.
ET CETERIS DIS
PENAT. TIBVRT.
L. MINICIVS
NATALIS
COS. AVGVR.
LEG. AVG. PR. PR.
PROVINCIAE
MOESIAE INFER.
VOTIS SVSC.

Addatur idem Grut. *p. LIX, 8.* vbi Libyae procos. vocatur. Scripserat libros, quorum ne titulum quidem habemus superstitem. Quos quum commentario illustrarit Iulianus noster: aliquoties citantur eius libri *ad Minicium, l. 10. D. pro emt. ex Minicio l. 61. D. de rei vindic.* et apud *Minicium l. 11. D. de act. emt. vend.* vbi non praetermittendum est, Vlpianum citare decimum librum apud Minicium, quum tamen eum sex tantum scripsisse referat Index, nec ex pluribus, quam sex libris fragmenta decerpserint Pande-

ctarum conditores, quum tamen eorum quadraginta integra exstare voluerint. Vnde in mendo cubare illum Vlpiani locum, et legendum ibi esse *librum quintum*, iam alii animaduerterunt. Elegans est obseruatio Hub. Giphanii in *Oecon. Iur. p. 120.* iurisconsultos ante Iulianum in libris suis sequutos esse ordinem librorum Sabini, post illum vero magis illis placuisse ordinem Edicti perpetui. Quae sane obseruatio et in libris ad Minicium videtur iustam habere rationem. Nam Lib. I. et II. Iulianus disseruisse videtur de Testamentis, bonorum possessionibus, legatis et fideicommissis; Lib. III. de dominica et patria potestate; Lib. IV. de rebus creditis et contractibus; Lib. V. de nuptiis, tutelis, delictis, adquirendo dominio et possessione, et stipulationibus; Lib. VI. de interdictis, rei vindicatione et seruitutibus; et Lib. VII. denique de iudiciis et iure publico.

§. XXXIV.

Tertium Iuliani opus ita describit Index Florentinus: AD VRSEIVM ΒΙΒΛΙΑ ΤΕΣΣΑΡΑ. Vrseium Ferocem sub Tiberio vixisse suspicatur Petr. Perennon. *Animadu. Iur. III, 23.* Sed quum ipse Proculum citauerit, teste Vlpiano in *l. 27. §. 1. D. ad Leg. Aquill.* et Paullo *l. 11. §. 2. D. de aqu. et aqu. pluu.* et contra ipse citetur a Cassio, *l. 1. §. 10. quar. rer. act. non dat.* eum sub Caligula Claudio et Nerone floruisse, probabile est. Scripserat et hic de iure libros, quorum nec numerum nec titulos nouimus. Eos vero itidem libris quatuor illustrauerat Iulianus noster, ex quibus fragmenta XLII. in Pandectis seruantur. In iis quoque ordinem Sabinianorum librorum seruari obseruauit Iac. Gothofr. *in Serie librorum Sabini:* quod verum esse, comparatis cum illa serie tot Iuliani fragmentis, facile vnusquisque animaduertet. Nam Libro I. de testamentis, bonorum possessione et legatis, itemque de potestate dominica et patria, et rebus creditis; Lib. II. de nuptiis, dote, tutelis, delictis, acquisitione dominii et possessionis, obligationibus; denique Lib. IV. de interdictis et iudiciis egit, quae ipsa est Librorum Sabinianorum series. Ferocem quidam Proculeianum fuisse censent, sicuti Minicium Sabinianum, vt adeo notae ad Minicium magis ad illustrandum eius opus, quas vero ad Ferocem scripsit ad auctorem notandum potissimum comparatae fuisse videantur. At sicut de Minicio id facile largior ob *l. 61. D. de rei vind.* quam supra fimus inter-

interpretati: ita posterius non alio probatur argumento, quam quod Proculum aliquoties laudat, id quod tamen et Sabinianus facere potuit. Id vero obseruatu multo dignius videtur, quod ad eumdem Vrseium Ferocem iam ante Iulianum nostrum notas et stricturas scripserit Cassius Longinus, quarum vestigia supersunt, *l. 10. §. 5. D. quib. mod. vsusf. amitt. l. 16. §. 1. D. ad SC. Vellei. l. 104. §. 1. D. de legat. I.*

§. XXXV.

Superest quartum opus, quod in Indice Florentino inscribitur DE AMBIGVITATIBVS BIBΛION EN. Est hic titulus plane Stoicus, eique sectae proprium hoc erat, in enodandis explanandisque ambiguitatibus desudare. Sic inter Cleanthis opera est liber singularis περὶ τῶν ἀπόρων, vel *de ambiguitatibus*. Diog. Laërt. *VII, 175.* inter Sphaeri περὶ ἀμφιβολιῶν, *de ambiguis*. Laërt. *VII, 178.* inter Chrysippi περὶ ἀμφιβολιῶν πρὸς Ἀπολλᾶν δ', *de ambiguis ad Apollam quatuor* περὶ τῶν τροπικῶν ἀμφιβολιῶν α', *de tropica ambiguitate liber singularis*, περὶ συνημμένης, τροπικῆς ἀμφιβολίας β', *de connexa tropica ambiguitate libri II.* Πρὸς τὸ περὶ ἀμφιβολιῶν Πανθοίδου β'. *Ad id quod scripsit Panthoedus de ambiguis libri II.* περὶ τῆς εἰς τὰς ἀμφιβολίας εἰσαγωγῆς ε'. *De introductione ad ambigua quinque:* Ἐπιτομὴ τῶν πρὸς Ἐπικράτην ἀμφιβολιῶν α'. *Epitome ambiguorum ad Epicraten, Lib. I.* συνημμένα πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐν τῶν εἰς τὰς ἀμφιβολίας β'. *Coniuncta ad introductionem ambiguorum Lib. II.* vt adeo septendecim libros illa de ambiguis doctrina impleuerit Chrysippus. Laërt *VII, 193.* Ἄπορα quid vocarint veteres, exponit. Gell. *Noct. Att. IX, 15.* ἀμφιβολίαν vero definiunt Stoici, quod sit λέξις δύο ἢ καὶ πλείονα πράγματα σημαίνουσα λεκτικῶς ἢ κυρίως, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔθνος, *dictio plures res significans per orationem et proprie et in eadem natione.* Cuius rei elegans illud atque argutum exemplum adducunt Diog. Laërt. *VII, 62.* Sex. *Empir. Pyrrh. Hypotyp. II, 23.* Quinctilian. *Inst. VII, 9.* αὐλητρὶς πέπτωκε, vel αὐλητρὶς πεσοῦσα. in priore enim αὐλητρὶς est *tibicina* et αὐλὴ τρὶς, *aula* vel *domus ter:* adeoque vocabulum est ambiguum, quia sensum inde elicere licet duplicem, nimirum *tibicinam cecidisse* et *aulam terruisse.* Posterius aeque argutius exponit Theon sophista *in Progymnasm.* πεσοῦσα enim est participium ἀπὸ τοῦ πίπτειν: sed idem potest ita exaudiri, quasi duplex esset vocabulum παῖς οὖσα, adeoque itidem sensus erit ambiguus, *tibicinam*

cecidiſſe, et *tibicinam puellam eſſe*. Haec ergo, quae innumera ſunt, ad certas regulas reducere conabantur Stoici, quibus adhibitis illa animaduertere, adeoque cauere poſſes, quo minus deciperis. Quum vero et iurisconſulti Stoicorum innutriti praeceptis experiundo diſcerent, non modo in legibus, verum etiam in pactis, ſtipulationibus et maxime in vltimis voluntatibus, in quibus interpretandis quotidie verſabantur, permulta huius generis occurrere: non potuerunt non de ſimilibus regulis cogitare, adeoque ſcribere de AMBIGVITATIBVS. Fortaſſis huc praecipue pertinuit Aelii Galli opus *de Verborum, quae ad ius pertinent, ſignificatione*, ex quo vnicum ſupereſt fragmentum in *l. 157. D. de verb. ſignif.* nec non quae paſſim ICti de rebus dubiis, nec non περὶ ἀπόρων tractant, quale eſt fragmentum Africani in *l. 88. pr. D. ad Leg. Falcid.* Et ſane huius generis etiam fuiſſe videntur, quae in libro de AMBIGVITATIBVS diſſeruit Iulianus noſter, docent tria, quae ex eo ſuperſunt, fragmenta. In primo enim *l. 31. de vulg. et pup. ſubſt.* explicat perplexam ſubſtituendi formulam: QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO, vbi ambiguum eſt, intelliganturne, *qui quandocumque heredes fuerint? an, qui heredes tum futuri ſint, quum filius moriatur.* In altero, quod eſt in *l. 62. D. de leg. I.* explicatur formula: MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT, CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Quum enim teſtator non mulos, ſed mulas moriens reliquiſſet, quum tempore teſtamenti factionis duos mulos haberet: ambigebatur, an ſexus maſculinus et femineum comprehendat. In tertio omnium prolixiſſimo, quod eſt in *l. 13. D. de reb. dub.* plura eius generis ἄπορα definit: e. g. SEIO CVM DVCENTIS, QVAE APVD EVM DEPOSVI, TRECENTA LEGO. In ambiguitatem enim incidunt haec verba, quia parum liquet, connumeratisne illis ducentis, quae depoſita fuerant, trecenta legentur, an extra illa adhuc inſuper trecenta, adeoque in vniuerſum quingenta relicta ſint? Ibidem quaerit, quomodo intelligenda formula: FVNDVM SEIANVM HERES MEVS ACTIO CVM DIONE, MAEVII SERVO, DATO, ἄπορον enim eſt, ſitne Dioni quoque fundus, an Dio ſimul cum fundo legatus? Sequitur formula: SI HOMINEM AVT FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? Eſt enim ἐκ τῶν ἀπόρων, vtrum neutro, an altero non praeſtito ſtipulatio committatur? quo et ſequentia in iſto fragmento exempla pertinent. Perſpicua ſatis

videri

videri poterat formula: SI QVIS MIHI FILIVS AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ESTO, SI MIHI FILIVS AVT FILIA HERES NON ERIT, SEIVS HERES ESTO: et tamen ibi quaerit an non ambiguitas in ea lateat, et an non potius scribere debuisset testator: SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT. Talis fuit Iuliani liber de ambiguitatibus, qui nouum sufficere potest argumentum, eum Stoicos omnino esse in philosophia sequutum.

§. XXXVI.

Plura Iuliani nostri scripta in Indice Florentino non memorantur, nec alia vel ad manum fuerunt Pandectarum conditoribus, vel a veteribus ICtis laudata sunt. Et tamen Bertrandus *de Iurisp. I, 1.* duo adhuc alia sese putat eruisse, vnum AD EDICTVM ob inscriptionem *l. 1. D. de his, qui not. infam.* alterum DE DOTALI PRAEDIO ob *l. 5. C. de bon. quae lib.* vbi *tractatum de dotali praedio proposuisse* Iulianus dicitur. Prius iam non multis refellam. Memini enim me iam alibi ostendere, vnum idemque esse opus Digestorum et ad Edictum. Posterius iam Grotius *de Vit. ICt. II, 6.* satis explosit. Suffecerit, erroris fontem monstrasse. *Tractatum* Bertrandus in *d. l. 5.* accepit pro libro, adeoque non potuit non existimare, exstitisse Iuliani librum de dotali praedio. Sed aliud fuit veteribus *tractare, tractatum proponere, tractatum habere,* idem nimirum, quod disquirere, disputare, sententias discrepantes inter se comparare. Ita iurisconsulti dicuntur *speciem tractare, l. 23. §. 3. D. de adqu. rer. dom.* eleganter tractare, *l. 1. §. 16. D. de coniung. cum emanc. fil. ei. tractatum habere, l. 9. D. de grad. et adfin.* Tertull. *de Resurr. carn. Cap. II. Atque adeo et haeretici ex conscientia infirmitatis nunquam ordinarie tractant,* id est, disputationem infirmitatis suae sibi conscii semper fugiunt. Itaque et Iulianus in aliquo librorum suorum, v. g. Digestis disputauerat de fundo dotali, adeoque *tractatum de eo proposuerat,* non vero singularem de illo scripserat librum, ex quo sane Tribonianus non minus, quam ex Modestini libro de differentia dotis, Paulli de dotis repetitione, Caii dotalitiorum libro aliqua in rem versurus fuisset, si istis adhuc temporibus talis exstitisset libellus. Et haec quidem de Iuliani vita, studiis, honoribus scriptisque ex vetustis eruere monimentis licuit; coniecturis enim solis indulge-

dulgere in rebus huiusmodi nunquam placuit, certiora vero vel ſcriptorum, qui tanti viri parciſſime meminerunt, ſocordia vel iniuria fatorum, quae ab illis tradita aboleuerunt, nobis inuidit.

CAP. IV.

DE AVCTORITATE, ORDINE, ET MATERIA EDICTI PERPETVI, NEC NON DE COMMENTARIIS IVRISCONSVLTORVM AD EDICTVM PERPETVVM.

§. I. *Auctoritatem et robur obtinuit edictum perpetuum a Senatusconſulto illi praemiſſo.* §. II. *An orationem in Senatu ipſe Hadrianus recitarit?* §. III. *De interna edicti perpetui forma.* §. IV. *An in libros diuiſum fuerit edictum perpetuum?* §. V. *De materia edicti perpetui.* §. VI. *De commentariis iurisconſultorum ad edictum perpetuum, primo* SEX. POMPONII. §. VII. CAII. §. VIII. VLPIANI. §. VIIII. IVLII PAVLLI. §. X. DE CALLISTRATI *Edictis monitoriis, et de* FVRII ANTHIANI *libris ad Edictum.* §. XII. *De aliorum commentariis.* §. XIII. *Ad ordinem ſeriemque edicti perpetui plerique iurisconſultorum libri ſcripti.*

§. I.

SEd redeamus ad Edictum, in quo componendo qualem ſe gesſerit Iulianus, quantamque illud auctoritatem conſequutum ſit, hactenus dictum eſt pluribus. Iam ſupereſt, vt oſtendamus, quo demum modo tantum obtinuerit pondus libellus Hadriani quidem auſpiciis, at a priuato tamen conditus? Id vero ille debet SCo, quo ratum eſſe eum libellum, eumque in iure dicundo pro norma ſeruari iuſſit Senatus. Iam pridem mos iſte, quod Petr. Faber. *Semeſtr. I, 25. p. 143.* obſeruauit, inoleuerat, vt Principum ipſorum Edicta paullo maioris momenti, vel antequam reddebantur, vel iam promulgata Senatusconſultis confirmarentur. Intererat enim ipſorum Principum, et populum eo libertatis ſimulacro deludi, et edicta ſua, ſe exſtinctis, perpetuam in republica auctoritatem obtinere, quod ſperare vix poterant, niſi Senatusconſulta acceſſiſſent, quae tum vere pro legibus erant. Hinc quum M. Aurelius Antoninus lanienam in Chriſtianos adhuc exercitam cohibuiſſet edicto, quod nobis Graece Iuſtinus Martyr *Apolog. II.* ſeruauit, diſerte addit: Ταῦτα δὲ καὶ τῷ συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι ἐν τῷ

τῷ φόρῳ τῷ Τραϊάνȣ προτιθῆναι, πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. Haec ego SCo firmari volo, iubeoque hoc Edictum meum in foro Traiani proponi palam, vnde recte de plano legi possit. Idem vero et ante promulgationem Edicti perpetui factum esse, exploratissimum habemus. In *constitutione* enim Graeca *Deus dedit* §. *18. de conf. Dig.* Iustinianus *τὸν λόγον τȣ̃ Ἀδριανȣ̃ ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης*, ORATIONEM *D. Hadriani in Senatu veteris Romae recitatam*, non modo laudat, sed et integram ex ea sententiam profert. Orationes autem Principum, in Senatu recitatas, sequuta esse Senatusconsulta, ac proinde et orationibus Principum cauta dici, quae inuecta sunt Senatusconsultis, nemo ignorat. Quin compertum habemus, suoque loco demonstrabimus, ex *l. 102. D. de reg. iur.* Senatusconsultum illud Edicto perpetuo praemissum esse, tamquam prooemium, vt, qui illud euoluerent, vel primo conspectu scirent, non priuatam esse eam Iuliani scriptionem, sed librum publicis scriptum auspiciis, et in perpetuum pro iuris dicundi norma valiturum. Vnde recte Iac. Gothofredus in *Comment. de regul. iur. p. 449. Prima*, inquit, *de Edictalium numero regula ex ipsa Edicti perpetui serie ad* PRAEFATIONEM EDICTI PERPETVI *pertinet, id est, ad SC. quod pro more tum recepto, eam orationem sequutum est, qua Hadrianus Edictum perpetuum, sua auctoritate conditum promulgauit, cuius diserte meminit Iustinianus ipse oratione sua ad Senatum.*

§. II.

Sed de SCo illo, quaeque eius sententia fuerit, suo loco dispiciemus. Iam non iniucundum fuerit disquirere, quid de *λόγῳ Ἀδριανȣ̃, διεξελθόντι ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρης Ῥώμης* existimandum sit, ipsene Hadrianus eam coram siue recitarit, siue per Quaestorem Candidatum, cuius id munus fuisse docuimus in *Antiqu. Rom. I, 2.* recitari iusserit, an, quod absentes facere solebant principes, ipseque Hadrianus in celeberrimo illo SCo Q. Iulio Balbo et T. Iuuentio Celso, Coss. condito, quod *l. 20. §. 6. D. de hered. pet.* occurrit, sententiam suam libello comprehensam Romam transmiserit, iusseritque illum in Senatu recitari? Facile adparet, rem omnem in eo verti, vtrum Hadrianus tum Romae fuerit, nec ne? Id vero indagatu eo difficilius est, quo minus eius itinera et ADVENTVS in numis aliisque vetustis monimentis certo tempori adsignari, iam ill. Ezech. Spanhemius *de vsu et praest. numism. Diss. XIII. p. 620.* conquestus

eſt, quod eo magis mirandum, quo notius eſt, Hadrianum omnes ante ſe principes peregrinandi ſtudio ſuperaſſe. At iam de aliis eius itineribus non agam, ſed ea tantum exſequar, quae circa haec tempora, quibus Edictum perpetuum prodiit, feciſſe legitur. Eruditiſſimus Noriſius *in Epoch. Syro-Maced. Diſſ. IV. Cap. III. p. 498.* primum pro certo adfirmat, Hadrianum anno v. c. DCCCLXXXII. menſe Martio adhuc Romae egiſſe, idque colligit ex *l. 20. §. 6. D. de her. petit.* vbi Hadrianus tum Q. Iulio Balbo et C. Iuuentio Coſſ. quaedam in Senatu libello propoſuiſſe dicatur. Sed id quidem parum certum eſt, quia in mendo cubare illa SCi verba, et pro PROPOSVIT, legendum eſſe P. P. id eſt, *pater patriae,* iam pridem luculenter demonſtrauit Petr. Pithoeus *Aduerſ. II, 15:* Verba ſane ibi in Senatu feciſſe non dicitur Hadrianus, ſed Conſules, nec oratio Principis, ſed libellus memoratur, quem aeque ab abſente ſubmitti potuiſſe, quam a praeſente adferri, facile patet. Quidquid ſit, eodem anno v. c. DCCCLXXXII. Hadrianum orientem luſtraſſe, et Gazae etiam fuiſſe, ex numis Gazenſium, quos ipſe protulit laudatus Noriſius, luculenter poteſt demonſtrari. Quum enim in illis ſub Hadriano duplex era occurrat, veluti in aliis Γ. ΕΠΙ ΒΥΙΡ. in aliis Δ. ΕΠΙ ΓΥΙΡ. in aliis denique Ε. ΕΠΙ ΔΥΙΡ priorem nouam eſſe docet Gazenſium Epocham; poſteriorem veterem, quam ab anno v. c. DCXCIII. auſpicandam eſſe demonſtrauit. Itaque annus ΒΥΙΡ, id eſt, CXCII. Gazenſium annus eſt ab vrbe condita DCCCLXXXV, idemque eſt tertius erae eorum nouae, quae adeo incipienda eſt ab Octobri anno DCCCLXXXII. Iam illa era, vt idem docet Noriſius, non aliunde ducta eſt, quam ab aduentu Hadriani, adeoque Hadrianum anno v. c. DCCCLXXXII. exeunte iam Gazae fuiſſe oportet, quod iter an tam breui temporis ſpacio, quod a Martio ad Octobrem elabitur, conficere potuerit, alii viderint. Euſebius, qui Chronologicos Phlegontis liberti Hadriani libros legit, Principem hunc docet in Aegypto fuiſſe anno primo Olympiadis CCXXVII. qui fuit v. c. DCCCLXXXIII. Nilo ſubmerſum ibique Antinoum teſtatur, quod quamuis quibusdam dubium videatur, ipſe tamen multo magis dubitauerim, in epocha caſus tam famoſi, et a Chriſtianis vel maxime exagitati, errare potuiſſe vel Phlegontem vel Euſebium. Itaque hoc anno per Gazam ex Syro-Phoenicia et Iudaea in Aegyptum venit, ibique Antinoum ſuum muliebriter fleuit.

Neque

Neque tamen ibi constanter haesisse Hadrianus, sed sequente vere reuersus in Asiam Orientem perlustrasse, et cum regibus vicinis de pace et foederibus egisse videtur. Sed anno v. c. DCCCLXXXVI. vel sequente eum rediisse in Aegyptum, satis constat ex numis quam plurimis apud Ant. Pagi *in Annal. ad ann. Christi 131.* §. *3.* in quibus ADVENTVM ALEXANDRIAE contigisse legimus L. IE. *anno Hadriani XV.* qui est ipse annus v. c. DCCCLXXXVI. et sequens. Mansit in Aegypto Hadrianus ad annum v. c. DCCCLXXXVIII. quo ad C. Iulium Seruilium Vrsum Seruianum, sororis maritum, tum III. Cos. dedit ex Aegypto litteras, de moribus Alexandrinorum, quas ex Phlegonte recitauit Vopiscus *in Saturnino Cap. VIII.* Ac ex eo demum tempore per Orientem et Thraciam in Occidentem reuertisse videtur. Haec omnia incorrupta monimentorum fide nituntur, satisque probant, incertum esse, an Hadrianus anno v. c. DCCCLXXXII. Romae fuerit, at certissimum esse eumdem ab anno saltim insequente vsque ad annum DCCCLXXXVIII. Aegyptum et Orientem paene totum esse peruagatum. Quum itaque supra ostenderimus, edictum conditum esse anno v. c. DCCCLXXXV. erae Dionys. CXXXI. satis patet, Hadrianum tum absentem Romae fuisse, adeoque λόγον διεξελθέντα ἐπὶ πρεσβυτέρας Ῥώμης, cuius meminit Iustinianus, nihil aliud fuisse, quam epistolam vel libellum, quo consilium suum de edicto illo perpetuo stabiliendo fuerit complexus, et in cuius sententiam postea Senatusconsultum more maiorum sit factum. Neque enim erant tum tempora, quibus Principum voluntati obsequium denegare auderet Senatus, maxime vero Hadriani, qui tristibus satis exemplis ostenderat, quanto cum periculo sibi a Senatoribus non obtemperaretur.

§. III.

Ceterum vt ad internam Edicti perpetui formam et constitutionem progrediamur: non videtur dubitandum, quin illud in aliquot partes diuisum fuerit, singulaeque partes suam habuerint inscriptionem vel rubricam generalem, quale quid et in Pandectis a Iustiniano obseruatum esse nouimus. Manifesto id velle arbitror Iustinianum, dum in *constitutione ad Antecessores* §. *1. et 2.* meminit et *primae partis legum*, itemque *quae in legibus primum posita sit, et istam nuncupationem meruerit*, et *partis legum, quae de iudiciis nuncuparetur*, et *librorum de iudiciis et de rebus*, quas Ante-

ceſſores, antequam corpus iſtud Iuſtinianeum exſtrueretur, in ſcholis iuridicis ſecundo et tertio anno ſoliti ſint praelegere. Eas enim non aliarum legum, quam Edicti perpetui partes fuiſſe, vel ex eo patet, quod earum praelectionum auditores Edictales vocatos eſſe, §. 3. docet. Habuit itaque Edictum ſuas partes, quarum quaedam iisdem fere inſcriptionibus, quas Iuſtinianus poſtea Digeſtorum partibus praefigi voluit, fuerunt inſignitae. Primam enim vocatam eſſe ΠΡΩΤΑ, alteram DE IVDICIIS, tertiam DE REBVS, ex illa conſtitutione ad Anteceſſores luculenter patet, vt dubitare non poſſis, quin Tribonianus paruerit Iuſtiniano, in *Conſt. Deo auctore* §. 5. *de concept. Digeſt.* iubenti, *vt totum ius digereretur tam ſecundum Iuſtinianei conſtitutionem Codicis, quam edicti perpetui imitationem, prout* Digeſtoribus *commodius patuerit.* Enimuero in quot partes illud σύϛημα fuerit diſtributum, non aeque cognitu facile eſt. Decem recenſet Ob. Giphanius *in Oecon. Edicti perpet. p. 122. ſequ.* quarum *prima* complexa ſit ΠΡΩΤΑ, *ſecunda* tractatum DE IVDICIIS, *tertia* DE REBVS CREDITIS, *quarta* DE DOTIBVS, TVTELIS, FVRTIS, *quinta* DE BONORVM POSSESSIONIBVS et TESTAMENTIS, *ſexta* DE CAVTIONIBVS quibusdam PRAETORIIS, quae vicem actionum obtinuerint, *ſeptima* DE DELICTIS quibusdam, *octaua* de EXECVTIONE ſeu fine iudiciorum, *nona* DE INTERDICTIS, ac *decima* denique, tanquam acceſſoria, edicta DE PIGNORIBVS, EXCEPTIONIBVS et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS complexa ſit. Iacobum Gothofredum contra fluctuaſſe ea in re animaduerto. In ſerie enim Edicti perpetui partes quasdam lineis ſeiungit, et harum numero octo et viginti: alias ex his ipſis, quas procul dubio principales exiſtimauit, litteris maiusculis et vncialibus ſecreuit, earumque numero ſunt XX. Sed niſi me omnia fallunt, et partium edicti numerum retinuit Tribonianus, et in tribus primis Digeſtorum partibus accurate exprimere voluit Edicti partes, adeoque et huius *prima* pars fuere ΠΡΩΤΑ, quae Iulianus quatuor libris primis Digeſtorum expoſuit. *Altera* et in Edicto etiam fuit DE IVDICIIS, quam Iulianus libro quinto et ſequentibus quatuor, ad nonum vſque interpretatus eſt. *Tertiae* de REBVS CREDITIS Iulianus deſtinauit libros decimum et quinque inſequentes vsque ad quintum decimum. Quod ad reliquas partes attinet, ipſe Iuſtinianus *in Conſt. Tanta* §. 5. *de confirm. Digeſt.* fatetur, tractatum de pignoribus, Edicto aedilitio, et vſuris

ris se quartae parti extra Edicti perpetui ordinem intexuisse, quibus demtis illam de NVPTIIS, TVTELIS et quibusdam aliis egisse patet; ad eamque pertinet Iuliani liber decimus sextus cum sex insequentibus vsque ad XXII. *Quinta* Digestorum pars de testamentis, legatis, fideicommissis; *sexta* de bonorum possessionibus, successionibus ab intestato, damnis imminentibus, donationibus, caussis status, adquirendo dominio et possessione, nec non de interdictis egit: at in edicto haec contrario ordine posita fuisse animaduerto, adeoque magis est, vt *quintam* Edicti partem sanctiones DE BONORVM POSSESSIONIBVS, TESTAMENTIS, SVCCESSIONIBVS LEGATIS, ET FIDEICOMMISSIS comprehendisse existimem, quibus explicandis Iulianus XVII. libros a XXIII. vsque ad XL. impleuit. Contra *sextam* manifesto complexam esse oportet doctrinas de DAMNIS IMMINENTIBVS et INFECTIS, CAVSSIS STATVS, ADQVIRENDO DOMINIO, et POSSESSIONE, DELICTIS PRIVATIS et RE IVDICATA eiusque exsequutione, et INTERDICTIS, quibus Iulianus impendit libros sequentes vsque ad XLIX. Denique in *septima* parte Edicti actum esse nouimus de EXCEPTIONIBVS et STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS, res ipsa docet. An vero haec vltima fuerint edicti perpetui capita, non dixerim. Iuliani enim Digestorum non nisi libri LVIII. ad has Edicti partes pertinent, quum, de quibus rebus postremi libri XXXII. egerint, non adeo videatur exploratum. Caii etiam Commentariorum, quum libri exstiterint XXXII. tamen non nisi XXX. has Edicti partes interpretantur, ex reliquis duobus aeque nulla fragmenta supersunt, ac ex Vlpiani et Paulli libris duobus postremis; vt facile pateat, fuisse in Edicto ad finem quasdam sanctiones, quas hodie ignoramus, quia illas, tanquam a foro suorum temporum alienas, negligendas Iustinianus existimauit. Vnde et nos sub finem DESIDERARI QVAEDAM edicti capita, non abs re sumus suspicati.

§. IV.

Haec de partibus Edicti. An et in certos libros singulae partes descriptae fuerint, non aeque certum est, nisi quod id maiore verisimilitudine negandum esse videatur. Matth. equidem Blastares *in Hist. Iur.* quam Io. Alb. Fabricius *Tom. XII. p. 367. Bibl. Graec.* edidit, Edictum perpetuum, quod ipse Hadriani Digesta seu Pandectas perperam adpellat, quinquaginta libris constitisse putat, idque etiam ipse doctissimus Fabricius *p. 341. eius Voluminis* adfirmat.

firmat. Sed haec coniectura fundamento destitui et ex eo tantum petita videtur, quod Digesta Iustiniani ad Edicti ordinem composita in totidem libros distributa sint: id quod suo loco, vbi de Iuliani Digestis diximus, demonstrauimus pluribus. Magis exploratum est, per certos titulos a Iuliano disposita fuisse edicta. Eorum enim saepissime mentionem fieri animaduertimus. In *l. 1. D. de in int. rest.* Vlpianus ait: *Vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipsa enim se ostendit. Nam sub* HOC TITVLO *plurifariam Praetor hominibus, vel lapsis, vel circumscriptis subuenit.* Similiter Paullus *l. 2. §. 3. D. de interd. Reciperandae possessionis caussa interdicta proponuntur sub rubrica* VNDE VI. *aliqua enim sub* HOC TITVLO *interdicta sunt.* Ita et TITVLVM de furtis citari videmus in *l. 195. §. 3. D. de verb. signif.* vt iam non dicamus de libris Caii iurisconsulti, quibus varios titulos edicti praetoris vrbani, veluti *de praediatoribus, de publicanis, de liberali caussa, de aquae pluuiae arcendae, de damno infecto, de re iudicata, de operis noui nunciatione, qui neque sequantur neque ducantur*, similesque illustrauit. Ex quibus simul patet, singulis Edicti titulis praefixa fuisse quaedam elogia, quae RVBRICAS vocat Paullus *d. l. 2. §. 3. D. de interd.* Sollemnis enim ille mos erat iurisconsultis, vt singulis librorum suorum sectionibus, quas ipsi titulos adpellitabant, praemitterent summam, quae tituli materiam exprimeret, eamque minio exararent, vt eo facilius incurrerent in oculos: quemadmodum ad illa Iuuenalis *Sat. XIV.*

Perlege rubras
Maiorum leges.

adnotant viri docti, et ad Persii *Satyr. V. v. 9.* Cornutus Scholiastes, quocum iungendus Quinctilian. *Inst. Orat. XII, 3.* Denique et in paragraphos quosdam seu segmenta distributos fuisse singulos titulos, non obscure innuunt interpretes. Edicti enim de postulando tria segmenta, seu *tres ordines*, quos fecerit in eo titulo praetor, accurate recenset Vlpianus, *l. 1. §. 1. 3. 5. 7. D. de postul.* Omnes in integrum restitutiones sub vno generali titulo de in integrum restitutionibus occurrisse, idem testatur *l. 1. D. de rest. in int.* Vnde, quin totidem fuerint eius tituli paragraphi vel capita, quot caussae restitutionis, nemo dubitauerit. Denique et titulum de re-

de rebus creditis admodum prolixum fuisse, omnesque contractus, quibus alienam fidem sequimur, comprehendisse, ostendit idem Vlp. *l. 1. D. de reb. cred.* vt alia iam exempla praetermittam. Quis ergo dubitet, quin tot diuersa capita saltim notis quibusdam distinxerit Iulianus? Et tales mihi quidem videntur VERSVS fuisse, quibus libri veterum Iurisconsultorum constitisse memorat, quorumque trecenties decem millia numerauerat Tribonianus. Quamuis enim de iis permulta disputent critici et iurisconsulti doctissimi, inprimis Menag. *ad Diog. Laërt. IV, 24.* Montfauc. in *Palaeograph. Graeca I, 4.* Ant. Contius *Lect. Subces. I, 8.* res omnis tamen eo redit, veteres iurisconsultos στιχηρῶς scripsisse libros suos, adeoque lineam finiisse, vbi sensus aliquis perfectus esset, siue comma vnum, siue integrum colon, sensum plenum absolueret. Ita sane Cicero *pro domo Cap. XVII.* illa Clodii: VELITIS, IVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, exagitans. *Hoc vos pati potestis, hoc ferre ciuitas, vt singuli ciues singulis* VERSICVLIS *e ciuitate tollantur?* Et *pro Milone Cap. XXVI.* mentionem iniiciens SCi supremi: DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPERET, addit: *Quo vno* VERSICVLO *satis armati semper Consules fuerunt, etiam nullis armis datis.* Tales fuere veterum versus. Eos vero a segmentis illis, quae nos paragraphos vel commata adpellamus, parum differre, res ipsa docet: maxime quum veteres, qui alioquin vna serie omnia connectere solebant, finito eiusmodi versu, et lineam abrumpere solerent. Quod quum accurate in Codice Sacro exarando obseruari iusserint Masorethae: non abs re suspicatus est Rich. Simonius *in Hist. Crit. Vet. Test. Cap. XXVIII.* eum scribendi morem Graecos Romanosque ab Hebraeis accepisse. Ceterum ex his στίχοις seu versibus in legibus maximi fiebat primus, quippe qui plerumque et praecipuum legis caput complectebatur, et ipsi legi nomen dare solebat. Hinc Cicero *pro C. Rabirio Postum. Cap. VI. Glaucia*, inquit, *solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, vt quum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet.* Nec aliud voluisse arbitror Caium nostrum, dum in *l. 1. D. de orig. iur. cuiusque rei potissimam partem principium esse*, docet. Atque inde factum arbitror, vt iurisconsulti fere omnes primum singulorum titulorum paragraphum vocarent PRINCIPIVM, et inuecto

sensim

ſenſim more, paragraphos numerandi, principium extra numerum eſſe vellent, quaſi qui ſit totius tituli verſus primarius.

§. V.

Quod ad materiam Edicti attinet, merito quaeritur, an illud ſola iſta, quae ad ius honorarium pertinent, comprehenderit, an et de aliis rebus iure ciuili inuectis in eo actum ſit? Qua quidem in re Ob. Giphanio ſuffragor, qui in *Oecon. Edicti perpetui p. 127.* pereleganter monet: *De his actionibus nulla Edictorum verba, vt puto, exſtant, vt neque de rei vindicatione. Cuius rei cauſſa videtur eſſe haec, quod hae actiones ſint ciuiles, in Edicto autem ſua, hoc eſt, praetoria plenius; ciuilia nude tantum propuiſſe et interdum de iis multa omiſiſſe, exceptis tantum actionibus.* Sane enim multa in Edicto fuere de iudiciis, hereditatis petitionibus, vindicationibus, ſeruitutibus, contractibus, delictis, quae non a praetore reperta, ſed ex ipſis XII Tabulis aliisque legibus depromta ſunt. Quamobrem ordinarium hoc fuisſe ait Vlpianus *l. 1. D. de poſſ. her. pet.* poſt CIVILES ACTIONES *rationem habere praetorem etiam eorum, quos ipſe velut heredes faciat.* Praeterea in Edicto repetita nouimus haud pauca capita L. Aquilliae, Aeliae Sentiae, Iuniae Norbanae, SCorum item Macedoniani, Velleiani, Syllaniani, Trebelliani, Pegaſiani et ſimilium, vt fragmenta manifeſto docent, et nos infra exemplis quam plurimis demonſtrabimus. Quin quamuis aedilitio edicto locum in Edicti ſerie nullum dederit V. C. Iac. Gothofredus, ſatis tamen manifeſtum eſt, et illud in Edictum migraſſe. Diſerte enim Iuſtinianus in *Conſt. ad Anteceſſores* §. 4. vbi loquitur de libris Digeſtorum, quos de hypothecis, de edicto Aedilium et redhibitoria actione, et de euictionibus nec non duplae ſtipulatione quartae operis iſtius parti inſeruerat, tertio ſtudiorum anno Auditoribus enarrandis, haec ſubiungit: *Quum enim, quae pro emtionibus et venditionibus legibus cauta ſunt, in libris de* REBVS *praefulgent: hae autem* OMNES, *quas diximus,* DEFINITIONES, (adeoque etiam Edictum Aedilitium,) *in vltima parte* PRIORIS EDICTI *fuerant poſitae: neceſſario eas in anteriorem locum tranſtulimus, ne a venditionibus, quarum quaſi miniſtrae ſunt, vicinitate vlterius diuagentur.* Et in *conſt. tanta* §. 5. *de confirm. Pandect.* de iisdem agens Pandectarum libris inſititiis, eandem conſilii ſui reddit rationem, *quia* nimirum HAEC OMNIA *titulis emtionum et venditionum conſentanea ſint et* PRAEDICTAE ACTIONES, *quaſi pediſſe-*

diſſequae illarum ab initio proceſſerint, in vetuſtioris tamen EDICTI *ordinatione in loca deuia et multum diſtantia diuagatae ſint.* Quid quod et Vlpianus *Libro LXXX.* Paullus *libro LXXIX. Commentariorum ad Edictum* actiones etiam aedilitias, puta redhibitoriam et quanti minoris expoſuerit, ceu patet ex *l. 60. et l. 61. D. de Aedilit. Edict.* Quibus obſeruatis, non adeo difficile fuerit, rationem reddere, cur, quum edictum aedilitium ſatis prolixum fuerit, et Iuſtiniani aetate adhuc exſtiterint Caii, Vlpiani et Iulii Paulli libri bini ad Edictum Aedilium curulium, quibus verba Aedilium τυπικὰ integra fuerant inſerta, nihilominus tamen ſola illa de ſeruis et iumentis venumdandis, nec non de animalibus eo loco, vbi vulgo iter fit, non habendis, pars facta ſint iuris Iuſtinianei, quia ſcilicet eorum tantum capitum, quae in Edictum migrauerant, rationem in Digeſtis habendam putaſſet Imperator, reliqua autem vel ideo, quod a praetore, vel Iuliano potius, neglecta fuerant, iam pridem in deſuetudinem abiiſſent.

§. VI.

Operae pretium fuerit et de iis, qui Commentariis ſuis hoc Edictum illuſtrarunt, dicere. Quem laborem iam inde ab Hadriani temporibus, quibus hoc Edictum compoſitum eſt, complures ſibi vltro depopoſcerunt viri doctiſſimi. Quum vero de IVLIANI Digeſtorum opere iam ſuo loco dictum ſit, dicendum iam erit de reliquis, quorum primus, niſi fallor, fuit SEX. POMPONIVS, iuriſconſultus celeberrimus, quem Diuorum Fratrum, quos vocant, aetatem viuendo attigiſſe, ex eo patet, quod Conſtitutionem D. Pii laudat in *l. 14. D. de pollicit.* De eo iam quaedam monuimus in vita Iuliani. Iam addimus, eum ſcripſiſſe *ad Edictum* libros quam plurimos, quamuis eorum numerus plane ignotus ſit. In Pandectis enim fragmenta non ſuperſunt, ſed citantur Pomponii quaedam ex Libris VI. VII. XXV. XXXIII. XXXIX. LXIII. LXVIII. LXIX. LXXIX. et LXXXIII. ab Vlpiano, in *l. 7. §. 6. D. de pact. l. 39. §. 6. D. de procurat. l. 11. §. 5. D. de recept. arbitr. l. 3. princ. D. de adminiſtr. et peric. tut. l. 1. §. 9. D. de collat. l. 1. §. 8. D. de Carbon. edict.* et omiſſa a Labitto, *l. 1. §. 14. D. ſi quid in fraud. patron.* a Marciano, *l. 13. §. 2. D. de pignor.* Paullo, *l. 21. D. de rei vindic. l. 1. §. 3. D. de tutel.* et tamen in his libris LXXXIII. ſi Gothofredo credimus, edicti non niſi priorem partem vſque ad titulos de teſtamentis ex-

ſequutus eſt: vt adeo volumen iſtud, ſi ad finem perductum ſit, libris plus quam centum conſtitiſſe oporteat. Eius operis non meminit Index Florentinus; fortaſſis nec Iuſtiniani temporibus exſtitit, quia ex libris illis nullum omnino fragmentum in pandectas migrauit. Quod etiam iam Ant. Auguſtinus *de Nom. propr. Pand. p. 95.* recte animaduertit. Itaque facile intelliges, cur nos in reſtituendo Edicto perpetuo rationem non habuerimus pauciſſimarum iſtarum citationum. Nec enim ad eruendum edicti ordinem multum fecerunt, et vix vnquam nobis ſuppeditant edicti ſententiam, tantum abeſt, vt verba quaedam edictalia debeamus Pomponio.

§. VII.

Proximus eſt CAIVS, quem in Iure noſtro perperam plerumque GAIVM adpellitari videmus, de cuius aetate iam alio loco quaedam monuimus. Neque quidquam hic addimus de aliis, ad eius vitam pertinentibus, quae iam diligenter exſequuti ſunt Bertrandus, Grotius, quibuscum iungenda, quae in notulis Schultingius, in Amoenitatibus iuris ciuilis Aeg. Menagius diſſeruit. De edictis ille, ſi quis alius optime meritus eſt, ſiquidem non ſolum Edictum aedilitium, libris duobus illuſtrauit, verum etiam vrbano ac prouinciali eamdem nauauit operam. Primo enim in Florentino Indice laudantur Γαΐου *ad Edictum prouinciale* βιβλία λβ, ex quibus etiam, ſi duos poſtremos excipias, fragmenta quam plurima ſuperſunt: deinde *ad Edictum vrbicum* τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα. Quod enim numerum auget Bertrandus, et XII. adhuc ad Iuſtiniani aetatem perueniſſe putat, aeque fundamento caret, ac quod *de Libris XV. ad Edictum publicum* ſuſpicatus eſt Angelus Politianus. Res ita ſe habet. Decem exſtitere tum Caii volumina ad Edictum vrbicum pertinentia, puta

I. ad titulum de praediatoribus.

II. ad titulum de publicanis, ad quem titulum etiam refero *l. 139. D. de reg. iur.* quamuis ibi *liber ad Edictum praetoris vrbani*, omiſſo titulo laudetur.

III. ad titulum de liberali cauſſa, quo etiam *l. 6. D. de lib. cauſſa* referenda, quamuis ibi *liber ad edictum praetoris vrbani* titulo haut expreſſo memoretur.

IV. ad titulum de aquae pluuiae arcendae.

V. ad titulum de damno infecto.

VI.

VI. ad titulum de re iudicata.
VII. ad titulum de operis noui nunciatione.
VIII. ad titulum qui neque ſequantur, neque ducantur.
IX. ad Edictum praetoris vrbani de teſtamentis.
X. De legatis ad Edictum praetoris vrbani.

Haec ergo ſunt τὰ μόνα ἐυρεθέντα βιβλία δέκα, quae Iuſtiniani temporibus ſuperfuerunt. At ex his commentarius ad Edictum de teſtamentis libris duobus, ad Edictum de legatis tribus conſtitit: fortaſſis et de liberali cauſſa libri II. exſtiterunt. Nam ex CAII *libro ſecundo ad Edictum praetoris* VRBANI *titulo de liberali cauſſa* decerptae eſſe dicuntur *l. 30. D. de bon. libert. l. 1. D. de colluſ. deteg. l. 10. D. de vi et vi arm.* His ergo et libro illo ἀνωνύμῳ, quem *l. 6. de lib. cauſſa* et *l. 139. de reg. iur.* laudari videmus, connumeratis, non decem, ſed XV. Iuſtiniani aetate ſuperfuiſſent: et hinc Politianus, vt videtur, numerum in indice expreſſum turbauit, et pro libris decem, quindecim repoſuit. Quod tamen eo minus admittendum, quo manifeſtius eſt, librum ἀνώνυμον ab illis X. diuerſum non eſſe, et Indicis auctorem non libros, ſed volumina, quae de ſingulis titulis exſtabant, numeraſſe. Vnde vero Bertrandus numerum duodenarium exſculpſerit, ego quidem non video, niſi quod et Ant. Auguſtinum *Emend. I, 5.* ſimilem errorem erraſſe conſtat, quod viri doctiſſimi παρόραμα deinde ſuum feciſſe videtur Bertrandus. Quamuis autem haec fragmenta ad illuſtrandum Edictum faciant: in reſtituendo tamen ordine nos illa parum iuuerunt, quippe libri ſeparati et ſuo veluti numero et ordine eiecti. At tanto praeclariores ſunt alterum *ad Edictum prouinciale Libri XXXII.* partim quod ex eo ſuperſunt fragmenta quam plurima, partim quod iis ſaepe ipſa Edicti ſententia praeclare exprimitur. Quod ad ordinem etiam attinet, nihil ab edicti vrbani ſerie differre videmus edicti prouincialis ordinem. Quin ex eius fragmentis primum collegimus, vnum idemque fuiſſe Edictum vrbanum ac prouinciale, vel paruum ſaltim inter illa diſcrimen interceſſiſſe. Qua de re ſuo loco plura diſſeruimus.

§. VIII.

Excipit Caium VLPIANVS, νομοθέτης ἄριστος, καὶ τὸ παρὸν εὖ διαθῆναι, καὶ τὸ μέλλον εὐστόχως συνιδεῖν δύνατος, *iuriſconſultus praeſtantiſſimus, qui et rebus praeſentibus recte vti, et futura proſpicere poterat*, ceu eum vocat Zoſim. *Hiſt. I, 11.* De eius vita, honoribus, doctri-

doctrina, rebus gestis, ipsoque fato, quo periit, nihil iam dicam, quum omnia consectari, intempestiuum, pauca delibare, nefas videretur. Neque de reliquis eius operibus quidquam addam, sed quaedam duntaxat monebo de eius COMENTARIIS ad Edictum, quorum βιβλία ὀγδοήκοντα τρία recensentur in Indice Florentino. Ex his omnibus etiam fragmenta quam plurima supersunt, praeterquam ex duobus postremis libris, quos tanquam capita iuris minus vsu recepta complexos, insuper habuit Tribonianus. Scriptos esse hos libros sub Antonino Caracalla, loca quam plurima docent. Eosdem vero ante libros ad Sabinum prodiisse, ex eo peracute collegit Cuiac. *Obs. XI, 15.* quod Vlpianus ipse in *l. 32. §. 27. D. de donat. inter vir. et vxor.* depromta ex Libro XXXIII. ad Sabinum sententiam Labeonis adducit, quam *et a se, et a Papiniano libro X. Quaestionum probatam*, ait, ipse vero eam probauit Libro XXXV. ad Edictum, ceu patet ex *l. 9. D. de sponsal.* Quamuis ergo et illos ad Sabinum libros sub eodem Principe composuerit, idque adpareat ex *l. 23. §. 1. D. de cond. indeb. l. 3. pr. et l. 32. pr. D. de donat. int. vir. et vxor.* maiores tamen natu, vt ita dicam, fuere libri ad Edictum, omniumque eorum, quos Vlpianus composuit, parente suo dignissimi, vt mirum non sit, decerpta ex iis fragmenta vtramque paginam in Pandectis facere. Quantum ex tot eorum reliquiis colligimus, in concinnando hoc opere eam sibi legem praescripserat Iurisconsultus praestantissimus, vt primo singulorum fere titulorum insignem vsum, aequitatem ac rationem ostenderet, veluti *l. 1. pr. D. quod quisque iur. l. 1. pr. D. de edendo. l. 1. pr. de pact. l. 1. pr. D. de postul. l. 1. pr. D. de negot. gest. l. 1. pr. de in int. rest.* et locis aliis quam plurimis: aliquando et connexionis titulorum redderet rationem, veluti *l. 1. pr. D. si pars hered. pet. l. 1. pr. D. de possess. hered. pet. l. 1. de fid. hered. pet. l. 1. pr. D. de rei vind. l. 1. pr. de pecul.* et alias passim. Deinde proposuisse illum nouimus ipsa verba Edicti, quin et aliquando criticas quasdam addisse obseruationes de Edicti verbis typicis, eorumque integritate vel mutatione, quales sunt illae in *l. 1. D. quod met. causs. l. 1. §. 1. D. commod.* Hinc porro singulis edicti verbis expositis, in quibus aliquando operosissime verborum significationes et differentias rimatus est, varias intermiscet quaestiones, disputationes et casus, qui ea de re obuenerint? Si quando verba praetoris

toris admodum perſpicua eſſent, materiam ipſam, praemiſſis definitionibus, deuiſionibusque, in certa capita partitus, ſingulaque accurate exſequutus eſt, ceu docet exemplum *l. 1. §. 1. D. de ſuſpect. tut.* Quanto adparatu in elucubrando eximio hoc opere vſus ſit Vlpianus, vel ex eo intelligere eſt, quod ſingulis fere paginis non modo quam plurima edicta, decreta, reſcriptaque principum, ſed et tot veteres nouosque omnis generis ſcriptores adduxerit, quot neſcio an vllus eorum temporum iurisconſultus. Sic ſane paſſim laudat conſtitutiones Iulii Caeſaris, Auguſti, Claudii, Titi, Domitiani, Neruae, Traiani, Hadriani, Antonini Pii, Diuorum Fratrum, Marci Aurelii Antonini, Commodi, Didii Iuliani, Seueri, et Antonini Caracallae. Ex melioris aeui legislatoribus auctoribusque ipſi paſſim laudantur Homerus, Solon, Draco, Hippocrates, Cicero, Auguſtus in vita ſua: Ex iurisconſultis Cato, Brutus, Rutilius Rufus, Aquillius Gallus, Q. Muc. Scaeuola, Ser. Sulpitius, Alfenus Varus, Aulus Ofilius, Aufidius Namuſa, Cinna, Publicius Gellius, Trebatius, Caſcellius, Q. Aelius Tubero, Ateius Capito, Maſſurius Sabinus, Caſſius, Cael. Sabinus, Labeo, Proculus Nerua, Pegaſus, Celſus pater, Plautius Atilicinus, Vitellius, Arrianus, Cartilius, Minicius, Puteolanus, Aulus, Vrſeius Ferox, Pedius, T. Ariſto, Fulcinius Priſcus, Valerius Seuerus, Vindius Viuianus, Octauenus, Iulianus, Neratius, Iauolenus, Voluſ. Maecianus, Pomponius, Africanus, Marcellus, Ceruidius Scaeuola, Papinianus, Tertullianus, Marcianus, Iun. Mauricianus, Arrius Menander, Q. Saturninus, et Modeſtinus, vt alias omittam micantes in his aureis libris priſcae variaeque eruditionis ſcintillulas. Vtinam vero paullo diligentius vbique librorum numerum notaſſent aut Digeſtorum conditores, aut qui ea deſcripſerunt, librarii. Multis enim locis illum in mendo cubare, aliis variare editiones, infra paſſim obſeruauimus, magnoque ſtudio medicinam illi morbo parauimus, an feliciter ſatis, ii viderint, quibus talia non plane ſunt incomperta.

§. IX.

Eiusdem fere cum Vlpiano aetatis, ſtudii, dignitatis fuit IVLIVS PALLVS, Vlpiani non obtrectator quidem, ſed vere aemulus. Quamuis enim quod de eorum ſimultatibus et diſſenſioni-

sionibus vulgo dicunt, non probem, quum non magis ac liberius Paullus ab Vlpiano, quam a reliquis omnibus dissentiat, idque iurisconsulti veteres omnes sine rancore animi ac acerbitate facere soliti sint: laudabilis tamen quaedam inter Vlpianum et Paullum intercessisse videtur aemulatio. Idque vel inde colligas, quod praecipuus eorum labor in iisdem paene iuris capitibus versatus sit, quasi contendere inter se atque experiri voluissent, vter alterum ingenio atque acumine superaret. Scripsit Vlpianus ad Legem Iuliam et Papiam Poppaeam Libros XX. Paullus decem; Vlpianus Sabinum Libris LI. Paullus Libris XVI. illustrauit. Fideicommissorum libros Vlpianus sex; Paullus III. Vterque porro scripsit ad Edictum Aedilium Curulium, de adulteriis, de officio proconsulis, de officio praefecti vrbi, de officio praetoris tutelaris, de adpellationibus, de censibus. Vtriusque etiam habemus Institutiones, Responsa, Regulas, Notas ad Papinianum. Denique sicuti Vlpianus, ita et Paullus scripsit ad Edictum, et hic quidem libros LXXX. ex quibus omnibus, si a duobus postremis discesseris, fragmenta supersunt quam plurima. Ceterum breuius et adstrictius fuisse videtur hoc Paulli opus, quam Vlpiani, quamuis huic librorum numero parum cedat. Rarius sane nisi vocabulorum vel ambiguitas vel ἔμφασις id exigat, eius industriam in interpretandis praetoris verbis versari animaduertimus, plerumque Edictum ipsum exponit, variasque quaestiones eo pertinentes mouet, quas deinde liberrimo iudicio, vt solet, soluit. Obscuritatem stili haut pauci accusant, quae tamen nescio an maior sit, quam aliorum eius aeui scriptorum. Est, vbi breuitas lectorem moratur: sed non nisi parum attentum, vel eius lectioni haut satis adsuetum. Si vero difficilia quaedam ac δυσνόητα et in Paullo occurrunt, non eius sermoni et stilo hoc tribuendum est, sed ipsi quaestionum, quas decidit, subtilitati. Videtur enim adspernatus vulgaria et vbiuis obuia, non nisi sublimiora et recondita consectari, nec tam tyronibus ac dupondiis, quam iurisperitis, et in ipso foro versantibus scribere voluisse, saltim in operibus illis diffusioribus. Nam et illorum studiis pro virili consuluit libris breuioribus Regularum, Sententiarum, Manualium, Institutionum, et similibus. Praeter amplissimum illum Commentarium, aliud Paulli exstitit Edictale opus, nempe BREVIVM vel BREVIS EDICTI libri tres et viginti, quamuis ex libris

tantum

tantum III. VI. VII. VIII. et XVI. quatuordecim in vniuersum fragmenta supersint. Ex quo tantillo numero facile aestimes, non adeo liquido inde constare, quod plerique tamen pro certo adfirmant, libros hos *breuium* non nisi maioris operis epitomen fuisse. Nos, quae huic sententiae obuerti possint, qualiaque fuisse videantur Edicta illa breuia, supra, quantum satis est, diximus.

§. X.

Eodem loco etiam disseruimus de CALLISTRATI Edictis monitoriis, quibus iam plura addere nihil attinet, nisi quod nos in restituendo edicto et Callistrati et C. Iuuentii Celsi operi institimus, non quasi eos ad Edictum commentarios scripsisse putem, sed quod eos Edicti seriem sequutos animaduerterim, quamuis ex Callistrati libris non omnibus sex, sed quatuor tantum prioribus fragmenta in vniuersum viginti et vnum in Pandectis inuenerint locum. Superest itaque FVRIVS ANTHIANVS seu ANTHIVS, cuius de aetate vitaque omnia incerta sunt. Scripsisse eum *Libros V. ad Edictum* ex Indice Florentino discimus: sed ex eodem intelligere est, opus illud ad Iustiniani aetatem integrum haut peruenisse. Florentiae enim, teste αὐτόπτῃ Laur. Theod. Gronouio *de Emendat. Pand. Cap. XXV. p. 81.* non legitur Ἄνθυ ἤτοι Φωρέυ Ἀνθιάνυ μέρος Ἐδίκτυ βιβλία πέντε, vti et Haloander et Taurellius expresserunt, sed *μέρος* Ἐδίκτυ βιβλίων πέντε, id est, *pars Edicti librorum quinque*. Ex his enim quinque libris non nisi pars, aut particula potius quaedam Iustiniani temporibus superfuit, puta liber I. ex quo solo tria tantum eaque perbreuia fragmenta supersunt, *l. 62. D. de pact. l. 40. D. de dol. mal.* et *l. 80. D. de rei vind.* vt adeo illa nos parum iuuerint in restituendo edicto, eiusue ordine, quamuis ea in serie Edicti suis locis aptauerit Iac. Gothofredus.

§. XI.

Exstitere et tres alii, qui post Iuliani aetatem Edictum illustrarunt commentariis: sed ex quorum scriptis nihil omnino hodie superest. Vnde breuem eorum notitiam hic subiicere iuuabit. Primus est VIVIANVS, Iuliano, vt videtur σύγχρονος, saltim non multo posterior, quippe qui a Pomponio laudatur. *l. 17. §. 4. D. commod.* Scripsisse eum quaedam ad Edictum, ex eo patet, quod eius sententias super illo frequenter laudat Paullus *l. 4. §. 2. D. naut. caup. stab. l. 24. §. 9. D. de damn. inf. l. 1. §. 45. de vi et vi arm.*

vi arm. l. 1. §. 6. D. de itin. et actu priu. Sed ex eo quidem opere nihil omnino in Pandectas migrauit. Idem dicendum de altero, Q. SATVRNINO, qui an idem sit cum Venuleio et Claudio Saturninis, disquisiuimus *in Exerc. de variis Saturninis, Opusculis histor. iur. illustr. inserta p. 353.* Certum est, quod scripserit ad Edictum: eius enim operis librum X. laudat Vlpianus *l. 19. §. 7. D. de aur. arg. leg.* Denique et SEX. PEDIVS his accensendus est, quem post Iulianum floruisse, colligunt ex *l. 32. §. 16. D. de recept. arbitr.* quia ibi probasse dicitur Iuliani sententiam. Opus eius ad Edictum saepius laudant Vlpianus et Paullus, *l. 6. §. 9. D. de negot. gest. l. 1. D. de dolo mal. l. 4. §. 2. D. de alienat. iud. mut. l. 7. l. 13. §. 2. D. de recept. arb. l. 7. §. 3. D. de pecul. l. 1. §. 1. D. de tribut. act.* et in primis *l. 6. §. fin. D. de bon. possess.* ex quo loco patet, satis diffusum fuisse hoc opus Edictale, quippe cuius ibi Liber XXV. a Iulio Paullo citatur.

§. XII.

Alii iurisconsulti, quamuis non iusta commentaria in Edictum conficerent, libros tamen suos fere ad ordinem seriemque Edicti perpetui disponere solebant. De Digestis Celsi, Marcelli, Scaeuolae, Quaestionibus Papiniani, Hermogenis Epitome iuris, Paulli sententiis id obseruat Ob. Giphan. *Oecon. Edict. Perp. p. 120.* qui et Codices Hermogenis, Gregorii et Theodosii eo ordine compositos esse contendit, additque: *Tanta fuit huius libri, siue edicti perpetui a Iuliano compositi auctoritas, vt omnes fere de iure libri et Commentarii ad hoc Edictum fuerint accommodati, qui edicto isto sunt posteriores.* Quibus fere similia habet Euer. Otto *in Papinian. Cap. XII. §. 6. p. 259.* Et de Celso quidem id certissimum, alibique iam a nobis obseruatum est, *in Diss. de P. Iuuentio Celso p. 517. Opuscul.* vbi comparatis inter se fragmentis Celsi omnibus, subductisque rationibus hanc fecimus summam cogitationum nostrarum: *Ordo Edicti in his Digestis obseruatur a libro I. ad librum XXVII. Libro XXVIII. de Legibus Cincia et Velleia; Libro XXIX. de Fusia Caninia, Aelia Sentia, Iunia Norbana; Libris XXX. et sex sequentibus, quod et Iac. Gothofredus in Comment. ad Reg. Iur. p. 748. obseruauit, de Lege Iulia et Papia Poppaea; Libro XXXVII. de Legibus iudiciorum publicorum, libro XXXVIII. de stipulationibus, ac postremo libro XXXIX. de iure fisci, re militari, aliisque, quae ad*

ius

ius publicum pertinent, tractauerat. Praeterea et fragmenta Celsi, non modo, quae ad Leges Iuliam et Papiam Poppaeam pertinent, in Commentario nostro ad illas Leges suis quaeque locis et capitibus adcommodauimus, sed et infra in Notis ad Edictum idem tentauimus in fragmentis librorum priorum XXVII. vt de soliditate huius obseruationis neminem dubitaturum arbitrer. Aeque verum certumque est, Marcelli Digesta hunc Edicti ordinem seruasse. Libro enim I. ille egit de magistratibus municipalibus et iurisdictionis modo. Libro II. de edendo, de pactis, de in ius vocando, postulando, cautione iudicio sisti, procuratoribus, negotiis gestis, et quibusdam in integrum restitutionibus. Libro III. de reliquis restitutionum caussis, arbitris, satisdando, iudiciis et inofficiosi querela. Lib. IV. de hereditatis petitione, rei vindicationibus, seruitutibus. Lib. V. de damnis, iudiciis diuisoriis, iureiurando, religiosis et sumtibus funerum. Lib. VI. de rebus creditis et contractibus. Lib. VII. de sponsalibus, nuptiis, iure dotium, et cognatis materiis. Lib. VIII. de donationibus inter virum et vxorem, diuortiis, rerum amotarum, ventre in possessionem mittendo, agnoscendo partu, de tutelis, de furtis, publicanis, operis libertorum. Lib. IX. de bonorum possessionibus. Lib. X. de testamento militis et testamentis. Libro XI. de successionibus ab intestato. Lib. XII. de institutionibus, substitutionibus, conditionibus, SCo Syllaniano. Lib. XIII. XIV. et parte XV. de legatis et fideicommissis, reliqua parte libri XV. de noui operis nunciatione, damno infecto, aquae pluuiae arcendae actione. Libro XVI. de caussis status. Libro XVII. de possessione et vsucapione. Lib. XVIII. de re iudicata et exsequutionibus. Lib. XIX. de interdictis. Lib. XX. de exceptionibus. Lib. XXI. de stipulationibus. Reliquis libris Marcellus exemplo Iuliani et Celsi suppleße videtur aliqua iuris capita, quae deesse in Edicto existimabat. Eumdem ordinem et in Scaeuolae Digestis recte obseruauit Giphanius, nec non in Papiniani Quaestionibus, quibus et Responsa huius ICti addere iure potuisset. Vtrumque enim Opus Edicti perpetui ordinem sequi satis adparet ex Indice horum operum, quem *Papiniano suo Cap. XVII. p. 406. et p. 420.* subiungit V. C. Euer. Otto. Recte id de Hermogene etiam Giphanius obseruauit. Nam is ipse se eum ordinem obseruasse indicat *l. 2. D. de statu hom.* quamuis hic quaedam de

statu personarum, praemiserit, quum in primis Edicti titulis ea de re nihil dictum a Praetore nouerimus. Immo ne in ceteris quidem adeo religiose ordini edicti inhaesisse videtur Hermogenianus, siquidem diserte ait, post doctrinam de statu hominum, *se de ceteris, ordinem Edicti perpetui sequutum*, *et* HIS PROXIMOS ET CONIVNCTOS ADPLICANTEM TITVLOS, *vt res passura sit, dicturum.* Denique et in Paulli Sententiis Receptis, nec non Codice Gregoriano, quamuis plures tituli culpa Aniani interciderint, eum Edicti ordinem deprehenderunt viri doctissimi, Iac. Cuiac. *ad l. 10. D. vsufruct. quemadm. cau. ad Paull. ad Edict. Lib. XL.* et Ant. Schulting. *in Iurispr. vet. Anteiustin. p. 211. et p. 684.* De Hermogeniano id pro certo adfirmari non potest, quia ex eo tituli supersunt paucissimi, deque iis ne sciri quidem potest, an is ordo, qualem editores nobis dederunt, sit genuinus. Immo ne de Codice quidem Theodosiano plane falsus est Giphanius. Quamuis enim libri eius postremi vndecim fere de iure publico et sacro agant: in quinque tamen prioribus, qui ius priuatum comprehendunt, agitur primum de variis magistratuum officiis, deinde de ordine persequendi iuris et de praeparatoriis iudiciorum, de restitutionibus in integrum, iudiciis, actionibus ex dominio, tribus iudiciis diuisoriis, et de rebus creditis variisque contractibus, hinc porro de emtione venditione, nuptiis, tutelis, tum de bonorum possessionibus, testamentis, caussis status, possessione et vsucapione, re iudicata et cessione bonorum, nec non de interdictis, ac denique de legitimis successionibus et quibusdam aliis, ceu recte obseruatum est a Iac. Gothofredo *in Proleg. Cod. Theod. Cap. XII. p. CXCIX.* Quae omnia fere ordinem Edicti perpetui redolere, nemo non videt, ipseque obseruasse videtur Gothofredus, dum scribit: *Certe Gregoriani Codicis ordinem ferme sequutos conditores huius Codicis deprehendo, neque ab eo semper recedit Iustinianus.* Gregorianum enim Codicem Edicti ordinem seruare, paullo ante vidimus. Possemus addere plures ex veteribus, quibus ille ordo Edicti magnopere placuit, nisi vel haec exempla sufficere existimaremus.

FINIS HISTORIAE EDICTORVM, ET EDICTI PERPETVI.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLOR. POSTVMOR.

TOM. II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,

PARTES II.

PRAEMISSIS VETERVM SCRIPTORVM DE HOC TESTIMONIIS,

CONTINENS.

DE EDICTO PERPETVO VETERVM SCRIPTORVM TESTIMONIA.

GELL. *Noct. Attic. Lib. X. Cap. 5.*

VErba praetoris ex EDICTO PERPETVO de Flamine Diali et de sacerdote Vestae adscripsi.

ANTONINVS PIVS apud CALLISTR. *l. 32. D. ad leg. Corn. de fals.*

Diuus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiusque delicti constituendum in eos, qui apud iudices argumenta protulerunt: aut si plus meruisse videantur, quam ex FORMA IVRISDICTIONIS pati possunt, vt imperatori describantur, aestimaturo, quatenus coërceri debeant.

CERVID. SCAEVOLA *l. 4. D. de ventr. inspic.*

Quaesitum est, quum vxor defuncti praegnantem se dicat, an sorori, procuratoriue eius, secundum FORMAM EDICTI ventrem inspicere, et partum custodire permittendum sit? Respondi. κ. τ. λ.

CALLISTRATVS *l. 1. §. 1. D. de iure fisci.*

An bona, quae soluendo non sunt, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit, etiam eo, quod soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed contra sententiam eius EDICTVM PERPETVVM scriptum est, quod ita bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit.

SEVERVS et ANTONIN. AA. *l. 2. C. quod cum eo, qui in al. pot.*

Eius rei nomine, de qua cum filiofam. contractum est siue sua voluntate, siue eius, in cuius potestate fuit, siue in peculium ipsius, siue in rem patris ea pecunia redacta est, si paterna hereditate abstinuit, actionem, nisi in id, quod facere possit, non dari, PERPETVI EDICTI interpretatione declaratum est.

SEVERVS et ANTONIN. A. *l.3. C. de edendo.*

Edita actio speciem futurae litis demonstrat, quam emendari vel mutari licet, prout EDICTI PERPETVI monet auctoritas, vel ius reddentis aequitas.

IIDEM *l.2. C. de condition. insert.*

Nec exemplum legati vel hereditatis, in quibus conditio diuortii nonnumquam remitti solet, huic rei comparandum est: quum absurdum sit, ideo PERPETVI EDICTI negligi FORMAM, quia patris sui voluntati non obtemperatur.

ANTONINVS CARACALLA Imp. *l.1. C. si tut. vel curat. interu.*

Quod si legitimam aetatem impleſtis, idque tempus, quo in integrum restitui poteſtis, exceſſiſtis, curatores veſtros, ſi aduerſus eos nondum experti eſtis, iudicio SECVNDVM FORMAM IVRIS conuenite.

PAPINIANVS *l.5. §.1. D. vt legat. vel fideic. cauſſ. cau.*

Sicuti, quum de bonis ſuis conferendis filius, accepta poſſeſſione cauere non poteſt, quia denegamus ei actiones; defertur ei conditio cauendi fratribus ex FORMA IVRISDICTIONIS, quod ex portione fratris fuerint consequuti, quum bona propria conferri coeperit, ſe reſtituturos.

IDEM *l.77. §.29. D. de legat. 2.*

Iure ſucceſſionis ad duos eiuſdem gradus poſſeſſione deuoluta, rationibus aequitatis, et PERPETVI EDICTI exemplo, pro parte dimidia mulierem reuelandam, reſpondi.

ANTONIN. CARAC. *l.5. C. de procurat.*

Actionem ei, qui abſentis nomine agere vult, ſi non eum defendat, denegari oportere, iam EDICTO PERPETVO expreſſum eſt.

ALEXANDER Imp. *l.1. C. de bon. poſſeſſ. contra tab.*

Liberi contra tabulas parentum bonorum poſſeſſione admiſſa, ſolis parentibus et liberis legata praeſtare, ſecundum EDICTVM debent.

IDEM *l.9. C. de legat.*

Si in fraudem eorum, quae teſtamento relicta ſunt, admiſſus eſt accuſator, qui teſtamentum falſum diceret: Praeſes prouinciae ſecundum IVRISDICTIONIS FORMAM ſolui legata iubebit.

ALEX.

ALEXANDER Imp. *l. 11 C. de success. edict.*

Si mater tua propter furorem suum patris sui bonorum possessionem non accepit, tu filius eius ad eorumdem bonorum patrui magni ex EDICTO, quo prioribus non petentibus sequentibus permittitur, admissus es.

IDEM *l. 6. C. ut in possess. legat.*

Certa est FORMA IVRISDICTIONIS, qua fideicommissi seruandi caussa in possessionem rerum, quae in caussa hereditaria sunt, aut dolo malo esse desierunt, is, cui legati vel fideicommissi nomine non satisdatur, mittitur.

IDEM *l. 2. C. de restitut. milit.*

Si quid de bonis eorum, qui reip. caussa absentes sunt deminutum est, actioneue qua competente eis aliquis liberatus fuit: in integrum restitutio PERPETVA IVRISDICTIONE intra annum vtilem permittitur.

IDEM *l. 4. C. de arbitr. tut. l. 1. C. Gregor. eod.*

Eum, qui bonis paternis secundum EDICTI FORMAM abstentus est, hereditariis actionibus conueniri, nulla ratio suadet.

VLPIAN. *l. 5. D. de extraord. crim.*

In eum, cuius instinctu ad infamandum dominum seruus ad statuam confugisse compertus est, praeter corrupti serui actionem, quae ex EDICTO PERPETVO competit, seuere animaduertitur.

IDEM *l. 8. D. de calumniat.*

Id, quod illicite extortum est, secundum EDICTI FORMAM, quod de his est, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicerentur, restitui iubeat.

PAVLL. *Rec. Sent. Lib. I. tit. XX. §. 1.*

Inter fideiussores ex EDICTO PRAETORIS, si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.

IDEM *Recept. Sent. Lib. IV. Tit. VII. §. VI.*

EDICTO PERPETVO cauetur, vt, si tabulae testamenti non adpareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi possit.

IDEM *l. 7. §. 1. D. de adpellat. recip. vel non.*

Item, si ex PERPETVO EDICTO aliquid decernatur, id, quo minus fiat, non permittitur adpellare.

PAVLL.

PAVLL. *l. 14. D. qui satisd. cog.*

Filius familias defendit absentem patrem: quaero an iudicatum solui satisdare debeat? Paullus respondit, eum, qui absentem defendit, etiamsi filius vel pater sit, satisdare petituro ex FORMA EDICTI debere.

GORDIANVS Imp. *l. 5. C. de his, quae vi metusu. causs.*

Si adhibita vi compulsi sunt possessiones suas, quae maioris valebant, minimo distrahere: IVRISDICTIONIS TENORE, vt id, quod improbe factum est, in priorem statum reuoluatur, impetrabunt.

IDEM *l. 2. C. de praed. et al. reb. min.*

Quod si creditores id fecerunt, ita demum iuxta FORMAM EDICTI beneficium tibi impertietur, si fraudulenta venditione, participante consilio emtoris damnum tibi inflictum esse doceatur.

IDEM *l. 13. C. de procurat.*

Nam si integra res est, ratio PERPETVI EDICTI acceptam tibi non permittit alieno nomine actionem intendere.

IDEM *l. 3. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si vi vel metu fundum auus tuus distrahere coactus est, etiamsi emtor eum alii vendidit, si tamen tu auo tuo heres exstitisti, vt tibi, reddito a te pretio restituatur, postquam placuit, in rem quoque dari actionem, secundum FORMAM PERPETVI EDICTI, adito Praeside prouinciae, poteris postulare.

IDEM *l. 4. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si per vim vel metum mortis aut cruciatus corporis venditio a vobis extorta est, et non postea eam consensu corroborastis: iuxta PERPETVI FORMAM EDICTI intra annum quidem agentes, quo experiundi potestas est, quadrupli condemnationem referetis.

IDEM *l. 2. C. de in ius voc.*

Quum confitearis, patroni tui filium sine permissu praesidis te in ius vocasse, poenam EDICTO PERPETVO praestitutam rescripto tibi concedi, temere desideras.

IDEM *l. 2. C. de bon. possess. sec. tab.*

Bonorum quidem possessionem ex EDICTO PRAETORIS non nisi secundum eas tabulas, quae septem testium signis signatae sint, peti posse, in dubium non venit.

GOR-

GORDIANVS Imp. *l. vn. C. quando non petent. part. petent.*

Quoties pluribus liberis, cessante legitima successione, bonorum possessio defertur, beneficium EDICTI PERPETVI, quibusdam omittentibus, his solis, qui bonorum possessionem agnouerunt, portionem non petentium accrescere, in dubium non venit.

IDEM *l. 2. C. de bon. auct. iud. possid.*

Est IVRISDICTIONIS TENOR promtissimus, indemnitatisque remedium EDICTO PRAETORIS creditoribus hereditariis demonstratum, vt, quoties separationem bonorum postulant, caussa cognita, impetrent.

PHILIPPVS Imp. *l. 1. C. de inoffic. donat.*

Non iniuria iuxta FORMAM de inofficioso testamento CONSTITVTAM subueniri vobis, vtpote quartam partem non habentibus, desideratis.

MODESTINVS *l. 52. §. 6. D. de obl. et action.*

Iure honorario obligamur ex his, quae EDICTO PERPETVO vel a magistratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur.

HERMOGENIAN. *l. 2. D. de statu hom.*

Quum igitur hominum caussa omne ius constitutum sit: primo de personarum statu, ac post de ceteris, ordinem EDICTI PERPETVI sequuti, et his proximos et coniunctos adplicantes titulos, vt res patitur, dicemus.

VALERIANVS et GALLIENVS AA. *l. 18. C. ex quib. causs. infam. irrogatur.*

Non damnatos quidem duntaxat iniuriae, sed pactos quoque PERPETVVM EDICTVM infamat. Verum pactos eos tantum, qui vllos aduersariis numos pro mala conscientia ex transactione numerassent, in hac caussa placuit intelligi.

CARVS et NVMERIANVS AA. apud *auctorem consultationis veteris ICti §. I.*

Quum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter vos gestum est, infirmat IVRIS AVCTORITAS.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 2. C. rer. amot.*

Diuortii cauſſa rebus vxoris a marito amotis, vel ab vxore mariti amotarum EDICTO PERPETVO permittitur actio.

IIDEM *l. 12. C. quod cum eo, qui in alien.*

Dominum per ſeruum obligari non poſſe, ac tantum de peculio, deducto ſcilicet, quod naturaliter ſeruus domino debet, eius creditoribus dari actionem, vt ſi quid in rem eius verſum probetur, de in rem verſo EDICTO PERPETVO declaratur.

IIDEM *l. 9. C. eod.*

Si ex alio contractu, non ex illicita mutui actione debitor exſtitiſti, vel quod patrem tuum in fidem ſuſcepiſti, tam in patris poteſtate iure teneris, quam etiam morte genitoris tui iuris effectus, et ſiquidem patri heres exſtitiſti, in ſolidum, alioquin in quantum facere potes, ſecundum EDICTI FORMAM.

IIDEM *l. vn. C. de alienat. iudic. mut. cauſſ.*

In rem actionem poſſeſſio parit aduerſario, alienatione etiam iudicii mutandi cauſſa celebrata, in integrum reſtitutio EDICTO PERPETVO permittitur.

IIDEM *l. 1. C. ſi aduerſ. ſolut.*

Exemplo ceterorum debitorum tutores etiam, quae ex adminiſtratione tutelae debent, curatoribus ſoluentes liberantur: ſed ante tempus in integrum reſtitutioni praeſtitutum, EDICTO PERPETVO permiſſum beneficium implorari, et an ſit tribuendum per cauſſae cognitionem aeſtimari poteſt.

IIDEM *l. 1. C. ſi in comm. eademque cauſſ.*

Si cognitis, quae geſſit, his conſenſum poſt viginti quinque annos aetatis commodaſtis, quamuis illa minor pro portione ſua reſtitutionis auxilium implorare poſſit, vobis tamen ad communicandum EDICTI PERPETVI beneficium eius aetas patrocinari non poteſt.

DIOCLE-

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 7. C. de his, quae vi metusue causs.*

Si donationis, vel transactionis, vel stipulationis, vel cuiuscumque alterius contractus obligationis confectum instrumentum metu mortis vel cruciatus corporis extortum, vel capitales minas pertimescendo, adito praeside prouinciae, probare poteris, hoc ratum haberi secundum EDICTI FORMAM non patietur.

IIDEM *l. 9. C. de patr. pot.*

Nec filium cuiquam negare esse liberum, SCo de partu agnoscendo, ac denunciata poena, item praeiudicium EDICTO PERPETVO propositum, et remedium alimentorum, quod Praesidem maiori trimo petenti, nomine eius monstratum iura manifesto declarant.

IIDEM *l. 13. C. de testam.*

Testandi caussa de pecunia sua legibus certis facultas est permissa: non autem IVRISDICTIONIS mutare FORMAM, vel iuri publico derogare cuiquam permissum est.

IIDEM *l. vn. C. vti possid.*

Vti possidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit, ac satisdationis vel transferendae possessionis EDICTI PERPETVI FORMA seruata, de proprietate cognoscet.

IIDEM *l. 18. C. de furt. et seru. corrupt.*

In eum, qui ex naufragio vel incendio cepisse, vel in his rebus damni quid dedisse dicitur, intra annum vtilem ei, cui res abest, quadrupli, post annum in simplum actionem proditam, praeter poenam, olim statutum, EDICTI FORMA PERPETVI declarat.

IIDEM *l. 9. C. de collation.*

Ab intestato te ad successionem paternam venientem ad collationem FORMA EDICTI PERPETVI certo iure prouocat.

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 6. C. qui admitt. ad bon. possess.*

Iuris ignorantiam nec mulieribus prodesse, in EDICTI PERPETVI cursu de agnoscenda bonorum possessione manifestum est.

IIDEM *l. 11. C. de collat.*

Postumo praeterito, patris testamentum rumpenti, atque intestato succedenti, emancipatum, petita bonorum possessione conferre debere bona sua, PERPETVO EDICTO cauetur.

IIDEM *l. 19. C. ad SC. Velleian.*

Quum ad eas etiam obligationes, quae ex mulieris persona calliditate creditoris sumserunt primordium, decretum patrum, quod de intercessione feminarum factum est, pertinere, EDICTO PERPETVO declaratur: si tamen creditor. κ. τ. λ.

IIDEM *l. 3. C. de luit. pign.*

Cum etiam EDICTO PERPETVO actione proposita, pecunia soluta creditori, vel si per eum factum sit, quo minus solueretur, ad reddenda ea, quae pignori acceperat, iure eum satis euidenter vrgeri, manifestum est.

IIDEM *l. 8. C. de iniur.*

Dominum pro atroci iniuria, quam seruus eius passus est, EDICTI PERPETVI actione proposita, qua damni etiam haberi rationem, verbis euidenter exprimitur, agere posse conuenit.

IIDEM *l. 2. C. sentent. resc. non poss.*

Peremtorias exceptiones omissas in initio, antequam sententia feratur, opponi posse, PERPETVVM EDICTVM manifesto declarat.

IIDEM *l. 6. C. de reuoc. quae in fraud.*

Si actu sollemni praecedentem obligationem peremisti, prospicis, aduersus fraudatorem intra annum, in quantum facere potest, vel dolo malo fecit, quo minus possit, EDICTO PERPETVO tantum actionem permitti.

DIOCLE-

DIOCLETIANVS et MAXIMIANVS AA. *l. 2. C. de successf. edicto.*

Si is, quem quarto gradu constitutum esse non ambigitur, ex EDICTO petiit, nec hoc te latuit, frustra nobis supplicasti.

IIDEM *l. 7. C. de incol.*

Ciues quidem origo, manumissio, adlectio vel adoptio; incolas vero, (sicut et D. Hadrianus EDICTO SVO manifestissime declarauit) domicilium facit.

Fragmentum regularum veteris iureconsulti a Petro Pithoeo primum editum §. *II.*

Sed constitutiones Imperatoris similiter honorandum quid (f. *honorarium quid*) est, et PRAETORIS EDICTVM similiter, vel PROCONSVLIS.

DIOCLET. et MAXIMIAN. AA. *l. 15. Cod. Gregor. de pact.*

Pactum, quod contra IVRIS FORMAM prouinciae rector factum animaduertet, id infirmare minime dubitabit.

AVRELIVS (f. *Diocletianus*) *l. 1. C. Hermogen. ex delict. defunct.*

Auditis partium adlegationibus V. C. Proconsul prouinciae Africae, amicus noster, in pronunciando FORMAM IVRIS sequetur.

DIOCLET. et MAXIM. AA. *l. 1. Cod. Hermog. de successf.* add. Auct. *veteris Consult.* §. *VI.*

Si secundum EDICTI FORMAM testamentum signatum exsistit, bona, quae quum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, sollemniter petis. (f. *pete.*)

EVSEB. *Chronic. n. MMCXLVII.*

Saluius Iulianus PERPETVVM condidit EDICTVM.

SPARTIAN. *Seuer. Cap. XVII.*

Saluii Iuliani DECRETA iussit aboleri, quod non obtinuit.

FEST. *in possessio p. CLXX.*

Itaque in legitimis actionibns nemo ex his, qui possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, vt PRAETOR his verbis vtatur: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO.

AVREL. VICTOR Schotti *in Didio Iuliano pag. 137. edit. Daceriae.*

Genus ei praenobile, iurisque vrbani praestans scientia, quippe qui primus Edictum, quod varie inconditeque a praetoribus promebatur, in ordinem composuerit.

EVTROPIVS *Lib. VIII. Cap. IX.*

Post eum Saluius Iulianus rempublicam inuasit, vir nobilis et iuris peritissimus, nepos Saluii Iuliani, qui sub D. Hadriano PERPETVVM composuit EDICTVM.

PAEANIVS *in Metaphr. Graec. ibid.*

Ἰουλιανὸς δὲ ἦν ὁ ταύτην ἐγείρας τὴν στάσιν, ὃς καὶ τὴν βασιλείαν ἥρπασεν. ἐπιφανὴς μὲν καὶ νόμους ἐξησκημένος· Ἰουλιανοῦ γὰρ ἔκγονος ἦν, ὃς τὸ ΔΙΗΝΕΚΕΣ ΔΙΑΤΑΓΜΑ τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις συνέταξεν, ὃ μέχρι νῦν ΑΔΡΙΑΝΙΟΝ καλεῖται, κατὰ τὴν τῶν Ἰταλῶν φωνὴν ΗΔΙΚΤΟΝ ΠΕΡΠΕΤΟΥΟΝ.

Eam vero seditionem Iulianus ille excitauerat, qui postea et imperium illico inuasit: vir illustris, et in iurisprudentia exercitatissimus, nepos quippe Iuliani istius, qui EDICTVM PERPETVVM Hadriani temporibus composuerat, quod adhuc HADRIANEVM, Latinis EDICTVM PERPETVVM vocatur.

IVSTINIANVS *l. 10. C. de condict. indeb.*

Et huius sententiae subtilissimum testem adducit Saluium Iulianum, summae auctoritatis hominem, et PRAETORII EDICTI PERPETVI ordinatorem.

IVSTI-

IVSTINIANVS *Constit. Graeca ad Senatum* §. 18. *de confirm. Digest.*

Καὶ ὐκ ἡμέτερόν γε τῦτο λέγομεν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν νομοθέταις ηὐδοκιμηκότων σοφούτατος Ἰυλιανὸς αὐτὸ τῦτο φαίνεται λέγων, καὶ τὴν ἐκ τῆς βασιλείας ἐπὶ ταῖς ἀναφυομέναις ζητήσεσιν ἐπικαλύμενος ἀναπλήρωσιν, καὶ πρός γε Ἀδριανὸς, ὁ τῆς εὐσεβῆς λήξεως, ὅ τε παρὰ τῶν Πραιτώρων κατ' ἔτος ἕκαςον νομοθετύμενα ἐν βραχεῖ τινι συνῆγε βιβλίῳ, τὸν κράτισον Ἰυλιανὸν πρὸς τῦτο παραλαβὼν κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἐν κοινῷ διεξῆλθεν ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, αὐτὸ δὴ τῦτο φησὶν, ὡς εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν, προσῆκον ἐςὶν τὺς ἐν ἀρχαῖς τῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολυθείαν.

Et hoc non primum a nobis dictum est: sed ab antiqua descendit prosapia, quum et ipse Iulianus, legum et EDICTI PERPETVI subtilissimus conditor, in suis libris hoc retulerit, vt si quid imperfectum inueniatur, ab imperiali sanctione hoc repleatur. Et hoc non ipse solus, sed et diuus Hadrianus in compositione Edicti, et SCo, quod eam sequutum est, hoc apertissime definiuit. *l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.*

IDEM *l. 1. §. 5. C. de vet. iur. enucl.*

Quumque haec materia summa nostri numinis liberalitate collecta fuerit, eam pulcherrimo opere exstruere, et quasi proprium et sanctissimum templum iustitiae consecrare: et in libros quinquaginta et certos titulos totum digerere, tam secundum nostri Codicis constitutionem, quam EDICTI PERPETVI imitationem.

IDEM Constit. *omnem reip. §. 1. ad Antecessor.*

Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non secundum EDICTI PERPETVI ordinationem, sed passim, et quasi per saturam collectum, vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata.

IDEM *ibid. §. 3.*

In secundo autem anno, per quem ex EDICTO nomen antea eis positum, et a nobis probatur. κ. τ. λ.

PAVLL. DIAC. *Histor. Miscell. Lib. X. Cap. XX.*

Post eum Didius Saluius Iulianus, ortu Mediolanensis, nonus decimus

mus ab Augusto, rempublicam inuasit, vir nobilis et iure peritissimus, nepos Saluii Iuliani, qui sub Diuo Antonino PERPETVVM composuit EDICTVM.

LEO IMP. *Prooem.* Βασιλικῶν.

Ἰουστινιανὸς, ὁ βασιλέων περιώνυμος ἅτε παρὰ Ἀδριανοῦ, τοῦ πάλαι Ῥωμαίων ἄρξαντος συνελέγη λαβὼν καὶ ταῦτα ἐν τεύχεσι ν' διατάξας ἰδίαν καὶ διακεκριμένην ἀπειργάσατο πραγματείαν, Δίγεστα τούτοις ἤτοι Πανδέκτην ὄνομα θέμενος.

Iustinianus celeberrimus inter Imperatores nominis ea, quae Hadrianus, Romanorum Imperator collegerat, accipiens, eaque in libros quinquaginta redigens, proprium et separatum opus confecit, Digestorum seu Pandectarum ei nomen imponens.

MATTH. BLASTARES, Hieromonachus, *in Historia iuris apud* Io. Alb. Fabricium *Biblioth. Graecae Vol. XII. p. 367. sequ.*

Ταῦτα πάλιν ὁ πολὺ μετὰ Ἄυγουστον ἄρξας Ἀδριανὸς ἀθροίσας εἰς ἓν τα μὲν τῶν ἄλλων πάντων ἰδίαν ἐποιήσατο πραγματείαν ἐν βίβλοις θεωρουμένην πεντήκοντα ΔΙΓΕΣΤΑ τούτοις, ἤτοι πανδέκτην ὄνομα θέμενος, ὡς ἐκ πολλῶν δηλαδὴ συλλέγοντα.

Haec iterum Hadrianus, qui multo post Augustum imperauit, aliorum quidem praescripta omnia in vnum colligens, opus confecit, in quinquaginta libros distributum, Digestorum siue Pandectarum vocabulo ab eo adpellatum, quia e multis erant collecta. [*Quae quam male descripta et imprudenter interpolata sint a* BLASTARE, *ex comparatione huius loci et eius, quem paullo ante ex* LEONIS *Imp. prooemio decerpsimus, manifestum est.*]

EDICTI

EDICTI PERPETVI, ORDINI ATQVE INTEGRITATI SVAE RESTITVTI,

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

HVB. GIPHAN. *Oecon. Iur. p. 122.* Videtur ergo Edictum perpetuum IVLIANI in decem partes distribui posse, quarum PRIMA dicatur *τὰ πρῶτα*, et prima, siue praeparatoria iudicii contineat.

SENATVSCONSVLTVM EDICTO PROOEMII LOCO PRAEMISSVM. a)

(VLPIAN.

PROBATIONES ET ADNOTATIONES.

a) PRAEMISSVM.] Sollemne erat Imperatoribus Romanis, edicta alicuius momenti Senatusconsultis firmare ceu probant CVIAC. *ad Paulli Lib. XXX. ad Edict. p. 447. Tom. V. Op. edit. nouiss.* et PETR. FAB. *Semestr. I, 24.* Nobis ergo probandum erit, *primum*, etiam edictum perpetuum SC. firmatum esse, *deinde*, illud prooemii loco praemissum esse edicto, et easdem *denique* sententias, quas (HEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*) hic expressimus comprehendisse. PRIMVM probatur ex celeberrima IVSTINIANI *constitutione ad Senatum et omnes populos de confirmatione Digest.* §. 18. vbi non modo laudat τὸν λόγον τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν κοινῷ διεξελθόντα ἐπὶ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, *orationem D. Hadriani in Senatu veteris Romae recitatam:* sed et integram ex ea sententiam adducit. Orationes autem Principum SCis praemit-

 teban-

(VLPIAN. PAVLL. CAIVS. IVLIANVS. CELSVS LIB. I.)

A. D.*** b) Ser. Octauius Laenas Pontianus et M. Antonius Rufinus, COSS. c) verba fecerunt de his, quae IMP. CAESAR, DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS,

tebantur. Et mirum sane videretur, si rem tanti momenti cum Senatu non communicasset Hadrianus, de quo DIO CASS. *Lib. LXIX. p. 790:* ἔπραττε δὲ καὶ διὰ τῆς βουλευτηρίου πάντα τὰ μεγάλα καὶ ἀναγκαιότατα. *Res magnas et valde necessarias non gerebat, nisi interposita Senatus auctoritate.* ALTERVM demonstrari potest ex VLPIANI LIB. I. *ad Edict. l. 102. pr. D. de reg. iur.* vbi interpretationem verborum ADVERSVS EDICTVM FACERE ad hoc prooemium vel SC. nostrum pertinere, recte vidit IACOB. GOTHOFRED. *Comm. de regul. iur. p. 449.* quum CVIAC. *Tomo VIII. Op. p. 707.* id fragmentum perperam referat ad caput edicti perpetui: *Quod quisque iuris in alt. stat.* TERTIVM denique probatu facillimum est. *Primus* enim paragraphus sollemnia SC. verba et formulas continet. *Alterius* sententiam nobis seruauit IVSTINIANVS constitutione paullo ante laudata §. 18. *Tertii,* qui sanctionem poenalem complectitur, vestigia expressissima exstant apud VLPIAN. *d. l. 102. pr. D. de reg. iur.*

b) *A. D.* ***] Verba haec sollemnia expressimus ex SCo, quod nostrum paucis annis antecessit, et integrum exstat *l. 20. §. 6. D. de hered. petit.* Quumque ex eo intelligamus, in principio statim notari consueuisse diem et consules, quod et de aliis SCis probant BRISSON. *de formul. Lib. II. p. 192.* et NORIS. *Cenotaph. Pisan. II, 17. p. 342.* nobis vero quum de die et mense, quibus hoc SC. factum est, nihil certo constet: relinquenda hic fuit lacuna, quam asteriscis expleuimus.

c) COSS.] Habes hoc par Consulum in marmore apud GRVTER. *p. CLXXIX, 6.* vbi vocantur SER. LAENAS PONTIANVS et M. ANTONIVS RVFINVS, nec non in alio *p. CCCXXXVII.* vbi tamen posterior Cos. perperam vocatur ANNIVS RVFINVS. Incidit horum consulatus in annum erae Dionys. CXXXI. eoque anno edictum perpetuum conditum esse, tradit EVSEB. *in Chron.* qui ad annum

POS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. d) die ***, qui proxime

num Hadriani XV. Olymp. CCXXVII, 3. *p. 167. edit. Scalig.* scribit: *Saluius Iulianus perpetuum composuit Edictum.* Idque eo probabilius est, quo certius constat, Hadrianum eo anno celebrasse quindecennalia, quibus, vti et decennalibus, et vicennalibus Principes plerosque actus, memorabiles ad posteritatem, explicare solebant. ANT. PAGI *Dissert. hypat. Part. II. Cap. XI. p. 209. Critic. in Baron. Tom. I. p. 127.* Et sane didicisse hoc potuit EVSEBIVS ex IVL. AFRICANO, qui opus suum Chronologicum absoluit Grato et Seleuco Coss. anno erae Dionys. CCXXI. GEORG. SYNCELL. *p. 212.* adeoque non multum abfuit ab Hadriani temporibus, quibus conditum est Edictum perpetuum.

d) PONT. MAX. P. P.] Paullo aliter Hadriani titulos recenseri videmus in SCo, quod alioquin hic nobis pro norma fuit, *l. 20. §. 6. D. de hered. petit.* Ibi enim Hadrianus vocatur IMPERATOR MAXIMVSQVE PRINCEPS, eodem fere modo, ac olim Persarum Parthorumque Reges dicebantur μεγάλοι βασιλεῖς. ARISTOPH. *Plut. v. 170.* IVLIAN. IMP. *Orat. VI.* Sed in mendo cubare illam legem 20. et verba: MAX. P. P. ab aliquo mutata esse in illa MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT, iam suspicatus est PETR. PITH. *Aduersar. II, 15.* Et recte quidem ex mea sententia. Nam primo vocabulum IMPERATOR *d. l. 20. §. 6.* in eodem titulo sine exemplo bis repetitur. Deinde illud PROPOSVIT non potest cum consequentibus verbis consistere, quum contra omnia eleganter fluant hoc modo: *Coss. verba fecerunt de his, quae Imp. Caes. D. Traiani, Parthici, filius, D. Neruae nepos, Hadrianus, Aug. Pontifex max. pater patriae, libello complexus esset.* Fatendum tamen est, Hadrianum aliquando omnino dictum esse OPTIMVM MAXIMVMQVE PRINCIPEM, GRVTER. *Inscr. p. CCXLIX, 2.* REINES. *Inscr. III, 13 et 15.* quin et ἀσυνθέτως OPTIMVM MAXIMVM: CAPAC. *Histor. Neapolit. II, 12.* quum tamen id cognomen solius Iouis fuisse, contendat REINES. *ad Inscript. p. 331.* Simili OPTIMI MAXIMIQVE PRINCIPIS titulo vsi sunt Antoninus Pius apud REINES. *III, 23.* itemque Seuerus eiusque filius Antoninus Caracalla, teste CVIAC. *Obseru. II, 33.*

xime fuerunt, libello complexus est, e) QVID FIERI PLACEAT. DE QVA RE ITA CENSVERVNT.

§. I. Quod IMP. CAESAR DIVI TRAIANI, PARTHICI, FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANVS, AVG. edicta praetorum, proconsulum ac praesidum prouinciarum, varie adhuc quotannis proposita, in ordinem redigi, ac per [M.] SALVIVM IVLIANVM, V. C. f) breui libello comprehendi g) componique iusserit: PLACE-

e) LIBELLO COMPLEXVS EST.] *Libellus* idem est, ac oratio principis, quae praemitti solebat Senatusconsultis, *l. pen. D. ad SC. Tertull. l. 8. pr. D. de transact.* IVSTINIANO in laudata constitutione §. *18.* λόγος ἐν κοινῷ διεξελθών. Maluimus tamen *libello*, quam *oratione:* partim quod eadem loquutio est in *l. 20. §. 6. D. de hered. petit.* partim quod Hadrianus eo tempore ab vrbe abfuit. ANT. PAGI *Crit. in Baron. Tom. I. p. 128.* Absentes vero principes loco orationum, quas ipsi aliquando recitare solebant, ad Senatum mittebant epistolas vel libellos, quorum recitatio ad officium Quaestorum candidatorum pertinebat: *l. vn. §. vlt. D. de offic. quaestor.* BRISS. *Antiqu. Sel. I, 17.* REINES. *Inscr. II, 16. VI, 4. VII, 132.* et *Variar. III, 16.* idque iam ab Augusti temporibus. SVETON. *Octau. Cap. LXV.* DIO CASS. *Lib. LIV. p. 539.*

f) IVLIANVM V. C.] Esse hunc Edicti perpetui auctorem, in vulgus notum est. De eius vita plura suo loco. MARCI praenomen ei, nescio quem sequutus auctorem, tribuit RVBERTVS *ad Pompon. Enchirid. p. 470.* Nos illud, tamquam non satis certum vncinulis inclusimus. Addidimus epitheton V. C. quod iam ante Hadriani tempora proprium Senatoribus fuisse, lapides docent. REINES. *Inscript. VII, 11.*

g) COMPREHENDI] In hoc constitit Saluii Iuliani opera, quam his similibusque verbis describunt veteres. AVREL. VICT. *Schotti Cap. XIX. Hadriani iussu, quod varie inconditeque a Praetoribus promebatur,* IN ORDINEM COMPOSVIT. EVTROP. *Hist. VIII, 9. Iulianus, nepos Saluii Iuliani, qui sub Hadriano perpetuum* COMPOSVIT *edictum.* Quod ita expressit PAEANIVS: ὃς τὸ διηνεκὲς διάταγμα τοῖς Ἀδριανοῦ χρόνοις ΣΥΝΕΤΑΞΕΝ. EVSEBIVS: *Salvius*

PLACERE, vt illud edictum, a [M.] SALVIO IVLIANO V. C. compositum, in vrbe ac prouinciis h) vim auctoritatemque edicti

uius Iulianus perpetuum COMPOSVIT *edictum.* Denique IVSTINIANVS saepe laudata constitutione ad Senatum et omnes populos *de confirm. Digest.* §. *XVIII.* Ἀδριανὸς τὰ παρὰ τῶν πραιτώρων κατ' ἔτος ἕκαστον νομοθετούμενα ἐν βραχεῖ τινὶ ΣΥΝΗΓΕ βιβλίῳ, τὸν κράτιστον Ἰουλιανὸν πρὸς τοῦτο παραλαβών. *Diuus Hadrianus ea, quae a Praetoribus quotannis edita fuerant, breui* COMPLEXVS *est libello, adsumto ad id optimo Iuliano.* Nec omittendus locus *L. 10. C. de condict. indeb.* vbi Iulianus vocatur *praetorii perpetui Edicti* ORDINATOR. Quae omnia eo pertinent, quod Iulianus non modo vetera edicta collegerit, et in vnum redegerit corpus, sed et eadem iusto et concinniore ordine digesserit. Quod tamen ab eo vix potuit fieri, quin quaedam, quae pridem exoleuerant, praetermitteret, quaedam ad temporum suorum mores inflecteret mutaretque, quaedam denique, quae dies postulare videbatur, adiiceret: vt adeo IVLIANVS in componendo edicto perpetuo eadem prope vsus sit libertate, qua postea in compilandis Digestis principumque constitutionibus, permittente Iustiniano, vsi sunt Tribonianus eiusque socii, REN. BOTTEREAV *Hadrian. legisl. ad ann. CXXXXIV.* §. *1.*

h) PROVINCIIS.] Diuersa fuisse edicta VRBANVM et PROVINCIALE, vulgo credunt, idemque et nos olim credidimus, antequam in hoc studium edictale incumberemus. Iam aliter sentimus, argumentis conuicti quam plurimis, idemque edictum, quod in vrbe *vrbicum, vrbanum, praetorium* dictum sit, in prouinciis dictum esse *prouinciale* vel *proconsulare*, statuimus. Nam primo de condito quodam singulari edicto prouinciali, nemo veterum auctorum quidquam prodidit memoriae. Quis vero credat, omnes veluti ex compacto de lege tam celebri, et per vniuersum orbem Romanum vigente, tacere potuisse, si huiusmodi edictum prouinciale, ab vrbano diuersum vmquam exstitisset? Deinde CAIVS, qui edictum prouinciale commentariis luculentissimis illustrauit, edicti perpetui praetorii ordinem per omnia seruauit, argumento luculentissimo, illud cum prouinciali

perpetui habeat, ac proinde vbique in locis publicis PALAM, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, i) proponatur, neque fas

vnum idemque fuisse. Praeterea idem ICtus, recitans verba edictalia, promiscue vtitur formulis: AIT PRAETOR, et AIT PROCOS. *l. 4. D. quod quisque iur. in alt. stat. l. 1. §. 2. D. quod cuiusque vniu. nom.* Quis vero non risisset iureconsultum, si modo ex vrbano modo ex prouinciali edicto periochas aliquas decerptas explicasset, et tamen istam rhapsodiam inscripsisset *Commentarios in Edictum prouinciale?* Quum porro eo consilio edictum compilari iusserit Hadrianus, ne varie et incondite, vti olim edicta proponerentur: quid probabilius est, quam eum idem vbique ius in vrbe ac prouinciis vigere voluisse? Constat sane, libera adhuc republica, nouos prouinciarum magistratus edicta vrbana plerumque in prouincialia sua transtulisse. CICERO *Epist. ad Attic. VI, 1.* et *Verrin. I, 46.* Quanto magis insequentibus temporibus operam dedisse Principes, probabile est, vt in vrbe ac prouinciis vnum idemque ius vigeret? Denique ARISTIDES *Orat. in Romam p. 390.* diserte testatur, aetate sua, (scripsit autem hanc orationem sub M. Antonino Imp.) non amplius fuisse leges diuersas, sed *θεσμὸς καὶ τάξεις ἀφύκτους ἅπασι ἐπιστᾶθεῖσας, leges atque ordinem perpetuum omnibus praescriptum:* addens *p. 395.* non opus esse amplius, vt, quibus singulae ciuitates vtantur, leges operose recenseantur, quandoquidem Romani *νόμους κοινὸς, communes leges* dederint omnibus, et iam vniuersum orbem Romanum (*ἅπασαν τὴν οἰκουμένην*,) tamquam vnam domum administrent. Quae omnia de edicto perpetuo accipienda esse, recte vidit EZECH. SPANHEM. *Orb. Rom. II, 7. p. 285.* Et haec quidem argumenta inducere potuerunt ANTONIVM PAGI, vt in *Critica Baron. Tom. I. p. 127.* scriberet, *edicto perpetuo omnes ciuitates Romanae vrbis leges sequi iussas esse.*

i) LEGI POSSIT.] Formula, in Senatusconsultis ipsisque principum magistratuumque edictis frequentissima, quam VALERIVS PROBVS *in Notis* expressit litteris: V. D. P. R. L. P. id est, *vnde de plano ab omnibus legi possit*, vel vti in vetere tabula aenea est: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSITVR. CVIAC. *Obs. VII, 30.* Exempla

fas ſit vlli praetori, proconſuli, praeſidiue prouinciae alia noua, atque huic aduerſa, edicta iurisdictionis ſuae cauſſa proponere, vel ſecundum ea ius dicere. k)

§. II. Itemque placere, ſi in aliqua parte edicti manifeſta fuerit ſententia, poſſe eos, qui iurisdictioni praeſunt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere. l)

§. III.

xempla habes apud IOSEPH. *Antiqu. Iud. XIIII, 12. XVIIII, 4.* VLPIAN. *l. 11. §. 3. D. de inſtitor. act.* et AVSON. *in gratiar. act. p. 395.* edit. El. Vineti.

k) *Ius dicere.*] Edicta olim erant *leges annuae.* CIC. *in Verr. I, 42.* At Hadrianus ideo edictum perpetuum condi iuſſerat, ne amplius prodirent τὰ κατ᾽ ἔτος ἕκαςον νομοθετέμενα. *l. 2. §. 18. C. de vet. iur. enucl.* Ex eo ergo tempore nihil amplius edicere poterant magiſtratus, quod edicto perpetuo aduerſaretur. Sunt, qui magiſtratibus, condito hoc edicto perpetuo, omnem edicendi poteſtatem ademtam fuiſſe, ſtatuunt, veluti BOTTEREAV *Hadr. legislat. ad ann. CXXXIIII. p. 189.* MENAG. *Amoen. iur. ciu. Cap. XXXIIII. p. 129.* Sed multo poſt Alexander Imp. meminit interdictorum, quae Praeſes *in* ALBO *propoſita habeat.* Et edictorum a praefectis vrbi et praetorio propoſitorum exempla paſſim exſtant apud AMMIANVM MARCELLINVM, GRVTERVM *in Inſcriptionum Theſauro,* ipſisque *Nouellis CLXV. et ſequ.* vbi ἐπαρχικοὶ τύποι, nec non γενικοὶ τύποι vocantur. CVIAC. *Obſ. VI, 10.* Edicere ergo poterant magiſtratus, etiam condito edicto perpetuo, ſed non aliquid ſtatuere, quod illi vlla ex parte aduerſaretur. Attamen ſaeculo ſexto edicta proponi paullatim deſiiſſe etiam a Praefectis praetorio, colligimus ex CASSIOD. *Var. XI, 8.*

l) *Ius dicere*] Huius paragraphi III. ſententiam ipſe nobis ſeruauit IVSTINIANVS conſtitutione ſaepe laudata *ad Senatum et populum §. 18.* vbi Hadrianum libello iſto, in Senatu recitato, ſanxiſſe ait, ὡς, εἴ τι παρὰ τὸ διατεταγμένον ἀνακύψειεν. προσῆκον ἢ τὰς ἐν ἀρχαῖς τῦτο πειρᾶσθαι διαιρεῖν καὶ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἤδη διατεταγμένων ἀκολυθείαν. *vt, ſi quid praeter id, quod iam ordinatum eſt, emerſerit: conueniens eſſet, eos, qui magiſtratus gerant, illud conari interpretando*

§. III. Placere denique, ne quis aliquid ADVERSVS HOC EDICTVM, m) vel quo fraus ei fiat, FACERE velit: quiue tale quid fecisse dicetur, in eum magistratum, qui iurisdictioni praeest, prout res est, animaduertere debere censuerunt.

do decidere, et remedium interponere secundum eorum, quae iam edicto ordinata sint, consequentiam. Quin et ipse IVLIANVS hanc SCi sententiam videtur in animo habuisse *l. 12. D. de legibus.* Vnde eam hic ipsis eius verbis exprimere voluimus. Cur vero id SCo suo monendum duxerit patres, facile intelligitur. Breuius enim quum esset hoc edictum perpetuum: dubitare quis potuisset, an suffecturum sit tot caussis, quae quotidie emergunt, iure terminandis. At Senatus ab interpretatione remedium petere iubet magistratus, quale et PEDII consilium reperimus in *l. 13. D. de legib.*

m) HOC EDICTVM.] Verba τυπικὰ seu edictalia, quae suo more interpretatur VLPIANVS *Lib. I. ad Edict. l. 102. pr. D. de reg. iur.* Quumque ibi moneat iureconsultus, eum videri ADVERSVS EDICTVM FACERE, qui vetante praetore facit: verosimilis profecto est coniectura IAC. GOTHOFREDI *in Commentar. p. 451.* Vlpianum explicare hic voluisse differentiam phraseon: ADVERSVS EDICTVM et IN FRAVDEM EDICTI FACERE. Quod non alio pertinere potuit, quam ad formulam sollemnem, et in edictis passim obuiam: NE QVIS ADVERSVS EDICTVM, VEL QVO FRAVS EI FIAT, FACERE VELIT. Quam breuioribus verbis ita exprimit PLAVT. *prol. Poenuli v. 16: Bonum factum 'st,* EDICTA VT SERVETIS MEA.

TITV-

TITVLVS I. a)
DE ACTIONE DANDA. b)

BONVM FACTVM! c) SI QVIS

a) TITVLVS I.] Ne quis miretur, edictum perpetuum a nobis in certos *titulos* distingui, singulisque titulis praemitti suas *rubricas*; idem a IVLIANO in concinnando edicto perpetuo obseruatum esse, semel monuisse suffecerit. Id sane non modo ex indice Florentino, sed et ex ipso iure nostro, veluti ex *l. 1. D. de in integr. restit. l. 2. §. 3. D. de interd. l. 195. §. 3. D. de verb. sign.* luculenter potest demonstrari. Sequutus ergo est IVLIANVS morem veterem iureconsultorum, qui *minio adnotabant legum titulos*, vti rem exprimit scholiastes PERSII *Sat. V. v. 9.* Addi possunt QVINCTILIAN. *Institut. Orat. XII, 3.* et viri docti ad illa IVVENALIS *Sat. XIIII.*

Perlege RVBRAS
Maiorum leges.

b) ACTIONE DANDA.] Recte obseruarunt OB. GIPHANIVS *Oecon. iur. p. 124.* et CVIAC. *ad l. 1. de V. S. Tom. VIII. Op.* initio edicti perpetui de iurisdictione, et plerisque, quae eo pertinent, materiis fuisse actum, quum contra nihil solidi insit obseruationi MENCHEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*) RILLII *Obs. IIII, 5.* quod in Edicto, primo statim loco de statu hominum actum, et in sequentibus quoque idem, qui in Pandectis occurrit, ordo seruatus sit. Neque hanc coniecturam firmat *l. 2. D. de statu hom.* vbi sane HERMOGENIANVS non tradit, in edicto perpetuo primo statim capite actum esse de statu hominum, sed, se eam doctrinam praemissurum promittit, et tum demum RELIQVA *secundum ordinem edicti perpetui exsequuturum.* Primo ergo omnium actum esse *de danda actione*, idque edicti caput a prooemio proximum fuisse, colligimus ex VLPIANI *Lib. I. ad Edict. l. 102. D. de reg. iur.* in cuius principio quaedam ad edicti prooemium pertinentia occurrunt, in §. *I.* de danda denegandaque actione agitur. Vid. IAC. GOTHOFRED. *Comment. de reg. iur. p. 451.*

c) BONVM FACTVM!] Formula et haec edictalis est, qua edicta tantum non omnia auspicari solebant magistratus Romani. BRISSON. *de Formul. Lib. III. p. 274.* et

QVIS d) actionem a me postulabit, e) eam, prout res est, f) DABO,

et viri docti ad illud PLAVTI *prolog. Poenuli v. 16.*

BONVM FACTVM 'ST, *edicta vt seruetis mea.*

A Graecis haec formula exprimitur verbis ΑΓΑΘΗ, ΤΥΧΗι, vel ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, ΑΓΑΘΟΣ ΔΑΙΜΩΝ, ΘΕΟΣ ΑΓΑΘΟΣ. APPIAN. *de bello ciuil. Lib. IIII. p. 595. et 607.* IOSEPH. *Antiqu. Iud. XIIII, 7.* SELDEN. *Marm. Arundel. p. 130.* REINES. *Inscr. p. 497.* SMITH. *de sept. eccl. Asiae p. 20. sequ. 56. 60.* IAC. GRONOV. *Memor. Cossonian. p. 142. 145. 148.* Quum ergo in edicto tum sollemni hanc formulam exsulasse? non sit verosimile: eam illi merito praemisimus.

d) SI QVIS.] Verba haec, tamquam edictalia explicat VLPIANVS *Lib. I. ad Edict. l. 1. D. de verb. sign.* Quum enim feminis postulantibus alias parum faueat praetor, existimare quis potuisset, eum hic masculis tantum actionem promittere: maxime quum alias coniungere soleat vtrumque sexum: QVI QVAEVE. *l. 2. §. 1. D. de cap. minut. l. 1. pr. D. ad exhib.* At euellere hunc scrupulum volens VLPIANVS, verbum hoc SI QVIS tam feminas, quam masculos, complecti. Quod et alibi monuit *l. 3. §. 1. D. de negot. gest.* Quare genuinam *legis 1. de V. S.* speciem non vidit CVIAC. *Tom. VIII. Op. p. 478. seq.* dum illam ad damni infecti cautionem retulit.

e) *Postulabit.*] Actionem dabat praetor, sed non nisi postulantibus. *l. 1. pr. D. de superfic.* Exempla passim obuia sunt. Apud CICERONEM *in Verr. III, 11.* postulatum videmus iudicium de professione agrorum. Apud EVMDEM *Epist. ad Att. II, 24.* damnatus iudicium postulaturus fuisse dicitur. Denique Seium apud praetorem vtilem de euictione actionem sibi aduersus Titium dari postulasse refert IVLIANVS *l. 39. pr. D. de euict.* Infames actionem non nisi pro certis personis postulare poterant, veluti pro fatuis. CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 2. D. de postul.* Et hinc de infamibus, veluti de iis, qui mercede conducti in scenam prodiisse dicuntur, quaedam ad hunc edicti titulum notauit IDEM *ibid. l. 2. D. de his, qui not. infam.*

f) *Prout res est.*] Dabat praetor postulantibus actionem, sed caussa cognita. Hinc saepe eamdem postulantibus denegabat, idque iure. Nam *eius est denegare actionem, cuius est et* DARE:

aio-

DABO. g)

TIT. II.

DE MAGISTRATVVM MVNICIPALIVM POTESTATE ET OFFICIO. a)

SI

ait VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 102. §. 1. D. de reg. iur.* quem locum de absolutione et condemnatione perperam exponit CVIAC. *Tomo VIII. Op. p. 868.* Ita actionem praetor denegabat contra seruum, quocum nulla erat actio: CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 107.* D. *de de reg. iur.* nec non contra patrem vel filium, nisi de peculio castrensi: CAI. *ibid. l. 4. D. de iudic.* item aduersus eum, cui priuilegium erat domum reuocandi: IVLIAN. *Lib. I. Dig.* *) *l. 2. pr. D. eod. l. 25. l. 27. D. eod. l. 15. D. de iurisd.* vel eum, qui tutus erat exceptione, siue temporali, CAI. *ibid. l. 3. D. de except.* siue perpetua, veluti rei iudicatae. VLP. *Lib. I. ad Edict. l. 3. pr. D. de popul. act.* Sed et actio aliquando ideo denegabatur, quod ei praescriptum esset; vel quod non competeret aduersus heredes: VLPIAN. *ibid. l. 8. D. eod.* vel, si vnius in actionibus popularibus minus interesset, quam alterius: VLP. *ibid. l. 3. §. 1. D. eod.* vel vnus altero minus videretur idoneus. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 2. D. eod.* Ita ad hunc Edicti titulum commode referuntur tot veterum fragmenta, quorum speciem vix vllus peruidit.

g) DABO.] En verbum sollemne. Omnis enim praetoris iurisdictio absoluebatur DANDO, DICENDO, ADDICENDO. Varro *de Lingua Lat. V, 4.* Ouid. *Fast. I. v. 47. sequ.* At aliquando iusto plus sibi indulgebat in dandis denegandisue actionibus, nec omnes hac in re eandem normam seruabant, ceu patet ex Auctore *ad Herenn. II, 13.* Quin aliquando praetor actionem iustissime postulatam negabat. Qualia exempla sunt apud Ciceron. *in Verr. III, 54.* et Valer. Maxim. *VII, 7, 7.* Quae quum ita sint, non mirum sane est, postulationem illam atque impetrationem actionum demum sublatam esse primum a Constantino M. ac deinde a Theodosio. *l. 1. et l. 2. C. de formul. et impetration. action. sublat.* vbi omnino euoluenda sunt *Paratitla* Cuiacii.

a) POTESTATE ET OFFICIO.] Hic tractatus de magistratuum municipalium iurisdictione, qui in pandectis postremum paene locum

SI QVIS MVNICIPVM INCOLARVMVE b) magistratibus, IVS DICENTIBVS, c) muneraue publica obire iubentibus,

cum occupat, inter primos fuit in Edicto perpetuo: idque recte obseruarunt Cuiacius, Ob. Giphanius, Iac. Gothofredus, et V. A. Corn. van Bynkersh. *Obseru. II, 25.* Nobis hic probandum est, I. hunc titulum a primo *de actione danda* proximum fuisse: II. illud quatuor haec capita, quae hic sistimus comprehendisse. *Prius* facile praestamus. Quum enim ex *l. 102. D. de reg. iur.* constet prooemium proxime excepisse titulum *de danda actione*, VLPIANVS autem *Lib. I. ad Edictum* de nulla alia, praeter illam, materia agat, quam de magistratuum municipalium iurisdictione: consequens profecto est, vt titulum *de danda actione* proxime sequutus sit hic ipse *de iurisdictione magistratuum municipalium. Posterius* non minus facile demonstramus. Nam primi capitis sententiam seruauit CAT. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 29. D. ad municipal.* et VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. vn. D. si quis ius dic. non obt.* secundum ex VLP. *ibid. l. 1. D. de fugitiu.* tertium ex VLP. *ibid. l. 4. D. de damn. infect.* postremum ex eodem *l. 4. §. 7. D. eod.* et *l. 6. D. de magistr. conu.* eruimus.

b) INCOLARVMVE.] Hoc edicti caput multo breuius exhibuerunt Guil. Ranchinus et Ger. Noodt *ad Pand. II, 3. p. 51.* Sed posterior ipse addit: *Haec verba collegi ex rubrica et l. vn. D. si quis ius dic. non obt. nec dubito fuisse plura. est enim verosimile, etiam in edicto fuisse a praetore propositum, cui danda sit haec actio, et cui adplicanda poena, in edicto expressa.* Nescio, an rationes bene subduxerit Nodtius. Id vero scio, verba, quae hic expressimus fuisse edictalia. Ea enim ex instituto explicant CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 29. D. ad municip.* et CELS. *Lib. I. Dig.* * *l. 27. §. 2. D. eod.*

c) IVS DICENTIBVS.] Intelliguntur hic magistratus, non vrbani, (quippe qui ipsi in immorigeros animaduertere possunt ex lege Ateria Tarpeia, de qua Dionys. Halicarn. *Lib. X. p. 674.*) sed municipales, quibus ea potestas non concessa est. Hinc VLPIAN. *lib. I. ad Edict. l. vn. pr. D. si quis ius dic. non obt. Omnibus magistratibus,* NON TAMEN DVVMVIRIS, *secundum ius potestatis suae concessum est, iurisdictionem suam defendere poenali iudicio.* Res ipsa ergo exige-

bus, d) NON OBTEMPERABIT, e) in eum, QVANTI RES ERIT, f) intra

exigebat, vt praetor illis iurisdictione sua subueniret. Ex quo simul patet, in mendo cubare libros, qui in *d. l. vn. pr.* pro *non tamen*, quod et Haloandrina, et Florentina probat, legunt *non tantum*. Ant. Augustin. *Emendat. III, 6.*

d) IVBENTIBVS.] Magistratuum municipalium erat, municipes atque incolas ad obeunda munera publica compellere. Quum vero ab illis maximopere abhorrerent homines: e re visum est praetori, in hac quoque muneris parte iis subuenire. Saltim munerum publicorum hic factam esse mentionem colligimus ex loco CAII *Lib. I. ad Edict. prou. l. 29. D. ad municipal.* vbi iureconsultus: INCOLA *et his magistratibus parere debet, apud quos incola est, et apud quos ciuis est: nec tantum municipali iurisdictioni in vtroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus* PVBLICIS MVNERIBVS *fungi debet.*

e) OBTEMPERABIT.] Verba haec edictalia, quae tum *in rubrica*, tum in *l. vn. D. si quis ius dic. non obt.* supersunt, ita ibidem interpretatur VLPIANVS: *Is videtur ius dicenti non obtemperasse, qui, quod extremum in iurisdictione est, non fecerit, veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam vel ferri passus est. Ceterum si et sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur.* Cui loco, satis in se perspicuo, meras tenebras offundunt interpretes. Balduinus enim et Ranchinus ipsum textum suo arbitrio refingunt: celeberrimus vero Noodtius *extremum* accipit pro fine. Sed salua res est. Extremum in iurisdictione non est exsequutio, quae iam mixti imperii pars habetur, sed sententia. Qui ergo sententiae non paret, sed rem ad exsequutionem peruenire patitur, is ius dicenti non videtur obtemperasse, ceu exemplum ab VLPIANO additum docet. Si non tam actor vel reus, quam eorum tutores, curatores vel procuratores ius dicentibus obtemperare nolint: ipsi tutores, curatores, procuratores iudicio hoc poenali tenentur. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. vn. §. 2. 3. si quis ius dic. non obtemp.*

f) QVANTI RES ERIT.] *Hoc iudicium non ad id, quod interest, sed quanti ea res est, extenditur:* inquit VLPIANVS *ibid. §. 4.* id est, in veram quantitatem, quam alterutri

intra annum iudicium dabo. g)

§. I. Magistratus ac duumuiros ciuitatium h) seruos FVGITIVOS i) inuestigare ac persequi, ADPREHENSOSque k) et IN PVBLI-

terutri addixit iudex, ceu ex locis similibus *l. 5. §. 1. D. si quis eum, qui in ius voc. vi exem.* et *l. 5. §. vlt. D. qui satisdare cog.* probat Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciuil. Cap. I.*

g) *Iudicium dabo.*] Quia hoc iudicium meram poenam continet: ideo neque post annum, neque in heredem datur. Ita VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. vn. §. vlt. D. eod.*

h) *Ciuitatium.*] Occasione iurisdictionis municipalis hic quaedam de fugitiuis edixisse Praetorem, recte obseruarunt Iac. Gothofredus, aliique viri docti, et in his Ger. Noodt *Comm. ad Pand. p. 258.* et Ant. Schulting. *Iurispr. vet. anteiustin. p. 230.* idque luculenter probari potest ex fragmentis VLPIANI *Lib. I. ad Edict. l. 1. D. de fugit.* et *l. 22. D. de iniur.* Nam et in hoc potissimum positum erat magistratuum municipalium officium, vt seruos fugitiuos e fuga retraherent, poena iis proposita, qui negligentius hoc fungerentur officio. *l. 1. §. 2. l. pen. D. de fugitiu.* Speciatim LIMENARCHIS id negotii fuerat datum, *l. pen. D. eod.* id est, portuum custodibus, quorum et alibi inter munera publica municipalia fit mentio: *l. vlt. §. 10. D. de mun. et hon. l. 38. C. de lib. causs.* et apud Gruter. *Inscr. p. CCCCXXVII, 9.* Vbi enim facilius deprendi potuissent fugitiui, quam in portubus?

i) FVGITIVOS.] Hic quemadmodum alias ab *errone* distinguatur, docet Labeo apud Vlpianum *l. 17. §. 14. D. de edicto Aedilit.* In hoc edicto et erro inter fugitiuos est: non autem ex fugitiua natus. IDEM *ibid. l. 1. §. 5. D. eod.*

k) ADPREHENSOSque.] Inuestigandis adprehendendisque fugitiuis operas locabant FVGITIVARII, de quibus ex instituto Cuiac. *Obs. V, 8. XVII, 10. XXI, 11.* Quum vero hi, ad quaestum suum attentissimi, istis plerumque ingenuis manus iniicerent, eosque pro fugitiuis in publicum deducerent: his iniuriarum actionem competere monuit VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 22. D. de iniur.* Ceterum et fugitiuariis, et magistratibus, fugitiuos persequen-

PVBLICVM DEDVCTOS, l) DILIGENTI CVSTODIA m) coercere, perſcriptisque NOMINIBVS ac NOTIS n) ad PRAEFECTVM

ſequentibus, quam maxime fauebant leges, partim quod maxima pars facultatum plerumque in mancipiis conſiſteret: partim quod ipſius reipublicae intereſſet, omnibus modis cauere, ne fugitiui ad hoſtes vel barbaros elaberentur. Et eo pertinent omnia SCa et Edicta, de inueſtigandis fugitiuis, puniendisque, qui illis receptum dederint, quae fuſius recenſet VLPIANVS *Lib. I. ad Edict. l. 1. pr. §. 1. et 2. D. de fugitiu.*

l) DEDVCTOS.] Vnusquisque, qui fugitiuum adprehenderat, eum in publicum deducere debebat. IN PVBLICVM vero DEDVCI dicebantur, qui magiſtratibus municipalibus tradebantur, publicisque miniſteriis. Ita verba haec Edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 3. et 6. D. de fugitiu.*

m) DILIGENTI CVSTODIA.] Fugitiuorum tam ingenioſa eſt improbitas, vt eos vix Argus cuſtodiat. Plaut. *Captiu. I, 2. v. 7.*

Liber captiuus auis fere conſimilis eſt.
Semel fugiendi ſi data eſt occaſio,
Satis eſt: numquam poſt illum poſſis prendere.

Merito ergo monentur magiſtratus, fugitiuos DILIGENTER CVSTODIRE, ne euadant. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 1. §. 4. D. de fugitiu.* qui et §. 7. addit, DILIGENTEM CVSTODIAM *etiam vincire permittere.*

n) NOTIS.] Fuiſſe haec in Edicto, teſtem habemus VLPIANVM *Lib. I. ad Edict. l. 1. §. 8. D. eod.* ita ſcribentem: *Tamdiu autem cuſtodiuntur, quamdiu ad Praefectum vigilum vel ad Praeſidem deducantur, eorumque* NOMINA et NOTAE, *et cuius ſe quis eſſe dicat, ad magiſtratum deferantur, vt facilius agnoſci et percipi fugitiui poſſint.* NOTAE *autem verbo etiam cicatrices continentur.* Quae de NOTIS hic monuit Praetor, ea non ſolum ad cicatrices fortuitas, vel in poenam inflictas, ſed et maxime ad illas, quibus certae gentes vel religionis vel diſcriminis cauſſa ſuos deformabant. Sane de Aſſyriis tale quid memoriae prodidit Lucian. *de Dea Syra Tom. II. p. 684.* de Aegyptiis Sex. Empir. *Pyrrhon. hypot. III, 24.* de Aethiopibus Idem *ibid. I, 14.* de

FECTVM VIGILVM o) praesidemue prouinciae mitti iubebo.

§. II. Si quem magistratus vel duumuiri ciuitatium DAMNI INFECTI p) suo nomine promittere, alienoue satisdare iube-

de Zabiis Hottingerus *Histor. orient. I, 8.* de Thracibus Herodot. *Lib. V.* de Dacis et Sarmatis Plin. *Hist. nat. XXII, 1.* et Sext. Empir. *ibid. III, 24.* de Gelonis Virgil. *Georg. II, 115.* et Claudian. *in Ruffin. Lib. I. v. 313.* de Britannis et Pictis Tertullian. *de vel. virg. Cap. X.* et Claudian. *de bello Get. v. 417.* Praeterea ipsi Romani seruos suos typo quodam, vt ab aliis internosci possent, notabant, vti et milites, fabricenses et aquarios. Veget. *de re milit. II, 5. l. 3. C. de fabric. l. 10. C. de aquaed.* Stewech. *ad Veget. p. 82.* et Turneb. *Aduers. XXIIII, 12.* Quum ergo hae notae non modo patriam, sed et scelera ipsumque dominum fugitiui proderent: nemo non intelligit, cur notas illas accurate perscribi iusserit Praetor.

o) PRAEFECTVM VIGILVM.] Sequimur hic VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 1. §. 8. D. de fugit.* Et sane ad Praefecti vigilum officium et hoc pertinebat, vt fugitiuos conquirerent, eosque redderent dominis. *l. vlt. D. de off. praef. vig.* De praesidibus prouinciarum praeter Vlpianum testem habemus Paullum *l. 4. D. de fugitiu.*

p) DAMNI INFECTI.] De *damno infecto* quaedam initio statim edicti sui sanxisse Praetorem, viderunt viri docti, quotquot de edicti perpetui serie atque ordine fuere solliciti, veluti Ob. Giphanius *Oecon. iur. p. 124.* Iac. Cuiac. *Obs. VII, 15.* Corn. van Bynkersh. *Obs. II, 25. p. 210.* Et sane res extra omnem dubitationis aleam posita est. De ea enim cautione ipso *Commentariorum Libro I.* egerunt VLPIANVS *l. 1. l. 4. D. damn. infect.* PAVLLVS *l. 5. D. eod.* CAIVS *l. 6. D. eod.* Occasionem, qua praetor quaedam ad hanc cautionem pertinentia occupauit, ita describit VLPIANVS *d. l. 1.* *Quum res celeritatem desideraret, et periculosa dilatio Praetori videretur, si ex hac caussa iurisdictionem sibi reseruaret: magistratibus municipalibus delegandum hoc recte putauit.*

iubebunt, q) neue ante praefinitum diem promissum satisue datum erit: r) eum, cui, de calumnia iuranti, cautum non erit, in possessionem EIVS REI, s) cuius nomine, vt caueatur, postulatum est, mittent. Si quis rem ex magistratuum vel duumuirorum decreto possideri passus non erit: ego t) rem, cuius

q) *Satisdare iubebunt.*] Cautio damni infecti ideo necessaria erat, quia *eueniebat, vt nonnumquam damno dato nulla competeret actio, non interposita antea cautione: veluti si vicini aedes ruinosae in nostras aedes ceciderint, adeo, vt plerisque placuerit, ne cogi quidem eum posse, vt rudera tollat, si modo omnia, quae iaceant, pro derelicto habeat.* Ita GAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 6. D. damn. infect.*

r) *Satisue datum non erit.*] Duas res magistratibus municipalibus praetor praesesue iniunxerat, CAVTIONEM et POSSESSIONEM: cetera suae iurisdictioni reseruauerat. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 3. D. damn. inf.* Quamuis enim iubere caueri praetoria stipulatione, et in possessionem mittere, imperii magis sit, quam iurisdictionis, VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. D. de iurisd.* eaque, quae magis imperii sunt, quam iurisdictionis, velluti restituere in integrum aut bona rei seruandae caussa iubere possidere, aut dotis seruandae caussa, aut legatorum seruandorum caussa, a magistratibus municipalibus explicari nequeant: PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 26. D. ad municipal.* damni tamen infecti nomine caueri ideo recte iubebant, quod praetor hoc illis speciatim mandasset. *d. l. 4. §. 3. D. damn. infect.* Cuic. *Recitat. ad Paull. Lib. I. ad Edict. p. 4. 5.*

s) EIVS REI.] Haec quoque verba edictalia sunt, quae ita interpretatur PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 1. D. damn. infect. Si intra diem a praetore constituendum non caueatur: in possessionem eius rei mittendus est.* EIVS REI *sic accipe, siue tota res sit, siue pars rei.*

t) *Ego.*] Magistratus municipales decernere missionem, at non admittentem missum ne pignoribus quidem captis coërcere poterant. Hinc si forte duraretur non caueri, vt possidere liceret, quod caussa cognita fieri solebat, non duumuiri, sed praetor, vel Praeses permittebat, item-

cuius nomine caueri POSTVLATVM EST, u) DVM EI, QVI ABERIT, PRIVS DOMVM DENVNCIARI IVBEAM, x) caussa cognita possideri iubebo. y) Contra ipsos quoque magistratus duumuirosue

itemque, vt ex caussa decederetur de possessione. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 2. et §. 4. D. eod.* Rem omnem eleganter explicat Cuiac. *Recit. ad Paulli Lib. I. ad Edict. p. 6. 7.*

u) POSTVLATVM EST.] Nam iudicium hoc certam habet conditionem, SI POSTVLATVM EST. Alioquin datur ei, qui non est admissus, actio in factum. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 2. eod.*

x) DENVNCIARI IVBEAM.] Sunt et haec verba Edictalia, quae seruauit exposuitque VLPIAN. *ibid. d. l. 4. §. 5. eod.* vbi obseruat, ABESSE et eum videri, qui in iure non est: DENVNCIARE vero DOMVM idem esse, ac denunciare ad praedium, vel procuratori absentis, vel inquilinis, vel, si non sit, cui fieri possit denunciatio, (quod iacente hereditate, vel non exsistente herede contingere potest,) libellum ad ipsas aedes proponere. Satis vero verecunde praetor DENVNCIARI DOMVM iubet, non extrahi de domo sua. VLPIAN. *ibid.* Nemo enim de domo sua extrahi debet. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 103. D. de reg. iur.* Et quamuis is, qui domi est, aliquando in ius vocari possit: de domo tamen sua extrahi non debet. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 21. D. de in ius voc.* Satis enim poenae subire videtur, qui non defenditur et latitat, quod aduersarius in possessionem bonorum eius mittitur. Si tamen aditum ad se praebet, aut ex publico conspicitur, eum recte in ius vocari, dixerat Iulianus. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 19. D. eod.* Quae loca omnia ad hunc *de damno infecto* titulum recte retulit Cuiac. *Recitat. ad Paulli Lib. I. ad Edict. p. 9. 10.*

y) *Possideri iubebo.*] Tunc missus est in conditione vsucapiendi. Si plures cauere iubentur, vno non cauente, in eius portionem fit missio. Contra plures, hanc exigentes cautionem, aequaliter omnes in possessionem eunt. Quin dominus et vsufructuarius, exigentes hanc cautionem, simul audiuntur. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 5. D. damn. inf.* Si dies cautioni praestitutus praeterierit, praetoris vel praesidis est, ex caussa vel reum notare, vel protelare diem: et, si hoc localem exigit inquisitionem,

rosue ciuitatium, qui neque caueri, neque possideri iusserint, z) quanti ea res est, cuius nomine damni infecti cautum non erit, POSTVLANTI aa) iudicium dabo. bb)

§. III. Si qua alia in re officio suo minus diligenter functi esse dicentur: cc) quanti ea

nem, rem ad magistratus municipales remittere. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. pr. D. eod.*

z) *Possideri iusserint.*] Sententiam hanc debemus VLPIANO *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 7. D. damn. infect.* vbi illam his verbis complectitur: ***In eum, qui quid eorum, quae supra scripta sunt, non curauerit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur, quod non ad quantitatem, sed ad id, quod interest, refertur, et ad vtilitatem venit, non ad poenam.*** Attamen §. 9. cessare monet hoc iudicium, si tam vicinum vrbi sit municipium, vt, magistratu se non interponente, praetor vel praeses adiri potuisset.

aa) POSTVLANTI.] POSTVLARE hic proprie dicimus pro tribunali petere, non alibi. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 8. eod.* Vbicumque enim caussae cognitio est, ibi praetor desideratur. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 105. D. de reg. iur.* Ceterum ex priore loco, magistratus municipales tribunal habuisse, male colligit Cuiac. *Recitat. ad Paull. Lib. I. ad Edict. p. 10.* Neque enim hic locus ad magistratus municipales, sed ad praetorem vel praesidem, a quibus haec actio subsidiaria aduersus duumuiros impetranda erat, pertinet. Tribunal quidem duumuiris Aedilibusque municipalibus tribui animaduertimus apud Sueton. *de claris Rhetor. cap. VI.* et in marmoribus apud Reines. *Inscript. II, 89. VI, 44.* sed tunc id nomen καταχρηστικῶς tribuitur bisellio, de quo post Chimentellium *de honore bisellii* plura dixit Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I. Cap. III. p. 39.*

bb) *Iudicium dabo.*) Quae actio quum rei habeat persequutionem, et heredi, et in heredem, et in perpetuum datur. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 4. §. 10. D. damn. infect.*

cc) *Functi esse dicentur.*] Caput hoc de actione subsidiaria aduersus magistratus hic locum inuenisse, plura, quae paullo post adferemus, interpretum fragmenta

ea res erit, aduerſus illos dd) iudicium dabo. ee)

TIT. III.

DE MODO IVRISDICTIONIS.

(VLPIANVS LIB. II.)

Magiſtratum ROMAE a) vel in municipiis extra terminos iuris-dictio-

menta teſtantur. At qualis diligentia exigitur a magiſtratibus? Reſpondet VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 6. de adminiſtr. rer. ad ciuitat. pertin.* eos non ſolum dolum, ſed et latam negligentiam, et hoc amplius etiam diligentiam praeſtare debere.

dd) *Aduerſus illos.*] Et quidem ſi plures, aduerſus ſingulos pro rata, quoties ex culpa vel negligentia conueniuntur; aduerſus ſingulos in ſolidum, ſi ex dolo. *l. 7. D. de magiſtr. conuen.* Plures enim magiſtratus vnius hominis vicem ſuſtinent. Et hoc plerumque lege municipali eis datur. Verum etſi non eſt datum, dummodo non denegatum, moribus competit. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 25. D. de adminiſtr. rer. ad ciu. pert.*

ee) *Iudicium dabo.*] Datur et aduerſus magiſtratuum heredes ex reſcripto D. Pii, quod fuſius explicat VLPIAN. *ibid. l. 6. D. de magiſtr. conuen.* immo et aduerſus patrem, quo volente magiſtratum ſuſcepit.

a) ROMAE.] Proximum in edicto fuiſſe hoc *de modo iurisdictionis* caput, recte obſeruauit Iac. Gothofredus in *ſerie Edicti perpetui.* Ipſam Edicti ſententiam breuiter, ſuo more, complexus eſt PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. vlt. D. de iurisd.* dum ait: *Extra territorium ius dicenti impune non paretur.* TERRITORIVM proprie non erat vrbis et prouinciarum, ſed municipiorum: vti recte obſeruauit Cuiac. *Recitat. ad Paulli Lib. I. ad Edict. p. 2. ſequ.* Ex quo recte colligit vir doctiſſimus, hoc fragmentum non ad vrbanam vel prouincialem, ſed ad municipalem iurisdictionem pertinere. Et priorem ſane obſeruationem ſatis eſſe ſolidam, patet ex Siculo Flacco *de condit. agr. p. 24. 25.* et Nic. Rigaltii *gloſſis agrimenſ. p. 324.* At veriſſimum tamen eſt, praetorem etiam Romanarum iurisdictionum fines rexiſſe.

dictionis suae, b) vel de maiore NOMINE c) caussae, quam cuique

rexisse. ROMAE sane hic factam esse mentionem, discimus ex PAVLLI *Lib. I. ad Edict. l. 2. pr. D. de verb. sign.* vbi id vocabulum exponit, et, quid inter *Romam* et vrbem intersit, luculenter ostendit.

b) *Iurisdictionis suae.*] Si manifestum erat, magistratum extra iurisdictionis suae terminos ius dicere: ad eum vocatus impune non parebat. Contra si dubia esset iurisdictio: idem PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 2. D. si quis in ius voc. non ierit.* monet, vocatum venire debuisse, vt hoc ipsum sciretur, an eius sit iurisdictio.

c) NOMINE.] Verbum edictale, quod ita interpretatur PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 4. D. de verb. sign.* NOMINIS *adpellatione rem significari, Proculus ait.* Et ita quidem Florentiae legitur, nec aliter in codice, quo vsi sunt auctores Βασιλικῶν, qui id exprimunt per γραμματεῖον, id est, *rationes* vel *nomina*, vt mirum sit, lectionem vulgarem, quae pro *nomine* substituit *pecuniam*, tam acriter defendere non modo Alciatum, sed et Io. Goddeum *in Comment. ad tit. de verb. signific. p. 113. sequ.* Quod ad rem ipsam attinet, nulli omnino magistratui licebat de maiore nomine vel caussa, quam concessum erat, ius dicere. Idque non modo de magistratibus municipalibus intelligendum est, *quos* SVPRA IVRISDICTIONEM SVAM ius dicere posse negat Paullus *Recept. Sent. V, 5, 1.* verum etiam de vrbanis, vti mox ex instituto demonstrabimus. Attamen supra modum iurisdictionis ius dici non videtur, I. si quis cum eodem pluribus actionibus agit, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis est. II. Si maior quidem quantitas, at per modum reconuentionis petitur. III. Si plures agant, ac singuli ratam suam petant, veluti iudicio familiae ercisc undae. Ita Ofilius et Proculus: quamuis hoc tertio casu magis totam rem, quae petitur, considerandam esse contendant Cassius et Pegasus, quorum sententiam probat CAIVS *Lib. I. ad Edict. prou. l. 11. D. de iurisd.* IIII. Si ita conuenerit inter litigantes, vt de re maiori apud magistratum minorem agant. PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 28. D. ad municipal.* V. Si ex postfacto reus possidere aliquid coeperit, quod iurisdictionis modum excedat. PAVLL. *Lib. I. ad Edict.*

cuique concessum est, d) ius dicere non patiar, nec quemquam, vt, ita ius dicturo obtemperet, cogam.

TIT. IIII.

DE VADIMONIIS. a)

Qui in ius vocatus, vades se daturum promittet, eum fideiussores vadimonii sistendi caussa PRO REI QVALITATE LOCVPLETES DARE IVBEBO. b)

§. I.

Edict. l. 4. D. de hered. petit. Quam genuinam huius legis speciem esse, recte vidit Cuiac. *Recitat. ad Paull. Lib. I. ad Edict. p. 13.*

d) *Concessum est.*] Saepe ad certam summam vel caussam restricta erat iurisdictio. Exemplo esse possunt fideicommissa, quorum de maiore summa consules; de minore Praetores fideicommissarii ius dicebant. Quinctilian. *Inst. Orat. III, 6.* CVIAC. *Obs. XXI, 34.*

a) *De vadimoniis.*] Ordinem hunc ipsa praestabunt veterum interpretum, quae suo singula loco adferemus fragmenta. Nec de sententia huius edicti quisquam dubitabit, qui adnotationes nostras paullo accuratius expenderit.

b) DARE IVBEBO.] Hanc edicti sententiam nobis seruauit PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 1. D. in ius vocatus vt eat. Edicto cauetur, vt fideiussor, iudicii sistendi caussa datus, pro rei qualitate locuples detur, exceptis necessariis personis: ibi enim qualemcumque accipi iubet.* Vbi tamen duo monenda sunt. *Primum*, quod in edicto procul dubio non fuerit: *iudicii sistendi caussa*, sed *vadimonii sistendi caussa.* Erat enim haec loquutio huic rei propria, et non modo Iuliani temporibus, sed et multo post in foro recepta, ceu patet ex loco *Pariatoris legum Mosaic. et Roman. II, 6.* a Triboniano demum et reliquis Pandectarum collectoribus vbique expuncta. Salmas. de modo *vsurar. Cap. XVI.* *Alterum*, quod exceptio de personis necessariis et coniunctis, quam hic adsuit PAVLLVS, vera quidem sit, sed ad hunc titulum omnino non pertineat, quia edictum illud de personis coniunctis, quod integrum superest, *Libro* demum V. *ad*

§. I. Si de certo die, quo die absens sistatur, non conuenerit: c) itineri faciundo VICENA MILLIA PASSVVM IN SINGVLOS DIES, PRAETER EVM DIEM, QVO CAVTVM PROMISSVM, ET IN QVEM SISTI OPORTEBIT, DINVMERARI IVBEBO. d)

§. II. Si quis vadimonium non obibit, neque MAIORE PARTE DIEI, e) ad quem eum adfuturum promissum est, sistetur,

ad Edictum interpretatus est VLPIANVS *l. 2. §. 2. sequ. D. qui satisd. cog.*

c) *Non conuenerit.*] Vadimonium ita concipiebatur, vt fideiussores, reum certo die adfuturum, sponderent, *l. 8. pr. D. qui satisd. cog.* qui dies plerumque erat perendinus: vnde *comperendinare* et *comperendinatio* apud Ciceron. *pro Muraena Cap. XII. in Verrem II, 11.* Plin. *Epist. VI, 2.* de qua *comperendinatione* eruditam dissertationem edidit Io. Albertus Spies, Noribergensis, Lipsiae anno MDCCXXVIII. Quum vero et pro absentibus aliquando promitteretur vadimonium, ne in eorum bona iretur: Cic. *pro P. Quinct. Cap. V.* non potuit non quaestio nasci, quot dierum induciae concedendae sint reo, pro quo promissum sit vadimonium? Quam ipsam quaestionem hic decidit Praetor.

d) DINVMERARI IVBEBO.] Huius edicti non modo sententiam, verum etiam verba ipsa seruauit CAIVS *Lib. I. ad Edict. prouinc. l. 1. D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obt. Vicena*, inquit, *millia passuum in singulos dies dinumerari praetor iubet, praeter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem sistere in iudicium oportet. Nam sane talis diei dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.* Qualia fere etiam sunt, quae habet VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l. 3. pr. D. de verbor. signif.* Vicenorum millium passuum erat iter diurnum, admodum modicum, cuius et in aliis caussis forensibus habebatur ratio. *l. 2. §. 3. D. quis ordo in bon. possess. §. 16. Inst.* et *l. 13. §. 2. D. de excusat. tut.* Iter sane illud diebus aestiuis singulis conficiebat iustus exercitus. Veget. *de re milit. I, 9.* immo et Hadrianus Imp. id saepe pedibus fecisse fertur. Spartian. *Hadrian. Cap. X.*

e) MAIORE PARTE DIEI.] Sunt haec verba τυπικὰ, quae ita interpre-

tur, neque defendetur excusabiturue: f) in fideiussores, quanti ea

terpretatur PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 2. §. 1. D. de verb. signif.* *cuiusque* DIEI MAIOR PARS *est horarum septem primarum diei, non supremarum.* Similiter Seruius *ad* illa Virgilii *Aeneid. VIIII. v. 156.*

Nunc adeo MELIOR *quoniam*
PARS *acta* DIEI *est.*

MELIOR, inquit, *id est,* MAIOR *et prima. Septima enim ab ortu hora, strepitus forensis conticescere solebat.* Martialis *Epigramm. IIII, 8.*

Prima *salutantes atque* altera *continet hora:*
Exercet raucos tertia *caussidicos:*
In quintam *varios extendit Roma labores:*
Sexta *quies lassis:* septima *finis erit.*

Quibus geminum est vetus epigramma Graecum, quod simul αἰνιγματῶδές τι continet, adlatum a Grotio *Florum spars. p. 299.*

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται, αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ΖΗΘΙ λέγουσι βροτοῖς.
Sex operis aptae, post has, quas exigis, horas
Prandia litterulis sumere quosque monent.

Vbi Scholiastes vetus: Φησὶ, δεῖν μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐργάζεσθαι· μετὰ δὲ ταύτην ἐπ' ἄριστον ἔρχεσθαι. Τοῦτο δὲ φησὶ δηλοῦν καὶ τὸ ὡρολόγιον. Τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἕκτην σημεῖα, τουτέστι τὸ τῆς ἑβδόμης τὸ Ζ, καὶ τῆς ὀγδόης τὸ Η, καὶ τῆς ἐννεάτης τὸ Θ, καὶ τῆς δεκάτης τὸ Ι, κατὰ συλλάβας συναπτόμενα ΖΗΘΙ δίδωσιν ἀναγινώσκειν, τουτέστι προτρέπεται· φάγε ἵνα ζῇν ἔχῃς. Hoc dicit: *Ad sextam vsque diei horam laborandum esse, post eam eundum ad prandium. Idque ipsum horologium indicare. Nam post sextam horam pro septima nota est* Ζ, *pro octaua* Η, *pro nona* Θ, *pro decima* Ι. *Quae litterae in syllabas collectae dant vocem* ΖΗΘΙ, *id est, edere te iubent, vt viuere possis.* Quum itaque iam septima hora strepitus forensis conticesceret: fieri non potuit, quin desertum vadimonium commissaque videretur stipulatio, si quis reum, lapsa iam maiore diei parte non stitisset.

f) *Excusabiturue.*] Iustam excusationem praeter alias caussas praebebant feriae, eaeque non modo a Principibus, sed et certo casu a prouinciarum praesidibus indictae: PAVLL. *Lib. I. ad Edict. l. 4. D. de fer.* quia diebus feriatis

ea res est, actionem dabo. g)

TIT. V.
DE LITE VINDICIARVM. a)
(PAVLLVS LIB. II.)

Qui

feriatis ius non dicitur, nisi res moram non fert. VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l. 3. D. eod.* Excusandi quoque videbantur fideiussores, quoties reus ante condemnationem decesserat. CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 5. D. qui satisd. cogantur.* Denique multo minus committi videbatur stipulatio, si quando ipse praetor differret vadimonium: id quod eum facere potuisse, patet ex Epitomatore Liuii *LXXXVI.* et Iuuenale *Sat. III. v. 213.*

g) *Actionem dabo.*] Ita haec actio describitur *l. 2. §. 5. D. si quis caut. in iud. sist. causs. fact. non obtemb.* Si in duplum, triplum, quadruplum conuentus erat reus, in tantum etiam fideiussores condemnabantur, quippe qui, quanti res erat, tenebantur. CAI. *Lib. I. ad Edict. prouinc. l. 3. D. si quis caut. in iudic. sist.*

a) DE LITE VINDICIARVM.] Proximum hunc fuisse *de lite vindiciarum* titulum, partim ex interpretum fragmentis colligimus, partim ex Paulli *Recept. Sent. I, 11, 1.* vbi et plerasque huius edicti sententias seruauit. Et sane quum PAVLLVS libro Commentariorum primo de vadimoniis egerit, hic autem nouum auspicatus sit librum: de ordine dubitari vix poterit. Quid vero fuerit apud veteres LIS VINDICIARVM, luculenter docet Asconius Paedianus, *ad Ciceron. in Verrem I, 45.* cuius verba, quamuis pluscula, hic merito adscribimus: LIS VINDICIARVM *est, quum litigatur de ea re, cuius incertum est, quis debeat esse possessor. Et ideo, qui eam tenet, satisdet pro* PRAEDE LITIS VINDICIARVM *aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset: rursus sponsione ipse prouocatur ab aduersario certae pecuniae aut aestimationis, quam amittat, nisi sua sit hereditas, de qua contenditur.* PRAEDES *ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet, diffidens caussae possessionem deteriorem faciat,* tecta

[Qui de vindiciis litigant, b) eos SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICAM, VINDICIASque

recta dissipet, excidat arbores, et culta deserat. Quae omnia quin edicto suo expresserit Praetor, nemo dubitauerit.

b) *De vindiciis litigant.*) Qui in XII Tabulis MANVM IN IVRE CONSERERE dicebantur: eos insequente tempore de VINDICIIS LITIGARE vel CONTENDERE dicebant. Nimirum olim, qui de possessione litigabant, veniebant in rem praesentem, ibique, facta manuum consertione, quem actor suum esse fundum contendebat, eum contrauindicabat reus verbis sollemnibus: Ad quem ritum adludens Plaut. *Rudent. IIII, 3. v. 85.*

GR. *Nescio, neque ego istas vestras leges vrbanas scio:*
Nisi quia HVNC MEVM ESSE DICO. TR. EGO ITEM AIO ESSE MEVM.

At moris istius, quem veterem illam barbaramque μονομαχίαν adumbrasse censet V. C. Abraamus Wielingius *de furto per lanc. et lic. conc. I, 5. p. 15.* demum pertaesum esse Romanos, docet Gell. *Noct. XX, 10.* cuius en verba: *Postquam Praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci vindiciarum dandarum caussa in longinquas res grauati sunt: institutum est contra XII Tab. tacito consensu, vt litigantes non in iure manum consererent, sed* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id est, alter alterum ad conserendam manum in rem, de qua agebatur, vocaret, atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius in vrbem ad Praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro vindicarent.* Haec Gellius, ex quo discimus, primum ipsum praetorem cum litigantibus in rem praesentem iuisse, ibique hos conserta manu vindicasse et contrauindicasse: postea vero solos litigantes, altero alterum ex iure manum consertum vocante, eo profectos esse, adlataque gleba, vel simili rei symbolo in ea vindicasse. Quod iam Ennii tempore factum esse, patet ex eius versibus apud Ciceronem:

Non EX IVRE MANVM CONSERTVM, *sed mage ferro*
Rem repetunt, regnumque petunt vadunt solida vi.

Vbi et verba forensia, prout ea descripsit Gellius, occurrunt, et *solida vis* opponitur forensi illi atque

que SVMERE iubebo. c) Post deinde alterutri vindicantium, qui REM, d) de qua agitur, nec vi, nec clam, nec precario ab altero possidet, e) dummodo se ea in re nihil deterius facturum, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM f) satisdederit,

que *imaginariae*. Denique et iter hoc litigantium in rem praesentem obsoleuit, ritus vetustissimi tantum vmbra quadam relicta. Solebat enim actor quidem reum ex iure manum consertum in rem praesentem vocare: sed reus eumdem illico reuocabat verbis sollemnibus: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum e sublimi proclamante praetore: SVIS VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS VIAM DICO. INITE VIAM, litigatoribus, duce quodam sapiente, adhibitisque testibus, iter imaginarium per forum conficiebant, ac clamante iterum praetore: REDITE VIAM, eodem duce, redibant. Ita enim histrioniam hanc forensem describit, nec sine sale exagitat Cicero *pro Muraena Cap. XII.*

c) *Iubebo.*] Fuerunt haec olim in Edicto. Festus: SVPERSTITES, inquit, *testes praesentes significat. Cuius rei testimonium est, quod* SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, *ii, inter quos controuersia est,* VINDICIAS SVMERE *iubebantur.* Vbi vero iubebantur. Non sane in XII Tabulis, sed in Edicto Praetoris, vti iam obseruauit Iac. Gothofredus *ad Leges XII Tab. p. 213.* Attamen quia haec verba summam vetustatem redolent, nec adeo certum est, ea in edicto suo retinuisse Iulianum: illa, tamquam edictalia, praetermittere quidem noluimus, includenda tamen putauimus vncinolis, quippe incerti, an in edicto perpetuo talia exstiterint.

d) REM.] Vocabulum et hoc edictale est, quod interpretatur, eiusque differentiam a PECVNIA ostendit PAVLLVS *Lib. I. ad Edict. l. 5. D. de verb. signif.*

e) *Ab altero possidet.*] Possessio vitiosa numquam alterutri litigantium proderat. Esse vero haec tria possessionis vitia, non iureconsulti tantum sciunt, sed et Donatus *ad Terent. Eunuch. II, 3. v. 27.* monuit.

f) PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM.] Sunt et haec verba sollemnia, quemadmodum Asconii Paediani testimonio probauimus. Iam addimus locum Ciceronis *in Verr. I, 45. Si quis testamento heredem se esse arbitraretur,*

rit, g) et ab aduersario prouocatus, SPONSIONEM in eamdem pecuniam fecerit, h) vindicias dabo. i)

§. I.

quod tum non exstaret: lege ageret in hereditatem, aut pro PRAEDE LITIS VINDICIARVM, *quum satis accepisset, sponsionem faceret. Ita de hereditate certaret. Hoc, opinor, iure et maiores nostri, et nos semper vsi sumus.* Apud Valerium etiam Probum exstant notae: P. P. L. V. id est, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM. Ex quibus omnibus intelligitur, forensem fuisse hanc formulam, quam in Edicto suo insuper habuisse praetorem, vix probabile est. Neque obstat, in iure nostro Iustinianeo de praede litis vindiciarum altum esse silentium. Idem enim hic egisse Tribonianum, quod supra de expuncto vadimonii vocabulo obseruauimus, nemo non animaduertit.

g) *Satisdederit.*] Quum fieri non posset, vt, qui pro praede litis vindiciarum satis accipiebat, omnes fundi arbusculas dinumeraret, et singulas non deteriores fore, sibi stipularetur: ad certam pecuniae summam redigebatur illa cautio, e. g. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? de qua stipulatione ad hunc titulum egit VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l. 67. pr. D. de verb. oblig.*

h) *In eamdem pecuniam fecerit.*] Ad sponsionem faciendam prouocatum esse eum, secundum quem praetor dederat vindicias, iam Ciceronis et Asconii Pediani testimoniis probauimus. Addimus iam locum Arnobii *aduers. gent. Lib. IIII. p. 138.* qui ad eumdem adludens ritum: *Quis*, inquit, *quaesitor? quis arbiter ceruicibus tantis erit, vt inter personas huiusmodi aut* VINDICIAS *iustas* DARE, *aut* SACRAMENTA *conetur pronunciare non iusta?* Sacramentum enim hic est sponsio. Ceterum edictale hoc fuisse vocabulum, discimus ex loco PAVLLI *Lib. III. ad Edict. l. 7. D. de verb. signif.* vbi illud ita interpretatur iurisconsultus: SPONSIO *adpellatur non solum, quae per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissione:* id est, proinde est, siue quis interroget: PROMITTISNE? an SPONDESNE? Grot. *Florum spars. p. 304.*

i) *Vindicias dabo.*] Ei duntaxat vindicias dabat praetor, qui ciuiliter animoque sibi habendi possidebat. Non ergo depositario, nisi depositum in creditum abiisset, de quo casu differuit VLPIAN. *Lib.*

§. I. Si, qui possidet, pro praede litis vindiciarum non satisdabit, petitori satisdanti vindicias dabo. k)

§. II. Neutro satisdante, possessorem, vti possidet, possidere, l) vel, si qua mihi iusta caussa visa fuerit, m) rem IN SEQVESTRE DEPONI n) iubebo.

§. III. Si quis hominem liberali caussa manu adseret, o) siue

Lib. II. ad Edict. l. 10. D. de reb. cred. neque commodatario, quia nemo commodando rem facit eius, cui commodauit. VLPIAN. *ibid. l. 9. D. commodati.* neque conductori, quia non solet locatio dominium mutare. VLPIAN. *ibid. l. 39. D. locat.* Qua occasione et VLPIAN. *ibid. l. 32. D. pro soc.* de differentia societatis et communionis, et PAVLLVS *Lib. II. ad Edict. l. 5. §. 1. D. de verb. signif.* de locatione operarum et operis disseruisse videntur.

k) *Vindicias dabo.*] Sententiam hanc integram debemus Paullo *Recept. Sent. I, 11, 1.* cuius verbis paene gemina sunt illa Diocletiani et Maximiani Augg. *l. 1. C. vti possid. Vti possidetis fundum, de quo agitur, quum ab altero nec vi, nec clam, nec precario possideatis, rector prouinciae vim fieri prohibebit. Satisdationis vel* TRANSFERENDAE POSSESSIONIS *edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscet.* Postrema enim verba ad hunc ipsum *de translatione possessionis* paragraphum pertinere, comparatis inter se Paulli et horum Imperatorum verbis, facile intelliges.

l) *Possidere.*] Sequuti et hic sumus Paullum *Recept. Sent. I, 11, 1.* In pari enim caussa meliorem possidentis conditionem esse debere, expeditissimi iuris est.

m) *Caussa visa fuerit.*] Sequestrationi non nisi ob iustam caussam locum esse, satis constat. Vid. *l. 7. §. vlt. D. qui satisd. cog. l. 21. §. vlt. D. de adpellat. l. 22. §. 8. D. solut. matrim.*

n) IN SEQVESTRE DEPONI.] Verba haec edictalia seruauit, exposuitque PAVLLVS *Lib. II. ad Edict. l. 6. D. depos. Proprie* IN SEQVESTRE EST DEPOSITVM, *quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.* Eodem fere modo vocabulum explicat Gell. *Noct. Att. XX, 10.*

o) *Manu adseret.*] Talis lex in ipsis XII Tabulis exstitit. Liu. *III, 43.* Dionys. Halicarn. *Lib. X. §. 18.*

siue eum in seruitutem vindicabit: SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO. p)

TIT. VI.

DE IVDICIS DATIONE. a)

Qui iurisdictioni praesunt, b) quibusue mandata est iurisdictio,

§. 18: *l. 2. §. 24. D. de orig. iur.* Eam vero deinde, vti alias leges decemuirales, in edictum migrasse, colligimus ex *rubrica*, et *l. 2. l. 4. l. 6. l. 9. l. 11. l. 13. D. de liberal. caussa*, quamuis ex his textibus de loco, vbi de vindiciis secundum libertatem dandis egerit praetor, nihil certi constare, fateamur.

p) SECVNDVM LIBERTATEM VINDICIAS DABO.] Verba haec antiqua et sollemnia seruasse praetorem, perquam verosimile est. Rationem, cur secundum libertatem vindicias dandas putauerint Romani, hanc reddidisse videtur PAVLLVS *Lib. II. ad Edict. l. 106. D. de reg. iur.* quod libertas sit res inaestimabilis. Recte. Nam de re inaestimabili non deteriore reddenda nemo pro praede litis vindiciarum poterat satis promittere. Quare recte et acute Iac. Gothofred. in Comm. *de reg. iur. p. 462.* hoc PAVLLI fragmentum ad edictum *de lite vindiciarum* retulit, at perperam contra Cuiacium negauit, inaestimabile hic esse, quod certo pretio nequeat aestimari, aliter procul dubio initurus rationes, si speciem huius legis satis perspectam habuisset.

a) IVDICIS DATIONE.] Posteriorem hunc titulum illo *de lite vindiciarum* fuisse existimamus, quia vindiciae iudicis dationem, quin et ipsam petitionem antecedebant. Priorem vero eumdem fuisse titulo *de formula iurisdictionis et albo corrupto*, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS de iudicis datione libro II. de formula iurisdictionis libro III. ad Edictum egerunt.

b) *Iurisdictioni praesunt.*] Iudicem dare est actus iurisdictionis, quippe quae in DECERNENDO et IVDICIS DATIONE consistebat. *Decernebat* magistratus, quoties ipse extra ordinem cognoscebat. Ordinarie vero, auditis litigantium adlegationibus, iudices, arbitros, recuperatores dabat. *l. 12. §. 1. D. de iudic.* Sigon. *de iure ciu. Rom. I, 20.* Ger. Noodt *de iurisdict. I, 5. p. 99. Tomo I. Op.*

dictio, c) ii, si ipsi. non cognoscent, d) iudices, e) ARBITROS,

c) *Mandata est iurisdictio.*] Iis quoque, quibus mandata fuerat iurisdictio, iudices dare ius erat. *d. l. 12. §. 1. D. de iudic.* Edicto vero hoc fuisse expressum, colligimus ex IVLIAN. *Lib. I. Digest. l. 5. D. de iudic.* vbi, quinam mandare iurisdictionem possint, ex instituto disquirit: itemque ex PAVLLI *Lib. II. ad Edict. l. 6. D. eod.* et *l. 12. D. de offic. procos.* vbi et de mandata iurisdictione, et de datis a mandatario iudicibus disserit.

d) *Non cognoscent.*] Notio magistratus, quae sine iudicis datione explicabatur, κυρίως vocabatur IVRISDICTIO, veluti in lege Thoria apud Car. Sigon. *de iure Ital. II, 2.* itemque COGNITIO, cui in iure Iustinianeo plerumque additur epitheton EXTRAORDINARIA. Sed eo nos vti noluimus, quia viri docti id a Triboniano inuentum, saltim non admodum antiquum esse existimant. Salmas. *de modo vsurar. Cap. XIII. p. 111.* Schulting. Πρών. *Dig. II, 1, 23. p. 187.* Neque tamen in magistratuum arbitrio erat; ipsine decernere, an iudices dare mallent: sed certae erant caussae, de quibus extra ordinem cognoscebant, quae *cognitiones;* aliae, quas iudicibus delegabant, quae *caussae ordinarii iuris* dicebantur. Sueton. *Claud. Cap. XV.* eoque pertinent PAVLLI et CALLISRRATI *libri Cognitionum,* de quibus Merill. *Obs. II, 26.* Erant etiam cognitiones, quas ipsi sibi Principes reseruauerant, delegari solitae aliis, qui vocabantur IVDICES SACRARVM COGNITIONVM, Gruter. *Inscr. p. CII, 9. CCLXXI, 4. CCLXXXIIII. sequ.* Reines. *Inscr. II, 16.* IVDICES EX DELEGATIONIBVS SACRIS, Gruter. *p. CCCCXXXIII, 4.* VICE SACRA IVDICANTES, *l. 16. C. Theod. de adpellat.* SACRI COGNITORES, *l. 3. C. vbi senat. l. 5. C. quorum adpell. non recip.* a quibus an prouocari potuerit, disquirit Cuiacius *Obseru. XVI, 2.*

e) *Iudices*] Iudices, arbitri, recuperatores legebantur ex decuriis iudicum, quarum initio tres, postea ex instituto Augusti quatuor fuere, addita quippe decuria DVCENARIORVM. Quintam porro decuriam adiecit C. Caligula, teste Sueton. *Calig. Cap. XVI.* Hinc IVDICES EX QVINTA DECVRIA memorantur in marmore apud Grut. *Inscr. p. LI. p. CCCCII, 5. p. CCCCXXXXVI, 2. 3. p. CCCCLXXXIIII, 3.* et alibi

TROS, f) recuperatoresue, qui de caussa iudicent, sententiamque ex formula ferant, g) dabunt.

§. I.

bi passim. Sextam adiici petentibus id negauit Galba. Suet. *Galb. Cap. XIIII.* Pedanei cur dicti sint, quia res in vulgus nota, non addo. Id tamen moneo, hoc nomen illis non ideo esse inditum, quod pedites incesserint, quamuis id sibi persuaserit Pancirol. *de claris Legum interpret. I, 2. p. 16.*

f) ARBITROS] Vocabulum hoc edictale seruauit exposuitque PAVLL. *Lib. II. ad Edict. l. 1. D. de recept. arbitr.* vbi de arbitrorum compromissariorum et a magistratibus datorum discrimine egisse videtur, quamuis Digestores eam tantum partem, quae ad prius arbitrorum genus pertinet, inde decerpserint. Coniunximus vero IVDICES, ARBITROS et RECVPERATORES, quia omnibus his vocabulis veteres vtebantur. IVDICES enim vocati, qui in iudiciis stricti iuris; ARBITRI, qui in bonae fidei et arbitrariis iudiciis fuerant dati. Cicero *pro Q. Roscio Cap. IIII.* Seneca *de Benefic. I, 7.* Addatur Gonzal. Tellez *ad Cap. I. X. de arbitr. Tom. I. p. 1009.* RECVPERATORIBVS, de quibus Fest. *in reciperator* et Gell. *Noct. XX, 1.* locus in iudiciis potissimum recuperatoriis erat. Plaut. *Bacchid. III, 3.* Sueton. *Vespas. Cap. VIII.* Plin. *Lib. III. Epist. penult.* At eodem postea nomine veniebant ciues Romani, qui in Praesidum erant consilio: Vlpian. *tit. I. §. XIII.* Theoph. *ad §. 4. Inst. qui et ex quib. causs. manum.* quorumque consessus vocabatur CONSILIVM, Theophil. *ibid.* vel συμβέλιον, *Act. XXV, 12.* De eo plura Schulting. Πρόϊτ. *Dig. II, 1, 13. p. 188.*

g) *Ex formula ferant.*] His finibus circumscriptum erat iudicum, arbitrorum, recuperatorum officium, vt excusso diligentius facto, auditisque probationibus ex formula ferrent sententiam. *Iudex* enim semper dabatur ad totam caussam, quum *arbiter* aliquando et ad quaestionem incidentem excutiendam daretur. *l. 10. D. qui satisd. cog.* Et hinc cum curatoribus iudices comparasse videtur PAVLL. *Lib. II. ad Edict. l. 15. D. de tut. et cur. dat.* quia et curator ad totam caussam, in locum tutoris reip. caussa absentis, datur. Sed, re paullo accuratius expensa, inscriptio huius fragmenti mendo-

sa

§. I. Si conuenerint h) iudices, arbitri, recuperatores: magistratus eos addicent, iudiciumque, prout res erit, i) ordinabunt.

TIT.

sa videtur. Pro *libro* enim *II. ad Edictum* legendum *Lib. XII.* quo libro PAVLLVM titulum Edicti *de eo, quod falso tut. auct. vagest. esse dicitur* explicasse, patet ex *l. 2. l. 4. l. 6. l. 8. D. de eo, quod falso tut. auct.*

h) *Si conuenerint.*] CONVENIRE dicebantur IVDICES, qui non reiiciebantur a litigantibus. Valer. Maxim. *II, 8, 2.* Licebat enim his, vel accipere iudices, qui a Praetore ferebantur, vel, iis recusatis alium PROCARE. Cicero *pro A. Cluent. Cap. XXXXIII. Neminem voluerunt maiores nostri non modo de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios* CONVENISSET. Add. Plinius *Panegyr. Cap. XXXVI.* et Cicero *de Orat. II, 70.* Qui conuenerant, iudices a Praetore ADDICEBANTVR. *l. 80. D. de iudic.* et quidem etiam inuiti. *l. 13. §. 2. D. de vacat. et excus. mun.* Suet. *Claud. Cap. XV.* Plin. *Epist. III, 20. X, 66.* Quum ergo omnia haec verba et sollemnia, et forensia fuerint, ea in edicto suo retinuisse praetorem, admodum est opinabile.

i) *Prout res erit.*] Formulae, iudicibus praescriptae, variae erant pro caussarum varietate. In iudiciis STRICTI IVRIS iudex iubebatur reum in certam summam condemnare, si pareret, eum debere. Hinc eiusmodi negotio nulla inerat exceptio, nec quod ante tempus fuerat solutum, condictione indebiti repetebatur. VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l. 17. D. de condict. indeb.* Si tamen reus iusta exceptione tutus sibi videretur: postulandum erat a Praetore, vt exceptionem illam insereret formulae. Cic. *Quaest. Academ. IIII, 30.* Hinc de variis exceptionibus hic agunt interpretes, veluti REI IVDICATAE, VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l. 1. D. de except. rei iud.* et PLVS PETITIONIS, PAVLL. *Lib. II. ad Edict. l. 4. D. de vsufr. l. 1. D. de operis seru.* Contra in BONAE FIDEI iudiciis formula erat laxior, facultasque dabatur arbitris aestimandi, quid alter alteri dare facere oporteret EX FIDE BONA, Valer. Max. *VIII, 2.* vel reum

TIT. VII.

DE FORMVLA IVRISDICTIONIS, ET ALBO CORRVPTO. a)

(VLP. LIB. III. PAVLL. LIB. III. IVLIAN. LIB. II.)

Qui magiſtratum poteſtatemue habebunt, ſi de NOMINIBVS REBVSVE, b) quae ad eorum iurisdictionem EX LEGIBVS, c) Sena-

reum condemnandi in id, QVOD AEQVIVS MELIVS videretur, quod in rei vxoriae actione potiſſimum fiebat: Cicero *pro Q. Roſcio Cap. IIII. de offic. III,* 15. *l.* 3. *§. penult. D. ſol. matr. l.* 82. *fin. D. de ſolut.* vel iubendi ſatisfieri pacto fiduciae: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTEAT, ET SINE FRAVDATIONE. Cic. *Epiſt. ad Fam. VII,* 12. Topic. *Cap. XVII.* Hinc pacta in continenti adiecta ineſſe dicuntur negotiis bonae fidei. PAVLL. *Lib. II. ad Edict. l.* 6. *D. de reſcind. vend. l.* 68. *de verb. obligat.* et contractuum horum interpretatio religioni iudicantium relinquitur, ſecus ac in ſtricti iuris negotiis. VLPIAN. *lib. II. ad Edict. l.* 76. *D. de legat.* 3. Denique in IVDICIIS ARBITRARIIS ita concipiebatur formula, vt ex aequo et bono arbitrari liceret iudici, quantum reſtituere vel dare facere oporteat reum, et, ſi arbitrio non pareretur, condemnatio in amplius quid fieret, quod ἰδικῶς ἐγκεῖσθαι ταύταις ταῖς ἀναγωγαῖς, obſeruat Theophil. §. 4. *Inſt. de action.* Quid in iudiciis diuiſoriis, quorum vnum tantum, *finium regundorum*, arbitrarium eſt, iudici vel arbitro ex formula liceat, explicat VLPIAN. *Lib. II. ad Edict. l.* 55. *D. fam. erciſc.*

a) ALBO CORRVPTO.] Quum hic nouum Commentariorum librum inchoënt VLPIANVS, PAVLLVS et IVLIANVS: certum eſt, hunc titulum poſteriorem fuiſſe ſuperioribus. Praeceſſiſſe autem illum edictum *quod quisque iuris in alt. ſtatuit* ex ordine in Pandectis obſeruato colligimus.

b) NOMINIBVS REBVSVE.] Verba edictalia, quae ſuo more interpretatur VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l.* 6. *pr. D. de verb. ſignif.*

c) EX LEGIBVS.] Id quoque vocabulum edictale eſt, explicatum ab VLPIANO *ibid. l.* 6. *§.* 1. *D. de verb. ſignif.* cuius legis ſpeciem plane non vidit Ioann. Goedd.

Senatusconſultis, Principumue edictis ac conſtitutionibus pertinent, decernent, d) neque eis obtemperabitur; mulctam pro modo iurisdictionis ſuae dicent. e)

§. I. SI QVIS f) ID, QVOD IVRISDICTIONIS PERPETVAE CAVSSA, [non prout res incidit, g)] IN ALBO, VEL CHARTA, VEL

Goedd. *Comment. tit. de verb. ſignif. p. 149.*

d) *Decernent.*] Praeterquam ſi reo competit ius domum reuocandi, de quo VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 2. pr. et §. 1. D. de iudic.* Praeterea ſibi, vxoribus, liberis, ceterisque, quos ſecum habeant, ius dicere non poſſe magiſtratus, hoc loco monuit VLPIAN. *ibid. l. 10. D. de iurisdict.*

e) *Dicent.*] Sententiam hanc, quam hic expreſſimus, debemus VLPIANO *Lib. III. ad Edict. l. 2. §. vlt. D. de iudic.* vbi ille: *His datur mulctae dicendae ius, quibus publice iudicium eſt, at non aliis, niſi hoc ſpecialiter iis permiſſum eſt.* Permiſſum vero hoc erat non magiſtratibus municipalibus, de quibus ſupra *ad tit. II.* ſed vrbanis, et poſtea prouinciarum praeſidibus. Quod enim ad priores attinet, iam lege Ateria Tarpeia fuerat cautum ἵνα ταῖς ἀρχαῖς πάσαις ἐξῇ τοὺς ἀκοσμοῦντας, ἢ παρανομοῦντας εἰς τὴν ἑαυτῶν ἐξουσίαν, ζημιοῦν. *vt magiſtratibus omnibus fas eſſet, inſolentes et iurisdictioni ſuae non obtemperantes mulctare.* Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. Lib. X. p. 674.*

f) SI QVIS.] Integrum hoc edictum ſeruauit, ſuoque more interpretatus eſt VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 7. D. de iurisdict.*

g) *Non prout res incidit.*] Verba, vncis incluſa, habentur in *d. l. 7. D. de iurisd.* At ea gloſſema redolere videntur Cuiacio *Obſeru. I, 24.* Et ſane vti veroſimillima eſt haec eius coniectura: ita non aeque videtur audiendus, dum et inſequentia verba: VEL CHARTA VEL ALIA MATERIA ſollicitat. Nam quamuis antiquiſſimis temporibus praetor ſolo fortaſſis *albo* vſus ſit, id eſt, alba tabula, alboue pariete, vel λευκώματι: potuit tamen Saluii Iuliani aetate alius mos inoleuiſſe. Sane ſimile quid legimus apud Paullum *Recept. Sent. I, 13, 3.* Vid. Ian. a Coſta *ad §. 12. Inſt. de action. p. 534.* et Ant.

VEL ALIA MATERIA h) PROPOSITVM HABVERIT, i) DOLO MALO k) CORRVPERIT, l) IN EVM m) QVINGENTORVM

Ant. Schulting. *Iurisp. vet. anteiustin. p.247.*

h) ALIA MATERIA.] In historia Edicti perpetui et de ALBO et de aliis materiis, in quibus Principum et magistratuum edicta proponi consueuerint, plura diximus. Modo enim illa incidebant marmoribus, quorum hunc vsum antiquissimum esse τὰ δόξαντα ἐν αὐτοῖς ἀναγράφειν, obseruauit Sophocl. scholiastes Apollonii *ad Lib. IIII: Argonaut. v. 480.* modo aeri, veluti apud Gruter. *Inscr. p. DLXXIII, 4. l. 4. C. Theod. de priuil. eor. qui in sacro palat. l.1. C. Theod. de alim. quae inopes* modo eadem inscribebant mappis linteis tabulisque cerussatis, de quibus Salmas. *ad Histor. Aug. p. 355.* Iac. Gothofred. *ad Cod. Theodos. Tom. II. p. 420.* Mabillon. *de re diplom. I,9.* modo in chartis, de quibus, ipsaque eas conficiendi ratione fusius disseruit laudatus Salmas. *ad Hist. Aug. p. 444. sequ.* Quae ideo hic repetere visum est, vt vel hoc argumento demonstraremus, non esse rationem, cur haec verba, quae in *d. l.7. D. de iurisd.* occurrere diximus, pro glossemate vel emblemate Triboniani cum Cuiacio habenda esse censeamus.

i) PROPOSITVM HABVERIT.] Immo ne id quidem impune erat facinus, si quis edictum, antequam proponeretur, dolo malo corrupisset. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 7. §. 2. D. de iurisdict.*

k) DOLO MALO.] Excusandus ergo videtur, qui ob imperitiam, vel rusticitatem, vel iussu ipsius Praetoris vel casu corrupit. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 4. D. eod.*

l) CORRVPERIT.] Siue raserit, vel aliquid in eo mutauerit. Paull. *Recept. Sent. I, 13, 3.* Multo magis ergo mulctandus, qui integrum dolo malo sustulit. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 4. D. de iurisd.*

m) IN EVM.] Aduersus plures corrumpentes haec actio datur in solidum. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 4.* CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 8. D. de iurisdict.* Si seruus inscio domino corrupit, aduersus hunc agitur noxaliter: sin eo sciente, in solidum. Qualis autem hic scientia sufficiat, disquirunt VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 3. l. 5. l. 7. D. de noxal. act.*

RVM AVREORVM n) IVDICIVM DABO. o)

TIT.

act. et PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 4. D. eod.* Quid obtineat, si tota familia album corruperit, docuit PAVLLVS *Lib. III. ad Edict. l. 9. D. de iurisd.*

n) QVINGENTORVM AVREORVM.] Accursius maluit QVINQVAGINTA, idque et aliis post eum placuit, veluti Mureto et Arn. Vinnio *ad* §. 12. *Inst. de act.* tantam pecuniae summam maiorem rati, quam quae ob delictum non nimis grande exigi potuerit. Et sane Hadriani temporibus, quibus Edictum perpetuum in lucem prodiit, aurei quadraginta libram, ac proinde D aurei XII libras cum dimidia conficiebant. Io. Fridr. Gronou. *de pecun. vet. III, 4. p. 321.* Iam libra auri teste eodem, *ibid. IIII, 13.* constabat LXX solidis, et sic librae XII cum dimidia dant solidos DCCCLXXV. quumque idem vir doctissimus *Libro IIII. Cap. XV.* probarit, solidi valorem fuisse sex Carolinorum, vel trium imperialium: tota quingentorum aureorum summa fuerit 5250 Carolinorum, vel 2625 Imperialium. Quae mulcta sic satis magna videtur pro delicto non maximo. Sed recte Cuiac. *Obs. X, 10.* hic nihil mutandum censuit. Nam et Florentiae leguntur quingenti aurei, et eumdem numerum seruant Basilica. Praeterea mulcta 2625. Imperialium et dimidii satis modica videri potuit in tanta Romanorum opulentia. Ceterum in seruum, a domino non defensum multo grauius animaduersum legimus, quippe cuius corpus torquebatur. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 7. §. 3. D. de iurisdict.* Sed et qui Principis edictum corruperat, poenae legis Corneliae de falsis erat obnoxius. *l. 32. D. ad leg. Corn. de fals.* Sed nescio, an vlli mortalium huiusmodi facinus peius cesserit, quam Christiano cuidam, qui quum Diocletiani et Maximiani Augg. edictum aduersus Christianos propositum, dilacerasset, *non modo extortus, sed et legitime* (fortassis *lentissime*) *coctus cum admirabili patientia postremo exustus est*, teste Lactant. *de Mortib. persequut. Cap. XIII.*

o) IVDICIVM DABO.] Est hoc iudicium populare, quippe quod pro tuenda Praetoris maiestate cuiuis ex populo datur. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 7. §. 3. D. de iurisd.* Ad agendum tamen non admittebantur, nisi personae integrae

TIT. VIII.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. a)

QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS b) STATVERIT, c) IPSE d) QVANDOQVE, ADVER-

tegrae existimationis, et quae per edictum postulare poterant. Id enim de actionibus popularibus in genere hac occasione obseruat PAVLLVS *Lib. III. ad Edict. l. 4. D. de popular. action.*

a) EODEM IVRE VTATVR.] Ordinis rationem iam superiore titulo reddidimus. Priorem vero fuisse hunc titulum titulo *de edendo*, ex eo patet, quod VLPIANVS demum Libro Comm. IIII. longissimum de edendo tractatum instituit. Ceterum et hoc edictum integrum superest apud VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 1. D. quod quisque iur.*

b) NOVI IVRIS.] Nouum ius hic idem ac iniquum. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 3. pr. D. quod quisque iur. in alt. stat.* Eodem sensu Tiberium *noui iuris repertorem* vocat Tacitus *Annal. II, 30.* vti iam obseruauit Schulting. Πǫών. *II, 2, 1.*

c) STATVERIT.] Et quidem cum effectu. Neque enim solus conatus sufficit: VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 1. D. quod quisque iur. in alt. stat.* quia cogitationis poenam nemo patitur. VLPIAN. *ibid. l. 18. D. de poen.* Si magistratus de adsessorum sententia ius nouum statuerat: (pertinebat enim hoc ad adsessorum officium, vt magistratibus, edicta scripturis adessent, *l. 1. D. de offic. adsess.*) id adsessoribus potius, quam magistratui imputabatur. PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 2. D. quod quisque iur. in al. statuer.* quam legem a violenta Ant. Fabri emendatione vindicat Bachou. in Πǫών. *h. t.* De culpa ab adsessoribus praestanda quaedam etiam monuit Iac. Cuiac. *Obseru. XXIII; 40.* Quid vero obtineat, si filiusfamilias magistratu functus ius nouum atque iniquum statuerit? disquirit VLPIANVS *Lib. III. ad Edict. l. 3. §. 4. D. quod quisque iur. in alt. stat.*

d) IPSE.] Non vero eius heres. Quod quamuis ex ipsa actionum poenalium natura atque indole facile intelligatur, suo tamen

ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBEBIT. e)

§. I. SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT, f) QVANDOQVE POSTEA, ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, g) EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR. h) PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSE dicetur. i)

tamen more monendum duxit VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 3. §. 5. D. eod.*

e) IVRE VTI DEBEBIT.] Nec quidquam interest, siue iam natae sint actiones, siue postea demum adquisitae. Non tamen quod ex nouo atque iniquo edicto solutum est, tamquam indebitum repetitur. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 3. §. 6. 7. D. quod quisque iur.* Cuius iuris ratio est rei iudicatae auctoritas, quae pro veritate est. Vnde nec pecunia ex caussa iudicati soluta condicitur. *l. 1. C. de condict. indeb.* Neque obstat, iniquam esse sententiam. Praetor enim ius reddere dicitur, etiam quum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, sed ad illud, quod praetorem facere conuenit. *l. 11. D. de iust. et iure.*

f) OBTINVERIT.] Requiritur ergo, vt quis ius nouum ac iniquum et postulauerit, et obtinuerit. VLPIAN. *Lib. III. ad Edict. l. 3. pr. D. quod quisque iur.* De tutore vel curatore, ius nouum postulante videndus IDEM *ibid. l. 3. §. 1. D. eod.*

g) POSTVLANTE.] Etiamsi is postulet, qui nouo illo ac iniquo iure non est laesus. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. D. eod.*

h) DECERNETVR.] Multae hic natae quaestiones, veluti an praeter actionem etiam exceptio ex hoc edicto nascatur? qualis sit illa exceptio? cur huic actioni etiam aduersus heredes locus sit? De quibus occasione loci VLPIANI *Lib. III. ad Edict. l. 3. §. 5. D. eod.* disquirunt Cuiac. *Obseru. XI, 40.* et Schulting. Πρότ. *II, 2, 6. sequ.*

i) FECISSE *dicetur.*] Vltima haec edicti verba nobis seruauit interpretatusque est CAIVS *Lib. I, ad Edict. prou. l. 4. D. quod quisque iur.* Quidam pandectarum edito-

editores etiam verba insequentia: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR, litteris maiusculis, quasi edictalia essent, exprimunt. At non praetoris haec verba sunt, sed iureconsulti, aequitatem vel rationem huius edicti ostensuri, vti iam obseruarunt Hotoman. *Obs. VIII, 15.* et Ger. Noodt. *ad Pand. h. t. p. 50.* Ceterum pernecessarium omnino erat hoc edictum, quia, obseruante Dione Cassio *Hist. Lib. XXXVI. pag. 19.* οὐχ οἱ στρατηγοὶ πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐπόιουν, οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ᾽ ἐπόιουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν, ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν ὥσπερ εἰκὸς ἐγίνετο. *Nec praetores illud ius, quod ad contractus dirigendos constitutum erat, seruabant, neque stricto iuri stabant, sed saepenumero ea variabant, crebroque per gratiam odiumque certorum hominum permulta gerebantur.* Acriore ergo remedio opus videbatur coërcendae tum ciuium nefariorum, tum ipsorum magistratuum edicta in aliorum gratiam vel odium suo arbitratu mutantium iniquitati. Ceterum tralatitium est hoc edictum, et satis antiquum, quippe quod iam Cn. Octauius in albo habuit, teste Cicerone *ad Quint. fratr. I, 1, 7.* cuius verba adscribere non piget: *His rebus nuper Cn. Octauius iucundissimus fuit - - - Qui in magistratibus iniuriosa decreuerant, eodem ipsis priuatis erat iure parendum. Haec illius seueritas acerba videretur, nisi multis condimentis humanitatis mitigaretur.* Noui huiusmodi atque iniqui edicti a C. Verre propositi exemplum exstat apud Ciceron. *in Verr. I, 41. sequ.* Dum vero hoc caput in edicto perpetuo exstare voluit IVLIANVS: id nouo nobis argumento est, magistratus, condito edicto perpetuo, non statim desiisse noua edicta, sub magistratus sui auspicia proponere. Quid enim opus fuisset edicto hoc poenali, si iis omne ius noua iura statuendi fuisset ademtum. Vidit sane huius argumenti pondus Maran. *Paratitl. h. t. p. 176.*

TIT.

TIT. VIIII.

DE EDENDO. a)

(VLPIANVS LIB. IIII.)

Qua b) quisque ACTIONE c) apud me vti volet, eam illum EDERE aduersario d) OPORTEBIT.

a) DE EDENDO.] Posterior superiore fuit hic titulus, quia de illo VLPIANVS *Libro III.* de hoc *Libro IV.* egit. Priorem autem fuisse titulo de pactis, ordo in pandectis et codice obseruatus persuadet. Eumdem ordinem Edicti hic agnoscunt Ob. Giphanius *Oecon. iur. p.124.* et Iac. Gothofredus *in Serie edicti perpetui.*

b) *Qua.*] Primi huius capitis sententiam seruauit VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 1. pr. et §. 1. D. de edendo.*

c) ACTIONE.] Vocabulum edictale, quo actiones in rem, in personam, vtiles, praeiudicia, stipulationes Praetorias, interdicta, iudicia duplicia, non autem exceptiones contineri, monet PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 8. §. 1. D. de verb. signif.* Merito autem actionem, qua quisque vsurus est, edi iubet praetor, *quia scire oportet reum, vtrum concedere, an contendere vltra debeat, et, si contendendum putet, veniat instructus ad agendum, cognita actione, qua conuenitur.* Ita suo more rationem reddit, vtilitatemque huius edicti commendat VLPIANVS *Lib. IIII. ad Edict. l. 1. pr. D. de edendo.*

d) EDERE *aduersario.*] Vocabulum hoc edictale, EDERE ita interpretatur VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 1. D. de edendo:* EDERE *est copiam describendi facere, vel in libello complecti, et dare, vel dictare. Eum quoque* EDERE, *Labeo ait, qui perducat aduersarium suum ad album, et demonstret, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo vti velit.* Sic *editae ex* ALBO *actionis* mentio fit in antiquioribus editionibus Velleii Paterculi *Hist. II, 28.* Sed pro *ex albo* ibi legendum esse *ex alto* censuerunt Iust. Lips. *Quaest. per epistol. III, 8.* et Io. Fridr. Gronou. *Obseru. II, 23.* quod deinde Schegkius, Heinsius et reliqui editores omnes probant. Edenda autem erat actio demum in iure apud praetorem, non simul ac quis in ius vocabatur. Plaut. *Pers. IIII, 9. v. 8.*

TEBIT. e)

§. I. Semel editam emendari mutariue, dumne plus petierit actor, permittam. f)

§. II.

D. *Quid me in ius vocas?*
SA. *Illic apud praetorem dicam: sed ego in ius voco.*

Nec obstat locus Terentii *Adelph. II, 1. v. 39.*

Neque vendundam censeo,
Quae libera est: nam ego liberali illam adsero caussa manu.
Nunc vide, vtrum vis argentum accipere, an caussam meditari tuam.

Non enim haec est actionis editio, sed argumentum, quo lenoni persuadet, vt accepta pecunia secum transigat. Ipsa actionis editio demum in iure fiebat. Plaut. *Aulul. IIII, 10. v. 30.*

Iam quidem ad praetorem, hercle, te rapiam, et tibi scribam dicam.

vbi vetus glossarium Terentianum DICAM exponit per *schedulam*, id est, libellum, quo actor actionem suam in iure complectitur, quo sensu et Graeci dicunt λαγχάνειν δίκην, ἐπάγειν δίκην, ἐπάγειν γραφὴν, ἀποφέρειν δίκην. κ. τ. λ.

e) OPORTEBIT.] Vocabulum et hoc edictale est, quod interpretatur PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 8. princ. D. de verb. signif.* vbi pro OPORTEBIT OPORTET rescribendum esse frustra monent Coel. Caleagninus et Fornerius in Commentariis. Iam enim ipse PAVLLVS obseruauit, verbum hoc tam praesens, quam futurum tempus significare, quod non potest dici de verbo praesentis temporis, *oportet*, quod non aeque facile ad futurum, quam *oportebit* ad praesens tempus referri, vel inde patet, quod saepissime coniunguntur OPORTET OPORTEBIT, veluti *l. 76. §. 1. et l. 89. D. de verb. oblig.* vbi legendus Grot. *in Florum spars. p. 304.* Accedit, quod et in Basilicis hic retentum esse animaduertimus futurum ΟΠΟΡΤΕΒΙΤ. Τὸ ὀπορτεβιτ ῥῆμα καὶ τὸν ἐνεστῶτα, καὶ τὸν μέλλοντα δηλοῖ. *Basilic. II, 2.* Denique, quod caput rei est, legislatorium praetoris stilum magis omnino sapit futurum OPORTEBIT, quam praesens OPORTET.

f) *Permittam.*] Hanc edicti sententiam debemus Seuero et Antonino Augg. *l. 3. C. de edendo.* vbi hi Principes: *Edita*, inquiunt, *actio speciem futurae litis*

§. II. Instrumenta quoque, g) quibus in iudicio h) vti volet actor, aduersario EDI COGAM SINE DIE ET CONSVLE. i)

§. III. ARGENTARIAE MENSAE EXERCITOREM k) RATIOnis *demonstrat, quam emendare vel mutare licet, prout* EDICTI PERPETVI *monet auctoritas, vel ius dicentis decernit aequitas.*

g) *Instrumenta quoque.*] Sententiam huius paragraphi nobis suggessit VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 1. §. 2. D. de edendo.*

h) *In iudicio.*] Non cogitur quis edere instrumenta, quibus non est vsurus, VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. D. eod.* nisi sint communia. *l. 2. l. 7. C. eod.* Ita nec reus regulariter edere tenetur instrumenta, nisi in quibus exceptionis suae ponit fundamentum, quia tunc reus excipiendo actor est. VLPIAN. *ibid. l. 1. D. de except.* Immo ne actor quidem semper ad edendum compellitur, veluti, quando reus ipse instrumentum domi habet. PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 2. D. de edendo.*

i) SINE DIE ET CONSVLE.] Verba haec τυπικὰ interpretatur VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 1. §. 2. D. eod.* addita ratione: *ne quid excogitetur ex die et consule, quod praelato die fiat.* Quae verba satis obscura diuersimode explicant interpretes, et in his Cuiac. *Obseru. III, 7. X, 14.* et Sam. Petit. *Iur. Attic. IIII, 3.*

k) EXERCITOREM.] Edictum hoc prope integrum exstat apud VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 4. pr. D. de edendo.* vbi tamen acute obseruat Muret. *Obs. iur. Cap. VIIII.* ex verbis, vti in vulgata exstant, aliquid excidisse, rescribendumque esse: RATIONES CVIQVE, QVAE AD SE PERTINENT. Neque enim alias edicto quadrarent verba VLPIANI: *Huius edicti ratio aequissima est. nam quum singulorum rationes argentarii conficiant: aequum fuit, id, quod mei caussa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi.* ARGENTARII vel ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES dicebantur, qui publica auctoritate pecuniam foenori locabant, auctiones faciebant, aliis soluebant, constituebant pro aliis, rationes conficiebant, pecuniam denique suo periculo traiiciendam credebant. Cic. *pro Flacco Cap. XVIIII.* Mensas ac tabernas suas habebant ad forum, vel ad aedem Castoris,

RATIONEM cuique, QVAE AD SE PERTINET, l) EDERE IVBEBO m). ADIECTO DIE ET . . . . . . CONSVLE:

ſtoris, vbi et militum erant ſtationes, ſecuritatis cauſſa diſpoſitae. Iuuenal. *Sat. XIIII. v.258.*

Si ſpectes, quanto capitis diſcrimine conſtent
Incrementa domus, aerata multus in arca
Fiſcus, et ad VIGILEM *ponendi Caſtora numi.*

quem locum ſolus fere recte interpretatus eſt Ioannes Britannicus. Cuiuis porro tabernae argentariae praefixum erat certum ſignum διακριτικὸν, e. g. SCVTVM CIMBRICVM in *Actis diurn.* quae poſt Steph. Vin. Pighium et Thom. Reineſium pleniora edidit Henr. Dodwell. ſub finem *Praelectionum Cambdenianarum.* Plura de argentariis, menſariis, trapezitis, numulariis diſputarunt Cuiac. *Obſeru. X, 14.* Salmaſ. *de modo vſur. Cap. XVII. p. 499.* Deſid. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. II, 24. p. 173.* quae hic non repetimus, id monuiſſe contenti, argentariorum officium publicam quodammodo cauſſam habere, CAI. *Lib. I. ad Edict. prouinc. l. 10. §. 1. D. de edendo.* ac proinde feminas remotas eſſe a menſa argentaria: CALLISTR. *Lib. I. Edict. monit. l. 12. D. eod.* quum contra filiifamilias argentariam recte faciant. VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 4. §. 2. 3. 4. D. eod.* Cur vero rationes omnibus edere teneantur argentarii, ad numularios autem hoc edictum non pertineat, diſquirunt VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 1.* et PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 9. §. 1. D. de edendo.* Add. Herald. *Animadu. ad ius Attic. et Rom. II, 24. 7.*

l) QVAE AD SE PERTINET.] Quid ratio ſit, docent VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 6. §. 5. D. de edend.* et CAIVS *Lib. I. ad Edict. prou. l. 10. §. 2. eod.* Eam *grandem codicem* vocat Iuuenal. *Sat. VII. v. 110.* vbi conſulendus vetus Scholiaſtes. Ad quem vero pertineant rationes, oſtendunt VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 6. §. 5.* et PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 9. §. 4. D. de edend.* Quumque praecipue ad creditores pertineant rationes, hac occaſione, quis creditor vocetur, expoſuit CAIVS. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 11. D. de verb. ſignif.*

m) EDERE IVBEBO.] EDERE hic eſt vel dictare, vel tradere libellum, vel codicem praeferre. VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 6. pr. §. 7. D. de edend.* Non alibi autem

edere

SVLE: n) dummo is, qui sibi edi postulabit, o) EAS NON CALVMNIANDI CAVSSA SIBI EDI POSTVLARE iurabit.

§. IIII. Item ARGENTARIO, p) EIVE, QVI rationes ITERVM SIBI EDI POSTVLABIT, CAVSSA COGNITA EDI IVBEBO. q)

§. V. Si quis r) DOLO MALO s) non edet: in eum, quan-

edere rationes quisquam tenetur, quam vbi fecit argentariam, nisi quis exemplum sibi suis sumtibus transmitti petat: VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 4. §. 5. D. eod.* quo casu et spacium temporis, ad describendas proferendasque rationes, argentario merito indulgetur. PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 5. D. eod.*

n) DIE ET CONSVLE.] Neque enim accepta et data adparere possunt, sine die et consule. VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 1. §. 2. l. 6. §. 6. D. eod.*

o) *Edi postulabit.*] Ita PAVLLVS *Lib. III. ad Edict. l. 9. §. 3. D. eod.* Nec interest, cum ipsone argentario sit controuersia, an cum alio. CAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 10. pr. D. eod.*

p) Item ARGENTARIO.] Superest haec edicti pars apud VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 6. §. 8. D. de edendo.* Caussae autem cognitio ideo necessaria est, quod ordinarie rationes non redduntur argentario, sed si se forte ruina, naufragio, incendio, similiue casu, codicem perdidisse, probauerit. VLP. *ibid. l. 6. §. 9. D. eod.*

q) EDI IVBEBO.] Id quoque iubet praetor non aliter, quam caussa cognita. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 10. D. eod.* Iustas vero caussas, ob quas quis sibi rationes iterum edi postulare possit, recenset PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 7. pr. D. eod.* qui paullo post §. 1. monet, ITERVM hic non esse δευτέρως, *secundum*, sed πάλιν, id est, quotiescumque opus sit. Videatur Strauch. *Lexic. Partic. iur. p. 112. sequ.*

r) *Si quis.*] Hanc edicti partem restituimus ex VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 8.* et PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 9. D. de edendo.*

s) DOLO MALO.] DOLO MALO non edere et is videtur, qui edidit, sed malitiose, vel qui in totum non edidit: VLPIAN. *ibid. l. 8. pr. D. de edendo.* non autem, qui a loco, vbi edendum est, abest. Nam frustrandae actionis caussa latitare non videtur, qui

quantum poſtulantis intereſt, rationes editas non eſſe, t) cauſa cognita, iudicium dabo. u)

TIT. X.
DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS. a)

PACTA

qui praeſens ſuſcipere iudicium non compellitur. VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 3. D. de iudic.* Atqui ne praeſens quidem iudicium ſuſcipere cogitur argentarius, quia edere non tenetur rationes, niſi eo loco, vbi argentariam exercuit. *l. 4. §. 5. D. de edendo.* Denique et iis, qui ob aetatem, ruſticitatem, vel lubricum ſexus non ediderunt, ſubuenire ſolere praetorem, docet VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 5. D. de edendo.*

t) *Editas non eſſe.*] Datur haec actio in id, quod intereſt. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 4. D. eod.* Additur autem: RATIONES EDITAS NON ESSE. Inde enim aeſtimatur, quantum actoris interſit, illo tempore, non quantum poſtea intereſſe coeperit. VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 1.* CAIVS *Lib. I. ad Edict. prou. l. 10. §. 3. D. eod.*

u) *Iudicium dabo.*] Eſt haec actio IN FACTVM DE EDENDO, quae tunc datur, quando alia non ſuppetit. Procuratorem enim noſtrum ad edenda inſtrumenta compellimus actione *mandati:* ſocium actione *pro ſocio,* tutorem *arbitrio tutelae.* PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 9. pr. D. de edendo.* Ceterum haec actio heredi quidem, at non aduerſus heredem, niſi ex proprio eius facto, immo ne poſt annum quidem dari, monet VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 13. D. eod.*

a) DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS.] Rationem ordinis iam ad ſuperiorem titulum reddidimus. Integrum edictum ſeruauit VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 7. §. 7. D. de pact.* et ex parte Iuſtinianus Imp. *l. 29. C. eod.* iuſtis vero commentariis illuſtrarunt Ge. Conrad. Cruſius, (vid. *Theſaur. Iur. ciu. Tom. I. p. 672.*) et Ger. Noodt, cuius libellus bonae frugis pleniſſimus *Tomo I. Operum p. 483.* occurrit. Inter alia obſeruat Cruſius, titulum hunc inſcriptum fuiſſe *de pactis et conuentionibus,* ſimilemque fuiſſe rubricam in Codicibus Gregoriano, Hermogeniano et Theodoſiano, nec non in *Paulli recept. ſent. I, 8.* ac proinde mirum videri, Cuiacium apud Paullum reſcribendum putaſſe: *de*

PACTA CONVENTA, b) QVAE NEQVE DOLO MALO

de pactis et conuentis: quum tamen vetus *Auctor consultationis* ab ipso Cuiacio editus, hunc Paulli titulum laudet sub rubrica: *de pactis et conuentionibus vel transactionibus.* Enimuero in Codice Gregoriano *titulus II. Libri I.* et in Hermogeniano *titulus IIII.* inscribitur *de pactis et transactionibus*, non *de conuentionibus.* Et *auctor consultationis* non semel illum Paulli titulum, sed diuersimode admodum citat. Nam *Capite III.* laudat Paulli titulum *de pactis et conuentionibus vel transactionibus: Capite VI. de pactis et transactionibus. Cap. VII.* modo *de pactis*, modo *de pactis et conuentis:* vt omnino incertum sit, quomodo sese habuerit illa rubrica, quamuis omnino verisimillimum videatur, Praetorem scripsisse *de pactis et conuentionibus*, vel *de pactis conuentis*, vel, quod aeque Latinum est, *de pactis et conuentis.* Transactionis in rubrica factam esse mentionem, dubitare me fateor, immo plane adsentior Ant. Schultingio, ita scribenti *in Iurispr. anteiustin. p. 218. De transactionibus separatum Edictum propositum non fuit: sed, quae in pactis habent locum, et in transactionibus, quae interueniente pacto fiunt, ordinarie obtinebunt. Quia tamen in transactionibus nonnulla aliter se habent, ac in aliis pactionibus; Tribonianus de illis quoque speciali titulo in Pandectis et Codice agi, consultius esse existimauit.*

b) PACTA CONVENTA.] CONVENTIO quid sit, ostendit VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 1. §. 3. D. de pact.* Eius species sunt PACTVM et CONTRACTVS. PACTVM a *pactione* dictum existimat VLPIANVS. *ibid. l. 1. §. 1. 2. D. eod.* quum potius vtrumque sit a vetere verbo *pago*, quo decemuiros vsos esse in XII Tabulis, nouimus. Auct. *ad Herenn. II, 13.* Quinctilian. *Inst. Orat. I, 6.* Quum vero pactum sit duorum vel plurium in idem placitum consensus, vel, vti rem exprimit Aristot. *ad Nicomach. VIIII, 6.* περὶ τὰ πρακτὰ ὁμόνοια· consequens est, vt pacisci possint, qui possunt consentire, PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 4. §. 1. D. de pact.* siue EXPRESSE per verba, siue TACITE et ipso facto, veluti redditione chirographi, PAVLL. *ibid. l. 2. D. eod.* vel illatione rerum in aedes conductas. PAVLL. *ibid.*

l. 4.

MALO, c) NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM, d) NEQVE QVO FRAVS

l. 4. pr. D. eod. Sic et conditiones quasdam pactis tacite inesse, obseruat IDEM *ibid. l. 4. §. 2. D. eod.* Aliquando iis accedebat iusiurandum, quod, quoties propter certam rem praestandum est, ne parentibus quidem, vel patronis remittitur. IDEM *ibid. l. 14. D. de iureiurando.* Ex quibus fragmentis eorumque ἀλληλεγχία satis intelligitur, edicti interpretes longissimum hic instituisse tractatum de PACTIS, vel CONVENTIONIBVS, diuersisque eorum generibus. Nos hic praecipuas tantum partitiones adferemus. Primum pacta vel PVBLICA sunt, de quibus VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 5. D. de pact.* vel PRIVATA. Haec vel LEGITIMA, de quibus PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 6. D. eod.* vel IVRIS GENTIVM. Ex his porro alia actiones producunt, quae hodie NON NVDA vocamus, alia exceptionem tantum pariunt, quae NVDA adpellantur. VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 7. §. 4. D. eod.* NON NVDA ciuilem obligationem producunt, vel quia NOMEN vel CAVSSAM habent, ac proinde in CONTRACTVM transeunt, vel quod in continenti ACCEDVNT contractibus bonae fidei. VLPIAN. *ibid. l. 7. pr. et §. sequ. D. eod.* Denique pacta vel IN REM sunt, vel IN PERSONAM: quorum pactorum differentiam non tam ex verbis, quam ex mente atque intentione contrahentium aestimandam esse, monet VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 8. l. 22. l. 26. D. eod.* In dubio saltim magis in rem, quam in personam concepta esse praesumuntur, nisi is, vnde petitur, contrarium liquido probet. CELS. *Lib. I. Digest. l. 9. D. de probat.*

c) DOLO MALO.] Quid sit DOLO MALO pacisci, ad hunc locum docet VLPIANVS *Lib. IIII. ad Edict. l. 7. §. 9. 10. 11. D. de pact.* Eo pertinent omnia pacta contra bonos mores inita, vel ad circumueniendos alios comparata, quale est illud: DO TIBI DECEM, VT VIGINTI REDDAS, de quo PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 17. D. eod.* itemque si sibi stipulatur maritus, vt in dote praeter dolum malum nihil praestare cogatur. VLPIAN. *Lib. IIII. ad Edict. l. 6. D. de pact. dot.*

d) EDICTA PRINCIPVM.] Pacta, contra leges inita, irrita esse, tralatitium est. *l. 5. C. de legib.* eoque

FRAVS e) CVI EORVM FIAT, FACTA ERVNT, f) SERVABO.

eoque pertinent fragmenta CAII *Lib. I. ad Edict. prou. l. 28. pr. D. de pact.* et VLPIANI. *Lib. IIII. ad Edict. l. 7. §. 16. D. eod.* Quo posteriore loco iureconsultus: *Generaliter*, inquit, *quoties pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet, nec* LEGARI, *nec iusiurandum de hoc adactum, ne quis agat, seruandum est.* At quid PACTVM LEGARE? Alios malle: NEC LIGAT, QVVM NEC IVSIVRANDVM *d. h. a. s. s.* refert Cuiacius *Obseru. I, 24.* qui tamen τὸ LEGARI defendit, quod et Florentinus Codex illud habeat, et Graeci hic seruarint Latinum λιγατεύειν, et sensus liquidus sit, contra leges nec pactum, nec legatum, nec iusiurandum seruandum esse. Sed quamuis sensus ita sit satis commodus: nescio tamen, an eum fundant verba Vlpiani. Quare aut fallor ego, aut probanda est coniectura Mureti *Obs. iur. Cap. X.* legentis ADLEGARI, aut ex lege geminationis rescribendum: *Et generaliter, quoties pactum a iure communi remotum est, seruari hoc non oportet. Oportet nec legari, nec iusiurandum, cetera.* Hinc seruanda non sunt pacta priuatorum contra rem-publicam inita, quum de priuatis quisque iure paciscatur, VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 13. D. eod.* adeoque et de iniuriis: PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 17. §. 1. D. eod.* immo et de re iudicata, quamuis transigi, si de ea litigantibus satis constat, non possit. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 13. D. eod.* et *l. 11. D. de transact.* Alia pacta contra leges et ius commune inita recensent VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 18. sequ. l. 10. l. 29.* et CAIVS *Lib. I. ad Edict. prou. l. 28. pr. et §. 1. et 2. D. de pact.*

e) FRAVS.] Quis IN FRAVDEM LEGIS aliquid facere dicatur, explicat VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict., l. 30. D. de legib. l. 7. §. 10. D. de pact.* Idem sequente *§. 11.* meminit verborum edictalium: NEQVE FIAT, ex quibus Accursius collegit, quaedam Edicti verba periisse. Sed verba haec non alia esse, quam quae hic exstant, recte obseruauit Muret. *Obs. iur. ciu. Cap. X.* quamuis eius coniecturam de siglis parum probabilem existimemus.

f) FACTA ERVNT.] Hic veteres iureconsulti varias quaestiones suo more, mouent, veluti de pactis procuratorum: VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 2. l. 12. D. de pact.* PAVLL.

VABO. g)

TIT. XI.

DE IN IVS VOCANDO. a)

(VLP. LIB. V. PAVLL. LIB. IIII. GAI. LIB. II.)

Eum, qui magistratum potestatemue habebit, b) quiue legatione

PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 11. l. 13. D. eod.* tutorum et curatorum: PAVLL. *ibid. l. 15. D. eod. l. 22. D. de administr. et peric. tutor.* filiorum familias et seruorum: PAVLL. *ibid. l. 19. l. 21. D. de pact.* GAI. *Lib. I. ad Edict. prou. l. 18. l. 20. l. 30. D. eod.* fideiussorum: PAVLL. *ibid. l. 23. l. 25. D. eod.* correorum: IDEM *ibid. l. 25. l. 27. D. eod.* magistrorum societatis: VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 14. D. eod.* denique emtorum hereditatis. VLPIAN. *ibid. l. 16. D. eod.*

g) SERVABO.] Seruat pacta praetor, tum ex nudis dando EXCEPTIONEM, VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 7. §. 2. 3. 4. 5. D. de pact.* tum ex legitimis et quibusdam adiectis ACTIONEM indulgendo. PAVLL. *Lib. III. ad Edict. l. 6. D. eod. l. 7. D. de naut. foen.* VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 7. §. 5. 6. D. de pact.* Compromissum etiam inter pacta est, quod tamen actionem non parit, sed exceptionem, quamuis ex eo, si stipulatio intercessit, peti possit poena conuentionalis. VLPIAN. *Lib. IV. ad Edict. l. 2. D. de exception.* Ex transactione vero et actio nasci potest, et exceptio. HERMOGEN. *Lib. I. Epitom. iur. l. 16. D. de transact.*

a) DE IN IVS VOCANDO.] Titulos, qui ad in ius vocationem pertinent, superioribus posteriores fuisse, vel id argumento est, quod ab eo nouos Commentariorum libros inchoarunt VLPIANVS, PAVLLVS et GAIVS. De ipsorum insequentium titulorum ordine nulla est dubitandi ratio. Tribonianum enim in Pandectis, multoque pressius in Codice hic sequutum esse Edicti perpetui ordinem, iam obseruarunt Ob. Giphan. *Oecon. Iur. p. 124.* et Ger. Noodt *Tomo II. Op. p. 64.* Rubricam huius tituli his ipsis verbis conceptam esse, discimus ex *l. 1. §. 11. D. de postul.*

b) *Potestatemque habebit.*] Potestatem habere dicuntur, qui coërcere, et in carcerem duci iubere possunt. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. de in ius voc.* Veteres iureconsulti hos magistratus VOCATIONEM, adeoque et PREN-

gatione fungetur, d) item infantem, e) furiosum, mente captum, seruum, f) denique quemcumque de domo sua,

PRENSIONEM habere dicebant, quum contra, qui *prensionem* habebant, non ideo et *vocationem* habere dicerentur. Qua de re ex Varrone et Ateio Capitone quaedam excerpsit Gell. *Noct. Attic. XIII*, 12. Varronem hic audire operae fuerit pretium: *In magistratu*, inquit, *alii habent* VOCATIONEM, *alii* PRENSIONEM, *alii neutram.* VOCATIONEM, *vt consules et ceteri, qui habent imperium:* PRENSIONEM, *vt Tribuni plebis et alii, qui habent viatorem: neque* VOCATIONEM *neque* PRENSIONEM, *vt Quaestores et ceteri, qui neque lictorem habent, neque viatorem. Qui* VOCATIONEM *habent, iidem prendere, tenere, abducere possunt, et haec omnia, siue adsunt, quos vocant, siue acciri iusserunt.* Qui itaque *vocationem* habebant, iis ius erat et absentes vocandi, et prehendendi praesentes. Qui *prensionem*, praesentes tantum prehendi, non vocare absentes poterant. Qui *neutram*, ii nec coërcebant iure quemquam, nec in carcerem duci iubebant. Quamobrem hi recte in ius vocantur, vti denuo obseruauit Varro apud Gellium *Noct. Attic. XIII*, 13, dum scribit: *Qui potestatem neque* VOCATIONIS *populi viritim habent, neque* PRENSIONIS, *eos magistratus a priuatis in ius vocari est potestas. M. Laeuinus Aedilis Cur. a priuato ad praetorem in ius est eductus: nunc stipati seruis publicis, non modo prendi non possunt, sed et vltro submouent populum.* In ius ergo vocari poterant XXviri, Quaestores, immo et Aediles curules, antequam seruis publicis stipati incederent: idque vetus principium et IVLIANI adhuc temporibus omnino valuit.

d) *Legatione fungetur.*] Legati enim gaudebant iure domum reuocandi, de quo CAI. *Lib. II. ad Edict. prou. l. 8. D. de iudic.*

e) *Infantem.*] Ita VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 4. pr. D. de in ius voc.* iuncta *l. 22. pr. D. eod.* Pubertati proximus ob delictum quoque recte vocabatur, capax quippe et furandi, et iniuriae faciendae. CAI. *Lib. II. ad Edict. prou. l. 111. pr. D. de reg. iur.*

f) *Seruum.*] Siue ex contractu, siue ex delicto seruorum aliquid petatur, non aduersus seruum, sed aduersus dominum agitur.

ſua, g) vel inde, vbi litis, h) officii, i) ſollemnitatisue vel reipublicae cauſſa k) adeſſe quemquam oportebit, vel die feria-

gitur. Ex contractu actionibus quod iuſſu, tributoria, de peculio, de in rem verſo, ſimilibusque actionibus: ex delictis actionibus noxalibus, de quibus ad hunc locum pluribus agit CAIVS *Lib. II. ad Edict. prou. l. 1. D. de noxal. act.* Sane nec ad titulum *de noxalibus actionibus*, nec ad alterum *ſi ex nox. cauſſ. agatur, quemadm. cau.* pertinere potuit hoc fragmentum, quia CAIVS haec edicta aliis Commentarii ſui libris expoſuit.

g) *De domo ſua.*] Plerique putarunt, neminem de domo ſua in ius vocandum eſſe, quia ſua cuique domus tutiſſimum refugium ac receptaculum ſit, adeo vt inde aliquem extrahens iniuriam inferre videretur. *l. 18. D. de iniur.* Cicero *pro domo ſua Cap. XXXXI. Quid eſt ſanctius, quid omni religione munitius, quam domus vniuscuiusque ciuium? Hic Dii Penates, hic ſacra, religiones, caerimoniae continentur. Hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit.* Sacra itaque Deorum Penatium religionem, ac veluti ius ἀσύλȣ conciliabant domibus. In iis enim erat ἐφάιστιον, *ſacrarium, lararium*, vbi Dii Penates ſumma religione colebantur, adeo vt aliquando illa *pars domus conſecrata* diceretur. Sueton. *Galb. Cap. IV.* Non mirum itaque videri poteſt, iniuriarum poſtulari potuiſſe, qui quem ex aedibus ſuis in ius rapuiſſet, quemadmodum monuit OFILIVS, vetus edicti interpres apud PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 23. D. de iniur.*

h) *Litis.*] Non erat in ius vocandus, qui apud Praetorem agebat cauſſam, vel qui litigandi cauſſa neceſſe habebat in iure vel certo loco ſiſti. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. fin. l. 4. pr. D. de in ius voc.*

i) *Officii.*] Hinc vocandus non erat iudex, dum cauſſam cognoſcebat. VLPIAN. *ibid. l. 2. D. eod.* Finito tamen officio recte vocabatur, veluti ſi litem ſuam fecerat. Quod iudicium contra IVLIANI ſententiam ſtatuit VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 16. D. de iudic.*

k) *Sollemnitatiue vel reip. cauſſa.*] Ex hac ratione in ius vocari nequeunt pontifices, ſacerdotesque, dum ſacris operantur,

rantur, nec reliqui, qui iis adsunt, quique propter loci religionem inde se mouere non possunt. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. de in ius voc.* At quinam illi, qui se inde propter loci religionem mouere non possunt? Ex plerorumque sententia ipsi sacerdotes, quos et alibi Vlpianus *l. 13. pr. D. de vacat. et excus. mun.* a sacerdotio discedere sine religione posse, negat. Sed aliud est, a sacerdotio iudicandi caussa discedere, aliud, propter religionem loco se mouere non posse. Consilium quoque satis calidum est Franc. Duareni, qui *in Comment. ad h. t. Cap. III.* verba illa Tribonianismum redolere, et ad monachos pertinuisse suspicatur. Nobis omnes, qui sacris intererant, videntur intelligendi. Illi enim propter loci religionem inde se mouere non poterant, priusquam sacerdos exclamasset: ΛΑΟΙΣ ΑΛΕΣΙΣ, vel apud Latinos: ILICET! Marqu. Freher. *Parerg. II, 18.* Praeterea sollemnitatis caussa in ius vocari non potuisse existimant eos, *qui equo publico in caussa publica transuehebantur.* VLPIAN. *ibid. l. 2. D. h. t.* Locum enim hunc capiunt de sollemni illa equitum transuectione, quae quotannis, ipsis Idib. Iuliis fiebat ex aedibus Honoris in Capitolium, de qua Isaac. Casaubon. *ad Sueton. Aug. Cap. XXXVIII.* Iac. Raeuard. *Var. II, 15.* et, qui nuper singulari ac pereruditа dissertatione hunc ritum exposuit, V. C. Io. Erardus Kappius. Sed huic Duareni, Cuiacii, Raeuardi, aliorumque doctissimorum virorum sententiae, vti ipsi animaduertunt, non parum refragantur verba IN CAVSSA PVBLICA, pro quibus Raeuardus IN CAPITOLIVM, Hotomanus *Obs. III, 21.* IN CENSV PVBLICO rescribi iubent, maiore audacia, quam verosimilitudine, quum et Florentiae legatur: *in caussa publica*, et haec verba in suo exemplari inuenerint auctores Basilicorum *Lib. VII. tit. VIII.* qui illa vertunt: διὰ δημοσίαν χρείαν. Itaque non sollemnem illam equitum transuectionem in animo habuit VLPIANVS, sed cursum publicum τὸν δημόσιον δρόμον, vti est in Basilicis. Quibus enim in caussa publica iter celerius erat faciendum, ii, dispositis per stationes equis publicis transuehebantur, eiusque rei caussa diploma a Principe accipiebant, vt, eo ostenso, equi illico praeberentur. Plin. *Epist. X, 14. 54. 121. sequ.* Iulius Capitolin. *in Pertinace Cap. I.* Id diploma *sigillum* vocat Lactant. *de mort.* per-

feriato, l) IN IVS VOCARI m) veto.

TIT.

persequ. Cap. XXIV. id est, tesseram, qua non exhibita equi non praebebantur. Scheffer. *de re vehicular. Cap. XVIII. p. 264.* *Diplomata* vero illa, vel *sigilla*, vel *tesseras* Princeps quibusdam necessitatis caussa, aliis pro beneficio dabat, eique rei praeerat LIBERTVS AVGVSTALIS A DIPLOMATIBVS, qualis fuit Aurelius Symphorus, apud Reines. *Inscr. VI, 13. p. 309.* Hi ergo vere *equo publico, in caussa publica transuehebantur:* ac proinde in hoc ipso loco Vlpiani omnino intelligendi sunt, vti iam pridem viderunt Io. Coras. *in Miscell. VI, 11.* et Freher. *Parerg. II, 18.* Denique, vt in viam redeamus, sollemnitatis caussa in ius vocandi non erant, qui vxorem ducebant, vel quae nubebant, itemque qui funus familiare ducebant, iustaque faciebant mortuo. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. eod.* Quod postremum et ad eos, qui funus prosequuntur, porrectum est. *l. 3. D. eod.*

l) *Die feriato.*] Id Marci Aurelii Imp. oratione et ad ferias messis et vindemiarum productum est. *l. 1. pr. D. de fer.* Erant tamen caussae, de quibus et feriatis diebus ius dici poterat, de quibus VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. de fer.*

m) IN IVS VOCARI.] *In ius vocare* est iuris experiundi caussa vocare. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 1. D. de in ius voc.* De ritu in ius vocandi omnia peruulgata sunt. Monere tamen iuuat, videri illos falli, qui vilioris tantum conditionis homines, veluti fures, raptores, lenones, obtorto collo in ius rapi potuisse contendunt, et in his Hopperum *de arte iur. Lib. III.* Raeuardum *ad XII Tab. Cap. V. p. 27.* Bachou. *ad Treutler Diss. IV, 1. litt. B.* et Gundlingium, cuius singularem ea de re dissertatiunculam insertam Gundlingianis, legere me memini: nec minus falli, qui inter honestiores vilioresque personas hoc discrimen statuunt, quod illae non nisi praeuia antestatione, hae et sine illa in ius potuerint rapi, idque velle existimant Plautum, *Pers. IV, 9. v. 10.*

DO. *Nonne antestaris?* SA. *Tuin' ego caussa, carnufex,*
Cuiquam mortali libero aures atteram?

Sed iocum comicum sapit illa oratio. Leges ipsae inter personas honestiores vilioresque non distin-

TIT. XII.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT. a)

Qui ex quacumque caussa IN IVS VOCATI erunt, eos aut ire, AVT de iudicio sisti SATIS CAVTVMVE DARE oportebit. b)

§. I.

distinguunt: et exempla docent, eodem modo et honestiores et viliores personas in ius vocari consueuisse. Narrantem supra audiuimus Varronem, *M. Laeuinum, Aedilem Curul. a priuato ad praetorem in ius* DEDVCTVM ESSE. Et multo post etiam integrae existimationis homines in ius raptos, legimus. Sic Dinonem auditorem, nullius criminis reum, ob didactrum non solutum, in ius rapit philosophus, *περιθεὶς γε αὐτῷ θοιμάτιον περὶ τὸν τράχηλον, καὶ ἐβόα, καὶ ὠργίζετο, pallio eius collo iniecto, vociferans et excandescens admodum.* Lucian. *Hermotim. p. 511. Tomo I. Op.* Et apud Eumdem *in Lexiph. p. 829. Tom. I.* ob diuulgatum initiatorum quorumdam nomen a sacerdotibus obtorto collo in ius rapitur Dinias, homo cetera honestissimus. Passim equidem occurrunt in ius vocandi formulae paullo duriores, et quas vix conueniri dixeris viris honestioribus, quales illae: Ἐίληφά σε, ὦ κατάρατε, *Cepi te, o scelesto,* ἕπε μυαρὲ πρὸς δικαστήριον, *sequere, scelestе, ad tribunal,* Lucian. *in bis accus. Tom. II. p. 221.* nec non illa apud Horat. *Serm. I, 9. v. 75.* *Quo tu,* TVRPISSIME? et apud Martialem *Epigr. I, 104. v. 11.*

In ius, O FALLAX *atque* INFICIATOR, *eamus.*

Sed qualis vir, quem vocabant, talis et oratio erat, nec probabile est, viros etiam honestiores verbis tam iniuriosis compellatos esse: quamuis, quod ad ipsam in ius vocationem attinet, eos nulla praerogatiua donauit praetor, sed parentes tantum, patronos, patronas, matronas, de quibus plura suo loco.

a) CAVTVM DENT.] Eumdem hic ordinem seruasse praetorem, quem in Pandectis deprehendimus, iam supra dictum. Edicta vero, quae ad in ius vocationem pertinent, per plures titulos sparsa fuisse obseruat Hub. Giphan. *Oecon. iur. p. 124.*

b) *Oportebit.*] Verba edictalia, litteris expressa maiusculis in rubrica supersunt, ex qua et ipsam edicti

§. I. Si satisdare volent, c) eos fideiussores LOCVPLETES d) dare iubebo.

§. II. SI QVIS PARENTEM, e) PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS AVT PARENTES PATRONI PATRONAEVE, LIBEROSVE SVOS, f) EAMVE, g) QVAM IN POTESTATE

edicti sententiam eruimus. Ceterum praetor hic ob oculos habuisse videtur legem XII Tabularum: SIN IOVS VOCATQVEAT, apud Ciceron. *de Legib. II, 4.* Aliquando et ad incompetentem vocatus magistratum ire tenebatur: VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 5. D. de iudic.* idque ideo, vt exceptionem vel praescriptionem fori ibi opponeret. Quare et iis erat eundum, qui priuilegio domum reuocandi gaudebant, quamuis hi non recte in ius vocarentur. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. eod.* multoque magis eundum erat iis, qui ius agendi esse negabant aduersariis. VLPIAN. *ibid. l. 41. D. de locat.* CAI. *Lib. II. ad Edict. prouinc. l. 111. §. 1. D. de reg. iur.*

c) *Satisdare volent.*] Haec quoque sententia facile probatur ex toto hoc titulo, et maxime ex *l. 2. D. qui satisd. cog.*

d) LOCVPLETES.] Quinam sint fideiussores LOCVPLETES, ad hunc locum explicauit VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. qui satisd. cog.*

e) SI QVIS PARENTEM.] Integram hanc edicti partem seruauit VLPIAN. *ibid. l. 2. D. qui satisd. cog.* vbi et matrem, et patrem in aui potestate constitutum parentum nomine venire, praetoremque magis ad naturalem necessitudinem, quam ad potestatem patriam, respexisse obseruat.

f) LIBEROSVE SVOS.] Hoc edictum ad omnes liberos, siue ex masculino, siue ex feminino sexu descendentes, ac proinde et ad nepotes ex filiabus pertinet. VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 3. D. eod.*

g) EAMVE.] Pleraeque editiones hic habent: EVMVE, QVEM IN POTESTATE HABEBIT. Sed quid attinebat seorsum exprimere eum, qui in potestate esset, quum iam antea liberos memorasset? Primus ergo monuit Cuiac. *Obseru. VII, 11.* rescribendum esse EAMVE, QVAM IN POTESTATE HABEBIT, quam emendationem exempla sequentia *vxoris* et *nurus* manifesto exigunt. Vxores enim, quae in manum conuenerant, vel in mariti; vel, si filiofamil. nupsissent, in soceri potestatem transisse,

STATE HABEBIT, VELVTI VXOREM VEL NVRVM, IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVNQVE FIDEIVSSOR h) IVDICIO SISTENDI CAVSSA ACCIPIATVR.

TIT. XIII.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT.

NI IERIT, a) qui in ius erit vocatus, neue satis cautumue dederit, is, prout res erit, mulctabitur. b)

§. I. Si quis satis cautumue dederit, neque ille sistetur c) in fideiussorem, QVI QVEM IVDICIO SISTI PROMISIT, TANTI,

transisse, ostendimus *in Commentar. ad Leg. Pap. II, 11. p. 238.*

h) FIDEIVSSOR.] *Qualiscumque fideiussor*, id est, etiam non locuples, quod ad facultates attinet. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. §. 4. D. in ius voc. vt eat.* Pro locuplete enim accipitur fideiussor qualiscumque in personis necessariis. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 3. D. eod.*

a) NI IERIT.] Vetus est haec formula, quam ab ipsis Decemuiris Praetor veluti per manus traditam acceperat, qui in XII Tabulis dixerant: NIT ANTESTAMINO. Porphyrion *ad Horat. Serm. I, 9. extr.* Eam suo more retinuisse Praetorem, ex rubrica huius tituli patet.

b) *Mulctabitur.*] Mulctam interminatum esse Praetorem iis, qui in ius vocati non ierint, discimus ex *l. 2. §. 1. D. eod.* Quum vero huius mulctae quantitas nusquam exprimatur: probabile est, eam fuisse arbitrariam *pro iurisdictione iudicis*, (vel potius magistratus,) vti loquitur siue Paullus, siue Tribonianus, *d. l. 2. §. 1. D. h. t.* vbi et exceptiones, quae ab hac mulcta liberant, recensentur.

c) *Neque ille sistetur.*] Attamen liberabantur fideiussores, si reus, priusquam sisteretur, decesserat. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 4. D. qui satisd. cog.* Mortuum enim sisti, eo minus intererat actoris, quo certius est, ne hostem quidem, fato functum, si vel maxime offerretur, receptum esse a gentibus humanioribus. Exemplum huiusmodi deditionis, ob mortem irritae, est apud Liuium *VIII, 39.*

TANTI, QVANTI EA RES ERIT, d) ACTIONEM DABO, vel IN BONA EIVS, QVI, QVVM IVDICIO SISTENDI CAVSSA FIDEIVSSOREM DEDISSET, e) FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT, VEL CVI HERES NON EXSTABIT, QVIue EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT, NEQVE POTESTATEM SVI FECERIT, f) NEQVE DEFENDETVR, g) IRI IVBEBO.

TIT. XIIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR. a)

PAREN-

d) EA RES ERIT.] Verba haec Edictalia seruauit interpretatusque est VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. qui satisd. cog.* vbi, fideiussores in veram quantitatem conueniri, monet, nisi in certam tantum summam fideiusserint.

e) FIDEIVSSOREM DEDISSET.] Hanc quoque Edicti partem debemus VLPIANO *Lib. V. ad Edict. l. 2. D. ex quib. causs. in possess. eat.* Ceterum veterem illam, ac tralatitiam esse Edicti partem, probamus ex insigni loco Ciceronis *pro P. Quinct. Cap. XIX. Recita Edictum:* QVI FRAVDATIONIS CAVSSA LATITABIT. *Non est is Quinctius, nisi si latitant, qui ad negotium suum, relicto procuratore proficiscuntur.* CVI HERES NON EXSTABIT. *Ne id quidem.* QVI EXSVLI CAVSSA SOLVM VERTERIT.

f) POTESTATEM SVI FECERIT.] Potestatem sui non facit, qui id agit, ne sui copiam habeat aduersarius. Itaque Praetor latitantis bona possideri iubet. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. §. 4. D. ex quib. causs. ad eumd. iud. eat.*

g) NEQVE DEFENDETVR.] Intelligendum hoc παρατατικῶς, vt neque sufficiat, defendisse vmquam, nisi duret defensio, neque obstet, si nunc offeratur defensio. Contra et is defendi intelligitur, qui per absentiam in nullo deteriorem caussam aduersarii fecit. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 2. §. 4. D. si quis in ius voc. non ier.* Quae omnia insignem lucem capiunt ex laudata Ciceronis oratione *pro P. Quinctio.*

a) NEQVE DVCANTVR.] Titulum hunc cum hac ipsa rubrica exstitisse in Edicto Praetoris, ex eo patet, quod CAIVS librum singularem edidit *ad titulum Edicti vrbici: Qui neque sequantur, neque ducantur,* ex quo libro super-

PARENTEM, b) PATRONVM, c) PATRONAM,

superest fragmentum *l. 48. D. de verb. signif.* Add. Cuiac. *Obseru. II, 66.* et Duaren. *Disp. anniuers. I, 1.* Subiunximus eum superiori, quia et in pandectis coniungi videmus rubricas: *Si quis in ius vocatus non ier. siue quis eum vocau. quem ex Edicto non debuer.* Ceterum primum huius edicti caput integrum seruauit VLPIANVS *Lib. V. ad Edict. l. 4. §. 1. D. de in ius voc.*

b) PARENTEM.] Hoc nomine hic veniunt adscendentes omnes, quamuis, qui vltra tritauos sunt, maiores potius, quam parentes, vocentur. Nec interest, siue ex seruili contubernio, siue ex iusto matrimonio, siue ex illegitimo concubitu liberos procrearint. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 2. D. de in ius voc.* Ita saepe veteres *parentes* vocant omnes maiores, veluti Virgil. *Aen. II. v. 448.*

Auratasque trabes veterum decora alta PARENTVM.

Add. *Aeneid. III. v. 95. et X. v. 827.* De matre quoque eo minus dubitatur, eam parentis vocabulo comprehendi, quo illa semper certior est. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 5. D. eod.* Ad adoptiuum patrem hoc edictum, soluta potestate, non pertinet: naturalem autem, ne durante quidem adoptione, vocare licet. PAVLL. *ibid. l. 7.* VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 8. pr. D. eod.* Emancipatus tamen impetrata venia parentem recte vocat. *l. 3. C. de in ius voc.*

c) PATRONVM.] PATRONVS quis fit MANVMISSIONE, IVREIVRANDO, DETECTA COLLVSIONE et RE IVDICATA. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 8. §. 1. D. de in ius voc.* Quod ad MANVMISSIONEM attinet, nihil interest, directe quis manumiserit, an ex fideicommisso. Nam et ita manumittens in ius vocari nequit, praeterquam in id, vt manumittat. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 9. D. eod.* Sed et, qui hac lege emit, vt manumittat, nec manumissor, capite minutus, (excepto deportato,) a liberto recte in ius vocatur. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 6. D. eod.* Porro patronus vocari non potest, qui libertum inscius adrogauit, vel is, cuius libertus ius aureorum annulorum impetrauit: VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 6. eod.* nec is denique, qui in villa, lictore non praesente, manumisit. Eo enim pertinet fragmentum elegantissimum VL-

 PIANI

NIANI *ibid. l. 8. D. de manum. vind. Ego, quum in villa cum Praetore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi* LICTORIS *praeſentia non eſſet.* Quamuis enim manumiſſio per vindictam ſine lictore non poſſet explicari, et libertas poſita videretur

In feſtuca, quam LICTOR *iactat ineptus.*

Perſ. *Sat. V. v. 175.* et ibi Cornut. tantus tamen erat libertatis fauor, vt et manumiſſio ſine lictore et feſtuca facta ſeruo prodeſſet, quamuis hic ad plenam libertatem non adſpiraret. Hinc apud Plaut. *Menaechm. V, 9. v. 88.* Meſſenio, ſeruus, a Menaechmo liber eſſe iuſſus, gratulanti alteri libertatem reſpondet: *Sed meliore opus eſt auſpicio, liber perpetuo vt ſiem*, id eſt, vindicta, vti illum locum recte interpretatur Lipſius et Petr. Pithoeus. Nec minus eſt notabile exemplum Antiſtii Labeonis, patris, qui teſte, Appiano *de bello ciuili Lib. IV. p. 669.* quum iam mori decreuiſſet πιϛοτάτῳ τῶν οἰκετῶν τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιϛρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐϛὶ Ῥωμαίοις ἐλευθερῶν, ἐπεϛρεφομένῳ δὲ ξίφος ἔδωκε, καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε· *fideliſſimum ſeruorum dextra prehendens, et circumagens in girum, vti mos eſt Romanis manumittentibus, ei tradidit gladium, iugulumque praebuit.* Denique neſcio, an non eodem pertineat vetus monimentum, quod exhibuit V. C. Io. Fridric. Chriſtius *Noct. Halenſ. Specim. II.* vbi domini quidem et ſeruorum manumittendorum itemque Praetoris imagines: nullum lictoris veſtigium: immo ipſe potius Praetor tenet virgam vel ſcuticam, quam alias lictor iactare ſolebat. Et tamen antiquiſſimum eſt hoc monimentum, ex Iac. Marchuccii *Antiquitatibus ſtatuariis vrbis Romae*, quae Romae MDCXXIII. prodierunt, deſumtum. Vt vero e diuerticulo redeamus in viam, ad hanc Edicti partem porro monent interpretes noſtri, in ancillam ea lege venditam, vt proſtituta libera eſſet, et tamen contra legem venditionis proſtitutam, non emtorem, ſed venditorem iura patronatus habere. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 10. §. 1. D. de in ius voc.* Non autem erat patronus, contra quem iudicatum fuerat, quoue deferente iurauerat ſeruus, ſe eſſe ingenuum, vel a quo coactus ſeruus iurauerat, ſe libertum vxorem non ducturum. VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 1. 2. D. eod.* Cuius iuris originem oſtendimus *in Commentar. ad Leg. Iul. et Pap. II, 17. p. 306.*

Deni-

NAM, d) LIBEROS, e) PARENTES PATRONI PATRONAE IN IVS SINE PERMISSV MEO f) NE VOCET. g)

§. I. SI QVIS h) EVM eamue, QVEM quamue EX EDICTO meo NON DEBVERIT, VOCABIT: i) EVM eamue NEQVE SEQVI,

Denique nec ei salua erant patronatus iura, cuius libertus natalium impetrauerat restitutionem: multoque minus in seruum publicum manumissum iura illa vindicare sibi poterant municipes singuli. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 4. D. eod.*

d) PATRONAM.] PATRONA alias dicitur, quae manumisit. At interpretatione hoc edictum et ad patroni vxorem prolatum est. *l. 1. C. de in ius voc.*

e) LIBEROS.] *Liberi* hic intelliguntur omnes, etiam in adoptionem dati, immo et nepotes, in familia adoptiua suscepti, modo nondum emancipati. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 5. 7. 8. 9. D. de in ius voc.* Si liberta ex patrono peperit, ne hoc quidem casu se mutuo vocant liberta eiusque filii. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 10. D. eod.* Contra indignus eo honore videtur, qui capitis accusauit libertum, vel qui illum per calumniam in seruitutem petiit. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 10. §. 11. D. de in ius voc.*

f) SINE PERMISSV MEO.] Permittit vero praetor has personas vocari, si actio non sit famosa, vel quae pudorem sugillet. Ob huiusmodi enim caussas non permittit, nisi caussa cognita. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 12. D. eod.*

g) NE VOCET.] Quod edictum ne tunc quidem cessat, quando patronus, tamquam alterius tutor, curator, actor, defensor, in ius vocandus est. At ipsius patroni tutor vel curator impune vocatur. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 10. §. 13. D. eod.*

h) SI QVIS.] Verba ipsa Edicta, praeter pauca, quae litteris minusculis expressimus, quaeque ipsa res exigit, supersunt in rubrica, quam supra inueniri monuimus in *l. 48. D. de verb. signif.*

i) VOCABIT.] Hic non solum omnes personae, quas paullo ante recensuerat praetor, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendae, sed et illae adiiciendae videntur, quae morbo, alioue casu, veluti vinculis vel custodia impeditae non eunt. Eo enim pertinet fragmentum CAII ex *libro sing. ad Edict. vrbicum, qui neque sequ. neque duc. l. 48. D. de verb. signif.*

SEQVI, NEQVE DVCI k) oportebit.

§. II. Tum in eum quoque, qui aduerſus edictum meum l) quemquam ſciens, dolo malo, m) in ius vocabit, quinquaginta aureorum iudicium dabo. n)

TIT. XV.

NE QVIS EVM, QVI IN IVS VOCABITVR, VI EXIMAT. a)

NE

k) NEQVE SEQVI, NEQVE DVCI.] Sunt haec verba τυπικὰ vel edictalia, vti ex eodem CAII fragmento patet. SEQVI vero eſt volentis, DVCI nolentis et inuiti. Attamen alias et volentes ducuntur, eoque ſenſu poëta:

DVCVNT *volentem fata; nolentem* TRAHVNT.

l) *Aduerſus edictum meum.*] Datur ergo haec actio aduerſus ipſum vocantem, non aduerſus heredes, neque vltra annum, quia poenalis eſt. VLPIAN. *ibid. l. 24. D. de in ius voc.*

m) *Dolo malo.*] Moderanda videbatur iurisdictio, ſi poeniteret libertum, ſiue patronus non ierit, vel non inuitus ierit: PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 11. D. eod.* multoque magis, ſi ab ignorante ſine dolo malo aliquid aduerſus edictum factum eſſet. CALLISTR. *Lib. I. Edict. monitor. l. 2. D. in ius voc. vt eat.*

n) *Iudicium dabo.*] Si libertus, inopia preſſus, tantam inferre mulctam non poteſt, a praefecto vrbi, tamquam inofficioſus caſtigatur. *l. vlt. D. de in ius voc.* Ignoſcendum tamen minori. Quamuis enim alias haec poena, edicto perpetuo conſtituta, non temere remittatur: *l. 3. C. de in ius voc.* tamen fere in omnibus iudiciis poenalibus et aetati, et imprudentiae ſuccurritur. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 108. D. de reg. iur.* Add. Iac. Gothofred. *in Comment. p. 465.*

a) VI EXIMAT.] Edictum hoc, cuius maxima pars ſupereſt, ideo propoſuerat praetor, vt metu poenae coërcerentur ii, qui in ius vocatos vi eximerent. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 1. pr. D. ne quis eum, qui in ius voc.* Saepe enim eueniebat, vt in ius raptus clamore conuocaret homines, et hi illum eripere conarentur. Sic leno apud Plaut. *Rudent. III, 6. v. 29.* in ius vocatus voci-

NE QVIS EVM, b) QVI, IN IVS VOCATVS ERIT, c) VI EXIMAT, d) NEQVE FACIAT DOLO MAGIS EXIMATVR,

vociferatur: *Obsecro, subueni mi, Charmida, rapior obtorto collo. Viden' me, vt rapior. Non subuenire mihi audes?* Et hic quidem leno surdo narrabat fabulam. At aliquando misertum est in ius rapti, veluti apud Lucian. *Hermotim. p. 511. Tom. I.* Καὶ εἰ μὴ τῶν συνήθων τινὲς ἐν μέσῳ γενόμενοι ἀφείλοντο τὸν νεανίσκον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, εὖ ἴσθι, προσφὺς ἂν, ἀπέτραγεν αὐτοῦ τὴν ῥῖνα ὁ γέρων. οὕτως ἠγανάκτει. *Nisi e familiaribus quidam e manibus illius adolescentem* ERIPVISSENT, *qui forte fortuna ei rei interfuerunt, periculum erat, ne nasum misero mordicus euulsisset senex. Adeo impotenter debacchabatur, impulsus iracundia.*

b) NE QVIS EVM.] Nec tamen incidit in edictum, qui personam, quae in ius vocari non potest, vi eximit: VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. D. h. t.* PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 2. D. eod.* nec qui alio, quam quo debuerat, vocatum eximit: PAVLL. *ibid.* nec qui seruum eximit, quem actor non in ius vocare, sed exhiberi petere debebat. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 3. pr. D. eod.* Nec tamen excusatur, qui exemit eum, qui se per calumniam vocatum queritur, quum non ad eximentem, sed ad iudicem pertineret ea cognitio. PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 4. §. 1. D. eod.*

c) VOCATVS ERIT.] Quum aliud sit IN IVS, aliud ad IVDICEM vocare: ad priorem tantum casum hoc edictum pertinet, neque in illud incidit, qui vocatum ad iudicem exemit. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 3. §. 1. D. h. t.*

d) VI EXIMAT.] vis hic et sine dolo malo sufficit. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. D. h. t.* EXIMERE autem et ERIPERE quomodo differant, docet PAVLL. *Lib. IV. ad Edict. l. 4. pr. D. eod.* Sunt, qui huc referendum putant locum VLPIANI *Lib. V. ad Edict. l. 9. D. de verb. signif.* vbi docet, quid sit PERISSE, vel, vt in Haloandrina est, RAPVISSE, quam posteriorem lectionem acriter tuetur, qui et ipse hoc fragmentum Edicto nostro adcommodat Io. Goeddeus *in Comment. de verb. signif. p. 187.* Sed priorem lectionem non modo codex Florentinus probat, sed et Basilica hic habent ἀπολέσθαι. Immo huic lectioni ipsa suffragatur VLPIANI interpretatio. Et quid hoc fragmentum

ad

TVR, e) si quid aduersus ea factum erit, f) QVANTI EA RES ERIT AB ACTORE AESTIMATA, DE QVA CONTROVERSIA EST, g) in factum iudicium dabo.

TIT. XVI. DE POSTVLANDO. a)

(VLPIAN. ad Edictum nostrum, in quo de eo, quod perierat, vel raptum fuerat, non magis agitur, quam de eo, quod fractum, raptum ruptumque est. Itaque nos cum Cuiacio *Tom. VIIII. Op. p. 487.* potius in numero libri erratum, fragmentumque hoc ex VLPIANI *Libro XV. ad Edictum*, decerptum esse, existimamus. Et talis error etiam in inscriptione *l. 1. D. si pars her. pet.* manifesto admissus est.

e) EXIMATVR.] Edictalia haec verba restituimus ex fragmento PAVLLI *Lib. IV. ad Edict. l. 4. §. 2. D. ne quis eum, qui in ius voc.*

f) *Aduersus ea factum erit.*] Perinde vero est, siue per se quis exemerit, siue per alios. VLPIAN. *Lib. V. ad Edict. l. 5. pr. D. eod.* Si plures exemerunt, aduersus singulos agitur, et exemtus nihilominus manet obligatus. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 3. 4. D. eod.* Si seruus exemit, Dominus sciens in solidum, ignarus rei noxaliter conuenitur. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod.*

g) CONTROVERSIA EST.] Verba haec edictalia explicat VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 1. 2. D. h. t.* Quis vero genuinus huius formulae sensus sit, acriter disceptatum esse nouimus inter Io. Steckium *Vindic. leg. anticrit. Cap. I.* et Iac. Gothofred. *Animadu. iur. ciu. Cap. I.* quorum ille Ant. Fabrum; hic ipsum Steckium impugnat.

a) DE POSTVLANDO.] Quum hic nouum Commentariorum librum auspicentur VLPIANVS, PAVLLVS et CAIVS: nemo dubitabit, quin titulus hic superioribus omnibus, qui ad in ius vocationem pertinent, fuerit posterior. Et quia nulla est ratio, cur ab ordine in Pandectis et Codice seruato discedendum existimemus: nulla quoque ratio suadet, vt priorem illum fuisse negemus titulo *de his, qui notantur infamia.* Rubrica tituli iisdem verbis exprimitur ab VLPIANO *Lib. VI. ad Edict. l. 1. pr. D. h. t.* et ex eiusdem fragmenti

(VLPIAN. LIB. VI. PAVLL. LIB. V. CAL. LIB. III.)

Eum, qui annos septendecim non in totum compleuerit, b) surdumque, qui prorsus non exaudit, pro se aliisque POSTVLARE c) veto. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO

menti §. 1. 3. 5. et 7. discimus, tribus partibus hoc totum edictum constitisse, quarum quodnam fuerit argumentum, ipse his verbis ostendit: QVOSDAM *Praetor in totum prohibuit postulare:* QVIBVSDAM *pro se permisit:* QVIBVSDAM *et pro certis tantum personis et pro se permisit.* INITIVM *autem facit Praetor ab his, qui in totum prohibentur postulare, in quo Edicto aut* PVERITIAM, *aut* CASVM *excusat.* En iustam huius edicti ἀνάλυσιν. Ceterum EXCVSARI hic idem esse, ac prohiberi, res ipsa docet, similemque verbi notionem deprehendimus in *l. 11. D. de decurion.* vbi Cuiac. *Obseru. XXVI, 37.* pro *excusare excuriare* legi iubet.

b) *In totum compleuerit.*] Ita huius edicti sententiam exprimit VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 3. D. de postul.* Quamuis enim adolescentulis Romanis iam anno aetatis decimo sexto toga virilis vel pura dari soleret, Noris. *Cenotaph. Pisan. II, 4. p. 114.* eodemque tempore illi non sine celebritate in forum deducerentur: Ouid. *Fastor. III. v. 787.* Sueton. *Octau. Cap. XXVI. Neron. Cap. VII.* Io. Fr. Gronou. *Obseru. II, 21. p. 398. sequ.* non tamen illico postulabant, sed commendati viro cuidam prudenti et facundo, aliquando sese ad militiam illam forensem praeparabant. Gronou. *Obs. III, 23. p. 654.* Hinc modicam XVII annorum aetatem iudicabat praetor, ad procedendum in publicum, maxima quum eadem aetate, et paullo maiore Nerua, filius, de iure responsitasse diceretur. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 3. h. t.* Quo loco *responsitare* minus esse, quam *respondere*, tradiderunt Maranus, Mornacius et Dionys. Gothofredus: sed sine idonea ratione, ceu demonstrauit Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciu. Cap. II.*

c) POSTVLARE.] Aelius Donatus apud Dionys. Gothofredum *vet. grammatic. p. 1335.* hoc verbum ita interpretatur: POSTVLARE *est, quaedam dicere de altero apud alterum.* At iureconsultis dicuntur POSTVLARE, qui desiderium suum vel amici in iure apud eum,

EGO DABO. d)

§. I. Femina, e) isque, qui vtroque lumine orbatus,

eum, qui iurisdictioni praeest, exponunt, vel alterius desiderio contradicunt. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. h. t.* Quumque hoc sensu et creditores *postulare* dicantur: ea occasione de creditoribus quaedam dixisse videtur VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 10. l. 12. pr. et §. 1. D. de verbor. signif. et l. 2. D. de re iudic.*

d) EGO DABO.] Hanc quoque edicti partem, ipsaque eius verba legitima seruauit, suoque more exposuit VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 4. D. de postul.*

e) *Femina.*] Alterum hoc est Edicti caput, de quo ex instituto VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 5. D. h. t.* Postulare non potuisse feminas, satis notum est, ac proinde eas ita loquentes inducit Iuuenal. *Sat. II. v. 51.*

Numquid nos agimus caussas? ciuilia iura
Nouimus? aut vllo strepitu FORA *vestra mouemus*

Cur vero feminis pro aliis postulare nefas fuerit, non aeque expeditum est. Si credas VLPIANO *ibid. l. 1. §. 5. h. t.* occasionem huic edicto dedit *Carfania* vel potius *C. Afrania*, Licinii Buccionis, senatoris, vxor, inuerecundius, quam pro sexus sui pudore postulans. Hanc enim mulierem VLPIANO ista scribenti in animo fuisse, recte post Andr. Alciatum docent Perizon. *ad Valer. Max. VIII, 3, 2.* et amplissimus Corn. van Bynkershoek *Obseru. IV, 12.* Sed si dicendum quod res est, nihil fere est in illa VLPIANI narratione extra omnem dubitationis aleam positum. Femina illa Vlpiano *Carfania*; Valerio Maximo *VIII, 3, 2. C. Afrania:* quod merito praeferimus, quamuis et *Carfaniae* et *Carfiniae* nomina non ignota Romanis fuerint. Vid. Iuuenal. *Sat. II. v. 69.* Gruter. *Inscr. pag. CCXXXXI, 3. DCCCCLX, 3. DCCCCLXXXXIV, 2.* ac proinde eam formam retinendam existimet Cuiac. *Obseru. XXVI, 38.* Carfania Vlpiani pro aliis procul dubio postulauerat: quia alias non fuisset ratio, cur praetor ob illius latratus edicto prohibere voluerit, ne feminae pro aliis postularent: at C. Afrania Valerii Maximi pro se postulauerat inuerecundius. Vlpianus, Carfaniam suam edicto occasionem dedisse scribit. Valerius Max. talis edicti ne verbo quidem meminit,

tus, f) quiue corpore suo muliebria passus, g) aut capitali crimine damnatus erit, h) quiue operas, vt cum BESTIIS i) DEPVGNARET,

minit, sed tantum C. Afraniam *inusitatis latratibus tribunalia ita exercuisse* ait, *vt muliebris calumniae notissimum enaserit exemplum, et pro crimine improbis feminarum moribus C. Afraniae nomen obiici consueuerit.* Denique ex Plutarchi *comparatione Numae et Lycurgi p. 77.* videre est, iam inde ab vrbe condita foro interdictum fuisse mulieribus, adeo, vt muliere aliquando caussam agente, Deos consulendos censuerit senatus, τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γενομενόν; *ecquid hoc exemplum ciuitati portenderet?* Sed fortassis initio statim mulieres a postulando repulerant Romani: interiecto autem tempore frontem perfricare, et non modo pro se, sed et pro aliis postulare coeperant. Quum vero verecundiae fines omnes transsiliisset C. Afrania, praetor fraena iniicienda putauit illi muliebri licentiae, vetuitque, ne saltim pro aliis postularent feminae. Quum ergo pro se postulare omnino possent: non fecit contra edictum femina, quam Christus in parabola inducit παρέχουσαν τῷ κρίτῃ κόπον, καὶ ὑπωπιάζουσαν αὐτόν, adeoque pro se inuerecundius postulantem. *Luc. XVIII, 5.*

f) *Vtroque lumine orbatus.*] Caecus enim insignia magistratus, nec videre, nec venerari poterat. Quam tationem reddit, ipsamque rem exemplo P. Caeci, Nonnii Asprenatis patris illustrat VLPIANVS *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 5. D. h. t.* vbi legenda, quae notarunt Cuiac. *Obs. XXVI, 38.* et Corn. van Bynkersh. *Obseru. IV. 12.* Caecus ergo, quamuis et senatoriam dignitatem retineret, et magistratum recte gereret, (vti Appii Claudii Caeci exemplum docet *l. 2. §. 36. D. de orig. iur. Liu. Epit. XIII.*) postulare tamen pro alio non poterat. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 5. D. h. t.* Addantur Duaren. *Disp. anniu. I, 23.* et Donell. Comment. *Iur. ciu. XVII, 24.*

g) *Muliebria passus.*] Nisi quis forte vi praedonum vel hostium tam nefanda passus sit. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 6. D. h. t.*

h) *Damnatus erit.*] Quod SCo et ad eos porrectum est, qui ob admissam in iudicio publico calumniam damnati sunt. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 6. D. eod.*

i) BESTIIS.] Verba haec, quae litteris maiusculis expressa sunt, tam-

GNARET, LOCAVERIT, pro aliis apud me ne postulent. k)

§. II. QVI LEGE, l) PLEBISCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO DECRETOVE PRINCIPVM, m) NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR, HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, NE POSTVLENT. QVI EX HIS OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, n) IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, o) PRO ALIO NE POSTVLET, PRAETERQVAM PRO PARENTE, p) PATRONO,

tamquam edictalia, interpretatur VLPIAN. *ibid. l.1. §.6. D. h. t.* vbi distinguit operasne quis ad bestias conficiendas locauerit, an hoc sine mercede, et virtutis ostentandae caussa fecerit, nec in arena se honorari passus sit: itemque, vtrum in arena cum bestiis pugnarit, an mercede conductus extra arenam venatus sit feras, quae regioni nocent. Quod ideo monendum duxit VLPIANVS, quod et amphitheatralis illa laniena VENATIONIS nomine veniret. Iust. Lips. *de Amphitheatro Cap. V.*

k) *Ne postulent.*] Postulare tamen possunt, si tutorum curatorumque officio funguntur, et pupillorum minorumue caussam agunt. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l.1. §.6. l.6. pr. D. h. t.*

l) QVI LEGE.] Tertii huius capitis et sententiam, et ipsa verba τυπικὰ debemus VLPIANO. *ibid. l. 1. §. 7. 8. 9. 11. et l. 7. D. h. t.*

m) DECRETOQVE PRINCIPVM.] Omnes, qui ex edicto, legibus et constitutionibus Principum infamia notantur, (de quibus titulo insequente erit dicendum,) hac edicti parte postulare prohibentur. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 8. D. h. t.*

n) SVPRA SCRIPTI SVNT.] Puta hac ipsa §. *II.* Si enim sint ex superioribus, restitutionem non facile impetrabunt. VLPIAN. *ibid. l.1. §.9. D. h. t.*

o) RESTITVTVS NON ERIT.] Restitutio haec non potest dari, nisi a Principe vel Senatu. An et a Praetore data restitutio sufficiat, ad hunc locum disquirit VLPIAN. *ibid. l.1. §.10. h. t.*

p) PARENTE.] Haec omnia se alibi plenius exsequutum ait VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 11. D. h. t.* Ac proinde nos remittit ad *titulum Edicti XII.* vbi occasione satisdationis de iudicio sisti fusius de parentibus, patronis,

NO, PATRONA, LIBERIS PARENTIBVSQVE PATRONI, PATRONAE, LIBERISVE SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, q) SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA, r) CVI EORVM A PARENTE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA, s) AVT AB EO,

nis, patronorumque liberis et parentibus disseruit.

q) SOCERO.] Haec quoque edictalia verba debemus VLPIANO *ibid. l. 3. §. 1. 2. D. eod.* vbi et prosocerum et prosocrum, progenerum et pronurum, dummodo adhuc duret adfinitas, intelligi debere, monet. Adfinitatem enim apud Romanos aeque, ac Graecos, soluto matrimonio exspirasse, satis notum est, idque ex Terent. *Hecyr. II, 2.* aliisque veterum testimoniis probauimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II, 17. p. 311. sequ.* Add. Arn. Vinn. *ad §. 6. Inst. de nupt.* Henr. Bern. Reinold. *Var. Cap. XXIV.* et Ger. Noodt *ad tit. D. de nupt. p. 495. Tom. II. Op.*

r) FVRIOSO, FVRIOSA.] Ex interpretatione prudentum etiam *pro fatuo* et *fatua. l. 2. D. eod.* Pro omnibus enim, qui in curatione sunt, etiam personae viliores et infames postulare possunt, ceu pluribus ostendunt VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 3. §. 3. et* PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 4. D. de postul.*

s) DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA.] At quomodo tutor curatorue dari potest DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA? Est haec non alia, quam tutela *cessitia.* Quemadmodum enim tutela veluti in bonis erat: ita et cedi poterat alii, eaque cessio in iure fiebat, qua de re quidquid hodie scimus, debemus VLPIANO *tit. XI. §. VII. sequ. et XVII.* vbi praeclara multa adnotauit V. C. Ant. Schulting. *in Iurispr. vet. anteiustin. p. 596. et 600.* Ceterum ex hoc loco, quem interpretes ne attingunt quidem, patet, tutelam cedi potuisse *de maioris partis tutorum sententia*, quum alias in re communi melior sit conditio prohibentis. *l. 12. l. 28. D. comm. diuid.* Praeterea ex eodem discimus, parum solidam esse Cuiacii lectionem in VLPIANO *ibid. §. VIII.* feminarum saltim tutelam cessitiam *legem Claudiam* SVSTVLISSE. Quomodo enim subla-

EO, CVIVS EA DE RE IVRISDICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIOVE DATA ERIT. t).

TIT. XVII.

DE HIS, QVI NOTANTVR INFAMIA. a)

INFAMIA NOTANTVR, QVI AB EXERCITV b) IGNOMINIAE

sublatum dici potuit, quod tempore Hadriani adhuc immotum stetit, et in ipsum migrauit Edictum perpetuum?

t) DATA ERIT.] Haec quoque verba debemus VLPIANO *Lib. VI. ad Edict. l. 3. D. eod.* qui simul monet, merito Praetorem exprimere debuisse etiam *mutum, surdum, prodigum, adolescentem,* quia et his curatores soleant dari.

a) NOTANTVR INFAMIA.] De ordine titulorum horum iam supra diximus. Ipsum Edictum, quod sub hoc titulo exponimus, integrum exstat in *l. 1. D. h. t.* cuius inscriptio et Florentiae ita se habet: IVLIANVS *lib. I. ad Edictum.* Addit Taurellius: *Sic in Pisanis: putamus tamen* VLPIANVS. *nam* IVLIANVS *non scripsit ad Edictum.* At ne VLPIANVS quidem hoc edictum libro commentariorum suorum primo, sed sexto demum, interpretatus est, ac proinde si quis Taurellii coniecturam probat, ei simul mutandus libri numerus, rescribendumque erit: VLPIAN. *libro sexto ad Edictum.* Quid si Digestores scripserint: IVLIANVS *libro perpetui edicti,* indicaturi, se hoc edictum bene longum non, vti solent, ex VLPIANI, PAVLLI, CAII commentariis, sed ex ipso edicto perpetuo descripsisse? Sed ita mireris, cur in solo hoc titulo, relictis lacunis, ipsos adierint fontes. Quare ego hunc nodum, quum soluere non possim, secare nolo. Adde tamen Ant. August. *de nomin. propr. Pandect. Cap. I. class. III. p. 61. Thesauri iur. Tom. I.*

b) AB EXERCITV.] Siue miles sit caligatus, siue alius, vsque ad centurionem, vel praefectum cohortis, vel aleae. Immo et, qui exercitui praeest, quamuis consularibus insignibus condecoratus, et dux notantur, si ignominiae caussa et cum indignatione principis missi sint, non si cui eorum successor sine principis indignatione datus. VLPIAN. *Lib. I. ad Edict. l. 2. pr. §. 1. D. h. t.* vbi et, quid sit EXERCITVS, suo more ostendit. CALIGATOS milites esse gre-

NIAE CAVSSA c) AB IMPERATORE, EOVE, CVI EA DE RE STATVRE STATVENDI IVS FVERIT, DIMISSVS ERIT: QVI ARTIS LVDICRAE d) PRONVNCIANDIVE CAVSSA IN SCENAM e) PRODIERIT:

gregarios, vel ex ipso iure nostro *l. 6. D. de re milit.* discimus, cum quo textu iungendus est Lips. *ad Tacit. Annal. I, 41.* et Torrent. *ad Sueton. Aug. Cap. XXV.* Exemplum Tribuni mil. C. Auieni, a Iulio Caesare ab exercitu ignominiae caussa remoti, exstat apud Hirt. *de bello Afric. Cap. LIV.*

c) IGNOMINIAE CAVSSA.] Hac occasione de variis missionum generibus disseruit VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 2. D. h. t.* Quemadmodum enim honeste, et exactis stipendiis, missi honorifico veteranorum cognomine se iactabant, seque in marmoribus adpellitant VETERANOS HONESTAE MISSIONIS vel HONESTE MISSOS: Reines. *Inscr. VIII, 55. I, 300.* ita ignominiae caussa missi infames habebantur. Brisson. *de Formul. IV. p. 364. sequ.* Pet. Fab. *Semestr. I, 17.* Ita mittebantur adulterii damnati: VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 3. D. h. t.* non qui munerum euitandorum caussa militiam sequebantur, dimittendi illi quidem, nec pro reip. caussa absentibus habendi, sed salua tamen existimatione. VLPIAN. *ibid. l. 1. D. de re milit. l. 2. §. 2. D. de his, qui not. infam.* Ceterum a MISSIONE distinguenda EXAVCTORATIO, de qua Lips. *ad Taciti Annal. I. p. 37.* An vero et exauctorati aliquando notati fuerint infamia, disquirit Cuiac. *Obseru. XXVII, 8.*

d) ARTIS LVDICRAE.] Non vero artem ludicram facere videntur, qui virtutis caussa exercentur, veluti athletae, thymelici, xystici, agitatores, nec qui aquam equis spargunt, nec vlla aliorum ministeria, qui sacris deseruiunt. VLPIAN. *ibid. l. 4. pr. D. h. t.* De his omnibus consulendi sunt Petr. Faber *in Agonistic.* et qui de omni re agonistica praeclare aliquot speciminibus mereri coepit, V. C. coniunctissimusque collega Io. Henr. Schulzius. De iis, qui aquam equis spargunt, elegans est obseruatio Philippi Rubenii *Elect. II, 18.* Designatores vero et βραβευτὰς descripsit Donat. *ad Terent. Adelph. I, 2. v. 7.*

e) IN SCENAM.] SCENA quid sit, ad hunc ipsum locum ostendit VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 5. D. h. t.*

RIT: f) QVI LENOCINIVM FECERIT: g) QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE h) PRAEVARICATIONISVE i) CAVSSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT: k) QVI FVRTI, l) VI BONORVM RAPTORVM, m) INIV-

f) PRODIERIT.] Modo quaestus caussa prodierit. VLPIAN. *ibid. d. l. 2. D. h. t.* Tales praeter histriones erant arenarii, gladiatores, mimi, pantomimi, de quibus vid. Balduin. *ad Leg. Iul. et Pap. p. 73.* et nos in *Comment. ad eamdem legem II, 1. et 2.*

g) LENOCINIVM FECERIT.] Siue principaliter id agat, siue quaestu illo, tamquam cauponariae alteriusue negotiationis accessione, vtatur. Sed et ii, qui in seruitute peculiaria mancipia quaestui habuerunt, ob eam rem, etiam liberi facti, notantur. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 2. 3. D. de his, qui not. infam.* Et tamen etiam honestiores turpi hoc quaestu rem faciebant, domique habebant lupanaria, in quibus ancillas prostituerent. *l. 27. §. 1. D. de hered. petit. l. 38. pr. D. de oper. libert.* Merill. *Obs. II, 12.*

h) CALVMNIAE.] Condemnatum autem calumniae esse oportet sententia: nec sufficit, calumniatum aliquem esse. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 4. D. de his, qui not. infam.* Hinc ne a Censore quidem ob hoc aliudue crimen notati infamiam contraxisse videntur. Io. Bodin. *de Rep. III, 3. VI, 1.* Reinold. *Var. Cap. XV. p. 110.*

i) PRAEVARICATIONISVE.] Quid sit PRAEVARICATOR, ad hunc Edicti locum exposuit VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. pr. D. de praeuaric. l. 4. §. 4. D. de his, qui not. infam.* vbi in lege priore est: PRAEVARICATOR *est, qui in vtraque parte consistit, quin immo in altera:* in posteriore vero: *immo ex aduersa.* Alterutrum sublestum; neutrum absurdum; posterius tamen verosimillimum est.

k) IVDICATVS ERIT.] Praeuaricationis proprie damnabantur accusatores: at postea eius criminis rei etiam facti sunt aduocati. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. de praeuaricat.* Plin. *Epist. I, 20.* Cuiac. *Obs. IX, 40.*

l) FVRTI.] Siue nec manifesti, siue manifesti. VLPIAN. *ibid. l. 6. pr. D. de his, qui not. infam.*

m) VI BONORVM RAPTORVM.] Praetore de vi interloquente: VIM FECISTI, ex interdicto damnatus saluam habet existimationem; ex delicto omnino infamis

INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE n) DAMNATVS, o) PACTVSVE ERIT: p) QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI SVO NOMINE, q) NON CONTRARIO IVDICIO r) DAMNATVS ERIT:

famis habetur. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 32. D. de poen.*

n) SVO NOMINE.] Non notantur procuratores, defensores, tutores, et curatores, immo ne heredes quidem damnati. Quin et ipse reus, lite per procuratorem suscepta, saluam retinet existimationem. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 2. D. h. t.* Illud mirum videri posset, quod ne seruus quidem notatur, quamuis domini heres, si dominus eius nomine noxale sustinuerit iudicium, si vel maxime demum ipse seruus heres condemnetur. PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 14. D. eod.* Mittimus alias quaestiones, veluti qualis condemnatio infamet? an et is notetur, qui grauiore poena, quam leges comminantur, adfectus est? an et extraordinaria crimina infament? an subsequente vitae emendatione haec macula eluatur? ceteras, quas soluit VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 5. 6. 7. 8. l. 24. D. h. t.*

o) DAMNATVS.] Quid si damnatus adpellationem interposuerit? De eo casu agit VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 6. §. 1. D. eod.*

p) PACTVSVE ERIT.] Edictalia haec verba laudant Valerianus et Gallienus Augg. *l. 18. C. de causs. infam. irrogant.* Pactum autem aliquem esse oportet interposito pretio, ac proinde non notatur, qui precibus veniam impetrauit, vel qui iussu Praetoris pactus est, vel delato iureiurando se deliquisse negat. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 6. §. 3. 4. D. de his, qui not. inf.* Pacti enim, dato pretio, confessi videntur. PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 5. D. eod.* ac proinde et ii notantur, qui in caussa fiscali cum delatoribus paciscuntur. VLPIAN. *ibid. l. 4. D. de iure fisci.*

q) SVO NOMINE.] Heres ergo non notatur, nisi ex dolo proprio in caussis mandati et depositi. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 6. D. h. t.*

r) CONTRARIO IVDICIO.] Actione contraria ex his contractibus conuentus haud notatur, nisi quod mandans fit infamis, qui fidem, quam pro eo fideiubens est

ERIT: s) QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, QVVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET, t) INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE VIRVM u) MORIS

est sequutus, dolo malo non liberat. VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 5. D. h. t.* Alias in actionibus contrariis non de perfidia, sed de calculo, agitur, ac proinde omnino cessat infamia. VLP. *ibid. l. 6. §. 7. D. eod.*

s) DAMNATVS ERIT.] Non si pactus fuerit. Id enim salua existimatione fieri posse, docet PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 7. D. h. t.*

t) MORTVVM ESSE SCIRET.] Ne ignorantia puniatur. Si multo post, mortuum esse generum, cognorit, dies luctus cedit a tempore mortis. Quare si, exacto iam legitimo tempore, resciuerit: mulier eodem die et sumet lugubria, et ponet. VLPIAN. *ibid. l. 8. D. eod.*

u) ELVGERE VIRVM.] Luctus tempus primis temporibus decem mensium, postea annale fuit. Initio enim Romulus ordinans annum, eum in decem tantum menses descripserat, et tamdiu etiam maritum lugebant viduae, quia totidem menses in vtero latitare partus videbatur. Ouid. *Fastor. I. v. 30.*

Est tamen et ratio, Caesar, quae mouerit illum:
Erroremque suum, quo tueatur, habet.
Quod satis est, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses a funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.
Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Quum rudibus populis annua iura dedit.

Sed nescio, an videre hoc potuerit trabeati cura Quirini, si verum est, quod memoriae prodidit Plutarch. *in Numa p. 67.* Numam primum statuisse, τȣ̃ μακροτάτȣ πένθȣς χρόνον εἶναι δεκάμηνιαῖον, ἐφ᾽ ὅσον καὶ χηρεύȣσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες. *vt maximi luctus tempus esset decem mensium, et tamdiu viduae etiam mortuos maritos lugerent.* Vtut se res habeat, quum luctus hic indictus sit viduis, ne qua fieret turbatio sanguinis, *l. 11. §. 1. 2. D. de his, qui not. infam.* ea vero metuenda non videretur, exactis decem mensi-

mensibus: decimestrem illam viduarum luctum sufficere creditum est, quamdiu libera stetit respublica, nec mutatum quidquam toto illo tempore, quamuis circumferretur narratiuncula, eum, qui primus Gracchorum hoc cognomen tulerit, duodecim menses in vtero fuisse. Varro apud Charis. *Instit. Gramm. Lib. I.* Nihil, inquam, Romanos mouebat illa fabula, satis quippe gnaros, τὸ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνειν τοὺς νομοθέτας· *Quod semel aut bis fit, praeterire legislatores. l. 6. D. de legib.* Sed et sub Augusti, Antonii et Lepidi triumuiratu mos ille vetus mansit. Quum enim M. Antonius Octauiae nuptias adfectaret: illa more maiorum in manum non conuenire posse videbatur, nisi Senatusconsulto lege solueretur, οὐκ ἐῶντος νόμου πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι· *non permittente lege, vt femina antequam decem menses a morte mariti transiissent, nubat.* Plutarch. *in M. Anton. p. 929.* C. Caligulam quoque non auxisse tempus luctus, certissimum est, quippe potius nuptias promiscue indulgens etiam intra luctus tempus, dum mulier non praegnans esset. Dio Cass. *Hist. Lib. LIX. p. 645.* Sub Hadriano demum de tempore, quo femina vterum gerat, acriter disceptatum est, isque, *requisitis philosophorum et medicorum sententiis, decreuit, posse et vndecimo mense partum edi.* Gell. *Noct. Attic. III, 16.* quum Censorin. *de die natali Cap. VII.* recensitis omnium paene veterum sententiis, de vndecimestri partu subiiciat: *Ceterum vndecimum mensem Aristoteles solus recipit* (puta *Lib. VII. de Hist. animal. Cap. IIII.*) *ceteri vniuersi improbarunt.* At quamuis Hadrianus demum hanc Aristotelis sententiam decreto suo probaret: non tamen ideo lege sanxit, vt viduae duodecim menses lugerent maritos, sed primi iis tam diuturnum luctum indixisse videntur Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. ceu ipsi fatentur *l. 2. C. Iustin. et l. 1. C. Theod. de sec. nupt.* Quamuis enim et ante id tempus aliquando per integrum annum maritos lugerent viduae, veluti apud Apuleium *Asin. aur. Lib. VIII. p. 181. edit. Beroaldi.* id tamen non ex necessitate faciebant, sed ex pietate, et vltro, quia parum honestum videbatur, viri desiderium citius ponere. Hinc Seneca *Epist. LXIII. Annum feminae ad lugendum constituere maiores,* NON VT TAM DIV LVGERENT, *sed ne diutius.* Non lege id sancitum esse ait Seneca,

 sed

MORIS EST, x) ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM

sed moribus: nec necessitatem hac consuetudine imponi feminae, sed in eius arbitrio esse, quamdiu lugere velit, dumne non pauciores, quam decem menses, aut anno diutius lugeat. Quamuis vero extra omnem dubitationis aleam positum videatur, primos illos Imperatores, Gratianum, Valentinianum et Theodosium decem luctus mensibus duos alios adiecisse: non tamen est, cur cum Iac. Gothofr. *Comm. ad Cod. Theodos. Tom. I. p. 182.* inuehamur in Tribonianum, eumque tum in edicto, tum apud VLP. et PAVLL. *l. 8. l. 10. et l. 11. D. h. t.* expunxisse verba: DECEM MENSES, et iis illa, quae hodie ibi legimus: INTRA TEMPVS LEGITIMVM, vel: INTRA QVOD TEMPVS VIRVM ELVGERE MORIS SIT, substituisse suspicemur. Cur enim vel praetor, vel Vlpianus, vel Paullus, his verbis vti non potuissent? Annon et decem menses fuere tempus legitimum, vel intra quod virum elugere moris erat? Sed redeundum est ad ipsa edicti nostra verba, ad quae id quoque notant interpretes, viro non eamdem incubuisse necessitatem lugendi vxorem, ac vxori elugendi virum, PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 9. D. h. t.* Quamuis enim vix dubitandum videatur, quin et mariti et reliqui propinqui, amissis vxoribus et propinquis lugubria ad aliquot menses vel dies sumserint. Em. Merillius *Obseru. V, 37. et 38.* tamen ne id quidem erat necessitatis, sed honestatis tantum, ac proinde nec nuptiis impedimento erat hic luctus, VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 11. pr. D. eod.* nec ideo, quod huius luctus eum taeduisset, notabatur infamia. VLPIAN. *ibid. l. 23. eod.* In alia omnia ire videtur Paull. *Recept. Sent. I. extr.* Sed, non tam Paullum, quam interpolatorem eius, Anianum dissentire; ostendit Corn. van Bynkersh. *Obs. V, 13.*

x) MORIS EST.] Attamen si talis erat maritus, qui more maiorum non esset lugendus: lugubria quidem sumere nefas erat, nec tamen viduae licebat intra legitimum illud tempus nubere. Tales vero, quos lugere non licebat, erant hostes, perduelles, suspendiosi, et quicumque sibi non vitae taedio, sed ex conscientia criminis manus intulerant. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 11. §. 1. 2. 3. D. de his, qui not.*

NIVM COLLOCAVERIT, EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT, NON *not. inf.* De HOSTE nota est Horatii vox, sororem obtruncantis: *Sic eat, quaecumque Romana lugebit hostem.* Liu. *I, 26.* PERDVELLES quoque lugere, iam antiquitus vetitum. Saltim Tiberius, legem maiestatis exercens, propinquis interdixit, ne propinquos capitis damnatos lugerent. Suet. *Tiber. Cap. LXI.* Et quamuis veteribus mors voluntaria magis paene pro virtute, quam pro crimine esset: semper tamen genus mortis turpissimum visum est laqueo frangere gulam, constrictisque faucibus miserum spiritum elidere. Hinc Euripid. *in Helena v. 305.*

Πῶς θάνοιμ᾽ ἂν ξυν καλῶς;
Ἀσχήμονες μὲν ἀγχόναι μετάρσιοι,
Κἂν τοῖσι δούλοις δυσπρεπὲς νομίζεται·
Σφαγαὶ δ᾽ ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Quo vero modo bene moriar?
TVRPES *enim sunt* LAQVEI *sublimes.*
In seruis etiam hoc FOEDVM *creditur.*
Sed caedes aliquid generosum et pulcrum habet.

Nec minus elegans est Seruii locus ad illud Virgilii *Aen. XII. v. 603.*

Et NODVM INFORMIS LETHI
trabe nectit ab alta.

Addit enim grammaticorum doctissimus: *Sciendum, quia cautum erat in pontificalibus libris, vt, qui laqueo vitam finiisset, insepultus abiiceretur. Vnde bene ait poëta:* INFORMIS LETHI, *quasi mortis infamissimae. Ergo quum nihil sit hac morte deformius, poëtam etiam pro reginae dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait, Tarquinium Superbum quum cloacas populum facere coëgisset, et hanc ob iniuriam multi se suspendione necarent, iussisse corpora eorum cruci suffigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere. Et Varro ait: Suspendiosis, quibus iusta fieri ius non sit, suspensis oscillis, veluti per imitationem mortis parentari. Docet ergo Virgilius secundum Varronem et Cassium, quia se laqueo induerat, letho periisse deformi.* Denique de his βιοθανάτοις parum honorifice sensisse video Baebium, Sassinatem, qui municipibus et incolis locum sepulturae legauit in praedio suo EXTRA EOS, QVI SIBI LAQVEO MANVS

NON IVSSV EIVS, y) CVIVS IN POTESTATE EST, ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT: z) QVIQVE SVO NOMINE, aa) NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE, bb) QVEM QVAMQVE IN POTESTATE HABE-

MANVS INTVLERINT, ET QVI QVAESTVM TVRPEM PROFESSI SINT. Reinef. *Infcr. VII, 20.*

y) NON IVSSV EIVS.] Infamia notatur, qui, quum fui iuris effet, SCIENS viduam, nondum circumacto luctus tempore, duxit. Neque tamen omnis ignorantia excufat, fed facti tantum. Contra excufatur, qui patris iuffu duxit, veniaque dignus habetur, qui obtemperauit: VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 11. §. 4. D. h. t.* fi vel maxime foluta patris poteftate vxorem retineat. PAVLL. *Lib. V. ad Edict. l. 12. D. eod.* Quamuis enim diffentiente filiofamilias fponfalia fieri non poffint, PAVLL. *ibid. l. 13. D. de fponfal.* ac proinde Donatus ad illud Terentii *Andr. I, 5. v. 3.*

Vxorem decrerat dare fefe mihi hodie: nonne oportuit
PRAESCISSE *me ante? nonne prius* COMMVNICATVM *oportuit?*

recte fcribat: COMMVNICATVM, *inquit, quia non omnis nuptiarum poteftas in patre eft:* nullum tamen crimen patitur, cui in obfequio gloria relicta fuit, quique non prohibuit, quum prohibere poffet. PAVLL. *ibid. l. 109. D. de reg. iur.* Ita fane legitur Florentiae, nec aliter in Bafilicis: Οὐδὲ ἐν ἔγκλημα ὑπομένει ὁ δυνάμενος κωλῦσαι, καὶ μὴ κωλύσων. Quare recte hanc lectionem tuetur, quamuis genuinam legis fpeciem non adfequutus Iac. Gothofred. *in Comment. p. 469.*

z) PASSVS FVERIT.] Non fi poftea demum nuptias ratas habuerit. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 13. pr. D. h. t.*

aa) SVO NOMINE.] Siue per fe, fiue per alium, fiue per epiftolam. VLPIAN. *ibid. l. 18. D. de fponfal.*

bb) EIVSVE NOMINE.] Non omnis, qui alieno nomine conftituit, notatur, fed qui nomine liberorum conftituit, conftituique paffus eft. VLP. *ibid. l. 13. D. h. t.*

HABEBIT, BINA SPONSALIA, cc) BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE dd) CONSTITVTAS HABVERIT.

TIT. XVIII.
DE PLVS PETENDO. a)
(VLP. LIB. VII. PAVLL. LIB. VI.)

Eum, qui a me iudicem postulabit, b) rem, quam petet, itemque,

cc) BINA SPONSALIA.] Itemque si nuptias constituerit cum femina, quam ducere nefas est, vel si alii desponsa, alii nupta sit femina. VLP. *ibid. l. 13. §. 1. D. h. t.*

dd) EODEM TEMPORE.] Quod non de initio sponsaliorum intelligendum est. Sufficit enim tempus, quo sponsalia bina facta sunt, concurrere. VLPIAN. *Lib. VI. ad Edict. l. 13. §. 2. D. de his, qui not. infam.*

a) DE PLVS PETENDO.] De pluris petitione titulum in Edicto exstitisse, ex Senecae *Epist. XXXXVIII.* probauit Iac. Raeuard. *Var. III, 14.* At hunc locum tenuisse hunc titulum, nec Ob. Giphanius, nec quisquam, quod sciam, alius, praeter Iac. Gothofredum, animaduertit, cuius sententiam aliquot veterum interpretum fragmenta omnino confirmant. Quamuis enim Tribonianus ex instituto suo, huius iuris, iam ante Iustinianum maximam partem abrogati, vix vestigium vllum in pandectis exstare passus sit: bina tamen loca, quae ad illud manifesto pertinent, communem illam stragem euaserunt, alterum PAVLLI *ex libro VI. ad Edictum l. 6. D. de rei vindicat.* alterum VLPIANI *ex libro VII. l. 44. D. locat.* Quod vero ad ipsius Edicti sententiam attinet, priorem eius partem ex *§. 33. Inst. de action.* et Paulli *Recept. sentent. I, 10, 1.* posteriorem ex eadem *§. 33.* et quibusdam aliis veterum testimoniis expressimus.

b) *Iudicem postulabit.*] Postulabatur IVDEX, quoties actio erat stricti iuris. Alias ARBITER dabatur, vti iam supra ad *Tit. VI.* monuimus. Inter hos autem quid fuerit discriminis, docet Cicero *pro Q. Rosc. Cap. IV.* dum scribit: *Pecunia tibi debetur certa, quae nunc petitur* PER IVDICEM, *in qua legitimae partis sponsio est. Hic tu, si amplius* HS *nummo* PETISTI, *quam tibi debitum,* CAVS-

que, quid quantumque ſibi alterum reſtituere, dare, facere oporteat, deſignare iubebo. c) Qui iuſto plus petet, d) eum cauſſa

CAVSSAM PERDIDISTI. IVDICIVM *eſt pecuniae certae. Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Ad* ARBITRVM *hoc modo adimus*, (de quo verbo forenſi ADIRE vid. Io. Fridr. Gronou. *ad Senec. Trag. Herc. fur. v. 733.*) *vt neque nihil, neque tantum, quantum poſtulauimus, conſequamur.* Quare is demum, qui in iudicio ſtricti iuris, nec non in actione arbitraria, plus petierat, cauſſa cadebat: non item, qui in bonae fidei iudiciis plus intentione ſua complexus fuerat. Vid. Franc. Hotom. Matth. Weſenbecius, Ian. a Coſta et Euer. Otto *ad d. §. 33. Inſtit. de action. Quid eſt*, inquit Tullius, *in* ARBITRIO? *Mite, moderatum*, QVANTVM AEQVIVS MELIVS *ſit dari. Ille tamen confitetur*, PLVS SE PETERE, *quam debeatur, ſed ſatis ſuperque habere dicit, quod ſibi ab arbitrio tribuatur.* Sic quamuis locare ſeruitutem nemo poſſit: VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 44. D. locat.* non tamen plus petiiſſe videbatur, qui ſeruitutem ſibi vna cum praedio locatam eſſe aiebat, quia actio conducti bonae fidei eſt.

c) *Deſignare iubebo.*] Non modo ergo actionibus perſonalibus certi quid, quoad licet, petendum, verum etiam realibus. Quod argumento eſt, regulam illam: *qui plus petit, cauſſa cadit*, etiam in actionibus arbitrariis locum habuiſſe. Schulting. *Iuriſpr. vet. anteiuſtin. p. 241.* Hinc tam ſollicite disquiri animaduertimus, an et partem incertam vindicare liceat? *l. 76. §. 1. D. de rei vind.* itemque quid deſignare oporteat eum, qui materiam factam, infectam, argentum ſignatum, veſtimenta, vaſa, hominem, fundum ſit vindicaturus. PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 6. D. de rei vind.*

d) *Plus petet.*] Plus petitur vel RE, vel TEMPORE, vel LOCO, vel CAVSSA. *§. 33. Inſt. de action.* Paull. *Recept. Sent. I, 10, 11.* Euſeb. *de Paſchate homil. XI.* quem locum elegantiſſimum attulit Rupert. *ad Enchirid. Pompon. p. 188.* Attamen haec omnia non edicto expreſſa, ſed interpretatione prudentum inducta videntur. Diſerte enim Diocletianus et Maximianus AA. *l. 2. C. Hermog. de calumn. et plus petit. Plus*, inquiunt, *petitur*, SICVT RESPONSIS PRVDENTVM CONTINETVR,

caussa cecidisse decernam. e)

§. I. Si tamen minor XXV annis iusto plus intentione sua complexus, siue alia iusta caussa mihi visa fuerit, in integrum restituam. f)

TIT. XVIIII.

SI EX NOXALI CAVSSA AGITVR, QVEMADMODVM CAVEATVR. a)

SI

TVR, *summa*, *loco*, *tempore*, *caussa*, *qualitate*, *aestimatione*. Ecquid interfuerit inter petitionem ante diem, et ante exsistentem conditionem, disquirit Em. Merill. *Obseru*. *III*, *26*.

e) *Caussa cecidisse decernam.*] Ita sese habebat ius antiquum, ceu patet ex *d*. §. *33*. *Inst*. *de act*. Hinc quum apud Plaut. *Mostell*. *III*, *1*. *v*. *121*. Danista dixisset, *nihilo plus se petere:* adludens ad hoc edictum Tranio, seruus respondet:

Velim hercle, vt vno numo plus peteres?

Et auctor *Queroli*, Comoediae Plauto vulgo tributae: *Si parasitus amplius*, *quam praefinitum est*, *postulauerit*, PLVS PETITI PERICVLO *strangulетur*. Add. Quinctilian. *Inst*. *Orat*. *III*, *6*. Quomodo vero sensim hoc ius immutatum sit, ipse docet Iustinianus *d*. §. *33*. Quumque binae constitutiones, eo pertinentes, hodie in Codice nostro desiderentur, eas restituit Iac. Cuiac. *Obseru*. *XII*, *21*. et alia quaedam, quae huc pertinent, notauit *Obs*. *VII*, *27*.

f) *In integrum restituam.*] Ad hanc edicti partem adludens Seneca *Epist*. *XXXXVIII*. *Quid enim aliud*, inquit, *agitis*, *quum eum*, *quem interrogatis*, *in fraudem inducitis*, *quam vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodum illum praetor; sic illos philosophia* IN INTEGRVM RESTITVIT. Hinc Claudium, Imperatorem collaudat Sueton. *Claud*. *Cap*. *XIV*. quod eos, qui apud priuatos iudices plus petendo formula cecidissent, restituerit. Ceterum sententiam huius edicti integram debemus Iustiniano §. *33*. *Inst*. *de action*.

a) QVEMADMODVM CAVEATVR.] Hunc demum locum tenuisse titulum, *si ex noxali caussa caueatur*, facile intelligitur ex tot fragmentis VLPIANI ex *Lib*. *VII*. et PAVLLI ex *Lib*. *VIII*. ad Edictum deprom-

SI QVIS EVM, DE QVO NOXALIS ACTIO EST, b) IVDICIO SISTI PROMISIT, IN EADEM CAVSSA c) EVM d) EX-

depromta. Itaque ratio fugit Ob. Giphanium, dum titulis *de postulando*, et *de his, qui not. infam.* proximum fuisse caput *de procuratoribus*, immo haec capita omnia titulum generalem constituisse existimat. Rectius rationes subduxit Iac. Gothofredus, qui in *serie edicti perpetui*, titulo *si ex nox. causs.* hunc locum adsignauit, in eo tamen falsus, quod illi praemisit duos alios *de cautione iudicio sisti*, et *de vadimonio deserto* ob fragmenta *l. 17. D. de auct. tut. l. 110. §. 1. D. de reg. iur. l. 16. D. qui satisd. cog.* et *l. 7. D. de iudic.* Quis enim sibi persuaderi patiatur, praetorem bis de eadem re edicere, adeoque actum agere voluisse? Fragmenta quoque illa alio pertinere, mox adparebit. Et haec quidem de ordine, ipsius edicti verba τοπικὰ supersunt apud VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. pr. D. si ex nox. causs.*

b) NOXALIS ACTIO EST.] Quae sint ACTIONES NOXALES, hic ostendisse videtur CAI. *Lib. III. ad Edict.* (ita enim legendum omnino videtur,) *l. 2. D. de noxal. act.* Dantur illae et aduersus bonae fidei possessorem: VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 11. D. eod.* quin et aduersus vsufructuarium, suo quippe iure priuandum, si seruum fructuarium non defenderit. VLPIAN. *ibid. l. 3. D. eod.*

c) IN EADEM CAVSSA.] Id est, in ea conditione, vt ius actoris non fiat deterius. Hinc in eadem caussa non sistitur seruus, si actor vel mutata serui persona, vel loco, in deteriore caussa esse coeperit, veluti si seruus venditus aut potentiori datus, vel alii noxae deditus sit. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 1. D. si ex noxali causs.* Quod tamen iure nouo quodammodo mutatum esse, monet PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 2. pr. D. eod.* In criminalibus iudiciis noxae deditioni non est locus: ac proinde stipulatio: NOXIS SOLVTVM IRI, non committitur, si seruus crimen publicum admiserit. IVLIAN. *Lib. II. Digest. l. 200. D. de verb. signif.* Nec mutata conditione seruus, criminis publici reus, a poena seruili liberatur, eo quippe modo plectendus, cui locus fuisset tempore admissi criminis: Ita Vlpianus *l. 1. pr. D. de poen.* immo tempore accepti iudicii, vti idem Vlpianus *l. pen. D. si ex nox. causs.* in quorum loco-

d) EXHIBERI e) IVBEBO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR.

TIT. XX.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT. a)

QVI

locorum conciliatione sudant Cuiac. *Obs. X, 22.* Iul. Pac. *Antinom. I, 74.* Ger. Noodt *ad Pandect. h. t. p. 59. sequ.* et omnes ἐναντιοφανῶν scriptores reliqui.

d) EVM.] Absente seruo, praesens dominus iudicium suscipere, et de seruo, quamprimum poterit, exhibendo cauere debet. Si falso negat, seruum in potestate sua esse, vel si eum dolo possidere desiit, in solidum conuenitur. PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 2. §. 1. D. si ex nox. causs. l. 12. D. de nox. act.* Si alius in maiorem summam, quam postea iudicatum est, satis promiserit: id stipulatori non obest, quia in eo, quod plus est, semper inest et minus PAVLL. *ibid. l. 110. pr. D. de reg. iur.* cuius legis genuinam speciem peruidisse non videtur Iac. Gothofredus *Comm. p. 473.* Neminem tamen alterius nomine satis promittere cogit praetor, multoque minus tutorem cogit ad interponendam, (si pupillus cauere velit,) auctoritatem. PAVLL. *ibid. l. 17. D. de auct. tut.* Non admittitur porro absentis domini defensor, nisi cauerit: quia nemo alienae rei expromissor sine stipulatione intelligitur. PAVLL. *ibid. l. 110. §. 1. D. de reg. iur.* Qui iuratus satis promisit, non videtur peierasse defensione ex iusta caussa deserta. PAVLL. *ibid. l. 16. D. qui satisd. cog.* quemadmodum contra non liberatur, si in ius vocatus forum mutarit. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 7. D. de iudic.* Si dominum absentem nemo defendit, seruus iussu praetoris erit ducendus, data domino superuenienti caussa cognita facultate, seruum iam damnatum defendendi. PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 2. §. 1. D. si ex nox. causs.*

e) EXHIBERI.] Quia homo mortuus exhiberi non potest, poena rei impossibilis nulla committitur. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict.* (ita recte Florentiae legitur,) *l. 69. D. de verb. signif.*

a) IN IVDICIO SISTAT.] Quemadmodum in pandectis, ita et in edicto hic titulus superiori, *si ex*

 nox.

QVI DOLO MALO FECERIT, b) vel fieri quid PASSVS ERIT, c) QVO MINVS IN IVDICIO SISTAT, d) in eum, e) quanti actoris

nox. cauß. agitur quemadm. cau. proximus fuit. Eodem enim libro vtrumque titulum interpretati sunt VLPIANVS et PAVLLVS, ille *Libro VII. hic libro VI. ad Edictum.* Ipsum edictum praeter paucula verba superest partim in rubrica, partim in *l. 1. D. h. t.* ex quibus aliisque, quae attulimus, testimoniis etiam de ipsius edicti sententia, qualem nos hic exhibemus, satis superque constat.

b) DOLO MALO FECERIT.] Dolo malo fecisse dicitur, qui suis manibus, vel per alios retinuit, qui alios rogauit, vt iturum detinerent, vel abducerent, vel venienti triste quid nunciauit. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. §. 2. 3. D. de eo, per quem fact.* Idem dicendum erit de eo, qui nomine Praetoris falsas litteras reddidit, vel falsum edictum proposuit, quamuis, qui tale quid fecisse dicitur, etiam ex lege Cornelia teneatur. VLPIAN. *ibid. l. 25. D. ad leg. Corn. de fals.*

c) PASSVS EST.] Sunt et haec verba edictalia, quae restituimus ex fragmento PAVLLI *Lib. VI. ad Edict. l. 110. §. 2. D. de reg. iur.* vbi docet, pupillum non intelligi PATI posse, puta dolo malo fieri, quia alias vix procederet regula. Quum vero et qui fecit, et, qui fieri aliquid aduersus edictum passus est, aduersus edictum fecisse videatur, alterutrum ad poenam sufficit, quia vbi verba coniuncta sunt, (non copulatiue, sed disiunctiue,) sufficit alterutrum. PAVLL. *ibid. l. 110. §. 3. D. de reg. iur.* et ibi Gothofred. *in Comment. p. 476.*

d) IN IVDICIO SISTAT.] Haec quoque verba edictalia in rubrica supersunt. In rubricis enim pandectarum verba edictalia plerumque latitare, iam ab aliis obseruatum est.

e) *In eum.*] Si plures dolo malo fecerunt, quo minus quis iudicio sistatur: singuli tenentur in solidum, at, vno tamen soluente reliqui liberantur. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. §. 4. D. h. t.* Locum haec actio habet etiam aduersus pubertati proximum, si ipse dolo malo fecerit, non si passus tantum sit aliquid fieri, ceu paullo ante ex PAVLLI fragmento ostendimus. Pubertati enim proximum doli capacem esse,

ris interfuturum est, eum non stitisse, f) in factum iudicium dabo. g)

TIT. XXI.
DE COGNITORIBVS. a)

Omnes,

esse, et furandi et iniuriae faciendae, notauit CAIVS *Lib. III. ad Edict. prou.* (ita enim legendum videtur,) *l. III. pr. D. de reg. iur.* Contra heredes non datur haec actio, at heredibus tamen: quia in heredes transire non solent actiones, quae sunt poenales ex maleficio. CAI. *ibid. l. III. §. 1. D. de reg. iur.* nisi forte heredes lucrum ex dolo defuncti ceperint. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. §. 6. D. h. t.* Si seruus tale quid fecit, contra dominum agitur noxaliter. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 6. eod.* Immo et tunc haec actio ex mente Sabini competit, si seruus actoris, inscio domino, dolo malo quid fecit, non si eo sciente, vel, quum posset, non prohibente dolo fecit, siquidem tunc exceptionem aduersus actorem sufficere, obseruauit Ofilius, edicti interpres: PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 2. D. h. t.* quemadmodum et aduersus ipsum actorem, dolo malo quid facientem, haec exceptio sufficit. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. §. 3. D. eod.* Si stipulator dolo Titii; promissor dolo Maeuii impediti sunt: vtrique contra impedientem competit actio: promissore autem et stipulatore se inuicem impedientibus, dolus compensatur. IVLIAN. *Lib. II. Digest. l. 3. §. 2. 3. D. h. t.*

f) *Non stitisse.*] Quomodo hic fiat aestimatio eius, quod interest, multis docet IVLIAN. *ibid. l. 3. pr. §. 1. D. eod.* vbi addit, si impediens non soluendo sit, aequum esse, vt aduersus ipsum reum detur actio restitutoria.

g) *Iudicium dabo.*] Non tamen vltra annum. VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 1. §. vlt. D. de eo, per quem fact.*

a) DE COGNITORIBVS.] De cognitoribus hic edixisse Praetorem, nec Ob. Giphanius, nec Guil. Ranchinus, nec quisquam alius, praeter Iac. Gothofredum et Ant. Schulting. *in Iurispr. vet. anteiust. p. 222.* vidit. Et sane etiam Paullus *Rec. Sent. II, 12.* titulo *de procuratoribus* praemittit titulum de *cognitoribus* et in Codice

dice Theodosiano vtraque materia *de cognitoribus et procuratoribus* eodem titulo tractatur. Quod simul argumento est, cognitores non modo Paulli aetate, sed et multo post sub Theodosio II. in foro non ignotos fuisse, ac proinde non potuisse fieri, vt Praetor illos in Edicto suo sicco pede praeteriret. Quamuis vero cognitorum in pandectis ac codice nec vola exstet, nec vestigium, et Tribonianum in expungendo hoc vocabulo diligentissimum fuisse, vel ex sola *l. 28. §. 7. D. de poen.* comparata cum Paulli *Recept. Sent. V, 25, 10.* ὀφθαλμοφανερῶς possit demonstrari: supersunt tamen quaedam VLPIANI et PAVLLI fragmenta, quae ad nullum alium, quam hunc ipsum *de cognitoribus* titulum commode referri posse videntur. Cur plura exstare passi non sint Digestores, a pluribus quaesitum, quam ad liquidum perductum est. Parum sane solida est Theodori Marcilii ratio, quam in *Notis ad §. 1. Inst. per quos ag. poss.* attulit, puta, quod cognitoribus tantum locus fuerit in iudiciis ordinariis, adeoque nullus eorumdem vsus potuerit superesse, ex quo omnia iudicia coeperint esse extraordinaria. *§. vlt. Inst. de interd.* Vnde enim probari potest, cognitoriam operam tantum in iudiciis ordinariis eluxisse? Nec magis verosimile est commentum Iac. Gutherii, *de offic. dom. Aug. I, 25.* existimantis, ex eo demum tempore, quo vice sacra iudicantes *cognitores* dici coeperint, exoleuisse cognitorum forensium nomen, ne quid hac denominatione illorum dignitati decedere videretur. Quum enim Procuratorum Caesaris dignitas amplissima non obstaret, quo minus procuratores forenses vetus nomen retinerent: cur ob cognitorum dignitatem sublatum esse cognitorum forensium nomen, statuamus? Minime omnium credimus Pandulpho Prateio *Iurispr. med. II, 9.* totam hanc mutationem supinae Triboniani negligentiae tribuenti. Immo nos potius inde eius diligentiam prudentiamque elucere arbitramur, quod seruauit institutum, nihilque in corpus suum, nisi quod in ipsis obtineret rerum argumentis, admiserit. Ego cognitorum vocabulum ideo expunxisse scio Tribonianum, quod eorum in foro nomen iam pridem exoleuisset: caussam, cur exoleuerit, fateor me scire cum ignarissimis. Ceterum Iac. Gothofredus *in Serie Edicti perpetui* huic *de cognitoribus* titulo praemittit alium *de*

muliè-

Omnes, qui ex edicto meo infamia notantur, quiue apud me postulare prohibentur, b) vel constituere c) cognitores, d) vel

muliere, de dote, abesse, amisisse. Sed Dauus hic sum, non Oedipus, nec scio, quid sibi hac rubrica velit vir eximius. Sunt quaedam fragmenta, in quibus explicantur verba MVLIER, ABESSE, AMISISSE: sed ea ad huncipsum titulum pertinuisse arbitror, nec ideo fingenda fuit rubrica, quae non magis aliquid significat, quam τὸ βλίθρι.

b) *Postulare prohibentur.*] Sententiam huius edicti expressimus ex Paulli *Recept. Sent. I, 2, 1.* qui solus ex iureconsultis doctrinam de cognitoribus exposuit. Ait enim: *Omnes infames, qui postulare prohibentur,* COGNITORES *fieri non possunt, etiam volentibus aduersariis.* Quis vero hoc prohibuerit, nisi Praetor, qui de his rebus edicere solitus est? Accedit, quod idem fere tradidisse videtur CAIVS *Lib. III. ad Edict. prou. l. 7. D. de postul.* quamuis verba eius mutila esse existimemus. Ait enim: *Quos Praetor apud se prohibet postulare, eos omnino prohibet,* (omisisse Digestores videntur verba: *etiam cognitores fieri*) *etiamsi aduersarius eos patiatur postulare.*

c) *Vel constituere.*] Apud Paullum hoc hodie non legimus. Olim tamen id lectum fuisse, ex hoc Aniani interpretamento patet: *Infames ad agendas caussas nec mandatum* DARE, *nec suscipere ab altero possunt, etiamsi hoc eorum aduersarii adquiescant.* Quam Aniani adnotationem hic non esse contemnendam, recte vidit V. C. Ant. Schulting. *Iurispr. vet. p. 222.*

d) *Cognitores.*] COGNITORES dicebantur, qui praesentes a praesentibus constituebantur in ipso iudicio, et quidem ad negotia iudicialia explicanda. Procuratori enim et alia extra iudicium peragenda mandari poterant: cognitori iudicialia tantum. Ille et absens, et domi; hic praesens tantum et coram ipso iudice erat constituendus, et hinc vocatur PRAESENTIS COGNITOR, *l. vlt. C. Theod. de cognit. et procur.* itemque AD COGNITIONEM ALIENI IVRGII SVFFRAGATOR. *l. 6. C. Theod. eod.* Hinc Festus: *Cognitor est, qui litem alterius suscipit* CORAM EO, *cui datus est.* Et Ascon. Paedian. *ad Cicer. Diuinat. Cap. IIII. Qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS

vel a PRAESENTIBVS e) constitui veto.

NVS *dicitur, si orator est; aut* ADVOCATVS, *si aut ius suggerit, aut praesentiam suam accommodat amico: aut* PROCVRATOR, *si negotium suscipit: aut* COGNITOR, *si praesentis caussam nouit, et sic tuetur, vt suam. Ergo Cicero cognitorem modo dixit* FAMILIARISSIMVM DEFENSOREM. Locum hunc operose explicat Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet. IV, 3.* simulque ibidem adducit locum Manilii *Lib. V. Astron. v. 313. sequ.*

Non vllo careat digito, quaue iuerit hasta,
Defueritque bonis sector, poenamque lucretur
Noxius, et patriam fraudarit debitor aeris,
COGNITOR *est vrbis.*

ex quibus contra Salmasium probari posse existimat, cognitorem eumdem cum sectore bonorum esse. Quod et Scaligero in mentem venisse video *in Not. ad illum Manilii locum p. 379. edit. Boecl.* Sed eum locum potius argumento esse censeo, omnes dictos esse COGNITORES, qui in foro cuicumque negotio pro praesentibus amicis interuenerint, siue mancipes hi fierent, siue sectores, siue quadruplatores. Glossa: *Cognitor, ἔκδικος.* Ergo *cognitor vrbis* erit apud Manilium, qui se omnibus amicorum rebus, ad se nihil pertinentibus, tamquam magnus ardelio immiscet, qualis ille apud Horat. *Serm. I, 5. v. 38.* qui obuio eam operam promittens:

Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, cui
COGNITOR *ipse.*

Ex quo Horatii, nec non Ciceronis loco *pro Q. Rosc. Cap. II.* simul discimus, cognitore semel a praesente domino constituto, huic postea abesse a foro licuisse.

e) A PRAESENTIBVS.] Vocabulum hoc fuit Edictale, quod ad hunc ipsum locum explicaturus VLPIANVS *Lib. VII. ad Edict. l. 5. et l. 7. D. de procurat.* PRAESENS, inquit, *habetur, et qui in horto est:* quemadmodum et eum, *qui in foro, vrbe ac continentibus aedificiis est,* PRAESENTES *dici* monet PAVLL. *Lib. VI. ad Edict. l. 6. D. eod.* quamuis vterque procul dubio non omiserit, cognitores ab iis demum, qui in ipso foro praesentes sint, recte constitui posse. Ceterum haec loca Duarenus perperam ad titulum Edicti *si ex nox. causs. ag.* pertinuisse putat, quia VLPIANVS statim

veto. f)

§. I. MVLIERI, g) non nisi in rem suam, cognitoriam operam suscipere permitto.

§. II. Sed et alios quoscumque, h) veluti quorum culpa aliquid

statim addit: *Et ideo procurator eius praesentis esse videtur.* Quid vero aliud est procurator praesentis quam cognitor? Et sane quum saepe contingeret, ut quis, licet praesens, in forum tamen, quoties opus esset, descendere non posset: *ex bono et aequo esse videbatur, quod maior annis LX, et cui morbus caussa esset cognitorem dare posset.* Ita Auct. ad Herenn. *II, 13.*

f) *Constitui veto.*] Hinc frequenter in foro incidit disceptatio, possitne quis cognitor esse, nec ne. Vid. Quinctilian. *Instit. Orat. III, 8.*

g) MVLIERI.] Huius quoque alterius paragraphi sententiam debemus Paullo, qui *Recept. Sent. I, 2, 2. Feminae*, inquit, *in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.* NON PROHIBENTVR, puta a praetore, qui his rebus modum praescribere solebat. In edicto tamen fuit vocabulum MVLIER, quod ad hunc ipsum locum, tamquam edictale explicat VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict.* (ita enim Florentiae legitur,) *l. 13. pr. D. de verb. signif.* eoque (HEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*)

et virginem viri potentem contineri, obseruat. Quod et Seruius notat ad illa Virgilii *Aeneid. XI. v. 687.*

Aduenit, qui vestra, dies muliebribus armis
Verba redarguerit.

h) *Quoscumque.*] Hic quoque nobis ante oculos fuit locus Paulli *Recept. Sent. I, 2, 3. In rem suam cognitor procuratorue ille fiet, qui pro aliis postulat.* Quum vero hic vocabula ABESSE et AMISISSE interpretentur VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 13. §. 1. 2. 3. D. de verb. signif.* et PAVLL. *Lib. VI. ad Edict.* (ita enim quaedam editiones habent, quamuis in codice Florentino sit *Liber VII.*) cogitandum fuit de casu, quo quis ob rem, quae ABESSET, quaeue AMISSA ESSET, in rem suam cognitor fieri potuerit: isque se nobis facile obtulit. Fingamus, creditorem, soluto debito, amissi sua culpa pignoris aestimationem praestare debere, idque illum facere cesso sibi prius a debitore pignoris amissi dominio: hic sane creditor, qui antea pignus amissum nec actione hypotheca-

 ria

aliquid ABESSE i) vel qui quid AMISISSE k) dicentur, in rem suam cognitores dari permittam, dum tales sint, qui pro omnibus apud me postulare possint.

TIT. XXII.

DE PROCVRATORIBVS. a)

(VLPIAN.

ria persequi, nec illud vindicare poterat, facta sibi praesenti a praesente cessione recte illud vindicabit tamquam cognitor in rem suam, dum talis sit, qui pro aliis ex edicto praetoris postulare possit. Et posita quidem huiusmodi specie edicto huic facillime aptabuntur verba Edictalia: MVLIER, ABESSE, AMISISSE, ex quibus Iac. Gothofredus singularem rubricam, nihil significantem finxerat.

i) ABESSE.] Quae ABESSE dicantur, exponunt VLPIAN. *Lib. VII. ad Edict. l. 13. §. 1. 2. 3.* et PAVLL. *Lib. VI. l. 14. D. de verb. signif.*

k) AMISISSE.] Id quoque verbum AMISISSE, tamquam τυπικὸν explicat PAVLL. *ibid. d. l. 14. §. 1. D. de verb. sign.* vbi docet, *rem* AMISISSE *videri, qui aduersus nullum eius persequendae habeat actionem:* quemadmodum in specie paullo ante proposita nullam pignoris amissi persequutionem habebat creditor, non hypothecariam actionem, quia debito soluto cessat pignoris persecutio, nec rei vindicationem, quia ante cessionem non erat dominus. Quae itaque de stipulationibus iudicialibus hic accumulauit Ioannes Goeddeus *in Comment. p. 224. et 230.* non inerudita sunt, ast plane ἀπροσδιόνυσα, quia praetor de his stipulationibus in hac Edicti parte non egit.

a) DE PROCVRATORIBVS.] Proximum hunc fuisse Edicti titulum, vel iureconsultorum fragmenta probant. VLPIANVS enim huic Edicti Capiti duos *libros*, VIII. et IX. PAVLLVS tres, VII. VIII. et IX. destinarunt. Ex PAVLLI *libro VII.* tria fragmenta in indicem retulit Iac. Labittus. Sed *l. 14. D. de verb. signif.* potius ex *Libro VI.* decerptam esse ostendimus; *l. 9. D. de vi publ.* quam potius ex *Libro XVII. ad Edict.* desumtam esse, ex *l. 6. D. de vi et vi arm.* patet. Solum ergo genuinum est, quod superest in *l. 5. D. de rest. in integr.* ex quo simul colligimus, in prima statim

(VLPIAN. LIB. VIII. et VIIII. PAVLL. LIB. VII. et VIII.)

Procuratorem in quacumque caussa, si mandatum ei erit, b) ab eo, qui eius actionis dominus erit, c) datum admittam, dum

statim Edicti parte praetorem expressisse, qui procuratores esse possint.

b) *Mandatum ei erit.*] Siue expresse, siue tacite, siue verbis, siue litteris, siue nutu. *§. 1. Inst. per quos ag. poss.* Nam et DELEGARE solo nutu surdus et mutus potest. VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 17. D. de nouat.*

c) *Dominus erit.*] Quia actiones omnes inter legis actiones erant, *l. 2. §. 6. D. de orig. iur.* lege vero per procuratores agi non poterat: *l. 123. D. de reg. iur.* procuratoribus in foro plane non erat locus, praeterquam acturis pro populo, pro libertate, pro tutela, et furti ex lege Hostilia eorum nomine, qui apud hostes essent, vel reipublicae caussa abessent, quiue in eorum, cuius tutela essent. *pr. Inst. de iis per quos ag. poss.* Hinc ipsi adesse cogebantur litigatores, adeo, vt ne MORBVS quidem AEVITASVE, id est, senectus liberarent a necessitate adeundi praetorem. Gell. *Noct. XX, 1.* Quod quum permolestum demum videretur: illum iuris antiqui rigorem vsus fori paullatim emolliuit, repertusque est modus, quo procuratores saluis antiqui iuris principiis admitterentur, puta vt DOMINI LITIS facti fingerentur, siquidem tunc iudicio, tamquam stipulatione contraxisse videbantur, *l. 3. §. 11. D. de pecul.* tota lite, quasi per nouationem in procuratorem translata: *l. 11. l. 29. D. de nouat.* Ne tamen in praeiudicium domini ipsius vergeret fictum istud dominium: quaedam procurator sine speciali domini mandato suscipere non poterat, inter quae an et iusiurandum in litem fuerit, disputat VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 7. D. de in lit. iur.* Quum ergo procurator dominium litis per litis contestationem consequeretur: ipsum, a quo constituebatur, dominum esse debuisse, patet, qualem et filiumfamilias certis casibus esse, docet VLPIAN. *ibid. l. 8. D. de procurat.* Sane et hic ex omnibus caussis tamquam paterfamilias obligatur, et ob id cum eo agi, tamquam cum patrefamilias potest. CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 39. D. de oblig. et act.*

dum talis ſit, cui ex edicto meo poſtulare liceat. d)

§. I. Eos, e) qui ſuo nomine agere non poſſunt, f) itemque furioſos, g) mente captos, infamia notatos,

d) *Poſtulare liceat.*] Sane et minor admittitur, dummodo ſit ſeptemdecim annorum. §. 5. *Inſt. ex quib. cauſſ. manum. non lic. et l. 8. D. de inſtitor. act.* Nec obſtat, quod minori non videatur deneganda reſtitutio in integrum. *Non* enim *videtur* (a munere procuratoris) *excluſus, quem praetor in integrum ſe reſtiturum, pollicetur.* PAVLL. *Lib. VII. ad Edict. l. 5. D. de in int. reſtit.* Ita perſpicua eſt ſpecies huius legis, ipſeque eius intellectus facillimus, vt merito mireris, τὸν πάνυ Cuiacium, in his alioquin acutiſſimum hunc textum ad materiam de furto et vi bonorum raptorum, de qua hac parte edicti plane non egerat praetor, referre non dubitare. Vid. eius Comment. ad Paulli libros edictal. *p. 102. Tomo V. Op.*

e) *Eos.*] Sententiam huius edicti nobis ſeruauit Paullus *l. 43. §. 1. D. de procur. Quando quaeritur, an alicui procuratorem habere liceat: inſpiciendum, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc* EDICTVM *prohibitorium eſt.* Ergo procuratores habere poſſunt, qui non prohibentur. Quos autem prohibeat praetor, aliunde conſtat, et mox diſtinctius explicabitur.

f) *Agere non poſſunt.*] Regulam hanc habemus *l. 17. §. 20. D. de iniur. Omnibus, qui* SVO NOMINE *actionem habent, procuratoris dandi facultas eſt.* Qui enim ſuo nomine agere non poteſt, non eſt dominus litis, ac proinde nec in alium transferre poteſt hoc litis dominium. Procuratorem ergo recte conſtituit filiusfamilias, at non ſeruus. VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 33. §. 1. D. de procur.* Quamuis enim huius legis inſcriptio praeferat *librum IX.* notandum tamen eſt, §. *3. et ſequ.* demum ex *libro IX.* decerptos eſſe, quum priores ſint ex *libro VIII.* Id et alibi contigiſſe animaduertimus. Vniuerſitas porro non procuratorem dat, ſed ſyndicum, qui tunc actor eſt reipublicae ſeu vniuerſitatis, non ſingulorum. VLPIAN. *ibid. l. 2. D. quod cuiusc. vniu.*

g) *Furioſos.*] Procurator dabatur ab abſente. Pro abſente alias et furioſus habebatur: non hic tamen, quia *in eo animus deeſt, vt ratum habere non poſſit.* PAVLL.

tos, h) eosque, qui popularem actionem instituere volent, i) procuratores dare et habere veto. k)

§. II. PROCVRATOREM, l) AD LITEM SVSCIPIENDAM

PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 2. §. 1. D. de procurat.* Quamobrem furiosi et mente capti non dant procuratores, sed pro iis agunt actionesue suscipiunt eorum curatores, vel constituti ab his actores. Nec tamen iure nouo soli agnati curabant furiosos, quamuis eos solos ad hanc curationem vocassent leges XII Tabularum. CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 13. D. de curat. furios.*

h) *Infamia notatos.*] Huc pertinent omnia fragmenta, quae ex VLPIANI *Lib. IX.* et PAVLLI *Libro IX.* ad titulum *de his, qui not. infam.* relata sunt, vt *l. 10. l. 15. l. 16. l. 17. l. 18. l. 19. l. 23. D. eo tit.* vbi de feminis, quae intra annum luctus nupserunt, iisque, qui illas vel elocarunt, vel duxerunt, agitur. Has vero aliasque personas infames procuratores dare non potuisse, discimus ex *§. vlt. Inst. de iis, per quos ag. poss.* Hinc vetus exceptio procuratoria: EO, QVOD NON LICVISSET ADVERSARIO DARE VEL FIERI PROCVRATOREM, de qua *l. 19. §. 2. D. de prob. et praesumt.* et Quinctilian. *Inst. Orat. IV, 7. VII, 1.*

i) *Instituere volent.*] In iudiciis popularibus, rei quidem procuratorem dare poterant, non actores: PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 5. D. de pop. act.* nisi ad hos res directe pertinebat. PAVLL. *ibid. l. 42. pr. D. de procur.* Quae vero sint actiones populares, ea occasione ostendit IDEM *ibid. l. 1. D. de popul. act.*

k) *Habere veto.*] Prohibitorium fuisse hoc edictum, paullo ante ex *l. 43. §. 1. D. de procur.* probauimus. In prohibitoriis autem edictis verba praetoris sollemnia erant: FIERI VETO. Brisson. *de form. pop. Rom. Lib. III. p. 382.*

l) PROCVRATOREM.] De hoc Edicti capite, quod ad reorum procuratores pertinet, eodem *libro VIII.* egerunt VLPIANVS et PAVLLVS, quum ille de procuratoribus actorum libro demum VIIII. differuerit, argumento satis luculento, hunc §. ordine priorem fuisse. Procuratorem autem se coacturum edicit Praetor, quicumque, quum habilis sit, non inuitus eam operam in se suscepit, non tamen militem, qui non nisi in caussa cohor-

DAM DATVM, m) PRO QVO CONSENTIENTE n) DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, IVDICIVM ACCIPERE o) CO-

cohortis et in rem suam procurator fieri potest. VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 8. §. 1. 2. D. de procurat.* Si plures dati sunt: melior est conditio occupantis, id est, eius, qui prius litem contestatus est. PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 32. D. eod.*

m) DATVM.] Potest et suscepta iam lite procurator dari, dum pro eo dominus cautionem iudicatum solui exponat. CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 46. D. de procur.* vbi et de officio procuratoris, actionibusque, quae inter dominum et procuratorem intercedere possunt, agitur.

n) QVO CONSENTIENTE.] Nam iudicium suscipere non cogitur, pro quo ignorante dominus defunctus iudicatum solui exposuit. VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 15. pr. D. de procur.* Cautio vero illa semper exigitur. Immo in communi diuidundo iudicio duplex requiritur cautio, quia idem procurator et ad agendum et ad defendendum constituitur. VLPIAN. *ibid. l. 15. §. 1. D. eod.* Sed et defensor absentis emtoris, litem venditori denuncians cauere huic praeterea debet, rem ratam habiturum dominum. VLPIAN. *Lib. III. Digest. l. 75. D. eod.*

o) IVDICIVM ACCIPERE.] Omnia procurator, tamquam dominus agit, adeo, vt et interrogatus in iure respondeat, concesso tamen ad deliberandum spacio. CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 5. D. de interr. in iure fac.* Hinc et tunc defendisse censetur, quando, praestita de rato cautione, quid fieri passus est, quod passurum dominum probabile est. PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 36. D. de procur.* Neque tamen procuratori recte soluitur, nisi speciali mandato instructo. PAVLL. *ibid. l. 86. D. de solut.* Actionem porro iudicati datam esse aduersus procuratorem, tamquam dominum litis, solide demonstrauit collega coniunctissimus, Iust. Henn. Boehmerus *Diss. de domin. lit. Cap. II. §. XV.* Attamen quum exceptione doli mali elidi posset haec actio, *l. 28. D. de procur.* non mirum est, veteres aliquando negare, actionem iudicati aduersus procuratorem competere. *l. 61. D. de procur. l. 4. D. de re iudic.* Recte enim PAVLLVS *Lib. VIII. ad Edict. l. 112. D. de reg.*

COGAM. p)

§. III. Accepto q) semel iudicio r) procuratorem mutari,

reg. iur. obseruat, nihil interesse, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem excludatur. Cuius notissimae regulae speciem denuo non vidit Iac. Gothofr. *in Comment. ad d. l. 112.*

p) COGAM.] Non tamen cogitur procurator in rem suam venditorem defendere. CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 34. D. de procur.* Immo nec vllus alius cogitur, si iusta non defendendi caussa sit, veluti inimicitia capitalis: VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 14. D. eod.* dignitas superueniens: VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 3. D. eod.* valetudo: peregrinatio: CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 9. D. eod.* immo et praesentia domini, si hic ad defendendum cogi possit. PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 11. D. eod.* Expensis ergo rei circumstantiis, caussa cognita aestimandum est, cogendusne, an excusandus procurator videatur; CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 12.* VLPIAN. *Lib. VIII. ad Edict. l. 13. D. de procur.* an reo non defenso actorem in possessionem mitti oporteat. *l. 3. C. de procur.*

q) *Accepto.*] Hoc caput inter superius et sequens fuisse intermedium, vel inde patet, quod VLPIANVS de procuratore rei, deque mutatione procuratoris *libro VIII.* de procuratore actoris *libro IX.* egerit. Adde, quae notauimus ad *litt. s.*

r) *Semel iudicio.*] Ante litis contestationem liberrima est potestas vel mutandi procuratorem, vel iudicium per se accipiendi. PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 16. D. de procurat.* Nam quia nondum in procuratorem transiit litis dominium, dominus omnia integra habet, licetque ipsi vel caussam suam meditari, vel eam alii mandare, idque et coram, et per internuncium, et per epistolam, pure aeque, ac in diem vel sub conditione facere potest. VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 1. l. 3. D. de procurat.* PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 4. D. eod.* Sed haec omnia, vti diximus, ante litis contestationem et nondum accepto iudicio. Postea enim, translato semel dominio litis, procurator mutari non potest, nisi caussa cognita. VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 17. pr. et §. 1. D. de procur.*

tari, litemque ab eo transferri, nisi caussa cognita, s) non permittam. t)

§. IIII. CVIVS u) NOMINE x) QVIS ACTIONEM

s) *Nisi caussa cognita.*] Hunc locum explicans VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 17. §. 2. D. de procurat. In hac*, inquit, *caussae cognitione non solum ea versantur*, QVAE SVPRA DIXIMVS *in procuratore non cogendo suscipere officium* (ex quibus verbis hunc paragraphum illo superiore de procuratore rei posteriorem fuisse, luculenter patet:) *verum etiam aetas.* Iure quoque procuratorem mutat dominus, si ille suspectus, aut in vinculis, aut in hostium potestate est: VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 19. D. eod.* aut si iudicio publico, vel priuato, vel valetudine, vel maiore re sua distringitur: PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 20. D. eod.* nec non si latitat, aut inimicitiam concepit; CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 21. D. eod.* vel si adfinitatem contraxit cum aduersario, eiue heres factus est: PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 22. D. eod.* vel si longa peregrinatio ei impedimento est. VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 23. D. eod.* Quibus vrgentibus caussis multo magis ipse procurator recte renunciat mandato suo. PAVLL. *Lib. VIII. ad Edict. l. 24. D. eod.* Non autem remouendus est procurator ex caussa, quae famam sugillare posset, si velit ille pudorem purgare, nec remouendus procurator in rem suam, nec qui vult vti iure retentionis, nisi dominus ei soluere paratus sit. VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 26. D. eod.*

t) *Non permittam.*] Ne caussa quidem cognita id permittit Praetor, nisi vt tota caussa transferatur, et, si id ex parte actoris fit, stipulatio committatur. VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 27. D. de procurat.* An vero procurator aliquando et sine Praetoris arbitrio mutetur, idem disquirit VLPIAN. *ibid. l. 31. §. 1. 2. D. eod.*

u) §. IIII. CVIVS.] Integrum hoc Edictum seruauit VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 33. §. 3. D. de procur.*

x) NOMINE.] Nihil interest, cuiuscumque dignitatis aut quocumque nomine agat procurator. Hinc idem iuris est circa CVRATORES furiosorum et prodigorum: VLPIAN. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 5. D. de postul.* nec non circa

NEM y) DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDET, z) ET EI, QVO NOMINE AGET, ID

circa TVTORES, pupillis etiam iis, qui de ſtatu ſuo litigant, datos. VLPIAN. *ibid. l. 17. D. de tut. dat.* Diuiſa tutela, is, qui adminiſtrat, contutoribus in agendo praefertur. VLPIAN. *ibid. l. 4. D. de adm. et peric. tut.* Nec tamen tutores, acturi pro pupillis de rato cauent. VLPIAN. *ibid. l. 23. D. eod.* Praeterea idem iuris eſt circa ACTORES, a tutoribus vel curatoribus ſuo periculo conſtitutos, PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 24. D. eod.* quamuis hi de rato cauere teneantur. VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 9. D. rem rat. hab.* Nec minus huc referendi PROCVRATORES IN REM SVAM, de quibus VLPIAN. *ibid. l. 35. D. de procur.* Immo et aliquando FEMINAE, quippe quibus pro parentibus, ſenibus, vel aegrotis, cauſſa cognita agere permittitur. PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 41. D. eod.* Poſtremo et de DISPENSATORIBVS monet PAVLL. *ibid. l. 51. D. de ſolut.* eos procuratores non eſſe, niſi habeant mandatum, quo reuocato nihil eos poſſe: praeterquam quod debitor, ignorans, reuocatum eſſe mandatum, recte eis ſoluit. Erant autem DISPENSATORES, vt ex *Gloſſis* Iſidori patet, *arcarii*, eorumque non modo in marmoribus paſſim fit mentio, verum etiam in iure noſtro, veluti *l. 41. §. 17. D. de fideic. libert.* Eleganter hoc officium deſcribit Theophil. *Paraphr. §. 10. Inſt. de mand.* DISPENSATOR ἐστὶν ὁ οἰκέτης, ὃς εἴωθεν ἐκδανείζειν τὰ δεσποτικὰ χρήματα. DISPENSATOR *eſt ſeruus, qui foenori dare ſolet pecunias domini.* Talis diſpenſator, *breuiarium rationum offerens* apud Sueton. *Galb. Cap. XIV.* Talis diſpenſator Trimalchionis, *aureos numerans* apud Petron. *Satyr. Cap. XXX.* Quare vetus interpres οἰκονόμον *Luc. XII, 42.* non ſatis commode vertit *diſpenſatorem*, rectiusque eum, *cui dominus committit pecuniam ſuam, diſpenſatorem* dicendum eſſe monet Auguſt. *ſerm. XIX. ex nouis.*

y) ACTIONEM.] Regulariter quilibet actionem alieno nomine intentare poteſt. VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 29. D. de procur.* Interdictum tamen de liberis ducendis alieno nomine poſtulanti non datur. VLPIAN. *ibid. l. 40. pr. D. eod.*

z) DEFENDET.] Quid hic ſit DEFENDERE,

ID RATVM HABERE EVM, aa) AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Si non defendet, bb) neue satisdabit, cc) actionem ei non dabo, praeterquam si praesentis procurator erit. dd)

§. V. Parentes, ee) liberos, fratres, adfines proximos, patronos, libertos, maritos, si ratam rem habituros eos easue, ad

FENDERE, docent VLPIAN. *ibid. l. 35. l. 37. l. 39. pr. D. de procurat.* et PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 43. l. 45. D. eod.*

aa) RATVM HABERE EVM.] Ad hanc cautionem pertinent, quae fuse differit VLPIANVS *ibid. l. 35. §. 3. l. 39. §. 1. sequ. l. 40. §. 1. sequ. D. de procurat. l. 9. D. rem rat. hab. l. 23. D. de admin. ac peric. tut.*

bb) *Non defendet.*] Hanc claufulam fuisse in Edicto, patet ex *l. 5. C. de procur.* vbi id *edicto perpetuo expressum* dicitur, et *l. 3. C. eod.* vbi ita *secundum formam iurisdictionis* seruari discimus. Vnde non obscurum est, quo pertineat fragmentum PAVLLI *Lib. IX. ad Edict. l. 43. §. 4. D. de proc. Poena non defendentis procuratoris haec est, vt denegetur actio.*

cc) *Satisdabit.*] V. C. Ger. Noodt de hoc edicti capite, si quis alias, optime meritus verba haec restituit ex Paulli *Recept. Sent. I, 10. §. vlt.* vbi iureconsultus: *Si satis non det procurator absentis,* ACTIO *ei absentis nomine non datur.*

dd) *Procurator erit.*] Ita Diocletianus et Maximianus Augg. *l. vn. C. de satisdat. Non est incerti iuris, eum, qui apud acta factus est agentis procurator, non compelli, ratam rem habiturum dominum, satisdare. Hoc enim casu quasi* PRAESENTIS PROCVRATOREM INTERVENIRE *intelligendum est.* Hunc quoque locum obseruauit Clarissimus Noodt *ibid. p. 88.* qui tamen perperam huc refert *l. 5. l. 6. et l. 7. D. de procur.* quippe ex PAVLLI *Libro VI.* et VLPIANI *Libro VII. ad Edictum* decerptas, ac proinde alio pertinentes. Vid. supra *tit. XXI. litt. e.*

ee) *Parentes.*] Sententiam huius capitis nobis suggerit VLPIANVS *l. 3. §. 3. D. iudic. solui. Sed et si forte ex liberis vel parentibus interueniat aliquis, vel vir vxoris nomine, a quibus mandatum non exigitur, an committatur stipulatio, quaeritur. Magisque erit,*

ad quos quasue ea res pertinebit, boni viri arbitratu satisdabunt, nec voluntas eorum mutata erit, et sine mandato admittam.

TIT. XXIII.

QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE, VEL CONTRA EAM AGETVR. a)

QVOD CVIVSCVMQVE b) VNIVERSITATIS c) NOMINE,

erit, ne committi debeat, nisi fuerit ei mandatum, vel ratum habitum. Quod enim eis agere permittitur EDICTO PRAETORIS, *non facit eos procuratores.* V. C. Ger. Noodt eodem refert fragmentum VLPIANI *Lib. IX. ad Edict. l. 35. de procurat.* vbi tantum ὡς ἐν παρόδῳ huius iuris fit mentio. Denique ex *l. 1.* et *l. 2. C. de consort. eiusd. lit.* discimus, hoc edictum postea et ad litis consortes prolatum esse.

a) CONTRA EAM AGETVR.] Quum hoc edictum iisdem *libris IX.* exposuerint VLPIANVS et PAVLLVS: nulla sane nos mouere potuit ratio, vt ab ordine pandectarum recederemus. Verba edictalia, litteris maiusculis expressa, in ipsa rubrica seruata sunt. Reliqua suo quaeque loco vera praestabimus.

b) CVIVSCVMQVE.] *Cuiuscumque* dicit praetor, quia nihil interest, municipii, an collegii, an totius prouinciae nomine agatur. Quo vltimo casu et proximae insulae ad prouinciam pertinere videntur. VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 9. D. de iudic.* Sed et singuli conuentus ac dioeceses ad prouinciam referendae, quia *toto et pars continetur.* CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 113. D. de reg. iur.* vbi male Gothofredus existimat, rationem reddere voluisse CAIVM, cur vniuersitas in vna persona superstite subsistat? Quoties enim hoc contingit: non pars toto continetur, sed pars nomen tantum totius adsumit. Non sane solet CAIVS, elegantissimi ingenii iureconsultus, tam sublestas rationes reddere.

c) VNIVERSITATIS.] Intelligenda est vniuersitas licita. Neque enim societatem, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim habere omnibus conceditur, siquidem legibus, et SCis, et Principum constitutionibus res illa continetur. Ea occasione licita quaedam collegia recenset

MINE, d) VEL CONTRA EAM AGETVR, de eo actori e) a maiore parte vniuersitatis electo, f) et in eum iudicium dabo.

§. I. Si nemo vniuersitatem DEFENDET, res eius possideri vel VENIRI IVBEBO. g)

§. II. Extraneum quoque, defensurum vniuersitatem, si iudicatum solui satisdederit, admittam. h)

TIT.

censet CAIVS *Lib. III. ad Edict. prouinc. l. 1. pr. D. quod cuiusc. vniu. nom.* plura nos ex antiquitatibus eruimus *in Dissert. de collegiis et corp. opific. Cap. I.* Licitis collegiis permissum est habere res communes, arcam communem, immo et actorem vel syndicum, per quem tamquam in republica quadam, quod communiter fieri deberet, fieret. CAI. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod.* Hinc in marmoribus ARCARII COL. Reines. *Inscr. p. 431. Var. Lect. III, 16.* ARCA SEVIRORVM AVGVSTALIVM, SOCII SEV. AVGVSTAL. QVIBVS ARCAM HABERE PERMISSVM A DIVO PIO. Gruter. *Inscr. pag. CCCCXIV, 2. 7. 12.*

d) NOMINE.] Siue in rem agatur, siue in personam. Nam et res communes habent vniuersitates, quae an publicae dici possint, quaerit CAI. *ibid. l. 16. D. de verbor. signif.* quemadmodum et VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 41. D. de adqu. rer. dom.* disquirit, an statuae in publico positae sint ciuium?

e) *Actori.*] Non magis tamen quisquam municipum vel collegarum hoc officium suscipere cogitur, quam priuatus operas procuratoris. Neque enim hoc est munus publicum, de quo hac occasione egisse videtur PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 18. D. de verb. signif.*

f) *Electos.*] Modum eligendi constituendique syndicos et actores ad hunc locum descripserunt VLPIAN. *Lib. IX. ad Edict. l. 3. D. h. t.* et PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 4. D. eod.*

g) VENIRE IVBEBO.] Cum sententiam huius edicti, tum verba VENIRE IVBEBO seruauit exposuitque CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 1. §. 2. D. h. t.*

h) *Admittam.*] Postremam etiam hanc sententiam debemus CAIO *Lib. III. ad Edict. prou. l. 1. §. 2. D. h. t.* Ait enim ibi iureconsultus: *Et si extraneus defendere velit vniuersitatem: permittit*

TIT. XXIV.
DE NEGOTIIS GESTIS. a)
(VLPIAN. LIB. X.)

SI QVIS b) NEGOTIA c) ALTERIVS, d) SIVE QVIS NEGOTIA,

mittit PROCONSVL, *sicut in priuatorum defensionibus obseruatur, quia eo melior conditio vniuersitatis fit.* Vbi non ex ICtorum interpretamentis hoc ius esse, sed *proconsulem* (adeoque et *Praetorem*) id edicto permisisse, dicit Caius. Animaduertit hoc etiam Ger. Noodt *ad Pandect. p. 93.* cui tamen non adsentimur, inserenti verba: SICVT IN PRIVATORVM DEFENSIONIBVS OBSERVATVR. Esse enim haec CAII, non ipsius praetoris, verba, nemo non animaduertit.

a) DE NEGOTIIS GESTIS.] Hunc *de negotiis gestis* titulum superioribus fuisse posteriorem, inde adparet, quod de procuratoribus et syndicis VLPIANVS egit *Libro Commentariorum IX.* de negotiis gestis *Libro X.* Praecessit autem hic titulus illum *de calumniatoribus*, quia PAVLLVS titulum *de negotiis gestis Libro IX.* titulum *de calumniatoribus* demum *Libro X.* enarrauit. Idem ergo hic ordo, qui in pandectis. Ipsa Edicti verba seruauit VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. pr. D. de negot. gest.* Eiusdem vero insignem vtilitatem *l. 1. D. eod.* suo more commendat.

b) SI QVIS.] Hic quoque, sub genere masculino femininum comprehenditur. Nam et femina negotia potest gerere: VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 1. D. de negot. gest.* immo et pupillus. VLP. *ibid. l. 3. §. 4. D. eod.* nec vlla necessitas est, hic textum sollicitandi cum Cuiacio *Obs. XIII, 7.* Vid. Reinh. Bachou. Πρώτ. *h. t.* De eo, qui in seruitute gesserat negotia, disputat PAVLL. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 18. D. eod.*

c) NEGOTIA.] Siue vnum, siue plura. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 2. D. eod.*

d) ALTERIVS.] Siue masculi, siue feminae, siue vnius, siue plurium. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 3. D. h. t.* Si alter SOCIORVM passus est geri negotia, alter prohibuit, saltim cum altero patiente agendum est. IVLIAN. *Lib. III. Digest.* * *l. 8. §. 3. D. de negot. gest.* Recte etiam geri possunt negotia PVPILLORVM:

GOTIA, QVAE CVIVSQVE, QVVM MORITVR, e) FVERINT,

RVM: IVLIAN. *ibid. l. 6. pr. D. eod.* immo et is, qui pro tutore, tamquam tutore, gessit, pupillum habet obligatum. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. de eo, qui pro tut.* Recte item negotia geruntur FVRIOSORVM: VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 3. D. eod.* Immo et negotia FILII FAMILIAS vel ANCILLAE gerendo obligationem quis adquirit, dummodo vel peculium habeant, vel in rem patris dominiue versum sit. VLPIAN. *ibid. l. 14. D. de negot. gest.* Similiter et CAPTIVI negotia geri possunt ab eiusdem fortunae socio, qui pro eo λύτρον soluit, eoque pertinet locus elegantissimus PAVLLI *Lib. IX. ad Edict. l. 21. pr. D. de neg. gest.* Denique ex negotiis suis gestis et MVNICIPIA obligantur. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 7. D. quod cuiusc. vniu. nom.* Nam et vniuersitates tenentur ex eo, quod in eorum rem versum est: VLPIAN. *ibid. l. 27. D. de reb. cred.* maxime quum eorum bona non publica, sed priuata sint. VLPIAN. *ibid. l. 15. l. 17. D. de verb. signif.* Si administratores ciuitatis contrahere quem iusserunt cum seruo ciuitatis: non negotiorum gestorum, sed quod iussu, agendum est. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 4. D. quod iussu.* Ceterum pro quo quis gesserit, ex initio gestionis aestimandum esse, monet VLPIAN. *ibid. l. 15. D. de neg. gest.*

e) QVVM MORITVR.] Verba haec adiecit praetor, quia, qui mortui negotia gerit nondum adita hereditate, neminem videtur obligatum habere: VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 6. D. de negot. gest.* quamuis ipsius hereditatis negotia geri posse, expediti iuris sit, PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 21. D. eod.* Sustinetur tamen et illa negotiorum mortui gestio per fictionem iuris, eoque fundamento nititur ACTIO FVNERARIA. VLPIAN. *ibid. l. 1. D. de religios.* Nimirum gentes tantum non omnes ea olim peruaserat opinio, animas, insepulto corpore male se habere. Hinc Sibylla apud Virgil. *Aen. VI. v. 325.* interrogata ab Aenea, quaenam sit illa animarum turba, quam Charon repellat transituque Stygis prohibeat?

Haec, inquit, *quam cernis, inops* INHVMATAque *turba est:*
Portitor ille Charon: hi, quos vehit vnda, SEPVLTI.

Nec

Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec littora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.

Ad quae verba poëtae notat Seruius: *Duo*, inquit, *dicit: id est, nec legitimam sepulturam habet, nec imaginariam.* INOPEM *enim dicit sine pulueris iactu. nam ops terra est, id est, sine humatione. Vult autem ostendere, tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam et Deiphobi vmbra transuecta est, cui Aeneas cenotaphium fecit, vt:*

Hunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Constitui.

Bene autem SEPVLTOS, *id est, fletos: (Nam sine fletu sepultura non est.)* Et paucis interiectis: *Centum autem annos ideo dicit, quia hi sunt legitimi vitae humanae, quibus completis potest anima transire ripas, id est, ad locum purgationis peruenire, vt redeat rursus in corpora.* Nec aliter philosophatur Patrocli vmbra apud Homerum *Iliad. XXIII. v. 69.*

Ἕυδεις αὐτὰρ ἐμοῖο λελασμένος ἔπλευ', Ἀχιλλεῦ;
Ὀυ μέν μευ ζώοντος ἀκήδεις, ἀλλὰ θανόντος.
Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας ἀΐδαο περῆσαι.
Τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων,
Ὀυδέ με πῶς μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
Ἀλλ' ἄυτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς ἄϊδος δεῦ.
Καί μοι δὸς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι· οὐ γὰρ ἔτ' αὖτις
Νίσσομαι ἐξ ἀΐδαο, ἐπήν με πυρὸς λελάχητε.

Dormis, an mei oblitus es, Achilles?
Non quidem me viuentem negligens, at mortuum.
Sepeli me quam celerrime, portas Plutonis vt intrem.
Procul me arcent animae, simulacra mortuorum,
Neque me aliquo misceri super flumen sinunt:
Sed temere erro per latissimarum portarum domum Plutonis.
Da mihi manum, vt deplorer. Non enim rursum
Redibo ex inferis, postquam me ignis absumsit.

Et *Odyss. libro VI.* vbi Vlyssi iter ad inferos facienti Elpenora socium occurrisse fingit, hanc addit rationem:

Ὀυ γὰρ πω ἐτέθαπτο ὑπὸ χθονὸς εὐρυοδείης.
Nondum enim sepultus erat sub terra, longas vias habente.

Tum

RINT, GESSERIT: f) IVDICIVM EO NOMINE DABO.

Tum porro *v. 66. sequ.* hunc Elpenora ita inducit loquentem:

Νῦν δέ σε τῶν ὄπιθεν γουνάζομαι, ὀ παρεόντων,
Πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρὸς, ὅς ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα,
Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες,
Μή μ' ἄκλαυστον ἄθαπτον ἰὼν ὄπιθεν καταλείπειν,
Νοσφισθεὶς μήτι τοι θεῶν μήνιμα γένωμαι.
Ἀλλά με κακκῆαι σὺν τεύχεσιν, ἅσσα μοι ἐστιν,
Σῆμα τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης.

Nunc te per eos, qui post te sunt, oro non praesentes,
Perque vxorem, et patrem, qui enutriuit paruulum,
Telemachumque, quem vnicum reliquisti in aedibus.
Ne me indefletum insepultumque discedens post te relinquas.
Seiunctus ne qua tibi Deorum indignatio fiam:
Sed me combure cum armis, quaecumque mihi restant,
Sepulcrumque mihi erige spumosi in littore maris.

Ex qua veterum de statu insepultorum persuasione facile est ad intelligendum, cur dirissima quaevis imprecaturi hostibus, id iis in primis imprecati sint, vt insepulti manerent, veluti Agamemnon apud Homer. *Iliad. VI. v. 59.*

Ἅμα πάντες
Ἰλίου ἐξαπολοίατ' ἀκήδεστοι καὶ ἄφαντοι.

Simul omnes
Ilio peribunt incurati et insepulti.

Add. Homer. *Iliad. XXII. v. 335.* et Virgil. *Aeneid. IV. v. 620.* Quisquis ergo sepeliebat mortuum, is videbatur τῷ θανόντι χάριτα ποιῆσαι, *grata fecisse mortuo:* Euripid. *Helen. v. 1304.* et hinc actione funeraria impensas ab herede iure reposcebat. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 12. D. h. t.*

f) GESSERIT.] Nec interest, animum quis gerendi habuerit, an sibi mandatum esse per errorem crediderit. Quia nec error quidem in persona obest. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 5. D. de neg. gest.* Non vero obligatur, qui negotia gessit prohibentis: PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 40. D. mand.* vel cui negotiorum gestoris opera nulla adlata est vtilitas. Hinc is actionem quidem habet, qui absenti necessaria emit: CAL. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 22. D. de negot.*

DABO. g)

TIT. XXV.
DE CALVMNIATORIBVS. a)

(PAVLL.

got. gest. non autem, qui, mota lite, legata integra ſine cautione ſoluit. PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 41. D. ad Leg. Falcid.* Hinc de negotiorum geſtoris officio plura hic tradidit VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 8. D. de negot. gest.*

g) NOMINE DABO.] Eſt haec ACTIO NEGOTIORVM GESTORVM, de qua prolixe ad hoc edictum diſſeruerunt CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 2. D. h. t.* VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 7. sequ. l. 10. l. 20. D. eod.* IVLIAN. *Lib. III. Digest. l. 6. D. eod.* PAVLL. *Lib. IX. ad Edict. l. 13. l. 21. §. 3. D. eod.* An et vſurae et quales hac actione petantur, disquirit VLPIAN. *ibid. l. 27. D. de vsur.* Etiamſi enim non promiſſae ſint ab abſente, quippe geſtionem ignorante: tantumdem tamen in bonae fidei iudiciis poteſt iudicis officium, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interpretatio. PAVLL. *ibid. l. 7. D. de neg. gest.* Ceterum actio negotiorum contraria ceſſat ob impenſas inutiliter et praeter abſentis conſuetudinem factas, quia tunc et mandati actio ceſſat, ſi mandatarius fines mandati exceſſit. (HEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*)

CAI. *ibid. l. 41. D. mand.* Immo ob impenſas inutiles iam ſolutas minor petere poſſe videtur reſtitutionem in integrum, eoque fortaſſis pertinuerit fragmentum VLPIANI *Lib. X. ad Edict. l. 6. D. de min.* Ceſſat deinde actio, ſi quis donandi animo geſſerit. Quod in dubio tamen non praeſumitur, quia in obſcuris inſpici ſolet, quod veroſimillimum eſt, et quod plerumque ſolet fieri. PAVLL. *Lib. VIIII. ad Edict. l. 114. D. de reg. iur.* An itaque maritus, negotia gerens vxoris officio potius ductus in rem eius aliquid impenderit, ex eius rei modo et impenſarum genere aeſtimandum eſt. CELS. *Lib. I. Dig. l. 47. D. de don. int. vir. et vxor.*

a) DE CALVMNIATORIBVS.] Poſteriorem ſuperiore hunc titulum fuiſſe in edicto, ſupra iam demonſtrauimus. Eumdem vero anteceſſiſſe edicta de reſtitutionibus in integrum, ex eo patet, quod VLPIANVS et PAVLLVS illa *libro* demum XI. enarrare coeperunt. Sententiam, ipſaque verba Edictalia, maiuſculis expreſſa litteris, ſeruauit VLPIAN.

(PAVLL. LIB. X. CAI. LIB. IV.)

In eum, qui, vt CALVMNIAE CAVSSA b) NEGOTIVM FACERET, vel non faceret, vel a lite improba DESISTERET, c) pecuniam ab aliquo accepisse d) DEPECTVSue ESSE

Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 1. D. de calumniatorib.

b) CALVMNIAE CAVSSA.] Verba haec τυπικά interpretatus est VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 1. D. h. t.* ostenditque, nihil interesse, siue in publico, siue in priuato iudicio calumniae caussa accepta pecunia negotium alicui facessere voluerit. VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 1. D. eod.* Nec minus huic actioni locus est, si quis calumniose possessione fuerit deiectus ab eo, qui pecuniam eo nomine accepit, quamuis aduersus deiicientem habeat etiam interdictum vnde vi. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 4. D. de vi et vi arm.* quemadmodum si in publico iudicio pecunia calumniae caussa accepta est, etiam repetundarum iudicio locus est. VLPIAN. *ibid. l. 1. D. de calumn.*

c) DESISTERET.] Hoc quoque verbum edictale seruat explicatque VLPIANVS *Lib. X. ad Edict. l. 21. D. de minor. l. 10. D. de iudic.* Eodem pertinent fragmenta Paulli *Recept. Sent.. I, 6.* quibus absurda praemittitur rubrica *de reis instituendis*. Schulting. *Not. ibid.*

d) *Ab aliquo accepisse.*] Qui pecuniam eo nomine dederat, eum caussa cadere voluit Antoninus Caracalla, Imp. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 3. D. h. t.* At CALVMNIATOR proprie est, qui pecuniam accepit, depectusue est, vel aliud sensit ex ea re compendium: VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 5. l. 3. pr. D. eod. l. 115. pr. D. de reg. iur.* veluti si cui eo nomine gratis vtenda data est pecunia, vel res aliqua minore pretio vendita vel minoris locata sit, vel qui pecuniam alii dari iussit. PAVLL. *Lib. X. ad Edict. l. 2. D. de calumniat.* Qui pecuniam sibi stipulatus, eam tamen non accepit, videri poterat hac actione non teneri, quia *non videtur* ACCEPISSE, *qui stipulatus exceptione submouetur:* PAVLL. *ibid. l. 115. §. 1. D. de reg. iur.* Et tamen tenebitur, quia DEPECTVS EST. Nihil porro interesse videtur, siue quis ab aduersario acceperit depectusue sit pecuniam, siue eius mandatu ab alio,

ESSE e) dicetur, intra annum f) in quadruplum eius pecuniae, quam accepiſſe depectusue eſſe probabitur, poſt annum in ſimplum in factum actionem dabo. g)

TIT.

alio, ſiue, poſtquam ea data eſt, rem ratam habuerit dominus. PAVLL. *ibid. l. 7. pr. D. de calumniat.* Quin et publicanus tenetur, qui, ne retineret mancipia aliena, pecuniam indebite accepit. PAVLL. *Lib. X. ad Edict. l. 7. §. 2. D. eod.* Sic CALVMNIATOREM occaſione huius tituli deſcribunt iureconſulti, fere, vt Socratis diſcipulos Ariſtophan. *Nub. v. 97.*

Αὐταὶ διδάσκουσ' ἀργύριον ἤν τις διδῷ
Λέγοντα νικᾶν καὶ δίκαια κἄδικα
Hi docent, dummodo quis iis argentum det,
Hominem orantem cauſſas aequas et iniquas vincere.

e) DEPECTVS*ue* ESSE.] DEPECTVS eſſe dicitur, qui turpiter pactus, inquit VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 2. D. de calumn.* Haec an genuina ſit verbi notio, erudite disquirit V. C. Car. Andr. Ducker. *de Latinit. vet. iureconſ. p. 284. ſequ.* Dum vero idem vir doctiſſimus *p. 290.* ſcribit, *verba huius edicti fuiſſe tantum de eo, qui pecuniam accepiſſe dicatur, nec quidquam Praetorem loquutum de eo, qui* DEPECTVS SIT, *ac proinde poenam edicti interpretatione iureconſultorum ad eum productum videri:* vereor, vt illi adſentiri poſſimus. Neque enim iureconſulti, qui leges veteres interpretantur, alia vocabula, quam legitima, ſolent explicare. Potuit ergo edictale eſſe hoc vocabulum, ſi vel maxime in eo interpretando humani quid paſſus ſit Vlpianus. Ceterum ex ipſa Praetoris intentione non abs re colligit VLPIANVS *Lib. X. ad Edict. l. 1. §. 8. D. de calumniat.* ad eos, qui tranſigendi animo pecuniam acceperunt, hoc edictum non pertinere.

f) *Intra annum.*] Annus vero hic ex perſona eius, qui dedit, ne ſecum ageretur, ex momento temporis, quo dedit; in illius vero perſona, cum quo vt agatur, ex eo tempore, quo quis, datam eſſe pecuniam, nouit, computatur. CAI. *Lib. IIII. ad Edict. prou. l. 6. D. h. t.*

g) *Actionem dabo.*] Datur haec actio partim ei, qui dedit, ne ſibi fieret negotium, partim ei, propter quem data eſt pecunia. Proinde contingere poteſt,

TIT. XXVI.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS. a)

(VLP.

teſt, vt vterque hanc actionem habeat. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 3. §. 3. D. eod.* Neque tamen haec actio heredi datur: CAL. *Lib. IIII. ad Edict. prou. l. 4. D. eod.* nec contra heredem, niſi quatenus ad eum peruenit. VLPIAN. *ibid. l. 5. pr. D. eod.* Porro haec actio inſtitui non poteſt contra patronum, quippe qui nec aliis actionibus famoſis, iisque, quae non famoſae quidem, at fraudis tamen mentionem habent, conueniri non debet. VLPIAN. *Lib. X. ad Edict. l. 5. l. 7. D. de obſequ. par. et patr.* Quod adeo verum eſt, vt vxor liberta ne iuſiurandum quidem marito rerum amotarum nomine recte deferat. VLPIAN. *ibid. l. 16. D. de iureiurando.* Idem honor et aliis perſonis habendus eſt, quibus debetur reuerentia: non iis, qui pro his interuenerunt. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 5. D. de obſequ. par.* Liberti quoque heres omnia extranei iura integra habet aduerſus defuncti patronum. PAVLL. *Lib. X. ad Edict. l. 8. D. eod.* Denique haec actio et patri datur, cuius filio, vt negotium fieret, pecunia data eſt, quemadmodum et aduerſus illum agitur, ſi filiusfamilias pecuniam accepit. PAVLL. *ibid. l. 7. §. 1. D. h. t.*

a) RESTITVTIONIBVS.] VLPIANVS *Libris Commentariorum XI. XII. et XIII.* PAVLLVS *Libris XI. et XII.* non aliam paene materiam, ac reſtitutiones in integrum explicarunt. Idem ergo et hic ordo, qui in pandectis. At Praetor reſtitutiones illas non per plures titulos ſparſerat, vti id in Pandectis et Codice factum eſſe animaduertimus, ſed vno titulo generali omnia comprehenderat reſtitutionis in integrum genera. Primus id obſeruauit Ob. Giphan. *Oecon. iur. p. 125.* idque luculenter probatur ex loco VLPIANI *Lib. XI. ad Edict. l. 1. D. de reſtit. in int.* vbi iureconſultus noſter: *Vtilitas huius* TITVLI *non eget commendatione: ipſa enim ſe oſtendit. Nam* SVB HOC TITVLO *plurifariam praetor hominibus vel lapſis, vel circumſcriptis, ſubuenit, ſiue* METV, *ſiue* CALLIDITATE, *ſiue* AETATE, *ſiue* ABSENTIA, *inciderint in captionem.*

(VLP. LIB. XI. XII. et XIII. PAVLL. LIB. XI. et XII. IVLIAN. LIB. IV. CELS. LIB. II.)

QVOD b) [VI] METVSVE CAVSSA c) GE-

b) QVOD.] Verborum edictalium pars haud minima superest apud VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. D. quod met. causs.* Ideo autem necessarium videbatur hoc beneficium, quod alias iureconsulti, stoae addictiores, coactos etiam homines velle, statuerent, *l. 21. §. 5. D. eod.* adeoque negotium ideo, quod metus caussa gestum esset, pro nullo non putarent habendum. Nimirum Stoicis soli sapientes liberi, ceteri omnes serui videbantur. Cicero *Parad. V.* Iam quum libertas iisdem sit ἐξουσία αὐτοπραγίας; seruitus vero στέρησις τῆς αὐτοπραγίας· Diog. Laërt. *VII, 121.* porro inde colligebant, σοφὸν, ὡς ἐλεύθερον ζῆν, ὡς βούληται, ὃν οὔτ' ἀναγκάσαι ἐστὶν, οὔτε κωλύειν, οὔτε βιάσασθαι *sapientem tamquam liberum viuere, vt velit, et nec cogi posse, nec prohiberi, neque vi ad aliquid adigi.* Arrian. *Diss. Epictet. IV, 1.* Hinc magnifica illa vox Senecae *Epist. LI. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluntati cessero: cedendum erit dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi iuris in me volet esse ambitio et ira.* Et *Epist. LXXIV. Sapiens non hominem* TIMET, *non fortunam.* Itaque stulti videbantur Stoicis, qui se vi et metu ad aliquid dandum faciendumue adigi patiebantur: eosque indignos esse existimabant, quibus subueniretur. Nam inter eorum scita et illud erat: *Sapientem neque ignoscere, neque misereri*, de quo Lips. *manuduct. ad philos. Stoic. III, 19.* Adoptatis itaque his principiis, non poterant non statuere iureconsulti, coactum etiam velle, et ex facto suo omnino obligari. Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXXI.* Caussam enim metus non esse illum, qui eum excusserit, sed qui sibi eum incuti passus sit. Simplic. *ad Epictet. Enchirid. Cap. X. p. 66.* Εἰ τοίνυν μήτε ὁ θάνατος μήτε τι τῶν τοιούτων δεινόν ἐστιν δῆλον, ὅτι οὔτε αὐτὰ, οὔτε οἱ ἐπάγοντες αὐτὰ τῆς ταραχῆς ἡμῖν εἰσιν αἴτια, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ δόγματα ἡμῶν, ἢ λύπης, ἢ φόβου, ἢ τινὸς ἄλλου τοιούτου· ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα. *Quod si neque mors, nec huiusmodi quidquam terribile est: constat, neque ipsa, neque eos, qui illa inferunt,*

c) GESTVM ERIT, d) RATVM NON HABE-

ferunt, perturbationis nobis caussam esse, sed nosmet ipsos, nostrasque opiniones. Numquam ergo perturbationis nostrae caussa alteri adscribenda est, siue is dolor sit, siue METVS, *siue quid aliud eiusmodi, sed nobismet ipsis, et nostris opinionibus.* At postea haec philosophia non visa est publici saporis, ac proinde subueniendum omnino esse vi ad aliquid adactis statuebant, ita tamen, vt permultum interesse videretur, vtrum in BONAE FIDEI, an in STRICTI IVRIS negotio aliquid metus caussa gestum esset. Prius ipso iure nullum esse, censebant, quia bonae fidei nihil esset tam contrarium, quam vis et metus. *l. 116. D. de reg. iur. l. 3. D. de resc. vendit. l. 21. D. sol. matrim. l. 5. D. de legat. I.* Posterius ratum quidem esse volebant leges, non autem praetor, qui hoc casu restitutionem in integrum edicto suo promiserat. Ger. Noodt. *de formula emend. dol. mal. Cap. XVI. p. 382. Tomo I. Op.* Auctorem huius edicti idem vir doctissimus Cassium fuisse credit, ob *l. 4. §. 33. D. de doli mali et met. except.* Contra C. Octauio, qui anno V. C. DCLXXVIII. praetura functus est, rectius illud tribuit Paull. Manut. *ad Ciceron. de offic. I, 11.* Nam idem hoc edictum *formulae Octauianae* nomine venire animaduertimus apud eumdem Ciceron. *in Verr. III, 65.* Nimirum primum C. Octauius eos, quibus vi aliquid extortum fuerat, restituebat in integrum, sed tantum aduersus eos, qui vim intulerant, non aduersus quoscumque rerum vi extortarum possessores. Cic. *Epist. ad Q. Fratrem I, 1, 7.* et *in Verr. III, 65.* Deinde Cassius, nescio quis, (non sane Lucius ille, cuius tribunal scopulus reorum vocabatur: Valer. Max. *III, 7, 9.*) actionem etiam aduersus possessorem dedit, at non exceptionem, quia sufficere videbatur exceptio doli mali. Postea sequentibus praetoribus aequissimum visum est, et exceptionem quod metus caussa dari, quia et huic aduersus quemcumque possessorem locus esse possit. *l. 4. §. 33. D. de doli et met. except.*

c) [VI] METVS [VE] CAVSSA.] Quae vnciis inclusimus, verba, ea verba olim in edicto lecta esse, certissimum est. Cicero *in Verr. III, 65. Aditum est ad Metellum, eductus est Apronius: eduxit vir prima-*

primarius, *C. Gallius*, *Senator*: *postulauit a L. Metello, vt ex edicto suo iudicium daret in Apronium*: QVOD PER VIM AVT METVM ABSTVLISSET, *quam formulam Octauianam et Romae Metellus habuerat, et habebat in prouincia*. Nec aliter M. Seneca *Controu. IIII, 26. Lex*: PER VIM METVMVE GESTA NON SINT RATA. Sed Saluius Iulianus vocabulum VI expunxit, quia quod vi atrociore fit, id metu quoque fieri existimabat. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. D. quod met. causs.* Quare edicti verba et vim et metum continent, sed atrocem illam quidem et iniustam, non, quam magistratus iure licito honoris, quem sustinet, intulit. VLPIAN. *ibid. l. 3. D. eod.* Per METVM enim non quilibet intelligitur timor, sed metus maioris MALITATIS VLPIAN. *ibid. l. 5. D. eod.* de quo rarissimo vocabulo videndus V. C. Car. Andr. Duckerus *de Latinit. vet. iureconsult. p. 325.* Metus porro hic accipiendus non vani hominis, sed talis, qui cadit in virum constantem: CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 6. D. eod.* qualis timor seruitutis similiumque malorum. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 4. D. eod.* Non ergo restituitur, qui tuta quaeuis timuit, quamuis et ei, qui in furto vel adulterio ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehensus, vel dedit, vel promisit, id beneficium non denegetur. VLPIAN. *ibid. l. 7. D. eod.* Restituitur etiam, qui instrumenta ingenuitatis interuersuro, vel stuprum illaturo, vel liberis suis intolerabilem iniuriam intentanti pecuniam promisit vel dedit. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 8. D. eod.* Postremo metum non illum, quo quis iam defunctus est, sed praesentem, hic esse intelligendum, monet VLPIAN. *ibid. l. 9. D. eod.*

d) GESTVM ERIT.] Ex quo Cassius, vti supra dictum, hanc actionem aduersus quemcumque rei vi extortae possessorem concessit: generaliter loqui coepit Praetor, et IN REM, nec adiecit, a quo gestum sit. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 1. D. quod met. causs.* Itaque haec actio est in rem scripta: cuius iuris aequitatem ex instituto tuetur M. Seneca *Controu. IIII, 26.* dum ait: *An si est* IN RE *vis et necessitas, ita tamen rescindantur, quae per vim et necessitatem gesta sunt, si vis et necessitas a pacificente adhibita est? Nihil, inquit, mea, si tu cogaris, si non a me cogeris. meam culpam esse oportet, vt mea poena sit. Non, inquit. Neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit, et iniquum*

illi

HABEBO. e) Sed si quid PER [VIM AVT] METVM ABLATVM

illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non, quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. iniquum enim, quod rescinditur, facit fortuna eius, qui passus est, non persona cogentis. Quamuis vero verbum GESTVM, quo hic vtitur Praetor, ab aliis similibus, veluti ACTVM vel CONTRACTVM omnino differat: VLPIAN. *ibid. l. 19. D. de verb. signif.* hic tamen illo vocabulo et contractus et alia negotia continentur, adeo vt Pomponius scribat, etiam ad manumissionem et aedificii depositionem, quam quis coactus fecerit, hoc edictum esse proferendum. Praecipue tamen hic intelligi oportet quaeuis stricti iuris negotia: quia *vox iuris et legum est, bonae fidei contractum non posse rescindi.* Symmach. *Epist. II, 87.* Nimirum bonae fidei contractus ob vim et metum ipso iure nullus est: *l. 1. C. de resc. vendit.* quia nihil tam contrarium est consensui, quo bonae fidei iudicia sustinentur, quam vis et metus, quem comprobare contra bonos mores est. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 110. pr. D. de reg. iur.* Contra PROMISSA, *quae coactus quis* METV, *vel quae deceptus dolo promisit, pleraque* IVRE PRAETORIO, *nonnulla* LEGIBVS *liberantur. Cic. de offic. I, 10. Iure praetorio,* quae promissa sunt in negotiis stricti iuris; *legibus,* quae in bonae fidei contractibus quis recepit.

e) RATVM NON HABEBO.] Restituit Praetor, dando et ACTIONEM, et EXCEPTIONEM *quod metus caussa.* VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 3. D. quod met. causs.* Immo praeter hanc actionem personalem, et in rem scriptam hoc casu etiam actio in rem datur, qua possessor non modo rem restituere, sed et de dolo repromittere cogitur, quamuis haec actio, si quadruplum quis iam consequutus sit, cesset. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 4. 5. 6. D. eod.* Ceterum impetrata restitutione omnia reducuntur ad priorem statum: quod, quomodo fiat, exemplis variis ostendunt VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 7. 8. l. 12. princ. D. eod.* CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 10. D. eod.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 21. D. eod.* et *ad Iulianum l. 11. D. eod.* IVLIAN. *Lib. IV. Digest. l. 12. §. 1. et 2. D. eod.* vbi simul docemur, cessare hoc Edi-

TVM esse dicetur, f) NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVETVR, g) INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, h) in quadruplum, post annum in simplum, i) CAVSSA COGNITA, k) iudicium dabo. l) In heredem quoque, quate-

Edictum, si quis vim vi repulerit: si creditor debitorem ad soluendum vi adegerit: si quis creditorem sine malitia fideiussoris coëgerit, vt huic acceptum ferret: si debitor, exceptione perpetua tutus, acceptum sibi ferre creditorem coëgerit. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. pr. D. quod met. causs.*

f) ABLATVM *esse dicetur.*] Huius clausulae sententiam reperimus *l. 14. §. 1. D. quod met. causs.* ex quo textu edictum supplere conati sunt alii, et in his Nic. Cisnerus *de restit. in integr. Tit. II. n. 1.* qui tamen procul dubio fallitur, dum priorem partem ita concipit: *Si res metu mortis, aut cruciatus corporis tradita, cautione vel acceptilatio extorta, aut alioquin aliquid alicui ablatum est.* Haec enim non ex edicto, sed ex prudentum interpretamentis esse, facile vnusquisque intelligit. Nos sequuti sumus verba Ciceronis *in Verr. III, 65.* SI QVID PER VIM AVT METVM ABLATVM.

g) RESTITVETVR.] Verba ipsa edictalia habet VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. pr. §. 1. D. quod met. causs.*

h) POTESTAS ERIT.] Ad haec verba, tamquam τυπικὰ prouocat Gordianus *l. 4. C. eod.*

i) *In simplum.*] Quadruplatur omne id, quod restitui oportet, si reus poenam restitutione euitare vellet. In simplum actio et post annum datur, at non nisi CAVSSA COGNITA. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. §. 1. D. quod met. causs.*

k) CAVSSA COGNITA.] In hac caussae cognitione versatur primum, an alia actio in promtu sit? VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 2. D. eod. l. 4. C. eod.* Deinde, an vere vis facta sit? VLPIAN. *ibid. l. 5. D. de vi et vi arm.* non autem, an ipse rei possessor vim fecerit? vel rei fuerit conscius? VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 3. D. quod vi aut met. causs.*

l) *Iudicium dabo.*] Est enim actio arbitraria, aliquando continens absolutionem. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 4. 5. 6. D. eod.* Quid quadruplo illo contineatur, idem docet VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 7. 8. 9. 10. 14. D. eod.* Si homo, vi extortus,

quatenus ad eum peruenit, actionem dabo. m)

§. I. QVAE n) DOLO o) MALO p) FACTA ESSE DICEN-

*

tus, ante rem iudicatam sine dolo vel culpa rei periit, tripli tantum poena est. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 11. 12. D. eod.* vbi et de fugitiuo seruo quaestio soluitur. Porro, qui metum incussit, is et de dolo tenetur. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 13. D. eod.* Pluribus incutientibus metum, aduersus singulos agitur in solidum: at vno soluente reliqui liberentur. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. §. 15. D. eod.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 15. D. eod.* Idem dicendum, si alter metum incusserit, ad alterum res peruenerit. Aduersus dominum agitur noxaliter, qui, paratus ad noxae deditionem, nihilominus adhuc conuenitur, si res ad eum peruenerit. VLPIAN. *ibid. l. 16. pr. §. 1. D. eod.* Varios denique casus, quibus haec actio cessat, subiungit PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 21. D. eod.*

m) *Actionem dabo.*] Aduersus heredem agi, in quantum ad illum peruenit, iam supra vidimus. Aequum enim est, vt, quod scelere quaesitum est, ad compendium heredis non pertineat. VLPIAN. *ibid. l. 16. §. 2. D. eod.* Clausulam hanc edicti desumsimus ex CAIO *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 19. D. eod.* vbi illam tantum ad actionem in simplum perpetuam pertinere, docet. Quid porro ad heredem peruenisse dicatur, disquirit VLPIAN. *L. XI. ad Edict. l. 20. D. eod.* Ceterum Nic. Cisner. *de restit. in integr. p. 5.* huic Edicto adsuit clausulam: *Si seruus metum intulerit, eius nomine in dominum aut de peculio, aut noxale iudicium dabo.* Sed quod de noxali iudicio ait, id procul dubio est ex interpretationibus prudentum. De peculio vero actionem promisisse praetorem, ne verosimile quidem est: quia ea actio ad delicta filiorumfamilias et seruorum non pertinet. *l. 58. D. de reg. iur.* quamuis damnato filio vel seruo, actio iudicati de peculio aduersus patrem vel dominum detur. *l. 57. D. de iudic. l. 3. §. 11. D. de pecul.*

n) QVAE.] Edicti huius auctor est C. Aquillius Gallus, iureconsultus celeberrimus. Cic. *pro Caecin. Cap. XXVIII. de nat. Deor. III, 30.* Verba ipsa Edicti supersunt apud VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. de dolo mal.* vbi et insignem huius edicti aequitatem vtilitatemque commendat.

DICENTVR, q) SI DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT,

mendat. Inueniendae vero formulae *de dolo malo* eadem fere caussa fuit, ac superioris, *quod metus caussa*. Stoici enim, quorum principia iureconsulti quam maxime sequebantur, sapientem nec decipi, nec errare, iactabant. Hinc παράδοξον Zenonianum apud Laërt. *VII, 121.* μὴ δοξάσειν τὸν σοφὸν, τυτέςι ψευδεῖ μὴ συγκαταθήσεσθαι· *non opinaturum sapientem, id est, falso nulli vmquam adsensurum.* Cui gemina sunt illa scriptoris veteris apud Stobaeum *Eclog. p. 183.* Ἀγνοεῖν μηδὲν τὸν σοφὸν, *nihil ignorare sapientem:* itemque αὐτὸν πάντα εὖ ποιεῖν, *eum omnia recte facere.* Laërt. *VII, 125.* Stobaeus *ibid. p. 180.* Ex quo porro consequi videbatur, vt nec fallat quemquam sapiens, nec a quoquam fallatur. Stob. *ibid. p. 183.* Is ergo, qui se decipi passus erat, nec sapiens erat, nec dignus videbatur, cui subueniretur. Sed primus haec principia deseruit C. Aquillius Gallus, proposita hac formula, quam *omnis malitiae euerriculum* vocat Cicero *de nat. Deor. III, 30.*

o) DOLO.] Huc pertinent variae DOLI definitiones, ab Aquillio, Seruio et Labeone confectae, quas expendit VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. D. de dol. mal.*

p) MALO.] Non contentus fuit praetor DOLVM dicere, adiecit MALVM, quoniam et dolus bonus est, id est, sollertia iure permissa, veluti qua hostes et latrones circumueniuntur. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. §. 3. D. de dolo mal.* Sane non Latini tantum, sed et Graeci hoc vocabulum ἐκ τῶν μέσων esse existimabant, ac proinde vtrique *dolum bonum*, a *malo*, τὸν δόλον ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ distinguebant. Muret. *Var. Lect. XVIII, 4.* Eu. Otto *diss. sing. de dolo bono.*

q) DICENTVR.] Modo is, qui se deceptum dicit, non sit ius publicum sequutus. *Neque enim capitur, qui ius publicum sequitur:* inquit VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 116. §. 1. D. de reg. iur.* Hunc textum potius ad restitutionem minorum referendum existimat Iac. Gothofr. *in Comment. p. 408. sequ.* quia de hac quoque laudatus Vlpianus *libro XI.* ad Edictum egit, et *legi* illi *116.* plane gemina sunt, quae tradunt Papinianus *l. 51. §. pen. D. de fideiuss.* et Zeno Imp. *l. vlt. C. de in int. rest.* Sed quum principium *l. 116.* ad titulum *quod*

ERIT, r) ET IVSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, nisi iudicis

metus caussa; §. 2. ad titulum *de dolo malo* manifesto pertineant, quo colore intermedius §. 1. ad titulum *de minoribus* referri possit, me quidem haud intelligere fateor. Nec deest profecto species, si vel maxime haec lex ad titulum *de dolo malo* accommodetur, puta illa ipsa *l. 51.* §. *pen. D. de fideiuss.* quae aeque ad dolo deceptos, quam ad minores referri potest.

r) ACTIO NON ERIT.] Non enim datur actio haec famosa, quamdiu superest aliud quodcumque remedium. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1.* §. *4. 5. 6. 7. D. de dolo malo* Hinc aere pro auro pignori dato, vel *furti* agendum erit, si dato iam pignore debitor aes pro auro subiecerit, vel *pignoratitia*, si in ipsa pignoris datione, vel *ex stellionatu*, si rem alienam, vel alii iam oppignoratam tradiderit: VLPIAN. *ibid. l. 36. D. de pignor. act.* quemadmodum qui in mandato exsequendo dolose versatus est, *mandati;* VLPIAN. *ibid. l. 42. D. mandati.* qui in emtione venditione, *emti venditi*, vel aliquando *praescriptis verbis* conuenitur. VLPIAN. *ibidem l. 50. D. de contrah. emt. l. 32. D. de act. emt.* Cessat quoque haec actio, si alius sit, a quo indemnis praestari debeat deceptus. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 2. l. 4.* et VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 7. pr. D.* Hinc qui pupillus deceptus est, non agit aduersus tertium decipientem, quia ei actione *tutelae* satis prospectum est: VLPIAN. *ibid. l. 1.* §. *8. l. 3.* §. *5. D. de dolo malo.* nisi forte tutor soluendo non sit. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 6. D. eod.* Quod ad contractus attinet, notum est, distinguere iureconsultos veteres, sintne *bonae fidei*, an *stricti iuris:* et circa priores permultum interesse, caussamne contractui dederit alterius contrahentis dolus, an hic in ipsum contractum inciderit, quum priore casu nullus sit contractus, posteriore per actionem ex ipso contractu emendetur. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 7. pr. D. de dol. mal.* vbi non necessarium est, vt cum Noodtio integram propositionem textu eiiciamus. * Valet ergo et hic regula Symmachi *Epist. II, 87. Vox iuris et legum est, bonae fidei contractum non posse rescindi:* adeoque haec restitutio datur tantum in contractibus stricti iuris,

cis arbitrio restituetur, s) intra annum, quo primum experiundi potestas est, CAVSSA COGNITA, t) IVDICIVM DABO. u) In heredem eius, x) qui dolo fecisse videbitur, quatenus

ris, vel *ob promissa, quae quis deceptus dolo promisit*, vti loquitur Cicero *de Offic. I, 10.* Plures casus speciales, vbi huic restitutioni locus sit, vel non sit, expendit VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 7. §. 2. sequ. l. 9. pr. §. 1. 2. 3. 4. l. 21.* et *l. 24.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 18. §. 2. sequ. l. 20. l. 22. l. 25.* et CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 8. D. de dol. mal.*

s) *Restituetur.*] Est enim actio *de dolo malo* ARBITRARIA, et hinc reus tum demum, si arbitratu iudicis non restituit, in tantum condemnatur, in quantum actor in litem iurauit. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 18. pr. D. de dolo malo.* Re ab eo, qui se liti obtulerat, vindicata, possessor adhuc tenetur. PAVLL. *ibid. l. 7. D. de rei vind.*

t) CAVSSA COGNITA.] Edictalia haec verba explicat VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 9. §. 5. D. de dolo malo.* Cognoscit autem Praetor inter alia, an minor forte sit summa, quam vt danda videatur famosa haec actio. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 9. §. 5.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 10. D. eod.* Quamobrem et libello exprimendum erat, quid dolo malo factum esset. PAVLL. *l. 16. D. eod.*

u) IVDICIVM DABO.] Si plures conueniuntur, aduersus singulos actio datur in solidum, ita tamen, vt, vno soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 17. D. de dolo malo.*

x) *In heredem eius.*] Tale quid in edicto fuisse, recte obseruarunt Eguin. Baro *Manual. iur. p. 68.* et Cisner. *de restitut. in integr. p. 33.* quamuis his, plures alias adsuentibus lacinias, minime adsentiamur. Testem omni exceptione maiorem habemus CAIVM *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 26. D. de dolo malo.* cuius en verba: *In heredem eatenus daturum se eam actionem,* PROCONSVL POLLICETVR, *quatenus ad eum peruenit.* Add. CAI. *ibid. l. 28.* VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 17. D. eod.* Heredes tamen ex dolo defuncti non notantur infamia, ac proinde actio aduersus illos perpetua est: PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 29. D. eod.* nec in heredum persona caussae

nus ad eum perueniſſe dicetur, y) iudicium erit. z) Denique in eum, qui dolo fecerit, poſt annum; itemque aduerſus patronos, patronas, coniuges, aa) pupillos bb) perſonasque, quibus reuerentia debetur, cc) in factum actionem dabo.

§. II. QVOD CVM MINORE, dd) QVAM VIGINTI QVINQVE

cauſſae cognitio eſt neceſſaria. VLPIAN. *ibid. l. 30. D. eod.*

y) *Perueniſſe dicetur.*] Vel quatenus dolo eorum factum eſt, quo minus perueniret. PAVLL. *ibid. l. 27. D. eod.*

z) *Iudicium erit.*] Id nec famoſum eſſe, nec anni terminis circumſcribi, iam antea notauimus. PAVLL. *ibid. l. 29.* VLPIAN. *ibid. l. 30. D. de dolo malo.*

aa) *Coniuges.*] Hanc quoque edicti partem reſtituerunt Eguin. Baro et Nic. Ciſnerus, quibus omnino adſtipulantur tot fragmenta, quibus illa explicatur. Inter coniuges ſaltim non huic actioni, ſed *rerum* amotarum erat locus. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 26. D. rer. amot.*

bb) *Pupillos.*] Ne aduerſus hos quidem de dolo malo agitur, niſi tamquam heredes conueniantur, vel pubertati ſint proximi, vel ad eos aliquid peruenerit. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 13. §. 1. l. 15. pr. D. de dolo malo.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. D. eod.* Nec magis aduerſus municipes ex facto adminiſtratorum ciuitatis, vel aduerſus dominum ex facto procuratoris, datur de dolo actio, niſi quatenus ad eos peruenit. Ac proinde deſignari oportet in libello, cuius dolo malo quid factum ſit, ſecus ac in actione quod metus cauſſa, quippe in rem ſcripta. VLPIAN. *ibid. l. 15. §. 1. ſequ. D. de dolo mal.*

cc) *Reuerentia debetur.*] Aduerſus omnes illos *in factum* agendum eſt, quibus debetur reuerentia, quales ſunt, quos recenſent VLPIANVS *Lib. XI. ad Edict. l. 15. §. 1. D. de dolo malo* et PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 12. D. eod.* ſiquidem contra hos nec aliis actionibus, quae fraudis habent mentionem, experiundum eſt, veluti *ſerui corrupti.* PAVLL. *ibid. l. 6. D. de obſequ. par. et patr.* Competit tamen de dolo actio aduerſus harum perſonarum heredes, quippe quibus non eadem ſemper, ac defunctis reuerentia debetur. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 13. pr. D. de dolo mal.*

dd) MINORIBVS.] Minoribus laeſis

laesis primum subuenit LEX LAETORIA, quam iam ante Plauti tempora latam esse, constat, fortassis a M. Laetorio Planciano, Tribuno pleb. A. V. C. CCCCLXXXX. Plura fuisse videntur eius legis capita, quorum passim meminerunt veteres. Sic sane haec lex definiuit annos minorennitatis, eosque ad annum aetatis XXV. sine sexus discrimine produxit. *l. 2. C. Theod. de donat.* Vnde et LEX QVINAVICENNARIA vocatur a Plauto *Pseudol. I, 3. v. 68.* Deinde eadem lege cautum fuerat, vt minoribus, si peterent, curatores caussa cognita darentur, quum antea ex lege XII Tabularum non nisi furiosi et prodigi curatores acciperent. Iul. Capitolin. *in Marco Cap. X.* Tertio eadem lex adolescentes vetuerat instipulari, adeoque eorum promissis vim obligandi detraxerat. Sueton. apud Priscian. *Lib. XVIII.* Hinc Labrax, leno, apud Plaut. *Rudent. V, 3. v. 24.*

Cedo, quicum habeam iudicem,
Ni dolo malo instipulatus sis, niue etiamdum siem
Quinque et viginti natus annos.

ad quem locum, praeter Plauti interpretes, videndus Raeuard. *Protribun. Cap. X.* Quarto hac lege creditoribus negata videtur actio aduersus minores, qui mutuam sumserant pecuniam, atque ita interpretanda querela Callidori adolescentis, apud Plaut. *Pseudol. I, 3. v. 68.*

Perii, annon tum lex me perdidit quinauicennaria?
Metuunt credere omnes.

Denique inter praecipua legis capita fuit, quo cautum, vt minores, in quocumque contractu dolo malo circumuenti, in integrum restituerentur. Cic. *de Offic. III, 15. Atque iste* DOLVS MALVS *etiam legibus erat vindicatus, vt tutela XII Tabulis, et circumscriptio adolescentium* LEGE LAETORIA. Quum vero ob lubricum aetatis adolescentuli saepe et sine alterius dolo malo laederentur: Praetor, naturalem sequutus aequitatem, minorum, quocumque modo laesorum tutelam suscepit. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. pr. §. 1. D. de minorib.* Hinc id interest inter legem Laetoriam et Edictum, quod ex illa minoribus non nisi DOLO MALO circumscriptis et actio et exceptio daretur, eaque prodesset et iis, *qui pro minoribus viginti quinque annis* CIRCVMSCRIPTIS *fideiussissent: l. 7. §. vlt. D. de except.* Cuiac. *Obseru. XIX, 29.* immo et iudicium publicum aduersus decipientes posset institui, de quo Cicero *de nat. Deor. III, 30.* Edicto autem remedium proditum esset

QVE ANNIS NATV, ee) GESTVM ESSE DICETVR,

esset minoribus, etiam dolo malo non circumscriptis, modo, res suas deteriores eo negotio factas esse, demonstrarent.

ee) NATV.] Post hos enim annos demum virilem illum vigorem, et quamdam veluti maturitatem ingenii, exserere sese existimabant. Et sane quum communi plerarumque gentium suffragio centum annorum aetas longissima sit hominum: *l. 56. D. de vsufr. l. 23. C. de sacros. eccles. l. 8. D. de vsufr. leg.* Plin. *Hist. Nat. VII, 4.* (Nam sententiam Arnobii *Lib. II. adu. gent.* et Trebellii Pollionis *Vit. Claud. Cap. I.* qui cum mathematicis quibusdam CXX. annos homini ad viuendum datos esse statuunt, sese non magis probauit aliis, quam Epigenis, qui annis CXII; Berosi, qui CXVI; Herodoti, qui CXX; Hesiodi, qui LXXXXVI; Sibyllae, quae annis CXXII. vitam hominis longissimam definiuerunt: Censorin. *de die nat. Cap. XVII.* et ibi Lindenbrog. *p. 87.*) Laetorius primum longissimae huius aetatis quadrantem adolescentiae attribuisse, et sic minorennitatem finisse anno aetatis quinto vicesimo, videtur. Et ad hunc vsque annum minores curatorum auxilio reguntur, nec iis antea rerum suarum committitur administratio, quamuis bene rem gerentibus. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 1. D. de min.* Ceterum, quemadmodum infans ne stipulari quidem potest, VLPIAN. *ibid. l. 70. D. de verb. oblig.* infantia maior stipulatur quidem recte, at non promittit, nec mandat sine tutoris auctoritate: VLPIAN. *ibid. l. 25. D. de fideiuss.* ita minor haec omnia quidem recte agit, at laesus, non minus, quam impubes, restituitur in integrum, ac proinde nec honor illi tuto committitur, si subsit laesionis periculum. VLPIAN. *ibid. l. 8. D. de mun. et honor.* nec restitutioni tunc obstat decretum Coss. vel praesidis, sed solius Principis. VLPIAN. *ibid. l. 3. pr. D. eod.* Impetrata venia aetatis valide sese obligat adolescens. Nam Princeps bona concedendo etiam obligationes concessisse videtur. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 21. D. de verb. signif.* Ceterum initiumne contractus, an finem spectari oporteat? itemque an tacita post minorennitatem ratihabitio noceat? quomodo hoc tempus computandum sit? denique an et filiisfamilias et seruis id beneficium

TVR, ff) VTI QVAEQVE RES ERIT, gg) intra annum, quo primum

ficium pateat? disquirit VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 3. §. 1. ad §. 11. l. 5. D. de min.*

ff) ESSE DICETVR.] GESTVM hic accipitur qualiter qualiter: siue contractum sit, siue quid aliud contigerit, e. g. si pecunia a debitore paterno soluta perierit: si minor interuenerit: si hereditatem obaerati adierit: si, legata optione rem deteriorem pro optima elegerit. cetera. VLPIAN. *ibid. l. 7. l. 9. pr. D. de minor.* HERMOGEN. *Lib. I. Epit. iur. l. 8. et 35. D. eod.* Sed et mulier minorennis restituitur, si laesa sit in dote promittenda, non si delinquendo damnum senserit, e. g. diuertendo. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. l. 11. §. 1. D. de min.* Fieri etiam non potest, vt praetor aduersus libertatem det restitutionem, VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 6. l. 11. princ. D. eod.* nisi ex magna caussa id a Principe fuerit concessum. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 10. D. eod.* An et contra curatorem, qui ex falsa caussa excusationem meruit, detur restitutio, elegante proposita specie, disquirit VLPIAN. *ib. l. 11. §. 2. D. eod.*

gg) QVAEQVE RES ERIT.] Neque enim PASSIM subuenitur adolescentibus: sed caussa cognita. VLPIAN. *Lib. XI. l. 11. §. 3. seq. D. de min.* vbi PASSIM opponitur tribunali, vt in *l. 7. §. 1. D. de ventr. in possess. mitt.* Quae enim tribunal non requirunt, ea PASSIM possunt explicari, etiam *quando Praetor in balneum vel in theatrum it. §. 2. Inst. de libertin.* In eo vero caussae cognitio inter alia vertitur, an cum aeque minorenni fuerit negotium? VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 11. §. 6. D. de minorib.* Nam tunc alterutri laeso non subuenitur, quum contra mulieri, apud minorennem intercedenti, recte opponatur exceptio minorennitatis, quamuis ei actio aduersus debitorem, si soluendo est, restituatur: CAI. *Lib. IIII. ad Edict. prou. l. 12. D. eod.* quia generatim is, pro quo constitutum est, obligatus manet. CAI. *ibid. l. 28. D. de const. pecun.* Deinde id quoque in caussae cognitionem venit, solisne minoribus, an et his, qui se pro illis obligarunt, subueniendum sit? itemque an in rem danda videatur restitutio. VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 13. D. de minor.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 14. D. eod.* CAI. *Lib.*

primum experiundi potestas erit, hh) ANIMADVERTAM. ii)

§. III. QVI QVAEVE, POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM kk) CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI

Lib. IIII. ad Edict. prou. l. 15. D. eod. Denique vel maxime dispiciendum est, an non minorennis alia actione recuperare rem suam possit? VLPIAN. *Lib. XI. ad Edict. l. 16. D. eod.*

hh) *Potestas erit.*] Verba haec ob locum *l. vlt. C. de temp. in int. restit.* huic edicto inserenda esse, iam vidit V. C. Gen. Noodt *ad h. t. p. 112.* Dabatur ergo haec restitutio intra annum vtilem, qui ne exsuli quidem prorogabatur, neque maiori, qui intra tempus restitutionis contestatus, destituerat. VLPIAN. *ibid. l. 20. D. de minor.* Quid hic *d. l. vlt. C. de temp. in int. rest.* mutarit Iustinianus, in vulgus notum est.

ii) ANIMADVERTAM.] Ita animaduertunt restituuntque tum praefectus vrbi, tum alii magistratus pro iurisdictione sua, etiam in aliis caussis, quam contra sententiam suam. VLPIAN. *ibid. l. 16. §. vlt. D. de min.* Sed et Praefectus praetorio contra suam sententiam restituit, quamuis ab eo adpellare non liceat. HERMOGEN. *Lib. I. Epit. iur. l. 17. D. eod.* Attamen minor magistratus restituere non potest contra maiorum vel ipsius Principis sententiam, nisi hic caussam de nouo induci in auditorium suum patiatur: cuius rei exempla adfert VLPIAN. *ibid. l. 18. pr. §. 1. 2. 3. 4. D. eod.* Praeterea obseruandum, restitutionem minoris et successoribus, quantumuis maioribus, prodesse. VLPIAN. *ibid. l. 18. §. vlt. D. eod.* Alia, ad effectum huius restitutionis pertinentia, attulerunt VLPIAN. *ibid. l. 21. D. de min.* PAVLL. *ibid. l. 23. l. 26. D. eod.* CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 25. l. 27. eod.* et CELSVS *Lib. II. Digest. l. 28. D. eod.*

kk) CVM HIS ACTVM.] Qui se alteri obligauerat, is aliquando mutabat statum, et vel *maximam*, vel *mediam*, vel *minimam* patiebatur CAPITIS DEMINVTIONEM. Qui maiorem passi fuerant, ex contractibus, antea initis, non magis obligabantur, quam mortui: at quia tamen habebant successores, saltim fiscum: salua

NVTI DIMINVTAEVE ESSE ll) DICENTVR: IN EOS EASVE, PER-

falua erat actio aduerfus illum illosue, ad quem quosue eorum bona peruenerant. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 2. pr. D. de cap. minut.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 5. pr. §. 1. l. 7. §. 2. 3. D. eod.* At alia erat ratio capitis deminutionis minimae, quam adoptiui atque emancipati patiuntur. His enim manifesto accidebat capitis deminutio: quum emancipari vel in adoptionem dari nemo possit, vt non in imaginariam SERVILEM CAVSSAM deduceretur: PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 3. §. 1. D. de cap. min.* In seruilem autem personam nulla obligatio cadere poterat. *l. 22. D. de reg. iur.* Non autem ea restitutione opus erat ob adrogationem, quia filiusfamilias non minus, quam paterfamilias, obligatur. *l. 39. D. de oblig. et act.* Bachou. *in* Πρῶτ. *h. t. p. 1149.* Vinn. *Comment. ad §. 3. Inst. de adquis. per adrogat.* Schulting. Πρῶτ. *h. t. §. 1. p. 464. sequ.* Et quamuis hic dissensisse a reliquis videantur Sabinus et Cassius: contra eorum tamen sententiam obtinuit, vt ex adrogati etiam antegestis aduersus adrogantem de peculio actio detur. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 42. D. de pecul.* Ceterum in hoc Edicto, cuius verba supersunt apud VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 1. D. de cap. min.*; ponebatur, aliquid ACTVM CONTRACTVMVE ESSE, ante adoptionem vel emancipationem. Ac proinde illud non pertinebat ad delicta: VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 3. D. eod.* (Ex iis enim orta obligatio cum capite ambulat: PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 7. §. 1. D. eod.*) nec ad ius testandi, quia id in filiumfamilias non cadit: VLPIAN. *ibid. l. 20. D. de verb. signif.* immo ne ad ipsos quidem contractus, post capitis deminutionem initos, quia, qui postea cum iis contraxit, id sibi ipsi debet imputare: VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 1. D. de cap. min.* nec denique ad adrogatorem, qui debitorem suum adrogauit, quamuis postea sui iuris factum. VLPIAN. *ibid. l. 2. l. 4. D. eod. l. 11. D. de iudic.* nec denique ad substitutum capitis deminutionem passum. Nec enim per illam perit substitutio, partim quia nondum competebat, partim quod extra bona est. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 42. D. de adquir. rer. dom.*

ll) DEMINVTAVE ESSE.] CAPITIS DEMINVTIO est status mutatio. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 1. de*

PERINDE, QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. mm)

§. IV. QVOD EO AVCTORE, nn) QVI TVTOR NON FVE-

de cap. min. Maxima et media morti aequiparabantur. Quod adeo verum est, vt captiui et sententiam passi diem illum, quo libertatem iure postliminii, vel ciuitatem principis populiue beneficio receperant, *natalem suum* vocarent, et *alterius vitae quoddam quasi initium:* Cic. *post redit. Cap. XI.* et *ad Attic. Epist. IV, 1.* quemadmodnm et Athenienses eosdem δευτεροπότμους, quasi *secunda fata exorsos* dicebant, teste Hesychio. Gronou. *Diatr. ad Stat. Cap. XII. p. 69.* Hinc qui statum mutarant, vel de eo saltim dubitabant, non habebant testamentifactionem: VLP. *Lib. XII. ad Edict. l. 15. D. qui test. fac. poss.* et minima quoque omnes obligationes, non quidem naturales, sed ciuiles, perimebat. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 8. D. de cap. min.* PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 9. D. eod.* Peribant porro negotia priuata, non publica, veluti officium magistratus, dignitas senatoria, PAVLL. *ibid. l. 5. §. 2. D. eod.* tutela, praeter legitimam, quae ex XII Tabulis descendit. PAVLL. *ibid. l. 7. pr. D. eod.* Cuiac. *Obs. IX, 7.* Iac. Gothofr. *ad XII Tab. p. 96.* Quid de iure hereditario capite minutorum fiat, ad hunc locum itidem dispexisse videntur interpretes, eoque pertinere arbitramur longum tractatum de actionibus hereditariis apud PAVLL. *ibid. l. 40. D. de action.*

mm) IVDICIVM DABO.] Quae actio et perpetua est, et heredi ac in heredem datur: VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 2. §. 5. D. de cap. minut.* non autem in eos, qui similes heredibus. PAVLL. *Lib. XI. ad Edict. l. 5. D. de alien. iud. mut.* Fragmentum enim hoc plane fugitiuum, et a Digestoribus loco alienissimo positum, non ad Edictum *de alienat. iud. cauß.* quod PAVLLVS libro demum XII. enarrauit, sed ad hunc ipsum titulum referendum est. Ceterum quum perpetuam esse hanc actionem, ex *l. 2. §. 5. D. de cap. minut.* ostenderimus: merito mireris, virum eximium, Ger. Noodt. *ad h. t. p. 123.* huic edicto adsuisse laciniam: *intra annum, quo primum experiundi potestas est.*

nn) EO AVCTORE.] Digestorum compilatoribus hoc caput seiun-

FVERIT, oo) GESTVM ESSE DICETVR, pp) SI ACTOR IGNORAVERIT, qq) DABO IN INTEGRVM RESTITVTIONEM rr) IN EVM, QVI,

seiungere a reliquis, et in *Librum Pandect. XVII.* reiicere placuit. Sed tot interpretum fragmenta satis euincunt, Praetorem illud inter reliquas restitutionis species hoc ipso loco tractasse. Ob. Giphan. *Oecon. iur. p. 125.* Et haec est illa in integrum restitutio, quam OB IVSTVM ERROREM dari scribit Paull. *Recept. Sent. I, 7, 2.* et *l. 2. D. de restit. in integr.* Edicti verba ipsa pleraque exstant apud VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 1. §. 1. 6. l. 7. pr. D. quod fals. tut. auct.* reliqua suo quaeque loco vera praestabimus.

oo) NON FVERIT.] Sunt haec verba τυπικά, in quibus tamen multa, quae exprimenda erant, praetermisisse Praetorem, exemplis quibusdam ostendit VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. 3. 4. 5. D. eod.*

pp) ESSE DICETVR.] Sunt et haec verba τυπικά, depromta ex ipsa rubrica: *Quod falso tutore auctore gestum esse dicitur.*

qq) IGNORAVERIT.] Verba et hic habes edictalia, quae ideo adiecerat Praetor, quia non scienti, sed ignoranti subuenire statuerat. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 6. D. eod.* Ignorasse vero et is videtur, qui monenti, hunc non esse verum tutorem, in continenti non credidit. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 2. D. eod.* Si, quod gestum, ipso iure nullum est, ne scientia quidem nocet: VLPIAN. *ibid. l. 3. D. eod.* quemadmodum nec minori vllo modo fraudi esse potest, quod cum falso tutore contraxerit: VLPIAN. *ibid. d. l. 3.* nec ei, qui a Praetore ad gerendum cum falso tutore negotium compulsus est. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. eod.* Pupilli quoque scientia non computatur, sed tutoris, daturque restitutio, etiamsi pupillo de dolo cautum sit. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 6. D. eod.*

rr) RESTITVTIONEM.] Plus est in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. *Exhibere* enim est praesentiam corporis praebere: *restituere*, possessorem facere, et fructus reddere. Pleraque etiam *restitutionis* vocabulo continentur. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 22. D. de verbor. sign.* quamuis hoc fragmentum multo commodius ad Edictum *de alienat. iudic. mut. cauß. fact.* referri posse fateamur, idque infra

QVI, QVVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO ss) AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI EA RES ERIT, tt) IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. uu)

§. V. SI xx) CVIVS QVID DE BONIS, QVVM IS METV,

fra suo loco ostensuri simus pluribus.

ss) DOLO MALO.] Non ergo sufficit, falsum tutorem scientem auctorem esse factum: sed dolus eius malus requiritur. Si enim coactus auctoritatem interposuit: nonne excusari debet? VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 1. D. quod falso tut. auct.*

tt) QVANTI RES ERIT.] His vero verbis non poena continetur, sed veritas, sumtibus, in restitutionem factis, computatis. Quo fit, vt vno ex pluribus falsis tutoribus soluente, reliqui liberentur. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 2. 3. 4. D. eod.* PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 8. D. eod.* Sed et alia incommoda falsus tutor perinde sustinet, ac si eo tempore vere tutor fuisset, e. g. si per eum factum sit, vt actionis dies exierit, vel res vsucapta sit. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 10. D. eod.* Cuiac. *Obs. XXII, 19.*

uu) CONDEMNETVR.] Est haec actio in factum praetoria, quae heredi quidem ceterisque successoribus, nec tamen in heredem, nec post annum competit. Rationem reddit VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 9. D. quod falso tut. auct.*

xx) §. V. SI.] Sequitur sexta restitutionis caussa, ABSENTIA. Quum enim saepe contingat, vt vel absentis res vsucapiatur, vel absens, qui sui copiam non facit, vsucapiat: aequum visum est Praetori, *laesum ius suum per id tempus, quo quis reipublicae operam daret, vel aduerso casu laboraret*; praesentemque, quod ad absentem attinet, *integrum habere.* VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 1. pr. D. quib. ex causs. mai.* Auctorem huius edicti PVBLICIVM, Praetorem fuisse, duplici argumento probamus. Primo enim actio rescissoria, qua haec restitutio petitur, diserte in iure nostro vocatur PVBLICIANA. *l. 35. D. de obl. et act.* vbi Publiciana illa, *quae ad exemplum vindicationis datur*, ab altera, *quae rescissa vsucapione redditur*, diserte distinguitur. Deinde vtraque actio eiusdem naturae ac indolis est. Quemadmo-

METV, yy) AVT SINE DOLO MALO zz) REIPVBLICAE CAVSSA ABES-

admodum enim priore praetor ita permittit agere in rem, *vt actor dicat, se quasi vsucepisse, quod non vsuceperit:* ita in posteriore *possessor dicit, aduersarium non vsucepisse, quod vsuceperit.* §. 3. *Inst. de action.* Quis fuerit ille Publicius, vtriusque actionis auctor, hodie ignoramus. Id vero compertum habemus, nec Carolum Sigonium, qui *libro I. de iudiciis Cap. XVII.* has actiones demum sub Imperatoribus inuentas esse existimat, nec Ioannem Bertrandum, qui *Lib. II. de vit. iurisp. Cap. XVI.* eas Q. Publicio, praetori, cuius meminit Cicero *pro Cluent. Cap. XXXXV.* tribuit, rem acu tetigisse. Nam haud paullo ante illa tempora huius actionis rescissoriae mentionem facit Terentius *Phorm. II, 4. v. 9.* vbi ita loquentem inducit rabulam:

Mihi
Sic hoc videtur. Quod TE ABSENTE, *hic filius*
Egit, RESTITVI IN INTEGRVM *aequum est, et bonum:*
Et impetrabis. Dixi.

Non enim ex iuris Attici principiis loqui caussidicum, ceu visum est Grotio *Florum spars. p. 131.* sed ex Romani, nec eumdem de minorennium, sed de absentium restitutione intelligendum esse, res ipsa docet. Ceterum ipsum Edictum integrum, quamuis parum castigatum, exstat apud VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 1. D. quib. ex causs. mai.* Nitori tamen suo pleraque restituit Ger. Noodt *Comment. ad Pand. p. 123.*

yy) METV.] Metum iustum, talemque, qui cadit in virum constantem, non timorem superuacuum, intelligit praetor. CALLISTRAT. *Lib. II. Monit. Edict. l. 2. §. 1. D. quib. ex causs. mai.* Iustusne vero sit metus, necne, prudentis iudicis est, aestimare. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 3. D. eod.*

zz) SINE DOLO MALO.] DOLO MALO ABESSE videtur, quamuis reip. caussa absens, qui alterius grandis commodi caussa id egit, vt reip. caussa abesset. CALLISTR. *ibid. l. 4. D. eod.* Quo inprimis pertinebant LEGATIONES LIBERAE, quas viri primarii, quoties in quadam prouincia illis negotium priuatum esset, sibi decerni petebant, vt vel publicis auspiciis sumtibusque iter facerent, vel tanto maiore saltim cum dignitate illis locis versarentur. Cice-

ro

ABESSET, aaa) AVT IN VINCVLIS, bbb) SERVITVTE,

ro *pro Flacco Cap. XXXIV. An* LEGATIONES *sumere* LIBERAS *exigendi caussa, sicut et tu ipse nuper, et multi viri boni saepe fecerunt, rectum est. Quod ego non reprehendo: socios video queri.* Idem *orat. Agrar. II, 17. Atque illud circumspicite vestris mentibus, vnaque legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum priuatarum caussa* LEGATIONES LIBERAS *obeunt, tamen exterae nationes ferre vix possunt.* Earumdem liberarum legationum et alibi passim meminit Cicero, veluti *Epist. ad Attic. XV, 11.* vbi Atticum docet, *liberas legationes definitum tempus lege Iulia habere, nec facile addi posse.* Quod ideo procul dubio cautum est, quod permulti data opera abessent quam diutissime, vel maturius proficiscerentur, quibus hoc edicto non subueniri, ostendit VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 5. pr. D. quib. ex causs. maior.* Omnia ergo haec veterum fragmenta ad legationes liberas pertinent, quas Callistrati adhuc temporibus decerni consueuisse, patet ex *l. 14. D. de legat.* vbi ipse Vlpianus: *Qui*, inquit, LIBERA LEGATIONE *abest, non videtur reip. caussa abesse: hic enim non publici commodi caussa, sed sui, abest.* Vid. Cuiac. *Obseru. IX, 29.*

aaa) REIP. CAVSSA ABEST.] Reipublicae caussa abesse non videntur, qui Romae operam dant reipublicae, veluti magistratus. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 5. D. quibus ex causs. mai.* PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 6. D. eod.* Militantes tamen Romae pro reip. caussa absentibus ex priuilegio habentur. VLPIAN. *ibid. l. 7. D. eod.* Tales erant milites *vrbani*, qui, vbi tria confecerant stipendia, in *praetorianorum* numerum referri poterant. Dositheus *Sentent. et Epist. Hadriani §. VI.* ἐν τοσούτῳ εἰς τὴν πολιτικὴν στρατεύσῃ, καὶ ἐὰν καλὸς στρατεύτης ἔσῃ, τρίτῳ ὀψωνίῳ δυνήσῃ εἰς τὸ πραιτώριον μεταβῆναι. *Interim in vrbana milita, et, si bonus miles fueris, tertio stipendio poteris in praetorianam transire.* Praeterea non censebantur reip. caussa abesse legati municipiorum, quia municipia iure rerumpublicarum non vterentur, nisi quod et his ex constitutione Marci et Commodi AA. subueniretur. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 8. D. eod.*

bbb) IN VINCVLIS.] Haec verba ad omnem captiuitatem pertinent,

TVTE, ccc) HOSTIVMVE POTESTATE ESSET. ddd) POSTEAVE eee) demi-

tinent, quamuis vincula alicui non essent iniecta. CALLISTR. *Lib. II. Edict. monitor. l. 9. D. eod.* VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 10. D. eod.* Nec tamen ideo sibi non constat Vlpianus, quando *l. 216. D. de verb. signif.* scribit, *eum, qui in carcere clusus est, non videri neque* VINCTVM, *neque* IN VINCVLIS *esse, nisi vincula adhibita sint eius corpori.* Hoc enim fragmentum, teste inscriptione pertinet ad legem Aeliam Sentiam, quae vinctos manumissos in miseram deditifiorum conditionem detrudebat: quam acerbam sanctionem ad quam paucissimos par erat pertinere. Edictum autem nostrum, tamquam insigne beneficium, cum quam plurimis communicari, aequissimum videbatur.

ccc) SERVITVTE.] Siue bona fide seruiat, siue liber homo inuitus detineatur. CALLISTR. *Lib. II. Edict. monit. l. 11. D. quib. ex causs. maior.* Non autem ad eos pertinet Edictum, qui de statu suo litigant, si lis iam coepta sit: VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 12. D. eod.* multoque minus ad statuliberos, qui nec bona habent, et vere serui sunt. PAVLL. *Lib. XII. l. 13. D. eod.*

(HEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*)

ddd) POTESTATEVE ESSET.] Intelliguntur hic capti ab hostibus, non transfugae, quibus nec ius postliminii conceditur. CALLISTR. *ibid. l. 14. D. quib. ex causs. maior.* At captis ab hoste subuenit Praetor, siue postliminio reuerterint, siue apud hostes decesserint, siue denique ibi nati sint. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 15. pr. D. eod.*

eee) POSTEAVE.] Si in absentis bona itum, auctore Praetore, (id quod variis ex caussis fieri posse, hac occasione ostendit VLPIAN. *ibid. l. 1. D. quib. ex causs. in possess.*) tunc cuius bona possideri iussit Praetor, ei succurrit ex hoc edicto, non ei, cuius praesentis in bona itum est. VLPIAN. *ibid. l. 15. §. 2. D. quib. ex causs. mai.* Quomodo hic intelligendum sit aduerbium POSTEA, et quantum laxamenti detur domum reuerso ad instituendam actionem, idem docet VLPIAN. *ibid. l. 15. §. 3. D. quib. ex causs. maior.* Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 16. D. eod.* quia negligentes res suas potius pro derelictis habere existimantur. Quo pertinere videtur frag-

deminutum erit, fff) SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM, CVI DIES EXISSE DICETVR, ggg) item hhh) SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISSVM SIT, CONSEQVVTVS, iii) ACTIONEVE SOLVTVS OB ID, QVOD DIES EIVS EXIERIT, QVOD ABSENS NON DEFENDERETVR, kkk) INVE VINCVLIS ESSET,

fragmentum VLPIANI *Lib. XII. ad Edict. l. 1. D. pro derelicto.*

fff) *Deminutum erit.*] Haec verba, quae textu exciderunt, ipse sensus exigit, ceu recte obseruauit V. C. Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. p. 123. Tomo II. Op.*

ggg) DIES EXISSE DICETVR.] Quando exiisse dicatur dies, ex instituto ad hunc ipsum locum docuit VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 17. D. quib. ex causs. maior.* PAVLL. *ibid. l. 18. pr. D. eod.*

hhh) *Item.*] Hac edicti parte praetor praesentibus auxilium pollicetur aduersus eos, qui absentes eorum res vsuceperunt. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 21. pr. D. quib. ex causs. mai.*

iii) CONSEQVVTVS.] Praesentes restituens, praetor non quaerit, qua ex caussa absint aduersarii, modo non defendantur. Nec interest, per se, an per alios, potestati suae subiectos, vsuceperint. VLPIAN. *ibid. l. 21. §. 1. 2. D. eod.* Nam et ea, quae seruus peculiariter nactus est, dominus absens vsucapit, praeterquam si talis sit, vt ne suo quidem nomine quidquam vsucapere possit. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 8. D. de vsurp. et vsuc.* Restitutione vero hac non opus esse, si rem sacram, aliamque commercio exemtam absens possideat, ad hunc locum monuit CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 9. D. de vsurpat. et vsucap.*

kkk) NON DEFENDERETVR.] Si enim absens reliquit procuratorem, qui conueniri potuisset, reuersus dominus inquietari non debet: Quis vero DEFENDI dicatur, fusius hic ostendit VLPIAN. *ibid. l. 21. §. 2. D. quib. ex causs. mai.* Hinc absentis amici interrogandi, velintne absentem defendere? et si interrogari nemo possit, testatione id complecti oportebit. Quae omnia illustrari possunt ex Cicer. *Orat. pro P. Quinct.* Ceterum hoc edictum et ad furiosos, prodigos, infantes, ciuitates pertinet. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict.* (ita enim rescribendum esse iam supra monuimus) *l. 15. D. de tut. et curat. dat.*

ESSET, lll) SECVMQVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET, mmm) AVT QVVM EVM INVITVM VOCARE NON LICERET, nnn) NEQVE DEFENDERETVR, ooo) QVVMQVE MAGISTRATVS EA DE RE ADPELLATVS ESSET, SIVE CVI PER MAGISTRATVM SINE DOLO IPSIVS ppp) ACTIO EXEMTA ESSE DICETVR,

lll) VINCVLIS ESSET] Expresserat hanc personam praetor, quia fieri potest, vt quis in vinculis, et praesens tamen sit, qui procul dubio vsucapit, modo non sit in seruitute. VLPIAN. *ibid. l. 23. D. quib. ex causs. maior.* Qui apud hostes est, quia seruit, nec vsu adquirit, nec coeptam adimplet possessionem, nisi quod vsumfructus quasi possessionem postliminio recipit. VLPIAN. *ibid. l. 23. §. 1. 2. 3. D. eod.* Qui enim ipse possidetur, possidere non potest. VLPIAN. *ibid. l. 118. D. de reg. iur.*

mmm) NON FACERET.] Quamuis enim actor in latitantis bona mitti possit: contingit tamen, vt nec mittatur actor, nec reus latitare dicatur, e. g. si iudici mora contingat: VLPIAN. *ibid. l. 23. §. vlt. D. quib. ex causs. mai.* vel si reus frustretur, vel tergiuersetur, et quauis sollertia id efficiat, ne secum agatur. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 24. D. eod.* vel si reus non quidem frustrandi caussa, vel multitudine rerum districtus hoc agat: CAI. *Lib. IV. ad Edict. l. 25. D. eod.* vel si denique per ipsum praetorem stet, quo minus quis possit conueniri. Aduersus relegatum praesenti subuenitur ex generali clausula praetoris, ipsi vero relegato non subuenitur, quia praetorem relinquere potuit. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 26. pr. §. 1. D. eod.*

nnn) NON LICERET.] De iis loquitur praetor, quos omnino in ius vocari non patitur, veluti de Cosſ. et similibus. Qui enim, permittente praetore, vocari possunt, ad eos edictum non pertinet. Cur enim, qui vocaturus erat, Praetorem non adiit? VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 26. §. 2. D. ex quib. causs. mai.*

ooo) DEFENDERETVR.] Haec clausula ad omnes suprascriptos pertinet, praeterquam ad absentes, qui vsuceperunt, de quibus iam antea cautum fuerat. VLPIAN. *ibid. l. 26. §. 1. D. eod.*

ppp) SINE DOLO IPSIVS.] Siue dilatione iudicis eximatur actio, siue magistratus non fuerit copia, siue alias ius non dixerit. Si enim ius dixit, caussaque cognita denegarit

TVR, qqq) EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EA DE RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, restituam. rrr) ITEM SI QVA ALIA IVSTA CAVSSA VIDEBITVR, sss) IN INTEGRVM RESTITVAM, QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, EDICTA DECRETAVE PRINCIPVM LICEBIT. ttt)

§. VI.

negarit actionem: cessat omnino restitutio. Sin magistratus per sordes, vel per gratiam, ius non dixit: vel ex hac edicti parte agi potest, vel ex superiore clausula: SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACIAT. Id enim egit litigator corrumpendo iudicem, ne secum ageretur. VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 26. §. 4. sequ. D. quib. ex causs. maior.*

qqq) ACTIO EXEMTA ESSE DICETVR.] EXEMTA dicitur actio, quando agi posse desiit. VLPIAN. *ibid. l. 26. §. 5. D. quib. ex causs. mai.*

rrr) *Restituam.*] Verbum hoc, quod ipse sensus exigit, merito restituimus. Vocatur autem haec actio, vti iam supra sub litt. xx. ostendimus, PVBLICIANA vel RESCISSORIA, de cuius natura omnia in vulgus nota sunt.

sss) IVSTA CAVSSA VIDEBITVR] Est haec postrema pars edicti de restitutione *ob absentiam*, eaque clausula inserta est necessario, quia multi casus eueniri possunt, qui desiderant restitutionem, nec singulatim tamen enumerari a praetore potuerunt. Sic ex hac Edicti parte subuenitur legatione pro municipio functis, licet proprie non absint reipublicae caussa. Subuenitur etiam testimonii, vel adpellationis, vel cognitionis, vel alterius negotii necessarii caussa euocatis, vel peregrinantibus: VLPIAN. *Lib. XII. ad Edict. l. 26. §. 4. D. quib. ex causs. maior.* immo et ob probabilem caussam veluti ob studia: itemque iis, qui nec in vinculis, nec in custodia, sed sub fideiussoria cautione sunt. VLPIAN. *ibid. l. 28. pr. D. eod.* PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 27. D. eod.* vbi hic addit, absentes ex necessitate restitui, quamuis nihil e bonis amiserint, sed tantum non lucrati sint.

ttt) LICEBIT.] Non hic quaeritur, an leges restitutionem permittant, sed annon prohibeant. Ceterum et ACTIONEM pollicetur praetor et EXCEPTIONEM: illam tamen non nisi intra annum vtilem, qui quomodo computandus sit, disquirit VLPIAN. *Lib. XII. ad*

§. VI. SI QVA uuu) ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSSA

ad Edict. l. 28. §. 2. 3. 4. 5. 6. D. quib. ex causs. mai. et PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 30. D. eod.* vbi simul obseruat, si miles, qui vsucapit, decesserit, et heres adimpleuerit vsucapionem, aequum esse, vt rescindatur, quod postea vsucaptum est, vt eadem in heredibus, qui in vsucapionem succedunt, seruentur: quia nemo plus commodi heredibus suis relinquit, quam ipse habuerit. PAVLL. *ibid. l. 120. D. de regul. iur.* De EXCEPTIONE RESCISSORIA videndus est Noodt. *Comment. ad Pandect. p. 129. Tomo II. Op.* Et haec quidem sunt, quae ad hoc caput pertinent, veterum fragmenta. Vnum superest CALLISTRATI *Lib. II. Edict. monitor. l. 2. pr. D. quib. ex causs. maior.* vbi iureconsultus docet, restitutionem hanc reip. caussa absentium ideo vsu minus frequentari, quod illis ex ipsis legibus, SCis Principumque constitutionibus ius extra ordinem dici soleat.

uuu) SI QVA.) Est hoc postremum restitutionum in integrum caput, cuius verba priora debemus cum rubricae, tum PAVLLO *Libro XII. ad Edict. l. 8. pr. §. 1. D. de alien. iud. mut. causs.* Ipsa sententia Edicti ex tot interpretum fragmentis tam manifesta est, vt verborum reliquorum restitutio non admodum difficilis esse videatur. IVDICII vero MVTANDI CAVSSA ALIENARE videtur is, qui suo facto alienam caussam reddidit deteriorem, e. g. alterius prouinciae hominem, aut potentiorem aduersario suo opponens. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 1. D. eod.* aut quemcumque alium, qui vexaturus sit aduersarium: VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 2. D. eod.* vel necessitatem huic imponens agendi in alia prouincia: vel seruum, quem quis petit, manumittens; vel locum, in quo opus factum, cuiusque nomine intenditur *quod vi aut clam*, vel *aquae pluuiae*, vel in quo *nouum opus nunciatum est*, alienans. CAI. *Lib. IIII. ad Edict. prou. l. 3. pr. D. eod.* Quin et tunc huic edicto locus est, si res ab eo, cui alienata, vsucapta sit: VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 4. pr. D. eod.* siue per venditionem, siue alio modo alienata sit: non tamen si cui legata, vel hereditate relicta, vel venditori redhibita: PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 8. §. 2. 3. 4. D. eod.* vel in solutum data sit. VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict.* (per-

CAVSSA xxx) DOLO MALO yyy) FACTA ERIT: neque priſtina cauſſa reſtituatur, zzz) aduerſus eum, qui alienauerit, aaaa) ei, ad quem ea res pertinebit, quanti eius intererit, alium aduer-

peram enim inſcriptio praefert *Libr. XII.*) *l. 10. pr. D. eod.* Non autem alienare intelligitur, qui tantum amittit poſſeſſionem. VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 119. D. de reg. iur. l. 4. §. 1. D. de alienat. iud. mut. cauſſ.*

xxx) IVDICII MVTANDI CAVSSA.] Superuacuum videri poſſet hoc edictum, quia, qui dolo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habetur: *l. 131. l. 151. D. de regul. iur.* ſed fuit tamen omnino vtiliſſimum. Namque ea regula iure antiquo non valuit quippe ex interpretatione SCi, Hadriano imperante facti, ſero demum nata: *l. 27. §. 3. D. de rei vindic.* Ceterum contingere poteſt, vt iudicii mutandi cauſſa, at ſine dolo malo; vel dolo malo quidem, at non iudicii mutandi cauſſa poſſidere quis deſierit: VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. de alienat. iudic. mutand.* Immo fieri poteſt, vt, qui alienauit, iudicium accipere adhuc paratus ſit. Quibus caſibus ceſſat haec ex edicto reſtitutio. CAI. *ibid. l. 3. §. 5. D. eod.*

yyy) DOLO MALO.] DOLVS hic praecipue requiritur. Si enim vlla iuſta alienandi cauſſa ſubeſt, edictum ceſſat. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 2. 3. 4. D. de alien. iud. mut.* Ex ipſa tamen alienatione non leuis doli praeſumtio naſcitur. *Difficile enim eſt, vt bona cauſſa ſit, cuius actio in ius alterius deſperatione transfertur.* Symmach. *Epiſt. X, 45.* Alienante tutore, vel furioſi curatore vtilis actio datur, quia conſilium huius fraudis inire non poſſunt. VLPIAN. *ibid. l. 10. §. 1. D. eod.*

zzz) *Cauſſa reſtituatur.*] Non enim rem exhiberi ſufficit, ſed et priſtina cauſſa arbitratu iudicis reſtituenda eſt. PAVLL. *Lib. XII. ad Edict. l. 8. pr. D. eod.* Hinc adpoſite ad hunc locum notauerat CAIVS *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 22. D. de verb. ſignif.* plus eſſe in RESTITVTIONE, quam in EXHIBITIONE. Vid. ſupra *litt. rr.*

aaaa) *Qui alienauerit.*] Eo refero locum PAVLLI *Lib. XII. ad Edict. l. 8. D. de rei vindic.* vbi diſputat de fundo, quem duo ſiue pro diuiſo, ſiue pro indiuiſo poſſident, quantum ab alterutro peti poſſit?

aduersarium non habuisse, bbbb) intra annum, quo primum experiundi potestas est, cccc) in factum actionem dabo.

TIT. XXVII.

DE RECEPTIS [*arbitris*,] ET QVI ARBITRIVM RECEPERVNT, VT SENTENTIAM DICANT. a)

(PAVLL.

bbbb) *Aduersarium non habuisse.*] Petitur hac actione, quod interest. Si ergo res petitoris non fuerit, vel seruus alienatus sine alienantis culpa decesserit, iudicium hoc cessat, nisi quid praeter id actoris intersit. VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 4. §. 5. D. de alienat. iud. mut.* CAI. *Lib. III. ad Edict. prou. l. 3. §. 4. D. eod.* Est ergo haec actio rei persequutoria, non quidem contra heredem, at heredi tamen datur. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 6. D. eod.* Nam et heredem restitui in integrum, expeditissimi iuris est. VLPIAN. *ibid. l. 6. D. de in integr. rest.*

cccc) *Potestas est.*] Post annum vtilem non datur haec actio: VLPIAN. *ibid. l. 6. D. de alien. iud. mut.* quia ad rei quidem persequutionem pertinet, attamen ex delicto dari videtur. CAI. *Lib. IV. ad Edict. prou. l. 7. D. eod.* Interdum tamen successori plusculum indulgetur temporis, si forte eius aetas praetorem moueat. Eo enim pertinere videtur fragmentum VLPIANI *ibid. l. 19. D. de minor.* Quaedam hac occasione de restitutionibus generatim disseruisse VLPIANVM, colligo ex fragmentis *l. 25. D. de administr. tut. l. 2. D. de except. rei iudic. l. 16. D. de nou. op. nunc.* ex eodem *Libro XIII. ad Edict.* desumtis.

a) SENTENTIAM DICANT.] Posterior hic titulus fuit edicto *de in integrum restitut.* quia de hoc PAVLLVS *libro ad Edictum XIII.* de illo XII. egit. Priorem autem eumdem fuisse titulo: *Nautae, caupones, stabularii*, ex eo patet, quod illum *Libro* demum *XIIII.* exposuit VLPIANVS. Idem ergo hic ordo Edicti, qui Pandectarum. Rubricam ita, vti nos, exemplar Accursii exhibuit. Qua lectione nihil verius esse, ostenderunt Radulph. Forner. *Rer. quotid. II, 1.* et Ger. Nood. *Comment. ad Pandect. h. t. p. 135.* Nec aliter se habet rubrica in codice: DE RECEPTIS ARBITRIS.

(PAVLL. LIB. XIII. CAI. LIB. V.)

QVI b) ARBITRIVM, c) PECVNIA COMPROMISSA

BITRIS. Verba τυπικὰ, tamquam disperſa Virbii membra collegimus ex VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 3. §. 2. l. 15. D. de recept. arbitr.*

b) QVI.] Antiquiſſima eſt disceptatio coram arbitris, quam, et nondum conſtitutis ciuitatibus, locum habuiſſe probabile eſt. In eos vero et conſtitutis rebuspublicis compromittebant, quicumque abhorrebant a litibus et ſtrepitu forenſi. Hinc lex Attica apud Demoſthen. *aduerſ. Mid. p. 618.* Ἐὰν δέ τινες περὶ συμβολαίων ἰδίων πρὸς ἀλλήλυς ἀμφισβητῶσι, καὶ βύλονται διαιτητὴν ἑλέσθαι ὁντινῦν ἐξέσω αὐτοῖς αἱρεῖσθαι, ὃν ἂν βύλωνται διαιτητήν. ἐπειδὰν βύλωνται κατακοινόν, μενέτωσαν ἐν τοῖς ὑπὸ τύτυ διαγνωσθεῖσι, καὶ μηκέτι καταφερέτωσαν ἀπὸ τύτυ ἐφ᾽ ἕτερον δικαςήριον ταυτὰ ἐγκλήματα, ἀλλ᾽ ἔσω τὰ κριθέντα ὑπὸ τῦ διαιτητῦ κύρια. *Si qui de priuatis contractibus litigarint, et arbitrum ſumere voluerint quemcumque: iis liceat, quemcumque voluerint, ſumere arbitrum. Quod ſi communiter voluerint: adquieſcant in eius ſententia, neque ab hoc in aliud iudicium easdem actiones deferant: ſed, quae ab arbitro iudicata fuerint, rata ſunto.* De qua lege pluribus agunt Petit. *Leg. Attic. tit. V.* et Deſ. Herald. *Animadu. ad Ius Attic. et Rom. V, 14.* Et ſane vix vlla lis oriebatur inter Athenienſes, quin in vicinos et amicos compromitterent. Vnde Chremes apud Terent. *Heaut. III, 1. v. 90:*

Paullulum negoti mihi obſtat. Simus et Crito,
Vicini noſtri, hic ambigunt de finibus.
Me cepere ARBITRVM. *Ibo, ac dicam, vt dixeram,*
Operam daturum me: hodie non poſſe his dare.

His moribus et Romani vſi ſunt. Nam et apud hos compromiſſa quodammodo ad ſimilitudinem iudiciorum redegit Praetor, modo legibus bonisque moribus non aduerſarentur. VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 3. pr. D. de recept. arb.* Requiritur tamen, vt quis hanc in ſe operam receperit. Sicuti enim neminem cogit Praetor, vt recipiat: ita, vbi quis ſemel recepit, rem ad curam et ſollicitudinem ſuam pertinere exiſtimat. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 1. D. eod.*

c). ARBITRIVM.] Recipere arbitrium

SA d) RECEPERIT: e) EVM SENTENTIAM DICERE COGAM. f)

trium possunt omnes, cuiuscumque dignitatis: etiam consulares, non tamen consules, praetores, aliiue, quos Praetor cogere non potest. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 3. D. eod.* PAVLL. *Lib. XIII. ad Edict. l. 4. D. eod.* Potest et filiusfam. arbiter esse, etiam in caussa patris: potuisset enim aduersarius in eum non compromittere. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. eod.* CAI. *Lib. V. ad Edict. prou. l. 6. D. eod.* Nihil porro interest, in ingenuum, an in libertinum; in integrae existimationis hominem, an in infamem compromissum sit, modo non in seruum. Quod adeo verum est, vt, si qui in Titium et seruum compromiserint, neuter compellatur: VLPIAN. *ibid. l. 7. D. eod.* nisi ita sit compromissum, vt alterutrius sententia valeat, tunc enim Titius compellitur. PAVLL. *ibid. l. 8. D. eod.* Sententia tamen ab arbitro iam libero dicta ideo non est nulla, quod in eum adhuc seruum compromissum est. VLPIAN. *ibid. l. 9. pr. D. eod.* Praeterea arbitri sumi non possunt pupilli, furiosi, surdi et muti, nec iudices in iis caussis, in quibus dati sunt iudices. Denique manifesto infames, quamuis arbitri esse possint, a Praetore tamen non coguntur, infamati ab ipsis litigatoribus caussa cognita excusantur. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 1. 2. 3. 4. 5. l. 11. pr. D. eod.* PAVLL. *Lib. XIII. ad Edict. l. 10. D. eod.*

d) PECVNIA COMPROMISSA.] Arbiter sententiam dicere non cogitur, nisi compromissum interuenerit. Pecunia autem compromissa intelligitur, siue poena numaria, siue alia res vice pecuniae promissa, siue vtrimque aliquid eum in finem depositum, siue ab vno pecunia, ab altero res promissa, siue de non petendo compromissum fit. Sed et eo casu arbitrum Praetor non cogit sententiam dicere, si alteruter tantum aliquid promisit. Denique, si sub conditione compromissum est: non prius cogit sententiam dicere, quam si exstiterit conditio. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 1. 2. 3. 4. 5. D. eod.* PAVLL. *ibid. l. 12. D. eod.* Coactioni porro non est locus, si poena alteri accepto lata sit, nec si quis de caussa alia, quam de qua compromissum, poenam promiserit. VLPIAN. *ibid. l. 13. pr. §. 1. D. eod.* Formulam stipulandi poenam: SI ITA FACTVM NON ERIT, vel: SI ADVERSVS ID FACTVM ERIT, expo-

exponit VLPIAN. *ibid. l. 71. D. de verb. oblig.* Qui enim NON FACIT, quod facere debet: videtur facere aduersus ea, quia non facit. Et qui FACIT, quod facere non debet: non videtur facere, quod facere iussus est. PAVLL. *Lib. XIII. ad Edict. l. 121. D. de reg. iur.* Accedebant aliquando compromisso fideiussores, de quibus VLPIAN. *Lib. XIII. ad Edict. l. 26. D. de recept. arbitr. l. 12. D. de const. pec. l. 36. D. ad SC. Trebell.*

e) RECEPERIT.] Aliquando tamen arbitri excusantur. Sic nemo cogitur iis diebus dicere sententiam, quibus iudex non cogitur, nisi dies compromissi exitura esset: nec cogitur is, qui sibi nondum liquere, iurauit, quippe cui spatium denegari ad deliberandum non debet. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 3. 4. D. eod.* Reliquas caussas, cur ad dicendam sententiam cogi non debeant arbitri, recensent VLPIAN. *ibid. l. 15. et l. 17. D. eod.* et PAVLL. *ibid. l. 16. pr. et §. 1. D. eod.*

f) COGAM.] Quid sit DICERE SENTENTIAM, quidque in sententiae dictione obseruandum sit, ostendunt PAVLL. *ibid. l. 19. D. h. t.* VLPIAN. *ibid. l. 21. pr. §. 1. 2. 3. 4. 5. 11. D. eod.* CAI. *Lib. V. ad Edict. prou. l. 20. D. eod.* Sententiae vero semel dictae standum est: et quamuis praetor nec stare quemquam cogat sententiae, nec adpellationem admittat: dat tamen victori actionem ex stipulatu ad consequendam poenam compromisso insertam. VLPIAN. *ibid. l. 21. §. 12. l. 25. l. 27. l. 29. l. 31. D. h. t.* PAVLL. *ibid. l. 21. l. 24. l. 28. l. 30. l. 32. l. 34. D. eod.* CAI. *ibid. l. 35. D. eod.* IVLIAN. *Lib. IV. Digest. l. 37. D. eod.* Elegans eam in rem locus est Luciani *in Abdicato Tomo I. p. 715.* Ὁρᾶτε γάρ που καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις δικαστηρίοις, ὡς ἀπὸ μὲν τῶ κλήρῳ λαχόντων δικαστῶν, ἤν τις ἄδικον οἴηται γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν διδωσιν· ὁ νόμος ἐς ἕτερον ἐφεῖναι δικαστήριον. Ἢν δέ τινες ἑκόντες αὐτοὶ συνθῶνται δικαστὰς, καὶ προελόμενοι ἐπιτρέψωσι διαιτᾷν, οὐκ ἔτι. Οὓς γὰρ ἐξῆν μὴ δὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις. *Etenim illud considerato, quemadmodum in reliquis iudiciis, vbi iudices sortibus ferunt sententiam, si quis perperam pronunciatum existimet, permittitur alios adire iudices. At si qui ipsi sua sponte iudices constituerunt, delectisque arbitris caussam commiserunt, posthac non idem licet. Etenim, si quis, quorum sententiis initio stare non cogebatur, hos sponte delegerit, iam aequum est, boni consulere, quae statuerint.*

TIT.

TIT. XXVIII.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII RECEPTA VT RESTITVANT. a)

(VLPIAN. LIB. XIV.)

NAVTAE, b) CAVPONES, STABVLARII, c) QVOD CVIVSQVE

a) RESTITVANT.] Posteriorem superiore hunc titulum fuisse, iam supra probauimus. Antecessisse autem illum edictum *de satisdando*, vel id argumento est, quod PAVLLVS hoc *Libro* demum *XIV. ad Edictum* exposuit. Verba ipsa seruauit, summamque edicti aequitatem magnopere commendauit VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 1. pr. D. naut. caup. stabular.* De nautarum, cauponum, stabulariorum probitate parum honorifice sentiebant veteres, quibus ideo male audiebat forum Appii,

Differtum NAVTIS, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Horat. *Serm. I, 5. v. 3.* Acrioribus ergo opus esse videbatur legum vinculis, ne impune spoliare possent vectores et viatores, quos istorum hominum fidem sequi oportebat.

b) NAVTAE.] Eo nomine veniunt omnes, qui nauem exercent, quales et ratium exercitores, lintrarii, eorumque magistri et ναυφύλακες, non remiges, et mesonautae, per quos exercitores non obligantur. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 1. §. 2. 3. 4. D. eod.*

c) STABVLARII.] Per CAVPONES et STABVLARIOS intelliguntur omnes, qui cauponam et stabulum exercent, eorumque institores, non mediastini, atriarii, focarii, et his similes. VLPIAN. *ibid. l. 3. D. eod.* Sunt vero MEDIASTINI *extremae inter seruos conditionis, quorum ministerium erat, domum scopis mundare, purgamenta euerrere, spongiis detergere gradus, nitidas ostendere columnas, et prorsus facere id, quod Aeschinem fecisse cum patre suo, Trometo cauillatur Demosthenes:* τὰ βάθρα σπογγίζειν, καὶ τὸ παιδαγωγεῖον κορεῖν, οἰκέτου τάξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχοντα. Reines. *Inscript. p. 623.* Nec multo melior erat ATRIARIARIORVM vel ATRIENSIVM conditio, qualis apud eundem Reines. *Inscript. XI, 39.*

QVE d) SALVVM ESSE RECEPERINT, e) NISI RESTITVENT, f) IN EOS

RHOE, ATRIENSIS DE BASILICA ASINIA. Nam et horum erat, *supellectilem exponere, ferramenta detersa nitidare, ac rubigine liberare, ceteraque, si refectionem desiderent, fabris concinnanda tradere.* Columella *de re rust. XII, 3.* Eosdem et DIAETARIOS vel DIAETARCHAS dictos esse scopariisque praefuisse, censet Cuiac. *Obseru. X, 34.*

d) QVOD CVIVSQVE.] Omnes res, mercesque, quas saluas fore receperunt, ad hoc edictum pertinent, etiam, quae iis accedunt, nec non vestimenta, quibus vectores in nauibus vtuntur, et cetera, quae in quotidianum vsum habentur. Parum quoque refert, nostrasne, an alienas res intulerimus, dum nostra intersit, eas saluas esse. Quod exemplis illustrat VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 6. 7. D. naut. caup. stab.* Vir eximius, Io. Goedd. *in Comment. ad tit. D. de verb. sign.* huc etiam refert fragmentum VLPIANI ex *Lib. XIIII. ad Edict. l. 23. D. de verb. signif.* vbi VLPIANVS, quid RES sit, exponit. Sed quid hic moneri attinebat, per RES etiam *caussas* et *actiones* intelligi, quas nautae saluas fore, numquam recipere solent? Quare illum locum VLPIANI potius ad sequentem titulum pertinere, mox ostendemus.

e) RECEPERINT.] RECEPISSE sufficit, nec interest, siue adsignatae sint singulae, siue non. Facta enim receptione non modo nautarum et famulorum, sed et vectorum viatorumque facta praestant. Quin licet res in nauim nondum intulerint, eaeque in littore perierint, periculum tamen ad eos pertinet. VLPIAN. *Lib. XIIII. ad Edict. l. 1. §. 8. l. 3. pr. D. naut. caup. stap.* CAI. *Lib. V. ad Edict. prou. l. 2. D. eod.* Aequum enim est, vt, qui mercedem pro rei custodia accipit, is et periculum ferat. CAI. *ibid. l. 40. D. locat.* Sed et, si mercedem non accipiant, custodiae tamen nomine merito tenentur. Nam et fullo et sarcinator, non praecise pro custodia, sed pro arte mercedem accipit, et tamen ad custodiam ex locato tenetur. CAI. *ibid. l. 5. pr. D. naut. caup. stab.*

f) NISI RESTITVENT.] Vel restituere coguntur res, quas saluas fore receperunt, vel soluendo alioue modo satisfacere. Nam et satisfactio pro solutione est.

EOS IVDICIVM DABO. g)

TIT. XXIX.
DE SATISDANDO. a)

(PAVLL.

est. VLPIAN. *Lib. XIIII. ad Edict. l. 25. D. de solution.* Solutio vero facta censetur, etiamsi et alius pro alio ignorante soluerit. CAI. *Lib. V. ad Edict. prou. l. 53. D. eod.* Sed et seruo, habenti peculii administrationem recte soluitur, siquidem et nouandi ius habet. CAI. *ibid. l. 21. D. de iureiurando.* Si vector vel viator, nautae vel cauponi iusiurandum detulerit, isque iurarit, etiam iusiurandum loco solutionis cedit. CAI. *ibid. l. 27. D. eod.*

g) IVDICIVM DABO.] Dat Praetor actionem IN FACTVM, quam cur necessariam duxerint veteres, ac non potius locati vel depositi actiones sufficere existimarint, disquirit VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 4. D. naut. caup. stabul.* vbi et docet, cui, et contra quem detur haec actio? an ea cum actione furti cumulari possit? Praeterea an non etiam nautae, caupones, stabularii actionem furti habeant aduersus eos, qui res vectorum vel viatorum subtraxerunt? disquirit PAVLL. *Lib. XIII. ad Edict. l. 4. D. eod.* qui et *l. 41. D. locati* obseruat, nautas et caupones, si seruum sibi locatum surripuerint, et locati et furti teneri. Eadem porro *in factum* actio datur, si nauta nautae, vel caupo cauponis res surripuerit, itemque si post merces aliae res illatae perierint, quarum alias vectura non debetur, e. g. vestes quotidianae. PAVLL. *Lib. XIII. ad Edict. l. 4. §. 1. 2. D. naut. caup. stabul.* VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 1. §. 6. D. eod.*

a) DE SATISDANDO.] Quum CAIVS *de satisdationibus* adhuc *libro Commentariorum V.* de *iudiciis sexto* demum egerit: edictum hoc de satisdationibus priorem obtinuisse locum oportet. Posteriorem vero illo superiore titulo locum huic ideo tribuimus, quia PAVLLVS *edictum de nautis, cauponibus, stabulariis libro XIII; de satisdando libro* demum XIIII. exposuit: vt iam non dicamus, eumdem ordinem a Paullo *Recept. Sent. I, 11.* ipsoque Iustiniano *in Codice* obseruari. Non autem hic actum de vadimonio, seu cautione iudicio sisti, de qua supra: sed de

(PAVLL. LIB. XIV.)

Eum, vnde petitur, vel a quo RES b) vindicatur, c) eiusue procuratorem, omnesque, qui ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIENT, d) IVDICATVM SOLVI, e) neque rem deminui, f) satisdari iubebo. g) Si possessor victus neque rem, neque

ea cautione, quae iam intentata actione, factis sponsionibus, datoque et addicto iudice praestanda erat IVDICATVM SOLVI: de qua plura Car. Sigon. *de iudic.* *I, 25.* et Car. Brett. *in Ordine perant. iudic. Cap. XXVIII.*

b) RES.] Vocabulum hoc edictale explicatur ab VLPIANO *Lib. XIV. ad Edict. l. 23. D. de verb. sign.* quem locum Io. Goeddeum perperam ad superiorem titulum retulisse, paullo ante obseruauimus.

c) *Vindicatur.*] *Olim* enim, *si in rem agebatur*, SATISDARE *possessor compellebatur, vt, si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis aestimationem, potestas esset actori, aut cum eo agendi, aut cum fideiussoribus*, inquit Iustinianus *pr. Inst. de satisd.* Quo loco illum satisdationem, ex edicto Praetoris descendentem exponere, ex postremis principii verbis patet: *Tutores vero et curatores eodem modo, quo et procuratores, satisdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant.*

d) IVDICIVM ACCIPIENT.] Hanc quoque sententiam exprimit Iustinianus *d. pr. Inst. de satisd. Multo magis, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogebatur*, si ALIENO NOMINE IVDICIVM ACCIPIEBAT.

e) IVDICATVM SOLVI.] Haec etiam verba procul dubio edictalia sunt. Iustinianus *ibidem: Quae satisdatio*, inquit, *adpellatur* IVDICATVM SOLVI. *Vnde autem sic adpelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum.*

f) *Rem deminui.*] Eam deminutionem praetor prohibuerat maxime in hereditate. Addiderat D. Pius, vt et de non distrahenda hereditate caueretur. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 5. pr. D. de hered. petit.*

g) *Satisdari iubebo.*] Quid sit SATISDARE, et vnde *satisdatio* dicta sit, explicat CAI. *Lib. V. ad Edict. l. 1. D. qui satisd. cog.* Nimirum stipulatio iudicatum solui praetoria est, *l. 2. §. 2. D. de praet. stipul.* et hinc personas desiderat

neque litis aestimationem petitori praestabit: vel aduersus illum, vel aduersus fideiussores actionem dabo. At si iusta caussa videbitur, CAVSSA COGNITA, ETIAM POST LITEM COEPTAM DEMINVTIONEM FIERI CONCEDAM. h)

§. I. Procuratores, TVTORES, CVRATORESue, i) alieno nomine in rem personamue agere volentes, k) REM RATAM HABITVRVM satisdare iubebo, l) nisi vel pro ciuitate

siderat pro se interuenientium. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 7. D. eod.* Si dubitatur, sintne fideiussores idonei, nec ne, arbitri dantur, a quibus, si iniquius arbitrati sint, aeque ac a iudicibus potest adpellari. CAI. *ibid. l. 9. D. qui satisd. cog.* Quis dies in hac stipulatione constituendus sit, docet PAVLL. *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. pr. D. eod.* quo loco et alia, quae ad fideiussorum personam atque obligationem pertinent, obseruat. Fideiussoribus vero an ea in re similes sint MANDATORES, disputasse hac occasione videtur VLPIANVS, qui de mandatoribus agit *Lib. XIV. ad Edict. l. 28. D. mand.* quemadmodum et de iis, qui pro alio constituunt, ad eumdem locum disseruit *d. Lib. XIV. ad Edict. l. 27. D. de const. pecun.* CAI. *Lib. V. ad Edict. prou. l. 53. D. de solut.*

h) FIERI CONCEDAM] Verba haec edictalia VLPIANO debemus, qui illa suo more interpretatur *Lib. XIV. ad Edict. l. 5. pr. et §. sequ. D. de hered. pet.*

i) TVTORES CVRATORES*ue*] Fuisse haec totidem verbis in edicto, colligimus ex *pr. Inst. de satisdat. Tutores vero et curatores eodem modo, quo procuratores, satisdare debere*, VERBA EDICTI *faciebant*. Perperam ergo Giphanius, Wesenbecius, Vinnius, aliique institutionum interpretes, Iustiniano hic edictum *de procuratoribus l. 33. §. 3. D. de procurat.* in mente fuisse, censent.

k) *Agere volentes.*] Non tamen admittebatur, qui legis actionem alieno nomine volebat explicare, si vel maxime cauere vellet, quia *nemo alieno nomine* LEGE AGERE *potest*. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 123. pr. D. de reg. iur.* cuius fragmenti, vtut hoc modo admodum perspicui mirabilem speciem fingit Iac. Gothofredus *in Comment. ad h. l.*

l) *Satisdare iubebo.*] Hanc quoque

tate agent, vel bonis curatores erunt dati. m)

§. II. Eum quoque, qui reum, quocum in personam agitur, in iudicio defendere volet, IVDICATVM SOLVI satisdare iubebo. n)

quoque Edicti sententiam expressit Iustinianus *pr. et* §. *1. Inst. de satisdat.*

m) *Erunt dati.*] Iustinianus *d. pr. Inst. de satisd. Sed aliquando*, inquit, *his agentibus satisdatio remittebatur*. Quibus vero remitti consueuerit, patet ex *l. 9. D. rem rat. hab.* vbi iureconsultus: *Actor*, inquit, *ciuitatis nec ipse cauet, nec minister vniuersitatis, nec curator bonis consensu creditorum datus.* Postea tamen id mutatum, in eumque sensum Tribonianum detorsisse verba VLPIANI, *l. 23. D. de admin. et peric. tut.* existimat Vinn. *ad Inst. p. 857.*

n) *Satisdare iubebo.*] Haec cautio indefinite praestanda est in id, quantum soluendum esse iudex postea in sententia expresserit. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 9. D. de iudic. solui.*

PARTIS I. EDICTI

FINIS.

EDICTI

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS

DE IVDICIIS

INSCRIBITVR.

NVR. GIPHAN. *Oecon. iur. p. 125.* Proximo deinde loco in edicto fuisse videtur titulus de IVDICIIS. Hunc titulum videntur singulae actiones subsequutae, et in edicto fuisse propositae.

EDICTI PERPETVI

PARS II. a)

DE IVDICIIS.

TIT.

a) PARS II.] Alteram hanc Edicti partem non obscure designat IVSTINIANVS, dum veterem studii iuridici ordinem descripturus, secundo curriculi academici anno studiosis quaedam ex *ea parte legum, quae* DE IVDICIIS *nuncupatur*, itemque *ex illa, quae* DE REBVS *adpellatur*, tradita esse, refert. *Constit. Omnem reipubl.* §. *1. ad Antecessor.* De EDICTI enim PERPETVI partibus loqui Imperatorem, vel id argumento est, quod secundo illo anno EDICTALIVM nomen ferrent studiosi. Accedit, quod omnes edicti interpretes, praeter VLPIANVM, nouos hic Commentariorum suorum libros auspicati sunt, veluti PAVLLVS, CAIVS, IVLIANVS, CELSVS. Cur idem non fecerit VLPIANVS, isque *librum XIIII.* quo postremos partis I. titulos exposuerat, per duos titulos secundae partis continuare maluerit, non facile dixerim, nisi quod res ipsa docet, veteres in partiendis operibus suis, non tam rerum, quam singulorum librorum

TIT. XXX.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT. b)

(PAVLL. LIB. XV. XVI. XVII. XVIII. et XIX. GAI. LIB. VI. IVLIAN. LIB. V. CELS. LIB. III.)

Filios filiasuefamilias cum patre; seruos; ancillas, pupillos, pupil-

rum quantitatis rationem aliquando habuisse.

b) CONVENIRI DEBEAT.] Titulum *de iudiciis* exstitisse in Edicto, recte obseruarunt Iac. Gothofredus et Ob. Giphanius *Oecon. iur. p. 125.* quamuis hic, *se Edicta sub hoc titulo comprehensa reperire satis liquido certoque non potuisse*, ingenue fateatur. Et sane nullum superest ex hoc titulo fragmentum, nullum vocabulum edictale vel τυπικὸν, nullum de sententiis huius edicti testimonium. Neque hic tuto sequi licet Egu. Baronem et Ranchinum, qui multas hic sententias, huc plane non pertinentes, accumulant. Coniecturam tamen satis probabilem suppeditat PAVLLVS, qui quinque libris hunc titulum diligentissime exposuit. Ex iis hodie exstant fragmenta quatuor et quinquaginta: quibus inter se paullo accuratius comparatis, illico patet, virum illum diligentissimum *Libro Comment. XV.* ex quo vnica superest *l. 2. D. de publ. iud.* rubricam interpretatum, varia iudiciorum genera recensuisse: *libro XVI.* de persona standi in iudicio; *Libro XVII.* de ipsis iudicibus, eorumque officio; *Libro XVIII.* de reis; *Libro* denique *XVIIII.* de actoribus seu petitoribus egisse. Itaque dubitari nequit, quin totidem fuerint edicti huius capita. Ceterum de ipsa huius tituli rubrica refert Cuiac. *Obs. VII, 30.* dicere solitum esse virum quemdam clarissimum, in edicti perpetui Digestis *ante Iustianum non* DE IVDICIIS, *sed* DE VINDICIIS, *scriptum esse, generali titulo, quandoquidem proponantur in ea parte Digestorum vindiciae, seu vindicationes.* Sed recte addit, eam se coniecturam numquam probasse, idque repetit *Recit. ad Pand. h. t. p. 130. Tom. VII. Op.* Et sane multum interest inter *vindicias* et *vindicationes*; et *de vindiciis* iam prima Edicti parte actum est.

pupillas, etsi infantia maiores, denique furiosos c) cum quocumque aduersario in iudicio consistere non patiar.

§. I.

c) *Furiosos.*] Ad hoc primum huius tituli caput, in quo de persona standi in iudicio actum esse, ex PAVLLI fragmentis collegimus, pertinet *titulus Codicis qui legitimam personam standi in iudicio habeant vel non. Lib. III. tit. VI.* Quinam autem legitimam personam in iudicio standi habeant, aliunde notum est. Sic SERVIS cum nullo ingenuo consistendi ius erat: *l. 44. §. 1. D. de iudic. l. vlt. C. de noxal. act.* multoque minus inter ipsum dominum et seruum erat actio, quamuis hic, intolerabili adfectus iniuria, ad Principis confugere statuam, et de domino conqueri posset. *l. 1. §. 1. 8. D. de off. praef. vrb.* Postea tamen et seruis permissum, in certis caussis consistere aduersus dominos, quas recenset HERMOGEN. *Lib. I. Epit. iur. l. 53. D. de iudic.* Paucae tamen illae exceptiones non ex edicto, sed ex Principum constitutionibus natae esse videntur. Deinde nec FILIISFAMILIAS erat persona legitima standi in iudicio, si cum patribus consistere vellent, praeterquam si lis esset de peculio castrensi vel quasi castrensi, *l. 4. D. de iudic. l. 11. D. eod.* Immo iure vetere ne cum extraneis quidem disceptare eos potuisse, ostendit Ger. Noodt *Comment. in Pandect. p. 148.* quamuis id iure nouo mutatum esse, nemo ignoret. Porro nec PVPILLI PVPILLAEVE, immo nec MINORES recte in iudicio stabant sine tutoribus et curatoribus: *l. 1. l. 2. C. qui leg. pers. standi in iud. hab.* praeterquam in caussis momentaneae possessionis *l. 3. C. eod. l. vlt. C. Theod. vnde vi* FVRIOSI hic mentionem fecisse praetorem, non surdi et muti colligimus ex fragmento PAVLLI *Lib. XVI. ad Edict. l. 124. D. de reg. iur.* cuius en verba: *Vbi non voce et praesentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. idem in surdo. hic quidem et respondere potest.* FVRIOSVS *absentis loco est, et ita* POMPONIVS *Lib. I. Epistolarum scribit.* Docuisse ergo videtur Paullus, surdum vel mutum recte in iudicio stare et respondere posse, si rationis vsu polleat, non aeque furiosum. Vnde hoc fragmentum ad titulum *de iudiciis*, et quidem ad caput *de his, qui personam legit. standi in iudic. hab.* recte refert Iac.

 Gotho-

§. I. Qui iurisdictioni praesunt, d) quibusue mandata est iurisdictio, e) vel Romae, vel vbi quisque domicilium habet, f) vndeue ortus est, vel vbi contraxit, deliquitue, de con-

Gothofred. *in Commentar. p. 531.*

d) *Qui iurisdictioni praesunt.*] Iudices dabant, quibuscumque id lege, SCo vel constitutionibus Principum concedebatur, non modo qui suo nomine ius dicebant, sed et quibus mandata erat iurisdictio, veluti Legati proconsulum. Idem et praefecto vrbi propter vim imperii, ceterisque Romae magistratibus, moribus concessum fuerat. PAVLL. *Lib. XVII. ad Edict. l. 12. §. 1. D. de iudic.* Si Praeses iudicem dederat, antequam aduenisse successorem cognosset, id non minus erat ratum, ac si manumiserat, vel tutorem dederat. CELS. *Lib. III. Digest. l. 17. D. de offic. praesid.* Hinc et Praefectus Augustalis Aegypti recte dabat iudicem, quamdiu eius successor Alexandriam non esset ingressus, quamuis venisset in prouinciam, ceu patet ex loco VLP. *Lib. XIV.* (non Lib. XV.) *ad Edict. l. 1. D. de offic. praef. Aug.*

e) *Mandata est iurisdictio.*] Hos dare potuisse iudices, iam antea exemplo legati Procos. ostendimus. Addit hic IVLIANVS *Lib. V. Digest. l. 3. D. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* mandatarium tunc non pro suo agere imperio, etiamsi Praetor sit, qui alienam iurisdictionem exsequatur.

f) *Domicilium habet.*] Sunt haec ordinaria fora DOMICILII, tum *proprii*, tum *communis*, quale Romae omnes agnoscebant, ORIGINIS, CONTRACTVS, DELICTI, et REI SITAE. Ad fora *domicilii* et *originis* pertinet fragmentum VLPIANI *Lib. XIV. ad Edict. l. 123. §. 1. D. de reg. iur.* vbi *temporariam permutationem ius prouinciae mutare*, negat. Quamuis vero de huius legis genuina specie permulta disputent Cuiac. *Obs. XXIV, 2.* et *Tomo VIII. p. 714.* Raeuard. *ad d. l. 123. de reg. iur.* et alii: certissimum tamen videtur, illam ad titulum *de iudiciis* ipsumque forum domicilii atque originis esse referendam. Solebant enim Imperatores Romani pro belli necessitate vel ob alias vrgentes caussas prouincias suas cum Senatus prouinciis permutare: auctorque est Suetonius *Aug. Cap. XXXXVII.* Augustum, quam-

contractu delictoue, nec non, vbi res, quae petitur, sita est, iudices dabunt. Eos, dum iustae aetatis, talesue sint, qui per naturam, leges, plebiscita, Senatusconsulta, decreta edictaue Principum, iudicare non prohibentur, g) sententiam ferre, h) reosue, si ipsis liquebit, vel absoluere, vel ad rem

RESTI-

quamuis prouincias validiores, et quas annuis imperiis magistratuum regi nec facile, nec tutum videretur, ipse susceperit, ceteras proconsulibus sortito permiserit, *nonnullas tamen interdum* COMMVTASSE. Sic sane Cyprum et Galliam Narbonensem eum populo tradidisse, recepta Dalmatia, memoriae prodidit Dio Cass. *Lib. LIII. p. 523.* Eius exemplum et successores imitati sunt, qui et ipsi aliquando commutabant prouincias, vti Marcus Aurelius apud Iul. Capitolin. *vit. Marci Cap. VIII.* aliquando duas coniungebant, quale exemplum est apud Plin. *Histor. Natur. III, 14.* aliquando vnam in duas pluresue partes distrahebant. *l. 3. D. de offic. adsessor. l. 9. D. de postuland.* quod in Diocletiano et collegis acriter reprehendit Lactant. *de mort. persequut. Cap. VII.* Omnia haec, quia ad tempus fiebant, non mutabant ius prouinciae, et sic e. g. Syrus adsessoris munere non fungebatur in Palaestina, si vel maxime Syriae detracta esset. Ita et de iudicibus quaeri poterat, an Syrus in Palaestina, Palaestinus in Syria dari possit? Speciem hic plane non peruidit Cuiac. *ad d. l. 123. Tom. VIII. Oper.*

g) *Non prohibentur.*] Quum Praetor vnum iudicare vetat, ceteris id permittit. Prohibentur autem aliqui LEGE, veluti qui senatu moti, alii NATVRA, vti surdi, muti, perpetuo furiosi, impuberes, alii MORIBVS, vt feminae et serui. Ceterum si qui iudices esse non prohibentur, perinde est, siue in potestate, siue sui iuris sint. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 12. prin. §. 2. 3. D. de iudic.*

h) *Sententiam ferre.*] Tale quid in edicto fuisse, inde colligimus, quod hic prolixe disputant iurisconsulti de caussis, ob quas iudex a ferenda sententia excusetur, nec non de modo dicendi sententiam. Ita IVLIANVS *Lib. V. Digest. l. 74. princ. D. de iudic.* diserte scribit, de

RESTITVENDAM, i) vel in certam summam, idue, quod interest, k) condemnare l) cogam.

§. II.

qua re cognorit, de ea iudicare cogendum esse iudicem, etiam de summa maiore, quam iussus sit, si inter litigatores conueniat. Et IDEM *ibid. l. 60. D. de re iudic.* disquirit, an laturum sententiam febris litigantium impedire possit? In primis quaerunt, si plures sint dati iudices, quid in concipienda sententia obseruandum sit? CELS. *Lib. III. Digest. l. 39. D. eod. tit.* PAVLL. *Lib. XVII. ad Edict. l. 36. D. eod. l. 38. D. eod.* vbi conferri meretur Cuiac. *Obseru. X, 20.*

i) RESTITVENDAM.] RESTITVERE is intelligitur, qui simul etiam caussam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est, et vsucapionis caussam et fructuum. PAVLL. *Lib. XVII. ad Edict.* (ita enim habent pleraeque editiones, habuitque et illa, qua Iacob. Labittus vsus est.) *l. 3. D. de verb. signific.* Vnde simul patet, edictale fuisse hoc verbum. Quia vero dubium aliquando suboritur, quid quantumue alter possideat, eiusque rei difficillima plerumque probatio est: PAVLL. *ibid. l. 3. D. de interrog. in iur. fac.* eius rei caussa interrogationes in iure, antequam ad iudicem veniebatur, fiebant. PAVLL. *ibid. l. 12. D. eod.* Contra quem experiundum sit deponenti, si plures heredes reliquerit depositarius, disputat PAVLL. *ibid. l. 9. D. depositi.*

k) *quod interest.*] Ita in interdicto VNDE VI condemnatio facienda est, quanti interest possidere. PAVLL. *ibid. l. 6. D. de vi et vi arm.* Si vero semel in certam summam quem condemnauit iudex, verba non sunt captanda, e. g. dena pro decem. IVLIAN. *Lib. V. Digest. l. 79. D. de legat. I.*

l) *Condemnare.*] Qui DAMNARE potest, potest et ABSOLVERE. PAVLL. *Lib. XVII. ad Edict. l. 3. D. de re iudic.* Quod ideo monuisse videtur iurisconsultus, quod praescriptae iudicibus formulae, non absolutionis, sed condemnationis tantum facerent mentionem: SI PARET, L. TITIVM EX MVTVO DEBERE CENTVM, TV ILLVM IN CENTVM CONDEMNA. Brisson. *de formul. Lib. V. p. 370.* Ceterum aut absoluere aut condemnare oportebat iudicem, nisi litigatores transegissent. CELS. *Lib. III. Digest. l. 12. D. de transact.*

l. 51.

§. II. Eos, qui rem possident, m) et a quibus quis sibi dari fieri quid oportere, probabit: n) nisi iusta exceptione tuti sint, o) iudicium

l. 51. D. de oblig. et action. l. 16. D. de condict. cauß. dat. l. 26. D. de nouation. Qui textus omnes ad officium iudicis pertinuisse videntur.

m) *Rem possident.*] Si scilicet, qui agunt, ius aliquod sibi ea in re esse dicant. Alias *bona fides tantumdem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est.* PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 136. D. de regul. iur.* In re deposita ad excludendam alterius actionem sufficit, si depositarius eam sine dolo malo possidere desierit, adeo, vt ne cauere quidem hic teneatur, SI DEPREHENDERIT, EAM REDDI: quamuis si res ad illum iterum peruenerit, depositi teneatur. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 20. D. depositi.* Si possessor malit cedere possessione, quam iudicium accipere, audiendus est, quod tamen non procedit, instituta actione aquae pluuiae arcendae, si reus suo nomine conuenitur, sed si quando aduersus bonae fidei emtorem agitur. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 7. D. de aqu. et aqu. pluu.* Reales actiones ea in re imitantur in rem scriptae, veluti noxales, quae aduersus quemcumque possessorem competunt. Et hinc de actionum noxalium indole longum hic tractatum instituerunt CAI. *Lib. VI. ad Edict. prou. l. 4. D. si ex noxal. cauß. l. 15. l. 23. l. 25. l. 27. l. 29. D. de noxal. action.* et PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 22. l. 24. l. 26. D. eod. tit.* quum tamen ille *Lib. VII.* hic *Libro XXII. Comment.* edictum de actionibus noxalibus explicarit.

n) *Probabit.*] De rebus amotis permittendum marito, vt vxori de quibusdam rebus iusiurandum deferat, de quibusdam probet. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 14. D. de act. rer. amotar.*

o) *Exceptione tuti sint.*] Sunt enim quaedam exceptiones litis ingressum impedientes, quaecumque nimirum in continenti probentur. Talis in primis exceptio IVRISIVRANDI, quod transactionis speciem continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata: PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 2. D. de iureiur.* dummodo id praestitum sit, vti delatum est. Nam si ego ita detulerim, vt per Deum iura-

indicium accipere cogam. p)

§. III. Eum, qui dominus heresue erit, aliudue ius in qualibet re habebit, q) vel qui eam sibi ex iusta caussa traditam, bonaque fide acceptam amisit, r) in rem agere: itemque eum,

iurares, tu per caput filiorum tuorum, (vti M. Regulus homo nequissimus, apud Plin. *Epist. II*, 20.) iuraueris: ratum non erit id iusiurandum. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 4. D. eod. tit.* Pluribus de hoc iureiurando voluntario differit IDEM *ibid. l. 17. l. 20. l. 21. l. 26. l. 8. l. 16. l. 28. l. 30. D. eod.* nec non *l. 5. D. de except.* vbi eum, qui se iurasse dicit, non impediri ait, quo minus et aliis exceptionibus vna cum illa vtatur.

p) *Accipere cogam.*] Qui sub impossibili conditione promisit, fideiussorem adhibere nequit, ac proinde nec promissor, nec fideiussor iudicium accipere cogitur. PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 29. D. de fideiuss.* Eadem occasione de stipulationibus alternatiuis, itemque de formulis stipulandi: QVIDQVID TE FACERE OPORTET: OPORTET, OPORTEBIT: PRAESENS IN DIEMVE, disputat PAVLL. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 76. D. de verb. obligat.* Nec alio pertinere crediderim, quod de eo, qui absentem defensurus, eo iam mortuo acceperat iudicium, damnatusue soluerat, differit IVLIAN. *Lib. V. Digest. l. 74. D. de iudic.*

q) *In qualibet re habebit.*] Actiones de seruitutibus rusticorum vrbanorumque praediorum eorum sunt, quorum sunt praedia. Sepulcra autem nostri non sunt dominii: at viam ad sepulcrum possumus vindicare. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 1. D. si seruit. vindic.*

r) *Amisit.*] Modo vere possederit. Nam ecce, neque seruus, neque per seruum dominus, qui apud hostes est, possidet. PAVLL. *Lib. XIX. ad Edict. l. 11. D. de vsurpat. et vsucap.* Si qui rem bona fide possessam amisit, et qui eamdem possidet, pari iure ac titulo nitatur: pro hoc pronunciandum, quia in pari caussa potior possessor haberi debet. PAVLL. *Lib. XIX. ad Edict. l. 128. princ. D. de regul. iur.* Ex quo facile reddideris rationem, cur de actione Publiciana, itemque de actione quasi Seruiana, tam multa ad hunc titulum adcumulauit PAVLL. *Lib. XIX. ad Edict. l. 2. l. 4. l. 6. l. 10. l. 12. D. de Publician. in rem act.* et *l. 18. D. de*

eum, cuius intereſt, aliquid dari, fieriue, s) illud condicere ab aduerſario, cui iuſta exceptio non erit, t) permittam.

TIT. XXXI.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. a)

(PAVLL.

D. de pignor. quum tamen titulum de Publiciana in rem actione demum *Lib. XXI. ad Edict.* ex inſtituto illuſtrarit.

s) *Dari, fieriue.*] Siue ex contractu alterum obligatum habeat actor, ſiue ex delicto. Hinc de multis actionibus perſonalibus hic diſſeruerunt interpretes, veluti de EFFVSIS et DEIECTIS, CAI. *Lib. VI. ad Edict. prou. l. 2. l. 7. D. de his, qui effud. vel deiec.* PAVLL. *Lib. XIX. ad Edict. l. 4. l. 6. D. eod. tit.* de SERVO CORRVPTO, CAI. *ibid. l. 15. D. de ſeru. corrupt.* PAVLL. *ibid. l. 2. l. 4. l. 6. l. 8. l. 12. l. 14. D. eod. tit. l. 2. l. 4. D. de aleator.* item de INIVRIIS. PAVLL. *ibid. l. 26. D. de iniur.* Non ſolum autem, qui alterum obligatum habent, ipſi agere poſſunt, verum etiam eorum heredes et bonorum poſſeſſores. *Qui* enim *in uniuerſum ius ſuccedunt, heredum loco habentur.* PAVLL. *lib. XIX. ad Edict. l. 128. §. 1. D. de reg. iur.* vel vti rem exprimit VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 2. D. de bonor. poſſeſſ. in omnibus vice heredum bonorum poſſeſſores habentur.*

t) *Exceptio non erit.*] Talis et hic exceptio IVRISIVRANDI, quod et tunc pro praeſtito habetur, ſi alteri, parato ad iurandum, deferens id remittat. PAVLL. *Lib. XIX. ad Edict. l. 6. D. de iureiur.* Sic tot veterum, et PAVLLI, inprimis fragmenta, tametſi diuerſiſſimi argumenti, ſuis quaeque locis horum edicti capitum aptari poſſe, oſtendimus. Fateor tamen, me nondum perſpicere, quo pertineat fragmentum ex PAVLLI *eod. Lib. XIX. ad Edict. l. 8. D. de hered. petit.* Viderint, quibus plus otii eſt, alii.

a) DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.] Querelam inofficioſi teſtamenti ex Edicto praetoris eſſe, ſuſpicati ſunt Petr. Pithoeus *ad Pariat. Leg. Moſaic. et Rom. XVI, 3.* et Herm. Vulteius *ad princ. Inſt. de inoffic. teſtam. n. 3.* At id non magis verum eſt, quam quod ea ex lege quadam Glicia, vel ex principum conſtitutionibus promanarit: quamuis eae ſententiae magnos

magnos habeant auctores, et prior quidem Iac. Cuiac. *Obseru. II, 21. XVII, 17.* et Siccam. *de centumuir. iudic. II, 6.* posterior Franc. Duaren. *ad tit. D. de inoffic. testam. Cap. II.* Quemadmodum enim ex constitutionibus non potest esse querela, quae iam tempore liberae reipublicae paene quotidie in foro audita est: Cic. *in Verr. I, 42.* Val. Maxim. *VII, 7, 2.* et quae de lege illa Glicia habent viri docti, non nisi dubiae lectionis inscriptione *l. 4. D. de inoffic. testam.* nituntur: ita praetori actionis huius inuentae gloria frustra adsignatur, quum diserte negent leges nostrae, *praetorem succurrere exheredatis. l. 8. princ. D. de bonor. possess. contra tabul.* quod sane negari salua fronte ab vllo iurisconsulto non potuisset, si ex Edicto profecta esset haec actio. Id vero non impediuit, quo minus et de inofficioso testamento caput aliquod in Edicto reperiretur, quum praetor et de aliis multis, vel lege sancitis, vel vsu et moribus paullatim receptis, perinde, ac si a se inuenta essent, edixerit. Ceterum prima huius querelae origo vere iurisconsultis debetur. Quum enim iudice Seneca *de Clement. I, 14. nemo sanus filium ad primam offensam exheredet, nisi magnae ac multae iniuriae eius patientiam euicerint*, ac proinde apud Lucianum *in Abdicato Tom. I. p. 730.* filius abdicationem attribuat recurrenti pristinae patris insaniae, a qua eum paullo ante liberauerat, eamque eleganter vocet *τὰ τῆς πάλαι μανίας προοίμια, superioris insaniae prooemia:* ita fingebant iurisconsulti, non integrae mentis fuisse patrem, qui filium, nihil tale commeritum, exheredem scripserit, ac proinde nec iniuriam fieri patri, cuius testamentum contra officium pietatis factum sub hoc colore rescinderetur. V. A. Corn. van Bynkershoek *Obseru. II, 12.* Id quod iurisconsulti Romani a Graecis aliisque gentibus videntur didicisse, quae insanire dicebant omnes, qui liberos et cognatos non male de se meritos postponerent extraneis. Demosthen. *in Olympiad. p. 1072.* Διέφθαρται, ὦ ἄνδρες δικασταὶ, καὶ παραφρονεῖ. *Emotae mentis est, iudices, et desipit:* idque orator inde probat, quod, sororibus neglectis, meretricem domi alat sumtuosissime, eamque auro et vestibus instruat. Nec aliter Teron apud Ioseph. *Antiquit. Iudaic. XVI, 11, 4.* qui Herodem, saeuientem in filios, ita adloquitur: Ποῖ πότε ᾤχοντό σοι καὶ πεπτώκασιν ἐκ τῆς ψυχῆς αἱ φρέ-

PAVLL. LIB. XX. IVLIAN. LIB. VI. CELS. LIB. IV.

Qui b) testamentum c) INOFFICIOSVM DICERE volet,

φρένες; Ποῖ δὲ καὶ ὁ περιττὸς ἐκεῖνος νοῦς, ὦ πολλὰ καὶ μεγάλα κατωρθώσας; τίς δὲ ἡ τῶν φίλων καὶ συγγενῶν ἐρημία. Sanusne es? aut vbi est excellens istud ingenium, quo tot tantasque res adsequutus es? quae est ista amicorum cognatorumque solitudo? Isaeus *Orat. I.* quae est *de Cleonymi hereditate, p. 365.* Πῶς γὰρ ἂν εὐφρονῶν, ὦ ἄνδρες, κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἠβουλήθη, τοὺς μηδὲν αὐτὸν ἠδικηκότας; *Quo pacto ergo mentis compos dici posset, iudices, qui nobis voluisset nocere, nobis inquam,* (cognatis) *nulla re ei molestis?* Hoc ergo COLORE, seu, vt eleganter vocat Quinctil. *Inst. orat. IV, 2.* hac *falsa expositione*, quam tueretur dicentis ingenium, vtebantur iureconsulti, vt eorum, qui proprium sanguinem odissent, testamenta euerterent, atque inde demum nata est illa inofficiosi querela, quam praetor in edictum suum recepit, tamquam diuturno vsu probatam. Postremo quod ad ordinem attinet, eum facile praestamus. Sequutus enim hic titulus est superiorem de iudiciis, quia de iudiciis PAVLLVS *Lib. XIX. ad Edictum*, de querela inofficiosi *Lib. XX.* egit. Praecessit vero caput de hereditatis petitione, quia VLPIANVS iudicium de inofficioso testamento *Lib. XIV.* alterum de hereditatis petitione *Lib. XV.* est interpretatus. Verba edicti, qualia nos posuimus, ipsa huius actionis natura atque indoles requirit. Vnde illa eodem fere modo expressit Guil. Ranchinus et alii.

b) *Qui.*] Quum haec querela daretur sub colore furoris ac dementiae, eam initio instituebant et ii, qui ob necessitudinem hereditatis spem conceperant, quamuis ipsis non deberetur portio legitima. Hinc testamenta materna tamqnam inofficiosa accusabant liberi, etiam antequam eos ad successionem vocaret SC. Orphitianum. Plin. *Epist. V, 1.* Valer. Maxim. *VII, 7.* Schulting. *exercit. singul. ad illud Caput Valerii Max.* addita editioni Torrenianae. Id vero iure nouo aliter se habere, obseruat VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 1. D. de inoffic. testam.* Cognatos enim proprios, qui sunt vltra fratrem, melius, ait, facturos, si se non vexent sumtibus inanibus, quum obtinendi spem non habeant. Ceterum

volet, d) eo, quod se iniuste exheredatum, praeteritumue, neque quartam partem e) portionis ab intestato debitae sibi relictam

terum quod ad liberos attinet, testamentum paternum rescissuros, nihil interest, postumi sint, an viuo testatore nati, an vtero extracti. Si, cui ius succedendi non est, hanc querelam instituit, non actori prodest victoria, sed ei, qui ius succedendi habet. Heredibus etiam ius est de inofficioso queri, si iam bonorum possessionem agnouerit defunctus, vel querela ipsa sit praeparata. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 6. D. eod. tit.* An pater filii nomine, eoque inuito recte queratur? item an exheredatus, qui tamen hereditatem possidet, querelam per modum contradictionis recte moueat? denique an et impubes arrogatus ac postea exheredatus, quartam D. Pii hac querela consequatur? disquirit VLPIAN. *ibid. l. 8. pr. §. 13. et 15. D. eod. tit.*

c) *Testamentum.*] Nec ideo subsistit testamentum, quod in eo princeps heres est institutus. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. §. 5. D. eod. tit.* Semper enim boni Principes adspernabantur illa morientium iudicia, quae pietatem laederent, et cum cognatorum iniuria essent coniuncta: *§. 8. Inst. quib. mod. test. infirm.* secus ac Caligula, qui testamenta omnia, quibus sibi nihil esset relictum, tamquam ingrata et inofficiosa rescindebat. Sueton. *in Calig. Cap. XXXVIII.* Praeterea et contra patris veterani testamentum huic querelae erat locus, non tamen si esset militare, et miles intra annum a missione decessisset. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. §. 3. 4. D. de inoffic. test.* iuncta *l. 1. D. de pecul. castrens.*

d) INOFFICIOSVM DICERE.] Edictalia fuere haec verba, quae ex instituto interpretatur Marcellus *Lib. III. Digest. l. 3. D. de inoffic. testam.* Attamen huic actioni locus non est, si quis litem simul dereliquerit, vel pater pupillariter substituerit filio, matre exclusa, vel si quis praeteritus exheredatusue testamentum agnouerit. cetera. VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. §. 1. 5. 6. 7. 10. 11. 12. D. de inoffic. testam.*

e) *Quartam partem.*] De quartae origine nos alibi. Recte enim Ian. a Costa *ad princ. Inst. de inoffic. testam.* Chifflet. *de legit. port. Cap. III. p. 726. Tom. V. Thesaur. iur. ciuil.* Anton. Schul-

lictam esse queratur: illi eo nomine intra quinquennium querelam dabo. f)

TIT.

Schulting. *Iurispr. vet. anteiustin. p. 381.* ostenderunt, eam vere esse ex lege Falcidia, eiusque interpretatione. Nam et in quarta portionis ab intestato debitae constitit, et diserte vocatur QVARTA FALCIDIA, tum a Paullo *Recept. Sent. IV, 5, 5.* tum ab VLPIANO *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. §. 9. et 14. D. eod. tit.* De modo computandi portionem legitimam idem agit VLPIAN. *Lib. XIV. ad Edict. l. 8. §. 8. 9. D. eod. l. 42. D. ad leg. Falcid.*

f) *Querelam dabo.*] CONQVERI vel QVERI εὐφημίας ἕνεκα dicuntur, qui cum cognatis aliisque necessariis agunt. Voss. *Instit. Orat. I, 6,* & Ger. Noodt *Comment. ad Pand. p. 148.* Ant. Schulting. *ad Valer. Maxim. VII, 7. p. 908. sequ.* De effectu huius querelae agit VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 14. et 16. D. de inoffic. testam. l. 4. D. de his, quae vt indign. l. 14. D. de adpellat.* Possitne vna cum hac querela simul institui iudicium de libertate, an illud potius differendum sit, disquirit idem VLPIAN. *ibid. l. 7. princ. §. 1. 2. D. de hered. petit.* eoque etiam pertinent fragmenta ex *eod. Lib. XIV. l. 1. D. de fideicomm. libert. et l. 19. D. de statulib.* Ceterum mirum est, ne vnicum quidem superesse PAVLLI fragmentum, quod ad hunc titulum referri posset. Cuius rei non aliam video rationem, quam quod hic iurisconsultus singulari libro de inofficioso testamento hoc caput iuris exhauserat, immo praeter illum ediderat etiam librum de *centumuiralibus iudiciis.* Ita enim legendum in inscriptione *l. 18. l. 23. l. 32. D. de inoffic. testam.* non de *septemuiralibus iudiciis*, vti Florentiae legitur, quamuis haec lectio adriserit Cuiacio *Obseru. XIV, 14.* Quod cum alii, tum accuratissime demonstrauit Io. Frid. Gronou. *Obseru. IV, 2.* Quum vero in centumuiralibus illis iudiciis vel maxime audirentur querelae de inofficiosis testamentis, vti docuit Ted. Siccama *de iudic. Centumuir. I, 5. et 6.* fieri non potuit, quin Paullus hanc materiam et in hoc libello accuratius exponeret. Quid si ergo vir occupatissimus praeteruectus sit hoc Edictum, lectoremque, vti fieri solet, ad haec opera sua remiserit?

TIT. XXXII. a)
DE HEREDITATIS PETITIONE.
(VLPIAN. LIB. XV.)

Si quis HEREDITATEM, b) quam sibi obuenisse dicat, petet, c) ei

a) TIT. XXXII.] De ordine iam supra diximus. Sententiam restituere non adeo difficile fuit, quia quinquaginta supersunt fragmenta, quae ad eius interpretationem pertinent. Quin non infeliciter hoc edictum iam restituit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. p. 175.* qui etiam recte obseruat, non ex edicto, sed ex SCo, Hadriani temporibus facto, esse laciniam, quam nonnulli huic capiti adsuunt: ITEM SI QVID IN HEREDITATE DAMNI DATVM FACTVMVE ERIT, SIVE QVID EO NOMINE AVT ABERIT ALICVI, AVT AD EVM PERVENERIT, PRAESTETVR.

b) HEREDITATEM.] Hac occasione non modo HEREDITATEM definiuerunt Edicti interpretes, veluti IVLIAN. *Lib. VI. Digest. l. 62. D. de regul. iur.* CAI. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 24. D. de verb. signif.* verum etiam quibus modis deferatur hereditas, explicarunt. Nimirum illa ad nos pertinet vel VETERE IVRE, vel NOVO. Vetere, veluti ex lege XII. Tabularum, vel *ex testamento*, vel ab intestato: nouo, veluti ex SC. Tertulliano et Orphitiano, constitutionibus principum, cetera. CAI. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 1. l. 3. D. de hered. petit.* Deinde heres quis efficitur vel SVO NOMINE, si ipse sit institutus, vel a LEGE ad hereditatem vocatur, vel PER ALIOS, veluti per liberos et seruos suos. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 2. D. eod. tit.* Per πρόληψιν hic monuit idem VLPIAN. *ibid. l. 4. D. vt leg. vel fideicomm. causs. caueat.* hereditatem petiturum ex fideicommisso, vel eamdem ex fideicommisso possidentem legatariis legatorum seruandorum caussa cauere debere, eoque non cauente, hos in possessionem esse mittendos.

c) *Petet.*] Petit heres, cui vere delata est hereditas. Vtilem tamen hereditatis petitionem habet etiam is, qui hereditatem vel totam, vel pro parte a fisco mercatus est. Sed et heres debitoris hereditatem petendo id, quod defunctus pignori dederat, consequitur. IVLIAN. *Lib.*

ei aduersus eum, qui PRO HEREDE, d) PROVE POSSESSORE POSSIDEBIT, e) iudicium dabo, vt restituatur. f)

Lib. VI. Digestor. l. 54. pr. §. 1. D. de hered. petit.

d) PRO HEREDE.] Tenetur petitione hereditatis, qui vel ius vel rem hereditariam pro herede vel pro possessore possidet. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 9. D. eod. tit.* Rem hereditariam diximus, et quidem etiam minimam. Qui enim ex asse, vel pro parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse, siue totam, siue pro parte: attamen id ei tantum restituitur officio iudicis, quod aduersarius possidet. CAI. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 10. D. eod. tit.* Ceterum PRO HEREDE POSSIDERE dicitur, qui se putat heredem esse. Sed et bonorum possessor pro herede possidere videtur. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 11. pr. D. eod. tit.* Qui alteri hereditatem ex fideicommisso restituit, non tenetur, nisi dolo malo id fecerit. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 2. 3. D. eod.* At tenetur emtor hereditatis, vel qui hereditatem restituit, retenta sibi certa quantitate, vel certis fructibus. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 4. vsque ad 11. D. eod. tit.* Praeterea petitur hereditas tantum ab eo, qui suo, non alieno, nomine possidet: VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 12. D. eod. tit.* nisi quis liti se offerat. CELS. *Lib. IV. Digest. l. 45. D. de heredit. petit.* Denique pro possessore habetur, qui dolo possidere desiit, nisi possessor iudicium accipere paratus sit. VLPIAN. *l. 13. l. 14. D. eod. tit.* De debitore hereditatis pluribus egerunt VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 15. l. 16. pr. D. de hered. petit.* PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 14. D. eod.* CAI. *Lib. VI. ad Edict. prou. l. 15. D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l. 2. D. quor. bonor.* De iis denique, qui pretia rerum hereditariarum possident, negotia hereditaria gesserunt, vi deiecti sunt, deieceruntue, aliisque, a quibus possit, vel non possit peti hereditas, disseruerunt VLPIANVS *Lib. XV. ad Edict. l. 16. §. 1. vsque ad 7. l. 18. princ. §. 1. D. de heredit. pet.* CAI. *ibid. l. 17. D. eod. et l. 1. D. pro emtor.*

e) PRO POSSESSORE POSSIDEBIT.] *Pro possessore possidet*, qui interrogatus cur possideat, nihil habet, quod respondeat, nisi illud: possideo, quia possideo, nullamque adeo caussam possessionis dicere potest. Vnde et fur et raptor hereditatis petitione tenentur. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l.*

11.

11. §. 1. *l.* 13. *pr. D. eod.* Talem caussam reddit Paris apud Libanium, qui interrogatus, cur possideat Helenam, respondit: ὅτι ἔλαβον, *quia accepi*, itemque apud Plutarchum Philippus Macedo, qui de possessa Haloneso interpellatus: ἔχω, inquit, ὅτι ἔχω, *habeo, quia habeo.* Grot. *Florum sparsf. p.* 137. Potest vero quis omnibus titulis pro possessore possidere, veluti *pro emtore*, si e.g. a furioso sciens emerit, *pro dote*, si a minore XII. annis acceperit. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l.* 13. §. 1. *D. de hered. petit.* Eam enim ante aetatis annum XII. iura vxoris non habuisse, nec proinde dotem constituere potuisse, ostendimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. II*, 5. *p.* 182. Item titulo *pro suo*, quem titulum ex instituto hic explicauit VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l.* 13. §. 8. *D. de hered. pet. l.* 126. *princ. D. de regul. iur.*

f) *Restituatur.*] Hereditatis petitio olim vere erat iudicium in rem, in quod praestationes personales non veniebant. Ger. Noodt *Comment. ad Pand. h. t. p.* 175. Postea illa tum ex Edicto perpetuo, tum ex SCo vix biennio ante hoc Edictum condito actionis mixtae naturam induit. Ex eo itaque tempore in hereditatis petitionem veniebant I) vniuersae RES HEREDITARIAE, tum iura, tum corpora; VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l.* 18. §. 2. *D. de hered. petit.* et ex his illa quoque, quorum periculum ad heredem pertinet, quamuis in defuncti bonis non fuerint, e. g. res ei oppignoratae, PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l.* 19. *pr. D. eod. tit.* siquidem et pignoris persequutio per se actionem in rem parit, VLPIAN. *ibid. l.* 17. *D. de pignor.* nec non a quibus possessor retentionem habuit, non tamen seruitutes, PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l.* 19. §. 2. 3. *D. de hered. pet.* quamuis si ipsa praedia rustica vel vrbana possessoris negligentia deteriora facta sint, peti possit aestimatio, IVLIAN. *Lib. VI. Digest. l.* 54. §. 2. *D. eod. tit.* Deinde in hereditatis petitionem veniunt, II) quae HEREDITATIS CAVSSA erant COMPARATA, vti mancipia, pecora, item quae pecunia hereditaria hereditatis caussa emta. Quae enim sui caussa emerat possessor, non ipsa petuntur, sed eorum pretium. VLPIAN. *ibid. l.* 20. *princ. D. eod. tit.* Quod adeo verum est, vt iniuriarum actionem habeat, qui seruum, quem pecunia quidem hereditaria, at sui tamen caussa comparauit, distrahere volens, ab herede prohibetur. VLPIAN. *ibid. l.* 24. *D. de iniur.* Sed pleraque haec, vti diximus, originem

nem debent Senatusconsulto, paullo ante Edictum perpetuum condito, quod integrum exstat apud VLPIANVM *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 6. D. de hered. petit.* Quum ergo in eo interpretando prolixissimi fuerint, quicumque ex veteribus Edictum perpetuum iustis commentariis illustrarunt, et ego in scriniis meis reperiam dissertatiunculam, in qua multis abhinc annis de hoc SCo quaedam in chartam conieceram, lectu omnino non indigna: putaui me gratiam initurum a lectore humanissimo, si facta digressione, potiora inde decerpta, hic exhiberem.

DE SENATVSCONSVLTO HADRIANI TEMPORIBVS FACTO, QVOD EXSTAT L. XX. §. VI. DIG. DE HEREDIT. PETIT.

EXCVRSVS.

Dies et Coss. quibus hoc SC. conditum.

I. Sollemne erat Romanis, scripturis Senatusconsultum, diem et Coss. eius anni, quo conditum illud fuerat, in principio statim accurate exprimere, vt nec tempus, quo prodiisset, nec magistratus, qui ea de re ad Senatum retulisset, a posteris ignoraretur. Obseruatum id sane in SCis omnibus, quae integra supersunt, quaeque mira diligentia collegit Brisson. *de Form. Lib. II. p. 192.* Neque ab eo more discessum in SC. antiquissimo de bacchanalibus, quod e tabula aenea, quod a Iac. Gronouio, Raph. Fabretto et Io. Clerico editum pereruditο commentario illustrauit V. A. Corn. van Bynkershoek *de relig. peregr. p. 259. sequ.* Ita et SCi nostri auctores: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS ET P. IVVENTIVS CELSVS TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECERVNT. Inde vero discimus, conditum esse hoc SC. anno V. C. DCCCLXXXII. quippe cui anno licet consules ab Eusebio dentur ΚΕΛΣΟΣ ΚΑΙ ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ, a Prospero Aquitanico vero, Cassiodoro et auctore fastorum Oxoniensium apud Petr. Reland. *Fast. p. 799.* CELSVS ET MARCELLINVS: SCo tamen nostro plane suffragatur vetus marmor apud Gruter. *Inscr. p. DLXXIII, 2.* quod XII Kal. Mart. eiusdem an-

ni praefert P. IVVENTIVM CELSVM. II Q. IVLIVM BALBVM COS. At quum et Marcellus Cos. quem Eusebius Prosper Aquitanicus et Cassiodorus Iuuentio collegam adiungunt, in vetusto monumento repertus sit ab Henr. Norisio *Epoch. Syro-Maced. Diss. V, 3. p. 498.* in eoque occurrant MARCELL. ET CELS. II COS. oportet sane Q. Iulium Balbum agnomen Marcelli vel Marcellini tulisse, vt adeo SC. hoc scriptum sit prid. Id. Martias *Q. Iulio Balbo Marcello* et *P. Iuuentio Celso Coss.*

An in eo Coss. ordinariis iungantur suffecti?

II. Sed ne sic quidem res in vado est. Quo enim pertinere dixeris tot alia nomina et cognomina, TITVS (vel, vti Florentiae legitur, TITIVS) AVFIDIVS, OENVS, (al. ARRIVS) SEVERIANVS? Suffectos hos esse, suspicantur plerique, quamuis ne hi quidem in nominibus eorum genuinis satis conueniant. Onuphrius enim Panuinius eos vocat *T. Aufidium* et *Arrium Seuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Hoenium Sueuerianum*, alii *T. Aufidium* et *Ennium Sergianum:* Almelotieen *in Fast. Coss. p. 86. T. Aufidius Fronto* et *Arrius Seuerianus.* Immo Rupertus omnia illa cognomina vni tribuit T. Aufidio, et sic nobis fingit hoc par consulum: *T. Aufidium Hoenium Seuerianum* et *Neratium Marcellum.* Sed pleraque haec omni fundamento destitui, obseruauit V. C. quo olim collega suauissimo vsus sum, Petrus Wesselingius *Obseru. var. II, 21. p. 233.* Et sane sine exemplo est, in SCis simul exprimi consulum ordinariorum et suffectorum nomina: et in codice Florentino non *Titus* legitur, sed *Titius*, quod non praenomen, sed nomen est: Alciat. *Parerg. V, 20.* praeterea Panuinius, et qui eum sequuti sunt, non e vetustis monimentis eruerunt hoc par consulum, sed ex ipso SC. nostro, quod aliter explicari non posse existimarunt, quam si ponamus, P. Iuuentium Celsum et Q. Iulium Balbum ordinarios. T. Aufidium et Oenum Seuerianum suffectos Coss. fuisse. At laudatus Wesselingius ostendit, nihil nos cogere, vt haec consulum suffectorum nomina esse existimemus: quum illo aeuo, quo SC. hoc prodiit, fere in mores iuisset, vt viri primarii sex pluribusque variarum gentium Romanarum cognominibus vterentur, eiusque rei luculentissima exstent apud Gruter. *Inscr. p. CCCCXXXVII, 1. p. CCCLXXV. p. CCCCXXXIII, 4.* et passim alibi. Quare verosimilius

milius est, omnia haec fuisse Iuuentii Celsi cognomina, ac proinde hoc SC. conditum esse PRIDIE IDVS MARTIAS Q. BALBO (Marcello,) et P. IVVENTIO CELSO, TITIO, AVFIDIO OENO SEVERIANO, COSS.

Libellus huic SC. praemissus.

III. Senatusconsulta tum fiebant non tam de amplissimi ordinis sententia, quam ex voluntate Principum, qui ideo, oratione praemissa, quid fieri vellent, Senatui significabant. Vnde passim oratione Principis cautum dicitur, quod SCo aliquo fuerat cautum. *l. 9. D. ad SC. Tertull. l. 4. C. de professor. l. 2. D. de fer. l. 1. D. ne de statu def. l. 16. l. 60. l. 67. §. 3. D. de ritu nupt. l. 16. D. de sponf.* de quo more plura obseruauit Barn. Brisson. *Select. Antiqu. Lib. I. Cap. XVI.* Idem etiam hic factum esse animaduertimus. Coss. enim tum VERBA FECERVNT DE HIS, QVAE IMP. CAESAR, D. TRAIANI, PARTHICI, FILIVS. D. NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. PONT. MAX. P. P. V. NONAS MARTIAS, QVAE PROXIME FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS FVERAT, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. Quae ad Hadriani titulum, qui in Pandectis nostris corruptissimus est, pertinent, ea iam in commentario hoc ad Edicti prooemium occupauimus. LIBELLVS autem vocatur haec Hadriani oratio, fortassis, quod tum abesset Hadrianus. Solida enim satis videtur obseruatio Iac. Gutherii *de offic. dom. Aug. I, 30.* Imperatores praesentes *orationibus*; absentes *epistolis* vel *libellis* monuisse Senatum, quid fieri vellent. Ita enim ipsum Augustum fecisse refert Sueton. *Cap. LXV. Absens et* LIBELLO, *per Quaestorem recitato, de filia notum Senatui fecit.* Et de Tiberio testis est Dio Cass. *Lib. LVIII. p. 627.* eum libello, (quem ipse vocat ἐπισολὴν μακρὰν,) Capreis Romam misso de Seiani criminibus conquestum esse, eoque et illa Iuuenalis *Sat. X. v. 71.* pertinent:

Verbosa et grandis EPISTOLA *venit*
A Capreis.

Vbi Scholiastes: *Multa superflua ad populum Principes solent* SCRIBERE. Norisius quidem Cardinalis *de Epoch. Syro-Maced. Diss. V, 3. p. 438.* et Tillemont. *Histor. Impp. Tomo II. Part. II. p. 403.* ex hoc ipso libello in Senatu tum lecto, colligunt, Hadrianum ineunte illo anno adhuc Romae fuisse: sed tantum abest, vt id inde probari

bari possit, vt vel hoc testimonium sufficere videatur, ad eius absentiam demonstrandum, nisi iam alii aliunde obseruassent, Hadrianum eo tempore lustrasse Syriam et Arabiam. Conf. Ren. Bottereau. *Hadr. Legisl. p. 17.*

Ex eo libello quaedam fragmenta supersunt.

IV. Attamen quemadmodum Suetonius *Tiber. Cap. LXV.* epistolam illam Capreis Romam a Tiberio missam, *orationem* vocat, eaque vocabula et alios auctores frequenter vsurpasse promiscue, Casaubonus ad eum locum obseruat: ita et libellum hunc Hadriani ORATIONEM non semel adpellitat PAVLLVS IC. *Lib. XV. ad Edict. l. 22. et l. 40. princ. D. de hered. petit.* Immo et verba quaedam ibidem seruauit ex hoc libello: et quidem *d. l. 22.* sequentia: DISPICITE, PATRES CONSCRIPTI, NVMQVID SIT AEQVIVS, POSSESSOREM NON FACERE LVCRVM, ET PRETIVM, QVOD EX ALIENA RE PERCEPERIT, REDDERE, QVIA POTEST EXISTIMARI, IN LOCVM HEREDITARIAE REI VENDITAE PRETIVM EIVS SVCCESSISSE, ET QVODAMMODO IPSVM HEREDITARIVM FACTVM: *lege* vero *XL. pr. D. eod.* haec pauca: VT POST ACCEPTVM IVDICIVM ID ACTORI PRAESTETVR, QVOD HABITVRVS ESSET, SI EO TEMPORE, QVO PETIT, RESTITVTA ESSET HEREDITAS. Plura huius orationis fragmenta me deprehendere non memini. Vel ex his autem satis constat, tota illa oratione id egisse Hadrianum, vt Senatui huius nouae sanctionis aequitatem verbis argumentisque exquisitissimis commendaret.

Occasio SC. ex hereditate caduca Rustici. Quis ille Rusticus?

V. Sed redeundum iam est ad ipsum SC. cuius occasionem nobis verba, quae proxime sequuntur, luculenter describunt. Ait enim Senatus: QVVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT. Celeberrima iis temporibus fuit Rusticorum familia, quae seuerioris philosophiae laudem, tamquam gentilem quamdam possessionem quam diutissime retinuit. Eorum iustum stemma, quantum fieri potuit, confecit Thom. Reinesl. *Epist. ad Rupert. XXXIV. p. 216.* quod hic paullo locupletius et nos exhibebimus:

L. IVNIVS MAVRVS, Lar. August. Magister, apud Gruter. *Inscript. p. MLXVIII, 8.*

IVNIVS MAVRCIVS sub initium principatus Vespasiani. Tacit. *Histor. IV, 40.*

vxor II. vxor II.

POMPONIA GRATILLA vxor II. Aruleni Rustici, cui vidua nupsit. Relegata a Domitiano. Plin. *Epist. III, 11.* = N. = IVNIVS ARVLENVS RVSTICVS, philosophus Stoicus, a Domitiano interemtus. Sueton. *Domitian. Cap. X.* Tacit. *Agricol. II.* Dio Cass. *Lib. LXVII. p. 765.* Plutarch. *de curios. p. 522. Tom. II.*

IVNIVS MAVRICVS, exsul sub Domitiano. Plin. *Epist. I, 5. et 14. III, 22.*

IVNIA soror = Vettius Bolanus, legionis ductor. Tacit. *Annal. XV, 3.* rexit Britanniam anno 821. Tacit. *Hist. II, 65. Agric. Cap. 8. et 16.*

Assudius Curianus, Gratillae ex priore matrimonio filius, a matre exheredatus, Plinio herede instituto. Plin. *Epist. V, 11.*

Q. IVNIVS RVSTICVS, cui rhetorem quaerit patruus Iunius Mauricus. Plin. *Epist. II, 15* Cos. ann. 872.

Fratres quidam Iunii Rustici, quorum meminit Plin. *Epist. II, 15.* inter quos fortassis *Iunius Mauricianus*, ICtus, de quo infra §. 309.

Iunia virgo, cui Plinius maritum inuenit. Plin. *Epist. I, 14.* = Minucius Acilianus Brixiensis Trib. pleb. Praetor et Senator. *Epist. I, 14.*

M. Vettius Rusticus Bolanus Cos. anno 863. Gruter. *Inscript. p. CXXVIII, 5.* et *CLXIX, 7.*

IVNIVS RVSTICVS, philosophus Stoicus, Marci Antonini Imp. praeceptor, Iul. Capitol. *Marc. Cap. II.* et M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν Lib. I. cap. 7.* Consul suffectus anno 915. Gruter. *Inscr. p. CLXXXI, 3.* praefectus vrbi et amicus Imperatorum vocatur a DD. fratribus. *l. 1. §. 3. D. de adpellat.* idem vt videtur, qui Iustinum Martyrem capitis damnauit. *Acta S. Iustini philosophi et sociorum eius*, apud Ruinart. *Act. mart. sel. p. 58.*

Iam ex hac tabula facile patet, non posse hic intelligi *Iunium Arulenum Rusticum*, qui iam Domitiani temporibus perierat. Sueton. *Domit. Cap. X.* nec *L. Iunium Rusticum*, qui diu post SC. nostrum superfuit, et anno DCCCCXIV. consul fuit: nec *Q. Iunium Rusticum* vel *M. Vettium Rusticum Bolanum*, qui filium reliquerunt, vt adeo vix adpareat, cur caducae factae sint partes quaedam hereditatis, ab iis relictae. Rustici sane, cuius in SCo fit mentio, PARTES CADVCAE FISCO PETEBANTVR, isque non suos heredes reliquerat, sed eos, QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMABANT, ac proinde hi eius hereditatem bona quidem fide possidebant, nec tamen heredes erant, vti verba illa interpretatur VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 12. D. de hered. petit.* Iam quum notum sit, caduca non cessisse fisco, si quis testamento facto decessisset, isque liberos parentesue vsque ad tertium gradum heredes haberet, siue alios quoscumque, qui heredes haberent, heredes instituisset: Vlpian. *Tit. XVIII. §. I.* Rusticum illum, cuius SC. nostrum meminit, non liberos aliosue legitimos heredes reliquisse oportet, quippe quibus ius fuisset capiendi caducas coheredum partes, sed extraneos, quibus solis fiscus portiones caducas praeripiebat. Qua de re ex instituto diximus *in Comment. ad Leg. Iul. et Pap. III, 3. p. 385. sequ.* Id vero in neminem rectius quadrare dixeris, quam in IVNIVM MAVRICVM, cuius senectus in hanc aetatem incidit, quique liberos non videtur reliquisse, quamuis fratris Aruleni liberos, tamquam suos, diligeret, teste Plinio *Epist. II, 18.* Potest tamen et ex Aruleni Rustici filiis, quibus Plinius rhetorem quaerebat, aliquis ἄπαις et testatus obiisse, institutis extraneis, ab iisque fiscus petiisse partes caducas, maxime, quum non satis certum sit, ipsum Iunium Mauricum vel Rustici tulisse cognomen, vel vitam ad annum DCCCLXXXI. produxisse.

Proprie hoc SC. ad caduca et vacantia pertinuit: an ad sola?

VI. Quum itaque Rusticus ille, quisquis fuerit, condito testamento extraneos scripsisset heredes ac legatarios, ex iisque quidam vel post mortem testatoris ante aditam hereditatem, vel ante exsistentem conditionem decessissent, vel ob caelibatum similemue caussam tantum capere per leges non possent: (ex his enim caussis partes caducas factas esse nouimus ex Vlpiani *tit. XVII.* et *l. vn. § 2. C. de caduc. toll.*) et coheredes, antequam fiscus illas portiones

pete-

peteret, plerasque res hereditarias distraxissent, non ignari, ex iuris veteris principiis ab heredibus peti nihil posse, quod ipsi non possiderent: Hadrianus, ne huiusmodi quid in fraudem legis caducariae in posterum quoque fieret, ius istud antiquum hoc SC. duxit emendandum, sanxitque prudenter, vt et, qui dolo possidere desiisset, pro possessore haberetur, et pretium ex rerum hereditariarum distractum in locum rerum ipsarum succederet. Vtrumque enim primum hoc SCo inuectum esse, patet ex *l. 27. §. 3. l. 20. §. 17. D. de hered. petit.* Quamuis vero hoc SC. proprie pertineret ad bona caduca et vacantia, quae fisco vel ciuitati petebantur: illud tamen postea et ad petitiones priuatorum, immo et ad omnes petitiones vniuersitatis, veluti peculii castrensis prolatum esse, monet VLPIAN. *ad Edict. l. 20. §. 7. sequ. D. eod.* Quare recte ICti duce ipso Hadriano, inde formarunt regulam iuris: *pretium in vniuersalibus succedere in locum rei. l. 22. D. eod. l. 18. D. quod met. causs. l. 23. D. de adim. legat.*

Primum SC. caput de vsuris pretii rerum hereditariarum venditarum non exigendis.

VII. Progredimur ad ipsam sanctionem, cuius primum caput tale fuit: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. *Redacta* dicitur pecunia, non modo quae iam exacta est, sed et, quae exigi potuit, licet nondum exacta sit. VLPIAN. *ibid. l. 20. §. 15. D. eod.* Huius vero vsuras hoc casu ideo ab heredibus Rustici exigi vetat Senatus, quod, ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HEREDITATEM DISTRAXISSENT, adeoque nec in mora soluendi fuissent. Cessante autem mora, vsuras etiam in bonae fidei iudiciis peti non posse, expeditissimi iuris est. *l. 32. §. 2. D. de vsur.* Ac proinde aliter procul dubio esset pronunciandum, si, qui pro herede vel pro possessore possident, petita iam hereditate, res hereditarias distraherent. Tunc enim aut res ipsae cum fructibus in hoc iudicium veniunt, aut pretium eiusque vsurae: vtrum nimirum petitor eligit, nisi forte vero ac iusto pretio distractae sint res steriles et tempore periturae. VLPIAN. *ibid. l. 20. §. 16. D. de hered. petit.* Ne ergo et malae fidei possessores res hereditarias quocumque tempore se impune alienare posse existimarent: non sine caussa

caussa addit Senatus: IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSSIS SERVANDVM: VT scirent omnes, tunc demum pecuniae ex rerum hereditariarum distractione redactae vsuras exigendas non esse, si CAVSSA esset per omnia illi heredum Rustici SIMILIS, puta si qui bona fide pro herede possident, hereditatem, nondum petitam distraxerint. Attamen postea et ad malae fidei possessores hoc SC. quodammodo produxit Seuerus Imp. in Epistola ad Celerem, cuius meminit VLPIAN. *ibid. l. 20. §. 12. 13. 14. D. eod.*

Caput secundum de pretio in locum rerum succedente.

VIII. Sequitur alterum caput SC. de pretio in locum distractarum rerum hereditariarum in posterum successuro: ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA, QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. Qua sanctione, ceu res ipsa docet, cauetur, vt pretia rerum hereditariarum distractarum petitori non minus, quam res ipsas restituere cogantur possessores, contra quos fuerit iudicatum. Vt vero ei iuri locus sit, requiritur primo, vt ADVERSVS POSSESSORES IVDICATVM SIT: alias enim ea est possidentium praerogatiua, vt rem tamdiu iure retineant, quamdiu eam alter suam esse non probauerit. *§. 4. Inst. de interdict.* Deinde redactam ex illis pretiis pecuniam ad possessores PERVENISSE oportet. *Perueniße* autem creditur, siue exegerit illam, siue nondum exegerit, quum habeat actionem venditi, quam qui habet, rem ipsam habere intelligitur. *l. 15. D. de reg. iur.* Attamen eo casu cessa actione liberari hereditatis possessorem, aequissimum censet VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 18. D. de hered. pet.* Si quis vendiderit res hereditarias, iisque ab alio euictis, pretium inde redactum emtori restituere coactus sit, nihil restituit petitori, partim quod ad possessorem hereditatis nihil peruenit, partim quod res illae euictae non fuerunt hereditariae. Aliud si rem hereditariam sibi venditam redhibuerit emtor. Tunc enim ipsam rem hereditariam possidet, et ipsam adeo, non eius pretium restituere cogitur. Quae omnia latius exsequitur VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 17. sequ. de hered. pet.* Sed si quid ad heredem peruenit ex dolo defuncti, et heres

in

in id, quantum ad eum peruenit, conuenitur, sufficit, si vel momento ad eum peruenerit. PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 127. D. de reg. iur.* Disquirit ea occasione IVLIANVS *Lib. VI. Digest. l. 20. §. 18. D. de hered. petit.* an restituere teneatur possessor id, quod indebite exegit? itemque an imputari debitori possit, quod indebite soluit? et vtrumque negat. Cuius decisionis rationem reddere videtur PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 23. D. de negot. gest.*

Quid si res apud emtorem deperierint, deminutaeue sint?

§. IX. Porro ad hoc secundum huius SC. caput obseruandum est, Senatum, quod ad rerum hereditariarum distractarum pretium attinet, nihil interesse censuisse, siue res illae distractae exstent apud emtorem, siue ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERIERINT, DEMINVTAEVE SINT. Vbi CAIVS *Lib. VI. ad Edict. prou. l. 21. D. de hered. petit.* DEPERDITVM *intelligi, quod in rerum natura esse desierit:* DEMINVTVM, *quod vsucaptum esset, et ob id de hereditate exiisset.* Et huc referendum etiam fragmentum VLPIANI ex *Libro XV. ad Edict.* (ita enim legendum esse pro *Libro V.* iam supra ad *tit. XV. litt. d.* monuimus,) *l. 9. D. de verb. signif.* vbi τῷ PERISSE etiam scissum et fractum et vi raptum contineri dicitur. Siue vero *deperditum* aliquid, siue *deminutum sit:* is, qui pro herede possidet acceptum, eius rei pretium restituere cogitur, et malae quidem fidei possessor res ipsas reddere iubetur, vel si recuperare eas nequeat, tantum, in quantum in litem iuratum est: VLP. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 21. D. de hered. petit.* bonae autem fidei possessor, in quantum factus est locupletior, adeo vt et poenam conuentionalem, quam emtor ob tardiorem solutionem praestitit, restituere cogatur: VLPIAN. *ibid. l. 23. D. eod.* non autem, si quid, quia vi deiectus est, vel quia ad iudicium non venit aduersarius, poenae nomine est consequutus. PAVLL. *ibid. l. 24. D. eod.* Similes casus ad hanc partem edicti explicant VLPIANVS *Lib. XV. ad Edict. l. 25. pr. et §. 1.* et PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 22. D. eod.*

Tertium SC. caput de iis, qui dolo possidere desierint.

§. X. Tertium SC. caput ita se habet: ITEM (placere,) EOS, QVI BONA INVASISSENT, QVVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT, EOS AVTEM,

QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. Magnum ergo discrimen statuit Senatus inter praedonem et bonae fidei possessorem, eo casu, quo bona hereditaria non amplius exstant. Illum ita describit, QVOD BONA INVASERIT, QVAE SCIAT AD SE NON PERTINERE, adeoque isti praedones sunt, qui hereditatem inuaserunt, quum ab initio nullam caussam haberent possidendi. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 25. §. 3. D. de heredit. petit.* De casu, si ab initio quidam possessionem ex iusta caussa adeptus esset, postea vero conscius, ad se nihil hereditatem pertinere, praedonio more versari coepisset, nihil quidem dixerat Senatus: at VLPIANVS tamen parum referre putat, ab initio quis dolose in hereditate versatus sit, an postea hoc facere coeperit? At magis interest, factum quis sciuerit, an in iure errarit. Nam si putasset, recte factum testamentum, quum esset inutile, vel proximum se credidisset agnatum, quum eum alius antecederet, praedo dici non potest, qui dolo caret, quamuis in iure erret. VLPIAN. *ibid. l. 25. §. 5. et 6. D. eod. tit.* Tales itaque praedones pro possessoribus habentur, ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT. Quod ideo adiectum, quod post litem contestatam, immo post controuersiam motam omnes incipiunt malae fidei possessores esse, et quasi praedones tenentur. VLPIAN. *ibid. l. 25. §. 7. D. eod. tit.* In malae fidei possessore autem et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deducitur, immo et culpa. IDEM *ibid. l. 25. §. 2. D. eod. tit.*

Regulae huius sensus et origo.

XI. Itaque, qui praedo dolo malo fecit, quo minus possideat, ex SC. nostro PERINDE CONDEMNANDVS EST, QVASI POSSIDERET, idque siue dolo possidere desierit, siue dolo possessionem noluerit admittere: VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 25. §. 8. D. eod. tit.* Ex quo loco etiam discimus, clausulae huic locum esse, siue res adhuc exstet, et ab alio possideatur, siue in totum non exstet. Priore enim casu et a possessore et ab eo, qui possidere dolo malo desiit, hereditas peti potest, et si per multos ambulauerit possessio, omnes tenentur, et quidem non modo ad hereditatem, sed et ad fructus. Posteriore casu aduersus vtrumque in litem iuratur. VLPIAN. *ibid. l. 25.*

l.25. §.8.9.10. D. eod. tit. En itaque originem regulae totius, a iureconsultis nostris inculcatae: *Eum, qui dolo malo possidere desiit, pro possessore habendum esse. l.131. D. de regul. iur. l.150. l.157. D. eod. tit.* Non illa sane vetus est, nec apud vllum veterum iurisconsultorum, qui ante edictum conditum floruerunt, reperitur, sed hoc ipso SCto introducta, posteaque interpretatione producta est ad pleraque alia iuris capita, veluti ad rei vindicationem, *l.17. §.3. D. de rei vindic.* ad actionem ad exhibendum, *l.9. D. ad exhibend.* ad interdicta quorum bonorum, *l.1. princ. D. quor. bonor.* quod legatorum, *l.1. §.7. D. quod legator.* de tabulis exhibendis, *l.3. §.6. D. de tabul. exhibend.* de liberis exhibendis, *l.1. princ. D. de liber. exhib.* de precario, *l.2. D. de precar.* ne quid in loco publico fiat: *l.2. §.42. D. ne quid in loc. publ.* denique ad actiones noxales, *l.12. D. de noxal. act.* vbi semper qui dolo desiit possidere, pro possidente damnatur. Omnia, inquam, haec ex SCo nostro sunt, nec mirum est, Iulianum, qui post hoc SC. Edictum composuit, ad regulam illam plerasque actiones, vbi aduersus possessores agendum est, accommodasse. Viderunt hoc viri doctissimi, Iac. Raeuard. *ad l.131. D. de reg. iur.* Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. p.135.* et Schulting. in *πρώτ. tit. de alienat. iudic. mut. causs. fact.* In alia omnia vero iuit doctissimus Gundling. *in πρώτ. ad eumd. tit. §. XII. p. 391.* sed argumentis fisus nimis dilutis, quam vt euidentissimo testimonio Paulli in *l.27. §.3. D. de rei vindic.* opponi possint.

Bonae fidei possessor non restituit fructus perceptos, nisi quibus est locupletior factus.

XII. Ita de praedonibus et malae fidei possessoribus sanxerat Senatus: Quid vero de bona fide possidentibus? EOS, QVI IVSTAS CAVSSAS HABVISSENT, QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT, condemnandos censuit. In rei vindicatione bonae fidei possessor fructus perceptos ante litis contestationem omnes suos facit, *l.48. D. de adquir. rer. domin.* adeo, vt nec de consumtis teneatur, etiamsi sit factus locupletior. *l.4. §.2. D. fin. regund. §.2. Inst. de offic. iudic.* At id non placuit Hadriano in hereditatis petitione, aequiusque visum est, possessorem non

facere lucrum, *l. 22. D. de heredit. petit.* Quemcumque ergo sumtum fecerint ex hereditate, vel si quid dilapidauerint, perdiderint, vel si inde lautius splendidiusque vixerint, vel si dimidiam hereditatem consumserint, dum se re sua abuti putant, nihil praestant: multoque minus, si quid alicui donauerint, quia eo non facti locupletiores, nisi forte ἀντίδωρα pretiosiora receperint. Quae omnia multis propositis casibus explicant VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 25. §. 11. sequ. l. 27. l. 29. l. 31. l. 33. l. 37. D. de hered. petit.* PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 26. l. 28. l. 30. l. 32. l. 34. l. 36. l. 38. l. 40. D. eod. tit. l. 4. D. de except.* CAL. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 35. l. 39. l. 41. D. eod. tit.* Omnia enim haec excerpere, et taediosum, et ab instituti ratione alienum esset futurum.

A quo tempore hereditas fisco petita intelligatur?

XIII. Denique, quum petitae fisco hereditatis mentio in SCo facta esset: subiungendum Senatus putauit hoc vltimum caput: PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI, ID EST, QVVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITTERIS VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Quaeri enim poterat, a quo tempore hereditas fisco peti videatur? Et respondet Senatus, EX EO TEMPORE QVO SCIERIT QVISQVE, EAM A SE PETI. Nam vbi scit: incipit malae fidei possessor esse. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 11. D. de heredit. petit.* Scire autem hoc possessor intelligitur, ex quo ei denunciatum est. Nam qua fronte quis ignorantiam praetenderet, qui vel litteris vel edicto euocatus est? Nec tamen id ita intelligendum, ac si is, cui denunciatum non est, bona fide possideat, si vel maxime sciat, hereditatem fisco deberi. Nam et sic vsuras debet, quia malae fidei possessor esse incipit. Contra si denunciatum sit, et tamen nesciat, veluti, quod non ipsi, sed procuratori eius sit denunciatum: haec denunciatio illi fraudi esse nequit, quia Senatus possessori denunciari voluit, nisi forte procurator illum ea de re fecerit certiorem. Ceterum a quo denunciatum sit, nihil interest, quia ea de re nihil omnino Senatusconsulto cautum est. VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 20. §. 11. D. de hered. petit.*

Conclusio dissertationis.

XIV. Et haec quidem sunt, quae ad illustrandum hoc SC. longe celeberrimum pertinere visa sunt: quaeque vel ideo praetermittenda non duximus, quod eius vsus quam latissime patet, et iurisconsulti nostri, qui edictum interpretati sunt, illi plus fere chartae, quam ipsi edicto de hereditatis petitione impenderunt. At ne longius euagari videamur, iam e diuerticulo in viam redimus.

TIT. XXXIII. a)
SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SI PARS HEREDITATIS PETITVR, b) ei, qui eam partem suam esse dicet, aduersus eum, qui pro herede proue possessore possidebit, iudicium dabo, c) vt ea pro indiuiso restituatur.

§. I.

a) TIT. XXXIII.] Eumdem hic fuisse Edicti, qui Pandectarum, ordinem, certissimum est ex loco VLPIAN. *Lib. XV.* (ita rescribendum esse pro *Lib. V. ad tit. XV. sub litt. d.* monuimus,) *ad Edict. l. 1. D. si pars hered. pet. Post actionem, quam proponit Praetor ei, qui ad se solum hereditatem pertinere contendit,* CONSEQVENS FVIT *et ei proponere, qui partem hereditatis petit.* Nec existimandum est, vno titulo generali, sicuti restitutiones in integrum, omnia haec hereditatis petitionis genera complexum esse Praetorem. Id enim si factum esset, vix crediderim, VLPIANVM a titulo de fideicommissaria hereditatis petitione nouum Commentariorum librum auspicari voluisse.

b) PETATVR.] Edictalia haec verba in rubrica seruasse Tribonianum, recte obseruauit Gerard. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t. p. 188.* cui et ipsum edictum nos maximam partem debere non diffitemur.

c) *Iudicium dabo.*] Qui hereditatem eiusue partem petit, is non ex eo metitur, quod possessor occupauit, sed ex suo iure, et ideo, siue ex asse heres sit, totam hereditatem petit, licet tu vnam rem possideas. Quod fusius interpretantur, variisque casibus illustrant VLPIAN. *Lib. XV.*

§. I. Quandoque et incerta pars petetur, d) caussa cognita iudicium dabo.

TIT. XXXIV. a)
DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

Cui

XV. ad Edict. l. 1. §. 1. 2. 3. 4. D. si pars hered. et CAI. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 2. D. eod. tit.*

d) *Incerta pars petetur.*] Fundamentum huius clausulae habes apud VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 1. §. vlt. D. si pars hered. pet.* vbi *Praetorem interdum et incertae partis hereditatis petitionem indulgere, idoneis caussis interuenientibus*, monet. Et eo pertinet bellissimus casus de tergeminis in *l. 3. D. eod. tit.* VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 4. D. eod. tit.* Alia huiusmodi exempla geminorum, tergeminorum, pluriumque simul editorum passim occurrere apud Aristotel. *Histor. Animal. VII, 4.* Phlegont. Trall. et Antigon. *de Mirabil. II, 9.* Gellium *Noct. Attic. X, 2.* Tertullian. *de anima Cap. VI.* iam obseruauit Grot. *in flor. spars. p. 138.* Nos hic addimus Plin. *Hist. natur. Lib. VI.* Strabon. *Lib. XV. l. 3. D. de reb. dub. l. 36. D. de solution.* simulque obseruamus, non satis conuenire inter Paullum et reliquos. Ille enim mulierem quinquies quaternos enixam esse in Peloponneso, Plinius, eamdem quater quinos peperisse scribit. Non mirum autem tergeminorum etiam nascendorum curam fuisse Romanis, quibus Horatiorum tergeminorum virtus imperium seruauerat. In horum sane memoriam priuilegium dederant tergeminis, vt ex publico alerentur. Dionys. Halicarn. *Lib. III. Antiquit. Rom. p. 215.* adeoque eorumdem procul dubio virtuti id dederunt, vt nondum natis partes hereditatis paternae seponerentur. Sed haec hactenus. Illud quoque hic non praetermittendum, quod ex Iuliano hic monet VLPIAN. *Lib. XV. ad Edict. l. 3. D. de except. rei iudic.* exceptionem hanc obstare, quoties eadem quaestio inter easdem personas reuocetur, ac proinde, si rebus singulis petitis hereditatem quis petat, vel contra, eum hac exceptione esse submouendum.

a) TIT. XXXIV.] De huius quoque tituli genuino loco dubitare nos non patitur VLPIAN. *Lib. XV.*

ad

Cui ex edicto meo bonorum possessio data erit, illi, si eam suam esse petet, aduersus eum, qui pro herede proue possessore possidebit, iudicium dabo, vt restituatur. b)

TIT. XXXV. a)
DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE.

(VLPIAN. LIB. XVI.)

Si hereditatem petet is, cui ex Senatusconsulto b) ea restituta erit, c) aduersus eum, qui pro herede proue possessore possi-

ad Edict. l. 1. D. de possess. hered. petit. vbi similis transitio: *Ordinarium fuit, post ciuiles actiones, heredibus propositas, rationem habere praetorem etiam eorum, quibus bonorum possessio data est.* Edictum ipsum iam ante nos feliciter restituit Gerard. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t.*

b) *Restituatur.*] Per hanc hereditatis petitionem tantumdem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus actionibus ciuilibus consequi potest. CAI. *Lib. VI. ad Edict. prouinc. l. 2. D. de possess. hered. pet.*

a) TIT. XXXV.] Ordinem et hic facile praestabimus. VLPIANVS enim hic non modo librum Commentariorum XVI. auspicatus est, sed et in *l. 1. D. h. t.* hac transitione vtitur: *Ex ordine occurrit actio, quae proponitur his, quibus restituta est hereditas.*

b) *Senatusconsulto.*] Trebelliano, temporibus Neronianis condito. *Nam quisquis suscepit restitutam hereditatem ex SC. ex quo actiones transeunt, fideicommissaria hereditatis petitione vti poterit,* inquit VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. D. de fideic. her. pet.* Quamuis enim alioquin heres fiduciarius iure ciuili, et post restitutam hereditatem, heres maneat: SC. tamen id temperatum est, *neque ambigitur Senatum ius facere posse.* VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 9. D. de legib.*

c) *Restituta erit.*] Non interest, mihi quis rogatus sit restituere, an ei, cui heres exstiti, cuiue bonorum possessor sim, vel alius successor. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 3. princ. D. de fideic. hered. pet.* Intelligitur autem restitutio non re, sed verbis, vel per epistolam facta, dum ea rite, et, si pupillus restituat, cum tutorum auctoritate facta sit. VL-

PIAN.

possidebit, d) iudicium dabo, vt restituatur. e)

TIT. XXXVI. a)
DE REI VINDICATIONE.
(PAVLL. LIB. XXI. CAI. LIB. VII. IVLIAN. LIB. VII. CELS. LIB. V.)

Si quis b) rem, c) tamquam suam iure domi-

PIAN. *ibid. l. 37. D. ad SC. Trebellian.* De qua rite facienda restitutione, translatisque hoc modo actionibus agunt etiam VLPIAN. *ibid. l. 39. D. eod. tit.* et PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 38. l. 40. l. 42. D. eod. tit.* Ceterum facta restitutione eae actiones transferuntur, quae transeunt ad heredes et in heredes competunt. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. D. de fideicomm. hered. petit.*

d) *Possidebit.*] Hanc enim actionem sciendum est, aduersus eum, qui hereditatem restituit, non competere. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 3. §. 1. D. eod. tit.*

e) *Restituatur.*] Itaque haec actio eadem recipit, quae hereditatis petitio ciuilis. PAVLL. *Lib. XX. ad Edict. l. 2. D. de fideicommiss. hered. petit.*

a) TIT. XXXVI.] Ordinem hic quoque eumdem, ac in pandectis obseruatum esse, luculenter probatur testimonio VLPIANI *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. princ. D. de rei vindic. Post actiones, quae de vniuersitate propositae sunt, subiicitur* ACTIO *singularum rerum petitionis.* Quae singularum rerum petitionis actio non alia est, quam REI VINDICATIO. Ipsum edictum periit. At quum supersint fragmenta veterum interpretum vltra quadraginta; non adeo difficile fuerit, illud restituere. Et iam occupauit hanc operam Ger. Noodt *in Comment. ad Pandect. h. t. p. 190.* quem in plerisque sequimur.

b) *Si quis.*] Patet haec actio omnibus, qui rem tamquam suam vindicare cupiunt. Enimuero quum paullo difficilior plerumque sit dominii probatio; vtilissima est admonitio CAII *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 24. D. de rei vind. eum, qui destinarit rem petere, animaduertere debere, an aliquo interdicto nancisci possit possessionem, quia commodius sit possidere, et aduersarium ad onera petitoris compellere, quam alio possidente petere.*

c) *Rem.*] Non interest, *mobilis*

bilis sit res an *immobilis*, et illa quidem *animata* an *inanimata*, dum sit *corporalis*, et in dominio nostro constituta. *Incorporales* enim, quae nec traditionem nec vsucapionem, adeoque nec dominium admittunt, hac actione peti non posse, facile intelligitur. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 43. §. 1. D. de adquir. rer. domin.* Hinc LIBER HOMO, in potestate nostra constitutus, actionibus quidem praeiudicialibus potius, aut interdicto, aut cognitione praetoris petendus est, quam vindicandus: attamen et vindicari potest adiecta caussa EX IVRE QVIRITIVM. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. §. 1. 2. D. de rei vindic.* Nimirum quum patria potestas nihil aliud fuerit, quam dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de iur. occid. lib. Cap. I. p. 145.* et hinc recte Lactant. *Diuin. Instit. IV, 3. dominum eumdem esse* adfirmat, *ac patrem, idque etiam iuris ciuilis rationem demonstrare:* consequens erat, vt, quemadmodum *pater habebat liberorum auctoramentum*, teste Seruio *ad Virgil. Aeneid. XI. v. 558.* eosque tamquam res mancipi mancipare atque abalienare poterat: Cai. *Inst. I, 6, 3.* ita eidem et vindicare eosdem liceret, et quidem ex IVRE QVIRITIVM, quia nulli erant alii homines, qui tali in liberos potestate vtebantur, qua Romani vel Quirites vtebantur. *§. 2. Inst. de patr. potest.* Deinde non modo res singulae vindicantur, sed et VNIVERSITATES, non tamen *iuris*, sed *rerum*, veluti grex, armentum, equitium, licet singula capita nostra non sint, dum maior pars ad nos pertineat. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. §. 3. et l. 3. D. de rei vindic.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 2. D. eod. tit.* Contra et ACCESSORIA rerum separatim vindicantur, veluti armamenta nauis et scapha. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 1. D. eod. tit.* MASSA ex diuersorum dominorum rebus ita CONFVSA COMMIXTAQVE, vt deduci et separari nequeant materiae, pro rata vindicantur a singulis dominis. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. l. 5. princ. et §. 1. D. de rei vindic.* quamuis et communi diuidundo, et furti, et ad exhibendum hoc casu recte agatur. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 4. D. eod. tit.* Ita et dominus equae, quam alterius equus impraegnauit, recte EQVVLEVM vindicat, et dominus fundi ARBOREM alienam, quae in fundo suo radices egit, quum contra, si ea nondum coaluit, a domino recte vindicetur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 2. D. eod. tit.* Vindicare etiam quis potest FVNDVM, eum-

dominii d) vindicabit, neque ea res arbitrio iudicis restituetur,

que totum, quamuis alter in eo vsumfructum habeat, quia vsusfructus non dominii pars est, sed seruitutis, nec falso dicitur meum esse, cuius nec vlla pars dici potest alterius esse. Ita cum IVLIANO PAVLLVS *Lib. XXI. ad Edict. l. 25. princ. D. de verb. signif.* qui et sequente §. de PARTE disputat, vtrum eius adpellatione res pro indiuiso an pro diuiso significetur. Prius Q. Mucio Scaeuolae videbatur: at Seruius Sulpicius eo vocabulo vtrumque significari statuebat, quem et PAVLLVS sequitur. Tam subtiliter hic vindicantur veteres, mereturque de quaestione, an vsusfructus sit pars dominii, legi Ger. Noodt *de Vsufructu I, 2. p. 389. Tom. I. Op.* de controuersia vero illa inter Mucium et Seruium Franc. Balduinus *in Iurisprud. Mucian. p. 244. sequ.* Vtrum plures agentes rem CONIVNCTIM, an DISIVNCTIM vindicent, ex verbis actorum iudicandum est. Oratio tamen, quae neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronunciantis vel pro coniuncta, vel pro disiuncta accipitur. PAVLL. *ibid. l. 28. §. 1. D. de verb. signific.* Denique CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 40. D. de rei vindic.* hic recte monet, mulierem, quae intercedens fundum pignori dederit, eum, quamuis a creditore distractum, actione in rem recte petere, quia nullum pignus creditor vendidisse censeatur.

d) *Iure dominii.*] Haec in rem actio competit ei, qui aut *iure gentium* aut *iure ciuili* dominium adquisiuit. Quumque adquiri illud non possit in rebus, quarum non est commercium: consequens est, vt loca sacra et religiosa, tamquam nostra, vindicari non magis possint, PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 23. princ. §. 1. D. de rei vindic.* quam littora et viae publicae, nisi simul vendita. PAVLL. *ibid. l. 51. D. de contrab. emt.* Recte contra vindicamus non modo, quae per OCCVPATIONEM adquisiuimus, et adhuc retinemus in dominio; verum etiam per modum ACCESSIONIS ius vindicandi consequimur in brachio vel pede alieno statuae nostrae *adiuncto*, in *scriptura*, *pictura* chartae tabulaeque nostrae illita, (quamuis quod ad posteriorem attinet, ob artis praestantiam rem mutauerit Iustinianus Imp. §. 34. *Inst. de rer. diuis.*) item in *adferruminatis*, non tamen

tur, e) aduersus illum, qui eam possidere dicetur, f) iudicium dabo.

men in *ariete*, qui se gregi nostro adiunxit, nec in *tigno iuncto*: PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 23. §. 2. 3. 4. 5. 6. 7. D. de rei vindic.* Sed et per TRADITIONEM ius vindicandi consequimur, siue ab ipso domino, siue ab eius procuratore facta sit. Non tamen rei dominicae dominium transfert Procurator Caesaris, nisi negotium Caesaris gerens consensu ipsius tradat. Qua de re ex instituto VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. D. de offic. procur. Caesar.* quemadmodum, licet Procurator Caesaris in venditione duplum vel triplum pro euictione promiserit: fiscus tamen tantum simplum praestat. Contra si ab eo, cui res fisci distrahendi ius est, distractum quid fuit, res illa, pretio soluto, statim fit emtoris. VLPIAN. *ibid. l. 5. D. de iur. fisc.* In priuatis dispiciendum est, an domini sint, an alienandi ius habeant, siquidem tunc nec dominium, nec ius vindicandi traditione transferre possunt. Hinc nec eos, quibus bonis a praetore interdictum est, traditione quidquam transferre, nec curatores furiosorum, si horum res, tamquam suas, tradiderint, quamuis res suas, tamquam furiosi, tradere eos posse, non dubitetur. VLP. *Lib. XVI. ad Edict. l. 10. D. de curat. furios.* Quomodo et per seruos proprios et communes, immo et homines bona fide possessos, denique seruos fructuarios eorumque vicarios adquiratur, disquirit CAIVS *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 43. pr. et §. 2. et l. 45. D. de adquir. rer. domin.*

e) *Restituetur.*] Exigit hanc formulam ipsa negotii natura. Est enim rei vindicatio actio arbitraria, adeoque ad officium iudicis pertinet, iubere restitui, et possessore nolente eum condemnare simul in fructus pro qualitate possessionis. §. 2. *Inst. de offic. iudic.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 35. §. 1. D. de rei vindic.* Add. Ger. Noodt. *in Comment. ad Pandect. b. t. p. 195.*

f) *Possidere dicetur.*] Qui petitorio iudicio vtitur, ne frustra experiatur, prius requirere debet, vtrum is, quocum instituturus est actionem, possessor sit, doloue possidere desierit. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 36. princ. D. de rei vindic.* Quo fine in rebus mobilibus prodita est actio ad exhibendum: vnde, quid [illegible] sit, ad hunc locum do-

dabo g)

§. I.

cet PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 2. D. ad exhibend.* Tenetur ergo primum POSSESSOR, ex quacumque caussa possideat, dummodo habeat facultatem restituendi. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 9. D. de rei vindic.* et tempore litis contestatae possideat. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 27. §. 1. D. eod. tit.* Nec interest, siue per se, siue per filium, seruumue quis possideat; quamuis his absentibus sine culpa patris vel domini tempus dandum, vel cauendum sit de restitutione. PAVLL. *ibid. l. 27. §. 4. D. h. t.* Quid vero si res mobilis petatur, eaque non praesens sit, cuiusnam illa sumtibus erit restituenda. De eo casu disputant PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 10. l. 12. D. eod.* et VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 11. D. eod.* Deinde et, qui DOLO POSSIDERE DESIIT, hac in rem actione conuenitur, PAVLL. *ibid. l. 27. §. 3. D. h. t.* Quum vero dolo quis possidere desinat per alienationem: quid ALIENATIO sit, ad hunc locum exponit PAVLL. *Lib. XXI.* (ita enim Florentiae legitur,) *ad Edict. l. 28. princ. D. de verbor. signif.* Denique et illum pro possessore haberi, qui SE LITI OBTVLIT, docet idem PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 27. princ. D. eod. tit.*

g) *Iudicium dabo.*] Puta REI VINDICATIONEM, quae datur ad REM restituendam cum omni CAVSSA. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 13. l. 15. l. 17. l. 19.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 14. l. 16. l. 27. §. 1. D. de rei vindic.* Restituendae etiam ACCESSIONES et FRVCTVS, et a bonae quidem fidei possessore tantum exstantes, a malae fidei possessore non modo consumti, sed et percipiendi. VLPIAN. *ibid. l. 17. D. h. t.* CAL. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 20. l. 30. l. 36. D. eod. tit.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 31. l. 33. D. eod. tit.* Non tamen pro malae fidei possessore habetur, qui in solutum accepit: *quia nihil* DOLO *facit creditor, qui suum recipit.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 129. princ. D. de regul. iur.* Aliquando et CVLPA praestanda, de qua prolixe PAVLL. *ibid. l. 21. D. de rei vind.* VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 22. D. eod.* CAL. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 36. §. 1. D. de rei vindic.* Contra et possessori IMPENSAS in rem factas repetere licet. Qua in re quid iuris sit, disquirunt PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 27. §. 5.*

D.

§. I. Superficiario etiam, CAVSSA COGNITA, IN REM ACTIONEM DABO. h)

TIT. XXXVII.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE. a)

SI QVI BONA FIDE EMIT, b) VEL ID, QVOD TRADITVM

D. eod. tit. et CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 28. D. eod. tit.* Sed haec omnia ita intelligenda sunt, si ad rem restituendam condemnatur possessor. Alias enim, quando caussa principalis non consistit, nec ea quidem, quae sequuntur locum habent: PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 129. §. 1. D. de regul. iur.*

h) IN REM ACTIONEM DABO.] Fuisse haec in Edicto, quia haec verba τυπικὰ adhibuisse Praetorem, colligo ex VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 73. §. 1.* iuncta *l. 75. D. de rei vindic.* vbi iurisconsultus: *Superficiario*, inquit, *Praetor caussa cognita, in rem actionem pollicetur.* Ad quae verba PAVLLVS *Lib. XXI. ad Edict. l. 74. D. eod. tit.* explicat, quis dicatur SVPERFICIARIVS, nempe *qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet.*

a) DE PVBLICIANA.] De Publiciana in rem actione iisdem libris adhuc agunt VLPIANVS, PAVLLVS et reliqui interpretes, quibus de rei vindicatione egerant, vt dubitari nequeat, quin edicti ordinem religiose hic seruarint pandectarum conditores. Ipsa Edicti verba debemus VLPIANO *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. princ. D. de Public. in rem act.* sed non satis integra. Nam in *l. 7. D. eod. tit.* explicantur etiam verba edictalia: QVI BONA FIDE EMIT, quae in illa Edicti formula non occurrunt. Itaque supplendum illud fuit, eo modo, qui iam placuit Ger. Noodt *Comment. ad Pandect. p. 202.*

b) BONA FIDE EMIT.] Non enim omnis emtio prodest, vt Publiciana quis vti possit, sed ea demum, quae bonam fidem habet, quamuis venditor in dolo versetur. Contra et successori prodest bona fides emtoris, licet is dolo fecerit. Si seruus emerit, eius dolus erit spectandus, non domini. Respicitur autem ad tempus emtionis, vt nec quod ante emtionem, nec quod

DITVM c) EX IVSTA CAVSSA d) NON A DOMINO,

quod post eam dolo malo factum, obsit. Nec tamen sola bona fides prodest, sed accedere oportet traditionem. Haec vberrime VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 7. §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. D. de Public. in rem act.*

c) TRADITVM.] In *l. 1. princ. D. h. t.* legitur: TRADITVR, quod exemplo *oritur*, pro *ortus*, nec non enallage temporum tuetur Gerard. Noodt *ibid. p. 202.* Sed concinnior multo est lectio Hotomani et Anton. Fabri, quam sequuti sumus. Traditionis autem mentionem facit Praetor, quia quamuis multae sint iuris partes, quibus quis dominium sine traditione nancifcitur, veluti legatum, VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. D. de Public. in rem act.* et aliae caussae pleraeque: IDEM *ibid. l. 3. princ. D. eod. tit.* traditionem tamen factam esse oportet, vt Publicianae locus sit. Non tamen interest, pretium ab emtore solutum sit, nec ne, quia de hoc nihil expresserat Praetor, atque inde coniectura capi posse videbatur, nec id eum requirere. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 8. D. de Public. in rem act.* Nec deinde intersit, emtori res sit tradita, an eius heredi, breui manu, an alio modo. Quando duobus res tradita ab eodem venditore, prioris emtoris; sin a diuersis venditoribus, possidentis caussa potior est. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 9. princ. §. 1. 2. 3. 4. D. eod. tit.*

d) EX IVSTA CAVSSA.] Tertium hoc requisitum est. Nam qui iustam traditionis caussam habet, vtitur Publiciana. Tales iustae caussae praeter bona fide emtionem sunt dotis datio, traditio ex caussa iudicati, VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 1. D. eod. tit.* noxae deditio, VLPIAN. *ibid. l. 5. D. eod. tit.* adiudicatio, donatio, aliaeue caussae lucratiuae, item permutatio et similes. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 7. princ. §. 1. vsque ad §. 5. D. eod. tit.* Quaecumque enim sunt rerum adquirendarum iustae caussae, ex iis datur haec in rem actio. Non autem prodest possessio iniusta, et cui habilis ad transferendum dominium titulus non accedit. Vnde facile intelligitur, an qui a mandatario, vel a pupillo emit, hanc actionem habeat? Vid. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 13. D. eod. tit.* VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 14. D. eod.* Iustam autem

caussam

NO, e) ET NONDVM VSVCAPTVM f) PETET, g) nisi ea arbitrio iudicis restituetur, h) aduersus eum, qui possidere dicetur, caussa cognita, i) IVDICIVM DABO. k)

TIT.

caussam ideo desiderat praetor, quia Publiciana actio ad instar proprietatis, non ad instar possessionis respicit. VLPIAN. *ibid. l. 7. §. 6. 7. D. eod. tit.* Non autem locum habet haec actio de rebus, quae vsucapi non possunt, veluti de fugitiuis seruis vel rebus furtiuis. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 5. l. 11. pr. §. 1. D. eod. tit.* Potest tamen peti partus ancillae furtiuae, apud bonae fidei emtorem conceptus. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 2. sequ. D. eod. tit.* Partum enim non esse partem rei furtiuae, Scaeuola *Lib. XI. Quaestionum* scripserat. VLP. *ibid. l. 10. §. 2. D. de vsurpat. et vsucap. l. 26. D. de verbor. signif.* Qua de subtili controuersia, non modo inter Ceruidium Scaeuolam et Marcellum agitata, sed et ex vetere P. Scaeuolae et Bruti dissensione orta, adeoque antiquissima, erudite differit Franc. Balduin. *in Iurisprud. Muciana p. 53.* Ita et res aliena bona fide emta Publiciana petitur, quia a tempore traditionis vsucapi potest, non autem seruitus, nisi vna cum praedio. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 10. princ. et §. 1. D. de vsurp. et vsucap.* multo minus res ab eo emta, quem praetor alienare vetuit. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 12. D. eod. tit.*

e) NON A DOMINO.] Si enim a domino traditum esset, verum transiret dominium, locusque esset ipsi rei vindicationi. §. *40. Inst. de rer. diuis.*

f) VSVCAPTVM.] Nam etsi vsucaptum esset, actio ciuilis competeret, neque desideraretur honoraria. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. h. t.*

g) PETET.] Haec actio in rem heredi et honorario successori competit. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 7. §. 9. D. h. t.* immo et heredi futuro, si seruus hereditarius: sed et municipibus, si seruus publicus bona fide emerit. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 6. D. h. t.*

h) *Restituatur*] Exigit hanc clausulam natura huius actionis, quippe arbitrariae, ceu recte vidit Ger. Noodt. *in Comment. ad Pand. h. t. p. 202.*

i) *Caussa cognita.*] Caussa cognita dari Publicianam, obseruauit Papinianus, in *l. 57. D. mandati.*

k) IVDICIVM DABO.] In hac Publi-

TIT. XXXVIII.

SI AGER VECTIGALIS PETATVR. a)

(VLPIAN. LIB. XVII.)

SI AGER VECTIGALIS b) PETETVR, neque is arbitrio iudicis resti-

Publiciana actione eadem omnia erunt, quae et de rei vindicatione dicta sunt. VLPIAN. *Lib. XVI. ad Edict. l. 7. §. 8. D. de Public. in rem act.*

a) SI AGER VECTIGALIS PETATVR.] Quum PAVLLVS, IVLIANVS, CAIVS iisdem commentariorum libris, quibus superiores actiones explicauerant, etiam de hac actione agant: dubitare non licet, quin materiam seruitutum hic titulus antecesserit. Sequutum autem eumdem esse edicta de rei vindicatione et Publiciana in rem actione, vel id argumento est, quod *Librum XVII. Commentariorum* hic auspicatus est VLPIANVS. Ceterum priora Edicti verba in rubrica ex parte supersunt: reliqua ipsa huius actionis natura omnino exigit.

b) AGER VECTIGALIS.] Varii generis sunt agri, de quibus copiose hic egerunt veteres. Tales fuere agri *tributarii* et stipendiarii, de quibus VLPIANVS *Lib. XVII. ad Edict. l. 27. D. de verbor. signif.* vbi conferendi Cuiac. *Obseru. VII, 3. et 4.* et Goedd. *in Comment. ad h. t. p. 381.* In primis huc pertinent agri *vectigales*, de quibus PAVLLVS *Lib. XXI. ad Edict. l. 1. princ. D. h. t.* VECTIGALES, inquit, *vocantur, qui in perpetuum locantur, id est, hac lege, vt tamdiu pro illis vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat.* Nimirum initio agri publici inculti populo Romano ita locati, vt certum inde vectigal quotannis penderetur, agri vectigales dicebantur. Quam rem omnem exponit Appian. *de Bell. ciuil. Lib. I. p. 353.* Ῥωμαῖοι, inquit, τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ κατὰ μέρη χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον, καὶ πόλεις ἐνῴκιζον, ἢ ἐς τὰς πρότερον οὔσας κληρούχους ἀπὸ σφῶν κατέλεγον· καὶ τὰ δὲ μὲν ἀντὶ φρουρίων ἐπενόουν. *Mos erat Romanis, nunc hos, nunc illos Italiae populos subiugando parte agri mulctare, in eumque colonias deducere, aut in iam ante condita oppida nouos colonos sui generis adscribere. Hae coloniae, tamquam praesidia, partis bello prouinciis imponeban-*

restituetur, aduersus eum, qui possidere dicetur, caussa cognita iudicium dabo. c)

TIT. XXXIX.

DE VSVFRVCTV, OPERIS SERVORVM, VSV ET HABITATIONE. a)

Ei,

nebantur. Addit his Appianus, consueuisse eosdem, quantum erat culti agri colonis diuidere, aut vendere elocareue, incultum vero iure ἐμφυτεύσεως, quibus vellent, dare. De quo vltimo instituto porro ait: τὴν δὲ γῆν ἀργὸν ἐκ τοῦ πολέμου τότε οὖσαν, ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπλήθυεν, οὐκ ἀγαγόντες πω σχολὴν διαλαχεῖν, ἐπεκήρυττον ἐν τοσῷδε τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπονεῖν, ἐπὶ τέλει τῶν ἐτησίων καρπῶν, δεκάτῃ μὲν τῶν σπειρομένων, πέμπτῃ δὲ τῶν φυτευομένων ὥριστο δὲ, καὶ τοῖς προβατεύουσι τέλη μειζόνων τε καὶ ἐλαττόνων ζώων. *Quidquid incultum supererat, vt fere bellum sequi solet vastitas, quia sub sortem mittere non vacabat, per praeconem inuitatis adsignabatur, quibuscumque liberet colere, excepta sibi vectigalis nomine in singulos annos ex arbustis prouentus parte quinta, frugum vero decima. Quin et gregibus vectigal indictum erat, tam minoris, quam maioris pecoris.* Plura huius generis collegit V. C. Petr. Burmannus *de vectigal. populi Rom.* (HEIN. *Opusc. Postum. Tom. II.*) Sane contractum, quo Romani in elocando agro publico inculto vti solebant, postea et municipia ac coloniae in rebus vniuersitatis, PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. si ager vectig.* quin et priuati in agris suis elocandis adhibebant, ad quos ipsos quoque postea hoc edictum prolatum est.

c) *Iudicium dabo.*] Qui agrum vectigalem in perpetuum conduxerunt a municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit eis competere in rem actionem aduersus quemuis possessorem, ipsosque municipes. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. eod. tit.* Idem est, etsi ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit. PAVLL. *ibid. l. 3. D. eod. tit.*

a) HABITATIONE.] Hanc de seruitutibus personalibus doctrinam veteres Edicti interpretes iisdem libris interpretantur, quibus de seruitutibus praediorum egerunt. VLPIANVS praeterea

 Librum

Ei, qui apud me VSVMFRVCTVM, b) OPERAS SERVORVM,

Librum XVII. iam a superiore titulo fuerat auspicatus. Vicinos ergo in Edicto fuisse oportet titulos de agris vectigalibus, de seruitutibus personalibus et de seruitutibus praediorum, nec vllam comminisci licet rationem, cur Pandectas et Codicem hic ab Edicti ordine discessisse existimemus, ceu iam non modo a Iac. Gothofredo, *in Serie edicti*, sed et ab Obert. Giphanio *in Oeconom. Iur. p. 126.* recte obseruatum est.

b) VSVMFRVCTVM.] Perlongum hic tractatum instituere iurisconsulti de natura vsusfructus, et quemadmodum quis vtatur fruatur, ceu tot fragmenta, quae supersunt, satis superque demonstrant. Ita ad hunc titulum *primo* disputarunt, quibus modis vsusfructus constituatur, quod pluribus modis fieri posse, monet CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 6. D. de vsufruct.* veluti legato, et adiudicato in iudiciis diuisoriis. CAI. *ibid. l. 74. D. eod. tit.* vbi priore casu locus est iuri adcrescendi, de quo VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 10. D. de vsufruct. adcresc.* et CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 5. D. eod. tit.* In qua lege Cuiac. *in Africano Tractat. V. p. 428.* abundare obseruat verba: *deducto vsufructu*, quia et non deducto vsufructu idem obtineat. *Deinde* hic veteres disquisiuerunt, quarum rerum vsusfructus sit, *itemque* quomodo quis rebus singulis vtatur fruatur boni viri arbitratu, *denique* quomodo vsufructuarius fructus percipiendo suos faciat. Eo enim pertinent elegantes quaestiones, quas CAI. *ibid. l. 30. D. de verbor. signif.* tractasse videtur de vsufructu siluae caeduae et non caeduae, terrae noualis et integrae, glandis caducae, siluae pascuae et similium; vbi addendus Cuiac. *Obseru. XXIV, 5.* De stipula etiam illecta eo loco non alio fine egerat CAIVS, quam vt elegante exemplo doceret, percipiendo vsufructuarium fructus suos facere, simulac a fundo separati sint, quamuis nondum collecti. Io. Goedd. *Comm. ad tit. de verbor. signif. p. 410.* Nec minus huc referenda quaestio, an, qui vendidit fructus, vtatur fruatur? Quod adfirmat CAI. *ibid. l. 39. D. de vsufruct.* quia, qui pretio fruitur, non minus habere intelligatur, quam qui principali re vtatur, fruatur. Postremo ad generalem hanc

RVM, c) VSVM, d) HABITATIONEM ab altero e) petet, vel eorum iurium aliquod AD ALIVM PERTINERE NEGABIT, f) in rem actio-

hanc de natura vsusfructus tractationem pertinet etiam quaestio de impensis ab vsufructuario ferendis, quam tractat CAIVS *ibid. l. 45. D. de vsufruct.*

c) OPERAS SERVORVM.] Equidem et in hominis vsufructu sunt operae, et ob operas mercedes. CAI. *ibid. l. 3. D. de oper. seruor.* attamen plus est in vsufructu, quam in operis. Nam his solis fruitur is, cui illae legatae, quamuis et merces pro operis imponi possit, teste Labeone apud CAI. *ibid. l. 13. D. eod. tit.* Ceterum capitis deminutione non amitti operas, ad hunc locum monuit VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 2. D. eod. tit.*

d) VSVM.] *Nunc videndum de vsu et habitatione*, inquit CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 1. pr. D. de vsu et habit.* vt adpareat, eumdem hic verborum ordinem in Edicto seruatum esse, qui a nobis est repraesentatus. Hunc vero vsum sine fructu iisdem modis constitui, quibus constituitur vsusfructus, idem monuit CAI. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod. tit.*

e) *Ab altero.*] Quocumque possessore. IVLIAN. *Lib. VII. Digest. l. 5. §. 1. D. si vsusfr. petat.* Hinc et ab emtore vsusfructus peti potest, qui tamen tunc litem denunciare poterit venditori, perinde ac si pars fundi ab eo peteretur. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 49. D. de euict.* Multo minus ergo dubitari potest, quin haec actio detur aduersus eum, qui dolo possidere desiit. Qui enim accepto iudicio sine dolo desierit possidere, absoluitur, quod secus se habet, si quis liti se obtulerit. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 6. D. si vsusfr. petat.*

f) *Petet.*] Modo ius adhuc saluum habeat. Hinc tractatum hic a veteribus, quibus modis hae seruitutes amittantur. Quo pertinet inter alia fragmentum CAII *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 19. D. quib. mod. vsusfr. amitt.* quo docuit, si fundus ad alium proprietarium peruenerit, vsumfructum ideo non perire. Nam *neque vsusfructus*, inquit, *neque iter actusue, domini mutatione amittitur.* Eodem pertinet perelegans CAII obseruatio, ex eodem *Lib. VII. l. 30. D. eod. tit.* carnem et corium mortui pecoris in fructu non esse, quia eo mortuo vsus

actiones dabo. g)

§. I. De vsufructu quoque pecuniae, olei, tritici, ceterarumque rerum, quae vsu consumuntur, h) minuunturque, easdem actiones dabo, dum is, qui hoc ius ex Senatusconsulto petet, cauerit, SE QVANDOCVMQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES, earumue rerum aestimationem, RESTITVTVRVM. i)

TIT.

vsusfructus exstinguitur. * Ex quo consequitur, vt, si praescriptio obstet, frustra adhuc vsusfructus petatur, de quo IVLIAN. *Lib. VII. Digest. l. 3. D. si vsusfr. pet.*

g) *In rem actiones dabo.*] Actiones nimirum CONFESSORIAM et NEGATORIAM, quae quibusnam dentur, hac occasione ostendit VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 5. princ. §. 7. D. si vsusfr. petat.* itemque aduersus quos? IDEM *ibid. l. 5. §. 1. D. h. t.* et ad quid denique comparatae sint? IDEM *ibid. l. 5. §. 2. 3. 4. 5. 6. D. eod. tit.*

h) *Consumuntur.*] Quasi vsusfructus non ex Edicto praetoris est, sed ex Senatusconsulto: VLPIAN. *Fragm. XXIV, 26. et 27. l. 1. D. de vsufr. ear. rer. l. 24. D. de vsufr. leg. l. vlt. D. vsufruct. quemadm. cau. l. 69. D. ad leg. Falcid. l. 1. C. de vsufr.* et quidem non libera adhuc republica condito, quum vsumfructum corporum tantum, non item quantitatum et iurium esse, adhuc docuerint Cicero *in Topic. Cap. III.* sed tamen non multo post sub Augusto, vel sub initia Tiberii, quia hoc SC. iam interpretati sunt Massurius Sabinus, Nerua, Cassius et Proculus, ceu colligi potest ex *l. 5. §. 1. et l. 3. D. de vsufruct. ear. rer.* Qua de re plura M. Aurel. Galuan. *de vsufruct. Cap. III.* Ger. Noodt *de vsufr. II, 20.* Ant. Schultingius *in iurispr. vet. anteiust. p. 658.* et nos *in Antiqu. Rom. II, 4. et 5. §. 7.* Quamuis vero praetori hoc ius non debeat originem: Praetorem tamen et in Edictum suum illud admisisse, patet ex fragmentis CAII *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 2. et l. 7. D. de vsufr. ear. rer. quae vs. cons.*

i) *Restituturum.*] De pecunia recte caueri oportet his, a quibus eius pecuniae vsusfructus legatus est. Nam eo SC. non id effectum est, vt pecuniae vsusfructus proprie sit, (nec enim naturalis

TIT. XL.
DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM. a)

Item si quis SERVITVTEM b) praedii vrbani

turalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit,) sed vt, remedio cautionis introducto, coeperit quasi vsusfructus haberi. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 2. D. de vsufr. ear. rer.* Non solius tamen pecuniae mentionem a Senatu factam, sed et VINI, OLEI, TRITICI, ex VLPIAN. *Fragm. l. c.* discimus. Earumdem rerum hic mentionem factam in Edicto, colligimus ex CAII *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 7. D. eod. tit.* vbi monet, si VINI, OLEI, FRVMENTI vsusfructus fuerit legatus, proprietatem ad legatarium transferri debere, cautionemque ab eo desiderandam, VT QVANDOQVE MORTVVS AVT CAPITE DEMINVTVS FVERIT, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVATVR, aut aestimatis rebus certae pecuniae nomine cauendum, itemque de ceteris quoque rebus, quae vsu consumuntur, esse intelligendum.

a) PRAEDIORVM.] Quum iisdem libris de seruitutibus personalibus et praedialibus egerint veteres edicti interpretes, nulla est ratio suspicandi, alium in Edicto, quam in Pandectis ordinem fuisse. Id vero notatu dignum, in Codice huic titulo praefixam esse rubricam *de seruitutibus et aqua*, id quod Iac. Cuiac. *in Paratitl. h. t.* Πρωθύστερον esse putat, dictum pro *de aqua et aliis seruitutibus*, quemadmodum et titulum Digestorum, *de rebus creditis, si certum petatur*, eodem modo exponit: *si certum petatur, de rebus creditis.* conf. eiusd. *Paratitl. Digest. XII, 1.* Vt ut sit, certum profecto est, in Pandectis aeque ac in Codice pleraque fragmenta, ex commentariis ad hunc Edicti titulum depromta ad seruitutes aequaeductus, aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, aquae rota ex flumine tollenda, similesque pertinere, vt verisimile sit, si non in ipsa rubrica aquae speciatim facta fuerit mentio, saltim interpretes vtilissimas istas seruitutes ceteris accuratius exposuisse.

b) SERVITVTEM.] Hic iurisconsulti permulta more suo accumularunt *de seruitutibus* cum *in genere*, tum *speciatim* de singulis. Nam

Nam *primo*, quum seruitutes, teste Iustiniano, §. 5. *Inst. de reb. corpor. et incorporalibus*, etiam *iura praediorum* adpellentur: CELSVS *Lib. V. Digest. l. 86. D. de verbor. signif.* monuit, multo latius patere huius vocabuli notionem. *Quid enim aliud*, inquit, *sunt iura praediorum, quam praedia qualiter se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo.* vbi erudite monet Cuiac. *Paratitl. Codic. III, 34.* praedia qualiter se habentia esse loquutionem Stoicorum, qualis illa Senecae *Epist. L. Quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus?* Quemadmodum itaque Lipsius *Physiolog. Stoic. III, 9.* spiritum quodammodo se habentem exponit πνεῦμα τὸ ποιὸν, id est, *spiritum certa qualitate praeditum:* ita *praedia qualiter se habentia* erant praedia certis qualitatibus praedita, veluti bonitate, salubritate, amplitudine, vt non sit necesse cum Alciato *in Comm. ad l. 86. D. de verbor. signific.* rescribere *aequaliter*, quippe quod nec sequentia exempla ferunt. *Deinde* de definienda seruitute procul dubio fuerunt solliciti, quumque nossent, eam esse ius in praedio alieno: prudenter monuerunt, rem propriam domino seruire non posse. Hinc si quis binas aedes habeat, vna contignatione tectas, et vtrasque diuersis legauerit, vel cesserit, nec antea fuit seruitus, quia vnus vtriusque aedificii dominus, nec in posterum est, quia tigna erunt duorum, ex regione cuiusque. IVLIAN. *Lib. VII. Digest. l. 37. D. de seruit. vrban. praed.* iuncta *l. 36. D. eod. tit.* Aliter tamen se res habet, si quando duorum praediorum dominus alterum ea lege alicui dederit, vt id praedium, quod datur, seruiat ei, quod ipse retinet, vel contra. Tunc enim iure imposita censetur seruitus. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 3. D. commun. praed.* Quum porro praedia vicina vicinis seruiant, secundum definitionem: hanc quoque definitionis partem haud intactam reliquerunt. Eo enim pertinet quaestio, an et quatenus vicinitatem vel contiguitatem praediorum desiderent seruitutes? de qua PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 1. princ. D. de seruit. praed. vrban. l. 7. §. 1. D. de seruit praed. rustic. Tertio* veteres interpretes hic non minus solliciti fuerunt de seruitutum diuisione, inter quas notissima illa in *praediorum vrbanorum* et *rusticorum:* de qua paullo post. Aliam habet PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict l. 3. D. de seruit.*

nit. quod seruitutum quaedam in SOLO, quaedam in SVPERFICIE consistant, quam plerique eamdem cum superiore esse existimant, adeo, vt iam Graeci ideo seruitutes rusticorum praediorum δυλείας ἀγρῦ, vrbanorum δυλείας τῶν οἰκῶν adpellare non dubitarint. Vnde non mirandum, sententiam hanc adoptasse viros doctissimos, in primis Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t.* Enimuero seruitutes non seruientis, sed dominantis qualitas distinguit: Paulli vero diuisio ad praedia seruientia pertinet. Deinde quem praestantiorem Paulli interpretem quaeramus ipso Paullo? Is vero diserte scribit et fundum fundo seruire posse, et aedificia fundis, et fundos aedificiis. *l. 12. D. commun. praedior.* Sic sane aedificium potest aquaeductum debere alii aedificio. *l. 11. §. 1. D. de Public. in rem act.* et haec seruitus vrbana, in solo tamen consistit. Et aedificium alterius areae debere potest seruitutem altius tollendi, quum tamen haec seruitus in superficie praedii seruientis consistens, sit rustica, ceu iam ab Em. Merillio *Obseru. I, 32.* obseruatum est. Quare nulla videtur iusta ratio deserendi sententiam vulgarem, puta, rusticorum et vrbanorum praediorum seruitutes vsu esse distinguendas. Ita enim et *seruos rusticos* et *vrbanos, vestem, togam, penum, supellectilem rusticam* et *vrbanam* veteres distinxisse, patet ex *l. 99. D. de legat. III. l. 4. §. 5. D. de pen. legat. l. 12. D. de supell. legat.* vbi quaedam haud proletaria notauit idem Merill. *Obseru. III, 5. Praeterea* hac occasione disputarunt interpretes, quomodo constituantur seruitutes? vbi CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 5. D. de seruit.* monet, iisdem fere modis constitui seruitutes praediorum, quibus et vsusfructus, vsumque earum et temporibus seruari posse. Ita sane illae et emtione interueniente adquiruntur. IVLIAN. *Lib. VII. Digest. l. 16. D. si seruit. vindic.* Nec interest, totus fundus seruitute oneretur, an pars illius, siquidem ad certam fundi partem seruitus et remitti et constitui posse. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 6. D. de seruit.* dummodo qui constituit, liberam de praedio disponendi facultatem habeat. Vnde facile intelligitur, in re communi neutrum, altero inuito, seruitutem cuiquam constituere posse. VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 2. D. de seruit.* quemadmodum nec parietem communem alterutri vicinorum demoliendi ius est. CAI. *Lib.*

vrbani c) rusticiue d) VINDICABIT, e) VEL EAM AD ALIVM PERTI-

Lib. VII. ad Edict. prou. l. 8. D. de seruit. praed. vrban. Postremo et quibus modis seruitutes amittantur, fragmenta quaedam ad hunc titulum pertinentia ostendunt, veluti *confusione*, IVLIAN. *Lib. VII. Digest. l. 27. D. de seruit. praed. rust.* CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 1. D. quemadm. seruit. amitt.* itemque *non vsu*, ita tamen, vt qui et iter et actum habet, si statuto tantum tempore ierit, actum non vsu amisisse non videatur. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 2. D. eod. tit.* siue ipse, siue socius, fructuarius vel bonae fidei possessor iuerit: CELS. *Lib. V. Digest. l. 6. D. eod. tit.* siue pupillus mihi socius sit, et neuter nostrum iuerit. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 10. pr. D. eod. tit. Morte* et *capitis deminutione* iura praediorum non perire, vulgo traditum esse, monet CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 3. D. eod. tit.*

c) *Praedii vrbani.*] Seruitutes praediorum vrbanorum plures hic recenset CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 2. D. de seruit. praed. vrban.* interque eas et seruitutem ALTIVS TOLLENDI, cuius naturam satis obscuram esse constat. Quae alii hic diuinarint, iam non dicam. Solam Alex. Arn. Pagenstecheri attingemus sententiam. Acute ille coniicit *in Sicilim. manip. III. p. 70.* fuisse nonnumquam vicino ius, alterius vicini aedes sumtibus suis tollendi altius, ita vt superior illa contignatio quamuis vicini imposita aedibus, tollentis esset, vicinusque id pati in suo teneretur. Et sane non desunt eius rei exempla. Quod enim de Arado, Phoenices vrbe, scribit Pomponius Mela *de Situ Orbis II, 7. p. 43. Arados in Phoenice est parua, et quantum patet, tota oppidum: frequens tamen, quia et super aliena tecta sedem ponere licet.* Idem et Romae frequenter contigisse constat, maxime post ἅλωσιν Gallicanam. Vnde Dionys. Halicarn. *Lib. X. Antiquit. Rom. p. 659.* Εἰσὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις, καὶ ἔτι πλείονες, συνιόντες οἰκίαν κατεσκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo simul et tres pluresue vnas aedes, collatis impendiis exstruxerunt, aliis infimas earum partes, aliis superiores sibi capientibus.* Et Liuius *Lib. XXXIX. cap. 14.* meminit

minit *coenaculi super aedes, scalis ferentibus in publicum, sed obseratis tum, aditu in aedes verso.* Quae ipsa loca iam pridem etiam obseruauit Cuiac. *Obseru. XIII, 26.* Enimuero licet haec verissima sint: non tamen ita intelligas, quid intersit inter seruitutem *oneris ferendi* et *altius tollendi*, hoc modo explicatam. Vtraque enim consisteret in eo, quod alterius parietes aedificium meum ferre debeant. Et si vel maxime cum Strykio *in Vsu Pandect. VIII, 2. 7.* fingas, commodum nostrarum aedium ex vicini aedibus a nobis altius sublatis promoueri, non autem in dominio nostro esse hanc contignationem, vicini aedibus immissam: ne sic tamen quidem res in vado est. Nam formulam actionis confessoriae, quod ad hanc seruitutem attinet, talem fuisse ait Iustinianus *in §. 2. Inst. de action.* AIO MIHI IVS ESSE, ALTIVS AEDES MEAS TOLLENDI, qua vti sane non potest, qui vicini aedes altius tollendi sibi ius esse contendit. Accedit, quod in *l. 4. D. de seruit. praed. vrb.* ponatur species, alicui ius esse, inuito vicino, aedes suas altius tollendi, vel non tollendi, et hinc PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 5. D. eod. tit.* exponat, quid in seruitutibus dicatur, altero inuito fieri. At in vtroque casu, qualem et Pagenstecherus et Strykius fingit, non aedes nostrae altius tolluntur, sed vicini, nec in posteriore quisquam sibi persuaserit, eo inuito fieri, vt aedes sine eius impendio altius tollantur. Itaque etiamnum nihil caussae est, cur a vulgari huius seruitutis explicatione discedere velimus, quam optime suo more illustrauit Ger. Noodt *Comment. ad tit. Pand. de seruit. praed. vrb. p. 211. Tom. II. Op.* Sed ne videamur et ipsi iusto altius hic tollere, paucis addimus, veteres interpretes hic quam maxime sollicitos fuisse videri de differentiis seruitutum rusticorum vrbanorumque praediorum, inter quas et hanc esse monent, quod vrbanae non vsu non exstinguantur, nisi seruientis praedii dominus vsuceperit libertatem: in seruitutibus rusticis solus non vsus sufficere videatur. Huc enim pertinent fragmenta CAII *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 6. D. de seruit. praed. vrban.* et IVLIANI *Lib. VII. Digest. l. 32. D. eod. tit.*

d) *Rusticiue.*] Hic quoque varias huius generis seruitutes explicarunt interpretes, ceu patet ex fragmentis, quae supersunt, quamplurimis. Sane ad seruitutes ITINERIS, ACTVS, VIAE, perti-

PERTINERE NEGABIT: in rem f) actiones g) dabo.

TIT.

pertinent fragmenta VLPIANI *Lib. XVII. ad Edict. l. 4. pr. §. 1. 2. 3. 4. 5. D. si seruit. vindic.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 7. pr. D. de seruit. praed. rustic.* CELSI *Lib. V. Digest. l. 9. D. de seruit.* CAII *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 8. pr. D. de seruit. rustic. praed.* Ad seruitutem AQVAEDVCTVS et ius *aquam per rotam ex flumine tollendi*, VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 2. D. commun. praed.* Ad AQVAEHAVSTVM eiusque vsum, VLP. *ibid. l. 3. §. 3. l. 5. §. 1. D. de seruit. praed. rustic.* Ad seruitutem PASCENDI, VLPIAN. *ibid. l. 3. pr. D. eod. tit.* Ad seruitutes *fructus cogendi, coactosque habendi*, itemque *rudus et saxa iaciendi*, VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 1. 2. D. eod. tit.* Ad seruitutes denique *calcis coquendae, cretae eximendae, pecoris ad aquam adpulsus*, VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 1. D. eod. tit.* Nec est, quod his explicandis immoremur, quum haec omnia plena manu ferantur in iurisconsultorum libellis.

e) VINDICABIT.] Quae maiusculis litteris expressimus, ea τυπικὰ fuisse arbitramur ob *rubricam tit. si seruit. vindic. vel ad alium pertin. neget.* Ceterum hic monuerunt interpretes, si plures coheredes sint, ab eo vindicandam esse seruitutem legatam, quem testator demonstrauit. VLPIAN. *ibid. l. 5. pr.* iuncta *l. 4. D. de seruit. praed. rustic.* Alioquin vindicari seruitus potest a quocumque possessore, qui etiam hic non tenetur dicere, pro qua parte possideat, hoc enim petitoris munus est in speciali actione, non possessoris. Quin et a superficiario potest peti seruitus, ceu docuit VLPIAN. *ibid. l. 37. D. de rei vind.* Alia tamen est actio, qua possessorem praedii dominantis ad reficiendum compellimus. Si alter vsumfructum praedii habet, alter eiusdem proprietatem, non cum illo, sed cum hoc de onere reficiendi agendum est. PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 1. §. 1. D. de seruit. praed. urban.*

f) *In rem.*] In rem agere non possunt, qui extra seruitutis vsum aliquid in alieno faciunt, veluti qui in aliena area aedificant. VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 37. D. de rei vindic.* item redemtores operum suis caementis in alieno solo aedificantes. VLPIVN. *ibid. l. 39. princ. D. eod. tit.* Nec magis in rem agit, post adlatam meliorem conditionem, qui cum pacto addictionis in diem emit

TIT. XLI.
SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR. a)

(VLPIAN.

emit. VLPIAN. *ibid. l. 41. D. eod. tit.* nec filiusfam. rem peculiarem extra caussam castrensem vindicaturus, quamuis depositi recte agat. VLP. *ibid. l. 19. D. depos.* Contra in rem agere non prohibetur mulier de fundo, quem intercedens pignori dedit, quamuis ille a creditore distractus sit. VLPIAN. *ibid. l. 39. §. 1. D. de rei vind.* nec non qui fundum a seruo, filioue familias, liberam administrationem habente, vel procuratore venditum traditumque accepit. VLPIAN. *ibid. l. 41. §. 1. D. eod. tit.* vel qui a muliere non vxore fundum donatum per epistolam accepit, quem tamen illa ab eo conduxit, quia per illam adquisiuisse possessionem videtur, tamquam per colonam. VLPIAN. *ibid. l. 77. D. eod. tit.* denique qui mortis caussa donauit, et conualuit. VLPIAN. *ibid. l. 29. D. de mort. causs. donat.* Vt adeo ex instituto hac occasione de iis, qui in rem agere possint, disputasse videatur Vlpianus.

g) *Actiones.*] CONFESSORIAM puta et NEGATORIAM, de quarum natura suo more prolixius agunt VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 2. l. 4. §. 2. sequ. l. 6. pr. l. 8. D. si seruit. vindic.* PAVLL. *Lib. XXI. ad Edict. l. 7. l. 9. D. eod. tit.* Atque hic quidem colophonem imposuere IVLIANVS *libro Digestorum VII.* VLPIANVS *libro XVII. Comment. ad Edict.* PAVLLVS *Lib. XXI. ad Edict.* Nec ex fragmentis horum librorum vllum est, quod non suo loco adcommodari potuerit, praeter IVLIANI *l. 12. D. de statulib.* et VLPIANI *l. 45. D. de donat. int. vir. et vxor.* cuius obscuritatem ipse agnouit Cuiac. *Obseru. V, 36.* Sed inscriptionem manifesto deprehendes in mendo cubare, si contuleris *l. 130. D. de regul. iur.* vbi idem fragmentum ex VLPIANI *Lib. XVIII. ad Edict.* occurrit. Citatur etiam ex VLPIAN. *Lib. XVII. ad Edict. l. 60. D. de cess. bonor.* quae tamen ad materiam de seruitutibus pertinere potuit, quia agit de onere reficiendi, de quo frequentissimam esse quaestionem circa seruitutes, nemo temere negauerit.

a) FECISSE DICETVR.] Actionem de pauperie ex legibus XII. Tabularum descendere, recte vidit Iustinianus, *princ. Inst. si quadrup. paup.* sequutus VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. pr. D. eod. tit.* Nihilominus tamen et prae-

(VLPIAN. LIB. XVIII. PAVLL. LIB. XXI. IVLIAN. LIB. VIII.)

SI QVADRVPES b) PAVPERIEM FECISSE DICETVR: c) eum, qui possidebit,

praetor ea de re edixerat, idque patet ex eiusdem VLPIANI verbis in *d. l. 1. §. 3. D. eod. tit.* vbi iureconsultus: *Ait Praetor:* PAVPERIEM FECISSE. Alibi et verba quaedam huius edicti seruauit, puta illa: NOXAE DEDERE. *l. 1. §. 14. D. eod. tit.* Sententiam legis XII. Tabularum eamdem, procul dubio, cum edictali, habet idem in *l. 1. pr. D. eod.* Vt adeo non admodum difficile fuerit, inde edictum ipsum exstruere, cuius de loco dubitare nos non patiuntur tot interpretum, nouos hic libros auspicantium, fragmenta.

b) QVADRVPES.] Pertinet haec actio directe ad omnes quadrupedes, quae dorso et collo domantur: VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. §. 2. D. si quadrup. paup. fec.* vtilis actio etiam ad non quadrupedes. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 4. D. eod. tit.* Quo referenda etiam quaestio de cane feroce, qui in tabernam se immittentem laedit, apud eumdem PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 2. §. 1. D. eod.*

c) PAVPERIEM FECISSE.] PAVPERIES est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret, inquit VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. §. 3. D. si quadrup. paup. fec.* eodem modo philosophatus, ac Seneca *de Ira II, 26. Atqui vt his irasci dementiae est, quae animo carent, sic et mutis animantibus, quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt.* In sequentibus huius *l. 1.* paragraphis ad vndecimum vsque accurate docet, actionem hanc non dari, si quadrupes propter loci iniquitatem, aut culpa mulionis, aut ex dolore, aut instigatione alterius animalis pauperiem fecerit, aut si fera fugiens nocuerit; non interesse vero siue corpore pauperiem dederit quadrupes, siue per aliam rem, quam tetigit, veluti si plaustrum euertendo hominem obtriuerit. Addit his CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 3. D. eod. tit.* dari hanc actionem etiam ob liberum hominem a quadrupede vulneratum, non quidem, vt deformitatis ratio habeatur, vel noxia

debit, d) NOXIAM e) sarcire, aut animal NOXAE DEDERE f) iubebo.

TIT.

noxia aestimetur, sed ad impensas in curationem factas, operasque amissas et reliqua damna consequenda.

d) *Eum, qui possidebit.*] Noxa enim caput sequitur, ac proinde agitur non aduersus dominum, cuius fuit quadrupes, quum noceret, sed cuius nunc est. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. §. 12. D. h. t.* Datur etiam aduersus heredes, ceterosque, non tamen iure successionis, sed eo iure, quo domini sunt. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 17. D. eod. tit.* Hinc si ante litem contestatam perierit animal, actio exstinguitur. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 13. D. eod. tit.* Sufficit tamen, si quis in iure interrogatus responderit, suam esse quadrupedem. VLP. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 7. D. de interrog. in iur. fac.* Si commune est animal, cum singulis agitur in solidum. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 14. D. si quadrup. paup.*

e) NOXIAM.] *Noxia* est ipsum delictum, inquit VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod. tit.*

f) NOXAE DEDERE.] Noxae dedere est animal tradere viuum. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 14. D. si quadrup. paup.* Itaque agendum est alternatiue, vt aut noxia sarciatur, aut quadrupes noxae dedatur, praeterquam si quis se possidere falso negauerit, siquidem tunc in solidum condemnabitur. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 15. D. eod. tit.* vel si animal fortassis a tertio post litem contestatam sit occisum, nisi dominus actori actionem aduersus occidentem cedere malit. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 16. D. eod. tit.* Eadem occasione monuerunt veteres interpretes, actionem hanc et heredi ceterisque successoribus dari. IDEM *ibid. l. 1. §. 17. D. eod.* immo et iis, quorum interest, veluti commodatario, fulloni, ceteris. Recte etiam monuit Iustinianus *Imp. §. 1. Inst. si quadrup. paup.* actionem de pauperie concurrere cum actione aedilitia de cane, verre, vrso, leone, ibi habitis, vbi vulgo iter fit. Cuius iuris rationem redditurus VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 130. D. de regul. iur. Actiones, inquit, praesertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam non consumit.* Quumque eadem regula iisdem paene verbis occurrat in *l. 60. D. de oblig. et action.* et ibi tamen inscriptio praeferat VLPIANI *Lib. XVII. ad Edict.*

TIT. XLII.

DE LEGE AQVILLIA. a)

Eum,

Edict. vix ambigere licebit, inscriptionem illam, ceu iam ad praecedentem titulum *sub litt. g.* notauimus, in mendo cubare, et pro LIB. XVII. rescribendum esse LIB. XVIII. Sub finem moneo, noxae deditionem animalis etiam placuisse Soloni, de quo Plutarch. *in Solon. p. 91.* nec non Platoni *in Legib. Lib. XI.* sed eos non tam accurate distinxisse quadrupedes et reliqua animantia, adeo vt de cane eiusmodi actionem dederint. An vero haec ex lege Hebraea *Exod. XXI.* ad Phoenices, atque ab his ad Graecos manarint, quod suspicatus est Grotius *in Flor. spars. ad hunc tit. p. 141.* non facile dixerim. Saltim lex Hebraeorum in noxae deditione bouis cornupetae non adquiescit, sed eum lapidibus obrui iubet.

a) DE LEGE AQVILLIA.] De ordine non est, quod multum laboremus, quippe quem satis demonstrant tot fragmenta, quae ex omnium fere veterum commentariis ad hanc edicti partem supersunt. Magis videri posset dubium an in Edicto titulus de lege Aquillia fuerit, quia res ipsa docet, iureconsultos veteres hic non tam verba praetoris, quam ipsius legis Aquilliae esse interpretatos. Vnde et Ranchinus edictum, quod ad hanc legem pertineret, proponere non est ausus. Enimuero et in Edicto suo hanc legem habuisse praetorem, liquido patet ex *Pariatore Legum Mosaic. et Roman. Tit. II. §. 4.* quippe qui ibi citat VLPIANVM *Lib. XVIII.* (ita enim est in Codice Scaligeriano, eamque lectionem firmat *l. 28. §. 17. D. ad leg. Aquill.*) *ad Edictum, sub titulo: si fatebitur, iniuria occisum esse in simplum.* Itaque non modo in Edicto fuit titulus de lege Aquillia, vel damno iniuria dato, sed ille etiam in varia capita, seu paragraphos, quos Pariator ille *titulos* vocat, distinctus fuit. Quumque probabile sit, verba legis, quae apud CAIVM *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 2. D. ad leg. Aquill.* et VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 27. §. 5. D. eod. tit.* habentur, seruasse praetorem: non adeo difficile fuerit, edictum hoc suae integritati restituere.

EVM, QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAM QVADRVPEDEM VEL PECVDEM b) INIVRIA c) OCCIDERIT,

b) PECVDEM.] Ita legendum putamus pro eo, quod Balduin. *de lege Aquill. p. 125.* aliique habent: QVADRVPEDEMVE PECVDEM, quamuis et ipse aliquando hanc lectionem probarim. Quis enim dubitare potuisset, an et sus ad hoc caput pertineat, si Aquillius de iumento tantum, quod gregatim pascitur, esset loquutus? Probabilius itaque est, non coniunctim esse accipienda verba, QVADRVPES PECVS, sed disiunctim, vt in primum caput incidat, quisquis vel *quadrupedem*, quae dorso et collo domatur, vel *pecudem*, quae gregatim pascitur, iniuria occiderit. Haec enim animalia seruis exaequauit lex Aquillia, non canes, multo minus bestias, veluti vrsos, leones, pantheras. Contra iis vocabulis et elephanti, et cameli continentur, quia, licet ferae naturae, iumentorum tamen operam praestant. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 2. pr. D. ad leg. Aquill.* Ceterum quid iureconsultis sit QVADRVPES, ostendit VLPIANVS *Regul. tit. XIX. §. I.* Quid PECVS, Varro *de Lingu. Lat. Lib. IV. p. 25. edit. Scalig.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. IV. v. 158.* Quid denique BESTIA, Isidor. *origin. XII, 2.* quibus addi possunt, quae eam in rem disseruit v. Illustr. Corn. van Bynkersh. *de reb. mancipi et nec manc. Cap. VI. p. 119. sequ.*

c) INIVRIA.] Merito haec adiici notat VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 3. D. h. tit.* quia non sufficiat, occisum, sed oporteat id iniuria esse factum. Id vero in vtroque capite perinde habetur, siue dolo, siue culpa quid contra legem factum sit. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 30. §. 3. D. eod. tit.* Ex quo consequitur, vt hac lege non teneatur, qui seruum alterius, insidiantem sibi, tamquam latronem occiderit, quum et aduersus periculum naturalis ratio permittat se defendere, et lex XII Tabularum furem nocturnum deprehensum occidi patiatur, modo id occidens cum clamore testificetur. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 4. D. eod. tit.* At quamuis eodem loco moneat CAIVS, interdiu furem non aeque facile posse occidi: tamen et ipse, et VLPIANVS *Lib. XVIII. ad Edict. l. 5. D. eod. tit.* addunt, nec eum videri iniuria occidisse, qui quemcumque cum ferro ineuntem

tem

DERIT, d) QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT.

tem occiderit, modo eum non potuerit adprehendere. INIVRIAM enim hic non notare contumeliam, sed omne, quod non iure factum, et quamuis plerumque concurrant actiones damni et iniuriarum, diuersas tamen esse damni et contumeliae aestimationes. Ita et, qui occidit deprehensum in adulterio seruum alienum, hac lege non magis tenetur, (PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 30. pr. D. eod.*) quam furiosus, infans, impubes, nisi hic iam sit capax iniuriae. VLPIAN. *Lib. XVIII. l. 5. §. 2. D. eod. tit.* Quid vero si magister in disciplina seruum vel occiderit, vel vulnerauerit? Sane quamuis hic iniuriarum non teneatur, et dubitari possit, an non locati actio sufficiat, quia leuis tantum castigatio docentibus concessa est; ex lege tamen Aquillia illum conueniri posse, docet VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 3. l. 7. princ. D. eod. tit.* quia praeceptoris nimia saeuitia culpae adsignatur. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 6. D. eod. tit.* Quid si quis in colluctatione, vel in pancratio, vel dum pugiles inter se exercentur, alius alium occiderit? Tunc VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 7. §. 4. D. eod. tit.* distinguit, vtrum id in publico certamine factum sit, in quo, quum gloriae ac virtutis, non iniuriae caussa, occisum sit, Aquilliam cessare ait: an extra certamen publicum, quo casu ei locum esse concedit, nisi seruus colluctatus sit, domino committente. At notat tamen Iurisconsultus, prius contingere non posse, quoniam ingenui tantum certare soleant; at in filiofamilias vulnerato locum fore actioni ex lege Aquillia. Et sic non obscurum est, quo sensu scribat Tertullian. *Scorpiac. Cap. VI. iniuriarum actiones extra stadium.*

d) OCCIDERIT.] Occisum accipere debemus, siue gladio, siue fuste, vel alio telo, siue manibus: item si quis forte strangulauerit eum, calceue petiit, vel lapide, vel qualiter. Hinc iureconsulti eo referunt casus, si quis plus iusto oneratus deiecerit onus, et seruum occiderit, vel si lapsus seruum alienum oppresserit, vel seruum alienum leuiter percusserit, et is obierit, vel eum de ponte deiecerit, vel medicus imperite secuerit, medicamento perperam vsus sit, curationem dereliquerit, vel si mulio

FVIT, e) TANTVM AES DOMINO f) DARE ex lege Aquil-

mulio per imperitiam vel infirmitatem mulas retinère non potuerit, et damnum hoc modo dederit, vel obstetrix medicamentum mulieri suis manibus supposuerit, vel aliquis per vim suasumue medicamentum alicui infuderit, vel per lusum iaculans occiderit, nisi seruus per campum iaculatorium iter intempestiue fecerit, vel si tonsor eo loco, quo pila luditur, seruum sub dio totonderit, et pila aduolans nouaculae serui gulam praeciderit. Quos casus omnes prolixe hic explicarunt VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 7. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. l. 9. l. 11. pr. D. ad leg. Aquill.* CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 8. D. eod. tit.* PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 10. D. eod. tit.* simul monentes, omnibus his casibus non directam, sed in factum actionem dari, quoties non ἀμέσως corpore occisus sit seruus, quin plane cessare actionem, si casu caedes facta sit, veluti SI TELVM MANV FVGIT MAGIS, QVAM IECIT, cuius exceptionis vel *arietis iurisconsultorum*, ceu vocat, meminit Cicero *in Topic. Cap. XVII.* Quid iuris sit, si plures occiderint, disquirit VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 11. §. 1. 2. 3. 4. D. eod. tit.* Similiter, quid sit pronunciandum, si tota familia occiderit, et an tunc eadem sit iuris dispositio, ac in titulo, *si familia furtum fecisse dicatur*, itemque, an si quis seruum primum vulnerauit, ac deinde occidit, ex vtroque legis capite actio possit institui, disputauit CAIVS *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 32. D. eod. tit.*

e) PLVRIMI FVIT.] Ea clausula habet aestimationem damni, quod datum est, ita faciendam, vt annus retrorsus computetur, ex quo quis occisus, aut, si ex vulnere, interiecto tempore, periit, a momento, quo vulneratus est. VLPIAN. *ibid. l. 21. pr. §. 1. D. ad leg. Aquill.* Sed praecipue hic monent veteres, in aestimationem venire non solum ipsius corporis occisi pretium, sed et, quod domini interest. Quod multis exemplis illustrat VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 21. §. 2. l. 23. princ. §. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. D. eod. tit. l. 14. D. de euiction.* PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 22. D. ad leg. Aquilliam.*

f) DOMINO.] Datur enim haec actio domino et heredi ceterisque successoribus, non in heredem

Aquillia g) DAMNABO. h) *** i)

§. I.

dem vel ceteros, quia poenalis est, nisi heres ex damno locupletior factus. Hinc et ei datur, qui seruum adhibiturus erat, vel cuius seruus fugitiuus occisus, non ei, cuius interest, nec vsufructuario, vel vsuario, nec libero homini, suo nomine agenti, nec creditori, cui seruus oppignoratus, quamuis his casibus aliquando vtilis vel in factum actio competat. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 11. §. 6. 7. 8. 9. 10. l. 13. l. 15. l. 17. l. 19. D. ad leg. Aquill.* PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 14. l. 30. §. 1. D. eod. tit.*

g) *Ex lege Aquillia.*] LEX AQVILLIA *omnibus legibus, quae ante se de damno iniuriae loquutae sunt, derogauit, siue XII. Tabulis, siue alia quae fuit, quas nunc referre non est necesse:* inquit VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. D. h. t.* Ego vero vellem, quod et Franc. Balduino in votis fuit, et valde profecto vellem, VLPIANVS hic retulisset antiquas illas leges, quae ante Aquilliam de damno iniuria dato loquutae sint. Sane praeter legem XII. Tabularum nulla est, cuius memoriam seruarint veteres: ac ne ista quidem talis ad nos peruenit, vt quid ea hanc in rem cautum sit, satis intelligamus, quum praeter vocabula aliquot antiqua et legitima, SARCITO et RVPITIAS, a Festo explicata, et fragmentum *de membro rupto* et *osse fracto*, nihil omnino effugerit commune istud rerum veterum naufragium. Franc. Balduin. *de leg. Aquill. p. 216. sequ.* Pergit VLPIANVS: *Quae lex Aquillia plebiscitum est, quum eam Aquillius, Tribunus plebis a plebe rogauerit.* At quis quaeso ille Aquillius, Tribunus plebis? Certe non ille cautionum egregius artifex, Ciceronis aequalis, cuius vitam oratione sollemni explicatam, publici iuris fecimus, quamuis hoc sibi aliisque persuadere voluerit Ian. Vinc. Grauina *Orig. iur. ciuil. §. LX. p. 97.* quum iam multo ante Brutus et Q. Mucius hanc legem vel illustrarint, vel memorauerint saltem in libris suis, *l. 27. §. 22. D. ad leg. Aquill. l. 39. D. eod. tit.* et L. Caesulenus, accusator de plebe, *multam ex lege Aquillia de iustitia* (legendum forte *iniuria*) petiisse dicatur a Cicerone *in Bruto Cap. XXXIV.* quod vel ideo dudum ante C. Aquillii

Galli

§. I. CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM

Galli aetatem factum oportuit, quia Caesulenus ille, teste eodem Cicerone aequalis fuit M. Bruti, accusatoris illius vehementis, quem filium fuisse Bruti, iuris ciuilis in primis periti, alibi obseruauit, *de Offic. Lib. II. cap. 14.* Hinc nihil probabilius video, quam quod iam in *Antiquit. Rom. IV, 3. 4.* suspicari me professus sum, nempe legem hanc latam anno V. C. DLXXII. a L. Aquillio Tribuno plebis, qui postea anno DLXXVI. praeturam gessit, teste Liuio *XLI, 18.* Adde *Hist. iur. ciu. Lib. I. §. 87.*

h) DAMNABO.] Hac occasione de natura actionis ex legis Aquilliae capite primo egit VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 21. §. 8. D. h. tit.* Obseruauitque, eam dari, non quidem contra heredem, quum sit poenalis, nisi forte heres ex damno factus sit locupletior, sed tamen heredibus, ceterisque successoribus, adeoque et ei, cui Stichi legati ac postea occisi portio, repudiata a collegatario adcreuit, quia retro ei adcreuisse dominium videtur. VLPIAN. *ibid. l. 35. D. eod. tit.* Idem notauit, hanc actionem aliquando cumulari cum persequutione ex lege Cornelia de sicariis. VLPIAN. *ibid. l. 21. §. 9. D. eod. tit.* nec non cum actione furti, VLPIAN. *ibid. l. 27. princ. D. eod. tit.* immo et noxalem eam aliquando esse, si seruus alienus seruum nostrum occiderit. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 27. §. 1. 2. 3. D. eod. tit.*

i) ***] Desiderari hic videri poterat secundum legis Aquilliae caput, quod in desuetudinem abiisse obseruat VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 27. §. 4. D. eod. tit.* quodque in vsu non esse ait Iustinianus §. 12. *Inst. de leg. Aquill.* Id vero non aliunde factum ego arbitror, quam quod in Edicto non inuenerit locum, illiusque luminibus offecerint tot alia Praetoris edicta, quibus illud iuris ciuilis caput vel suppleuerant, vel ob aequitatem emendauerant. Siue enim de seruo corrupto in illo actum fuerit, siue de effusis et deiectis, (de vtroque enim aliquid in lege Aquillia actum esse, ex *l. 4. et l. 5. §. 2. D. de seru. corrupt.* et *l. 31. D. ad leg. Aquill.* discimus,) Praetoris edicta de iis quasi delictis edita efficere potuerunt, vt hoc caput in desuetudinem sensim abierit. Nulla ergo hic lacuna est, vti quis suspicari posset,

DEM OCCISOS, k) SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSSERIT, l) FREGERIT, RVPERIT m) INIVRIA, QVANTI EA RES IN TRI-

set, neque in Edicto hoc caput expresserat Iulianus, quum vix probabile sit, illud intra tam breue temporis interuallum, quod inter Hadriani et Vlpiani tempora intercessit, adeo euanescere potuisse ex hominum memoria, vt ne eius quidem argumentum commemorandum putauerint interpretes.

k) OCCISOS.] Hac enim actione agitur de omnibus animalibus laesis, etiam, quae pecudes non sunt. Immo et magistratus municipales, si pignori capiendo pecudem damnum iniuria dederint, hac lege conueniuntur. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 29. §. 6. 7. D. ad leg. Aquill.*

l) VSSERIT.] Veluti si quis seruum, face obiecta adusserit, vel si arbustum, villam, vel insulam incenderit, vel si cuius fornicarius seruus ad fornacem obdormiuerit, et villa exusta fuerit, vel si cuius furnus damnum dederit, vel apes alterius ad se aduolantes exusserit, de quibus casibus agit VLPIAN. *ibid. l. 27. §. 7. sequ. D. ad leg. Aquill.* additque, etiam capitis, tamquam incendiarium damnari posse, qui dolo malo alterius insulam exusserit. VLPIAN. *ibid. l. 10. D. ad leg. Cornel. de sicar.*

m) FREGERIT, RVPERIT.] RVMPERE hic est *corrumpere*, ait VLPIAN. *ibid. l. 27. §. 13. 16. D. ad leg. Aquill.* nec dubium est, quin vetus illud RVPITIAS, quo Decemuiros vsos esse in XII Tabulis diximus, receptiore vocabulo exprimere voluerit praetor. Ceterum amplissima hic exemplorum huc pertinentium seges apud interpretes occurrit. Quaerunt enim, an huic actioni locus sit, si quis lolium aut auenam in alienam segetem, (vti est in parabola Matth. *XIII, 24.*) iniecerit, si vinum spurcauerit, effuderit, acetum fecerit, si vulnerauerit, pugnis, loris, virgis ceciderit, si vestimenta sciderit, si frumentum vel milium effuderit in flumen, si eidem arenam aliudue quidquam immiscuerit, quod difficulter separetur, si quis nummos de manu excusserit, si mulierem pugno, vel equam ictu percusserit, vt foetum eiiceret, si mulam alicuius plus iusto onerando ei membrum ruperit, si nauem perforarit, oliuam immaturam decerpserit, vel segetem immaturam crudamue vineam dese-

defecuerit. Ex quo simul patet, cur VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 31. D. de verb. signif.* hic PRATVM definiuerit, quod sit, in quo ad fructum percipiendum falce dumtaxat opus sit, *pratum* dictum, quasi *paratum ad fructum capiendum.* Vid. Goedd. *Comm. de verb. signif. p. 415.* Porro eadem occasione quaesiuere veteres, an Aquillia teneatur, qui siluam caeduam, adhuc immaturam vel salictum interceperit? De omnibus his disputat VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 27. §. 14. ad §. 27. D. ad Leg. Aquilliam.* Quumque, quod ad postremam speciem attinet, obseruauerit iurisconsultus, eum, qui siluam caeduam iam maturam interceperit, etiam furti et arborum furtim caesarum reum esse: PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 11. D. arbor. furt. caesar.* addit, manere etiam nihilominus actionem ex legibus XII. Tabularum, idque ob eam rationem, quod quoties lex obligationem introducit, nisi si nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur, etiam veteres actiones maneant, adeo, vt si ex eodem facto duae competant actiones, postea iudicis potius partes sint, vt quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat, sin tantumdem aut minus, nihil consequatur. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 41. D. de oblig. et action.* Ita lego cum Cuiac. *Obseru. XIII, 23.* quamuis plerique codices pro *nihil consequatur*, habeant *id consequatur.* Quamuis enim eam emendationem reprehendat Io. Robert. *Animadu. I, 21.* ipsa tamen res et sensus eam tam manifesto exigunt, vt eam probare non dubitarint Franc. Hotoman. *Quaest. illustr. XXVII.* Mercat. *Notat. I, 29.* et Franc. Balduin. *de lege Aquill. p. 236.* Porro inter exempla, quae ad hanc Edicti partem adcumularunt veteres, et illa sunt de puero castrato, de quo erudita exstat V. A. Euer. Ottonis *diatribe*, de calice diatreto fracto, de margaritis a marito commodatis et ab vxore perforatis, foribus aedium perfractis, aedificio vel aquaeductu diruto, item de lapide, qui ex plaustro cadens nocuit, de eo, qui imperitum mulionem locauit, (siquidem et imperitia culpae adnumeratur. CAI. *Lib. VII. ad Edict. l. 132. D. de regul. iur.*) qui laccum vino plenum pertudit, laqueos posuit, protectum alterius incidit, naui sua in alterius nauem impegerit, et quae sunt huius generis alia, de quibus fuse VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 27. §. 28. ad finem l. 29. pr. §. 1. sequ. D. ad leg. Aquill.* Quo postremo casu etiam quaeritur,

TRIGINTA DIEBVS PROXIMIS FVIT, n) TANTVM AES eum DARE DOMINO DAMNABO.

§. II. SI EVM FATEBITVR INIVRIA OCCISVM, vstum, fractum, ruptum esse, IN SIMPLVM; contra inficiantem in duplum actionem dabo. o)

TIT.

ritur, an et actioni ex edicto nautae, caupones, stabularii recepta vt restituant, locus sit, apud PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 6. D. naut. caup. stabul.* et VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 7. D. eod. tit.* Denique et istae quaestiones incidunt, an actioni huic locus sit, si quis alienum vinum vel frumentum consumserit, emtorem in numero iugerum circumuenerit, stuprum alterius seruo intulerit, sepulcrum intulerit? De quibus casibus PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 30. §. 2. D. ad leg. Aquill.* VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 34. D. de contrah. emt. l. 25. D. de iniur. l. 2. D. de sepulcr. viol.*

n) PROXIMIS FVIT.] Haec verba etsi non habeant PLVRIMI, sic tamen esse accipienda constat, perinde ac si illud adiectum esset. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 29. §. 8. D. ad leg. Aquill.*

o) *Actionem dabo.*] Fuisse in Edicto huius tituli paragraphum, cuius principium ita se habuerit, iam supra *sub litt. a.* ex *Pariatore leg. Mosaic. et Roman.* demonstrauimus. Sententiam ipsam illius paragraphi habemus apud VLPIAN. *ibid. l. 2. §. 1. et l. 23. §. 10. D. ad leg. Aquill.* Nec dubium est, quin ad eiusdem explicationem pertineant fragmenta VLPIANI *Lib. XVIII. ad Edict. l. 23. §. 11. l. 25. D. h. t.* et PAVLLI *Lib. XXII. ad Edict. l. 24. l. 26. D. eod. tit.* vbi quaeritur, quatenus falsa etiam confessio confitentem oneret? Quam in rem multa diximus in Dissert. *de religione iudicantium circa reorum confessiones.* Fuerintne plura legis Aquilliae capita, nos quidem in medio relinquimus, quamuis ita visum sit Ger. Noodt *de lege Aquill. Cap. I. p. 137.* et V. Illustr. Corn. van Bynkershoek *Obseru. I, 13.* Saltim in Edicto plura non fuisse arbitramur, quum aliorum, quam quae hactenus exposuimus, nec vola nec vestigium in iure nostro exstet.

TIT. XLIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. a)

Si filiusfamilias, b) vel seruus seruaue, insciente patre vel domino noxiam c) commisisse dicetur, eum, cuius in potestate

a) DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.] Quamuis titulum *ad legem Aquiliam* in Pandectis proxime excipiat ille *de his, qui effuderint, vel deiecerint:* tantum tamen abest, vt capita illa in Edicto quoque vicina fuerint, vt VLPIAN. *Lib. XXIII.* demum de effusis et deiectis egerit, ceu post Hub. Giphanium in *Oeconom. iur. p. 127.* recte obseruauit Iac. Gothofred. *in Serie Edicti perpetui.* Proximus ergo fuit titulus de actionibus noxalibus, de quibus iisdem adhuc libris egerunt interpretes. Partem edicti, quam huc pertinere existimes, seruasse credideris VLPIANVM *l. 21. §. 2. D. h. t.* Sed quum hoc fragmentum ex *Lib. XXIII.* decerptum sit, illud alio erit referendum. Attamen quum sententia huius edicti ex ipsa harum actionum natura facile intelligatur: non difficile etiam fuit, verba effingere, id quod iam verosimillima ratione fecit Ger. Noodt *in Comm. ad Pand. p. 231.*

b) *Filiusfamilias.*] Eius adhuc meminisse in Edicto Iulianum, nullum est dubium, quum noxae deditio filiorumfamilias adhuc in vsu fuerit, non modo temporibus Iuliani, ceu patet ex *l. 34. D. de noxal. action.* sed et Sex. Pomponii, *l. 33. D. eod. tit.* immo et Papiniani, Vlpiani et Paulli, ceu discimus ex *Collat. Leg. Mosaic. et Rom. II, 3. l. 3. §. 4. D. de liber. homin. exhib.* et Paulli *Recept. Sent. II, 31. 9.* vt adeo ad postrema tantum tempora et nouam iurisprudentiam pertinere videantur, quae disserit Iustinianus. *l. pen. C. de furt. et seru. corrupt.* et *§. vlt. Inst. de noxal. action.*

c) *Noxiam.*] Ita vocatur omne delictum priuatum ac quasi delictum. Hinc Festus *in Noxa p. CLXXVI. Noxa ponitur pro peccato aut pro peccati poena. Quum lex iubet noxae dedere pro peccato.* Quo et sequentia pertinent, illaque Seruii *ad Virgil. Aeneid. I. v. 45. Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia culpa est, id est, peccatum, noxa autem poena. Quidam: noxa, qui nocuit; noxia, id*

testate erit, d) quantum ob eam rem aequum et bonum iudici videbitur, e) tantum aes dare, aut noxae dedere f) filiumfamilias seruumue vel ancillam iubebo.

§. I.

id quod nocitum, accipiunt. Quam postremam sententiam et iuris auctores probarunt, §. 2. *Inst. de noxal. action.* quamuis eosdem in ipso vsu horum vocabulorum fluctuare, iam obseruauit Vinn. *in Comment. ad d. §. 1. Inst. eod. tit.* Hinc facile patet, cur adiectitiae qualitatis esse dicantur hae actiones, itemque cur illae modo ciuiles sint, modo praetoriae. §. 4. *Inst. eod. tit.* denique, cur, vbi plures ex vno delicto actiones nascuntur, etiam plures noxales dentur. Sic e. g. quemadmodum cum raptore non modo *vi bonorum raptorum*, sed et *furti* recte agitur: *pr. Inst. de vi bonor. rapt.* ita idem dicendum, quoties agitur noxaliter, ita tamen, vt qui vi bonorum raptorum egit, non amplius habeat actionem furti nec manifesti, qui furti agit, adhuc vi bonorum raptorum recte agat, vt, quod in hac actione amplius est, consequatur. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 1. D. eod.*

d) *Potestate erit.*] Id est, contra patrem, vel dominum, quamuis dominus, qui dolo possidere desiit, et hic non minus pro possessore habeatur, PAVLL. *ibid. l. 131. D. de reg. iur.* quam qui interrogatus in iure, seruum suum esse respondit. PAVLL. *ibid. l. 8. D. de interrog. in iur. fac.* Quo refero etiam fragmentum IVLIANI *Lib. VIII.* (ita enim pro *Lib. IX.* rescribendum puto,) *l. 39. D. de noxal. action.*

e) *Videbitur.*] Quia enim agebatur ciuiliter ex delictis priuatis, iudicum erat haec notio: quin et magistratuum municipalium, quamuis alioquin his non liceret supplicium a seruis sumere. VLP. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 12. D. de iurisdict.*

f) *Noxae dedere.*] Filii itaque familias vel serui nomine agendum erat noxaliter. Manumissi enim ipsi directe tenebantur. VLPIAN. *ibid. l. 6. D. h. t.* Quid iuris sit, si plures ex diuersis delictis noxaliter agant: vel statuliber noxiam commiserit, conditioque interea exstiterit: vel si in re communi damnum datum sit, itemque si seruus domino, operas eius ab vsufructuario conducenti, vel serui nauem exercentis vicarius in naue damnum dederit, disputat VLPIAN. *Lib.*

§. I. g) Si quid ſciente h) patre dominoue factum erit, ſine noxae deditione iudicium dabo.

TIT. XLIV.
FINIVM REGVNDORVM. a)

(VLPIAN. XVIII. *ad Edict. l. 14. pr. §. 1. D. de noxal. act.* et PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 17. §. 1. l. 19. pr. §. 1. 2. D. eod. tit.* Nec minus bella eſt quaeſtio, quam tractat CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 20. D. eod. tit.* quo euentu nimirum quis ob plures noxias diuerſis temporibus agat? Eleganter enim, vt ſolet, reſpondet, ſi ille ex vna noxia dominium ſemel nactus ſit, nullam eum amplius actionem habere: at ſi priore iudicio litis aeſtimationem ſit conſequutus, nihil impedire, quo minus deinde ob quamcumque aliam noxiam agere noxaliter poſſit. Ceterum antiquiſſimam eſſe eam noxae deditionem, ac gentibus plerisque vſitatam, iam ab aliis obſeruatum eſt. In Latio ſaltim diu ante Romae natales recepta fuit, ſi vera ſunt, quae de Caco, ab Euandro Herculi noxae dato, ſcribit Aurel. Victor *de orig. vrb. Rom.* Nam alii auctores eum ab Hercule claua percuſſum occubuiſſe ferunt, veluti Liuius *Lib. I. cap. 7.*

g) §. I.] Duo fuiſſe huius edicti capita, eorumque poſteriore de delictis conſciis parente vel domino commiſſis actum eſſe, diſcimus ex VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 2. pr. D. de noxal. action.* vbi et ſententia huius paragraphi habetur.

h) *Sciente.*] SCIENTE altero factum dicitur, quod quis non prohibuit, ſi vel maxime non iuſſerit. VLPIAN. *Lib. XVIII. ad Edict. l. 1. §. 1. D. de noxal. act.* Quid ſi ſeruus communis, ſciente alterutro deliquerit? De ea quaeſtione agit PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 10. l. 17. pr. §. 1. D. de noxal. act.* qui et alibi disquirit, quid iuris ſit, ſi ſeruus, quem tibi commodaueram, furtum fecerit? PAVLL. *ibid. l. 22. D. commod.* itemque ſi damnum tibi datum ſit a ſeruis meis, in aedibus, tibi a me locatis, vel ſi ſeruos ipſos, qui tibi nocuere, locauerim. IDEM *ibid. l. 45. D. locat. conduct.*

a) FINIVM REGVNDORVM.] Quum hic nouos Commentariorum libros auſpicati ſint VLPIANVS, PAVLLVS, IVLIANVS: CAIVS vero

(VLPIAN. LIB. XIX. PAVLL. LIB. XXIII. IVLIAN. LIB. VIII.)

FINIVM REGVNDORVM b) si agetur

vero tria illa iudicia diuisoria ac duplicia adhuc *Libro VII.* exposuerit: dubitari non potest, quin iudicia illa actiones noxales in Edicto quam proxime exceperint. Nec ratio fuit ab ordine in Pandectis inter iudicia illa obseruato discedendi. Ipsius Edicti, quod iam Ger. Noodt restituere conatus est, *in Comm. ad Pand. p. 233.* rationem mox reddemus: iam obseruamus CAIVM *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 13. D. de iudic.* et *l. 2. §. 1. D. commun. diuid.* in antecessum de tribus istis iudiciis notasse, in iis quaeri, quis actor intelligatur, quia par omnium videatur caussa: sed magis placuisse, eum videri actorem, qui ad iudicium prouocarit.

b) FINIVM REGVNDORVM.] Originem debet hoc iudicium XII Tabulis, quae quinque pedum semitam, seu spatium, intra fundos relinqui iusserant, quod et μεθόρια, seu limitare iter dicebatur, ceu pluribus ostendit Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. Tabul. p. 132.* Idem spatium quinque pedum et lex Mamilia, quae de finibus lata fuerat, probauerat. Qua de re Flaccus Sicul. *de condit. agror. p. 8. edit. Goes. Signantur* (arbores finales,) *vtrimque, id est, ex vtraque possessione* INTRA PEDES QVINQVE, *vt Legis Mamiliae commemoratae locum habeant.* Itemque Aggenus Vrbic. *in Frontin. de limitib. agror. p. 53. De fine enim* LEX MAMILIA QVINQVE (*aut sex*) PEDVM) *latitudinem vel iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, quod vsucapi non potest.* Vbi verba: *aut sex*, parenthesi inclusa, expungenda esse recte monet Goesius *in not. p. 149.* Frontinus porro *ipse de limitib. agror. p. 40. De rigore controuersia est finitimae conditionis, quoties inter duos pluresue terminos ordinatos, siue quae alia signa, secundum* LEGEM MAMILIAM QVINQVE PEDES *agitur.* Denique Simplicius *p. 83. Lex Mamilia fini latitudinem praescribebat, de qua lege iurisperiti adhuc habent quaestionem, neque antiqui sermonis sensus proprie explicare possunt,* QVINI PEDES *latitudo dati sint, an in tantum quisque.* Erat ergo hoc spatium vel limitare iter inter fundos, et in ipsis finibus, *non quaquauersus circum fines*, ceu sibi persuaserat Franc. Hotoman. *in Epit. Digest. tit. fin. regund.*

regund. notatus ideo a Guil. Goesio *in Not. ad Sic. Flacc. p. 129.* Et horum quidem quinque pedum nulla olim erat vsucapio, quemadmodum iam ex Aggeni Vrbici loco vidimus, et in hoc quoque vtrique legi, Decemuirali et Mamiliae inter se conuenit, eodem obseruante Goesio *p. 191.* et ante eum Andr. Alciato *de quinque ped. praescript. Tomo III. Oper. p. 345.* Si quando ergo de his quinque pedibus oriebatur controuersia, quod imminuti esse ab alterutro vicinorum dicerentur, ea vocabatur *controuersia finalis* vel *de finibus*, eaque terminanda erat iudicio finium regundorum, nulla obstante vsucapione. Sin de ipso agro lis incideret, erat haec *controuersia de loco*, et tunc res non ad agrimensores et arbitros, sed ad Praetorem pertinebat. Postea, quamuis vsucapioni locus non esset in quinque illis pedibus: inualuerat tamen consuetudo, vt longissimi temporis praescriptione adquiri posse crederentur. Verum et id mutandum existimabant Valentinianus, Theodosius et Arcadius Augusti *l. 4. C. Theod. fin. regund.* quam legem difficillimam, et vix cuiquam intellectam operose exposuit et a Iac. Gothofredi ψευδερμηνείᾳ vindicauit Goesius *ad Script. de limitib. p. 192.* Denique quum Iustinianus *l. 3. C. fin. reg.* vt spatio illi quinque pedum triginta annorum possessione praescribi posset, denuo indulsisset: spatium istud sensim penitus abolitum est, et fines facti sunt lineares, de quibus itaque regundis quotidianae quaestiones nascuntur. Ceterum hoc finium regundorum iudicium cum olim, tum hodie, ad praedia tantum rustica pertinet, neque interest, siue riuus priuatus, siue arbores intercedant, modo via publica non interueniat. Praedia enim vrbana *vicina* quidem, at non *confinia* adpellantur, adeoque nec in illis huic iudicio locus est. VLPIAN. *Lib. XIX. ad Edict. l. 2. pr. D. fin. regund.* PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 4. §. 10. 11. l. 6. D. eod. tit.* Id quod etiam dicendum de fundo communi, de quo itidem inter socios non potest accipi iudicium. PAVLL. *ibid. l. 4. §. 6. 7. D. eod. tit.* Contra iudicium finium regundorum manet, quamuis socii communi diuidundo egerint, vel alienauerint fundum. IVLIAN. *Lib. VIII. Digest. l. 9. D. eod. tit.* Nihil denique interest, inter duos an plures fundos hoc iudicium accipiatur, itemque vectigales sint agri, an vsufructuarii, an oppignorati. PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 4. §. 8. 9. D. finium regund.*

 c) Si

tur c) inter confines: arbitros d) dabo, vt fines eorum arbitratu regantur. e)

§. I. Item ſi quid damni datum factumue erit, ſiue quid eo nomine alicui aberit, aut ad eum peruenerit, id praeſtari iubebo. f)

TIT.

c) *Si agetur.*] Quam actionem *eſſe perſonalem, licet pro vindicatione rei ſit*, id eſt, *mixtam*, obſeruat PAVLL. *ibid. l. 1. D. fin. regund.* Eadem enim paene loquendi figura alibi quoque vſus Paullus, iudicium communi diuidundo magis ex re, quam ex perſona ſocii naſci, ait. *l. 29. D. commun. diuid.*

d) *Arbitrum.*] In iudicio finium regundorum arbitri dabantur, et ex lege quidem XII. Tabularum tres: ex lege, Mamilia, quam et Praetor obſeruaſſe videtur, vnus tantum. Ita enim intelligendus videtur locus Ciceronis *de Legib. Lib. I. cap. 21. Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus, in qua quum vſucapionem XII Tabulae inter quinque pedes eſſe voluerunt, depaſci veterem poſſeſſionem Academiae ab hoc acuto homine non ſinemus, nec* MAMILIA LEGE SINGVLI, *ſed ex iis* (XII Tabulis) TRES *arbitri fines regemus*. De cuius loci vera ac genuina lectione ac ſenſu multa diſputant Alciatus, Cuiacius et alii, quae videri poſſunt apud Turnebum *in Aduerſ. IV, 24.* Gruter. *ad Cicer. ibid.* et Goeſium *in Not. ad Agrimenſ. p. 191.*

e) *Regantur.*] Dirimendi ergo fines: quod vbi fieri non poteſt, adiudicatione et condemnatione dirimenda controuerſia, id quomodo fieri debeat, pluribus exſequuntur VLPIAN. *Lib. XIX. ad Edict. l. 2. §. 1. D. fin. regund.* CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 3. D. eod. tit.* et PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 4. princ. et §. 5. D. eod.*

f) *Praeſtari iubebo.*] Nam in hoc iudicio et eius habetur ratio, quod intereſt, nec non in bonae fidei poſſeſſore fructuum poſt litis conteſtationem perceptorum, quum a malae fidei poſſeſſore et ante litis conteſtationem percepti recte condicantur. PAVLL. *Lib. XXII. ad Edict. l. 4. §. 1. 2. D. fin. regund.* Aliquando et contumacia rei in ſuccidenda arbore, vel aedificio in finibus poſito deponendo, aliquando et crimen exarati deiectiue termini inter-

TIT. XLV.

FAMILIAE ERCISCVNDAE. a)

FAMILIAE ERCISCVNDAE b) si agetur, inter coheredes interuenit, eoque casu iudex, qui de criminibus, idem et de finibus cognoscit. PAVLL. *ibid. l. 4. §. 3. 4. D. fin. regund.*

a) FAMIL. ERCISCVNDAE.] Ordinis rationem quum iam in antecedente titulo reddiderimus, quaestioni huic iam quidem non immoramur. Ipsum Edictum iam recte restituit Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. p. 237.* adeo, vt quidquam in eius formula immutare non fuerit necesse, quia omnia proba et solida esse, ex ipsa fragmentorum comparatione didicimus. Illud addo, Edicti de familiae erciscundae iudicio mentionem facere Seuerum et Antoninum AA. *in l. 3. C. famil. ercisc.* vbi Rufo cuidam rescribunt: *Aduersus coheredes tuos diuidundae hereditatis iudicio secundum* IVRIS FORMAM *experire. Iudex datus, si quid a coherede etiam tuae portionis ex hereditate sublatum fuerit probatum, factis adiudicationibus secundum* IVRIS FORMAM *eum tibi condemnabit.* Iuris enim formam hic nihil esse aliud, quam edictum Praetoris, in Historia Edicti luculenter demonstrasse videmur.

b) FAMILIAE ERCISCVNDAE.] Verba haec sunt antiqua et legitima, quae Praetorem seruasse, vix dubito, quia rubricae FINIVM REGVNDORVM, FAMILIAE ERCISCVNDAE, et COMMVNI DIVIDVNDO non minus exprimere videntur verba edicti initialia, quam illae: QVOD METVS CAVSSA, QVORVM BONORVM, VT LEGATORVM, et similes. De *Φράσει* eiusque Latinitate non repetemus, quae fuse disputarunt Vossius *in Etymol. voc. erciscere* Salmas. *in Exercit. Plinian. p. 891.* et V. C. Petr. Burmannus *ad Petron. Cap. CXLI.* Quid enim attinet fluctus in simpulo mouere, quum Festus *in Erctum p. LV.* diserte scribat: ERCTVM CITVM *fit inter consortes, vt in libris legum Romanarum legitur:* ERCTVM *a coërcendo dictum, vnde et* ERCISCVNDAE *et* ERCISCI. CITVM *autem est vocatum a ciendo.* Quid clarius, quaeso, quam *τὸ erciscere* esse vocabulum iuridicum ex verbis ERCTVM CITVM, quibus Decemuiri in XII. Tabulis

redes c) arbitros d) dabo, vt eorum arbitratu res singulis adiudicentur. e)

§. I.

bulis vsi sunt, formatum? Quis non videt, *erctum* veteribus idem fuisse, ac totum, vel indiuisum, et quasi coërcitum suis finibus? *Ciere* autem significare diuidere, iam pridem obseruauit Seru. ad Virgil. *Aeneid VIII. p. 642.* Itaque *familiam erciscere* erit hereditatem adhuc pro indiuiso possessam diuidere inter coheredes, ipsumque *erctum citum* διάιρεσις τῶν ὑπαρχόντων, vti vetus glossa habet: vt mirum sit Salmasium *in Exercitationibus Plinian. p. 1262. sequ.* huius φράσεως originem referre ad Tribonianum, quae totidem verbis apud Cicer. *pro Caecin. Cap. VII.* aliosque veteres occurrit. Haec de verbis. Ipsum familiae erciscundae iudicium ex legibus XII. Tabularum descendere ad hunc locum obseruat CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 1. pr. D. h. t.* simulque monuit §. *1.* familiae erciscundae inter se agere coheredes, vbi VLPIAN. *Lib. XIX. ad Edict. l. 2. pr. D. eod.* addit, nihil interesse, ex testamento quis heres sit, an ab intestato, vel lege quacumque. Generatim enim eorumdem hereditatem diuidi posse, quorum peti possit. Attamen inter hoc iudicium et hereditatis petitionem permultum nihilominus interest, siquidem non possumus persequi per hereditatis petitionem, quod iudicio familiae erciscundae persequimur. IVLIAN. *Lib. VIII. Digest. l. 7. D. si pars hered. pet.* Vnum tamen aduersus alterum familiae erciscundae agere, et ab hoc rursus hereditatis petitione pulsari posse, elegante specie ostendit IVLIAN. *ibid. l. 51. §. 1. D. fam. erciscund.*

c) *Inter coheredes.*] Hic prolixe disquirunt veteres, quinam accipere hoc iudicium possint? quaenam res in illud veniant? an et nomina, mala venena, libri improbatae lectionis, tabulae et instrumenta hereditaria? Quo pertinent fragmenta VLPIANI *Lib. XIX. ad Edict. l. 2. §. 2. 3. 4. 5. l. 4. l. 6. l. 8. l. 10. D. famil. ercisc.* CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 3. et l. 5. D. eod. tit.* PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 9. et l. 11. D. eod.* Sic porro quaerunt, an et fructus ad hoc iudicium pertineant? VLPIAN. *Lib. XIX. ad Edict. l. 12. l. 14. l. 16. pr. §. 1. 2. 3. D. eod. tit.* PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 15. D. eod.*

§. I. Item si quid damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id praestari iubebo. f)

TIT.

D. eod. tit. itemque an damna et lucra? VLPIAN. *ibid. l. 16. §. 4. ad fin. l. 18. l. 20. l. 22. l. 24. D. eod. tit.* CAI. *ibid. l. 17. l. 19. D. eod. tit.* PAVLL. *ibid. l. 21. l. 23. l. 25. pr. et §. 1. et sequ. vsque ad §. 19. D. eod. tit.* IVLIAN. *Lib. VIII. Digest. l. 57. pr. D. eod.*

d) *Arbitrum dabo.*] *Arbitri familiae erciscundae* mentionem fieri animaduertimus apud IVLIAN. *Lib. VIII. Digest. l. 51. pr. D. famil. ercisc.* Papinianum *l. 57. D. eod. tit.* et Vlpianum *l. 43. D. eod. tit.*

e) *Adiudicentur.*] Officium iudicis circa hanc actionem eleganter describit Iustinianus *§. 4. Inst. de offic. iudic.* vbi fere simul totius edicti sententiam habes, quam pluribus illustrant PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 25. §. 20. 21. 22. l. 27. l. 56. D. famil. ercisc.* CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 26. l. 28. D. eod. tit.* Ceterum hereditatem etiam augent serui, post mortem testatoris ab hoste reuersi. VLPIAN. *ibid. l. 43. D. ad leg. Falcid.* nisi a testatore sint manumissi, quod fieri potest, licet nec testamenti nec mortis tempore testatoris, sed hostium, fuerint. VLPIAN. *ibid. l. 30. D. de manumiss. testam.* An et oues a lupis ereptae, et ab alio vindicatae, ad hereditatem pertineant, eleganter disputat VLPIAN. *ibid. l. 44. D. de adquir. rer. domin.* De nominibus adhuc obseruat IVLIAN. *Lib. VIII. Digest. l. 3. D. de condict. sine causs.* quod coheres, sine caussa obligatus, incerti condictione consequi possit, vt liberetur.

f) *Iubebo.*] Quae ad huius paragraphi probationem faciunt, iam supra occupauimus *ad litt. c.* Nos adhuc corollarii loco addimus, apud multos populos inter duos, familiam erciscentes, maiori natu ius faciendi partes; minori ius ex portionibus istis alterutram optandi, concessam esse. Ita sane cautum *Iure prou. Saxon. Lib. III. art. XXIX.* Ita et plurium non modo Germanicarum, sed et aliarum quoque ciuitatum gentiumque statutis et moribus inualuit, de quibus Carpzou. *Part. III. Const. XV. defin. 8.* Bets. *de statut. et pact. famil. illustr. Cap. IV. §. 10. sequ.* Aemil. Ferret. *Consil. 1.* Costal.

im

TIT. XLVI.
COMMVNI DIVIDVNDO. a)

COMMVNI DIVIDVNDO b) si agetur, c) inter eos, quorum

in l. 1. D. fam. erciſc. Anton. Faber *in Codic. eod. tit. decad. II.* Christin. *Vol. II. Deciſ. CLXXX.* Guid. Papa *Quaeſt. CCLXXX.* et alii. Quamuis vero recte Hertius *Paroem. iur. I, 24. p. 433.* obseruet, id nec ex diuino iure, locoque *Geneſ. XIII, 9.* vnde hanc consuetudinem repetunt Augustin. *de Ciuit. Dei XVI, 20.* et Ambros. *de Abraamo I, 3.* nec non ex *Concilii Africani Can. LXXXV. Lat.* decerptoque inde *c. 1. X. de paroch. et alien. parochian.* vbi alii id ius sibi reperisse videntur, promanasse: certum tamen est, ob insignem aequitatem illud iam antiquis tum in hereditatis, tum in aliarum rerum diuisione placuisse, eiusque vestigia exstare non modo apud vtrumque Senecam *Declam. VI, 1.* et *de Benef. V, 16.* verum etiam in iure nostro *l. 1. C. de his, qui ſe defer. l. 2. C. de metat. et epidem. l. 2. C. quando et quib. quart.* Qua de re plura habent Cuiac. *Obſeru. XIII, 24.* Forner. *Rer. quotid. V, 22.* Grot. *ad Geneſ. XIII, 9.* Vinn. *Quaeſt. Select. I, 34.* Gonz. Tellez *Comment. ad Decretal. III, 29. 1. p. 573. Tom. III.* Sed, si quid huiusmodi apud Romanos quoque inualuerat, id tantum in domestica rerum hereditariarum diuisione obseruabatur. Nam vbi semel ad diuisionem prouocatum fuerat, res iam vel iudicis arbitrio, vel sorte dirimenda erat. *l. 4. l. 5. D. fam. erciſc. l. 2. C. quand. et a quib. quart. §. 4. Inſt. de offic. iudic.*

a) DIVIDVNDO.] Ordinis rationem iam ad superiores titulos reddidimus. Sententiam ex legibus huius tituli prioribus, nec non ex *§. 3. Inſt. de obligat. quae quaſ. ex contr. §. 5. Inſt. de offic. iudic.* et *§. 20. Inſt. de action.* denique ex Isidor. *Orig. V, 25. p. 931.* restituit V. C. Ger. Noodt *in Comm. ad Pand. p. 242.*

b) COMMVNI DIVIDVNDO.] Hoc iudicio ideo fuit opus, quia pro socio actio magis ad personales inuicem praestationes pertinet, quam ad communium rerum diuisionem. PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. D. h. t.*

c) *Si agetur.*] Quod fieri non potest, nisi res [illegible] communis. PAVLL. *ibid. l. 1. D. h. t.* Nec interest, cum societate, an sine

rum res communes esse dicentur, arbitros dabo, quorum arbitratu res communes diuidantur. d)

§. I. Item si quid in his damni datum factumue erit, siue quid eo nomine cui aberit, aut ad eum peruenerit, id ei praestari iubebo. e)

TIT.

sine ea res communis sit. CAI. *Lib. VII. ad Edict. prouinc. l. 3. pr. D. eod. tit.* Perinde etiam est, siue omnes, siue quidam ad diuisionem prouocent. An vero et locus huic iudicio sit inter heredem et legatarium, si incertum sit, an Falcidia detrahenda, disquirit PAVLL. *ibid. l. 8. §. 1. D. eod. tit.* Plures quoque huiusmodi quaestiones, qui et super quibus rebus possint hac actione experiri, ex instituto tractat VLPIAN. *Lib. XIX.* (ita enim legendum pro *Lib. XXI.*) *ad Edict. l. 7. D. comm. diuid.*

d) *Diuidatur.*] In hoc iudicio nihil peruenit vltra diuisionem rerum ipsarum, quae communes sunt, et si quid in his damni datum factumue est, siue quid eo nomine abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. In arbitratu tamen suo arbiter pactis sociorum non minus, quam in duobus praecedentibus iudiciis stabit. *l. 3. pr. §. 1. D. commun. diuid.* Pertinet vero hoc iudicium ad diuisionem rerum corporalium, non hereditatis, etiam putei, si solum eius commune, immo et ad diuisionem rerum, quae, facta inter socios diuisione, in communione manserunt. VLPIAN. *Lib. XIX. ad Edict. l. 4. pr. §. 1. 2. D. commun. diuid.* Ceterum et hic locus est adiudicationi, etiam tali, vt vnus proprietatem, alter vsumfructum consequatur. VLP. *ibid. l. 6. §. 10. 11. D. eod. tit.*

e) *Iubebo.*] Itaque et hoc edictum etiam ad praestationes personales, veluti ad impensas in rem communem factas, itemque ad fructus ab vno sociorum ex re communi perceptos pertinet, qui peti possunt, etiamsi fundus communis alienatus sit. VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 3. 4. l. 6. pr. §. 1. 2. 3. 4. D. commun. diuid.* IVLIAN. *Lib. VIII. D. l. 24. D. eod. tit.* Immo et ad accessiones, VLPIAN. *ibid. l. 6. §. 4. 5. sequ. vsque ad §. 12.*

TIT. XLVII.

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR. a)

(VLPIAN. §. 12. D. eod. tit. et reliqua lucra, CAI. *Lib. VII. ad Edict. prou. l. 7. D. eod. tit.* denique et ad damna, PAVLL. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 8. §. 2. 3. 4. l. 10. pr. §. 1. D. eod. tit.* vbi et §. 2. arbitrum instruit, quid in eo iudicio circa aestimationem pretii rerum et euictionem obseruare teneatur.

a) *Per inficiationem duplentur.*] Hactenus inoffenso pede, et non amisso filo Ariadnes progredi in hoc labyrintho licuit; iam eo loco sumus, vt quocumque nos vertamus, *inexplicabiles vias, ambagibus huc illuc remeantibus, sed continuo anfractu et saepe reuocatis porticibus ancipites,* (quod de Labyrintho Aegyptio dixit Pompon. Mela *de Sit. orb. I, 9.*) animaduertere nobis videamur. Iac. Gothofred. in *Serie Edicti perp.* quum obseruasset, VLPIANVM *Lib. XX. ad Edict. l. 7. D. commun. diuid.* adhuc de illo iudicio diuisorio ex instituto disserere: eum duobus *libris XIX. et XX.* de tribus illis iudiciis, *finium regundorum, familiae erciscundae et communi diuidundo* egisse, LIBRVM autem XXI. actionibus, *si iudex litem suam fecisse dicatur*, et *fraudatoriis* eum destinasse existimat, quia ad priorem *l. 15. D. de iudic.* ad posteriorem *l. 30. D. de hered. instit. l. 44. D. ad leg. Falcid. l. 42. D. de oblig. et act. l. 33. D. de verb. signif.* et *l. 134. D. de reg. iur.* ex hoc ipso Libro XXI. decerptae, manifesto pertineant. Sed multa hic coniecturae refragari, re ipsa expertus sum. Primo enim inter fragmenta, quae ex Lib. XXI. VLPIANI supersunt, vnicum, puta *l. 7. D. commun. diuid.* ad iudicia diuisoria referri potest. Reliqua omnia de aliis iuribus agunt, quae nihil habent cum illis commercii. Deinde pleraeque aliae leges, quae ex PAVLLI *Lib. XXIV.* CAII *Lib. VIII.* et IVLIANI *Lib. IX.* supersunt, itidem de plane aliis iuris capitibus agunt, vt paucissimae duobus illis titulis, *de iudice litem suam faciente*, et *actionibus fraudatoriis* accommodari possint. Denique vix excogitari poterit ratio, cur praetor in tanto breuitatis studio actum agere, et Edictum *de iis, quae in fraudem creditorum facta,*

cta, hic propositum sub finem Edicti repetere voluerit. Quod sane factum esse, satis adparet ex VLP. *Lib. XVI. ad Edict. l. 1. l. 3. l. 6. D. quae in fraud. credit.* et PAVLLI *Lib. XLII. l. 7. l. 9. D. eod. tit.* Hinc in alia omnia hic iuit Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p. 126.* coniecitque, post iudicia diuisoria quaedam in Edicto fuisse *de actionibus propter inficiationem crescentibus*, et de *beneficio diuisionis*, quod fideiussoribus ex Epistola D. Hadriani competere nouimus, cui ipsi coniecturae quoque quaedam veterum interpretum fragmenta, sed non omnia tamen suffragantur. Denique Io. Goeddeus *in Comment. ad tit. D. de verb. signif. p. 421. 429. et 432.* post iudicia diuisoria, hac edicti parte actum a praetore existimat *de praetoriis stipulationibus*, quibus interueniente satisdatione cauetur, *rem saluam fore, iudicatum solui*, etc. item *de mora, de litis contestatione*, immo fortassis etiam *de tutoribus*. Quam tamen viri doctissimi diuinationem vel ideo minus probabilem dixeris, quia de praetoriis stipulationibus praetorem sub finem demum Edicti, et de reliquis quoque capitibus vel plane non, vel aliis certe locis, edixisse nouimus. In tantis itaque anfractibus quem exitum nos, praeuia diuturna ac seuera meditatione inuenisse nobis videamur, paucis dicemus, si nobis operam dare volueris. *Primum* obseruauimus, nulla parte Edicti pluribus mendis laborare legum inscriptiones, quam in hac, quae iam prae manibus est. Sane, quae ex CAII *Lib. VIII. ad Edict. prouinc.* esse feruntur *l. 1. et l. 3. D. de gradib. et adfin.* manifesto sunt ex eiusdem *Lib. XVII.* mendumque hoc ipse Iac. Gothofredus in *Comm. ad tit. Digest. de regul. iur. p. 557.* iam pridem obseruauit, qui et *l. 31. D. de mort causs. donat.* quae eamdem inscriptionem praefert, simili in mendo cubare statuit. Sic et, quae ex VLPIANI *Lib. XX. et XXI. ad Edictum* ad nos peruenisse dicuntur, fragmenta non multo integriora videntur. Nam *l. 3. D. de sepulcr. viol.* et *l. 37. D. de regul. iur.* in aliis exemplaribus depromtae dicuntur ex VLPIAN. *Lib. XX. ad Edict.* in aliis plerisque *ex Lib. XXV.* Et *l. 7. D. ad Leg. Pomp. de parricid.* in aliis editionibus ex *Lib. XX.* in aliis ex *Lib. XXIX.* esse dicitur. Porro et *l. 2. D. de cession. bonor.* quae a Iac. Labitto *in Indice* inter fragmenta *Lib. XXI.* VLPIAN. *ad Edict.* refertur, in plerisque, quas euolui, editionibus desumta esse dicitur ex *eiusd. Lib.*

(VLPIAN. LIB. XX. PAVLL. LIB. XXIV. CAI. LIB. VIII. IVLIAN. LIB. IX.)

Si ex caussa iudicati, b) vel ob id, quod incendii, ruinae, naufra-

Lib. XXI. non *ad Edict.* sed *ad Sabinum.* Postremo etiam, quae vulgo ex PAVLLI *Lib. XXIII. ad Edict.* citatur, *l. 32. D. de verbor. signif.* in Codice Florentino ex *Lib. XXIV.* depromta dicitur, quo etiam omnino pertinet. Deinde sequestratis fragmentis, quae huc non pertinent, comparatisque inter se reliquis, animaduerti, PAVLLVM *in Receptis Sententiis,* in quibus Edicti ordinem sequutus est, post iudicia illa diuisoria *Lib. I. tit. XIX.* posuisse titulum: *quemadmodum actiones per inficiationem duplentur*, ac deinde *tit. XX.* de *fideiussore et sponsore*, vel potius de competente fideiussoribus beneficio diuisionis. Quumque fragmenta veterum non pauca eo referri posse viderem: dubitare non potui, quin hi ipsi tituli in Edicto a tribus illis diuisoriis iudiciis proximi fuerint, adeoque acutius Iac. Gothofredo hic viderit Hub. Giphanius. Denique quum fragmenta omnia, quae ex VLPIANI *Lib. XXI. ad Edict.* supersunt, ad doctrinas de iudice litem suam faciente, et actionibus fraudatoriis manifesto pertineant: hos titulos proximos fuisse, non abs re existimaui. Nec multum me torsit, quod mihi supra obuerti, argumentum. Sub finem enim Edicti praetor quidem actionem Paullianam, qua in fraudem creditorum alienata reuocantur, proposuit, at hic tantum, quae in fraudem creditorum geruntur, rata se non habiturum, edixisse videtur. Nec insolitum fuit praetori, de vna eademque re diuersis locis diuersa proponere edicta. Quibus positis, seriem Edicti hanc fuisse oportet.

TIT. XLVII. QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR.

TIT. XLVIII. DE DIVISIONIS BENEFICIO INTER FIDEIVSSORES.

TIT. XLVIIII. DE IVDICE LITEM SVAM FACIENTE.

TIT. L. DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT.

TIT. LI. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS.

Primi tituli sententiam PAVLLVS *Recept. Sent. I, 19.* seruasse videtur. Saltim ex instituto ibi actiones, ex quibus lis inficiando crescit, recenset.

b) *Ex caussa iudicati.*] Apud PAVL-

naufragii caussa depositum fuit, c) vel ob legatum per damnationem

PAVLLVM *Recept. Sent. I, 19, 1.* legitur: *iudicati depensi*, quod nihili est. Hinc Cuiacius suspicatur, legendum esse: *iudicati, depositi*, eamque coniecturam adeo probauit Conr. Rittershusio, vt hic eam emendationem in textum recipere non dubitarit. De deposito mox videbimus. Iam de iudicati actione, quam inficiando creuisse, vel ex loco Ciceron. *pro Flacco Cap. XXI.* patet, vbi Cicero: *Frater meus*, inquit, *pro sua aequitate prudentiaque decreuit, vt si iudicatum negaret, in duplum iret: si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusauit.* Habemus itaque actionem iudicati, ex qua lis inficiando crescit, sed tum demum, si, qui succubuit, negarit, ita esse iudicatum, qualis quaestionis, in foro incidentis, mentio fit in *l. 1. princ. D. quae sent. sine adpell. resc.*

c) *Depositi.*] Ita scripsisse PAVLLVM, primum suspicatum Cuiacium, paullo ante vidimus. At depositi ita generatim meminisse non potuit iurisconsultus, quia actionem depositi aduersus inficiantem in duplum, a Decemuiris inuectam, Praetor Edicto suo iam pridem aboleuerat, et ex solo deposito miserabili, dolo malo negato, actionem in duplum dederat. Ipse PAVLLVS *apud Pariat. Legum Mosaic. et Roman. tit. X. §. 7. Ex caussa depositi*, inquit, *lege XII. Tabularum in duplum actio datur*, EDICTO PRAETORIS *in simplum.* Decemuiris sane fides non aliter constare videbatur, quam si metu contineretur. *Depositum hoc eo magis vindicandum, quod fere secreta sint circa probationem*, ait Quinctil. *Declam. CCXLV.* At Praetor id ad depositum miserabile restrinxit, ex quo lis inficiando duplicatur, teste Iustiniano, *§. 26. Inst. de action.* et *l. 1. §. 1. D. depositi.* quamuis ibi generaliter loquatur Praetor, et non modo inficiationem, sed et quidquid alias dolo malo factum, duplo coërcendum edicat. Nec tamen ideo cum V. C. Ant. Schultingio *iurispr. vet. Anteiust. p. 771.* existimamus, restrictionem ad inficiationem ex iure post Edictum perpetuum inducto esse, quum dolus malus depositarii non possit fere in alio, quam inficiatione, consistere.

tionem relictum, d) vel damnum iniuria datum, e) modumque agri a venditore falso pronunciatum, f) apud me agetur, reo

d) *Damnationem relictum.*] Inficiantem huiusmodi legatum, ad duplum soluendum obligatum fuisse, diserte testantur PAVLLVS *Recept. Sent. I, 19, 1.* et Iustinianus §. *vlt. Inst. de obligat. quae quasi ex contr.* Et quamuis ipse Iustinianus *d.* §. *vlt.* fateatur, se hoc ius mutasse, et constitutione sua ad legata sacrosanctis Ecclesiis et ceteris venerabilibus locis relicta restrinxisse, priusque ex *l. 2. C commun. de legat. et fideicommiss.* satis constet, contra constitutio ipsa de legato sacrosanctis ecclesiis et venerabilibus locis relicto dudum perierit: negari tamen non potest, Digestorum conditores quaedam huius iuris vestigia expressissima reliquisse in *l. 71.* §. *3. D. de legat. I.* et *l. 61. D. ad leg. Falcid.* Ceterum huius iuris ratio non est, quam reddit Merill. *in notis ad* §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* quod heres hoc legatum facilius inficiari potuerit, quam alia, (cur enim heredi perfido sordidoque difficilius fuerit, legatum per vindicationem vel sinendi modo relictum negare?) sed quod a testatore damnatus heres perinde obligari videbatur, ac si sententia iudicis fuisset damnatus. Quum itaque iudicatum inficians in duplum teneretur: aequissimum videbatur, eum quoque, qui perfricta fronte negaret, se a testatore ad praestandum legatum damnatum in duplum condemnari. Viderunt iam hoc Vinn. *in Comm. ad* §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* et Schulting. *in iurispr. vet. anteiust. p. 259. et 650.*

e) *Damnum iniuria datum.*] Diximus ea de re supra *ad Tit. XLIII.* §. *1. sub litt. o.* Et res aliunde nota est. Absurde vero Anianus, vel quisquis interpretamentorum ad PAVLLI *Recept. Sent. I, 19, 1.* auctor est, existimauit, omnes omnino actiones, in quibus lis inficiando crescit, ex lege Aquillia oriri. V. Illustr. Corn. van Bynkersh. *Obseru. Lib. I. cap. 13.*

f) *Falso pronunciatum.*] Debemus et haec PAVLLO, qui non modo *Recept. Sent. I, 19, 1.* sed et *II, 17, 4.* huius antiqui iuris meminit, dum scribit: *Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo eius, quod mentitus est, officio iudicis aestimatione*

reo factum dolo malo inficiante, lis inficiando in duplum crescet. g)

TIT.

ne facta conuenitur. Retinuit haec Praetor ex XII. Tabulis, ex quibus non solum ob modum agri falso pronunciatum, sed ob omne id, quod lingua nuncupatum esset, lis inficiando crescebat. Cicero *de Offic. Lib. III. cap. 16. Quum ex XII. Tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae, qui inficiatus esset, dupli poenam subiret, a iurisconsultis etiam reticentiae poena est constituta.* Sed et hic Praetor, ius antiquum ad casum restrinxit, si venditor falsum agri modum pronunciasset: quamuis PAVLLVS *Lib. XXIV. ad Edict. l. 6. D. si mens. fals. mod. dix.* ea occasione monuerit, perinde esse, siue de itineris latitudine, siue de seruitute immittendi proiiciendique quaeratur, siue aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit. De venditore enim loqui eam legem, quam Digestorum conditores ad mensorem, qui falsum modum dixit, referunt, tam certum videtur, quam quod certissimum.

g) *In duplum crescet.*] Addit PAVLLVS *Recept. Sent. I, 19, 2.* de eiusmodi actionibus pacto decidi, id est, transigi non potuisse, quemadmodum quod ex his caussis per errorem solutum est indebite, repeti non posse scribit Iustinianus, §. *vlt. Inst. de oblig. quae quasi ex contr.* Ideoque existimari posset, Praetorem huic edicto subiunxisse clausulam: *deque his actionibus nec pacto decidi, nec, quod per errorem indebite solutum est, repeti permittam.* Sed eam quidem laciniam huic edicto adsuere non sum ausus. Nam sicuti, quod de transactione circa has actiones prohibita scripsit PAVLLVS, admodum incertum est, vti obseruauit V. C. Ant. Schulting. *in Iurispr. vet. anteiustin. p. 260.* ita posterius non ex Edicto, sed ex interpretatione prudentum est, atque ita intelligenda videntur verba Iustiniani *d. §. vlt. Inst. de obl. quae quasi ex contr. Sic namque* DEFINIERVNT VETERES, *ex quibus caussis inficiando lis crescit, ex his caussis non debitum solutum repeti non posse.* Ita enim describi in iure nostro solent, quae ex responsis et interpretatione prudentum orta sunt. *l. 97. D. de solution. l. 17. D. de furt. l. 1. §. vlt. de peric. et commod.*

TIT. XLVIII.

DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES. a)

Inter plures fideiussores et mandatores, b) qui tempore litis conte-

mod. rei vend. l. 66. §. 2. D. de furt. Conf. Barn. Brisson. *de verb. signif. voce veteres.*

a) DE BENEFICIO DIVISIONIS INTER FIDEIVSSORES.] Quamuis hoc beneficium in iure nostro Epistolae D. Hadriani passim adscribatur: *§. 4. Inst. de fideiuss. l. 26. D. eod. tit. l. vlt. C. de const. pecun.* certissimum tamen est, illud in Edictum recepisse Iulianum. Diserte enim PAVLLVS *Recept. Sent. I, 20, 1. Inter fideiussores*, inquit, EX EDICTO PRAETORIS, *si soluendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuiditur.* Vbi simul Edicti huius sententiam habemus. Ex quo praeterea patet, parum solidam esse coniecturam Cuiacii, qui in *not. ad tit. Inst. de SC. Tertull.* sub Hadriani nomine Antoninum Pium latere suspicatus est. Quomodo enim hic induxisse potuit ius, quod iam Iulianus Edicto inseruerat? Nec *l. 49. §. 1. D. de fideiussor.* probat Antoninum Pium id ius primum reperisse, sed illius meminisse tantum.

b) *Fideiussores et mandatores.*] Horum tantum nominatim in Epistola sua meminerat Hadrianus, quamuis postea ob paritatem rationis id beneficium et cum illis, qui pro aliis constituerant, communicarit Iustinianus *l. vlt. C. de constit. pecun.* Tenentur ergo fideiussores, mandatores et constituentes, qui furti, iniuriarum, vel vi bonorum raptorum actione tenentur. PAVLL. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 29. D. de constit. pecun.* modo iam obligetur principalis, quod dici non potest, si hic aliquid promiserit, quod vel necessario aliquid temporis exigat, antequam praestetur, vel cuius promissi dies nondum venit, quales casus sunt apud VLPIAN. *Lib. XX. ad Edict. l. 60. l. 72. D. de verb. obligat.* PAVLL. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 73. D. eod. tit. l. 1. D. rem pup. salu. fore. l. 1. D. iudicat. solui.* Quum vero inter alia monuisset Paullus, aduersus eos, qui fideiusserint, rem pupilli saluam fore, agi non posse, nisi quum tutelae agi possit, ipse addidit

contestatae soluendo sunt, c) etiamsi singuli in solidum teneantur, obligationem tamen, si id postuletur, d) diuidi permittam.

TIT. XLIX.

SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICATVR.

(VLPIAN. LIB. XXI.)

Si iudex LITEM SVAM FECISSE dicetur, a) in quantum ea

didit IBID. *l. 26. D. de administr. et peric. tut.* cum curatore et protutore et manente administratione agi posse. Quid vero si socius a socio poenam stipulatus sit? Tantum abest, vt tunc, qui poenam promisit, tamquam fideiussor vel constituens teneatur, vt ne pro socio quidem actione conueniri possit, si tantumdem in poenam sit, quantum socii interfuerit. VLPIAN. *Lib. XX. ad Edict. l. 41. D. pro socio.*

c) *Soluendo sunt.*] Res nota est ex *l. 51. §. 1. D. de fideiuss. et §. 4. Inst. eod. tit.* Addimus et hic ex inficiatione periculum imminuisse. Fideiussor enim, negans se fideiussisse, non quidem in duplum condemnabatur, sed hoc beneficio tamen priuabatur. *l. 10. §. 1. D. de fideiussor.*

d) *Si id postuletur.*] Fideiussores ipso iure in solidum teneri, obseruauit etiam PAVLLVS *Recept. Sent. I, 20, 1.* Magis tamen perspicue rem hic exprimit CAIVS *Lib. VIII. ad Edict. prouinc. l. 26. D. de fideiussor. Inter fideiussores non ipso iure diuiditur obligatio ex epistola D. Hadriani, et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit, vel ad inopiam peruenerit, pars eius ad ceterorum onus respicit.* Eodem pertinere videntur fragmenta VLPIANI *l. 27. D. de fideiuss.* et PAVLLI *l. 28. D. eod. tit.* Quamuis enim illa ex aliis commentariorum libris petita dicantur, persuasissimus tamen sum, prius ex VLPIANI *Lib. XX.* (non XXII.) posterius ex PAVLLI *Lib. XXIV.* (non XXV.) esse.

a) SVAM FECISSE *dicetur.*] Antiqua loquutio, et non modo in legibus nostris, verum etiam apud veteres scriptores passim obuia. Cic. *de Orat. II, 75. Quid si, quum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare*

ea de re aequum religioni iudicantis videbitur, poenam sustinebit. b)

TIT. L.

DE HIS, QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FIVNT. a)

Si

ferare iracundia, caussam relinquas, nihilne noceas? Et Titius *in Oratione pro lege Fannia* apud Macrob. *Saturn. II, 12. Inde ad comitium vadunt, ne litem suam faciant.* Ex quibus simul patet, non modo iudices, sed et patronos, qui caussas male orabant, litem suam fecisse visos esse, et illos quidem non modo male et imperite iudicantes, sed et ad comitium in tempore non venientes, sicuti ex Macrobii loco recte collegit Grotius *in Florum spars. ad tit. Inst. de obligat. quae quasi ex del. nasc. p. 72.* In primis tamen litem suam fecisse dicebatur iudex, qui perperam iudicauerat, idque videntur quibusdam exemplis illustrasse veteres. Sic e. g. litem suam faceret iudex, condemnans tutorem, qui per absentiam, valetudinem, vel aliam iustam caussam auctor fieri non potuit: PAVLL. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 10. D. de auctor. tutor.* vel ex interdicto vnde vi tertium possessorem: PAVLL. *ibid. l. 7. D. de vi et vi armat.* Nec magis ferendus esset iudex, absoluens donatarium, a quo, quod mortis caussa donatum erat, donator poenitens repetit. VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 30. D. de mort. causs. donat.*

b) *Poenam sustinebit.*] Ita Iustinianus in *pr. Inst. de oblig. quae quasi ex delict.* At VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 15. D. de iudic.* ad hunc locum obseruat, *primo*, ob filium etiam familias, qui litem suam fecerit, patrem teneri, sed peculiotenus tantum: *deinde*, eam poenam arbitrariam locum dumtaxat habere, si per imprudentiam male iudicatum sit, non si dolo malo, siquidem tunc iudex ipsam litis aestimationem praestare cogendus sit.

a) *Creditorum fiunt.*] Quum de iis, quae in fraudem creditorum fiunt, actum hic esse, tot veterum interpretum fragmenta neminem dubitare patiantur, et tamen longe inferius praetor eadem de re egerit, actionemque Paullianam, ad id, quod alienatum

tum

Si quis seruos b) in fraudem creditorum, c) vel QVO MINVS iis SOLVATVR, d) manumittere, vel res, iura, ACTIONES,

tum fuerat, reuocandum comparatam, proposuerit: verosimile profecto est, discrimen aliquod inter hoc et illud inferius caput fuisse. Fragmenta vero dum inter se comparamus, animaduertere nobis videmur, hoc capite actum esse etiam de manumissionibus, in fraudem creditorum factis, quae ex lege Aelia Sentia ipso iure nullae sunt: *pr. Inst. qui et ex quib. causs. manum. non poss. l. 5. pr. D. qui et a quib. manum. lib. non fiunt. l. 16. §. 2. l. 27. pr. l. 29. pr. D. eod. tit.* quum reliqua alienata, de quibus infra, tantum actione Paulliana reuocentur. Deinde infra actum videtur de clam alienatis, hic de palam alienandis, nec dubium est, quin praetor rogatus iurisdictione sua subuenerit creditoribus, qui in fraudem sui quid fieri conquerebantur.

b) *Seruos.*] Est hoc ius ex Lege Aelia Sentia, de eaque permulta notauimus *in Antiquit. Rom. I, 6.* Notum est, in fraudem creditorum eum videri manumittere, qui et consilium fraudandi habeat, et facta manumissione desierit soluendo esse: ac proinde non videri contra legem agere dominum, qui, quum soluendo non sit, seruum suum cum libertate instituat heredem, vt liber fiat, heresque ei solus et necessarius. *§. 1. Inst. qui et ex quib. causs. manum.* Cui addit VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 30. D. de hered. instit.* et pignori obligatum seruum necessarium domino posse fieri ex rescripto Seueri Imp. si paratus sit, prius creditori satisfacere: modo omnino liberet creditorem, quamuis pignori in eam caussam non datus sit. Qui enim pignori plures res accepit, non cogitur prius liberare, quam accepto vniuerso debito. VLPIAN. *ibid. l. 19. D. de pignor.* Eodem pertinet *ibid. l. 44. D. ad leg. Falcid.*

c) CREDITORVM.] Hinc ex instituto hic quaerunt veteres, quis sit creditor, vtrum et is, cui sub conditione legatum, quamuis pendeat conditio? an is demum, qui ciuilem habet actionem? VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 42. D. de oblig. et act.* itemque an et is, cuius procurator pecuniam creditam iam recepit? PAVLL. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 24. D. de negot. gest.*

d) SOLVATVR.] Verba haec edicta-

NES, e) PALAM f) alienare volet, g) ego id fieri vetabo. h)

TIT. LI.

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS. a)

(VLPIAN.

edictalia fuisse patet PAVLLI *Lib. XXIV. ad Edict. l. 32. D. de verb. signif.* vbi illa ita explicantur: MINVS SOLVTVM *intelligitur, etiamsi nihil esset solutum.*

e) ACTIONES.] Id quoque vocabulum τυπικὸν, de quo PAVLL. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 34. D. eod. tit.* ACTIONIS *verbo et persequutio continetur.* Quomodo differant actiones et persequutiones, iam ab aliis obseruatum. Vide tu Io. Goedd. *ad tit. D. de verb. signif. l. 10. et l. 34.*

f) PALAM.] Hoc quoque vocabulum est τυπικὸν, de quo VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 33. D. de verb. signific.* PALAM *est coram pluribus.*

g) *Alienare volet.*] Alienatio ergo fieri debet. Nam non fraudantur creditores, quum quid non adquiritur a debitore. VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 134. D. de regul. iur.*

h) *Fieri vetabo.*] Id est, non addicam libertatem, si quis per vindictam manumissurus est, neque actionem dabo venditori ad petendum pretium, nec emtori ad consequendam rem alienatam, si intercesserint creditores, idque in sui fraudem factum dixerint. Neque quidquam videri potest aequius, *quia nemo ex suo delicto debet meliorem facere conditionem suam.* VLPIAN. *Lib. XXI. ad Edict. l. 134. §. 1. D. de regul. iur.*

a) *Interrogatoriis actionibus.*] Proximam hanc fuisse materiam, viderunt omnes, qui de edicti perpetui serie fuere solliciti, idque et tot veterum fragmenta satis demonstrant. Egit enim de istis interrogationibus VLPIANVS *Lib. XXII.* PAVLLVS *Libro XXV.* (quamuis ex eo fragmentum, quod huc pertineat, nullum exstet,) CAIVS adhuc eodem *Libro VIII.* CELSVS *Libro V.* et IVLIANVS denique, ex quo itidem fragmentum nullum, quod ad hunc titulum referendum sit, exstat, *Libro IX.* Nec Edicti huius sententia admodum obscura est, quum et verba quaedam τυπικὰ exstent, et reliqua ex *tit. D. de interrogat. in iur. fac.* notissima sint. Egregiam tamen hic nobis operam

(VLPIAN. LIB. XXII. PAVLL. LIB. XXV.)

QVI IN IVRE INTERROGATVS b) RESPONDERIT,

operam iam nauauit V. C. Ger. Noodt. *in Comment. ad Pand. h. t. p. 251.*

b) IN IVRE INTERROGATVS.] Edictum de interrogationibus ideo praetor propofuerat, quia fciebat, difficile effe ei, qui heredem bonorumue poffefforem conuenit, probare, aliquem effe heredem bonorumue poffefforem. VLPIAN: *Lib. XXII. ad Edict. l. 2. D. de interrog. in iur. fac.* Toties itaque reus in iure interrogandus eft, qua ex parte heres fit, quoties dubitat actor, qua ex parte is, quocum agere velit, heres fit. Quemadmodum enim in rem acturo, ne actum agat, aliquando opus eft actione praeparatoria ad exhibendum, maxime propter vindicationem inducta. *l. 1. D. ad exhibend.* ita interrogatio tunc neceffaria, quum in perfonam eft actio, et certum petitur, ne fcilicet, dum ignorat actor, qua ex parte aduerfarius defuncto heres exftiterit, *plus petendo cauffa cadat.* Ita legenda vltima verba CALLISTRATI *Lib. II. Edict. monit. l. 1. princ. D. eod. tit.* quae Digeftorum conditores ita interpolarunt: *ne interdum plus petendo aliquid damni fentiat*, quia nimirum iam a Zenonis Imp. temporibus rigidum iftud ius de pluris petitione aliquantum fuerit mitigatum. Raeuard. *Varior. III, 14.* Quum itaque ex hoc CALLISTRATI fragmento difcamus, actionibus interrogatoriis tantum eo cafu, quo certum petebatur, locum fuiffe, facile iam reddes rationem, cur de certi incertique ftipulationibus ad hunc locum ex inftituto difputent VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 75. D. de verb. obligat.* et CAI. *Lib. VIII. ad Edict. prouinc. l. 74. D. eod. tit.* Ne vero fruftra interrogaretur reus, praetor eum adftringebat ex fua in iudicio refponfione, vt vel confitendo vel mentiendo fefe oneraret. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 4. pr. D. de interrogat. in iur. fac.* Ceterum edictalia effe verba: QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, obferuat idem VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. eod. tit.* vbi illud IN IVRE ita interpretatur, apud magiftratus populi Romani, vel praefides prouinciarum, *vel alios iudices,* (non pedaneos quidem, quia quod apud iftos fiebat, non dicebatur in iure, fed in iudicio fieri,

DERIT, c) QVA EX PARTE HERES, bonorumue posses-
sor

fieri, sed duumuiros iuri dicundo in municipiis, qui et ipsi vocantur iudices, *l. 4. C. de defens. ciuit.* Ius enim eum solum locum esse, vbi iuris dicundi vel iudicandi gratia consistant magistratus, siue domi, siue in itinere hoc agant, docet VLPIAN. *ibid. l. 4. §. 1. D. de interrog. in iur. fac.* atque inde colligit, vbicumque iudicem aequitas mouerit, aeque fieri oportere interrogationem. VLPIAN. *ibid. l. 21. D. eod. tit.* Quem locum nescio, cur de iudice pedaneo, interrogationibusque post litis contestationem probationis caussa factis explicandum putarit V. C. Ger. Noodt *in Comm. ad h. t. p. 251.* Mirari quis posset, qui fieri potuerit, vt et in prouinciis et municipiis incideret quaestio: ex qua parte quis heres bonorumue possessor sit, quum ad prouinciales et colonos, tamquam peregrinos, iura legitimae hereditatis non magis pertinuerint, quam testamentifactionis. Sed exemit hunc scrupulum VLPIANVS *Lib. XXII. ad Edict. l. 17. D. de stat. homin.* dum *in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imp. Antonini* (Bassiani Caracallae) *ciues Romanos effectos, tradidit.* Et haec est genuina legis celeberrimae species, de qua post viri illustris Ezech. Spanhemii commentationem aliquid addere velle, idem esset, ac Iliada post Homerum scribere. Sufficiat veram eius speciem eruisse, quam nemini adhuc peruisam esse, animaduerto.

c) RESPONDERIT.] VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 9. D. de interrogat. in iur. fac.* permulta monet de responsione ad interrogationes in iure factas, veluti, quod et qui sine interrogatione respondet, se heredem esse, pro interrogato habeatur, quod perinde sit, siue a Praetore, siue ab aduersario interrogatus quis responderit, quod alius pro alio interrogari non possit, adeoque si defensor falso responderit, eum, quem defendit, ex tanta parte heredem esse, non hic, sed ipse defensor ex mente CELSI *Lib. V. Digest.* pro tanta parte actori teneatur. Eodem loco VLPIANVS disputat, an non ex asse heredem se professus esse videatur, qui interrogatus, quota ex parte heres sit, responderit, heredem se esse? itemque an cogendus quis sit respondere ad quaestiones: vtrum ex testamento

ſor ſit, d) aduerſus eum ex ſua reſponſione actionem dabo. e)

§. I.

mento heres ſit? et vtrum ſuo nomine ei quaeſita ſit hereditas, an per eos, quos ſuo iuri ſubiectos habet, vel per eum, cui heres exſtitit? an ei hereditas ex fideicommiſſo reſtituta, an in poteſtate habeat filium? et an denique peculium apud eum, quo cum agitur, ſit? In primis obſeruandum, quod idem VLPIANVS *ibid. l. 9. §. 2. D. eod. tit.* tradit: ſi ſeruus interrogetur, nullam eſſe interrogationem non magis (lege *minus*) quam ſi ſeruus interroget. Id enim et CAIVS *Lib. VIII. ad Edict. l. 133. D. de regul. iur.* inculcaſſe videtur, addita ratione, *meliorem conditionem noſtram per ſeruos fieri poſſe, deteriorem fieri non poſſe.* Vid. Iacob. Gothofred. *in Comm. ad tit. Dig. de Regul. iur. p. 557.*

d) *Poſſeſſor ſit.*] Tantum loquutus fuerat Praetor de hac quaeſtione, quia nomina inter coheredes ipſo iure diuiſa erant ex lege XII. Tabularum, adeoque periculum erat, ne plus peteret actor. Intererat tamen et reorum quam maxime, ne praecipitarentur, quamdiu iuſte deliberant. Vnde durante adhuc eo beneficio reſpondere non tenebantur. Id quod et tunc ex conſtitutione D. Hadriani verum erat, quando quis controuerſiam hereditatis ab alio patiebatur, ne ſcilicet, aut negando ſe heredem praeiudicaret ſibi, aut dicendo heredem illigaretur etiam ablata ſibi hereditate. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 6. D. de interrogat. in iur. faciend.* Quamuis vero maxime ad hanc quaeſtionem pertineret Edictum: attamen eius ſententia et ad alias ſimiles interrogationes eſt porrecta, veluti, an quadrupes, quae pauperiem fecit, eius ſit, vel an ſeruus, qui damnum dedit, ſuus ſit? *l. 7. l. 8. D. eod. tit.* an aedes, vel locus, ex quo damnum timetur, et pro qua parte eius ſit? *l. 10. D. eod. tit.* cuius quis aetatis ſit? VLPIAN. *ibid. l. 11. pr. D. eod. tit.* Ex quibus facile patet, cur Donatus *ad Terent. Adelph. III, 4. v. 53.* ſcripſerit: RESPONDERE *proprie dici, quum lis intendatur.*

e) *Actionem dabo.*] Si quis enim, quum heres non eſſet, interrogatus reſpondiſſet, ex parte ſe heredem eſſe, ille ſic conueniebatur, ac ſi pro ea parte heres eſſet, et ſi, quum ex qua-

§. I. Aduersus eum, QVI OMNINO NON RESPONDEBIT, f) in solidum actionem dabo. g)

TIT.

quadrante, vel omnino non esset heres, ex asse se heredem dixisset, in assem instituta actione recte conueniebatur. Fides enim cuique contra se habebatur. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 11. §. 1. et 2. D. eod. tit.* Si per mendacium ex quadrante se heredem profitebatur, quum ex semisse esset heres, in solidum is recte conueniebatur, quia mentiri non debuisset. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 3. D. eod. tit.* Tenetur ergo quisque ex sua responsione, quasi ex contractu obligatus, pro quo pulsatur, si ab aduersario interrogatus responderit. Sed et si a Praetore interrogatus sit, nihil faciet Praetoris auctoritas, sed ipsius responsum siue mendacium. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 9. D. eod. tit.* Actio, quae inde nascitur, vocatur INTERROGATORIA *in rubr. et l. 22. D. eod.* itemque CONFESSORIA, quatenus ex alterius confessione. *l. 25. §. 1. D. ad leg. Aquill.* Vid. Duaren. *Disput. Anniuers. I, 43.* Ger. Noodt *Comm. ad Pand. h. t. p. 252.* et alios.

f) OMNINO NON RESPONDEBIT.] Verba haec edictalia seruauit VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 11. §. 5. D. eod. tit.* vbi et obseruat primum §. 4. eum quoque, qui tacuit apud Praetorem in ea caussa esse, vt instituta actione in solidum conueniretur, eumque hanc merito poenam contumaciae ferre, quemadmodum si negasset, quia Praetorem contemnere videatur: deinde §. 6. iurisconsultos haec verba ita accepisse, vt et is omnino non videretur respondisse, qui respondit quidem, sed non ad interrogata, id est, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Qualis est illa responsio Tranionis, serui veteratoris, ad quaestionem Theuropidis heri apud Plaut. *in Mostell. Act. V. scen. 1. v. 72.*

TH. *Loquere, cuiusmodi reliqui, quum hinc abibam, filium?*

TR. *Cum pedibus, manibus, cum digitis, auribus, oculis, labris.*

TH. *Aliud te rogo.* TR. *Aliud nunc ego tibi respondeo.*

g) *In solidum actionem dabo.*] Hoc in poenam contumaciae. Non ergo ad hoc silentium, vti visum est Grotio *in Flor. spars. p. 148.* sed ad omissionem exceptionum pertinent illa Demiphontis

TIT. LII.
DE IVREIVRANDO VOLVNTARIO. a)

phontis apud Terent. *in Phorm. Act. II. scen. 1. v. 49.*

An quisquam iudex est, qui possit noscere
Tua iusta, vbi tute verbum non RESPONDEAS.

Sane hic *sua iusta* non eloquutus fuerat Antiphon, id est, suum ius, suas exceptiones, quibus fretus explicari ex illis nuptiis potuisset. At enim, quum contumaciae haec poena sit, eaque satis grauis, non mirum est, excusatum habitum, qui non dolo malo perperam responderit, sed vel id dixerit, quod sensum commodum admittat, vel ex errore se heredem negarit, vel culpa quidem, sed non lata, vel quia ea, quae postea emerserunt, ignorauit, non recte responderit. De qualibus casibus egit CELSVS apud VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 11. §. 6. 8. sequ. ad fin. D. eod. tit.* Nec dubito, quin huc etiam pertineat casus, si iudex ab altero litigante heres institutus interrogationibus circumuenire velit reum. Tantum enim abest, vt huic tunc noceat silentium, vt ipse iudex mutandus sit, ne in re sua iudicet. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 17. D. de iudic.* Praeterea non nocet reo responsio, si e. g. ex dimidia se heredem dixit, quum tamen postea et alter semis ei adcreuerit, siquidem tunc actori noua actioni non est opus. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 43. D. ad SC. Trebell.* Sub finem tituli redeo ad CALLISTR. *Lib. II. Edict. monit. l. 1. §. 1. D. eod. tit.* qui interrogatorias actiones sua aetate non amplius in vsu fuisse, ait, quia nemo coactus fuerit ante iudicium de iure suo quidquam respondere, atque hinc illas actiones minus frequentatas sensim in desuetudinem abiisse: ad probationes tamen ea prodesse, quae ab aduersario expressa fuerint vel in hereditatibus, vel in aliis rebus, quae in caussis verterentur. Quod mirum sane videri potest, de temporibus Alexandri Seueri, in quae incidisse Callistrati aetatem vulgo existimant. Hinc verba haec non esse Callistrati, sed Triboniani, hoc Callistrati fragmentum ad sua tempora detorquentis, iam alii obseruarunt, et in his iam Dionys. Gothofred. *in Not. ad d. l. 1. §. 1. D. h. t.*

a) *De iureiurando.*] Actum hic

hic esse in Edicto *de iureiurando*, in *Serie Edicti perpetui* iam pridem vidit Iac. Gothofredus, et ante eum Hub. Giphanius *in Oecon. iur. p. 127.* qui tamen concoquere non potuit, quod Praetor infra post titulum *de rebus creditis* iterum de iureiurando edixit. Hinc duplicem proponit coniecturam, quarum neutra videtur admittenda. Ait enim: *Mirum videri possit,* VLPIANVM *Lib. XXII. ad Edictum explicasse non tantum edictum* de interrogationibus, *sed etiam edictum* de iureiurando, *vt indicat l. 3. 5. 7. 9. 11. 13. D. de iureiur. quae leges sunt ex Lib. XXII. ex quo etiam sunt l. 2. 4. 6. 9. 11. et 21. D. de interrog. in iur. fac. Sed responderi potest bifariam, vel quia olim interrogatio erat duplex, vel adhibito iureiurando, vel non: illam vocabant rogare sacramento, de quo vid. Festus in verbo sacramentum: vbi haec duo, sacramento contendere, et sacramento rogare explicantur, licet locus sit valde mendosus. Vel dicendum has leges ex Lib. XXII. de iureiur. referendas esse ad Lib. XXVI. vt mendum sit in numero, quemadmodum in PAVLLO Lib. XVII. ad Edict. ponuntur leges sub tit. de iureiur. quae pertinent ad Lib. XXVII. sic in eodem PAVLLO Lib. XVIII. ponuntur decem leges sub tit. de iureiur. quae pertinent potius ad Lib. XXVIII.* Ita Hub. Giphanius, cuius ex coniecturis nulla ad rem pertinet. Nam prior, quam de interrogatione per sacramentum protulit, statim iugulatur ipsis edicti verbis, quae fere integra exstant in *l. 3. pr. et l. 7. pr. D. de iureiur.* Ex quibus sane patet, non ibi egisse Praetorem de contentione per sacramentum, vel sponsione litigantium, (quae quid fuerit, ostendimus in *Antiquit. Rom. IV, 6, 25.*) sed de iureiurando voluntario, nataque inde et exceptione et actione. Deinde vis maior videri posset, tot leges vno edicto loco mouere, et in alium librum relegare, maxime quum Praetori non fuerit inusitatum, de eadem re pluribus locis edicere. Praeterea nec magis necessarium fuit, PAVLLI fragmenta turbare, in eorumque inscriptionibus tot menda fingere, quum ostenderimus supra, illa recte se omnino habere, et commodissime suis locis aptari posse. Quae quum ita sint: merito adsentimur Ger. Noodt, qui *in Comment. ad Pandect. p. 278.* recte obseruat, Praetorem binis locis proposuisse Edicta de iureiurando, et post titulum quidem de interrogationibus *de voluntario,*

SI IS, CVM QVO AGETVR, b) CONDITIONE DELATA, c) IVRA-

tario, infra vero post titulum de rebus creditis, *de necessario* egisse. Ipsum Edictum restituere vel ideo fuit facillimum, quia prioris verba fere integra exstant, posterius vero exemplo prioris exstrui res est nullius fere laboris. Et tamen hic nihil nobis palmae superfuit, quum hunc qualemcumque laborem iam occuparit, nec infeliciter profligarit laudatus Noodtius *ibid. p. 279. et 283.*

b) CVM QVO AGETVR.] Id est, reus. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 3. pr. D. de iureiur.* Hunc enim exceptione iurisiurandi tutum fore, promittit Praetor, si delatum sibi ab actore iusiurandum praestiterit. Nec interest, siue in rem, siue in personam, siue in factum, siue poenali actione, siue qualibet alia, siue interdicto agatur, itemque siue de dando faciendoue, siue de personae conditione quaestio sit, veluti, si reus iurarit, in potestate se non esse, vel mulier, praegnantem se esse, vel non esse, quamuis eiusmodi iusiurandum matri quidem, non autem partui, vel prosit, vel noceat. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 3. §. 1. 2. 3. D. eod.*

c) CONDITIONE DELATA.] Nam si reus iurauit, nemine conditionem deferente, Praetor id iusiurandum non tuebitur, quia sibi iurauit, et alioquin facillimus quisque ad iusiurandum, nemine deferente decurrens, oneribus actionum se liberaret. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 3. pr. D. eod. tit.* Praestari autem oportet, vti delatum est iusiurandum, e. g. si quis *per Deum, vel per caput suum* iurarit, ratum non habebitur iusiurandum, quod *per salutem* iurantis exegerat actor. Omne enim omnino licitum iusiurandum, per quod quis sibi voluerat iurari, Praetor tuetur, etiamsi propria superstitione iuratum sit, modo non sit improbatae publice religionis. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 4. l. 5. pr. §. 1. 3. D. eod. tit.* Ex quo patet, in cuiusque fuisse potestate, qua alterum religione quibusque conceptis verbis obstringere voluerit, modo haec non improbatam publice religionem redolerent. Hinc Acron ad illa *Horatii Epod. XV, 4.*

Nox erat, et caelo fulgebat Luna sereno
Inter minora sidera,

Quum tu magnorum Numen laesura Deorum
In verba iurabas mea.

In verba, inquit, *iurabas mea, sicut ostendebam ego tibi iurare, ita iurabas, et secundum verba, quae proponebam, iurabas.* et Porphyrion *ibid.* *In verba iurabas mea, hoc est, mea per verba conceptum iusiurandum.* Id ergo veteres dicunt *conceptis verbis iurare:* Gell. *Noct. Attic. VII, 11. dictata sacramenta,* Sil. Italic. *de bell. Punic.* item *iurandi formulam iuris,* veluti Ouid. *Heroid. Epist. XXI. v. 133.* Ceterum per iuramenta improbatae publice religionis vereor, ne VLPIANVS, Christianis parum, vt videtur, aequus, intellexerit eorum iuramenta. Erant, qui ab illis plane abhorrebant, contenti formula ἀληθῶς λέγω, de qua Clemens Alexandr. *Stromat. VII. p. 728.* alii per Deum et per Christum et per Spiritum S. iurabant, Veget. *de re milit. II, 5.* vel Deum testem inuocare iusiurandum efficacissimum sanctissimumque existimabant. Athanas. *in Apolog. ad Constant. Imp. Tom. I. f. 528.* Quin nec *per maiestatem Imperatorum, quae secundum Deum generi humano diligenda colendaque* sit, nec *per salutem principum* iurare dubitabant, quamuis nullo periculo, nullisque minis adduci possent, vt *per genium Imp.* deierarent. Veget. *ibid.* Tertull. *in Apologet. Cap. XXXII.* Ita et in iure nostro tamquam improbatae religionis, proposito extremo supplicio, damnatur iusiurandum *per caput et capillum Dei. Nouell. LXXI.* Fortassis et iusiurandum, quod Iudaeis per calumniam tribuebant, improbatae religionis videbatur. Vti enim his aeque ac Christianis cultum asini vel monstri asiniformis adfingere non dubitabant: ita et per asinum eosdem iurare mentiebantur. Hinc Petron. *in Satyr. p. m. 58.*

Iudaeus licet et porcinum numen adoret,
Et CILLI *summas aduocet auriculas.*

Cillum enim esse asinum, *hemicillum* ἡμίονον, vel mulum, *cillanum* vel κιλλακτῆρα agasonem, satis notum est. Et Martial. *Epigr. XI, 95. v. 7.* in Theodorum poëtam Iudaeum:

Ecce negas iurasque mihi per templa Tonantis.

Non credo, iura, verpe per anchatium.

Illud enim *anchialus,* quod vulgo praeferunt Martialis libri, nihili est, חי עולם, quod Salmas. *in Hellenist. Part. I. quaest. V. p. 205.*

IVRAVERIT, d) **remissumue ei iusiurandum fuerit:** e) EIVS REI, f) DE QVA IVSIVRANDVM EI DELATVM FVERIT,

p. 205. inde exsculpsit, ne Hebraeum quidem, paullo meliora, quae Scaliger *in Prolegom. de Emend. Temp.* adinuenit, חיאלה, quodque Seldenus *de success. Hebraeor. Proleg. p. VI.* praetulit יפרעהו עלכם itemque quod in mentem venit Thomae Farnabio *ad Martial. p. 355.* אם חי אלה, sed quae non respondent acumini, quod in Iudaeum παιδεραστὴν adfectat poëta nequissimus. Itaque reliquis praeferenda coniectura If. Vossii *in Obseru. ad Pomp. Mel. I, 8. p. 48.* legentis *ancharium*, vel *ancarium*, id est, asinum ἀχθοφόρον, quo sensu Lucilius:

Concursans, veluti ancarius, clareque quiritans.

d) IVRAVERIT.] Dato enim iureiurando, non aliud quaeritur, quam an iuratum sit? remissa quaestione, an debeatur, quasi satis probatum sit iureiurando. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 5. §. 2. D. de iureiur.* Si neque iuratum est, neque remissum iusiurandum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. Proinde si postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo, quod delatum est, iuratum non est. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 4. D. eod. tit.*

e) *Remissumue ei iusiurandum fuerit.*] Tale quid in Edicto fuisse, extra omnem dubitationis aleam positum est, idque vel paullo ante adductum ex VLPIANO *Lib. XXII. ad Edict. l. 5. §. 4. D. eod. tit.* fragmentum satis probat. Remittit vero iusiurandum, qui deferente se, quum paratus esset aduersarius iurare, gratiam ei facit, contentus voluntate suscepti iurisiurandi. *l. 6. D. eod. tit.* Quae remissio et absenti fieri potest per epistolam. *l. 41. D. eod. tit.* Add. Zach. Huberi *Dissert. iurid. philol. de his, qui poss. grat. iurisiur. fac. Cap. II. §. 2. Tom. II.*

f) EIVS REI.] Quod sic erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. Nam de eo, quod iuratum est, pollicetur, se actionem non daturum, neque in eum, qui iurauit, neque in eos, qui in locum eius, cui iusiurandum delatum est, succedunt. VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 7. D. de iureiur.*

RIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. g)

§. I. Si qui petit, h) conditione delata iurauerit, remissum-

g) ACTIONEM DABO.] Nam postquam iuratum est, denegatur actio, aut si controuersia est, id est, si ambigitur, an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est. VLPIAN. *ibid. l. 9. princ. D. eod. tit.*

h) *Qui petit.*] Quemadmodum enim iureiurando dato vel remisso reus adquirit *exceptionem* sibi aliisque, de qua superiore §. actum: ita actor actionem eodem modo adquirit, in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit, dari sibi oportere, vel quum iurare paratus esset, iusiurandum ei remissum est. Ita sententiam huius §. describit VLPIAN. *Lib. XXII. ad Edict. l. 9. §. 1. D. de iureiur.* Nec aliter Iustinianus §. *11. Inst. de action.* ex quo itidem discimus, eam actionem ex edicto praetoris esse. Potest vero huiusmodi iusiurandnm deferre minor, qui tamen caussa cognita in integrum poterit restitui. Sic et si quis in fraudem creditorum iusiurandum debitori detulerit, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debebit dari. VLP. *Lib. XXII. ad Edict. l. 9. §. 4. 5. D. eod. tit.* Porro delatum hoc iusiurandum prodest actori, non modo si ipse iurauerit, sed et si defensor eius vel procurator conditione delata iusiurandum dederit. Ceterum si petitor, possessore deferente, rem suam esse, iurauerit, actori dabitur actio, sed aduersus eum tantum, qui iusiurandum detulit, eiusque successores, non aduersus tertium: quod et tunc locum habet, si possessor, petitore deferente iurauerit, *rem petitoris non esse*, siquidem et tunc exceptionem quidem habet aduersus petitorem, non autem actionem, neque aduersus petitorem postea possidentem, neque aduersus alium quemcumque, quia non iurauit *rem suam esse*, *sed eius non esse*. Eadem actio quomodo locum habeat, si quis vsumfructum alicuius rei, vel quasi vsumfructum, vel hereditatem sibi competere, vel libertum alicuius se non esse, vel fundum suum esse, vel se furtum non fecisse, vel se vendidisse rem centum, vel societatem fecisse, vel ob decem pignori dedisse fundum, iurauerit: disquirunt VL-

PIAN.

missumue ei iusiurandum fuerit, in ipsum, qui detulit, inue eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. i)

(VLPIAN. LIB. XXIII.)

*) *Videtur hic aliquid deesse, quod restituere non sustinuimus.*

TIT.

PIAN. *ibid. l. 9. §. 6. 7. l. 11. pr. §. 1. 2. 3. l. 13. pr. §. 1. 2. 3. 4. 5. D. de iureiur.* IVLIAN. *Lib. IX. Digest. l. 12. D. eod. tit. l. 24. D. de except. rei iudic.*

i) *Actionem dabo.*] Ex qua si quis damnetur in famoso iudicio, famosus fit. Praeterea haec actio perpetuatur, quamuis alioquin alter mihi temporaria tantum actione obligatus erat. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 2. 3. D. de iureiur.* Ideo vero haec actio pure praetoria est, quod alioquin iure ciuili non maior est vis iurisiurandi, quam pacti nudi, quod erudite, vt solet, demonstrauit Cuiac. *Obseru. XXII, 7.* Ceterum, quid si quis peierasse conuincatur? De eius periurii poena, et an talis iure ciuili statuta sit, ex instituto disserit Bern. Henr. Reinold. *Var. Cap. XV. p. 109. sequ.* Sane fere impune erat per Deum peierasse, quod *Deorum iniurias Diis curae esse, contemtamque iurisiurandi religionem satis Deum vltorem habere* putarent. Tacit. *Annal. I, 73. l. 2. C. de reb. cred. et iureiur.* At si quis per genium Principis peierasset, is maiestatis reus putabatur. Qua de re VLPIAN. *ibid. l. 13. §. vlt. D. h. t. Si quis*, inquit, *iurauerit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, et peierauerit, vel dari sibi oportere, vel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit, Imperator noster* (Antoninus Bassianus Caracalla) *cum patre* (Seuero) *rescripsit, fustibus eum castigandum dimittere, et ita ei superdici:* προπετῶς μὴ ὄμνυε, *id est, temere ne iurato.* Ex quo iam facile patet, cur Tertullianus *Apologet. Cap. XXVIII.* scripserit: *Maiore formidine et callidiore timiditate Caesarem obseruatis, quam ipsum de Olympo Iouem: citius denique apud vos per omnes Deos, quam per vnum genium Caesaris peieratur.* Et Minuc. Felix *in Octau. p. 283. Et est eis tutius per Iouis genium peierare, quam Regis.*

*) *Videtur hic aliquid deesse.*] Hiatum aliquem hic deprehendet, quisquis fragmenta, quae ex VLPIANI *Lib. XXIII.* supersunt, paullo accuratius inter se contu-

contulerit. Quamuis enim extra omnem dubitationis aleam positum sit, illum hoc libro explicasse edicta *de effusis et deiectis*, *de seruo corrupto*, et *de aleatoribus:* sunt tamen quaedam loca, quae ad nullum horum edictorum referri possunt. Nam *l. 3. D. mandat.* agitur de eo, qui mandatum accepit, vt pecuniam in diem foeneraret. In *l. 33. D. de act. emt.* quaeritur, an qui plures res vno pretio emerit, de singulis emti agere possit? In *l. 8. D. de administr. et peric. tut. et l. 31. D. de fideiuss.* sermo est de actionibus, in quibus dies exspectanda. *Lex 36. D. de verb. signif.* explicat, quid LITIS vocabulo contineatur. Denique *l. 13. D. de vacat. et excus. mun. et l. 18. pr. D. de iudic.* VLPIANVS disseruit de iudicum excusatione et mutatione. Quid vero haec omnia ad Edicta illa *de effusis et deiectis*, *seruo corrupto*, *et aleatoribus*. Quum vero in *d. l. 18. de iudic.* principium de iudicis mutatione agat, sequens §. 1. autem ad titulum de effusis manifesto pertineat: consequens sane est, vt edictum, quod hic desideratur, qualecumque illud fuerit, titulum *de effusis et deiectis* ἀμέσως antecesserit. Quod miror, nec a Iac. Gothofredo *in Serie Edicti perpetui*, nec ab Hub. Giphanio *in Oeconom. iur.* nec ab vllo alio esse obseruatum. Comparatis inter se fragmentis, id video, illa ad materiam de iudiciis pertinuisse, ac proinde paene adsentior Io. Goeddep, qui *in Comm. ad l. 36. D. de verb. signif.* Praetorem hic de LITIS CONTESTATIONE edixisse suspicatur. Sane enim VLP. *l. 36. D. de verb. signif.* hic, quid LIS sit, exponit. Et quum Festus *voce contestari* litis contestationem in eo positam fuisse tradat, quod *duo aut plures aduersarii* ORDINATO IVDICIO *dicerent: testes estote:* fieri potest, vt VLPIANVS hic disseruerit de ordinando iudicio, eoque manifesto tum referendae essent *l. 13. D. de vac. et excusat. mun. et l. 18. pr. D. de iudic.* quin et *l. 8. D. de administr. tut.* et *l. 31. D. de fideiuss. l. 3. D. mandat.* et *l. 33. D. de act. emt.* Nescio etiam, an non huc referri possit titulus codicis *de consortibus eiusdem* LITIS, qui *libro III.* ante materiam *de noxalibus actionibus* occurrit, et titulus Pandectarum *de quibus rebus ad eumdem iudicem eatur*, quippe qui titulum de seruo corrupto ἀμέσως antecedit. Enimuero, quum hic merae tenebrae sint: rem in medio relinquo, monuisse contentus, aliquid hic deesse.

a) DEIE-

TIT. LIII.

DE HIS, QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT. a)

VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, b) VEL IN QVO CONSISTITVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, c) QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM,

a) DEIECERINT.] De ordine nulla lis est. Posteriorem enim hunc titulum fuisse edicto de iureiurando, vel id argumento est, quod VLPIANVS de hoc LIB. XXII. de illo LIB. XXIII. demum egerit. Praecessisse autem eumdem edictum de seruo corrupto, ordo in Digestis obseruatus, facile vnicuique persuadet. Verba totius edicti τυπικά supersunt in *l. 1. et l. 5. D. de his, qui effud. vel deiec.* nec non in *l. 25. §. 2. D. de noxal. act.* Summa cum vtilitate id edixisse Praetorem, obseruat VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 1. D. h. t.* quia publice vtile sit, sine metu et periculo per itinera commeari. Ceterum verosimile admodum est, initio in L. Aquillia aliquid de effusis et deiectis cautum fuisse, quod ex *l. 31. D. ad leg. Aquill.* acute colligit V. A. Corn. van Bynkersh. *Obseru. l, 13.* At illius legis luminibus postea offecit Praetor, proposito hoc edicto *de effusis et deiectis*, et pinguiore aduersus effundentes et deiicientes actione promissa.

b) ITER FIET.] Siue publicus ille locus sit siue priuatus, dum ita comparatus, vt per illum vulgo iter fiat: quandoquidem iter facientibus prospicitur, non publicis viis studetur. Adeoque et Edictum cessat, si aliquando vulgus in illa via non commeauerit, et tunc deiectum aliquid effusumue sit, quum secretis huc vsque locis, modo coeperit commeari. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 2. D. de his, qui effud. vel deiec.*

c) EFFVSVMVE QVID ERIT.] Quod, quum suspenderetur, decidit, magis deiectum videtur, et quod iam suspensum decidit, pro deiecto haberi maius est. Praeterea et si quid suspensum effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, Edictum tamen locum habere dicendum est. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 3. D. h. t.*

EVM, QVI IBI HABITAVERIT, d) IN DVPLVM IVDICIVM DABO. e)

§. I. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVIN-

d) QVI IBI HABITAVERIT.] Non in dominum aedium, ſed in inquilinum, quia culpa huius, non illius eſt. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 4. D. de his, qui effud.* Si filiusfamilias coenaculum conductum habuit, de peculio aduerſus patrem non agitur, quia haec actio non ex contractu eſt: ſed aduerſus ipſum filium haec actio inſtituitur. Si ſeruus habitator eſt, is extra ordinem officio iudicis corrigendus. Perinde autem eſt, ſiue in ſuo, ſiue in conducto, ſiue in gratuito quis habitet. Hoſpes non tenetur, *quia ibi non habitat, ſed tantisper hoſpitatur*, inter quae tantumdem intereſt, quantum inter domicilium habentem et peregrinantem. Si denique plures habitant in eodem coenaculo, in ſingulos haec actio in ſolidum datur, ita tamen vt vno ſoluente reliqui liberentur. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 7. 8. 9. 10. l. 3. D. eod. tit.* Aliud ſi diuiſis coenaculis habitent plures, vel ſi quis gratuitas habitationes dederit libertis et clientibus, vel ſi quis amicis ſuis modica hoſpitia diſtribuerit, vel coenaculariam exercens, modicum ſibi hoſpitiolum retinuerit, de quibus ſimilibusque caſibus agit VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. pr. §. 1. 2. 3. D. eod. tit.*

e) IVDICIVM DABO.] Vocatur haec actio *in factum*, nec adiicitur culpae mentio vel inficiationis, vt in duplum promiſcue detur actio, quamuis actio ex lege Aquillia vtrumque exigat. VLPIAN. *Lib. XXIII. l. 1. §. 4. D. eod. tit.* Ei, qui duplum ſoluit, ſiue ex lege Aquillia, ſiue ex hoc edicto damnatus ſit, merito datur actio vel locati, vel in factum aduerſus deiectorem. Eadem actio ex hoc capite perpetua eſt, et heredi, non autem in heredem competit, non ex ſequentibus. Nam ſi liber homo periit, intra annum tantum competit, et nec heredi, nec in heredes datur, quia popularis et poenalis eſt, quamuis pluribus ad agendum proruentibus, is praeferendus ſit, cuius intereſt. Sin libero homini nocitum, ipſe habet actionem perpetuam, alius, qui eo nomine vult experiri, annuam: heredi vero haec actio non competit, quia, quod in

QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO. f) SI VIVET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, g) QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO.

§. II. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM: h) AVT NOXAM DEDERE. i) SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT, SE IN SVA POTESTATE k) SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBE-

in corpore libero datur, non est pecuniarium, adeoque nec iure hereditario in successores transire debet. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 4. 5. D. eod. tit.*

f) IVDICIVM DABO.] Quum enim liber homo periit, vel ideo in duplum fieri non potest damni aestimatio, quia liberi corporis nulla est aestimatio. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 5. D. eod. tit.*

g) NOCITVMVE ESSE DICETVR.] Haec verba non pertinent ad damna, quae in rem hominis liberi facta sunt, veluti si forte vestimenta eius, vel aliud quid scissum corruptumque est: sed ea, quae in corpus eius admittuntur. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 6. D. eod. tit.*

h) ADIICIAM.] Sed haec adiectio parum vtilitatis habet, si seruus vel aufugit, vel mortuus est, quia tunc noxae deditio fieri nequit. *Ea* enim, *quae dari impossibilia sunt, vel, quae in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.* VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 135. D. de regul. iur.* vbi vid. Iac. Gothofred. *in Comment.*

i) NOXAE DEDERE.] An et filiusfamilias ex noxa aliqua, ex qua patri actio competit, experturus, actionem hanc habeat, ex instituto disquisiuit VLPIAN. *ibid. l. 18. §. 1. D. de iudic.* Quoties vero dominus ex noxali caussa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea caussa est, vt debeat noxae dedere, modo seruum habeat in potestate, vel dolo malo fecerit, quo minus haberet. An vero et quatenus absentes quoque defendi possint, disputat VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 21. pr. §. 1. D. de noxal. action.*

k) IN CVIVS POTESTATE.] In potestate sic accipere debemus, vt facultatem et potestatem exhibendi

IVBEBO, l) IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO NON FECISSE, QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE. m)

§. III. n) NE QVIS o) IN SVGGRVENDA PROTECTOVE, p) SVPER-

hibendi eius habeat: ceterum, si in fuga sit, vel peregre, non videbitur esse in potestate. VLP. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 21. §. 2. 3. D. de noxal. act.* vbi et ipsa huius edicti verba, e loco et titulo suo diuulsa, habentur.

l) DEIERARE IVBEBO.] Quod si reus iurare nolit, similis est ei, qui neque defendit absentem, neque exhibet: qui condemnantur, quasi contumaces. Tutores quoque vel curatores ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. Si autem procurator sit, dominus ipse iuret, necesse est. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 21. §. 4. 5. D. de noxal. action.*

m) SINE NOXAE DEDITIONE.] Quid vero, si iusiurandum exegerit actor, reusque iurarit, deinde noxali velit agere actor, quia reus seruum in potestate habere coeperit, an huic exceptio iurisiurandi dabitur? Negauit Sabinus, quia de alia re sit iuratum, seruum nempe tunc in potestate non fuisse, iam vero is in potestate omnino sit. Neratius vero dicebat, actorem post exactum iusiurandum hoc casu experiri posse sine noxae deditione. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 21. §. 6. D. de noxal. action.*

n) §. III.] Hoc edictum superioris portio est. Consequens enim fuit, praetorem etiam in hunc casum prospicere, vt si quid in his partibus aedium periculose positum esset, non noceret. Ita VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. §. 7. D. de his, qui effud. vel deiec.* vbi §. *6.* et ipsa Edicti verba recitat.

o) NE QVIS.] Haec verba *ne quis* ad omnes pertinent, siue inquilinos, siue dominos aedium, siue inhabitent, siue non: modo ibi quid expositum habeant. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. §. 8. D. eod. tit.*

p) PROTECTOVE.] Quo et Maeniana pertinent, quae ex prouolantibus tabulatis constant. De his Non. Marcell. *de Propr. Serm. I, 333. p. 520. edit. Dion. Gothofredi: Maeniana ab inuentore eorum, Maenio dicta sunt. Vnde et columna Maeniana.* Meminit *columnae Maeniae* Cicero *in Diuinat. Cap. XVI.* et *pro Sext. Cap.*

SVPER EVM LOCVM, QVA VVLGO ITER FIET, SIVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, q) CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT. r) QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO. s)

§. IV. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT AESTIMATIONEM DARI, AVT NOXAE DEDI IVBEBO. t)

TIT. LIV.
DE SERVO CORRVPTO. a)

QVI

Cap. LVIII. vbi priore loco Ascon. Paedianus: *Maenius, quum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, vt ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi vnius columnae, super quam tectum proiiceret, ex prouolantibus tabulatis, vnde ipsi et posteri eius spectare munus gladiatorium possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur columna Maenia vocitata est, caussis eiusmodi solitis.* Similia habent Acron et Porphyrion in schol. ad Horat. *Serm. I, 3. v. 23.*

q) POSITVM HABEAT.] POSITVM accipere debemus, siue in habitationis vel coenaculi, siue in horrei aliusue aedificii parte. POSITVM etiam habere dicitur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur. Quare si seruus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 9. 10. D. de his, qui effud. vel deiec.*

r) NOCERE CVI POSSIT.] Non ergo edictum prohibet, aliquid poni, sed ita poni, nocere vt possit. Quale quid si positum vel suspensum habeas, teneberis edicto, siue nocuerit, siue non nocuerit. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 11. D. eod. tit.*

s) IVDICIVM DABO.] Quod aduersus quem, et ad quid competat, disputat VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. §. 12. 13. D. eod. tit.*

t) DEDI IVBEBO.] Ad hanc Edicti partem nihil monent interpretes. Saltim nullum superest, quod eo pertineat, fragmentum. Verba tamen τυπικὰ seruauit VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. §. 6. D. de his, qui effud. vel deiec.*

a) CORRVPTO.] Proximum fuisse hunc titulum, dubitare nos non patiuntur rationes ad superiorem

QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM, b) RECEPISSE, c) PERSVASISSEVE d) QVID EI DICETVR DOLO

riorem titulum adlatae. Eum saltim hic locum habuisse, vel inde patet, quod de eo *Lib. XXIII.* Commentariorum suorum egit VLPIANVS. In lege Aquillia etiam de seruo corrupto actum esse, verosimile est, quia et verba, quibus praetor vsus est, quaeque integra VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. pr. D. de seruo corrupt.* seruauit, verbis legis Aquilliae simillima sunt, et ex lege Aquillia etiam de seruo corrupto agi potuisse, ex *l. 4. et l. 5. §. 2. D. de seruo corrupt.* discimus, vt iam praetermittamus interpretamentum Aniani *ad Paulli Recept. Sent. I, 13, 21.* vbi contra eum, qui seruum alienum *animo vel corpore corruperit,* actionem ex lege Aquillia competiisse diserte docet. Vnde et caput secundum legis Aquilliae, quod iam VLPIANI temporibus in desuetudinem abierat, *l. 27. §. 4. D. ad leg. Aquill.* de seruo corrupto egisse, suspicatus est Claud. Chifflet. *Eor. quae de iure Part. I. p. 441.* Sed et hic legis Aquilliae luminibus offecit praetoris edictum, vel ideo pinguius, quod hinc actio aduersus corrumpentem et sine inficiatione in duplum daretur.

b) ALIENVM, ALIENAM.] Qui seruum bona fide emit, edicto non tenetur, nec is recte serui corrupti actionem instituit, cui bona fide homo liber seruit. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 1. D. h. t.*

c) RECEPISSE.] Hoc ita accipimus, si susceperit seruum alienum ad se, et est proprie *recipere* refugium abscondendi caussa seruo praestare, vel in suo agro, vel in alieno loco, aedificioque. VLP. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 2. D. eod. tit.*

d) PERSVASISSEVE.] *Persuadere,* inquit VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 3. D. eod. tit.* est plus, quam compelli, atque cogi sibi parere. Hoc obscurius videtur V. C. Ger. Noodt in *Comment. p. 254.* qui ideo legendum putat: *Persuadere est, plus quam suadere, persuadere enim est compellere atque cogere sibi pareri.* Sed mihi quidem non videtur quidquam mutandum. Recte enim VLPIANVS monet, persuadere plus esse, quam compelli atque cogi sibi parere, quia qui compellit et cogit, aliquando operam oleumque perdit, qui persuasit, semper finem

DOLO MALO, e) QVO EVM, EAM, DETERIOREM FECERIT, f) IN

nem suum adsequitur. Docet itaque iureconsultus vere στοϊκῶς, persuaderi quidem humanae menti aliquid posse, cogi eamdem non posse. Quam doctrinam ita proponit M. Antoninus εἰς ἑαυτὸν. *V, 19.* Τὰ πράγματα αὐτὰ ὐδ' ὁπωσῦν ψυχῆς ἅπτεται· ὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχήν· ὐδὲ τρέψαι, ὐδὲ κινῆσαι ψυχὴν δύναται. τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν μόνη, καὶ ὅιων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἑαυτὴν, τοιαῦτα ἑαυτῇ ποιεῖ τὰ προσυφεςῶτα. *Res ipsae nulla ratione animam attingunt, neque aditum vllum habent ad eam, neque mutare illam aut mouere possunt. Ipsa sola se mutat mouetque. Qualia autem decreta fuerint, quibus ipsa in se locum dederit, talia facit sibi aduentitia quaeque.* Talia permulta et apud Senecam *Epist. LXXIII. et LXXVI.* et reliquos Stoicos. Res enim externas, veluti verbera, vngulas, fidiculas, equuleos non mouere ac subigere mentem, exemplo seruorum nequissimorum probant, qui torti saepe animum aduersus haec omnia obfirmant. At decreta, quae quisque in animum admittit, (quaeque omnino admittuntur, vbi persuaseris,) mutare ac mouere animam, experientiam docere existimant.

e) DOLO MALO.] Persuadere ἐκ τῶν μέσων est. Nam et bonum consilium et malum suggerendo potest quis alteri quid persuadere. Et ideo Praetor adiecit DOLO MALO: eoque vocabulo adiecto calliditatem notat eius, qui persuadet. Hinc si quis seruum sine dolo, vel lusus gratia deteriorem fecerit, non tenetur. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edictum l. 1. §. 3. et l. 3. D. de seruo corr.* Quin non tantum ad τὸ *persuasisse*, sed et ad τὸ *recepisse* referendum est illud DOLO MALO; neque edicto tenetur, qui sine dolo malo seruum seruamue alterius recepit, veluti vt domino custodiret, vel humanitate, vel misericordia ductus, vel adprobata vel iusta ratione. Nec dolo malo corrumpentem excusat error, dum quid dolo malo persuasit seruo, quem liberum putauit: quia adhuc magis delinquit, qui liberum putans corrumpit. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 5. pr. §. 1. D. h. t.*

f) DETERIOREM FECERIT.] Neque enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo

IN EVM, g) QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM h) IVDICIVM DABO. i)

TIT.

quo eum faciat deteriorem. Quisquis ergo seruum sollicitat ad aliquid vel faciendum, vel cogitandum improbe, hic videtur hoc edicto teneri, adeo, vt non modo, qui seruum frugi ad peccandum perpulit, sed et, qui malo viam monstrauit, vel in fugam se daturum laudauit, corrupisse censeatur, *quia non oportet laudando augeri malitiam*. Ita VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 3. 4. D. eod. tit.* qui et §. 5. eiusdem legis plura exempla eiusmodi corruptionis recenset.

g) IN EVM.] Etiam fatentem. Nam haec actio et aduersus fatentem in duplum datur, secus ac illa ex lege Aquillia. Quod si seruus seruum alienum corrupit, iudicium cum noxae deditione redditur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 2. et 3. D. eod. tit.* Quin et aduersus socium competit haec actio, qui seruum communem suum et meum corrupit, quidquid hic in contrarium attulerit IVLIANVS. Nec minus ita recte agitur inter proprietarium et vsufructuarium, si alteruter seruum fructuarium corrupit, quamuis vsufructuarius tantum vtilem actionem habeat. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 9. pr. §. 1. D. de seruo corrupt.* Sed et si quis seruum hereditarium, hac actione tenebitur, quamuis et petitione hereditatis teneatur. VLPIAN. *ibid. l. 13. §. 1. D. eod. tit.*

h) IN DVPLVM.] Haec actio refertur ad tempus serui corrupti, vel recepti, non ad praesens, et ideo, si decesserit, vel alienatus, vel manumissus sit seruus, nihilominus locum habebit actio, quippe quae semel nata manumissione non exstinguitur. VLPIAN. *ibid. l. 5. §. 4. D. eod. tit.* Nam et mali serui nonnumquam libertatem consequuntur, et ipsa facta corruptio aliquando iustam tribuit manumittendi rationem. VLPIAN. *ibid. l. 7. D. eod. tit.* Datur ergo actio in duplum, et aestimatio fit non modo eius, quo seruus corruptus vilior factus, sed et reliquorum damnorum, non tamen futurorum, quod exemplis illustrat VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 2. et 3. l. 11. pr. §. 1. D. h. t.*

i) IVDICIVM DABO.] Quod tamen reliquas actiones, veluti furti et condictionis furtiuae non tollit.

TIT. LV.
DE ALEATORIBVS. a)

SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA b) LVSVM ESSE DICETVR,

tollit. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 2. D. eod. tit.* Ceterum haec actio perpetua est, non temporaria, idque nouum praebet argumentum, eam ex lege Aquillia, quibusdam mutatis in Edictum translatam esse. Datur etiam heredibus et ceteris successoribus, non tamen in heredem, quia poenalis est. VLPIAN. *ibid. l. 13. pr. D. eod. tit.*

a) DE ALEATORIBVS.] De ordine non est, quod multum laboremus, quippe quem ea, quae supra ad tit. LIII. disseruimus, satis superque probant. Verba Edicti nobis seruauit VLPIANVS *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. pr. D. de aleator.*

b) ALEA.] Alea lusus omnis, in quo sola fortuna dominatur. Eam a Palamede inuentam aiunt, ad fallendum ocium militare, quo corrupti Graeci, in diuturna illa Troiae obsidione, ad seditionem procliues videbantur. Seruius *ad Virg. Aeneid. II. v. 85.* Sed ab ea quam maxime abhorrebant Romani, ac proinde legibus seuerissimis proscribebant aleam, veriti procul dubio, ne ciues ocio sensim diffluerent, fortuna magis, quam virtute rem facere adsueti. Sane Horat. *Carm. III, 24. v. 54.*

Nescit equo rudis
Haerere ingenuus puer,
Venarique timet, ludere doctior,
Seu Graeco iubeas trocho,
Seu malis VETITA LEGIBVS *alea.*

Ad quae verba Acron *in Scholiis: Lusus*, inquit, *aleae puniuntur, propter nuditatis incestum.* Sed quid, quaeso, commune alea habet cum nuditatis incestu? Procul dubio scripserat Acron: *Lusus aleae puniuntur propter ludi talis incertum.* Vtcumque se res habeat, non deerant omnino leges Romanae, aleae oppositae, quarum et Cicero *Philipp. II, 23.* meminit. In primis tamen Aedilium erat, aleatores coërcere, qui liberos homines in quadruplum damnabant, teste Ascon. Paedian. *in Cicer. Diuinat. Cap. VII.* seruos vero extra Saturnalia in eo lusu deprehensos in cloacas deturbabant.

TVR, c) VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM EST, d) IVDICIVM NON DABO. e)

§. I. IN EVM, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. f)

§. II.

babant. Quo pertinent illa Martialis *Epigr. V, 84.*

Et blando male perditus fritillo,
Arcana modo raptus e popina,
Aedilem rogat vdus aleator
Saturnalia transiere tota.

nec non *Lib. XV. Epigr. I.*

Nec timet Aedilem posito spectare fritillo,
Cum videat gelidas tam prope verna lacus.

Vbi bonae frugis plena sunt, quae differit Gronou *Obseru. II, 15. p. 337.*

c) LVSVM ESSE DICETVR.] Si itaque rapinas inter se fecerint collusores, vi bonorum actio non denegatur: susceptorem enim dumtaxat prohibuit vindicari, non et collusores, quamuis et hi indigni videantur. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 1. D. de aleator.*

d) SVBTRACTVM EST.] Male in plerisque exemplaribus legitur DOLO EIVS, quum praetor scripserit DOMO EIVS, ceu ex interpretatione VLPIANI euidentissimum est. Nimirum quum tria delicta coniunxisset Praetor, id est, si quis eum, apud quem alea lusum, VERBERASSET, vel eidem DAMNVM DEDISSET, vel eo tempore quid SVBTRAXISSET: iureconsultus diserte notat, *verberatum damnumue passum* non vindicare Praetorem, vbicumque id factum esset: *furtum* vero omnino vindicare, nisi factum illud sit domi, eoque tempore, quo alea lusum esset, licet lusor non fuerit, qui quid eorum fecerit. Idem obseruat, DOMVM hic pro habitatione et domicilio accipiendam esse. VLP. *ibid. l. 1. §. 2. D. eod. tit.* vt dubitari nequeat, quin hoc edictale et τυπικὸν fuerit vocabulum.

e) IVDICIVM NON DABO.] Denegat ergo Praetor non modo poenalem actionem, sed et si ad exhibendum velit agere, vel vindicare, vel condicere. Quod contra POMPONIVM vel ideo defendit VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 3. D. eod. tit.* quia Praetor simpliciter ait: SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO.

f) ANIMADVERTAM.] Haec clau-

§. II. Sed et eius, quod in alea perditum erit, condictionem dabo. g)

TIT. LVI.
SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT. a)

(VLPIAN.

clausula pertinet ad animaduersionem eius, qui compulit ludere, vt aut mulcta mulctetur, aut in lautumias vel vincula publica ducatur. VLPIAN. *Lib. XXIII. ad Edict. l. 1. §. 4. D. de aleat.* Non ergo per lautumias hic intelligendae lapicidinae, vti apud Plaut. *Captiu. III, 5. v. 65.* sed carcer, eodem modo notatus non modo Syracusis, apud Ascon. Paedian. *in Cicer. Verrin. de praet. vrban. p. 72.* sed et Romae, apud Liuium *Lib. XXVI. cap. 27.* et in *l. 9. D. quib. ex causs. maior.* Sed hoc iam monuit V. C. Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. h. t. p. 259.*

g) *Condictionem dabo.*] Huius edicti notitiam debemus PAVLLO, qui non modo illius diserte meminit *l. 4. §. vlt. D. h. t.* verum etiam adnotat, patri vel domino competere repetitionem, si filiusfamilias vel seruus victus sit, at vice versa et aduersus dominum esse agendum de peculio, non noxaliter, si seruus vicerit, quin et aduersus parentes et patronos repetitionem vtilem ex hoc Edicto esse eius, quod in alea lusum est. Denique initio huius *l. 4.* obseruat PAVLLVS, quod in conuiuio vescendi caussa ponitur, in eam rem familiae ludere permitti. Eius generis fuere apophoreta, quo titulo liber singularis exstat Martialis, et de quibus erudite suo more disserit Isaac. Casaubon. ad Sueton. *August. Cap. LXXI.*

a) MODVM DIXERIT.] Quum nouos commentariorum libros hic auspicentur VLPIANVS et PAVLLVS: consequens est, vt hoc edictum insequutum sit titulos superiores. Quumque actionem ad exhibendum libro demum sequente interpretatus sit PAVLLVS, dubium non est, quin eam antecesserit titulus noster. Itaque procul dubio hunc locum tenuit. Ipsa Edicti verba, praeter pauca illa, litteris maiusculis in textu expressa, non exstant. Nec tamen ideo difficilis edicti restitutio, cuius sententiam tot fragmenta interpretum insinuant. Ceterum aduersus mensorem praetor hanc in factum

 ctum

(VLPIAN. LIB. XXIV. PAVLL. LIB. XXV.)

Si MENSOR b) agri, alteriusue rei c) FALSVM MODVM falsamue

ctum actionem proposuit, quia ab eo falli nos non oportet. Nam interest nostra, ne fallamur in modi renunciatione, si forte vel de finibus contentio sit, vel emtor scire velit, vel venditor, cuiusmodi ager veneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres, inter nos et talem personam, locationem conductionem esse, sed magis operam beneficii loco praeberi, et id, quod datur, ei ad remunerandum dari, et inde *honorarium* adpellari. Hinc si ex locato conducto fuerit actum, intentio non tenet. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 1. pr. D. si mens. fals. mod.* Nimirum artem liberalem facere videbantur mensores, quam mirifice suo more laudat Cassiodor. *Var. III, 52.* eorumque tanta erat raritas, vt Plinius aliquem ex vrbe mitti petens in Bithyniam, repulsam a Traiano ferret, quam facile non ferebat etiam maiora petens. Plin. *Epist. X, 28. et 29.* Non ergo mercedem accipiebant, sicuti, qui manuarias praestant operas, sed *honorarium*, quod *puluératicum* adpellari notat Cuiac. *Obseru. IV, 18.* ac proinde nec ex locato, sed hac singulari in factum actione tenebantur.

b) MENSOR.] Si is eam operam, sibi mandatam alteri delegauerit, non minus tenetur, ac si ipse falsum modum renunciasset, quia dolo malo versatur, qui rem tali homini credit. PAVLL. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 1. D. eod. tit.* Sin duobus mandatum, et ambo dolose fecerint, aduersus singulos agitur in solidum, sed vno soluente alter liberatur. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. pr. D. eod. tit.* Serui autem nomine magis noxale, quam de peculio competere iudicium, obseruat idem *ibid. l. 3. §. 6. D. eod. tit.*

c) *Alteriusue rei.*] Hoc enim iudicium latius porrectum, non a iureconsultis, sed ab ipso praetore. Nam et qui alterius rei falsum modum renunciasse dicitur, hac actione tenetur, veluti qui in mensura *aedificii*, vel *frumenti* vel *vini* fefellit, vel si *mensor machinarius* fefellit. Quin eodem exemplo aduersus eum, qui quum mensor non esset, in modo fefellit, itemque ex decreto Seueri Imp. aduersus *architectum*, et *redemtorem*, falsum modum

famue mensuram DOLO MALO d) dixisse, RENVNCIASSEVE e) dicetur: ei, cuius intererit, f) quanti ea res erit, aduersus

modum renunciantes, denique ex VLPIANI sententia et aduersus *tabularium* agi posse, qui in computatione fefellit, non dubitatur. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 5. §. 2. l. 7. pr. §. 1. 2. 3. et 4. D. eod. tit.* En hic varios mensores, quales apud Gruter. *Inscript. p. DCXXIII.* L. CAELIVS MAXIMVS, MENSOR AEDIFICIORVM. apud Reines. *Inscript. IX, 85.* TI. CLAVDIVS VRBANVS, MENSOR AEDIFICIORVM. Ita et passim occurrunt MENSORES AGRARII, Gruter. *p. MLXXVIII, 6.* MENSORES FRVMENTI, *p. DCXXXI, 8.* MENSORES MACHINARII, QVIBVS EX SC. COIRE LICEBAT. *p. XCIX, 1.* De *architectis* et *redemtoribus* omnia peruulgata sunt. Per *tabularios* autem hic intelligimus calculationes, quales TABVLARII VECTIGALIVM apud Gruter. *p. DCXLI, 9. 10.*

d) DOLO MALO.] Haec actio dolum malum tantum exigit, quia satis coërceri visum est mensorem, si dolus coërceatur hominis, qui ciuiliter non est obligatus. Hinc non tenetur ob imperitiam, aut negligentiam, quia sibi imputare debet, qui talem adhibuit. Lata tamen culpa et hic dolo comparatur. Perinde quoque est, siue mercedem acceperit, siue gratis mensuram egerit. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 1. D. eod. tit.*

e) RENVNCIASSEVE.] Is enim tenetur hac actione, qui RENVNCIAVIT. Renunciasse autem et eum accipere debemus, qui per alium renunciauit, vel per litteras. VLPIAN. *ibid. l. 1. §. 2. D. si mens. fals. mod.* PAVLL. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. pr. D. eod. tit.*

f) *Cuius interest.*] Competit enim haec actio ei, cuius interfuit, falsum modum renunciatum non esse, hoc est, vel emtori, vel venditori, cui renunciatio obfuit. Non ergo emtori dabitur haec actio, qui, quod plus dedit, a venditore condicere potest, nec venditori, qui ex vendito consequi potest, quod pretio deest. At tenebitur mensor, qui in iudicio adhibitus falsum renunciauit modum, effecitque eo ipso, vt iudicio minus consequerer. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. §. 1. 2. 3. 4. D. eod. tit.* Si mensor falsum modum non renunciauit, sed traxit renunciationem,

uerſus eum in factum actionem dabo. g)

TIT. LVII.

AD EXHIBENDVM. a)

(PAVLL.

nem, et ob hoc euenit, vt venditor liberetur, qui ſe modum intra certum diem promiſerat adſignaturum, nec directae nec vtili huic actioni locus eſt, ſed actioni de dolo. Si emtor cum venditore agit, menſorem etiam conuenire poteſt, ſed tum demum conſequuturus aliquid, ſi a venditore nihil conſequitur. Quod ſi non de toto modo, qui deerat, cum venditore actum, ſed de minore, de reſiduo cum menſore agi poteſt. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 5. pr. §. 1. D. eod. tit.* Denique non eſt dubium, quin ſi qui pro menſore fideiuſſerit, eum ex arte menſuram acturum, ex iisque deinde aliquis conuentus contendat ceteros ſoluendo eſſe, etiam exceptio ei danda ſit, *ſi non et illi ſoluendo ſint.* Ita huc referendus textus celeberrimus PAVLLI *Lib. XXV. ad Edict. l. 28. D. de fideiuſſor.*

g) *Actionem dabo.*] Haec actio heredi ſimilibusque perſonis datur: ſed in heredes ſimilesque perſonas ex Pomponii ſententia denegatur. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. §. 5. D. eod.* Eamdem perpetuam eſſe, ait PAVLL. *Lib. XXV. ad Edict. l. 4. D. eod.* quia initium rei non a circumſcriptione, ſed a ſuſcepto negotio originem acceperit.

a) AD EXHIBENDVM.] Proximus fuit titulus de actione ad EXHIBENDVM, ſeu, vt a Plinio *Epiſt. V, 11.* adpellatur, *formula ad exhibendum.* Quamuis enim in Pandectis ille titulus locum proximum a tribus iſtis iudiciis diuiſoriis occupet: in Edicto tamen hic demum locum habuiſſe, ſatis ex eo patet, quod de iſto VLPIAN. *Libro* adhuc *XXIV.* agit, PAVLLVS vero eumdem *libro XXVI.* expoſuit. Vt enim ex poſteriore manifeſtum eſt, titulum hunc proximum fuiſſe ab Edicto de menſoribus, quod PAVLL. *Lib. XXV.* fuerat interpretatus: ita ex priore conſequitur, vt prior fuerit titulo de religioſis et ſumtibus funerum, quem VLPIANVS *libro XXV.* enucleauit. Obſeruarunt hoc etiam tum Hub. Giphanius *in Oeconom. iur. p. 127.* tum Iac. Gothofred. *in Serie Edicti perp.* niſi quod hic

(PAVLL. LIB. XXVI.)

Ad EXHIBENDVM b) si agetur ab eo, qui rem iudicio petiturus est, c) dum sua intersit,

hic eodem titulo Praetorem et *de actione ad exhibendum* et de *ventre inspiciendo* edixisse existimat: quod nemini probabile videbitur, cui haec edicta nihil commune habere compertum est. Simul vero patet, quam parum hic rem acu tetigerit Io. Goedd. *in Comm. de verbor. signif. p. 455.* qui Praetorem hic de iureiurando in litem edictum proposuisse suspicatur. Quo enim illa pertineant PAVLLI fragmenta, quae ipse ad iusiurandum in litem refert, mox adparebit. Verba edicti τυπικὰ non exstant: sed facile tamen integritati suae restituentur ex ipsa natura illius actionis, qualis ab interpretibus in tot fragmentis describitur. Et sane iam eius rei periculum fecit Ger. Noodt *in Comm. ad Pandect. h. t. p. 243.* qui tamen postremam clausulam de iureiurando in litem praetermisit. Vtilitatem eius edicti commendat VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 1. D. ad exhib.* idque pernecessarium, eiusque vim in vsu quotidiano esse ait, maxime tamen eam propter vindicationes introductam esse monet.

b) EXHIBENDVM.] Exhibere quid sit, quum aliunde, tum ex *l. 2. D. h. t.* constat, quacum iungenda, quae disseruit Menagius *Amoenit. iur. ciu. Cap. XXXIX. p. 284.* Quum enim aliquando incertum sit, an, quam vindicaturi sumus, rem aliquis possideat: haec actio prodita est, in qua omnia nosse debemus, et DISCERE argumenta rei, de qua agimus. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. pr. D. eod. tit.* Ita enim acute pro DICERE rescribit V. illustr. Corn. van Bynkersh. *in praef. Obseru.* Non iniquum autem esse, eum, qui rem meam possidet, illam mihi exhibere, vel id argumento est, quod possessor eo modo vtilitatem meam sine incommodo suo promouere potest, et praeterea, quod quisque rei meae habet, id eum mihi restituere oportet. Quod CELSVS *Lib. V. Digest. l. 32. D. de reb. credit.* casu alio illustrat, subiicitque: *Quia pecunia mea ad te peruenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.*

c) *Petiturus est.*] Qui ad exhibendum agit, non vtique se domi-

ſit, d) neque ea res arbitrio iudicis exhibebitur, e) aduerſus

dominum dicit, nec debet oſtendere dominium, quum multae ſint cauſſae ad exhibendum agendi. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. §. 1. D. ad exhib.* Eſt ergo in ſe perſonalis quidem haec actio, ſed ei competit, qui in rem acturus eſt; qualicumque in rem actione, veluti qui Seruiana vult experiri, vel vſumfructum petere, vel interdicto vti, vel ſeruum aliamque rem, ſibi legatam, optaturus, vel noxali acturus iudicio. Si quis extra heredem tabulas teſtamenti vel codicillos inſpicere deſiderat, non ad exhibendum agit, ſed interdicto de tabulis exhibendis vtitur. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. §. 3-8. D. ad exhib.*

d) *Dum ſua interſit.*] Sciendum enim, ad exhibendum non modo agere eos, quos diximus, ſed et quorum intereſt, de quo iudex ſummatim cognoſcit. Id quod variis exemplis oſtendit VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 9 - 14. l. 5. pr. §. 1. et ſequ. vsque ad §. 5. D. eod. tit.* Praeclare vero idem ex Pomponio monet, eius, qui ad exhibendum agit, vtroque tempore interfuiſſe oportere, rem ei reſtitui, puta, et tempore litis conteſtatae, et ſententiae, quod et LABEONI placuiſſe teſtatur VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 7. §. 7. D. eod. tit.* Ita et de eo exhibendo, quem quis in libertatem vindicare vult, huic actioni locus eſſe poteſt: PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 12. pr. D. eod. tit.* modo conſtet, cui illa libertas teſtamento data ſit. Quoties enim ex duobus eodem nomine ſeruis vnus liber eſſe iuſſus, nec adparet, qui ſit, nullus liber eſt. PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 31. D. de manumiſſ. teſtam.* Denique et noſtra intereſſe videtur, vbi quid ex re noſtra factum, veluti ſi quis ex vuis meis muſtum, vel ex oliuis meis oleum, vel ex lana mea veſtimenta fecerit. Quod enim ex re noſtra fit, noſtrum eſſe, verius eſt. PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 12. §. 3. D. eod. tit.*

e) *Arbitrio iudicis exhibebitur.*] Ad hunc locum monent interpretes, I. exhibendi obligationem ceſſare, ſi ea nullo modo fieri poſſit: veluti ſi ſeruus in fuga ſit, vel morari ei permiſeris, vbicumque velit, vel peregre eum ablegaueris: quo caſu teneris ſaltim cauere: *te exhibiturum, ſi in poteſtatem tuam perue-*

fus possidentem, f) quanti ea res erit,

peruenerit. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 5. §. 6. D. ad exhib.* Sed et tigni iuncti exhibitionem per leges XII. Tabularum fieri non posse, inter omnes constat. *Tigni* vero adpellatione omnis materia accipienda, non tamen rota alterius vehiculo aptata, nec tabula armario, vel ansa scypho, vel emblema phialae, vel purpura vestimento, vel brachium statuae coaptata. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 7. pr. §. 1. 2. D. ad exhib.* Deinde obseruant veteres II. rem in eadem caussa esse exhibendam, qualis fuerit tempore litis contestatae, id est, non vsucaptam, nec deteriorem redditam. Quo pertinet fragmentum VLPIANI *Lib. XXIV. ad Edict. l. 9. §. 5. 6. 7. D. eod. tit.* Hinc porro disquirunt III. quo tempore et loco res sit exhibenda? Nam et si tardius res exhibeatur, aestimandum est damnum. VLPIAN. *ibid. l. 9. §. 7. l. 11. pr.* PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 10. D. eod. tit.*. Et res impensis actoris in loco, quo lis contestata ordinarie exhiberi debet, nisi aequitas aliud suadeat. VLPIAN. *ibid. l. 11. §. 1. D. eod. tit.* Denique IV. disputant, quid iuris sit, si initio res plures exhiberi voluerit actor, reus vero, qui litis contestatae tempore omnes possedit, quasdam sine dolo desierit possidere? Nihilominus enim damnandum esse aiunt reum, nisi exhibeat res, quas possidet. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 11. §. 2. D. eod. tit.*

f) *Aduersus possidentem.*] Sciendum est, aduersus possessorem esse hac actione agendum, (quia actio est in rem scripta,) non solum eum, qui ciuiliter possidet, sed et eum, qui naturaliter possessioni incumbit. Vnde et creditorem, qui rem pignori accepit, teneri exhibere, scribit VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 15. D. eod. tit.* Pro possessore vero habetur, qui et postea, heres factus, possidere coepit. IVLIAN. *Lib. IX. Digest. l. 8. D. eod. tit.* itemque qui dolo possidere desiit. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 9. pr. §. 1. ad 4. D. eod. tit.* Parum quoque interest, siue paterfamilias possideat, siue filiusfamilias, modo hic habeat facultatem restituendi. PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 12. §. 1. D. eod. tit.* Quin et saepius aduersus possessorem ad exhibendum recte agitur, modo id fiat ex noua caussa. PAVLL. *ibid. l. 12. §. 2. D. eod. tit.*

erit, g) iudicium dabo, h) eoque nomine actorem contra eum, quem exhibere OPORTEBIT, i) in litem iurare permittam. k)

g) *Quanti ea res erit.*] Quomodo hic aestimandum sit id, quod interest, ostendunt VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 9. §. 8. l. 11. pr.* et PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 10. D. eod. tit.* Quid vero si ex. g. seruus exhibendus post iudicium acceptum mortuus sit? Interdum tamen reus damnandus erit, quanti actoris interfuit, si adpareat, eo casu mortuum esse hominem, qui non incidisset, si tum fuisset exhibitus. PAVLL. *ibid. l. 12. §. 4. D. eod. tit.*

h) *Iudicium dabo.*] Iudicium hoc datur heredi, sed non qua heredi, sed quatenus interest. Competit etiam contra heredem, sed non qua talem, verum qua possidet. Tenetur etiam heres ex dolo defuncti, si locupletior facta sit hereditas. PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 12. §. 6. D. eod. tit.* Nam et si in rem actum est, quamuis heres possessoris, si non possideat, absoluatur, tamen si quid ex persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem venit. PAVLL. *ibid. l. 42. D. de rei vindic.*

i) OPORTEBIT.] Vocabulum τυπικόν, de quo PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 37. D. de verb. signific.* *Verbum* OPORTERE *non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem referetur.* Nimirum vt recte obseruauit Ger. Noodt *in Comment. ad Pand. p. 250.* aestimatio aliquando a iudice fit, aliquando ab actore. Ab actore quidem, si possessoris dolus aut contumacia accusetur, in infinitum. VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict. l. 3. §. 2. D. h. t.* a iudice vero, si tantum possessoris culpa sit, ex rei veritate. *l. 4. §. vlt. l. 5. pr. et §. 3. D. de in lit. iur.*

k) *In litem iurare permittam.*] Id etiam fieri potest, si ex negotio stricti iuris nostra intersit, rem exhiberi: quamuis alias, si ex stipulatu, vel ex testamento agatur, non solent in litem iurari. PAVLL. *Lib. XXVI. ad Edict. l. 6. D. de in lit. iurand.*

TIT. LVIII.

DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM. a)

(VLPIAN.

a) DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS FVNERVM.] Proximum fuisse hunc titulum, dubitare nos non patiuntur VLPIANVS et PAVLLVS, nouos quippe Commentariorum libros hic auspicati, idque etiam Hub. Giphanius in *Oecon. iur. p. 127.* recte obseruauit. At Iac. Gothofredus *in Serie Edicti perp.* inter titulos *ad exhibendum* et de *religiosis* medium fuisse existimat Edictum illud prolixissimum de ventre inspiciendo, quod totum exstat in *l. 1. D. de ventr. inspic.* Quin immo illud adpendicem fuisse putat edicti de actione ad exhibendum, cum quo tamen illud nihil commune habere, paullo ante ad initium tituli superioris obseruauimus. Et sane probabilis videri poterat haec Gothofredi diuinatio, quia VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict.* ceu ex illa *l. 1. D. de ventr. inspic.* patet, ex instituto egit de inspiciendo ventre custodiendoque partu, et prolixum, quod ea de re praetor proposuerat, Edictum non modo totum proposuit, sed et more suo est interpretatus. Enimuero quisquis in Pandectis nostris titulos *de agnoscendis et alendis liberis*, *si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur*, itemque, *si mulier ventris nomine in possessione calumniae caussa esse dicetur:* statim deprehendet, in mendo cubare inscriptionem *l. 1. D. de inspic. ventr.* ibique pro VLPIAN. *Lib. XXIV. ad Edict.* legendum esse *Lib. XXXIV.* quippe quo iureconsultus omnia illa Edicta, quae ad ventrem pertinent, explicauit, vt plane non fiat verisimile, praetorem vicina illa Edicta in loca tam dissita reiicere, vel titulo *ad exhibendum* laciniam tam nihil ad rem pertinentem adsuere voluisse. Itaque a Iac. Gothofredo hic discedere nulli dubitauimus. Ceterum ad hanc rubricam primo omnium exposuisse videntur interpretes, quae fuerint loca religiosa. Et hic notant, religiosum fieri locum cuiusque, in quem dominus intulerit mortuum, etiam seruum. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. pr. D. de religios.* Quin et quae religiosis adhaerent, religiosa esse, veluti lapides sepulcro inaedificatos, qui

qui ideo non vindicari, sed actione in factum peti possunt. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 43. D. de rei vindic.* Sepulcris autem adhaerebant varia, veluti simulacra et *signa Deorum*, *vrnae cum suis operculis*, *lychnuchi*, vti in marmore apud Reines. *Inscr. I, 240.* *scholae vrnarum* vel ollarum, id est, loca in quibus vrnae iusta serie dispositae, apud eumd. *Class. XVI, 53.* quae et *hypogaea* et ollaria dicebantur. Gruter. *Inscript. p. DCCCCXXXV, 9.* Reines. *Inscr. Class. XI, 100.* Iisdem sepulcris iuncta erant *aedificia*, *agri*, *vineae*, ad eorum tutelam, et erogationes caenarum destinatae. Gruter. *p. DCCXVII, 7. DCCCII, 8. CCXXVII, 5. DCCLIII, 4. DCXXIII, 8. DCXXXVI, 12. CCCXCIX, 1. DCCCXXVII, 6.* Reines. *Class. VI, 112.* Adplicata etiam sepulcris *scalaria*, Reines. *Inscr. Class. VII, 16.* itemque *vstrina*, Id. *Insc. XII, 123. XIV, 19.* *caenacula*, Gruter. *p. CCCLXXXIII, 4.* *arae*, Id. *p. DCCVI, 13. DCCVIII, 4. DCCXXI, 8. DCCCVII, 12.* *armaria* denique, quorum mentio fit apud eumd. Gruter. *p. CCCLXXXIII, 4.* Omittimus iam pecuniam cum cadaueribus conditam, et thesauros sepulcrales, de quibus Plaut. *Poenul. I, 4.* Phaedr. *Fab. I, 27.* et ex instituto Chifflet. *in Anastasi Childerici Cap. III. p. 50. sequ.* Hinc vt eo minus fures inuitaret sepulcralis ille adparatus, in quo aliquando vel maxime hominum vanitas et stolida ostentatio elucebat, non solum illa *maceriis* cingere solebant, Reines. *Inscr. Class. VIII, 75. XII, 37.* sed et iisdem praeficere *aedituos*, qualis ille aedituus sepulcri Sergiae familiae, qui aedituauit ann. XII. apud Reines. *Class. V, 53.* Praeterea, vt in viam redeamus, obseruarunt interpretes veteres, nec sepulcra hostium esse religiosa: PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 4. D. de sepulcr. viol.* (quamuis hoc fragmentum etiam ad sequentem titulum referri possit,) nec cenotaphia, id est, sepulcra vacua et honoraria, qualia potissimum viris magnis et de republica insigniter meritis exstrui solebant. Vignol. *de columna Antonini Cap. IV. p. 66. sequ.* Quamuis enim et haec loca religiosa esse putet Marcianus, *l. 6. §. vlt. D. de rer. diuis.* fretus auctoritate Virgilii, qui *Aeneid. III, v. 301. sequ.* de tumulo inani Hectoris canit:

Sollemnes tum forte dapes, et tristia dona
Ante vrbem, in luco, falsi Simoentis ad vndam,

Liba-

(VLPIAN. LIB. XXV. PAVLL. LIB. XXVII. IVLIAN. LIB. X.)

Si cineres vrna conditi, b) SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE HOMI-

Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem caespite INANEM
Et geminas, caussam lacrymis, sacrauerat aras.

similiaque habet de cenotaphio Palinuri *Aeneid. VI. v. 379.* Deiphobi, *Aeneid. VI. v. 510.* ac Nysi denique *Aeneid. IX. v. 213.* Diuos tamen fratres, id est, Marcum et Lucium contra rescripsisse, auctor est VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 7. D. de rer. diuis. et l. 6. §. 1. D. h. t.* Vnde mira eruditorum cura loca illa Marciani et Vlpiani in concordiam reuocare adnitentium, quos iam non morabor, eos, quibus plura hac de re legere volupe est, remisisse contentus ad Iac. Gothofred. *diatriben de Cenotaphio*, recusam *in Thesauro iur. ciuil. Tom. III. p. 325. sequ.* et V. Illustr. Corn. van Bynkersh. *Obseru. I, 5. p. 28.* Ceterum, vbi semel locum occupauerat religio, eum aliis vsibus adhiberi non potuisse, peruulgatum est, eamque in rem et SC. prodiisse, notat VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 12. §. 1. D. de religios.* ne vsus sepulcrorum permutationibus pollueretur, id est, ne sepulcrum alienae conuersationis vsum acciperet.

b) *Vrna conditi.*] Tale quid postulat vocabulum SIVE, a quo Edictum auspicatur VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 2. D. de religios.* Nec dubitari potest, quin temporibus Hadriani conditique edicti perpetui adhuc cremari consueuerint cadauera. Vulgo enim eum ritum vsque ad Antoninorum tempora viguisse contendunt. Immo et post Antoninorum tempora in vsu istum fuisse ex instituto ostendit Ficorini *Osseruazioni sopra l' antichità di Roma p. 61.* cuius argumenta excerpserunt *Collectores Actor. Erud. Lips. anno 1710. p. 116.* Hinc quemadmodum sepulcra alia ius plurium, alia pauciorum ollarum habebant, et in quibusdam OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. alibi XV. alibi XXIV. et plures numerabantur, Reines. *Inscript. Class. XVI, 60. 53. XIV, 145. I, 240.* ita in aliis erant arcae vel lapideae, vel marmoreae ex lapide Tiburtino, Gruter. *Inscr. p. MCVIII, 6.* vel fictiles, *p. DCCCCIII, 12.* vel ex Assio lapide, cuius ea vis erat,

vt

HOMINIS MORTVI c) IN LOCVM PVRVM d) ALTERIVS

vt cadauera breui consumeret, vnde et *sarcophagus* dictus ille lapis Assius, eaque adpellatio deinde ad ipsas arcas translata est. Plin. *Hist. Natur. II, 96. et XXXVI, 17.* Cuiac. *Obseru. XXI, 13.* Isaac. Voss. *ad Pompon. Mel. I, 18.* Hinc alibi sita esse legimus OSSA, Gruter. *p. DXXXVII, 7. p. DCCCLXII, 3.* alibi CINERES, *p. DCXCVI, 5.* alibi CORPVS INTEGRVM, CONDITVM SARCOPHAGO. *p. DCLXXXVIII, 10. et p. DCLXXXIX, 8.*

c) HOMINIS MORTVI.] Hinc nata quaestio, an et tunc locum occupare videatur religio, si monstrum, ostentumue, vel eius ossa alicubi condita sint? VLPIANVS sane *Lib. XXV. ad Edict. l. 38. D. de verb. signif.* OSTENTVM cum Labeone definit, quod sit *omnè contra naturam cuiusque rei genitum factumque*, simulque monet, duo esse eorum genera, *vnum*, quoties quis contra naturam nascatur, veluti tribus manibus, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quae naturae contraria sit: *alterum*, quum quid prodigiosum videatur, quae Graeci φαντάσματα, (alii perperam legunt φάσματα,) vocent. Vbi posteriore loco intelligit monstra seu prodigia vel portenta, veluti si hominis corpori caput vitulinum vel caninum innatum sit. Haec inter prodigia et signa imminentium malorum habuerunt veteres. Ita Iulius Obsequens *Prodig. Cap. CXXV. turpes matronarum partus bonorum interitum mutationemque legum significasse*, ait, alibique inter prodigia refert puerum bicipitem, *Cap. LXVI. LXXXVIII* manibus pedibusque destitutum, *Cap. LI.* et quae sunt huius generis alia. Ceterum ita decidenda videtur quaestio proposita, vt religiosus sit locus, in quem ossa ostenti primi generis illata, non in quo monstrum vel portentum requiescit, quod pluribus *ad d. l. 38. D. de verb. signif.* ostendit Io. Goedd. *in Comment. n. 15. p. 464. sequ.* Neque tamen edicto id expressserat Praetor, quia ex his, quae forte vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur. CELS. *Lib. V. Digest. l. 4. D. de legib.*

d) IN LOCVM PVRVM.] Puri loci adpellatio in hac actione et ad aedificium producenda est. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 8.*

§. 3.

RIVS e) AVT IN SEPVLCRVM, IN QVO IVS NON FVERIT,

§. 3. *D. eod. tit.* talisque est locus, qui neque sacer est, neque sanctus, neque religiosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur. Vbi vero iam corpus ossaue hominis condita sunt, ibi *sepulcrum* esse dicitur. Id vero quod memoriae seruandae gratia alicubi exsistit, monimentum vocatur. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 4. 5. 6. D. eod.* Ibidem ex Celso obseruat iureconsultus, non totum locum sepulturae destinatum religiosum esse, sed quatenus corpus humatum sit. Saepe enim ambitum aliquem circa sepulcrum vacuum relinquebant, eoque pertinent illa in monimentis Romanis frequentissima: IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. id est, *in frontem pedes X. in agrum pedes XX.* Vid. Horat. *Serm. I, 8. v. 12.* Quamuis ergo et id spatium esset locus religiosus: non tamen erat sepulcrum, ex obseruatione Iuuentii Celsi. Quid vero de itinere ad sepulcrum, quod sibi aliquando et per alienum agrum stipulabantur ad itum, ambitum, aditum, ad coronandum, sacrificandum, vescendum, quale ius concessum legimus apud Gruter. *Inscr. p. DLX, 5. p. DCCCLXIV, 2. p. DCLXII, 5.* et *p. MLXXXI, 1.* Sane iter eiusmodi et locus purus, nec religiosus fuisse videtur: at multis tamen priuilegiis gaudebat, veluti, quod contra eum, qui vendito loco sepulcri, via illaturum prohibet, actio competat, eaque simul concessa praesumatur. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 10. D. de religios.* quod illud peti et concedi soleret precario, et si denegaretur, Praeses possessorem agri extra ordinem compellere posset. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 12. pr. D. eod. tit.* quod denique non vsu numquam amitteretur. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 4. D. quemadm. seruit. amitt.*

e) ALTERIVS.] Qui mortuum in locum *alienum* intulit, vel inferri curauit, tenetur in factum actione, siue in agrum, siue in aedificium alienum intulerit. Itaque in factum agit dominus, non bonae fidei possessor. Praetor enim, dum dicit: IN LOCVM ALTERIVS, de domino loquitur, id est, de eo, cuius locus est. An vero et socius tenetur, qui ignorante socio intulit? Tenetur omnino, sed actione familiae erciscundae vel communi diuidundo,

RIT, f) ILLATA ESSE g) DICENTVR, QVI ID FECERIT, IN FACTVM

dundo, non hac in factum actione. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 1. D. de religios.*

f) IVS NON FVERIT.] Hic campus fuit latissimus, in quem excurrerent interpretes. Disputandi enim fuit occasio, cui ius sit inferendi mortuum? Non sane vsufructuarius inuito proprietario, nec proprietarius inuito vsufructuario, nisi intulerit eum, qui vsumfructum legauit, et non sit locus sepulcri commodior. Nec magis locus, qui seruit, religiosus fieri potest, nisi is, cui debetur seruitus, aeque commode vti seruitute possit. Is, qui pignori dedit fundum, suum mortuum in eum inferre, immo et ipse mortuus eo inferri, nec tamen id ius aliis concedere potest. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 7. 8. 9. D. eod. tit.* nisi creditor consentiat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 3. D. eod. tit.* Heres et prius, quam adeat hereditatem, testatorem inferens, locum facit religiosum, maxime si inferat in locum, quem ipse sepulcro suo destinauit, et alius in promtu non sit commodior. VLP. *ibid. l. 4. D. eod. tit.* Si sepulcrum fuerit hereditarium, non modo heredes et ceteri successores in illud recte inferuntur, verum etiam liberi emancipati, quamuis non sint heredes, immo et exheredati, nisi specialiter testator, iusto odio commotus, inferri vetuerit. Quod ad libertos attinet, ii nec sepeliri, nec alios inferre possunt, nisi heredes patrono exstiterint, etsi vel maxime monimento inscripserit patronus, se SIBI LIBERTISQVE SVIS FECISSE, qualia monimenta passim occurrunt apud Gruterum, Reinesium, aliosque, veluti illud apud Reines. *Inscr. Class. XVI, 46.*

L. VOLVMNIO. FORTVNATO.
ET. IVLIAE. TYRANNIDI.
A. FABRICIVS. ONESIMVS.
VIA. APPIA. INTER. II. ET.
III. MILIAR. ADITVM. AMBITVM. INTROITVM. OSSA. REPONERE. LICEAT. SIBI. ET.
POSTERIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE EORVM.

Ita et Papinianus rescripsit, et saepissime responsum est. VLPIAN. *ad Edict. l. 6. pr. D. eod. tit.*

g) ILLATA ESSE.] De ea autem illatione Praetor sensit, quae sepulturae caussa sit. VLP. *ibid. l. 2. §. 3. D. eod. tit.* Quemadmodum autem religiosum non fit

CTVM ACTIONE h) TENEATVR, ET POENAE PECVNIARIAE SVBIICIATVR.

§. I. Si locus religiosus pro puro venisse dicetur, ei, ad quem ea res pertinebit, aduersus venditorem in factum actionem dabo. i)

§. II.

sit caenaculum vel cubiculum, in quo mortuus ante sepulturam reponitur: ita nec locus purus, in quem illatum est cadauer, antequam ei iusta fiant, non vt ibi requiescat, sed vt ad exsequias vsque ibi custodiatur.

h) IN FACTVM ACTIONE.] Ad tollendum cadauer, locique pretium restituendum. Ossa tamen, quae ab alio illata sunt, vel corpus non licet domino loci effodere, vel eruere sine decreto pontificum, seu iussu principis, ceu Labeonis testimonio probat VLP. *ibid. l. 8. pr. D. h. t.* Exempla sunt apud Plin. *Epist. X, 73.* et Gruter. *Inscript. p. DLXXVIII.* vbi RELLIQVIAE TRAIECTAE III. NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICVM PIACVLO FACTO. Sed quum Plinius, Bithyniae praeses eo nomine Traiani iussum exspectaret, ille rescripsit *Epist. 74. Durum est, iniungere necessitatem prouincialibus pontificum adeundorum, si reliquias suorum propter aliquas iustas caussas transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla eorum, qui isti prouinciae praefuerunt, et ex caussa cuique ita aut permittendum aut negandum.* Quam potestatem et Antoninum Rectoribus prouinciarum dedisse, animaduertimus ex *l. 1. C. de religios.* Ceterum non domino tantum haec in factum actio competit, verum et ei, qui vsumfructum eiusdem loci habet, vel aliquam seruitutem, quia hi et ius prohibendi habent. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 8. §. 4. D. eod. tit.* Non solum autem ei, cuius in locum purum illatus est mortuus, actio in factum datur, verum etiam, qui prohibetur inferre in eum locum, in quo ei ius inferendi est, quamuis optio sit ei, hac actione, an interdicto de mortuo inferendo experiri malit. VLPIAN. *ibid. l. 8. §. 5. D. eod. tit.* nisi locus monimenti ea lege venierit, ne in eum ossa inferrentur, quo ius est inferri. Quamuis stipulatione hic sit opus, neque nuda ad hoc pactio sufficiat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 11. D. eod. tit.*

i) *Actionem dabo.*] Seruauit nobis huius edicti sententiam VL-

PIAN.

§. II. Qui hominem mortuum, ossaue hominis mortui dolo malo in locum publicum inferet, in eum, quanti ea res erit, in factum iudicium dabo, vel extra ordinem animaduertam. k)

§. III. QVOD FVNERIS CAVSSA l) SVMTVS FACTVM ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM, AD QVEM EA RES PERTINET, m) IVDICIVM DABO. n)

TIT.

PIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 8. §. 1. D. de religios.* dum scribit: *Si locus religiosus pro puro venisse dicetur,* PRAETOR *in factum actionem in eum dat ei, ad quem ea res pertinet, quae actio et in heredem competit, quum quasi ex emto actionem contineat.*

k) *Animaduertam.*] Huius quoque edicti sententiam debemus VLPIANO *Lib. XXV. ad Edict. l. 8. §. 2. D. eod. tit.* *Si,* inquit ille, *in locum publicis vsibus destinatum intulerit quis mortuum:* PRAETOR *in eum iudicium dat, si dolo fecerit: et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coërcitione, sed si sine dolo, absoluendus est.* Vnde miror, V. C. Ger. Noodt, qui hunc locum obseruauerat, in restituendo hoc edicto nullam doli mali facere mentionem. Ceterum locum hunc egregie illustrat Cicero *de Legib. Lib. II. cap. 23.* vbi *decretum esse* ait *a pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum,* et hinc eos *iussisse sepulcra ad aedem Honoris extra portam Collinam exarari,* statuisseque, *locum publicum non potuisse priuata religione obligari.*

l) FVNERIS CAVSSA.] Videri poterat heres, nondum adita hereditate, nullo modo obligatus esse ad sumtus funeris restituendos. Sed fundamentum actionis funerariae omnium optime ostendit PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 138. pr. D. de regul. iur.* dum proponit regulam: *Omnis hereditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.* Itaque ex iusta caussa propositum est hoc edictum, vt, qui funerauit, persequatur id, quod impendit. Sic enim fieri, ne insepulta corpora iaceant, neue quis de alieno funeretur, ait VLP. *Lib. XXV. ad Edict. l. 12. §. 3. D. de religios.*

m) EA RES PERTINET.] Funus eum facere decet, quem decedens elegit, qui tamen poenam ob hoc officium omissum non patitur, nisi illi eo nomine aliquid relictum sit, quod tunc amittit. Si ea de re non cauit defunctus, scriptos heredes ea res contingit: nemine vero scripto legitimos, vel cognatos, quosque suo ordine, quo succedunt. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 12. §. 4. D. eod. tit.* Tenentur etiam ad funerandum bono-

bonorum possessores, et ceteri successores. VLPIAN. *ibid. l.14. §.17. D. eod. tit.* quia hereditatis adpellatione bonorum quoque possessio continetur. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 138. D. de verb. signif.* Si cui funeris curam mandarit testator, et is funus, accepta pecunia non duxerit, de dolo in eum dandam esse actionem, MELA scripsit. Extra ordinem tamen eum a praetore compellendum, vt funus ducat, credit VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 14. §. 2. D. eod. tit.* Vxorem sepeliunt, qui dotem recipiunt. Aequissimum enim visum est veteribus, mulieres, quasi de patrimoniis suis, ita de dote funerari. Siue ergo pater, siue maritus dotem lucretur, is funeris impensas ferre tenetur. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 16. D. eod.* quia impensa funeris aes alienum dotis est. IVLIAN. *Lib. X. Digest. l. 18. D. eod. tit.* De qua quaestione, quatenus maritus et pater ex dote ad funerandum teneantur, et an inde prius legata, pretia manumissorum, aes alienum deduci oporteat? item an non maritus ex dote funeris impensas subministrans gaudeat beneficio competentiae? disputant pluribus VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 20. l. 22. l. 24. l. 27. D. de religios.* PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 21. l. 23. l. 25. D. eod. tit.* qui et *ibidem l. 32. §. 1. D. eod. tit.* eleganter ex LABEONE obseruat, viro et vxore eodem tempore commorientibus, in heredem viri pro portione dotis dandam esse hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum peruenerit. Filiusfamilias a patre funerandus, nisi miles sit, et habeat peculium castrense. Tunc enim successores eius ante tenentur, et sic deinde ad patrem venitur. Seruum quoque a domino funerandum, ac proinde aduersus hunc etiam competere actionem funerariam, obseruat VLPIAN. *ibid. l. 31. pr. §. 1. D. de religios.*

n) IVDICIVM DABO.] Agit ergo hic, quisquis impensas funeris fecit, non tantum coheres, qui familiae erciscundae actione sumtus recuperat, nec qui mandatu heredis, quia mandati actionem habet, quamuis qui prohibente herede funerauit, aut quasi negotium heredis gessit, omnino hanc actionem ex iusta caussa habeat. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 12. 13. 14. 15. 16. D. eod. tit.* Etiam possessor hereditatis, qui se heredem putauit, hanc actionem habet, ceu contra TREBATIVM et PROCVLVM defendunt VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 14. §. 11. D. eod. tit.* et PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 32. pr. D. eod. tit.* Nec hanc actionem habet, qui pietatis caussa funerauit, nisi testato professus sit, se id eo animo non facere.

VLP. *Lib. XXV. ad Edict. l. 14. §. 7. 8. 9. D. eod. tit.* Datur deinde haec actio contra eos, ad quos funus pertinet, vt puta aduersus heredem bonorumue possessorem, ceterosque successores, veluti patronos, et ad quos dotis nomine quid peruenit. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 17. D. de religios.* Denique datur ad recuperandas funeris impensas: vbi veteres notant, sumtus funeris caussa videri factos, quibus funus ductum, et sine quibus funus duci non potuerit, veluti si quid impensum in delationem mortui, in locum sepulcri, in translationem hominis peregre mortui, in custodiendum commundandumue (ita cum Charonda lego pro *commendandum*) corpus, item in marmor, vel vestem. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 3. 4. D. eod. tit.* Iidem obseruant, sumtus funeris arbitrandos esse pro facultatibus et dignitate defuncti, adeoque id, quod immodice impensum non recuperari: VLPIAN. *ibid. l. 12. §. 5. l. 14. §. 6. D. de religios.* quia et qui negotia aliena gerit, si plus, quam oportet, impendit, recuperat tantum id, quod praestare debebat. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 27. D. de negot. gest.* nec oportere ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 5. D. de religios.* Monent tamen praeterea, ne modicum quidem sumtum semper admissum iri, si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit. VLPIAN. *ibid. l. 14. §. 10. D. eod. tit.* Denique docent iuris auctores, praetorem vel magistratus municipales ad funus sumtus decernere debere, et ex pecunia quidem, si talis in hereditate sit; si non sit, distrahi debere ea, quae tempore peritura sint; si ne id quidem, quod auri argentique fuerit distrahendo oppignorandoque, pecuniam expedire. Si quis impediat ementem, quo minus res tradantur, praetorem interuenire, et factum huiusmodi tueri debere. Ad funerandum colonum vel inquilinum inuecta illataque distrahuntur, et, quod demum superfluum est, pro pensione tenetur. Quin et ad legata manus mittitur, si sumtus desint. Res vero hoc modo distractae, adita postea hereditate, emtori non sunt auferendae, quippe iam bonae fidei possessori et domino, qui auctore Praetore comparauit. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 12. §. 6. l. 14. pr. §. 1. D. de religios. l. 137. D. de regul. iur. l. 50. D. de euiction.* Ceterum haec actio non est annua, sed perpetua, et heredi ceterisque successoribus, et in successores datur, teste VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 31. §. 2. D. de religios. et sumt. fun.*

TIT. LIX.
DE SEPVLCRO VIOLATO. a)

CVIVS DOLO MALO b) SEPVLCRVM c) ESSE VIOLATVM DICETVR, d) IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO, VT EI, AD QVEM

a) DE SEPVLCRO VIOLATO.] Proximum superiori fuisse edictum de *sepulcro violato*, nec Hub. Giphanius, nec Iac. Gothofredus obseruauit. Et tamen id manifestum est ex *l. 3. D. de sepulcr. viol.* vbi ipsum edictum integrum, eiusque interpretationem habemus. Desumtum enim est illud fragmentum ex eodem VLPIANI *Lib. XXV. ad Edict.* quo et titulum de religiosis et sumtibus funerum interpretatus fuerat. Praeterea et PAVLLVM *Lib. XXVII. ad Edict.* et IVLIANVM *Lib. X. Digestorum* de religiosis et de sepulcro violato egisse, ex *l. 4. et l. 6. D. de sepulcr. viol.* discimus. Ipsa Edicti verba, vti diximus, exstant in *l. 3. pr. D. h. t.* ad quae interpretum fragmenta, quae supersunt, singulis locis, more nostro, aptabimus.

b) DOLO MALO.] Prima haec verba ostendunt, eum demum ex hoc edicto plecti, qui dolo malo violauit. Si igitur dolus absit, cessabit in eius persona poena. Igitur doli non capaces, vt admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excusati sunt. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 3. §. 1. D. de sepulcr. viol.* et hinc facile intelligitur, quid sibi velit formula apud Reines. *Inscript. Class. XV, 25.* HVIC MONIMENTO DOLVS MALVS ABESTO.

c) SEPVLCRVM.] Sepulcri adpellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 2. D. de sepulcr. viol.* non tamen hostium, ex quibus lapides in quemlibet vsum conuertere possumus, nec sepulcri violati actio competit. PAVLL. *Lib. XXVII. ad Edict. l. 4. D. eod. tit.* Quamuis etiam religiosis, quae adhaerent, religiosa esse viderentur, non tamen sepulcri violati, sed iniuriarum, filio agendum est ex sententia LABEONIS, si statua patris, in monimento posita, saxis caesa sit. PAVLL. *ibid. l. 27. D. de iniur.*

d) VIOLATVM ESSE DICETVR.] Quum veteres sibi persuaderent, manes defunctorum sepulcris inerrare, et eorum vel maxime interesse, nihil ibi irreligiosius a quoquam fieri: non mirum est, eos nullo modo violari voluisse mortuorum conditoria, et non modo priuatis obtestationibus, imprecationibus atque exsecrationibus,

tionibus, ſed et legibus publicis ſepulcrorum ſecuritati conſulere ſtuduiſſe. Ita in monimentis legimus, poenam, ſoluendam in arcam Pontificum, indici illis, qui ſepulcrum vendiderint, donarint, vel quocumque titulo acceperint. Reineſ. *Inſcr. Claſſe IX, 1. XII, 12. 37.* Gruter. *p. MCXXXIX, 12. p. DCCCCXLVI, 6. et p. DCLII, 8.* vel qui monimento manus intulerint. Reineſ. *XVII, 172.* Alibi occurrunt obteſtationes: NEMO NOS INQVIETET. Reineſ. *Inſcr. XII, 60.* item: TE, QVICVMQVE TITVLVM NOSTRVM RELEGES, ROGO PER SVPEROS, SIC VT AD INFERNAS PARTES RECIPIARIS, NE VELIS TRIBVS SEPVLCRIS MOLESTARI. Reineſ. *Inſcr. XIV, 33.* Dira eſt imprecatio illa C. Iulii C. L. Barnei apud Reineſ. *XVII, 168.* OLLAM EIVS SI QVI INVIOLAVERIT, AD INFEROS NON RECIPIATVR. Aliquando et aliorum imploratur defenſio, veluti apud Reineſ. *XVII, 170.* ROGO PER SVPEROS, QVI ESTIS, OSSA MEA TVEATIS. Mirae aliquando ſunt exſecrationes in monimentis. Apud Gruter. *p. DCLXVII, 10.* legimus:

LAESERIS HVNC TVMVLVM SI
QVISQVAM, IN TARTARA PERGAS,
ATQVE EXPERS TVMVLI, LAESERIS HVNC TVMVLVM.

Quid? quod ne Chriſtiani quidem, quod mireris, ab his imprecationibus abſtinuerunt. Apud Boſium enim in *Roma ſubterr. p. 436.* et Aringh. *Lib. IV. Cap. XXVII. fol. 78.* non ſine horrore legeris:

MALE PEREAT. INSEPVLTVS
IACEAT. NON RESVRGAT.
CVM IVDA PARTEM HABEAT.
SI QVIS SEPVLCRVM HVNC
VIOLAVERIT.

et apud Reineſ. *Inſcr. XX, 441.*

QVISQVIS.
HOC. SVSTVLERIT.
AVT LAESERIT.
VLTIMVS. SVORVM. MORIATVR.

Hoc enim miſerrimum videbatur, indefletum ab omnibus, et vltimum ſuorum mori. Senec. *Controu. V, 1.* Quinctil. *Declam. XII.* Ita priuatim ſepulcrorum ſuorum ſecuritati conſulebant. Huic vero moribundorum voto et leges ſuffragabantur publicae. Hinc et heres poterat ſepulcri violati teneri, ſi mortuum contra voluntatem teſtatoris, in ſepulcrum hereditarium licet, intuliſſet. Multoque magis tenebatur, qui oſſa tetigerat, traieceratque ſine permiſſu pontificum, non perpetuae tamen ſepulturae tradita corpora transferri poterant ex Edicto Diui Seueri, quo et id continetur, ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorum transferri. Non tamen violati ſepulcri actio locum habuiſſe videtur, ſi quis intra vrbem ſepeliuerit.

QVEM PERTINEAT, e) QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR. f) SI NEMO ERIT, AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLET, QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. g) SI PLVRES AGERE VOLENT,

rit. D. enim Hadrianus rescripto poenam XL. aureorum statuerat in eos, qui in ciuitate sepeliuerint, ac tantumdem in magistratus, qui id fieri passi sint, praetereaque locum publicari et corpus transferri iusserat. Quam sanctionem et in municipiis obtinere existimat VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 2. §. 3. 4. 5. D. de sepulcr. viol.* si vel maxime lex municipalis permittat, mortuos intra ciuitatem sepeliri.

e) AD QVEM PERTINEAT.] Sepulcri enim actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo cessante, si alius egerit, quamuis reipublicae caussa abfuerit dominus, non debebit aduersus eum, qui litis aestimationem sustulerit, ex integro dari. Nec potest videri deterior fieri conditio eius, qui reipublicae caussa abfuit, quum haec actio non ad rem familiarem eiusdem, sed magis ad vltionem pertineat. IVLIAN. *Lib. X. Digest. l. 6. D. de sepulcr. viol.* Ex quo et facile colligas, qua occasione de tutore reip. caussa absente tam prolixe actum sit ab VLPIANO *Lib. XXV. ad Edict. l. 9. D. de tutel. et ration. distrab.*

f) CONDEMNETVR.] Qui enim de sepulcri violati actione iudicant, aestimabunt, quatenus intersit, scilicet ex iniuria, quae facta est, item ex lucro eius, qui violauit, vel ex damno, quod contigit, vel ex temeritate eius, qui fecit: numquam tamen minus debent condemnare, quam solent extraneo agente. Et hinc, si ad plures ius sepulcri pertinet, non modo ei, qui occupauit, haec actio datur, sed et omnibus, quia in id, quod vniuscuiusque interest, agitur. Quin et, si is, cuius interest, sepulcri violati agere nolit, potest tamen, si poeniteat, neque lis ab alio contestata sit, actionem instituere. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 3. §. 8. 9. 10. D. de sepulcr. viol.* Nonnumquam et seuerius in eum, qui sepulcrum violauit, animaduertitur, veluti si qui cadauera spoliarit, maxime, si manu armata id facere sustinuerit, eo casu vero, quando sine armis spoliarunt, in metalla dantur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 7. D. eod. tit.*

g) CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO.] Quid vero, si noua temeritate sepulcrum aliud quis violarit? Respondet PAVLLVS *Lib. XXVII.*

LENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. h)

§. I. SI QVIS IN SEPVLCRO DOLO MALO HABITAVERIT, i) AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAM QVOD SEPVLCRI CAVSSA FACTVM SIT, HABVERIT, IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. k)

XXVII. ad Edict. l. 138. §. 1. D. de regul. iur. numquam crescere ex postfacto praeteriti delicti aestimationem. Quam regulam accurate explicat Iac. Gothofred. *in Comment. ad d. l. 138. §. 1. D. de regul. iur.*

h) POTESTATEM FACIAM.] Pluribus agere volentibus is praefertur, cuius maxime interest, etiam mulier et pupillus, modo intersit. Nam mulieri et pupillo actiones populares non dantur, nisi quum ad eos res pertinet. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 6. D. de popul. action.*

i) DOLO MALO HABITAVERIT.] Habitabant aliquando in sepulcro liberti et serui, qui non tenebantur sepulcri violati actione, si nimirum aedituorum vice fungerentur, vel alias eiusmodi operas praestarent, vt patet exemplo, quod paullo ante attulimus, aeditui Sergiae familiae, qui aedituauerat annos XII. At si quis dolo malo in sepulcro habitasset, ei, qui volebat, agendi potestas erat. VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 3. §. 6. D. de sepulcr. viol.* Si seruus in sepulcro habitabat, vel aedificauerat, noxalis actio cessabat, et in ipsum animaduertebat Praetor. Sin non ibi habitaret, sed domunculam ibi haberet, noxale iudicium non denegabatur. VLPIAN. *ibid. l. 3. §. 11. D. eod. tit.*

k) IVDICIVM DABO.] Quam actionem popularem esse, obseruat VLPIAN. *Lib. XXV. ad Edict. l. 3. §. 12. D. de sepulcr. viol.*

PARTIS II. EDICTI

FINIS.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLOR. POSTVMOR.

TOM. III.

LIBROS ALIQVOT

VETERVM IVRECONSVLTORVM

ORDINI SVO RESTITVTOS

TRADENS.

SERIES
LIBRORVM XC DIGESTORVM SALVII IVLIANI.

PARS I. AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.

Praefatio *aduersus eos, qui quid aduersus edictum admiserint.*

Tit. I. De actione danda vel deneganda a praetore.

¶ Non potest praetor cogere legatos municipales, vt apud se iudicium suscipiant, ne impediatur legatio. Etiamsi hereditatem adierint Romae, tamen non competit in eos actio. Nisi tamen satisdent, legatarii mittuntur in possessionem rerum hereditariarum. Rationem huius iuris reddit Iulianus l. 27. de iudic.

¶ Cogitur tamen et legatus accipere iudicium, si aliquid tempore legationis emerit, vel ex alia caussa possidere coeperit, ne ei potestas detur, res alienas domum auferendi. l. 25. eod.

¶ Ita et recte praetor actionem dat aduersus legatum, et quemcumque suae iurisdictioni non suppositum, si consentiat. Vbi tamen consensisse non censetur, qui errauit. * *l. 2. pr. D. de iudic.* ** *l. 15. D. de iurisd.*

¶ Actio contra non danda et aduersus eos, qui iurisdictioni praetoris subiecti sunt, si appareat, nullum esse agendi fundamentum. Veluti, si aduersus eum, qui rem custodiendam accepit, agatur ad damnum iniuria tertii datum praestandum. l. 19. commod.

Tit. II. *De magistratibus municipalibus, eorumque potestate et officio.*

Tit. III. *De modo iurisdictionis eorum.*

Tit. IV. *De vadimonio.*

Tit. V. *De vindiciis secundum possessorem dandis.*

Tit. VI. De iurisdictione mandata, et iudice dando.

¶ Iurisdictionem mandat, qui eam suo iure, non qui alieno beneficio habet. l. 5. de iurisd.

¶ Magiſtratus dat iudicem, qui de facto cognoſcat. Quid vero ſi Caeſar reſcripſerit: Eum, qui prouinciae praeeſt, adire poteris? Nihilominus aeſtimabit, ipſe cognoſcere, an iudicem dare debeat. l. 8. de offic. praeſ.

LIB. II. DE FORMVLA IVRISD. EDENDO ET PACTIS.

Tit. I. *De formula iurisdictionis, deque albo praetoris.*

Tit. II. *De edendo.*

Tit. III. *De pactis.*

Tit. IV. De in ius vocando.

¶ Si ex noxali cauſſa agatur, ſatisdandum: *ſeruum noxis ſolutum praeſtari.* Ea tamen ſtipulatio non pertinet ad noxas, quae publicam et capitalem habent coërcitionem. l. 200. de V. S.

¶ De eo, per quem factum erit, quo minus quis in iudicio ſiſtat, ex inſtituto agitur l. 3. de eo, per quem fact. er. quo min.

Tit. V. *Qui neque ſequantur, neque ducantur.*

Tit. VI. *De poſtulando.*

Tit. VII. *De his, qui not. infamia.*

Tit. VIII. *De forma agendi.*

Tit. IX. *De plus petendo.*

Tit. X. De cautione iudicio ſiſti, et vadimonio deſerto.

¶ Ad hunc quoque titulum pertinere potuerunt, quae ad tit. IV. retulimus.

Tit. XI. *De dote, de muliere, abeſſe, amiſiſſe.*

LIB. III. DE IIS, PER QVOS AGERE POSSVMVS.

Tit. I. *De cognitoribus.*

Tit. II. De Procuratoribus.

¶ Cogendusne ſit procurator defendere, an ſufficiat, propter rem non defenſam ſtipulationem committi. Prius adfirmat Iulianus * *l. 35. D. de procur.*

¶ Si procurator emtoris poſtulauerit a venditore, vt ab eo defendatur, venditor poteſt deſiderare ſibi caueri de rato, quia ſi fundum agenti reſtituerit, dominus ab eo rem petere poſſet, et venditor eum rurſus defendere cogeretur. l. 75. de procur. Exceptio enim rei iudicatae locum tantum habet, quoties eadem quaeſtio inter easdem perſonas reuocatur. * *l. 3. D. de exc. rei iud.*

Tit.

Tit. III. *Quod vniuersitatis cuiusque nomine vel contra eam agitur.*
Tit. IV. De negotiis gestis.

¶ Quando ex negotiorum gestione vtrinque nascatur actio. l. 6. de neg. gest.

¶ Actionem negotiorum gestorum habet curator contra subcuratorem sibi constitutum, si damnum ex eius dolo sentiat, modo fraudis non sit conscius. l. 30. D. de neg. gest. Doli enim consciis adeo non fauent leges, vt et is, cui metus caussa res tradita est, eam non modo reddere, sed et de dolo repromittere teneatur. * *l. 9. §. 5. quod met. causs.*

¶ Si ex duobus sociis alter me administrare prohibeat, alter non: aduersus non prohibentem datur actio negotiorum gestorum, sed ita, vt, qui prohibuit, nullo modo inde damnum sentiat. ** *l. 8. §. 3. ff. de negot. gest.*

Tit. V. *De calumniatoribus.*

LIB. IV. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS ET RECEPTIS.

Tit. I. De dolo malo.

¶ Datur actio de dolo etiam aduersus seruum, si minorem fraude circumuentum adduxit ad vendendum, et postea manumissus est. ** *l. 7. de dol. mal.*

Tit. II. De metu.

¶ Qui vi coactus fideiussit, an teneatur? * Paull. ad Iulian. Lib. IV. Digest. * *l. 11. quod met. causs.*

¶ Si debita pecunia per vim accepta facta est, nisi vel soluatur, vel restituta actione iudicium accipiatur, is, qui acceptum ferre coëgit, in quadruplum condemnandus erit. * *l. 9. §. 7. eod.*

Tit. III. De minoribus XXV annis.

¶. Minor potest restitui, etiamsi cum filiofamilias maiore contraxerit. * *l. 11. §. 7. de minor.*

Tit. IV. *De capite minutis.*
Tit. V. *De eo, quod falso tutore gestum.*
Tit. VI. Ex quibus caussis maiores XXV ann. in integr. restit.

¶ Militi vt succurratur, fuse docetur ** *l. 17. quib. ex causs. mai.*

¶ Quantum restituatur, si ob ferias extraordinarias completa vsucapio. * *l. 26. §. 7. eod.*

¶ An et hereditatis petitori datur restitutio, si possessor here-

ditatis siue b. f. siue praedo a debitoribus exegit debita, eaque petitori hereditatis soluit? Neg. * *l. 25. §. 17. de hered. petit.*

¶ Restitui etiam potest creditor agens cum filio praeterito, si submotus sit exceptione, quod ex tabulis bon. possessionem accipere nequeat. l. 15. de O. et A. * *l. 2. de except. rei iud.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.*

Tit. VIII. *De temporibus in integrum restitutionum.*

Tit. IX. De receptis, qui arbitrium receperunt.

¶ Si ab vno tantum heredum nomine compromissum, non ab vtroque: vno mortuo aeque soluitur compromissum, ac si neuter nomine heredum compromiserit. l. 49. §. 2. de recept.

¶ Si compromissum vt praesente vtroque sententia dicatur, vno decedente, et relicto pupillo herede, non videbitur dicta sententia, nisi tutoris auctoritas interueniat. l. 47. eod.

¶ Idem dicendum, si alteruter compromittentium furere coeperit. l. 47. eod. l. 49. pr. eod. * *l. 27. §. 5. eod.*

¶ Arbiter potest partes vel per nuncium vel per epistolam vocare. l. 49. §. 2. eod.

¶ Non tamen in prouinciam si Romae compromissum. * *l. 21. §. 10. eod.*

¶ Non potest cogi arbiter ad dicendam sententiam, si vnus bonis cessit. * *l. 17. pr. D. eod.*

¶ Nec si ita compromissum, vt certam sententiam dicat. * *l. 19. pr. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, stabularii, vt recepta restituant.*

Tit. XI. *De satisdando.*

LIB. V. DE IVDICIIS.

Tit. VII. De iudiciis.

¶ Iudex non est magistratus, quum iudicet iussu magistratus. Id exemplo iurisdictionis mandatae illustrasse videtur Iulianus l. 3. de off. eius, cui mand. iurisd.

¶ Semel datus pronunciare debet, et quidem de summa, ad quam vsque iudicare iussus est. Immo potest etiam de re maiori, si litigatores consentiant: l. 74. D. de iudic. modo non in quantitate sine ratione erret, quale exemplum est in l. 79. de legat. I.

¶ Quae-

¶ Quaeritur, an ob febrem discedente litigatore pronunciare nihilominus possit l. 60. de re iud.

LIB. VI. DE PETITIONE HEREDITATIS.

Tit. I. *De querela inofficiosi.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

¶ Hereditas quid? l. 62. de R. I.

¶ Eam petit, et qui hereditatem a fisco mercatus est. l. 6. pr. de her. pet.

¶ Petitur hereditas et ab eo, qui petiit hereditatem, et litis aestimationem consequutus est. Item ab eo, qui negotia hereditaria gessit. Item a possessore, vi deiecto. Item a possessore, vel non possessore qui rem vendidit. * *l. 16. §. 2. 3. 4. 5. D. eod.* Quia dolo possidere desinens pro possessore habetur. * *l. 17. pr. de rei vind.* Item ab eo, qui ex caussa fideic. hereditatem restituit: * *l. 16. §. 7. eod.* non tamen potest patronus petere ab eo, cui libertus in fraudem eius alienauit, quia actionem Caluisianam habet. * *l. 16. §. 6. eod.*

¶ Hereditatis petitione petitor consequitur rem cum omni caussa, et rei aestimationem, si culpa possessoris perierit, aeque vt in rei vindicatione. * *l. 17. §. 1. de rei vind.* l. 6. §. 2. de her. petit. Consequitur etiam res a defuncto pignori datas. * *l. 6. §. 1. de hered. pet.* Non tamen consequitur indebitum a possessore exactum, quemadmodum nec indebite solutum a possessore ei imputatur. * *l. 20. §. 18. de her. pet.* * *l. 2. §. 7. de act. vel her. vend.* Quod eo minus mirandum, quia ne quidem debite solutum a possessore petitorem liberat, nisi ille caueat, se petitorem defensurum. * *l. 31. pr. eod.*

LIB. VII. DE ACTIONIBVS EX DOMINIO ET SERVITVTIBVS.

Tit. I. De rei vindicatione.

¶ Ea consequimur etiam rei nostrae accessiones, veluti quae per alluuionem accesserunt fundo. l. 34. de rei vind. Sed et fructus, etiam ex fundo communi pro parte dominii. l. 25. de vsur.

¶ Immo si seruum vindicamus, etiam actio L. Aquilliae per seruum adquisita restituenda est. ** *l. 17. §. 1. eod.*

Tit. II. De Publiciana in rem actione.

¶ Ea non datur ei, qui in mala fide est. * *l. 7. de Publ. in rem act.*

¶ Si

¶ Si duo b. f. emerunt, quis praefertur: * *l. 9. §. 4. eod.*

¶ Res restituenda cum omni caussa. Ast si in qualitate fundi erratum, agendum cum emtore non cum possessore, l. 22. de act. emt. Immo cum neutro, si fundi pars, priusquam mensura fiat, inundatione vel chasmate perierit. Ita notat Scaeuola ad Iul. Lib. VII. * *l. 10. D. de peric. et comm. rei vend.*

¶ [Quo pertineat lex 12. D. de statu lib. vix patet, nisi in numero aberratum sit.]

Tit. III. *Si ager vectigalis petatur.*

Tit. V. De seruitutibus.

¶ Res propria domino non seruit. Hinc si vna domus cessit duobus, non habent inuicem actionem ius non esse tigni immittendi, quia tignum est vtriusque. l. 37. de seru. praed. vrb.

¶ Si a te emi, vt liceat mihi stillicidium immittere, et postea te volente ex caussa emti immisi, et actionem, et exceptionem habeo. l. 16. si seru. vind.

¶ Seruitus exstinguitur vsucapione libertatis, de qua l. 32. de seru. praed. vrb.

¶ Exstinguitur etiam consolidatione. Talis est, si Sempronianus fundus communi meo et tuo seruiat, et eum in commune redimamus: non si communis fundus proprio meo, proprioque tuo seruiat, siquidem seruitus manet. l. 27. D. de seru. rust. praed.

Tit. VI. De vsufructu, vsu, habitatione.

¶ Vsusfructus peti non potest, tempore elapso, quo et vsucapione dominium adquiritur. l. 3. si vsusfr. pet.

¶ Actio haec confessoria datur aduersus quemcumque possessorem. * *l. 5. §. 1. D. eod.*

LIB. VIII. DE IVDICIIS DVPLICIBVS.

Tit. I. Finium regundorum.

¶ Hoc iudicium manet, quando socii egerunt communi diuidundo, vel si rem alienarunt. l. 9. fin. reg.

Tit. II. Familiae erciscundae.

¶ De natura huius actionis l. 51. fam. ercisc.

¶ Non possumus consequi per hereditatis petitionem, quod iudicio fam. erc. consequimur. l. 7. si pars her. pet.

Tit. III. Communi diuidundo.

¶ Communis seruus, quod ex re alterius domini adquirit, commune facit. Sed is, ex cuius bonis adquisitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam summam consequi potest. l. 24. pr. comm. diuid. immo et condictione sine caussa. l. 3. de condict. sin. causs.

¶ Si is, quocum agere volebam, communi diuidundo partem suam Titio iudicii mutandi caussa tradidit, tenetur mihi actione praetoria. l. 24. §. 1. comm. diuid.

¶ [Notat hic quaedam Paullus ad Iulian. Lib. VIII. * *l. 4. de resc. vend.* de venditione rerum duarum cum pacto ne alterutrius emtio maneat. Quae quo pertineant, vix patet.]

¶ [Ad hoc iudicium communi diuidundo etiam pertinuisse videtur casus de aedificatione in area aliena, cuius bonae fidei emtor sum, quamuis postea, dum aedifico, sciam, rem alienam esse. * *l. 37. de rei vind.*]

LIB. IX. DE DAMNO DATO, IVREIVRANDO, ACTIONIBVS DE SERVO CORRVPTO, ALEATORIBVS, ADVERSVS MENSOREM, AD EXHIBENDVM.

Tit. I. *De damno dato, et si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

Tit. II. De noxalibus actionibus.

¶ Si communis seruus furtum fecit, et omnes dolo fecerint, ne eum possiderent, quo remedio vtendum? l. 39. de noxal. act.

Tit. III. *De iudice litem suam faciente.*

Tit. IV. *De fraudatoriis actionibus.*

Tit. V. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Tit. VI. De iureiurando.

¶ Nihil mihi iusiurandum prodest, si a quolibet alio hereditatem petam. l. 12. de iureiur. Id illustratum videtur exemplo rei iudicatae, cui iusiurandum aequiparari solet. l. 24. de except. rei iud.

Tit. VII. *De his, qui effuderunt vel deiecerunt.*

Tit. VIII. De seruo corrupto.

¶ Si quis seruum communem, meum et suum, corruperit, an tenetur? * *l. 9. pr. de seru. corrupt.*

Tit. IX. *De aleatoribus.*

Tit. X. *Si mensor falsum modum dixerit.*

Tit. XI. Ad exhibendum et de ventre inspiciendo.

¶ Si heres eius, quocum ad exhibendum egi, quum nec possideret, nec dolo malo fecisset, ne possideret, rem defuncto illo possidere coeperit, eam exhibere tenebitur. l. 8. ad exhib.

LIB. X. DE REBVS CREDITIS ET CONDICTIONIBVS QVIBVSDAM.

Tit. I. De religiosis, et sumtibus funerum.

¶ Sepulcrum non est in commercio: actio tamen de sepulcro violato praecipue datur ei, ad quem res pertinet. l. 6. de sepulcro viol.

¶ Impensae funeris aes alienum dotis sunt. l. 18. de religios.

Tit. II. De rebus creditis et certi condictione.

¶ Quae numeratio accipientem obliget. l. 19. de reb. credit.

¶ Si numos meos te absente tuo nomine veluti tuos dedi, condictio tibi adquiritur. ** *l. 9. §. 8. de reb. cred.*

Tit. III. De iureiurando.

¶ Procurator iusiurandum deferre nequit, nisi vel omnia bona administret, vel id nominatim ei mandatum sit. * *l. 18. de iureiurando.*

¶ Procurator et defensor non coguntur iurare. * *l. 34. §. 3. eod.*

¶ Exceptio ex iureiurando nascitur. l. 39. eod.

Tit. IV. De condictione indebiti et similibus.

¶ Iussus monimentum facere arbitratu liberti, ei certam summam solui: si non facit monimentum, pecuniam repetere possum condictione caussa data. l. 11. cond. causs. dat. causs. non sequ.

¶ Si reus et fideiussor pariter soluerint, vterque dimidiam condicit, tanquam si rei promittendi essent. l. 20. cond. indeb.

¶ Datur etiam condictio indebiti venditori, si heredi testamento mandatum, vt venditorem obligatione venditi liberet, et hic ignorans rem tradiderit * *l. 26. §. 7. eod.* item fideiussori qui soluit, quum pactus esset, ne ab eo peteretur. l. 32. §. 1. eod. Ast non potest condicere, qui Stichum vel Pamphilum debens vtrumque tradiderit, si vel vterque vel alteruter

alterutro perierit. l. 32. pr. eod. Nec mulier, si credens se pro dote obligatam, soluit. l. 32. §. 2. eod. Quid si quis hominem generaliter debens Stichum soluerit? l. 32. §. 3. eod.

Tit. V. *De condictione furtiua.*

Tit. VI. *De condictione triticaria.*

Tit. VII. *De eo, quod certo loco.*

LIB. XI. DE CONSTITVTO, COMMODATO, PIGNORE, PRAESCR. VERBIS, EXERCITORIA ET INSTITORIA.

Tit. I. De constituta pecunia.

¶ Potest et pro alio constitui. * *l. 5. §. 3. D. const. pec.*

¶ Qui pro filio constituit, in solidum tenetur, quamuis minus sit in peculio. l. 2. de const. pec.

¶ Promissor hominis, homine sine culpa sua mortuo, si tamen in mora fuerit, de constituta pecunia tenetur. l. 23. eod.

Tit. II. Commodati.

¶ Qui aliter re commodata vtitur, quam conuentum, et commodati, et furti tenetur. * *l. 5. §. 8. commod.*

Tit. III. De pignoratitia actione.

¶ De dolo in pignore seruo dato a domino praestando. ** *l. 3. commodat.*

¶ Actio pignoratitia datur et aduersus dominum, si seruus peculiari nomine pignus accepit. l. 28. §. 1. de pign. act. Quid si debitor pignus petat a tertio, qui creditori actione Seruiana experto aestimationem praestitit? Is, nisi offerat, quod pro eo solutum est, exceptione summouetur. d. l. 28. pr. eod.

¶ Si pignus a creditore distractum sub conditione reluendi, debitor non habet actionem nisi a creditore cessam. * *l. 7. de distr. pign.*

Tit. IV. De praescriptis verbis et in factum actionibus.

¶ Tales nascuntur praecipue ex contractibus innominatis. Hinc quid sit contractus do vt facias, et quomodo a mandato et societate differat, explicatur in l. 13. praescr. verb.

¶ Si liber homo b. f. seruiens pecuniam pro manumissione

dederit, condicere eam poterit etiam ob caussam non sequutam * *l. 3. §. 5. condict. causs. dat.*

Tit. V. *De exercitoria actione.*

Tit. VI. De institoria actione.

⁋ Cur hae et sequentes actiones perpetuae sint. l. 8. de trib. act.

⁋ Locum habet haec actio etiam si quis serui alieni vicarium conduxerit, eumque merci suae praefecerit. * *l. 12. de inst. act.*

⁋ Quid si socii seruus praefectus? *l. 28. de pecul.* Aliquando tunc etiam agetur de in rem verso. * *l. 14. de in rem vers.* vbi Marcellus et Paullus ad Iulianum notant.

LIB. XII. DE ALIIS ACTIONIBVS ADVERSVS EVM, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, INSTITVENDIS.

Tit. I. De tributoria actione.

⁋ Si communis seruus consentiente vel vtroque vel alterutro domino negotiatus sit, quomodo detur actio tributoria. *l. 3. pr. de trib. act.*

⁋ Alio de peculio, alio tributoria serui nomine agente, potestne dominus deducere, quod tributoria agenti praestiturus sit? l. 12. eod.

Tit. II. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.*

Tit. III. De SC. Macedoniano.

⁋ Locum etiam habet SC. si nepoti creditum consentiente patre. l. 14. de pecul.

⁋ Cessat autem si pecunia credita in rem patris versa, etsi initio eo animo non acceperit filius. * *l. 7. §. 12. eod.*

⁋ Cessat etiam in eo, qui vectigalia conduxit. ** *l. 3. §. 1. eod.*

⁋ Qui contra SC. filio credidit, is mortuo eo fideiussorem a patre accipere non potest. l. 11. de fideiussor.

Tit. IV. *Quod iussu.*

Tit. V. *De in rem verso.*

Tit. VI. De peculio.

⁋ Aliquando peculium serui communis ad alterum ex dominis solum pertinet. l. 16. de pecul.

⁋ Pro Stichi communis serui mei et tui decem aureos volente de peculio conuentus decem praestiti, quam actionem aduersus

fus socium habeo? l. 25. comm. diuid. * *l. 11. §. 5. de pecul.*

¶ Si seruus mandauit, vt creditori meo solueretur, idque tanquam intercessor, nulla obligatio nascitur, sin tanquam pro creditore suo, dominus tenetur peculiotenus * *l. 3. §. 6. de pecul.*

¶ Si seruus pure legatus, ex peculio heres deducit, quod sibi debetur, licet nullo momento dominus fuerit. Idque multo magis, si seruus sub conditione libertatem acceperit. * *l. 9. §. 5. eod.*

¶ Seruus a debitore domini exegit, fit domini debitor, si is ratum habuerit. * *l. 11. §. 2. eod.* An quod dominus semel deduxit, rursus deducet, si de peculio conueniatur? * *l. 11. §. 3. eod.* Seruus habet vicarium quinque valentem: dominus, cui quinque debentur, vicarium deducit, eo mortuo quaeritur, an liberatus sit seruus, si alium sibi comparauerit vicarium? * *l. 11. §. 4. eod.* Qui seruum cum peculio vendidit, an potest deducere, quod sibi debetur? * *l. 11. §. 7. eod.* An, qui seruum debitorem cum peculio comparauit? * *l. 11. §. 8. 9. eod.*

¶ Deducine potest, quod socio debetur. l. 12. eod. ** *l. 13. eod.*

¶ Seruo testamento manumisso, cum omnibus heredibus agitur, nec eorum quisquam amplius deducet, quam quod sibi debetur. l. 12. pr. eod. Quid si seruus viuo domino mortuus, et dominus intra annum plures heredes reliquerit? l. 14. §. 1. eod.

¶ Si creditor filii tui heredem te instituerit, tibi peculii quantitas in quadrantem Falc. imputabitur. l. 83. ad L. Falc. Hinc si hereditatem eius vendideris, teneberis de peculio. l. 37. pr. de pecul. Similes casus de seruis tractantur §. 1. 2. 3. eod.

Tit. VII. Ad SC. Velleianum.

¶ Intercessio omnis a muliere facta SC. infirmatur. Hinc si mulier intercedens fundum pignori dederit, quamuis is a creditore distractus sit, potest tamen mulier eum actione in rem petere. * *l. 39. §. 1. de rei vindic.*

¶ Si mulier apud Primum pro Secundo, mox pro Primo apud creditorem eius interuenit, an duae sunt intercessiones, an vna? * *l. 8. §. 2. ad SC. Vellei.*

¶ Si mulier intercesserit, aequum est, non solum in veterem debitorem, sed et in fideiussores eius actionem restitui. l. 14. eod. Quid si mulieri heres exstiterit creditor, an et is restitutoria vtetur? * *l. 8. §. 12. D. eod.*

¶ [Eodem libro Iulianus * *l. 5. pr. de nou. op. nunc.* docuit, quando possit vel non possit pupillus nouum opus nunciare. Id quo pertineat, non liquet.]

LIB. XIII. DE ACTIONIBVS EX NEGOTIIS PER ALIOS EXPLICATIS, COMPENSATIONE, PIGNORE, DEPOSITO.

Tit. I. De actionibus ex negotiis per alios explicatis.

¶ Si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere, et foenerare periculo suo, ita vt certas pecunias domino penderet, in creditum videtur accepisse. * *l. 6. §. 6. mand.*

¶ Si hominem dedi, vt manumitteres, et procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possum? l. 30. mandat.

¶ Heres aliquando agere potest, quum defunctus non possit. Exemplum est in l. 84. ad L. Falc.

¶ Eodem pertinent l. 7. de euict. ** *l. 14. mand.*

Tit. II. *De compensatione.*

Tit. III. De pignoribus.

¶ Qui pignoris caussa fundum tradidit creditori, intelligitur possidere. l. 36. de adqu. poss. Quum et fundum possideat, qui eundem a creditore precario rogauerit. d. l. 36. de adqu. poss. Nam vnusquisque potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei, qui possideat, l. 18. de precar. quod exemplo illustratur l. 16. de O. et A.

¶ Pignus debet tradi? Eaque traditio non est inefficax, quum in corpus quidem, quod traditur, contrahentes consentiunt, in caussis vero dissentiant. l. 36. de adqu. rer. dom.

¶ Soluitur ius pignoris liberato debitore. Liberatur autem iureiurando ab eo exacto l. 10. de iureiur. solutione. Quo perti-

pertinet l. 32. de solut. nouatione, ad quam pertinet l. 15. de nouat.

¶ Si a creditore in diem pignus addictum, non potest bona fide negotium agi, nisi adiectio accipiatur. l. 18. de in diem addict.

Tit. IV. Depositi.

¶ Is, qui deposuit, statim potest depositi agere. * *l. 1. §. 22. depos.*

¶ Qui rem suam deponi apud se patitur, vel vtendam accipit, nec commodati, nec depositi tenetur. l. 15. eod.

[* *l. 23. de act. emti ad librum sequentem manifesto referenda.*]

LIB. XIV. DE MANDATO ET SOCIETATE.

Tit. I. De mandati actione.

¶ Si negotia mea mandauero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum in simplum: etsi post annum cum eo mandati agam, tamen praestare quadruplum tenebit. l. 31. mand.

¶ Si mandato meo Titio X credideris, et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius, et hinc cedere debebis actiones. l. 13. de fideiuss.

Tit. II. Pro socio.

¶ Societas durat, si filiusfam. societatem coierit, et deinde emancipatus fuerit. * *l. 58. §. 2. pro soc.*

¶ Actio famosa, (*qualis est pro socio,*) non datur aduersus patronum, etsi per procuratorem accipiat iudicium. l. 2. de obs. par. et patr. Ergo potius instituet libertus actionem praescriptis verbis, ad quam et necesse est confugere, quoties contractus existunt, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae sunt, (*veluti si quis locet praedium et sibi partem fructuum et damni stipuletur,*) l. 3. praescr. verb.

¶ Socius habet beneficium competentiae. An et fideiussor et defensor socii? * *l. 63. §. 1. pro soc.*

LIB. XV. DE EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, AD L. RHODIAM, AESTIMATORIA.

Tit. I. De emtione venditione.

¶ Debitor rem pignoratam a creditore redimens, tanquam suae rei emtor, actione venditi non tenetur. l. 39. pr. de contr.

contr. emt. Quid si quis fructus oliuae pendentes vendiderit, promiseritque 10 pondo, quod natum esset, et quinque nascantur? d. l. 39. §. 1. eod. Illustrasse hoc videtur Iulianus exemplo legatorum. l. 5. de trit. ol. vin.

¶ Non videtur res tradita, si superior in possessione emtor futurus non sit. * *l. 11. §. 13. D. act. emt.*

¶ Seruo, in quo mihi vsusfructus, fundum emente, et antequam pecuniam numerauerit, capite deminuto, si postea soluo, actionem ex emto non habeo, sed indebiti actionem. l. 24. act. emti. Quid si seruum tuum imprudens a fure emi, et is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem comparauit? d. l. 24. §. 1. eod. Quid si seruus hominem vendidit, et pro eo quis fideiussit? Quantum tunc fideiussor debet? d. l. 24. §. 2. eod.

¶ Ex emto aliter tenetur, qui sciens, aliter, qui ignorans rem vitiosam vendidit. ** *l. 13. D. act. emt.*

¶ De hereditate vel actione vendita. Venditio haec fieri potest, modo venditor sit heres. Eo pertinet ** *l. 14. §. 3. ad SC. Trebell.* Quid si ex pluribus coheredibus vnus, antequam hereditatem ceteri adiissent, pecuniam sub poena debitam omnem soluerit, et postea hereditatem vendiderit? l. 18. de her. vel act. vend.

¶ Venditioni solent pacta adiici, quibus et, quae legibus non diserte cauentur, sibi stipulantur contrahentes. Non enim possunt omnes articuli singulatim in legibus comprehendi. l. 12. de LL. Tale pactum est in diem addictio, de quo prolixe l. 17. de in diem add. * *l. 11. eod.* ** *l. 4. §. 1. 2. eod.*

¶ Rescinditur venditio, et exspirat contractus, si alter alteri acceptum tulerit, item nuda conuentione. Ast homo venditus, si moriatur, pro tradito habetur. l. 5. de resc. vend.

¶ Venditor euictionem praestare debet. Quam vero praestat venditor hominis? l. 8. de euict. An et bis ob idem vitium praestanda? * *l. 32. §. 1. de euict.*

Tit. II. De locatione conductione.

¶ Actione locati aliquando agitur, vt quis locatione liberetur.

tur. * *l. 15. §. 9. locat.* Casus eo pertinentes habes l. 16. et l. 18. eod.

⁋ Si quis in hoc contractu casum suscepit, pacto standum erit. * *l. 9. §. 2. locat.*

Tit. III. *Ad L. Rhodiam de iactu.*

Tit. IV. *De aestimatoria actione.*

LIB. XVI. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE.

Tit. I. De sponsalibus.

⁋ Sponsalia aeque ac nuptiae consensu contrahentium fiunt. l. 11. de spons.

Tit. II. De nuptiis.

⁋ Nuptiae inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renouatae, iustae non habentur. l. 18. de R. N.

Tit. III. De iure dotium et pactis dotalibus.

⁋ Patre dotem promittente et postea filiam emancipante, non resoluitur promissio. Quid si mulier filium habens debitorem patri id, quod filius debet, in dotem promittit? an obligatur? l. 44. de iure dot.

⁋ Et serui stipulatione obligatio dotis adquiritur, itemque traditione seruo vel filiofam. facta. Quid si alternatiue quod debetur vel fundus in dotem promissa: cuius erit electio? Si pater putans se filiae debere, promisit, an liberatur propter errorem? l. 46. eod.

⁋ Quem penes sit periculum, si vel pater vel sponsa dotem promiserit? * *l. 33. de iure dot.*

⁋ Si vsusfructus in dotem promissus, aeque omnia fructuario adquiruntur, ac si legati iure vsusfructus esset constitutus. ** *l. 25. §. 7. de vsufr.*

⁋ Quid si seruae libertas legata, cum tres pepererit, et heres, (*qualis esse potest vxor, quae hanc ancillam marito in dotem dedit,*) medicamentis fecerit, ne concipere possit? * *l. 3. §. 16. de statu lib.*

⁋ Stipulationes de dote quomodo concipiendae? l. 53. de V. O.

⁋ Nupta non impeditur, quo minus cum priore marito de dote agere possit. l. 30. sol. matr.

⁋ Si quis pecuniam se debere putans mulieri, iussu eius dotis nomi-

nomine sponso promisit et soluit, vtrum nuptiis non consequutis ipse agit condictione caussa data caussa non sequuta, an mulier. l. 7. condict. caus. dat.

Tit. IV. De fundo dotali.

¶ Maritus nec debitas fundo dotali seruitutes amittere, nec nouas imponere potest. * *l. 5. de fundo dot.*

¶ Si maritus fundum Titii seruientem dotali praedio acquisierit, seruitus confunditur. At si vxor fundum, cui praedia mariti seruiunt, in dotem dedit, ius fundi non fit deterius. l. 7. eod.

LIB. XVII. DE VARIIS DOTIS SPECIEBVS ET DONATIONE INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. De variis dotium speciebus.

¶ Fundus aestimato datus: eius aestimatio soluto matrimonio praestanda, etsi non veniit. l. 13. de pact. dot.

¶ Dos aduentitia et profectitia. Talis non est, si quis patri certam quantitatem donauit, vt pro filia daret. * *l. 5. §. 3. de iure dot.*

¶ Mulier certam pecuniae summam promisit, et pro ea mancipia dedit, vt eius periculo essent. An pacto standum? l. 21. de pact. dot.

¶ Dos profectitia repetitur: maritus b. f. ad iudicium prouocat; an ob moram vsuras debet? Negatur. Ratio est in l. 63. de R. I.

Tit. II. De donatione inter virum et vxorem.

¶ Donatio in genere quotuplex? Ea inter sponsum et sponsam valet, (*non inter coniuges.*) l. 1. de donat. Est vel inter viuos vel mortis caussa. Huius variae iterum species. * *l. 2. de donat. mort. causs.*

¶ Donari nec directe nec indirecte potest coniugi, e. g. si donaturum mihi iubeam vxori dare. * *l. 3. §. 13. de don. inter vir. et vx.* si mortis caussa traditurum iubeam sponsae meae dare, et traditio fiat sequutis nuptiis. l. 4. eod. si quum duo rei essent, Titius et mulier, huic donationis caussa accepto tulerim. * *l. 5. §. 1. eod.* Aliud, si heres institutus hereditatem donationis caussa repudiem. * *l. 5. §. 13. eod.*

¶ Valet donatio mortis caussa facta. Quo pertinet l. 13. de mort.

mort. cauſſ. don. vbi et rem alienam a donatario vſucapi posſe docetur. Quid vero, ſi res mortis cauſſa traditae vxori filiaefamilias? Valet donatio, ſi viuo marito ſui iuris fiat. * *l. 11. §. 3. de donat. inter vir. et vx.*

¶ Reliquae donationes, quas leges valere non patiuntur, non transferunt dominium. Vnde res extans vindicatur. Quid ſi mulier dolo fecerit, ne res exſtaret? Ad exhibendum vel damni iniuria dati agitur. l. 37. eod.

¶ Coniux tenetur in tantum, quantum locupletior factus. An et pro cultura aliquid repetit? Eo pertinere videtur fragmentum l. 14. de donat.

LIBER XVIII. DE DIVORTIIS ET DOTIS REPETITIONE.

Tit. I. De diuortiis et repudiis.

¶ An et furioſa repudium mittere vel repudiari poteſt? * *l. 4. de diuort.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum repetatur.

¶ Dos in re fungibili conſiſtens reddenda annua, bima trima die. An conſtante matrimonio conuenire poſſunt de longiore die? an poſt diuortium? l. 18. de pact. dot.

¶ Si ſeruo in dotem dato ante nuptias aliquid donatum vel legatum, dos ampliatur. l. 47. de iure dot.

¶ Si ſocero dos data, et ſolus heres filius exſiſtit, dotem in computatione hereditatis et Falcidiae ratione, tanquam aes alienum deducit. l. 85. ad L. Falc.

¶ Si marito iudicio publico damnato fiſcus partem bonorum occupat: idem et vxori ſatisfacere debet. l. 31. ſolut. matr.

¶ Quid ſi marito fundum dotalem m. c. vxor donauerit, eumque repetat, an impenſae reſtituendae viro? l. 14. de mort. cauſſ. don.

[* *Sumta ex hoc libro notatur l. 20. de reb. cred. quae, quo pertinuerit, non liquet.*]

Tit. III. *De mora et retentionibus.*

LIB. XIX. DE RERVM AMOTARVM ACTIONE, VENTRE IN POSSESSIONEM MISSO ET AGNOSC. VEL AL. LIB.

Tit. I. De Actione rerum amotarum.

¶ De ea ex inſtituto agitur l. 22. de act. rer. amot.

Tit. II. Si ventris nomine etc.

¶ Eo pertinet * *l. 1. §. 9. si mul. ventr. nom.*

Tit. III. De agnoscendis et alend. lib.

¶ In omnibus caussis venter agnosci debet. l. 2. de agn. lib.

¶ Ad SC. Plancianum interpretandum faciunt * *l. 1. §. 10. §. 12. eod.*

¶ Quid si viuo patre redditum praeiudicium, et ante sententiam pater decessit? Transeundum erit ad edictum Carbonianum. * *l. 3. §. 5. eod.*

¶ Et pater adoptiuus liberorum liberos alere tenetur, quemadmodum et dotem dat filiae, et repetit. * *l. 5. §. 13. de iure dot.*

LIB. XX. DE TVTELIS.

Tit. I. De testamentaria tutela.

¶ In tutoris datione sub conditione, non leuissima eligenda conditio, sed ad vltimam scripturam respiciendum. * *l. 8. §. 3. de test. tut.*

Tit. II. De legitima tutela.

¶ Quamdiu haec speratur, datiuae locus non est. Si tamen pupillum patruus contendit exheredatum, et se heredem scriptum, aequum est, tutorem pupillo dari. l. 20. de excus. tut.

Tit. III. *De tutela datiua.*

LIB. XXI. DE OFFICIO TVT. ET ACTIONIBVS EX TVTELA NATIS.

Tit. I. De confirmatione tutoris.

¶ Ea quando opus sit? l. 3. de conf. tut.

Tit. II. *De satisdatione tutorum.*

Tit. III. *De excusationibus.*

Tit. IV. De administratione tutorum.

¶ Tutor datus cum formula, vt ἀνεκλόγιστος esset, bonam fidem praestare debet, alias poterit damnari. * *l. 5. §. 7. de adm. tut.*

¶ Sufficit, si tutor negotia pupilli gesserit, quamuis auctoritatem nunquam interposuerit. *l. 18. eod.*

Tit. V. De auctoritate tutoris.

¶ Ea et tacenti accommodari potest. * *l. 6. pr. de tutel.*

¶ Non potest tutor auctor fieri in rem suam. Hinc si seruus communis tuus et Titii a pupilla tua, te auctore rem traditam

tam accepit, res tota ad Titium pertinebit. l. 12. de auct. tut.

¶ Non multum interest, abfuerit tutor, an rem praesens geri ignorauerit. l. 13. eod.

Tit. VI. De rebus eorum, qui sub tutela sunt, non alienandis.

Tit. VII. De suspectis tutoribus.

¶ * *Posset huc etiam referri* * *l. 5. §. 7. de adm. et per. tut. de qua ad titulum V.*

Tit. VIII. De tutelae actionibus.

¶ Directa locum habet etiam, si tutor pupillo ad mortis caussa donandum auctoritatem accommodauit. * *l. 1. §. 1. de tutel. et rat. distr.* Non autem eo casu, quo pater filium heredem instituit, eique Sempronium tutorem dedit, filiae autem 200 in dotem, praetereaque nihil legauit, et tutor filiae alimenta constituit. l. 4. vbi pupill. mor. deb.

¶ Contraria actio datur tutori etiam de rationibus distrahendis conuento. l. 2. de contrar. tut. action. etiam tutor remotus. l. 4. eod.

¶ Actio de eo, quod falso tutore auct. gest. an et aduersus patrem datur, qui filiam duodecenni minorem nuptum dedit? * *l. 11. §. 3. 4. quod fals. tut.*

Tit. VIIII. De magistratibus conueniendis.

¶ Datur haec actio in subsidium, si contutor culpa vacat. l. 3. de magistr. conu. non, si contutor conueniri queat. l. 5. eod.

Tit. X. De curatore furiosi.

¶ De officio curatoris furioso dati. l. 7. de curat. fur.

LIB. XXII. DE FVRTIS ET OPERIS LIBERTORVM.

Tit. I. De noxali furti actione, et furto generatim.

¶ Et impubes furtum facere potest, si est doli capax. * *l. 23. de furt.*

¶ Eius rei furti agere nemo potest, cuius ipse fur est. * *l. 14. §. 4. de furt.*

¶ Furti etiam reus est, qui pecuniam a me accepit, vt creditori meo solueret, et pro se soluit. * *l. 52. §. 16. de furt.*

¶ Datur ex furto condictio furtiua, et quidem domino. An et bonae fidei possessori? Affirmatur. Eo pertinere videtur. * *l. 7. §. 1. de Publ. in rem act.* Datur et aduersus eum, qui vi

vi bonorum raptorum tenetur. * *l. 10. §. 1. de condict. furt.* Datur ad rem furtiuam cum omni caussa et accessione restituendam. Exempla habes in l. 14. de condict. furt.

¶ Competit praeterea actio furti. Et quibusdam quidem casibus saepius. l. 56. de furt. Quid si seruus legatus ante aditam hereditatem furtum fecerit? Si rem futuri heredis subtraxit, datur actio furti noxalis aduersus legatarium, qui legatum agnouit. Si quid ex hereditate iacente, ad exhibendum. l. 40. eod. Quid si emtor rem, cuius custodiam venditorem praestare oportet, surripuerit soluto pretio? An furti agi potest? * *l. 14. §. 1. de furt. quae ex Lib. XXIII. sumta esse perperam dicitur.*

¶ Cessat noxalis furti actio, si seruum pro derelicto habeam. * *l. 38. §. 1. de nox. act.* item si pactus sit reus, ne Stichus a se petatur. * *Scaeuola ad Iulian. l. 54. de pact.* Quid si heres fecerit dolo malo, ne statu liberum in potestate haberet, et is impleta conditione condemnetur? *l. 16. eod.*

Tit. II. *De furto a seruo, qui testamento liber esse iussus est, facto.*

Tit. III. De Publicanis et furto a familia eorum facto.

¶ Actio competit et heredibus, sed et hi omnes non amplius consequuntur, quam consequerentur, si liber furtum fecisset. *l. 4. si fam. furt. fec. dic.* [* *Pertinere huc etiam videtur l. 2. si fam. furt. fec. dic. quamuis ex Lib. XXIII. sumta notetur.*]

Tit. IV. De operis libertorum.

¶ Promittuntur stipulatione. Ea multiplex. Operarum tamen promissio promissioni generis similis est. l. 54. de V. O. An et alienae operae promitti possunt? l. 5. de duob. reis. Quid si promiserit patrono aut L. Titio? Praestando L. Titio non liberatur, siue L. Titius extraneus sit, siue filius patroni. l. 11. de op. libert.

¶ Quaenam operae fabriles? Quid, si patroni in diuersas regiones discedentes operas indixerint? l. 23. eod.

LIBER XXIII. DE BONORVM BOSSESSIONIBVS CONTRA TABVLAS.

Tit. I. De bonorum possessionibus.

¶ Ea varia. Ab intestato et testatorum. Haec vel contra

vel

vel secundum tabulas. Ad hanc septem signa sufficiunt, licet plura adfuerint, et quaedam detrita sint. l. 7. de bon. poss. sec. tab.

Tit. II. De bonorum possessione contra tabulas.

¶ De ea ex instituto agitur l. 13. de bon. poss. contr. tab.

¶ An eam accipere possit, qui sub conditione heres scriptus? * *l. 3. §. 12. eod.*

Tit. III. De legatis praestandis.

¶ An filius praegnanti vxore emancipatus, si bonorum possessionem contra tabulas accepit, legata nepoti praestet? l. 2. de leg. praest. Alium casum habet l. 6. eod.

¶ Heredes scripti, quia sciunt, emancipatum bonorum possess. petere, ideo ab hereditate plerumque abstinent. l. 4. eod. [* *Posset etiam ad antecedentem titulum referri.*]

Tit. IV. De collatione bonorum, et dotis.

¶ De ea ex instituto agit l. 3. de coll. bon.

[* *Ex eodem libro sumti notantur l. 2. si fam. furt. fec. dic. et * l. 14. de furt. Sed eae ad librum antecedentem manifesto pertinent.*]

LIBER XXIV. DE BONORVM POSSESSIONE VENTRI, ET EX EDICTO CARBONIANO DATA.

Tit. I. *De coniungendis cum emancipato liberis.*

Tit. II. De ventre in possessionem mitt.

¶ Edicti de custodiendo partu indoles et natura. l. 2. de ventr. insp.

Tit. III. De Carboniano edicto.

¶ Carbonianus possessor, si hereditatem petere coeperit, exceptione summouetur. * *l. 3. §. 13. h. t.*

¶ Si ex prima edicti parte possessio bonorum non petitur, alias ex secunda parte accipi potest exemplo Carboniani edicti. l. 4. eod.

¶ Simile Carboniano decretum interponitur, si impubes negetur iure adoptatus, et casibus similibus. l. 7. eod.

¶ Si impubes in possessionem missus non defenditur, curator constituendus, qui actiones hereditarias exerceat. * *l. 5. §. 1. eod.*

[* *Notantur ex hoc libro sumtae l. 25. de vulg. et pup. subst. et l. 8.*

l. 8. de bon. poss. sec. tab. quae ad librum sequentem pertinent.]

LIBER XXV. DE BONORVM POSS. SECVNDVM TAB.

Tit. I. De bonorum possessione secundum tabulas.

¶ Eo pertinent l. 8. de bon. poss. sec. tab. (*quae perperam ex libro XXIV. sumta dicitur,*) l. 25. de vulg. et pupill. subst. (*quae itidem ex lib. XXIV. falso decerpta dicitur,*) l. 106. de cond. et dem. l. 19. de her. vel act. vend. l. 20. de bon. libert.

LIB. XXVI. DE IVRE ABSTINENDI ET BON. POSSESS. PATRONO DANDA.

Tit. I. De iure abstinendi.

¶ De eo fuse agitur * *l. 40. de adqu. vel omitt. her. l. 41. et l. 42. eod.*

Tit. II. De bonis libertorum.

¶ Varii casus, quibus patroni liberi exheredati bon. possessionem libertorum auitorum vel paternorum petere possint vel non possint. l. 11. de bon. libert. l. 13. eod.

¶ Ex tribus patronis, si vnus cesset bonorum possessionem petere, reliqui duo aequas partes habebunt. l. 21. eod.

Tit. III. Si quid in fraudem patroni.

¶ An actio Fauiana locum habeat, si libertus in fraudem patroni non adquisiuerit? * *l. 1. §. 6. si quid in fraud. patr.* Locum habet, si libertus patronum fraudaturus filiofam. contra SC. pecuniam mutuam dederit l. 6. eod. nisi filius fam. minor sit XXV annis. l. 8. eod.

LIB. XXVII. DE TESTAMENTIS ET LEGITIMIS SVCCESSIONIBVS.

Tit. I. De testamento militis.

¶ An tribunus militum testari possit militariter, postquam successor in castra venit. l. 20. de test. mil.

¶ Testamenta militaria repugnare videntur plerisque regulis iuris. Sed in his, quae contra ius constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris. l. 15. de LL.

¶ Filiusfam. miles et mortis caussa donare potest. * *l. 15. de mort. causs. don.*

Tit. II. De testamentis.

¶ In eo turpes conditiones remittuntur, qualis plerumque et conditio iurisiurandi. * *l. 20. de cond. et dem.*

¶ Si

¶ Si filius meus a matre heres scriptus, et ego omissa caussa testamenti bonorum possessionem nomine filii petam, legata praestare debeo. l. 21. si quis omiss. causs. test.

Tit. III. De legitimis successionibus.

¶ Huc pertinent, quae de patronorum successione dicuntur. l. 23. de bon. lib. * *l. 22. eod.*

Tit. IV. Si tabulae testamenti nullae exstabunt vnde liberi.

¶ Eo pertinent *l. 2. si tab. test. null. exst.* * *l. 1. §. 11. de ventr. in poss. mitt.*

Tit. V. Vnde legitimi.

¶ Edicti verba exposita l. 1. vnde legit.

¶ Ex duobus fratribus si vnus testatus obit, alter, dum deliberat, decedit, heres scriptus hereditatem omittit, patruus legitimam hereditatem habebit. l. 4. eod.

Tit. VI. Vnde cognati.

¶ Capitis deminutione perimuntur cognationes per adoptionem quaesitae. l. 3. vnde cogn.

Tit. VII. *Vnde vir et vxor.*

LIB. XXVIII. DE VACANTIBVS, EREPTITIIS, CADVCIS, etc.

Tit. I. *De caducis.*

Tit. II. *De ereptitiis.*

Tit. III. *De vacantibus.*

Tit. IV. Si quis aliquem testari prohibuerit.

¶ Dominus, cuius seruus institutus, dolo malo fecit, vt ne tabulae testamenti mutarentur. An seruus postea manumissus hereditatem petere poterit? l. 1. quib. non comp. bon. poss.

Tit. V. *Vt ex Legibus et SCis bonorum possessio detur.*

Tit. VI. De tempore bon. possess.

¶ Eo pertinet l. 4. quis ordo in bon. poss. obs.

Tit. VII. *Quis ordo in bon. possess. obseruetur.*

Tit. VIII. *De successorio edicto.*

LIB. XXIX. DE HEREDVM QVALITATE ET DIFF.

Tit. I. De liberis et postumis heredibus instituendis vel exheredandis.

¶ Filii an sub conditione institui possint. * *l. 5. de her. inst.* l. 11. D. de condit. inst.

¶ De postumi institutione. l. 13. pr. de lib. et postum. her. inst. l. 37. de her. inst. l. 26. de vulg. et pup. subst.

¶ An data liberis hereditas adimi potest? an necessario heredi? l. 13. §. 1. eod. an mortis caussa donatio, dum pendet, an conualescere testator possit? l. 16. de mort. cauß. don.

Tit. II. De iniusto, rupto, irrito testamento.

¶ Pater postumum instituit: post mortem plures nascuntur: an ideo iniustum erit patris testamentum, quod reliquos praeteriit? Neg. Ratio est in l. 64. de R. I.

LIB. XXX. DE HERED. INSTIT. ET SVBSTITVTIONIBVS.

Tit. I. De heredibus instituendis.

¶ Seruus communis heres sub conditione institutus, viuoque testatore libertatem consequutus, etiam pendente conditione libertatis hereditatem adire potest. l. 7. de her. inst.

¶ Si quis ita scripsit: Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte dimidia; ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto, Sempronius et Seius in vnum semissem coniunguntur. ** *l. 15. pr. eod.* l. 16. eod.

¶ Si seruo libertas pure, hereditas sub conditione data, quid a conditione pendeat? l. 22. eod.

¶ Varii casus et formulae ad institutionem seruorum pertinentes. l. 38. eod.

¶ Quid si seruus ante traditionem ab emtore heres institutus, iussu venditoris adierit hereditatem. * *l. 39. eod.*

¶ Heres per seruum hereditarium quid adquirat? l. 43. de adquir. vel omitt. her.

¶ Obiter hic quaedam scripsisse videtur Iulianus de iure adcrescendi, de vsufructu adcrescendo etc. Quo pertinent * *l. 8. D. de vsufr. adcresc.* * *l. 23. de vsufr.*

Tit. II. De substitutionibus.

¶ Substitui sibi ipsi nemo potest. * *l. 10. §. 7. de vulg. et pup. subst.*

¶ Quid si seruus communis impuberi substitutus? * *l. 18. pr. eod.* l. 19. eod.

¶ Sub-

¶ Substitutus coheredi substituto, vtrique substitutus censetur. l. 27. eod.

¶ Notissimus casus de seruo, qui ingenuus credebatur herede instituto, substitutoque ei ingenuo: itemque de ingenuo, qui postea seruus factus, instituto, substitutoque ingenuo. l. 40. eod.

Tit. III. De conditionibus institutionum.

¶ Eo pertinet l. 13. de condit. inst.

LIBER XXXI. DE ADQV. VEL OMITT. HERED.

Tit. I. *Testamenta quemadm. aperiantur.*

Tit. II. De adquirenda vel omitt. hereditate.

¶ Pupillus adit auctore tutore. Quid si praesens tutor ignoret quid agatur. l. 14. de auct. tut.

¶ Si qui se filiumf. putabat, patris iussu adiit, nec sibi nec alii adquirit hereditatem. Quid si filiumfam. pater adire iussit, isque mortuo iam patre adierit? * *l. 6. §. 9. eod.*

Tit. III. Si quis omissa caussa testamenti etc.

¶ De eo ex instituto l. 22. h. t. * *l. 6. pr. eod.*

¶ Eo etiam pertinent l. 18. de legat. 1. l. 21. de cond. et dem. * *l. 12. §. 2. de manum. test.*

Tit. IV. *De SC. Sillaniano.*

LIBER XXXII. DE LEGATIS.

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE PRIMA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit. I. De I. N. G. et C.

¶ Iuris vocabulum diuersimode accipitur. l. 12. de iust. et iur.

¶ Quid lex? l. 2. de legib.

¶ Ius quoque honorarium viua vox iuris ciuilis. l. 8. D. de iust. et iur.

Tit. II. De statu hominum, vel iure personarum.

¶ Modi seruos constituendi. l. 5. pr. de stat. hom. In his quoque seruitus poenae. l. 17. de poen.

¶ Serui vendi non possunt ad depugnandas bestias. l. 42. de contr. emt.

Tit. III. De ingenuis.

¶ Quinam ingenui? l. 5. §. 1. de stat. hom.

¶ Quatenus ingenui, qui ius aureorum annulorum impetrarunt? l. 3. de iur. aur. ann. item natalibus restituti? l. 2. de nat. rest.

Tit. IV. De libertinis.

¶ Testamento manumissus fit liber, si testamentum valet. l. 23. de manum. testam.

¶ Manumitti possunt serui per vindictam apud Procos. simul ac vrbe egressus est, non apud legatum. l. 2. de off. procos.

¶ Liber non fit seruus, qui dominum coëgit, vt manumitteret: nec ideo liber fit seruus, quia in iudicio capitali a domino non defensus, et tamen absolutus est. l. 9. qui et a quib. man. lib. non fiunt.

¶ Filiusfam. miles manumittens patri in bonis liberti praefertur. l. 22. de bon. libert.

Tit. V. *Quibus ex caussis manumittere non licet.*

LIB. II. DE SECVNDA PERSONARVM DIVISIONE.

Tit.

Tit. I. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.

¶ Dominica potestas et hoc operatur, vt serui non possint cum dominis consistere, nisi certis casibus. l. 5. de manumiss. l. 7. ad L. Corn. de fals. l. 1. de lege Iul. de annon.

Tit. II. De patria potestate.

¶ Qui in prouincia officium gerit, consentire non potest in nuptias filii. l. 57. de R. N.

Tit. III. *De adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. IV. *De tutelis.*

Tit. V. De tutela testamentaria.

¶ Tutor testamento personae, non certae caussae datur. l. 14. de test. tut.

Tit. VI. De legitima agnatorum, patronorum, parentum tutela.

Tit. VII. De capitis deminutione.

¶ Relegati in insulam in potestate sua liberos retinent. l. 4. de interd. et releg.

¶ Deportatio iura ciuitatis perimit, qualis poena infligitur ob incestum. l. 5. de quaest. * Potest et ea lex ad titulum de nuptiis pertinuisse, inserendum inter tit. II. et III.

Tit. VIII. *De Atiliano tutore, et eo, qui ex Lege Iulia et Titia datur.*

Tit. IX. *De auctoritate tutorum.*

Tit. X. *Quibus modis tutela finitur.*

Tit. XI. *De curatoribus.*

Tit. XII. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. XIII. De excusationibus tutorum et curatorum.

¶ Qui litem cum pupillo habet, potest excusari. Excusationibus pluribus vna post alteram vti potest tutor datus. Iusta quoque excusandi caussa est, si quis vltra centesimum lapidem detur. l. 21. de excus.

¶ In exsilium quoque pulsus excusari potest, isque veniam meretur, si contutores suspectos reos non fecit. l. 29. eod.

¶ Tutor testamento datus, si excusatur, quatenus legatum amittat. l. 111. de legat. 1. l. 3. de iur. patr.

Tit. XIV. *De suspectis tutoribus.*

LIB. III. DE RERVM DIVISIONE ET ADQVIR. DOM.

Tit. I. De rerum diuisione et adquirendo earum dominio.

¶ Res communes l. 2. de rer. diuiſ. l. 4. l. 6. eod.

¶ Res vniuerſitatis, ſacrae, religioſae. l. 6. eod. Vniuerſitates et collegia licita. l. 1. de coll. licit. l. 11. de off. Praeſ. Corpus iuſtae ſepulturae non traditum, non inquietandum. l. 39. de religioſ. nec ſepulcri conditio deterior facienda. Refici tamen poteſt, modo corpora non tangantur. l. 7. de ſepulcro viol.

¶ Res nullius, veluti hereditas iacens. Attamen datur coërcitio extraordinaria, ſi quis eam expilauerit. l. 1. expilat. hered.

¶ Res quaedam extra commercium, qualis eſt tutela, quae numis occupari nequit. l. 9. de tutel. Nec milites poſſunt praedia comparare. l. 9. de re milit.

¶ Dominium aliquando pluribus commune. Quid in communi liberto obtineat, ſi in ius vocare velit alterum ex dominis? l. 23. de in ius voc.

¶ Arbores et lapides in confinio vtriusque ſunt. l. 8. de adqu. rer. dom.

Tit. II. *De rebus corporalibus et incorporalibus.*

Tit. III. *De ſeruitutibus praediorum.*

Tit. IV. De vſufructu, vſu, habit.

¶ Vſusfructus non vſu quomodo amittatur. l. 38. de vſufr. l. 40. eod. l. 4. quib. mod. vſusfr. vel vſ. amitt.

Tit. V. De vſucapionibus.

¶ Si ſolum vſucapi non poteſt, nec ſuperficies vſucapitur. l. 39. de vſuc.

¶ Qui in diuerticulo fluminis pluribus annis piſcatus eſt ſolus, alios excludere poteſt. l. 7. de diuerſ. et temp. praeſcr.

Tit. VI. De donationibus.

¶ Poſt contractum capitale crimen donationes non valent. l. 15. de donat.

¶ Qui reip. propter calamitatem publicam promiſit, tenetur. l. 4. de pollicit.

Tit. VII. Quibus alienare licet vel non.

¶ Pupillus, quantum ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate, ſed alienare nequit. l. 11. de A. R. D.

¶ Pro-

¶ Procurator Caesaris bonorum actores ad fiscum deuolutos alienare non potest. l. 30. de iure fisci.

Tit. VIII. Per quas personas cuique adquiritur.

¶ Si quis pro me soluerit creditore meo, etiam ignoranti mihi adquiritur actio pignoratitia. l. 40. de solut.

LIB. IV. DE TESTAMENTIS.

Tit. I. *De testamentis ordinandis.*

Tit. II. De militari testamento.

¶ Militis, qui filiusfam. testatus est, testamentum post capitis deminutionem valet quasi ex noua voluntate. l. 22. de test. mil.

Tit. III. Quibus non est permissum facere testamentum.

¶ Obsides testari nequeunt, quia eorum bona, tanquam captiuorum in fiscum redigenda l. 31. de iure fisci: nisi ius togae impetrarint. l. 32. eod. *Ita enim legenda inscriptio, vbi Codices plerique, non libro XIV. vti in Florentina est.*

¶ A latronibus capti testari possunt, item legatione apud exteros functi, item capitis damnati, pendente adpellatione defuncti. l. 13. qui test. fac. poss.

Tit. IV. *De exheredatione liberorum.*

Tit. V. De heredum institutione.

¶ Variae formulae heredis institutionis. l. 48. de her. inst.

¶ Conditiones, quae contra leges, SC. vel bonos mores sunt, pro non adscriptis habentur. l. 14. de cond. inst.

¶ Conditiones perplexae infirmant institutionem. l. 16. eod.

Tit. VI. De vulgari et pupillari substitutione.

¶ Et plures vni, et vnum pluribus substituere licet. l. 36. de vulg. et pupill. subst.

Tit. VII. Quibus modis testamenta infirmantur.

¶ Si quis priore facto testamento posterius facit, quamuis in posteriore ex certis rebus heredes fecerit, posterior tamen voluntas rata est. l. 29. ad SC. Trebell.

Tit. VIII. De querela inofficiosi testamenti.

¶ Ea hoc colore instituitur, quasi testator sanae mentis non fuerit. l. 2. de inoff. test.

¶ Eam instituit et pater naturalis aduersus testamentum filii in adoptionem dati. l. 30. eod.

Tit.

Tit. IX. De hereditatum qualitate et differentia.

¶ Filiusfam. hereditatem extranei adit iussu patris. Quid si pater furiosus sit? l. 52. de adqu. vel omitt. her.

¶ Qui ex parte pure, et ex parte sub conditione solus heres institutus, etiam pendente conditione ex asse heres erit, si in conditionali parte substitutum non habeat. d. l. 52. eod.

LIB. V. DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO ET ALIIS MODIS ADQVIRENDI VNIVERSALIBVS.

Tit. I. *De hereditatibus, quae ab intestato deferuntur.*

Tit. II. De legitima agnatorum successione.

¶ Ex plurimis legitimis heredibus vno omittente, reliqui admittuntur. l. 9. de suis et legit.

Tit. III. *De SCis Tertulliano et Orphitiano.*

Tit. IV. *De gradibus cognationis.*

Tit. V. *De seruili cognatione.*

Tit. VI. De successione libertorum.

¶ Pater perduellionis damnato, filiis iura in bonis libertorum salua sunt. l. 4. de iur. patr.

Tit. VII. *De bonorum possessionibus.*

Tit. VIII. *De adsignatione libertorum.*

Tit. IX. *De adquisitione per arrogationem.*

Tit. X. *De eo, cui libertatis caussa bona addicuntur.*

Tit. XI. *De successione per bonorum venditionem et ex SC. Claudiano.*

LIBER VI. DE LEGATIS GENERATIM.

Tit. I. De legatis.

¶ Legari etiam potest res aliena vel oppignorata, modo sciat testator, rem alienam vel oppignoratam esse. Quis tunc probat rem alienam vel oppignoratam scisse? l. 21. de probat.

¶ Quaedam res separatim legari non possunt, veluti inquilini sine praedio. l. 112. de legat. 1. Vtile contra est legatum serui, postea a testatore manumitti iussi, quia aestimatio praestanda. d. l. 112.

¶ Si Titio cum Seio legatur, vtrique legatum intelligitur. d. l. 112.

¶ Seruo manumisso peculium legari potest. Id vero non praestat

praestat heres, nisi praestita cautione, defensum iri aduersus creditores peculiares. l. 18. de pecul. leg.

¶ Vtile legatum: Illis, qui testamentum meum signauerint, decem lego. l. 14. de reb. dub.

¶ Legari potest pure, sub conditione, in diem. Conditio contra bonos mores adiecta vel iusiurandum adscriptum pro non adiectis habentur. l. 112. de legat. 1. Si filio pro parte heredi instituto legatum relictum, addita conditione, vt nisi heres sit, nec legatum habeat, hoc petere nequit, si hereditatem repudiet. l. 88. de legat. 1. Diuisionem decurionibus natali meo dari volo, est legatum annuum. l. 23. de ann. legat.

¶ Falsa demonstratio non nocet, nec si ex liberto fiat ingenuus, nec si Sticho et Pamphilo legatis, alteruter manumissus sit, tunc enim alter debetur. l. 33. de cond. et dem.

¶ Poenae nomine, an sub conditione legatum sit, ex voluntate testatoris est iudicandum. l. 2. de his, quae poen. causs.

Tit. II. Quando dies legat. cedat.

¶ Quid si Titio legata dena, vsque ad annos X. l. 20. quando dies leg. ced.

Tit. III. De adimendis vel transferendis legatis.

¶ Ademtum liberto videtur legatum, si adiectum: pessimo liberto meo. l. 13. de adim. vel transf. leg.

* ¶ Quaedam pro non scriptis habentur. *Eo pertinere videtur l. 3. de his, quae pro non script. quae ex lib. XI. sumta perperam dicitur.*

¶ Quibusdam legata tanquam indignis eripiuntur, veluti liberto, qui patronum post mortem tanquam illicitae mercis negotiatorem detulit. l. 1. de his, quae vt indign. * *Quo etiam pertinet l. 1. de his, quae vt ind. quae ex Lib. XI. sumta notatur.*

LIB. VII. DE LEGATIS SPECIATIM.

Tit. I. De annuis legatis.

¶ Eo pertinere videtur l. 113. de legat. 1.

Tit. II. De vsufructu legato.

¶ Statuarum quoque et imaginum vsusfructus legari potest: immo

immo et eorum praediorum, in quae magis impendimus, quam de illis adquirimus. l. 41. de vsufr.

¶ Quid si pecunia legata, vt post mortem legatarii ad heredem redeat? l. 12. de vsufr. ear. rer. quae vsu.

Tit. III. *De seruitute legata.*

Tit. IV. *De dote praelegata.*

Tit. V. *De optione vel electione legata.*

Tit. VI. *De tritico, vino, oleo legatis.*

Tit. VII. De instructo vel instrum. legat.

¶ Quid instrumentum pictoris, piscatoris, balneatoris. l. 17. de instr. vel instr. leg.

¶ Quid legatum saltus aestiui? l. 67. de leg. 3.

¶ Legata seruorum certi artificii, pecoris, iumenti, equorum, ouium quid contineant? l. 65. de legat. 3. Legatum seruorum vrbanorum. l. 210. de V. S.

¶ Legato seruo et per fideicommissum deinde manumisso posterior scriptura valet. l. 50. de fideic. libert. l. 6. de assign. libert.

Tit. VIII. De peculio legato.

¶ Filiusfamilias, cui pater peculium legauit, seruum viuo patre manumisit: tunc seruus communis omnium heredum exemtus est peculio propter destinationem filiifam. nihilque interest, ante legatus sit, et deinde manumissus, an contra. l. 20. de pecul. leg.

Tit. IX. *De penu legata.*

Tit. X. *De supellectile legata.*

Tit. XI. De alimentis vel cibariis legatis.

¶ Pecunia relicta ad alimenta puerorum, Falcidiae subiecta. l. 89. ad L. Falc.

Tit. XII. *De auro arg. mundo legat.*

Tit. XIII. *De liberatione legata.*

Tit. XIV. Vt legatorum seu fideic. caussa.

¶ Eo pertinet l. 12. vt leg. vel fideicomm. caussa.

Tit. XV. Ad L. Falcid.

¶ Qui frustrationis caussa beneficium legis Falcidiae implorauit, vsuras praestat l. 89. §. 1. ad L. Falc.

¶ * Eo

¶ * *Eo etiam pertinere videtur l. 91. ad L. Falc. quae ex lib. XIII. sumta notatur.*

Tit. XVI. De codicillis.

¶ Quot et quomodo fieri possint. l. 6. §. 1. de iure codic.

¶ Quatenus valeant vel non valeant. l. 6. pr. eod. l. 18. de cond. inst.

LIB. VIII. DE FIDEICOMMISSIS GENERATIM.

Tit. I. De fideicommissariis hereditatibus.

¶ De formula: Titius heres esto, si Titius heres erit, Maeuius heres esto. l. 19. de cond. inst.

¶ Heres ibi quoque de fideicommisso potest conueniri, vbi domicilium habet. l. 51. de iudic.

¶ Et legatus legationis tempore iudicium accipere debet, si suspectam hereditatem dicat. l. 30. de SC. Trebell.

¶ Quid si qui 400. in bonis habuit, petiit, vt mortuo sine liberis herede tanta pecunia, quanta ad eum peruenerit, restituatur Maeuio, et heres medio tempore ex fructibus 400. perceperit, quantum tenetur restituere? l. 33. eod.

¶ Inter heredem et fideicommissarium intercedebant stipulationes. Quid si eas omiserit heres? l. 39. de condict. indeb.

Tit. II. De rebus singulis per fideicommissum relictis.

¶ De illis ex instituto agitur. l. 114. de legat. 1.

¶ Possunt etiam relinqui reip. et quidem in perpetuum. Exemplum est in l. 24. de ann. leg. * *Eo etiam pertinet l. 117. de legat. 1.* quae ex lib. XIII. sumta notatur.

¶ Si quis libertis alimenta reliquerit, et seruos deinde legauerit, vt manumittantur, an et hi manumissi alimenta percipiunt? l. 2. de alim. leg.

LIB. IX. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS IN SPECIE ET MORTIS CAVSSA DONATION.

Tit. I. De fideicommissariis libertatibus.

¶ De iis ex instituto agitur. l. 51. de fideic. libert. et l. 31. ad SC. Trebell.

¶ Qui ex fideicommisso manumittitur, est libertus manumissoris, nec tamen operas praestat, nisi filius patris iussu manumisit. l. 29. de bon. libert.

¶ Quid vero si filius sit impubes, et tutor v. g. absens sit? Tunc

Tunc ad hanc caussam datur tutor. Eo pertinuit lex 9. de tut. et curat. dat. a Triboniano, vt videtur, immutata.

Tit. II. De donationibus mortis caussa.

¶ Quid mortis caussa donatio? l. 1. de mort. causs. donat.

¶ Mortis caussa donare potest, et qui testamentum condit, et qui non condit, immo et filiusfam. l. 25. eod.

LIB. X. DE NVPTIIS.

Tit. I. *De sponsalibus.*

Tit. II. De ritu nuptiarum.

¶ Ducere non potest libertam inuitam. l. 28. de R. N. Semel ei nupta ab eo inuito discedere nequit. Si volente eo discedit, dotis actionem habet. l. 35. sol. matr.

¶ Nec ducere potest tutor pupillam. Si duxit, nec matrimonium est, et potest adulterii accusari, qui tutor vel curator fuit, et infra 26. annum vxorem duxit, nec a patre desponsam, nec eo testamento denominatam. l. 7. ad L. Iul. de adult.

Tit. III. *De iure dotium.*

Tit. IV. *De pactis dotalibus.*

Tit. V. *De fundo dotali.*

LIB. XI. *Ex eo citantur l. 3. de his, quae pro non script. et l. 2. de his, quae vt indign. in quarum vtraque ii iuris articuli ex instituto tractantur. Sed quum de legatis, ad quae haec materia pertinet, iam supra actum, nec verosimile sit, Marcianum inter materiam de nuptiis, de qua lib. X. et de concubinatu, de quo Lib. XII. doctrinam plane diuersam voluisse tractare: facile patet, vtriusque legis inscriptionem in mendo cubare, et pro Lib. XI. rescribendum esse Lib. VI. facili in notis errore. Probabilius est, hoc libro continuatos titulos ad* IVRA CONNVBII *pertinentes, adeoque actum esse*

Tit. I. *De donationibus inter vir. et vxor.*

Tit. II. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. III. *Soluto matr. dos quemadm. petatur.*

LIB. XII. itidem DE IVRIBVS CONNVBII, et CONCVBINATV.

Tit. I. *De impensis in res dotales factis.*

Tit. II. *De actione rerum amotarum.*

Tit. III. *De agnoscendis et alendis liberis.*

Tit. IV. *De inspiciendo ventre custodiendoque partu.*

Tit. V. *De concubinis.*

¶ Quae in concubinatu esse possit vel non possit? l. 3. de concubin.

* ¶ *Citatur ex hoc libro etiam l. 4. de legation. vbi fuse disputatur, quinam legationibus fungi possint vel non possint. Sed eam legem ad alium librum, et forte XVI. pertinere, res ipsa docet.*

LIB. XIII. DE MANVMISSIONIBVS, IVRIBVS PATRONATVS, CONTRACTIBVS.

Tit. I. De manumissionibus.

¶ Deportatus manumittere non potest. l. 2. de interdict. Nec enim potest (*ea de caussa*) in locum interdictum se conferre. l. 4. de poen.

¶ Nec seruus poenae nec reus criminis capitalis manumittere potest. Ratio est in l. 8. de manum.

¶ Iustae manumissionis caussae. l. 9. de man. vind.

¶ In fraudem ciuitatis vel fisci manumissi ad libertatem non perueniunt. l. 11. qui et a quib. manum. liberi non fiunt.

Tit. II. De iure patronatus.

¶ Libertus, qui patrono delatores submiserat, merito in seruitutem reuocatur. Contra et iustissimum est, patronum, qui libertum non alit, iura patronatus amittere. l. 5. de iur. patr.

* ¶ *Citantur ex libro hoc XIII. etiam l. 117. de legat. 1. vbi de iis, quae ciuitati relinquuntur, agitur, itemque l. 91. ad L. Falc. Sed prior lex manifesto ad librum VIII. posterior ad librum VII. pertinet.*

Tit. III. *De obligationibus.*

Tit. IV. *De contractibus, qui re ineuntur.*

Tit. V. De verborum obligationibus et fideiussionibus.

¶ Omnes exceptiones, quae reo competunt, fideiussori quoque, inuito etiam reo competunt. l. 19. de except.

Tit. VI. De emtione venditione.

Tit. VII. De locatione conductione.

Tit. VIII. De societate.

Tit. IX. De mandato.

Tit. X. De contractibus innominatis.

LIB. XIV. DE QVASI CONTRACTIBVS, CONTRACTVVM QVORVNDAM AFFECTIONIBVS, DELICTIS, CRIMINIBVS.

Tit. I. De quasi contractibus.

¶ Talis etiam rei communio. Quid si quis euitandae actionis communi diuidundo caussa rem alienarit? l. 12. de alienat. iud. mut. causs.

Tit. II. De vsuris, fructibus, eoque, quod interest.

¶ Quod supra statutum modum quis stipulatur, nec non vsurae vsurarum pro non adscriptis habentur, licitae tamen peti posse placuit. l. 29. de vsur.

Tit. III. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.*

¶ Filiofam. qui credidit, siue priuatus, siue ciuitas, ei obstat exceptio SC. Macedoniani. l. 15. ad SC. Maced.

Tit. IV. *Quibus modis tollitur obligatio.*

Tit. V. *De obligationibus ex delicto, maxime furto.*

Tit. VI. Vi bonorum raptorum.

¶ Si fortuito incendium factum, venia indiget, nisi tam lata culpa sit, vt dolo sit proxima. l. 11. de incend. ruin. naufr.

Tit. VII. *De Lege Aquillia, noxa, pauperie.*

Tit. VIII. De iniuriis.

¶ *Constitutionibus cauetur, vt quae infamandi* alterius caussa in monimentis publicis posita sunt, tollantur. l. 37. de iniur. Qualis actio aestimatoria ex L. Cornelia de iniuriis. l. 37. de iniur.

Tit. IX. *De quasi delictis.*

Tit. X. De extraordinariis criminibus.

¶ Si mulier in possessionem missa partum subiecisse dicatur, et decesserit, an cognitio ex Edicto Carboniano differtur ad annos pubertatis. l. 2. de Carb. edict.

Tit. XI. De publicis iudiciis.

¶ Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena exstincta, in quacumque caussa criminis exstincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re cognitio est. l. 6. de publ. iudic.

Tit. XII. *De accusationibus.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam maiestatis.

¶ Quis

¶ Quis ex legibus XII. tabularum, quis ex lege Iulia criminis maiestatis reus sit? l. 3. ad L. Iul. maiest.

Tit. XIV. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*

Tit. XV. Ad L. Iuliam de vi publica.

¶ Quis huius delicti reus sit? l. 1. l. 3. l. 5. h. t.

Tit. XVI. Ad L. Iuliam de vi priuata.

¶ Quinam vim priuatam commisisse dicantur, quaque poena coërceantur. l. 1. h. t.

Tit. XVII. Ad L. Corneliam de sicariis et veneficis.

¶ Quinam sicarii? l. 1. h. t.

¶ Quinam venefici. l. 3. eod.

Tit. XVIII. Ad L. Pompeiam de parricidiis.

¶ Parricidium in quibus personis committatur. l. 1. l. 3. l. 5. h. t.

Tit. XIX. Ad L. Corneliam de falsis.

¶ Poena huius legis quis teneatur. l. 1. h. t.

Tit. XX. De lege Iulia repetundarum.

¶ Qui repetundarum rei? l. 1. h. t.

Tit. XXI. *De lege Iulia de annona.*

Tit. XXII. De lege Iulia peculatus.

¶ Quinam ea lege teneantur. l. 4. h. t.

Tit. XXIII. *De lege Iulia de ambitu.*

Tit. XXIV. *De lege Fabia de plagiariis.*

Tit. XXV. De quaestionibus, poenis, interdictis et restitutis.

¶ Restituti an omnia iura recuperent? Tractasse hanc speciem, eamque exemplo captiui apud hostes detenti illustrasse videtur Marcianus l. 25. de capt. et postl.

LIB. XV. DE ACTIONIBVS, INTERDICTIS ET IVDICIIS egisse videtur. Ex eo sola superest l. 9. de cess. bon.

LIB. XVI. DE IVRISDICTIONE ET OFFICIO MAGISTRATVVM videtur tractasse. Ex eo non nisi vnica superest l. 19. de R. N. vbi de potestate praetoris et praesidis in cogendis parentibus, vt liberos elocent, et dotent.

* ¶ Forte huc etiam pertinet l. 4. de legation. quae ex libro vndecimo sumta notatur.

HERMO-

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS
ORDINI SVO RESTITVTI.

LIBER I.

Prooemium de iure nat. gentium et ciuili.

¶ Quid ius gentium? Exemplis id illustratur. l. 5. ff. de iust. et iure.

¶ Ius ciuile etiam non scriptum obseruatur pro lege. l. 35. ff. de LL.

¶ Sub finem prooemii indicasse videtur ordinem, quem sit obseruaturus, nempe, quod praemissa doctrina de statu personarum, ordinem Edicti perpetui sequuturus sit. l. 2. D. de statu hom.

PARS I.
DE STATV HOM.

Tit. I. De iure personarum.

¶ Serui vel nascuntur vel fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris. Quinam serui in patrimonio nostro numerentur. l. 38. D. ad L. Falc.

¶ Fiunt vel iure gentium, vel iure ciuili. Eo etiam pertinent serui poenae, quales in metallum damnati. l. 36. D. de poen. An non omnes condemnati capitali iudicio? Negatur. Ratio est in l. 42. D. eod.

Tit. II. *De ingenuis.*

Tit. III. De libertinis.

¶ Manumissio fit sollemniter. In dubio tamen pro libertate pronunciandum. l. 24. de manumiss.

¶ Manumissio per vindictam Hermogeniani tempore per lictorem, tacente domino, explicabatur. l. 23. D. de manum. vind.

¶ Non fit liber seruus in caussa capitali fortunae iudicio a domino commissus et postea absolutus. l. 13. D. de statu hom.

¶ De

¶ De libertate sub conditione data. l. 94. D. de condit. et dem.

Tit. IV. Qui et ex quibus caussis manum. non possunt.

¶ Manumissio in fraudem creditorum facta lege Aelia Sentia prohibetur. l. 27. D. qui et a quib. manum.

Tit. V. De his, qui sui vel alieni iuris sunt.

¶ Serui an et quibus casibus aduersus dominos consistere possint. l. 53. D. de iudic. Sed magis est, vt hanc legem ad tit. VIII. referamus.

Tit. VI. *De patria potestate, adoptionibus et emancipationibus.*

Tit. VII. De tutelis et curationibus.

¶ Quaenam differentia inter curatorem bonorum et reliquos curatores furiosorum, prodigorum, minorum. l. 48. de administr. et peric. tut.

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

Tit. VIII. De actione danda vel deneganda a praetore.

¶ Potest huc etiam referri l. 53. de iudic. quam supra ad tit. de his, qui sui vel al. iur. retulimus. Et sane id magis placet.

Tit. IX. De magistratibus municipalibus, eorumque officio et iurisdictione.

¶ Munera quotuplicia? l. 1. de muner.

¶ A patrimonialibus nulla caussa excusat. l. 11. de vac. et excus. mun.

¶ A personalibus quidam vel excusantur vel immunes sunt: ii tamen possunt suscipere munera, si velint. l. 17. de mun.

¶ Decurionum hoc priuilegium est, vt iis alimenta decerni debeant, si ex liberalitate in patriam ad paupertatem vergant. l. 8. de decurion.

¶ Magistratus municipales iurisdictione gaudent in municipes. Ast tales non sunt alterius originis adoptiui, si postea emancipentur. l. 16. D. ad municip. nec senatores, quod ad munera attinet, nec milites, si in patria possessiones non habeant. l. 23. eod.

Tit. X. *De formula iurisdictionis et albo corrupto.*

Tit. XI. *De edendo.*

Tit. XII. De pactis et transactionibus.

¶ Qui fidem transactionis rumpit, et exceptione submouetur, et poenam conuentionalem debet. l. 16. de transact.

Tit. XIII. *De in ius vocando.*

Tit. XIV. *De postulando.*

Tit. XV. *De his, qui not. infamia.*

Tit. XVI. De cautionibus.

¶ Cautio rem ratam haberi, cuius efficaciae sit. l. 6. rem rat. hab.

¶ Poena contumaciae quae? l. 53. de re iud.

Tit. XVII. *De cognitoribus, procuratoribus, negotiorum gestoribus.*

Tit. XVIII. *De calumniatoribus.*

Tit. XIX. De in integrum restitutionibus.

¶ In integrum etiam restituit Praefectus Praetorio, quum tamen ab eius sententiis adpellatio non permittatur. Cur tam varie? l. 17. de min.

¶ Minor in integrum restituendus etiam si tanquam contumax condemnatus. l. 8. eod. etiam aduersus in diem addictionem, alio plus offerente. l. 35. D. eod.

Tit. XX. *De receptis et arbitris.*

Tit. XXI. *De nautis, cauponibus, stabulariis.*

Tit. XXII. *De iudiciis.*

Tit. XXIII. *De hereditatis petitione.*

Tit. XXIV. *De rei vindicatione, et Publiciana.*

Tit. XXV. *De vsufructu et seruitutibus praedialibus.*

Tit. XXVI. *De damno dato.*

Tit. XXVII. *De iudiciis duplicibus, finium reg. famil. ercisc. et comm. diu.*

Tit. XXVIII. *De iudice, qui litem suam fecit.*

Tit. XXIX. *De interrogationibus in iure faciendis.*

Tit. XXX. *De iureiurando.*

Tit. XXXI. *De his, qui effuderunt, vel deiecerunt.*

Tit. XXXII. *De seruo corrupto.*

Tit. XXXIII. *De aleatoribus.*

Tit. XXXIV. *Si mensor falsum modum dixerit.*

Tit. XXXV. *Ad exhibendum et de ventre inspiciendo.*

Tit. XXXVI. *De religiosis.*

LIBER. II.

Tit. I. *De rebus creditis et certi condictione.*

Tit. II. *De iureiurando.*

Tit. III. De condictionibus indebiti et aliis.

¶ Condici etiam ab hereditatis possessore possunt inhonesti quaestus, quos fecit. l.52. de her. pet.

¶ Item quod datum ne testamentum tanquam falsum impugnetur, si penes dantem culpa non sit, et testamentum nihilominus impugnatum. l. 2. cond. causs. dat.

Tit. IV. *De eo, quod certo loco.*

Tit. V. *De pecunia constituta.*

Tit. VI. *Commodati.*

Tit. VII. *De pignoratitia actione.*

Tit. VIII. De praescriptis verbis et in factum actione.

¶ Nascitur ex contractibus innominatis, non ex diuisione, quae pactum nudum est, nisi vel traditio vel stipulatio accesserit. l. 4. 5. de pact.

Tit. IX. *De exercitoria.*

Tit. X. *De institoria.*

Tit. XI. *De tributoria.*

Tit. XII. *Quod cum eo, qui in aliena potestate est.*

Tit. XIII. *De SC. Macedoniano.*

Tit. XIV. *Quod iussu.*

Tit. XV. *De in rem verso.*

Tit. XVI. *De peculio.*

Tit. XVII. *Ad SC. Velleianum.*

Tit. XVIII. *De compensationibus.*

Tit. XIX. *De deposito.*

Tit. XX. Mandati et contra.

¶ Mandatarius ob valetudinem vel inimicitiam capitalem vel aliam iustam caussam liberatur. *l. 23. l. 25. D. mand.*

¶ Fideiussor, qui minori pecuniam obtulit, et in publico loco consignatam deposuit metu restitutionis, confestim mandati potest experiri. l. 64. de fideiuss.

Tit. XXI. *Pro socio.*

Tit. XXII. De emtione, venditione et actionibus emti venditi.

¶ Venditor potest pactum quodcumque addere. l. 75. de contr. emt.

 ¶ Etiam

¶ Etiam legem commissoriam, quo casu venditor pretium, die elapso petens renunciasse suo iuri censetur. l. 7. de leg. commiss.

¶ Vendi possunt res omnes, quae in commercio, etiam hereditas. Quo facto omne ius suum cedere tenetur venditor. l. 23. de her. vel act. vend.

¶ Quid si quis vendiderit vinum antiquum? Comparationem inter contractum hunc et legatum vini instituisse videtur Hermogenianus. l. 10. de trit. vin. ol. leg.

¶ Venditor actione emti conuentus omnem dolum praestat. Exemplum in l. 49. de act. emt.

¶ Emtor actione venditi pulsatus ob moram soluendi, vsuras soluit, non id, quod interest. l. 19. de per. et comm. rei vend.

¶ De euictione et dupli stipulatione. l. 74. de euict.

¶ Venditione donandi caussa facta res pro donato vsucapitur. l. 6. pro donato.

Tit. XXIII. De locatione conductione.

¶ Locatio praetextu minoris pretii rescindi non potest. l. 23. loc.

¶ Qui foenum contra legem contractus in aedes intulit, de incendio tenetur, etiamsi extraneus ignem iniecerit. l. 12. locat.

Tit. XXIV. Ad L. Rhodiam de iactu.

¶ An qui res suas naufragio liberarunt, conferre teneantur? An et ob arborem caesam collatio fiat? l. 5. de L. Rhod.

Tit. XXV. *De aestimatoria.*

Tit. XXVI. *De pignoribus.*

Tit. XXVII. *De nuptiis.*

Tit. XXVIII. *De iure dotium.*

Tit. XXIX. *De pactis dotalibus.*

Tit. XXX. *De fundo dotali.*

Tit. XXXI. De diuortiis et soluto matrimonio dos quemadm. petatur.

¶ Lege Iul. et Papia cautum: QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO. Quid pecunia? l. 222. de V. S.

¶ Res aestimata et vsu mulieris periculo mariti fit deterior. l. 51. sol. matr.

Tit.

Tit. XXXII. De donatione inter virum et vxorem.

¶ Vitricus et priuignus inuicem sibi donare possunt matrimonii caussa. l. 60. de don. int. vir. et vx. Valet etiam donatio diuortii caussa facta. l. 60. §. 1. l. 62. eod.

Tit. XXXIII. De actione rerum amotarum.

¶ Aduersus vxorem locum habet actio rerum amotarum, non furti, nec expilatae hereditatis. l. 5. de expil. her.

¶ Vxor ad fiscum deuolutis bonis rerum amotarum in simplum conuenitur. l. 16. de act. rer. amot.

Tit. XXXIV. Si ventris nomine.

Tit. XXXV. De agnoscendis et alendis liberis.

¶ Si alimenta adiudicata sint, et reus ad principem adpellauerit, praeses procedere potest. Alias non nisi consentientibus partibus. l. 26. de adpellat.

Tit. XXXVI. De tutelis et curatione.

¶ Cum inquisitione confirmatur tutor filio praeterito datus. l. 7. de conf. tut.

¶ A legitima tutela agnatus non excluditur a femina remotiore. l. 10. de legit. tut. non tamen admittitur surdus et mutus. l. 10. §. 1.

¶ In prouinciis tutorem dat Praeses, quippe qui eadem potestate gaudet in prouinciis, qua magistratus vrbani Romae. l. 10. de off. Praes.

¶ Si bona Romae et in prouinciis sita, tunc prouincialibus Praeses tutorem dat, Romanorum praetor. l. 27. de tut. dat.

¶ Tutor nec culpam leuissimam nec casum praestat. l. 50. de adm. et peric. tut.

¶ A tutela excusantur administratores rerum principis, praefectus annonae, comites absentium reip. caussa, quod ad tutelas suscipiendas, item quidam corporum vel collegiorum nomine, l. 41. de excus. tut. non autem libertus senatoris, qui filiorum senatoris curam gerit. l. 43. eod.

Tit. XXXVII. De noxali furti actione.

¶ Si ex vno delicto plures actiones nascuntur, ex omnibus agi potest. l. 32. D. de obl. et action.

Tit. XXXVIII. *De furto a seruo, qui testamento liber esse iussus est, facto.*
Tit. XXXIX. *De publicanis, et furto a familia eorum facto.*
Tit. XL. De operis libertorum.
¶ Patronus in nuptias libertae consentiens operas amittit, modo nuptiae sequantur; non autem patrona. *l. 48. de op. libert.*
* ¶ l. 46. de re iudic. Hermogenianus iudici permittit, vt actorum verba emendare possit, modo sententia perseueret. Quod quo pertineat, mihi non liquet.

LIB. III.

Tit. I. *De bonorum possessionibus.*
Tit. II. De bonorum possessione contra tabulas.
¶ Patre seruo poenae facto et postea restituto, eius filius nihilominus ad bonorum possessionem contra tabulas admittitur. l. 2. de bon. poss. contra tab.
¶ Filius sub conditione exheredatus nihilominus petit bonorum possessionem. Ast legatum vel fideic. sibi relictum amittit. l. 18. eod.
Tit. III. De legatis praestandis.
¶ Eo pertinet l. 23. de leg. praest.
Tit. IV. *De collatione bonorum.*
Tit. V. *De collatione dotis.*
Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. De ventre in possessionem mittendo.
¶ Si nihil natum, an et sumtus b. f. facti repetuntur. l. 3. de ventre in poss. mitt.
Tit. VIII. De Carboniano edicto.
¶ Hoc bonorum possessio ad quid prosit? l. 15. de Carb. edict.
Tit. IX. De bon. possess. secundum tabulas.
Tit. X. De bonis libertorum.
¶ Varii casus, quando possit vel non possit patronus bonorum possessionem petere.
Tit. XI. *Si tabulae testamenti nullae exstabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*
Tit. XIII. *De testamentis.*

Tit.

Tit. XIV. *De legitimis successionibus.*

Tit. XV. *Vnde liberi.*

Tit. XVI. Vnde legitimi.

¶ Nati post mortem patris, vel post captiuitatem vel deportationem, sed et hi, qui eo tempore in potestate fuerunt, inter se consanguinei habentur. l. 6. vnde legit.

¶ Ea sola deportatis aufert sententia, quae ad fiscum perueniunt. l. 97. de R. I.

Tit. XVII. *Vnde cognati.*

Tit. XVIII. Vnde vir et vxor.

¶ Qui mortem vxoris non defendit, ei, quod accepturus erat, tanquam indigno aufertur. l. 20. de his, quae vt indign. Rectius tamen ad sequentem titulum refertur.

Tit. XIX. De vacantibus, ereptitiis, caducis.

¶ Rectius huc refertur l. 20. de his, quae vt indign. de qua ad antecedentem titulum.

Tit. XX. *Si quis aliquem testari prohibuerit.*

Tit. XXI. *Vt ex legibus et SCis bonorum poss. detur.*

Tit. XXII. *Quis ordo in bon. poss. seruetur.*

Tit. XXIII. *De successorio Edicto.*

Tit. XXIV. De heredibus instituendis.

¶ Si ex pluribus vnciis, quam duodecim, heredes instituti, ex asse fit dupondius. l. 87. de her inst.

Tit. XXV. *De substitutionibus.*

Tit. XXVI. De conditionibus institutionum.

¶ An conditionem faciat institutio: P. Maeuius heres esto, si volet. l. 12. de condit. inst.

¶ Conditio vt aliquid in loco sancto fiat, non semper valet. Ratio est in l. 2. ne quid in loco sacro.

Tit. XXVII. *Testamenta quemadmodum aperiantur.*

Tit. XXVIII. De adquirenda vel omittenda hereditate.

¶ Superstitis bona repudians, defuncti adire non prohibetur. l. 94. de adqu. vel omitt. her.

¶ Quid si pupillum se credens, pubes quum esset, pro herede gessit? l. 96. eod.

Tit. XXIX. Si quis omissa caussa testamenti ab int.

¶ Si quis omissa caussa testamenti quocumque alio titulo possidet,

ſidet, a legatariis et fideicommiſſariis non conuenitur. l. 30. ſi quis omiſſ.

Tit. XXX. *De SC. Silaniano.*

LIB. IV.

Tit. I. De legatis et fideicommiſſis.

¶ Si initio teſtamenti ſcripſerim: Cui bis legauero, ſemel praeſtari volo, et poſtea in teſtamento vel codicillis ſaepe legem: legatum valet. l. 22. de legat. 3.

¶ Miles quoque ex militari delicto damnatus permittente eo, qui damnauit, legatum vel fideic. relinquere poteſt. d. l. 22. eod.

¶ Seruo vel proprio vel alieno legato mortis damnum ante moram ad legatarium pertinet. d. l. 22. eod.

¶ Si ego legauerim prius et poſtea heres meus leget: mei legatarii praeferuntur. l. 98. de R. I.

† Tit. II. De conditionibus et demonſtrationibus.

¶ Si legata ſub conditione relicta ad alium transferantur, ſub eadem conditione relicta cenſentur. l. 45. de cond. et dem.

† Tit. III. Ad Legem Falcidiam.

¶ Ad veterani teſtamentum lex Falcidia pertinet, licet intra annum miſſionis deceſſerit.

† Tit. IV. Ad SC. Trebellianum.

¶ Quis cogi poſſit ad adeundam hereditatem. l. 14. D. ad SC. Trebell.

Tit. V. Vt in poſſeſſionem legat. cauſſa.

¶ Si in poſſeſſionem legatorum ſeruandorum cauſſa miſſus rem mihi per fideicommiſſum relictam tenet, aequius eſt me illam habere, quam illum. l. 11. D. vt in poſſeſſ. leg. ſeru. cauſſa.

Tit. VI. *De operis noui nunciatione.*

Tit. VII. *De damno infecto.*

Tit. VIII. *Aquae pluuiae arcendae.*

LIBER V.

Tit. I. *De cauſſis ſtatus,*

Tit. II. De liberali cauſſa.

¶ Maior viginti annis, qui ſe pretii participandi cauſſa venundari

nundari passus est, ne post manumissionem quidem potest ad libertatem proclamare. l. 40. de liber. caussa.

Tit. III. *De statu liberis.*

† Tit. IV. De collusione detegenda.

¶ Sententiam pro ingenuitate latam semel retractare collusione probata licet. l. vlt. D. de collus. det.

Tit. V. De publicanis.

¶ Vectigalia non potest praeses vel Proc. Caesaris sine Principis consensu vel constituere vel mutare. Potest tamen non solutis pensionibus conductorem pellere, vel ob moram vsuras exigere. l. 10. de public. et vectig.

Tit. VI. De adquirenda possessione et de vsucapionibus.

¶ Per filium putatiuum non possumus adquirere possessionem. Possumus vero per seruum, qui in fuga agit. l. 50. de adqu. vel amitt. poss.

¶ Pro soluto vsucapit, qui rem debiti caussa recipit. l. 46. de vsucap.

¶ Quis pro legato vsucapiat. l. 9. pro legat.

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. *De incendio, furto etc.*

Tit. IX. De iniuriis.

¶ De iniuria tempore Hermogeniani extra ordinem statui solebat pro personarum qualitate. l. 45. de iniur.

Tit. X. *De re iudicata et exsequutionibus.*

Tit. XI. *De confessis.*

Tit. XII. *De cessione bonorum.*

Tit. XIII. *Quibus ex caussis in possessionem eatur.*

Tit. XIV. *De rebus auctoritate iudicis possidendis.*

Tit. XV. De priuilegiis creditorum.

¶ Sponsa vel minor XII annis nuptura dotem dedit: condictionem habebit exemplo dotis cum priuilegio. l. 74. de iur. dot.

¶ Tutelae priuilegium non solum in bonis tutoris, sed et eius,

eius, qui pro tutela negotium gessit, datur. l. 25. de tut. et rat. distrah. Eodem etiam pertinere videntur l. 27. de adpellat. et l. 2. si tut. vel curat. magistr. creat. adpell.

Tit. XVI. *De bonorum venditione.*

Tit. XVII. *De separationibus.*

Tit. XVIII. *De curatore bonis dando.*

† Tit. XIX. De iure fisci in bonis damnatorum.

¶ Bona libertorum damnatorum liberis relinquuntur ex rescripto Seueri Imp. l. 9. ad L. Iul. mai.

LIB. VI.

Tit. I. De his, qui in quantum facere possunt, condemnantur.

¶ Donator conuenitur, in quantum facere potest, si constituerit. Qua occasione varia de donationibus tractantur l. 33. de donat.

Tit. II. *De his, quae in fraudem creditorum.*

Tit. III. *De interdictis.*

Tit. IV. *Quorum bonorum.*

Tit. V. *Quod legatorum.*

Tit. VI. *De interdictis de rebus diuinis, publicis, vi publica, de mortuo inferendo, tabulis exhibendis.*

Tit. VII. *De interdictis super re priuata, retinendae vel recuperandae possessionis.*

Tit. VIII. *De superficiebus.*

Tit. IX. *De itinere actuque priuato.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De operis noui nunciatione.*

Tit. XIV. *De cloacis.*

Tit. XV. *Quod vi aut clam.*

Tit. XVI. *De remissionibus.*

Tit. XVII. *De precario.*

Tit.

Tit. XVIII. *De arboribus.*

Tit. XIX. *De glande legenda.*

Tit. XX. *De homine libero exhibendo.*

Tit. XXI. De liberis exhibendis.

¶ Pater, qui filiam in potestate habet, recte a marito conuenitur de vxore exhibenda. l. 2. de lib. exhib.

Tit. XXII. *Vtrubi.*

Tit. XXIII. *Ne vis fiat ei, etc.*

Tit. XXIV. *De interdicto Saluiano.*

Tit. XXV. *De migrando.*

Tit. XXVI. *De exceptionibus.*

Tit. XXVII. *De exceptione vadimonii deserti.*

Tit. XXVIII. *De exceptione rei iudicatae.*

Tit. XXIX. De doli mali exceptione.

¶ Si debitor a furioso delegatus creditori eius soluat, quem compotem mentis credebat, et aduersus eum agatur: exceptione doli mali in id, quod in rem furiosi processit, defenditur. l. 16. de dol. mal. et met. exc.

Tit. XXX. De exceptione rei venditae non traditae.

¶ Haec exceptio et emtoris successoribus prodest, et venditoris successoribus nocet. l. 3. de exc. rei vend. non trad.

Tit. XXXI. *De litigiosis.*

† Tit. XXXII. De praescriptione.

¶ In fisci quaestionibus, si aliud non constitutum, viginti annorum praescriptio custoditur. l. 13. de diuers. et temp. praescr.

Tit. XXXIII. Quarum rerum actio non detur.

¶ Pertinere eo videtur. l. 3. ne de statu defunct.

Tit. XXXIV. De exceptione iurisiurandi.

¶ Si filiusfam. iurauit, patrem non debere, huic exceptio iurisiurandi adquiritur. l. 24. de except.

Tit. XXXV. *De his, quae onerandae libertatis.*

Tit. XXXVI. De stipulationibus.

¶ Hereditati per seruum hereditarium adquiritur. l. 61. de adqu. rer. dom.

¶ Fideiussores obligantur, si se daturos facturosue, non si reum daturum facturumue promittant. l. 65. de fideiuss.

† Tit. XXXVII. *De stipulationibus praetoriis.*

Tit. XXXVIII. *Iudicio sisti.*

Tit. XXXIX. *Iudicatum solui.*

Tit. XL. *De re defendenda*

Tit. XLI. *De dolo malo.*

Tit. XLII. *Tutelae et testamenti.*

Tit. XLIII. *Legatorum nomine.*

Tit. XLIV. *Si cui plus quam per L. Falc.*

Tit. XLV. *Rem pupilli saluam fore.*

Tit. XLVI. Ratam rem haberi.

¶ Ex conuentione stipulatio haec interponi solet, si procurator paciscatur, vel aliud quodcumque negotium absente domino agat. l. 11. rem rat. hab.

Tit. XLVII. *Stipulatio de operis noui nunciatione.*

Tit. XLVIII. *De duplae stipulatione.*

Tit. XLIX. *De stipulatione ob nouum opus et damni infecti.*

* *Hactenus Edictum Praetoris. Pollicetur vero Hermogenianus l. 2. de stat. hom. se proximos et coniunctos titulos, quoad res patiatur, adplicaturum. Tales aliquot iam adfuere, quos signo † distinximus a reliquis. Et ex eadem ratione adiecit adpendicem de criminibus publicis.*

PARS. III.
DE PVBLICIS IVDICIIS.

Tit. L. *De publicis iudiciis.*

Tit. LI. De accusationibus.

¶ Qui minus, quam L. aureos possidet, ei ob paupertatem accusare non permittitur. l. 10. de accusat.

Tit. LII. *De custodia et exhibitione reorum.*

Tit.

Tit. LIII. Ad Legem Iuliam maiestatis.

¶ Huius criminis reus est, et cuius ope consilio dolo factum, vt prouincia hosti proderetur. l. 10. ad L. Iul. mai.

Tit. LIV. *Ad Legem Iul. de adulteriis coërcendis.*

Tit. LV. *Ad Legem Iul. de vi publ. et priuata.*

Tit. LVI. *Ad Legem Corneliam de sicariis et veneficis.*

Tit. LVII. *De lege Pompeia de parricidiis.*

Tit. LVIII. De lege Cornelia de falsis.

¶ Falsi poena coërcentur, et qui ad litem instruendam aduocatione, vel testibus pecuniam acceperunt, vel vt horum quid fieret, curarunt. l. 20. ad L. Corn. de fals.

Tit. LIX. *De lege Iulia Repetundarum.*

Tit. LX. *De lege Iulia de annona.*

Tit. LXI. *De lege Iulia peculatus.*

Tit. LXII. *De lege Iulia ambitus.*

Tit. LXIII. De lege Fabia de plagiariis.

¶ Plagiarii tempore Hermogeniani non mulcta pecuniaria, sed extraordinaria poena, et plerumque damnatione in metallum adficiebantur. l. 7. ad L. Fab. de plag.

Tit. LXIV. *Ad SC. Turpillianum.*

Tit. LXV. *De requirendis vel absentibus damnandis.*

Tit. LXVI. *De quaestionibus.*

Tit. LXVII. *De poenis.*

Tit. LXVIII. De bonis damnatorum.

¶ Multa de iuribus fisci in bonis damnatorum accumulantur in l. 46. de iur. fisci.

Tit. LXIX. *De bonis eorum, qui ante sententiam etc.*

Tit. LXX. *De interdictis et relegatis.*

Tit. LXXI. *De cadaueribus punitorum.*

P. IVVENTII CELSI
DIGESTA
ORDINI SVO RESTITVTA.

PARS I.
AD EDICTVM.

LIB. I. DE IVRISDICTIONE.

Prooemium.

¶ Ad id pertinere videtur † *l. 1. pr. D. de I. et Iure*, vbi explicatur, quid sit ius?

Tit. I. *De actione danda denegandaue.*

Tit. II. De magistratibus municipalibus eorumque iurisdictione, potestate, officio.

¶ Municipem facit natiuitas, et tunc patris habetur ratio. An et matris? † *l. 1. §. 2. D. ad municipal.*

¶ Municipem et manumissio facit. Sequitur enim libertus originem patroni. Si domicilium mutauit, vtroque loco muneribus fungitur. Vbi autem quis domicilium habere intelligitur? * *l. 27. §. 2. D. ad municip.*

Tit. III. *De vadimonio.*

Tit. IV. *De vindiciis secundum possessorem dandis.*

Tit. V. *De formula iurisdictionis.*

Tit. VI. *De edendo.*

Tit. VII. De pactis.

¶ Pacta quaedam in rem, quaedam in personam. Vnde quaeritur, an qui filio pactus est, et coheredi pactus censeatur? † *l. 10. D. de pact. dot.* 2) quis probet, heredi eo pacto consultum esse. *l. 9. D. de probat.*

¶ Pacisci possunt, qui et consentire. An et ii, qui in potestate sunt? *l. 25. de nouat.* † *l. 29. de pact.*

Tit. VIII. De in ius vocando.

¶ Patronum in ius vocare non potest libertus sine venia praetoris. Potest tamen, si patronum eum iurare coëgerat, ne vxorem duceret. An hoc factum patris et filio obest? † *l. 8. §. 2. de in ius voc.*

Tit.

Tit. IX. *De postulando.*

Tit. X. De his, qui notantur infamia.

¶ Notat praetor eos, qui artem ludicram faciunt. An et designatores? † *l. 4. §. 1. D. de his, qui not. infam.*

Tit. XI. De cautione in iudicio sisti.

¶ Si quis in iudicio sisti promisit, non addita poena conuentionali: cum eo incerti agendum erit. † *l. 3. D. si quis in ius voc. non ier.*

Tit. XII. De procuratoribus, cognitoribus, negotiorum gestoribus.

¶ Maritus quando negotia vxoris gessisse censeatur? *l. 47. D. de donat. int. vir. et vx.*

¶ An qui rem minus necessariam contra domini voluntatem fecit, vtiliter gessisse dicatur? † *l. 10. §. 1. D. de neg. gest.*

Tit. XIII. *De calumniatoribus.*

LIB. II. DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

Tit. I. *De dolo malo.*

Tit. II. *Quod metus caussa.*

Tit. III. De minoribus XXV. annis.

¶ An minor agens tutelae post maiorennitatem absoluto tutore restitui debeat in integrum? * *l. 3. §. 1. D. de minor.*

¶ Restituto minore aduersus eum, quocum tutelae egit, non ideo tutori restituenda actio tutelae contraria. *l. 28. eod.*

Tit. IV. De capite minutis.

¶ De transfugis rebusque hostilibus apud nos deprehensis ea occasione egisse videtur Celsus *l. 51. de adqu. rer. dom.*

Tit. V. *De eo, quod falso tutore auctore gestum.*

Tit. VI. *Ex quibus caussis maiores XXV. annis in integrum restituuntur.*

Tit. VII. *De alienatione iudicii mutandi caussa facta.*

Tit. VIII. De temporibus in integrum restitutionis.

¶ An in computando hoc tempore ratio etiam habenda sit feriarum sollemnium? * *l. 26. §. 7. D. quib. ex cauff. mai.*

Tit. IX. De receptis et qui arbitrium receperunt.

¶ Arbitri non possunt adesse iubere litigantes in loco inhonesto. * *l. 21. §. 11. de recept. et qui arb.*

¶ Si

¶ Si in tres compromissum, vno absente reliqui sententiam dicere non possunt, eo praesente possunt. * *l. 17. §. 17. D. eod.*

¶ Quando committatur stipulatio tempore non adiecto? * *l. 21. §. 12. eod.* Quando si tempus adiectum? † *l. 23. pr. §. 1. 3. eod.* Quid si arbiter alterum ab altero petere vetuerit, et alteruter tamen petat? *l. 27. eod.*

¶ Quid sit stare sententiae? † *l. 23. §. 2. D. eod.*

Tit. X. *Nautae, caupones, stabularii recepta vt restituant.*

Tit. XI. *De satisdationibus.*

LIB. III. DE IVDICIIS ET RERVM VINDICATIONE.

Tit. I. De iudiciis, et vbi quis conueniri debeat, deque officio iudicum.

¶ Iudex a magistratu datur. Quid si Praeses, cui iam successum est, dederit iudicem: eritne, quod egit, ratum? *l. 17. D. de offic. praes.*

¶ Quibusdam Romae conuentis ius est, domum reuocandi, † *l. 2. §. 3. D. de iudic.* Potest tamen etiam hoc fragmentum referri ad Lib. I. tit. I. de actione danda vel deneganda, quia et Iulianus ad hunc titulum ea de re egit.

¶ Quid venire dicatur in iudicium? † *l. 61. pr. D. de iudic.* Id iudicandum ex instituta actione. Quid actio? *l. 51. D. de obl. et action.* aliquando ex ipso negotio. *l. 16. condict. causs. dat. l. 26. D. de nouat.*

¶ Iudicia absolutoria sunt, si partes transegerunt. *l. 12. D. de transact.*

¶ An vno ex iudicibus absente, reliqui possint sententiam ferre? *l. 39. D. de re iud.*

Tit. II. De rei vindicatione.

¶ Re euicta quaenam impensae reddendae? *l. 38. D. de rei vind.*

Tit. III. *De Publiciana in rem actione.*

Tit. IV. *Si ager vectigalis vel emphyteuticus petatur.*

LIB. IV. DE HEREDITATIS PETITIONE.

Tit. I. *De inofficioso testamento.*

Tit. II. De hereditatis petitione.

¶ An detur et aduersus eos, qui nihil possidebant, quum peteretur,

teretur, at postea possidere coeperunt. * *l. 15. §. 1. D. de hered. petit.*

¶ An contra eum, qui negotia hereditatis gerit? † *l. 16. §. 3. D. eod.*

¶ An aduersus eum, qui se liti offert? *l. 45. eod.* quod fragmentum etiam ab Vlpiano citatur. * *l. 13. §. 13. D. eod.*

¶ Heres tenetur ad restituendum, quod hereditatis nomine solutum. Quid si defunctus, quum adhuc esset filiusfam. fideiusserit, possessor autem hereditatis soluerit: an debuisset opponere SC. Macedonianum? Eo pertinere videtur ** *l. 7. pr. D. de SC. Maced.*

Tit. III. *Si pars hereditatis petatur.*

Tit. IV. *De possessoria hereditatis petitione.*

Tit. V. *De fideicommissoria hereditatis petitione.*

LIB. V. DE SERVITVTIBVS, DAMNO, IVDICIIS DIVISORIIS.

Tit. I. De seruitutibus.

¶ Quid seruitus? Videtur hunc locum tractasse Celsus *l. 86. D. de V. S.*

¶ Constituuntur seruitutes etiam stipulationibus. Si quis ex Kal. stipulatus sit, quandocumque post accepto iudicio lis aestimanda erit, quantum interest, Kalendis praestitam seruitutem. *L. 11. D. de re iud.*

¶ Constituta seruitute vtendum est ciuiliter. Id exemplo viae docet Celsus *l. 9. de seruit.*

¶ Amittitur seruitus modis variis. An et communis amittitur, si socius, qui petit, succumbit, aut litem cedit aduersario? † *l. 19. si seru. vind.* An et diuisione praedii seruientis? *l. 6. D. quemadm. seru. amitt.*

Tit. II. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur.*

Tit. III. Ad legem Aquilliam.

¶ Ad caput primum. Quid si quis seruum communem occiderit? † *l. 19. D. ad L. Aquil.* Quid si seruus hereditarius occisus? † *l. 13. §. 2. D. eod.* Quid si alius occiderit, alius vulnerarit? † *l. 11. §. 3. eod.* Quid si seruus seruum surripuerit vel occiderit? † *l. 21. §. 1. eod.*

¶ Damnum hoc iniuria datum sit oportet. Quid damnum iniuria datum? † *l. 49. §. 1. eod.*

¶ Actio instituitur vel directa vel vtilis vel in factum. Quid haec? † *l. 7. §. 6. 7. eod.*

¶ Agitur ad id, quanti ea res intra eum annum plurimi fuit. Quomodo annus numeretur? † *l. 21. §. 1. eod.* Quis aestimationem capiat, seruo communi occiso? Et quis seruus occidens noxae detur? † *l. 27. §. 2. D. eod.*

¶ Ad tertium caput. Quid ruptum. † *l. 27. §. 16. D. eod.*

¶ Ex hoc capite agi etiam potest ob lolium in segetem alienam iniectum. † *l. 27. §. 14. eod.* ob vinum spurcatum, effusum, in acetum versum. † *l. 27. §. 15. eod.* ob apes alienas in alueario exustas. † *l. 27. §. 12. D. eod.*

Tit. IV. De noxalibus actionibus.

¶ His etiam tenetur dominus, qui non prohibuit, etiamsi dominus esse desierit. † *l. 2. §. 1. D. de nox. act.*

Tit. V. *Finium regundorum.*

Tit. VI. Familiae erciscundae.

¶ Coheres etiamsi non soluerit, tamen hoc iudicio agit aduersus coheredem, vt soluat, quia alias creditor non liberaret rem, nisi in solidum ei satisfieret. † *l. 18. §. 4. D. fam. ercisc.*

Tit. VII. *Communi diuidundo.*

Tit. VIII. *De iudice litem suam faciente.*

Tit. IX. De interrogationibus in iudicio faciendis.

¶ An noceat reo defensor, si in iudicio falsum responderit. * *l. 9. §. 4. D. de interrog. in iud. fac.*

¶ An succurratur ei, qui per errorem falso respondit? † *l. 11. §. 8. D. eod.*

¶ Liceatne respondenti poenitere? † *d. l. 11. §. 12. eod.*

Tit. X. De his, qui effuderint, vel deiecerint.

¶ Praesumitur hic culpa inquilini. Atqui ea praesumtio fallere potest, adeoque admittenda videtur probatio contrarii. Diluisse hanc obiectionem videtur Celsus *l. 4. D. de LL.*

Tit. XI. *De seruo corrupto.*

Tit. XII. *De De aleatoribus.*

Tit. XIII. *Si mensor falsum modum dixerit.*

Tit. XIV. Ad exhibendum.

¶ Agitur aduersus omnem, qui possidet, vel exhibere potest. † *l. 5. pr. et §. 3. D. ad exhib.*

¶ Idem

¶ Idem dicendum, si pecunia mea ad aliquem sine contractu inter me et illum inito peruenerit. *l. 32. D. de reb. credit.*

Tit. XV. *De fugitiuis.*

Tit. XVI. De religiosis et sumtibus funerum.

¶ Materfamilias ex dote funeranda, si hereditas non sit soluendo. † *l. 20. §. 2. et l. 22. D. de religios.*

LIBER VI. DE CONDICTIONIBVS, CONSTITVTA PECVNIA, COMMODATO, PIGNORE ET GESTIS CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST.

Tit. I. De rebus creditis, et si certum petatur.

¶ Condictio certi est actio generalis ex omni contractu, quo certum quid promittitur. *l. 62. D. de reb. cred.* citata etiam ab Vlpiano * *l. 67. D. de V. O.* Add. *l. 13. D. de re iud. l. 15. D. de legat. 2.*

Tit. II. De iureiurando et de probationibus.

¶ Adfirmanti incumbit probatio. *l. 17. D. de probat.*

Tit. III. De condictione caussa data caussa non sequuta.

¶ Decem, quos quis vt statu liber iniussus dedit, an condici possint? † *l. 3. §. 6. D. de condict. causs. dat.*

Tit. IV. De condictione ob turpem caussam.

¶ Ea locum non habet, si turpitudo sit penes solum accipientem. † *l. 4. §. 2. D. de condict. ob turp. causs.*

¶ An detur si quid apud alterum sit ex iniusta caussa? † *l. 6. D. eod.*

Tit. V. De condictione indebiti.

¶ Indebitum est, si nulla, vel naturalis saltim nos teneat obligatio, e. g. si soluiturus nondum exsistente conditione. *l. 48. D. de cond. indeb.* si decem aut Stichum promisimus, et quinque soluerimus. * *l. 26. §. 13. eod.* item si decem promisimus et viginti soluimus. † *l. 19. §. vlt. D. eod.*

¶ Non ergo repetitur, quod procuratori solutum, quamuis ratum non habeat dominus. † *l. 6. §. 2. eod.* nec quod solutum statim ab eo, qui quum moriturus sit, promisit. † *l. 17. D. eod.*

¶ Datur aduersus accipientem. An et contra eum, pro quo fideiussor indebite soluit? *l. 17. D. eod.* Quid si procuratori solutum, nec ratam rem habuerit dominus, vtrum contra procuratorem, an contra dominum datur? † *l. 6. §. 2. D. eod.*

Tit. VI. *De condictione sine caussa.*
Tit. VII. *De condictione furtiua.*
Tit. VIII. De condictione triticaria.
¶ Fundo deiectus dominus fundum, non possessionem condicit. † *l. 2. D. de cond. tritic.*
¶ Quomodo tempus in hac actione aestimandum. † *l. 3. D. eod.*
Tit. IX. *De eo, quod certo loco.*
Tit. X. De pecunia constituta.
¶ Hic sufficit aliquem debuisse tempore constituti, quamuis postea debere desierit. † *l. 18. §. 1. D. de const. pec.*
Tit. XI. Commodati vel contra.
¶ Quibus vehiculum commodatum, ii de dolo et culpa in solidum tenentur. * *l. 5. §. 15. D. commod.*
¶ Alterutro furti agente, an is solus, qui egit, commodati conueniatur? † *l. 7. D. eod.*
Tit. XII. De pignoratitia actione.
¶ Pignus an peti possit, antequam pensionis dies venerit? † *l. 14. D. de pignor.*
Tit. XIII. *Praescriptis verbis.*
Tit. XIV. *De actione exercitoria.*
Tit. XV. *De actione institoria.*
Tit. XVI. *De actione tributoria.*
Tit. XVII. Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.
¶ Qui de peculio egit, possitne postea quod iussu agere? † *l. 4. §. 5. D. quod cum eo, qui in al. pot.*
Tit. XVIII. *De SC. Macedoniano.*
Tit. XIX. *Quod iussu.*
Tit. XX. *De in rem verso.*
Tit. XXI. De peculio.
¶ Quid peculium? *l. 6. D. de pecul.* *) *l. 5. §. 4. eod.* † *l. 7. pr. D. eod.*
¶ An et pupillus vel furiosus peculium constituere possit? † *l. 7. §. 1. eod.*
¶ Si filius vel seruus fideiussit, an agatur de peculio? ** *l. 3. §. 5. D. eod.*

Tit.

Tit. XXII. *Ad SC. Velleianum.*

LIB. VII. DE DEPOSITO, MANDATO, SOCIETATE, PRECARIO.

Tit. I. Depositi vel contra.

¶ An depositi teneatur, qui rem a seruo depositam ei, quem dominum putabat, restituit? † *l. 1. §. 32. depos.*

Tit. II. Mandati vel contra.

¶ Aliud mandatum, aliud iussum. Quid si quis liberum hominem b. f. seruientem facere aliquid iusserit, dabiturne ei actio mandati, an praescriptis verbis? † *l. 13. §. 2. D. commod.*

¶ Quid si quis alteri mandarit, vt in suo quid faceret? *) *l. 16. D. mand.*

¶ Quid si quis mandet, quod sua non intersit? * *l. 6. D. eod.*

¶ Mandatum mandantis vel mandatarii gratia. *l. 48. D. eod.*

¶ An mandatarium excuset vanus timor? *l. 184. D. de R. I.*

Tit. III. Pro socio.

¶ Dolusne tantum an et culpa praestanda a socio. * *l. 52. §. 2. D. pro soc.*

¶ An re exstincta pro socio agi possit? * *l. 58. pr. §. 1. eod.*

¶ Socius, qui damnum in re communi dedit, ex L. Aquillia tenetur. † *l. 47. D. eod.*

Tit. IV. De precario.

¶ Debitor si rem pignoratam roget precario? *l. 11. D. precar.*

LIB. VIII. DE EMTIONE, LOCATIONE, ET CONTRACTV AESTIMAT.

Tit. I. De emtione venditione.

¶ Si venditor non adiecit, fundum esse optimum maximum, quid praestet? *l. 59. D. de contrah. emt.*

¶ Seruo vendito cum peculio quid praestet? *l. 38. pr. de act. emt.*

¶ Quid si emtor rem commercio exemtam sciens emerit? † *l. 6. D. de contrah. emt.* Ratio cur venditor tunc nihil praestet, est in *l. 185. D. de R. I.*

¶ Emtorem aedium etiam sequuntur fixa vincta. Eo pertinet *l. 38. §. 2. D. de act. emt.*

¶ Res vendita tradenda. Quid si quis moram in tradendo seruo commiserit? *l. 38. §. 2. D. eod.*

¶ De pacto addictionis in diem. * *l. 13. D. de in diem add.*

¶ De dolo non praestando conueniri nequit. † *l. 23. D. de R. I.* Contrahentes sibi inuicem praestant dolum et culpam. ** *l. 13. §. 16. D. de act. emt.*

Tit. II. De locatione conductione.

¶ Qui operas locat, eius imperitia pro culpa habenda. * *l. 9. §. 5. D. locat.*

Tit. III. De aestimatoria actione.

¶ Ex contractu aestimatorio nascitur actio praescriptis verbis, quae admodum generalis. *l. 2. D. praescr. verb.*

LIB. IX. DE SPONSALIBVS, NVPTIIS, DOTE, ET DONATIONIBVS INTER VIR. ET VXOR.

Tit. I. *De sponsalibus.*

Tit. II. De nuptiis.

¶ Videtur Celsus hic excusasse breuitatem, et promisisse vberiorem interpretationem Legis Iuliae et Papiae Poppaeae de maritandis ordinibus, sine qua haec doctrina tunc intelligi haut poterat. Et huc forsan pertinet *l. 24. D. de LL.*

Tit. III. De iure dotium.

¶ Socer, qui genero nomen loco dotis cessit, non nisi verum illud praestat. * *l. 4. D. de hered. vel act. vend.*

Tit. IV. De pactis dotalibus.

Tit. V. De fundo dotali.

Tit. VI. De donatione inter virum et vxorem.

¶ Donata mulieri iam nuptae vir vindicare potest, etiamsi ei ab illa legata ampla relicta sint. *l. 48. D. de don. inter vir. et vxor.*

¶ An vsurae dotis, quas sibi vxor stipulata est, peti possint? † *l. 28. D. eod.*

LIB. X. DE DIVORTIIS ET ACTIONIBVS SOLVTO MATRIMONIO COMPETENTIBVS.

Tit. I. *De diuortiis et repudiis.*

Tit. II. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

¶ Actioni de dote inest exceptio doli mali. † *l. 21. D. sol. matr.*

¶ An filius exheredatus succedat in ius patris, qui nepti dotem constituit. *l. 6. D. de collat.*

¶ Dato

¶ Dato in dotem vsufructu an soluto matrimonio fructus restituendi? * *l. 7. D. de iure dot.*

¶ Maritus vxori restituens fideicommissum an donasse censeatur, atque dotem minuere possit? * *l. 5. §. 15. D. de donat. int. vir. et vxor.*

Tit. III. *De actione rerum amotarum.*

Tit. IV. *Si ventris nomine.*

Tit. V. *De agnoscendis et alendis liberis.*

LIB. XI. DE TVTELIS.

Tit. I. *De tutoribus testamentariis, legitimis, datiuis.*

Tit. II. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

Tit. III. *De excusationibus.*

Tit. IV. De administratione tutorum.

¶ Quantum dotis modum constituere possit tutor? (pro quo curatorem substituisse videtur Tribonianus.) *l. 60. D. de iure dot.*

Tit. V. *De rebus eorum, qui sub tutela sunt, non alienandis.*

Tit. VI. De suspectis tutoribus vel curatoribus.

¶ An et lata culpa dolo aequiparanda? *l. 32. D. depos.*

Tit. VII. *De tutelae et rationibus distrahendis.*

Tit. VIII. De magistratibus conueniendis.

¶ Quis hic probet, idoneos fideiussores pro tutore non esse acceptos? *l. 11. D. de probat.*

¶ In quantum magistratus conueniantur? *l. 7. D. de magistr. conuen.*

Tit. IX. De curatoribus.

¶ An curator pupillo dandus absente tutore? *l. 11. D. de tut. vel curat. dat.*

¶ Si pupillo curator in litem caussa cognita datur, an in omnes caussas datus censeatur? † *l. 3. §. 4. D. de tutel.*

¶ An patri furioso curator dari possit filius? † *l. 12. §. 1. D. de tut. et curat. dat.*

LIB. XII. DE NOXALI FVRTI ACTIONE, OPERIS LIBERTORVM ET NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

Tit. I De furto et noxali furti actione.

¶ De variis furti generibus. *l. 67. D. de furt.*

¶ De furto manifesto. † *l. 7. §. 2. eod.*

¶ Cu-

¶ Cuius ope et consilio furtum factum esse dicatur? † *l. 50. §. 1. D. eod.*

¶ Sitne fur, qui rem abiectam adprehendit? * *l. 43. §. 10. D. eod.*

¶ An actio furti competat patri, cuius filio commodatum? * *l. 14. §. 10. D. eod.*

¶ An ei, cui surripuit seruus postea manumissus? *l. 15. D. de condict. furt.*

¶ An emtori, re nondum tradita? † *l. 14. pr. D. de furt.*

¶ An condici possit ei, qui alterum de fundo deiecit? † *l. 25. §. 1. D. eod.*

Tit. II. *De furto a seruo, qui testamento manumissus, commisso.*

Tit. III. *De publicanis furtoque ab eorum familia facto.*

Tit. IV. De operis libertorum.

¶ Debet libertus operas iurato promissas. Quid si quis operarum modum contulit in arbitrium patroni? *l. 30. pr. D. de oper. libert.* Quid si liberta voluntate patroni nupserit? *l. 30. pr. eod.* Quid si communis libertus patronis mille operas promiserit? ** *l. 15. §. 1. D. eod.* Quid si ea conditione liberto quis legauit, si decem operarum nomine filio suo promiserit. † *l. 7. §. 1. D. eod.*

¶ Operae quando peti possint? *l. 186. D. de R. I.*

¶ Cessant operae, si manumissio sit nulla. * *l. 1. D. qui et a quib. manum.*

Tit. V. De noui operis nunciatione.

¶ An illi opponi possit exceptio conuentionis? * *l. 1. §. 10. D. de nou. op. nunc.*

LIB. XIIII. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Tit. I. De bonorum possessionibus.

¶ An et pupillus agnoscere vel repudiare possit bonorum possessionem? *l. 189. D. de R. I.*

Tit. II. *De bonorum possessione contra tabulas.*

Tit. III. *De legatis praestandis.*

Tit. IV. De collatione bonorum.

¶ Quomodo conferant nepotes? *l. 7. D. de collat.*

Tit. V. *De dotis collatione.*

Tit.

Tit. VI. *De coniungendis cum emancipato liberis.*
Tit. VII. *De ventre in possessionem mittendo.*
Tit. VIII. *De Carboniano edicto.*
Tit. IX. *De bonorum possessione secundum tabulas.*
Tit. X. *De bonis libertorum.*
Tit. XI. *Si tabulae nullae exstabunt.*
Tit. XII. *Si quid in fraudem patroni.*

LIB. XIV. DE TESTAMENTIS LIB. I.

Tit. I. De testamento militum.

¶ In iis ratio non habetur quartae Falcidiae, de qua ea occasione fuse disserit Celsus. *l. 50. D. ad L. Falc.*

LIB. XV. DE TESTAMENTIS LIB. II. ET SVCCESS. AB INTEST.

Tit. I. De testamentis.

¶ Quis testari possit? An et surdus et mutus? Videtur eo referendum, quod citat Iustinianus † *l. 10. C. qui test. fac. poss.*

¶ An seruus instituendus cum libertate? ** *l. 2. §. vlt. D. de statu lib.* * *l. 51. D. de hered. inst.* iuncta † *l. 2. §. 1. D. de condit. inst. l. 43. D. de legat. 3.*

¶ An et is, qui tabulas scripsit, possit inter testes adhiberi? Quaestio illa Domitiana. *l. 27. D. qui test. fac. poss.* An et is, qui Latinae vel Italicae conditionis? *l. 6. D. de cens.*

Tit. II. De adquirenda vel omittenda hereditate.

¶ Heres an fiat, qui metu coactus adiit? * *l. 6. §. 7. D. de adqu. vel om. her.*

¶ Si societati obtigit hereditas, ex quota quisque parte heres erit? Videtur eo referenda *l. 75. D. pro soc.*

Tit. III. De successionibus ab intestato.

¶ Ad successionem liberorum pertinere videtur *l. 22. D. de rit. nupt.*

Tit. IV. Quis ordo in bon. possess. seruetur et de successorio edicto.

¶ Ad successionem coniugum pertinere videtur * *l. 3. §. 12. D. de donat. int. vir. et vxor.*

LIB. XVI. DE TESTAMENTIS LIB. III.

Tit. I. De heredibus instituendis.

¶ Heredes instituti quales? *l. 19. D. de her. inst.*

¶ An valeat institutio: EX PARTIBVS, QVAS TESTATOR ADSCRIPSERIT? * *l. 2. pr. D. eod.*

¶ Quid si testator in partibus errarit? CELS. LIB. XI. (lege *Lib. XVI.*) * *l. 9. D. eod.*

¶ Quibusdam sine partibus scriptis an portio vnius repudiantis adcrescat? * *l. 17. §. 1. D. eod.*

¶ Instituuntur quidam hac formula: TITIVS ET SEIVS VTERQVE EORVM VIVET HERES ESTO, quid tunc iuris? *l. 24. l. 26. D. eod.*

Tit. II. De iniusto, rupto, irrito testamento.

¶ Postumus rumpit testamentum. *l. 187. D. de R. I.*

Tit. III. *De vulgari et pupillari substitutione.*

Tit. IV. De conditionibus institutionum.

¶ Huc pertinent procul dubio † *l. 27. pr. D. de her. inst. l. 21. D. de cond. inst.* immo et *l. 15. D. de legat. 2.*

Tit. V. *Testamenta quemadmodum aperiantur.*

Tit. VI. Si quis omissa caussa testamenti ab intestato succedere velit.

¶ De patrono omittente portionem sibi debitam. * *l. 6. §. 8. D. si quis omiss. causs. test.*

¶ De domino, cui seruus substitutus. *l. 25. eod.*

Tit. VII. *De SC. Silaniano.*

LIB. XVII. DE LEGATIS LIB. I.

Tit. I. De legatis.

¶ Legatum ancillae, et eius, quod ex ea natum. *l. 63. de legat. 1.*

¶ Legatum Stichi, si tempore mortis Maeuii non erit, an vtile? *l. 18. de legat. 2.* Decisionis suae rationem reddidisse videtur Celsus *l. 5. D. de LL.*

¶ Legatum ornatricum. † *l. 65. §. 3. D. de legat. 3.*

¶ Legata conditionalia, pendente legis Falcidiae ratione, die praesenti data. *l. 53. D. ad L. Falcid.*

Tit. II. De legatis dubiis, pugnantibus prohibitis.

¶ An ea rata sint? *l. 188. D. de R. I.*

¶ Cui dubia testatoris voluntate incumbat probatio? *l. 12. D. de probat.*

LIB.

LIB. XVIII. DE LEGATIS LIB. II.

Tit. I. *De annuis legatis.*

Tit. II. De vsufructu legato.

¶ Vsusfructus constituitur in re aliena. Quid solum? quid nostrum? *l. 49. D. de R. V.* quantum pecuniae quis reliquisse censeatur? *l. 88. D. de V. S.*

¶ Quid vsusfructus? *l. 2. D. de vsufr.*

¶ Vsusfructus duobus relictus separatim. *l. 14. D. de vsufr. leg.*

¶ De vsufructu adcrescendo. * *l. 1. §. 3.* ** *l. 3. pr. §. 1. ff. de vsufr. adcrescendo.*

¶ De quasi vsufructu relicto. * *l. 5. §. 1. D. de vsufr. ear. rer.*

¶ Vsufructuarius quatenus ad refectionem teneatur? * *l. 7. §. 2. D. de vsufr.* * *l. 9. pr. D. eod.*

Tit. III. De vsu vel habitatione legatis.

¶ Vsus aedium in quo consistat? * *l. 2. §. 1. D. de vsu et hab.*

¶ Habitatio sitne vnius anni an perpetua? * *l. 10. §. 3. eod.*

Tit. IV. De operis seruorum, ipsisque seruis legatis.

¶ Alternatiuum legatum Stichi vel Pamphili. *l. 19. D. de leg. 2.*

Tit. V. De seruitute legata.

¶ Iter legatum. *l. 10. D. de seruit.*

LIB. XVIIII. DE LEGATIS LIB. III.

Tit. I. De dote praelegata.

¶ Quid in dote, quidue mulieris periculo sit? *l. 58. D. de iur. dot.*

Tit. II. *De optione legata.*

Tit. III. De tritico, vino, oleo legatis.

¶ An vino legato vasa quoque debentur? † *l. 3. §. 1. de trit. vin.*

Tit. IV. De instructo vel instrumento legato.

¶ Instructo fundo et serui suppellecticarii continentur. * *l. 12. §. 31. D. de instr. et instr. leg.* non autem vela, quae in hypothecis extenduntur. * *l. 12. §. 25. eod.* nec fructus in fundo repositi, vt venirent. * *l. 12. §. 30. eod.* nec vicarii seruorum, nisi de his quoque testatorem sensisse probari possit. † *l. 12. §. 44. eod.* Quid si chorus aut familia legata? *l. 79. pr. D. de legat. 3.* (vbi legend. LIB. XIX. pro LIB. IX.) Quid si legata mobilia, quae ibi erunt? *l. 129. §. 1. D. de legat. 3.*

iuncta *l. 93. D. de V. S.* Quid si seruus manumissus iterum seruus factus? *l. 79. §. 2. 3. D. de legat. 3.*

Tit. V. De peculio legato.

¶ Peculium in corporibus consistens. † *l. 6. pr. D. de pecul. leg.*

¶ Eo an et vicariorum vicarii contineantur? *l. 25. eod.*

¶ Si seruus tempore mortis testatoris vixit, peculium legato cedit, secus ac si seruus vestitus legatus. *l. 13. D. eod.*

¶ Si communi seruo legatum relictum, an vno domino deficiente portio adcrescat alteri. *l. 20. D. de legat. 2.*

Tit. VI. De supellectile legata.

¶ Quid supellex? *l. 7. D. de supell. leg.*

Tit. VII. *De alimentis vel cibariis legatis.*

Tit. VIII. De auro, argento, mundo legatis.

¶ An ornamenta mulieri legata et repudiatae debeantur? *l. 3. D. de aur. arg. mund.*

¶ Quid hoc legato contineatur? † *l. 19. §. 2. et* * *§. 6. D. eod.*

Tit. IX. De liberatione legata.

¶ Herede petere vetito, nec heres heredis petere poterit. † *l. 2. §. 1. D. de liberat. leg.*

LIB. XX. DE LEGATIS LIB. IV. ET FIDEICOMMISSIS LIB. I.

Tit. I. De codicillis.

¶ An codicilli prius facti ad testamentum postea conditum pertineant? *l. 18. D. de iure codicill.*

Tit. II. De fideicommissis.

¶ Mulier, cui dos relegata, quantum praestet, si fideicommisso grauata? * *l. 2. pr. D. de dot. prael.*

¶ Qui restituere iussus, quantumcunque pecuniae ad eum peruenerit, an et fructus restituat. *l. 32. D. ad SC. Trebell.* * *l. 33. D. eod.*

Tit. III. De falsa caussa legatis vel fideicommissis adiecta.

¶ Falsa caussa non nocet. *l. 21. D. de legat. 2. l. 94. de V. S.*

Tit. IV. De petitione legatorum et fideicommissorum.

¶ Socer nurui dotem relegauit constante matrimonio. * *l. 1. §. 9. D. de dot. praeleg.*

¶ Pactum de legato non petendo. ** *l. 51. pr. D. de pact.*

¶ Le-

¶ Legatum a procuratore heredis ſolutum an repeti poſſit? *l. 87. D. de ſolut.*

¶ Eodem refero * *l. 13. §. 3. D. de vſufr. leg.* de litigantibus inter ſe vſufructuariis.

LIB. XXI. DE LEGATIS LIB. V. ET DE FIDEICOMM. LIB. II.

Tit. I. Ad Legem Falcidiam.

¶ Conditionis implendae cauſſa datum in Falcidiam non imputatur; quod tanquam pretium datum, imputatur. † *l. 30. §. 7. D. ad L. Falc.*

Tit. II. Ad SC. Trebellianum et Pegaſianum.

¶ In quartam Pegaſianam non imputantur fideicommiſſa a teſtatore praeſtita. *l. 22. D. de legat. 2.*

¶ Quomodo illa quarta detrahenda? *l. 2. de SC. Treb.*

LIB. XXII. DE LEGATIS LIB. VI. ET DE FIDEICOMM. LIB. III.

Tit. I. De adimendis vel transferendis legatis et fideic.

¶ Ademtio ſiue praecedat in eodem teſtamento, ſiue ſequatur, legatum perimit. † *l. 14. pr. de legat. 1. l. 17. D. de adim. vel transf. leg.*

¶ An ex alienatione ademtio praeſumatur? *§. 12. Inſt. de legat.*

Tit. II. De rebus dubiis.

¶ Si teſtator dixit: QVEM HEREDI MEO DIXERO, VELLE ME LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, an implenda teſtatoris voluntas? *l. 25. de reb. dub.*

Tit. III. *De his, quae pro non ſcriptis habentur.*

Tit. IV. *De his, quae vt indignis auferuntur.*

Tit. V. De conditionibus et demonſtrationibus.

¶ Conditio libertati adiecta facit ſtatu liberum. *l. 23. de ſtatul.*

Tit. VI. Quando dies legatorum vel fideicomm. cedat.

¶ Si in annos decem heres damnatus eſt dare, quando debeatur legatum? *l. 49. de condit. et dem.* † *l. 12. §. 1. et 3. D. quando dies leg. ced.*

LIB. XXIII. DE DAMNO INFECTO, CAVSSIS STATVS, POSSESSIONE, VSVCAPIONE, VI BON. RAPT. INIVRIIS.

Tit. I. De damno infecto.

¶ Si vſusfructus alienus ſit † *l. 9. §. 5. D. de damn. inf.* † *l. 15. §. 25. eod.*

Tit. II. De aqua et aqua pluuia arcenda.

¶ Intereſt hic, quis opus fecerit. † *l. 6. §. 7. D. de aqu. et aqu. pluu. arc.*

Tit. III. *De cauſſis ſtatus.*

Tit. IV. *De liberalibus cauſſis.*

Tit. V. De ſtatuliberis.

¶ An ſtatu liber ſit ſeruus legatus, cui adſcriptum *ne alienes vel vendas?* * *l. 24. §. 8. D. de fideic. her.*

Tit. VI. De adquirenda poſſeſſione et de vſucapionibus.

¶ Eo pertinere videntur *l. 18. et* † *l. 34. pr. D. de adquir. vel amitt. poſſ. et l. 12. quemadm. ſeru. am.*

Tit. VII. *Vi bonorum raptorum.*

Tit. VIII. De incendio, ruina, naufragio.

¶ Quid ſi in his factis abſit dolus? † *l. 3. §. 7. D. de incend.*

Tit. IX. De iniuriis.

¶ Ab his conſuetudo praua haut excuſat. Eo pertinere videtur *l. 39. D. de LL.*

LIB. XXIV. DE RE IVDICATA, POSSESSIONE BONORVM ET CREDITORVM PRIVILEGIIS.

Tit. I. De re iudicata.

¶ De ſeruo vſufructuario vel oppignorato noxae dato. *l. 19. D. de ſolut.* citata ab Vlpiano † *l. 4. §. vlt. D. de re iudic.*

Tit. II. *De confeſſis.*

Tit. III. De ceſſione bonorum.

¶ Quod euincitur, in bonis non eſt. *l. 190. D. de reg. iur.*

Tit. IV. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis.*

Tit. V. De creditoribus in poſſeſſionem mittendis.

¶ De debitore vel poſſeſſore hereditatis latitante. † *l. 17. §. 17. 18. D. quib. ex cauſſ. in poſſeſſ. eatur.*

Tit. VI. *De priuilegiis creditorum.*

Tit. VII. *De bonorum venditione.*

Tit. VIII. *De ſeparationibus.*

Tit. IX. De curatore bonis dando.

¶ Quid ſi plures facti bonorum curatores? *l. 3. D. de curat. bon.* citata ab Vlpiano † *l. 2. §. 2. D. eod.*

Tit. X. *Quae in fraudem creditorum.*

LIB.

LIB. XXV. DE INTERDICTIS.

Tit. I. De interdictis.

¶ Hic de possessione quaedam praemisisse videtur Celsus, quorum reliquiae in † *l. 2. §. 11. 13. 14. D. pro emt.*

¶ Differentia interdictorum et aliorum iudiciorum. *l. 14. D. de re iud.*

¶ An interdictum competat pupillo, si protutor res pupillares alienarit? *l. 2. D. de eo, qui pro tut.*

Tit. II. *Quorum bonorum.*

Tit. III. *Quod legatorum.*

Tit. IV. *De tabulis exhibendis.*

Tit. V. De rebus sacris, religiosis, publicis.

¶ Quid littus? Quae praedia nostra? *l. 96. de V. S.*

¶ Quae flumina publica? † l. 1. §. 3. D. de flumin.

Tit. VI. *De vi et vi armata.*

Tit. VII. *Vti possidetis.*

Tit. VIII. *De superficiebus.*

Tit. IX. De itinere actuque priuato.

¶ Qui via vsus nec vi, nec clam, nec precario, non tamen vsurus, si prohiberetur, interdictum hoc non habet. *l. 7. D. de itin. et actu priu.*

Tit. X. *De aqua quotidiana.*

Tit. XI. *De riuis.*

Tit. XII. *De fonte.*

Tit. XIII. *De cloacis.*

Tit. XIV. Quod vi aut clam.

¶ Si incendii caussa vicini aedes intercisae. † *l. 7. §. 4. D. quod vi aut clam.*

¶ Qui siluam caeduam immaturam cecidit, an interdicto hoc teneatur? *l. 18. D. eod.*

Tit. XV. De precario.

¶ An huic interdicto obstet exceptio pacti, ne ante certum tempus petatur? Item an ad heredes transeat precarii rogatio? *l. 12. de prec.* † *l. 8. §. 1. eod.*

Tit. XVI. De arboribus caedendis.

¶ Nescio an eo referenda † *l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom.*

Tit. XVII. De glande legenda.

¶ Sin-

¶ Singularis numerus hic pro pluratiuo. *l. 158. de V. S.*

Tit. XVIII. *De homine libero et liberis exhibendis.*

Tit. XIX. *Vtrubi.*

Tit. XX. *De migrando.*

Tit. XXI. *De Saluiana interdicto.*

LIB. XXVI. DE EXCEPTIONIBVS ET STIPVLATIONIBVS.

Tit. I. De exceptionibus.

¶ Eo pertinere videtur *l. 17. D. de Legib.*

Tit. II. *De exceptione vadimonii deserti.*

Tit. III. De exceptione rei iudicatae.

¶ An ex alia caussa petenti obstet haec exceptio? † *l. 11. §. 1. D. de except. rei iud.*

Tit. IV. De doli mali et metus except.

¶ De eo, qui dolo non mandat. † *l. 4. pr. D. de dol. et met. exc.*

Tit. V. De exceptione rei venditae non traditae.

¶ Quid si quis rem nostram minori pretio vendiderit quam mandauimus? † *l. 1. §. 3. D. de exc. rei vend.*

Tit. VI. *De litigiosis.*

Tit. VII. *Quarum rerum actio non datur.*

Tit. VIII. *De exceptione iurisiurandi.*

Tit. IX. *De his, quae onerandae libertatis caussa imponuntur.*

Tit. X. De stipulationibus, reis, fideiussoribus.

¶ Stipulationis ambiguae contra stipulatorem fit interpretatio. *l. 26. D. de reb. dub.*

¶ Stipulatio rei impossibilis. Stipulatio solutionis pro alio sub conditione nuptiarum. *l. 97. D. de V. O.*

¶ De promissione in diem certum. *l. 70. D. de solut. et liberat.*

¶ De stipulatione facti. † *l. 14. D. de V. O.*

¶ Si seruus a liberto sibi operas stipuletur. † *l. 38. D. de stipul. seru.*

LIB. XXVII. DE NOVATIONIBVS, SOLVTIONIBVS, CAVTIONIBVS.

Tit. I. De nouationibus.

¶ Quid si obligatio nouans praecedat nouatam. † *l. 8. §. 2. D. de nouat.*

¶ An

¶ An actio iudicati nouetur stipulatione iudicatum solui? † *l. 8. §. 3. D. eod.*

Tit. II. De solutionibus et liberationibus.

¶ Solutio alterutri personae in stipulatione expressae facta. *l. 71. D. de solut. et lib.*

¶ Stipulatio rei incertae. *l. 12. D. de act. emt.*

¶ An rei interitu perimatur obligatio? † *l. 98. §. 8. D. de solut.*

¶ Quatenus mora noceat? † *l. 91. §. 3. D. de V. O.*

Tit. III. *De acceptilatione.*

Tit. IV. *De stipulationibus praetoriis.*

Tit. V. *Rem pupillo saluam fore.*

Tit. VI. Iudicio sisti.

¶ De stipulatione hac intelligenda videtur † *l. 81. pr. D. de V. O.*

Tit. VII. Iudicatum solui.

¶ Quid in iudicium censeatur deductum? *l. 31. D. de re iud.*

Tit. VIII. *De re defendenda.*

Tit. IX. *De dolo malo.*

Tit. X. *Tutelae vel testamenti nomine.*

Tit. XI. *Ratam rem haberi.*

Tit. XII. *Noui operis nunciati caussa.*

Tit. XIII. De duplae stipulatione.

¶ Eo pertinent, quae de euictionibus tractat Celsus *l. 10. D. de euict.* iungenda *l. 11. D. de seruit. praed. rust.* † *l. 29. de euict. et l. 62. eod.*

Tit. XIV. Damni infecti nomine.

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB. XXVIII. AD LEGEM CINCIAM ET IVNIAM VELLEIAM.

Tit. I. Ad legem Cinciam de donis et muneribus.

¶ Si quis vltra legis modum donauit. *l. 21. de donat.*

Tit. II. Ad legem Iuniam et Velleiam.

¶ Postumi iam concepti. *l. 7. D. de suis et legit.*

¶ In adoptionem dati desinunt esse in potestate patris naturalis, licet in adoptionem non consenserint. *l. 5. D. de adopt.*

LIB. XXIX. AD LEGES FVSIAM CANINIAM, AELIAM SENTIAM ET IVNIAM NORBANAM.

Tit. I. Ad L. Fusiam Caniniam.

¶ Si plures scripti, quam lex patitur, priores liberantur. Rationem huius iuris reddidisse videtur Celsus. *l. 18. de leg.*

Tit. II. Ad L. Aeliam Sentiam.

¶ Ad caput primum pertinere videtur *l. 9. D. de her. inst.*

¶ Ad caput II. quaestio incidit, an si minor praegnantem manumisit, matrimonii caussa, partus sit ingenuus. *l. 19. D. de manumiss. vind.* Ratio redditur *l. 19. de statu hom.*

Tit. III. *Ad Legem Iuniam Norbanam.*

LIB. XXX. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. I.

Tit. I. *Ad caput I. de senatorum nuptiis.*

Tit. II. ad caput II. de ingenuorum reliquorum nuptiis.

¶ De eo ex instituto agit Celsus *l. 23. D. de R. N.*

Tit. III. ad caput III. De sexagenariorum, quinquagenariarum, spadonum nuptiis.

¶ Aetas quomodo probanda? *l. 13. D. de probat.*

Tit. IV. *De concubinis.*

Tit. V. *De sponsalibus.*

Tit. VI. *Ad caput VI. de poenis iniustarum nuptiarum.*

LIB. XXXI. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. II.

Tit. I. *Ad cap. VII. de priuilegiis maritorum et parentum in gerendis honoribus.*

Tit. II. *Ad caput VIII. de eorumdem priuilegiis in petendis honoribus.*

Tit. III. *De immunitate ob liberorum numerum.*

Tit. IV. *Ad Cap. X. de iure Quiritium ob liberos consequendo.*

Tit. V. *Ad cap. XI. de liberti liberatione ab operis ob numerum liberorum.*

Tit. VI. *Ad Cap. XII. De liberatione mulierum a tutela ob numerum liberorum.*

Tit. VII. *Ad caput XIII. De diuortio libertae prohibito.*

Tit. VIII. *Ad Caput XIV. De tutore dotis caussae dando.*

LIB. XXXII. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. III.

Tit. I. Ad capita XV--XIX. seu leges decimarias.

¶ Vxori legari poterat vsusfructus tertiae partis bonorum, quum

quum alias vsusfructus vniuersorum bonorum legari possit. *l. 29. D. de vsufr.*

Tit. II. *Ad Capita XX--XXVIII. de solidi capacitate.*
Tit. III. *Ad Cap. XXIX. De legato sub conditione caelibatus.*
Tit. IV. *Ad Cap. XXX. De iureiurando libertis remittendo.*
Tit. V. *Ad Cap. XXXI. De iure adfinitatis.*
Tit. VI. *Ad cap. XXXII. De priuilegiis absentium reip. caussa.*
Tit. VII. *Ad Cap. XXXIII. de indulgentia senatus.*
Tit. VIII. Ad Cap. XXXIV. De diuortii modo et poena.

¶ Ad legitima huius capitis verba pertinet *l. 97. D. de verb. sign.*

Tit. IX. *De cogendis parentibus, vt liberos elocent.*
Tit. X. *Ad Cap. XXXVI. De poenis caelibatus.*
Tit. XI. *Ad Cap. XXXVII. De poenis orbitatis.*
Tit. XII. *Ad Cap. XXXVIII. De liberta ob nuptias ab operis liberanda.*
Tit. XIII. *Ad capita XXXIX--XLIV. de iuribus patronatus.*

LIB. XXXIII. AD LEG. IVL. ET PAP. POP. LIB. IV.

Tit. I. *Ad Caput I. Legis caducariae de aditione hereditatis.*
Tit. II. Ad Cap. II. De iis, quibus caduca iure antiquo deferuntur.

¶ Qui liberos habet, ei caduca deferuntur. Liberos habet et qui vnum habet. Rationem reddit Celsus *l. 19. de LL.*

¶ Idem cui princeps ius liberorum dedit. Ad id pertinet l. 191. D. de R. I.

Tit. III. *Ad Cap. III. De iis, quae pro non scriptis habentur.*

LIB. XXXIV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. V.

Tit. I. Ad Cap. IV. De caussa caduci.

¶ In caussa caduci est legatum, cuius conditio deficit. Quid si plures conditiones adscriptae? *l. 27. D. de legat. 2.*

Tit. II. *Ad caput V. De caducis ob heredem vel legatarium ante apertas tabulas mortuum.*

LIB. XXXV. AD LEGEM IVL. ET PAP. POPP. LIB. VI.

Tit. I. Ad caput VI. De caducis ob heredis vel legatarii incapacitatem.

¶ Incapaci relictum caducum fit, nisi intra c dies legi pareat. Nam ad leges has nouas regula Catoniana haut pertinet. *l. 1. D. de reg. Caton.*

Tit. II. *Ad Cap. VII. De caducis ob legatarium vel heredem ante exsistentem conditionem mortuum.*

Tit. III. *De bonis ereptitiis.*

Tit. IV. *Ad Caput IX. De bonis vacantibus.*

Tit. V. *Ad Cap. X. de fraudibus aduersus hanc legem commissis.*

Tit. VI. Ad Cap. XI. de iure adcrescendi.

¶ Huc pertinet *l. 80. D. de legat. 3.*

Tit. VII. *Ad Cap. XII. de transmissione legatorum.*

LIB. XXXVI. AD LEG. IVL. ET PAPIAM POPPAEAM LIB. VII.

Tit. I. Ad caput Leg. cad. XIII. De tacitis fideicommissis.

¶ Inter incapaces an et concubina. *l. 29. de legat. 2.*

Tit. II. *Ad Cap. XIV. de praemiis delatorum.*

Tit. III. *Ad Cap. XV. de oneribus fisci.*

LIB. XXXVII. AD LEGES DE IVDICIIS PVBLICIS.

Tit. I. De extraordinariis criminibus.

¶ De sepulcro violato. *l. 2. D. de sepulcr. viol.*

Tit. II. *De publicis iudiciis.*

Tit. III. *De accusationibus et inscriptionibus.*

Tit. IV. De custodia et exhibitione reorum.

¶ Eo pertinet *l. 11. de cust. et exh. reor.*

Tit. V. *Ad L. Iuliam maiestatis.*

Tit. VI. *Ad L. Iuliam de adulteriis.*

Tit. VII. *Ad L. Iuliam de vi publica et priuata.*

Tit. VIII. *Ad L. Corneliam de sicariis.*

Tit. IX. *Ad L. Pompeiam de parricidiis.*

Tit. X. *Ad L. Corneliam de falsis.*

Tit. XI. *Ad L. Iuliam repetundarum.*

Tit. XII. *Ad L. Iuliam de annona.*

Tit. XIII. Ad L. Iuliam peculatus.

¶ Eo pertinet *l. 30. D. de legat. 2.*

Tit.

Tit. XIV. *Ad L. Iuliam ambitus.*

Tit. XV. *Ad L. Fabiam de plagiariis.*

Tit. XVI. *De quaestionibus.*

Tit. XVII. *De poenis.*

¶ Quid vltimum supplicium? *l. 21. D. de poen.*

Tit. XVIII. *De bonis damnatorum eorumque, qui ante sententiam sibi manus intulerunt.*

Tit. XIX. *De interdictis et relegatis.*

Tit. XX. *De sententiam passis et restitutis.*

Tit. XXI. *De cadaueribus punitorum.*

PARS. III.

IN QVA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

LIB. XXXVIII. DE STIPVLATIONIBVS.

¶ Ad stipulationes pertinent leges omnes ex hoc libro superstites. *l. 50. de mand. l. 99. et * l. 72. D. de V. O. l. 193. D. de R. I.* Conf. Iac. Gothofred. *Comm. ad tit. de reg. iur. p. 193.*

PARS IV.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

LIB. XXXIX. DE FISCO ET RE MILITARI.

Tit. I. De iure fisci.

¶ Eo pertinet *l. 3. D. ne quid in loco publ.*

Tit. II. De captiuis et postliminio.

¶ Eo pertinet *l. 98. D. de V. S.* iuncta † *l. 3. §. 3. D. de minor.*

Tit. III. De re militari.

Tit. IV. De castrensi peculio.

¶ Videtur huc referenda *l. 7. de adopt.*

Tit. V. *De veteranis.*

VLPIANI LIBRI QVATVOR AD L. AELIAM SENT. ORDINI SVO RESTITVTI.

LIB. I. DE MANVMITTENDORVM QVALITATIBVS.

Cap. I. De iis, qui manumissi dedititii fiunt.

¶ Tales fiunt et vincti. Quinam vincti accipiantur in L. Aelia Sentia l. 216. D. de V. S.

Cap. II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*

Cap. III. *De aetate et conditione manumittendorum testamento.*

Cap. IV. *De conditione liberorum, ex huiusmodi parentibus natorum.*

LIB. II. DE MANVMISSORIBVS.

Cap. V. De minore XX annis manumittente.

¶ Manumittere potest ex iusta caussa, veluti si sanguine coniunctus, l. 12. de manumiss. vind. Caussae quales esse debeant. l. 16. D. eod.

Cap. VI. *De femina manumittente.*

Cap. VII. *De manumittentibus in fraudem creditorum.*

Cap. VIII. *De seruo herede necessario instituto.*

Cap. IX. *Si obaeratus in fraudem legis plures testamento manumiserit.*

Cap. X. *De seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB. III. DE MODIS ET CONDITIONIBVS MANVMITTENDI.

Cap. XI. *De mercede manumissionis.*

Cap. XII. *De iureiurando libertorum, ne liberos tollant.*

LIB. IV. DE OFFICIIS LIBERTI ET PATRONI MVTVIS.

Cap. XIII. *De eo, quod in fraudem patroni factum.*

Cap. XIV. De libertis ingratis.

¶ Quinam possint libertos ingratos accusare. l. 30. qui et a quib. manum.

Cap. XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

FRAG-

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD L. AEL. SENT.
ORDINI SVO RESTITVTA.

LIB. I. DE QVALITATE MANVMITTENDORVM ET MANVMITTENTIVM.

Cap. I. *De iis, qui manumissi dedititii fiunt.*

Cap. II. *De aetate manumittendorum per vindictam.*

Cap. III. *De aetate et conditione testamento manumittendorum.*

Cap. IV. *De conditione liberorum ex huiusmodi parentibus natorum.*

Cap. V. De minore XX annis manumittente.

¶ Minor XX annis et conditionis implendae caussa potest manumittere. l. 15. D. de man. vind.

¶ Qui potest manumittere apud consilium, potest et necessarium sibi heredem instituere. l. 27. D. eod.

Cap. VI. De femina manumittente.

¶ Manumittere debet auctore tutore. Quid si tutor coecus. l. 16. de auct. tut.

Cap. VII. *De manumissione in fraudem creditorum.*

Cap. VIII. *De seruo necessario herede instituto.*

Cap. IX. Si obaeratus in fraudem legis plures manumiserit.

¶ Quid si Stichum instituerit, et eum, cui libertatem ex fideic. debet, substituerit? l. 55. de her. inst.

¶ Quid si duos Apollonios? l. 43. eod.

Cap. X. *De seruo in fraudem foeneratorum manumisso.*

LIB. II. DE CONDITIONIBVS ET MODO MANVMITTENDI.

Cap. XI. *De mercede manumissionis.*

Cap. XII. De iureiurando libertorum, ne liberos tollant.

¶ Quis in L. Aeliam Sentiam incidat adigendo libertum, quis non incidat? l. 6. de iur. patr.

LIB. III. DE OFFICIIS LIBERTORVM ET PATRONORVM MVTVIS.

Cap. XIII. De eo, quod in fraudem patroni factum.

¶ Eo pertinent l. 16. qui et a quib. man. et l. 66. de V. O.

¶ Quando patronis dicatur fraudari. l. 11. D. si quid in fraud. patr.

Cap. XIV. *De libertis ingratis.*

Cap. XV. *De patroni officio erga libertum inopem.*

IO.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLOR. POSTVMOR.

TOM. IV.

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI

DEMONSTRANS.

TOPOGRAPHIA
DIGESTORVM
ORDINE ALPHABETICO DISPOSITA.

A.

ACHAIA. Ita aliquando vniuersa Graecia dicta est, quemadmodum omnes Graeci dicti *Achiui*, veluti apud Homer. Iliad. η. v. 472.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί. qui versus citatur *l. 1. D. de contrah. emt.* Strictiore sensu Achaea vocata Thessalia, cuius incolas Homerus modo *Myrmidonas*, modo *Hellenas*, modo *Achaeos* adpellitat: nec non tractus Peloponneso proximus. Vnde Corinthus Achaiae caput dicitur. Ast Romani, perdomita Macedonia, quidquid terrarum ab Aegeo mari et Scardicis iugis in occasum et meridiem porrigitur, in duas prouincias diuiserunt, *Macedoniam*, sub qua et Epirus cum Thessalia; et Achaiam, sub qua Graecia Peloponnesus et insulae circumiacentes. Erat itaque prouincia populi Romani, cui Proconsul praeerat, quales sub Hadriano *Calpurnius Rufus*, *l. 10. §. 1. de off. procos.* sub Antonino Caracalla *Aurelius Proculus*, *l. 81. D. ad SC. Trebell.*

AEGYPTVS regnum olim florentissimum, ab Augusto victa Cleopatra in prouinciae formam redactum, quod a septentrione mari, ab ortu Arabia petraea et sinu Arabico, ab occasu Libya Cyrenaica, a meridie Aethiopia terminabatur. Vti ipsa terra frugum feracissima: ita et feminarum foecunditatem celebrari videas *l. 3. D. si pars hered. pet. l. 36. D. de solut. et liberat.* Terram fertilem praecipue reddit Nilus, qui bis in anno vniuersam Aegyptum incremento suo operit, *l. 1. §. 5. D. de flumin.* multis ideo χώμασι vel aggeribus coërcendus, quos qui rumpit extra ordinem punitur. *l. 10. D. de extr. crim.* Idem Nilus arundine supplet lignorum penuriam, siquidem arundinibus pro ligno vtuntur Aegyptii. *l. 35. §. 5. D. de legat. 3.*

Ea prouincia singulari ratione recta per *Praefectos Augustales*, qui et *Praefecti Aegypti* dicuntur. *l. 1. D. de off. praef. Aug. l. 35. D. quib. ex causs. mai. vig. quinque ann. in int. rest. l. 1. D. de tut.*

 dat.

dat. l. 21. de manumiss. vind. Hi fere ex equestri ordine delecti parem reliquis magistratibus vim ac potestatem fuerant consequuti, de qua fusius Arrian. de Expedit. Alex. M. lib. III. cap. V. Tacit. Annal. lib. XII. cap. LX. et Hist. lib. I. cap. II. Dio lib. LIII. p. 504. Obtinebat ibi etiam singulare relegationis genus in Ouasin, de quo infra sub O. Vid. *l. 7. §. 5. de interd. et releg.*

AELIA CAPITOLINA vrbs noua ab Aelio Hadriano conditore adpellata, et in proximo Hierosolymis solo, ipsisque fere eiusdem ruderibus, excitata. Xiphilin. in Hadrian. Idem Princeps eo deduxerat coloniam. Xiphil. ib. Vnde post Caesaream altera Palaestinae colonia dicitur in *l. 1. §. 6. D. de censib.* Et in ipsis numis frequenter dicitur COL. AEL. KAPI. COL. AEL. CAP. COMMODIANA. Vnde errat V. C. Harduinus p. 562. et p. 13. dum priore loco numum, in quo legitur: ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡ. ΑΣ. ΑΥ, id est, *ἱερᾶς ἀσύλȢ αὐτονόμȢ*, posteriore autem alium cum epigraphe: AEL. MVN. COMM. ad Aeliam nostram Capitolinam refert, quum tamen ea nec *αὐτονόμος*, nec municipium fuerit, sed colonia, quae ne ius quidem Italicum habebat. *l. 1. §. 6. de cens.* Conf. Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. Cap. IX. p. 324. sequ.

AETHALIA vide ITALIA.

AFRICA alioquin tertia orbis olim cogniti pars, maxime meridionalis, quae ab Europa mari mediterraneo et freto Herculeo; ab Asia exiguo Isthmo et sinu Arabico seiungitur. Ast speciatim ita dicitur prouincia Carthaginiensibus extorta, quae a septentrione Africo mari, ab ortu sinu magnae Syrtis, a meridie perpetuis montibus, ab occasu Tusca amne terminabatur. Est prouincia sicca quidem, adeo, vt et aqua quibusdam in regionibus venalis sit: *l. 14. §. 3. de alim. vel cibar. leg.* sed frugum tamen feracissima. Vnde et messium incensores ibi grauius puniti, *l. 16. §. 9. D. de poen.* et maxime laudatur *frumentum Africum. l. 50. §. 1. mandat.* triticum Africum optimum. *l. 74. D. de V. O. l. 75. eod.* Paullo rarius fuisse videtur vinum. Vnde susceptores vini ibi patrimoniale munus gerebant. *l. 18. §. 2. de munerib.* Vrbes ibi complures et celeberrimae, inter quas Carthago, Vtica et Leptis, iuris Italicae coloniae eminebant. *l. 8. §. 11. D. de cens.*

Ceterum et haec erat prouincia populo ab Augusto attributa, in quam procoss. mittebantur, quales Bradua Mauricus, *l. 4. D. de*

off.

off. eius, cui mand. iurisd. l. 1. §. 4. D. de suspect. tutor. et Ennius Proculus *l. 5. §. 1. D. de iur. immun.*

AGRIPPINENSIS colonia, in inferiore Germania, ad Rhenum, vbi hodienum vrbs antiquum Coloniae nomen retinet. Olim erat Vbiorum caput, post colonia iuris Italici, *l. 8. §. 2. D. de cens.* quae ab Agrippina, Claudii Imp. vxore, cognomentum traxit, Tacit. Annal. lib. XII. cap. XXVII.

ALEXANDRIA, splendidissima ciuitas, et Aegypti caput, ab Alexandro M. condita, et ob portus commoditatem in tantum aucta, vt vni tantum Romae cederet. Quum nullum ibi publicum consilium ferrent Romani: ius Alexandrinis dicebat Iuridicus Alexandrinae ciuitatis, de quo *tit. D. de offic. iuridici.* Ibidem et Praefectus Augustalis Aegypti solebat degere. Saltim non prius decessoris potestas exspirabat, quam successor Alexandriam peruenisset, quamuis iam esset in prouincia. *l. 1. D. de offic. praef. Aug.* Feminas Alexandrinas foecundas celebrat *l. 3. D. si pars her. pet. l. 7. pr. D. de reb. dub. l. 36. D. de solut. et liberat.* Elemporiam et Ospraturam apud Alexandrinos patrimoniale munus fuisse docet Arcadius Charisius *l. 18. §. 19. D. de mun. et hon.*

ALGIDVS mons, vnde legiones, tunc belli gerendi caussa commoratae signa in Auentinum transtulerunt, et Decemuiris ob Appii libidinem exosis abrogarunt imperium *l. 2. §. 24. de O. I.* Non procul abest a Tusculo, sibique impositum olim habuit oppidum cognomine, ab Aequis habitatum, et siluam, dictam Algidam, cuius in ingressu erat Regillus lacus Romanorum periculo victoriaque celeberrimus. Liu. Lib. III. Cap. XXIX.

AMMINEA Regio Campaniae, vbi Falernus, vini generosissimi ferax. Vnde vinum Ammineum. *l. 16. §. 2. D. de trit. vin. ol.* Virg. in Georg.

Sunt et Ammineae vites firmissima vina.

Et Auson.

Solus qui Chium miscet et Ammineum.

ANTIOCHIA vrbium orientis maxima, Seulacidarum regum sedes, et totius Syriae sub Romanis metropolis, a Seleuco Nicatore anno Olympiadis CXX. primo, id est, ab v. c. CCCCLIV. condita, et a patre eius Antiocho cognominata Antiochia. Iustin. Lib. XV. Cap. IV. Syria anno v. c. IↃCXC. a Pompeio occupata,

Antiochia Seleucia aliaeque vrbes opulentiores ius αὐτονομίας impetrarunt. Vnde in numis legimus ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜ. Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. cap. III. p. 158. sequ. quam αὐτονομίαν quum ipsis anno IↃCCIV. confirmasset Iul. Caesar, ab eo anno epocham suam ducere coeperunt. Noris. ibid. Non ergo fuit colonia, sed ciuitas αὐτονόμος, quo vocabulo etiam appellatur in *l. 37. D. de reb. auct. iud. poss.* vbi Papinianus: *Antiochensium Coelesyriae ciuitati, quod* LEGE SVA *priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare, constitit.* Turbare quem posset, quod Antiochia dicitur Coelesyriae ciuitas, quum eam ad Orontem in Syria superiore sitam fuisse, nemo ignoret. Sed non est nouum, Coelesyriam sensu paullo latiore accipi, eo puta, quo accepit Dionysius Periegetes et Strabo Lib. XVI. p. 520. qui omnem regionem vltra Seleucidem, in Aegyptum et Arabiam recedentem Coelesyriam adpellari docent, quum proprie tractus inter Libanum et Antilibanum istud nomen ferat.

ANTIOCHIA alia in Syria memoratur in *l. 8. §. 5. D. de censib.* sed colonia ab Augusto saluis tributis ducta. Ea non alia esse potest, quam Antiochia ad Hippum, cuius numus exstat apud Patin. in M. Aurel. p. 246. cum hoc lemmate: ΑΝΤΙΟΧ. ΠΡ. ΙΠ. ΙΕΡ. ΑϹΥΛΟϹ et alius apud Holsten. ad Steph. p. 37. in quo legitur: ΚΟΛ. ΑΝΤΙΟΧ. ΠΡ. ΙΠ. Distabat Hippus triginta stadiis a Tiberiade, vt Ioseph. Lib. de vita sua testatur, adeoque inter Tiberiadem et Hippum non nisi lacus Tiberiadis videtur intercessisse. Conf. Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. Cap. IX. §. V. p. 331. sequ.

ANTIOCHIA in Pisidia, de qua Paullus in *l. 8. §. 10. D. de cens. In Pisidia eiusdem iuris est colonia Antiochensium.* Fuit ergo colonia iuris Italici, inter Seleuciam et Apameam sita.

APAMEA non vna celebratur. Vna ad Orontem in Coelesyria, antea Pella, postea a Seleuci vxore Apama Apamea dicta, satis ab ipsa natura munita, et fusius descripta a Strabone Lib. VI. p. 196. Altera trans Euphratem ex aduerso Zeugmatis, Comagenes oppidi ad Euphratem, quam cum Syriaca perperam confudisse Pinedo in Not. ad Stephanum, docuit saepe laudatus Noris. Diss. II. cap. II. §. I. p. 79. Tertia in Pisidia cis Taurum ex aduerso

Homo-

Homones. Quarta in Bithynia ad Propontidem inter Cyzicum et Cium ſita, quae ab Apama Pruſiae regis vxore nomen traxit. Strabo Lib. XII. p. 388. Et haec inter colonias refertur ab Vlpiano *l. 1. §. 10. D. de cenſib.* nec non a Plinio Lib. V. Hiſt. nat. extr.

APPIA via, ab Appio Claudio ſtrata, *l. 2. §. 36. D. de O. I.* circa ann. CCCCXLI. Liu. Lib. LX. Cap. XXIX. et Roma per Latium, Campaniam, Capuam vsque perducta, inde a Caeſare Dictatore per Apuliam Brunduſium vsque munita. Poſtea a Traiano Imp. refecta Traianae nomen tulit. Vid. Gruter. p. XCIX, 1. Reineſ. Inſcr. Claſſ. II, 80 Fundum ab ea via cognominatum reperies *l. 41. §. 5. D. de legat. 3.*

APVLENSIS colonia iuris Italici, cuius mentio fit in *l. 1. §. 9. D. de cenſibus.* Fuit olim Apulum regia Dacorum ad fluuium Mariſium, hodie Alba Iulia, cuius nomen non ſemel reperias in marmoribus apud Gruter. p. CCCXLVI, 2, 5. p. CCCXLVII, 1. p. CCCXLV, 9. vbi ſemper vocatur COL. APVLENSIS, APVLESIVM. etc. Eſt tamen vbi M, id eſt, municipium audit. Grut. p. XLIX, 4. p. LXXXVIII, 13. p. LXXXIX, 11.

AQVILEIA celeberrima olim Hiſtriae ciuitas, et commerciis celebris, quibus non incommodum erat proximum mare Hadriaticum. Vnde nauigationis e prouincia Cyrenaica Aquileiam inſtitutae mentio fit in *l. 37. D. loc.*

AQVITANIA, vna ex quatuor prouinciis, in quas Galliam deſcripſerat Auguſtus. Iſtae quatuor dioeceſes erant Narbonenſis, Aquitanica, Celtica, et Belgica. Et Belgas quidem a Celtis Matrona et Sequana; Celtas ab Aquitanis Garumna diuidebat, temporibus Caeſaris. Caeſ. de B. G. Lib. I. cap. 1. Aquitania itaque tunc terminis anguſtiſſimis circumſcripta, intra Garumnam Pyrenem et Oceanum continebatur. Aſt Auguſtus eius fines ad Ligerim vsque protulit, totamque prouinciam in tres maximas dioeceſes diuiſit, Aquitaniam puta primam, cuius metropolis Auaricum Biturigum Cuborum, Aquitaniam ſecundam, cuius caput Burdigala Biturigum Vibiſcorum, et Nouempopulanam, cuius caput Auguſta Auſciorum. Strabo Lib. IV. p. 176. ſeq. Praeerat huic prouinciae Legatus Caeſaris pro praetore, qualis ſub Hadriano Saluius *l. 12. de cuſtod. et exhib. reor.* L. Iulius L. F. Pal. Iulianus

LEGAT.

LEGAT. AVG. PRO. PR. PROVINCIAE. AQVITANIAE est apud Gruter. p. CCCCXXII, 7.

ARABIAE partem Caesar; totam Traianus prouinciam fecit. Sex. Ruf. Breuiar. Cap. XIV. Vnde P. Plotius Romanus LEG. AVG. PRO PR. PROV. ARAB. est apud Reinesium Inscr. Class. II, 26. Incolas semper aluit prauos, et latrociniis caedibusque famosos. Vnde nec mirum, frequentissimum ibi fuisse crimen scopelismi, de quo *l. 9. D. de extr. crim.* Ferax contra gemmarum et aromatum. Vnde Sargogalla Onyx Arabicus *l. 17. §. 7. de donat.*

ARELATA vrbs Galliae Narbonensis ad Rhodanum, cuius respublica memoratur in *l. 34. pr. D. de vsu et vsufr. leg.* Mentio eiusdem oppidi fit in *l. 13. pr. D. de instit. act.*

ARICIA *l. 64. D. de cond. et dem.* notissimum Latii municipium, hodie l' Aricia.

ASIA modo alteram orbis partem ad orientem, notat, modo prouinciam populi Rom. ab Attalo Romanis testamento relictam, quae hinc κατ' ἐξοχὴν hoc nomen tulit, quod hanc solam Romani in Asia possidebant. Noris. Cenotaph. Pisan. Diss. II. cap. XI. p. 205. Complectebatur illa omnem tractum cis Taurum ac Halym, exceptis Galatis et reliquis gentibus, quae Amyntae paruerant, Bithynia item et Propontide. Vnde sub iurisdictione Asiana erant Ionia, Phrygia maior et minor, Lydia, Mysia, Caria, ac Pergamus. Strabo lib. XVII. Geogr. Libera rep. praetoria erat prouincia, ceu erudite probat Noris. ib. p. 206. Si tamen bellum immineret, aliquando eo mittebatur Proconsul, qualis Rutilius ICtus, *l. 2. §. 40. de O. I.* Ast Augustus eam prouinciam populo concesserat, cuius nomine eo mittebantur Senatores consulares, sub titulo Proconsulum. Dio Lib. LIII. iique id habebant, vt non possent, nisi per mare, venire in prouinciam, et inter metropoles Ephesum primum adire tenerentur. *l. 4. §. 5. D. de off. procos.* Ceterum praecipuae Asiae vrbes, veluti Ephesus, Smyrna, Sardes, Pergamus, Miletum, Tralles, in corpus aliquod et σύστημα coaluerant, communi saluti libertatique tuendae, quod communibus sacris ludisque firmabant. Vnde tam frequens in numis et marmoribus ΤΟ ΚΟΙΝΟΝ ΑΣΙΑΣ, immo et in Pandectis nostris *l. 6. §. 2. D. de excus.* vbi Antoninus Pius τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, *communitati Asiae rescripsisse,*

scripsisse, dicitur. Hinc et communem habebant Pontificem, ASIARCHAM, qui communia sacra communesque ludos curabat. Quod munus, quamuis splendidissimum, quum non sine multis impensis posset explicari, amoliri poterant ob numerum quinque liberorum. *l. 6. §. 14. D. de excus.* De variis huius prouinciae vrbibus et coloniis suis locis agemus. Id addimus, memorari ibi marmorum fodinas, in quibus lapides renascantur. *l. 7. §. 13. D. solut. matr. dos quem.*

ATELLATA et Niphana regiones memorantur in *l. 35. §. 2. D. de legat. 3.* vtraque ignota, nisi quod Ant. August. de Nom. propr. τῶ πανδέκτω Florentini Cap. VII. p. 477. ibi pro *Atellata* legendum suspicatur *Atellana*, vt sit tractus circa Atellam, oppidum Campaniae felicis, vnde fabulae Atellanae nomen repererunt.

ATHENAE, celeberrima olim Attidis ciuitas, non modo sapientia ciuium, et rerum gestarum magnitudine celebris, sed et legibus Solonis, quarum fragmenta occurrunt *l. 13. D. fam. ercisc. l. 4. D. de colleg. et corp.* Ante Solonem Draco tulerat leges, non atramentô, sed sanguine scriptas, quas non hominis, sed draconis leges veteres quidam ob insignem truculentiam dixere. Eius legum quoque mentio fit in *l. 23. pr. ad L. Iul. de adult.*

AVENTINVS mons, in quem legiones Appii Claudii libidine consternatae secesserunt. *l. 2. §. 24. D. de O. I.* Est vnus ex septem montibus, quibus Roma inaedificata, ara Iouis Elicii, spelunca Caci, horreis P. R. Vespasiani amphitheatro et palatio, thermis Titi et Philippi, domo aurea Neronis aliisque splendidissimis aedificiis clarus, quae fusius describit Io. Barth. Marlian. Topogr. Rom. lib. V. cap. II. sequ. Montem hunc Romae adiunxit, et deuictarum gentium coloniae dedit Ancus Marcius, ceu praeter Dionys. Halic. et alios testatur Liu. Lib. I. cap. XXXIII.

AVRELIA via, cuius mentio *l. 30. D. de legat. 2.* ad portam Aureliam vrbis Romae pertigit, et in marmoribus, quae non semel curatorum huius viae meminerunt, in veterem et nouam diuiditur. Grut. p. CCCCLVII, 6. CCCCLXV, 5. CCCCXCI, 12. Sed quemadmodum portae Aureliae situs Marliano Lib. I. cap. VIII. incertus videtur: ita nec via Aurelia satis cognita. Sed quum ex d. *l. 30.* appareat, e Grauiscana colonia viam ad Aureliam pertigisse: satis patet, eam per Hetruriam decucurrisse.

B.

BABYLON, vrbs trans Euphratem celeberrima, quae fere ſemper Parthis paruit. Laudantur in iure noſtro pelles Babylonicae. *l. 16. §. 7. de donat.*

BAETICA, vna ex tribus prouinciis, in quas Romani deſcripſerant Hiſpaniam. Reliquae enim duae erant Luſitanica et Tarraconenſis. Et Baeticam quidem a Luſitanica Anas fluuius, a Tarraconenſi prouincia Oroſpeda mons disiungit. Mediam interfluit Baetis, vnde toti prouinciae nomen haeſit. Fuit prouincia praetoria populi. Non enim eo Senatores mittebantur Conſulatu perfuncti, ſed viri praetorii. Sed quia Auguſtus et hos Procoſ. adpellari voluerat, teſtibus Dione Lib. LIII. et Suetonio vit. Aug. cap. VII. inde eſt, quod et eo miſſi praeſides dicti PROCOSS. PROV. BAETICAE apud Grut. p. CCCXLV, 5. et CCCCLXXI, 1. nec non in *l. 2. D. de his, qui ſui vel al. iur. l. 4. §. 1. D. ad L. Corn. de ſicar.* Ad conſilium Baeticae reſcripſiſſe dicitur Hadrianus in *l. 1. pr. D. de abigeis.*

BARCINONENSIS colonia, in Hiſpania Tarraconenſi, vbi Rubricatus fluuius ſe in mare infundit, quam immunem eſſe tradit *l. 8. pr. D. de cenſib.* Vrbs etiamnum eodem nomine celebratur, et Cataloniae caput habetur.

BENEVENTANA colonia, cui per fideicommiſſum aliquid relictum legas *l. 57. pr. D. ad SC. Trebell.* oppidum olim Hirpinorum ad *Sabatum* fluuium, antea *Maleuentum* dictum, Liu. Lib. IX. cap. XXVII. et fide aduerſus Romanos in bellis Punicis celeberrimum, quo tempore iam colonia fuit. Liu. Lib. XXVII. cap. X.

BERYTVS, ciuitas in Syria, *l. 122. §. 1. D. de V. O.* vel proprie in Phoenice, *l. 8. §. 3. D. de cenſ.* ad mare inter Lycum et Leonton fluuios ſita, iuris Italici colonia *l. 7. l. 8. §. 3. D. de cenſ.* ab Auguſto multis ornata beneficiis, et hinc *Auguſtana* colonia dicta Hadriano. *l. 1. §. 1. D. eod.* Nimirum coloniam eo deduxit Auguſtus anno v. c. IↃCCXL. Euſeb. in Chron. per Agrippam, duabus ibi legionibus collocatis. Strabo Lib. XVI. p. 520. Hinc Plinio Lib. V. cap. XX. vocatur FELIX IVLIA: in numo Mediceo apud Noriſ. Cenotaph. Piſan. p. 23. COL. IVL. AVG. FEL. BER. Metropoleos honorem obtinuit a Theodoſio iuniore, ſed ea lege, ne quid Tyro de ſuo iure derogaretur. *l. vn. C. de metrop. Beryt.* Lib. XI. tit. XXII.

XXII. non tamen fuit metropolis Phoeniciae secundae, ceu contra Ez. Spanhem. Diss. IX. p. 878. euincit Noris. de Epoch. Syro-Maced. p. 400. sed metropolis verbotenus, sine re, quamuis eo iure abusus Eustathius Beryti Episcopus ius metropoliticum sibi vindicaret, a Synodo Chalcedonensi repressus Act. IV. et intra solum vocabuli honorem redactus, quo sensu et act. VI. eiusdem Synodi dicitur τῆς Βηρυτίων μητροπόλεως ἐπίσκοπος. Floruisse ibi scholam iuridicam celeberrimam, in vulgus notum. De ea fusius alibi. Iam addimus splendidissimam illam ciuitatem demum terrae motu concidisse.

BITHYNIA pop. Romani prouincia praetoria, ad quam praeter Bithyniam κυρίως dictam et Paphlagonia, Propontis, et Pontus referebantur, postquam Deiotarus, rex vltimus Paphlagoniae et Pythodoris, Ponti regina decesserant. Noris. Cenotaph. Pisan. Diss. IV. cap. XI. p. 207. Mittebantur ergo eo praetorii viri, qui tamen ob eam rationem, quam supra in voce BAETICA dedimus, Proconsules adpellabantur, Plin. Lib. X. ep. CIX. Postquam Imperatores et has prouincias sibi fere pro lubitu vsurpabant, legati quidem pro praetore eo missi sunt, sed consulari potestate. Ita ipse Plinius LEGAT. PRO PRAET. PROVINC. CONSVLARI POTESTATE IN EAM PROVINCIAM AB IMP. CAESARE NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO MISSVS dicitur apud Gruter. p. CCCCLIV. In hac quoque prouincia Graeci commune concilium habebant, quod τὸ κοινὸν τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων, *commune* eorum, qui in Bithynia sunt, Graecorum adpellatur in *l. 25. D. de adpellat.* Vnde et communis pontifex sacris ibi praefuit, quem BITHYNIARCHAM adpellari obseruamus in *l. 6. §. 14. D. de excusat.* De coloniis Apamea in Bithynia et Sinopensi in Ponto, de quibus in *l. 1. §. 10. D. de cens.* suo loco dicemus.

BOTROIANI fundi meminit *l. 13. pr. D. comm. praed. rust. et vrb. praed.* isque vicinus fuisse videtur fundo Geroniano. Vici fortean, quos hodie ignoramus.

BRITANNIA insularum Europae maxima Galliae Belgioque ad septentrionem obuersa, primum a Iulio Caesare tentata, deinde sub Claudio victa magis, quam perdomita, proconsules initio habuit A. Plautium, Ostorium Scapulam, Didium Gallum, Veranium, Suetonium Paullinum, Petronium Turpillianum, Trebel-

lium Maximum, Vectium Bolanum, Petilium Cerealem, Iulium Frontinum et Iulium Agricolam, a quibus sensim perdomita, et in prouinciae formam redacta est. Tacit. Agric. cap. XIV. sequ. Quamuis vero Praesides eo missi Tacito Procoss. dicantur: vere tamen erant LEGATI AVG. PRO PRAETORE, vt patet ex Grut. p. CCCCXCIII, 1. qualis etiam sub Antonino Caracalla, vt videtur, fuit Virius Luppus, Britanniae Praeses, de quo *l. 2. §. 4. D. de vulg. et pupill. substit.* Ad eam tuendam et classis comparata erat, cuius Archigubernus Sirius Saturninus memoratur in *l. 46. ad SC. Treb.*

BRVNDVSIVM, vrbs Calabriae maritima, portu et traiectu in Graeciam clarissima. Vnde saepe eius traiectus in Graeciam aeque ac Syriam mentio fit in *l. 1. §. 12. D. de exercit. act. l. 3. §. 4. D. de act. emt. l. 122. §. 1. D. de V. O.*

BVCINVM. *Tabernae ad Bucinum* mentio fit in *l. 5. §. 14. D. de tribut. act.* sed lectio ibi dubia. Nam in eodem codice est *Hucinum.* Vnde Ant. Augustinus coniicit, legendum esse *Fucinum,* vt intelligatur lacus Fucinus, maximus, prope Albam, de quo exsiccando cogitasse scimus Iulium Caesarem, Claudium, Hadrianum. Suet. Iul. cap. XLIV. Claud. cap. XX. Ael. Spart. vit. Hadr. cap. XXII.

C.

CAESAREA, Palaestinae metropolis, vrbs splendidissima, et colonia Romana, sed non iuris Italici, *l. 1. §. 6. D. de censib.* antea Turris Stratonis dicta, sed ab Herode exaedificata et nouo nomine in Caesaris Augusti honorem donata. Postea Vespasianus Caesarienses colonos fecit, non adiecto, vt et iuris Italici essent, sed tributum tamen capitis remisit. Vnde Titus Imp. eos immunes factos interpretatus est. *l. 8. §. 7. D. de censib.* Sita est ad mare Phoenicium inter Ioppen vrbem et Sycamium, in ea Palaestina parte, quam Galilaeam dictam nouimus.

CALETANVS homo memoratur *l. 78. §. 14. D. ad SC. Trebell.* Caletes Belgicae populus, cuius meminit Caesar Lib. II. de Bell. Gall. Cap. IV. et Strabo, qui eos ad Sequanam vsque pertigisse tradit. Vnde non possunt coluisse tractum Normandiae, qui hodie vocatur *le baillage de Caus,* vti visum Scaligero, sed ipsam regio-

regionem, cui hodienum *Calais* caput est, portus Picardiae celeberrimus.

CAMPANIA, quae saepe in Pandectis nominatur, veluti *l. 30. §. 2. D. de adim. vel transf. leg. l. 9. §. 2. D. quod met. causs. l. 50. D. de contrah. emt. l. 1. ad municipal.* est regio Italiae fertilissima, in qua summum Liberi patris et Cereris certamen. Fines eius Liris fluuius, mons Apenninus, Sabatus et Silarus fluuius et mare Tyrrhenum. Montes ibi vitiferi Gaurus, Falernus, Massicus, Vesuuius. Vnde et mercatura vini ibi frequentissima, ad quam respicit *l. 11. §. 3. D. locat.* et *vinum Campanum bonum, l. 75. D. de V. O.* vinum Falernum *l. 17. de ann. leg.*

CAPENA, municipium Latii non procul a Roma, quae ideo portam, ex qua eo ibatur, Capenam adpellabat, dicta, vt videtur, a Capenate fluuio, de quo Silius Ital.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Inde est, quod *Piscatoribus Capenatis rescripsisse* dicitur Antoninus Pius Imp. *l. 4. D. de rer. diuis.* vbi quidem Ant. Augustin. de Nom. propr. Rom. Cap. VII. p. 489. legendum putat *Capenatibus:* sed nihil videtur mutandum, quia et *Capenatos* dictos esse Capenates patet ex marmore apud Gruter. p. DXXIII, 2. vbi monimentum positum C. ARTORIO C. F. SCAP. CAPENATO EQ. LEG. II. ITAL.

CAPITVLENSIS colonia Caesariensi similis esse dicitur. *l. 8. §. 7. D. de cens.* Iam quidem Ptolemaeus. Lib. V. Geogr. Cap. XV. inter oppida Syriae Coelaes recenset Καπιτωλιας, cuius situm inter Damascum et Gadaram quaerendum esse ex Antonini Itinerario docuit Henr. Noris. Epoch. Syro-Maced. p. 323. addens nummum sub Seuero cusum, cui inscriptum ΚΑΠΙΤΩ. ΙΕΡΑΣ. Αὐτονόμου, quem et Luc. Holsten. ad Steph. p. 159. de eadem Capitulensi colonia, quae in *d. l. 8.* occurrit, interpretandam existimat. Enimuero recte obseruauit laudatus Norisius, Holstenium rem acu haut tetigisse. Nam Capitolias fuit αὐτονόμος: Capitulense vero oppidum colonia, similis Caesareensi, quae ne ius quidem Italicum impetrauerat. Ergo recte quidem illi, qui apud Paullum legendum monent Capitolienses: sed tunc nulla alia intelligenda colonia, quam Aelia Capitolina, quia coloniae in Palaestina, prae-

ter Caesareensem et Capitolinam nulla fuit tempore Vlpiani Paullo συγχεόντι, vti iam supra ex *l. 1. D. de cens.* docuimus.

CAPPADOCIA, quae ab ortu Armeniam minorem, a meridie Ciliciam, ab occasu Pamphyliam et Galatiam, a septentrione Pontum Euxinum habet, tempore Augusti parebat Archelao, regi socio et amico populi Romani, per Orientem potentissimo, quem demum Tiberius ex inuidia oppressit. Dio Lib. LVII. Tacit. Lib. II. cap. XLII. Eo mortuo anno v. c. IↃCCLXX. Cappadocia prouincia facta est. Vellei. Paterc. Lib. II. cap. XXXIX. eamque Imperatores regere soliti sunt per Legatum, qui LEGATVS AVG. PR. PR. PROV. CAPPADOCIAE adpellatur apud Gruter. p. CCCCXCIII, 1. In hac quoque prouincia communia gentis sacra curabat ἀρχιερεὺς, quem CAPPADOCIARCHAM vocari videmus *l. 6. §. 14. D. de excus.*

CAPVA, caput vrbium Campaniae, ad Vulturnum fluuium situm, vrbs splendida, potens, et olim inter tres maximas ciuitates, Romam Carthaginemque numerata. Flor. Lib. I. cap. XVI. Ea cum pessime merita de Romanis Hannibalis partes sequeretur, in formam praefecturae redacta est, nullo in vrbe relicto corpore ciuitatis, nullo senatu, nullo plebis concilio, nec magistratu, nisi praefecto Roma eo misso. Liu. Lib. XXVI. cap. XVI. Ast post annos circiter CLII. quam in eo statu fuisset, coloniam eo deduxit Caesar. Vellei. Lib. II. cap. XLIV. Id factum anno circiter DCXCV. Postea eodem colonos iterum misere triumuiri, et quidem milites. Appian. Lib. IV. de B. C. p. 591. Tertium Augustus coloniam Capuam deduxit. Plin. Lib. XVIII. H. N. cap. XI. Hinc colonia dicitur Tacito Annal. Lib. XIII. cap. XXXI. municipium vero eidem Lib. III. Hist. cap. LVII. quo iure forcassis Vitellius in fidei praemium eam donauerat, quamuis addubitem, an res rata fuerit Vespasiano rerum potito. Ceterum in ea vrbe quam maxime floruisse videntur commercia. Vnde tot stipulationes, vt Capuae solueretur, quales reperies *l. 2. §. 2. 3. 4. l. 8. l. 10. de eo, quod certo loco. l. 20. §. 5. de statu lib. l. 60. de verb. obl. l. 9. §. 2. de duob. reis l. 16. §. 2. de fideiuss. l. 49. §. 2. eod.*

CARTHAGO opulentissima Africae respublica, quae cum Romanis diutissime de orbis imperio certauit. Ea binis bellis, quae Punica vocantur, victa, tertio demum funditus deleta est a

P. Sci-

P. Scipione Aemiliano, inducto aratro, vt obseruat Modestinus *l. 21. D. quib. mod. vsusfr. vel vsus amitt.* Postea eo colonia deducta circa annum DCXXXI. Vellei. Pat. Lib. I. cap. XV. eique ius Italicum datum a Seuero et Antonino Pio *l. 8. §. 11. D. de cens.* Commerciis et hanc floruisse ciuitatem, ob portum commodissimum, vel ex frequente stipulatione, vt Carthagine solueretur, adparet. *l. 2. §. 6. de eo, quod certo loco. l. 21. D. de reb. dub. l. 73. pr. et l. 141. §. 4. D. de verb. obl.*

CARTHAGINES duas esse, obseruatur in *l. 21. D. de reb. dub.* Vnam iam vidimus. Altera in Hispania est. Illa Vetus, haec Noua adpellata. Condidere nouam Carthaginienses, ad sinum Africo vento oppositum, et portu munimentisque instruxere adeo, vt omnium Hispaniae ciuitatum facile opulentissima haberetur. Liu. Lib. XXVI. cap. XLII. Dicitur et Hispana Carthago a Floro Lib. II. cap. VI. quamuis ibidem et Vetus Carthago sit, mediterranea ad Sicorim ciuitas, non procul ab Ilerda oppido remota.

CASSASDRENSIS, iuris Italici colonia in Macedonia, memoratur in *l. 8. §. 8. D. de cens.* Sed res ipsa docet, intelligi *Cassandram*, a Cassandro rege in ipsis faucibus, quae Pallenensem agrum ceterae Macedoniae iungunt, conditam, hinc Toronaico, hinc Macedonico septam mari. Liu. Lib. XLIV. cap. XI.

CASSIOPE, Epiri oppidum, Corcyrae insulae oppositum, vnde frequens traiectus Brundusium vel Hydruntum in Italiam. *l. 1. §. 12. D. de exerc. act.*

CERCINA, insula Africa Byzacenae obiecta versus orientem, nec procul a littore remota, vbi Gallus Aquilius, ICtus, Seruii Sulpicii doctor, plerumque haesisse, et maximam librorum partem scripsisse dicitur. *l. 2. §. 43. D. de orig. iur.*

CHIOS, insula Asiae littori propior, Smyrnae et Clazomenae obuersa, hodie *Scio.* In ea praedia libertis libertabusque in alimenta et vestiarium legata reperies apud Modestinum in *l. 4. pr. D. de alim. et cibar. leg.*

CILICIA amplissima prouincia Asiae, quae longo tractu inter Taurum et Cilicium mare porrecta, montibus et mari veluti muris et vallis a natura munitur, et olim in Asperam et Campestrem diuidebatur. Trachea vel Aspera Pamphyliae et Isauriae finitima ad Calycadnum fluuium; Campestris ab hoc ad Amanum

mon-

montem Taurumque pertingit. Quando primum prouincia facta sit, erudite disputat Henr. Noris. Cenot. Pisan. p. 213. simulque docet, reip. ei libera adhuc rep. praeter vtramque Ciliciae dioecesin adiunctas fuisse Pamphyliam, Pisidiam, Isauriam, Lycaoniam, Cyprum, cum parte Phrygiae maioris vsque Laodiceam. Exorto bello ciuili, tres dioeceses a Cilicia seiunctae sunt, Phrygia Pacatiana, Lycaonia et Pamphilia, quae, vt ex Cic. ad Famil. Lib. XIII. epist. XVI. et LXXIII. colligi potest, Asianae iurisdictioni, viuo adhuc Cicerone, accesserunt. Constituto deinde triumuiratu Antonius Ciliciam Tracheam et Cyprum Cleopatrae dedit, Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Amyntae donauit, Ciliciam campestrem Syriae Praesidi subiecit. Dio Lib. XLIX. Mortuo anno v. c. IↃCCXXIX. Amynta rege, Augustus Pisidiam, Lycaoniam et Isauriam Galatiae adiunxit, Ciliciam Asperam, Antonio et Cleopatra oppressis, Archelao regi concessit, Cyprum singularem esse iussit prouinciam. Sola itaque remansit Cilicia campestris, cui Aspera, mortuo demum Archelao, veluti postliminii iure accessit. Neque tamen ideo Cilicia praesides suos habere desiit, aut Syriae in perpetuum adiuncta est. Tales enim passim nominantur Cossutius Capito apud Tacit. Annal. Lib. XIII. cap. XXXIII. Vibius Varus Legatus prouinciae Ciliciae *l. 3. §. 3. D. de testib.* Benidius Rufus, *l. 2. §. 1. D. de iure immun.* et alii, de quibus suo loco. Vnde iure ab Henr. Norisio notatur Baronius, qui in Appar. Annal. Eul. n. 86. Ciliciam ita mutilatam Syriae accessionem in perpetuum factam esse existimat. De coloniis huius prouinciae Selinunte et Traianopoli, de quibus *l. 1. D. de cens.* suo loco agemus.

CIRTENSIS respublica, et legatum ei ad opus aquaeductus relictum memoratur *l. 9. §. 5. D. de iur. et fact. ign.* Vrbs fuit Numidiae mediterranea, quondam Iubae et Syphacis domus et opulentissima sedes. Postquam in Romanorum peruenit potestatem, dici coepit Sittianorum colonia.

CITIENSES. Ita vocantur incolae Citii, meridionalis Cypri oppidi, coloniae Phoenicum, portu egregio instructae. Rescriptum Seueri et Antonini Imperatorum ad eum, qui statuas Citiensibus fuerat pollicitus, exstat in *l. 1. §. 5. D. de pollicitat.* Plura de hac vrbe videri possunt apud Meurs. in Cypro Lib. I. cap. X. p. 30. et sequ.

CLAV-

CLAVDIA aqua ab Appio Claudio ex fontibus caeruleis et Curtio a milliario XXXXV. in vrbem ducta. *l. 2. §. 36. de orig. iur.* Restitutus postea is aquaeductus a Claudio Imp. nisi hunc nouum dicere malis. Aliquando enim distingui videas Aquas Claudiam et Appiam. Vid. Frontin. de Aquaed. Rom.

CLAROMENAE, vrbs Ioniae post Smyrnam et Ephesum celeberrima, ad cuius ciues rescripsisse dicitur Hadrianus *l. 4. §. 5. D. de legation.*

COELESYRIA vel SYRIA COELE, Syriae dioecesis quinta. Reliquae enim quatuor erant Palaestina, Phoenice, Antiochenè, et Comagene. Coele, id est, caua a tergo Antiochenae, Comagaenes et Iudaeae Peraeae ad Euphratem vsque protendebatur, et tractus insigniores habebat Decapolin, Tetrarchias XVII. et Palmyrenen. Itaque praecipuae Syriae Coeles vrbes sunt Damascus, Philadelphia, Scythopolis, Gadara, Hippos, Dios, Pella, Caesarea Paneae seu Philippi, Palmyra. Sed iam supra diximus, (vid. ANTIOCHIA,) Coelesyrian aliquando latius accipi pro omni Syriae tractu, a Seleucide ad Euphratem, Arabiam et Aegyptum porrecto. Vnde et Antiochia Coelesyriae ciuitas dicitur in *l. 37. D. de reb. auct. iud. poss.* et Laodicea in *l. 1. §. 3. D. de cens.* quum vtraque vrbs in Antiochene sita fuerit, et cum Apamia et Seleucia Pieria Tetrapolin constituerit.

COLONE ob σύγκτησιν praediorum ibi sitam saepe memoratur in *l. 30. §. 1. D. de adim. vel transf. legat.* Duo huius nominis loca fuere in Troade, alter prope Ilium ad extrema Hellesponti, alter prope Lampsacum. Vtriusque meminit Strabo Lib. XIII. Prior Colonae πληθυντικῶς; posterior Colone vocari solet.

COMANA Cappadociae ad Antitaurum ciuitas, Bellonae cultu celebris: cuius exemplo et Comana in Ponto constituta, et Bellonae consecrata. Strabo Lib. XII. Sophiste Comanensis Neocaesareae docentis exemplo vtitur Modestinus *l. 6. §. 9. D. de excusat.*

COMIANE. Apud Modestinum *l. 34. §. 1. D. de legat. 2.* Lucius Titius filio legat σύγκτησιν ἀγωνοφόρον Κομιάνην; idque interpres reddidit *synthesin sterilium villarum.* Sed procul dubio Κομιάνη est regio. Cominos inter populos Aequicolas refert Plin. Lib. III. cap. XII. Potest ab iis terrae tractus retinuisse nomen Co-

mianae, quamuis villa Gaza, quae ibidem memoratur, in Syria potius quaerendam esse Comianam, suadere videatur. Viderint ea de re alii.

CORINTHVS, Graeciae oculus, Achaiae caput, in ipso Isthmo Peloponnesi situm, et clade sua notissimum. Iustin. Lib. XXXIV. cap. I. II. Vellei. Lib. I. cap. XIII. Strabo Lib. VIII. Reaedificata vrbs splendida fuit Romanorum colonia, cuius complures numi exstant apud Io. Foy Vaillantium in Numism. Colon. aen. Romanis dedit gentem Tarquiniorum. *l. 2. §. 2. D. de O. I.*

CRETA insula maris mediterranei amplissima, in quam sub Augusto Proconsules annui mittebantur, tanquam in prouinciam populo ab Augusto relictam, qualis Caesius Cordus apud Tacit. Lib. III. Ann. cap. XXXVIII. et LXX. Is procos. simul Libyae Cyrenaicae praeerat, a Ptolemaeo Appione Romanis testamento relictae. Strab. Lib. XVII. p. 577. Vnde in vetustis marmoribus Q. Garcinus et Q. Caecilius Rufinus PROCOSS. CRETAE ET CYRENARVM. Grut. Inscr. p. CCCCXV, 5. et p. CIↃXCI, 6. qualis procul dubio etiam fuit Saluius Carus Procos. Cretae. *l. 14. D. ad SC. Turpill.* Aliquando tamen eo missos PROPRAETORES, exemplum Q. Luxillii Egnatii euincit apud Grut. p. CCCCXXXIII, 1. et 5. Insula erat cotium feracissima, quae diu maximam laudem habuere. Plin. Lib. XXXVI. cap. XXII. Vnde ibi a Caesare locatas cotorias docet Alfenus Varus *l. 15. D. de publican. et vectigal.*

CYCLADES (κυκλαδες) insulae, ex quibus se naufragum spoliatum esse conqueritur Eudaemon in celeberrima *l. ἀξίωσις 9. D. ad L. Rhod. de iactu*, dicuntur insulae, quae in mari Aegeo medio veluti in orbem iacent, quarum celebriores Andrus, Delus, Paros. Quae illas cingunt, insulae, quia dispersae, Σποράδες dicuntur, quales Icaria, Pathmus, Samus, Cos, Carpathus, et plures ignobiliores.

CYRENENSIS prouincia, alias Libya Cyrenaica, a metropoli Cyrene dicta, item Pentapolis, a quinque insignium vrbium numero, puta Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaque Cyrene, appellata inter sinum Syrticum et Aegyptum interiacet. Eius fit mentio in *l. 61. §. 1. D. loc. cond.* Ad Romanos quomodo peruenerit, et quomodo recta sit, diximus paullo ante, vbi de CRETA egimus.

D. DA-

D.

DACIA a septentrione Carpathiae iugis et Hieraso amne; ab oriente eodem Hieraso et Istro; a meridie itidem Istro; et ab occidente Patisso terminata, a Traiano, victo Decebalo in prouinciae formam redacta, et coloniis exculta est. Diuidebatur in Ripuensem, Alpestrem et Mediterraneam seu Gepidiam, quarum ista praeter Hungariae partem tractum aliquem Wallachiae, illa reliquam Wallachiae partem cum Moldauia; haec Transsyluaniam complectebatur. Vnde praesides Daciarum πληθυντικῶς dicebantur, huic prouinciae praefecti, quibus id priuilegium attributum fuerat, vt possent pluribus interdicere prouinciis. *l. 7. §. 14. D. de interd. et relegat.*

DALMATIA, maritima ad sinum Hadriaticum regio, a Titio amne, qui Liburniam a Dalmatia diuidit, ad Lissum oppidum protenditur. In eam sub Imperatoribus mittebantur Legati Aug. pro Praetore, qualis L. Domitius Gallicanus Papinianus apud Gruter. p. CCCCII, 6. In hac prouincia Herennium Modestinum ICtum vixisse, colligunt ex *l. 52. §. 20. D. de furt.* quamuis ibi dubia lectio sit, aliis *de Dalmatia*, aliis *de Delmatio* legentibus. Priorem tamen lectionem Florentina probat.

DELPHI oppidum Phocidis in Graecia, in montis Parnassi radicibus situm, et oraculo Apollinis olim celeberrimum, cui id priuilegium datum seruatumque fuerat, vt qui Delphia matre natus esset, Delphius haberetur. *l. 1. §. 2. D. ad municipal.*

DIENSIS in Macedonia colonia iure Italico donata. *l. 8. §. 8. D. de censib.* Dion est oppidum Pieriae, non procul ab Olympo monte dissitum.

DYRRACHIVM, insigne Macedoniae ad mari Hadriaticum oppidum, traiectu Brundusino celeberrimum. *l. 1. §. 12. D. de exerc. act.* Id quum antea Epidamnus vel Epidamnum diceretur, melioris ominis caussa Dyrrachium dici coepit, postea colonia Italici iuris factum. *l. 7. l. 8. §. 8. D. de censib.*

E.

EMERITA vel AVGVSTA EMERITA Lusitaniae vrbs celeberrima ad Anatem fluuium, hodie *Merida.* Fuit colonia iuris Italici *l. 8. pr. D. de cens.* Vnde COLONIA EMERITENSIS in mar-

more apud Grut. p. XIII, 16. et in numis compluribus COL. AVG. EMERITA. Vid. Vaillant. Numism. Col.

EMESA vel EMISA, Syriae Phoenices vrbs ad Orontem fluuium, aliquamdiu Seleucidis paruit. Ast Antiochi Grypi filiis secum inuicem dissidentibus Sampsiceramus quidam nouum apud Emesam regnum condidit, tributarius Romanis a Pompeio factus. Ei Iamblichus filius successit, *Phylarchus Arabs* dictus Ciceroni Lib. XV. ad famil. epist. 1. Eo ab Antonio interfecto, Iamblicho filio patrium regnum restituit Augustus, cuius posteri ibi diu regnarunt, saltim ad Vespasianorum tempora, quibus Sohemus Emesae rex memoratur Iosepho de Bello Iud. Lib. VII. cap. XXII. Ast non multo post Emesa Romano imperio accessit, et Romano orbi plures Augustos Augustasque dedit, veluti Iuliam Domnam, Iuliam Maesam, Soemiadem, Iuliam Mammaeam, Elugabalum, Alexandrum Seuerum. Quum itaque Antoninus Caracalla matre Emesena esset natus: eam coloniam fecit iuris Italici. *l. 8. §. 6. D. de cens. l. 1. §. 4. eod.* Vnde in numis a Norisio Epoch. Syro-Maced. p. 95. exhibitis dicitur ΕΜΙΣΩΝ ΚΟΛΩΝ. in quorum vno etiam effigies solis ab Emisenis sub forma lapidis rotundi et superne sensim fastigiati sistitur, vti id simulacrum describit Herodian. Lib. V.

EPHESVS, Asiae metropolis, ad quam primum adplicare oportebat proconsulem Asiae *l. 4. §. 5. D. de off. procos.* Erat haec vrbs ab Amazonibus condita, et templo Dianae splendidissimo ornata, quod Herostratum demum famae cupiditate incendisse, notum est. Romani Ephesum debebant Hermodorum exsulem, cuius consilio in componendis XII. tabulis vsos esse Decemuiros, scribit Pomponius *l. 2. §. 4. D. de orig. iur.* et Plin. Lib. XXXIV. cap. V. Emporium id fuisse per orientem celeberrimum, vel ex situ et portus commoditate colligas. Accedunt tamen tot iuris nostri fragmenta, in quibus veteres sibi solutionem Ephesi stipulatos esse legimus, veluti *l. 2. §. 2. 3. 4. 6. 7. 8. l. 4. D. de eo, quod certo loco. l. 5. pr. D. de const. pecun. l. 19. §. 1. de condit. et demonstr. l. 24. de oper. libert. l. 137. §. 2. de verb. obl. l. 16. §. 2. de fideiuss. l. 98. §. 6. D. de solut.*

F. FAR-

F.

FARRARIORVM ager memoratur *l. 58. §. 1. D. de vsufr.* Situs ignotus est, nisi forte legere malis *Farratiorum* vel *Farraticorum*, cuius pagi, Brixiae, vt videtur proximi meminit marmor apud Gruter. p. MVII, 7.

FORMIAE, oppidum maritimum Campaniae, antea Hormia, Strabo Lib. V. Plin. Lib. III. cap. V. quadraginta a Caiecta stadiis remotum, et ob amoenissima praedia Romanis iucundissimum. Piscatoribus Formianis rescripsisse videmus Antoninum Pium *l. 4. D. de rer. diuis.*

G.

GAAS, praedium in finibus Galatiae, aliudque in Cappadociae finibus memoratur in *l. 35. §. 1. D. de legat. 3.*

GARGILIANVS fundus *l. 43. §. 3. D. eod.* Sed probabilius est, eum a familia nomen accepisse, quemadmodum fundi Aebutiani *l. 38. pr. de vsu et vsufr. leg.* Cassiani *l. 27. §. 5. D. de instr. et instr. leg.* Corneliani, *l. 20. D. de vsufr.* et locis praeterea nouendecim, Gabiniani, *l. 91. §. 3. D. de leg. 3.* Iuliani *l. 38. §. 8. D. de legat. 3.* Liuiani *l. 35. pr. D. de her. inst.* Lutatiani, *l. 12. D. de ann. leg.* Noniani *l. 27. §. 4. de instr. et instr. leg.* Potitiani, *l. 12. D. de ann. leg.* Rutiliani, *l. 38. pr. D. de minor.* Seiani, *l. 20. §. 2. D. de seru. praed. rust.* et locis praeterea tredecim. Semproniani, *l. 27. D. eod.* et locis praeterea vndecim. Trebatiani *l. 35. §. 2. D. de leg. 3.* Fuit sane gens Gargilia Romae. Nam Q. Gargilius Gargilianus et Q. Gargilius Moschion occurrunt in marmore apud Reines. Inscr. Class. XIV. n. 115. Gargilius Rufus apud Gruter. p. DXXV, 3. Videntur iidem cum Garciliis, quemadmodum *Iccii* etiam dicuntur *Iggii*, et Occii *Oggii*. Sane et Q. GARCILIVS MACER AVIDINVS est apud eundem Grut. p. CCCCXV, 5. Esto ergo fundus Gargilianus, qui ad familiam Gargiliam pertinuit.

GAZA celebris vrbs Syriae Palaestinae, vna ex quinque Philistaeorum satrapiis, Gen. X, 19. Ios. XIII, 3. viginti a mari stadiis dissita, et accessu propter arenae altitudinem difficillimo. Ab Alexandro tamen M. expugnata, ciuibus omnibus internecione deletis,

letis, nouis colonis tradita est. Arrian. de Expedit. Alex. M. Lib. II. Inde in Aegyptiorum regum potestate fuit, postea anno v. c. DLVI. ab Antiocho M. occupata, vti erudite demonstrat Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. V. Cap. II. p. 478. Denique anno v. c. DCXCI. captis Hierosolymis, maritimas vrbes, Gazam, Ioppen, Doram, Stratonis turrim liberas et αὐτονόμους esse iussit. Ioseph. Lib. XIV. Ant. Iud. Cap. VIII. Eiusdem nominis praedium vidimus iam supra ex *l. 34. §. 1. D. de legat. 2.*

GADES insula duplex Hispaniae in sinu Gaditano notissima, ostio Baetis oblimato obuersa, et celebri eiusdem nominis emporio clara, quod secundo consulatu ciuitate donauit C. Iulius Caesar. Dio Lib. XLI. p. 161. Fit eius mentio in *l. 12. §. 1. D. de legat. 1. l. 41. §. 6. D. de leg. 3.*

GALATIA, quam a septentrione mare Ponticum, ab ortu Cappadocia, a meridie Pamphylia, ab occasu minor Asia, Pontus, Bithyniaque circumdant, temporibus Augusti vna cum Pisidia, Isauria et Lycaonia Amyntae regi parebat. Eo anno ab v. c. IƆCCXXVI. ab Homonadensibus interfecto, Augustus illius regnum in prouinciae formam redegit, eique legatum pro praetore praefecit M. Lollium. Dio Lib. LIII. Strabo Lib. XII. p. 193. Lycaoniam tamen postea Asiaticae iurisdictioni accessisse, ex Plin. Lib. V. Cap. XXVII. discimus. Praedium *Gaas* in Galatiae finibus situm occurrit in *l. 35. §. 1. D. de legat. 3.*

GALLIA dicebatur non solum terra inter Rhenum Alpes, montes Pyrenaeos et vtrumque mare interiecta, sed et in Italia, quidquid cis et trans Padum ad Rubiconem vsque fluuium porrigitur. Sed Gallia haec Cisalpina mature ciuitate donata, Italia accenseri coepit. *l. 99. D. de V. S.* Transalpinam in Narbonnensem, Aquitanicam, Celticam vel Lugdunensem et Belgicam descriptam fuisse, iam supra in voce *Aquitania* diximus: plura dicturi infra sub voce *Narbonensis.* Iam addimus, fuisse ibi lapicidinas, in quibus marmora renascebantur. *l. 7. §. 13. D. solut. matr. dos.* item Gallis παράφερνα dicta esse peculium *l. 9. §. 3. D. de iur. dot.*

GERMANIA in magnam seu transrhenanam et cisrhenanam diuidebatur. Cisrhenana, (nam magna, victa magis quam perdomita,

mita, nunquam Romanis constanter paruit, et hinc fere pro hostico, eodemque loco cum Parthis habita est. *l. 24. et l. 27. D. de capt. et postlim.*) in duas diuidebatur prouincias, et a totidem regebatur praesidibus. *l. 3. D. de offic. adsessor.* Altera dicebatur prima vel superior, ad eamque referebantur Tribocci, Nemetes, Vangiones Moguntia: altera secunda vel inferior, in qua Vbii et Tungri eminebant, inter Vbios colonia Agripinensis, quae iure Italico fruebatur. *l. 8. §. 2. D. de censib.* Ex vtraque prouincia adpellatum fuisse Romam, docet *l. 48. D. de condit. et demonstr.*

GRAECIA, terrarum omnium dictis factisque celeberrima, ab ortu habet Aegeum mare, a meridie Creticum, ab occasu Ionium, a septentrione iuga Scardica et Strymonem amnem. A Romanis diuidebatur in Macedoniam, de qua suo loco, et Achaiam, de qua supra actum. Graecorum saepe meminit ius nostrum. Modo enim res quaedam vocabulis Graecis explicantur, vt *l. 4. §. 5 D. de off. procos. l. 6. D. de iust. et iure. l. 7. D. de edendo l. 25. §. 6. D. loc. cond. l. 5. D. de euict. l. 10. §. 4. eod. l. 28. D. de test. l. 9. §. 3. D. de iure dot. l. 46. §. 1. D. de adm. et peric. tut. l. 4. §. 5. D. de grad. et adfin. l. 1. pr. de adqu. vel amitt. poss. l. 2. §. 22. D. ne quid in loc. publ. l. 1. l. 3. D. de furt. l. 3. §. 6. D. de incend. ruin. naufr. l. 6. §. 1. ad L. Iul. de adult. l. 1. pr. de extr. cogn. l. 3. D. de proxen. l. 5. §. 1. l. 19. l. 30. §. 2. l. 38. l. 144. l. 177. l. 205. l. 233. §. 2. l. 236. §. 1. l. 239. §. 2. 4. D. de V. S. l. 65. D. de reg. iur.* modo ritus quidam et consuetudines Graecorum cum Romanorum institutis conferuntur, veluti *l. 8. D. de rer. diuis. l. 16. §. 8. D. de poen.* modo iura ipsa ex Graecis scriptoribus illustrantur, quos suo loco videbimus. Vinum Graecum laudatur *l. 16. §. 1. de tritic. vin. ol. leg.*

GRAECIANVS fundus est in *l. 20. §. 7. D. de instr. et instr. leg.* Situs ignotus, nisi idem esse dicas ac *Graecanicus.* Nam et Graeciense symposium est apud Gell. Lib. XVI. cap. X. Graeciense melinum apud Plin. Lib. XXXV. cap. VI.

GRAVISCA Hetruriae municipium maritimum inter portum Herculis et Ossam fluuium situm, quo Romani coloniam deduxerant anno v. c. DLXXI. P. Cornelio M. Baebio Coss. Liu. Lib. XL. cap. XXIX. Ei reip. legatum relictum in tutelam viae refi-

reficiendae, quae est in colonia eorum, vsque ad viam Aureliam. *l. 30. D. de legat. 2.*

H.

HELIOPOLIS a Seuero Imp. per belli ciuilis occasionem Italicae coloniae remp. accepit. *l. 1. §. 2. D. de cens.* puta, quum Seuerus occasione expeditionis orientalis aduersus Nigri asseclas anno Chr. CCII. in Aegyptum iter faceret. Quemadmodum enim tunc Alexandrinis aliisque Aegypti ciuitatibus benefecit: ita et Heliopolitanis ius Italicum videtur dedisse. Fuit vrbs Arabiae contermina, et ob Solis cultum celeberrima, de qua plura Herodot. Lib. II.

HIERAPOLIS, Asiae ciuitas, inter Tripolin ad Maeandrum, et Celaenas ad Marsyam fluuium medio fere itinere interiecta, aquarum calidarum fontibus aliisque naturae prodigiis celebris, de quibus Strabo Lib. XIII. Ex Pandectis nostris constat, ibi aquis calidis agros solitos irrigari. *l. 1. §. 13. D. de aqu. quotid. et aestiu.* Ad Hierapolitanos Antoninus Pius rescripsisse dicitur in *l. 26. D. de poen.*

HIPPO, Africae ciuitas, non procul a mari Africano inter Vticam et Tabraeam, S. Augustini Episcopatu clara. Eius mentio fit in *l. 6. D. de L. Rhod. de iact.* Alia eiusdem nominis vrbs in Numidia, *Hippo Regius*, quemadmodum nostra *Hippo Diarrhytus*, sed illa mediterranea, adeoque intelligi nequit in *d. l. 6.*

HISPANIA, prouincia Europae maxime occidentalis, mari vndequaque alluitur, praeterqam vbi montibus Pyrenaeis a Gallia seiungitur. In ea Poeni primum dominabantur, quibus perdomitis Romani eam sensim sub suam redegerunt potestatem, eoque miserunt praetores, in citeriorem vnum, in vlteriorem alterum. Vnde et ex eo tempore, quo Hispania prouincia facta, primum sex praetores creati. Liu. Lib. XXXII. cap. XXVII. XXVIII. *l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* Augustum postea in tres prouincias descripsisse Hispaniam, iam supra, vbi de Baetica actum, diximus. Nec puto, vniuersam Hispaniam ex eo tempore vni creditam. Quare quamuis Maecius Probus Hispaniae Praeses fuisse dicatur sub Seuero et Antonino Imperatoribus: *l. 7. §. 10. D. de interd. et releg.* id

id tamen de vna procul dubio trium istarum prouinciarum intelligendum est, siquidem ex Grut. p. CCCLXXXI, 1. discimus, prouincias istas adhuc sub Alexandro Seuero fuisse diuisas. Quemadmodum vero Hispania fuit prouincia auri, vini, olei, aliarumque rerum feracissima: ita non mirum, frequens inter ciuitates Hispanicas ipsamque Romam fuisse commercium, de quo etiam testantur *l. 63. §. 2. D. ad L. Falc. l. 34. §. 1. D. de statu lib.*

HVCINVM. Tabernae ad Bucinum sunt in *l. 5. §. 14. D. de tribut. act.* Sed alii codices habent IHucinum. Diximus de eo loco sententiam supra in voce BVCINVM.

I.

ILIVM, vrbs Phrygiae in Troiae ruinis condita primum ab Alexandro M. ἐλευθέρα καὶ ἄφορος esse iussa, multo magis deinde ornata est a Romanis, qui se a Troianis descendere credebant. Nam primo in foedere cum Antiocho immunitas iis data et Rhoeteum et Gergithum oppida concessa. Liu. Lib. XXXVIII. cap. 39. Deinde et scripta ad Seleucum epistola ea demum lege amicitiam et societatem ei obtulit senatus populusque Romanus, si Ilienses consanguineos suos ab omni onere immunes praestitisset. Suet. Claud. cap. XXV. Firmauit hanc ἐλευθερίαν Sulla, quum aduersus Mithridatem bellum gereret, itemque Caesar, qui et libertatem et agrum Iliensibus reddidit. Plenam immunitatem dedit Claudius Q. Haterio D. Iunio Silano Coss. caussam eorum agente Nerone. Sueton. Claud. cap. XXV. Tacit. Annal. Lib. XII. cap. LVIII. Hinc priuilegia illa, vt qui matre Iliensi erat, esset eorum municeps, *l. 1. D. ad municipal.* item, vt immunes plane essent, et ipsius etiam tutelae pupillorum eorum, qui Ilienses non erant, haberent. *l. 17. §. 1. D. de excusat.* Ex qua lege adparet, et Antonium Pium iis hanc immunitatem confirmasse.

ILICITA vide infra LICITANI.

INDIA terra spatiosissima a septentrione Emodis montibus, ab ortu montibus Damasiis et Meandro, a meridie mari Indico, ab occasu Indo flumine clausa, variarum frugum, aromatam, gemmarum, vnionum feracissima fuit. Vnde malabathrum, aroma Indicum, ebur et ferrum Indicum, chelyniae Indicae, Indici leones, fucus et capilli Indici in *l. 16. §. 7. de donat.*

INDICIA Zernensium colonia memoratur in *l. 1. §. 8. D. de cens.* eaque lectio et in Pandectis Florentinis occurrit. Sed manifesto legendum: *In Dacia quoque Zernensium colonia.* Dicemus de ea infra sub littera Z ad vocem *Zernensis.*

ISTHMVS, tamquam terrae tractus, in quo domus et fontes, memoratur in *l. 37. D. de seru. praed. rust.* Isthmi complures passim occurrunt. Quum vero responsum, quod Paullus *d. l. 37.* habet, Graecum sit, verosimile est, intelligi Isthmum, in quo bimaris Corinthus. Iste enim κατ᾽ ἐξοχὴν id nomen tulit.

ITALIA, siue terra Italia *l. 3. §. 3. D. de abig.* princeps illa terrarum regio inter Alpes et mare superum inferumque interiecta. Olim equidem Italia proprie dicebatur terra a Rubicone fluuio in Bruttios et Lucanos vsque extensa. Quae enim inter Alpes et Rubiconem interiecta est, eam Galli Cisalpini, Ligures, Veneti, Liburni colebant. Sed postea et Gallia et Sicilia, et reliquae insulae Italiae hoc nomine venire coeperunt. *l. 99. §. 1. D. de V. S. et l. 9. D. de iudic.* Quamuis autem initio inter Romanos ciues et Italos magnum esset discrimen, de quo fusius Car. Sigon. de iure ciu. Rom. Ital. et prouinc. multo maius tamen erat inter Italos et prouinciales, qui et communicata cum orbe Romano ciuitate deterioris erant conditionis, quam Itali. Vnde et Itali a prouincialibus distinguuntur *l. 203. de V. S.* Libera rep. eam ipse Senatus regebat, Polyb. Hist. Lib. VI. cap. XII. singula autem municipia suis magistratibus parebant: nisi quod extra ordinem, si seditionis vel belli periculum immineret, Italiam sortirentur consulares vel ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. Appian. de Bell. ciu. Lib. I. p. 374. Augustus proximam Romae Italiae partem ad centesimum ab vrbe lapidem ad Praefecti vrbi iurisdictionem retulisse videtur. Inde Hadrianus quatuor consulares per omnem Italiam iudices constituit. Spart. Hadrian. cap. XXII. Dodwell. Prael. Cambden. IX. cap. VIII. IX. p. 350. Ast et hunc morem sustulit Marcus Aurelius Antoninus Imp. datis Italiae iuridicis ad id exemplum, quo Hadrianus consulares iura reddere praeceperat. Iul. Capitolin. Marc. cap. XI. quanquam Dodwellus iam ab Antonino Pio sublatam esse illam Consularium iurisdictionem existimet. Hi iuridici iurisdictionem quidem habebant, sed sine fascibus ac lictoribus, quibus Consulares vsos patet ex marmore apud Grut. p. CCCCXCIV, 1. idque magis Marco Imp. conuenire

venire visum Italiae, quod eiusmodi iurisdictio nullam imminutae libertatis speciem prae se ferret. Dodwell. ib. p. 355. sequ. Denique et iuridicos Italiae sustulit Macrinus, Dio Lib. LXXVIII. et ex eo tempore Dodwellus successisse existimat Correctores Italiae, quorum meminerunt Trebell. Poll. de trig. tyrann. n. XXIV. et alii itemque marmora apud Grut. p. CCCCLIX, 7. et Reinesium Inscr. class. III, 56. A Constantino M. restituti consulares, quorum passim meminerunt marmora ap. Grut. p. CCCLI, 5. p. CCCLVII. in quibus et aliquando ἀνθύπατοι vel PROCOS. dicuntur. Grut. p. MXC. Reines. Class. VI, 4. Symmacho *consulari iure* Campaniae praesidentes Lib. IX. ep. LIII. Denique Consularibus iterum substituti Correctores, qui et Moderatores, Rectores, Praesules et Praesides vocantur ab Ammiano, Symmacho et Cassiodoro.

ITALIA, in qua naufragium se fecisse queritur Eudaemon in *l. ἀξίωσις 9. D. de L. Rhod. de iact.* satis obscura videtur interpretibus. Quae enim Italia illa, in qua naufragus diripi potuit ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων; Rem non expedit bonus Accursius, qui et Cycladas insulas iuxta Italiam quaerit. Est itaque, qui pro Ἰταλίᾳ legat Τηλίᾳ, et subaudiendum moneat θαλάσσῃ. Alii cum Grotio Flor. Spars. p. 142. et Iac. Gothofredo ad l. ἀξίωσις cap. III. p. 18. praeferunt ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ scilicet θαλάσσῃ. Alius ἐν Ἀτταλίᾳ, ad Attaliam Pamphyliae vrbem non multum a Cycladibus remotam hoc naufragium contigisse existimant, sed nihil probabilius sententia τοῦ πάνυ Bynkershoekii ad l. 9. de L. Rhodia, legendum esse monentis ἐν Ἀιθαλίᾳ, pro quo et apud Ouid. de Ponto Lib. II. Eleg. III. legebatur Italia, antequam Nic. Heinsius reponeret Aethalia. Est autem Aethalia insula.

ITALICENSES non dicebantur Itali, sed coloni vrbis Hispaniae Baeticae, conuentus Hispalensis, ad Baetim fluuium, quam describit Plin. Lib. III. cap. I. Eam iam Traianus ciuitatis iure donauerat. Spanh. Orb. Rom. Exercit. I. cap. II. §. XXI. Sub Hadriano tamen multis aucti priuilegiis coloniae ius petebant, vt est apud Gell. Lib. XVI. cap. XIII. Et hinc COLONIA ITALICENSIS IN PROV. BAETICA adpellatur apud Gruter. p. CCCLXXXV, 1. Vetinae Italicensi rescripsisse dicuntur Marcus et Lucius Verus fratres *l. 27. pr. D. de poen.*

IVDAEI notissima gens sub Imperatoribus per vniuersum orbem

bem Romanum dispersa, nec raro vexata tum odio religionis tum ob insignem ad seditiones excitandas procliuitatem. Saepe tamen et Iudaeos cum Christianis confusos, iam ab aliis obseruatum. In Digestis mentio fit constitutionum, quae eos sine molestia esse iubent in iis, per quae cultus inquinari videtur. *l. 15. §. 6. de excus.* Nec tamen erant immunes a publicis muneribus, nec a tutela etiam non Iudaeorum. *d. l. 15. §. 6.* Sic et circumcidere poterant filios suos, idque ipsis permissum fuerat Rescripto Antonini Pii. Sed si non eiusdem religionis homines circumcidissent, poena castrantium iis irrogabatur. *l. 11. pr. D. ad L. Corn. de sicar.* Seuerus quidem Iudaeos fieri sub graui poena vetuit, teste Spart. Seuer. cap. XVII. sed id quoque de proselytis non recipiendis videtur intelligendum. Nam idem princeps cum Antonino Caracalla filio iis, qui Iudaicam superstitionem sequuntur, honores adipisci permiserunt. *l. 3. §. 3. D. de decurion.* Alexander quoque Seuerus Iudaeis priuilegia reseruauit. Lamprid. Alex. cap. XXII. Mansit tamen et tunc sanctio, vt qui alienae nationis comparatos seruos circumciderint, aut deportarentur, aut capite punirentur, ciuesque Romani, qui se seruosue suos Iudaico ritu circumcidi paterentur, bonis ademtis in insulam perpetuo relegarentur, medici circumcidentes capitis damnarentur. Paull. Recept. Sent. Lib. V. tit. XXII. §. III. IV.

L.

LACEDAEMON siue Sparta, Lycurgi legibus et ciuium fortitudine florentissima, et aliquando Graeciae domina et Asiae terror post Leuctricam pugnam et sub Macedonum dominatione sensim decreuit. Sita erat in fine Peloponnesi ad Austrum in tractu, qui ab vrbe primaria Laconia dicebatur. Viri praetorii Brasidae, cuius caussa in auditorio Marci Imp. acta meminit *l. 22. princ. D. ad SC. Trebell.*

LAODICEA. Inter multas huius nominis ciuitates in Pandectis celebratur Laodicea Coelae Syriae colonia, cui Seuerus ob belli ciuilis merita ius Italicum concesserat. *l. 1. §. 3. l. 8. §. 3. D. de censib.* Quum autem duplex in Syria Laodicea esset, vna ἡ ἐπὶ τῇ θαλάττῃ vel πρὸς Θάλατταν, altera ἡ πρὸς Λιβάνῳ: Strabo Lib. XVI. p. 517. hic intelligitur illa ad mare sita in peninsula, isthmo duorum stadiorum cum continenti iuncta, inter Eleutheri et Orontis fluuii ostia.

ostia. Dicebatur etiam *Λαοδικεία Συρίας*, quum altera *Λαοδικεία τῆς Φοινίκης* adpellaretur, vt erudite docuit Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. III. cap. VIII. §. II. p. 270. sequ. Anno v. c. ꟾↄCCVII. a Iulio Caesare *αὐτονομίᾳ* donati vrbem suam *Iuliam Laodiceam* nuncupabant. Hinc a Cassio Caesaris percussore oppressi *αὐτονομίαν* et libertatem receperunt a M. Antonio Triumuiro. Denique quum Seuero aduersus Pescennium Nigrum ad patriae vsque excidium fauerent Laodiceni, a Seuero id praemium retulit, vt et colonia iuris Italici et Syriae metropolis esset. Vnde in numis apud Holsten. ad Steph. p. 188. et Noris. p. 274. vocatur ΙΟΥΛΙων ΛΑΟΔΙΚέων ΣΕΟγΗριάνων ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ et in aliis Latinis: COL. LAOD. METROPOLEOS, item SEPTIMIA COLONIA LAVDICEAE METROPOLIS. Quos numos ab Harduino p. 285. sequ. perperam ad Laodiceam ad Libanum referri docuit laudatus Norisius.

LEPTIS, Leptis magna *l. 8. §. 11. de cens.* Leptitanorum colonia *l. 30. D. de vulg. et pupill. subst.* vrbs in medio sinu Syrtium in Tripolitana regione sita, a qua differt Leptis parua, ipsa quoque maritima ad eundem sinum ciuitas inter Ruspinam et Thapsum. Maior cum Carthagine et Vtica ius Italicum impetrauit a Seuero et Antonino Augustis. *l. 8. §. 11. de cens.*

LICITANI. De illis in *l. 8. pr. D. de cens.* dicitur: *Idem ius* (Italicum) *Valentini et Licitani habent.* Sed quum inter Hispaniae oppida nulla sit Licita, sed Illicita: vel Illicita procul dubio ibi legendum rescribeudumque erit. Est autem ILLICI oppidum prouinciae Tarraconensis ad maris mediterranei sinum, qui ab illo Sinus Illicitanus adpellatur, et sinui, ad quem Carthago noua aedificata, proximus est. Coloniae ius quando acceperint, nondum liquet, attamen et Plinius, dum eos *immunes* vocat, Lib. III. Hist. N. cap. III. iam suo tempore eos iuris Italici fuisse indicat.

LVGDVNENSIS Gallia, quae et Celtica, vna ex quatuor Galliae prouinciis, omnem tractum inter Ligerim, mare Aquitanicum et Britannicum, Sequanam, Matronam, Rhodanum et Gebennam montem complectebatur, et in Lugdunensem primam, secundam, tertiam, quartam et quintam diuidebatur. In prima erant Lugdunum, Augustodunum, Lingonum ciuitas, Matisco, et Cabilonum. In secunda Rothomagum, et ciuitates Baiocassium, Abrincanorum, Saiorum, Lexouiorum, et Constantiensium: In

tertia ciuitas Turonum, Cenomanorum, Redonum, Andegauorum, Nannetum, Curiosolitorum, Venetorum, Ossismiorum. In quarta metropolis Senonum, et ciuitates Carnutum, Autisiodorum, Trecassium, Aurelianorum, Parisiorum, Meldorum. In quinta denique metropolis Vesontium, et ciuitates Neuidunum, Auenticum, Basilea, Viridunum, Ebrodunum, Argentaria, Rauriacum, et portus Abucina. Vniuersa haec Gallia iuris Italici erat. *l. 8. §. 1. de cens.* et regebatur a Legato Aug. pro Praetore, qualis Vitrasius Pollio. *l. 15. §. 17. D. de excusat.*

LVSITANIA, vel, vt in Florentinis est, Lysitania, vltima et maxime occidentalis Hispaniae prouincia, quae a septentrione Durio fluuio, ab occasu Oceano, a meridie Ana fluuio et ab ortu linea recta per Samoram ad ciuitatem regiam (Villa Real) ducta terminabatur. Casus elegans de tribus a Lusitanis captis tractatur a Seruio *l. 21. pr. D. de negot. gest.* De coloniis eius prouinciae iure Italico donatis, puta Pacensi et Augusta Emerita suis locis agendum.

LYCIA, cuius mentio fit *l. 77. §. 20. de legat. 2.* Asiae prouincia, quae ab ortu Pamphyliam, a meridie mare suum, ab occasu et septentrione Asiam minorem habet. Temporibus Augusti erat libera et immunis beneficio Antonii Triumuiri. Appian. Lib. V. de Bell. Ciuil. p. 675. Et hinc eorum rempublicam fuse describit Strabo Lib. XIV. p. 456. Ast Claudius Lycios ea immunitate teste Suet. Claud. cap. XXV. priuauit, et eos iurisdictioni Pamphiliae subiecit. Dio Lib. LX. Et hinc PROCOS. LYCIAE PAMPHYLIAEque reperias apud Grut. p. CCCCLVIII, 6. et p. CCCCXCI, 12. Conf. Noris. Cenotaph. Pisan. Diss. II. p. 221.

M.

MACEDONIA, prouincia amplissima, quae praeter Macedoniam proprie dictam, Epirum et Thessaliam omnem complectebatur. Eam Augustus populo concesserat. Vnde in eam mittebatur proconsulis nomine vir praetorius, qualis est Iunius Rufinus in *l. 3. §. 3. de testib.* De coloniis Macedoniae, Dyrrachio, Cassandrensi, Philippensi, Diensi, Stobensi, de quibus *l. 8. §. 8. D. de cens.* suis locis agitur.

MILE-

MILETVS, Cariae celeberrima ciuitas, quam et Thaletis, viri sapientissimi, incunabula nobilitabant. Historia de Milesia muliere ex Ciceronis Orat. pro Cluentio refertur in *l. 39. D. de poen.*

MINTVRNAE, Campaniae oppidum ad Lirim fluuium non procul a mari inter Formias et Sinuessam situm, cui proximae paludes, inter quas C. Marius latuit. Videtur ibi ob Lirim fluuium res nautica, ob pinguedinem pascuorum res pecuaria floruisse, quorum alterum ex *l. 13. §. 1. D. loc. conduct.* alterum ex *l. 8. §. 7. si seru. vindic.* colligas.

MINTVRNENSE flumen in *l. 13. §. 1. loc. cond.* non aliud est, quam Liris, ad quem Minturnae sitae sunt.

MYSIA, prouincia amplissima inter Phrygiam, Hellespontum et Propontidem, Aeoliam et Bithyniam interiecta. Erat in duas diuisa prouincias, quarum vna maior vel superior, altera minor siue inferior appellabatur. *l. 3. D. de offic. assessor.* In vtramque mittebantur Legati pro praetore, quorum vnus Ouinius Tertullus, Praeses prouinciae Mysiae inferioris nominatur in *l. 9. de capt. et postlim.* Vini ista terra erat feracissima. Vnde et vitium incensores in ea prouincia grauius punitos legimus. *l. 16. §. 9. D. de poen.*

N.

NACLENORVM castellum, κώμη Νακληνῶν, memoratur in *l. 34. §. 7. de legat. 2.* sed cuius situs incertus est.

NAPOCENSIS, iuris Italici colonia. *l. 1. §. 9. de cens.* in Dacia, quae et in hoc marmore apud Reines. p. CLXXXV. occurrit:

NVMINI AVG.
M. VLP. CAECIL.
BASSIANVS.
M. AGG.
AVGVSTALIS.
COL. NAP.
D. D.

Est ipsa hodierna Claudiopolis Transsyluaniae, vbi plurima Romanae antiquitatis monimenta.

NARBO-

NARBONENSIS, prima Galliae transalpinae prouincia, quae in potestatem Romanorum peruenit. Vnde et κατ' ἐξοχὴν prouincia adpellatur. Caes. de Bell. Gall. Lib. I. cap. I. De cultu eius et elegantia morum opibusque videndus Plin. Hist. Nat. Lib. III. cap. IV. qui eam *nulli prouinciarum postferendam, Italiamque verius quam prouinciam esse*, censet. Eam ab Aquitania Garumna, Vorgonius et Ligeris, a Lugdunensi Gebenna, ab Italia Alpes Penninae, Graiae, Cottiae, et Maritimae distinguunt. Ad meridiem mediterraneum mare est, portu non vno celebre. Diuiditur in quinque dioeceses, quarum prima Viennensis, Viennam; secunda Narbonam, vnde vniuersae prouinciae nomen; tertia Aquas; quarta Ebrodunum; quinta denique ciuitatem Centronum in Alpibus metropolin habuit. Mature a Romanis perdomita per praetorem regi coepit. *l. 2. §. 32. de O. I.* Postea eo missi Legati Aug. pro Praetore. Viennenses in hac prouincia iuris Italici fuisse, notatur in *l. 8. §. 1. de cens.*

NEOCAESAREA, vrbs Cappadociae, quam Lycus fluuius praeterfluit. Plin. Hist. Nat. Lib. VI. cap. III. Floruisse ibi sapientiae studium, ex *l. 6. de excusat.* colligas, vbi Κομανεὺς ἐν Νεοκαισαρείᾳ σοφιςεύων in exemplum adducitur.

NICOMEDIA, Bithyniae metropolis ad mare, quamuis ei περὶ πρωτείων controuersiam moueret Nicoea. Eam ob amplitudinem et commerciorum frequentiam fuse laudat Dio Chrysost. Orat. ad Nicomediens. XXXVII. p. 477. Nicomedia vectus iuxta Athaliam naufragium passus fuerat Eudaemon *l. 9. ad L. Rhod. de iactu.* Nicomediae vel minores vel senes honores gerere potuisse, colligi potest ex *l. 11. de decurion. et fil. eor.* Aliud Hadriani ad Nicomedienses rescriptum reperies in *l. 5. D. de decret. ab ord. fac.* Saeculo Christi III. ibi saepe haesere Imperatores, maxime Diocletianus et collegae, vnde frequens huius vrbis mentio apud Lactant. de mort. persequut. et alios, qui Diocletiani truculentiam in Christianos describunt.

NICOPOLIS, Armeniae minoris ciuitas inter Euphratem, Thermadontem et Lycum fluuios ex aduerso Zelae vrbis sita. Alia huius nominis sita in faucibus Ciliciae, in Syriae finibus, quae ab Alexandro M. hoc nomen tulit, quemadmodum prior a Pompeio ob victum Mithridatem ita dicta fertur. Fuit et Nicopolis Epiri in memo-

memoriam Actiacae victoriae condita ab Augusto. De legato Nicopoleos nescio, cuius Romam missi quaestio incidit in *l. 12. D. de legat.*

NILVS, fluuius Asiae celeberrimus, qui in Africae desertis ortus ingentem lacum Nilidem permeans per Aegyptum ruit, et ad Δέλτα oppidum ver varios ramos dispersus tandem septem ostiis in mare se effundit. De eius incrementis et effusione per Aegyptum quaedam reperimus in *l. 1. §. 5. D. de flumin.* et *l. 10. D. de extr. crimin.* Diximus iam supra sub voce AEGYPTVS.

NIPHANA regio, ignota. Meminit eius Scaeuola *l. 35. §. 2. D. de legat. 3.* Vid. supra ATELLATA.

NVMANTIA, ad Durii fontes in Hispania Tarraconensi sita, sine muro, sine turribus, modico tumulo inaedificata iustum Romanorum exercitum per annos quatuordecim sustinuit, et primum Pompeio foedus extorsit. Deinde Hostilium Mancinum ad pudendas pactiones adegit, quam sponsionem ratam habere nolens P. R. Mancinum per faeciales dedidit, non tamen receptum. Vellei. Lib. II. cap. XC. Vnde quaesitum, an ius postliminii haberet deditus nec receptus? *l. 17. D. de capt. et postlim.* Denique a Scipione ad extrema perducta a ciuibus incensa est: qua flamma et homines et praeda ita perierunt, vt nec Numantinus in catenis duceretur, et triumphus tantum de nomine esset. Flor. Lib. II. cap. XVIII. Strabon. Lib. III. p. 112. Vellei. Lib. II. cap. IV. Excerpt. Valef. p. 381

NVMIDIA, Masinissae olim regnum, a Tusca amne ad Ampsagum fluuium littori Africo praetensum. Victo Iugurtha reges suos habuit Hiempsalem et Iubam eius filium, Pompeii amicum, Dio Lib. XLI. p. 172. quo a Caesare victo Numidia in prouinciae formam redacta. Appian. de Bell. ciu. Lib. IV. Paruit ergo ab Augusti temporibus Legatis Augg. pro Praetore, qualis Tutius Fuscianus temporibus Antonini Pii. *l. 7. de legat. praestand. contr. tab. bon. poss. pet.*

O.

OPVS, Locrorum Epicnemidiorum ad Asopum fluuium ciuitas, vnde accolae Opuntii, et sinus proximus sinus Opuntius dictus, ex quo oppido ob caedem inuoluntariam exulauit Patroclus. De eo exilio versus Homeri ex Iliad. ψ. v. 85. sequ. habes in *l. 16. §. 8. de poen.*

OSTIA ad Tiberis ostia sita, portus Romanorum celeberrimus ab Anco Marcio rege perfectus. Flor. Lib. I. cap. IV. Frequens ibi nauigatio etiam sub Imperatoribus, qui eandem vrbem saepe nouis ornarunt beneficiis. Nauigationis testis est *l. 6. D. ad L. Rhod. de iactu.*

OVASIS. Ita Florentiae legitur, pro quo Haloander maluit *nouas* (*insulas*). Sed sane intelligenda *Oasis*, quam Stephanus et Auasim et Hyasin dictam obseruat. Duae huius nominis vrbes in Libya deserta, vna Oasis parua inter Lycopolin, Aegypti et Ammonis oraculum, altera Oasis magna, magis ad Austrum sita e regione Thebarum. Vterque locus desertus, aridus, ipsoque gramine destitutus, adeo vt teste Stephano beatorum insula per iocum diceretur, in qua sine cibo et potu homines viuant. Erat praeterea ibi muscarum patria et culicum. Vnde non mirum in Aegypto loco relegationis in insulam fuisse relegationem in Oasin vel Ouasin, de qua in *l. 7. §. 3. de interd. et releg.*

P.

PACENSIS iuris Italici in Lusitania colonia, cuius territorium agro Eborensi proximum fuisse ex luculento patet marmore apud Gruterum, p. CXCIX, 4. ex quo vtramque coloniam fines rexisse, et in diuortio vtriusque agri lapidem hunc constituisse, adparet. Inter colonas iuris Italici eius mentio fit in *l. 8. pr. de censib.*

PALAE-

PALAESTINA, Syriae regio, quae a ſeptentrione Phoenice, ab ortu Coele Syria, a meridie Arabia Petraea, ab occaſu mari Syriaco clauditur. Nomen habet a Philiſtaeis, notiſſima et inimica Ebraeis gente. Diuidebatur in Iudaeam, Galilaeam, Samariam et Idumaeam. Parebat ſub Auguſto et ſucceſſoribus Regibus, Herodibus et Agrippis. Inde Procuratoribus Caeſaris, qui Praeſidi Syriae ſuberant. Veſpaſianus eo miſit Lucilium Baſſum Legatum Auguſti, vt bellum Iudaicum profligaret. Ioſeph. de Bell. Iud. Lib. VII. cap. XXI. et XXV. Et hinc fere ſemper ſuo legato paruiſſe Palaeſtinam, obſeruarunt Henr. Valeſ. ad Euſeb. Hiſt. Eccl. Lib. III. cap. XXXII. et Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. V. p. 472. Et ſane ΠΡΕΣ. ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΣΥΡΙΑΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ *Legatus pro praetore Syriae Palaeſtinae* memoratur apud Gruter. p. CCCCXCV. Saeculo Chriſti quarto per conſulares recta eſt, quorum meminit Hieronym. Vit. Hilarion. cap. VIII. et *l. 55. C. Theod. de decurion.* Immo et Proconſules hos aliquando dictos, ex *l. 28. C. Th. quor. adpell. l. 42. C. Th. de appellat. l. 4. C. Theod. de fiſci debit.* Alia teſtimonia reperies apud Noriſ. l. c. et Iac. Gothofr. in Notit. Dignit. Codici Theodoſiano ſubiuncta. Ibi duae coloniae Caeſareenſis et Aelia Capitolina, ſed neutra iuris Italici. *l. 1. §. 6. D. de cenſ.* Ptolomais enim, quae inter Phoenicem et Palaeſtinam ſita erat, nihil praeter nomen coloniae habebat. *d. l. 1. §. 3.*

PALMYRA, quam a Salomone conditam ex 1 Reg. IX, 18. colligunt, inter Syriam et Euphraten ſita erat: *Vrbs nobilis ſitu, diuitiis ſoli et aquis amoenis, vaſta vndique arena includit agros et veluti terris exemta a rerum natura, priuata ſorte inter imperia ſumma Romanorum Parthorumque, et prima in diſcordia ſemper vtrinque cura.* Ita Plin. Lib. V. cap. XXV. Ab Hadriano reſtaurata Hadrianopoleos nomen tulit, teſte Stephano. Et hinc inter colonias Italici iuris recenſetur ab Vlpiano, tanquam *ciuitas in prouincia Phoenice prope barbaras gentes et nationes collocata. l. 1. §. 5. de cenſ.* Poſtquam ibi tyrannidem adfectarunt Odenatus et Zenobia: Aurelianus Palmyram expugnauit, et funditus deleuit. Vopiſc.

 in

in Aurelian. cap. XXXI. Egerunt de ea Norif. Epoch. Syro-Maced. Diff. II. cap. III. p. 122. fequ. V. C. Chriftoph. Cellar. Differt. fing. et qui maximo apparatu id egit Abr. Sellerus in Antiquitatibus Palmyrenis, quarum ampliffimus recenfus in Act. Erud. Lipf. Suppl. Tomo III. p. 89. fequ. qui Sellerus cap. X. p. 38. et id obferuat, quod Palmyrae ius coloniae ab Antonino Caracalla in honorem matris, Iuliae Domnae fuerit datum, et cap. XXXII. et fequ. Palmyram fub Diocletiano et fequentibus Imperatoribus ad aliquam ciuitatis fpeciem refloruiffe, donec a Mahommedanis anno DCXXXVIII. intercepta in eum ftatum deduceretur, vt folis ruinis priftinam magnitudinem proderet, quarum ichnographiam accuratam dedit laudatus Sellerus, in actis eruditorum loco citato p. 102. repetitam.

PAMPHYLIA, cuius mentio fit *l. 77. §. 20. D. de legat. 2.* Afiae prouincia, quae a feptentrione Galatia, ab oriente Cilicia et Cappadocia, a meridie mari Pamphylio, ab occidente denique Lycia ac Phrygia maiore clauditur. Antiocho victo liberam effe a Romanis iuffam, ex Liuio probat Norif. Cenotaph. Pifan. Diff. II. p. 211. Poftea M. Aquillius partem Pamphyliae, Cariae ac Phrygiae finitimam, in prouinciae formam redegit. Inde in Mithridatis poteftatem peruenit, quo deuicto denuo fuit Romana prouincia, quam anno V. C. DCLXXIV. pro Confule rexit Cn. Dolabella, vti ex Verrinis Ciceronis idem demonftrat laudatus Norifius. p. 212. Porro piratae in Cilicia inualefcentes etiam Pamphyliam finitimam tenuerunt, quibus a Pompeio victis Pamphylia iurisdictioni Ciliciae adiecta eft. Aft Auguftus rerum potitus Pamphyliae propraetorem impofuit. Dio Lib. LIII. Ex quo faepe fuis praefidibus recta, aliquando etiam vel cum Galatia vel cum Cilicia ab eodem praefide curata eft. Conf. Norif. p. 213.

PANNONIA, quae in *l. 78. pr. D. de hered. inft.* nominatur, ab occafu Cetium montem, a feptentrione Danubium montem, ab ortu eundem Danubium et montem aureum, hodie *Maichek*, a meridie lineam ab aureo monte per confluentes Timaci et Drini

Drini ad fontes Vnae fluminis, indeque Carauancas montem et Pannonicas Carnicasque Alpes ad Saui vsque fontes limites habuit. Diuidebatur in superiorem et inferiorem, vel in primam et secundam consularem, quarum illa hodiernam Carniolam, Croatiam, Vinidorum Marchiam, Carinthiam, Stiriam et maiorem Austriae partem; haec Bosniam, Sclauoniam, et partem Hungariae, inter Danubium, Drauum, Arrabonem amnes, complectitur. Regere Pannoniam vtramque solebant Legati pro praetore. Hinc LEGATVS PROPR. PROV. PANNONIAE superioris est apud Grut, p. CCCCLVII, 2. INFERIORIS p. CCCCXLI, 10. p. CCCCXLII, 3.

PARIVM in prouincia Asiana colonia iuris Italici. *l. 8. §. 9. de censib.* Sita erat vrbs in Troade ad Propontidem inter Lampsacum et Priapum, et inde maxime celebratur, quod ibi ophigenes, qui a serpentibus ictis sputo mederentur. Prolixe de ea vrbe Strabo Lib. XIII. Plin. Hist. Nat. Lib. VII. cap. II.

PARTHI, gens Scythica, quae primum Comisenen, Parthienen, Paratauticenen et Tabienen regiones incoluit, quarum metropolis Hecatompolis a centum portis celebratur. Postea fere vniuerso Persarum regno potiti Romanis diu terrori fuit, qui nunquam ex eo tempore trans Euphraten fines imperii proferre poterant. Hinc fere pro hostibus habiti Parthi ac Germani. *l. 24. de capt. et postlim.* nec aliam originem esse dixeris frequentis sponsionis et conditionis: *si Rex Parthorum viuit*, quam a metu istius gentis. Ea occurrit apud Papinianum *l. 37. D. de reb. cred.* et Vlpianum *l. 10. §. 1. de cond. inst.* Pelles Parthicae laudantur in *l. 16. §. 7. de donat.*

PATAVISSENSIS vicus coloniae Italicae ius a Seuero obtinuisse dicitur in *l. 1. §. 9. de cens.* Iungitur ibi coloniis Dacicis Zarmizegethusae, Napocensi et Apulensi: adeoque et Patauissensem vel Patauicensem ibidem quaerendam verosimile est. Sed ipsa scriptura dubia. Taurellus habet Patauissensium, Ba-

silica πατανηνσῶν, Haloander Paranisensium, alii Patruissensium. Sed quum in tabula Peutingeriana in Dacia occurrat *Porolissum*, apud Ptolemaeum *Parolissum:* ingeniose vir clar. Christ. Gottl. Schwarz in erudita de iure Italico dissertatione cap. II. §. 1. legit Paralisensium. De iis enim marmor apud Sponium Miscell. Erud. Antiqu. p. 195. COCCEIO. VMBRIAVO. DECVRIONI. AVGVR. ITEM. PONTIFICI. CIVITATIS. PARALISENSIVM. PROVINCIAE. DACIAE. COCCEIVS. SEVERVS. FILIVS. PATRI. SAPIENTISSIMO.

PHILIPPI, Macedoniae ciuitas, trans Strymonem fluuium, inter Amphipolin et Neapolin sita, ius Italicum obtinuit. *l. 6. l. 8. §. 8. D. de cens.* Eius et alias mentio fit in *l. 32. D. ad SC. Trebell.* et *l. 37. ff. de pact.*

PICENVM, cuius mentio in *l. 41. §. 2. de legat. 3.* regio Italiae notissima vltra Apenninum inter Aesim et Aternum amnes, cuius oppida celebriora Ancona, Castrum nouum, Auximum, Septempeda, Tollentinum, Asculum, Interamnium, Atria et alia.

PISIDIA inter Pamphyliam, Lyciam, Cariam et Phrygiam magnam sita, vrbe Antiochia, inter Seleuciam et Apameam sita, colonia iuris Italici, celebris. Tempore Augusti hanc prouinciam Amyntae Regi vna cum Galatia, Isauria et Lycaonia paruisse, iam supra monuimus. Mansit postea pars prouinciae Galatiae, de qua supra plura suo loco.

PONTVS Asiae prouincia, Bithyniae ad ortum finitima, olim Amazonum victoriis clara. A quo tempore non immerito repetas consuetudinem, quod Pontica matre natus pro Pontico haberetur, *l. 1. D. ad municip.* Celebris ibi colonia Sinopensis, *l. 1. §. 10. de cens.* de qua suo loco. Iam addimus partem hanc et dioecesin fuisse prouinciae Bithyniae. Vnde vnus idemque semper praeses vtramque regebat prouinciam, qualis etiam sub Traiano Plinius. Vid. supra BITHYNIA.

PTO-

PTOLEMAIS maritima inter Phoenicen et Palaestinam ciuitas inter Doram et Tyrum sita, colonia erat Romana, sed sine immunitate. Vnde eam nihil praeter coloniae nomen habere dicit Vlpianus *l. 1. §. 3. de cens.* Eo Claudium Imp. coloniam deduxisse ex Plin. Hist. Nat. Lib. V. cap. XIX. discimus.

PVTEOLI, cuius mentio *l. 1. D. ad municipal.* vrbs Campaniae, quam ab occasu Auernus alluit, et ab ortu sinum Puteolanum habet. De eius antiquo nomine Dicaearchia, origine Samia, aquis sulphureis plura habet Strabo Lib. V. plurima Iul. Caes. Capacius, qui eius antiquitates ex instituto descripsit.

Q.

QVIRITES, ita Romani vocati. Vnde notissima formula illa: *ius Quiritium, velitis iubeatis, Quirites*, lex Quiritium in *l. 1. D. de rei vind.* Nomen a Quirino, id est, Romulo, §. 2. Inst. de I. N. G. et C. quem hoc nomine in coelis vocari dixerat Iulius Proculus Flor. Lib. I. cap. I. Rationes nominis varias comminiscitur Ouidius Fastor. Lib. II. v. 477. verosimillimum tamen, eum a Curibus, id est, Sabinis, quos vicerat, nomen hoc tulisse, quemadmodum et postea Romanos a populis victis cognomina sumsisse nouimus.

R.

RAVENNA, Vmbriae ciuitas ad mare Hadriaticum, postea Exarchae Constantinopolitani sede celebris, et iam antea municipium opulentum et commerciis florentissimum. Hortorum Rauennatensium mentio fit *l. 16. D. mandat.*

RENVS fluuius, qui transiens lacum Brigantinum, recepto Nicro, Moeno, Luppia, demum in Belgio in varios ramos diuisus Oceano se infundit. Praedia in Germania trans Rhenum, adeoque in Germania magna emta memorantur in *l. 11. pr. D. de evict.*

ROMA,

ROMA, caput orbis Romani ad Tiberim, vrbs septi collis, terrarum Dea gentiumque, cui par est nihil et nihil secundum. Dicebatur et κατ' ἐξοχὴν vrbs. In eo tamen differebat vrbs a Roma, quod illa moenibus finiretur, Roma esset, qua continentia aedificia erant. *l. 139. pr. l. 2. pr. l. 87. l. 147. de V. S. l. 4. §. 4. D. de penu leg.* Erat illa communis omnium patria, *l. 33. ad municip.* et hinc in dubio ius, quo Romae vtebantur seruandum videbatur. *l. 32. D. de LL.* Ceterum varia sunt loca tum in vrbe, tum prope illam, quae in Pandectis memorantur, veluti mons Auentinus, *l. 2. §. 24. D. de O. I.* mons sacer *l. 2. §. 20. eod.* via sacra, quae inter aedem Saturni et forum Rom. per arcum Seueri ad cliuum Capitolinum tendebat. *l. 2. §. 37. eod.* via salaria, ad portam Colinam, per quam olim Sabini salem in orbem deferebant. *l. 27. de cond. et demonstr.* Campus Martius *l. 6. D. de contr. emt. l. 39. §. 6. de legat. 1.* Capitolium, quod toties occurrit, quoties conditio illa Iureconsultis frequentissima: *Si Capitolium adscenderit.* Forum Romanum, sub Capitolio late patens, et porticibus elegantissimis circumdatum. *l. 39. §. 6. de legat. 1.* Palatium, ingens moles in monte Palatino quam Augusti inhabitabant *l. 3. D. si pars her. pet.* Rostra, suggestum, in foro ex rostris nauium Antiatium compositum. *l. 2. §. 4. et §. 43. de O. I.* Aorti Sallustiani in monte Auentino ad campum scoeleratum *l. 39. §. 6. D. de legat. 1.*

S.

SABATENE. Rutilia Polla emit lacum Sabatenem angularium est in Florentinis *l. 69. D. de contrab. emt.* Sabata et Vada Sabatia sunt oppida Liguriae notissima inter Album Ingaunum et Ianuam sita. Ibi si lacus essent, recte dici potuissent Sabateni. Sed vere hic intelligenda Sabatia Hetruriae, haut procul a Sutrio remota, quam lacubus et stagnis abundasse, vel illa Silii Ital. Lib. VIII. v. 491. sequ. docent:

Hos iuxta Nepesina cohors Aequique Falisci,
Quique tuos Flauina focos, Sabatia quique
STAGNA *tenent, Ciminique lacus, qui Sutria tecta*
Haut procul.

SACER

SACER dicebatur mons trans Anienem fluuium, in quem plebs, foenebri malo ad seditionem consternata, secessit, non prius, quam impetratis tribunis plebis in vrbem reditura. Mons ipse antea an postea Ioui fuerit consecratus, parum liquet. Rem ipsam referri videas in *l. 2. §. 20. de O. I.* Liu. Lib. II. cap. XXXII. Dionys. Halic. Lib. VI. cap. XXXVII. Ouid. Fast. Lib. III. v. 663. Flor. Lib. I. cap. XXIII.

SACRA VIA principium habebat vel a curia veteri in angulo Palatii, vel, quod Varro diserte scribit, a Carinis et ad diuum vsque Capitolinum pertingebat, de cuius nominis origine Varro et Festus. Eius mentio in *l. 2. §. 37. de O. I.*

SALARIA via a porta Capena in Sabinos ducebat. Vnde et salaria dicebatur, quia Sabini per eam sal in vrbem deferebant. Eius mentio fit in *l. 27. D. de contr. empt.* vbi P. Septimius Demetrius in via Salaria monimentum dicitur habuisse, cuius ad exemplar sibi simile fieri iubebat testator.

SARDIANORVM respublica, cui certa pecunia legata fuerat per quadriennium certaminis Chrysantiani, *l. 24. D. de ann. leg.* vrbs Lydiae celeberrima ad Tmolum montem, Croesi olim sedes, et postea sub Romanis αὐτονομίᾳ clara. Vnde saepe legas in marmoribus Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ. Ludi ibi Chrysanthini celebrabantur, de quibus suo loco. In marmore Arundeliano C. Ant. Septimius Publius dicitur νικήσας ἀγῶνας ΣΑΡΔΕΙΣ ΧΡΥΣΑΝΘΙΝΟΝ ΤΡΑΛΛΕΙΣ ΠΥΘΙΑ etc. Vid. Reines. Inscr. Class. V, 20. p. 366.

SARDINIA, maris interni insula inter Siciliam et Corsicam, post Siciliam et maxima et foecundissima, sed coeli parum salubris. Vnde et eo relegatos nouimus, quibus aegre fieri vellent Imperatores. Exemplo esse potest C. Cassius Longinus, ICtus celeberrimus, in Sardiniam relegatus, et reuocatus a Vespasiano. *l. 2. §. 47. de O. I.* Erat libera rep. prouincia, quam Praetores sortiebantur. *l. 2. §. 32. eod.* Augustus eam prouinciam populo concessit. Vnde

eo missi viri praetorii, more istius saeculi dicti PROCONSVLES, quales sub Commodo L. Ragoni. L. F. Pap. Vrinas Largus Quinctianus PRO. COS. PROV. SARDINIAE Grut. p. XLV, 9. et p. CCCCLXXXVII, 6. P. VIBL. F. MARIANVS. E. M. V. PROC. ET PRAESES PROV. SARDINIAE.

SARMATAE, Graecis Sauromatae, non modo magnum Europae tractum inter Vistulam, mare Sueuicum, sinum Finnicum, Oceanum Sarmaticum, sed et Asiam septentrionalem vsque ad Hyrcanum mare colebant, diuisi ideo in Europaeos et Asiaticos. Eos pellibus pro vestimentis vti obseruat Vlpian. *l. 25. pr. D. de aur. arg. mund.*

SEBASTE, olim Samaria, (Hieron. de locis Hebr.) Palaestinae ciuitas ab Hyrcano Iudaeorum rege funditus euersa, (Ioseph. Lib. XIII. Ant. Iud. cap. XVIII.) ab Herode de nouo condita, et in Augusti honorem nouo Sebastes nomine condecorata, teste Iosepho ib. Lib. XV. cap. XI. et de bello Iud. Lib. I. cap. XVI. idque circa annum v. c. IↃCCXXIX. ceu erudite docuit Noris. Epoch. Syro-Maced. Diss. V. p. 533. sequ. Coloniam eo deduxit Seuerus Augustus *l. 1. §. 7. de cens.* eique reip. legatum relictum dicitur in *l. 21. §. 3. D. de ann. leg.*

SELINVS, maritima ad Selinantis fluuii ostia ciuitas, in Cilicia trochaea vel aspera sita, quam inter iuris Italici colonias refert Vlpianus *l. 1. §. 11. de cens.* Plurimae ibi palmae, et in agro terra Selinuntica, quam Galenus inter medicamenta refert.

SICILIA, insula maris interni amplissima, angusto Siculi maris freto ab Italia auulsa, et hinc postremis temporibus Italiae fere accensita est. *l. 99. D. de V. S.* Primum a gigantibus, inde ab Iberis, tum postea a Siculis, Latii populo, porro a Phoenicibus habitata dicitur. Id certum Graecos eam diu tenuisse, et frequentibus coluisse coloniis. Quum vero ciuitates singulae sui iuris essent, nec vnquam in vnam et communem coalescerent rempublicam, et praeterea tyranni in plerisque dominarentur: Poeni mari tum

tim potentissimi maximam insulae partem facile occuparunt. Ast iis eiectis Romani primam hanc extra Italiam prouinciam fecerunt, et per Praetorem rexerunt, *l. 2. §. 32. D. de O. I.* quem fere eodem iure vsum, ac vrbanum, vel inde patet, quod, antequam lex Atilia de dandis tutoribus per legem Iuniam et Titiam ad prouincias produceretur, et Siciliae praetores pupillis tutores darent. Excerpt. Peiresciana p. 397. Sub Imperatoribus haec prouincia fuit populi, viris praetoriis concessa. Vnde in marmoribus passim obuii PROCOS. PROVINCIAE. SICILIAE. Reines. Inscr. Class. VI, 130. Grut. p. CCCCXXXVII, 7. MXXVIII, 6. Reperias tamen et PROPRAET. PROV. SICILIAE, ap. Grut. p. CCCXLIIII, 8. LEGAT. PR. PRAETORE PROV. SICILIAE. ib. p. MXCIII, 2. item LEGAT. PRO PRAETORE PROV. SICILIAE ET ITALIAE p. CCCCXCIII, 4. CORRECTOREM PROV. SICILIAE p. MCII, 8. CONSVLAREM SICILIAE p. CCLXXXV, 9. CCCLXI, 1. CCCLXIII, 2. CCCCVII, 8. CCCCXXXVIII, 1. et apud Reines. Class. VI, 92. Legis censoriae portus Siciliae mentio fit in *l. 203. D. de V. S.* de qua suo loco.

SINOPENSIS in Ponto iuris Italici colonia est, *l. 1. §. 10. D. de cens.* sita ad Pontum Euxinum inter Armenen et Amisum vrbes maritimas, et gymnasio olim inclaruit. De ea plura Strabo Lib. XII.

STOBENSIS in Macedonia iuris Italici colonia, *l. 8. §. 8. de cens.* Oppidum Stobi inter Axium et Chiodorum flumina sub radicibus iugorum Boraniorum situm, vetustissimum fuit teste Liuio Lib. XXXIX. cap. LIV. Id iam a Vespasiano fuisse ciuitate donatum ex numo et Plin. Lib. IV. cap. X. probat Ez. Spanhem. Diss. de num. prou. p. 767. Et tamen eos postea ius coloniae Italicae iuri ciuitatis praetulisse intelligimus ex *d. l. 8.* id quod plures ciuitates fecisse, vel exemplum Vticae et Italicae docet apud Gell. Lib. XVI. cap. XIII.

SVRRENTVM Piceni oppidum ad promontorium Mineruae, vini generosi feracissimum. Vnde vinum Surrentinum, et colles

 Surren-

Sutrentinae apud Columell. Lib. III. cap. II. et *l. 16. D. de trit. vin. ol. leg.* Conf. de hoc oppido Plin. Hist. Nat. Lib. III. cap. V.

SVTRINI fundi meminit *l. 35. D. de seru. rust. praed.* Oppidum est Hetruriae maritimum inter Offae fluminis fontes et Ciminium lacum situm, de quo Strabo Lib. V. Sil. Ital. Lib. VIII. v. 492.

Sabatia quique
Stagna tenent, Ciminumque lacum, qui Sutria tecta
Haut procul.

SYRIA prouincia amplissima inter mare Phoenicium, Ciliciam, Euphraten, Arabiam, interiecta in Palaestinam, Phoenicen, Antiochenen, Comagenen et Caelen; aliquando in superiorem et inferiorem diuidebatur. De Syriae Praesidibus accuratissime actum a Norisio in Cenot. Pisan. Diss. II. cap. XVI. p. 269. sequ. Libera rep. ei praeerant PROCOS. ab Augusti temporibus LEGATI PRO. PRAET. PROV. SYRIAE, quorum id erat singulare priuilegium, vt possent multis prouinciis interdicere, *l. 7. §. 17. de interd. et releg.* quamuis relegare non possent quae sub se non esset, veluti in Macedoniam. *d. l. 7. §. 6.* Prouinciae huius saepe fit mentio in Pandectis veluti in *l. 78. pr. D. de her. instit. l. 101. de leg. 3. l. 5. de manum. vind. l. 122. §. 1. de verb. obl. l. 1. et l. 8. de cens.* Sed notatu in primis dignum, quod in Syriis a quatuordecim annis masculi, a duodecim feminae vsque ad sexagesimum [quintum] annum tributo capitis obligarentur. *l. 3. pr. de cens.* Praeterea et centesimas soluebant, teste Appiano in Syriacis. Immunes tamen erant coloniae iuris Italici, Tyrus, Berytus, Laodicea, Emisa, Sebaste, Antiochia, Palmyra. *l. 1. pr. §. 1. 3. 4. 5. l. 8. §. 3. 4. 5. 6. de cens.* Caesarienses et Capitolienses non erant iuris Italici, sed immunes tamen a tributo capitis et soli. *l. 1. §. 6. l. 8. §. 7. eod.* Ptolemais nihil praeter nomen coloniae habebat. *l. 1. §. 3. eod.*

SYRIA COELE vide supra COELE SYRIA.

SYRIA PHOENICE, Syriae pars angustior quidem, sed

sed altissima ac opulentissima. Eam antiquiores Geographi ab Eleuthero flumine in Aegyptum vsque extendebant Strab. Lib. XVI. p. 520. postea angustioribus terminis circumscripta, tractum inter Eleutherum et Chersaeum fluuios complectebatur. In ea Syriae parte splendidissimae erant coloniae et ciuitates Tyriorum, Emesena, Laodicea, Berytus, de quibus suis locis, ex *l. 1. et l. 8. de cens.*

T.

THESSALIA Graeciae regio inter Macedoniam et Hellada proprie dictam. In ea ciuitates celeberrimae, Hypata, Sostenes, Cypera, Gomphi, Phestus, Tricca, Aetinium, Pythaeum, Atrax, Iolcus, Hermenium, Castanea, Meliboea, Methone, Phthia, Thebae Thessalicae, Echinus, Larissa, Demetrias, Pegasae. Pleraeque ex his ciuitatibus, si non omnes, in σύστημα coaluerant, communibus sacris, ludis, et consiliis vsae. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν rescripsisse dicuntur Hadrianus et Antoninus Pius Imperatores *l. 37. D. de iudic.* et *l. 45. §. 1. D. ad L. Iul. de vi publ.*

THRACES a septentrione Aemum montem, ab oriente Pontum et Propontidem, a meridie Aegeum mare, ab occidente Strymona fluuium fines agri sui habebant. Gens olim fera et saeua, postea paullatim ad meliorem cultum traducta. Vnde plures ibi vrbes et coloniae celeberrimae, et in his Byzantium, paullo post altera Roma et orientis caput futura. Vrbes Thraciae itidem in systema coaluerant. Vnde τῷ κοινῷ τῶν Θρᾳκῶν rescripsisse dicitur Antoninus Pius *l. 1. §. 1. D. adpellat.*

TIBERIS, fluuius Latii ex Apennino fusus vrbe Roma quam alluit, illustris, ex Hetruria decurrentem Clanim, ex Latio Narem atque Anienem in alueum suum receptos in mare inferum defert. Pars quaedam cis, pars vltra Tiberim sita. Vnde *quinque viri cis Tiberim et vltra* Tiberim, *l. 2. §. 33. de O. I.* de quibus suo loco; et *tabernae trans Tiberim, l. 5. §. 16. de tribut. act.* Tiberim aliquando se infudisse in vrbem, et stragem maximam edidisse,

disse, ex *l. 9. §. 1. de damn. inf.* Obiter Tiberis mentio fit in *l. 23. D. praescr. verb. l. 17. §. 6. de aedil. edict. l. 6. de nupt.*

TIBVR Latii oppidum ad Anienem fluuium, antiquitate et amoenitate celeberrimum. Balneum ibi Iulianum celebratum, quod vt gratis praeberetur ciuibus, legato nescio cuius effectum est. *l. 35. §. 3. de legat. 3.*

TRAIANOPOLIS, Ciliciae colonia iuris Italici, a conditore Traiano Imp. cognominata. *l. 1. §. 11. de cens.*

TROAS, Asiae regio ad Hellespontum, in qua Ilium. Ibidem et vrbs Troas, ab Alexandro Alexandria Troas dicta inter Colonas et Lectum, haut procul ab Hellesponto. Eam iuris Italici fuisse, ex *l. 7. et l. 8. §. 9. de cens.* discimus.

TROIA illa celeberrima Asiae vel Phrygiae minoris ciuitas, ab Achiuis capta et funditus excisa. Eius πανωλεθρίας meminit *l. 123. D. de V. S.* Refloruit postea in Ilio, de quo supra. Iam seges est, vbi Troia fuit.

TVSCIA quae et Hetruria ampla et diues inter Galliam cispadanam, montem Apenninum, Tiberim, et mare inferum prouincia, duodecim vrbibus totidemque principatibus inter se constitutis clara. Eius mentio fit in *l. 41. §. 2. de legat. 3.*

TVSCVLVM proximum Romae Latii municipium, mature ciuitate donatum, et multis Romanorum palatiis praediisque superbum. Reip. Tusculanae mentio fit *l. 38. §. 5. D. de legat. 3.* Fundorum Tusculanorum *l. 50. de vsufr. l. 77. de legat. 2. l. 82. §. 1. de leg. 2. l. 39. §. 2. de aur. arg. mund. l. 17. pr. de cond. et dem. l. 74. l. 75. de V. O.*

TYRVS Phoeniciae metropolis, potentia olim et opibus celeberrima, adeo vt per totum orbem classes dimitteret, variasque in Asia, Graecia, Africa, Sicilia, Hispania colonias conderet. Ab Alexan-

Alexandro M. laborioſa obſidione expugnata et funditus exciſa, ſtatim renata eſt, quod Sidonii in claſſe Alexandri militantes 15000 Tyriorum in vrbis direptione furtim ſubduxerant, ac plures ante vrbis obſeſſionem Carthaginem fugerant, quibus patrios Lares repetentibus Tyrus tam breui priſtinas vires recuperauit, vt anno a memorata clade XVIII. Antigono, Aſiae regi potentiſſimo XV. menſibus reſiſteret. Noriſ. Epoch. Syro-Maced. Diſſ. IV. p. 381. ſequ. Ex eo tempore Tyrus Seleuco et mox Aegypti regibus paruit, donec Antiochus M. eam A. V. C. DXXXVI. proditione recuperaret. Polyb. Lib. V. Ab Alexandro II. Syriae Rege *αὐτονομίᾳ* donata eſt anno V. C. DCXXVIII. Strabo Lib. XVI. p. 521. quam libertatem illi ſeruauit Antonius Triumuir. Ioſeph. Ant. Iud. Lib. XV. cap. IV. Vnde apud Gruterum p. MCV. mentio fit ΤΥΡΙΩΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΦΟΙΝΕΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΝΑΟΥΑΡΧΙΔΟΣ. Ceterum patria fuit Vlpiani, qui eam *ſplendidiſſimam iuris Italici in Syria Phoenice Tyriorum coloniam, nobilem regionibus, ſerie ſaeculorum antiquiſſimam, armipotentem, foederis, quod cum Romanis percuſſerit, tenaciſſimam* adpellat, obſeruatque, *eamdem a Seuero ob egregiam in rempublicam, imperiumque Romanum inſignem fidem iure Italico donatam. l. 1. pr. de cenſ.* Aſt Caius id a Seuero et Antonino factum eſſe tradit. *l. 8. §. 4. eod.*

V.

VALENTIA, vrbs Hiſpaniae Tarraconenſis maritima ad Turiam fluuium, quae antiquum nomen etiamnum retinet. Eam iuris Italici fuiſſe docet *l. 8. pr. de cenſ.*

VIENNA vrbs Allobrogum ad Rhodanum, Galliae Narbonenſis metropolis, hodie *Vienne.* Eam ſolum per Galliam Narbonenſem iuris Italici fuiſſe obſeruat Caius *l. 8. §. 1. de cenſ.* quum Gallia Lugdunenſis vniuerſa eo iure frueretur. COLONIA VIENNENSIVM ORNATISSIMA VALENTISSIMAQVE dicitur in marmore apud Grut. p. DII.

VMBRIA ab Auſtro Narem amnem, ab occaſu Tiberim, et

et trans Apenninum Bedesin, a septentrione mare Hadriaticum, ab ortu Aesim fluuium et Naris fontes terminos habuit. Vrbes clarae Rauenna, de qua supra, Ariminum, Pisaurum, Fanum Fortunae, Sena Gallica, Cessina, Sassina, Vrbinum, Sentinum, Aesin, Camerinum, quae vetera nomina paullisper inflexa etiamnum retinent. Mentio eius fit in *l. 41. §. 2. de legat. 3.*

VTICA vrbs Africae maritima ad Bagrudae fluuii ostia sita, Catonis fato celebris. Quum antea αὐτονόμος esset, ius coloniae petiit ab Hadriano. Gell. *Lib. XVI. cap. XIII.* Sed istud demum obtinuit cum iure Italico a Seuero et Antonino Augustis. *l. 8. §. 11. de cens.*

Z.

ZARMIZEGETHVSA, colonia iuris Italici Dacica a Traiano deducta, *l. 1. de cens.* Ea postea dicta Vlpia Traiana, eodemque loco sita est, vbi hodie Varhel ruina. Plura et egregia de ea habet Reinesl. Var. Lib. III. cap. XVI. p. 606. sequ.

ZERNENSIVM, colonia iuris Italici, itidem in Dacia fuit, eundemque conditorem Traianum habuit. De ea quoque plura Reinesl. Var. Lib. III. cap. XVI. p. 606. sq.

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

OPVSCVLOR. POSTVMOR.

TOM. V.

VITAM ET RES GESTAS LVDOVICI GERMANICI IMP.

VNA CVM DIPLOMATARIO

COMPREHENDENS.

HISTORIA ET RES GESTAE LVDOVICI GERMANICI.

LIBER I.
DE LVDOVICI NOMINE, NATALIBVS, EDVCATIONE, CONIVGIO, LIBERIS.

CAP. I.
DE LVDOVICI NOMINE, COGNOMINIBVS ET TITVLIS.

I.

LVDOVICI Germanici, maximi potentissimique post hominum memoriam principis vitam et res gestas scribere adgredior: opus et euentuum magnitudine, et bonis prauisque exemplis tam varium, vt inde sibi quisque, suaeque reipublicae, quod imitetur, foedumque inceptu ac exitu, quod vitet, capere posse videatur. a) Neque est, quod verear, ne in illustranda perpoliendaque hac historiae parte occupatus, actum agere cuiquam videar. Si enim a viro perelegantis ingenii, IO. HENR. BOECLERO b) discesseris, vix quisquam adhuc repertus est, qui tanti viri memoriae consuluerit. Veterum autem tanta hic fuit incuria, vt, quum DAGOBERTI, SIGIBERTI, PIPPINI, CAROLI MAGNI et LVDOVICI PII res gestas permulti certatim memoriae prodiderint, c) soli fere LVDOVICO nostro defuere decora ingenia, quae

a) Liu. I. praef.
b) Differt. hist. pol.
c) DAGOBERTI gesta a S. Dionysii monacho scripta edidit Du Chesne *Script. rer. Francic. Tomo I. p. 572.* Apud eumdem *eo-*

quae illi eamdem operam nauarent. Si quod vero olim eius generis monimentum exſtitit, d) illud cum aliis multis in triſti illo bonorum librorum naufragio periiſſe animaduertimus. Plures equidem exſtant eorum temporum annales, quibus etiam, quod a LVDOVICO geſtum eſt, memoriae proditum: ſed praeterquam quod diſperſa minus ad memoriam valent, tam contraria fuerunt ſcriptorum, qui tum floruerunt, ſtudia, vt alii in CAROLI CALVI partem proniores pleraſque LVDOVICI actiones ſuo praeiudicio damnent, alii, noſtro paullo aequiores, tanto acrius in CAROLVM, tamquam gentis ſuae dedecus, inuehantur. e) Inter quae tam contraria iudicia

dem Tomo I. p. 591. exſtat vita SIGEBERTI III. Regis, et *p. 594.* vita PIPPINI, Maioris Domus Auſtriae. CAROLI M. vitam plures ſcripſerunt: vnus, qui illam ex Annalibus plebeiis, a Reginone quoque viſis compoſuit, apud eumdem *Tomo II. p. 50.* alter Monachus Egoliſmenſis *ibidem p. 68.* et apud PETR. PITHOEVM inter *Scriptores XII. Hiſt. Franc. p. 230.* tertius S. Galli Monachus apud Caniſium *Lect. antiqu. Tomo I. p. 358.* et Du Cheſne *Tomo II. p. 107.* quartus Eginardus, cuius vitam poſt alios ſplendide edidit notisque doctiſſimis illuſtrauit Io. Hermannus Schminckius Traiecti ad Rhen. 1711. quintus Poëta Saxo, cuius annales a Reinero Reineccio primum editos et ſaepius recuſos cum vetere codice MSC. contulit et *Tomo I. Script. rer. Brunſu. p. 120.* inſeruit Leibnitius. Non pauciores ſunt, qui LVDOVICI PII vitam ſcripſerunt. Exſtat enim vita eius ab anonymo, ſed coaeuo, quem aſtronomum vulgo adpellitant, ſcripta. Exſtat Ermoldi Nigelli *Carmen de Rebus a Ludouico Pio geſtis* ex codice MSC. Vindebonenſi editum a Lud. Ant. Muratorio *Script. rer. Italic. Tomo II. Part. II.* et Menckenio *Script. rer. Germ et Sax. Tomo I. p. 866.* Exſtant Thegani *geſta Ludouici Pii* itidem a Pithoeo inter *XII Scriptores Hiſt. Franc. p. 291. ſequ.* relata, et denique Theodulfi, Epiſcopi Aurelianenſis *verſus de Ludouico Pio* apud Du Cheſne *Tomo II. p. 326.*

d) Vitam eius ſe ſcripturum promittit Monach. S. Galli de vita Caroli M. Lib. II. cap. IX. edit. Hahnii.

e) Exemplo eſſe poſſunt ANNALES FVLDENSES, quorum auctor, quum

dicia id, quod verum est, reperire, quemadmodum difficillimum, ita nobis, qui amoris odiique caussas procul habemus, maxime curae fuit. Ceterum suscepti laboris hunc praecipue fructum iucunda animi praesensione praecepimus, quod eum illis, qui de genuinis regni Germanici ipsiusque iuris publici originibus sunt solliciti, non parum vtilitatis adlaturum, auguramur. Quod quidem an consequuti simus, alii viderint. Nos, ne verbosior sit praefatio, statim ad rem ipsam accingimur, primo hoc libro quaedam, quae ad ipsam LVDOVICI Germanici personam, nomen, cognomina, natales, educationem, indolem, corporisque ac animi dotes, postremo ad eius familiam, coniugium, liberosque pertinent, praemissuri.

II. Nomen LVDOVICI noster commune cum LVDOVICO PIO, patre, habuit, ob eamque caussam a THEGANO f) aliisque eorum temporum scriptoribus plerumque *filius Ludouici Pii* AEQVIVOCVS, nec non *ei cognominis*, g) adpellatur. Id nomen, incertis adhuc, et parum excultis orthographiae regulis, non vno modo a veteribus litteris expressum, reperio. Nam in annalibus modo LVDOVICVS, modo

quum Fuldae, in Ludouici regno, scripserit *ad ann. DCCCLXXV.* CAROLVM CALVVM *Galliae tyrannum*, et hominem *lepore timidiorem; ad annum DCCCLXXVI. stultum*, et *nouellum Sennacherib* vocare non dubitat. At eumdem animi morbum passim prodit auctor ANNALIVM BERTINIANORVM, a Duchesnio *Tomo III. Script. rer. Franc. p. 150. sequ.* editorum, qui, quamquam paullo modestior, odium tamen in LVDOVICVM nostrum eiusque filios dissimulare non potuit. Illi saltim plus iusto indulsit, dum de LVDOVICO, Ludouici nostri filio, magnanimo profecto ac fortissimo principe, *ad annum DCCCLXXXII.* scribere ausus est: *Ibi nunciatum est Carolo, quia sobrinus suus, Ludouicus, Ludouici Germanici Regis filius*, INVTILITER SIBI ET ECCLESIAE AC REGNO VIVENS, *morti succubuit.* Quae sane non sunt historici, alieni a partium studio, sed Ludouico, eiusque posteris, infensissimi.

f) De gest. Ludouici Pii Cap. XXXIX.

g) Monach. Sangallens. Vit. Caroli M. Lib. II. Cap. VIII. p. 579.

modo LVDEWICVS, modo LVDOICVS vel LODOICVS; in diplomatibus saepius HLVDEWICVS, HLVDOWICVS, hLVDEWICVS, quin et CHLODEWICVS h) aliquando vocatur. Asperior enim erat Francorum non minus, quam Alamannorum, pronunciatio, vt non modo vocales, i) sed et consonantes L. N. R, k) ex infimo gutture protruderent, ac proinde vocabulis, ab aliqua harum litterarum incipientibus praefigerent H, siue simplex, siue duplex, vel ipsum asperrimum CH. Quemadmodum ergo inter Alamannorum nomina, quorum indices bene longos ex vetustis membranis MELCHIOR GOLDASTVS l) eruit, occurrunt HLOTHARI, HRANFRID, HRVADBERT, HRVADGAER, HRVADIGART, HRVADOLT et similia: ita et frequentissimum fuit

h). Infra diplomate I. in subscript.

i) Hinc *Hebebardus* scribebant pro *Eberardus*: Infra Dipl. XX. XXI. LV. *Hemma* pro *Emma*: *Dipl. III. Hadebertus* pro *Adelbertus*: *Dipl. XII. XIV. XV.* Similia sunt *habent* pro *abent*, vespera, apud Notkerum *Psalm LIV, 18. hubil* pro *übel*, malum, *here* pro *ere*, honor, in gloss. Keron. Immo iam olim vetustissimos Germanos pro *erde* terra dixisse HERDAM vel HERTHVM patet non modo ex Tatiani *Harmon. Cap. LXXV, 41.* verum etiam ex ipso Tacito *de mor. Germ. Cap. XL.* Atque inde illustrari potest locus insignis Auctoris astronomi in vita Ludouici apud Pithoeum *in Script. XII. Hist. Franc. p. 426.* Refert ibi, Ludouicum Pium, morti proximum, *conuersa facie in sinistram partem indignando quodammodo, virtute, quanta potuerit, dixisse bis:* HVZ, HVZ, *quod significet* FORAS, FORAS: *indeque patuisse, quia malignum spiritum viderit.* Illud vero HVZ non aliud est, quam Germanicum AVS, vel VS, pro quo nos hodie dicimus HERAVS vel HINAVS, et quod apud Keronem scribi VZZE vel VZZANA, obseruat Schilter. *Thesaur. Antiqu. Teut. Tom. III. p. 822.*

k) Litterae L adspirationem saepissime praefigebant scribentes HLAVFFAT pro *lauffet*: HLID pro *lith*: HLVT pro *lut* vel *lauth*. Aliquando H est ante litteram N. veluti quando HNEIGEN scribunt pro *neigen*. Nec minus litteram caninam more Graecorum adspirant, scribentes HREIN pro *rein*: HRVFFEN pro *ruffen*. Vid. Schilter. *Glossar. his vocibus.*

l) Rer. Alamann. Tomo II. p. 100. sequ. et p. 124. sequ.

fuit nomen HLVDOWICVS ſeu CHLODOWICVS, m) non a Francis demum inuentum, ſed iam antiquiſſimis temporibus Gallis Germaniſque familiariſſimum, ac proinde dignum, cuius veram notionem paullo accuratius inueſtigemus.

III. Nimirum IVLIVS CAESAR n) aliquoties meminit LITAVICI cuiusdam, nobilis adoleſcentis, et Aeduorum iuuentutis principis, quem IVLIVS CELSVS o) LITAVICTVM; Graecus CAESARIS interpres ΛΙΤΑΒΙΚΟΝ adpellitat. Id vero ipſum LVDOVICI nomen eſſe, recte obſeruauit IO. ISAACVS PONTANVS. p) Quamuis ergo, id nomen vere Celticum, vel Germanicum eſſe, certiſſimum videatur, tanta tamen primaeuae iſtius linguae paullatim facta eſt mutatio, vt Celtici iſtius vocabuli originem hodie non niſi diuinando adſequamur. Inquiſiuit in eius originem ERMOLDVS NIGELLVS, q) ſed ita, vt ſe poëtam eſſe meminerit, ſibique quidlibet audendi fingendique aequam

m) Non ergo diuerſa, ſed eadem, ſunt LVDOVICI, CHLODOVAEI et HLVDEWINI nomina. Nam apud Caſſiodor. *Var. II, 41. et III, 4.* Theodericus, Gothorum Rex Chlodouaeum Francorum Regem vocat LVDOVICVM, vti in quibusdam Codicibus legit Guill. Fernerius *in Notis p. 249.* et magnum illum regem S. Remigius in Teſtamento apud Chifflet. *de ampulla Remenſi Cap. III. p. 9.* et Hermannus Contract. *ad ann. CCCCLXXX. et ſequ.* vix alio, quam LVDOVICI, nomine inſigniunt. Quin ipſe Ludouicus Pius ſe Chlodoueo cognominem eſſe profitetur apud Flodoard. *Hiſt. Rem. Lib. II.* Nec a LVDOVICI vel CHLODOVAEI vocabulo differt nomen CHLODIO, vel vt Sidonius Apollinar. in *Paneg. Maiorian. Aug. v. 210.* ſcribit, CLOIO. Quemadmodum enim apud Goldaſt. *Rer. Alam. Tomo II. p. 96. ſequ.* ALLO eſt adbreuiatum ex *Aluuich*, ALTO ex *Altirich*, BERTO ex *Bertrich*, EBO ex *Eberuuic*, GEILO vel KEILO ex Geiluuich vel Keiluuich, HATTO ex *Haduuic*: ita et CHLODIO ex *Chlodouaeus*. Immo ex adbreuiato illo CLOIO nata eſſe hodierna nomina *Clouis* et *Louis*, ſuſpicatur Io. Iſaac. Pontanus *Orig. Franc. Lib. III. Cap. VII. p. 242.*

n) De bello Gall. VII, 37. ſequ.

o) Vit. Caeſar. Lib. III. p. 109. edit. Graeuii.

p) Orig. Francor. Lib. III. Cap. VII. p. 243.

q) De geſtis Ludouici Pii Lib. I. v. 45.

aequam semper potestatem esse debere existimarit. En enim hominis vigilantis somnia:

Nam HLVDOVICVS *enim* LVDI *de nomine dictus,*
LVDERE *subiectos pacificando monet.*
Seu quis Franciscam mauult resonare loquelam:
Nominis vt possit noscere notitiam:
Nempe sonat HLVDO *praeclarum:* WICH *quoque Mars est,*
Vnde suum nomen composuisse patet.

Sed prior etymologia lusus ingenii est. Ludit enim NIGELLVS, dum a *ludo* arcessit nomen Germanicum, quum a nominum Latinorum vsu Franci quam maxime abhorruerint. Posterior, vtut paullo verisimilior, non magis tamen priore vera videtur. Neque enim HLVDO Francis erat *praeclarum*, sed HLVDER vel HLVTER, r) idem, quod nostrum *lauter*. Inde vero non LVDOWICI, sed LVTERVICI nomen nasceretur. s) Sed ERMOLDVS, vt Ludouicum suum pace bello-

r) Pluribus id exemplis demonstrauit Schilter in *Glossar. Teut. p. 461. et 556.* Inde est nomen HLOTARIVS, quamuis sint, qui illud a LIVTI, *leute*, *homines*, et HERR, *dominus* deriuare malint. Vid. Diecmann. *Specim. Glossar. Latino-Theot. p. 38. sequ.* Vtcumque se res habeat: est et hoc nomen vere Celticum et iam olim Gallis familiare. Nam apud Liuium *Lib XXXVIII. Cap. XVI.* inter principes Gallorum in Asiam migrantium est quidam LVTARIVS. Alium in ipsa Gallia deprehendimus temporibus IVLII CAESARIS, apud quem *Lib. VII. de bello Gall. Cap. V.* memoratur LVTERICVS Cadurcus, Hirtio *Lib. VIII. Cap. XXXII, et XXXIV.* LVTERIVS, Iulio Celso *Vit. Caes. p. 96.* LVTHERIVS, Liuio denique LVTARIVS, in quibus omnibus vocabulis *Lotharii* nomen nemo non deprehendit.

s) Attamen hanc ERMOLDI etymologiam iuuari quodammodo posse fatemur, si pro *hludo* substituamus LIOTH, quod *lucem* significat. Otfrid. *in Euangel. Lib. I. Cap. XV. v. 38.*

LIOTH *thaz thar scinit,*
Inti allauuorolt rinit.
Lux, quae lucet, et omnem mundum illuminat.

Et

belloque magnum esse ostenderet, id ipso nomine innui lectori persuasit, vsus argumento notationis, malo poëta, quam bono historico, digniore. Sunt, quibus id nomen a vetere HLOT *propago* et WICH, *ciuitas* compositum videtur, t) vt LVDOVICVS idem sit, ac *palmes ciuitatis vel reipublicae.* Nobis, quibus in etymologiis omni acumine potior est simplicitas, nomen istud ex LIVTI vel LEODE, quod *homines*, et VVIC, quod *castellum* denotat, conflatum videtur, vt adeo idem sit, ac *castellum* vel *perfugium hominum.* u) Maiores enim nostros magnopere delectatos fuisse nominibus, quae locum aliquem munitum, tutissimumque refugium significant, exemplis quam plurimis mihi compertum est: x) et nomina vtriusque sexus,

Et *Lib. II. Cap. II. v. 21.*

Ni uuas er thaz LIOTH, *ih sagen thir ein,*
Thaz thar then liutin inscein.

Non erat iste ita lux, (vt semel dicam) vt populis illucesceret. Sic vero LIOHTEWIC non male dici posset *bello praeclarus.* Io. Georg. Eccard. *Hist. stud. etymolog. p. 38.*

t) Schilter. Thesaur. antiqu. Teuton. Tomo III. p. 461.

u) Diecmann. Specim. glossar. Lat. Theot. p. 38. et Tilius apud Ang. de Nuce not. ad Chron. Cassin. p. 116.

x) Terminationes nominum propriorum, tum masculinorum tum femininorum, frequentissimae sunt BVRG, *castellum*, STEIN, *petra*, WART, *specula*, DVRVN, *turris*, STET, *vrbs*, LVOG, *specus*, BERG, *mons*, quae omnia tuti perfugii notionem inuoluere videntur. Hinc a BVRG est *Walpurg*, a STEIN *Insteen*, *Ruastein*, a WART *Antuuart*, *Burcuuart*, *Egiluuart*, *Gaganuuart*, *Hadauuart*, *Heriuuart*, *Marchuuart*, *Paldeuuart*, *Pernuuart*, *Richuuart*, *Roaduuart*, *Snewart*. A DVRVN *Cundurun*, *Halbduring*, *Helidor*: a STET *Liestet*: a LVOG, LVCH, LAVCH, LOH vel LVC *Cadaloh*, *Dheotaloh*, *Eburloh*, *Folchcloh*, *Fridaloch*, *Herolog*, *Helemlog*, *Keiloh*, *Lantaloch*, *Otoloh*, *Ratloh*, *Reginloch*, *Ruadloh*, *Theotoloh*, *Theutoloch*, *Thietloh*, *Wolkelohe*. Denique a BERG, BIRG vel BRIG *Amalperg*, *Elidpirch*, *Madalbirg*, *Sigibrich*, *Ysanbirc* et cetera, quae omnia ex solo Goldasto *Rer. Alam. Tomo II. p. 120. sequ.* excerpsimus.

sexus, desinentia in WIC vel VVICH, hac posita significatione quam commodissime possunt explicari. y) Nec potuissent profecto parentes liberos, maxime reipublicae destinatos, concinniore nomine admonere officii, z) quam dum eos LVDOVICOS, id est, perfugium hominum, et quemdam veluti miserorum portum esse oportere docuerunt.

IIII.

y) Erat haec terminatio nominibus virorum mulierumque communis. Masculina nomina sunt *Adauuich*, *Aleuuic*, *Eberuuic*, *Ediluuic*, *Erluuic*, *Fridouuic*, *Hartuuic*, *Hiltiuuic*, *Perenuuic*, *Reduuic*, *Rodouuic*, *Seluuich*, *Thienuuib*: feminina *Adaluuic*, *Alekeruuich*, *Engiluuic*, *Folcuuic*, *Immuuich*: communia masculis feminisque *Geiluuich*, *Heiluuich*, *Keiluuich*, *Hatuuig*, *Hirminuuich*, *Keruuic*, *Otuuic*, *Reginuuich vel Raganuuich*, *Rantuuic*, *Ruaduuig*, *Sogeuuich*, *Thiotuuic*. Quemadmodum ergo ALEWIC est *refugium omnium*, FOLCWIC et THIOTWIC *refugium populi*, GEILWICH, HEILWICH et KEILWICH *refugium excelsum*, OTWIC *refugium praestantissimum*, ADALWIC vel EDILWIC *ciuitas nobilium*, ENGILWIC *ciuitas angelorum*, FRIDOWIC *ciuitas pacis*: ita LVDOWIC a *liuti* vel *Leode* et *wic* vel *wich* commodissime exprimit *refugium hominum*.

z) Erant Francorum nomina σημαντικὰ, et maximam partem ita composita, vt illis insigniti officii sui admonerentur. Quod vt denuo exemplis paucis, iisque perspicuis, et ab hodierna dialecto parum discrepantibus, demonstrem, filias nomine ADALVVIB vel ADALWIF admonebant, vt dignos nobili matrona mores ostenderent: nomine ADALTRVD, vt pro eo, ac nobilem deceat, fidem seruarent: nominibus ENGILVVIB, ENGILHILT, ENGILMVT, ENGILMVND, vt gratia, venustate, morum orisque suauitate angelis similes esse studerent: nominibus FRIDILIVBA et FRITVVIF, vt pacis inprimis domesticae essent amantes. Quin vt et patriae caritatis admonerent liberos, quibusdam imposuerunt nomina, ab ipsa patria desumta, qualia sunt FRANCO, vel FRANCHO, FRIESO, SAXO, SVVAN vel SVAB, SVVABINC, SVVABIZHO, SVVABOLT, SVABIN, SVABAHOLT, SVVIDKER, SVVIDIRICH, SVVIDPVRC, SVVIZA. Denique quid aliud voluit nomen VVIRTIN feminae impositum, quam vt se matremfamilias esse debere, identidem cogitaret?

IIII. Quum vero LVDOVICVS noster alter esset ex Carolidarum familia, qui id nomen ferebat: fieri sane non poterat, quin varia inuenirentur cognomina, quibus a patre eiusdem nominis discerneretur. OTFRIDVS a) eum ideo *alterum*, vel, vti olim Romani alia occasione loquebantur, *iterum Ludouicum* vocat, verbis:

Sô ist der selbo edelin,
Ther heizit AVVR LVDOVVIC.

Sic est ille ipse nobilis,
Qui vocatur ITERVM LVDOVICVS.

Ex eadem ratione auctor chartae Alamannicae apud GOLDASTVM b) ei IVNIORIS cognomen tribuit, quamquam id postea filio illius magis conuenire visum sit. Reliqui scriptores plerique, cum veteres, tum recentiores, eum GERMANICVM, vel GERMANORVM REGEM, c) quasi amplissimi istius regni conditorem, adpellitant: quamuis tum Germania frequentius FRANCIAE ORIENTALIS nomine veniret, eoque non modo ipsum LVDOVICVM nostrum in diplomatum subscriptionibus, verum etiam OTFRIDVM in epistola nuncupatoria vsum esse animaduertamus. Hic sane Germanorum Ennius et epistolae illi praemittit elogium: LVDOVICO ORIENTALIVM REGNORVM REGI SIT SALVS AETERNA, idque in ipsa dedicatione duplici acrosticho exprimit, et postea diserte ait: d)

Er OSTARRICHI *rihtit al,*
So Franckono Kuning scal.

Is ORIENTALE REGNVM *regit omne,*
Prout Francorum regem decet.

Vbi OSTARRICHII esse prouincias, quae cis Rhenum in Francorum ditione erant, quaeque iam sub Merouingis corrupto vocabuli sono AVSTRIAE

a) Praefat. euangel. v. 35.
b) Rer. Alamann. Tomo II. p. 47. Add. Tradit. Werthin. apud Leibnit. Tom. I. Script. rer. Brunsuic. p. 118.
c) Annal. Bertiniani ad ann. 845. et sequ. 853. 862. et passim.
d) Praefat. ad Ludou. v. 3.

AVSTRIAE vel AVSTRASIAE nomine veniebant, e) palam est. At ipse LVDOVICVS initio diplomatum suorum nullo vtitur titulo διακριτικῷ, sed simpliciter se LVDOVICVM *diuina fauente gratia Regem*, more istius saeculi, adpellitat, praeterquam quod, superstite patre, *Regis Boiariorum* titulum praetulisse, f) eodemque fatis functo annos, quibus huic vel illi regno praeesse coeperit, in fine chartarum numerasse aliquando legitur. g)

V. Acrius

e) Nec tamen ideo ego Ludouici regnum iisdem, quibus olim sub Merouingis Austrasia, terminis contineri statuo. Theodericus enim, qui primus Austrasiam rexit, cis Rhenum Boioariis et Alamannis, a patre perdomitis praefuit, quibus ipse regnum Thuringicum adiecit: noster simul Saxoniae, Frisiae, et prouinciis, quas Slaui occupauerant, imperauit. Contra noster trans Rhenum initio praeter Moguntiam, Wormatiam et Spiram nihil habuit: quum ibi Theodericus longe lateque regnaret, ipsamque regni sedem Metis constituisset. Fredegar. *Hist. Franc. epitom. Cap. XXX.* Sed qualitercumque prouinciae Francorum diuiderentur, semper pars orientalis Austrasiae nomine venisse videtur. Schurzfleisch. *Dissert. de regno Austras. Cap. I.*

f) Infra Diplom. 40. 41. 43. 61. 62. 63.

g) Ludouicus noster non vni. sed pluribus regnis dominari sibi videbatur, ac proinde non regni, sed *Regnorum orientalium Rex* salutatur ab OTFRIDO, *Rex* quippe *totius Germaniae, Rhetiarumque et antiquae Franciae, nec non Saxoniae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum atque omnium septemtrionalium nationum*, vti loquitur Monachus Sangallensis *in vita Caroli M. Lib. II. Cap. IX.* Hinc in chartis suis modo annos regni sui in *Boioaria*, vti infra *dipl. LVII.* modo in *Alamannia*, vti *dipl. XXXIII. et sequ.* modo in *Alsatia* vel Lotharingia, quam cum Carolo fratre creuerat, vti *Dipl. I.* solet numerare. *Germaniae Regis* titulo illum vmquam vsum esse, non obseruaui, praeterquam quod in *Formulis Alsaticis num. VI. p. 57.* edit. Eccardi legimus. *HL. Rex Germaniae.* Sed quum ea magis formula diplomatis, quam verum diploma videatur, neque alibi exstet vllum, in quo hic titulus occurrat: inde sane publicum huius elogii vsum fuisse, nemo temere collegerit.

V. Acrius inter se contendere video eruditos, an IMPERATORIS AVGVSTI vel CAESARIS titulum vel ipse sibi tribuerit LVDOVICVS noster, vel ab aliis sibi passus sit attribui? Eam enim quaestionem inter viros doctos, qui famosum istud parthenonis Lindauiensis diploma vel vindicare a νοθεύσεως suspicione, vel argumentis luculentissimis damnatum proscribere conati sunt, quam diutissime agitatam esse nouimus. Enimuero vti hanc litem nostram iam non facimus: ita, quae ipsa eorum temporum monimenta nobis sufficiunt argumenta, paucis hic delibare iuuat. Primum itaque certum omnino exploratumque est, LVDOVICVM nostrum fratri natu maximo, Lothario, quantumuis sibi parum aequo, Augustam tamen dignitatem, quam pater cum eo pridem communicauerat, h) numquam dubiam reddidisse. Neque enim de imperio Romano vlla inter fratres contentio fuit, i) sed de regno Francorum, quod fratres natu minores cum Lothario aequa lance diuisum volebant, Lothario eminentis istius dignitatis obtentu totam sibi hereditatem paternam, ipsumque in fratres imperium, proterue vindicante. Sane quum iam atrocissimum et plus quam ciuile bellum inter fratres exarsisset, quumque iam in procinctu essent infestae acies, nec LVDOVICVS noster, nec CAROLVS eam fratri tulerunt conditionem, vt se

h) Annal. Bertin. Fuldens. Moissiacens. ad ann. 817.

i) Ait quidem Theganus *de gest. Ludouici Pii Cap. XXI. p. 306. Supradictus vero Imperator denominauit filium suum Lotharium, vt post obitum suum omnia regna, quae ei tradidit Deus per manus patris sui, susciperet, atque haberet* NOMEN *et* IMPERIVM *patris: et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Sed facile patet, non Augustam dignitatem fratrum animos exacerbasse, sed praeceps patris iudicium, *vt Lotharius post obitum suum omnia eius regna susciperet.* Ipse etiam Lotharius, mortuo patre, et imminente sibi a fratribus bello, tamquam certum posuit, non esse de Augusta dignitate controuersiam, ac potius eo obtentu vsus est, ad maximam regni partem fratribus extorquendam. Hinc apud Nithardum *Lib. II. p. 461.* fratribus iubet renunciari: *quoniam scirent, illi* IMPERATORIS *nomen magna auctoritate fuisse impositum, vt considerent, quatenus eius nominis magnifice possit explere officium.*

ſe Auguſta dignitate abdicaret, vel eamdem ſecum communicaret, ſed, quod diſertis verbis memorat NITHARDVS, k) *vt memor fraternae conditionis, ſineret eccleſiam Dei et vniuerſum populum Chriſtianum pacem habere, concederet illis* REGNA, *a patre,* SVO CONSENSV *conceſſa, haberet* SVA *ſibi, non merito, ſed ſola miſericordia a patre illi relicta.* Quin addit NITHARDVS, vtrumque fratrem Lothario obtuliſſe portionem regni ſui, Ludouicum quidem ad Rhenum, Carolum vſque ad Carbonarias, quin illi optionem dediſſe, vt vniuerſa Francia aequa lance in tres partes deſcripta, ipſe quamcumque liberet, portionem ſibi vindicaret. Quare tantum abeſt, vt fratres Lothario quidquam eorum, quae iudicio patris praeceperat, ereptum vellent, vt illis partem de ſuo, ſi aequas conditiones non adſpernaretur, addere cuperent. Sed et viribus Lotharii praelio illo Fontaneenſi penitus proſtratis, quum iam in manu eſſet victoribus, fratrem ad iniquiſſimas quasque conditiones adigere, non tamen de abrogando illi Romano imperio cogitatum, ſed pactione Virdunenſi, REGINONE l) teſte conſtitutum eſt, *vt Lotharius, qui et maior natu erat, et* IMPERATOR *adpellabatur, medius inter vtrosque incedens, regnum ſortiretur, quod poſtea ex eius vocabulo Lotharingia vocatum ſit, totamque prouinciam, nec non omnia regna Italiae cum ipſa* ROMANA VRBE. Quo ergo, non dicam iure, ſed colore tantum, viuo Lothario, Auguſtum Imperatoris nomen adfectaſſet LVDOVICVS, princeps iuſti et aequi amantiſſimus, quum illud iam pridem Lothario pactione ſollemniſſima ceſſum eſſet? Sed et Ludouico II. Imp. cui Lotharius, ſacrum religionis habitum rerum humanarum taedio ſumturus, Italiam cum Auguſta dignitate addixerat, numquam ſtatus controuerſiam mouit LVDOVICVS noſter, immo potius amicitiam cum illo perpetuo coluit, dignus ideo viſus Imperatori, quem fratribus ſuis ferret arbitrum, quum ſe in regni patrii partitione laeſum exiſtimaret. m) Quamobrem nec toto illo tempore, quo Ludouicus ille II. imperauit, noſtrum Auguſti nomen vel ſibi attribuiſſe, vel attributum ab aliis, admiſiſſe, veroſimile

k) De diſſenſ. filior. Ludouici Pii Lib. II. p. 460.
l) Annal. ad ann. 842.
m) Annal. Bertinian. ad ann. 856.

simile est: neque id dissimulassent, credo, eorum temporum scriptores, si id illi vmquam in mentem venisset.

VI. Mortuo circa annum DCCCLXXV. Ludouico II. Imperatore, Lothariique stirpe vna cum illo deficiente, Augusta dignitas iure debebatur LVDOVICO nostro, posterorum Caroli M. qui tum viuebant, natu maximo. Ita enim iam inde a Caroli M. temporibus vsu obtinuerat, vt in ea deferenda aetatis ratio haberetur, nec tanta erant Caroli Calui, fratris natu minoris merita in rem communem Christianam, vt fratri, principi optimo fortissimoque esset praeferendus. Sed Carolus ille, maiora semper, quam caperet, concupiscens, fratrem iam senio fatiscentem, nulla habita pudoris ratione, turpiter praeuerterat, susceptaque in Italiam expeditione, effecerat largitionibus, vt Romanorum Imperator a Ioanne PP. VIII. consecraretur. n) Quae iniuria quamuis esset maior, quam princeps magnanimus pati posset: tamen ne tunc quidem Augustam dignitatem ambitiosius petiit, regnum Italiae sibi suaeque familiae armis adseruisse contentus, nn) existimans, quod res erat, et fratri inutilem

n) Annal. Fuld. ad ann. 875.

nn) Hinc primum Carolum, deinde Carolomannum filios cum exercitu misit in Italiam, et vt fratrem ad illam relinquendam compelleret, ipse cum validissima manu in Galliam irrupit. Et sane auctorem habemus Annalistam Fuldensem *ad ann. DCCCLXXV.* Carolum Caluum, ad artes suas conuersum, *aurum, argentum gemmasque pretiosas infinitae multitudinis Carlmanno obtulisse, vt eum sibi placaret, et a paterna fidelitate segregaret: immo et iurasse, se de Italia cito exiturum, et Hludouici fratris sui iudicio* ILLVD REGNVM *disponendum seruaturum, si Karlmannus inde discederet,* eadem animi leuitate promissurus procul dubio, se Augusti nomen eieraturum, si de eo praecipue fuisset controuersia. Accedit, quod mortuo iam Ludouico nostro, Carolomannus filius Italiae quidem regnum sibi adseruit, veluti in subscriptione diplomatis monasterio S. Emmerani dati, apud Iac. Gretser. *de Diuis Bamberg. p. 517. sequ.* alteriusque apud Baluz. *Capitular. Tomo II. p. 1505.* in quibus vtrobique *annus III Domni Karolomanni, inuictissimi Regis, in Italia* numeratur: Add. Vghell. *Ital. S. Tomo II. p. 184.*

utilem futuram eam dignitatem, si via in Italiam intercluderetur, et tunc se aequiores Pontifices Romanos habiturum, si legiones suas signaque non procul a Tiberi explicatas conspicerent. Interim, siue vanos sine re titulos adspernatus, siue Pontificis Romani fulmina saeculi more reueritus, o) numquam Augusti titulum adfectauit, neque vllum exstat indubiae fidei diploma, ex quo Ludouicum nostrum sibi eum vmquam tribuisse, liquido possit demonstrari.

VII. At non eadem aliorum, qui in Germania LVDOVICI filiorumque eius imperio suberant, erat modestia, quippe qui factam Principibus suis iniuriam vlturi Ludouico tum viuo adhuc, tum iam fatis functo, IMPERATORIS Romani titulum tribuere non dubitabant. Recte id obseruauit HERMANNVS CONRINGIVS, p) in eo tamen falsus, quod a saeculo demum vndecimo scriptores quosdam, veluti ADAMVM BREMENSEM, q) VVALDONEM, r) HELMOLDVM, s) aliosque recentiores

p. 184. edit. vet. Tom. I. p. 851. Tomo V. p. 591. at nullum tamen eiusdem exstat diploma, ex quo eum Imperatoris Romani titulum vel adfectasse saltim, adpareat.

o) Erant tum tempora, quibus Pontificum iudicio ea in re iusto plus tribuebatur. At hi iam illis temporibus ius creandi Romanos Imperatores sibi adserere coeperant: idque consilium non obscure prodidit Ioannes Papa VIII. *Epistola XVI. ad Engilbergam, Ludouici II. Imp. viduam*, apud du Chesne *Tomo III. p. 878.* vbi ita disserit: *Dilectionem vestram merito commonemus, vt spirituali filio nostro, Carolo, piissimo Imperatori purae fidei ac sincerae deuotionis exhibens semper integritatem, omnes ad eius mansuetudinem attrahat, et salubribus monitis inuiolabilem ei fidem seruare demonstret. Non enim est potestas, vt Apostolus ait, nisi a Deo, et, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Nos autem, qui illum, diuinitus, vt credimus, acti* SEMEL ELEGIMVS, *perpetuo, tamquam filium carissimum omni conatu diligimus, ita, vt ipsius amicos et inimicos amicos atque inimicos nostros exsistere teneamus.* Quis non videt, Pontificem hunc suam rem agi credidisse?

p) Censf. Dipl. Lindau. Cap. VII. p. 109.

q) Hist. eccles. Cap. 24. 27. et 32.

r) Vit. Anscharii Cap. 45. 48 52. et 57.

s) Chron. Slau. Lib. I. Cap. V.

tiores Ludouico Imperatoris Augusti et Caesaris titulum adscripsisse existimat. Quamuis enim fatendum videatur, ab eo demum tempore, quo Ottones illam dignitatem Augustam cum Germania aeterno atque indissolubili vinculo coniunxerant, scriptores, vetustatis rerumque ciuilium ignaros, Germaniamque veterem ex suae aetatis more aestimantes, hunc errorem frequentius errasse: mihi tamen satis compertum est, ne nono quidem saeculo, ac superstite adhuc Ludouico, nedum sub eiusdem filiis a titulis istis abstinuisse. Ipse sane CONRINGIVS id subscriptionibus quarumdam eius aeui chartarum probauit. Nam in TRADITIONIBVS FVLDENSIBVS apud SCHANNATVM t) legimus: *Facta est haec traditionis chartula in monasterio Fulda, anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. VIII. anno XXXVI.* LVDOVVICI IMPERATORIS *mense Iulio, die XXIII. eiusdem mensis.* Et paullo post in alia charta: u) *Acta est haec chartula traditionis in monasterio Fulda. Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. IX. XXXVI.* HLVDOVVICI IMPERATORIS, *mense Februario, die XIIII. mensis eiusdem.* Nos vero hic addimus auctorem vitae Caroli M. MONACHVM SANGALLENSEM, qui se NOTKERVM BALBVLVM esse non obscuro indicio prodit. x) Is enim, quum sub Carolo Crasso scripserit, LVDOVICVM nostrum diserte vocat IMPERATOREM. *Erat*, inquit, y) HL. *rex vel* IMPERATOR *totius Germaniae, Rhetiarumque, et antiquae Franciae, nec non Saxonicae, Thuringiae, Norici, Pannoniarum, atque omnium septentrionalium nationum.* Quin idem auctor eum paullo post vocat CAESAREM et *vere* CAESAREM, z) quum id vocabulum solis Imperatoribus proprium sit. Enimvero id tum monachi faciebant eo audacius, quo magis iam pridem inoleuisset mos, reges potentiores Imperatorum titulo ornandi, a) quamuis nec Augustos vel Caesares salutare

t) Tradit. Fuld. p. 203.
u) Ibid. p 209.
x) Lib. II. Cap. XII. p. 591. edit. Hahn.
y) Lib. II. Cap. IX. p. 580.
z) Idem Lib. II. Cap. XIII. p. 594.
a) Exstant acta concilii Narbonensis, anno Incarnationis Dominicae DCCLXXXVIII. Indict XII. habiti, edita a Steph. Baluzio *in Addit.*

tare sustinerent, et ipsos Principes istis titulis in chartis suis non vti, satis scirent. Quae quum ita sint, non quidem illico falsis ac suppositiis accensendae sunt tabulae, in quibus LVDOVICVS ab aliis Imperator dicitur: at merito suspecta habentur, quae ipsi LVDOVICO tribuuntur, diplomata, si CAESARIS, vel IMPERATORIS AVGVSTI titulum praeferunt, b) quum eo LVDOVICVM ad mortem vsque abstinuisse,

dit. ad Petrum de Marca *de Concord. sacerd. et imp. Lib. VI. Cap. XXV. p. 925.* in quibus Carolus, non Caluus, ceu credidit Schurzfleischius *de diuisione Imperii Carolini* §. *LI. p. 28.* sed Magnus, *gloriosissimus Dominus Imp.* vocatur XIII annis ante, quam Romae consalutatus esset Imperator. Id vero non insolitum esse, docet Baluzius in Adnotationibus, adductis exemplis Pippini, Ludouici Balbi, Otonis, Caroli simplicis, Ludouici Transmarini, Lotharii et Roberti Regum, qui omnes aliquando dicti sint Imperatores ab aliis, quamuis ipsi eum titulum non adfectarent. Nec scio, an quisquam tam suffenus fuerit, praeter Carolum Caluum, qui *prauorum vsus consilio, in vrbe Metensi, diadema capiti suo ab illius ciuitatis episcopo imponi, et se* IMPERATOREM *et* AVGVSTVM, *quasi duo regna possessurus, adpellari praecepit.* Annal. Fuld. *ad ann. 869.*

b) Quo magis mireris, diploma, infra n. III. adlatum, ideo suspectum habere Miraeum *Donat. piar. p. 33. quod Ludouico titulus Augusti aut Imperatoris non tribuatur.* Chartam enim illam nostri esse Ludouici, vel inde patet, quod in ea mentio fit *Hemmae Reginae,* cuius nominis vxorem Ludouicus non alius, quam noster habuit. Quis vero vmquam huius vidit sincerum diploma, in quo Augusti vel Imp. titulo vsus sit? Si vero, quod suspicor, Ludouicum Balbum illud diploma scribi iussisse statuit: dupliciter errat, primum, quod illi Hemmam vxorem tribuit: deinde quod ipsum in Imperatorum Romanorum serie collocandum censet, Miraeus *Annal. Belg. ad ann. 878.* quum eum illo ordine mouendum, non modo veteres sed et ipsi Galli, veluti Iac. Sirmond. *ad Tom. III. Concil. Gall.* Baluz. *ad Petr. de Marca, Lib. VI. Cap. 25. p. 925.* et Blondell. *Praefat. Apolog. Geneal. Franc. f. XXXI.* * *3.* fateantur.

nuisse, tot diplomata, anno DCCCLXXV. et sequente, quem ipse vitae postremum habuit, scripta c) satis luculenter demonstrent.

VIII. Multo minus dubitandum est, quin ea diplomata omnia, in quibus REGIS ROMANORVM titulum praefert LVDOVICVS, non modo suspecta, sed manifesto falsa sint existimanda. Et exstant sane huiusmodi tabulae cum aliorum regum Carolidarum, d) tum

c) Infra Dipl. V.

d) Ipsi Carolo M. *Regis Romanorum* titulum tribui animaduertimus in lege Regia, qua S. P. Q. R. in Carolum M. ius omne imperii contulisse fertur, primum a Theoderico a Niem ex Codice Florentino eruta. Sed eius monimenti falsitatem argumentis luculentissimis demonstrauit Werlhofius *Enucl. iur. publ. Cap. II. §. 6. p. 9.* Nec melioris notae est inscriptio *constitutionis de expeditione* Romana, in qua Carolus Crassus, *Rex Francorum et Romanorum* vocatur. Quidquid enim viri docti pro adserenda constitutionis istius sinceritate laborent: eam tamen a Carolo Crasso non esse scriptam, neque ei hunc titulum quadrare, vltro fatentur. Quin tantum abest, vt inter Reges Carolingos *Reges Romanorum* quaerendi sint, vt hunc titulum ne in Saxonicorum quidem Imperatorum tabulis occurrere, operose ostenderit amicus desideratissimus, Christ. Gottfr. Hoffmannus *Diss. de Rege Roman. viuente Imperatore electo. §. I. p. 7.* Quod ad Salicae stirpis Reges et Imperatores attinet, Henricus quidem III. in diplomate apud Meichelbeckium *Hist. Frising. p. 241.* vocatur HEINRICVS diuina fauente clementia REX ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS: sed res ipsa docet, genitiuum ROMANORVM non ad praecedens vocabulum REX, sed ad sequens IMPERATOR esse referendum. Reliqua istorum Regum diplomata, in quibus ille titulus occurrit, suspicione non carere, idem demonstrauit laudatissimus Hoffmannus *ibid. p. 10. 11. 12.* simulque docuit, demum ab Henrico V. Lothario, Conrado III. et Friderico I. Regibus Germanorum, a Pontificibus Rom. corona nondum incinctis, eum titulum in diplomata illorum admissum esse. Passim enim exstare eorum tabulas, in quibus Reges Romanorum ante consecrationem Romanam adpellentur apud Vghellum *in Italia sacra Tom. III.*

 p. 432.

tum et LVDOVICI nostri, quae vtut non heri demum aut nudius tertius natae, sed re ipsa satis vetustae sint, hoc ipso tamen titulo turpiter produnt natalium suorum vitium, manusque falsarias ignarorum moris prisci hominum nimis vbique redolent. Quod vt paucis exemplis, ad LVDOVICVM nostrum pertinentibus illustremus, P. IGNATIVS GROPP, monachus Benedictinus inter acta saecularia, quae aetatem millenariam monasterii Amoebacensis inscripsit, e) edidit diploma LVDOVICI, f) iam olim Germanice versum, cuius hoc initium est: *In dem Name der heyligen vngeteylten Driualtikeyt Amen. Wir* LVDEVVIG *von göttlicher Gnade, Römischer Koenig.* Id vero vel falsum, vel ab insulso interprete interpolatum esse, vel sola haec inscriptio probat. Numquam enim vel formulam *Dei gratia*, vel pronomen NOS vel REGIS ROMANORVM titulum Ludouicus noster adhibuit, vt iam nihil dicam de subscriptione, quae annum Dominicae incarnationis DCCCXXVI praefert, ex ipsius IGNATII GROPP iudicio in annum DCCCLVI. mutandum. Eiusdem commatis est alterum, g) quod Lamspringenses monachi ostentant, a GE. LEVCKFELDIO h) et IO. CHRISTOPHORO HARENBERGIO i) editum, cuius itidem hoc exordium est: *In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis.* HLVDOVVICVS *Dei fauente clementia Romanorum Rex.* Vbi HARENBERGIVS margini adleuit: *Aduocatus potius.* Sed nec Aduocatus, nec Rex Romanorum vmquam audiuit Ludouicus Germanicus, ipseque titulus adeo abhorret ab illorum temporum moribus, vt recte et ordine fecerit HARENBERGIVS, quod in supplementis operis sui, k) lectorem de falsitate diplomatis admonere non dubitauit. A LEVCKFELDIO enim, qui artis criticae expers, id sibi negotii credidit solum dari, vt veteres chartas omnes, veras, fictas, sinceras, inter-

p. 432. Martene *Anecdot. Tomo III. p. 1175. sequ.* et Schaten. *annal. Paderb. Lib. VII. p. 667.* Quibus nos addimus diploma Henrici V. editum a fratre Antiqu. Gosl. *Lib. I. ad ann. 1108. p. 110.*

e) pag. 192.
f) Infra Dipl. XXI.
g) Infra Dipl. XXIII.
h) Antiqu. Gandersh. p. 290.
i) Histor. Gandersh. Dipl. p. 139.
k) Ibid. p. 1685.

interpolatas corraderet, id exſpectari profecto non potuit. At tanto magis miror, laudatum HARENBERGIVM, l) rectioris iudicii virum, in vindicandis LVDOLPHI SAXONIS diplomatibus, m) in quibus LVDOVICVS itidem *Romanorum* REX *inuictiſſimus* vocatur, oleum operamque perdere voluiſſe. mm) Si enim vel maxime notas chronologicas ex eius ſententia refingamus: (quod tamen in diplomatibus ſatis calidum conſilium eſt,) aeque tamen abſurde Ludouico II. Imp. quam Ludouico Germanico ab inſulſo iſtius chartae fabricatore tribuitur *Regis Romanorum* titulus, quem ſero admodum, ſaeculo puta XII. demum audiri coepiſſe obſeruamus. Immo eo anno Italiae tantum, non Romanorum regnum cum Ludouico filio communicauit Lotharius, nec vllae exſtant litterae ab hoc anno DCCCXXXXIIII. ad ann. DCCCXXXXIX. quo in Imperii ſocietatem cooptatus eſt, ſcriptae a Ludouico, in quibus *Rex Romanorum*

l) Ibid. p. 44. ſequ.

m) Infra Diplom. VI. et ſequ.

mm) Summa defenſionis eſt, Ludolphum, Saxoniae Ducem Romam profectum ad Sergium Papam non anno DCCCLIII. Indict. I. qui in charta illa perperam exprimatur, ſed anno DCCCXLIV. Ind. VII. litteras commendatitias accepiſſe non a Ludouico Germanico, cuius commendatio Romae et in Italia parum ponderis fuiſſet habitura, ſed a Ludouico II. Imperatore, Lotharii filio. Quin probabile eſſe, Ludolphum tum in ipſius Ludouici II. a patre in Italiam miſſi comitatu fuiſſe. Sed quis non videt chartae iſtius auctorem ſequutum eſſe Hroſuuitam, quae in *Carmine de fundatione eccleſ. Gandersheim. v. 118.* id iter commemorans ita cecinit?

Poſthaec acceptis PROPRII *ſcriptis* SENIORIS,
Scilicet almifici Regisque pii Hludouuici,
Eius permiſſu cum non modico comitatu
Romam pergebant, ſanctumque patrem viſitabant.

Ecquis vero alius fuit PROPRIVS Ludolphi Saxonis SENIOR, quam Ludouicus Germanicus? An ita Italiae Rex vocari potuit ratione Ducis Saxoniae?

norum adpelletur. n) Ex quibus ſane conſequitur, vt illa Ludolphi diplomata, ſiue in illis Ludouico Germanico, ſiue alteri Imperatori tribuatur Regis Romanorum nomen, ob id ipſum non modo ſuſpecta, ſed plane falſi damnanda videantur.

VIIII. Mittimus cognomina reliqua, quibus eum a ſcriptoribus coaeuis paſſim ornari animaduertimus. Quamuis enim ſaepiſſime vocetur Rex SERENISSIMVS, o) GLORIOSISSIMVS, p) PIISSIMVS, q) CHRI-

n) Anno DCCCXXXXIV. Ludouicus II. nondum Imperator ſed Italiae Rex a patre creatus eſt: Ado Vienneuſ. *Chron. aetate VI. p. 809. Non multo poſt Lotharius filium ſuum, quem in Italia Regem fecerat, vt Imperatoris nomen ſortiretur per Drogonem patruum Romam miſit.* Papa vero illum quidem coronauit, ſed Regem Longobardiae, non Imperatorem, ceu teſtatur Anaſtaſ. *Vit. Sergii p. 211.* et Auctor annal. Bertin. *ad ann. 844.* adeoque errat Ado Viennenſis, qui illum eo anno Imperatorem conſalutatum eſſe tradit. Immo ne impetrare quidem tum potuit Ludouicus, vt ei fidem iurato promitterent Romani, his interſerentibus cauſſam, quod ſoli patri Imperatori iurare teneantur. Anaſtaſ. *ibid. p. 251.* Imperii diadema ac nomen eum anno demum DCCCXXXXIX. vel inſequente accepiſſe, diſerte refert Auctor Annal. Bertin. *ad ann. 850.* nec non Ioannes de Ceccano in *Chronico Foſſae nouae apud Vghell. Tomo I. Ital. S. p. 451.* qui ad annum DCCCL. Ind. XIII. *Lotharius, cum Ludouico filio imperauit annis quinque.* Vtcumque ſe res habeat, numquam Ludouicus II. vſus eſt titulo Regis Romanorum, nec annos imperii ſui vmquam ab anno illo DCCCXXXIV. ſed ab anno DCCCXXXXIX. vel L. numerauit, veluti in diplomate apud Vghell. *Ital. S. p. 330.* anno DCCCLI. viuo patre dato, in quo vocatur LVDOVICVS *gratia Dei Imperator Auguſtus, inuictiſſimi D. N. Lotharii filius,* et ſubſcriptio ita ſe habet: *Datum decimo Kalend. Iunii imperii Domini noſtri Lotharii Sereniſſ. - - - XXXII. imperii Domini noſtri Ludouici Imperat. - - ſecundo Indict. XIV.*

o) Infra Dipl. 1. 2. 5. 11. ſequ. 29. 41. ſequ. 44.

p) Infra Diplom. 3. 8. 9. ſequ. 16. ſequ. 25. 30. 42. 44. 45. 48.

q) Infra Dipl. 4. 19. 35. ſequ.

CHRISTIANISSIMVS: r) ea tamen cognomina illi non magis propria fuisse videntur, quam alia epitheta, quibus vsus est OTFRIDVS, veluti dum eum ita adloquitur: s)

Ludouuig ther SNELLO,
Thes nuisduames folle:

Ludouicus AGILIS,
Sapientiaeque plenus.

itemque EDIL FRANCKO, *uuisero githanka, nobilis Francus sapientum cogitationum.* Sunt tamen, qui illum PII cognomen aeque ac patrem, tulisse, obseruant, quibus omnino suffragatur MONACHVS SANGALLENSIS, t) dum de Ludouico nostro: *Sed*, inquit, *quum ita se obtulerit occasio, vt necessario memoria fiat gloriosissimi patris vestri* HL. AGNOMINE PII, *vel bellicosissimi proataui vestri, Pippini iunioris, de quibus propter ignauiam modernorum grande silentium est, omnia intacta praeterire nefarium iudicaui.* Nec minus HEPIDANNVS, u) qui alias strictissima breuitate omnia persequitur: *Anno DCCCLXXVI.* inquit *Ludouicus* PIVS, *Rex Germaniae obiit.* Quae totidem paene verbis et in CHRONICO SANGALLENSI x) leguntur. Nimirum in huiusmodi agnominibus bonis principibus tribuendis non parci esse solent ciues: quamuis non statim propriorum induant indolem. Id tamen omnino laudi cedit LVDOVICO nostro, quod quum illis atque insequentibus temporibus Francorum Reges a corporis animique vitiis CALVI, CRASSI, BALBI, SIMPLICES, IGNAVI dicerentur, noster id deberet virtuti fortunaeque suae, vt nullo elogio alio, quam quod eius pietatem, sapientiam, et fortitudinem celebraret, a scriptoribus vetustis ornaretur.

r) Regino Annal. ad ann. 876. Chronograph. Saxo ad eumd. ann.
s) Praefat. euangel. ad Ludou. v. 1. et 25.
t) Vit. Caroli M. Lib. II Cap. XI. p. 589.
u) In Annal. ad ann. 876.
x) Apud Du Chesne Tomo III. p. 469.

CAP.

CAP. II.

DE LVDOVICI GERMANICI MAIORIBVS ET NATALIBVS.

I.

Haec de LVDOVICI nostri nomine, cognominibus ac titulis dicta sufficiant. Proximum est, vt de eiusdem maioribus splendidissimisque natalibus, et tempore, quo lucis huius vsura frui coepit, quaedam commentemur. Et paterna quidem eius origo tam est in vulgus nota, vt verear, ne otii mei parum rationem habuisse videar, si enucleandae illi familiae, post fratres gemellos doctissimos, SCAEVOLAM et LVDOVICVM SAMMARTHANOS, a) et virum celeberrimum, IO. DAVIDEM KOELERVM, b) operam aliquam impenderem, quum hi aliique viri docti, vix quidquam, quod huc pertineat, indiscussum reliquisse videantur. Quare pauca, eaque selectiora, delibasse suffecerit, ne lectori rei genealogicae minus curioso plane obscura sit origo Principis potentissimi.

II. Patrem noster habuit LVDOVICVM PIVM, Imperatorem et regem, non minus fatorum fortunaeque vicissitudine, quam pietate rebusque gestis memorabilem: auum CAROLVM M. qui primus Augustam dignitatem genti suae felicissimis auspiciis intulit: proauum PIPPINVM, primum Maiorem Domus, ac deinde primum ex ea familia Francorum Regem: abauum CAROLVM MARTELLVM, Maiorem Domus potentissimum, et cui ad summum inter homines fastigium, praeter regium nomen nihil omnino defuit: atauum denique PIPPINVM HERISTALLIVM, Maiorem Domus, quem quidem ANSEGISI Ducis filium, S. ARNVLFI, Metensium Episcopi, nepotem fuisse, inter omnes constat. Et hunc quidem S. ARNVLFVM, cuius ossa Metis in capella S. Ioannis, postea a S. Arnulfo nomen sortita quiescunt, c) anno DCXXXXI. ex hac rerum humanarum caligine ad coelestem lucem euolasse

a) Dans l' histoire genealogique de la Maison de France Tom. I. liu. VI. et VII p. 193. et suiu.

b) Diss. de famil. Aug. Caroling.

c) Meurisse Hist. des eveques de Mets ad ann. 641.

euolasse comperio. Et hactenus quidem omnia certa atque extra dubitationis aleam posita sunt. Quae de maioribus S. Arnulfi referuntur ab auctoribus GENEALOGIAE S. ARNVLFI d) et libelli DE MAIORIBVS DOMVS, e) quamuis a Caroli M. temporibus pro certis credita, non perinde indubia scriptorum aequalium auctoritate nituntur. Nimirum S. ARNVLFO patrem fuisse aiunt ARNOLDVM, Ducem et Comitem anno circiter DCI. rebus humanis exemtum: auum ANSBERTVM Senatorem: proauum FERREOLVM, Senatorem et Praefectum praetorio Galliarum, postea CHLODOVAEI M. teste PAVLLO DIACONO, f) generum. Hos ARNVLFI maiores etiam laudatissimi FRATRES SAMMARTHANI hoc ordine recensent: quorum stemma si verum est, multo altius ex ipso saeculo IIII. repeti poterit Carolingorum origo. TONANTII enim FERREOLI, Praefecti praetorio Galliarum circa annum CCCCL. meminit SIDONIVS APOLLINARIS, g) quem FERREOLI istius patrem fuisse, ipsa temporum ratio ostendit. Eius porro pater, itidem FERREOLVS, Praefectus praetorio Galliarum, ab eodem laudatus SIDONIO h) vxorem habuit, FL. AFRANII POSTVMI SVAGRII, anno CCCLXXXI. et sequente Consulis, filiam, cuius tamen ipse nomen haud expressit. Habemus ergo longam S. Arnulfi maiorum seriem, quam, quantumuis a viris doctissimis acriter adsertam, i) nos quidem veram praestare nolimus, fassi

d) Apud P. Pithoeum in XII. Script. hist. Franc. p. 219.

e) Apud eumd. p. 226.

f) De Episc. Metens. sub Agiulfo.

g) Lib. I. Epist. 7. et Lib. VII. Epist. 12.

h) Carm. XXIV. v. 35. sequ. et Lib. I. Epist. 7.

i) In adserendis istis S. Arnulphi maioribus toti sunt Bouchetus, Fratres Sammarthani, M. Ant. de Dominey in Ansberti familia rediuiua, Iac. Chifletius in Adpend. ad Lum. Salica, et alii, de quibus V. C. Io. Dau. Koelerus in prologo galeato *dissert. de augusta familia Carolingorum* praemisso. Nullus tamen horum testimonia auctorum eius aeui attulit, omnes libellorum supra adlatorum Vitae S. Genulfi apud Duchesn. Tom. III. p. 456. similiumque

fassi tamen, S. Arnulfum, ante Episcopatum summa in aula Clotharii II. regnoque Austrasiae dignitate functum, k) splendidis procul dubio natalibus atque antiquitate generis claruisse. l) Nimirum latitant plerumque, vti maximorum fluminum, capita, ita et illustrissimarum gentium origines, vt viri etiam doctissimi in eas saepenumero coniecturis magis, quam certis rerum argumentis, penetrare videantur.

III. Quum

sumque auctoritate nituntur. Operae pretium tamen fuerit, fabulosas istas origines hoc schemate ob oculos ponere:

FLAV. AFRANIVS SYAGRIVS
Consul anno 381. et sequente

FERREOLVS Praefectus praet. Galliae. Sidon. Carm. XXIV. v. 55. = N. filia, nupta Ferreolo.

TONANTIVS FERREOLVS Praef. praet. Gall circa ann. CCCCL. de quo Sidon. Lib. I. Epist. 7.

FERREOLVS Senator, gener Chlodouaei M. et pater Ansberti.

ANSBERTVS, Senator.	Deotricus, Episc. Aritensf.	Firminus, Ep. Vsitiensis.	Agiulfus, Episcop. Metensf.	Gamardus.	Raginfredus.

Children of Ansbertus: ARNOALDVS Dux et comes † 601. — Ferreolus Episc. Vset. — Modericus Episcop. Arisit.

Children of Agiulfus: Godo. — S. Goericus Episc. Metensf.

Son of Raginfredus: Nummolus patricius.

Son of Arnoaldus: S. ARNVLFVS, Episcopus Metensis, demum Eremita † 641. = DODA, postremo monialis.

k) Paull Diac. in vit. Episc. Met. p. 201.

l) Vit. S. Arnulfi apud Sur. Tomo IV. p. 723.

III. Quum vero hactenus ea omnia, quae de Carolidarum familia dici possent, iam dudum a viris doctissimis occupata sint: id nobis relictum esse animaduertimus, vt de illustrissimis, quae inter LVDOVICI nostri maiores numerantur, feminis quaedam non vbiuis obuia adiiciamus. Priorem LVDOVICI Pii vxorem, quae praeter LOTHARIVM IMP. PIPPINVM, Aquitaniae Regem, et ALPAIDEM, Begoni Parisiensium Comiti nuptam, LVDOVICVM nostrum peperit, m) ERMENGARDIM dictam, satis notum ac peruulgatum est. Eam THEGANVS, n) scriptor σύγχρονος vocat *filiam nobilissimi Ducis*, INGORAMMI, o) *qui fuerit filius fratris* RVTHGANGI, *sancti Pontificis*. Eamdem astronomus, vitae LVDOVICI Pii

m) Fratres Sammarthani in *Historia genealogica Domus Francicae Lib. VII. p. 260. Tomo I.* eamdem enixam esse scribunt ADELHEIDEM, vxorem primum Conradi, Comitis, fratris Iudithae Imperatricis, postea Roberti Fortis, Ducis, ALPAIDEM, Begoni Comiti nuptam, simulque Abbatissam S. Petri Rhemensis, GISELAM, Eurardo Cisoniensi nuptam, et HILDEGARDIM, vxorem Theoderici comitis. Sed vti certum est, GISILAM, Eurardi Cisoniensis vxorem Iuditham matrem habuisse, quia et Agnellus apud Muratorium *Script. rer. Italic. Tomo II. p. 185.* eam *Iudithae Augustae filiam*, et ipsa in charta Cisoniensi apud Dacherium *Spicileg. Tomo XII. p. 496.* Carolum Caluum *germanum suum* vocat, nec minus exploratum habemus, Alpaidem ex Hilementrude natam esse, quia iam anno DCCCXVII. quo Bego eius maritus, teste Annalista Hildesheimensi, ad plures abiit, eam duos filios LETARDVM et EBERARDVM habuisse, ex Flodoardi *Hist. Remens. eccl. Lib. IV. Cap. 46. discimus:* ita de HILDEGARDE et ALPAIDE (Adelheide) incertissimum Hermingardis, an Iudithae filiae fuerint. Saltim nullum adhuc veteris scriptoris testimonium occurrisse fateor, ex quo alterutrum colligi posse videatur.

n) De gestis Ludou. Pii Cap. V. p. 297.

o) Ita plerumque hoc nomen scribitur. Aliquando tamen veteribus memorantur INGIRAM, veluti apud Goldastum *Script. rer. Alam. Tomo II. p. 102.* aliquando ENGIRAM, vnde transpositis litteris facile

Pii auctor, p) *claris ortam natalibus, vtpote filiam* NIGRAMMI *Comitis* fuisse, refert. Iam PAVLLVS DIACONVS, q) qui Caroli M. temporibus floruit, et non multum a Chrodogangi Metensis Episcopi aetate abfuit, eius patrem diserte vocat SIGRAMMVM, *in pago Hasbaniensi ex genere primae nobilitatis Francorum progenitum*, matrem LANDRADAM, quam SIGEBERTVS GEMBLACENSIS r) et ALBERICVS Trium fontium monachus, s) Caroli Martelli filiam fuisse testantur, dum Chrodogangum, Episcopum, *Pippini ex Landrada sorore nepotem* adpellitant. Patrem Ingorami CHIFLETIVS vocat SIGRAMMVM H. sed sine auctore. Porro ex CHRONICO LAVRESHAMENSI t) discimus, Chrodogango fratrem fuisse GVNDELANDVM, cui ille Abbatiam illam Laureshamensem cesserit, mortuum anno circiter DCCCLXXVIIII. Denique ipsius ERMENGARDIS fratrem germanum fuisse IOSVAM, Abbatem S. Vincentii ad Vulturnum, ex Chronico istius monasterii apud DVCHESNIVM u) intelligimus. Plura de ERMENGARDIS stirpe nos quidem expiscari non potuisse, fatemur, quamuis si quid coniecturis dare liceat, vix dubitemus, quin inter eius vel fratres vel ex fratre nepotes fuerit INGORAMMVS Comes, quem veteres *Caroli Calui Camerarium et domesticissimum* vocant. Nam et nomen, cuius in studio genealogico non minimum momentum est, fauet, et vix verosimile est, eum LVDOVICI nostri, quam Caroli, Domini sui, studiosiorem fuisse futurum, illumque sollicitaturum aduersus fratrem fuisse, nisi ipsa illum necessitudo in Ludouici partes fecisset procliuiorem. Quandoquidem tamen id anno demum DCCCLXXV. factum esse, refert AIMONIVS: x) INGORAMMVM LVDO-

cile nasci potuit NIGRAMMI nomen, quo auctor vitae Ludouici vsus est.

p) Ad annum 796. p. 345.

q) De Episc. Metens. p. 59. apud Calmet. Hist. Loth. T. I. in probat.

r) Chron. ad ann. 743.

s) Chronic. ad ann. 739.

t) Chron. Laurisham. p. 96.

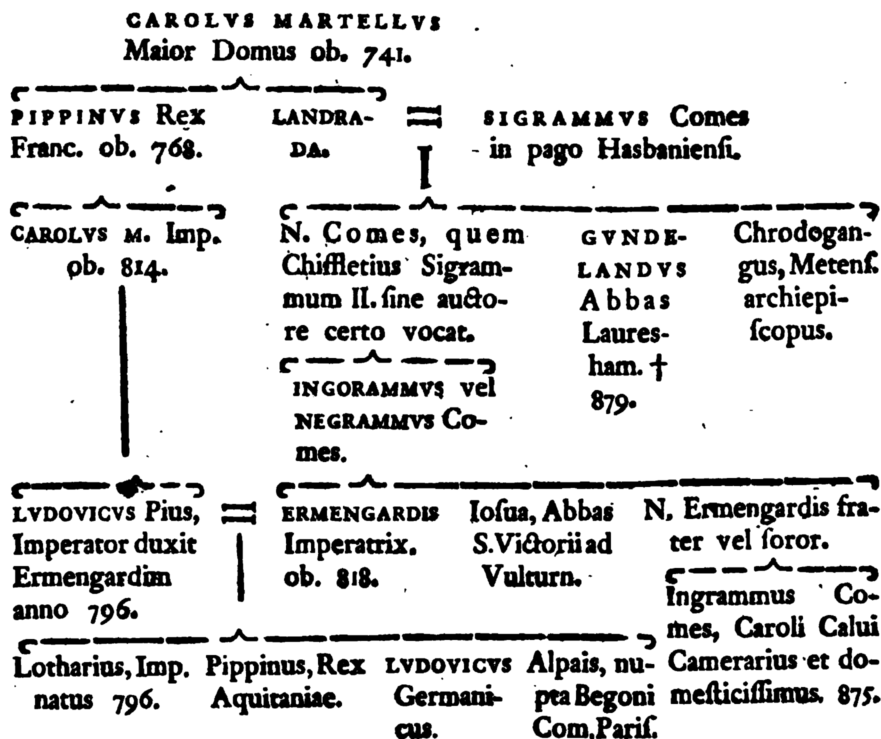
u) Script. rer. Franc. Tom. III. p. 681.

x) Lib. V. Cap. XXXII.

LVDOVICI nostri consobrinum potius, quam auunculum, fuisse, probabile est, nisi fratrem Ermengardi sorori sexaginta paene annis superstitem fuisse, statuere velimus. y)

IIII.

y) Ex his ergo, quae hoc §. disseruimus, hoc stemma exsurgit

IIII. Auia paterna LVDOVICI, (maternae enim nemo veterum, quod sciam, meminit,) fuit HILDEGARDIS, quae anno DCCLXXI. post nescio quamdam Francam et Sibyllam Langobardicam in Caroli M. Imp. torum adscita, postquam ei praeter Ludouicum Pium eiusque fratrem gemellum Lotharium, biennio post defunctum, Carolum natu maximum, Pippinum Italiae Regem, nec non Rotrudim, Bertham, Giselam, Adelheidem et Hildegardim filias peperit, z) anno DCCLXXXIII. diem obiit supremum. a) Eam EGINARDVS b) *praecipuae nobilitatis feminam de gente Sueuorum* fuisse, scribit. THEGANVS c) vero eius originem paullo accuratius his verbis describit: *Cum in iuuentute erat supradictus Imperator, sibi iunxit nobilissimi generis Sueuorum puellam, nomine* HILTEGARDAM, *quae erat de cognatione* GOTHEFRIDI, *Ducis Alamannorum.* GOTHEFRIDVS *Dux genuit* HOVCHINGVM, *Houchingus genuit* NEBI, *Nebi autem genuit* IMMAM, *Imma vero peperit* HILTHEGARDAM, *beatissimam reginam.* Habemus itaque matrem Hildegardis IMMAM, eamque NEBI filiam, HOVCHINGI neptem, proneptem denique GODOFREDI, Alamannorum Ducis, cuius aetatem ex ECCARDI d) calculo in medium saeculum septimum incidisse oportet. Ex his NEBI, Ducis, (quod ab aliis non video esse obseruatum,) meminit WALAFRIDVS STRABO, Abbas Augiensis. e) Quum enim narrasset, Waltramum quemdam Comitem, tractus illius, in quo monasterium S. Galli conditum est, dominum, Othmarum

z) Paull. Diac. de Episc. Metens.

a) Dipl. apud Mabillon. de re dipl. Lib. II. Cap. XXVI. §. 1.

b) Vit. Caroli Cap. XVIII.

c) De gestis Ludouici Cap. II. p. 296.

d) Orig. Habsp. Lib. I. Cap. V. p. 23.

e) De Miracul. S. Galli Lib. II. Cap. XI.

marum Abbatem a Victore, Curiensium comite, impetrasse: statim pergit: *Postmodum consilio cuiusdam Ducis, nomine* NEBI *persuasus ad praefatum Principem Karolum cum eodem Duce properauit, ipsique eamdem cellam proprietatis iure contradidit, et vt Othmarum presbyterum eidem loco praeficeret, exorauit.* Floruit ergo NEBI Dux, quum Othmarus Abbas coenobio S. Galli praeesse coepisset, id quod anno DCCXX. contigisse, docet IOACH. VADIANVS, f) et quidem viuente adhuc Carolo Martello Principe seu Maiore Domus, adeoque ante annum DCCXXXXI. quo hic rebus humanis excessit. Porro obseruasse mihi videor, NEBI Ducem successorem habuisse GODOFREDVM. De eo enim ERMENRICVS ELVVANGENSIS: g) *Post obitum gloriosi regis Pippini, filiis eius litigantibus, erectus est Huotilo in Ducatum Boioariorum, et* GOTEFREDVS *in regimine Alamannorum, sicque orta magna seditione inter Boioarios et Alamannos, deuastantibus et depraedantibus seu spoliantibus omnia, quae in marchis duorum regnorum consistebant, minime quiuit Theodorus, fidelis monachus S. Galli custodire locum Campidonensem, propter varias persequutiones.* Id factum oportuit anno DCCXX. antequam Thassilo cum Carolo M. in gratiam rediret, quia insequente anno Carlomannus eius frater, quocum illi simultates aliquamdiu intercesserant, iam ad plures abiit. Quum vero ex LEGE ALAMANNORVM h) pateat, eam tum fuisse Ducatus Alamannici formulam, vt filius, nisi se eo principatu rebellione indignum reddidisset, matri succederet: recte inde colligere nobis videmur, et Godofredum hunc NEBI filium, IMMAE fratrem fuisse, (id quod et nomen GOTHOFREDI, illi cum proauo commune, confirmat,) et HOVCHINGVM non minus, quam GOTHOFREDVM patrem et NEBI filium ad Ducatus fastigium peruenisse. Mirum vero est, THEGANVM solam HILDIGARDIS matrem nominasse contentum, patris, cuius tamen nomen procul dubio satis compertum habuit, ne verbo quidem meminisse. Id vero non sine iusta

f) In Chronol. Abb. S. Galli apud Goldast. Tomo I. p. 92.

g) Apud Goldast. ibid. p. 201.

h) Tit. XXXV.

iusta ac sontica caussa factum esse oportuit. Idque me mouet, vt suffragari non possim viro eruditissimo IO. BLONDELLO, i) Childebrandum suum IMMAE maritum fuisse suspicanti. k) Cur enim id dissimulasset THEGANVS? Cur ad ostendendam Hildegardis nobilitatem non potius CHILDEBRANDVM, Pippini filium, Caroli Martelli fratrem, quam IMMAM Ducis filiam protulisset? Immo ne Sueua quidem ab EGINARDO et THEGANO dici potuisset HILDEGARDIS, si patrem habuisset CHILDEBRANDVM, quippe quem in Alamannia vixisse nemo veterum memoriae prodidit. Vt ergo in re tam obscura ipse quoque diuinationem aliquam proferam: mihi equidem non est dubium, patrem HILDIGARDIS, quisquis fuerit, facinore aliquo parum laudabili effecisse, vt THEGANVS eius memoriam supprimendam esse crederet. Iam illo tempore, testibus RATPERTO, l) WALAFRIDO STRABONE, m) et ERMENRICO, n) in isto Alamanniae tractu potentia eminebant duo Comites, WARINVS ET RVTHARDVS, qui, vt ait WALAFRIDVS, *tum temporis totius Alamanniae curam administrabant*, quique captum S. Othmarum falsis criminibus oppresserant, eoque scelere non ipsi modo meruerant, vt ab ERMENRICO PESSIMI COMITES vocarentur, sed et toti posteritati suae veluti notam quamdam ac maculam perpetuam inusserant. Saltim ECKARDVS iunior S. Galli

i) Praefat. Apologet. geneal. Franc. XXXIV, 3.

k) Duplici enim argumento, vel coniectura potius nititur Blondellus. Primo, quod recentiores tantum non omnes patrem HILDIGARDIS vocent HILDEBRANDVM. Deinde, quod Childebrando fuerit filius NEBILVNGVS, quem ab auo, NEBI Duce id nomen obtinuisse probabile sit. Enimuero, recentiorum somniis, certo auctorum veterum testimonio destitutis, ne BLONDELLVS quidem in re tam antiqua crediderit. Nomen vero solum, si alia desint argumenta, rem non conficere, nemo negauerit.

l) De Casibus S. Galli Cap. II.

m) De vita S. Othomari Cap. IV.

n) Supplem. vitae S. Magni Cap. XIV.

S. Galli monachus o) et de CONRADO I. Rege notat, *eius parentes fuisse, qui S. Othmarum vexarint*, et idem exprobrat PERCHTOLDO et ERCHANGERO Comitibus, postea capitis damnatis, et WOLFHARDO Comiti eiusque filiis WOLFHARDO et HEINRICO exprobrat, eosque *carnificum illorum filios* fuisse dicit, additque eos quotannis ob maiorum suorum facinus censum capitis ad sepulcrum S. Othmari offerre iussos. Horum ergo Comitum alterutrum NEBI Ducis filiam IMMAM duxisse, ex eaque Hildegardim filiam suscepisse, ac ob factam S. Othmaro iniuriam THEGANO indignum visum esse, cuius inter Ludouici Pii maiores faceret mentionem, crediderim. Enimuero vti haec cuiusque iudicio submittimus: ita multo certius est, duos fuisse HILDEGARDI fratres, VDALRICVM et GEROLDVM. De priore enim monachus S. Galli, qui vitam CAROLI M. scripsit: p) *Ex certis autem caussis quibusdam plurima tribuit, vt* VDALRICO, *fratri Magnae* HILDEGARDAE, *genitricis regum et Imperatorum. De quo quum post obitum ipsius Hildegardae pro quodam commisso a Karolo viduaretur honoribus, quidam scurra in auribus misericordissimi K. proclamauit: Nunc habet Vdalricus honores perditos in oriente et occidente, defuncta sua sorore. Ad quae verba illacrymatus ille, pristinos honores statim illi fecit restitui.* De posteriore autem GEROLDO, quem veteres *Caroli M. Imperatoris consanguineum et signiferum* q) vocant, *Hildegardis reginae germanum* fuisse, diserte adfirmant RATPERTVS r) et WALAFRIDVS in epistola ad Grimoaldum Abbatem S. Galli apud GOLDASTVM. Ceterum hunc GEROLDVM Boioariae praefectum a Carolo M. anno DCCLXXXXIX. ab Hunnis circumuentum occubuisse, et postea ex S. Wettini monachi Augiensis visione inter martyres relatum esse, in omnibus paene eorum temporum annalibus adnotatum esse animaduertimus. Et haec sunt, quae de HILDEGARDIS familia mihi scriptores chartasque veteres non per-

o) De Casib. S. Galli Cap. I.

p) Lib. I. Cap. 13 p. 544 edit. Hahnii.

q) Vita S. Meinuuerci apud Leibnit. Script. Rer, Br. Tom. I. p. 545.

r) De casibus S Galli Cap. III. p. 3.

perfunctorie lustranti occurrerunt. s) Quae enim recentiores hic somniant, ne digna quidem videntur, quibus recensendis diutius immoremur.

V. Vt

s) Ea vero omnia vt vno obtutu a lectore possint perspici, ex instituto nostro breui tabellae includimus:

GOTHOFREDVS, Dux Alamanniae medio saeculo VII.

HOVCHINGVS, Dux Alamanniae.

NEBI, Dux Alamanniae sub Carolo Martello.

IMMA ex nostra sententia siue Warino siue Rudhardo Comiti Alam. nupta. t) — Gothofredus, Alamanniae Dux circa annum DCCLXX.

CAROLVS M. Imperator. = HILDEGARDIS Regina et Imperatrix anno 771. obiit anno 783. — Vdalricus sorori superstes, honoribus a Car. M. priuatus, mox restitutus. — Geroldus, signifer Imp. Comes et Marchio in Boioaria, occisus ab Hunnis anno 799. XIV. Kal. Ian. Necrol. Hildesh. ap. Leibn. Tom. I. p. 787.

Carolus † 811.	Pippinus, Rex Aquit. † 810.	LVDOVICVS Pius Imp. † 840. — LVDOVICVS Germanicus.	Lotharius, Ludouici frater gemellus † 760.	Rotrudis.	Gisila.	Adelheid.	Hildegard.

t) Multa tamen suadere videntur, vt RVTHARDVM potius, quam WARINVM,

V. Vt et de reliquis LVDOVICI nostri progenitricibus pauca, quae ex antiquitatis parietinis eruere licuit, dicamus: satis quidem nota est eius proauia BERTRADA seu BERTHA, Pippini regis vxor, mater Caroli M. Carolomanni, Pippini anno DCCLIX. defuncti, itemque filiarum Rothaidis, Adelheidis et Gisilae: at illustrissimae istius feminae origo multo magis, quam reliquarum omnium, obscura est. Eam enim alii HERACLII Imp. alii nescio cuius FLORI, Hungarorum Regis filiam fuisse, contendunt, ridicula, ceu omnes prudentiores fatentur, coniectura. u) Ne SAMMARTHANI quidem fratres,

RINVM, Immam duxisse credamus. Hic enim posteros reliquit Guelphos. HILDEGARDIS vero videtur vnica parentum suorum filia fuisse, quippe quae luculentam hereditatem, partem puta Alamanniae haud poenitendam dotis loco Carolo M. attulit. Didicimus hoc ex fragmento *libri MSC. de reliquiis ecclesiae S. Dionysii Episcopi et martyris* apud Duchesn. *Tom. III. p. 385.* vbi auctor satis antiquus refert, Carolum M. *corpora Cucufatis et Hippolyti Martyrum Roma transferre disposuisse in partes illas Alemanniae, quas prae ceteris dilexerit, praesertim quia ipsum specialiter ex parte* VXORIS *suae* IVRE HEREDITARIO *contigerint.* Exstat quidem Ruthardi huius chartae apud Goldast. *Rer. Alam. Tomo II. chart. LIX. et XLII. p. 38. et 45.* in quibus infantis vel filii sui meminit: sed is potuit ad iustam aetatem non peruenisse. Ibidem hic Ruthardus patrem suum BAINONVM vocat. Nec ipsa charta rem ideo reddit ambiguam, quod Ruthardus ille vniuersa bona sua hereditaria et adquisita ea lege offert monasterio S. Galli, vt ipse et liberi de illis certum monasterio seruitium praestent. Potest enim et sub hoc seruitio saluum esse ius hereditarium.

u) Quum enim HERACLIVM Imp. anno DCXLI. diem obiisse supremum testetur Cedrenus *Comp. Hist. p. 354. edit. Xylandri.* BERTHA vero vel BERTRADA apud Carolum M. filium consenuerit, anno demum DCCLXXXIII. IV. Id. Iulii defuncta: Annal. Met. *ad ann. 783.* Annal. Fuld. et Reuber. *ad eumd. ann.* quis crederet, filiam CXLII. annis superstitem fuisse? Florum porro omnes annales eorum temporum ignorant. Nec credibile est Pippinum mulierem paganam et a pietate Christiana alienam in torum recipere voluisse.

fratres, x) qui nihil fecerunt reliqui, vt non nisi comperta scriberent, eius parentes peruestigare potuerunt, id vnum sibi liquere professi, BERTRADAM illam non peregrinam, sed gente Francam fuisse, quum alias STEPHANVS Papa III. y) ad Carolum M. et Carolomannum fratres scribere non potuisset: *Etenim* NVLLVS *ex vestris parentibus, scilicet neque auus vester, neque proauus, sed* NEC VESTER GENITOR, *ex alio regno vel extranea natione coniugem accepit.* Certissimum ergo est, Francam fuisse hanc BERTHAM seu BERTRADAM, et mirum est, eius patrem fugere potuisse SAMMARTHANORVM diligentiam, quum AVCTOR ANNALIVM BERTINENSIVM z) eum nominatim iam pridem indicarit, his verbis: *Anno DCCXXXXVIIII. Pippinus coniugem duxit* BERTRADAM, *cognomine* BERTAM, CARIBERTI *Laudinensis comitis filiam.* Cui testimonio non exiguum profecto pondus accedit ex tabulis monasterii Prumiensis, in quarum vna, scripta *d. XIII. Aug. anno XI. regnante Pippino gloriosiss. rege* a) Pippinus *Rex Francorum vir inlustris* vna cum *coniuge sua* BERTRADA monasterio illi donat *res proprietatis suae in pago Chorosuilla tam illam portionem, quae Pipino de Carolo genitore suo aduenerit, quam et illam portionem ipsius* BERTRADAE, *quam genitor suus* HERIBERTVS *ei in alode dereliquerit.* Itaque Bertrada patrem habuit CARIBERTVM vel, quod idem nomen est, HERBERTVM, Comitem Laudunensem, qui et in Lotharingia in pago *Chorosuilla* praedia possedit. Eius vero non modo in illo Pippini diplomate fit mentio, verum etiam in alio antiquiore *d. XXIII. Iun. anno primo regni Theoderici regis* confecto, b) in quo etiam matrem eius BERTRADAM *seu* BERTAM, et in subscriptione BERTRADANEM dictam eruimus. Plura nos scire fatemur iuxta cum ignarissimis. Nec magis nos perspectam habemus

x) Lib. VII. p. 226. Tomo I.

y) Du Chesne Script. Rer. Franc. Tom. III. p. 761.

z) ad ann. 749.

a) Calmet. Hist. eccl. Lotharing. in Probat. Tom. I. p. 277.

b) Ibid. p. 269.

maius originem abauiae et atauiae, quarum illam fuisse suspicantur CHROTRVDEM vel ROTHRVDEM, c) hanc ALPAIDEM dictam esse, satis constat, quamuis, iustane haec PIPPINI VXOR, an pellex fuerit, inter viros doctos, et maxime inter CHIFLETIVM et BLONDELLVM acrius disputatum esse, meminerimus. Id satis nobis videmur exploratum habere, falsos esse fratres Sammarthanos, duas CAROLO MARTELLO tribuentes iustas vxores, GELTRVDEM et SVANECHILDIM, Odilonis Boioariae Ducis filiam, et ex hac posteriore omnes, quos habuit, liberos prodiisse existimantes. d) Nam nec GELTRVDIS nomen in scriptoribus veteribus reperit praesidium, nec Suanechildis

c) Annal. Tilian. ad ann. 725. apud Duchesn. Tomo II. p. 7.

d) Scribunt SAMMARTHANI *Lib. VI. p. 213. Tomo I. Charles Martel fut marié deux fois. La premiere avec* GELTRVDE, *qui n'est autrement designée par l'histoire. La seconde avec* SVANECHILDE *de Baviere, laquelle fut sa femme legitime, et non pas concubine, ainsi qu'aucuns se sont persuadéz. Elle estoit fille d'Odilon Duc de Bauiere.* At primae vxoris nomen ignoratur, nec quisquam, quod norim, eam Geltrudim dixit, quamuis sint, qui huc trahant verba Annalium Tilianorum: *Quando Karolus primum fuit in Bavarios, et* CHROTRVDIS *moritur*, et Annalium Nazariorum *p. 3.* HROTRVDIS *mortua.* Deinde reliqui, quos notauimus, Sammarthanorum lapsus omnes in oculos incurrent, si paullo accuratius expenderis illa Eginardi *in Annal. ad ann. 741. Hoc anno Carolus, maior Domus, diem obiit, tres filios heredes relinquens,* CAROLOMANNVM *scilicet,* PIPINVM *atque* GRIFONEM, *quorum Grifo, qui ceteris minor natu erat, matrem habuit, nomine* SVANIHILDEM, NEPTIM *Odilonis, Ducis Boioariorum.* Nec non locum ex Annal. Metens. *ad ann. 741. Carolus adbuc viuens quum inter filios suos Carlomannum et Pippinum principatum suum diuideret, tertio filio suo* GRIPPONI, *quem ex* SONIHILDE, *quam de Bauaria captiuam adduxerat, habuit, suadente eadem* CONCVBINA *sua, partem ei in medio principatus sui tribuit, partem videlicet aliquam Niustriae, partemque Austrasiae et Burgundiae.* Rem omnem confecit V. C. Io. Dau. Koelerus in *Dissertatione de Augusta familia Carolingorum p. 19. sequ.*

childis iusta CAROLI MARTELLI VXOR, nec ODILONIS Baioariae Ducis filia, nec vllius filii, quam GRIFONIS mater exstitit. ALPAIDEM etiam a PIPPINO Heristallio in torum receptam, fratrem DODONEM, S. Lamberti, Leodiensium Episcopi, percussorem habuisse, e) nec humili genere ortam esse, f) satis certum est. At celeberrima omnium totius Carolingicae Domus progenitrix S. BEGGA, Anchisae vxor, nurus S. Arnulfi, ex ea prognata gente, cui id diuinitus fuerat datum, vt tot viros feminasque sanctitatis laude illustres, quot homines produceret. Patrem enim habuit S. PIPPINVM Landensem, maiorem Domus, mortuum anno DCXXXXVI. matrem S. ITTAM, duodecimo ab excessu mariti anno, qui aetatis erat sexagesimus, defunctam, g) sororem S. GERTRVDEM Niuellensem Abbatissam, quae anno DCLXIV. die XVII. Martii iuuenis, sed incredibili sanctitatis fama decessit: fratrem GRIMOALDVM, maiorem Domus, quem impotens dominandi libido, prauumque consilium, imperium CHILDEBERTO filio vindicandi pessumdedit: h) denique cognatos cognatasque quam plurimos, quos ecclesia Romana tantum non omnes, in caelitum numerum relatos, religiose colit. Ipsa quoque BEGGA, marito orba, velum more saeculi sumsit, et tantam sibi sanctimoniae opinionem peperit, vt ipsa quoque caelitibus adscriberetur. Vere ergo hanc gentem quoddam caelitum veluti seminarium dixeris, quorum vberrimum prouentum in tabula sistere operae pretium fuerit. i) Et hae quidem sunt illustrissimae matronae, quae inter LVDOVICI nostri maiores numerantur. De sancti enim ARNVLFI vxore, DODA, nihil memoriae proditum reperio, quam quod gente Sueua fuerit, ac demum, exemplum sequuta mariti,

e) Sigeb. Gemblac. ad ann. 698.
f) Contin. Fredegar. Cap. 103.
g) Vita S. Gertrudis Niuell. apud Surium d. XVII. Mart. p. 302. sequ.
h) Fredegar. Cap. 83. Aimon. Lib. IV. cap. 37. et 42.
i) Iam pridem de hoc stemmate PIPPINI Landensis bene meritus est Aubert. Miraeus *Notit. Eccles. Belg. Cap. VIII. p. 640. edit. Foppenii.* Nos vero illam ex ipsis Sanctorum vitis de nouo confecimus suppleuimusque.

CARO-

CAROLOMANNVS Princeps,
Vx. ERMEGARDIS. Vit. Pippini d. 21. Febr. p. 1059. At in vita S. Ermelindis d. 29. Oct. p. 1078.
Pippini pater vocatur Ermenoldus, mater Ermelindis.

- S. PIPPINVS Landensis, maior Domus † 646.
  Vxor S. ITTA. Vita S. Gertrud. d. 17. Mart. p. 302. † 658.
  - GRIMOALDVS, maior Domus, ob consilium filium Regem creandi periit. Fredegar. et Aimon.
    - CHILDEBERTVS iure adoptionis Rex, ἄπαις occubuit.
  - S. GERTRVDIS, Niuellensis, S. Beggae soror, Geneal. S. Arnulfi p. 220. † 664. Vita apud Sur. d. 17. Mart.
  - S. BEGGA, nupta ANCHISAE vel ANSEGISO, demum monialis ob. 698. Vita S. Gertrud. p. 306.
    - PIPPINVS Heristallius Carolidarum prosator.
- AMALBERGA, nupta WALBERTO.
  - WALBERTVS Vx. BERTILIA. Vit. S. Theodorati p. 188.
    - S. WALTETRVDIS, Vx. S. VINCENTII Sonegiensis † 670. Vit. Gudulae p. 168.
      - S. LANDERICVS, Episcopus Meld.
      - S. DENTLINVS.
      - S. ALTETRVDIS S. Adelgundi successit in Abbatia Melbod.
      - S. MADELBERTA.
    - S. ADELGVNDIS Abbatissa Melbodiensis. † 664. d. 30. Ian. Vita S. Gudulae p. 168.
  - S. AMALBERGA, nupta WITGERO, Comiti. Vit. S. Gertrud. p. 367.
    - S. EMEBERTVS, Episcopus Cameracensis, Vit. S. Gudulae p. 167.
    - S. REINILDIS. S. PHARAILDIS. Vit. S. Gudal. p. 167.
    - ERMELINDIS, Eius vita apud Surium d. 29. Octobr.
    - S. GVDVLA, Bruxellensium patrona. Eius vita apud Sur. † 712.

mariti, ipsa quoque Treueris inter sanctimoniales consequerit, k) mater trium filiorum, et filiae vnius, quos omnes infra in breui tabula repraesentauimus. l)

VI. Tam splendido genere, tamque illustribus maioribus ortus est LVDOVICVS Germanicus, eumque ERMENGARDIS, regina, vt diximus, LVDOVICO Pio tertio partu enixa est. Diem mensemque natalem nusquam notatum reperio, immo ne annum quidem, quo lucis huius vsura frui primum coepit: vt adeo id solum diligentiae meae relictum videatur, vt in re obscurissima, quid valeat ingenium, experiar. Primum ergo id certum exploratumque est, LVDOVICVM tertium ERMENGARDAE, Ludouico Pio anno DCCXCVI. nuptae, m) filium, viuo adhuc CAROLO M. in lucem editum fuisse. Id enim hoc testimonio suo firmat THEGANVS: n) *Supradicta vero virgo Irmingarta vocabatur, quam consilio et consensu patris reginam*

k) Vita S. Clodulphi inter acta SS. Antuerp. Tom. II. mens. Iun. p. 127.

l) Sequimur V. C. Io. Dau. Koelerum *Diss. de augusta famil. Carling. p. 1. sequ.* qui S. Arnulfi et Dodae liberos ita repraesentat:

S. ARNVLFVS Ep. Metensis, antea maior Domus Austriae † d. XVI. Aug. 640.

DODA vxor, postea monialis Treuerensis.

ANCHISES vel ANSEGISVS, itemque ANCHISVS, maior Domus a. 649. ob. 685. inde reges et Impp. CAROLINGI.	WALGISVS, Alberic. ad ann. 644. — S. Wandregisilus Com. Palatii, postea clericus. † d. 22. Iul. 668. Vita eius apud Sur.	S. CLODVLPHVS, Episc. Metensis 654. † d. 8. Maii. 694.	N. filia, nupta Comiti Virdunensi. — S. GODO, conditor monasterii Oyensis in dioecesi Trecensi. Alberic. ad ann. 644. et 677.

m) Astronom. Auct. vit. Ludou. Pii p. 345.

n) de gest. Ludouici Pii Imp. Cap. V. p. 297.

nam constituit, atque ex ea tres filios habuit, adhuc PATRE VIVENTE, *quorum vnus vocabatur* LOTHARIVS, *alter* PIPPINVS, *tertius aequiuocus eius*, LVDOVICVS. Natum ergo LVDOVICVM esse oportuit ante annum DCCCXIIII. quo Carolus M. diem obiit supremum, et post annum DCCXCVIIII. ante quem Ermengarda, anno DCCXCVI. nupta, tres filios habere vix potuit. Deinde SANGALLENSIS vitae Caroli M. auctor o) narrat, LVDOVICVM nostrum a patre ad Carolum M. adductum esse sexto a natiuitate anno, et alibi p) eumdem ad septuagesimum aetatis annum peruenisse, testatur. Quum ergo V. Kal. Sept. anni erae Dionysiacae DCCCLXXVI. vitam cum morte commutarit, nec tamen adeo certum sit, proximusne septuagenario fuerit, an eumdem superarit: q) subtractis eo numero annis LXX. res ipsa docebit, eum anno vel DCCCVI. vel proxime siue antecedente, siue consequente, mortalibus interesse coepisse. Res ergo omnis eo demum redit, vt quem horum trium annorum natalem habuerit, dispiciamus paullo accuratius. At ne id quidem nos ignorare patitur bonus ille S. GALLI MONACHVS. Ludouicus enim Pius per multos annos in Aquitania haerens ab anno DCCCVI. ad annum DCCCXIII. patrem non vidit. Illo vero demum anno Carolus M. quum se ad extremam vitae lineam peruenisse vidisset, teste ASTRONOMO vitae LVDOVICI Pii auctore, r) *misit ad filium, eumque ab Aquitania euocauit. Quem venientem clementer suscepit, tota aestate secum retinuit, de his, quibus eum indigere putauit, instruxit, qualiter videlicet sibi viuendum, regnandum, regnum ordinandum, et ordinatum tenendum foret, monuit, et tandem imperiali eum diademate coronauit, et rerum summam penes eum futuram esse, Christo fauente innotuit, et hoc peracto negotio reditum ad propria concessit. Qui mense Nouembri a patre regrediens, Aquitaniam repetiit.* Non alio ergo, quam DCCCXIII. anno, contingere potuit, quod de LVDOVICO nostro memoriae prodidit MONACHVS SANGALLENSIS: s) *Quum natus et sex annis in domo patris*

o) Lib. II. Cap. VIII. p. 578.
p) Ibid. Cap. XII. p. 594.
q) Annal. Bertin. ad ann. 876.
r) ad ann. 813. p. 358.
s) Ibid p. 578.

patris cautissime nutritus sexagenariis hominibus sapientior haud immerito videretur, genitor indulgentissimus, qui hoc vix aegre exspectaret, vt ad conspectum aui eum perducere potuisset, adsumens puerum, a matre delicatissime curatum, coepit instruere, quam serie, et quam timorate ante Imperatorem se agere, aut forte interrogatus ei respondere, nec non et sibi deferre deberet, et sic eum ad palatium produxit. Si ergo annus ille DCCCXIII. fuit sextus LVDOVICI: euidentissimum est, natalem ei fuisse annum DCCCVII. Et hinc facile patet, cur idem ASTRONOMVS t) ad annum DCCCXIIII. scribat: *Eodem etiam anno duorum suorum filiorum* LOTHARIVM *in Baioariam,* PIPPINVM *vero in Aquitaniam misit, tertium vero* LVDOVICVM, *adhuc* PVERILIBVS *consistentem in* ANNIS, *secum tenuit.* Vere enim LVDOVICVS tum fuit septennis, adeoque nondum infantiae annos egressus. u)

VII. Ex quibus temporum characteribus facile etiam patria LVDOVICI, vel, quae eius incunabula vidit, prouincia, intelligitur. Toto enim illo anno in Aquitania haesit LVDOVICVS PIVS, et nec bello Hispanico, vti superiore anno DCCCVI. interfuisse, nec ad patrem profectus legitur. Cuius rei hanc rationem reddit VITAE AVCTOR: x) *Sequenti vero tempore iterum Rex Ludouicus expeditionem*

t) Vit. Ludouici Pii p. 362.

u) Haud paullo ergo minor aetate fuit LOTHARIO et PIPPINO. Priorem enim primo statim a LVDOVICI et ERMENGARDIS nuptiis anno, id est, anno DCCXCVII. natum esse, patet ex eius epitaphio apud Browerum *Annal. Treu. Tom. I. Lib. VIII. n. 117.*

Nam bis tricenos monachum sic attigit annos,
Ac se mutauit, ac bene post obiit.

Quum vero obierit III. Kal. Octobr. anno DCCCLV. sexagenario propior, natum eum esse oportet anno DCCLXXXXVII. X. annis natu maiorem Ludouico. Quod accuratius demonstrarunt Brouuer. *Annal. Treu. Lib. VIII. n. 117.* et Ant. Pagi *Critic. Baron. ad ann. 855. n. 12.* PIPPINVM vero iam anno DCCCXXII. ducentem vxorem, testibus Annal. Fuld. et reliquis *ad ann. DCCCXXII.* Lothario fratre anno DCCCXXI. nuptias celebrante, non multo minorem fuisse probabile est.

x) Idem p. 351.

nem in Hispaniam parauit. Sed pater, ne per semetipsum illuc pergeret, eum impediuit. Praeceperat namque tunc temporis fabricari naues contra Nordomannicas incursiones, in omnibus fluminibus, quae mari influebant. Quam curam etiam filio iniunxit super Rodanum et Garonnam et Silidam. Attamen misit ei missum suum Ingobertum, qui filii praesentiam praeferret, et vice amborum contra hostes exercitum duceret. Rege autem IN AQVITANIA MANENTE *ob supradictam caussam, exercitus eius itinere prospero Barcinonam venit.* Quum ergo toto illo anno in Aquitania substiterit LVDOVICVS pater, nec eum ERMENGARDIM vterum gerentem a se segregasse, verosimile sit: dubitari profecto nequit, quin LVDOVICVS noster apud Aquitanos primum lucem viderit, et quidem in Cassagnolano similique palatio, in quo eum vernum illius anni tempus exegisse, ex diplomate, quod STEPH. BALVZIVS y) edidit, intelligimus.

CAP. III.

DE LVDOVICI PVERITIA ET EDVCATIONE AD ANNVM DCCCXVII.

I.

Hunc filium sibi natum faustisque nutritum sub penetralibus quin parentes magna cura ad honestatem, pietatem, dignosque fortuna sua mores incredibili cura instituerint, dubitare nos non patiuntur LVDOVICI et ERMENGARDIS pietas. Erat vero tum educationis principum iuuentutis ea ratio, vt eos raro secum in palatio haberent, ne luxu palatino corrupti otio ac voluptatibus ab ipsis incunabulis diffluere discerent: sed eos plerumque aliquo mittebant, simul ac nutricibus essent subducti, iisque nobilem aliquem atque expertae virtutis virum praeficerent, qui tum BAIVLVS solebat adpellari. a) Mos ille iam ipsis Merouingorum temporibus inoleuerat, eius-

y) Capitular. reg. Franc. Tom. II. p. 1407.

a) De *Baiulis* illis fusius agunt Carolus du Fresne in *Glossar. med. et infim. Latin. Tomo I.* Videtur hic mos ex ipsa aula Constantinopolitana, cuius instituta vel maxime sibi ad imitandum proponebant Francorum reges, dimanasse. Nam et ibi inter dignitates palatinas erat μέγας

eiusdemque ſeruantiſſimus Carolus M. Ludouicum Pium, *Regem regnaturum in Aquitaniam miſit, praeponens illi baiulum Arnoldum, aliosque miniſtros, ordinabiliter decenterque conſtituens, tutelae puerili congruos.* b) Id quod iam anno DCCLXXXI. Ludouico adhuc in cunis vagiente, contigiſſe, idem LVDOVICI Pii encomiaſtes obſeruat. Idem ergo inſtitutum in filio Ludouico educando ſeruaſſe, veroſimile eſt: quamuis quem illi rectorem eius iuuentae praefecerit, nemo veterum, quod meminerim, memoriae prodiderit. Baiulis iſtis adiungi ſolebant e ſacro ordine viri docti moribusque conſpicui, qui filiis Regum adhuc pueros ad doctrinam pietatemque formarent. Erant etiam, qui principes adoleſcentes equum inſcendere, armis vti, telaque vibrare docerent. Cui generi exercitationum etiam LVDOVICVS Pius, pater, tam mature adſuefactus eſt, vt anno DCCLXXXV. euocatus ex Aquitania a Carolo

μέγας Βάϊουλος, cui liberorum Imp. cura erat demandata, ceu ex Codino diſcimus. Quin iam Sophoclis Scholiaſtes, eodem teſte Freſneo, βάϊουλον vocat παιδαγωγὸν καὶ παιδοτρίβην. Hinc *Gregorii, baiuli Imperialis Graecorum* mentio fit in *Chronico S. Vincentii Vulturn. Lib. III.* et apud Ioann. Papam VIII. *Epiſt. CLXVIII. CLXVIIII. et CLXXVIII.* Hunc morem et Reges Francorum primae ſtirpis imitabantur, quorum temporibus paſſim meminerunt Fredegar. *Chron. Cap. LXXXVI.* Auctor *Geſtor. Dagoberti Cap. II.* Aimon. *Lib. IIII. Cap. XXXVIII.* et alii. Eumdem poſtea et Carolingi retinuerunt, apud quos ea dignitas BAIVLATIO adpellabatur. Ea vero non modo proximus ad maiores dignitates gradus erat, ſed et cum tanta auctoritate coniuncta, vt principes baiulos, a quibus erant educati, plerumque parentum loco haberent, et hinc CAROLVS, Rex Burgundiae, Lotharii I. Imp. filius, GIRARDVM Comitem *ſuum parentem ac nutritorem* vocet in charta ann. DCCCLVII. apud Dacherium. *Spicil. Tom. XII. p. 120.* Hinc et vix aliis, quam qui in palatio primo loco erant, haec cura demandabatur. Nithard. *Lib. I. de diſſenſ. filior. Ludou. Pii Imp. p. 436. Ad quod* BERNARDVM *quemdam ducem Septimaniae pater in ſupplementum ſibi ſumens, Camerarium conſtituit,* KAROLVMque *eidem commendauit, ac ſecundum a ſe in imperio praefecit.*

b) Vita Ludouici p. 341.

rolo M. teste auctore vitae eius, c) iam *bene equitaret*, quum esset septem annorum puer. Eamdem ergo rationem in educando filio procul dubio sequutus est Ludouicus Pius, idque non vllo alio argumento luculentius potest demonstrari, quam quod in litteris aeque, ac reliquis pacis bellique artibus, vti paullo post erit dicendi locus, adeo postea excelluit, vt pares paucissimos, neminem superiorem per omnem vitam haberet.

II. Et sane ad illam in quouis artium genere scientiam, eo facilius sibi viam expediuit, quo praeclarior in eo indoles ab ipsa infantia enituit. Erat enim in eo adhuc puero prudentia grauitasque senilis, par tantae fortunae animus, ingenium capacissimum, et ad quaeuis, quae tempus exigere videretur, reperienda a natura factum. Quae omnia exemplo notabili illustrauit MONACHVS SANGALLENSIS, d) quod eius verbis describere paucisque pro instituti ratione illustrare iuuabit: *Et quia ita se obtulit occasio, vt de indicibili patre vestro incideret honoranda mentio, libet commemorare elogium, quod de illo sapientissimum constat protulisse* KAROLVM M. *Nam quum natus et VI. annis in domo patris cautissime nutritus*, SEXAGENARIIS *hominibus* SAPIENTIOR *haut immerito videretur: genitor indulgentissimus, qui hoc vix aegre exspectaret, vt ad conspectum aui eum perducere potuisset, adsumens puerum, a matre delicatissime curatum, coepit instruere, quam serie, vel quam timorate ante Imperatorem se agere, aut forte interrogatus ei respondere, nec non et sibi deferre deberet: et sic eum ad palatium produxit. Quumque prima die vel secunda inter reliquos statores eum Imperator curiosioribus oculis intueretur: dixit ad filium: Cuius est ille puerulus? Illo respondente: quia meus et vester, si dignamini: postulabat eum, dicens: Da illum mihi. Quod quum factum esset, deosculatum serenissimus Augustus pusionem remisit ad stationem pristinam. Ille mox dignitatem suam cognoscens, et cuiquam post Imperatorem secundus remanere dispiciens, collectis animis, et membris compositissime collocatis aequato gradu stetit iuxta patrem suum. Quod prouidentissimus adspectans* KAROLVS, *vocato ad se filio* HLVDOVICO *praecepit, vt inter-*

c) Ibid. p. 341.
d) Vit. Caroli M. Lib. II. Cap. VIII. p. 578.

interrogaret cognominem suum, cur ita faceret? vel qua fiducia se patri adaequare praesumeret? Ille vero ratione subnixum reddidit responsum: Quando, inquiens, vester eram vasallus, post vos, vt oportuit, inter commilitones meos steteram: nunc autem vester socius et commilito non immerito me vobis coaequo. Quod quum HLVDOVICVS *Imperatori retulisset, ille huiusmodi sententiam promulgauit: Si vixerit puerulus,* ALIQVID MAGNI ERIT. *Quae verba ideo de Ambrosio mutuati sumus, quia,* KAROLVS *quae dixit, non possunt ex amussi in Latinum conuerti.* Hactenus monachus Sangallensis, cuius verba, tametsi prolixiora, integra attulimus, vt ea paucis interpretaremur. Quo anno haec contigerint, iam superiore capite vidimus, puta octingentesimo decimo tertio, quo eius pater arcessitus ex Aquitania Carolum M. postremum vidit, et imperii socius ab illo est adoptatus. In illa ergo pompa palatina splendidissimaque panegyri etiam filium suum natu minimum patri stitit, eumque pulchre ornatum, instructumque inter reliquos STATORES, qui paullo post etiam a LVDOVICO nostro *commilitones* vocantur, adstare iussit, experturus procul dubio, an eum obseruaturus sit auus, eumque inter reliquos agniturus. STATORES vero hi, seu COMMILITONES non alii erant, quam pueri palatini, qui ex more Francorum cum Regum filiis in eorum palatio educabantur, e) de quibus HADR. VALESIVS: f) *Notare conuenit, morem fuisse iam tum proceribus Francorum*

e) STATVS veteribus dicebatur tota principum curia, vel vti Romani vocabant *Comitatus.* Iac. de Vitriaco *apud* Bongars. *Lib. III. p. 1126. Primo die recepit eos in prima scala de Cayron, vbi semper est* STATVS *eius.* Quo sensu et hodie comitatum principum dicimus *den Hoff-Stat*, non, vti vulgus loquitur, *die Hoff-Stadt.* Pueri ergo statarii sunt, qui in aula ministrant Principi, quos hodie *Pagen* adpellitant. Horum erat stare in curia Principis sui, eiusque solium cingere, vnde et STATORES dicti, ceu non modo hoc monachi Sangallensis, sed et alio Orderici Vitalis *Lib. XII. p. 856.* probauit Car. du Fresne *Glossar. med. et inf. Latin. Tomo III. p. 952.* Superest et hodie vocabulum in vernacula nostra, in qua saepe ministeria palatina dicuntur a statione, veluti *Tafel-steher, Thür-steher.* cetera.

f) Rer. Francic. Lib. XV. ad ann. 591.

corum, adultos liberos, praesertim indolis rarae formaque et ingenio excellentes Regibus ad ministeria tradere in palatio omnibus liberalibus artibus, sed praecipue militaribus excolendos: quos GREGORIVS *aulicos palatinos, et pueros aulicos, quidam scholares adpellant. Hinc apud scriptores rerum nostrarum saepissime inuenio, pueros nobiles in aulam regiam a parentibus perductos, Regibus oblatos, traditos, commendatos, in palatio enutritos, in aula regia educatos, a principe nutritos. Hos reges nostri optimatium erga se fidei obsides habebant: his pignoribus Proceres in officio continebant, haud facile libenterque res nouas molituros, quamdiu ipsorum filii in regia alerentur.* Quod alibi g) variis adlatis exemplis, veluti Patrocli Mummioni, Transobadi, S. Arnulfi, Chrodogangi, probauit, et vtroque loco obseruauit, fuisse haec maximorum virorum rudimenta ac viam processus expeditissimam, et ex palatio, tamquam e ludo plurimos Abbates et Episcopos sanctitate vitae eminentes, Comites Stabuli, Thesaurarios, Referendarios, Comites Palatii, Consiliarios, Duces, patritios, Comites exiisse, nec aliunde fere, quam ex illa regia puerorum cohorte, delectos esse, qui post data virtutis et fidei experimenta ad magna et honorata ministeria sublimesque potestates fuerint profecti. Huic ergo regiorum puerorum cohorti, quam procul dubio Ludouicus Pius secum ex Aquitania, tamquam fidei parentum pignora Aquisgranum traxerat, iussu patris sese immiscuerat LVDOVICVS puer, quum ille, more Francorum, qui pereleganter in vetere tabella ex Codice quodam Euangeliorum Carolo Caluo a monachis S. Martini Metensibus oblato per STEPH. BALVZIVM h) eruta patet, proxime throno vel eius supremo gradui adstaret, vel adsideret, i) maxime quum iam et Rex Aquitaniae esset,

g) Lib. IX. ad ann. 565.

h) Capitular. Tomo II. p. 1276.

i) In effigie illa Baluziana Carolus Caluus solus throno insidet coronatus, imminente superne manu, quae et in aliis monimentis cernitur, vt veluti θεόστεπτος, id est, a Deo coronatus videretur. Car. du Fresne *Gloss. Lat. voce Armiger.* Filii vero Caroli, Ludouicus Balbus et Carolus, vtrimque stantes, thronum paternum veluti manu fulciunt, S. Deipara coronas super eorum capi-

ſet, et in eo ipſo placito Auguſtae dignitatis particeps redderetur. Obſeruauit demum CAROLVS puerum: miratusque indolem et grauitatem, in tantilla aetate incredibilem, ex filio, cuium adduxerit hunc puerum, quaeſiuit. Quumque hic, laetus laetitiis omnibus, ſuum ac Imperatoris eſſe, reſponderet: accepit CAROLVS gratiſſimum munus et adductum ad ſe nepotem, exceptumque gremio, deoſculatus eum in priorem locum redire paſſus eſt. At iam altiora ſpirabat magnanimus puer, ex quo ſe ab Imperatore veluti in clientelam ſuſceptum eſſe intellexerat. Nec iam amplius loco illo inter commilitones, Ludouici patris clientes, ſtare ſuſtinebat, ſed adſcendens in gradum ſuperiorem patris latus claudebat, interrogatusque iuſſu CAROLI, cur id faceret, ſe iam Imperatori donatum acceptumque, non amplius patris, ſed aui, clientem, et eatenus patri aequatum eſſe, fidenter ac magnifice reſpondit. Ex quo ſimul intelligimus, Imperatorum Regumque filios, ad regiam dignitatem viuis parentibus euectos, non ad ſolutam omni nexu poteſtatem adſpi-

capitibus caelitus tenente. Quod et in Byzantinorum numis monimentisque aliquando obſeruauit idem eruditiſſimus Cangius *Diſſ. de Impp. Conſtantinop. inferior. aeui num. ſ. XXX. p. 24.* At ipſos ſaepe proceres in placitis maioribus ad thronum hinc inde non ſtetiſſe, ſed adſediſſe, teſtis eſt Ermold. Nigell. *Lib. II. v. 3.* dum canit:

Namque ſenex Carolus Caeſar, venerabilis orbi,
Concilium reuocat ad ſua tecta nouum.
Aurato reſidens ſolo, ſic coepit ab alto
Electi circum quem RESIDENT *comites.*

Quum vero ipſi Comites ac proceres in publicis placitis aliquando ſederent, vti id hodienum in comitiis gentium originis Germanicae obſeruatur: dubitare ſane nefas eſſet, quin et Regum filii, qui intereſſent illi panegyri, maxime ſi ipſi regia dignitate fulgerent, patri nonnumquam adſederint, ſaltim de plano, vel in inferiore gradu, ne patribus viuis aequiparari viderentur. At quia tamen monachus Sangallenſis Ludouicum noſtrum *iuxta patrem ſtetiſſe*, et *patri ſe adaequaſſe*, ſcribat: probabilius eſſe fatemur, Ludouicum etiam Pium tum patris ſolio adſtitiſſe.

adſpiraſſe, ſed pātrum veluti clientes ac vaſallos fuiſſe. Hinc in charta diuiſionis vel teſtamento a CAROLO M. condito apud PITHOEVM k) diſerte caueri animaduertimus: *Haec autem omnia ita diſpoſuimus, atque ex ordine firmare decreuimus, vt, quamdiu diuinae maieſtati placuerit nos hanc corporalem agere vitam, poteſtas noſtra ſit ſuper a Deo conſecratum regnum, atque imperium iſtud, ſicut hactenus fuit in regimine atque ordinatione, atque omni dominatu Regali atque Imperiali, et vt* OBEDIENTES *habeamus praedictos dilectos* FILIOS NOSTROS, (quorum alter iam Italiae, alter Aquitaniae cum regio imperio et poteſtate praeerat,) *atque Deo amabilem populum noſtrum cum omni ſubiectione, quae patri a filiis, et Imperatori ac Regi a ſuis populis exhibetur.* Quae poſtea et LVDOVICVS Pius in charta Diuiſionis apud eundem PITHOEVM l) repetit. Denique, vt ad rem redeamus, admiratus hanc pueri reſponſionem CAROLVS M. eum, ſi aduixerit, magnum futurum, fretus tanta indole, praedixit, talibus in lingua Theotiſca vſus verbis, quae Latine exprimi commode non poſſint. m) Vnde monachus illa eloqui maluit iis verbis, quibus olim ſimile de S. AMBROSIO augurium expreſſum eſſe,

k) Script. Hiſt. Franc. XII. p. 288.

l) Cap. XIII. p. 335.

m) Haec qualia fuerint verba, vtinam expreſſiſſet monachus. Apud Otfridum *Euang. Lib. I. Cap. IV. v. 65.* verba euangeliſtae: *Erit magnus coram domino* ita exprimuntur:

Guati ſo iſt er höher,
Ioh Gote filu liuber.

Bonitate eſt maior,
Et Deo multo carior.

Et *Lib. I. Cap. VIIII. v. 77.* verba: *Quid puer iſte erit?* ita vertuntur: *Sie ſprachun filu balde: waz uuaniſto waz er uuerde? Dixerunt admodum audenter: quid putas, quod futurus ſit?* Sed haec ſimiliaque non ita comparata ſunt, vt non Latine, totidem paene verbis exprimi commode queant. Oportet ergo, quidquid dixerit Imperator, παροιμιῶδές τι fuiſſe, quippe quales loqutiones prouerbiales in aliam linguam non facile transferuntur.

esse, memoriae proditum est, n) et ne magnis componere paruis videretur, subdidit verba: o) *Nec immerito prophetiam de sancto* AMBROSIO *magno accommodauerim* HLVDOVICO, *cui, exceptis eis rebus et negociis, quibus* oo) *respublica terrena non subsistit, coniugio videlicet vsuque armorum, per omnia simillimus, immo etiam quantum potentia regni, tantum religionis studio, si dici liceat, quodammodo maior exstiterit* AMBROSIO, *fide scilicet catholicus, Dei cultor eximius, seruorum Christi socius, tutor et defensor indefessus.* Virum profecto sanctum ac religiosissimum fuisse oportet LVDOVICVM nostrum, quem monachus viro tanta sanctitatis fama illustri non aequiparandum modo, sed et praeferendum quodammodo existimauit.

III. LVDOVICVS Pius anno isto DCCCXIII. cum CAROLO M. patre Aquisgrani vixit ad Nouembrem vsque mensem, quo a patre digressus Aquitaniam repetiit. p) Neque dubitamus, quin et LVDOVICVM puerum comitem habuerit. Paullo post ante diem V. Kalendas Februarias vitam cum morte commutauit CAROLVS M. isque casus confestim sedibus suis exciuit LVDOVICVM Pium, qui, accepto nuncio, veritus, ne quid se absente turbetur, in Franciam orientalem

n) Rem referemus verbis Paullini presbyteri in *vita S. Ambrosii* apud Surium *d. IV. Apr. p. 526. Igitur posito in administratione praefecturae Galliarum patre eius Ambrosio, natus est Ambrosius: qui infans in area praetorii in cunabulis positus, quum dormiret aperto ore, subito examen apum adueniens faciem eius atque ora compleuit, ita, vt ingrediendi in os egrediendique frequentarent vices. Quae pater, qui prope cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quae curam nutriendi infantis susceperat, probibens, (sollicita enim erat, ne infanti nocerent,) exspectabat patrio adfectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illae post aliquamdiu euolantes, in tantam aëris altitudinem euectae sunt, vt humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait: Si vixerit infantulus iste,* ALIQVID MAGNI ERIT. Quem locum ob oculos fuisse monacho nostro, nemo non intelligit.

o) Ibid. p. 579.

oo) Legerim: *sine quibus.*

p) Vita Ludou. Pii p. 358.

lem reuolauit, et die, ex quo ex Aquitania proficisci coeperat, trigesimo Aquisgranum venit. q) Familia Ludouicum cum vel comitata, vel e vestigio sequuta est. Eodem enim anno DCCCXIIII. filiorum triga Aquisgrani cum patre aliquamdiu fuisse legitur: quamuis LVDOVICVS pater, testantibus eorum temporum annalibus, r) ex instituto maiorum mox alium alio, LOTHARIVM in Italiam, PIPPINVM in Aquitaniam dimiserit, solo LVDOVICO puero apud se retento, non alio procul dubio consilio, quam vt tanto felicius sub patris cura adolesceret, tantoque rectius procederet eius educatio. Quamuis vero, qualis cura impensa sit formando pueri ingenio, suo more fere dissimulent eorum temporum scriptores: tamen quemadmodum ex fructuum praestantia, messisque vbertate de adhibita cultura rectissime iudicatur, ita ex praeclaris, quibus LVDOVICVS excelluit, artibus, quam diligenter atque accurate fuerit a parentibus et magistris suis institutus, coniecturam recte capi posse existimamus. Eas vero ita describunt REGINO s) et ANNALIVM METENSIVM auctor: t) *Fuit autem ille princeps Christianissimus, fide catholicus, non solum saecularibus, verum etiam ecclesiasticis disciplinis sufficienter instructus. Quae religionis sunt, quae pacis, quae iustitiae, ardentissimus exsequutor. Ingenio callidissimus, consilio prouidentissimus, in dandis siue subtrahendis publicis dignitatibus discretionis moderamine temperatus. In praeliis victoriosissimus, armorum, quam conuiuiorum, adparatibus studiosior, cui maximae opes erant instrumenta bellica. Plus diligens ferri rigorem, quam auri fulgorem. Apud quem nemo inutilis valuit. In cuius oculis perraro vtilis displicuit, quem nemo muneribus corrumpere potuit. Apud quem nemo per pecuniam ecclesiasticam, siue mundanam dignitatem obtinuit: sed magis ecclesiasticam probis moribus et sancta conuersatione: mundanam deuoto seruitio et sincera fidelitate.* In quo insigni elogio, et quadam veluti boni ac incomparabilis principis imagine quinque potissimum LODOVICI virtutes, quae sine accurata institutione raro com-

q) Idem p. 359.
r) Annal. Bertin. ad ann. 814. Vita Ludou. p. 362.
s) Regino ad ann. 867.
t) Annal. Met. ad eumd. ann.

comparantur, viuis coloribus expressas animaduertimus, PIETATEM et religionis studium, DOCTRINAM sacram ac profanam, PRVDENTIAM ciuilem ac regnatricem, ARTES MILITARES, et ANIMVM sordibus vacuum omnibusque corruptionibus superiorem. Quae quum sint praecipua boni principis decora, ad eaque in instituendis tantae fortunae adolescentibus omnia referenda videantur: de singulis quaedam ex eorum temporum monimentis delibare nobis licebit.

IIII. Quantum in eo fuerit pietatis studium, vel inde patet, quod non minus PII quam LVDOVICI nomine nosceretur. Id cognomen saltim ei non minus, quam patri, haesisse, iam supra incorruptis veterum testimoniis demonstrauimus. u) Neque ergo dubitandum videtur, quin et sacrae scripturae lectioni vacarit, et doctrinae Christianae elementa bona fide imbiberit. Libris sane legendis eum non parum temporis impendisse, testem denuo habemus MONACHVM SANGALLENSEM, x) qui, *eum sapientiam singularem, acutissimo fretum ingenio* SCRIPTVRARVM *adsiduitate cumulatiorem reddere non cessasse*, scribit. Id quod illum eo libentius fecisse credibile est, quo non modo ipse Latinae linguae peritior, sed et saeculum interpretationum Theotiscarum libellorumque ea lingua scriptarum feracius fuit, y) nondum periculum aliquod ex huiusmodi versionibus

u) Lib. I. Cap. I. §. 9.

x) Libro II. Cap. IX. p. 580.

y) Linguae patriae studium permagni iam fecit *Carolus M.* ipse in eo elaborans, vt eius cultum pro virili proueheret, ceu testatus est Eginard. *vit. Caroli M.* At non multum profecisse videtur princeps optimus. Idem institutum Ludouicus Pius vrsit, adeo, vt et de versione Bibliorum Teutonica cogitaret, idque negotium viro cuidam docto, gente Saxoni, daret, qui et vetus nouumque testamentum Germanica poësi illustrauit, ceu docet praefatio apud Andr. du Chesne *Script. Franc. Tomo II. p. 220.* Et exstant huiusmodi versiones passim, de quibus disserunt Io. Frickius *Praefat. ad Schilt. Thesaur. Antiqu. Teut. p. VII. sequ.* et Eckard. *Not. ad vit. Hatumodae Abbatissae Gandersh. p. 39. sequ.* At numquam magis id studium, quam sub Ludouico Germanico ferbuit, sub quo OTFRIDVS WEISSENBVRGENSIS insignem istam Euan-

bus metuentibus ecclesiae doctoribus, nec laicis, quos vocabant, earum lectione, tamquam aqua et igne interdicentibus. Magna ergo pro eorum temporum conditione fuit, quam LVDOVICVS sibi comparauerat, rerum sacrarum notitia, eaque in re ex ipso clericorum ordine, fatente eodem *monacho Sangallensi*, z) permultos adeo superauit, vt in iis parum versati in eius conspectum venire formidarent. *Nullus*, inquit, *clericus, nisi legere doctus et canere, non solum cum eo manere, sed ne in conspectum eius venire praesumsit*. Sed multo maior illa laus optimi Principis, quod quae didicisset, omnia ipsa vita exprimeret, iustus, mitis, in victu totoque adparatu palatino parcus, in elargienda pauperibus stipe, condendisque templis et monasteriis paene profusus, in orationibus, ieiuniis, cultuque diuino adsiduus, adeo vt eius vita censura esse posset, et exemplum, ad quod ciues omnes vitam componerent absolutissimum. Quod iterum in eo admiratus MONACHVS SANGALLENSIS: a) *Ad orationis*, inquit, *studium et deuotionem ieiunorum, curamque seruitii diuini supra omnes homines ita erat intentus, vt exemplo Sancti Martini, quidquid aliud ageret, semper quasi praesenti domino supplicare videretur. Carne et cibis lautioribus certis diebus abstinuit. Tempore vero litaniarum de palatio discalceatis pedibus vsque ad ecclesiam pastoralem vel ad sanctum Hemmeranium, siquidem esset Reganesburg, crucem sequi solitus erat. In aliis vero locis communentium consuetudinem non abnuebat. Oratoria noua - - admirabili opere construxit*. Et exstant sane tot tabulae ac diplomata, tam sanctae profusionis monimenta, vt vel sola rem conficere videantur. Adde,

Euangeliorum paraphrasin, ipsi Ludouico nostro nuncupatam, scripsit, RHABANVS MAVRVS de homiliis Theotiscis populo praelegendis cogitauit, Serrar. *rer. Mogunt. Lib. I. Cap. XI.* variae denique prodierunt versiones Psalmorum, de quibus idem Frickius *praef. versioni Notkeri Labeonis praemissa p. IV.* variae catecheses, similesque libelli, digni omnino, qui hodie omni cura conquirantur.

z) Ibid. p. 581.

a) Ibid. p. 581.

de, quod et in imperio a truculentia sanguinisque effusione, b) et in matrimonio ab omni pellicatu abstinuit, solus fortassis inter Francorum Reges, qui vna contentus vxore, praeter liberos e legitimo toro natos, nullos alios nothos, oneri reipublicae futuros, reliquit. c) Sunt inter actiones LVDOVICI quaedam, quae tantae sanctitatis famae officiunt, in primis bella, quae exuta naturali pietate, patri

b) Idem p. 580.

c) Vt enim iam nihil dicamus de Regibus Merouingicis, quos tantum non omnes inter concubinarum ac pellicum greges vixisse constat: nec de Caroli M. maioribus multa addamus, inter Caroli M. concubinas fuere HIMILTRVDIS, Paull. Diacon. *in Chron. Episc. Metens. p. 58.* MATHELGARDIS, GERSVINDA, REGINA, ADELLVIDA, aliaque, cuius de nomine non constat, apud Eginardum *Vit. Caroli M. Cap. XVIII.* ex quibus praeter filias Rothaildem, Adaltrudem, Rothaidem, PIPPINVM gibbosum, DROGONEM, HVGONEM et THEVDERICHVM genuit. Eginard. *ibid.* Cap. XX. Cl. Io. Dau. Koelerus *de Domo Aug. Caroling. p. 50. sequ.* Ne LVDOVICVS quidem Pius, quantacumque sanctitatis fama super aethera notus, a furtiuis amoribus abstinuit. Testis est auctor Chronici Moissiacensis *ad ann. DCCCXVII. p. 148. Quartum vero filium habuit ex* CONCVBINA, *nomine* ARNVLPHVM, *cui pater Senonas ciuitatem in comitatum dedit.* Nec fratres Ludouici nostri et reliqui agnati sanctius vixerunt. LOTHARIVS enim I. Imp. ex DODA duarum concubinarum vna, CAROLOMANNVM filium genuerat. Annal. Bertin. *ad ann. DCCCLIII.* CAROLVS Caluus, RICHILDEM vxorem, antequam tabulas cum ea signaret, concubinam habuerat. Annal. Bertiniani *ad ann. DCCCLXVI. et DCCCLXX.* Quas tragoedias excitarit LOTHARIVS II. ob Waldradam concubinam, matrem Hugonis Ducis Alsatiae, Giselae, et Berthae, nemo ignorat. Sed ex filiis Ludouici nostri CAROLOMANNVS ex concubina LVDSWIRIDA, cuius nomen in Diplomate apud Gewoldum *in Metrop. Salisb. Tomo II. p. 504.* exstat, ARNVLFVM postea Imp. hic ex ELLINRAT, cuius meminit Hund. *in Metrop. Salisb. Tom. II. p. 566.* ZVENTEBOLDVM, Lotharingiae Regem et Ratoldum; Annal. Fuld. *ad ann. 889.* alter Ludouici nostri filius LVDOVICVS iunior

patri intulit. Erunt etiam, qui purioribus sacris refragari dicent opinionem de merito operum, quam in omnibus paene prodit diplomatibus, d) coelum pecunia, quasi soluto pretio emi, certo persuasus. Nec minus in eo plerique reprehendent fiduciam in caelitum ope ac suffragiis positam, pretium, quod monachatui statuit, nimium, cultum reliquiarum similiaque, quibus plus superstitionis, quam solidae pietatis, inesse palam est. Enimuero vti, quae aduersus

iunior ex muliere nescio qua HVGONEM, qui anno 879. in proelio cum Normannis inito occubuit, Regino *ad ann. 879.* denique CAROLVS Crassus BERNARDVM, nothum teste Annalista Lambeciano *ad ann. 885.* susceperunt: vt adeo ex tot Caroli M. posteris solus ferme Ludouicus Germanicus caste vixerit.

d) Talia sunt, quibus diplomata tantum non omnia auspicatur: *Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et necessitates ecclesiae Dei per petitiones religiosarum personarum nostro releuamus munimine et imperioso tuemur iuuamine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiscendam profuturum esse, liquido confidimus.* Vid. infra *Diplom. I. IX. X. sequ.* Et auctor est monachus Sangallensis *Vit. Caroli M. Lib. II. Cap. XII.* Ludouicum conspecto ex militibus aliquo, qui aurum argentumque secum ferret, vel eo ornatus in procinctu staret, dicere solitum: *Miser et infelix. Non tibi sufficit, vt tu solus vel forte belli intereas, quin etiam et res, quibus* ANIMA TVA REDIMI *valeret, in manus hostium tradas, vt de eis simulacra gentium adornentur.* Nimirum erat illa tum communis omnium persuasio, quo quisque plus auri argentique in ecclesias expenderet, eo certiorem illum de abolitione peccatorum ipsaque beatitudine sempiterna spem concipere posse. Hinc dicta scripturae in eorum temporum chartis frequentissima: *Pretium animae viri diuitiae eius.* Infra *dipl. VI. Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, qui vos recipiant in aeterna tabernacula.* Dipl. Einardi apud Toeln. *Cod. dipl. Palatin. n. VI. p. 6.* et similia, e quibus huic persuasioni praesidium accedere posse existimabant.

uersus patrem molitus est, detestanda omnino esse nemo negauerit: ita infra intelligemus, quam nefandis exagitatus iniuriis arma expediuerit, iustissimum profecto bellum, modo alium quam patrem, hostem habuisset, gesturus. Reliqua temporum, quibus vixit, infelicitati tribuimus, vtrosque naeuos reliquis eius virtutibus ac sincerae, quam tota vita expressit, pietati merito condonamus, multo excusatiores die illo decretorio futuros hos principes persuasi, qui religionis amantissimi aliquando superstitionem pro pietate habuerunt, quam qui hodie ipsam pietatem pro superstitione habere non verentur.

V. Deinde et doctrinam sacram ac profanam haud mediocrem LVDOVICO nostro tribuunt veteres. Quamuis enim iis viueret temporibus, quibus nondum ita enitescerent apud Francos bonae litterae, vt eorum doctrina cum hodierna vlla ex parte comparanda videatur: tulit tamen id saeculum plures, qui aliquid operae purioris Latinitatis cultui tribuerent, qui facerent versiculos, qui et artium liberalium, quas vocant, stadium decurrerent, et astrorum disciplinam excolerent, et conderent legerentque annales, et veterum lectione magnopere delectarentur. In his omnibus quantum profecerint, qui tum vix alios magistros, quam monachos habere poterant, eorum lucubrationes, quas ex eo saeculo habemus superstites, satis ostendunt: neque adeo dubitare licet, quin iisdem fere limitibus circumscripta fuerit LVDOVICI eruditio. Tribuuntur illi a IOANNE MABILLONIO e) versiculi quidam, non quidem illis, quos Hadrianus Imp. fudit, multo meliores, at nec deteriores illis, quos et suauissimi eorum temporum poëtae solebant edolare. f) Scripti illi sunt ad BALDONEM nescio quem: at, quisquis fuerit, eum Regi

e) Analect. Tom. IIII. p. 531.

f) Praeferunt hi versiculi rubricam: HL REX, eosque Mabillonius in *adnotationibus* insequentibus *p. 532.* diserte Ludouico tribuit. Sunt vero tales:

Immensas grates volumus tibi dicere, BALDO,
Quod tua magna fides sic inconcussa moratur,
Nobiscum dictis firmasti vt tempore prisco.
Namque animum nostrum pia laetificant tua scripta.

Quae

Regi nostro satis familiarem fuisse, et libellis a se compositis saepius eum donasse oportet. Quin quum Rex illi versibus egerit gratias, seque in illius libris non omnia adsequi, profiteatur, ipsum quoque BALDONEM poëmata scripsisse verosimile est. Addimus, BALDVM illum in ipso Regis palatio videri vixisse, quod hic eum rogat, vt sibi aenigmata illa soluere sensumque eorum, quae non intelligat, pandere velit. Ex quibus characteribus ego suspicor, Baldonem hunc non alium esse, quam BALDERICVM Abbatem et LVDOVICI nostri archicapellanum, quem circa annum DCCCLIII. in eius palatio militasse constat. g) Sacram porro eruditionem tum scripturae sacrae,

Quae nobis saepe mittis, hortaris, et optime nobis,
Et bonitate tua pandis in amore benigno,
Quae tua sic nobis mittit sollertia magna.
Nunc vero nuper misisti talia scripta,
Non potuit totum noster quod noscere sensus,
Est quia per totum contextum in aenigmate firme.
Conscius ipse tuis, quid opus addiscere verbis?
Hoc tamen oramus, vt nobis pandas aperte.

Sunt hi versiculi omnino mali, vtpote in quibus nec prosodicae nec syntacticae regulae obseruantur: sed meliores non sunt, quos eo saeculo Ermoldus Nigellus, Rabanus Maurus, Florus, Theodulfus aliique fecerunt, in quibus itidem nec quantitatis syllabarum nec elisionum ratio habetur. Et quis, quaeso, Virgilii grauitatem, vel suauitatem Ouidii in saeculi noni principe requireret? et in eo quidem principe, quem dira necessitas plus sanguinis, quam atramenti, fundere iussit?

g) Eo anno in diplomatibus Corbeiensibus reperimus subscriptionem: *Hadelbertus Subdiaconus ad vicem* BALDRICI, *abbatis, recognoui.* Schaten. *Annal. Paderb. Lib. II. p. 141.* Talis subscriptio etiam biennio post occurrit apud eumdem *ibid. p. 143.* et anno DCCCLVIII. apud Schannat. *Hist. Wormat. in Codice probationum n. VII. p. 7. Godebertus, Subdiaconus ad vicem* BALDRICI, *Abbatis, recognoui.* Eumdem ex Kleinsorgii Annalibus eruit Mallinkrot. *de Archicanc. et Cancell. Imp. p. 26.* Atqui idem nomen est

ſacrae, tum patrum et canonum eccleſiaſticorum cognitio abſoluebat. Hinc MABILLONIVS h) editis verſibus, quibus S. Auguſtini de doctrina Chriſtiana libros Ludouico, Caroli Calui filio, nuncupauit, Angilbertus Corbeienſium Abbas, hanc ſubiicit adnotationem: *Vbi obſeruare conuenit, lectionem ſacram priſcis Francorum Regibus aliquando familiarem fuiſſe. Hinc Adalbero Laudunenſis Epiſcopus Rotbertum Regem hortatur ad legendos Auguſtini, Dionyſii dicti Areopagitae et Gregorii Magni libros.* Sacrorum autem canonum ſtudium tanto regibus magis neceſſarium videbatur, quanto propius illud attingebat eccleſiae regimen, quantoque magis intererat regum, fines illius a ſacri ordinis hominibus non vlterius, quam par eſſet, proferri. Et hoc ipſum canonum ſtudium in LVDOVICO noſtro celebraſſe videntur REGINO i) et ANNALIVM METENSIVM auctor, k) dum eum *etiam eccleſiaſticis diſciplinis ſufficienter inſtructum fuiſſe,* ſcribunt.

VI. Quum porro praecipuum principi praeſidium in ciuili illa ac regnatrice prudentia poſitum ſit: ad eam quoque non addiſcen-

eſt BALDO et BALDERICVS quemadmodum HEIMO et HENRICVS, ALTO et ALTIRICH, ALBI et ALBARICH, ALLO et ALVVICH, LIBO et LIBERICH et ſimilia apud Goldaſtum. In eadem tamen LVDOVICI noſtri curia anno DCCCLVIIII. vixit WALTO Subdiaconus, quem illo anno diploma Paderbornenſe *vice Witgarii Cancellarii recognouiſſe*, patet. Schaten. *ibid. p. 149.* Conring. *Cenſur. diplom. Lindau. p. 27.* Quum ergo ipſe MABILLONIVS idem eſſe agnoſcat BALDONIS et WALDONIS nomen: alteruter probabiliter fuit, quocum poëticum iſtud litterarum commercium inſtituit Ludouicus Germanicus. WALDONEM poſtea Cancellarii munere functum eſſe apud Carolomannum anno DCCCLXXVI. et Carolum Craſſum, anno DCCCLXXXII. et ſequ. et demum Friſingenſium Epiſcopum fuiſſe, docuit Mallinkrot *ibid. p. 21. 29.* Vbi ſimul, idem eſſe WALDONIS et BALDONIS nomen, incorrupto ipſius hominis teſtimonio diſcimus.

h) Analect. Tomo II. p. 660.

i) Ad ann. 867.

k) Ad ann. eumd.

addiſcendam, ſed toto imperio omnibusque actionibus ſuis exprimendam, animum ab ipſa adoleſcentia impulit. Non ſane tum erant tempora, quibus illa pars ciuilis ſapientiae, certis concluſa regulis, et in artis formam redacta, in cathedris tradebatur. Ipſo rerum vſu atque experientia illa erat addiſcenda, eaque in re eo facilius celeriusque profecit LVDOVICVS noſter, quo excellentiore ingenio erat a natura praeditus, et quo citius rebus gerendis a patre adplicabatur. Iam ſupra obſeruauimus, ei ſex annorum puero ſenilem prudentiam tribuiſſe SANGALLENSEM MONACHVM. l) Eumdem m) in illo iam viro laudare vidimus *ſapientiam ſingularem, quam acutiſſimo fretus ingenio ſcripturarum adſiduitate cumulatiorem reddere non ceſſarit.* REGINONI n) eſt *ingenio callidiſſimus, conſilio prouidentiſſimus.* Denique OTFRIDVS, o) qui in eo laudando totus eſt, nihil tamen in eo magis, quam ingenii perſpicaciam et ſapientiam plane inuſitatam, admiratur. Hinc eum vocat *then ſnello, agilem,* non tam corpore, quam ingenio, *thes wisduames follo, ſapientia plenum, wiſero githanko, wiſera redinu, ſapientum cogitationum ſapientumque verborum, cleinero githanko, ſubtilium cogitationum, quekes muorte, vini et alacris animi* principem, et quae ſunt huius generis elogia alia. Si vero ad naturam tam eximiam atque illuſtrem accedit vſus quidam atque in rebus gerendis exercitatio: tum illud neſcio quid praeclarum ac ſingulare ſolet exiſtere. Ex hoc vero numero fuit LVDOVICVS noſter, qui non ſolum domeſtico patris exemplo, et perpetua cum viris prudentiſſimis conſuetudine a puero ad ſolidam quamdam ac maſculam prudentiam formatus eſt, ſed et non multorum annorum adoleſcens, Boioariis praeeſſe iuſſus, eo, quae didicerat, in vſu habere coepit. Hinc ea omnia, in quibus praecipue conſiſtit regnatrix illa prudentia, in LVDOVICO noſtro mirantur veteres. Bene ac ſapienter veterum non nemo cecinit:

Principis eſt virtus maxima noſſe ſuos.

Ea virtus in LVDOVICO ſumma atque eximia fuit. Hinc REGINO, p) eum

l) Lib. II. Cap. 8. p. 578.
m) Ibid. Cap. 9. p. 580.
n) Ad ann. 876.
o) Praef. ad Ludou. v. 1. 2. 26. 27. 33. 135.
p) Ibid.

eum fatetur *in dandis siue subtrahendis publicis dignitatibus discretionis moderamine fuisse temperatum*, additque, *apud eum neminem inutilem valuisse: in eiusque oculis perraro vtilem displicuisse.* Quumque prudentis sit, et de instantibus verissime iudicare, et de futuris callide coniicere, in iure dicundo recte et ordine versari, omnia pericula omnesque inimicorum insidias primum videre, deinde ea, qua opus est, sollertia euitare: ea quoque laude LVDOVICVS noster in primis excelluit, quippe MONACHI SANGALLENSIS q) iudicio, *ad anticipandas vel superandas omnes inimicorum insidias et subiectorum litigia terminanda, fidelibusque suis vniuersa commoda prouidenda incomparabili viuacitate pollens*, et, vt addit REGINO r) *eorum, quae religionis essent, quae pacis, quae iustitiae, ardentissimus exsequutor.* Non facile ergo quisquam LVDOVICVM decipiebat, nemo illum opprimebat incautum, vt non tela, priusquam vibrarentur, praeuideret, dolosque et consilia hostium persentisceret ante, quam satis perpolita essent. Ea sane prudentia filiorum insidias feliciter effugit: eadem sibi fratres, scelus anhelantes, pestemque sibi nefarie molientes consilio non minus quam armis oppressit. Eadem denique Hungaros, Slauos, Normannos, toti Germaniae ferrum flammasque minitantes, ita repressit cohibuitque, vt eo viuo nihil patriae detrimenti inferre possent, quum hi Galliam, Lotharingiam, immo et Hispaniam vna veluti ruina inuoluerent, tamque essent vbique formidabiles, vt bene secum actum crederent, qui quantacumque rerum iactura cum iis transigere possent. Denique adeo facile illi subolebat, prauum quorumcumque consilium, vt scribere non vereatur MONACHVS SANGALLENSIS: s) *Quod si quid forte sinistrum vel ineptum in eius conspectu subito fieret, vel eum aliunde comperisse contingeret; sola oculorum animaduersione sic omnia correxit, vt quod de aeterno internoque iudice scriptum est: Rex, qui sedet in solio regni sui, intuitu vultus sui dissipat omne malum, supra fas, mortalibus concessum, in illo non ambigeretur incoeptum.* Quae quidem testimonia de LVDOVICI prudentia tam sunt omni exceptione maiora, vt plura accumulare nolim, id tantum obseruare contentus, LVDOVI-

q) Lib. II. vit. Caroli Cap. VIIII. p. 580.
r) Ad ann. 876.
s) Lib. II. Cap. VIIII. p. 581.

DOVICVM, quod ad eam virtutem ac consiliorum promtitudinem attinet, vtrumque fratrem suum, quamuis eadem cura omnes procul dubio instituti formatique fuerint, longo post se interuallo reliquisse.

VII. Quemadmodum porro Francorum Reges filios suos ad artes militares mature instituebant: ita nec LVDOVICVM nostrum huius expertem scientiae esse passus est pater. Hinc non modo eum adhuc vix adolescentem in castris habuit, sed et ducere ordines, explicare aciem, castra opportuno loco ponere, hostem adgredi signaque rite conferre docuit. Notum est, anno DCCCXXIIII. Brittones Armoricos adgressum Ludouicum Pium, et praeclara potitum victoria, omnia longe lateque ferro et igne deuastasse. t) Tum quidem in tres partes diuiso exercitu, vnam Pippino filio, iam Aquitanorum Regi, alteram LVDOVICO nostro Boioariae Regi tradidit, tertiam ipse in hostem duxit. Qua de re vetus annalium auctor: u) *Imperator vero iter, quod in Britanniam parauerat, propter famem, quae adhuc praeualida erat, vsque ad initium autumni adgredi distulit. Tum demum adunatis vndique omnibus copiis Redonas ciuitatem, terminis Britanniae contiguam venit, et inde, diuiso in tres partes exercitu duabusque partibus filiis suis Pippino et* HLVDOVICO *traditis, tertiaque secum retenta, totam ferro et igne deuastauit: consumtisque in hac expeditione quadraginta vel eo amplius diebus, acceptis, quos perfido Brittonum populo imperauerat, obsidibus Rothomagum ciuitatem, vbi coniugem se opperire iusserat, ad XV. kal. Decembris reuersus est.* Haec breuiter, vt solent annalium scriptores, qui rerum euentus paucissimis verbis signare magis, quam narrare instituunt. At rem omnem multo luculentius retulit ERMOLDVS NIGELLVS, x) testis, si quis alius idoneus, quippe qui ipse tum illi expeditioni interfuit. y) Is vero primum narrat,

t) Annal. Fuld. ad ann. 824.

u) Bertin. annal. ad eumd. ann.

x) Lib. IIII. de Reb. Ludouici Pii p. 937.

y) ERMOLDVS ille NIGELLVS Abbas fuit, monasterii, vti Lud. Ant. Muratorius in praefatione suspicatur, Anianensis. Quum ergo pleraque tum monasteria *dona et militiam facere* tenerentur Regibus,

rat, aduentantem ex Gallia nuncium, Britones omnes, excussuros Ludouici Imp. imperium in armis esse. Decreuisse Caesarem expeditionem, vndique exciuisse copias, armaque diligenter parasse. Contractis copiis Ludouicum trifariam partitum exercitum, parti eius ipsum praefuisse, alteri praefecisse Ludouicum, tertiae Pippinum, et vtrique viros fortissimos, LVDOVICO quidem MATFRIDVM; Pippino Helisacharem adiunxisse.

Diuisit populum ternis sub partibus omnem
Ductoresque dedit, ordinat et proceres.
Partem vnam aequiuoco belli committit, et vna
MATFRIDVM *sociat, millia multa simul.*
Pippino regi huic Helisacharque potentes
Iunguntur, numero cetera turba caret.
Agmen ouans Caesar medium sibi vendicat ipse
Belliger, et sapiens ordine bella gerit.

Deinde, quam cladem tum passi sint Brittones, quae facta sit totius prouinciae, quam opulentam praedam, quantam captiuorum turbam abduxerint, refert, et in primis LVDOVICI nostri virtutem laudat:

Hos

gibus, quorum notitiam debemus Stephano Baluzio *Tomo I. Capitular.* nihil frequentius fiebat, quam vt Abbates aeque ac Episcopi bellis interessent, suosque adducerent milites. Thomassin. *de Discipl. eccles. Part. III. Lib. I. Cap. XXXX.* Quum ergo ad bellum istud Britannicum omnes vndique copias exciuisset Imperator, dum

Francia cuncta ruit, veniunt gentesque subactae

inter Pippini copias Aquitanicas suos adduxit etiam Ermoldus, poëta, quam miles, melior, quemque armis indutum, Pippinus, Rex Aquitaniae, suauiter risit. Ita enim ipse *Lib. IV. v. 135.*

Huc egomet scutum humeris ensemque reuinctum
Gessi, sed nemo, me feriente, dolet.
Pippin hoc adspiciens risit, miratur, et infit:
Cede armis, frater, litteram amato magis.

Eo certius itaque, quidquid tum gestum est, memoriae prodere potuit, quo propius accuratiusque omnia coram adspexit.

Hos Lantpertus agit, hos ducit in agmina MATFRIED,
Et, HLVDOVICE *puer, bella paterna geris.*

Puerum vocat septendecim annorum adolescentem, more Germanorum, quibus iam POMPONIVS MELA z) *longam pueritiam* tribuit. Eius vero legati LANTPERTVS et MATFRIDVS, in Francorum annalibus passim celebrantur, eorumque alterum Namnetensium, alterum Aurelianensium comitem a) fuisse constat. Quantum ergo belli artibus valuerit LVDOVICVS, si nullo alio argumento, vel eo saltim constaret, quod inter arma, vti olim Hannibal, et adoleuerit, et postea perpetuis hostium iniuriis lacessitus consenuerit. Quum vero satis intelligeret, quantumuis exercitum, quamquam bene instructum, nisi accurata disciplina in officio contineatur, tamquam magnam aliquam molem, nec facile moueri, et sibi ipsi impedimento esse: nihil ipse prius, nihilque antiquius habuit, quam vt probe armatos, et morigeros haberet milites, eosque ad omnem belli casum paratos exercitatosque haberet. Hinc REGINO b) eum vocat *in praeliis victoriosissimum, armorum, quam conuiuiorum adparatibus studiosiorem, cui maximae opes fuerint instrumenta bellica, plus diligentem ferri rigorem,* c) *quam auri fulgorem.* Et MONACHVS SANGAL-

z) Lib. Cap.

a) Est hic ipse MATFRIDVS, qui postea male meritus de Ludouico Pio Lotharium aduersus patrem sollicitauit. Vnde eum *maximum malorum omnium incentorem* vocat Theganus *de gest. Ludouici Pii Cap. LV.* qui addit, eum supplicem factum Ludouico Pio, impetrata a principe magnanimo venia, statim mortuum esse, eumque postea et reliquos eiusdem criminis socios breui esse sequutos. Quod et auctor *vitae Ludouici obseruat p. 412.*

b) Ad ann. 876.

c) Mos enim erat non modo Francorum regibus, sed et reliquis militibus totum fere corpus ferro armare. De Carolo sane M. monachus Sangallensis in vita Caroli M. Lib. II. Cap. XII. p. 59. suscepta a Carolo M. expeditione Langobardica, Desiderio rerum suarum anxio dixisse Otkerum: *Quando videris segetem campis inhorrescere ferream, Padumque et Ticinum marinis fluctibus ferro nigrantibus muros ciuitatis inundantes, tunc est spes Karoli venientis.*

SANGALLENSIS d) laudata Caroli M. disciplina militari, statim subiicit: *Quod exemplum religiosissimus pater vester* (LVDOVICVS) *non semel, sed per totam vitam suam ita imitatus est, vt nullus, qui eius agnitione et doctrina dignus videbatur, aliquid in exercitu contra hostem, nisi tantum arma militiae et lanea vestimenta cum lineis portare praesumeret. Quod si quisquam inferiorum disciplinae illius ignarus aliquid de serico, auro vel argento circa se habens, eum forte incurrisset, his verbis increpatus et melioratus, immo sapientior effectus abscessit: O te bis aureum, eccum. O te argenteum, o te totum cocciteum!* Adeo LVDOVICO idem placuit, quod olim Alexandro M. e) torua et inculta acies, clypeis hastisque immobiles cunei, conferta virorum robora, milites, quibus fatigatis humus cubile sit, quos cibus, quem occupent, satiet, quibus denique tempora

tis. His necdum finitis, primum ad occasum Circio vel borea coepit adparere, quasi nubes tenebrosa, quae diem clarissimum horrentes vertit in vmbras. Sed propiante Imperatore, paullulum ex armorum splendore dies omni nocte tenebrosior oborta est inclusis. Tunc visus est ipse ferreus Karolus, ferrea galea cristatus, ferreis manicis armillatus, ferrea thorace ferreum pectus humerosque platonicos tutatus, hasta ferrea in altum subiecta sinistram impletus, nam dextra ad inuictum chalybem semper erat extenta. Coxarum interiora, quae propter faciliorem adscensum in aliis solent lorica nudari, in eo ferreis ambiebantur bracteolis. De ocreis quid dicam? quae et toti exercitui solebant ferreae esse semper vsui. In clypeo nihil adparuit, nisi ferrum. Caballus quoque illius animo et colore ferrum renitebat. Quem habitum cuncti praecedentes, vniuersi ex lateribus ambientes, omnesque sequentes, et totus in commune adparatus iuxta possibilitatem erat imitatus. Ferrum campos et plateas replebat: solis radii reuerberabantur acie ferri: frigido ferro honor a frigidiori deferebatur populo: splendidissimum ferrum horror expalluit cloacarum. O ferrum, heu ferrum, clamor confusus insonuit ciuium. Habes exercitum Francorum tantum non totum ferreum.

d) Lib. II. Cap. XII. p. 593.

e) Curt. Lib. III. Cap. II.

pora somni arctiora sint, quam noctis, non ignarus, aurum, argentum, purpuram, et emollire animos, et hostibus fere in praedam circumferri. Sed et in eo Alexandrum imitatus est noster, quod exemplo potius, quam seueritate disciplinam militarem tueretur, nihil exigens a milite, nisi, quod fieri posse, ipse prius suo facto ostendisset. Eum in finem ipse insignem sibi armorum scientiam, corporisque et brachiorum admirabile robur adsidua exercitatione pepererat, quod et deuexa aetate integrum atque illibatum retinuit, adeo vt nemo illo scitius arcum tenderet, sagittis iacularetur, gladium vibraret, et eductum vagina ad capulum vsque retorqueret. Cuius rei specimen, quod Nordmannorum legatos in stuporem atque admirationem rapuit, anno aetatis septuagesimo datum, idem describit monachus Sangallensis. f) Siquidem neglecto auro deposcens gladios, quos legati inter reliqua munera aduexerant, vnum senili manu confregit, alterius aciem ad capulum vsque, mirantibus omnibus, deflexit, g) omnium, quae diceret ageretque, arte qua-

f) Lib. II. Cap. XIII. p. 594.

g) En ipsa eius verba: *Quum reges Nordmannorum singuli pro deuotione sua aurum illi et argentum et pro sempiterna subiectione vel deditione gladios suos ipsi dirigerent: praecepit rex, vt pecunia quidem in pauimentum proiiceretur, et a nullo, nisi indignanter adspiceretur, sed potius ab omnibus, velut lutum, conculcaretur, gladios vero, in sublimi solio residens sibi attentandos iussit adferri. Porro legati metuentes ne quid sinistrae suspicionis contra eos posset oriri, eo modo, quo solent ministri dominis suis cultellos de summis oris praebere, ita spatas Imperatori cum sui periculo porrigebant. Quarum ille quum vnam de capulo acceptam et ab extremitate vltima ad summam curuare niteretur, inter fortiores ferra manus disrupta est. Tunc vnus de missis suum de vagina protrahens, ministrantiumque more ad ipsius obsequelam protendens: Domine, inquit, vt credo, et flexibilis et rigida inuenietur ista spata ad votum victoriosissimae dextrae vestrae. Qua Caesar accepta, et vere Caesar, iuxta vaticinium Isaiae: Attendite ad petram, vnde excisi estis, deuota Germaniae populositate singulari diuinitatis opificio in antiquos hominum artus et animos adsurgens,* ab

quadam oftentator, ceu de Muciano CORNELIVS TACITVS praedicat.

VIII. Poftremo quum nihil fit, quod magis deceat orNetque bonum principem, quam animi magnitudo, omnibus omnino fordibus et corruptionibus fuperior: hanc quoque virtutem ab ipfa adolefcentia ita expreffit, vt tefte REGINONE, i) *nemo muneribus corrumpere, nemo ab illo pecunia aliquam dignitatem fiue ecclefiafticam, fiue mundanam poffet obtinere*, fed illam *probis moribus et fanctae conuerfationi*, hanc *deuoto feruitio et fincerae fidelitati* donaret. Quam vile illi aurum fuerit, iam ex MONACHO SANGALLENSI vidimus. Quod huius virtutis fpecimen, quamuis ad extremam eius aetatem pertineat, argumento tamen eft luculentiffimo, iam a prima aetate eum ab omnibus fordibus omnique habendi cupiditate fuiffe alieniffimum. Solet enim illud vitium non decrefcere ac minui per aetatem, fed cum ipfis annis magis magisque amplificari, vt numquam de viatico magis, quam quando illo non opus eft amplius, laborare videantur. Nec minorem in eo animi magnitudinem oftendit, quod victorias fuas clementia temperaret, nihil adpeteret alieni, quin ab ipfis victoriis, cum multorum Chriftianorum clade coniunctis, abhorreret. Sane, profligato Lotharii fratris exercitu, eo adduci non potuit, vt cruenta victoria frueretur, et fugientium hoftium perfequeretur reliquias. k) Idem quum Carolo Caluo fratri regni Lotharingici partem mortuo Lothario II. extorfiffet, religioni fibi duxit illam, viuo Ludouico II. Imperatore, fibi retinere, fed inufitato abftinentiae exemplo eam vero domino vltro reftituit, bonitate naturae fuae ad id adactus, ad quod armis adigi a Ludouico numquam potuiffet. l) Anno enim DCCCLXXXII. *cum Ingelberga*, LVDOVICI II. *Imp. vxore colloquutus*

ab ora vltima capulotenus in modum viminis contraxit, et fenfim ad ftatum priftinum redire permifit. Tunc legati femet adfpectantes et ad alterutrum obftupefcentes: O, inquiunt, principibus noftris tam vile videretur aurum, et ferrum tam pretiofum!

i) Ad ann 876.

k) Nithard. Lib. III. p. 463.

l) Annal. Bertin. ad ann. 872. Contin. Aimonii Lib. III. Cap. XXVIII.

tus apud Tridentum, partem regni Lotharii, quam contra Carolum acceperat, clam reddidit, non minus gloriosum sibi ducens, restituere regnum vero domino, quam illud armis armorumue metu iniusto inuasori extorquere. m) Denique breui ante mortem, quum, Carolo Caluo Italiae regnum ipsamque Augustam dignitatem praeter ius et fas adfectante, in Galliam suscepisset expeditionem, et in summa spe esset rei bene gerendae, *misericordia motus, multorumque precibus exoratus, ne Galliae regionem propter Karoli stultitiam perderet, in regnum suum, mense Ianuario rediit,* n) omnibusque victoriis ac triumphis pulcriorem de se ipso victoriam retulit. Illud porro quis satis miretur, LVDOVICVM, tot suorum iniuriis irritatum, a caedibus ac suppliciis adeo abhorruisse, vt ne sontium quidem et in facinoribus deprehensorum sanguine dolori suo parentare sustinuerit? Id vero de eo diserte testatur MONACHVS SANGALLENSIS, o) cuius verba, quia nescio quid αἰνιγματῶδες continent, integra hic adscribere visum est. *Cunctis,* inquit, *gentilibus,*

m) Reprehensionem annalistae Bertiniani et Aimonii ideo incurrit Ludouicus noster, quod id fecerit *neglectis sacramentis inter eos pactis, sine consensu ac conscientia hominum quondam Lotharii, qui se illi commendauerint, adeoque inter Ludouicum et Ingelbergam noua sacramenta, prioribus sacramentis, quae cum fratre suo pepigerit, diuersa et aduersa sint facta.* Sed mira religio, sacramenta vrgere, et alienas res inuito vero domino retinere. Carolo procul dubio iurauerat Ludouicus, se parte illa contentum nihil amplius a fratre exigere velle. An id sacramentum ei obstare potuit, vt partem suam redderet vero domino? At id fecit insciis Lotharingici regni proceribus, qui ei fidem iurarant. Num vero ei non licuit, illis gratiam facere iurisiurandi ea lege, vt vero suo domino se, prout par esset, subiicerent? Siccine quocumque iureiurando quisquam mortalium impedietur, quo minus faciat, quod ius et aequum exigit, puta vt ablatum restituat, efficiatque, quantum in se est, vt res ad verum dominum redeat? Sic periit frons de rebus.

n) Annal. Fuld. ad ann. 876.

o) Lib. II. Cap. IX p. 580.

bus, circumque vniuersis anterioribus suis magis magisque terrificus subinde perseuerabat; et merito, quippe qui numquam linguam suam aut manus suas effusione sanguinis Christiani commacularet, praeter vltimam necessitatem. Quam prius enarrare non audeo, quam aliquem paruum Ludouiculum aut Carolastrum vobis adstantem video. p) *Postquam tamen ad caedem nullo modo compelli potuit, vt quemquam condemna-*

p) Quaenam vero illa extrema necessitas, quae Ludouicum, clementissimum principem exemplum facere coëgit, quamque non prius enarrare audet, quam Carolo Crasso Ludouicum vel Carolum filium adstantem viderit? Eadem formula et alibi vtitur, *Lib. II. Cap. X. p. 585.* vbi obseruans, Pippinum Caroli M. nothum ob coniurationem in monasterium S. Galli deportatum, a patre demum optionem accepisse, vt locum sibi, in quo degere vellet, ipse eligeret, statim addit: *Qui optione concessa, optauit locum in quodam monasterio; tunc nobilissimo, nunc autem, non incertum, de qua caussa, destructo: quam antea non absoluam, quam Bernardulum vestrum spata femur accinctum conspiciam.* Et posterius quidem facilius intelligitur. Monasterium, quod sibi elegit Pippinus, fuit Prumiense. Id monasterium destructum est a Nordmannis, ab Hugone, Lotharii II. Lotharingiae regis, notho, regnum patrium sibi vindicaturo sollicitatis. Annal. Met. *ann. 885.* et quidem anno DCCCLXXXXI. Annal. iid. *ann. 892.* Hac ergo de re apertius loqui non audet monachus, ne de Hugonis nothi prauo consilio Lotharingiam sibi vindicandi differens, praeiudicium facturus videretur Caroli Crassi BERNARDVLO, quem pater liberis legitimis destitutus sibi successorem destinauerat. Si ergo Bernardulum illum ense sollemniter accinctum viderit, eoque deprehenderit argumento, illum non clericatui, sed regimini destinatum esse, tum vero se illam tragoediam, quam tum dederit Hugo, pluribus eloquuturum pollicetur. At tanto difficilior est prioris aenigmatis solutio. Ego me saltim hic Dauum, non Oedipum esse profiteor. Neque enim ex historia satis constat, quae necessitas extrema LVDOVICVM eo adegerit, vt praeter institutum suum a quibusdam supplicium sumeret. Multo minus idonea excogitari posse videtur ratio, cur eam rem non prius enar-

condemnaret ad mortem. Sed tamen hac districtione infidelitatis vel insidiarum insimulatos coërcere solebat, vt honoribus priuatos nulla vmquam occasione vel temporis longitudine ad pristinum gradum adscendere pateretur. Tot ergo virtutes, quibus LVDOVICVS excelluit, si quis naturae tantum bonitati tribuat: nae is ipsam hominis naturam parum perspectam habere videtur. Experientia enim ipsa satis ostendit, ingenia etiam excellentissima, tamquam arbores, facile siluescere, nec ad frugem peruenire, nisi accurata cura ac cultura, qua coërceantur, accedat. Quod et LVDOVICO, nisi ea, qua par est, cura formatus institutusque esset a parentibus, tanto facilius procul dubio euenisset, quo facilius tanta fortuna erectiora ingenia corrumpit.

VIIII. Ceterum in puerilem illam LVDOVICI aetatem nihil aliud praeterea incidit, quam prima fratrum natu maiorum LOTHARII et PIPPINI honorum auspicia. Obseruant enim eorum temporum annales, q) LVDOVICVM Pium Imp. anno DCCCXIV. Lotharium in Boioariam, Pippinum in Aquitaniam misisse. Non satis exprimunt, quo titulo hos filios pater ornarit, quantumque fuerit, quod in prouinciis istis gesserint, imperium. At vix dubitandum videtur, quin Regum vocabulo donati prouincias illas vice patris eiusque auspiciis rexerint, praesides potius quam veri Reges, et ob adolescentiam, (Lotharius enim tum decimum septimum, Pippinus decimum quintum vel sextum aetatis annum attigerat,) virorum

enarrandam sibi crediderit, quam Carolo Caluo Ludouiculum aliquem aut Carolastrum adstantem viderit. Certum tamen est, monachum illum, qui se *Lib. II. Cap. XII. p. 591. balbum et edentulum* vocat, non aliam fuisse quam NOTKERVM BALBVLVM, virum non modo doctum pro saeculo suo, sed et prudentissimum, adeoque sub illa narratione aliquid latitare, quod, quale fuerit, hodie nescimus, magnum aliquid, et ad familiae regiae controuersias pertinens, fuisse, satis animaduertimus. Quamobrem aliis me acutioribus, et maiore fortassis rerum adparatu instructis hoc, quidquid est, diuinandum relinquo.

q) Annal. Bert. et Metens. ad ann. 814.

rum quorumdam grauium ac prudentum curae crediti. Prius enim satis patet ex CHRONICO MOISSIACENSI, r) cuius auctor ad annum non DCCXIV, sed insequentem: *Et III. Kal. Aug.* inquit, *habuit consilium magnum in Aquis, et constituit duos filios suos* REGES, *Pippinum* rr) *et Clotharium super Bagoaria.* Posterius vero non alio argumento luculentius probatur, quam quod anno DCCCXIIII. et sequentibus, diplomata ad Boioariam et Aquitaniam pertinentia, quorum permulta ex monasteriorum tabulariis eruerunt HVNDIVS et GEWOLDVS, s) et STEPH. BALVZIVS, t) non Lotharii vel Pippini, sed Ludovici Pii nomine scripta sunt, isque adeo in filiorum regnis et beneficia, et priuilegia suo arbitrio elargitus est, et reliqua omnia suo lubitu disposuit. Interea LVDOVICVS noster adhuc puer septennis, teste auctore vitae Ludouici Pii, u) adhuc in parentum amplexibus haesit priuatus et anno DCCCXVI. eos in Galliam ad excipiendum STEPHANVM Papam V. proficiscentes comitatus est. Quum enim ERMENGARDIS Ludouicum Pium eo comitata sit, corona imperiali a Pontifice cingenda: x) non sane probabile est, LVDOVICVM auelli se passum a parentum amplexibus. Immo res certa est, ex ERMOLDI NIGELLI y) testimonio, qui toto illo Imperatoris et Pontificis Max. congressu mira facundia descripto, demum de muneribus ab hoc distributis addit:

Multaque praeterea cumulauit munera praesul,
Aurum seu vestes, quae sibi Roma dedit.

Dona

r) Apud du Chesne T. III. p. 147.

rr) Ita apud Chesneum legitur: quamuis procul dubio aliquot verba textu exciderint, legendumque omnino videatur: *et constituit duos filios in* REGES, *Pippinum in Aquitania, et Clotharium in Bagoaria.* Talia multa occurrunt in pretiosa illa ANDR DVCHESNII collectione, ex quibus colligas, illius editioni parum curae adhibitum.

s) Gewold Metrop. Salisb. p 86.

t) Capitular. Tom. II. p. 1405 sequ.

u) Ad ann. 814. p. 362

x) Theganus de gest Ludou. Pii Cap. XVII.

y) Lib. II. v. 457.

Dona dat Augusto, Augustae, SOBOLI*que* VENVSTAE,
Et famulis tribuit ordine dona suo.

Atqui Lothario paullo ante in Boioariam; Pippino in Aquitaniam missis, nullus filiorum Ludouicum Pium tum comitatus videtur, praeter LVDOVICVM nostrum, cui et VENVSTI elogium, tamquam nouenni puero, omnium maxime conuenit. Et haec quidem de eius pueritia et educatione ex coaeuis monimentis eruere licuit: proximum est, vt ad alia digniora notatu progrediamur.

CAP. IIII.

DE LVDOVICI REGNO BAVARICO VSQVE AD TVRBAS EX IMPERII DIVISIONE ORTAS.

I.

At annus demum DCCCXVII. nouum quid et memorabile aduexit. Eo enim anno consilium cepit Ludouicus Pius diuidendi prouincias, filiosque suos, quorum tres eum habuisse diximus, ad fastigium regium euehendi. Quod profecto consilium et praeceps, et reipublicae ipsique Ludouico Imp. perniciosissimum fuisse, euentus postea docuit. Equidem excusari quodammodo posset regni diuisio, quippe quae ab ipsa regni origine ad illa tempora vsque veluti in mores iuerat, adeo vt regum filii eam veluti suo quodam iure exigere posse viderentur. a) Nec ei vitio verti potuisset successo-

a) Reges Merouingicos in tot partes diuisisse regnum, quot filii regis essent superstites, adeo in vulgus notum est, vt probatione non indigeat, idque vel inde patet, quod ab anno CCCCLXXXI. quo regnare coepit CHLODOVAEVS, ad annum DCCLII. quo CHILDERICVS, eius stirpis postremus, in monasterium detrusus est, non nisi CHLOTHARIVS I. CHLOTHARIVS II. et pauci aliquot successores, corrigente hominum errorem fortuna, toti Francorum imperio praefuerint, et ne illegitimi quidem et ex damnatis amplexibus nati regum filii successionis exsortes haberentur, ceu testatur Gregorius Turon. *Lib. V. Cap. XXI.* et exemplis Theodorici I. apud Auct. *gest. Franc. epitom. Cap. XIIII.* Theodebaldi apud Greg.

ſucceſſoris in Auguſta dignitate regnoque deſignatio, quum et id CAROLI patris auique PIPPINI exemplo faceret, b) inter quorum facta et hoc inprimis tamquam eximium prudentiae ciuilis argumentum

Greg Turon *Lib. III. Cap. XXVII.* Sigeberti et Chilperici apud eumdem *Lib. IIII. Cap. III.* docuimus in *Elementis iuris Germ. Lib. I. §. 147. Tomo I. p. 112.* Quin tantum abeſt, vt Chlodouaeus demum vel eius liberi de diuidundo regno cogitarint, vt iam Chlodouaeus non omnibus Francis initio imperarit, ſed ſocios imperii habuerit RAGINARIVM Cameracenſem et SIGEBERTVM Colonienſem, ab ipſo demum Chlodouaeo nefarie obtruncatos. Greg. Turon. *Lib. II. Cap. 40. et 42.* Sed et in altera familia res non aliter ſe habuit. PIPPINVM enim regnum inter CAROLVM M. et CAROLOMANNVM filios diuiſiſſe, nemo ignorat. Hermann. Contract. *ad ann. 768.* Sed et CAROLVS M. regnum inter CAROLVM, PIPPINVM et LVDOVICVM PIVM diuiſerat, exſtatque eam in rem eius teſtamentum circa annum DCCCVI. ſcriptum apud Petr. Pithoeum *Script. XII. Hiſt. Franc. p. 283.* Et quamuis poſtea vtroque caſu, praemortuis fratribus indiuiſum maneret imperium: illud tamen ſemper diuidi et potuiſſe et debuiſſe inter filios, certiſſimum eſt: adeoque calculum non recte ponere, qui Ludouicum ob ipſam factam diuiſionem reprehendunt.

b) CAROLVM M. breui ante mortem anno DCCCXIII. imperii regnique participem feciſſe LVDOVICVM Pium, qui ex filiis ſuis ſolus erat ſuperſtes, teſtantur omnes eorum temporum annales et Vitae Ludouici auctor *ad ann. 813. p. 357.* Idem vero et PIPPINVS fecit, qui quum ſatis animaduerteret, ſibi, non optimo titulo regi, et nouae potentiae primo in familia ſua auctori maiore auctoritate opus eſſe, non ſatis habuit, quod anno DCCLII. a S. Bonifacio vnctus coronatusque eſſet, Annal. Fuld. *ad ann. 752.* ſed adſcito Stephano Papa anno DCCLIIII. non ipſe modo idem decus ex eius manibus accepit, ſed et filios CAROLVM et CAROLOMANNVM, tamquam ſucceſſores deſignatos coronis incingi voluit. Annal. Metenſ. *ad ann. 754. Stephanus Papa, quod iam diu per conſilium abſens Pippino Principibusque Francorum mandauerat, praeſens expleuit, ordinauitque ſecundum morem maiorum vnctione ſacra* PIPPINVM *piiſſimum Prin-*

tum celebratur, quod in nouo regno mature successorem sibi designandum existimarint, ne properantibus fatis exstincti variis tumultibus respublica concuteretur. Enimuero id omnino perniciosi ad posteros exempli fuit, quod Ludouicus Pius et praecipitauit hoc consilium, quum esset annorum quadraginta, et non contentus filios successores designasse, eos in amplissimarum prouinciarum possessionem mittere, regiisque condecorare ornamentis non dubitauit. Eo ipso enim non modo liberos diuisionem, ob filium postea natum emendaturus a se imprudenter alienauit, sed et iisdem arma, quibus aduersus illum impie abuterentur, stolide suppeditauit. Quare vt ipsam diuisionem in se parum laudabilem esse fateamur, quippe qua imperium potentissimum, quod vno regnante steterat, maxime concussum et tantum non euersum est: c) eam tamen magis moribus paternis, quam Ludouici Pii imprudentiae, tribuimus. At quod id nulla exigente necessitate iuuenis adhuc facere instituit, quodque filios regiae dignitatis ipsiusque imperii participes se viuo esse voluit: id vero Imperatori soli imputandum esse, nemo inficias iuerit. Et inde demum est illa malorum Ilias, quae et familiam Augustam, excelse adhuc florentem, quam ipsum regnum potentissimum paullatim misere confecit.

II. Consilium hoc LVDOVICVS pater primum cepit eo ipso anno DCCCXIIII. quo ipse CAROLO M. patri successerat, quipppe quo tempore illum LOTHARIVM in Boioariam, PIPPINVM in Aquitaniam misisse diximus. d) Quamuis vero vtrumque tunc regium nomen ferre vellet, ceu ex vetustis monasterii MOISSIACENSIS annalibus e) ostendimus: monuimus tamen simul non tam regium imperium, quam nomen tum adhuc permissum esse adolescentibus, eosque patris

Principem Francis in Regem et Patricium Romanorum, et FILIOS *eius duos* FELICI SVCCESSIONE *Karolum et Karlomannum eodem coronauit honore.* Add. Annal. Fuld. *ad ann. 753.* In nouo enim imperio permultum interesse solet primi adquirentis, ne dubia sit filiorum successio.

c) Schurzfl. diss. de diuis. regni Carol. §. I. sequ.

d) Lib. I. Cap. III. §. IX.

e) Ad ann. 815.

tris auſpiciis, et ſub manu aliorum, quos illis adiungere patri placuerat, quidquid agerent, egiſſe. At anno erae Chriſtianae DCCCXVII. ſuccreſcente iam LVDOVICO, ne et hic exſors eſſet regni paterni, nouam partitionem fecit, qua LVDOVICO Boioariam, antea LOTHARIO deſtinatam; PIPPINO adſignatam iam pridem Aquitaniam; LOTHARIO reliquam Franciam cum dignitate Auguſta attribuit. Teſtes huius diuiſionis habemus ſcriptores annalium, qui haec tempora attigerunt tantum non omnes, f) ſed in his duos potiſſimum, qui, quid tum actum ſit, paullo diligentius prodiderunt memoriae, AGOBARDVM g) et auctorem vitae LVDOVICI PII aſtronomum, h) ex quibus adeo rem omnem enarrare iuuat. Obſeruant chronographi paene omnes, quadrageſimali huius anni tempore fere exacto, vltimae hebdomadis die quinta, qua inſtitutae ſacroſanctae euchariſtiae memoriam recolit eccleſia, Imperatore Compendii a templo domum ſe recepturo porticum ligneam, per quam eſſet eundum, ſubito collapſam, incredibilem comitatui metum incuſſiſſe, verentibus omnibus, ne Imperatorem ruina oppreſſerit: hunc tamen diuinitus procul dubio ſeruatum ſine magna laeſione feliciter euaſiſſe. Nam *quum viginti, vel eo amplius comitum,* vti ait ASTRONOMVS, i) *cum eo ad terram vsque deciderint, variasque incurrerint calamitates: ille nil triſtioris incurrit iacturae, praeter imi pectoris locum, cui illiſus eſt capulus enſis, vltimaque auris cutis paullulum exſpoliata, ſed et crus illius iuxta inguina cuidam ligno impactum, cui tamen citiſſime eſt ſubuentum. Adhibito enim medicorum ſtudio quam breui priſtinae ſaluti eſt reſtitutus?* Quae eadem omnia et ANNALIVM BERTINIANORVM auctor k) memoriae prodidit. Solent huiusmodi caſus mirifice percellere animum, eumque admonere communis mortalitatis, et, quam incertae fluxaeque ſint res mortalium, hominibus etiam ſui oblitis in memoriam reuocare. Id et

f) Annal. Fuld. Hildes. Bertin. Moiſſiac. Lauresham. ad ann. 817. Nithard. Lib. I. p. 435. Thegan. Cap. XII.

g) Epiſt. ad Ludouicum n. IV.

h) Ad ann. 817. p. 368. ſequ.

i) Vit. Ludouici Pii ibid. p. 367.

k) Ad ann. 817.

et LVDOVICO Pio contigit, qui eo defunctus periculo, vti pietatis erat studiosissimus, ab eo tempore animum ad aeternitatem componere, et de imperii rebus, si quid sibi humani contigerit, quam primum constituendis serio cogitare coepit. Accessit et alia caussa, quae Imperatorem mouisse videtur ad maturandum vel praecipitandum illud consilium, quod cum maxima reipublicae clade coniunctum fore, praeuidere, si mens non laeua fuisset, facillime poterat. Videbat trigam filiorum, acerrimi animi potentiaeque auidissimorum iuuenum. Animaduertebat procul dubio, Lotharium natu maiorem iam eius esse aetatis, vt non videretur aequo animo vel priuatus esse, vel Boioariae finibus circumscribi velle. LVDOVICVM quoque nostrum, adhuc exsortem paternorum regnorum, procedente aetate res nouas moliturum, suspicabatur, nisi et ipse in tributum veniret. Denique, si dicendum, quod res est, Imperator sensisse videtur imperii molem, et vix paris tanto oneri animi sibi probe conscius nulla de re magis cogitasse, quam de signo receptui quam primum dando, imperiique insignibus cum cuculla aliquando commutandis. l) Ad quod eligendum vitae institutum se eo expe-

l) Fateor equidem, me hic aequalis cuiusdam auctoris testimonio destitui. At coniecturae huius meae rationes mihi habere videor plures, easque grauissimas. Nam primo adeo pietati vacabat Ludouicus Pius, vt inde cognomen Pii tulerit. Erant vero tum tempora, quibus soli paene monachi id, quod ea in virtute summum est, adsequi posse videbantur. Deinde huiusmodi casus, qualem hoc ipso §. descripsimus, tum plerumque hominibus ad fugiendum hominum consortium, et monasterium aliquod, tamquam in portum, petendum incitamento fuisse animaduertimus. Cuius rei exemplum, vt alia innumera praetermittam, est in *Excerpto vitae S. Benedicti Anian.* apud Du Chesne *Tomo III. p. 389.* Praeterea non semel multo ante haec tempora consilium istud Carlomanni propatrui vestigia premendi prodiderat LVDOVICVS noster, id iam pridem exsequuturus, nisi ei patris obstitisset auctoritas. Qua de re Astronomus *in eius Vita ad ann. 811. p. 355. Nam antequam Aquitania sub eo regnaretur, collapsus erat in ea huiusmodi ordo: at sub eo adeo conualuit, vt etiam ipse fraternum aui*

expeditiorem futurum ſperabat, ſi non modo de futura filiorum ſuorum ſucceſſione certum quid ſtatuiſſet, ſed et viuus ac ſpirans cuique regni partem adſignaſſet, vt et certa eſſet cuiusque poſſeſſio, et haberent ſinguli, in quo regnatricis prudentiae, ſe rerum ſummam moderante, caperent experimentum. Sed haec omnia, ſummum numen aliter, quam Imperator ſperauerat, euenire paſſus eſt, vt quod firmiſſimum concordiae caritatisque fraternae vinculum futurum, animosque filiorum ſibi perpetuo obnoxios redditurum credi-

aui Carlomanni imitari geſtiens memorabile exemplum, ipſe quoque theoricae vitae culmina niteretur comprehendere. Sed huius voti ne compos fieret, obicem ſe praebuit refragatio patris, vel potius diuinae voluntatis nutus, qui tantae pietatis virum noluit ſub cura ſuae ſolius ſalutis deliteſcere, ſed potius per eum, et ſub eo, multorum ſalutem adoleſcere. Denique quod Lotharius filius, coorta non multo poſt dira illa patris filiorumque diſſenſione, tam impudenter poſtulauit, vt pater comam poneret, et in monaſterio aliquo in poſterum deliteſceret, eius rei non aliam cauſſam habuiſſe videtur filius, quam quod conſilium iſtud ſuum ante IVDITHAE amplexus non ſemel prodidiſſet. Id enim filius pro voto quam primum ſoluendo habuiſſe videtur. Quin eo ipſo tempore totus erat Ludouicus Imp. in emendando inſtituto monaſtico, et nobiliſſimis iſtis condendis Capitularibus, quae ad hunc annum retulit Steph. Baluz. *Capitular. Tomo I. p. 579. ſequ.* condendoque non procul ab Aquisgrano monaſterio Indenſi, eo inter alia conſilio, vt

Illuc conuerſi caperent mox munera Chriſti:
Atque VOLENS *placitum* CONSILIVM *acciperet.*

id eſt, vt et alii rerum humanarum pertaeſi monaſticum inſtitutum ibi eligerent, et ipſe, ſi ita videretur, conſilium illud ſuum vitam illam ſolitariam regni faſcibus praeferendi tanto facilius eo loco, a palatio imperii non adeo remoto, exſequeretur. Ita Ermoldus Nigell. *de rebus Ludou. Pii Lib. II. v. 580.* Qui et paullo poſt miram Ludouici Pii in ornando illo monaſterio induſtriam celebrat, eumque ibi ſimul Regis, ſimul veluti abbatis officio functum eſſe refert.

crediderat, id ipsum a patre liberos, fratres a fratribus quam maxime abalienaret, regnique Francorum tum florentissimi opes innumeris cladibus exhauriret. Quam sequuturam paullo post malorum Iliadem cometam, eius anni initio nonis Februariis fulgentem in signo Sagittarii, m) gladiique figuram cauda referentem, n) minaci vultu praenunciasse, siue vulgata inter homines opinione, siue communi mortalium ea omnia, quae non quotidie contingunt, in futuri praesagium rapientium, errore, creditum est.

III. Simul ac conualuerat LVDOVICVS PIVS Imp. vicesimo die, postquam porticus ruinis paene fuerat oppressus Nouiomagum venatum petiit, atque inde Aquisgranum, vbi frequentissima comitia in mensem Iulium indixerat, digressus est. o) Eo in conuentu non modo res Imperii prudenter constituit, leges emendauit, nouasque, quas e republica fore credebat, condidit, verum etiam de communi Episcoporum atque Abbatum sententia sacerdotum monachorumque mores per totum imperium in melius formare instituit, scripto ea de re libro, *in quo totius illius ordinis perfectio contineretur*, eoque per Legatos seu missos suos vbique per imperium suum diuulgato, p) *vt omnes tam viri, quam sanctimoniales, sub hoc ordine Christo seruientes, nullis praepediti necessitatibus libera seruitute domino omnium militare meminissent*. q) Qui liber et in ipso Casinensi

m) Annal. Bertin. et Metens. ad ann. 817. Vita Ludouici p. 566.
n) Annal. Fuld. ad ann. 817.
o) Annal. Bertin. Metens. Fuld. Vita Ludou. Pii ad ann. 817.
p) Vita Ludouici ad ann. 817. p. 368.
q) Liber iste non differre videtur ab LXXX. vel, vti Leo Ostiens. *Lib. I. Chron. Casin. Cap. XVI.* numerat, septuaginta duobus capitulis, quae post Centuriatores Magdeb. *Cent. IX. Cap. VI. p. 150.* et Angelum de Nuce *in Adpend. Chron. Casin. p. 5.* edidit Steph. Baluz. *Capitul. Tomo I. p. 579.* quorumque praecipuum auctorem fuisse BENEDICTVM, Anianensem Abbatem, ex eius vita ab Ardone scripta apud Duchesnium *Tomo III. p. 392. sequ.* discimus. Vocantur alias *Capitula Hludouuici Imperatoris de regula sancti Benedicti*, publicataque sunt Aquisgrani *VI. Id. Iul.* anni *DCCCXVII.*

sinensi monasterio, tantam postea auctoritatem consequutus est, vt teste LEONE OSTIENSI, r) non minus, quam ipsius sancti Benedicti regula religiose obseruaretur. Quae quamuis pro solita pietate sua faceret Imperator, bonique omnes incredibilem inde caperent voluptatem, s) episcopos tamen ac abbates quosdam, vitae laxiori adsuetos, pristinaeque licentiae tenaces, grauiter offendit, t) idque odium veluti obrutus cinere ignis in turbis illis, quas filii dabant, in flammas erupit; maximeque eius rebus incommodauit. Adeo plures semper, qui morbum, quam qui remedium ferant, reperias. Peracto hoc negotio, tum demum *Episcopis, abbatibus natuque maioribus Francorum, manifestauit mysterium consilii sui, quod cogitauerit, vt vnum de filiis suis constitueret Imperatorem.* u) Quod, quo ordine factum sit, eleganter memoriae prodidit AGOBARDVS. x) Primum enim Ludouicum Imp. proposuisse ait quaestionem, de eaque in medium consulere iussisse: *Quod ad stabilimentum regni pertineat et ad robur regiminis, debeatne homo differre, an non?* Adclamantibus cunctis, quod reipublicae salutare factuque sit necessarium, accelerandum potius, quam differendum videri, consilii sui, cum paucissimis adhuc communicati participes fecisse omnes, eumque

r) Chron. Casin. Lib. I. Cap. XVI.

s) Vita Ludouici Pii ibid. p 368.

t) Obseruauit hoc *vitae Ludouici Pii* Auctor prudentissimus, qui *p. 369.* ita scribit: *At vero non tulit hanc sanctam Deoque dignam Imperatoris deuotionem humani generis inimicus, vndique se impetentem et ab omnibus ecclesiae ordinibus sibimet bella indicentem, sed coepit totis virium copiis se expugnantem oppugnare, et per membra sua Christi fortissimum bellatorem vi et astu, quo potuit, lacessere..* Atque inde est, quod Gerardus Siluae maioris Abbas, *in Vita S. Adelardi Cap. V.* illum ROBOAMVM, et *Cap. VI.* TARQVINIVM vocat, *qui non sequutus sit viam patris, sed senserit cum Roboam, filio Salomonis, et quidquid pater amasset, odio habuerit, quidquid illi placuisset, sibi displicere,* reipsa ostenderit.

u) Chronic. Moissiac. ad ann. 817. p. 147.

x) Epist. flebili ad Ludouicum n. 4.

que se vitae humanae fragilis fluxaeque memorem, ne a morte praeuentus destinata perficere impediretur, vnum filiorum suorum imperii socium adsciscere constituisse, professum, perhibet. Quod vt felix, faustum reique publicae salutare esse iuberet summum Numen, Ludouicum Imp. indixisse omnibus triduanam inediam, y) supplicationesque et sacrificia, immo et stipem in egenos largius conferendam, vt Deus O. M. his motus piis operibus, non modo Imperatori, sed et optimatibus omnibus id, quod e republica futurum

y) Confirmant hoc et reliqui scriptores σύγχρονοι, et in his *Chronici Moissiacensis* auctor ad ann. 817. p. 147. Tunc omni populo placuit, vt ipse se viuente constitueret *vnum ex filiis suis imperare, sicut Karolus pater eius fecerat ipsum. Tunc tribus diebus ieiunatum est ab omni populo, ac letaniae factae.* Immo ipse Imperator in charta diuisionis imperii apud Baluz. *Capitular. Tomo I. p. 574. Idcirco*, inquit, *necessarium duximus, vt ieiuniis et orationibus et eleemosynarum largitionibus apud illum obtineremus, quod nostra infirmitas non praesumebat. Quibus rite per triduum celebratis. cetera.* Quomodo vero celebrari coeperit triduanum ieiunium, ex epistola Episcopi ad archipresbyterum non multo post haec tempora scripta, quae *in Formulis Alsaticis Cap. XVIII.* occurrit, satis intelligitur. Ceterum inde patet ad antiquissimos Germanorum mores referendam esse illam a cibo et potu, praeter panem et aquam, abstinentiam, quam principibus Electoribus, difficilius procedente electionis Imperatoris negotio, post diem tricesimum indixit *Aurea Bulla titulo II. §. 5. Quod si facere distulerint infra triginta dies a die praestiti iuramenti praefati continuo numerandos: ex tunc exactis eisdem triginta diebus a modo panem manducent, et aquam bibant, et nullatenus ciuitatem exeant antedictam, nisi prius per ipsos vel maiorem partem ipsorum rector seu temporale caput fidelium electum fuerit, vt praefertur.* Eam enim abstinentiam non tam ad poenam, quam Electoribus, nondum electo Imperatore nemo irrogare posset, sed ad supplicationes et ieiunia Dei propitiandi caussa subeunda referendas esse, recte atque acute suspicatur illustris collega, Io. Petrus a Ludewig *in Commentar. ad Aur. Bullam ibid. Tomo I. p. 369.*

rum sit, inspirare dignaretur. Peractis his sacris, Imperator Lotharium dixit imperii socium, z) in eamque patris sententiam tanto consensu itum est ab optimatibus, vt ipse in charta diuisionis imperii apud STEPH. BALVZIVM a) id omnipotentis Dei nutu euenisse, his verbis testetur: *Quibus rite per triduum celebratis, nutu omnipotentis Dei, vt credimus, actum est, vt et nostra, et totius populi nostri in dilecti primogeniti nostri* HLOTHARII *electione vota concurrerent. Itaque taliter diuina dispensatione manifestatum placuit et nobis et omni populo nostro, more sollenmi imperiali diademate coronatum, nobis et consortem et successorem imperii, si Dominus voluerit, communi voto constitui.* Quin et reliquorum, qui adfuerint, neminem, quin id Dei O.M. ope ac consilio euenerit, dubitasse, ait AGOBARDVS. b) Et sane laeta fuerunt imperii istius inauspicatissimi auspicia, collaudantibus omnibus hoc Caesaris consilium, et bene ominantibus vniuerso Francorum populo, quin illico confluentibus ad templum, vbi sollemni ritu diademate imperiali incinctus LOTHARIVS faustas tum Imperatoris, tum totius populi adclamationes laetissimas audiuit, de quibus iterum CHRONICI MOISSIACENSIS auctor: c) *Posthaec*, inquit, *jam dictus Imperator* CLOTHARIVM, *qui erat maior natu Imperatorem elegit, ac per coronam auream ei tradidit imperium, populis adclamantibus, et dicentibus:* VIVAT IMPERATOR CLOTHARIVS. *Facta est autem laetitia magna in populo die illo. Et ipse Imperator benedixit Dominum, dicens: Benedictus es Dominus Deus noster, qui dedisti hodie ex semine meo, considentem in solio meo, videntibus oculis meis.* d) Seriane ac solida fuerit haec omnium laetitia, an eam vulgus

z) Chron. Moissiacense, Bertin. ad ann. 817.

a) Capitular. Tomo I. p. 574.

b) Ibid.

c) Ad ann. 817. p. 147.

d) Ex his, quae paullo plenius hic narrat Chronici Moissiacensis auctor, plane σύγχρονος, quippe qui insequente anno DCCCXVIII. chronico suo colophonem imposuit, intelligimus, Ludouicum Imperatorem in sollemni ista panegyri omnia ad exemplum suae coronationis, viuo Carolo M. factae, composuisse. Eius vero ritum

vulgus magis, ad haec spectacula insaniens, quam viri cordati et reipublicae amantes, persenserint, non facile dixerim. Saltim non ea erat LOTHARII, noui Imperatoris indoles, quae adeo magnam saeculo felicitatem polliceretur. Erat enim princeps ferocioris ingenii, maiorisque audaciae, quam prudentiae ac virtutis, opum ac potentiae cupidissimus, et cui regnandi caussa diuina humanaque iura violare nulla erat religio. Quin ipsum patrem suspectum habuisse Lotharii ingenium, EGINARDVS e) testatur, scribens, Ludouicum, quum Lotharium in societatem nominis et regni totius populi sui consensu adsumsisset, sibi praecepisse, *vt Lotharii curam gereret, ac illum de moribus corrigendis et honestis atque vtilibus sectandis sedulo commoneret.* At dare id aetatis praerogatiuae placuit, vt Lotharius fratribus natu minoribus anteferretur: nec iam antiquius quidquam habuit Imperator, quam vt stabile esset Lotharii imperium. Quo consilio omnes Francorum proceres, teste AGOBARDO, f) in verba eius adegit, et iureiurando sanctissimo, ne quem alium imperii consortem successoremque in augusta dignitate venerarentur, obstrinxit.

IIII. Ne vero reliquos filios minus cordi habere videretur, in iisdem comitiis illos quoque Reges dixit, et PIPPINO quidem Aquitaniam, in qua iam ante triennium veluti precario regnare coepe-

ritum describit Thegan. *de gest. Ludouici Cap. VI. p. 297. sequ.* et qui totum illum actum iisdem paene verbis enarrat Auctor *Chron. Moissiac. ad ann. 813. p. 146.* Ceterum ex Thegano adhuc notandum duximus, Carolum M. in ea sollemnitate ipsum processisse corona exornatum, nec suum, sed aliud diadema, quod eum in finem confectum, quod ipse altari imponi iusserat, Ludouico filio tradidisse, vel iussisse potius, vt illud, ab altari sumtum, sibi ipse imponeret. Id ergo iam quoque imitatum esse Ludouicum Imperatorem, valde est verosimile. Quin eam ipsam coronam, qua antea Ludouicum filium condecorauerat Carolus M. Ludouicum in Lotharii filii inauguratione adhibuisse, nemo dubitauerit.

e) Epistola XXXIV.

f) Ibid.

coeperat, LVDOVICO nostro Boioariam, quae tertio abhinc anno LOTHARIO data fuerat, tradidit, *vt scilicet sciret populus, cuius deberet potestati parere.* g) Testes eius rei habemus omnes eorum temporum annales, at multo locupletissimum ipsum LVDOVICVM Imp. qui in charta illa diuisionis apud BALVZIVM: h) *Ceteros vero*, inquit, *fratres eius*, PIPPINVM *videlicet et* HLVDOVICVM, *aequiuocum nostrum, communi consilio placuit regiis insigniri nominibus, et loca inferius denominata constituere, in quibus post discessum nostrum sub seniore fratre regali potestate potiantur.* Est ergo et id negotium de communi optimatium sententia, et suffragio peractum, quamuis in ea electione Aquitanorum praecipue ac Boioariorum, quorum res agebatur, habitam esse rationem, verosimile sit. Saltim enim Boioarii iam inde a multis saeculis ea praerogatiua donati fuerant, vt *qui de genere Agilolfingorum fidelis regi esset et prudens, ipsum constituerent Ducem ad regendum populum illum.* i) Quae lex tantum abest, vt euersa in Thassilonis familia Agilolfingorum gente exoleuerit, vt multo post Boioarii sibi inuitis rectorem obtrudi non paterentur. k) Quare nullum est dubium, quin in creando rege LVDO-

g) Vita Ludouici p. 369.

h) Capitular. Tom. I. p. 574.

i) Lex Baiuuar. tit. II. Cap. XX. §. 3.

k) Quod non alio luculentiore testimonio probari posse videtur quam Adelboldi *in vita Heinrici Sancti Imp. Cap. X.* apud Leibnit. *Script. rer. Brunsu. Tomo I. p. 433.* Memorata enim legatione, qua Boiariorum ducatum sibi conferri poposcerat Hezilo, Bertholdi filius, addit, inconsultae quaestioni consultam paratam fuisse responsionem. Patienter enim audita legatione Henricum Regem dixisse: *Quos semper praecipuos inter omnes gentes habui, quosque semper toto mentis adfectu amaui, hos adepta benedictione regali* IN LEGE SVA *nec deteriorare volo nec deteriorari patiar, dum vixero.* LEGEM *habent, et Ducem* ELIGENDI POTESTATEM EX LEGE *tenent: hanc nedum ego frangam, quicumque frangere tentauerit, me inimicum habebit.* Ex quibus verbis patet, Boios et tunc saeculo vndecimo, fretos illa antiqua lege, neminem inuitis sibi imperantem ferre voluisse.

LVDOVICO praecipua fuerit Boiorum praesulum atque optimatium auctoritas, iique non diu ambigui facile manus dederint eximiae indolis maximaeque spei puero, et sibi ipsi gratulati sint, suo eique tam bono principi in posterum obsequuturis. Coronarum decus tum datum esse PIPPINO et LVDOVICO, nusquam legimus: vnctos tamen illos esse oportet, si fides habenda incerto Chronici breuis auctori, quem ex ALEX. PETAVII bibliotheca extulit ANDR. DVCHESNIVS, l) *qui Hludouuicum Bauariam sibi vindicasse*, VNCTVMQVE *esse in regem*, memoriae prodidit. Sed nec eadem aetate vixit hic scriptor, et res istas tam parum compertas habuit, vt illi fidem hic non dubitem abrogare, quippe qui ibidem Carolum Caluum ex diuisione paterna *Regnum Francorum et Imperium Romanum obtinuisse*, scribere non veretur.

V. Sic ergo haud multo fuit melior LOTHARII, quam reliquorum fratrum, conditio. Illi enim collegae patris imperiique consorti facto vniuersum Francorum imperium, si quid humani patri accidisset, despondebatur: hi mediocrem eius partem sortiebantur. Et quamuis satis amplae essent Aquitaniae et Boioariae prouinciae, alendoque regi sufficere viderentur: vix tamen cum reliquo Germaniae, Italiae Galliaeque tractu, qui Lothario fuerat destinatus, videntur comparandae, vt iam non dicamus de summo in ipsos fratres eorumque regna imperio, quod Lothario, se mortuo saluum esse voluerat Imperator, et de quo paullo post erat dicendi locus. Iam quae Germaniae partes LVDOVICO nostro cesserint, inuestigare, operae pretium fuerit. Id vero in quaestione nobis esse non patitur ipse LVDOVICVS PIVS, qui in charta diuisionis apud BALVZIVM m) huius regni ambitum his verbis luculenter describit: *Item* HLVDOVVICVS *volumus vt habeat Baioariam et Carentanos, et Boheimos, et Auaros atque Sclauos, qui ab orientali parte Baioariae sunt, et insuper duas villas dominicales ad suum seruitium in pago Nortgaue Luttraof et Ingoldestat.* Prima ergo ac praecipua prouincia LVDOVICO cessa fuit BAIOARIA, de qua PAVLLVS WARNEFRIDVS n) scribit,

l) Tomo III. Script rer. Franc. p. 350.
m) Art. II. Capitul. Tom. I. p. 575.
n) De Gest. Langob. Lib. III. Cap. XXVIIII.

ſcribit, *Noricorum prouinciam, quam Baiuuariorum populus inhabitet, habere ab oriente Pannoniam, ab occidente Suauiam, a meridie Jtaliam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluenta.* Itaque eius prouinciae fines a ſeptentrione Danubio, ab occidente Lyco, a meridie Alpibus Tridentinis et Noricis, ab oriente Aniſo fluuio, quem veteres *certum Boioariorum et Hunnorum limitem* eſſe ſtatuebant. o) Perruperat hos limites Carolus M. qui anno DCCLXXXXI. Hunnorum vel Auarum fines ingreſſus, ad Rabum vſque fluuium victricia arma circumtulerat, p) et victoria vſus octo inſequentibus annis, Pippini maxime Italiae Regis auſpiciis, ita eam gentem perdomuerat, vt totus ille terrarum tractus ab Aniſo flumine ad Rabum vsque in certa Francorum poſſeſſione eſſet. q) Et haec ipſa eſt AVARVM terra, quae regni LVDOVICO ceſſi partem fecit. Quamuis enim circa eadem tempora lacertos moueret gens ferociſſima, cui iam inde ab origine ſua ſemper in turbido fuerat conſilium, et duce Liudeuito non modo ad amiſſa recuperanda, ſed et proferendos fines ferro ſibi viam munire coepiſſet: r) mox tamen repreſſus eſt ille tumultus, et tota illa tempeſtas, occiſo circa annum DCCCXXIII. Liudeuito, ſubito commutata eſt: s) vt eam regni partem ſaluam omnino haberet LVDOVICVS noſter, Auaresque vltra Rabum felici Marte ſubmoueret. Tertia prouincia, quae ei obuenerat, eſt BOIOEMIA, fertiliſſimum illud veterum Marcomannorum regnum, quod, quamuis montibus circumcirca veluti a natura munitum clauſumque, Slaui tamen iam pridem ſub ſuam redegerant poteſtatem. Hos quoque CAROLVS M. ductu Caroli filii breui bello oppreſſerat, t) teſte

o) Annal. Franc. Reuber. ad ann. 791. p. 50. edit. nou.

p) Annal. Bertin. Met. Fuldenſ. Reuber. ad ann. 791.

q) Eginard. vit. Caroli M. Cap. XIII.

r) Vita Ludouici Pii ad ann. 819. p. 572. ſequ.

s) Annal. Fuld. ad ann. 823.

t) Fatetur id Bohusl. Balbin. *Epit. rer. Boëm. Lib. I. Cap. X. p. 85.* et recte notat Cromerum, qui *Lib. II. Hiſt. Polon. in Leſcone* haec omnia ad Polonos pertinere exiſtimauerat. At neſcio, quid in mentem venerit viro doctiſſimo, vt Carolum hunc *nothum* vocare non dubitet, quem filium Caroli M. et Hildigardis natu maximum,

teste EGINARDO, u) idque anno DCCCV. et sequentibus factum esse, satis constat. x) Sed victos magis quam perdomitos esse dixeris Boëmos, qui ex eo tempore subinde momorderunt frena, nec vmquam tam bona fide seruierunt, vt non et LVDOVICO nostro, et eius filio, CAROLOMANNO, plurimum facesserent negotii, et auitam libertatem aduersus Francorum opes mira virtute quam diutissime tuerentur. Sequuntur CARENTANI et finitimi Auaribus SLAVI, quos itidem LVDOVICI regno additos fuisse vidimus. Et Carentaniae quidem antiquum nomen pars veteris Carentaniae et hodie retinet: id tamen olim multo latius patuisse, et praeter hodiernam Carinthiam etiam Stiriam, Carniolam, partem comitatus Tiroliensis, immo et Hungariae partem cis Muram comprehendisse, recte obseruauit HIER. MEGISERVS. y) Quum vero et hodie in illo terrarum tractu, et maxime in Carniola et ad Hungariae fines, Slaui vel Vindili intermixti Germanis degant, at veterem linguam patriam retineant: cur SLAVOS quoque, *qui ab orientali parte Baioariae sunt*, LVDOVICI regno adtribui placuerit, facile intelligitur. Adduntur duae *villae dominicales*, extra Boiorum fines cis Danubium in pago Nortgouiae sitae, INGOLSTADIVM et *Luttraof*, z) vt veluti peculiari iure a Ludouico tenerentur, et separatas a reliqua Boioaria rationes haberent. Vt adeo

ximum, et si vixisset, patri in imperio successurum fuisse, nemo ignorat. Sed aliis quoque locis Balbinus se Boëmicae, quam Francicae et Germanicae historiae peritiorem esse, satis ostendit.

u) Vit. Caroli M. Cap. XIV. monach. Egolism. Vit. Karoli M. p. 267.

x) Annal. Fuld. Reuber. et alii ad ann. 805. sequ. Herm. Contr. ibid.

y) Annal. Carinth. Lib. I. p. 14. sequ.

z) INGOLSTADIVM ad Schutterae et Danubii confluentes, vrbs munitissima et Musarum sede celebris, et hodie vetus nomen retinet. LVTTRAOF, hodie *Luthrohoffen*, vel *Lautershoffen*, in comitatu Sulzbacensi ad Luthri amnis caput situm oppidulum non procul Altorfo Noricorum conspicitur. Diploma, in quo huius oppidi fit mentio, anno MCCCLVIIII. scriptum, edidit Io. Henr. de Falckenstein *in Codice diplomat. antiquit. Nordgauiens. num. 243. p. 192.*

adeo tractum haud exiguum, maximamque veteris Norici et Pannoniae partem inter Rabum et Lycum, Danubium et Alpes, ambitu suo complexum sit nouum istud Boioariae regnum, et regno Aquitaniae, quod Pippino, LVDOVICI fratri, obtigerat, vix ac ne vix quidem, cedere videretur.

VI. Quae porro noui regni formula fuerit, eadem, quam saepe laudauimus, diuisionis charta nos non patitur ignorare. Satis animaduertebat Ludouicus Imperator, cum summo reipublicae detrimento coniunctam fore regni potentissimi diuisionem, si quaelibet pars per se subsisteret, separatasque a reliquis haberet rationes, maxime quum etiam Italiam, BERNARDO Regi relictam, eo inuitatam exemplo daturam esse operam, vt a reliquo corpore imperii Francici diuelleretur, credibile esset. Itaque nouo exemplo, a) teste

a) Nouum fuit hoc LVDOVICI PII institutum, et hinc vel id solum sufficit, ad lites infinitas inter fratres, qui vix parem, nedum superiorem ferre poterant, excitandas. Praeterquam enim quod intolerabile fratribus minoribus videretur, subiici LOTHARIO, principi tam feroci et inhumano: nullum etiam exstabat exemplum huiusmodi subiectionis. Quoad Merouingi regnauerant, in tot partes diuisum norant imperium, quot filii exstarent, adeo, vt ne legitimorum quidem natalium ratio haberetur. Gregor. Turon. *Lib. V. Hist. Cap. XXI.* Et hinc iusta arma sibi sumere visus est Charibertus contra Dagobertum I. fratrem natu maiorem, qui illum ea lege Aquitaniae praefecerat, vt fratri subiectus a regio nomine abstineret. Ludou. et Scaeuola Sammarth. *Hist. geneal. Domus Franc. Lib. IV. p. 143.* Carolus porro Martellus, quamuis maior Domus tantum, ita inter Carolomannum et Pippinum diuiserat prouincias, vt neuter alteri subesset, idemque postea Pippinus, regnum inter Carolum M. et Carolomannum partitus obseruauerat, immo et ipse Carolus M. cuius in charta diuisionis vel testamento apud Pithoeum *in Annal. et Hist. Francor. Script. XII. p. 283. sequ.* et Baluz. *Capitular. Tomo I. p. 439.* ne vestigium quidem exstat huiusmodi appanagii, quod vocant: quod inter Carolingos primus Ludouicus Pius Imp. primum in Bernardo Italiae Rege inuenisse videtur, de quo Theganus *de gest. Ludouici Imp. Cap.*

teste AGOBARDO b), statuit, vt fratres natu minores, Lothario primogenito et Augustae dignitatis heredi, veluti clientes obsequerentur, et comiter venerarentur eius maiestatem. Hinc AGOBARDVS: *Ceteris filiis vestris designastis partes regni vestri, sed vt vnum regnum esset, non tria, praetulistis eum illis, quem participem nominis vestri fecistis.* Sed rem omnem nullo luculentiore testimonio, quam ipsius LVDOVICI Imperatoris discimus, qui in charta diuisionis c) diserte monet, *fratres Lotharii, Pippinum videlicet et Hludouicum, aequiuocum suum, post decessum suum sub seniore fratre regali potestate potituros:* ac deinde has illis leges praescribit: vt quisque in suo regno honores, cui visum fuerit, suo arbitrio conferat, modo in constituendis episcopis et abbatibus legum ecclesiasticarum, in magistratibus creandis honestatis reique publicae salutis ratio habeatur: d) vt de bello paceque nihil sine fratris natu maioris consilio ac consensu statuant, praeterquam si repentini tumultus sine mora sint reprimendi: e) vt ne legatos quidem admittant, iisue, sine fratris primogeniti consensu de rebus alicuius momenti respondeant: si quid noui vel turbidi in regnorum suorum finibus exoriatur, id statim ad fratrem referant: f) vt cuiuis dominium in clientes suos saluum; his vero liberum sit, cuicumque ex his tribus fratribus se in clientelam dare velit: g) vt tributa, census, reditus

Cap. XII. p. 301. Eodem tempore venit BERNARDVS *filius fratris sui Pippini, et tradidit semet ipsum ei ad* PROCEREM, *et* FIDELITATEM *ei cum* IVRAMENTO *promisit.* Quae ipsa est nexus clientelaris vel vasallagii descriptio. Eodem ergo nexu filio natu maximo reliquos natu minores obstrictos esse voluit Imperator, non animaduertens, et imperare illis nescire Lotharium, et parere Pippinum et Ludouicum, neque abolita vetere succedendi consuetudine, his defuturum obtentum, hanc diuisionem oppugnandi.

b) Eadem epistola flebili. n. IV.
c) Baluz. Capitul. Tomo I. p. 574.
d) Ibid. art. III. p. 575.
e) Ibid. art. VII.
f) Ibid. art. VIII. p. 576.
g) Ibid. art. IX. p. 576.

reditus ex metallis in ſuo quisque regno ſolus capiat, h) attamen vterque natu minorum quotannis ad fratrem natu maiorem proficiſcatur, donaque ei offerat, vel abſentiam per legatos dona illa oblaturos excuſet, largiore munere a fratre illo primogenito remunerandus: i) vt neuter vxorem ſine fratris conſilio et conſenſu, nec vmquam exteram vxorem ducat: k) vt ſi quid illis humani acciderit, eorum filiis regnum paternum inter ſe partiri non liceat, ſed populo ius ſit, vnum ex his eligere, quem primogenitus iisdem legibus regno praeficere teneatur: l) vt alterutro ſine legitimis liberis decedente, eius regnum ad fratrem natu maiorem reuertatur, is vero liberis eius nothis, ſi quos ſuperſtites reliquerit, de alimentis proſpiciat: m) vt ſe mortuo neuter filiorum minorum antequam legitimam ſecundum legem Ripuariorum aetatem, n) id eſt, annum XVI. attigiſſet, regnum ſuum capeſſat, ſed frater natu maior illud ſuis

h) Ibid. art. XII. p. 577.
i) Ibid. art. IV. et V. p. 575.
k) Ibid. art. XIII. p. 577.
l) Ibid. art. XIV. p. 578.
m) Ib. art. XV. p. 578.
n) Verba LVDOVICI haec ſunt: *Si vero alicui contigerit, nobis decedentibus, ad annos legitimos iuxta* RIBVARIAM LEGEM *nondum perueniſſe, volumus, vt donec ad* PRAEFINITVM *annorum terminum veniat, quemadmodum modo a nobis, ſic a ſeniore fratre et ipſe et regnum eius procuretur atque gubernetur. Et quum ad* LEGITIMOS ANNOS *peruenerit, iuxta taxatum modum ſua poteſtate in omnibus potiatur.* Quaenam vero ſit aetas ſecundum hanc legem iuſta ac legitima, vix conſtat, neque in lege Ripuariorum, quod huc pertinere videatur, vix quidquam legimus, niſi quod *titulo LXXXI.* ita ſancitur: *Si quis homo Ripuarius defunctus fuerit, vel interfectus, et filium reliquerit, vsque ad* QVINTVM DECIMVM *annum* PLENVM *nec cauſſam proſequatur, nec in iudicio interpellatus reſponſum reddat. Quindecimo autem anno, aut ipſe reſpondeat, aut defenſorem eligat. Similiter et filia.* Itaque ex lege Ripuariorum legitima aetas erat annorum quindecim exactorum. At id notatu dignum, Reges Francorum non Saliorum, ſed

suis auspiciis gubernet: o) vt denique et *regnum Italiae eo modo* Lothario, *si Deus voluerit, vt successor* Ludouici patris *existeret, per omnia subiectum esset, sicut et eius patri*, Carolo M. *fuerit, et ipsi* Ludouico *illo tempore subiectum sit*. p) Haec est lex illa regia, quam tum et de Lotharii imperio, et de ceterorum filiorum regno tulit LVDOVICVS Pius, Imperator, ex qua patet, voluisse illum, vt Lotharius iure optimo maximo vniuerso imperio, Pippinus et Ludouicus regnis suis non ampliore cum potestate, quam olim Reges, socii atque amici populi Romani, et illo tempore Italiae Bernardus, praeessent. Hinc non modo Imperatoris titulo et insignibus, sed et aliis praerogatiuis donauit Lotharium, et teste AGOBARDO q) inter alia constituit, vt diplomata in posterum vtriusque imperatoris nomina praeferrent, testatum eo ipso facturus, eum se non modo successorem, sed et imperii socium ac collegam adsci-

sed Ripuariorum legibus vixisse. Quod ideo procul dubio factum, quod Aquisgrani, adeoque in terra Ripuariorum veluti sedem ac domicilium reipublicae constituerat Carolus M. Id principium et postea mansit, et medio aeuo creditum vulgo est, Reges Germanorum non alio quam Francico iure vti. Ius prouinc. Sax. Lib. III. Cap. LIV. *Der König soll haben Fränckisch Recht, nachdem als er gebohren ist.* (Haec sensum non habent. Lege: *nachdem er gekohren oder erwehlet ist*, vti in quibusdam codicibus antiquis legitur: *wenne he gekoren ys) er sey von welcher geburt er sey*. Et Ius Sueu. *Cap. XXIII. §. II. Als der König erwehlt wird, von welchem Land er gebohren ist, das recht hat er verlohren. Er soll haben Fränckisch Recht, vnd von welcher Geburt er gebohren ist, das recht hat er auch verlohren.* Nimirum Aquisgrani coronandus videbatur Francorum rex fieri, et hinc iuri quoque Francico subiici, immo et a Comite Palatino ad Rhenum, cuius in Francici potissimum iuris prouinciis eminebat auctoritas, iudicari posse. Nugae hae pleraeque, sed non heri demum aut nudius tertius natae.

o) Ibid. art. XVI. p. 578.
p) Ibid. art. XVII. p. 578.
q) Ibid. n. IV.

adsciuisse. r) Enim vero quam parum constans ac firma fuerit haec collegarum concordia, quamque mox res in neruum abierit, ea, quae sequentur, satis ostendent.

VII.

r) Exstant huiusmodi diplomata vtriusque nomine scripta signataque quam plurima. Nos quaedam duntaxat exemplorum loco adferemus. Ediderunt talia Schaten. *Annal. Paderb. Lib. II. p. 84.* Mabillon. *Lib. V. de re dipl. Cap. LXVIIII.* Martene *Thesaur. anecdot. Tomo I. p. 24.* Auentin. *Annal. Boic. Lib. IV. Cap. IX. n. 37.* Io. Fridr. Schannat. *Cod. probat. hist. Wormat. n. IV. et V. p. 4. et sequ.* Calmet. *Probat. Hist. Lotharing. Tom. I. p. 299.* Rettenpach. *Hist. Norica Lib. I. Cap. IX. p. 30. in Chronico Monast. Farfensis* apud Duchesn. *Tomo III. p. 658.* in quibus ita se habet exordium: *In nomine Domini Dei et Saluatoris nostri Iesu Christi. HLudouicus et HLotharius diuina ordinante prouidentia Imperatores Augusti.* Sub finem vtriusque signa conspiciuntur: Signum *HLudouici Serenissimi Imperatoris. Signum Lotharii gloriosissimi Augusti.* Ceterum quamuis certum sit ex Agobardi *Epistola flebili, n. IV.* postea *de litteris nomen omissum esse:* errant tamen qui id statim factum esse existimant. Diplomata enim Senonense apud Calmetum et Corbeiense apud Schatenium data sunt *XII. Calendas Iulii. Anno Christo propitio XIII. imperii Domni Ludouici piissimi Augusti Indictione IV. Ingilinheim in palatio regio*, id est, anno Christi DCCCXXVI. Quae Schannatus ex archiuis Wormatiensibus extulit eorum alterum prodiit *II. Kalend. Nouembris anno Christo propitio XIII. Imperii Domni* HLVDOWICI, et HLOTHARII V. *serenissimis Augustis Indict. IV.* id est, anno Christi DCCCXXVII. alterum *III. Id. Sept. anno Christo propitio XVI. Imperii Domini* HLVDOVVICI, *Serenissimi Imperatoris, et* HLOTHARII *Augusti VII. Indict. VII.* id est, anno erae Dionysiacae DCCCXXX. Quo anno et id quod monasterium Farfense apud Du Chesne accepit, datum est, sed circa ea demum tempora, gliscentibus inter patrem filiosque turbis nomen Lotharii, vti videtur, adscribi desiit diplomatibus. Saltim in chartis Ludouici anni DCCCXXXI. et sequentium id vbique omissum animaduertimus. Ante haec tempora non modo diplomata vtriusque Imperatoris nomen praeferebant, verum etiam

VII. Primum enim ipſos Ludouici Pii filios natu minores grauiter perculit hoc patris conſilium, non quod Lothario inuiderent ſupremum illud inter homines faſtigium, ad quod eum patris beneuolentia euexerat; quum hoc decus illi quadam naturae praerogatiua deberi videretur: nec quod inaequalis admodum eſſet illa regnorum partitio, quam Caroli M. eodem fere ſeruato modo inter liberos diuidentis prouincias exemplum quodammodo excuſabat, ſed quod ſe veluti precario regnaturos crederent, ſi Lothario, tamquam clientes, ſubeſſe cogerentur. Id vero erat, quod vel maxime excruciabat generoſos animos, ſubinde idem ſecum cogitantes, quod ad Maximum ſuum ſcripſerat MARTIALIS: s)

Eſſe ſat eſt ſeruum, iam nolo vicarius eſſe.
Qui REX *eſt*, REGEM, *Maxime, non habeat.*

Obſeruauit hoc ſane ſcriptor grauiſſimus, THEGANVS, t) dum de illa regnorum partitione ita iudicat: *Supradictus vero Imperator denominauit filium ſuum* LOTHARIVM, *vt poſt obitum ſuum* OMNIA REGNA, *quae ei tradidit Deus per manus patris ſui, ſuſciperet, atque haberet nomen et* IMPERIVM *patris, et ob hoc ceteri filii* INDIGNATI SVNT. Et LVDOVICI quidem noſtri ea tum erat aetas, vt vel nondum cepiſſe, vel videri poſſit hanc animi aegritudinem: at iam tum atrox ei et PIPPINO ſedit eius iniuriae, vti ipſi interpretabantur, memoria, vt iam illo tempore omnis inter fratres gratia ac caritas refrixiſſe videatur, tt) tamque alta repoſta mente haeſit, vt primus fratrum, cen-

iam alia acta publica, ceu patet ex Capitulis anni DCCCXX. apud Goldaſt. *Conſtit. Imper. Tomo II. p. 13.* et anni DCCCXXVIII. *ibid. p. 15.*

s) Lib. II. Epigr. XVIII.

t) De geſt. Ludouici Cap. XXI.

tt) Luculenter id probari poteſt ex EGINARDI *Epiſt. LXII.* ſcripta ad Ermengardim Reginam, inter annum DCCCXVII. quo illa imperii facta eſt diuiſio, et DCCCXVIII. quo illa diem obiit ſupremum. Reſpondet ibi expoſtulatoriae Ermengardis epiſtolae, qua Eginhardo exprobrauerat, *quod fraternam euertere niteretur concordiam*, idque *opus daemonibus adſcripſit.* Quam ſuſpicionem quamuis

ceu infra ostendemus, arma ipsi parenti minari non dubitarit. Diu ergo et iam ab hoc ipso tempore patris capiti imminuit illa tempestas, quae demum ipsi vniuersoque Francorum imperio incredibilem cladem intulit. Sed haec postea acciderunt. Eo ipso enim statim anno DCCCXVIII. primum veluti fulmen maiore tamen fragore, quam damno, cecidit. Nimirum Lothario filio etiam patruelem BERNARDVM, Italiae regem, principem optimum et patri per omnia similem, subiecerat, ceu paullo ante ex ipsa charta diuisionis vidimus. Id ille cur moleste ferret, duplicem sibi videbatur habere rationem; primam, quod Lotharium aetate antecederet, alteram, quod filius esset PIPPINI, Italiae Regis, cui tamquam fratri Ludouici Pii natu maiori obtingere debuisset summum imperium, nisi in medio aetatis flore properantibus fatis fuisset exstinctus. Indignatus ergo non modo imperium sibi a Ludouico ereptum, sed et Italiae regnum a Lothario in prouinciae formam redigendum, rebus nouis studere, idque agere coepit, vt si non augustam dignitatem, at regni Italici libertatem sibi armis vindicaret, iugumque patrui ac patruelis, si qua fieri posset, penitus excuteret. Id sane eum coepisse consilii, testatur THEGANVS, u) dum *illum se extulisse aduersus patruum suum, eumque a regno expellere voluisse*, conqueritur. Et nescio sane, an non de facta sibi iniuria iure cum patruo expostulare potuisset, si de legitimis eius natalibus inter omnes constaret. Quid enim aequius et communi gentium iuri conuenientius est, quam maioris natu fratris filium fratri aetate minori in imperiorum

quamuis verbosa epistola a se amoliri conatur: non tamen negat, inter fratres male conuenire, nec quid inde metuat, dissimulat. Quo in primis pertinent verba insequentia: *De* DISCORDIA *autem istorum* REGVM *valde metuo, et dolens dico, quia dum illi*, PVERILE *attendentes consilium*, DISCORDES *inter se exsistunt, cito forsitan, quod vtinam absit, externorum sapientum et fortium inimicorum virtute et studio ad seram concordiam reuocabuntur, qui nos vndique circumdant.* En discordiam iam primo, statim ab illa imperii diuisione, anno inter Reges illos fratres, adhuc paene pueros, gliscentem.

u) De Gest. Ludouici Pii Cap. XXII.

riorum successione praeferri? At a THEGANO x) in Ludouici Pii partes paullo promiori, *ex concubina* dicitur *natus*. Quod nos vtut patrum verosimile y) in medio relinquimus. Id certius est, plerosque tum Bernardi ius agnouisse, eiusque caussam placuisse omnibus Italis,

x) De Gest. Ludouici ibid.

y) A reliquis auctoribus vocatur *Pippini filius*, *Caroli M.* immo et *Ludouici nepos*, nec quisquam praeter Theganum, quod meminerim, ei hanc natalium labem adspergit. Et tamen fratribus Sammarthanis tanti visum est hoc Thegani, scriptoris συγχρόνȣ, testimonium, vt ideo, Pippinum iustam vxorem vmquam domum duxisse, negent. Sed vereor, ne vel rei ignarus fuerit Theganus, vel Ludouici Pii filiis palpum obtrudere voluerit. Iustam enim fuisse Pippino vxorem, dubitare nos non patitur Alcuinus, qui in *Epist. XXIV.* Pippinum ita adloquitur: *Laetare cum muliere adolescentiae tuae, et non sint alienae participes tui, vt benedictio tibi a Deo data in longam nepotum procedat posteritatem.* An haec scripserit vir tam grauis et sanctus ad principem, inter concubinae amplexus turpiter haerentem? Deinde Blondellus *in plen. adsert. geneal. Francic. p. 201. sequ.* mulierem, ex qua BERNARDVM genuit PIPPINVS, vocat BERTHAM, BERNARDI Septimaniae Ducis sororem. Quod si verum est, nemo profecto sibi persuaserit, tam illustrem feminam concubinae loco in Pippini domo esse voluisse. Denique nemo sibi persuaserit, vel Carolum M. qui ne suos quidem filios naturales, Drogonem et Hugonem, successionis participes esse passus est, filii notho amplissimum Italiae regnum fuisse relicturum: vel id a patre impetraturum Ludouicum Pium, qui ne suo quidem notho, Arnulpho, teste auctore chronici Moissiacensis *ad ann. 817.* apud Duchesn. *Tom. III. p. 148.* vllam regni partem dedit. Et Ludouicum tamen Bernardum precibus suis iuuisse, diserte scribit eius vitae auctor Astronomus *p. 370.* Nullum sane eorum temporum annales habent ex familia augusta Carolingica exemplum, ex quo quemquam extra matrimonium natum ad imperium vocatum esse, probetur, ante Arnulphi Imp. et Zuenteboldi Lotharingiae regis tempora, ante quae ne Carolus quidem Crassus, Bernardo filio natu-

lis, qui contra Ludouicum Pium coniurauerant, immo et optimatium tum Italorum, tum Francorum, permultis, inter quos THEGANVS z) et Aſtronomus a) et alii b) ANSHELMVM, Mediolanenſem Archiepiſcopum, WOLVODVM, Cremonenſem et THEODVLFVM, Aurelianenſem Epiſcopos, EGITTEVM, REINHARDVM et REGINHARIVM, nominatim exprimunt, c) vt dici quodammodo de illo Bernardi conatu

naturali conſulturus voti damnatus eſt, quamuis Hadriani pontificis auctoritate ſeſe rem confecturum, ſperaſſet. Annal. Lambec. *ad ann. DCCCLXXXV.*

z) Cap. XXIII. p. 307.

a) Vit. Ludou. Pii p. 370. ſequ.

b) Annal. Bertin. ad ann. 817. et Moiſſiac. ad ann. 818.

c) Inter hos Epiſcopos eminet THEODVLFVS Aurelianenſis, vir pro ſaeculi iſtius conditione doctiſſimus, qui praeter Capitula ad presbyteros parochiae ſuae XLVI. ordinem et rationem rituum Baptiſmi, librum de Spiritu S. varia Poëmata, reliquit iunctim edita a Iac. Sirmondo *Pariſ. 1646. 8.* Iis vero ſupplementa quaedam addiderunt Dacher. *Spicileg. Tomo V.* et Mabillon. *Analect. Tomo I. p. 369.* Hic epiſcopatu deiectus ob illam coniurationem, in Andegauenſi monaſterio exſpirauit circa annum DCCCXXI. REGINHARIVM Theganus de geſt. Ludou. Cap. XXII. vocat filium filiae Hardiati, qui fuerit dux Auſtriae infidelisſimus, qui iamdudum inſurgere in dominum Karolum voluerit, et ei regnum minuere, qui eodem ſupplicio deputatus ſit, *ſicut filiae ſuae filius ſuſtinuerit cum conſentaneis ſuis.* Quod et auctor annalium Bertinianorum *ad annum 818.* confirmat, niſi quod Reginharii auum HARDRATVM, patrem MAINARIVM vocat, quum contra huic REGINERII nomen tribuat Aſtronomus *vitae Ludouici* auctor *p. 370. ſequ.* Qui etiam, EGIDDEVM *regalium amicorum primum*, REGINERIVM, *Comitem palatii Imperatoris*, REGINARDVM, PRAEPOSITVM *camerae regalis* vocat, eiusque coniurationis *conſcios fuiſſe quam plurimos clericos, ſeu laicos*, obſeruat. In eorum numero procul dubio fuere etiam ipſi Ludouici fratres naturales, DROGO et HVGO, et THEODORICVS, quos eodem tempore, quo a BERNARDO ſociisque ſumtum eſt ſupplicium, a LVDOVICO PIO *tonſurari iuſſos ad* DISCORDIAM

natu possit, quod de bello Pompeii et Iulii Caesaris iudicauit LVCANVS poëta: d)

Victrix caussa Deo placuit, sed victa Catoni.

VIII. Fieri vix potest, vt tam calida consilia non prius paene, quam satis perpolita sint, euulgentur. Id et BERNARDO accidit. Nondum enim eo loco erant res Regis miserrimi, vt rei gerendae haberet occasionem, quum iam fama, vt est malum hoc velocissimum, defecisse a patruo Bernardum, coniurasse Italos, omnes Alpium aditus atque angustias firmissimo praesidio teneri, nunciaret. Astronomus, vitae Ludouici auctor e) RATHOLDVM Episcopum et SVPPONEM laudat, qui imminentem tempestatem ad Ludouicum Pium certis nunciis retulerint. Ea fama commotus Imperator, vt illum consensionis globum quam primum disiiceret, vbique per imperium delectus habere coepit, praemissis, qui angustias Alpium occuparent, ipse cum numerosissimo exercitu expeditionem Italicam adgressus est. Enimuero vbi Cabilonem peruenerat Imperator, desertus a suis Bernardus ei supplex occurrit, f) prouolutusque

CORDIAM *mitigandam*, refert Theganus *de gest. Ludouici Pii Cap. XXIV. p. 308.* Sed et ADALHARDVS Corbeiens. vtriusque celeberrimus Abbas, eiusque fratres WALA, et BERNARDVS, filii Bernardi Comitis, nepotes Caroli Martelli in ea factione fuerunt, ac ideo priuati sunt beneficiis, et in exsilium missi, quamuis postea restituti pristinos honores receperint. Paschas. Ratbert. *vit. Adalhardi Cap. IX. et sequ.* Idem *in vita Walae apud* Mabillon. *Act. Benedictin. Saec. IV.* Ex quibus patet, praecipuos ex ipsa familia Augusta Bernardo fauisse, id profecto non facturos, si ei, talia auso natalium labes obstitisset.

d) Pharsal. Lib. I. v. 128.

e) Vita Ludouici p. 370.

f) Sunt tamen, qui eum non vltro supplicem patruo factum, sed ab ENIMVNDO, vel, vti a Nithardo Lib. I. p. 435. vocatur, BERTMVNDO, Lugdunensium Comite per insidias captum, adductumque ad Imperatorem, contendunt. Fratres Sammarth. *Hist. geneal. Lib. VII. p. 250.* Sed nos potissimum Thegano aliisque eius-

que in genua veniam rogauit, quod exemplum et reliqui coniurationis eiusdem socii paullo post imitati sunt. g) Procul dubio reorum animos in spem veniae erexerant Bernardi aetas, sanguinis propinquitas, dignitas coniuratorum, ipsiusque Imperatoris celebrata compertaque tot casibus mansuetudo et pietas. At maximo malo suo didicerunt, non rariorem vllam esse, quam quae imperium adfectantibus praestatur, misericordiam. Illico enim et Bernardus, et socii eius, quos ille vltro prodiderat, in vincula rapti, quaestioque maiestatis, more Francorum integra reseruata est imperii proceribus. Re confecta, et tumultu illo fama magis, quam armis, represso, Aquisgranum reuertitur Imperator, transactaque ibi hieme, et diebus recolendae redeuntis e sepulcro Seruatoris memoriae sacris, rite celebratis, in vernum anni DCCCXVIII. tempus more patrio comitia indicit, omnesque imperii sui proceres Aquisgrani frequentes adesse iubet. Hi ergo iussi, de Bernardi et coniuratorum facinore dicere sententiam, omnes veluti ex compacto capitis damnant, et ne sanguinis quidem ac necessitudinis, nedum dignitatis, habendam esse rationem censent, futuros procul dubio motus, quos prudentiores iam tum praeuidebant, eo seueritatis exemplo repressuri. Imperator, ne pietatis humanitatisque laudi tam tristis sententia officiat, rigorem ita temperat, vt episcopis et clericis seditionis consciis exsilium de synodi sententia irrogetur, optimates, ipseque Bernardus, crimen oculorum amissione luerent, quod tum frequentissimum, ac veluti proprium perduellium supplicium habebatur.

eiusdem aetatis scriptoribus fidem habuimus, qui quum Imperatori fauerint maxime, non profecto scripsissent, Imperatorem ne supplicibus quidem pepercisse, si bello capti in eius potestatem venissent. Minus enim inhumanum facinus est hostem bello captum, et adhuc iras spirantem perdere, quam non parcere supplici. Enimuero tam intolerabilis esse solet imperii societas, vt quanticumque criminis veniam facilius daturi sint principes, quam maiestatis, in quo magnum exemplum, etiam quod aliquid ex iniquo habet, aduersus singulos publica vtilitate rependi creditur. Tacit. *Annal. Lib. XIV. Cap. XXXXIV.*

g) Thegan. vit. Ludouici et annal. Bertin. ibid.

bebatur. gg) Si THEGANO h) credere fas eſt, et huius poenae gratiam Bernardo facere voluit Imperator, prohibitus tamen a conſiliariis, qui miſero iuueni oculos erui, nefanda crudelitate iuſſerunt. Ait enim, *Imperatorem illud iudicium mortale, quod ceteris, praeter epiſcopos, factum ſit, exercere noluiſſe: ſed conſiliarios Bernardum luminibus priuaſſe, ſimiliterque exhortatores ſuos Egitteum, Reinhardum et Reginharium.* Sed ſi id non voluit: non noluit ſaltim LVDOVICVS. Eius enim vitae auctor, i) haud paullo, quam THEGANVS, candidior, rem ita enarrat: *Quum Bernardus, hactenus rex, eiusque fautores, lege iudicioque Francorum debuiſſent capitali ſenten-*

gg) Huius poenae in legibus gentium Germanicae originis ſaepiſſime fit mentio, veluti in Legibus Wiſigoth. *Lib. II. tit. I. §. VII. Lib. VI. tit. III. §. VII.* Baiuuar. *Lib. I. Cap. VI. §. I.* Langob. *Lib. I. tit. XXV. §. LXI.* Eam vero potiſſimum dabant, quibus ob maieſtatis crimen capitis damnatis. Eginard. *vit. Caroli M. Cap. XX. Facta eſt et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores paſſim* LVMINIBVS ORBATI, *partim membris incolumes, omnes tamen exſilio damnati ſunt.* Alia exempla paſſim occurrunt in Annal. Fuldenſ. *ad ann. 866.* et in Annalibus Francorum paſſim. Immo poſtea eadem crudelitate vſi ſunt aduerſus bello captos, vti pluribus exemplis probauit Caſp. Barth. *Comm. ad Guillermi Britonis Philipp. Lib. V. v. 316. p. 318.* ad illa poëtae:

Protinus EXOCVLAT *ter in ipſo carcere quinos,*
Monoculumque ducem dat eis, vt ſic regat illos
Francorum ad regem: qui, iuſta concitus ira,
Anglos ſupplicio ſimili mulctauit eodem
Sub numero.

vbi ſimul obſeruat vir doctiſſimus, Graecorum principum notiſſimam rabiem ea in re ſi non ſuperaſſe, at imitatos ſaltim eſſe Francos. Quis enim ignorat, in ipſum filium ita animaduertiſſe Carolum Caluum? Flodoard. *Lib. III, Cap. XVIII.* Annal. Bertin. *ad ann. 873.* Chron. Andegau. apud Labbeum *Biblioth. MSC. Tomo I. p. 285.*

h) De geſt. Ludouici Pii Cap. XXII. p. 307.

i) Ad ann. 818 p. 371.

ſententia feriri, Ludouicum, ſuppreſſa triſtiori ſententia, luminibus eos orbari CONSENSISSE, *licet multis obnitentibus et animaduerti in eos tota ſeueritate legali cupientibus. At vero licet Imperator indulgentius ageret, vltio tamen* ELIMINATA *ad effectum in aliquos eſt perducta.* Conſenſerat ergo Imperator in ſupplicium, ſed iſtud differri voluerat, ſi forte dies mitiorem ſuaſerit ſententiam. Conſiliarii vero, qui tantum non omnia ſuo agebant arbitrio, k) morae impatientes, non adquieſcendum ſibi putabant, priusquam Bernardum ſociosque perdidiſſent, et effodiſſent oculos, quibus Ludouici maieſtatem tam parum ſuſpexiſſent. Sic dignus commiſeratione BERNARDVS medium inter vitam et mortem, at morte tamen ipſa grauius, ſupplicium ſubiit. Tertio enim die poſt non ferens dolorem animique aegritudinem, miſeram animam exhalauit, l) felicior profecto, ſi priusquam ſe ſentiret mori, vel occubuiſſet in acie, vel carnificis miniſterio vno ſecuris vel gladii ictu periiſſet. m) In quem annum incidat illaetabile illud BERNARDI fatum, non adeo expeditum eſt. Quam-

k) De nimia hac indulgentia Ludouici Pii ipſe conqueritur Theganus *de Geſt. Ludou. Cap. XX. p. 305. Omnia prudenter et caute agens, nihil indiſcrete faciebat, praeterquam quod conſiliariis ſuis magis credidit, quam opus eſſet, quod ei fecit pſalmodiae occupatio et lectionum adſuitas, et aliud, quod ille incipiebat. Quia iamdudum illa peſſima conſuetudo erat, vt ex viliſſimis ſeruis ſummi Pontifices fierent, et hoc non prohibuit, quod tamen maximum eſt malum in populo Chriſtiano.* cetera. Quam facile vero fuit conſiliariis, principi tam indulgenti illudere, quum et Eliſabethae, Reginae Angliae, principi ſatis callidae, idem aliquoties contigiſſe, ferant?

l) Thegani. Cap. XXIII.

m) Mortis genus ignoratur. Sunt qui eum, quum ſe oculis priuatum iri animaduerteret, cum Reginhario gladium ſtrinxiſſe, et in iſto tumultu vtrumque occubuiſſe, tradunt. Sed quis, quaeſo, captiuis ferrum, quo ſe defendere poſſint, relinqueret? aut duos eiusdem criminis reos vno carcere concluderet? Alii, Bernardum aeque ac Reginharium ipſos ſibi manus violentas intuliſſe, ſuſpicantur. Sed ii procul dubio decepti ſunt loco male intellecto Aucto-

Quamuis enim certiſſimum ſit, infeliciſſimum iſtum Principem anno DCCCXVII. corripuiſſe arma, et inſequente DCCCXVIII. paullo poſt paſchales dies capitis damnatum eſſe: non tamen aeque conſtat, eodemne anno ab eo ſumtum ſit ſupplicium, an aliquot annis poſt. Immo rem ne èpitaphium quidem, quod lapidi inciſum Mediolani in templo S. Ambroſii reperitur, n) ſatis expedit. Tametſi enim in eo tempus mortis ita ſignetur: REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPINI: indictionis tamen numerus rem in ſe incertam tanto incertiorem reddere videtur. o) At in re ambigua illis potiſſimum crediderim, qui illum inſequente anno DCCCXVIII. XV. Kal. Maii deceſſiſſe putant. Et hunc

Auctoris *vitae Ludouici*, qui *p. 371.* hunc euentum ita deſcribit. *Etenim Bernardus et Reginerus, dum impatientius oculorum amiſſionem et ablationem tulerunt, mortis acerbitatem* SIBI CONSCIVERVNT. Quae verba et de voluntaria, et de accelerata per aegritudinem morte, intelligi poſſunt. Probabilius tamen eſt, vtrumque ob acerbitatem doloris animique aegritudinem incidiſſe in febrim tam malignam, vt, accedente ſphacelo, vix triduo calamitati ſuae ſuperſtites eſſent: quia ne id quidem credibile eſt, reos, diram hanc ſententiam paſſos, ſine cuſtodia eſſe relictos, vt ſibi violentas manus, nemine impediente, inferre poſſent.

n) Triſtan. Calchi Hiſt. Mediol. Lib. X. Sigon. de regno Ital. Lib. IV. p. 108. Baron. ad ann. DCCCXVIII. n. 18.

o) Totum epitaphium, vti illud ex ipſo lapide ſepulcrali deſcripſit Ludou. Anton. Muratorius *Script. rer. Ital. Tomo II. Part. I. p. 220. v.* ita ſe habet:

BERNARDVS CIVILITATE MIRABILIS CETERISQVE PIIS VIRTVTIBVS INCLYTVS REX
HIC REQVIESCIT REG. AN. IIII. M. V. OBIIT XV. KL. MAI. IND. X. FILIVS PIAE M. PIPPINI.

Iam Ant. Pagi *Crit. Baron. ad ann. 817. n. 15.* rationes hunc in modum ſubducit: *Bernardus ſepultus fuit Mediolani in eccleſia S. Ambroſii, vbi exſtat inſcriptio a Baronio num. XVIII. recitata, in qua legitur,* Regnauit annos quatuor, menſes V. obiit XV. Kal. Maii Indictione XI. *ideoque ſequente Chriſti anno DCCCXVIII. Et*

 regnum

hunc quidem miserabilem exitum habuit princeps optimus, multum quidem defletus a Ludouico Pio, eiusque iussu Mediolani busto paterno illatus, documento tamen futurus posteris, parum reuerenter

regnum inierat mense Nouembri anni DCCCXIII. vt haec verba demonstrant. At Pagius hic gratis sumit, in marmore legi *Indictionem XI.* quum teste Muratorio legatur *Ind. X.* Deinde contra auctoritatem Chronici Moissiacensis, Lambeciani et scriptoris astronomi renunciationem Ludouici Pii et Bernardi mense Nouembri, non Augusto vel Septembre factam esse statuit. Denique nec Indictio hic characterem temporis sufficit idoneum. Nam quamuis haec Indictio X. multo minus, quam vndecima, anno DCCCXVIII. conueniat: tamen iam Puricellus et Muratorius *ibid.* obseruarunt, Mediolani apud eius aeui Ecclesiasticos peculiarem in vsu fuisse indictionem, et hanc non semper constantem: quod se fortasse alibi ostensurum, minatur Muratorius. Nos, nulla habita indictionis ratione calculum probamus Pagii ob imperii annum quartum, menses quinque, nisi quod regni eius initium non a conuentu Aquisgranensi DCCCXIII. quo vna cum Ludouico Pio Rex renunciatus est, sed a tempore, quo Modoeziae regni Italici coronam obtinuit, repeti existimemus. Ex nostro calculo anno DCCCXVIII. pascha incidit in diem XXVIII. Martii. Finitis his feriis mense Aprili conuentus habitus Aquisgrani, in quo Bernardus damnatus est capitis, statimque die XVI. eiusdem mensis luminibus orbatus est, et tertio die post, qui erat Aprilis decimus octauus, decessit. Quum ergo regnasse dicatur annos IV. menses V. initium regni eius incidit in Decembrem anni DCCCXIII. Quum ergo iam mense Septembre vel Augusto eius anni, (prout vel Moissiacensis, vel Lambeciani chronographi auctoritatem sequimur) a Carolo M. auo rex sit creatus: consequens est, vt mense Decembre eius anni noui quid contigerit, a quo regni sui annos auspicandos esse crederet. Quod non aliud esse potest, quam corona regni Langobardici circa id tempus et ipsis fortasse diebus Christi natalitiis suscepta. Ita omnia videntur bene cohaerere, nec nos multum turbare potest indictionis numerus, quum diuersimode admodum a Mediolanensibus iniri consue-

uerenter habere fortunam, quotquot spes suas ambitione donantes, modico praesenti, at tanto certiori, incertum quid iucunda, at fallacissima imaginatione, praeferre non dubitant.

VIIII. Talis fuit prima illa, quam diuisio regni a Ludouico Pio facta eo ipso anno DCCCXVII. excitauit. Facto illo exemplo, infida aliquamdiu pax fuit, nemine auso tentare fortunam, quae Bernardum tam cito destituisset. Filios interim, Imperator, ne forte ipsa quotidiana consuetudo, simultates inter eos excitaret, statim anno DCCCXVII. natu minores a se dimiserat. Pippinum enim in Aquitaniam, Ludouicum, puerum decem annorum ad Boioarios missos esse diserte tradit VITAE LVDOVICI auctor. p) Haec anno 824. gesta. Hinc rescribendum: *Sequutum est anno insequente* DCCCXVIII. *bellum Britannicum*, idque ex insequentis anni DCCCXVIII. gestis liquido potest demonstrari. Quum enim tunc Britones, duce MORMANNO, regulo suo, more fraena mordere, et obsequium omne exuere nunciarentur, et Imperator contractis vndique copiis expeditionem, cui et LVDOVICVM nostrum interfuisse, virtutisque insigne specimen edidisse, iam supra monuimus, susciperet: filii illi, natu minores, PIPPINVS et LVDOVICVS, ipsi e regnis suis copias adduxerunt. Saltim de PIPPINO testis αὐτόπτης est ERMOLDVS NIGELLVS, q) ea de re ita canens:

Francia cuncta ruit, veniunt gentesque subactae,
Et PIPPINE *tua* PARTE *venire paras.*

Id quod et LVDOVICVM ex sua parte fecisse, probabile est, quum et ipse illi expeditioni non modo interfuisse, sed et praefuisse tertiae exercitus parti legatur, opinione citius confectum. Actis enim in fugam Britonibus, totaque prouincia ferro flammisque deuastata, direptis miserae gentis opibus, ipsoque Mormanno a quodam equorum regiorum custode CHOSLO, occiso, tota cum eo victa Britannia

consueuerit: immo non eadem vbique fuerat indictionum ratio, ceu post Iac. Gothofredum obseruauit Car. du Fresne *Glossar. Lat. Tomo II. p. 47. sequ.*

p) Ad ann. 817. p. 369.

q) Lib. IV. v. 119.

tannia fuccubuit, manusque victa dedit, seruitutis conditiones, quascumque laturus esset Imperator, susceptura. Hinc recepta Britannia, acceptis obsidibus, rebusque constitutis, Imperator victrices copias in Galliam reduxit. r) Sed hunc LVDOVICI Pii triumphum mox funestauit HERMENGARDIS, Regina, quae vt ex EGINARDI epistolis s) colligitur, filiorum male concordium quasi copula fuerat. Eam Andegauum secum duxerat Imperator, ibique febri laborantem longoque fatigatam incommodo reliquerat. t) At vix redeuntem e castris virum amplexa singularis exempli femina biduo post coelestia regna cum terreno commutauit V. Non. Octobris, eiusque corpus in eadem vrbe conditorium reperit. Inde imperator, curato vxoris funere, iustisque factis, Aquisgranum hiemem ibi exacturus rediit.

X. Insequente anno DCCCXVIIII. Sclaomirus Obodritorum dux, multorum criminum accusatus a suis, nec non Lupus Visco Imperatori rebellis in exsilium acti, Obodritorumque regnum Ceadrogo filio Thrasconis cessit. u) Multa quoque alia eo anno ab Imperatore acta, quae ad tranquillitatem ecclesiae reique publicae pertinere videbantur. Sed ea omnia, quod ad LVDOVICI Germanici res illustrandas nihil omnino facere videntur, merito praetermittimus. Duo tamen sunt, quae in enarrandis eius fatis praetermittenda minime esse existimamus, inauspicatissimum puta LVDOVICI patris cum IVDITHA matrimonium, et bellum cum LIVDEWITO in Pannonia gestum. Quemadmodum enim hoc regno Boico; ita illud ipsi LVDOVICI nostri fortunae exitium minari videbatur. Aliquot menses viduitatis taedia fortiter tulerat Imperator, nec fortassis vmquam de nouerca liberis superinducenda cogitasset, nisi ea res curae fuisset consiliariis, quorum ab arbitrio totus pendebat. Versabatur tum in aula BENEDICTVS Abbas Anianensis, rigidus disciplinae monasticae seuerioris exactor, cuius ministerio Imperator non

r) Vit. Ludouici Pii p. 371. Annal. Fuld. Eginardi, Bertin. ad ann. 818.
s) Epist. LXII.
t) Annal. Fuld. Bertin. et reliqui ad ann. 818. Vita Ludou. p. 372. Thegan. Cap. XXV.
u) Annal. Fuld. Bertin. et alii ad ann. 819. Vita Ludouici p. 372.

non modo in rebus palatinis et publicis, sed et in componendis ad austeriorem vitam moribus vtebatur. Quin vt eum et assiduum comitem et sanctimoniae exemplum haberet, Indense coenobium non procul Aquisgrano non sine magna opum profusione condidit suoque BENEDICTO regendum concessit. x) Id eo consilio fecisse Ludouicum, vt ipse sacro illi monachorum gregi mixtus, idem institutum seruaret, alio loco y) ERMOLDI NIGELLI z) testimonio probauimus. Ea cura tunc adeo distinebat bonum principem, vt non Imperatoris magis, quam abbatis, partes exsequeretur, et non minus saepe in illo Indensi delubro, quam in palatio viseretur. Hinc denuo ERMOLDVS: a)

Sed HLVDOVICVS *agens purgauit lustra ferarum,*
Atque Deo gratum condidit arte locum.
Fundauit satagens, rebus ditauit opimis,
Quo Benedicte tua regula sancta viget.
Namque idem Benedictus erat pater illius aedis,
Et Hludowicus adest Caesar et ABBA *simul.*
Haec loca saepe colit, properatque reuisere caulas,
Ordinat et sumtus, munera larga parat.

Ex eo vero suspicabantur consiliarii, iam id agere dominum, vt conclamet vasa, signumque det receptui, id est, pertaesus rerum humanarum, pro purpura cucullo induatur, maxime, quum amissa Ermengardi, filiisque designatis successoribus, nihil id consilium morari videretur. At nihil minus rei publicae sibique, quam illam Caesaris abdicationem, profuturum arbitrabantur, satis gnari, quam dira quaeuis minentur LOTHARII ferocia, adolescentiaque reliquorum fratrum, omnibus prauis consiliis peruia, denique ipsa, quae inter fratres gliseceret, aemulatio, qua semel in bellum ciuile erumpente, ne ipsam quidem salutem populum Francorum seruare posse censebant. Hinc non aliam certiorem illa Imperatoris consilia turbandi rationem reperiebant, quam si illi, vt feminam iuuenculam

x) Ardo in vita S. Benedicti Anian.
y) Capite hoc IV. §. II.
z) Lib. II. v. 580.
a) Lib. II. v. 592.

culam in torum recipiat, persuadere vllo modo possent. Ita sane tum rationes subduxisse Ludouici Pii consiliarios, testis est scriptor rerum a LVDOVICO Pio gestarum accuratissimus, qui Astronomi vulgo nomine venit: b) *Qua tempestate monitu suorum vxoriam copulam meditabatur inire. Timebatur enim a multis, ne regni gubernacula vellet relinquere. Sed compellebatur, tandemque eorum voluntati satisfaciens, et vndequaque adductas procerum filias inspiciens,* IVDITH *filiam Welfonis, nobilissimi comitis in matrimonium iunxit.* Nescio quid barbari moris inesse dixeris illi puellarum tamquam ad forum venalitiariarum confluentium lustrationi, c) cuius et BERTINIANI et SAXONICI annales d) faciunt mentionem. Sed ea opus esse videbatur, vt austerioris vitae Principem et de choro saepius, quam toro, cogitantem, ad amorem inflammarent. Nec fefellit eius consilii auctores euentus. Inter tot eminentioris formae virgines, quarum forte nulla indigna videbatur vidui amplexibus, sola placuit IVDITHA.

Viderat hanc, visamque cupit, potiturque cupita.

Vere enim eius anni iam adulto, quod tempus e) poëtae nuptiis con-

b) Ad ann. 819. p. 373.

c) Regibus Persarum talem fuisse consuetudinem, vt ex conducta virginum formosissimarum turba vxores sibi ac pellices deligerent, ex *libri Estheris Capite II. v. 1 sequ.* perspicimus. Sed Francis eumdem placuisse morem, me animaduertere non memini. Videntur id excogitasse Ludouici ministri, vt dominum ad amorem inflammarent, parum memores, ipsam aliquando puellarum copiam electionem difficiliorem sponsosque consilii inopes reddere.

d) Ad ann. 819. p. 176.

e) Noti sunt versiculi vetustissimi poëmatis, quod *Peruigilium Veneris* vocatur: *v. 2. sequ.*

Ver nouum, ver iam canorum, vere natus orbis est.
Vere concordant amores, vere nubent alites:
Et nemus comam resoluit de maritis imbribus.

Quibus gemina sunt apud Oppian. *Cyneget. I. v. 377.* et *Halicut. Lib. I. v. 473.* Sed haec quidem fortassis non curauerit Hippoclides. Magis ad rem pertinuisset, si nuptias has Ludouicus vere aetatis

conuenientiſſimum eſſe iudicant ſignatae tabulae, dictum feliciter, Liuiam ſuam domum ducit Auguſtus, mox Tiberii cuiusdam matrem, magno reipublicae malo, futuram.

XI. Nimirum adeo

Ille dies primus lethi, primusque malorum
Cauſſa fuit,

vt qui taedas iſtas nuptiales accenderant, ſimul faces, quibus respublica conflagraret, accendiſſe videantur. Erat IVDITHA illa gente Guelphorum inter Alamannos florentiſſima prognata, f) venuſtate formae

aetatis ſuae celebraſſet, aut ſi ipſi ex eodem carmine adclamari potuiſſet: *Cras amet, qui numquam amauit.* Sed quadraginta annis maior, trium filiorum iam paene adultorum parens neſcio an ſatis prudenter domum duxerit iuuenculam, filiosque metu numeroſioris prolis anxios magis magisque a ſe abalienarit.

f) De Guelphica gente hodie omnia nota ſunt, poſtquam de ea bene mereri coeperunt Leibnitius, Eccardus, Fellerus, aliique viri doctiſſimi. Pater WELFIO vel WELFVS, et Annalium Fuldenſium auctori HVELPVS, alibi *Comes* vocatur, vti in *Ann. Fuld. ad ann. 819.* alibi *nobiliſſimus Comes*, vti in *vita Ludouici Pii p. 373.* alibi *Dux*, vt apud Thegan. *de geſt. Ludouici Imp. Cap. XXVI.* Sed vir illuſtriſſimus, G. G. Leibnitius *praef. Tom. I. Script. rer. Brunſu. n. LV. et ſequ.* Guelphos antiquos ſiue ex Alamannis, vti veteres ſcribunt, ſiue ex Agilolfingis, vetuſtis Boiaoriorum Rectoribus, vt quibusdam viris doctis placet, ortos, olim in Sueuia et Bauaria hereditarias, nullique feudorum legi obnoxias ditiones habuiſſe, quae tunc inſignis praerogatiua habita ſit: adeo vt quidam ex illo Ethico indignatus ſit Henrico filio, quod inſignem terrarum tractum ſub homagii conditione Imperatoris beneficio recepiſſet. Principes ergo habitos, etiam qui Duces Comitesque, (quod feudale fuerit) non adpellati ſint, qui tamen domum ſuam aliquando regis more per miniſteria Comitum, vel his

aequalium rexerint, vt de Guelphis habeat monachus Weingartensis. Matrem IVDITHAE nobilissimi generis Saxonici fuisse, obseruat Theganus *de gest. Ludou. Cap. XXVI. p. 208.* Eam vero HEGELWICH vocat auctor *Translationis S. Bathildis Cap. I.* apud Henschen. *Act. Sanct. Ian. Tomo II.* obseruatque eam anno Ludouici Imp generi sui XX. id est, anno Christi DCCCXXXIII Kalensi monasterio tamquam abbatissam praefuisse: *Anno vicesimo, regnante cum magna felicitate HLudouico, Serenissimo Augusto, in regno Francorum, venit Kala monasterium, vbi venerabilis Abbatissa*, HEGELWICH, *genitrix* IVDITH *Imperatricis magno gregi sanctimonialium praeerat.* Ex quo simul discimus, WELPHVM, Hegelwigis maritum, illo tempore iam rebus humanis excessisse. Porro Hegelwigis illa, vti ECKARDVS *Not. ad vitam Hatumodae p. 32.* probabile reddidit, eam BRVNONIS Angriae Principis, et GISELAE, WITICHINDI filiae filiam, sororem EKBERTI Saxoniae Ducis, S. IDAE mariti, fuisse. Fratres porro Iuditha habuit ETHICONEM, Guelphorum prosatorem, de cuius posteris plura Historia monachi Weingartensis de Guelphis apud Leibnit. Tomo I. p. 782. CONRADVM, quam plerique Comitem Parisiensem vocant, potentem in aula Ludouici, Regum Burgundiae auctorem, et Radulfum Abbatem S. Richerii Centulensem. Vt adeo totum Iudithae stemma genealogicum, quatenus ex incorruptis vetustatis testimoniis erui potest, tale omnino esse videatur:

WITI-

WITICHINDVS, Saxonum Dux.

BRVNO, Angriae Dux. = GISELA

WELPHVS Dux vel Comes dictus amplissimarum prouinciarum in Alamannia et Boiqaria dominus, † ante ann. 834. = HEGILWICH in viduitate Abbatissa Kalensis ao. 834. | ECBERTVS Dux, vxor S. IDA. de quibus vita S. Idae apud Leibnit. *Tomo I. p. 171. sequ.*

ETHICO patriorum allodiorum in Sueuia possessor.
- HENRICVS Guelphus, primus, qui vasallus fuit Ludouici Pii indignante patre. Monach. Weingart. Hist. Guelph. p. 782.

CONRADVS Comes inuitus tonsus Thegan. c. 36.
- Hugo, Abbas iun. | Conradus iunior. | Welphus.
  - Rudolphus Rex Burgund.

RADVLPHVS S. Richerii Abbas, vna cum Conrado fratre inuitus in monasterium detrusus. Thegan. *Cap. XXXVI.* Nithard. *Lib. I. p. 436.*

IVDITHA. = LVDOVICVS Pius Imperator.

Magna ergo fuit Iudithae nobilitas. At quum sint, qui illud matrimonium paene incestum fuisse contendunt: quid veri huic sententiae insit, paucis dispiciemus. Est haec vetus Ioannis de Beka, aliorumque Belgicorum scriptorum narratio, quam illi procul dubio non ex genuinis saeculi noni monimentis eruerunt, sed a maioribus veluti per manus traditam acceperunt, S. Fridricum Episcopum Vltraiectinum, quod incestas Ludouici et Iudithae nuptias reprehendisset, immissis percussoribus caesum esse, anno DCCCXXXVIII. XV. Kal. Augusti vti rem multis describunt, Io.

a Beka *in Episc. Vltrai. p. 23. sequ.* et Guil. Heda *ibid. p. 49. sequ.* Placuit id commentum Chiffletio, qui vt magis perpoliret fabulam, schema hoc dedit, quo illam cognationem LVDOVICI Pii et IVDITHAE ob oculos poneret:

Gothofredus, Dux Sueuiae.

Houchingus, Dux Sueuiae.

Nebi, Dux Sueuiae.

Imma vxor N. Comitis in Sueuia. — Alia filia, vxor N Comitis Altorffi.

Hildegardis, vxor Caroli M. — Isembertus Warinus, Princeps Altorffi ann. 788. ex Chron. Constant.

LVDOVICVS, Pius Imperator. — Welfus, Altorfi Comes, vxor Irmentruda Saxonica.

IVDITHA.

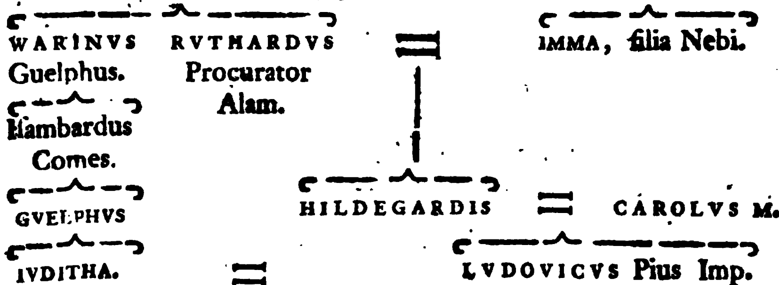
Quod schema si verum esset, Iuditha Ludouico Imp. quarto gradu lineae obliquae inaequalis cognata fuisset. Sed solide docuit Blondellus *in Geneal. Franc. plen. adsert. p. 215.* illam NEBI filiam, N. Comiti Altorffi nuptam, nullum in vniuersa antiquitate praesidium reperire. Immo et ipsam de s. FRIDRICI martyrio narratiunculam fabulosam esse, eo potissimum argumento ostendit, quod nec coaeuorum quisquam id prodiderit memoriae, et ne verosimile quidem sit, IVDITHAM iam anno DCCCXIX. LVDOVICO nuptam, obiurgationem Episcopi septendecim annis post vindicare tam nefarie voluisse. Quae aliaque argumenta vrget etiam Arnoldus Buchelius *ad Ioannis a Beka Episc. Vltrai. p. 25.* Enim uero, quamuis omni fundamento careat schema Chiffletianum, et ipsa etiam fortassis historia de s. FRIDRICI martyrio falsa sit: non tamen temere negauerim, cognationem inter LVDOVICVM et Iuditham intercessisse, et FRIDRICVM illas nuptias tamquam incestas damnasse. Iam supra *Cap. II. §. IV.* obseruauimus, Hildegardim, Caroli M. vxorem, Sueuam, Immae filiam, Nebi Ducis neptem fuisse, simulque probabile esse diximus eam patrem habuisse vel WARINVM vel RVTHARDVM, qui s. OTHOMARVM, abbatem

formae eximia, g) tantaque praedita fiue calliditate, fiue prudentia, h) vt incredibilem fui amorem in viro, ingenii alioquin parum amoeni, excitaret. Sed eadem vere fuit priuignis nouerca, quae id egit perpetuo, vt animum Ludouici nouercalibus blanditiis ac delimentis inftinctum ab Ermengardis filiis abalienaret, fuoque CAROLO maximam imperii partem concederet. Quod quum facta iam diuifione fieri non poffet, vt non tantum illis decederet, quantum

tem S. Galli circa annum DCCLVIIII. vexarint. WARINVM fuisfe patrem ISAMBARDI, ipfe Blondellus concedit. Quamuis vero, filiusne ISAMBARDI, an frater WELFVS fuerit, non facile dixerim, omnes tamen rerum paullo peritiores WARINVM et RVTHARDVM Guelphica gente fuiffe fufpicantur, idque iam GOLDASTVS recte obferuauit. Si ergo fingamus, quod admodum verofimile eft, Ruthardum et Warinum fratres fuiffe, et illum Immam duxiffe vxorem: ftemma tale nafcetur

BAINONVS apud Goldaft *Chart. Alamann. n. LIX. p. 45.* vbi charta filii HRVTHARDI juffu fcripta anno Pippini Regis VIII. Chriftianae erae 759.

NEBI Dux Sueuorum.

Sed pleraque horum, vti dixi, coniectura nituntur, quamuis fatis probabili. Et operae fane pretium effet, in illa inquirere paullo accuratius, fi ad alia properantibus tantum nobis otii effet.

g) Thegan. Cap. XXVI. p. 208.

h) Annal. Metenf. ad ann. 819. p. 299. vbi eam vocat *pulcram nimis et fapientiae floribus optime inftructam.*

tum Carolo illi daretur, ea res illos postea in tantam rabiem adegit, vt et naturam paene exsuerent, impiaque arma ipsi patri obuertere non dubitarent. Adeo tum verum adparuit tritissimum Germanorum prouerbium, patrem, simul ac cum nouerca signet tabulas, in vitricum degenerare. At erant et alia, quae illam non minus regni proceribus, quam filiis exosam reddebant, impotens dominandi in aula libido, i) perpetuum liberorum, fratrum cognatorumque res augendi studium, imperium in ipsum Ludouicum maritum adfectatum, vagarum denique suspicio libidinum, qua ita laborauit mulier, vt vulgo de se sermones daret. Hinc REGINO, k) vbi LVDOVICI Pii exauctorationem descripserat: *Fuit*, inquit, *haec deiectio pro maxima parte facta propter multimodam* FORNICATIONEM *Iudith vxoris eius.* Quae quidem similiaque calumniis aduersariorum tribuunt e vetustioribus THEGANVS, l) e recentioribus ARN. BVCHELIVS m) et alii: sed difficile est creditu, ausuros fuisse tot homines non plebeios, sed optimates virosque grauissimos id ei publice exprobrare, et LVDOVICVM Pium per vxoris latus tanta ignominia adficere, nisi satis manifesta adfuissent rei testimonia. Publice autem in libello, qui restituto iam LVDOVICO prodiit, id Iudithae exprobrare non dubitauit AGOBARDVS, n) Lugdunensium Archiepiscopus, Ludouico quidem infensus, sed vir grauissimus, et quem haec ex vulgi circulis rapuisse, nemo crediderit. o) Saltim parum sancte

i) Paschas. Ratbert. in vita Walae Lib. III. Cap. IX.
k) Ad ann. 838.
l) De gest. Ludou. Cap. XXXVI.
m) Ad Ioann. a Beka Episc. Vltrai. p. 25.
n) Apolog. pro filiis Ludouici §. II.
o) Operae pretium fuerit, ipsa eius verba legere: *Quum praedictus Domnus et Imperator quietus esset in domo, et florens in palatio suo, quum adhuc iuuenem coniugem sub sui reuerentia custodiret, et secundum Apostolum vxorium debitum illi persolueret, in processu vero dierum, quum coepissent haec primum tepescere, deinde frigescere, ac per hoc et mulier resolui* IN LASCIVIAM, *cessantibus* LICITIS, *conuersa ad diuersa, immo ad* ILLICITA *adsciuit sibimet aptas personas ad* PERPETRANDA TVRPIA, *et primum latentes, deinde impru-*

sancte vixisse Iuditham, et liberiore cum BERNARDO Duce aliisque proceribus consuetudine suspicionem non leuem de se excitasse, vel inde patet, quod eam ne ipse quidem LVDOVICVS Pius, ipsi alioquin plane obnoxius, omni suspicione carere existimauit, nec eam, diuulgata illi fama, *prius coniugis honore dignatus est, quam se modo a legibus praescripto purgasset.* p) Sed vtcumque se haec habuerint: id sane extra omnem dubitationis aleam positum est, illam facem ac tubam turbarum istarum, quae paullo post insequutae sunt, omnium, nec minus augustae domui, quam olim Liuiam Augusti, exitio fuisse. q)

XII.

imprudentes. Cognouerunt autem hoc initio pauci, deinde plures, ad postremum autem multitudo palatii et regni, ac finium terrae. Quam rem irridebant minores, dolebant maiores, omnes autem clari viri intolerandum iudicabant. Steph. Baluzius ad hunc Agobardi *locum p. 129.* adducit fragmentum Odonis Ariberti, vbi is *Carolum Caluum os Bernardi retulisse, ab eoque genitum esse, vulgo creditum* refert, *natura adulterium maternum prodente.* Denique Paschas. Ratbertus *in vita Walae Lib. II. Cap. VII.* sceleratum quemdam Nasonem nominatim tangit, qui torum Imperatoris occuparit: et *Lib. II. Cap. IX.* palatium vocat *prostibulum, vbi moecha dominata sit, et adulter regnarit.* Haeccine scripturos fuisse probabile est viros doctos, probos, et quos ipsa muneris dignitatisque ratio ab illa stili proteruia cohibere debebat, nisi furtiuos illos Iudithae amores satis compertos habuissent?

p) Vita Ludouici p. 395.

q) Idem Agobardus *ibidem: Cumque per nimiam filiorum remissionem bene acta dissoluerentur, per carnalium blandimenta, et cupidorum scelestos fauores, atque indecoras adulationes, iterum mulier, tamquam legitima domina, reuocata est in palatium et praelata consiliis et consiliariis, cuius instigationibus mutata est mens rectoris, et coepit duris cornibus ventilare filios et conturbare populos.* Si certum esset, iam tum cornua tribui solita esse impudicarum maritis Agobardus videri posset Ludouici Pii patientiae intempestiuae simul illudere voluisse. At id certe dicit, Iuditham fuisse Ludouici τὰ πάντα, omniumque turbarum, quae postea

XII. Praeter inauspicatas istas Imperatoris cum Iuditha nuptias, ad res LVDOVICI nostri ex hoc anno DCCCXVIIII. pertinet bellum Pannonicum, quippe quod eodem tempore exarsit, et demum aliquot annis post deflagrauit. Pannoniae inferiori adhuc profuerat LIVDEVVITVS, gente Slauus, quem alii LVIDEVITVM, alii LINDEWITVM, alii LEVTEVITVM adpellitant. r) Is, tametsi genti suae domi-

postea remp. adflixerint, caussam. Quod et Paschas. Ratbertus adfirmat, dum *in vita Walae Lib. II. Cap. XVI.* *Erat*, inquit, *cum Augusta* IVSTINA (ita Iuditham vocat) *tunc temporis, quae mouebat totius monarchiae rursus sceptra, concitabat fluctus et maria, impellebat ventos et corda virorum ad omnia, quae vellet, conuertebat.* At prolixissime et distinctissime rem eloquutus est Agobardus *in Apologet. §. VIII.* *Quae commotio et conturbatio quale habuerit initium, vel originem, non est penitus reticendum. Igitur, quum Christianissimus et piissimus Imperator, Dominus HLudouuicus bonae coniugis fide et moribus sibi congruentis consortium amisisset: necesse fuit, vt aliam sibi acciperet, quae ei posset esse adiutrix in regimine et gubernatione palatii et regni. Sed occulto Dei iudicio talis adsumta est, quae licet in primis annis viri et domini sui virtute et potestate pressa subdita fuerit, tamen in processu temporis talis inuenta est, quae magnorum fluctuum commotio, et conturbationis largus thesaurus esse posset, quae non solum plebes et populos, siue principes, verum etiam elegantissimos filios Imperatoris, etiam coniugatos et gubernacula regnorum possidentes, adfligeret, contristaret et conturbaret; et paene attereret, et exterminaret. Quumque talibus incrementis viderent hi, quibus curae erat de statu et honore regni ac tranquillitate pacis, et quiete populi, dehonestari palatium, obscurari claritatem regni, et ad ignominiam deduci nomen regnantium: coeperunt queri, et murmurare, ac dolere, et deplorare. Inter haec concitati sunt spiritus virorum honoratorum, et filiorum regis, et crescente contradio, accedente etiam consilio, conuenerunt singuli de loco suo, et coniuncti ad palatium, effugauerunt ministros sceleris, et reginam, quae* TOTIVS MALI CAVSSA *erat, excluserunt de domo et bonore regni, et constituerunt in retrusionem exsilii.*

r) Vita Ludouici Pii p. 371.

dominaretur, ex eo tamen tempore, quo CAROLVS M. Pannoniam in suam redegerat potestatem, Francorum Regis maiestatem venerari, tributaque aerario inferre non desierat: tam vero nouis rebus coeperat studere, et dare operam, vt, si qua posset, Francorum iugum humeris depelleret. Hinc parare arma, copias contrahere, nihilque eorum, quae ad bellum pertinere videbantur, omittere, in omnem interea rei gerendae occasionem vnice intentus. Quum vero, qua erat calliditate, facile intelligeret, non posse diu hos motus latere imperatorem, ac proinde nihil magis, quam, ne ab illo imparatus opprimeretur, metueret: dolo adgressus Ludouici aulam, missis legatis de CADALI, vel CVDALACHI, Ducis Foroiuliensis impotenti dominatione ac intolerabili truculentia falso conqueritur, gentis suae indignationem conceptumque in hunc hominem odium non dissimulat, simul tamen se cum suis in officio futurum pollicitus, si, quas ferret, pacis leges acciperentur. Quandoquidem autem hae ita comparatae videbantur, vt accipere eas LVDOVICVS salua existimatione non posset, isque missis legatis alias conditiones, si pacem habere velit, praescriberet: iam ea legatione id consequutus, vt et tempus rei gerendae saltim hoc anno Francis eximeretur, et in tam iniustissimo bello caussam sibi videretur obtendere posse, iam sine dissimulatione hostilem animum ostendere et omne Imperatori obsequium denegare coepit. s) Circummissis itaque expertae fidei hominibus, omnes circumcirca gentes vicinas aduersus Francos sollicitauit, sibique foedere iunxit, quumque eodem anno Timotiani et Caduscani, t) relicta Bulgarorum societate ad Francos defe-

s) Annal. Bertinian. ad ann. 819.

t) At quinam TIMOTIANI et CADVSCANI. Ita vocat Auctor *vitae Ludouici Pii p. 572.* Annalistae Bertiniano illi TIMONITIANI; hi GVDVSCANI sunt. Priores procul dubio nomen habent a *Timaco* Moesiae superioris fluuio, quem *Timachum* Plinius; *Tmoc* hodie vocant accolae. Is non procul Naisso ortus, cis Vidinum in Danubium deuoluitur, vt adeo mirifice errent, qui eum a Drino, Dalmatiae flumine in Danubium deferri scribunt, veluti Cellarius *Geogr. ant. Lib. II. Cap. VIII. p. 571.* qui tamen *p. 581.* ipse emendare hunc errorem videtur. Ei adiacuit *Timacum* vrbs

defecissent, legatisque missis, se suaque omnia dedidissent Imperatori, u) Timotianos multis illecebris sibi conciliauit, et a Francis reddidit alieniores. x) Certior ea de re redditus LVDOVICVS, imperator, tumultum illum, antequam vires caperet, repressurus penes *Cadolochum*, Ducem Foroiuliensem, et Bornam, Dalmatiae praefectum belli summam esse voluit. At Cadolochus, re paene infecta reuersus, y) febre correptus in ipsa Marca, id est, Histriae et Illyrici

XXVII. M. P. a Naisso, quae in maiorem minoremque in Tabula Pentingeriana diuiditur. Immo ipse populus, fluuii istius accola iam olim TIMACHI dicebantur, Cellar. *ibid. p. 570.* vel, vti ex hodierno fluminis nomine colligitur *Timoci* vel *Tmoci*, ex quo facile nasci potuerunt *Timotiani.* Saltim Bulgaris vicinos, et iisdem aliquando societate iunctos fuisse, ex *annalibus Bertin. ad ann. 819.* manifestum est. De CADVSCANIS vel GVDVSCANIS quod dicam, non habeo, nisi quod ex iisdem annalibus patet, illos Bornae, Dalmatiae praefecto, militasse. Notissimus vero est *Scardus* mons, qui Dalmatiam a Dardania Moesiaque seiungit, *Scordus* Liuio *Lib. XXXXIII. Cap. XX.* cuius accolae olim *Scordiscorum* nomen tulit. An inde temporis tractu pro *Scordiscis Corduscani* vel *Gurduscani*, ac demum *Caduscani* et *Guduscani* dicti sint, alii viderint. Id certum, non alibi quaerendos esse *Caduscanos* vel *Guduscanos*, quam trans Scardum montem, in Dardania vel Moesia superiore, ex qua facillime iungi potuerunt Dalmatis. Ceterum a Bulgaris defecerant hi populi, more iam in vicinia recepto. Nam de eodem paene tempore Cedrenus *Hist. Comp. p. 400.* Βύλγαρόι τινες ἐξ ἠθῶν ἀναςάντες τῶν πατρώων τὴν Ῥωμαίων καταλαμβάνυσι παγγενεί, καὶ παρὰ τῦ βασιλέως προσδεχθέντες Μιχαὴλ ἐν διαφόροις ἐγκατοικίζοντο χώραις. *Bulgarica quaedam gens, paternis relictis moribus, in ditionem Romanam immigrauerat, ac, concedente Imperatore Rancala, hinc inde sedes posuerat.* Quod tamen de gente quadam Thraciae viciniore intelligendum esse nemo negauerit.

u) Vita Ludouici Pii p. 372.

x) Bertin. ibid.

y) Annal. Fuld. ad ann 819.

rici finibus diem obiit supremum. Eius vero successor, BALDERICVS, ingressus Carantanorum fines, qui et ipsi ad eius curam pertinebant, in Liudeuiti exercitum incidit, quem iuxta Drauum fluuium iter facientem, parua manu sua adgressus, facile profligauit, caesisque quam plurimis eum fuga in Pannoniam elabi coëgit. BORNA, Dalmatiae praefectus, ipse quoque ducens aduersus Liudeuitum, iuxta Conlapium (id est, Colapim, vel hodie Culpam) fluuium castra metatus obuium habet hostilem exercitum, quocum congressus, prima statim velitatione a Caduscanis, quos belli socios exciuerat, turpiter deseritur, extremum aditurus periculum, nisi praetoriani eius rem expedissent. Periit tamen in eo praelio Dragumosus Liudeuiti socer, qui paullo ante, a genero ad Bornam defecerat: Borna vero in prouinciam reuersus Caduscanos facile in ordinem coëgit. Elatus hoc successu Liudeuitus, mense Decembri cum valido exercitu in Dalmatiam irrupit, omniaque quaquauersum ferro ac igne deuastauit, satis gnarus, imparem sibi fore Bornam, qui superiorem cladem nondum resarsisset. At hic suos suaque prudenter locis munitis et castellis continuit, ipse vero cum delecta manu hac illac diuagatus, et Liudeuitum modo a tergo, modo a latere adortus, tantam ei cladem intulit, vt amissis tribus hominum millibus, interceptisque trecentis equis, et sarcinis omnibus in Bornae manibus relictis, in Pannoniam refugere cogeretur. Ita res hoc anno aduersus Liudeuitum gestas accuratius reliquis omnibus descripsit ANNALIVM BERTINIANORVM et vitae Ludouici auctor: z) quum reliqui veteres aeque ac recentiores, et in his ipse ANT. BONFINIVS a) id bellum vix, reliqui, veluti IO. DE THWROCZ et SAMBVCVS, ne vix quidem attigerint.

XIII. Etiam proximo anno DCCCXX. Normannorum praedatione et tempestatum insolentia, sterilitate, ipsaque hominum pecorumque pestilentia memorabili, b) bellum Hungaricum quam maxime sollicitum habuit Imperatorem; qui ipso mense Ianuario, conuocatis Aquisgranum regni proceribus, quibus et BORNA interfuit,

z) Annales Bertin. ad ann. 819. et Vit. Ludou. p. 374.
a) Rer. Hungar. Dec. I. Lib. VIIII. p. 187.
b) Ann. Bertin. Fuld. Metens. ad ann. 820.

fuit, tres eo anno exercitus in Pannoniam mittere decreuit. Adpetente ergo vere, pabulumque iumentis sufficiente, contractae vbique sunt copiae, earumque pars vna ex Italia per Alpes Noricas, altera ex Boioariis et Alamannis contracta, per Carantanorum prouinciam, tertia, quae ex Saxonibus et Francis orientalibus coaluerat, per Boioariam et Pannoniam superiorem viam sibi in hosticum ferro aperuit. At primam quidem exercitum valida praesidia, quibus Liudeuitus omnes aditus firmauerat, tertium Draui fluuii difficilior transitus aliquamdiu moratur: secundus reliquos praeuertens, oppositas sibi tribus locis Liudeuiti copias feliciter profligauit transmissoque Drauo, celerius in Pannoniam penetrauit, atque ita perterruit Liudeuitum, vt munitiore, quod eum in finem exstruxerat, castello se suosque contineret, non minus tamen in hac fortuna, quam antea, peruicax, quippe qui nec de bello, nec de pace, vllum verbum facere sustineret. Quapropter reliquis exercitus partibus superuenientibus, in totam prouinciam ferro, flammisque saeuitum, eoque confecto negotio, domum reditum est, nullo notabili damno accepto, nisi quod ea pars, quae per Pannoniam superiorem fecit iter, transito Drauo flumine, aquae aërisque insalubritate soluti ventris incommoda sensit, multosque, eo castrensi morbo consumtos, amisit. At LVDOVICVS Imperator etiam hunc expeditionis illius fructum tulit, vt Camiolenses circa Sauum fluuium sese BALDERICO, Foroiuliensium Duci, dederent, ea quoque pars Carentanorum, quae Liudeuito accesserat, ad obsequium vltro rediret. At Liudeuitus, nondum fractus his cladibus, et victus magis, quam perdomitus, tertium quoque fortunam periclitari statuit: eaque re effecit, vt Imperator insequente etiam anno DCCCXXI. in comitiis mense Februario Aquisgrani habitis, iterum tres exercitus in procinctu esse iuberet, qui etiam adulto iam vere ingressi Pannoniam totam quidem depopulantur prouinciam, at continente se intra munitiora castella Liudeuito, nec vsquam sui copiam faciente, nulla re magni momenti peracta domum in hiberna reuertuntur. BORNAE interea mortuo, nepos eius Ladasdeus successor datur. c) Denique, (quae

res

c) Vita Ludouici Pii p. 376.

res magni momenti videtur,) per Tiberium quemdam, presbyterum Gradensem, compertum est, FORTVNATVM, eius vrbis patriarcham, in Liudeuiti partes proniorem, hominem non modo ad bellum strenue persequendum trahendumque cohortari, sed et artifices ad munienda castella clam submittere. Ob quam caussam euocatus ab Imperatore, iter indicit, seque ipse dat in viam, idque se agere simulauit, vt quam primum se Aquisgrani sisteret Imperatori, seque insontem esse, coram ostenderet. Sed simulac in Histriam peruenit, clam omnibus, nisi paucis, quibuscum id consilium antea communicauerat, sese subduxit, ac parata naue Gradum, inde ad Ioannem, Iaderae in Dalmatia praefectum, (ea enim vrbs tum Imperatori orientali paruit,) inde porro, noua conscensa naui, Constantinopolin fugit. d) Ex quo profecto suspicari licet, non alienos a Liudeuiti consiliis fuisse Byzantinos, qui Francorum magnitudinem iam pridem limis oculis contuiti, minime omnium aequo animo ferebant, vt, debellato Liudeuito, ad orientem proferrent imperii sui fines, adeoque nihil procul dubio faciebant reliqui, vt Liudeuitum saltim per amicos, qualis et Gradensis ille patriarcha fuisse videtur, rebus ad bellum gerendum necessariis, iuuarent. e)

XIIII.

d) Annal. Bert ad ann. 821.

e) Iaderam, Dalmatiae ciuitatem, tum paruisse Graecis Imperatoribus, testis locupletissimus est, qui insequente saeculo scripsit, Constantinus Imperator, qui libro *de Administrando Imperio ad Romanum filium*, a Io. Meursio Lugduni Bat. anno 1611. primum edito, *Cap. XXIX. p. 95.* a Basilii Imp temporibus, ipsoque auctore. omnes quidem vrbes Dalmaticas, Imperatoribus Constantinopolitanis antea obnoxias Slauis vel Croatis factas esse tributarias, at ita tamen, vt praetori ab Imperatoribus illis misso darent *βραχύ τι, ἵνα μόνον δείκνυται ἡ πρὸς τὺς βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν αὐτῶν ὑποταγὴ καὶ δούλωσις exiguum aliquid, ad ostendendam tantum Romanis Imperatoribus et praetori eorum debitam subiectionem et seruitutem.* Id vero quum a Basilii demum temporibus, qui ab anno DCCCLVI. imperare coepit, contigerit; consequens est, vt antea maritimae hae ciuitates

XIIII. Eodem anno DCCCXXI. et alia quaedam referunt annales, quae a nobis hic non videntur praetermittenda. Inter ea nescio an primum locum mereantur ea, quae in comitiis Neomagensibus acta sunt. De iis Astronomus, VITAE LVDOVICI auctor: f) *Kalendis Maii conuentum alterum habuit Imperator Nouiomagi, in quo regni partitionem, quam inter filios suos iam dudum fecerat; coram recitari fecit, et a cunctis proceribus, qui tunc adfuere, confirmari.* Quod et ANNALES FVLDENSES, METENSES et LAVRISHAMENSES g) repetunt, obseruantes simul, Ludouicum Pium Imperatorem tunc eo adegisse proceres, vt illam partitionem, quae ante quadriennium placuerit, iureiurando confirmarent. Quod profecto eo magis mirandum, quo minus spes numerosioris prolis, vxore iuuencula domum ducta, euanuerat. Sed nondum nato Carolo Caluo, et Iuditha adhuc paullo modestius se gerente, dubium non est, quin Ludouicus Imp. nondum nouercalibus blanditiis corruptus, diuisionem illam ratam esse, serio voluerit. Quin eodem consilio, auctumno huius anni DCCCXXI. LOTHARIVM, iam XXIII. annorum iuuenem, vxorem ducere passus est: de quibus nuptiis auctor VITAE LVDOVICI: h) *Eodem anno, medio Octobri, conuentus publicus in Theodonis villa celebratur. Vbi denique dominus Imperator primogenito filio suo,* LOTHARIO ERMINGARDAM, *filiam Hugonis comitis vxorem cum sollemni iunxit adparatu.* Quae paene et BERTINIANI, METENSES, et reliqui annales ad hunc annum notant. THEGANVS i) vero addit, HVGONEM, Lotharii socerum *fuisse*

uitates *ὁμέσως* sub imperio Byzantino fuerint. Non mirum ergo, si Imperatores Constantinopolitani ex vetere prouerbio noluerunt *Francos vicinos* habere, maxime quum de eo tempore Cedrenus *Hist. Comp. p. 421.* diserte scribat: *ἀπεστάτησε δὲ ἐπ' αὐτῷ καὶ πᾶσα ἡ Δαλματία. Defecit sub eo,* (Michaële Balbo,) *tota Dalmatia.* Quod procul dubio de Borna, eiusque successoribus, Francorum partes sequutis, intelligendum.

f) Ad ann. 821. p. 376.

g) Ad ann. 821.

h) Ad ann. 821. p. 376.

i) De gest. Lud. Cap. XXVIII. p. 398. sequ.

fuisse de stirpe cuiusdam Ducis, nomine EDITH, *qui adeo fuerit timidus super omnes homines, (sic enim cecinisse ei domesticos eius,) vt aliquando pedem foris sepem ponere non auderet.* k) Sed haec forte calumniam sapiunt. Id vero multo certius est, non magis auspicatus, quam patris, fuisse has filii Lotharii nuptias. HVGONEM enim illum soceri Lotharii, iam tum patri succensentis, animum magis magisque incendisse, ac demum auctorem fuisse eorum motuum, quibus paullo post Augusta domus concuti coepit, idem his verbis testatur THEGANVS:

k) Vtrum de EDITHO, an de ipso HVGONE haec dicantur, non satis expeditum est. Prius verborum nexus suadet: at alibi tamen, puta *Cap. LV. p. 320.* ipsum Hugonem vocat TIMIDVM. Quod si verum est, merito mireris, tantum animi fuisse huic Hugoni, vt non modo ipse a Ludouici Pii obsequio desciscеret, sed et Lothario, genero, ad idem audendum auctor esset, ceu veteres omnes adfirmant. Quod sane non est timidi, sed eius, cui aes triplex circa pectus est. Thegan. *Cap. XXVIII. et LV.* Nithard. *Lib. I. p. 436.* Ceterum HVGONEM *Prouinciae Ducem* vocat Albericus Chronic. ad ann. 855. eumque Annales Fuldenses anno DCCCXXXVII. Theganus anno DCCCXXXVI. obiisse testantur, eiusque coniugem BAVAM celebrat diploma vel Testamentum Gerardi Comitis apud Dacher. *Spicil. Tomo III. p. 446. sequ.* Ex diplomate porro Lotharii apud Vignier. *Probat. geneal. p. 77.* patet, Hugoni patrem fuisse Luitfridum Comitem, fratrem Lutardum Comitem. EDITH vero ille, cuius ex stirpe prodiit, procul dubio fuit ETHICO vel Adalricus Dux, Alamanniae, Bersuindae Burgundae maritus, cuius posteros ex genuinis erutos monimentis ita sistit. Eccard. *Orig. Habsb. Lib. I. Cap. III.* et Calmet. *in Geneal. Duc. Loth. p. CXXXIX. sequ.*

ETHICO

ETHICO vel Adelricus, Dux Alamanniae, † 698. Vxor Berſuinda Burgunda † 698. nono poſt maritum die.

- Ethico II. Dux Alamanniae.
  - Ethico, Ep. Arg. Vit. S. Odil.
  - Albericus, Com. Alſat. ap. Vign. p. 71.
- ADALBERTVS, Dux Alamanniae, † ante ann. 721.
  - LVITFRIDVS, qui et Lantfridus, Dux Alam. † 730.
    - Thietbaldus ſeu Theobaldus, Dux Alam. 727. 732. 742.
  - Eberardus, Comes † 747. Vx. Emeltrudis.
    - LVITFRIDVS, Dux Alam. † 751.
      - LVITFRIDVS Comes.
        - Lutardus Comes; Vx. Grimiltis.
          - Gerardus Comes, vxor Grimildis.
            - Theodericus Comes; † iuuenis.
            - Eua.
        - HVGO Comes † 837. Vx. Baua.
          - Luitfridus, Lotharii intimus 849.
            - Hugo Comes 866. 869.
              - Luitfridus, Vngaros caedit 925.
                - Luitfridus Com. 968. 977.
            - Luitfridus Comes. Vxor Ermentrudis, ſoror Bertoldi et Erchangeri.
              - Hundfridus.
              - Luitfridus, capite plexus 916.
              - Hugo.
          - Adalardus Comes.
          - Hugo, † puer.
          - ERMENGARDIS, Lotharii Imp. vxor anno 821. † 851.
        - Rotrudis, Abb. S. Stephani Argent.
  - Eugenia, Abbatiſſa Hohenburg. 722.
  - Attala, Abbatiſſa S. Stephani Argentor.
  - Maſo, fundator monaſt. Masmunſter. Laguille. Hiſt. d'Alſace T. II. p. 15.
  - Gundlindis, ſanctimonialis.
- N. occiſus a patre. Vita S. Odiliae.
- S. ODILIA, Abbat. Hohenburg. † anno circiter 722.
- S. Roſuinda.
- Hugo.
  - Bero, Bleon, Heicho. Mabill. Tom. II. Annal. Ben. p. 695. ſequ.
    - Hugo, Bleonis filius.
      - Bodalus.
        - Egerhandus ante patrem mortuus. Calmet T. I. p. CXLII.
- Bataco. Ruyr. Antiqu. de Voſge Lib. IIII. Cap. 15. 16.

Ex

avs: l) *Iam tunc Lothario imminebat infidelitas, quam per suggestionem supradicti soceri sui et aliorum iniquorum multorum ostendit in patre.* Adeo in id veluti conspirabant fata, vt contractis adfinitatibus adfligeretur Ludouici Pii familia, et ex patris filiique taedis nuptialibus superessent scintillae, quae aliquamdiu sopitae in magnum illud ac paene fatale reipublicae incendium eruperunt. Ceterum Imperator, satis animaduertens, non bene conuenire solere socrui cum nuru, nouum maritum Wormatiae cum vxore morari iussit, ipse hiemem Aquisgrani, ex instituto suo exegit. m) Ceterum in eodem conuentu n) aliud clementiae pietatisque specimen edidit Imperator. Quum enim eum iam pridem poenituisset seueritatis, qua in BERNARDVM, Italiae Regem, eiusque socios quarto abhinc anno animaduerterat, eoque nomine se plerisque exosum esse, intelligeret: clericos omnes, quos ob eam coniurationem in exsilium miserat, reuocauit, pristinisque dignitatibus restituit, inter quos VITAE LVDOVICI auctor o) praecipue ADALHARDVM, Abbatem Corbeiensem, eiusque fratrem BERNARIVM, id est, BERNARDVM, nominatim

Ex qua tabula patet ERMENGARDIM fuisse gente Sueuam, adeoque iam tres ordine Imperatores, Carolum M. Ludouicum Pium, et Lotharium I. sibi ex ea gente vxores adsciuisse.

l) Ibid. p. 308. sequ.

m) Vita Ludouici Pii p. 377. Annal. Bertin. et Met. ad ann. 821.

n) Nescio, an non veteres Romanorum principes imitari hic voluerit LVDOVICVS Pius. Solebant enim et hi natalibus liberorum, vel si qua alia occasio laetitiam publicam intenderet, captiuos liberare, reuocare exsules, reis gratiam suppliciorum facere. Eius rei exempla exstant apud Chrysost. *in Matth. III. homil. III.* Iulianum *Orat. I. vbi legendus* Ez. Spanhemius, *l. 8. l. 9. l. 11. D. ad SC. Turpill. l. 1. C. Theodos. de indulg. crim. l. 2. C. Theod. eod.* Eum vero morem iam ante Ludouicum Pium suum fecerant Franci. De Chilperico enim Aimonius *Hist. Franc. Lib. III. Cap. LIIII. In illis diebus Chilperico denuo natus est filius, nomine Chlotarius. Quapropter vniuersos carceres in regno suo Chilpericus aperiri iussit, et diuersorum reos criminum absolui.*

o) Ibid. p. 376. sequ. Annal. Bertin. ad ann. 821.

natim exprimit. Nec dubitandum, quin in eo numero et tertius frater WALA, Abbas Corbeiensis, quem aula expulsum, supra monuimus, p) fuerit. At ne hac quidem clementia rebus suis prudenter consuluit LVDOVICVS Imperator. Hi enim exsules, immemores beneficii, postea Lothario aduersus patrem res nouas molienti fauerunt aperte, ipsamque et sanguinis necessitudinem et adfinitatem vindictae studio posthabuerunt, q) quod pro eorum temporum barba-

p) Cap. IIII. §. 8. c)

q) ADALHARDVS, BERNARDVS, WALA filii erant BERNARDI, nepotes CAROLI MARTELLI, fratres Gundradae et Theodradae, qui quaeque omnes relictis rebus humanis monasticum vitae institutum elegerunt. Et ADALHARDVS quidem vtriusque Corbeiae, WALA alterutrius Abbas, BERNARDVS ibidem monachus, GVNDRADA S. Radegundis apud Pictauienses sanctimonialis; THEODRADA vidua, Abbatissa S. Mariae Suessionensis fuit. Ex his frater natu maximus d. II. Febr. anno DCCCXXV. alter mense Sept. anno DCCCXXXVI. tertius et sorores, incertum quo anno, decesserunt. WALA, antequam cucullum sumeret, Comes vxorem duxerat sororem BERNARDI, Septimaniae Ducis, cuius caussa seditio, quae Ludouico Pio tot molestias attulit, orta est. Pasch. Ratbert. *vit. Walae Lib. II. Cap. 8.* Quum ergo istius BERNARDI Ducis infra frequens futura sit mentio, eius familiae notitiam hic in antecessum dare iuuabit, additis testimoniis, quae nos ex parte V. C. Io. Dauidi Koelero eiusque Dissertationi de familia Augusta Carolingica debere, grati fatemur: monentes tamen simul, quaedam in hoc stemmate non satis certa esse, veluti quod ALDANAM, THEODOINI vel THEODERICI vxorem CAROLI Martelli filiam fuisse contendunt, quod eius neptem Berthem in Pippini, Italiae regis manum conuenisse aiunt: (vid. Blondell. *plenior. adsert. Geneal. Franc. p. 202.)* Quare haec, tamquam dubiae fidei, omisimus.

THEO-

barbarie in sacrorum illorum hominum laudibus ponere non dubitat infensissimus Ludouico Imperatori PASCHASIVS RATBERTVS. r)

XV. Progredimur ad annum DCCCXXII. tum prodigioso caespite, L pedes longo, XIIII lato, in Thuringia sua sponte in aerem sublato, et vltra XXV pedum spacium transuecto, nec non insigni terrae hiatu, iuxta Arenseam, veteris Marchiae oppidum, insignem. Hiatus istius, cuius vestigia et hodie exstant, mentionem faciunt plerique istius aeui scriptores, veluti ANNALIVM FVLDENSIVM, METENSIVM et BERTINIANORVM auctores, s) quorum omnium narrationes eo redeunt, *in partibus orientalis Saxoniae, quae Soraborum finibus contigua sit, in quodam deserto loco, iuxta lacum, qui dicatur* ARNSEO, t) *in modum aggeris terram intumuisse, et limitem, vnius leugae*

THEODOINVS (aliis Theudericus,) Vx. ALDANA.

S. GVILLELMVS Comes, 804. Dux Tholosanus Erm. Nigello *Lib. I. v. 137.* fundator monasterii Gellonensis, quod ingressus est 806. Vxores I. CVNIGVNDIS II. GVITBVRGIS. Vid. *Acta Antu. SS. Maii Tomo. VI. p. 820.*	Theodoinus, Adalelonus, Albana, Bertana. *Acta SS. ibid.*		CAROLVS Martellus. — Bernardus.

Children of S. Guillelmus:

BERNARDVS, a Ludouico Pio ex baptismo susceptus, eius aulae Camerarius et Dux Septimaniae, de quo infra plura.	Heribertus, Bernardi frater oculis priuatus anno 830.	Wilcharius, 804. Acta SS.	Gotcelinus 804. ibid. capitis damnatus a Lothario 834. Vita Ludouici p. 407.	Helimburch 804.	Gerbirch monialis, a Lothario in aquis suffocata 834. Thegan. Cap. XXXXII.	N. filia.	=	WALA Comes, post abbas Corbeiensis. Paschas. Ratbert. Vit. Walae lib. II. cap. 8.

Son of Bernardus: Guillelmus, Bernardi filius. Nithard. *Lib. III. p. 465.*

r) In vita Walae Lib. II. Cap. VIII.

s) ad ann. 822.

t) Locus ille olim desertus, iam satis cultus, oppidum praeter vicinos pagos

leugae longitudine porrectum sub vnius noctis spacio absque humani operis molimine ad instar vallis tt) *subrepisse*. Sed vt ad ipsas eius anni res veniamus, primum nobis occurrunt comitia, quae LVDOVI-

pagos et vicos, habet ARNSEAM, quae in veterem et nouam dispescitur. Ad eam hodie visitur grandis ille lacus, quem olim multo minorem fuisse, et per hunc ipsum hiatum tantum cepisse incrementum probabile est. Eum *in Atlante Brandenburgico p. 110.* ita describit Paullus Iac. Gundlingius: *Die Arend-see ist gewißlich ein Wunder der Natur. Sie ist bey zwanzig biß dreysig Klaffter tieff, vnd hat keinen sonderlichen Zufluß, vnd ganz keinen Abfluß. Der Vmfang ist wohl eine gute Meile Weges. Sie vermehret sich nicht bey starcken Regen oder Schnee, vnd vermindert sich nicht bey trocknen Wetter. Sie fällt vnd steigt in etwas mit der Elbe, welche etliche Meilen davon ist. Das Wasser wird zuweilen grünlicht, vnd man kan daher nicht glauben, daß es von der Elbe komme. Sie frieret selten zu, ia nur, wenn der Belt zufrieret. Sie rauchet, wann sie zufrieret, vnd wird dabey ein groses Brausen gehöret. Wann das Eiß sich bricht, geschiehet es mit Krachen. Es ist ein tieffer Grund, vnd die Hechte haben, welches man kaum glauben solte, fast Mannes länge, vnd reißen die Netze meistentheils durch. Die Fische aber haben guten Geschmack.* Illud ex eodem auctore addimus, phoenomenon illi, quod annales ad ann. DCCCXXII. referunt, fere simile vidisse accolas anno MDCLXXXV. d. XXV. Nouembris, quod eiusdem verbis *ex P. III.* describemus: *Anno 1685. den 25. Nouembr. verspürte man in der Stadt Arndsee ein kleines Erdbeben, worauf das Wasser in der See aufwerts gestiegen, vnd drey vnd zwanzig Gärten vberschwemmet, bis das Erdreich in die See gefallen. Das Wasser in der See wurde, als bey einem Wasserwerck, in die Höhe getrieben, vnd endlich hat solches einen bereits hohl gemachten Hügel, vnd darauff gestandene Windmühle zittern gemacht, so, daß die Leute kaum entspringen können. Es gieng endlich der Hügel mit der Mühle vnter, vnd entstunde darauff eine See. Dort ist die See nun zwantzig Klaffter tieff, vnd hat einen Platz in die Krümme von 1000. Schritten eingenommen.*

tt) Legendum *valli*, vt et annales Fuldenses.

LVDOVICVS Pius Augusto mense in Attiniacensi palatio, in vltimis Rhemorum finibus trans Mosam sito, u) habuit. In iis enim non modo se cum fratribus, quos anno DCCCXVII. attonderi iusserat, et reliquis, quos Bernardi casus vna veluti ruina inuoluerat, bona fide in gratiam rediisse verbis professus est, verum etiam publico actu de Episcoporum sententia conceptum ex pristina illa seueritate dolorem, ostendit, sollemni illa confessione et vti tum vocabatur, poenitentia non sua tantum peccata, sed et, quidquid a patre suo simili occasione admissum fuisset, expiaturus. x) Soluto eo conuentu Imperator Arduennam venandi caussa petiit, prius tamen LOTHARIVM filium vna cum Ermengarde in Italiam ad res illius regni constituendas ablegauit, adiunctis ei WALA, adfine eius, tum monacho, at rerum ciuilium peritissimo prudentissimoque viro, et Gerungo, ostiariorum magistro, quorum ille consilio in publicis priuatisque rebus vteretur. y) PIPPINVM vero similiter a se dimissurus, prius illi vxorem dedit ENGELTRVDIM, Theotberti, Comitis Matricensis z) filiam.

u) De eo loco, percelebri in Regum secundae stirpis annalibus, saepe quaesitum. Sed eum iam pridem ostenderunt praestantissimi Scriptores, situm trans Mosam, in vltimis Rhemorum finibus, vbi vicus, retento vetere vocabulo, et hodie *Attigny* vocatur. Plura de eo palatio Bignon. *ad Leg. Salic. p. 178.* seq. Labb. *Miscell. Tomo II. p. 498.* Steph. Baluz. *Not. ad Lupum Ferrar. p. 523.* Bergier. *de itiner. Rom. p. 49.* Mabillon. *Lib. IIII. de re dipl.*

x) Vita Ludouici p. 377. Annal. Bertin. Met. Fuld. ad ann. 822.

y) Iidem. add. Thegan. Cap. XXVIIII.

z) MATRICENSEM illum comitatum, quem pro pago circa oppidum *Graeuen Mackern* inter Theodonis villam et Treuerim acceperat Chiffletius, primus accurate descripsit Dau. Blondellus in *pleniore adsert. Geneal. Francicae p. 130.* vbi profligatis a *p. 101.* Chiffletii coniecturis, *p. 140.* eum ad septentrionem comitatibus Vilcassino et Tellausensi; ad orientem Pinciacensi et Parisiensi; ad meridiem Stampensi, Drocensi et Carnotensi; denique ad occidentem Ebroicensi obuersum fuisse, docet, eiusque situm elegante charta chorographica repraesentat: vt nemo dubitaturus sit, Blondellum caussam suam perorasse. Ei amplissimo comitatui tum praeerat

 Theo-

Theodebertus, Engeltrudis, Pippini coniugis, pater, quem ipse Pippinus in diplomate a Boucheto *dans la veritable origine de la maison de France p.276.* et Blondello *ibid. p. 96.* edito NEBVLVNGI Comitis filium fuisse prodit. Cuius Nebulungi Comitis pater quum fuerit CHILDEBRANDVS, vt ex vetusto monimento apud Duchesnium *Tomo I. p.773.* patet, in eodemque monimento nec non apud Fredegarium *in Chron. ad p. CVIIII. Caroli Martelli Childebrandus germanus* et *Pippini Regis* Franc. *auunculus* vocetur: Engeltrudis istius stemma tale fuit:

PIPPINVS Heristallius, maior Domus † 714.

- Drogo, Comes Campaniae, obiit viuo patre 708.
- Grimoaldus, maior Domus † 714.
- Carolus Martellus, maior Domus.
  - Pippinus Rex Franc.
    - Carolus M. Imp.
      - Ludouicus Pius Imp.
        - PIPPINVS, Rex Aquitaniae. = ENGELTRVDIS
- CHILDEBRANDVS Comes vixit 735. Fredegar. in *Chron. Cap. CIX.*
  - NEBILVNGVS, Comes Matricensis.
    - THEODEBERTVS, Comes Matricensis.
      - ENGELTRVDIS, Pippino Aquit. regi nupta anno 822.
      - Robertus, Comes Matric. circa ann. 828. Vx. Agana Vita S. Genulfi Lib. II.
        - Robertus Fortis, Dux et Marchio Franciae † 887.
          - Robertus, Dux Franciae postea Rex. 922.
            - Eudo, rex Franc. 880. † 898.
            - Hugo magnus, Dux Franc. † 950.
              - HVGO CAPETVS, Rex Franc. 987.
            - Emma, regina

Ex

aliam. a) De LVDOVICO nihil ad hunc annum veteres, siue tum ille in Boioaria sua delituerit, siue in patris fuerit comitatu. Ex silua sane Arduenna Imperator in Germaniam contendit, hibernisque Francofurti iuxta Moenum exactis orientalium Francorum proceres adesse iussit, eorumque consilio Auarum, Slauorum, Boëmorum, Morauorum legatis respondit, cum Normannis pacta firmauit, aliaque, quae e republica futura videbantur, disposuit. A quo conuentu absfuisse LVDOVICVM nostrum, cui pars Germaniae haud modica parebat, vix credibile est. Ceterum iidem scriptores b) obseruant, Imperatorem eo tempore palatium nouis exstructis aedificiis exornasse, vt in eo hiemem eo commodius exigere posset. Quod ideo monere visum, quod hoc ipsum palatium LVDOVICVS noster, mortuo patre, frequentius, quam vllum aliud, inhabitauit, et ibi fere lares ac perpetuum domicilium constituit.

XVI. Dum haec in vtraque Francia gerebantur, in Pannonia antiquum obtinebat LIVDEVITVS, tanta pertinacia detrectans LVDOVICI Pii imperium, vt extrema quaeuis subire, quam ad pristinum obsequium redire malle videretur. Ei ergo et hoc anno oppositum legimus iustum exercitum, qui ex Italia in Pannoniam irrupit, et rebellem adeo perterruit, vt ne in sua quidem ciuitate, quantumuis munitissima, quam SCISSIAM c) vocat ANNALIVM BERTINIANORVM auctor, d) sibi satis tutus videretur. Itaque in fugam se dedit, et vt in Dalmatia interea delitesceret, Sorabicae cuiusdam ciuitatis princi-

Ex quo schemate patet, ENGELTRVDIM illam ex ea gente, quae postea in Francia regnauit, et hodie, adplaudente Europa, feliciter regnat, prodiisse, et marito suo quinto gradu lineae obliquae inaequalis cognatione iunctam fuisse.

a) Annal. Bertin. ad ann. 822. Vita Ludou. p. 378.

b) Vita Ludouici p. 379. Ann. Bertin. ad ann. 822.

c) Vrbs haec Pannoniae superioris Plinio *Lib. III. Cap. XXV.* SISCIA, Straboni Lib. VII. p. 217. Συσκία, Ptolemaeo, Velleio Paterculo, Prudentio, Zosimo, saepe memorata ad Colapis fluuii ostium, et in australi Saui, et insulae Segesticae ripa sita est. Vid. Cellar. *Geogr. ant. Lib. II. Cap. VIII. p. 556.*

d) Ad hunc ann. 822. p. 179.

principi, vt in ciuitatem admitteretur, persuasit. Soraborum enim nationem magnam tum Dalmatiae partem tenuisse, idem ANNALIVM BERTINIANORVM conditor obseruat. e) Enimuero vix intra muros receptus, pessimam patrono gratiam retulit, quippe quem violato hospitii iure, nefarie obtruncauit, atque ita Dalmatica illa ciuitate, cuius nomen haud exprimunt annales, nefando scelere potitus est. Inde missis legatis, et se culpae reum fatetur, et in posterum in officio se futurum promittit, et se vltro ad Imperatorem pollicetur venturum. Sed iam bonae spei decoxerat homo nullius religionis ac fidei, neque ei quisquam amplius fidem habebat, qui ne amicis quidem vmquam fidem praestiterat. Exercitus tamen, quod hostis ne tunc quidem sui copiam faceret, exusta tota regione, actaque vbique praeda, inuictus magis, quam victor, domum reductus est. f)

XVII. Proximus huic annus DCCCXXIII. non nisi pauca, quae ad LVDOVICI nostri res pertinere viderentur, attulit. LVDOVICVS pater, eo ineunte, adhuc Francofurti haerebat, et adpetente vere, mense Maio ibi comitiis non omnium imperii sui optimatium, sed Saxonum, Alamannorum, Boioariorum, Burgundionum praefuit, in quo potissimum varias Sclauicorum principum lites composuit, nouumque conuentum in futurum mensem Nouembrem indixit. g) Interim LOTHARIVS Imp. quem in Italiam missum diximus, dum vbique conuentus iuris dicundi caussa habebat,

e) SORABI isti reuere sunt CROATI, vel, vti tum eos Graeci vocabant, *χρωβάτοι*, Slauicae quidem originis, a Sorabis tamen diuersi. Eos enim circa haec tempora, pulsis Araris, vniuersam Dalmatiam praeter maritimas ciuitates occupasse, immo et has, tempore Basilii Imperatoris, intercepto commeatu eo demum adegisse, vt Croatis fierent tributarii, et Imperatorum Byzantinorum praefecto modicum vectigal, in agnitionem dominii soluisse, pluribus refert Constantinus *de administr. imperii Cap. XXVIIII. sequ. p. 72. sequ.*

f) Annal. Bertin. et Metens. ad ann. 822. Vita Ludouici p. 378. sequ.

g) Annal. Bertin. ad ann. 823.

bat, a Paſchali, Papa, Romam inuitatus ipſo ſacro paſchatos die *apud S. Petrum et Regni coronam et Imperatoris atque Auguſti nomen, accepit.* Ita EGINARDVS h) et ANNALIVM BERTINIANORVM auctor, i) qui tamen quam regni coronam intelligat, me non ſatis intelligere fateor, quum et nondum Italiae rex eſſet LOTHARIVS, et Papa eo tempore praeter Auguſtam dignitatem aliud quid conferre poſſe nondum videretur: vt adeo rem accuratius ita expreſſiſſe videatur auctor VITAE LVDOVICI: k) *Interea* LOTHARIVS, *filius domini Imperatoris, quum, ſicut ſupra dictum eſt, a patre in Italiam miſſus eſſet, et ſecundum virorum, qui cum eo miſſi erant, conſilium, oportunitates negotiorum ordinaſſet, et, quibusdam perfectis, quibusdam adhuc infectis de ſingulis reſpondere, et ad patrem de reditu cogitaret: rogatu Paſchalis Papae Romani imminente ſancta Paſchae ſollemnitate Romam adiit, atque ab eodem Papa clariſſima ambitione ſuſceptus, ipſo ſancto die apud beatum Petrum* DIADEMA IMPERIALE *cum nomine* AVGVSTI *ſuſcepit.* Nec aliter rem referunt ANNALES FVLDENSES, l) et reliqui veteres, non profecto ignari, Ludouicum Pium id tantum egiſſe, vt Auguſtam illam dignitatem, cum filio communicatam, ratam haberet Pontifex, m) non vt regiam poteſtatem,

h) Ad ann 823. p. 71. edit. Ioann.

i) Ibid. p. 180.

k) Ad hunc annum 823. p. 379.

l) Ad eumdem ann. p. 28.

m) Quum Carolum M. et Ludouicum Pium corona Caeſarea incinxiſſent Pontifices: non videbatur quisquam iure Auguſti nomen ferre, niſi a Pontifice, adplaudente populo Romano diademate eſſet donatus. Hinc ne Lothario quidem Imperatoris nomen dare auſus eſt pater, niſi id a pontifice ratum habitum iri, ſciret. Sic ſane de diuiſione olim a Carolo M. facta refert Eginardus, *Annal. ad ann. 806.* Imperatorem hoc teſtamentum per ſe Romam ad Leonem Pontificem miſiſſe: non vt vnum filiorum, quem vellet, Imperatorem Papa crearet, ceu id factum interpretatur Cardinalis Caeſar Baron. *annal. Eccleſ. ad ann. 806.* ſed, *vt ipſe manu ſua ſubſcriberet*, eumque, cui imperium deſpoponderat, Auguſtum agno-

ſtatem, quam iam patris populique ſuffragio iure optimo nactus erat, in eum conferret. Vtcumque ſe res habeat: hoc imperii inſigni ornatus LOTHARIVS non diu haeſit in Italia, ſed Papiam regreſſus, rebus vtcumque compoſitis, menſe Iunio in Germaniam reuertit. n) Nec potuiſſet vmquam magis in tempore aduenire. Eo ipſo enim menſe ſibi a patre hunc honorem haberi vidit, vt in ſacro CAROLI recens nati lauacro ſponſoris partibus fungi iuberetur. Vterum adhuc tulerat IVDITHA Auguſta, et exactis menſibus in palatio illo Francofurtano, o) ipſis Idibus Iuniis, p) enixa fuerat filium, quem poſtea Ludouicus Pius auito CAROLI nomine inſigniuit, Lothario, vt tanto lubentius eius patrocinium ſuſciperet, eius compatre, vt vocant, delecto. q) Dum vero fauſtis adclamationibus per-

agnoſceret. Nullum vero luculentius eſſe huius adprobationis ſignum, quam coronationem, nemo negauerit.

n) Iidem ibid.

o) Hincmar. Epiſt. III. ad Carol. Calu. et alia Epiſt. ad eumdem apud Mabillon. Analect. Tom. I. p. 60.

p) Menſe Iunio natum eſſe Carolum, etiam vitae Ludouici Pii auctor ad ann. 823. obſeruat. At ne ipſe dies natalis poſteris ignotus eſſet, ipſe Carolus Caluus effecit, inſigni diplomate anno regni ſui XXIII. id eſt, Chriſtianae erae DCCCLXII. ſcripto, quo monaſterio S. Dionyſii *villam in pago Pariſiaco, cuius vocabulum Scindelicias* ea lege concedit, vt praeter alios dies, quo ſibi ſingulare quid accidiſſet, quosque ibi longa ſerie enumerat, *Idus menſis Iunii, quando Deus ſe naſci in mundo voluerit*, feſto ac ſolemni ritu, ſupplicationibus, precibusque celebrarent monachi. Quod quantiuis pretii diploma debemus Mabillonio *de re diplom. Lib. VI. n. 97. p. 538.*

q) Id diſcimus ex *vita Ludouici p. 418.* vbi Ludouicus Pius Imp. Lotharium et Carolum filios monet, *vt vnanimes eſſent, et ſe alterutro tuerentur, et Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius ſe* SPIRITVALEM *eſſe* PATREM *meminiſſe deberet, Carolus autem, tamquam* PATRI SPIRITVALI *et fratri ſeniori debitum honorem deferret.* Et apud Nithardum *Lib. II. p. 447.* ipſe Carolus Caluus per legatos meminiſſe Lotharium petit *fraternae* FILIO-

LIQVE

perstrepit palatium, tristia vndique prodigia ab hominibus credulis Francofurtum nunciantur, terram Aquisgrani tremuisse, puellam duodecennem Commerciaci in dioecesi Tullensi ab omni cibo per decem menses abstinuisse, viginti tres villas in pago Saxonico Firisaz e coelo tactas esse, dicentibus. Adiecit, vt solet, fama sónitus nocturno tempore inauditos, crebra atque inusitata fulgura, lapidum cum grandine casus, pestilentiam hominum pecorumque, immo et imaginem Grabadonensem, S. Deiparae, Iesum sinu gestantis, subito splendore per biduum fulgentem, ita tamen vt magi, offerentes munera, eo fulgore non illustrarentur. Quae dici non potest, quanto pauore concusserint animum Imperatoris, r) omnibus iusto plus tribuentis, ac proinde nihil facientis reliqui, vt prodigia illa sacrificiis, precibus et largitionibus rite procurarentur, et idemtidem dicentis, *per haec omnia magnam humano generi futuram cladem certo portendi.* s) Quod profectò, leuissimo licet argumento, diuinus ille cecinit vt vates. Haec ipsa enim quarti filii natiuitas adeo Ludouici Pii rationes omnes conturbauit, totque litibus implicauit eius familiam, et simul ipsam rempublicam ita concussit, vt postea veluti diuturno morbo oblanguesceret Francorum imperium, neque vmquam ex eo tempore recuperato pristino vigore reuiresceret. Haec tamen tristiora laetioribus quodammodo distinxit fama, quae LIVDEVVITVM, quocum adhuc bellatum magis, quam debellatum fuerat, a Sorabis ad Liudemistum, Bornae auunculum confugientem, huius dolo interemtum esse nunciabat. t) Eo enim caeso, homine hoste acerrimo callidissimoque liberatum se videbat Imperator, spemque pacandi orientales istas regni sui prouincias haud vanam eo magis concipere poterat, quo difficilius rebelles idoneo duce orbati, bellum solent sustinere.

XVIIII.

LIQVE *conditionis*, et iterum Lib. III. p. 467. eumdem *rogat et obsecrat*, *meminerit*, *quod frater* FILIOLVSque *eius sit.* Filiolos autem tum vocabant, quos ex S. baptismi vndis susceperant. Car. du Fresne *Gloss. Lat. Part. II. p. 438.*

r) Eginard. et Annal. Bertin. ad ann. 823. Vita Ludouici p. 381.

s) Vita Ludouici Pii ibid.

t) Annal. Bertin. ad h. a.

XVIII. Morte Liudeuuiti vulgata, quanta ſit facta rerum conuerſio, vel proximus hic annus DCCCXXIIII. oſtendit, quo OMORTAGI, u) Bulgarorum regis legati, pacis faciendae finiumque vtriusque imperii regundorum cauſſa ad Imperatorem miſſi, aduenerunt. Cuius rei nouitate commotus Imperator, et fortaſſe ſiniſtri quid veritus, legatos diu in Boioaria retineri iuſſos demum Aquisgrani admiſit, auditosque dimiſit, comite iis dato Machelmo in Boioaria comite, qui veram legationis iſtius inſolitae, necvmquam antea in his oris viſae, cauſſam cum cura exploraret. x) Interea et Italicae res eo loco erant, vt celeriore remedio indigere viderentur. Romae in Theodorum Romanae eccleſiae primicerium et Leonem Nomenclatorem fuerat ſaeuitum, oculis prius ac deinde capitibus priuatos. Quod quum Paſchalis Papae iuſſu, et non ob aliam cauſſam, quam ob inſigne ſtudium in Imperatorem factum diceretur, ita grauiter tulit LVDOVICVS Imp. vt iam ſuperiore anno ADELVNGVM S. Vedaſti Abbatem, et HVNFRIDVM, Comitem Curienſem, in Italiam mitteret, quibus praeſentibus Pontifex quidem, ſe conſcium eius ſupplicii non fuiſſe, interpoſito cum magno Epiſcoporum ac diaconorum numero iureiurando adſeuerauerat, at mortuos tamen maieſtatis reos et iure caeſos pronunciarat, miſſisque legatis Ioanne, Siluae Candidae Epiſcopo, Sergio Bibliothecario, Quirino

u) In deſcribenda hac legatione minus accuratus eſt Annaliſta Bertinianus. Nam et nomen Regis, quod Eginardus et Fuldenſis exprimunt, omittit, et legatos illos pacis faciendae cauſſa aduenisse negat, quod et Fuldenſis et Aſtronomus adfirmant. Sed fortaſſis pro ſpeculatoribus hos legatos habuit hiſtoricus aeque, ac ipſe Ludouicus Imperator. De Regibus principibusque Bulgarorum nemo eruditorum accuratius egit Carolo du Freſne, domino du Cange, *de Familiis Dalmat. Slauicis* et *Hiſt. Byzant. Cap. VI. et VII. p. 305. et ſequ.* OMORTAGVS vero noſter non alius eſt, quam qui a Graecis ſcriptoribus Μοϱτάγων vocatur, qui Michaëli Balbo Imp. orientis vltro ſubueniens, celebrem de Thoma tyranno victoriam reportauit. Cedren. *Comp. Hiſt. p. 415.* Zonar. Annal. T. III. p. 111.

x) Eginard. et annal. Fuld. ad ann. 824. Vita Ludouici p. 383.

rino Subdiacono, et Leone magiſtro militum pudorem ſuum purgauerat. y) Praeterea hoc ipſo anno non modo SVPPO, Dux Spoletanus, ſed et, qui ipſi ſucceſſores dati fuerant, ADALHARDVS Comes Palatii, et MORINGVS Brixiae Comes, ille quinto poſt menſe, hic, antequam nouam dignitatem capeſſeret, properantibus fatis fuerant exſtincti. z) Denique mortuo Paſchali Papae duo ſucceſſores diſcordantibus ſuffragiis fuerant dati, e quibus tamen, praeualente nobilium auctoritate EVGENIVS, tituli S. Sabinae archipresbyter Cardinalis, aemulum vicerat. Ex his omnibus ne quid respublica detrimenti caperet, LOTHARIVS Imp. demum in Italiam miſſus eſt, a) qui menſe Auguſto eo profectus, recta Romam petiit, exceptusque honorifice ab EVGENIO Papa, non modo de Theodori et Leonis laniena quaeſtionem habuit, ſed et re diligentius inueſtigata, *reperit, quorumdam Pontificum vel ignorantia, vel deſidia, iudicumque coeca atque inexplebili cupiditate multorum praedia iniuſte eſſe confiſcata.* LOTHARIVS ergo, re comperta, ſuum cuique reddi iuſſit, conſtituitque in futurum, vt more maiorum *ex latere Imperatoris mitterentur, qui iudiciariam exercentes poteſtatem, iuſtitiam omni populo facerent, et tempore, quo viſum fuerit Imperatori, aequa lance penderent.* Quo ipſo quum non modo oppreſſis conſuleret, ſed et iura Auguſtorum in vrbe maſcule tueretur LOTHARIVS, tantam voluptatem et populo Romano, et patri, attulit, vt vtrisque peraeque placeret. b) Interea LVDOVICVS Pius non ſegnius res egit. Nunciata enim Britonum Armoricorum rebellione, expeditionem, ob famem commeatusque anguſtiam adhuc dilatam, ineunte auctumno ſuſcepit, comitibus LVDOVICO noſtro ac PIPPINO, quo bello quantum virtutis bellicae ſpecimen ediderit LVDOVICVS Rex Boioariorum, iam alibi dicere occupauimus. c) Victor Imperator ante diem XV. Kal. Decembris Rothomagum, vbi IVDITHAM Auguſtam reliquerat, rediit, et MICHAELIS, Imp. Byzantini, legatos, de

y) Annal. Bertin. ad ann. 823. Vita Ludouici p. 381.
z) Eginard. ad ann. 824.
a) Annal. Bertin. et Eginard. ad h. ann.
b) Vita Ludouici p. 382.
c) Lib. I. Cap. III. §. VII.

de iconomachica controuersia quaedam ad Ludouicum referentes, d) audiuit,

d) Quum haec non satis plene referant eorum temporum annales, quaedam, quae vel maxime ad rem faciunt, hic supplenda sunt, et quidem ex ipsa MICHAELIS Imp. *epistola ad Ludouicum Imp.* eo anno scripta, quam seruauit Baron. *ad ann. DCCCXXIIII. n. 17. sequ.* In ea Imperator Ludouico narrat putidas iconolatrarum superstitiones, eo iam progressas, *vt ab imaginibus crucis loco vbique statutis auxilium petant, eas susceptrices infantum faciant, colores de iis abrasos sacris oblationibus immisceant; supra eas, vel de earum manibus communicent.* cetera. Hanc ergo caussam fuisse ait Leoni Isauro, *imagines de humilioribus locis efferendi, relictis, quae in sublimioribus locis positae essent, et adoratione, lucernarum accensione, incenso tantum* prohibitis. Sibi porro eamdem fatetur sedere sententiam, *abiiciendos nimirum esse de Christi ecclesia eos, qui huiusmodi malignis inuentionibus studerent.* Edita hinc porro fidei confessione, Ludouici Pii consensum petit *aduersus seductores pseudo-Christianos*, seque ideo ad ipsum antiquae Romae Papam legatos et munera mittere fatetur, vt concordia, si qua fieri posset, eius opera stabiliatur. Ludouicum vero, *qui suprematus iura sibi adhuc seruarit in ipsa Roma et vbique in ditionibus, donatis Romano Pontifici*, in id pro virili annisurum, sperat, *vt Roma eiiciantur omnes calumniatores Graeci*, et schismatici iconolatrae, quippe *omnem operam adhibentes impediendae concordiae in vnitate fidei inter orientem et occidentem.* Fuit ergo hic Imperator in eorum sententiam pronior, qui non quidem omnem damnabant vsum imaginum, sed tamen ab earum cultu quam maxime abhorrebant, multis ideo calumniis proscissus a Maimburgio *dans l'histoire des Iconoclastes Part. II. p. 140. sequ.* Natali Alexandro *Hist. eccl. Saec. VIII. Diss. VI.* et alijs iconolatrarum promachis, sed erudite defensus a Fridr. Spanhemio *in Hist. imag. restit. sect. VIII. §. XI. p. 575. sequ.* Et sane eamdem sententiam tum in Germania tuebantur Walafridus Strabus, Augiensis in Libro de *rebus eccles. Cap. VIII.* Haymo Halberstadiensis et Rabanus Maurus, Abbas Fuldensis et Moguntinus postea Archiepiscopus, aliique ecclesiae doctores, et tam acriter quidem,

quidem, vt Nicetas Choniatas *Lib. II. p. 251.* ſcribere non dubitet: Ἀρμενίοις γὰρ καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται. *Apud Armenios aeque ac Alamannos ſacrarum imaginum adoratio peraeque interdicta eſt.* Gallos etiam ſero admodum amplexos eſſe iconolatrarum ſententiam, adeoque tum ſub Ludouico eiusque poſteris adhuc Caroli M. ſynodique Francofurtanae decretis conſtanter ſuffragatos eſſe, ipſi fatentur ſcriptores Galli cordatiores, Iac. Sirmond. *Admonit. Tom. VII. Conc. 1055. et ad conu. Pariſ. col. 1648.* Baluz. *Not. ad Agobard. p. 88.* Maimburg. *Part. II. p. 52.* et magnum doctorum Gallorum Graecorum ſententiam damnantium indicem texit laudatus Spanhemius *Sect. IX. p. 614. ſequ.* Quo minus profecto videtur dubitandum, quin et Ludouicus Pius veterem illam et a patre ſuo tam luculenter explicatam de imaginibus doctrinam conſtanter retinuerit, gratiſſimamque legationem illam Michaëlis Imperatoris habuerit. Et ſane id luculenter probant Acta ſynodi Pariſienſis hoc ipſo anno habitae, in qua Epiſcopi primum perlecta Hadriani Papae epiſtola, olim ad Irenen Auguſtam ſcripta, probant quidem, quae ille iconoclaſtarum furori oppoſuerit, at eum non ſatis cauiſſe aiunt, ne imagines adorentur: deinde ſynodum Nicaenam eadem ſeueritate ſub cenſuram vocant, eamque cultum illum et conceptam de imaginum ſanctitate opinionem decretis firmaſſe indignantur, mirifice contra probant quae Carolus M. illi concilio oppoſuerit, iisque ab Hadriano Papa non ſatisfactum, cauſſamque illam Pontificum rigore ad extrema deductam eſſe, deplorant. Denique ex patrum ſcriptis plura, quae ad rem pertinere videntur, colligunt, eaque digerunt *in XV. Capita*, quorum *primum* eos, qui imagines e templis eliminandas et in vaſis ſacris delendas cenſent, reprehendit: *altero* GREGORII M. ſententia de vero imaginum vſu ſiſtitur: *tertio* et *quarto* AVGVSTINI aliorumque teſtimonia contra cultum iactatamque ſanctitatem imaginum colliguntur: *quinto* ſimilibus collectis teſtimoniis oſtenditur, Sanctos eorumque reliquias honore proſequi, at non adorare licere, ac proinde hanc adorationem multo minus conuenire imaginibus: *ſexto* nonnulla conuaſantur aduerſus eos, qui hunc cultum vſu atque antiquitate defendunt, et *ſeptimo* contra docent euitandum eſſe hunc cultum, ne offendiculo ſit infirmis: *octauo* et

nono,

audiuit, eosque ad Pontificem Romanum remisit. e) Tanti vero ea res visa est Ludouico Imperatori, vt re antea cum Eugenio pontifice communicata, episcopos suos Lutetiam Parisiorum euocatos, de tota illa controuersia consulendos existimaret, qui collecta plurima Patrum testimonia ad quaestionem illam pertinentia, per HALITGARIVM, Cameracensium episcopum, et AMALARIVM, Archiepiscopum Treuerensem, ad Imperatorem miserunt. Haec ille, vt ipse in commonitorio apud STEPH. BALVZIVM f) fatetur, mirifice probauit, *et ad id, propter quod collecta sint, necessaria atque vtilia iudicauit*, ac proinde Hieremiae, Archiepiscopo Senonensi, et Ionae, Episcopo Aurelianensi, id dedit negotii, vt eam collectionem, priusquam ad Pontificem transmitteretur, diligentissime recenserent, deinde vt illam Romam deferrent, et, quae sit episcoporum Francicorum de imaginibus sententia, modeste ostenderent. *Illud tamen*, inquit, *summopere praeuidete, vt ea illi de his ostendatis, quae rationi de imaginibus habendae per omnia conueniant, et quod ipse vel sui reiicere minime valeant. Sed et vos ipsi tam patienter ac modeste cum eo de hac caussa disputationem habeatis, vt summopere cauea-*

nono, adductis patrum interpretationibus, loca *Genes. XXXXVII, 31.* et *1 Reg. I, 21.* pro imaginibus frustra adduci, demonstratur; *decimo* locum AVGVSTINI de vasis sacris; *vndecimo* alium de Cherubinis; *duodecimo* quaedam de cultu soli Deo debito, *decimo tertio* et sequente alia de discrimine inter crucem et reliquas imagines statuendo; denique *quinto decimo* nonnullas admonitiones contra iconoclastas. Quae acta quum satis nota sint, breuem tantum eorum recensum, exemplo Dupinii *Biblioth. eccles. Tomo VII. Cap. I. p. 2.* dare voluimus, mirati Barthol. Caranzam, *in Summa Concil. p. 334.* eam collationem, vti ipse vocat, male a quibusdam synodum Parisiensem inscribi existimare, quum procul dubio synodus sit conuentus episcoporum ad ventilandas quaestiones dubias legitime indictus, ita vero ipse Ludouicus Pius hunc congressum vocet in Commonitorio apud Baluz. Tomo I. Capitular. p. 643.

e) Annal. Bertin. ad ann. 824.

f) Capitular. Tomo I. p. 643.

caueatis, ne nimis ei resistendo eum in aliquam irreuocabilem PERTINACIAM *incidere compellatis, sed paullatim, verbis eius quasi obsequendo magis, quam aperte resistendo, ad mensuram, quae in habendis imaginibus retinenda est, eum deducere valeatis, et ideo potius efficere contendatis, vt negotium, de quo agitur, ad meliorem, quam ad peiorem statum cum Dei adiutorio perducatur. Postquam vero hanc rationem de earundem imaginum caussa consummaueritis, si tamen hoc ad nihilum* ROMANA PERTINACIA g) *permiserit, vt ratio inter vos habita aliquo bono et conueniente fine claudatur.* Ex quibus verbis patet, Ludouicum optasse, vt veritati de prohibendo imaginum cultu locum daret EVGENIVS pontifex, eamque quaestionem ita decideret, vt inde aliqua vtilitas ad Graecam Romanamque ecclesiam redundaret, (quippe quod votum et altera Imperatoris ad EVGENIVM Papam II. epistola h) prodit,) sed tamen exiguam spem felicioris successus illi fecisse compertam toties ROMANAM PERTINACIAM. Ne tamen quidquam ex sua parte praetermisisse videretur, legatos suos vna cum Pontificiis, si qui Constantinopolin ituri sint, eo profecturos, pollicetur, monetque HIEREMIAM et IONAM Episcopos, vt Pontificis consilium diligenter explorent, seque de tota re quamprimum faciant certiorem. Quid tum consilii ceperit pontifex, nos hodie ignoramus: certo tamen persuasi, non permisisse Eugenio *Romanam pertinaciam*, vt MICHAELIS Balbi et LVDOVICI Pii Imperatorum precibus quidquam daret: nec LVDOVICI Pii legati anno DCCCXXVIII. ad Graecos missi, HALITGARIVS Episcopus Cameracensis et AVFRIDVS Nonantulanus Abbas, i) multum videntur profecisse. Saltim res, imperante MICHAELE Balbo, qui ab omni truculen-

g) Verba illa, quibus *de Romana pertinacia* conqueritur LVDOVICVS *Pius*, tam sunt notatu digna, vt ea ferre non potuerit Baronius, qui *pertinaciam* hic ab Imperatore in sensu bono pro *constantia* accipi existimauit, eamque vocabuli notionem testimonio Eulogii probare voluit, vapulans ideo Goldasto. Sed nec solidam esse Baronii obseruationem, nec Eulogii locum huc facere, candide agnouit Baluz. *Capitul. Tom. II. p.* 110. *sequ.*

h) Baluz. ib. p. 643.

i) Chron. Bertin. ad ann. 828. p. 185.

lentia abstinuit, eodem loco mansit; eo vero mortuo, et Theophilo filio seuerius prohibente cultum imaginum, ingens ortus est tumultus, mortuoque Imperatore, Theodora eius vidua, inuaso imperio, conuocatoque anno DCCCXXXXII. concilio Constantinopolitano illam imaginum adorationem publicis sanctionibus stabiliuit, totique illi controuersiae finem satis infaustum imposuit. Vt vero ad Michaëlis legationem redeamus, eorum temporum annales k) obseruant, in legatorum comitatu fuisse etiam FORTVNATVM Patriarcham Gradensem, quem supra Liudeuito tulisse suppetias, et Constantinopolin confugisse, diximus. De quo quum nihil verborum facerent legati, ipse Augustus illum de illa fuga percunctatus est, et male se purgantem ad Pontificem Maximum, ius ea de re dicturum, misit. l)

XVIIII. Ineuntem annum DCCCXXV. Imperator satis quietum habuit. Hinc ex Gallia reuersus, dies, quibus Christi reuiuiscentis memoria recolitur, Aquisgrani celebrauit, atque inde excursione venationis caussa ad Neomagenses facta ad comitia in mensem Maium indicta, Aquisgranum rediit. Ibi legatos Bulgaros audiuit, m) et Wihomarcum Britanniae Armoricae regulum, obsequium

k) Bertin. ad ann. 824. p. 181. sequ.

l) Quem finem hoc iudicium habuerit, ignoramus, Vghellus tamen *in Italia S. Tomo V. p. 1183. edit. vet.* ex Dandolo et Sigonio obseruat, eum, antequam in Italiam proficisceretur, in Francia obiisse, multis ornamentis ecclesiasticis, quae adquisiuerat cum aliis, tum patriarchali ecclesiae relictis. Sed si verum est, illum XXVII. annis praefuisse ecclesiae: ad annum DCCCXXX. eum vixisse oportet, quo anno etiam Venerium illi successisse idem scribit Vghellus *ibid. p. 1184.*

m) Vix hi legati domum fuerant remissi, quum illi denuo cum principis sui litteris adessent, conquerentibus, Bulgaros ea, quae petierint, non impetrasse, eamque adserentibus conditionem, vt aut fines quam primum regantur, aut Franci arma ad fines suos, quacumque ratione tuendos expedirent. Minis his commotus Imperator legatos ideo diutius detinuit, quod increbuisset fama, regem talia scribentem regno carere. Misit ergo in Bulgariam Berteri-

quium fallaci promissione offerentem in gratiam recepit. Aquisgrano, solutis comitiis, Vogesi iuga venationis caussa lustrauit, eaque exercitatione occupatus obuium habuit redeuntem ex Italia LOTHARIVM, quocum, peracto eo negotio, mense Augusto Aquisgranum ad nouum procerum conuentum profectus pacem potissimum cum Normannis faciendam curae habuit, quorum auditis legatis, misit, qui in mense Octobri ipsis Germaniae Daniaeque limitibus pacis negotium conficerent. Quo facto vna cum LOTHARIO Neomagum secessit, LVDOVICVM nostrum, post expeditionem Britannicam in palatio commoratum, in Boioariam misit. n)

XX. Fuit hic procul dubio annus, quo LVDOVICVS noster, qui iam ad plenam pubertatem peruenerat, constantius in Boioaria domicilium habere, ipseque ad regni sui clauum sedere coepit. Quum vero ea aetas adhuc satis modica esset, ad regnum, tot expositum vicinorum insidiis prudenter gubernandum: facile est ad existimandum, LVDOVICO adiunctum esse virum aliquem expertae virtutis ac prudentiae, cuius ille consiliis in rebus publicis ac priuatis vteretur. Idem enim institutum Ludouicum Pium seruasse, quum Lotharium nostro haud paullo maiorem in Italiam mitteret, iam supra vidimus. Et is ex mea quidem sententia non alius fuerit, quam GEROLDVS, cuius primis illis regni Boici annis, saepius in actis monimentisque publicis fit mentio, quam vllius alterius, et ita quidem, vt rebus a LVDOVICO gestis, tamquam auctor accederet. Exstat sane apud

Bartericum, qui rem exploraret, eoque certiora referente, legatos re infecta domum redire iussit. Ita Astronomus *vitae Ludouici auctor ad h. ann. p. 384.* At rem paullo aliter narrat Annalista Bertinianus *ad ann. 826.* Praeterquam enim quod haec ad annum insequentem reiicit, famam fuisse ait, Regem a quodam optimate suo esse occisum: BARTERICVM ergo Palatii Comitem non quidem in Bulgariam, sed ad BALDRICVM et GEROLDVM, Comites, et Auarici limitis custodes, in Carentanorum prouinciam missum nihil certi retulisse, ac proinde Imperatorem legatum ad se missum sine litteris remisisse.

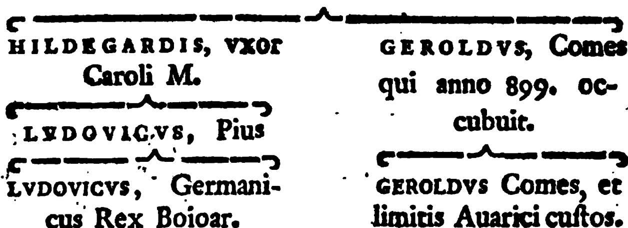
n) Annal. Bert. et reliqui ad h. ann.

apud AETTENPACHERVM o) diploma, anno DCCCXXVIII. monasterio Cremimnensi, a LVDOVICO Pio et LOTHARIO Imperatoribus Augustis, datum, in quo laudatissimus pater praedia quaedam donat *ad deprecationem dilecti filii sui* LVDVVICI, *Regis Wogoariorum*, et GEROLDI *Comitis*. p) Immo multo post, anno DCCCXXXVI. in vetere quadam charta traditionis monasterii S. Galli apud GOLDASTVM q) legimus: *Notaui diem Veneris VIIII. Kal. Decembr. anno XXIIII* HLVDOVVICI *Imperatoris et* HLVDOVVICI *iunioris*, *Regis Alamannorum V. sub* GEROLDO *comite*. Vbi sane verba: *sub* GEROLDO *Comite*, aliud quid, quam ordinariam in loco illo iurisdictionem innuere videntur, quemadmodum alia charta, quae ibidem habetur, *data* dicitur *die lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV.* HLVDOVVICI, *piissimi Regis*, *sub* KAROLO *Principe*. r) Quemadmodum ergo: *sub Karolo principe* hic idem est, ac Carolo Crasso vna cum patre in Alamannia regnante: ita verba illa *sub Geroldo Comite* nihil aliud significare dixeris, quam imperium LVDOVICI Boioariorum Regis, de GEROLDI consilio administrandum. Et sane nemini tantam rem rectius credere potuisset Imperator, quam huic GEROLDO, viro fortissimo, limitisque Boioariae aduersus Auares vel Hungaros custodi, vti saepius in eorum temporum annalibus vocatur. s) Praeterea probabile est, hunc ipsum GEROLDVM filium GEROLDI, qui anno DCCLXXXXVIIII. in Pannonia occubuerat, adeoque Ludouici Pii consobrinum, fuisse. t) Praeterea habere mihi videor ratio-

o) Lib. I. Hist. Noric. Cap. VIIII. p. 30.
p) Infra num. XXXVIIII.
q) Rer. Alam. Tomo II. n. 64. p. 47.
r) Ibid. chart. 74. p. 51.
s) Annal. Bertin. ad ann. 826. Vita Ludouici Pii p. 383.
t) Demonstratum est supra, *Cap. II. §. IIII.* GEROLDVM vel, vti in monimentis Alamannicis vocatur, KERHOLTVM, Signiferum Caroli M. et Comitem Boioaricum HILDEGARDIS reginae fratrem fuisse. Quum ergo et nomen GEROLDI nostri eam originem prodat, et tum temporis ducatus et comitatus bene meritorum virorum filiis non temere adimi solerent: verosimile admodum est, Geroldum hunc, qui eamdem cum priore dignitatem, idemque nomen

rationes, cur LVDOVICVM hoc ipso vel insequente anno vxorem duxisse EMMAM, existimem. Quamuis enim nemo sit veterum, qui id diserte in annales retulerit: vix tamen tardius id contigisse potuisse pluribus argumentis persuadeor. Primo enim NITHARDVS u) iungit imperii diuisionem et nuptias filiorum LVDOVICI Pii: quod quum de ipsa partitione, anno DCCCXVII. facta, et quadriennio post firmata, verum non sit, procul dubio de tempore, quo quisque in regnum suum missus est, intelligi oportet. x) Quumque LOTHARIVS,

nomen gessit, huius filium esse. En schema, ex quo cognationis tota ratio patebit.

u) Lib. I. de dissens. fil. Ludouici Pii p. 435.

x) Verba Nithardi sunt: *Quo pacto* (l. facto) *filios suos iusto matrimonio iunxit, et vniuersum imperium inter eos ita diuisit*, cetera. Postea refert, *interea*, dum filii vxores duxerint, et diuisio illa effectum sortita sit, ERMENGARDIM reginam decessisse, LVDOVICVM Pium cum IVDITHA tabulas signasse, CAROLVM natum esse, adeoque haec omnia facta esse oportuit inter annum DCCCXVII. quo prima facta est regnorum diuisio, et DCCCXXIII. quo natus est CAROLVS, postea *Calui* nomine notus. Iam certum est, Lotharium vxorem duxisse anno DCCCXXI. non quum primum fieret diuisio, sed quum eum in Italiam mittere pater statuisset: PIPPINO quoque iunctam esse ENGELTRVDIM anno DCCCXXII. quando in Aquitania perpetuum statuere domicilium decreuerat. LVDOVICVM ergo maritum factum esse probabile est eodem tempore, quo in Boioariam, regnum suum erat dimittendus, id est, circa hunc annum DCCCXXV. quo iam, plenam adeptus pubertatem, decore sustinere poterat mariti personam.

RIVS, quando in Italiam; PIPPINVS, quando in Aquitaniam ablegandus erat, vxore iungerentur: idem institutum et hoc anno, quo LVDOVICVS in Bauariam ire meditabatur, ab Imperatore seruatum esse, verosimile est. Deinde idem ex filiorum LVDOVICI nostri aetate quodammodo colligitur. Quamuis enim et horum natales veteres scriptores non diligentius, quam patris, in fastos suos retulerint: ab eodem tamen NITHARDO y) relatum legimus, CAROLOMANNVM natu maiorem, filium anno DCCCXXXXII. ingentem exercitum Boioariorum et Alamannorum patri LVDOVICO et CAROLO Caluo, patruo, cis Moguntiam adduxisse, z) et deinde omnibus per-

y) Lib. III. p. 475.

z) Et hanc quidem expeditionem periculosissimam fuisse, certum est. Patri LVDOVICO et CAROLO patruo tum trans Rhenum in Alsatia agentibus, imminebat LOTHARIVS, iisque omnem in nouo hoc exercitu spem fuisse, ex eo patet, quod vterque Rex teste Nithardo *Lib. III. p. 474.* eius aduentum inter Wormatiam et Moguntiam operiri statuit. Deinde hic exercitus ducendus erat per mediam Alamanniam et Franciam, quarum illam tum totam a Lotharii partibus stetisse, et ipsum Ludouicum antea aditu prohibere ausam esse, refert Ratpertus *de Casibus monast. S. Galli Cap. VII. p. 6.* Denique Rheni littora teste Nithardo valido praesidio muniuerant OTGARIVS Archiepiscopus Moguntinus, HATTO comes, HERIOLDVS et alii. Et tamen haec obstacula prudenter elusit CAROLOMANNVS. Nam idem auctor *p. 475.* memoriae prodidit, LVDOVICVM die XVI. Kal. Apriles modo Rheno subuectum, modo terra iter facientem per BINGAM; CAROLVM per *Wasagum*, id est, tractum Vosagi; (quem pagum Wasagum accurate descripsit *Chronici Gotuuicensis Auctor. Prodrom. Lib. IIII. p. 835.)* Carolomannum per pagum KINRICHI, qui ad fluuium Logaram et montes (der Hayrich) eodem terrae tractu, vbi hodie ditiones Nassouiorum Dillenburgenses et Diezenses, nec non Epsteinensis et Catimellbocensis comitatus sunt, situs est; (Vid. eumdem reuerendissimum *auctorem p. 586.*) Confluentiam duxisse exercitus, eosque ibi feliciter iunxisse, eoque facto Otgarium et reliquos, qui Carolomannum Rheni transitu pro-

perruptis obstaculis, res vna cum patre praeclare gessisse. Quam ancipitis periculi expeditionem puero demandare voluisse patrem prudentissimum, eo minus credibile est, quo magis in nouo illo exercitus Germanici robore omnis spes victoriae ipsiusque imperii sita esse videbatur. Si vero fingamus, eum tum decimum sextum saltim annum egisse: oportet eum esse natum anno DCCCXXVI. Emma mater non tardius quam anno DCCCXXV. LVDOVICO Germanico in manum conuenerit. Vt tertium argumentum addamus, IO. MABILLONIVS, a) vindex veterum monimentorum felicissimus, in bibliotheca monasterii S. Galli reperit veterem codicem, cui de HILDEGARDA, LVDOVICI nostri filia haec adiecta sunt: *X. Kal. Ianuarii* HILDEGARDA, *virgo Christi, et domni Hludouici Regis filia, de hoc saeculo migrauit ad Christum, et humata est in ecclesia sanctae Regulae et Felicis, martyrum Christi in castello Turego,* (id est, vrbe Tigurina.)

Hoc iacet in tumulo Christi dignissima virgo,
HILDEGARDA, *nitens moribus egregiis.*
Haec fuit eximii HLVDOVICI *filia Regis,*
Mentem sponte suam vouerat illa Deo.
Bis denos octo vitae compleuerat annos,
Migrans ad sponsum virgo beata suum.

Ex hoc ergo monimento illam Ludouici Germanici filiam morientem viginti octo annorum fuisse, intelligimus. Quum ergo eam anno erae Christianae DCCCLVII. ad meliorem vitam migrasse obseruent ANNALES EINSIDELENSES, ab eodem MABILLONIO b) editi: c) rationibus subductis, illam anno DCCCXXVIIII. lucis huius vsura frui

prohibere conabantur, praecipiti fuga sese subduxisse. Quis vero haec a puero gesta credat?

a) Itiner. Germ. p. 34. Analect. Tomo IIII.

b) Tomo IIII. Analect. p. 478.

c) Vt verum tamen fateamur, ipse LVDOVICVS Germanicus huius Hiltigardae filiae tamquam adhuc viuae meminisse videtur anno insequente DCCCLVIII. in diplomate Tigurino, quod ex ipso autographo secum communicatum primus edidit Herm. Conring. in

frui primum coepisse, palam est. Nec adeo post annum DCCCXXVIII. nuptias fecisse potuerunt eius parentes. Immo, quum nemo hanc filiam a matre primo partu fusam esse, memoriae prodiderit, faustum istud LVDOVICI et EMMAE connubium in triennium anterius incidisse, videtur verosimillimum.

XXI. Quae anno DCCCXXVI. et quatuor insequentibus gesta sunt, magis ad motus Aquitanicos, Slauicos et Normannicos, quam ad res LVDOVICI nostri pertinent. Vnum est, quod non omnino videtur omittendum, bellum puta Bulgaricum, quippe cui non modo interfuisse, sed et praefuisse LVDOVICVM nostrum, comperimus. Quale aliquot abhinc annis inter Francos et Bulgaros intercesserit commercium, quam minax fuerit vltima Bulgarorum legatio, et quam ignominiose illa a LVDOVICO Pio Imp. domum remissa sit, iam supra nos dicere meminimus. Non dubitabat Imperator, quin gens barbara, his irritata iniuriis, aliquid ausura sit in Pannoniae finibus, ac proinde id negotii dederat finium Boioariae et Histriae custodibus, GEROLDO et BALDERICO, vt, quid consilii

in Censura dipl. Lindau. p. 367. dato XVI. Kal. Mai. anno XXVI. regni Hludouici serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Ind. VI. vbi Rex se *iuxta postulationem dilectae filiae suae Hildagardae*, curtim chama monasterio illi Tigurino donasse profitetur. Annus enim ille XXVI. ab eo tempore, quo Ludouicus Alamanniam inuasit, omnino incidit in annum DCCCLVIII. et Indictionem sextam. Sed vti in diplomatibus maxime fluctuat indictionum ratio: ita et annus imperii sui non ab vno termino auspicatur Ludouicus. Hic primus annus statuendus videtur octingentesimus trigesimus secundus, sub cuius initium, (nam mense Maio iam pater aduersus eum cum exercitu mouit,) Alamanniam sibi armis vindicauerat. Annal Bertin. *ad ann. 832.* Ergo vicesimus sextus vere erit annus DCCCLVII. cuius mense Aprile adhuc vixit Hildegardis, moritura demum octo mensibus post X. Kal. Ianuarii. Sic omnia recte se habent, nec in dubium vocari potest annalistae Einsidelensis fides, cui tamquam vicino et coaeuo perspectissimus esse potuit annus emortualis virginis illustrissimae.

consilii caperent Bulgari, cum cura specularentur, limitesque aduersus quemuis repentinum tumultum quam firmissimis praesidiis munirent. Hi anno DCCCXXVI. adfuere Moguntiae in comitiis publicis, seque adhuc de motu Bulgarorum nihil subolfacere potuisse retulerunt. d) At insequente statim anno DCCCXXVII. bellum illud iam diu praeuisum exarsit. Tunc enim, vti in BERTINIANIS ANNALIBVS e) est, *Bulgari Slauos in Pannonia sedentes, misso per Drauum nauali exercitu, ferro et igni vastauerunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaros super eos rectores constituerunt.* Tulit hoc aegerrime Imperator, maxime recente adhuc ex Hispanica clade dolore, et hinc anno statim DCCCXXVIII. indictis in mensem Februarium Aquisgrani comitiis, *cum de multis aliis caussis, tum praecipue de his, quae in marca Hispanica contigerant, rationem habuit, et legatos, qui exercitui illi praefuerant, culpabiles inuentos, iuxta merita sua honorum amissione mulctauit: similiterque* BALDRICVM, *Ducem Foroiuliensem, cum propter* EIVS IGNAVIAM *Bulgarorum exercitus terminos Pannoniae superioris impune vastasset, honoribus priuauit, et marcam, quam solus tenuerat, inter quatuor Comites diuisit.* f) Quod et VITAE LVDOVICI auctor, g) et EGINARDVS h) suo more accurate est persequutus. Eadem plane GEROLDI fata fuisse, scribit HIER. MEGISERVS, i) sed nullo, vti videtur, idoneo auctore. Nam eumdem GEROLDVM multo post primum in LVDOVICI nostri palatio locum tenuisse, ex eorum temporum monimentis satis constat. k) Eo facto bellum decretum est aduersus Bulgaros, cuius

d) Annal. Bertin. ad ann. 826.
e) Ad ann. 827.
f) Annal. Bertin. ad ann. 828.
g) Ad ann. 828. p. 388.
h) Ad ann. 828.
i) Annal. Carinth. Lib. VI. Cap. XXX. p. 531. Tomo I.
k) BALDERICO mense Februario abrogatum esse imperium, obseruant Annales Bertiniani *ad ann. 828.* et Astronomus *vitae Ludouici Pii* auctor *p. 388.* At eodem anno XI. Kal. Apr. eius honorifice mentionem faciunt Ludouicus et Lotharius Imperatores in diplomate Chremifanensi, quod *infra n. XXXVIIII.* produximus.

cuius summam penes Ludouicum nostrum fuisse, testis locupletissimus est auctor ANNALIVM FVLDENSIVM, l) qui ad hunc ipsum annum DCCCXXVIII. HLVDHARIVS, inquit, *cum exercitu ad marcam Hispanicam missus est: similiter et* HLVDAVVICVS *iuuenis contra Bulgaros.* Quid rerum eo anno gesserit aduersus Bulgaros, non reperio. Nam quod MEGISERVS m) Bulgaros ab eo vltra Sauum Drauumque submotos esse scribit, tacentibus coaeuis, in medio relinquendum est: neque tamen id verosimillimum esse negauerim. Nam ad annum insequentem DCCCXXVIIII. iidem ANNALES FVLDENSES n) notant, *Bulgaros, nauibus per Drauum fluuium venientes, quasdam villas nostrorum, flumini vicinas* inuasisse: quod non fecissent, nisi superiore anno vltra Drauum se recipere coacti fuissent. Sed haec omnia vix attingunt eorum temporum annales, partim quod non adeo formidolosi tum essent Bulgari, vt belli istius euentus operosius describendos existimarent, partim quod iam alia digniora posteritatis memoria in ipso Francorum imperio contingerent, prae quibus omnibus istis motibus exterarum gentium parum momenti inesse credebatur.

CAP. V.

DE TVRBIS IN LVDOVICI PII FAMILIA OB DIVISIONEM IMPERII ORTIS VSQVE AD MORTEM IMPERATORIS.

I.

Sic demum ad ea peruenimus tempora, quibus nescio an tristiora vmquam, exemplisque prauis foediora viderit Francorum respublica. Ab anno enim illo DCCCXXVIIII. demum erumpere coepit malum, quod iam pridem pullulauerat, vt iam non laeta amplius

Immo multo post anno DCCCXXXVI. Comitis dignitate fulsit, teste charta LXIII apud Goldast. *Tomo. II. Rer. Alam. p. 47.*

l) Ad ann. 828. p. 32.

m) Ibid. p. 531.

n) Ibid. p. 32.

plius ſcribere liceat, ſed triſtia ac nefanda, quibus merito quis praeſcriberet illud LVCANI poëtae: a)

Bella, per irriguos plus quam ciuilia campos,
Iusque datum ſceleri canimus, populumque potentem,
In ſua victrici conuerſum viſcera dextra,
Cognatasque acies, et rupto foedere regni
Certatum totis concuſſi viribus orbis
In commune nefas infeſtisque obuia ſignis
Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.

Amoeniora enim hactenus enarrantibus iam ſe nobis offerunt infanda nouercae, liberorum, ciuium ipſorumque ſacri ordinis hominum ſcelera, violata ipſius naturae iura, acies infeſtae optimo parenti, pro quo mortem oppetere filios, ſi mens non laeua fuiſſet, oportebat, oppoſitae: princeps optimus a ſuis captus, exauctoratus, ludibrio habitus; denique doli, vis, bellum, pax rurſum, et perpetua in ipſa pace diſcordia. Quae quo ordine geſta ſint, iam paullo accuratius pro inſtituti ratione erit exponendum.

II. Ex quo anno DCCCXVII. primam regni partitionem fecerat LVDOVICVS Pius, iam non parum Lothario ſuccenſere coepiſſe fratres natu minores, ſupra, auctore THEGANO, b) monuimus. Eos tamen adhuc eatenus in officio continuerat pudor, vt ſorte ſua in praeſens contenti nihil alieni adpeterent, multoque minus quidquam patri, optime de ſe merito, ereptum vellent. Quin, ſi quid tale illis in mentem veniſſet, non defuturas patri vires, quibus ad diſturbanda iſta conſilia, impiosque filios coërcendos opus eſſet, facile, qua erant prudentia, intelligebant. Nam vt alia praetermittamus, non potuiſſet tunc LOTHARIVS ſuas a paternis rationes ſeiungere, cuius quippe quam maxime intererat, factam illam partitionem ratam eſſe, nec plus fratribus minoribus, quam Aquitaniae ac Boioariae regna attribui. Atque ita certus eſſe potuiſſet Imperator, ſe viuum ſaltim integra omnia a filiis natu minoribus habiturum, illamque tempeſtatem, ſi auerruncari non poſſet, demum poſt exceſſum ſuum in Lotharii caput eſſe erupturam, niſi ipſe imprudentia

a) Pharſal. I. v. 1. ſequ.
b) De geſt. Ludouici Pii Cap. XXI. p. 306.

dentia sua effecisset, vt LOTHARIVS sui commodi oblitus cum fratribus in gratiam redire, quam patri aduersus horum consilia auxilio esse mallet. Quamobrem, quamuis inexcusabilis omnino sit filiorum impietas, illique postea tantum non omnes iustam diuini numinis vindictam non sero, sed satis cito, persensisse videantur: c) adfirmare tamen non dubito, quin malum istud suo sibi iumento inuenerit pater, eiusque imprudentia atque iniquitas non magis, quam filiorum impietas atque ingratitudo, sit excusanda.

III. Primum ergo in eo non parum deliquit Imperator, quod IVDITHAE vxori iusto plus indulgeret, eamque solam in palatio regnare pateretur. Ea enim vt nouercarum more priuignos patri exosos redderet, nihil faciebat reliqui, vix aequo ferens animo, vt ad patrem pateret accessus, vel illi libero saltim eius adspectu frue-

c) PIPPINVS et mature vita excessit, et quemadmodum fratribus concitato bello ciuili exemplo praeiuerat, ita primus eorum morari inter homines desiit, diuinaque Nemesis et filios eius eatenus persequuta est, vt neutrum eorum successorem habuerit, sed Pippinus natu maior post varios casus, per tot discrimina rerum post annum DCCCLXIIII. in carcere Syluanectensi exspirarit; *Annal.* Bertin. *ad ann.* 864. alter, Carolus, inuitus detonsus, monasterio elapsus demum vt Archiepiscopus Moguntinus anno DCCCLXIII. decesserit. Nec LOTHARIO pepercit summum Numen, qui nec ipse quidquam ex eo tempore prospere gessit, et posteritatem non magis florentem habuit, anno DCCCLXXV. plane exstinctam. LVDOVICVS denique noster nec nepotem vllum legitimum ex filiorum triga vidit, et in eamdem calamitatem, in quam patrem coniecerat, incidit, filiis omnibus aduersus eum rebellantibus, eumque non minore adficientibus moerore, quam olim pater ex eius pertinacia conceperat. Et quis ignorat, totam trium istorum filiorum Ludouici posteritatem legitimam, licet satis numerosam, (nam vno tempore ex illis octo nepotes viderat Ludouicus Imperator) anno DCCCLXXXVIII. totam defecisse, ex eaque post LVIII. annos, ex quo patri vim facere coeperant, neminem superfuisse? Adeo *iustus est Deus*, *iustaque iudicia eius*.

fruerentur. Inde vero porro euenit, vt non modo liberius, quam Augustam decebat, viueret, sed et paullatim ita sibi obnoxium redderet maritum, vt nullius rei ferret repulsam. Iam quum nihil magis dies noctesque ageret, quam vt CAROLVM filium suum quam potentissimum videret, a LVDOVICO veluti suo quodam iure exigere sibi videbatur, vt rationem haberet sanguinis sui, nec filium natu minimum solum regni exsortem esse pateretur: illi non minus regnum aliquod, quam PIPPINO aut LVDOVICO deberi, et tanto quidem potentius, quanto plus illi a fratribus periculi immineat. Expenderet pater Caroli pueritiam, suamque aetatem iam in senectutem decliuem: expenderet, quid puero immineat, si quid sibi humani acciderit. Quem orbi caussam acturum? quem restituturum tantae fratrum potentiae? Quem denique sibi viduae aduersus priuigni iniurias auxilio futurum, nisi ipse viuus optimum pro filio consilium capiat, tantamque attribuat regni partem, vt suis se viribus tueri, fratrumque vim vtcumque propulsare possit. Speciosa haec erat, nec iniqua profecto postulatio, nisi cum reliquorum fratrum iniuria coniuncta fuisset. Quis enim patri vitio vertisset, si nondum facta partitione filium quartum reliquis fratribus deteriorem esse noluisset? At singulis iam parte sua adsignata, et Iuditha maiora, quam filio natu minimo sperare fas erat, concupiscente, Imperator se ad summas angustias animaduertebat redactum. Hinc recte obseruauit NITHARDVS, d) *Karolo nato, quoniam omne imperium inter reliquos filios pater diuiserit, quid huic faceret, ignorasse.* Siue enim ex Lotharii imperio aliquid decerperet, periculum erat, ne is a patre magis magisque alienetur: siue Pippinum vel Ludouicum fratri quid cedere iuberet, horum iam tum tam exigua erat portio, vt se supra modum laesos quererentur. Atque ita lupum veluti auribus tenebat Imperator, et, quidquid capturus esset consilii, id magno cum periculo coniunctum futurum facile animaduertebat.

IIII. Expensis tamen, quae huc facere videbantur omnibus, rationibusque subductis, LOTHARIVM adgredi statuit. Eum ergo rogat obtestaturque, vt aliquam regni sui partem CAROLO fratri attribui patia-

d) Lib. I. p. 435.

patiatur, caussamque hanc agit tanto argumentorum pondere, vt hic praeter hominum opinionem patri ea in re adsentiretur, eique non modo partem regni quamcumque CAROLO adsignandi permitteret arbitrium, verum etiam se illi tutorem defensoremque aduersus omnes inimicos futurum dato iureiurando polliceretur. e) Quo fretus promisso Imperator, anno DCCCXXVIIII. exacta Aquisgrani hieme, celeberrima comitia in mensem Iulium Wormatiam indixit, ad quae tamen, vano de Normannorum irruptione nuncio territus, sequentibus demum Idibus Augustis accessit, legatos, qui vndequaque eo confluxerant, audiuit, dona sollemnia vti Reges Francorum consueuerant, recepit, aliaque, quae e republica fore existimabat, constituit. Ita enim horum comitiorum acta describunt ANNALIVM BERTINIANORVM f) et VITAE LVDOVICI auctores, g) nec non EGINARDVS, h) scriptores graues, ac prudentissimi. At, quidquam ibi de parte regni CAROLO cedenda actum esse, nullus eorum, quod mireris, memoriae prodidit, quum tamen, id factum esse, alii eiusdem aeui scriptores, non dissimularint. Nam THEGANVS i) diserte ait, partem regni CAROLO attributam esse in his comitiis, sed fratribus, et maxime LOTHARIO et LVDOVICO, qui isti conuentui intererant, grauiter indignantibus. *Alio*, inquit, *anno venit Wormatiam, vbi et* KAROLO, *filio suo, qui erat ex* IVDITH *Augusta natus, terram Alamannicam Raeticam, et partem aliquam Burgundiae, coram filiis suis*, LOTHARIO *et aequiuoco suo*, LVDOVVICO, *tradidit: et inde illi indignati vna cum Pippino, germano suo.* Mireris, LOTHARIVM tam breui tempore post mutasse sententiam, et aegre tulisse factum, quod fieri antea permiserat: sed culpam in HVGONEM, eius socerum, confert NITHARDVS, k) ita rem breuiter complexus: *Instigante autem* HVGONE, *cuius filiam in matrimonium* LOTHARIVS *duxerat, ac* MATFRIDO, *sero se hoc fecisse poenituit, et quemadmodum*

e) Nithard. ibid. p. 435.
f) Ad ann. 829. p. 186.
g) Ad eumd. ann. p. 390.
h) Annal. ad ann. 829.
i) De gest. Ludouici Pii Cap. XXXV.
k) Lib. I. p. 436.

dum illud, quod fecerat, annullare posset, quaerebat. Hinc probabile est, in ipsis comitiis dissensum suum testatos esse praesentes filios, ac proinde nec proceres rem suffragiis suis probasse. Nihilominus Imperator, iacta semel alea, nihil illa filiorum intercessione, procerum dissensione motus, KAROLO *Alamanniam* per edictum l) tradit. m) Breuius rem eloquutus NITHARDVS Alamanniae tantum facit mentionem: at ex THEGANI testimonio patet, Alamanniae et Rhaetiam cum Burgundiae parte accessisse. At nos neutrius auctoritate nitimur, superstite ipso, cuius NITHARDVS meminit edicto, quod primum PETRVS PITHOEVS, n) deinde DVCHESNIVS, o) ac demum BALVZIVS p) haud paullo emendatius edidit, ex quo, quae huc pertinent,

l) Videtur id, tamquam singulare, notasse Nithardus. Quamuis enim et Caroli M. testamentum, quod vocant, et charta diuisionis Imperii Ludouici exstent apud Pithoeum *in Annal. et Hist. Franc. Script. coaet. XII. p. 283.* et Baluz. *T. I. Capitul. p. 439. sequ. et 575. sequ.* adeoque existimari posset, iam pridem huiusmodi partitionem regnorum per edicta factam esse: satis tamen constat, tunc omnia peracta esse de procerum sententia. Eginard. *Annal. ad ann. 806. Illis absolutis conuentum habuit Imperator cum primoribus et optimatibus Francorum de pace constituenda et obseruanda inter filios suos, et* DIVISIONE *facienda in tres partes, vt sciret vnusquisque eorum, quam partem regere deberet, si patre mortuo superstitem esse contingeret. De hac partitione et testamentum factum, et* IVREIVRANDO *ab* OPTIMATIBVS *Francorum confirmatum.* Et in charta diuisionis Imperii, anno DCCCXVII. factae, LVDOVICVS Imperator omnia *communi consilio*, et *re cum fidelibus suis considerata*, peracta esse profitetur. Nihil horum obseruatum hoc anno esse legimus, nec eius consensus vllam mentionem facit pater in praecepto super hac noua diuisione scripto, de quo paullo post dicemus. EDICTO ergo hanc regni partem CAROLI filio attribuit LVDOVICVS Pius, quasi in sua potestate esset, de regnis tamquam de patrimonio suo disponere.

m) Nithard. ib. p. 436.

n) Hist. et Annal. Franc. Script. XII. p. 330.

o) Tom. II. p. 327.

p) Capitular. Tom. I. p. 685.

tinent, decerpere operae pretium fuerit. Primo ergo iam laudatus BALVZIVS q) obseruauit, pleraque in illa charta diuisionis paene ad verbum descripta esse ex testamento Caroli M. r) anno DCCCVI. scripto. Nam et hic LVDOVICVS sancit, vt, aliquo filiorum suorum mortuo, superstitum ex eo nepotum aliquis a populo electus, patruis consentientibus, regnet, nullo filiorum superstite, regnum illud a reliquis fratribus aequa lance diuidatur: s) vt nullus fratrum alterius fines inuadat, eamque iniuriam passo, reliqui suppetias ferant: t) nullus aliorum clientibus receptum det, vel eos sollicitet, et ad se pelliciat, u) sed quisque a domino suo beneficia accipiat, x) nisi quis forte vltro emigrare seque alteri fratri subiicere malit: y) ne fundi in vnius regno siti alteri vendantur, rerum vero mobilium liberum inter omnia regna commercium: z) ius quoque connubii inter ciues diuersorum regnorum promiscuum, feminisque regno enuptis possessiones saluae sint: a) vt lite de finibus regni regundis incidente, nec bello nec certamini singulari locus sit, sed *ad declarationem rei dubiae vexillo crucis* b) *Dei volun-*

q) Tomo II. Capitular. p. 1117.

r) Capite I.

s) Prius et in charta diuisionis, anno DCCCXVII. conscripta sanxerat Imperator. Posterius nouum est. Adeo enim olim filiis, natu minoribus, omnem ad maiorem potentiam adspirandi occasionem praesciderat, vt statueret, *si absque legitimis liberis aliquis eorum decederet, vt potestas illius ad seniorem fratrem reuerteretur:* Baluz. *Capitul. Tomo I. p. 578.* hic, quia simul CAROLI sui res agebatur, iuri adscrescendi hoc casu locum esse iubet, eatenus, vt regnum illud omnibus inter fratres aequaliter diuidatur. Quod sane non potuit non mordere LOTHARIVM.

t) Capite II.

u) Cap. III. et IIII. VIIII.

x) Cap. V.

y) Cap. VI.

z) Cap. VII.

a) Cap. VIII.

b) Erat hic inter reliquos modos se purgandi exquirendique veritatem:

tem: vnde frequentes in vetustis monimentis loquutiones: *cruce contendere:* Capitular. *Lib. III. Cap. 46. ad crucem contendere:* Ibid. *Adpend. II. Cap. 34. exire ad crucem:* Synodus ad Vermer. *Can. XVII. examinationem crucis facere;* Capitular. *Lib. I. Cap. 102.* et similes. Quamuis vero modus non vnus receptus fuisse videatur, veritatem adhibita cruce eruendi, ceu post Delrionem aliosque pluribus exemplis demonstrauit Car. du Fresne *Glossar. Lat. Tomo I. p. 1274.* hic tamen praecipue ille ritus videtur intelligi, quo duo, inter quos erat iurgium, ad crucem statuebantur, et secundum eum lis dabatur, qui ad certum tempus, vel certis vicibus immobilis perstitisset. Id enim examen fieri consueuisse in finium regundorum controuersiis luculenter probari potest *formula Bignonia XII. p. 501. quae notitia de cruce euindicata inscribitur:* vbi iudicii ordo ita describitur; *Sed taliter ei fuit iudicatum in ipso placito ante ipsum Vigarium* (vicarium comitis) vel ante ipsos pagenses, *vt ad crucem ad iudicium Dei pro ipsa terra in noctes quadraginta duas in ipso placito pro hoc deberent adstare.* Additur enim, vtrumque adfuisse, sed *illum hominem, qui ipsam terram propriserit, ad ipsum iudicium, vel ad ipsam crucem cecidisse,* ac proinde certa solidorum summa esse mulctatum. Addit aliud insigne exemplum ex Vghelli *Italia Sacra Tom. V. p. 610.* Stephanus Baluzius *Capitul. Tomo II. p. 1153.* Quum enim imperante Carolo M. inter ecclesiam ciuitatemque Veronensem de moenibus exstruendis litigatum aliquamdiu esset: *tandem, habito consilio, pacti sunt, vt haec Dei et sancti Spiritus reseruarentur iudicio. Eligentes duos iuuenes clericos, sine vllo crimine existimatos, statuerunt in ecclesia S. Ioannis Baptistae ad Domum et ad crucem stare fecerunt, quorum vnus Aregaeus, post archipresbyter, ecclesiae maioris nomine, alter vero ex parte S. Zenonis, Pacificus scilicet, qui post archidiaconus ecclesiae maioris fuit. Hi ambo ab introitu Missae vsque ad mediam passionem tantum, quae est secundum Matthaeum, pariter starent. Ille qui de parte publica datus fuerat, in terram velut exanimis corruit. Pacificus vero vsque ad finem passionis stetit. His gestis, et omnibus gratias Deo agentibus, quartam partem tam ciuitatis, quam castelli pars episcopii cum his, quae supra memorauimus, accepit.* Mirum sane, quum impium illud plerumque superstitione iudicium lege publica pro-

voluntas et rei veritas exquiratur: c) vt fratres tum vniuersae ecclesiae tum singularum ecclesiarum curam ac tutelam suscipiant, cc) et si qua praeter ius ex ignorantia actum sit, ea quam primum emendent: d) sibi denique patri quoad vixerit, summum imperium in omnes prouincias ipsosque filios saluum, ac praeterea ius sit portionibus filiorum bene de se merentium aliquid ex immorigerorum portionibus adiiciendi, e) eaque, quae in posterum eo consilio disposuerit, non minus rata firmaque, ac si illi instrumento inserta essent, habeantur. f) Quod ad ipsam regnorum partitionem attinet, LVDOVICVM Imp. nunc multo liberaliorem, quam antea, fuisse animaduerto. Aquitaniae enim regnum, non Ligeri et Rhodano, sed Sequana terminari voluit, quin et vltra Sequanam pagos XXVIII, et in his Catalonicum, Meltianum, Ambiensem, et Pontiuum, vsque ad mare adiecit. Boioariae regnum, LVDOVICO filio iam pridem datum magna Germaniae parte, puta Thuringia tota, tractibus Ripuariorum, Atuariorum, Saxonum, Frisonum, Ardenna, Hasbania, Bragbanto, Flandria, Austerbandia, denique tractibus vicinis ad Isaram vsque fluuium auxit: quamuis quaedam in illa regni Ludouico destinati descriptione paullo sint obscuriora, ipsaque illa portio ita comparata videatur, vt male cohaeserint prouinciae, et LOTHARIO, si res habuisset exitum, semper licuisset seiungere Ludouici vires, vel prohibere saltim, ne facile vnirentur. g) Ad regna vero PIPPINI et LVDOVICI non ob aliam caussam

hibitum esset Capitular. *Lib. I. Cap. CII. ne Christi passio, quae est glorificatio, cuiuslibet temeritate contemtui haberetur*, illud tamen liberis suis hic commendare non dubitasse Ludouicum Pium. Sed adeo impares huic superstitioni, quum semel inoleuisset, erant leges, vt inter ipsas leges peccaretur.

c) Cap. X.

cc) Cap. XI.

d) Cap. XII.

e) Cap. XIII.

f) Cap. XIIII.

g) Portionem LVDOVICO adsignatam ipsis verbis LVDOVICI Imperatoris describere iuuat, et ita quidem, vt sequamur Pithoeum, variantes

caussam tanta tum facta est accessio, quam vt eo maiorem prouinciarum partem CAROLO iure attribuere videretur, eoque obtentu, quod natu minimi non deteriorem, quam reliquorum fratrum conditio-

riantes vero Baluzii lectiones vncinulis includamus: *Ad Baiuuariam totam: Toringiam*, [Toringiam totam,] *Ribuarias*, [Ripuarios,] *Atoarias*, [Attrarios,] *Saxoniae*, *Frisiae*, *Ardennae*, *Asbania*, [Hasbania,] *Bragmento*, *Franderes*, *Menpiscon*, [Mempiscon] *Medenenti* [Metunenti] *Amau*, *Austerban*, *Aderten*, [Adertensis] *Teruunensis* (Teruuanensis,] *Bolens.* (Bolensis] *Quentouico*, *Camalecensis*, *Virdomadensis*. Et his BOIARIAE terminos iam alibi descripsimus. TORINGIA vel *Thuringia* eo tempore Thuringiam hodiernam, et Hassiae partem complectebatur. *Nordthuringiam* enim vltra Vnstrutum ad Ouacrum Saxones iam pridem tenebant, orientalem partem vltra Salam Sorabi et Venedi insidebant. RIPVARII tum dicebantur, quicumque tractum terrae amplissimum inter Rhenum, ad Vahalim vsque, Mosam, vbi illi Vrsa miscetur, et Mosellam colebant. Brouuer. *Annal. Treu. Lib. VII. p. 362.* *Atrarii* Baluzii in illo tractu nulli sunt. Rectius Pithoeus, qui *Atoarias* legit. ATTVARII enim inter Rhenum et Mosam circa Nersam domicilium habebant, in ducatu, qui postea Gelriae nomen tulit, et in monimentis vetustis *pagus Attuariorum* vel *Hattuariorum* vocatur. Paullini *Geograph. p. 15.* SAXONIA tum, quidquid a Sala inter Albim et Rhenum interiacet. FRISIA tractum maritimum cis et vltra Fleuum inter Visurgim et Rhenum complectebatur. ARDVENNA silua maxima notissimaque est cis et vltra Mosam, quam olim *Condrusii*, *Eburones*, *postea Leodici*, *et Namurci*, *Atrebates* et *Veromandui*, in charta nostra diuisionis *Virdomadenses* vocati, adcolebant. HASBANIA, vti accurate eam finiuit Aub. Miraeus *Dipl. Belg. Lib. II. Cap. 30.* inter Tungros, Tillemontium, Fanum S. Trudonis, Traiectum ad Mosam, et Leodium interiacebat. BRAGMENTO, pagus celeberrimus et amplissimus, alias *Brachbantum*, *Bratispantum*, *Bracepantus et Braiorbant*, ab occidente Scaldi, ob oriente Velpa, a septentrione Demera et Thilia, a meridie Sabi terminabatur, adeoque magnam *Brabantiae* Ducatus partem sinu suo complectebatur.

 Miraeus

ditionem esse oporteat, eum tanto magis locupletaret. Et sane pater, ceu ex eodem instrumento patet, ei destinabat *Alamanniam totam*, id est Sueuiam inter Licum et Rhenum, Heluetiae maximam

Miraeus *Tomo I. Opusc. Hist. p. 141.* FRANDERES ipsa Flandria est, vel *pagus Flandrensis*, quem ad Oceanum Germanicum, inter Furnes et Scaldim occidentalem, situm fuisse, iam docuerunt Henr. Valesius in *Notit. Galliar. p. 196.* et Auctor *Prodr. Chron. Gottuicens. p. 595.* MENPISCON vel MEMPISCON alias *pagus Menapiscus*, pars Flandriae comitatus meridionalis, ad Laetam vel Legiam fluuium, accurate describitur ab Henschenio *Act. Sanct. Tomo I. Febr. p. 817. sequ.* MEDENENTI vel METVNENTI itemque AMAV quid sint, ignorare me fateor. AVSTERBAN pagus amplissimus, inter Valentianas et Namurcum vltra Ardennam situs alias *Austerbant* vocatur. ADERTEN vel pagus *Adertensis*, procul dubio est *Adertisum*, tractus Lotharingiae inferioris, quem inter Flandros, Cameracenses, Veromanduos Austerbantos sistit Tabula Belgicae apud Blondell. *Adsert. plen. Geneal. Franc. p. 260.* TARVENNA notissima Morinorum colonia, cuius a Carolo V. Imp. dirutae vestigia septimo ab Audomaropoli lapide visuntur, nomen dedit toti illi tractui inter Samaram fluuium, fretum Britannicum et Atrebatenses, qui hic *Teruunensis* vel *Teruanensis* vocatur, cuiusque pars etiam fuit BOLENS, id est, *Bononia Belgica*, *Boulogne*, olim insigni comitatu celebris. QVINTOVICVS, alias *Quentouuicus* immo et *Wicus* memoratur in *Capitular.* Caroli Calui *tit. XXXI. §. 12.* Aimon. *Lib. V. Cap. I.* Alcuin. *Epist. XII.* et in Diplomate Dagoberti de mercatu S. Dionysii apud Doublet. *Lib. III. Cap. III.* Ex quibus locis patet, Quentouicum fuisse portu et officina monetaria celebrem, nec procul a pago Rodomagensi vel Rothomagensi abfuisse. CAMALACENSIS pagus procul dubio est ipse Camaracensis tractus. Denique VEROMANDVORVM prouincia, quae et hodie antiquum nomen seruat, satis nota est. Si ergo recte ponamus calculum, praeter Galliam Belgicam trans Samoram et vltra Arduennam ad Rhenum, Batauiam, Frisiam, Geldriam, ea, quae hodie ad circulum Westphalicum et inferioris Saxoniae referuntur tantum non omnia cum Thuringia, Hassia, Bauaria, Panno-

mam partem, et Raetiam, *Burgundiam* vniuersam, *excepto, quod Pippino datum fuerat*, id est comitatibus Augustodunensi, Aualensi et Niuernensi, h) *totam* porro *Prouinciam, et totam Gotiam*, id est, Prouinciam proprie sic dictam cum Dalfinatu, et Septimaniae partem maiorem i) nec non *de media Francia Warensem, Vngensem, Castrensem, Potiano, Remegensem, Laudunensem, Mosellam, Treueros*, et alia, quae in charta illa, sub finem mutila desiderantur; quamuis ne ex iis quidem, quae supersunt, praeter *Remos, Laudunum*, tractum vel pagum Mosellanum, alias *Moselgow*, et *Treueros*, reliqua nomina satis nos intelligere fateamur. Et ita quidem noua ista diuisio in charta illa describitur: at vereor tamen ego, ne quid vitii in illam irrepserit. Si enim recte se haberet: praeter Italiae regnum fere nihil superfuisset LOTHARIO, quem tamen, tum adhuc morigerum omni spe successionis priuare voluisse patrem, nemo crediderit. Deinde memoriae prodidit THEGANVS, k) non LOTHARIVM modo, sed et PIPPINVM et LVDOVICVM ob hanc diuisionem vehementer esse indignatos. Quis vero hos non emotae mentis fuisse dixerit, si patri, tam luculentas prouincias sibi attribuenti succensuissent? Quare aut ineptuli cuiusdam commentum est ille prouinciarum recensus, quippe quem GOLDASTVS l) in codice suo non reperit; aut ita interpolatus, vt vix illi sani quid inesse videatur. m) Si tunc PIPPINO et LVDOVICO aliquid accessit, id in eo constitisse

Pannonia vtraque, Boëmia LVDOVICO hac diuisione destinata erant, isque fratres omnes potentia procul dubio superasset, si exitum haec diuisio habuisset.

h) Baluz. Capit. Tom. I. p. 575.

i) Idem Tomo II. p. 118. seqq.

k) De gest. Ludouici Pii Cap. XXXIIII.

l) Constit. Imp.

m) Si quid video, ita singulorum filiorum natu minorum portiones expresserat pater, vt simul, quid LOTHARIO natu maiori relinqui debeat, accurate describeret, e. g. ad Aquitaniam pertinere quidquid ab Hispania ad Ligerim vsque pertingat: quae vero inter Ligerim et Sequanam sint, nec non vltra Sequanam XXVIII pagos, cum Catalaunis, Meldis, Ambianis et Pontio, ad mare vsque Britanni-

ftitisse videtur, quod eos regnis suis pari cum LOTHARIO iure praeesse voluit. Neque enim subiectionis istius, quam priore diuisione tam sollicite inculcarat, in hac altera diuisionis charta vola vlla vel vestigium occurrit: neque passa esset IVDITHA, CAROLVM suum fratris natu maximi imperio subiici, quem, si fieri posset, reliquis omnibus praeferri optabat. Ne ergo CAROLVS a LOTHARIO pendere cogeretur: reliquos etiam filios suos ab eius imperio eximendos putabat Imperator, eaque eius in filios postgenitos beneuolentia vel maxime Lotharii animum, imperii cupidissimum, et patri iam pridem infensum percellebat, atque ita intelligendus est NITHARDVS, n) *tum tandem Lotharius quasi iusta querimonia reperta, tam fratres, quam et vniuersam plebem veluti ad restaurandum reipublicae statum animabat.*

V. Vtcumque se res habeat, Lotharium nouam hanc partitionem aegre tulisse, et clam dedisse operam, vt illam, quacumque ratione posset, dirueret, diserte scribit NITHARDVS. o) PIPPINVM etiam et LVDOVICVM non minus patri propterea succensuisse, iam ex THEGANO p) vidimus. Ille enim sibi tantum detractum videbat, quan-

tannicum Lotharii permansura. Deinde LVDOVICVM Baiuariam quidem totam, adeoque et Nordgauiam habiturum: at LOTHARIO cessuras Thuringiam, Franciam orientalem; tractum omnem Rhenanum, qui postea inferioris Lotharingiae nomine venit, cum vniuerso Belgio, nec non tota Saxonia et Frisia. Denique CAROLO sese attribuere Alamanniam totam cum Raetia, et Burgundiam, praeter comitatus Augustodunensem, Aualensem et Niuernensem, Pippino iam pridem cessos, at Prouinciam, Gothiam et totam Galliam reliquam inter Rhenum et Mosam LOTHARIO mansuram. Ita fortassis scripserit Ludouicus Pius, si lacinia illa eum habuerit auctorem. Quae deinde scriba, omisso vbique Lotharii nomine, omnia peruertit atque ita confudit, vt parum absit, quin Lotharium tum plane exheredem scriptum esse, nobis persuadere voluerit. Sufficere videtur, nullum veterum de magna illa accessione regni Ludouiciani seu Boici quidquam memorasse.

n) Lib. I. de dissens. *fil. Lud.* p. 436.

o) Nithard. Lib. I. p. 436.

p) Cap. XXXIIII.

quantum accessisset fratribus. Hi fratri natu minimo multo pinguiorem regni partem, quam sibi datam esse, querebantur. Quin non magis proceribus, quam filiis placuisse illam partitionem existimamus. Praeterquam enim, quod imminentibus hinc Hungaris et Slauis, illinc Nordmannis, istinc Sacracenis non poterant non imperio in tot minora regna distracto male metuere: facile sagaciores animaduertebant, iuuenes tam feroces regnandique cupidos, et iam pridem de laesione conquestos, armis plus quam ciuilibus inter se certaturos, et in maximum discrimen adducturos rempublicam. Hinc exsules honoribusque antea priuati, qui per varias imperii prouincias diuagabantur, arrepta hac occasione omnes, quos poterant ab Imperatore et Iuditha alienare, eosque hortari, vt consulerent reipublicae, auderentque aliquid Gyaris et carcere dignum. Testatur sane auctor VITAE LVDOVICI Pii astronomus, q) *iam tum in illo conuentu Wormatiensi Imperatorem comperisse, clandestinas circa se eorum, quos vitae reseruauerat, machinationes more cancri serpere, et multorum animos, quasi per quosdam cuniculos sollicitare.* Et erant sane tum plura in imperio genera hominum, quibus in turbido consilium esse videbatur: exsules quamplurimi, qui in illa reipublicae conuersione se pristinos honores recuperaturos confidebant: ERMENGARDIS Imperatoris propinqui, et quotquot LOTHARIO, PIPPINO et LVDOVICO adfinitate iuncti erant, illos Ludouici filios a Iuditha opprimi aegre ferentes: ipsi denique clerici, quorum quosdam terrae filios ipse nouo instituto r) ad summa sacerdotia pro-

q) ad ann. 829. p. 390.

r) Mos fuerat iam inde ab ecclesiae Francicae origine, non nisi nobili cretos sanguine ad suprema sacerdotia prouehere, qui plerumque et accuratius educati institutique, et reipublicae amantiores, quam plebeii, esse credebantur, et cognatorum auxilio aduersus paganorum insidias facilius vtebantur. Id adeo verum est, vt miretur monachus Sangallensis *in Vita Caroli M. Lib. I. Cap. VII.* sub Carolo illo *duos molinariorum filios de familia S. Columbani, quum ei non congrueret ad episcoporum vel coenobiorum regimen subleuari, tamen per merita magistri, Alcuini, praeposituram Bobiensis monasterii vnum post vnum strenuissime gubernasse.* Idem multo ante Caro-

prouexerat, quippe quibus Imperatoris rigor in exigendis facri ministerii officiis et perpetua, quam sibi vsurpabat, censura magis displicebat, quam placebat pietas religionisque studium. Quum ergo haec omnia optimum principem ipsis sacri ordinis hominibus non parum exosum reddidissent: non mirum profecto est, tam facile voti damnatos esse homines, qui ab illo offensi id vnice cupiebant, vt eum cum IVDITHA aut perderent, aut innumeris saltim turbis et calamitatibus implicitum quam primum viderent.

VI. Est ea saepe humanorum consiliorum ratio, vt non modo malo, cuius caussa capiuntur, non medeantur, sed et morbum tanto

Carolum M. immo et post Ludouici Pii tempora religiose obseruatum esse constat. Exstant enim formulae commendationis Episcoporum, in quibus fere semper eorum natales celebrantur, e. g. *Decreuimus illustri viro in ipsa vrbe pontificalem in Dei nomine committere dignitatem, quem plerumque apud animos nostros et actio probata commendat, et* NOBILITATIS ORDO *sublimat, ac morum probitas, vel mansuetudinis et prudentiae honestas exornat.* Form. Marculfi *Lib. I. Cap. V. VII.* Lindenbrog. *Cap. IIII. Formul. Promot. Episcopal. IIII. apud* Baluz. *Capitular. Tomo II. p. 597. et Cap. XII. p. 610. Formula Io. Coulesii I. p. 635. Formulae Alsaticae Cap. VI. p. 236. Cap. XIII. p. 239. edit. Io. Ge. Eccardi.* At primus hunc veterem morem migrauerat Ludouicus Pius, non exiguo reipublicae malo. Quod obseruans Theganus *de gest. Ludou. Pii Cap. XX.* grauiter detrimenta, quae inde passa sit respublica, exaggerat, et id maxime conqueritur, eos homines postea rixosos ac paene intolerabiles, immo et rerum nouarum studiosos fuisse. *Postquam*, inquit, *tales culmen accipiunt, numquam sunt sicut antea tam mansueti et sic domestici, vt non statim incipiant esse iracundi, rixosi, maliloqui, obstinati, iniuriosi et minas omnibus subiectis promittentes, et per huiusmodi negotia cupiunt ab hominibus timeri et laudari.* Merentur et insequentia legi, quibus eorum hominum mores graphice describit, iisque addi, quae *Cap. XLIII. et sequ.* obseruat, *cum omnes Episcopos molestos fuisse Ludouico, tum hos maxime, quos ex seruili conditione honoratos habuerit, cum his, qui ex barbaris nationibus ad hoc fastigium perducti sint.*

tantò magis insanabilem reddant: ipsaque experientia docet, in palatiis principum aliquando contingere, vt qui ad comprimendos tumultus tamquam ad restingenda incendia concurrunt, non tam aquam, quam oleum, igni infundant. Quod et LVDOVICO Imperatori tum contigit. Primo enim LOTHARIVM, ne turbarum auctores eius auribus insidiarentur, illico in Italiam ire iussit: rr) quum tamen in illo secessu tanto occultius ac veluti per ocium consilia paci inimica capere posset. Deinde *ipse sibi contra seditiosos homines quoddam propugnaculum erecturus*, BERNARDVM, *eatenus Hispaniarum partium et limitum comitem, camerae suae praefecit*. s) Hunc enim ob eximiam prudentiam, incredibilem in rebus gerendis dexteritatem, splendorem generis, potentiam, ac nexum illum, qui inter filium patremque spiritualem esse tunc merito credebatur, ad eam rem maxime idoneum esse existimabat. t) Enimuero quum Imperatori, eiusque vxori persuasum esset, BERNARDVM, Septimaniae

rr) Vit. Ludouici Pii p. 390. Annal. Fuld. Bertin. Egin. ad ann. 829.

s) Vita Ludouici p. 391.

t) BERNARDVS ille adhuc contra Mauros in marca Hispanica res praeclare gesserat. *Vit. Ludouici p. 386.* ac proinde Septimaniam ac marcam Hispanicam, seu Gothiam Ducis nomine regebat. Tam late enim tum patuisse Gothiae vocabulum, pluribus ostendit Steph. Baluz. *ad Capitul. Tomo II. p. 1118. sequ.* Generis splendorem quam maxime laudat Theganus *de Gest. Ludou. Cap. XXXVI. p. 310.* eum *de stirpe regali fuisse*, testatus. Sed nos iam supra *Cap. IIII. §. XIIII.* eius genus descripsimus, simulque ostendimus, existimasse veteres, auiam BERNARDI paternam, ALDANAM CAROLI MARTELLI filiam fuisse, ob eamque caussam BERNARDO tribuere regiam originem. Quod tamen satis incertum esse, eodem loco docuimus. Denique idem Theganus *ibid. p. 310.* obseruat, BERNARDVM illum *domni Imperatoris ex sacro fonte baptismi filium fuisse*. Quae necessitudo quam sacra olim visa fuerit, nemo ignorat. Tot ergo veluti pignora fidei facile persuadebant Ludouico Pio Imperatori, vt BERNARDO primas in palatio partes deferret, eumque sibi suisque certissimo praesidio futurum speraret.

niae Ducem, ob potentiam sibi firmissimo praesidio aduersus filios aeque ac rebelles futurum: res, miro Dei consilio, in contrarium vertit. Is ipse enim BERNARDVS sudes, in oculis omnibus esse coepit, vt non adquiescendum sibi putarent turbarum auctores, priusquam illum palatio exturbassent. Praefecerat eum Imperator camerae suae, quae camerarii u) dignitas in palatio fere prima ac praecipua habebatur. Eidem et CAROLI filii educationem crediderat, x) quam curam qui gerebant, BAIVLI vocabantur. y) Vtrumque vero officium ita comparatum erat, vt non posset non esse frequentissima reginam adeundi occasio, quum et camerarius sub eius dispositione esset, et CAROLI adhuc pueri educatio ad eam praecipue pertineret. Hinc statim per ora hominum volitauit rumor de furtiuis Augustae et Bernardi amoribus, isque tantas vires adquisiuit eundo, vt non modo ad vulgum manaret, sed et praecipuis Episcopis,

u) Camerarii munus, teste Hincmaro *Epist. III. Cap. 22.* erat, curam agere *palatii, ornamentorumque regiorum, dona annua militum*, praeter annonam, *distribuere, prospicere, vt omnia iusto tempore fierent*, nihilque, *quo opus erat, deesset: dona* a legatis adlata custodire, et, quae abituris elargienda erant, parata habere. Quamuis vero plures in palatio essent camerarii, vti ex Gregor. Turon. *Lib. IIII. Hist. Cap. XXVI.* et *Lib. VI. Cap. XXXXV.* obseruarunt Car. du Fresne *Glossar. Lat. Tomo I. p. 702.* et Hert. *Notit. regni Franc. Cap. III. §. XIV. p. 295.* vnum tamen reliquis praefectum fuisse, eumque secundum ab Imperatore in imperio fuisse, patet ex Nithardi *Lib. I. de dissens. filior. Ludou. p. 436.* Praeterea iam Hincmarus *eodem loco* testatur, omnia Camerarii munia *ad Reginam praecipue, et sub ipsa ad Camerarium* pertinuisse, et saepe incidisse talia, *quae Reginae, iubente Rege ad tractandum cum Camerario, congruerent.* Talis sub Ermengardi regina fuerat REGINARDVS, cuius in tumultu Bernardi Italiae regis meminimus. Vita Ludou. Pii. Annal. Bertin. et alii ad ann. 817. et postea TANCVLFVS *in vita S. Bened. Anian. apud Duchesf. T. III. p. 388.*

x) Nithard. Lib. I. p. 436.

y) Supra Cap. III. §. I. a)

pis, Abbatibus atque Optimatibus probabilis videretur, maxime quum iam multo ante hunc annum DCCCXXVIIII. IVDITHA Augusta familiarius, quam decebat, cum Bernardo Duce vixisset, ac proinde ea vrgente non aliam ob caussam in palatium adscitus crederetur, vt tanto liberius in mutuos amplexus ruerent moechus et adultera. z) Accedebat impotens dominandi libido, qua omnia suo arbitrio agebant IVDITHA et BERNARDVS, a) Imperatore interim precibus et psalmodiis, omissa paene reipublicae cura vacante. Haec ergo passim tum iactabant homines, tumultus istius flabella, vt vere dici posse videatur, tota huius anni hieme coisse nubes, ex quibus anno proximo erupit dirum illud fulmen, quod pium Imperatorem adflauit, ambussit, ac propemodum fortunis imperioque euoluit.

VII. Facibus ac tubis tam nefariae seditionis nihil, quam opportuna Ludouicum Imperatorem inuadendi occasio deesse videbatur. Nam *necdum*, vti obseruat VITAE LVDOVICI auctor, b) *ii, qui tali peste tabescebant, vulnus suum detegere poterant, vtpote quibus nulla copia ad peragenda, quae conceperant, suppeteret.* Ea vero occasio sequente anno sese vltro obtulit. Solutis enim comitiis Wormatiensibus, Imperator quidem palatium Francofurtense repetierat, et auctumnum, dum tempus permittebat, exegerat venationibus, at circa diem S. Martino sacrum Aquisgranum profectus, ibi et natalem Domini pie celebrauit, et hieme illa ad quadragesimale

z) Hoc non coniicimus, sed compertum habemus ex scriptoribus coaeuis. Supra enim *Cap. IIII. §. XI.* f) adduximus locum Odonis Ariberti, in quo *Carolus Caluus os Bernardi retulisse, ex eoque illum genitum, vulgo creditum esse*, dicitur. Quum ergo Bernardus camerarii munere fungi coeperit anno DCCCXXVIIII. quo CAROLVS iam sextum aetatis annum attigerat: absurda fuisset ea calumnia, nisi iam antea saepius in palatio versatus esset Bernardus, adeoque iam pridem eam de se suspicionem excitasset Iuditha, existimationis suae dudum parum curiosa.

a) Paschas. Ratpert. Vit. Walae Lib. II. Cap. IX.

b) Ad ann. 829. p. 391.

male vsque ieiunium ibidem haesit. c) Tunc vero fama nescio quid tristius de Britanniae motibus nunciante, expeditionem, BERNARDI consilio, in illam prouinciam suscepit, relictaque Aguisgrani Augusta ipse paullo post licet ex pedum tumore laboraret, cum exercitu in tractum Franciae occidentalis maritimum, tempore quam maxime importuno profectus est. Appetierat enim illud anni tempus, quo ecclesia cruciatus, quos Christus pro humano genere subiit, precibus ieiuniisque celebrabat, quum Imperator primis statim diebus, quas *caput ieiunii* d) vocant, castra moueret. Non aegrius quidquam iam a longo tempore tulerat populus, quam expeditio-

c) Vita Ludouici ibid. p. 391.

d) Ita vocabant quartam quinquagesimae feriam, qua cineribus signati Christiani longam illam inediam antepaschalem auspicabantur, alias *caput quadragesimae*, in *Regula S. Benedict. Cap. XLVIII.* dies cinerum, *Synod. Beneuent. anno 1091. Cap. IIII. dies absolutionis*, (quamuis eo nomine etiam feria quinta ante pascha veniret, quod hac hominibus criminum mortalium; illa venialium, quae vocant, gratia fieret: Steph. Baluz *ad Reginon. de disciplin. eccles. p. 654.* Carolus du Fresne *Glossar. Lat. Tomo I. p. 28.)* Graecis εἴσβασις τῶν ἁγίων νηστειῶν. Et sane id tempus minime omnium conueniebat expeditioni, quoquo preces recitabantur: *Concede nobis, Domine, praesidia* MILITIAE CHRISTIANAE *sanctis inchoare ieiuniis, vt contra spiritales nequitias pugnaturi continentiae muniamur auxiliis.* Ex quibus precibus clerici, sollicitaturi populum, argumentum non leue petere potuerunt ad expeditionem illam Ludouici infamandam. Hos enim illam praecipue aegre tulisse, vel ex *tabulis exauctorationis Cap. III.* apud Pithoeum *p. 328.* patet, vbi inter caussas exauctorationis haec non postrema vrgetur, *quod Imperator contra Christianam religionem et contra votum suum, sine vlla vtilitate publica aut certa necessitate, prauorum consilio delusus in diebus quadragesimae expeditionem generalem fieri iusserit, in qua expeditione, quantum in ipso fuerit, et populum in magnam murmurationem protraxerit, et sacerdotes Domini a suis officiis contra fas amouerit, et pauperibus grauissimam oppressionem irrogarit.*

peditionem illam molestissimam, qua anniuersaria haec sacra turbari, hominesque in remotissimas Franciae occidentalis oras, hiberno tempore, nullo vrgente tam magno periculo, trahi videbantur. Hinc auditae voces, Imperatorem tam sacro tempore non nisi caedes spirare, populum non male de se meritum militia perpetua opprimere, castra sequi iubere ciues, dum templa adeunda sint, eaque inauspicata expeditione impedire, quo minus diuinum Numen, peccatis Francorum iampridem offensum, precibus aliisque piis operibus placetur. Hinc ANNALIVM BERTINIANORVM auctor, e) *iter illud omnem populum moleste tulisse propter difficultatem itineris, eumque illuc sequi noluisse.* Accepta hac occasione homines seditiosi primum PIPPINVM adgrediuntur, de Bernardi et ipsius Augustae dominatu, proteruia, ac libidine conquerentes. Hos viros bene meritos, opibus honoribusque spoliare, hos omnia agere suo arbitrio, opprimere populum, ipsamque rempublicam nefarie pessumdare. Persultare impudentissimum moechum optimi Imperatoris locum, et huic praestigiis suis ita illudere, vt tantam iniuriam non modo non vindicet, sed ne aduertat quidem. Pertinere hoc ad probi filii officium, vt indolescat paterno dedecori, pulsisque tanti mali auctoribus patrem sibi, bonaeque menti quam primum restituat. Id demum filio immortalem adlaturum gloriam: id illi ad regnum suum, iam angustis Aquitaniae limitibus circumscriptum, amplificandum certo profuturum. f) Quibus illecebris permotus iuuenis, contractis copiis primum Aureliam mouit, ibique, pulso ODONE, Comite, MATFRIDVM, hominem fortissimum, sed infensissimum patri, et praecipuum illarum turbarum inceptorem, restituit, ac deinde Verimbriam vsque (hodie *Felembrey* oppidum prope Laudunum situm) progreditur. g) Ex altera parte LOTHARIVS, qui hanc hiemem in Italia iussu patris exegerat, cum expedita manu adesse dicitur. h) Denique ipse, quem Imperator ducebat, exercitus iam tum ad seditionem consternatus, coniuratorum consilio, a signis

e) Ad ann. 830.
f) Vita Ludouici Pii ad ann. 830. p. 391.
g) Ibid. p. 392.
h) Annal. Bertin. ad ann. 830.

signis dilabitur, et iuxta Lutetiam Parisiorum castra metatur. Sic primus quidem arma impia mouisse dicitur PIPPINVS: at, si dicendum, quod res est, omnem illam scenam instruxerat LOTHARIVS, quem NITHARDVS, i) grauis auctor, et horum fratrum consobrinus, *tam fratres, quam et vniuersam plebem veluti ad restaurandum reipublicae statum animasse*, disertis verbis testatur.

VIII. Quae fuerint impiae istius factionis consilia, his verbis memoriae prodidit ANNALIVM BERTINIANORVM conditor: k) *Aliqui ex primoribus* LOTHARIVM *de Italia, et* PIPPINVM *de Aquitania hostiliter aduersus patrem venire, vt illum de regno eiicerent, et nouercam suam perderent, ac* BERNARDVM *interficerent, compulerunt.* Nec difficulter ea consilia deprehendit Imperator, l) iam paene ab omnibus desertus. De suorum tamen magis, quam sua salute, sollicitus, BERNARDVM sibi fuga consulere, IVDITHAM Lauduni in monasterio S. Mariae virginis delitescere iussit: ipse non procul inde dissitum palatium Compendiense petiit, quo et CAROLVM filium, vt e NITHARDI m) loco colligimus, secum abduxit. Et BERNARDVS quidem in Septimaniam suam fuga euasit: IVDITHAM Pippinus WERINO et LAMBERTO, cum selecta manu Laudunum missis abstractam e monasterio ad se perduci iussit, captiuamque in castris tenuit. n) Hic nullum paene contumeliae genus praetermissum, totque iniuriae factae mulieri, vt mortem verita non ipsa modo se velum sumturam, sed et Imperatori, si ad eum eundi cum eoque colloquendi copia detur, vt positis armis monachum induat, persuasuram, polliceretur. Quod PIPPINO et reliquis eo facilius persuasum est, quo magis id quam primum fieri cupiebant. At callida femina sub praesidio missa Compendium, secretiore colloquio cum marito habito ipsa quidem ab eo impetrauit veniam velum euitandae mortis caussa capiti imponendi, ab Imperatore autem reuersa nihil certi, sed responsum ambiguum, eum sibi tempus ad deliberandum poposcisse, retu-

i) Lib. I. p. 436.
k) Ad ann. 830. p. 187.
l) Vita Ludouici p. 392.
m) Lib. I. p. 436.
n) Vita Ludouici p. 392.

retulit. Hinc ei exfilium irrogant rebelles, miffamque Pictauos in monafterio S. Radegundis fub arcta cuftodia haberi iubent. Vt adeo facile pateat, id vnum egiffe PIPPINVM, vt et nouerca, et pater, pofita purpura, in monafteria quamprimum vel fponte fecederent, vel inuiti detruderentur. Nec mitius cum fratribus reginae, CONRADO et RADVLPHO, qui tum in aula dominabantur, actum, quos ipfos quoque, defecta coma ad vitam monafticam, tamquam in ergaftula damnarunt.

VIIII. Haec omnia quadragefimae tempore, et circa dies feftos pafchales acta effe, conftat. Paullo poft, adpetente iam vere menfe Maio, et octaua pafchatos elapfa, LOTHARIVS, ex Italia cum delecta manu adueniens patrem Compendii adiit, ad eumque fe tota illa factio Ludouico Pio infenfa contulit, eumque, quippe totius iftius tumultus auctorem facile mouit, vt non modo ratum haberet, quod adhuc actum fuerat, fed et, quae fupereffe videbantur, ea, quae ipfi paene propria erat, infolentia perficeret. o) Hinc primum conuentum indixit Compendium, et quamuis adhuc ab omni vi aduerfus patrem abftineret, HERIBERTVM tamen, BERNARDI Ducis fratrem, crudeli ac ferali fententia, oculis priuatum in Italiam deportari iuffit, eiusque confobrino, ODONI, armis ignominiae cauffa fpoliato, aqua et igni interdixit, alios Imperatoris amicos et comites, in vincula coniecit, eoque exemplo, capitale effe fidei patri praeftitae crimen, fatis teftatum fecit. Interim LOTHARIVS rempublicam fuo arbitrio, at patris tamen nomine, conftituit, ac proinde eius VITAE auctor p) *eum folo nomine Imperatorem, illam aeftatem transegiffe:* NITHARDVS q) vero *fub libera cuftodia cum* CAROLO *filio*, r) *habitum* effe, tradunt. Miferrima ergo fuiffet

o) Vita Ludouici p. 393. Annal. Bertin. ad ann. 830. Nithard. Lib. I. p. 436.

p) p. 393.

q) Lib. I. p. 436.

r) Ait Nithardus: *Et Lotharius quidem, eo tenore republica adepta, patrem et Carolum fub libera cuftodia feruabat, cum quo monachos, qui eidem vitam monafticam traderent, et eamdem vitam illum adfumere fuaderent, effe praeceperat.* De patrene haec intelligenda fint,

fuiſſet Imperatoris conditio, niſi id vnum habuiſſet tot malorum adleuamentum, quod LVDOVICVM, Boioariorum regem, huc vsque ab illa factione alienum eſſe, ſciret. Quum enim hic ſolus a fratrum conſiliis diſſideret: in eo etiam ſpem omnem collocauerat pater infeliciſſimus, idque eſt, quod obſeruat THEGANVS, s) *dilectum filium eius aequiuocum prohibuiſſe, quo minus dominum Imperatorem de regno expellerent.* Quod quomodo contigerit, NITHARDVS t) potiſſimum prodidit memoriae. Admittebatur nimirum ad Imperatorem eiusque filium monachorum turba, quae partim conſolandi defungeretur officio, partim puero vitae monaſticae praeſtantiam exquiſitiſſimis argumentis commendaret. Hi homines, pertaeſi improbitatis, cuius noua quotidie exempla animaduertebant, operas ſuas addicebant Imperatori, ſi reſtitutus in integrum, ſe bene reip. praefuturum, et cultum in primis diuinum curae cordique habiturum polliceretur. Id vero quum non difficulter ſponderet, repertus eſt GVNTBALDVS, monachus, u) qui ſub religionis ſpecie cum

ſint, an de filio, paene ambiguus haereo, quia verborum nexus poſteriorem interpretationem videtur requirere: at quia Carolus tum adhuc infans erat, qui certi quid de rebus ſuis ſtatuere per aetatem nondum poterat: potius id de patre accipiendum eſſe, aliquis exiſtimauerit. Nihilominus de Carolo hunc locum capio. Monachorum enim inſtitutione vix indigebat Ludouicus, qui *tradere illis vitam monaſticam*, quam ab illis traditam accipere rectius potuiſſet. At puero neceſſaria videbatur illa inſtitutio, quem cucullum pro purpura eligere, eo magis intererat Lotharii, quo minus ei placebat poſtrema illa regni partitio, quoque magis verendum erat, ne ei in poſterum a patre multo plus, quam reliquis fratribus tribueretur.

s) Cap. XXXVI. p. 310.

t) Lib. I. p. 437.

u) Fuiſſe hic monachus videtur Aquitanus, qui PIPPINVM in ea expeditione, more iſtius ſaeculi fuerat comitatus: et hinc eius opera oportune vſus eſt LVDOVICVS Imperator ad Pippinum ſibi conciliandum. Iam in monaſterio Karoffenſi Aquitanico ſaeculo VIIII. floruit GVNDBALDVS *Abbas*, cuius mentio fit in *Nominibus Monaſte-*

cum ad PIPPINVM, qui non procul hinc aberat, tum maxime ad LVDOVICVM in Boioariam proficiscebatur, et vtrique spem faciebat amplioris regni, si patrem a LOTHARII fratris iniuriis vindicarent. Quibus promissis excitati hi filii, suam quisque gentem, in procinctu esse iusserunt, omnesque vocabant ad signa, qui saluam esse cuperent rempublicam. Interea de indicendis comitiis cogitatum. Quae quum Lotharius patri; hic filio inimica esse cuperet: de loco, quo conuocandi essent proceres, diu disceptatum est. Nam, teste VITAE LVDOVICI auctore, x) ii, qui patri male cupiebant, conuentum illum in Francia haberi volebant. Imperator, *qui diffidebat Francis, magisque se Germanis credebat*, id agebat per suos, vt in Germania, vel ambarum prouinciarum finibus vtriusque Franciae optimates confluerent, eaque sententia, magno illius bono praeualuit. y) Electa ergo Neomagum, vrbs ad Vahalim celeberrima, quo kalendis Octobribus non modo magna seditiosorum turba, sed et multo maior Germanorum multitudo, Imperatori auxilio futura confluxit. Iam antea prudenter per suos cauerat Imperator, ne quid nouarum turbarum in Gallia oriretur, ea cura LAMBERTO Comiti et HELISACHARI Abbati demandata. Nec minus oportune edicto cautum fuerat, ne quis ibi, nisi *cum simplici commeatu*, id est, sine armatis hominibus adesset. Quod edictum quum nihili fecisset HILDVINVS, Abbas potentissimus, sed suspectae fidei homo, z) isque copias armatas

nasteriorum, quibuscum Augiense saeculo illo societatem habuit, apud Mabillon. *Analect. Tomo IIII. p. 644.* Et potuit sane monachus noster, tam bene de Imperatore meritus hanc abbatiam remunerationis caussa accepisse.

x) p. 393.

y) Ibid. et Annal. Bertin. ad ann. 833.

z) Celeberrimus hic illo tempore Abbas, monasterio S. Dionysii iuxta Parisios praefuit, S. Walloni Abbati successor datus anno DCCCXIIII. postea et monasteria S. Medardi Suessionensis et S. Germani prope Lutetiam rexit, ipsa archicapellani dignitate functus circa annum DCCCXVIII. denique quum magna Ludouici Imp. gratia floruisset, subito ab eo ad Lotharium defecit, et hinc in Saxoniam hoc anno relegatus dicitur. Coint. *Annal. eccles. Gall.*

matas adducere non dubitasset: Imperator, tantis auxiliis fretus lacertos

certos

Gall. ad ann. 814. 817. 818. 830. et sequ. Quae ipsa est haec relegatio, cuius iam ex *auctore vitae Ludouici p. 393.* fecimus mentionem. Restitutus tamen anno insequente pristinae dignitati *Areopagitica* illa scripsit, quae *Coloniae 1562.* prodierunt, quibusque inter primos ostendere conatus est, Dionysium illum Areopagitam, cuius *Act. XVII, 34.* fit mentio, eumdem esse cum illo, quem Galli apostolum venerantur, eumdemque genuinum scriptorum, quae sub eius nomine circumferuntur, auctorem habendum. Cuius futilissimi operis patrocinium contra Bosquetum aliosque viros doctissimos magno quidem cum adparatu, at infeliciter, suscepit Andr. du Saussay *de mystic. Gall. script. p. 346. sequ.* quum caussam omnem Io. Dallaeus *libro de Scriptis Dionysii Gen. 1666.* iam pridem perorarit. Obiisse dicitur homo ingratissimus, et pessime de domino suo meritus in monasterio S. Medardi anno DCCCXXXXII. Sed id falsum esse oportet, si is est idem *Hilduinus*, qui apud Lotharium Imp. archicancellarii munere functus est, cuius vice Rudmundum et Rinaldum anno DCCCXXXXIIII. et DCCCXXXXVIII. diplomata istius Principis recognouisse, docet Bern. Mallinkrot *de Cancell. et Archicanc. Imp. p. 18.* Quibus nos addimus diplomata Lotharii anni 848. apud Baluz. *Capitular. Tomo II. p. 1458.* anni 855. apud Calmet *Probat. Hist. Lotharing. Tomo I. p. 506.* Saltim in eo alucinatus est doctissimus Mallinkrotius, quod Hilduinum nostrum postea ad Episcopatum Virdunensem euectum existimat. Hilduinus enim Virdunensis ab Abbate illo diuersissimus, per omnem vitam Ludouico Pio adhaesit, eoque mortuo Caroli Calui partes sectatus, et, vt Bercar. *in Hist. breui Episc. Virdun. Cap. XVII.* notat, *magno odio habitus*, vita excessit circa annum DCCCLIIII. Calmet *dans l'histoire* de Lotharingie *Tom. I. Liu. XIII. p. 636.* At idem Calmet in probat. *T. I. p. 303.* adfert diploma Lotharii scriptum anno 840. in quo iam successorem HILDVINI in Abbatia S. Dionysii vocat *virum venerabilem et propinquum suum* HLVDOVVICVM, HILDVINVM autem *venerabilem vocatum archiepiscopum, herique palatii sui notarium summum.*

certos mouit, et hominem ingratiſſimum grauiter obiurgatum e palatio exeſſe, iuſſum iuxta Paderbornam ſub tentoriis hibernare coëgit: nec minus Walam, perfidiae procul dubio non minus ſuſpectum, Corbeiam in monaſterium ſuum relegauit, eoque exemplo ita perterruit ſeditioſos, vt, quo ſe verterent neſcii, noctem totam apud Lotharium peruigiles agerent, eique, vt aut manum cum patris copiis illico conſereret, aut ſecum inſalutato patre diſcederet, perſuadere conarentur. At pater ſe iam ſuperiorem eſſe animaduertens, LOTHARIO ſummo mane per certos homines denunciat, vt deſerta perfida illa factione, ad ſe ſine mora veniat, et ſecum communes hoſtes perſequatur. Paret filius, quamuis fremente rebellium turba, et viribus ſuis diffiſus, patrisque de pietate ac manſuetudine certus, palatium ſtatim ingreditur. Pater vero ſupplici tam facile ignouit, vt ne acrius quidem increparet tam indignum tanto patre filium. Vix vero interiores palatii partes intrauerat, quum iam in furorem actum promiſcuum vulgus concurreret. Veritis enim ſeditioſis, ne quid triſtius LOTHARIO accidiſſet, iis vero, qui imperatori fauebant, ad quemuis tumultum ſedandum paratis, res procul dubio ad manus veniſſet, niſi Imperator vna cum filio in publicum proceſſiſſet. Quorum conſpectu, accedente graui Imperatoris oratione, tanta ſubito facta eſt rerum commutatio, vt nemo quidquam audendum ſibi exiſtimaret. Quem quidem rerum euentum reputanti, numquam mihi clarius emicuiſſe videtur optimi Principis maieſtas, quam quum omni paene imperio ſpoliatus Abbatess potentiſſimos oratione in exſilium ageret, LOTHARII pertinaciam paterno iuſſu frangeret, plebem furibundam ſola oculorum acie compeſceret, totumque conſenſionis globum ſine vi belloque diſiiceret. Actum iam fuiſſet de rebellibus, niſi eorum crimine maior fuiſſet Imperatoris clementia. Iam enim prehenſi coniurationis auctores in vinculis erant, iam in comitiis accuſati ac conuicti, communibus omnium procerum, ipſiusque LOTHARII ſuffragiis, feralem ſententiam audiuerant, nihilque reliqui videbatur, quam vt inauditum ſcelus diriſſimis ſuppliciis expiarent, quum Imperator ſui memor, omnibus eatenus ignoſceret, vt clerici aeque ac laici in monaſteria detruſi de ſe ipſis ſupplicium ſumerent. a) Haec nemo

a) Inter hos triſte exſilium fuit Walae, Abbatis Gorbeienſis, a Ludouico

nemo accuratius litterarum consignauit monimentis, quam saepe laudatus astronomus, cuius diligentia destituti hodie pleraque ignoraremus. At id mireris merito, virum diligentissimum, et comperta scribentem vix paucissimorum, qui tum perduellionis crimine se polluerint, nomina expressisse. Siue inuidiam metuerit, siue famae eorum, quorum vitae Imperator pepercerat, parcendum putarit: minus solidam ea verecundia gratiam iniit a posteris, qui hic vix quidquam hodie, nisi per nebulam vident. b) Nec rectius et hic,

douico relegati in lacum Lemanum et *altissimae artissimaeque specui, quo nullus esset accessus, conclusi.* Paschas. Ratbert. *in vita Walae* apud Mabill. *Annal. Bened. Saec. IIII. P. I. p. 502.* Sed solet hic auctor omnia, quae illi homini contigerunt, ita exaggerare, vt vix vllus confessor plura passus videri posset, quam perduellis ille pertinacissimus.

b) Fuere in eo numero HVGO, Lotharii socer, cuius stemma genealogicum supra *Cap. IV. §. XIV.* k) dedimus. Quare vix dubitandum, quin et reliqui eius propinqui, et maxime LVTARDVS et ADALARDVS filii, nec non GERARDVS, ERMENGARDIS LOTHARII vxoris, consobrinus in eadem factione fuerint. Deinde inter rebelles istos numerantur IESSE, Episcopus Ambianensis, quem Theganus *Cap. XXXVI.* in hoc ipso conuentu sacerdotio priuatum esse testatur, itemque WALA et HILDVINVS Abbates, quorum de personis fatisque iam alibi diximus. Denique memorantur MATFRIDVS, Comes Aurelianensis, quem malorum omnium incentorem cum aliis seditiosis in Italia anno DCCCXXXVI. decessisse, tradunt Auctor *vitae Ludouici p. 412.* Theganus *de gest. Lud. Cap. LV.* Annal. Bertin. et reliqui *ad ann. 836.* LAMBERTVS Comes siue Andegauensis, siue Nannetensis, eodem anno mortuus. Vit. Ludou. *ibid.* Vid. Murator. *ad Ermold. Nigell. de reb. Ludou. Pii Lib. III. not. 98.* et WARINVS Comes Aruernorum, Dux vocatus a Nithardo, *Lib. IIII. p. 483.* Marchio in diplomate Caroli Calui, de quo, quod dicam, non habeo, nisi quod in mox sequutura rebellione a Ludouico Pio, eoque mortuo a filiorum natu minorum partibus stetisse videatur. Vid. *Vit. Ludouici p. 405.* Chron. *e Biblioth. Menmiana ad ann. 841.* Interfuit etiam rebellium

hic, et reliqui annalium ſcriptores paene omnes, interfuiſſe his comitiis LVDOVICVM noſtrum, eumque praecipue LOTHARII fratris conſilia turbaſſe diſſimulant, quod tamen recte obſeruans THEGANVS: c) *Ibi* inquit, *fuit* AEQVIVOCVS FILIVS *eius, qui in omnibus laboribus patris adiutor eius exſtitit.* Exitus ergo comitiorum is fuit, vt damnatis perduellibus, LOTHARIVS fidem patri iuraret, regnoque Italiae in praeſens contentus eſſe iuberetur, d) Ludouicus vero priſtinum faſtigium plenamque auctoritatem veluti poſtliminio reciperet.

X. Repreſſo tam ferali tumultu, Imperator, veluti ſibi redditus, Aquisgranum cum LOTHARIO filiisque reliquis repetiit, ibique hiemem illam exigere ſtatuit. Vt vero omnia in priorem locum reſtitueret, nihil prius, nihilque antiquius habuit, quam vt IVDVTHAM eiusque fratres, ab inimica factione in monaſteria detruſos, reuocaret. Quam menſe Februario anni DCCCXXXI. aduentantem benigniſſime quidem, vt credere par eſt, excepit, at non prius recepit in torum, quam adulterii ſuſpicionem, vti ſuperiore anno Neomagi decretum fuerat, e) eo, quem leges praeſcripſerant, modo a ſe eſſet amolita. Conuocatis ergo proceribus, primum ea, quae Neomagi decreta fuerant, firmantur, hinc IVDITHA admiſſa in concilium, paratam ſe eſſe teſtabatur, ad omnia crimina, quae de ſe in vulgus ſparſa eſſent, diluenda. Quum ergo publice citatis illis, qui Auguſtam probri conuincere vellent, nemo, vt fit, adeſſet: Imperatrix Imperatore et filiis eius praeſentibus praeſto conceptiſſimis verbis iureiurando purgauit pudorem ſuum, et iuſſu GREGORII, Papae, de communi principum eccleſiaſticorum ſententia, iuſtae vxoris honorem recuperauit. f) His peractis, Imperator PIPPINVM in Aquitaniam, Ludouicum in Bauariam dimiſit, nouumque conuentum in Maium menſem Ingelhemium indixit; ipſe vero Aquisgrani

lium iſtorum turbae HELISACHAR abbas et Archicancellarius, de quo infra plura dicemus.

c) Cap. XXXVII.

d) Thegan. ibid. Nithard. Lib. I. p. 437.

e) Annal. Bertin. ad ann. 830.

f) Annal. Bertin. ibid. Thegan. Cap. XXXVII. Vita Ludou. p. 395.

grani dies paschatos festo adparatu, vti consueuerat, celebrauit. Ingelhemii, et Lotharium honorifice excepit, et rebelles capitis antea damnatos, libertatique et fortunis postea restitutos in gratiam recepit, g) laudabili quidem, at perniciosa, si euentum reputemus, indulgentia. h) Soluto eo conuentu LVDOVICVM Pium in Vosagi iugis venationibus et piscationibus vacasse, LOTHARIVM iussu patris in Italiam discessisse, ait VITAE LVDOVICI auctor: i) ANNALES vero BERTINIANI k) eum adhuc comitiis auctumnalibus Theodonisuillae eodem anno habitis interfuisse, scribit. Quod ego magis crediderim, quia et THEGANVS l) refert, adfuisse tum BERNARDVM Septimaniae Ducem, crimina singulari certamine purgaturum coram Imperatoriis filiis LOTHARIO et LVDOVICO, si accusator aliquis esset adfuturus, nullo vero, qui id certamen obire vellet, reperto, eum iureiurando calumniam elisisse. m) His ergo demum solutis comitiis, et patre reuerso Aquisgranum, Lotharius in Italiam videtur profectus.

XI. Quamuis vero iam defunctus omni periculo videretur pater infelicissimus: mox tamen nouum incendium, male sopitum, in flammas tanto perniciosiores erupit. Promiserat pater Pippino et

g) At fuere tamen quidam, quos biennio post demum ab exsilio reuocarunt Imperatoris filii, veluti WALA et HELISACHARVS, Abbates, et MATFRIDVS, Comes. Nithard. *de dissens. fil. Ludou. Lib. I. p. 438.* Sed sciendum, hos adeo pertinaces fuisse, vt adspernati sint hanc Imperatoris clementiam. Memoriae enim prodidit Paschas. Ratbert. *in vita Walae p. 502.* Walam libertatem ea lege sibi oblatam, vt se peccasse fateretur, et in posterum Imperatori pareret, repudiasse, caussatum conscientiam. Ob quam rem eum primum in nouum monasterium, in insula quadam versus Pictauos situm, atque inde in coenobium quoddam Germanicum relegatum, postremo Corbeiam remissum, sed ita, vt ibi amissa dignitate Abbatis priuatus viueret.

h) Vit. Lud. ibid. Annal. Bertin. ad ann. 831.

i) Ibid. p. 395.

k) Ibid. p. 187.

l) Cap. XXXIX.

m) Vit. Ludou. Annal. Bert. ibid.

et Ludouico nauatae sibi operae praemium, regni augmentum, idque promissum iure quodam suo sibi vrgere videbantur. Iam patrem quidem stetisse promissis, et vtriusque regnum auxisse testatur NITHARDVS: n) sed aut priuatim id factum esse oportet, aut accessio illa tam exigua fuit, vt non satisfieret iuuenum ferocissimorum cupiditati. Saltim sibi non eam gratiam, quam meruisse sibi existimabant, relatam, vterque querebatur. Accedebat nouus in palatio tyrannus, GVNTBALDVS, monachus, qui, quod pro liberando principe strenuam operam nauasset, in aula loco BERNARDI dominabatur, rationesque omnes PIPPINI et LVDOVICI, se primo in posterum loco apud patrem futuros, sperantium, facile turbauit. o) Quod adeo momordit iuuenes, vt sese a patris amicitia plane seiungerent. Alienum a patre animum iam hoc ipso anno DCCCXXXI. primus prodidit PIPPINVS, dum ad comitia Theodonisuillensia venire iussus, parere primum noluit, posteaque, frequentibusque legationibus accitus, tardissime et quum iam pridem diffluxisset procerum concilium, paucis ante natalem Christi diebus adfuit. p) Imperator nouam hanc pertinaciam aegre ferens, eum parum honorifice, teste ANNALIVM BERTINIANORVM conditore exceperat, et inuitum diutius, quam vellet, Aquisgrani detinere decreuerat. At ille morae impatiens, ineunte anno DCCCXXXII. ipso Innocentium die, intempesta nocte e palatio tamquam e carcere fugit, et inconsulto patre rediit in Aquitaniam. Dici non potest, quam ea res perturbarit patris animum, quem prioris ignominiae memoria nihil moderabile sperare a tam insolente filio patiebatur. Statim ergo suos, quid factu opus videatur, consulere in medium iubet. Suadent omnes, vt comitia frequentissima Aurelianos indicat, ad eaque et Lotharium ex Italia, et Ludouicum ex Boioaria euocet. In his, nisi Pippinus imperata faciat, capiendum esse consilium, nec difficile fore, eum, priusquam ingrauescat malum, de communis procerum sententia in ordinem cogere. Id consilium et Imperatori placet, qui statim missis legationibus et edictis propositis,

n) Lib. I. p. 437.
o) Nithard. ibid.
p) Vita Ludou. Pii p. 396. Annal. Bert.

positis, illum conuentum indicit, proceresque Aureliani frequentes adesse iubet. Enimuero haec agentem, et veluti iam vasa conclamantem nouus percellit nuncius, LVDOVICVM quoque filium, quem adhuc semper obsequentissimum habuerat, cum valida Boiorum et Slauorum manu inuasisse Alamanniam, CAROLO iam pridem attributam, eius prouinciae principes sollicitare, fidei tenacioribus ferrum flammasque minari, immo ita componere rationes, vt multo maiora concupiscere, et praeter Alamanniam, etiam Franciam et quidquid patri armis extorquere posset, adiicere velle videatur: quo consilio eum iam ad monasterium S. Nazarii Laureshamense peruenisse, mox iturum vlterius, nisi mature Imperator rebus suis esset consulturus. q) Animaduertit pater, LOTHARIVM sibi id negotium facessere, r) consultissimumque fore, incendium illud, priusquam inualesceret, exstinguere. Conuocatis ergo ex vtraque Francia et Saxonia copiis, iisque A. D. XIIII. Kal. Maias praesto sibi esse iussis circa Moguntiam, cum vniuerso exercitu, Rheno Moenoque transmissis ad Triburiam castra posuit. Contra LVDOVICVS filius Langhardhemii, (hodie Lambersheim iuxta Weinheimium,) cis Rhe-

q) Thegan. de gest. Ludouici Pii Cap. XXXVIIII.

r) Hunc quoque motum excitauit LOTHARIVS, qui in Italiam veluti relegatus, et eo regno contentus esse iussus, non desiit patri facessere negotium, fratresque aduersus eum irritare. Testem huius rei Theganum habemus, qui *Cap. XXXIX. p. 311. Alio vero anno*, inquit, *post pascha auditum est, quod aequiuocus filius eius* CVM CONSILIO LOTHARII *voluisset visitare patrem inhoneste, et venit vsque ad monasterium S. Nazarii.* Nescio ergo an satis prudenter Imperator filium sibi infensum et parte regni mulctatum miserit in Italiam, vbi promta illi esset res nouas moliendi occasio. Eiusdem tragoediae pars non minima fuit MATFRIDVS, cui Imperator superiore anno gratiam supplicii fecerat, multis vanis promissis lactans Ludouicum, eique spem faciens, fore, vt omnes Alamanniae et Franciae orientalis proceres a patre deficerent, seque Ludouico dederent. Annal. Bertin. *ad ann. 832.* Adeo periculosum est ignoscere rebellibus, quibus plerumque cum vita et libertate noua omnino peccandi licentia datur.

Rhenum haerebat, exſpectans proceres Alamannorum, quos eius fidem illico veluti ex compacto ſequuturos eſſe, illi a MATFRIDO fuerat perſuaſum. Alioquin enim tumultuarium ducebat exercitum, non modo ex hominibus liberis, ſed et ex ſeruili colluuie, quam praeter morem patrium s) ad ſigna vocauerat, conflatum, ideoque facile animaduertit, imparem ſe fore patri, ad quem vndique copiae lectiſſimae et rebus omnibus inſtructae confluxerant. Hinc quum praeterea non paucos ſuorum fuga dilabi et ad Imperatorem deficere intelligeret, motis caſtris praecipiti itinere in Boioariam redit, futurum ſperans, vt ibi nouis copiis auctus patris impetum vtcumque ſuſtineat. t) At pater filio nullum ad reſpirandum tempus

s) Numquam Germani, et Franci maxime ſeruilis conditionis homines militare patiebantur, non ſine ratione veriti, ne fraena morderent, ſi armis adſueti Spartarum aliquem ducem inuenirent. Hinc ſemper honorificum apud Germanos fuit *militis* nomen, quia id numquam cum faece illa hominum communicari videbant. Guntherus ſane *in Ligurino Lib. II. v. 151. ſequ.* eo nomine miratur gentem Langobardicam, quae nullum ea in re delectum habuit,

Vtque ſuis omnem depellere finibus hoſtem
Poſſet, et armorum patriam virtute tueri,
Quoslibet ex humili vulgo, quod Gallia foedum
Iudicat, accingi gladio concedit equeſtri.

Quid? quod notae ſint ipſae Francorum leges, ſeruos vel ruſticos arcentes a militia, liberosque duntaxat admittentes, quibus quatuor manſorum erat poſſeſſio, Capitular. ann. DCCCXII. §. I. apud Baluz. *Tom. I. Capitular. p. 489.* ſeruos vero ne lanceam quidem ferre permittentes. *Capitular. Lib. V. ſſ. 227.* et *Lib. VI. ſſ. 271.* Aliquando tamen et ſerui in re trepida ad ſigna vocabantur, quemadmodum Traſimundus marchio apud Mabillon. *Annal. Benedictin. Saec. VI. Part. I. p. 488. plures populares et ruſticanos depraedandi cauſſa in comitatu habuiſſe* legitur. Quod eo minus mirandum, quo notius eſt, ne Romanos quidem, ſi Hannibal eſſet ante portas, ſeruos armare dubitaſſe. Lipſ. *de milit. Rom.* *Lib.*

pus relicturus eum e vestigio persequitur, et ducens exercitum per Alamanniam, quam vbique ferro flammisque vastatam cum dolore vidit, Augustam Vindelicorum peruenit. Belli exitus fuit, vt filius patri supplex fieret Augustae, et impetrata venia, fideque in posterum iureiurando promissa, in Boioariam rediret, Imperator dimisso exercitu Salzam, u) vbi Imperatrix ipsi occurrebat, atque inde

Lib. I. Dial. II. p. 22. et in *Analect. ad h. l. p. 414. Tomo III. Op.*

t) Thegan. Cap. XXXIX.

u) Annalista Bertinianus *ad ann. 832.* Ludouicum Imperatorem *per* AVSTRIAM *ad* SALZ, *et inde nauali itinere Moguntiam venisse* scribit. SALZA, quae veteribus etiam *Salsa*, *Salisa*, *Saloisla*, *Salisa* et *Selz* in Itinerario Antonini Pii *Salisco*, a Dithmaro Merseburgensi *Lib. IIII. p. 357. Celsa* hodie *Selze* dicta notissimum est oppidum et olim palatium, ad Rhenum, intra Alsatiam, vbi olim Adelheidim Augustam, Ottonis M. viduam celebre monasterium condidit, de cuius fatis consulendi Odilo *in vita Adelheid. Cap. VII. p. 265.* apud Leibnit. *Script. rer. Brunsu. Tomo I.* Freher. *Orig. Palat. Parte II. p. 77.* et Toelner. *in Histor. Palat. p. 108.* Eo peruenisse Imperator dicitur per AVSTRIAM. Iam Austriam plerique interpretantur de pago vel tractu Herbipolensi, de quo plura Paullini *in Geograph. p. 18.* Eckard. *Tomo I. Corp. Hist. p. 601.* et Reu. Abbas Gottwicensis *in Prodromo Lib. IV. p. 553.* Sed quis crediderit Ludouicum Imp. *Salzam* petiturum transmisso Danubio ad Moenum, ac inde superatis Nicro et Rheno Salzam iuisse, vt nauibus Moguntiam veniret, quum recta et multo breuiore via Herbipoli Moguntiam iter facere potuisset? maxime quum in mora esset periculum, neque Imperatori tunc liceret quasi per ocium lustrare prouincias. Aut ergo Austria hic est tota orientalis Francia, aut in mendo cubat ille locus, legendumque *Albigouia.* Per eum enim pagum, Salzae cis Rhenum oppositum, de quo idem Reu. Abbas *in Prodr. Gottwic. ibid. p. 534.* iter faciendum fuit Ludouico Imperatori, Augusta Vindelicorum recta via Salzam ituro. Nihil facilius fuit, quam pro tractu ignoto, notiorem in chartam coniicere.

inde nauibus Moguntiam, demum, vt ex THEGANO x) patet, Francofurtum proficisceretur. Adfuit ibidem et Lotharius, quem ex Italia euocatum diximus, quo praesente et suspicionem omnem concitati fratris a se male amoliente comitia Aurelianensia, tumultu isto Boioarico turbata, in futuras kalendas Septembres indicuntur. y)

XII. Ad conuentum istum Imperator cum suis mature proficiscebatur, data etiam hostibus facultate eo veniendi, si quam sibi iustam querendi caussam habere viderentur. z) Euocatus fide publica fuerat etiam PIPPINVS, cuius insolentiam tum pater vel ideo maxime pertimescebat, quod BERNARDI, Septimaniae Ducis, Imperatori iam infensi, consiliis vti diceretur. a) Sed is patris conspectum fugiens, in Aquitania haerebat, nec vllis cohortationibus moueri patiebatur, vt supplex fieret patri, fratrumque exemplum sequeretur. Hinc pater, solutis comitiis cum expedita manu, transmisso Ligeri, in Limouicinum ad palatium Iocundiacense mouit. Tum demum PIPPINVS, desperatis rebus suis, inuitus patri obuiam proficiscitur. Sed hic iam solito seuerior, filio non solum fugam verbis tristioribus exprobrat, verum etiam eum cum familia in Franciam ire iubet, ibi certo loco, quo visum patri fuerit, tamdiu moraturum, donec emendati animi certiora indicia adparerent. b) Nec minus succensens BERNARDO Duci tamquam sibi filium ex insano furiosum reddenti, et pristinorum beneficiorum immemori, eum, quamuis non adeo certis argumentis conuictum, honoribus ac beneficiis exuit, atque iis rebus confectis in Franciam redire statuit. Sed PIPPINVS, obsequium simulans, cum custodibus sibi adiunctis Treueros, quo exsulatum eum mittere pater decreuerat, proficiscitur. Vix vero ad Theoduuadum c) palatium peruenerat,

x) Cap. XXXX.

y) Annal. Bertin. ad ann. 832.

z) Annal. Bertin. ibid. *Adnunciatum est, ibi vnumquemque hostem libere aduenire.*

a) Vita Ludou. p. 196.

b) Annal. Bert. ibid. Vita Ludouici ibid. Thegan. Cap. XXXXI.

c) THEODVVADI, palatii passim mentionem faciunt veteres, et quidem prae-

nerat, d) quum, deceptis custodibus, fugam iterum capesseret, et per Aquitaniam hac illac vagaretur, sperans procul dubio, imminente hieme coactum iri patrem vt exercitum re infecta in hiberna reducat, seque, eo absente occasionem, res suas stabiliendi, nacturum. Neque fefellit eum opinio. Imperator enim omnia ad mensem vsque Nouembrem expertus, vt filium perditissimum ad officium reduceret, inclementissima hieme exercitum ex Aquitania reducit, et transito ad Restim Ligeri, sed tanta cum clade, vt adstricta glacie humo plerisque equis soleae deciderent, ipseque demum circa Christi natalem cum copiis suis haud parum deminutis ad Cenomanos, e) inde celebratis feriis natalibus, Aquisgranum festinato itinere veniret. f)

XIII. Antequam signum receptui daret Imperator, circa missam S. Martini, id est, A. D. III. Id. Nouembr. conuentum populi in Aqui-

praeter Theganum *Cap. XXXXI.* Auctor *Vitae Ludouici Pii ad ann. 796. p. 344.* et Ermold. Nigell. *de rebus Ludouici Pii Lib. II. v. 94.* vbi ille ita describitur:

Trans fluuium Ligeris locus est, quippe vber et aptus,
Cingitur hinc siluis, hinc quoque planicie.
At medius placido fluuiorum gurgite vernat,
Piscibus est habilis, est locuplesque feris.
Quo Hludowicus ouans praecelsa palatia struxit,
Quaeris inest Theoduuat, nomen amice tibi.

Vestigia nominis et palatii superesse et hodie dicuntur in dioecesi Andegauensi in vico, quod hodie *Doadum*, seu *Doue* adpellatur. De eo plura Hadr. Valesf. *Notit. Gall. sub illa voce*, Mabillon. *de re diplom. Lib. IIII. Cap. CXXXXII.* et Ludou. Ant. Murator. *ad Ermold. Nigell. loco laudato nota 15.* Et sane tabulae geographicae hunc vicum sistunt vltra Ligerim infra Andegauorum vrbem, vt adeo Ligerim nondum superarit PIPPINVS, quum fuga eum in Aquitaniam auferret.

d) Thegan. ibid.

e) Vita Ludouici p. 397. Annal. Bertin. ad ann. 832.

f) Vita Ludouici ib. Bertin. ad ann. 833. Thegan. Cap. XXXXI.

Aquitania, teste Astronomo, g) habuit. In quo quid actum sit, ex iis, quae iam diximus, non difficulter intelligitur. Offensus enim filii pertinacia ei Aquitaniam ademit, et prouinciae proceres illi in posterum dicto audientes esse vetuit. Quod quidem vitio fortassis verti non posset patri adflictissimo, nisi ea occasione denuo ostendisset, se totum a IVDITHAE Augustae nutu pendere. Regnum enim illud amplissimum iam CAROLI portioni adiecit, eiusque ordines in filii istius natu minimi verba adegit, atque adeo totum imperium inter LOTHARIVM et CAROLVM ita diuisit, vt hic Alamanniam, Burgundiam, et Aquitaniam; ille, praeter Boioariam, reliqua omnia, patre mortuo, sortiretur. Testes eius rei locupletissimos habemus NITHARDVM h) et ASTRONOMVM, i) quorum ille: *Per idem tempus*, inquit, *Aquitania*, PIPINO *demta*, KAROLO *datur, et in eius obsequio primatus populi, qui cum patre sentiebat, iurat:* hic vero, rem paullo accuratius his verbis exprimit: *Et tunc quidem Imperator, inter filios suos* LOTHARIVM *atque* CAROLVM *quamdam diuisionem regni constituit, quae tamen ingentibus impedimentis, quae dicenda sunt, pro voto minime cessit.* Et sane non potuisset Imperator vllum consilium rebus suis perniciosius capere. Nam primo ipse LOTHARIVS ideo patri succensuerat, quod Alamanniam et Burgundiam, portioni suae subtractam, Carolo attribuisset. Quanto aegrius eum laturum probabile erat, fratri iam et Aquitaniam, partem Galliae non minimam, adiici? Deinde LVDOVICVM nostrum non minus grauiter ferre oportebat eam diuisionem, in qua nec sui habitam rationem, et fratrem natu minimum sibi maiori nouercae artibus praelatum esse, indignabatur. Praeterea ita promtissima occasio erat cum PIPPINO, tum rebellibus, nouos excitandi tumultus, persuadendique aliis, patrem nouercalibus furiis instinctum abiurare naturam, male iudicare de sanguine suo, Pippinum, filium non male antea de se meritum, armis persequi, Treueros deportare, quin et regno exuere non dubitasse: neque alio consilio ceu euentus ostenderit, id factum esse, quam vt spoliis istis locupletaretur CAROLVS. Hinc nullam

g) Vit. Ludouici p. 397.
h) Lib. I. p. 437.
i) Ibid. p. 397.

lam LVDOVICI rationem esse habitam: LOTHARIVMque non ex beneuolentia quadam paterna, sed tantum, vt tanto plus attribui posset CAROLO, in partem vocatum. Rem ipsam monere, dandam aliquando esse operam, ne quid respublica, pessime per tot annos administrata, detrimenti capiat. Talia enim eo tempore iactata esse, testatur VITAE LVDOVICI auctor: k) *Humano porro generi pacique contrarius diabolus nequaquam ab infestatione Imperatoris feriebatur: sed per satellitum suorum versutias filios sollicitabat, persuadens illis, quod pater illos vltro perdere vellet, nec considerantes, quod qui mitior hominibus externis esset, immanis non poterat effici suis. Sed quia corrumpunt bonos mores colloquia mala, et lapidum etiam duritiem mollis aquae guttula saepius illisa terebrare solet: tandem ad id ventum est, vt filios Imperatoris in vnum cum copiis, quibus poterant, coire facerent.* Cui adstipulatus NITHARDVS: l) *Quod quidem*, inquit, *hi, quos supra retulimus, grauiter ferentes, vt respublica inutiliter tractaretur, diuulgant, populumque quasi ad iustum regimen sollicitant.* Et hic fuit exitus expeditionis Aquitanicae, qua tantum abest, vt tumultus ille a PIPPINO excitatus repressus sit, vt vel hac ipsa seueritate incredibile non modo filiorum, sed et procerum ciuiumque odium aduersus Imperatorem exarserit, insequente statim anno DCCCXXXIII. in bellum istud ferale, quod LVDOVICVM Pium in summum periculum adduxit, erupturum.

XIIII. Nimirum iam annum ingredimur DCCCXXXIII. quem singulari elogio in fastis suis signauit MONACHVS SANGALLENSIS apud DVCHESNIVM: m) *Annus* DCCCXXXIII. *Francorum dedecus.* Eo enim anno eamdem tragoediam spectarunt Franci, quem Hebraeorum respublica in DAVIDE vidit, nisi quod LVDOVICO Imperatori non vnus ABSOLOMVS, sed eorum triga domi esset. Quamuis admiranda in eo eluxerit diuini Numinis prouidentia, quod ex ipsa filiorum rebellium multitudine fructum aliquem caperet pater infelicissimus. Solutis comitiis Aurelianensibus, LOTHARIVS in Italiam; LVDOVICVS in Boioariam redierant. Sed audita illa inofficiosa diuisione, a patre facta, statim vterque cum PIPPINO aduersus patrem,

k) Ibid. p. 397.
l) Lib. I. p. 437.
m) Tomo III. p. 468.

trem, nouercam et fratrem consanguineum coniurauit. Neque deerant, huic factioni flabella. IVDITHA enim, tam exosa erat omnibus, vt apud plerosque plus huius Medeae odium, quam summa optimi Principis merita, valerent. Quum ergo satis animaduerterent coniurati, opus ad eam rem esse idoneis hominibus: primum WALAM, HELISACHARVM, n) MATFRIDVM, et similes, in his rebus exercitatissimos, partim ex monasteriis extraxerunt, partim reuocarunt

n) Celeberrimum hoc est in eorum temporum annalibus nomen. Quum ergo de reliquis rebellibus plus satis dictum sit: huius etiam viri illustris notitiam aliquam dare operae fuerit pretium. Erat ille doctrina rerumque ciuilium vsu celebertimus, dignusque, qui splendido archicancellariatus munere in Ludouici Pii palatio fungeretur. Vnde eius vice saepissime diplomata recognouisse legimus Arnoldum et Durandum. Bern. Mallinkrot *de Archicancell. et Cancell. Imp. p. 15.* Eo saepe in legationibus vsus fuerat Ludouicus Pius, saepe Missi Dominici functus fuerat officio, et ante biennium eum Imperator reliquerat in Gallia *ad iustitias faciendas:* vt merito mireris hominem tam amicum Imperatori, iam inter rebelles numerari. Sed iam tum Imperatoris aduersariis accesserat, ac ideo missus fuerat in exsilium. Iam vero ingratus homo denuo filiis Imp. aduersus patrem fauit. Sed erat eo sidere natus princeps, vt omnes, quos extulerat, malam illi gratiam referrent. Ceterum non modo S. Maximini, Treuerensis, vid. Diploma Ludouici Pii ann. 821. apud Calmet *probat. Tom. I. Hist. Lothar. p. 299.* et S. Richerii Centulensis, Mabillon. *Annal. Bened. T. II. p. 567.* sed et plurium aliorum monasteriorum, et in his S. Albini Andegauensis Abbas fuit, Ermold. Nigell. *de reb. Ludouici Pii Lib. III. v. 306.* quamuis nunquam fuerit monachus, sed ordinis Canonicorum. Calmet *Hist. Lothar. Lib. XIII. p. 623. Tomo I.* Laudatur ab Amalario, Archiepiscopo Treuerensi, *in praefatione Antiphonarii*, tamquam *sacerdos Dei, adprime eruditus, et studiosissimus in diuino cultu, nec non et inter primores primus palatii excellentissimi HLudouuici Imperatoris, qui in versibus illius operis emendandis laborarit ac sudauerit.* Fertur et mulieres aditu coenobii S. Richerii prohibuisse, Mabillon. *Annal. Bened. Tom. II.*

runt ab exſilio. o) Deinde ſua intereſſe exiſtimabant, in partibus ſuis eſſe Epiſcopos et clericos, quorum tanta et in comitiis, et apud populum, erat auctoritas, vt vel ſoli omnia pro lubitu in republica agere poſſe viderentur. Id vero ſe non facilius conſequuturos ſperabant, quam ſi GREGORIVM Papam in partes ſuas pertraherent. Et huius animum facile flexit LOTHARIVS, cauſſatus patris iniquitatem, qua liberis e priore matrimonio ſuſceptis regna ſemel data pro lubitu eripiat minuatque, impotentem nouercae dominatum, nefandas eius libidines, adminiſtrationem reipublicae peſſimam, et eccleſiam ſimul peſſumdaturam, niſi illi medela quam primum adferatur. Nec potuit profecto haec negligere Pontifex, quum tot Epiſcopi et Abbates, Imperatori antea deditiſſimi, iam easdem querelas ingeminarent, quos vix probabile erat ſine cauſſa ſontica principis alioquin pii partes deſerere voluiſſe. Itaque facile ſe eo adduci paſſus eſt, vt non modo faueret liberis improbis, ſed et comitem ſeſe adiungeret LOTHARIO expeditionem aduerſus patrem ſuſcepturo, cum eoque Alpes transſcenderet. Nunciabantur haec Imperatori, menſe Februario adhuc Aquisgrani haerenti, filiique quantascumque poſſent, conſcribere copias ferebantur. Qua fama perculſus infelix pater non modo Alpium anguſtias, per quas LOTHARIO cum exercitu erat proficiſcendum, occupari praeſidiisque firmari iuſſit, ſed et ipſe copias validiſſimas contraxit, fretusque vrbium Rhenanarum fide ante mediae quadrageſimalis tempus Aquisgrano primum Moguntiam, atque inde Wormatiam mouit, vbi et paſcha et pentecoſten feſto ritu celebrauit, exercitumque ſibi adeſſe iuſſit. p) Nec ſegnius filii ferale iſtud bellum gerebant, quorum copiae in Alſatia apud *montem Siguualai* vti NITHARDVS q) vocat, ac deinde inter Baſileam et Columbariam in planicie, quam ANNALIVM BERTINIANORVM auctor illo tempore ROTFELTH ſeu *rubeum campum*, reliqui ſcriptores aequales poſtea CAMPVM MENTITVM vel MEN-

II. p. 567. et in ſumma Imperatoris gratia deceſſiſſe anno circiter DCCCXXXVII. Calmet *ibid. p. 623.*

o) Nithard. Lib. I. p. 438.

p) Annal. Bertin. ad ann. 833.

q) Lib. I. p. 458.

MENDACII dictum esse, obseruant, r) ex condicto conducebantur. Aderat iam et LOTHARIVS cum Pontifice Romano, qui per Alpium angustias, siue adiuuantibus fratribus, siue praesidiis nefarie diffugientibus, viam sibi facile aperuerat. Imperator, simulac Pontificem aduenisse audiuit, in spem pacis erectus, legatos tum ad filios, tum ad ipsum Pontificem misit, illos ad obsequium hortatus, hunc amice obiurgans, quod cum se reconcinnandae pacis caussa aduenisse ferat, se conuenire cesset. Qui id memoriae prodidit, VITAE LVDOVICI auctor s) vnum ex hac legatione vocat BERNARDVM Episcopum. At quum praeter Viennensem tunc nullus reperiatur, qui id nomen tulerit, is vero, teste ADONE VIENNENSE inter reos coniurationis fuerit: NIC. SCHATENIVS, u) BADVRADVM Paderbornensem, Imperatori semper fidum, castraque eius procul

r) Hunc campum ROTFELTH *iuxta Columb* situm fuisse, testatur Annalista Bertinianus *ad ann. 833. Columb* procul dubio est Columbaria vel Colmaria, notissima Alsatiae superioris ciuitas. Prope illum campum hunc detexisse videtur scriptor *Historiae Alsaticae* nouissimus P. Ludouicus Aguille *Lib. X. p. 112.* vbi obseruat vix tribus leucis ab illa vrbe abesse planiciem, hodie dictam *Rouffac*, vel *Rubeacum*, eamque ad[illegible] amne, qui [illegible]ch, et hodie *Obnbach* adpelletur. Hunc ergo esse ipsum campum *Rothfeld*, vel mendacii, et nomen et situs nos credere omnino iubent. Io. Schilterus tamen *in Epistola*, quam Mabillon. *Tomo II. Annal. Benedictin. Adpend. p. 739.* edidit, eum campum inter Colmariam et Brisacum situm hodie *Rotleube* vocari, tradit. Iidemne sint *Ruffac* et *Rotleube*, an de diuersis loquantur LAGVILLIVS et Schilterus, alii viderint. Vtinam et in *montem Siguualdi* eadem diligentia inquisiuissent viri doctissimi. Sed huius illos ne meminisse quidem video. Ceterum nisi me omnia fallunt, non alius est ille *Siguualdi mons*, quam qui inter *Landscronam* et *Lauffam* visitur. Neque enim alii ibi occurrunt montes versus Basileam et Colmariam tendentibus. Et commodus is erat locus, vbi venientes ex Aquitania, Boioaria et Italia copiae confluerent.

s) Ad ann. 833. p. 398.

u) Annal. Paderb. Lib. II. p. 93. Tomo I.

procul dubio sequutum, intelligendum esse suspicatur. Sed ait ADO VIENNENSIS, Bernardum illum Viennensem inter primos fugisse. Itaque tum in castris Ludouici Pii esse et ad filios mitti potuit, tunc demum discessurus, quum frustrata spe pacis omnes defectionem meditari intelligeret. Vtcumque se res habeat, legatione illa nihil aequi ab exacerbatis filiis impetratum est. Papa vero moras, vti antea, nectit, et hinc iustam suspicionem mouet Imperatori, non conciliandae pacis, sed filios auctoritate sua iuuandi caussa, eum aduenisse. x) Abiecta spe pacis Imperator Wormatia Alsatiam versus mouet, et in eodem mendacii campo, vbi iam antea filii castra habebant, hostibus exercitum suum circa Ioannis Christi praecursoris natalem opponit. Tum demum Pontifex, vbi castra castris oppo-

x) Auctor *vitae Ludouici p. 398.* satis perspicue docet, Imperatori suspectum fuisse Papam, partim quod in castris filiorum, se insalutato, haereret, partim quod fama percrebuisset, eum excommunicationis fulmen minatum esse omnibus, qui suae filiorumque Imperatoris voluntati essent aduersaturi. At idem auctor πολιτικώτατος refert, Episcopos, qui, se ab Imperatoris partibus stare, simularint, omnem ei metum eximere conatos esse, adfirmantes, *nullo modo se velle Pontificis voluntati succumbere, sed, si excommunicaturus aduenisset, eum excommunicatum abiturum, quum aliter se habeat antiquorum canonum auctoritas.* Et Agobardus quidem de comparat. vtriusque imperii refert, se iussum esse ab Imperatore aduersus Papam scribere, ipsum Imperatorem litteras dedisse ad Episcopos omnes, qui imperio suo subessent, eosque fidei, quam sibi debeant, admonuisse, denique ipsos Episcopos, quos secum tum habuerit, verbis satis duris ac minacibus scripsisse ad GREGORIVM Papam, et inter Agobardi Epistolas exstat GREGORII Papae responsaria, verbis non minus acribus concepta. Sed euentus docuit, ludibrio hos homines habuisse optimum principem, et fortassis id egisse, vt Imperatorem tanto magis aduersum Papam irritarent et huic eo iustior caussa esset, illum tamquam laesae maiestatis Pontificiae reum vel diris deuouendi, vel exuendi imperio. Postquam enim intra teli iactum ventum fuerat, illi primi omnium desciuerunt ad hostes, et se haec omnia decipiendi Principis caussa iactasse, reipsa ostenderunt.

opposita, remque iam iam ad manus venturam, animaduertit, ad Imperatorem ire constituit, a quo satis frigide exceptus, et in castrense deductus tentorium, multis verborum lenociniis persuadere conatus est Imperatori, non ob aliam caussam se iter hoc molestissimum suscepisse, quam quod inexorabile odium aduersus filios concepisse diceretur: sibi vero iustum visum esse arbitri ac sponsoris partes suscipere, vt, si qua fieri possit, pax inter patrem filiosque sua opera coalesceret. Quamobrem et mandata filiorum exposuit. Reponebat Imperator, quod praesens tempus poscere videbatur, nihil eorum, quae filii postulabant, indulgens y) et Papam aliquot dies secum retentum et multis muneribus, qualia et ipse Papa obtulerat, honoratum, cum certis mandatis ad filios remittit. z) At nec rediit bellus iste pacis arbiter, et paullo post re ipsa compertum est, omnes illos, qui adhuc pro Imperatore steterant, partim pecunia corruptos, partim illectos promissis minisue territos defectionem meditari. a) Hinc certatim episcopi et proceres ad filios transfugere, populus, duces sequutus turmatim, et vti VITAE LVDOVICI auctor b) ait, *more torrentis defluere*, omnes denique Principem tamquam bidental fugere, praeter DROGONEM, fratrem Imperatoris, WILI-

y) Thegan. Cap. XXXXII.

z) Vit Ludouici Pii p. 399. Thegan. *ibid.*

a) Disertis verbis id notauit vitae Ludouici auctor, eique suffragatur cum Annalista Bertin. *ad ann. 833.* qui *populum prauis persuasionibus et falsis promissionibus deceptum esse* ait, *ita vt omnes eum deseruerint*, tum maxime Theganus *Cap. XXXXII. p. 312. dum scribit: Tunc consiliati sunt nonnulli, vt Imperatorem derelinquerent, et ad filios eius peruenirent.* Addit id eos potissimum fecisse, *qui illum antea offenderint.* Et quinam vero nisi HELISACHAR, WALA et MATFRIDVS; quos ideo a Lothario arcessitos esse memorat Paschas. Ratbertus *in vita Walae p. 508.* Walam suum tum comitatus, vt Pontificis et populi animos sibi conciliarent. Et hinc mira est audacia Ratberti, scribentis *p. 515.* defectionem illam *sine vllius, quantum rescire potuerit, persuasione aut exhortatione* factam esse.

b) Ibid. p. 399.

WILIRICVM et ALDERICVM Episcopos, cum aliis quibusdam Episcopis et Abbatibus, quibus fides ac honestas ante fortunam erat. c) Vna sane nocte maxima pars hominum tentoriis vacuis relictis clam ad filios Imperatoris transfugit. Reliquos fidei tenaciores insequente mane ipse Princeps sibi consulere iussit, pie professus, se nolle eorum quemquam propter se de vita, membris, fortuna periclitari. d) Die S. Paullo sacra tanta iam erat castrorum solitudo, vt gregarii, qui supererant, ipsi quoque bene de filiis Imperatoris merituri irruptionem in praetorium minarentur. Quorum insolentiam pertimescens infelicissimus Princeps deditionem facit, direptionem tantum et iniuriam deprecatus. Hi laeti obuiam fiunt patri, eiusque maiestatem et in illa fortuna venerantes equis desiliunt, et osculis excepti patrem spem bonam habere iubent, simulque eum in castra sua deducunt, e) et quidem vxore filioque CAROLO comitatum.

XV. Iure meritoque campum istum a mendacio nomen accepisse, statim adparuit. Vix enim intra castra sua patrem receperant filii, quum illi subduceretur IVDITHA VXOR, et in LVDOVICI tabernaculo custodiretur. Ipse Imperator cum CAROLO filio in LOTHARII praetorium abductus, in paucorum, sed obnoxiorum LOTHARIO, hominum custodia mansit. f) Interea fratres potiti victoria, sed foeda et nullos triumphos habitura, suae factionis homines congregant, eosque, perinde, ac si legitima essent illa comitia, sen-

c) DROGONEM filium Caroli M. naturalem, Metensem Episcopum fuisse, nemo ignorat. ALDRICI, Cenomanensis Episcopi, gesta edidit Steph. Baluz. *Miscell. Tomo III.* quocum coniungendus Mabillon. *Analect. Tomo III. p. 276. sequ.* vbi et Epistola GREGORII Papae, qua iubet, vt si quis Aldricum accusauerit, eius caussa non ab alio, quam a Rom. Pont. definiatur: ex quibus patet, Aldricum sede sua aliquamdiu deiectum restitutumque postea XXIV. annis ecclesiae suae praefuisse.

d) Thegan. ibid. p. 513.

e) Vita Ludouici p. 399.

f) Vita Ludou. ibid.

g) Paschas. Ratbert. Vit. Walae p. 515

sententiam dicere de republica iubent. g) Nec mora prodit Senatusconsultum, quo, abrogato patri imperio, Lothario soli Augusta dignitas decernitur, reliqua regna inter tres ERMINGARDAE filios, prout visum est, diuiduntur. Vbi sane digna posteritatis memoria est simulatio LOTHARII, qui Tiberio per omnia similis, recusabat in speciem imperium, quod cupidissime adpetebat, et quasi a purpura patri detracta abhorreret, decus illud modestissimis verbis deprecabatur. Cui orationi quamuis plus dignitatis quam fidei inesse nemo non animaduerteret: proceres tamen ad questus et preces conuersi, eum obtestabantur ac per omnia sacra orabant, ne rempublicam veluti in sinum suum confugientem deserere, neue spem suam destituere velit: denique et indignationem miscentes, nisi ipse imperium suscipiat, se alium electuros Imperatorem, minabantur. h) Adeo nihil recti ac sinceri agebatur in illo mendacii campo, de quo iure repetas illa VIRGILII: i)

Pallentes habitant curae, tristisque senectus,
Et metus, et malesuada fames, ac turpis egestas,
Terribiles visu formae, lethumque laborque
Tam consanguineus lethi sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine bellum
Ferreique Eumenidum thalami, et discordia demens
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Denique ita discessum est, vt LOTHARIVS, congratulantibus omnibus Augustus renunciaretur, PIPPINVS et LVDOVICVS, magnam prouinciarum accessionem acciperent, et GREGORIVS Papa, tam praeclare confecto negotio Romam reuerteretur. Hinc PIPPINVS in Aquitaniam; LVDOVICVS, nouerca prius Tartonam in Italiam in exsilium missa in Boioariam, Pontifex, tanta filiorum impietate grauiter offensus cum magno moerore, si auctori vitae Ludouici Pii astronomo k) credimus, l) in Italiam discesserunt.

XVI.

h) Ratbert. Vit. Walae p. 515.
i) Lib. VI. Aen. v. 275.
k) Vit Ludou. p. 400.
l) Probabile omnino est, non sine horrore haec nefanda filiorum Ludouici Pii facinora spectasse Pontificem, ac proinde facile credimus

XVI. Digressis Pontifice maximo et fratribus, LOTHARIVS quoque itinere indicto, vasisque conclamari iussis, primum quidem *Merlegium*, villam regiam in Alsatia inferiore, non procul a Kirchemio vel Kilchemio situm, hodie *Marlen* vel *Marlheim*, m) profectus est, inde transactis aliquot diebus per Monasterium Mauri, Metas, Virdunum, denique Suessionem peruenit, tractis vbique secum patre et fratre CAROLO, non iam vllis pristinae fortunae insignibus, vel ministerio conspicuis, sed ad priuatorum sortem redactis, et seorsum a LOTHARIO, sub firma custodia iter facientibus. n) Suessione patrem in monasterio S. Medardi inclusum tenet, Carolum Prumiam, celebre in Arduenna coenobium misit, hoc vno in fratrem benignior, quod ei comam adimi nondum iussit. Hinc porro reipublicae proceres et Episcopos maxime Compendium in mensem Octobrem euocauit, ibique id egit, vt non modo imperio patri sollemniter abrogato, ipse iterum consentientibus omnium suffragiis Rex et Imperator renunciaretur, verum etiam ita firmaretur imperium suum, ne patri spes recuperandae potestatis vlla superesset. Confluxit eo tota factiosorum hominum colluuies, imperii Francici sentina, in eoque consessu Lotharius primum legatos THEOPHILI Imperatoris Constantinopolitani, tristissimae istius tragoediae spectatores futuros audiuit, deinde eos omnes, qui fidem adhuc

mus Nithardo *Lib. I. p. 438.* adfirmanti, *eum, itineris poenitudine correptum, tardius, quam voluerit, Romam reuertisse.* Enimuero ideo non magis excusandum est GREGORII istius Papae IIII. iter, quam vel Iudae proditio vel Petri abnegatio Christi, quod vtrumque postea facti poenituit. Cur enim, nondum satis cognita caussa, filiis adsensus est? Cur non de pace concilianda laborauit, antequam Ludouicus Pius in liberorum potestatem veniret. Cur denique auctoritate illa, qua vsurum se aduersus Imperatoris socios, minabatur non vsus est ad compescendam filiorum impietatem? Laudandus sane pontifex quem facti poenituit, at reprehendendus quam maxime, qui vltro quid egit, cuius eum non posset non poenitere.

m) Prodr. Chron. Göttwic. Lib. III. Cap. LXX. p. 491.

n) Vita Ludouici ibid. p. 400.

adhuc LVDOVICO Imperatori seruauerant, tamquam perturbatores pacis hostesque reipublicae accusari iussit, quos periculi metus facile subegit, vt manus darent LOTHARIO, et obsequium in posterum iureiurando promitterent. Denique et ipse pater in consessu Episcoporum plurimorum criminum aduersus ecclesiam et rempublicam admissorum accusatur, petiturque, vt ad poenitentiam publicam et canonicam per totam vitam agendam episcoporum suffragiis damnetur, id est, vt illi spes omnis recuperandi imperii in posterum praecidatur. o) Numquam detestabilius conciliabulum vidit ecclesia, quam illud Compendiense, in quo impietas, quid possit, videtur experta. Nam ne episcopi quidem, beneficiis quamplurimis ornati ab Imperatore, vllam aequitatis habebant rationem. EBBO, Archiepiscopus Rhemensis, vile olim mancipium, et qui soli Imperatori tantam dignitatem ac fortunam debebat, p) libellum accusationis alta voce intonans publice praelegit. Patres concilii illico vrnas mouent, et principem inauditum ad publicam illam et canonicam poenitentiam per omnem vitam agendam, condemnant. Certior de ferali sententia redditus, Suessionem ducitur, eumque sequuti Episcopi hortantur, vt poenitentiam illam humili obsequio obeat. Ille nihil obloquutus, se ad id paratum esse respondet, dum prius

o) Poenitentia illa per omnem vitam agenda nihil aliud erat, quam perpetua ab imperio exclusio. Quod recte obseruat *Vitae Ludouici Pii auctor p. 400. sequ. Verentes*, inquit, *sceleris conspiratores inauditi, ne versa vice retrolapsa ferrentur, gesta quae erant: callido, vt sibi visum est, cum aliquibus Episcoporum vtuntur argumento, vt de his, de quibus iam poenitudinem gesserat Imperator, iterum publica poenitentia, armis depositis* IRREVOCABILITER *quodammodo ecclesiae satisfacere iudicaretur.* Vnde et Calmet *dans l' histoire de Lorraine Liu. XIII. p. 650.* recte scribit: *Ce qui étoit vne vraie degradation de l' Empire; le loix de l' Eglise ne permettant pas a vn homme soûmis a la penitence canonique, de se mêler du gouvernement ni des affaires publiques.* Tam callide scenam instruxerat LOTHARIVS, vt et regno priuaretur pater, et omni spe illud vmquam recuperandi aeternum excideret.

p) Thegan. Cap. XXXXIIII.

prius LOTHARIVM filium amplectendi cum eoque in gratiam redeundi facultas. Nec mora, adest filius improbus, osculo a patre exceptus, at eo non inflexus ad mentem saniorem. Hinc pater ductus in ecclesiam S. Medardi, vbi magnus episcoporum consessus erat, coram summo altari in cilicio pronus iacet, peccata, quorum accusabatur, ex libello recenset, libellumque offert Episcopis. q) Tum porro iussus arma, cingulum ipsasque, quibus adhuc ornatus fuerat, vestes ponit, et alia

q) Merito mireris, tot Episcopos, quorum in numero erant viri graues, pii et eruditi tanta impudentia debacchari potuisse in principem pium et cui plerique illi non modo honorem et dignitatem, sed et seipsos debebant. Nihil hic sane secundum leges et canones, nihil ex rectae rationis praescripto actum. Bis eadem facta publica poenitentia expiari iubebantur. Damnabatur princeps inauditus, nec confessus nec conuictus, *Vit. Ludou. Pii p. 401.* Reuocabantur ESSE, Episcopus Ambianensis et alii, quos antea iidem Episcopi, tamquam perduelles damnauerant, *aut tunc*, *aut nunc*, teste Thegano *Cap. XXXXIIII. falsum iudicium exhibentes.* Quae omnia ita comparata sunt, vt ne a pagano quidem iudice, cui vel vllus honestatis sensus inest, exspectanda videantur. Et tamen, teste *vitae Luduuici auctore p. 401. ei iudicio pauci contradixerunt, plures adsensum praebuere, maxima pars, vt adsolet in talibus, ne primores offenderent, verbotenus consensere.* Illud quoque paene inauditum, quod sacri isti homines non contenti, Ludouicum damnasse, nihil iniuriarum atque insultationis aduersus illum praetermiserunt. Quae verbis admodum lamentabilibus describens Theganus *ibid. Cap. XXXXIII. sequ.* primum obseruat, *omnes ei Episcopos molestos fuisse, et maxime hos, quos Imperator ex seruili conditione honoratos habuerit, cum his, quos ex barbaris nationibus ad hoc fastigium perduxerit.* In his eminuisse *vnum impudicum et crudelissimum Ebbonem Remensem Episcopum, qui fuerit ex originalium seruorum stirpe.* Omnes illos principem *immaniter adflixisse, inaudita loquutos, inaudita fecisse quotidie improperantes ei. Ablatum illi gladium de femore, iudicio seruorum suorum, indutum eum cilicio:* factum esse, quod praedixerit

alia pulli coloris toga indutus, non sine lugubri pompa reducitur in monasterium, et cellulae satis angustae includitur. r) LOTHARIVS vero accepto ab Episcopis publico instrumento, quod et hodie exstat sub titulo *Exauctorationis Ludouici* apud PITHOEVM s) et alios, mense Nouembri Aquisgranum proficiscitur. In eo non sine iniuria Imperatori exprobrant sacrilegium et homicidium, perturbationem pacis et violationem pactorum, expeditionem sacri ieiunii tempore susceptam, hominum reipublicae studiosorum condemna-

dixerit Ieremias propheta: *Serui dominati sunt nostri.* Hinc conuersus ad EBBONEM illum, graui ἀποστροφῇ illi exprobrat ingrati animi vitium, crudelitatem, intolerabilem superbiam, laesae maiestatis crimen, mendacia, iniustitiam, et adloquutus Seruatorem: O *Domine Iesu*, inquit, *vbi erat angelus tuus, qui omnia primogenita Aegypti vna nocte deleuit? et ille, qui in castris Assyriorum sub Sennacherib, Rege iniquo, centum octoginta quinque millia perfidorum exstinxit, testante Esaia propheta? Aut ille, qui Herodem iuuenem concionantem percussit, et statim scatere coepit vermibus? Et tu terra, quae eum sustinuisti illo in tempore, quare non aperuisti os tuum, vt deuorares eum, sicut iam olim fecisti Dathan et Abiron?* Denique facit indignatio versus, Ebbonem enim, mortalium perditissimum, imitatorem fuisse ait eius, de quo poëta Libro VI. Aeneidos canat:

Infelix Theseus Phlegrasque miserrimus omnes
Admonet, et magna testatur voce per vmbras.
Discite iustitiam moniti et non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio, atque refixit.

Sed nullum est dubium, quin et EBBO et reliqui Episcopi, qui ad conciliabulum illud confluxerant, Pontificis maximi freti auctoritate in optimum illum Principem saeuierint. Quidni enim ipsi fauissent caussae, quam GREGORIVS Papa suo praeiudicio probauerat?

r) Acta exauctorat. Ludouici Pii Concil. Tomo VII. p. 1686. Thegan. Cap. XXXXIIII. Vita Ludou. p. 401.

s) Annal. et Hist. Franc. Script. coaet. XII. p. 322. sequ.

demnationem, fenestram ab eo apertam periuriis, bella sine necessitate gesta, diuisiones regnorum suo arbitrio et non adhibitis in consilium proceribus factas, et huius generis alia, ob quae illi iure impositam aiunt poenitentiam per omnem vitam agendam, ea lege, *vt post tantam talemque poenitentiam nunquam vltra ad militiam saecularem rediret.*

XVII. Sic demum LOTHARIVS patrem a se non modo victum, sed et ita prostratum esse existimabat, vt nulla resumendi imperii spes illi possit superesse. At quemadmodum fieri vix potest, vt scelere quaesitum imperium bonis artibus retineatur: ita ille mox praerepta patri potestate tam immoderate vsus est, vt et ii, qui virtutem LVDOVICI Pii incolumem oderant, eam nunc sublatam ex oculis quaererent inuidi, et de illo in integrum restituendo consilia conferrent. Cuius rei caussae erunt paullo altius repetendae. Est nimirum ita natura comparatum, vt ipsa ira vertat in misericordiam, si innocentiae nimium illudatur. Id et hic contigit. Tanta enim erat Imperatoris calamitas, vt et truculentissimos homines moueret. Quamdiu in monasterio S. Medardi relinquebatur, tam arcta tenebatur custodia, vt nemini vel colloqui cum eo, vel quid rerum agatur, eum certiorem reddere licebat. Quin iussi erant custodes quaeuis tristia nunciare, IVDITHAM mortuam, et CAROLVM attonsum et cucullo indutum. Quod ipse pro vero accipiens suorum fato mille lacrymis parentauit, et in primis IVDITHAE suae animam clericis, quoties templo exiit, (numquam autem sine numeroso praesidio ad illud veniebat, vel ex illo ad cellam suam reducebatur,) vehementer commendauit. Misertum demum est ipsos monachos miserrimi Principis, quumque cum eo sermones caedere non liceret, vnus eorum, nomine HARDVINVS, quum sacram eucharistiam praebuisset, compressis eius manibus, pauca verba: *Pone altare est*, insusurrauit, simulque schedulam eo clam proiecit. Imperator, exeuntibus templo reliquis hominibus, quum se solum animaduerteret, sublatam schedulam legit, ex eaque demum, falsa esse, quae de IVDITHAE suae morte et CAROLI monachatu iactata sint, immo potius plerosque incredibilem ex calamitate sua dolorem percipere, et de eo liberando consilia capere, comperit. t) Quis vero

t) Conquestio Ludouici Imp. apud Duchesn. Tomo II. p. 336.

vero talia patienti Principi, et e tanta fortuna in hanc miseriam filii scelere coniecto non condoluisset. Volabat ergo fama per ora hominum, eaque hieme, teste VITAE LVDOVICI auctore, u) *gregatim populi, tam Franciae, quam Burgundiae, nec non Aquitaniae, sed et Germaniae, coëuntes, calamitosis querelis de Imperatoris infortunio querebantur.* Deinde ipsi, qui aduersus LVDOVICVM Pium coniurauerant, dum rem paullo accuratius adhibita in consilium ratione expendunt, veriti, ne ad se aliquando res omnis redeat, paullatim se consiliis illis nefariis subducunt. Ipsos sane WALAM et RATBERTVM, iuratos alioquin Imperatoris hostes, videntes, rem in neruum erumpere, tristes ex Alsatia redisse Corbeiam, legimus. x) Sed et BERNARDVS Dux Septimaniae et WARINVS Comes, ei antea parum aequi, iam in Burgundia populum ad capienda arma et opem Imperatori ferendam sollicitabant. y) Praeterea iam dissidere inter se coeperant LAMBERTVS et MATFRIDVS, praecipui eorum tumultuum auctores, qui dum singuli primo loco apud LOTHARIVM esse, et rempublicam suo arbitratu constituere cupiunt, eam negligunt ambo, nouasque conquerendi caussas populo, iam tum rerum nouarum cupido praebent. z) Denique LOTHARIVS ipse sibi quam maxime nocuit, dum nulla amplius fratrum habita ratione solus omnia egit pro lubitu, atque ita, nihil se eorum, sed sui omnia caussa voluisse, reipsa ostendit. Quod denuo obseruans NITHARDVS: a) PIPINVS, inquit, *et* LODHVVICVS, *videntes, quod* LODHARIVS *vniuersum imperium sibi vindicare, illosque deteriores efficere vellet, grauiter ferebant.* Et hoc ipsum Imperatori quam maxime profuit, vt ii, quorum antea improbitate in hanc calamitatem inciderat, primi essent, qui de illo bene mereri, et patrem LOTHARIO eripere conarentur. Id vero quo ordine gestum sit, iam paullo accuratius erit dicendum.

XVIII.

u) Vita Ludouici Pii p. 401.
x) Paschas. Ratbert. in vita Walae p. 515.
y) Vita Ludouici Pii p. 401.
z) Nithard. Lib. I. p. 438.
a) Ibid. p. 438.

XVIII. LOTHARIVS rem ſuam ſibi praeclare videbatur ſtabiliuiſſe, quum ſub finem anni MDCCCXXXIII. Aquisgranum proficiſceretur, eoque et patrem captiuum ſecum abduceret, quo eum pridie kal. Decembres aduenisse, in ANNALIBVS BERTINIANIS b) proditum eſt. Interea DROGO, Metenſium Epiſcopus, qui a reliquorum Epiſcoporum conſiliis ſuam ſemper ſeiunxerat ſententiam, fratremque magis, quam eius fortunam amauerat, ad LVDOVICVM, Boiorum regem confugerat, eumque a fratribus corruptum ſapienter pertraxerat in miſeri parentis partes, vt hic iam non minus de patris optimi ſalute eſſet ſollicitus, quam antea illum perdere ſtuduerat. Poſtquam ergo LOTHARIVM Aquisgranum veniſſe intellexit, ipſe Francofurtum iuxta Moenum iter fecit, atque inde legatos ad fratrem miſit GOZBALDVM Abbatem, c) et MORHARDVM Palatii comitem, expoſtulaturos cum eo, quod communem patrem adhuc durius, quam deceret filium, habuiſſet, et vt eum benignius in poſterum haberet, rogaturos. His parum benigne auditis, et nihil aequi impetrantibus, alios patrem ſalutaturos miſit: ſed ne videndi quidem illius, nedum adloquendi copia data eſt. d) Nec felicior deprecator paullo poſt ipſe LVDOVICVS fuit, qui quum LOTHARIVM Moguntiam profectum conueniret, nihilque faceret reliqui, vt eum ad patrem benignius habendum moueret, repulſam ferens triſtis diſceſſit, LOTHARIO redeunte Aquisgranum ibique natalem Seruatoris feſto adparatu celebrante. e) Quum ergo adeo occalluiſſet Lotharius, vt nihil

b) Ad ann. 833.

c) Fuit tum GOZBALDVS Abbas Altahenſis monaſterii in Boioaria, LVDOVICO noſtro cariſſimus, et cuius gratia hic Altahenſe monaſterium innumeris beneficiis locupletauit, ceu tot diplomata apud Hundium et Geuuoldum, infra in Codice diplomatico collecta, in quibus ſemper GOZBALDI Abbatis perhonorifica fit mentio, demonſtrant. Vid. Hund. *Metrop. Saliſb. Tomo II. p. 8. ſequ.* Poſtea eccleſiae Herbipolenſi praefectus eſt Epiſcopus circa ann. at monaſterii ſui adminiſtrationem nihilominus retinuit, liberamque abbatem eligendi facultatem ei a Ludouico impetrauit. Hund. *ibid. p. 8. n. V.*

d) Thegan. Cap. XXXXV.

e) Thegan. ibid. Annal. Bertin. ad ann. 833.

nihil aequi ab eo sperari posse videret LVDOVICVS, quoduis pro patre periculum adire certus HVGONEM Abbatem f) in Aquitaniam ad PIPPINVM fratrem misit, qui suo et DROGONIS Episcopi nomine apud illum de Lotharii inhumanitate conqueretur, eumque ad honestissimi belli pro patre suscipiendi societatem inuitaret: cui, quippe LOTHARIO iampridem infenso, res facile persuasa est. g) Quo fretus auxilio insequente Ianuario anni DCCCXXXIV. GRIMOALDVM venerabilem Abbatem, et GEBEHARDVM nobilissimae perspectaeque fidei Ducem iterum Aquisgranum ad patrem misit. Quibus quidem permissum, vt cum eo colloquerentur, at non nisi praesentibus OTGARIO Moguntino, et RICHARDO *perfido*, vt a THEGANO h) vocatur, *homine*. i) OTGARIVS enim vna cum aliis viris ecclesiasticis

f) Illustris et hic praelatus, eoque tempore celeberrimus, quippe CAROLI M. ex Regina Concubina filius, LVDOVICI PII et DROGONIS, Episcopi Metensis frater, Abbas S. Bertini, S. Vedasti, Noualiensis et ab anno DCCCXXXV. S. Quintini, Alberic. *Chron. ad hunc ann.* et in Imperatoris palatio archinotarius, vti eum eodem anno vocat Ludouicus Pius apud Mabillon. *de re diplom. Lib. VI. p. 613.* anno DCCCXXXXIIII. in praelio caesus a Pippino Pippini filio. Annal. Bertin. *ad ann. 844.* Eius elogia vid. apud Frothar. *Epist. XXI. et XXXXI.*

g) Vita Ludou. p. 401. Annal. Bertin. ad ann. 834.

h) Cap. XXXXVII.

i) Operae pretium fuerit, et horum hominum notitiam dare. GRIMOALDVS, vir eo tempore prudentissimus, canonici quidem ordinis, at Abbas S. Galli, et postea Ludouici Regis Archicancellarius, de cuius gestis plura habet Ratpert. *de Casib. S. Galli Cap. VIII. p. 6.* Obiit Id. Iun. ann. DCCCLXXII. OTGARIVS Archiepiscopus Moguntinus, Ludouico nostro ad mortem vsque inimicissimus, infra erit memorandus. GEBEHARDVS Dux et *Cap. LIV.* laudatur a Thegano, vbi eum cum BARVDADO, id est, BADVRADO Episcopo Paderbornensi et BERENGARIO sapiente, ad LOTHARIVM missum, refert. Fuit hoc nomen postea inter Franciae orientalis Comites, ex quibus CONRADVS I. Rex Ananiae prodiit, frequentissimum, vid. tabulam apud Eccard. *Orig. Habsp. Lib. II.* *Cap.*

cis frequentes aderant captiuo principi, vt eum ad suscipiendum habitum monasticum pellicerent, quibus vero prudenter ille, se votum nisi sui iuris vmquam concepturum negauit. k) His vero arbitris, ea, quae sibi a LVDOVICO Boioariae Rege mandata fuerant, exponere veriti legati, in genua prouoluti eum tantum LVDOVICI filii verbis humanissime salutant, at signis tamen et nutu, quoad eius fieri posset, alienum esse LVDOVICVM a fratris consiliis, significare conantur. l) Abeuntibus legatis mox fama Boios, Saxones, Alamannos in armis: et ne in Gallia quidem ac Aquitania omnia quieta esse nunciat. Quo nuncio territus LOTHARIVS adpetente iam vere Aquisgrano per pagum Hasbaniensem Lutetiam Parisiorum proficiscitur, eoque et patrem fratremque CAROLVM, Prumia arcessitum, magna custodum turma cinctum, abducit, vbi iam omnes Francos de patre sibi extorquendo laborare re ipsa comperit. LVDOVICVS enim frater veluti fugientem cum numerosissimo exercitu e vestigio sequitur: PIPPINVS ex Aquitania cum non minoribus copiis ad Sequanam vsque venerat, eum transiturus illico, nisi vi tempestatum pontes deiecti nauesque demersae fuissent. Porro ex Burgundia delectam manum adducebant BERNARDVS, Dux Septimaniae et WARINVS comes, qui, tametsi aëris intemperie vexati, et, quid rerum a sociis agatur, nescii rei gerendae occasionem non haberent, ali-

Cap. I. §. 2. p. 73. vt paene suspicer, eum filium EVERARDI Comitis, nepotem BEGONIS, qui ALPAIDEM Ludouici Pii filiam vxorem duxerat, fuisse. Ex quo simul patet, cur toties *nobilissimus Dux* vocetur. RICARDI duo in hac Ludouici Pii historia occurrunt, LOTHARIO deditus alter, qui hic ideo *perfidus* adpellatur a Thegano, et postea cum LOTHARIO in Italiam aufugiens, vna cum reliquis perduellibus, paene lue absumtus est et paullo post tamen et ipse decessit, teste auctore *Vitae Ludouici Pii p. 412.* Alter Ludouico fidem seruauit, et circa eadem tempora, quibus ille perfidus cum LOTHARIO in Italia haerebat, à Ludouico eo legatus missus est cum FVLCONE et ADREBALDO Abbatibus. *Vita Ludouici p. 411.*

k) Annal. Bertin. ad ann. 834.

l) Thegan. Cap. XXXXVII.

aliquamdiu tamen ad Matronam fluuium, prope BONOGILVM, hodie *Pogny* confederunt. m) At alacriores reliquis EGGEBARDVS Comes, n) et GVILIELMVS, Comes Stabuli, se cum haud exigua manu LOTHARIO in ipso itinere obiiciunt, parati signa conferre, nisi Imperator libertati restituatur. Neque ab initio praelium abnuere videbatur LOTHARIVS, venissetque res ad manus, nisi ipse Imperator, abhorrens a suorum clade, Comites precibus ab instituto dimouisset. o) Sic ergo ventum ad S. Dionysii monasterium, vnde Lutetiam Parisiorum excursurus erat futuro mense Maio, comitia, quae indixerat, habiturus. Sed consilia eius omnia turbabant tot coniuratorum, quibus se vndique peti videbat, exercitus. In primis sub initium ieiunii quadragesimalis a BERNARDO et WARINO aderant legati REBALDVS Abbas et GANZELMVS, Comes, qui patrem custodia emitti poscerent, polliciti simul, Bernardum et WARINVM dignitatem LOTHARII defensuros, si postulata faciat, bellum contra minati, nisi patrem libertati illico restituat. Quibus LOTHARIVS, neminem se, ait, paternae calamitati magis indolescere, neminem se illum quam felicissimum videre malle: iniuria sibi exprobrari calamitatem patris, quem ipsi et deseruerint, et prodiderint: nec suo sed Episcoporum iudicio illum adhuc in illo carceris squallore vixisse. Denique legatos responsum referre iussit, si ad se mittantur HVGO et FVLCO, Abbates, et VVARINVS ac ODO Comites, et crastini, ante quem diem ad se venturi sint, sibi renuncietur, se cum iis, quid factu opus sit, et quo pacto illis satisfieri possit, deliberaturum. p) At tantum abest, vt nouos legatos exspectarit LOTHARIVS, vt patre in mona-

m) Vit. Ludou. Pii p. 402.

n) Hunc eumdem cum EVERARDO BEGONIS et ALPAIDIS filio esse putat GVNDLINGIVS, eumque adeo Comitem Parisiensem fuisse contendit. Vid. *Gundlingiana Part. XX. Differt. II. §. 3. p. 421.* At non satis constat, Lutetiensis ille pagi comes fuerit, an Hasbaniensis. *Annales* enim *Reuberiani* vel Eginardi ad ann. 834. obscurius loquuntur: et magnum discrimen esse videtur inter EVERARDI et EGGENBARDI nomina.

o) Vita Ludouici Pii p. 402.

p) Vita Ludouici p. 403.

monasterio S. Dionysii relicto, cum amicis et consiliorum suorum consciis sese clam subduxerit, et praecipiti fuga in Burgundiam atque inde Viennam vsque discesserit. Id quod ipsis Kalendis Martiis contigisse, obseruat auctor BERTINIANORVM ANNALIVM. q)

XVIIII. Et hic ipse dies fuit, quo LVDOVICVS Pius sibi redditus nouam veluti vitam auspicari videbatur. Vix enim fuga euaserat LOTHARIVS, Deo hominibusque exosus, quum omnis generis, dignitatis sexusque homines ad monasterium confluerent, principi congratulari hanc rerum mutationem, cuius desiderio ac commiseratione adhuc contabuerant, fidemque de nouo spondentes. Auctores illi erant omnes, vt illico resumeret purpuram, et se Augustum esse, posita pulla veste, ostenderet. Sed tanta erat eius religio, vt exauctorationis et condemnationis etiam iniustissimae haberet rationem, nec disciplinae ecclesiasticae suam auctoritatem constituram crederet, nisi quibus episcoporum iudicio spoliatus esset, imperii insignia de communi episcoporum sententia et ex eorum manibus recepisset. At quamuis EBBONEM, perfidiae suae sibi conscium fuga abstulisset: r) tamen et ille retractus, principi sistebatur, et tanto laetiores tamen concurrebant reliqui Episcopi, qui Imperatorem multis adhibitis caerimoniis resecrabant, purpuraque vestitum et reliquis ornatum imperii insignibus, armis denique incinctum solio regio imponebant, tanto plebis omniumque hominum plausu, vt nullum vmquam drama laetiore exitu finitum esse videretur. Obseruatum tum est ab hominibus, et inania mirantibus, quum iam foedissimae tempestates, perpetuae procellae, ventique vehementissimi saeuiissent aliquamdiu, et excrescentia flumina multum damni dedissent, illo die *ita quodammodo visa esse coniurasse elementa, vt mox et venti saeuientes mitescerent, et caeli facies in antiquam et multo tempore inuisam serenitatem redierint.* s) Quod tametsi vere adpetente non rarum, tamen quia eo ipso die contigit, in omen acceptum est, quasi ipsa natura post tot reipublicae clades mera halcyonia mortalibus denunciaret. Enimuero vana haec fuisse auguria, paullo post euentus docuit. Impe-

q) Ad ann. 824.
r) Thegan. Cap. XXXXVIII.
s) Vita Ludouici p. 404.

Imperator enim, siue tot curis hebetior, siue amore IVDITHAE suae in transuersum actus, ne tot quidem calamitatibus cautius mercari didicit, sed paullo post iisdem scopulis, in quibus antea naufragium fecerat, adlisus est. Statim ex quo se libertati restitutum viderat: non parum peccauit contra prudentiae praecepta, dum viribus, quibus pollebat, non vtebatur ad persequendum LOTHARIVM, factionemque eius illico opprimendam. Id enim nisi neglexisset, vna expeditione potuisset efficere, vt et LOTHARIVS in potestate eius esse vellet, et perduelles, desperatis rebus suis in deditionem venirent. At noluit Caesar meliora suadentes audire, *nec filium abeuntem, licet multis hortantibus, persequi:* t) sed a monasterio S. Dionysii Nontogilum, atque inde Carisiacum, in villam regiam, hodie Cressiacum ad Isaram, u) profectus est. Hic tum PIPPINVM cum suis, quos trans Matronam adhuc tempestates detinuerant, tum LVDOVICVM, filium eosque, qui ad illum, tyrannidem LOTHARII fugientes confugerant, et in his maxime DROGONEM et HVGONEM fratrem praestolatur. Tempus ibi laetitiae datum, suadente ipso hymno, qui tum illo die sacro canebatur: *Laetare, Hierusalem, et diem festum agite omnes, qui diligitis eam.* x) Dimissis praesentibus, ipsoque PIPPINO in Aquitaniam proficiscente, at mox tamen inde redituro, cum LVDOVICO et CAROLO filiis Aquisgranum, rediit. Non dubium est, quin illud imperii sui domicilium non minus laetus adspexerit, quam nauta portum, in quem innumeris iactatus procellis, demum ratem exarmatam ac paene submersam feliciter reduxit. Et sane iure quodam suo laetabatur. Nam ibi demum et imperium et filios (nam et PIPPINVS paullo post redierat,) sibi redditos animaduertebat, et mox illi adducebatur, quam perdite amabat, IVDITHA, quam ille tamquam mortuam a se pridem defletam, et nunc veluti in vitam diuino munere redeuntem summa cum voluptate amplectebatur. Paschate ibi celebrato Arduennam venationis caussa pererrat, et inde reuersus Aquisgranum, exactis pentecostes feriis per Romerici iuga capiendis feris ac piscibus quasi per ocium vacat.

t) Vita Ludouici Pii p. 404. Nithard. Lib. I. p. 439.
u) Sirmond. ad Caroli Calui Capitularia p. 41.
x) Vit. Ludou. p. 404.

CODEX DIPLOMATICVS SEV FASCICVLVS DIPLOMATVM, LVDOVICI GERMANICI HISTORIAM ILLVSTRANS.

I.

Diploma apud Guillimann. Episcop. Argent. Cap. V. p. 32. a Schiltero cum authentico collatum, et recusum apud Eccard. Origin. Habsb. p. 107.

ANN. 856.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludewicus, fauente gratia Dei Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis aliquid conferimus beneficii, et necessitates Ecclesiae Dei per peticiones religiosarum personarum releuamus munimine atque imperioso tuemur iuuamine: id nobis et ad mortalem vitam temporaliter peragendam, et ad aeternam feliciter adipiscendam profuturum esse, liquido confidimus. Ex quo nouerit omnium fidelium nostrorum, tam praesentium, quam futurorum solers discretio, quod nobilis atque venerabilis sanctimonialis, Abbatissa Basilla Sancti Stephani, infra muros Argentoratenses siue Strasburc, nostram adiens Maiestatem, praesentauit obtutibus nostris auctorabiles emunitatis firmitates praedecessorum nostrorum, Regum et Imperatorum; qualiter praedictus locus Sancti Stephani a Duce Alberto fundatus erat, et per constitutionem Chylderici regis emunitatis, et per Pipinum Maiordomum locupletatus et munitus crescebat, et per munificentiam Lotharii Imperatoris primi et coniugis Yrmengardis dotatus pollebat, ac demum etiam auctoritatem domini et genitoris nostri, Hlodewici bonae memoriae, piissimi Augusti, in qua continebatur insertum. Quod non solum idem genitor

tor noster, verum etiam praedecessores eius reges videlicet Fraemchorum apud locum iam dictum beato Stephano et congregacioni Canonicorum quatuor sacerdotum et sanctimonialium triginta cum necessariis ministris dedicatum, sub suo munimine ac defensione cum omnibus sibi subpertinentibus, tam mancipiis, quam praediis, tam infra ciuitatem, quam foris constitutis, eorum immunitatum auctoritatibus, hactenus ab inquietudine totius iudiciariae potestatis eadem munita et defensa fuisset Abbacia. Pro huius itaque rei firmitate exorauit praedicta Abbatissa, Basilla, vt paternum, seu praedecessorum nostrorum regum clementiam sequendo, huiuscemodi nostrae emunitatis praeceptionem, ob amorem Christi, et reuerentiam Sancti loci, circa idem monasterium fieri censeremus: Cuius postulationibus facilem tribuimus assensionem, et hanc nostrae Magestatis paginam erga ipsum locum, immunitatis et tuicionis caussa, pro diuini cultus amore, et animae nostrae remedio, fieri decreuimus. Per quod praecipimus atque iubemus, vt saluo per omnia honore sui sacrosancti praesulis, nullus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria potestate in personas, vel ecclesias, vel oratoria, aut loca, aut agros, vel quascumque reliquas possessiones, quas, ab antiquo, vel moderno tempore, in quibuslibet territoriis, vel pagis, vel comitatibus, infra dicionem nostram, iuste et legaliter memorata tenet vel possidet Abbatia, vel ea quae postmodum in iure ipsius monasterii voluerit diuina pietas augere, ad causas audiendas, vel freda, vel tributa, vel thelonea exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius ecclesiae, tam ingenuos, quam seruos, super terram ipsius commorantes, iniuste distringendos, nullas redibitiones aut illicitas occasiones requirendas, nostris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat, sed liceat memoratae Abbatissae, suisque successoribus, auctoritate Episcopali, vel dispensatione illius, quem ex numero fratrum ipsius loci constituerit oeconomum, ipsam sedem cum omnibus sibi subiectis et rebus, vel hominibus ad se pertinentibus, sub tuitionis atque emunitionis nostrae defensione, remota totius iudiciariae potestatis inquietudine, quieto ordine possidere, et pro nostro fideliter Deum exorare imperio, et incolumitate nostra et coniugis, atque prolis. Nec liceat alicui, sub praetextu aduocatoriae

occasionis, sibi vel in hominibus, vel quibuslibet rebus vel possessionibus eorum, aliquod ius vendicare, nisi quem pro aliqua, sicut aliquando fieri euenit, necessitate, ipsa Abbatissa cum congregacionis voto per consilium Antistitis, apud palatium expostulauerit, qui nec palemundum, vel aliquas exactiones exercere praesumat. Si quis vero temerarius contra hanc nostrae constitutionis auctoritatem venire praetemptauerit, praedictae Ecclesiae quinque libras auri, fiscoque regio decem auri purissimi persoluere cogatur, et insuper offensam regiam incurrat. Vt autem haec auctoritas pleniorem in Dei nomine vigorem obtineat, et a fidelibus sanctae Dei Ecclesiae et nostris veris et certius perpetuo tempore credatur, propria manu subtus signauimus, et anuli nostri impressione signari iussimus. Data II. Idus Septembris, anno Christo propitio XXIII. *) Domini Hlodeuuici Serenissimi Regis in Alsatia, indictione quarta. Actum Strazburc, palatio regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Signum Chlodeuuici Serenissimi Regis.

Otgarius ad vicem Grimoldi, Archicancellarii recognouit.

II.

Diploma Ludouici Germanici ex vetustissimo exemplo desumtum apud Eccard. Geneal. Sax. p. 21.

ANNO 856.

IN nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus Sanctae Dei ecclesiae fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, qualiter Walbrecht Comes noster deprecatus est celsitudinem nostram, vt ob mercedis nostrae augmentum, Collegium nostrum, quod vocatur Wialteshuson, vbi Sanctus Alexander corpore requiescit, sub nostrae immunitatis tuitione et defensione susciperemus, vt sicut praefatum oppidum Wialteshuson in vtraque parte fluminis, quod vocatur Hunta, consistit, et sicut Huntatores eiusdem loci resident, vt nullus Comes, neque Centenarius, neque Vicarius, neque Iudex, nec quisquam ex iudiciaria potestate, potestatem habuisset eos astringere, aut ad vllum placitum cogere, aut compellere, vt venis-

*) Numerantur anni regni in Alsatia ab anno 833.

veniſſent, niſi tantum in praeſentia praefati Walberti ſuique ſucceſſoris iuſtitiam acquiſiſſent et feciſſent: cuius petitioni ob memoriam Domini noſtri Ieſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes decreuimus ita fieri, et iuſſimus fieri hoc noſtrae auctoritatis praeceptum, per quod decernimus, atque iubemus, vt res eiusdem collegii ſub noſtra immunitatis protectione et tuitione et defenſione conſiſtat; vt nullus Iudex, neque Vicarius, neque Decanus, neque quisquam ex iudiciaria poteſtate poteſtatem habens praefatos homines conſtringere, aut ad vllum placitum compellere, vt veniant, niſi Walbertus Comes, qui moderno tempore, Domino fauente Rector eiusdem Collegii eſſe videtur, ſuique filii Wicberti ſcilicet diaconi noſtri, eiusdemque ſucceſſoris in eodem loco, Domino opitulante, ſucceſſorumque ſuorum. Et vt haec auctoritas firmior habeatur, et per futura tempora à fidelibus noſtris verius credatur et diligentius obſeruetur, manu propria noſtra eam firmauimus, et anuli noſtri impreſſione aſſignari iusſimus.

Data XIII. *) regni Domni Ludouici Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnante. Indictione 4ta. Actum Francofurti palatio Regio. In Dei nomine Amen.

III.

Diploma Ludouici ** *Germanici apud Aub. Miraeum Donat. piar. p. 33. edit. Io. Franc. Foppens.*

In nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. LOTHOWICVS Dei gratia Rex. NOTVM ſit omnibus fidelibus noſtris tam praeſentibus, quam futuris, quod dilecta coniux noſtra HEMMA Regina, adiens noſtrae Celſitudinis praeſentiam humiliter deprecata eſt, vt cuidam noſtro fideli, ſcilicet THEODRICO Comiti foreſtum 1) WASDA in eodem

*) Numerantur anni ab anno 842. quo fratres regna patria inter ſe diuiſerunt.

**) Forte Lotharingiae. MIRAEVS.

NOTATIONES AVB. MIRAEI.

1) WASDA, hodie *Waſia*, non Zelandia, neque Zelandiae pars Walachria.

IANVS Douſa Lib. V. Annalium Hollandiae ſuſpicatur, *Theodoricum*, Comi-

eodem Comitatu, cum pratis, aquis terrisque aratoriis, exitibus et regreſſibus, cumque rebus pertinentibus ad praedictum foreſtum perintegre noſtro daremus praecepto.

Cuius petitionibus, (prout dignum eſt,) fauentes, praedicto Comiti praedictum damus atque largimur foreſtum, vt habeat, teneat, poſſideat, cum ſuis ad ſe pertinentiis, tam ipſe, quam ſui heredes ſeu cui ipſe ſuique heredes vendere vel mancipare voluerint, ſine omni contradictione.

Et vt firmius maneat inconuulſumque ſeruetur, hoc ei praeceptum fieri iuſſimus, et manu propria ſubter firmantes ſigillo noſtro iuſſimus ſigillari.

SIGNVM Domini LOTHOWICI glorioſiſſimi Regis.

GEZO Cancellarius ad vicem Domini Vthelrici *) Archiepiſcopi ſummique Cancellarii recognouit et ſubſcripſit. Datum anno Domini DCCCLXVIII. Idus Aprilis, regnante Domino LOTHOWICO anno XIV. Indictione XIV. **)

Comitem, ad quem iſta Ludouici, Germaniae Regis, liberalitas pertinuerit, fuiſſe auum Theoderici I. Hollandiae Comitis, et patrem *Gerolfi*, qui eiusdem Theoderici Primi pater fuerit. Atque id quidem ex Reginone colligi poſſe videtur, qui ann. 885. *Gerolfum* et *Gardolfum*, Friſonum comites *a Godefrido* Normannorum Rege legatos ad Imperatorem miſſos, et ann. 898. *Eberhardum* Ducem a *Walgario* ſeu *Walgero*, Friſone, Gerolfi filio in venatione per fraudem trucidatum fuiſſe ſcribit: Quem eumdem eſſe cum *Walgero*, Theodorici I. Hollandiae Comitis fratre, idem Douſa cenſet.

THEODERICVS autem, Gerolfi pater, niſi coniectura me fallit, fuit Ludouico Balbo, Caroli Calui filio, Cubicularius, ipſique idem *Balbus* Comitatum Auguſtodunenſem *ſupremis tabulis* anno 879. legauit: vt apud Aimonium lib. V. Cap. 39. legitur.

WALGERVM iſtum Douſa et alii, Teiſterbantiae Comitem nuncupant.

Ceterum illud Ludouici diploma mihi ſuſpectum eſt, quod ipſi titulus Auguſti aut Imperatoris non tribuatur.

Vide Comites Hollandiae in Stemmate Belg.

*) Alias *Othelдric*. MIR.

**) Data prorſus eſt vitioſa, ait *Gomicurtius*. MIR.

IV.

IV.

Diploma Ludouici Germanici Vltraiectinum apud Guil. Hedam Episc. Vltraiect. p. 55. et Aub. Mir. Donat. Belg. p. 501.

ANN. 869.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS diuina fauente clementia Rex. Cum petitionibus sacerdotum Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus, superna nos muniri gratia non diffidimus. Nouerit interea industria seu vtilitas omnium fidelium nostrorum, tam praesentium, quam et futurorum, quia HVNGERVS, Veteris Traiecti Ecclesiae Episcopus, quae est constructa in honorem S. Martini Confessoris, et aliorum Sanctorum, obtulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis Domini et genitoris nostri bonae memoriae, LVDOVICI, piissimi Augusti, in qua erat insertum, quod non solum idem Dominus et genitor noster, verum etiam praedecessores eius Reges Francorum eidem Ecclesiae, cui HVNGERVS ipse, auctore Deo praeesset, sub tuitione et defensione eorum, cum omnibus sibi subiectis, et rebus vel hominibus ad se pertinentibus, vel adspicientibus consistere fecerunt, et eorum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis eadem munita atque defensa fuisset Ecclesia.

Sed pro rei firmitate postulauit a nobis praedictus Episcopus, vt Paternum seu Praedecessorum nostrorum Regum morem sequentes, huiusmodi nostrae immunitatis nostrae praeceptum erga ipsam ecclesiam, immunitatis atque tuitionis gratia, ob amorem Dei et reuerentiam ipsius loci, circa ipsam ecclesiam fieri censeremus.

Cuius petitioni libenter assensum praebuimus, et hoc nostrae authoritatis praeceptum fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus, neque quislibet ex iuditiaria potestate, aut nullus ex fidelibus nostris in ecclesias, aut loca, vel agros, seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni nostri iuste et rationabiliter memorata tenet vel possidet ecclesia, et ea, quae deinceps iure ipsius sancti loci diuina pietas augere dignabitur, ad caussas audiendas, vel freda exigenda, aut mansiones vel paratas faciendas, vel fideiussores tollendos, aut homines ipsius ecclesiae tam ingenuos, quam et seruos, super terram ipsius commanentes,

nentes, iniuste distringendos, neque vllas redhibitiones, aut illicitas occasiones requirendas, nostris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea, quae superius memorata sunt, exigere praesumat. Sed liceat memorato Praesuli, suisque successoribus, res praedictae ecclesiae cum omnibus sibi subiectis sub tuitionis et immunitatis nostrae defensione quieto ordine possidere, et nostro fideliter parere imperio: atque pro incolumitate nostra, coniugis ac prolis, seu etiam totius regni, a Deo nobis collati, et eius clementissima miseratione per immensum conseruandi, vna cum clero et populo sibi subiecto, Domini immensam clementiam exorare: et quidquid de praefatis rebus ecclesiae ius Fisci exigere poterat, integrum eidem concessimus ecclesiae, scilicet, vt in perpetuo tempore ei ad peragendum Dei seruitium augmentum et supplementum fiat. Hanc itaque authoritatem, vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris diligentius conseruetur, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione signari fecimus.

Signum Domini LVDOVICI, piissimi Regis.

HARDBERTVS *) ad vicem RATLERII recognoui. Datum XV. Cal. Iunii anno XXIX. Domini et Serenissimi Regis, LODOVICI in orientali Francia regnante. Indictione secunda. Actum Franconefurd Palatio Regio. In Dei nomine *feliciter*, Amen.

V.

Diploma Ludouici Germanici apud Calmet Hist. eccl. Lotharing. Tomo I. in Probat. p. 312. et Mabillon. Annal. Benedictin. Tomo III. p. 679.

ANN. 875.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Quidquid enim locis Sanctorum venerabilium, ibique degentium fratrum ob amorem Domini nostri Iesu Christi, pia augmentatione conferimus vel confirmamus, hoc procul dubio ad mercedem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus, et profuturum nobis ad praesentis vitae curricula faelicius transienda, nec non et beatitudinis praemia securius obti-

*) *Hubertus* BVCHEL.

obtinenda, non dubitamus. Quapropter comperiat omnium sanctae Dei ecclesiae fidelium, nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, quia fratres ex coenobio sancti Martini, nec non et beati Vdonis Confessoris Christi, nostram adeuntes clementiam, reclamando, quod substantia victus illorum minus deerant necessaria, *) innotuerunt. Vnde precantes nostram mansuetudinem, vt pro amore Dei et reuerentia Sanctorum inibi Domino quiescentium, nostra largitas ex rebus eiusdem ecclesiae aliquid restitueremus, et restituta in augmentum salubre victus ac vestitus pro remedio genitoris nostri nostraeque coniugis, seu sobolorum nostrorum, deinceps ad emolumentum proficerent. Quorum petitionibus aures misericordiae nostrae libenter adquiescentes, quia ipsa ecclesia in nostris manibus habebatur per consensum ac consultum Bertulfi, Treuerensis venerabilis archiepiscopi ceterorumque nostrorum, ad eorumdem fratrum vsus concessimus, ac praecepto nostrae authoritatis constituimus, id est, villam Grinstad in Warmacense, cum omni integritate, eo scilicet rationis tenore, vt deinceps nostris futurisque temporibus potestatem habeant ipsi monachi ordinandi legitimo duntaxat iure de suis vsibus, quidquid rationabiliter elegerint vel voluerint; et nulla regia vel episcopalis vmquam potestas hoc nostrae authoritatis praeceptum infringere vel violare audeat; sed vt superius dictum est, pro mercedis nostrae augmento, ac genitoris nostri sobolorumque nostrorum attentius Domini implorent misericordiam. Et vt haec nostrae authoritatis confirmatio futuris temporibus stabilior ac firmior habeatur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Ludouici, Serenissimi Regis.

Luidbrandus Diaconus ad vicem Luithberti archicapellani recognoui et subscripsi. Data vndecimo Kal. Decembris anno XXXVIII. **) regni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione nona. Actum Metis ciuitate, in Dei nomine feliciter, Amen.

*) Forte: *quod substantia victus eorum nimis deerat necessaria.*

**) Inchoauit hanc Epocham ab anno 838. quo orientalem Franciam viuo patre armis vindicauit.

VI.

Diploma Ludolphi, Ducis Saxoniae apud Bodon. Syntagm. de Eccles. Gandersb. apud Meibom. Tomo II. p. 481. et ex ipso autographo emendatum apud Leukfeld. Antiqu. Gandersh. Cap. III. §. 4. p. 22. et de nouo collatum a Io. Christoph. Harenberg. Hist. Gandersh. p. 60.

✝ Quia scriptum est, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LIVDOLFVS, Dux Saxoniae notum esse cupio omnibus Christi Fidelibus, tam presentibus, quam futuris, quod (ego post inchoationem monasterii puellarum) *) quod diuina inspiratione commonitus, simulque dilectae coniugis meę ODAE suadela inductus in honore praecursoris Stephanique prothomartyris in Brunnistashusen edificare coepi, literis Domini nostri LVDOVICI, Romanorum regis inuictissimi ad Sanctissimum SERGIVM Papam acceptis, cum predicta coniuge mea anno dominicae incarnationis octingentesimo quinquagesimo tertio, **) indictione prima, Romam iui, et in presentia ipsius summi Pontificis prenominatum monasterium et omnem proprietatis meę hereditatem, quam habui, videlicet Gandesemiamarku, Aluunge marcu et Ruderinge marcu, et Dengdia marcu, et Lachtiandorp marcu, et alia loca plurima cum familiis vtriusque sexus, Apostolorum Principi pro remedio animae meę et eorum simul, quibus debitor extiti, in ius et proprietatem integraliter tradidi, sanctorum etiam Romanorum Pontificum, Anastasii et Innocentii pignera gloriosa nobiscum deportanda pio nobis karitatis affectu tradens, petiit, et accepit a nobis promissum, Ecclesiam in honore predictorum confessorum fabricandam, et lumen ante ipsorum pignera indeficienter administrandum. Vt autem hęc omnia per succedentia sibi secula firma et indissolubilia persistant, priuilegium plenae ac perpetue libertatis in papyro conscriptum, vbi omnia predicta continentur, monasterio nostro libere vtendum contradidit. Nos autem ***) in continenti duas stolas albas,

*) Haec parenthesi inclusa desunt apud HARENBERG.

**) HARENB. DCCCXXXXIV. Indictione VII.

***) HARENB. *etiam.*

bas, XXX aureis intextas, eidem beato Sergio Papae tradidimus, statuentes, vt Abbatissa, que pro tempore fuerit, eundem censum sanctę Romanae ecclesię in signum libertatis singulis annis persoluat. Cum autem, diuina cooperante gratia, prospere domum redissemus, gratanter a sancto Collegio recepti, eumdem locum sacro collegii *) puellarum coetui videntes nimis angustum, in quadam silua hereditatis nostrę, iuxta fluuium Gande, qui alio nomine Ettherna nuncupatur, an. ab incarnatione Domini DCCCLVI. **) indict. quarta Ecclesiam in honore predictorum Confessorum non longe a loco priori, celebriori aedificio construximus. Precamur igitur vos legentes vel audientes huius nostrę donationis paginam, vt caelestis regni clauigerum pro nobis suppliciter exoretis, quatenus post funera carnis nostrę Paradisi ianuas tradita sibi potestate nobis aperiat, atque in extremo examine ante tribunal eterni Iudicis supplex pro nobis aduocatus existat. Amen. †

VII.

Diploma Ludolphi, Saxoniae Ducis apud eumdem Leukfeld. Antiqu. Gandersh. Cap. IV. p. 28. et Harenberg. Hist. Gandersh. diplom. p. 47.

Quia scriptum est, precium anime viri diuitie eius. Idcirco ego LVIDVLFVS simul cum Coniuge mea ODA, quantam hereditatis nostre partem Dei ancillis tradendam pro redemptione anime nostre, et eorum simul, quibus debitores sumus, iudicaui. Proinde omnes vbique in Christo fideles, tam praesentes scilicet, quam futuros, nosse volo, me ad aecclesiam Gandeshemensem, sanctimonialibus ibidem Deo seruientibus tradidisse, quicquid in Gandeshemia marcu, et in Ruderia marcu, et in Aluunga marcu habui, in terris, siluis, campis, (pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, propriis vel communibus domibus, ***) edificiis vel prius habitis, vel postea constructis, mancipiis quoque diuersi generis vel condi-

*) HARENB. omittit *collegii*.
**) HARENB. anno DCCCVI.
***) Omittit haec HARENBERGIVS.

conditionis, mobilibus et immobilibus, et in quibuscunque rebus cum omni integritate earum. Et vt haec traditio firmior esse, et indissolubilem per succedentia sibi secula auctoritatem habere posset, filiam meam HATHVMODAM nomine, sacro velamine ibidem consecrari faciens, tam Imperiali auctoritate, quam Apostolicae sedis literis, et Episcopali benedictione munire curaui, et Sanctorum Christi Confessorum Anastasii Papae et Innocentii Papae corporibus, et tam sancti Saluatoris, quam eius sancte Genitricis et duodecim Apostolorum dignis reliquiis a venerabili SERGIO acceptis, adornare studui. Cuius literas, quamuis in papiro secundum pristinam Apostolice sedis consuetudinem scriptas habeam, hic tamen propter eos, qui illas habere non possunt, ponere dignum duxi: Vnde parumper legentes vel audientes, a me ad illius verba se conuertant.

SERGIVS Episcopus, Seruus seruorum Dei, omnibus venerabilibus confratribus nostris, Archiepiscopis, seu reuerendissimis et sanctissimis Episcopis, religiosis Abbatibus, gloriosis Ducibus, Clericis, Comitibus atque cunctis fidelibus sancte Dei aecclesie presentibus et futuris. Omnis itaque Christianorum milicia sciat, ac sine vlla dubitatione indubitanter agnoscat. Quia mandante nobis Domino atque inuictissimo Rege nostro HLVDOVVICO, vt pro coenobio, quod auus, et eius postea carissimus genitor in honore omnipotentis Domini dedicauerunt, ad eundem locum de Sanctorum Christi corporibus mandare deberemus. In qua videlicet petitione congrua et satis iusta hunc venerabilem et gloriosum Comitem LIVTVLFVM nomine, qui eidem sacro loco preest, cum Imperiali Epistola ad nos dirigere studuit. Nos quoque tam saluberrimam dignamque postulationem cum magna letitia et exultatione suscepimus, et pro salute patrie et magno caritatis amore, quem erga Christianissimum Imperatorem et Dominum nostrum habemus, beatissimorumque Christi Praesulum corpora Innocentii et Anastasii PP. nec non et reliquias Domini ac Saluatoris nostri, sancteque sue Genitricis Marie, atque duodecim Apostolorum ad predictum sanctum locum deferenda libenter praebuimus; Propterea has vobis omnibus in Christo pie viuentibus nostras Apostolicas sillabas monstrari iussimus,

mus, vt non, quod absit, increduli, sed modis omnibus existatis veraces, quod nos predicto huic Luitulfo, glorioso Comiti predictorum Sanctorum corpora Innocentii et Anastasii PP. siue reliquias dedimus.

Haec sunt verba Epistolae, quam mihi Venerabilis Papa SERGIVS, in papiro, (vt diximus scriptam et suo sigillo) *) munitam dedit, quam ita ideo huic traditioni mee inserere volui, vt, quicunque haec legeret, sciat, vel quanta auctoritate locus iste in monasterium sit fundatus et consecratus, vel quorum sanctorum corporibus et pigneribus illustratus, vel ad quorum Sanctorum memoriam haec traditio, quam ad aecclesiam Gandeshemensem ancillarum Dei vsibus deputaui, sit facta.

VIII.

Diploma Ludouici Germanici ex authentico exscriptum a Nic. Schatenio Annal. Baderborn. Lib. II. ad an. 845. p. 130.

ANN. 845.

In nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS diuina fauente gratia Rex. Cum in nomine vnicae et perpetuae Trinitatis pro regimine S. Matris et vniuersalis Ecclesiae, etiam et pro statu regni nobis diuinitus et paterno iure commissi Patherbrunnen peruenimus, aderant inter ceteros fideles nostros quidam Monachi cum venerabili eorum Praeposito Vualanae **) ex monasterio, quae noua Corbeia nuncupatur, coramque familiaribus Consiliariis nostris in praesentiam culminis nostri adducti attulerunt Domni ac Genitoris nostri Hludouici, excellentissimi Imperatoris quoddam praeceptum, in quo continebatur, qualiter idem Christianissimus Imperator praefatum monasterium in honorem S. Stephani protomartyris Christi super fluuium Wisera, in villa regia, in loco dudum nuncupante Hucxeri Adalhardo cuidam seni Abbati germanoque suo Walanae ***) construi ac fabricari praecepisset, obsecrantes clementiam

*) Haec quoque omisit HARENBERGIVS.
**) MSC. *Walone.*
***) MSC. *Walone.*

mentiam Serenitatis nostrae, vt pro maiori firmitate ac certiori studio securitatis nostrae mansuetudinis super hoc praeceptum paterno ac regali affectu confirmari deberet. Quorum petitioni iustae et rationabili aurem libenter accommodauimus, ac praescriptam villam Hucxeri, *) quam Serenissimus Augustus ad praefatum monasterium tradiderat, cum omnibus finibus vel terminis suis, terrisque, siluis, aquis, aquarum decursibus, seu cunctis adiacentiis, nec non adpendiciis suis, siue res et possessiones, quae a Deum timentibus vel gratiam diuinam diligentibus ibi conlatae sunt, etiam et res, quae ad Corbegiam antiquiorem, ex cuius vocabulo illud monasterium nomen vsurpat, traditae fuerunt, †) intra fines regni Saxoniae, terris, siluis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, propriis vel communibus aedificiis, prius habitis vel postea constructis, mancipiis quoque diuersi generis vel conditionis, mobilibus et immobilibus datum vel traditum erat cum omni integritate praefato monasterio, et Monachis ibidem Deo soli **) militantibus, ad possidendum fruendumque per hanc nostram auctoritatem in eleemosinam praefati piissimi genitoris nostri ac nostram confirmare atque stabilire decreuimus. Libuit etiam nostrae Celsitudinis pietatem erga diuae memoriae Genitoris nostri Nobilissimi institutionem, quando diuina vocatione Abbas ***) praedicti monasterii vitam finierit mortalem, quamdiu ipsi monachi inter se talem inuenire huiusce vitae quiuerint, qui ipsam congregationem secundum regulam S. Benedicti, primi instructoris illius normae, regere valeat, per hanc nostram auctoritatem licentiam habeant eligendi Abbatem, quatenus ipsos seruos Dei, qui illic vni Deo diu noctuque seruiunt, pro nobis proleque nostra et stabilitate regni a Deo nobis conlati iugiter Dei misericordiam exorare delectet. Illud vero inserere hoc praecepto nostrae placuit regiae auctoritati, vt licentiam habeant Rectores et ministri eiusdem monasterii, cum quibuslibet hominibus liberis res et mancipia legaliter commutare, videlicet vt quidquid

*) MSC. *Huxeri.*

†) MSC. *fuerant.*

**) Abest *soli* in vet. MS.

***) Vet. MSC. *Abba.*

quid pars iuste et rationabiliter alteri contulerit parti, deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo teneant atque possideant, et quidquid exinde facere voluerint, libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per diuturna tempora inviolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter, firmauimus et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum Hludouici Gloriosissimi Regis.

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris anno Christo propitio septimo *) regni Domini Hludouuici Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

IX.

Diploma alterum eodem die datum Corbeiensibus apud Schaten. ibid. p. 131.

ANNO 845.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quibus diuina sumus largitate grauati, Laicorum, propter amorem Dei eorumque in istis locis sibi famulantibus beneficia oportuna largimur, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium S. Dei ecclesiae nostrique praesentium et futurorum sollertia, quia nos pro mercedis nostrae augmento concessimus ad monasterium, quod noua Corbeia nuncupatur, quod est constructum in honorem S. Stephani, Protomartyris Christi, super fluuium Wisera in villa regia in loco nuncupante dudum Hucxeri, mansa vndecim, quae sunt in pago Lagneae, in villa, quae dicitur Hemli, cum omnibus appendiciis vel ad se pertinentibus in terris videlicet cultis et incultis, siluis,

*) Ab anno 838. quo Franciam orientalem viuo patre armis vindicauit.

siluis, aquis aquarumque decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitum et ad inquirendum, vel quantumcumque infra praescripta villa, vel quae ad ipsa vndecim mansa pertinere videntur, vt nostri iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et integrum praescripto monasterio Corbeiae et monachis ibidem Deo soli militantibus perpetualiter ad possidendum fruendumque concessimus; atque de nostro iure in ius et dominationem praefati monasterii liberalitatis nostrae munere contulimus; ita videlicet, vt quidquid exinde ab hodierna die vel tempore Rectores et ministri eiusdem monasterii facere, ordinare atque disponere voluerint, per hanc nostram auctoritatem liberam in omnibus habeant potestatem faciendi, quidquid egerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum Hludouici gloriosissimi Regis.

Dominicus Notarius ad vicem Radleici recognoui. Data IIII. Idus Decembris, anno Christo propitio VII. *) regni Domini Hludouici, Regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Patherbrunnen in Dei nomine feliciter. Amen.

*) Anni eodem modo, ac in superiore diplomate numerantur.

X. Diplo-

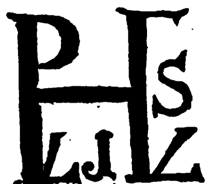
X.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. ibid. p. 132. sequ.

ANNO 845.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS, diuina fauente gratia Rex. Si erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in eisdem locis sibi famulantibus beneficia oportuna impendimus, atque de rebus terrenis diuina miseratione nobis collatis largitionis nostrae munere quidquam conferimus, hoc nobis procul dubio non solum ad stabilitatem regni pertinere, verum etiam ad aeterna beatitudinis praemia capescenda profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum sagacitati, qualiter nos ob amorem Dei, et emolumentum animae nostrae quasdam proprietatis nostrae res concessimus ad monasterium, quod dicitur noua Corbeia, quod est situm super fluuium Wisera, constructum in honore sancti ac beatissimi Stephani Prothomartyris, vbi praesenti tempore venerabilis vir Warinus, auctore Deo Abba praeesse videtur, sunt enim praedictae res in pago Guottinga in villa, quae dicitur Amplidi, hoc est, mansum dominicatum cum casis et reliquis aedificiis, cum aliis mansis viginti ibidem aspicientibus ac deseruientibus. Has itaque res, sicut diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriusque sexus, salinariis, terris cultis et incultis, siluis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitis et inquirendis, quemadmodum Banzleibs Comes in beneficium hactenus habuit, et nostri iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et ad integrum praedicto monasterio concessimus, et de iure in ius, et dominationem eius liberalitatis nostrae munere contulimus, ita, vt de iisdem rebus et mancipiis Rectores et ministri praedicti monasterii ob vtilitatem et necessitatem ipsius, facere, ordinare atque disponere voluerint, per nostrae auctoritatis largitionem libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Hanc itaque auctoritatem largitionis nostrae, vt per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, et a fidelibus S. Dei Ecclesiae nostrisque verius credatur, et diligentius conseruetur,

manus nostrae signaculis subter eam decreuimus corroborare, et annuli nostri impressione assignare iussimus.

Signum Hludouici gloriosissimi Regis.

Adalleodus ad vicem Rathleici recognoui et ss. Data VIIII. Calend. Ianuarii anno Christo propitio VII. *) regni Domni Hludouuici regis in orientali Francia. Indict. VIII. Actum Rosbath Villa in Dei nomine feliciter Amen.

XI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiensibus et Heriuordiensibus datum apud Schaten. ibid. p. 141. sequ.

ANNO 853.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS diuina fauente gratia Rex. Si petitiones seruorum Dei iustas et rationabiles ad effectum perduxerimus, et ad humanam vitam feliciter transigendam, et perpetuam felicius promerendam procul dubio nobis profuturum speramus. Quapropter notum esse volumus, quomodo venerabilis Abbas Warinus adiit Excellentiam nostram suppliciter orans, vt nostra munificentia prospiceremus monasteriis illi commissis, quorum vnum est monachorum, noua Corbeia nominatum, vbi et ille primum regulari electione Abbas extitit, et alterum est Sanctimonialium, Herifordt dictum, et propriae Abbatissae, cuius nomen Addila, subiectum, sed iuxta consuetudinem, quod ancillarum Dei congregationibus procurari solent praepositi ex ecclesiastico ordine, iam dicto Abbati commendauimus, vt tam in disciplina Abbatissam iuuare, quam in cunctis negotiis, quae famulae Christi pro sexu et professione sua exequi non possunt, ipsarum prouisor et patronus existeret. Is ergo petiit celsitudinem nostram,

*) Vide quae notauimus ad dipl. 8.

ſtram, recordari, quod piae memoriae genitor noſter Hludouicus Imperator ambo haec monaſteria exſtrui iuſſit ad normam videlicet praecipuorum in Gallia monaſteriorum, Nouam vtique Corbeiam ad ſimilitudinem antiquae Corbeiae, Herifordenſe vero coenobium ad exemplum monaſterii Sanctimonialium in Sueſſionis ciuitate exiſtentium, et vt in eleemoſinam ſuam hac totius generis ſui iuſtitutionem earumdem perfectio expleretur, cellam iuris ſui, quae vocatur Meppia, cum decimis et poſſeſſionibus vndique ad eam pertinentibus, et eccleſiam Eresburg, quam auus noſter Carolus primo extruens in Saxonia decimis dotauit, circum quaque habitantium per duas Saxonicas raſtas praefatus noſter genitor ad nouam Corbeiam tradidit, ad herfordienſis autem monaſterii adiumentum dedit, in epiſcopatu quidem Oſnabrugenſi eccleſiam buginthi cum ſubiectis ſibi eccleſiis, in parochia vero Mimigerfordenſi eccleſiam hreni, cum his, quae ad eam pertinent eccleſiis. Ita ſane, vt decimarum aliorumque redituum prouentiones praefatis cederent monaſteriis, et ab ipſis viciſſim procurentur ſubiectae plebes in baptiſmate, in euchariſtia, in ſepulturis, in confeſſione peccatorum audienda, et presbyteri, qui principales ex his eccleſias tenerent, archipresbyterorum officio fungerentur ad agenda omnia, quae ſolent fieri ab Archipresbyteris Epiſcoporum. Cum autem ipſi Epiſcopi circationes ſuas ibi agere deberent, ad eorum manſionatica daretur, quod in Capitularibus anteceſſorum noſtrorum praeſcriptum habetur. Nos igitur rata eſſe volumus cetera omnia, tantum expenſas ad miniſterium Epiſcopi propter aegritudinem et ſenectutem ei, quae nunc eſt Gozberti augere debemus. Id iuxta petitionem ſaepe dicti Abbatis Warini ita moderari placuit, vt deſcripto, quantum ſatis ſit ad ſeruitium Epiſcopi, hoc nullo modo ſubtrahatur, et epiſcopus viciſſim ampliora non requirat, nec cum pluribus veniat, quam vt eis ſufficere poſſint. In quibus ſatis eſſe conſenſit praefatus Epiſcopus coram nobis et archiepiſcopo noſtro HRabano ceteriſque cum eo in ſynodo agentibus. Item vt dentur ad ſingulas eccleſias porci quatuor, valentes ſinguli denariis duodecim et octo arietes, qui eadem pene ſumma, quod quatuor porci aeſtimarentur, tres porcelli, quatuor aucae, octo pulli, viginti ſitulae de medone, XX de mellita cereuiſia, XL de non mellita, CXX panes, C modii de auena, manipuli DCti, ſitque in poteſtate Epi-

ſcopi, vtrum haec per ſingulas eccleſias ad vnam manſionaticam, an ad duas velit habere. Ne autem in ſumma debiti his plus aut minus complectatur, hoc auctoritatis noſtrae praecepto cum conſenſu ſinodali decernimus atque iubemus. His etiam adiungere placuit liberam vtrique loco conceſſionem elegendae de propria congregatione in regimen ſuis per futura ſemper tempora congruae perſonae. Et, vt omnis hinc dubietas tollatur, manu propria haec roborantes annuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.

Signum Hludouici Glorioſiſſimi Regis.

Hadelbertus Subdiaconus ad vicem Baldrici abbatis recognoui, Data XI. Calend. Iunii Anno Xmo *) regni glorioſiſſimi Regis hludouici in orientali Francia regnantis Indict. I. Actum in palatio regio Franconofordt in Dei nomine feliciter Amen.

XII.

Diploma Ludouici Germanici Corbeienſibus datum apud Schaten. ibid. p. 143.

ANN. 855.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVICVS diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere de beneficiis a Deo nobis conlatis locis Deo dicatis aliquid conferimus, id nobis et ad mortalem vitam feliciter tranſigendam et ad aeternam perpetualiter obtinendam profuturum, liquido credimus. Idcirco notum fieri volumus omnium fidelium noſtrorum tam praeſentium, quam et futurorum ſagacitati, quia petente atque ſuggerente Warino, venerabili Abbace, qui monaſterium, quod dicitur noua Corbeia noſtra conceſſione in regimine habere dinoſcitur, quod piae memo-

*) a diuiſione regni paterni anno 843. perfecta.

memoriae Genitor noster construi iussit in honorem Dei et sancti Protomartyris Stephani vbi et S. Viti Martyris pretiosa pignora seruari noscuntur, complacuit Celsitudini nostrae quamdam cellulam iuris nostri, vocatam Fischboeki, quae est constructa in pago Leri, memorato monasterio adiungere, atque per hanc nostram auctoritatem ei tradere, vt perpetuo sub eius ditione cum omnibus ad se pertinentibus et aspicientibus consistat. Hanc, vt diximus cellulam sub integritate, cum omnibus rebus, appendiciis et terminis suis, et cum omnibus ad se pertinentibus, id est basilicis, domibus, ceterisque aedificiis, Decimis, siluis, campis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cultis locis et incultis, mobilibus rebus et immolibus, mancipiis diuersi sexus et aetatis, memorato monasterio subditam esse facimus, atque per hanc nostram auctoritatem ita condonamus atque tradimus, vt in iure eiusdem ac monachorum inibi per tempora Deo inseruientium in diuersis necessitatibus ad diuinum cultum propensius exequendum, absque cuiuslibet diminoratione aut retractione permaneat. Et nullus fidelium nostrorum ab eorum dominatione vel potestate eam quoquo modo auferre, aut in aliam quamlibet partem quacumque occasione transferre praesumat: neque vllus iudex publicus, vel quilibet ex iudiciaria potestate in ecclesias, aut loca, vel agros, seu reliquas possessiones memoratae cellulae, quas praesenti tempore in quibuslibet pagis et territoriis habet, ac deinceps ibidem conlatae fuerint, ad caussas iudiciario more audiendas, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius cellulae tam ingenuos, quam et latos *) distringendos, aut vllas redhibitiones, aut illicitas occasiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat. Sed liceat memorato Abbati sub immunitatis nostrae auctoritate, successoribusque eius et Monachis in memorato monasterio per tempora degentibus iam dictam cellam cum omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus ad Dei et Domini nostri, IESV Christi famulatum diligentius peragendum absque cuiusquam contrarietate vti, et quaecumque ad suos in Domini nostri IESV Christi militia vsus et necessitates pertinent, ordinare, disponere,

*) *Lutas* siue *litos*, luidos. SCHATEN.

nere, iusteque efficere. Quatenus pro pii genitoris nostri animae saluatione, et pro nobis et coniuge proleque nostra et pace nostra ac stabilitate totius imperii a Deo nobis commissi alacrius eos indesinenter Domini misericordiam exorare delectet. Hanc quoque commonitionem subiungere curauimus, vt praefatus Abbas eiusque per tempora successores prouideant de praefata cellula, ne aliquando negligatur in diuino cultu, neque cuilibet personae in beneficium tribuatur, sed potius procuretur, vt ibi in perpetuum Dei cultus perseueret, et ad praefati monasterii, Monachorumque ibidem Deo seruientium vsus et necessitates perpetuum prospiciat. Et vt haec nostra auctoritas inuiolabilem et inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum [monogramma] Hludouici, serenissimi regis.

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Baldrici Abbatis recognoui. Data XIIII. Calend. Aprilis anno XXIII. *) Serenissimi Regis HLudouici in orientali Francia regnantis. Indictio. III. Actum in villa Lipilingas in Dei nomine feliciter Amen.

*) Integrum diploma, nisi quod in anno regni orientalis error interuenerit ex scriptorum vitio, nam quod Cleinsorgius retulit, annum Ludouici Regis XII. exhibet, id vero, quod ex Corbeiensibus tabulariis accepimus, annum Ludouici Regis XXIII. praefert: ex indictione tamen tertia in Corbeiensi adscripta, ad hunc annum 855. referre visum, qui regni orientalis Franciae passim XV. notatur. SCHAT. Immo verus est hic annus regni XXIII. si numeres ab anno 832. quo primum arma mouit Ludouicus, id regnum vindicaturus.

XIII.

XIII.

Diploma Ludouici Germanici Paderbornenſe apud Schaten. ibid. p. 149. et Conring. Cenſur. Diplom. Ludou. Cap. IV. p. 27.

ANN. 859.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere loca Deo dicata et neceſſitates Eccleſiaſticas per petitiones pontificum atque ſacerdotum noſtro releuamus munimine, atque tutemur iuuamine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter tranſigendam, et ad aeternam obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter nouerit ſagacitas, ſeu vtilitas omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae noſtrorumque tam praeſentium, quam futurorum, qualiter venerabilis Epiſcopus fideliſque noſter Batheradus nomine, veniens in procerum noſtrorum praeſentiam obtulit obtutibus noſtris praeceptum Domini ac genitoris noſtri Ludouuici, Sereniſſimi Imperatoris, quod ipſe facere iuſſit per petitionem praefati venerabilis Epiſcopi ad locum, qui vocatur Patherbrunno, conſtructum in honore Sanctae Mariae ſemper Virginis et ſancti Kiliani, in quo praecepto continebatur immunitas atque defenſio ſeu tuitio domini Imperatoris, genitoris noſtri ſupra praedictum locum, ſed pro integra firmitate ac ſecuritatis ſtudio praefatus venerabilis Epiſcopus Bateradus deprecatus eſt manſuetudinem noſtram, vt ipſam defenſionem ac tuitionem per noſtrae manſuetudinis praeceptum renouare dignaremur, cuius petitioni ob amorem Domini mei IESV Chriſti et reuerentiam praenominati venerabilis Epiſcopi, ſeu animae noſtrae remedium libenti animo aſſenſum praebentes tale auctoritatis praeceptum ad ipſum ſanctum locum fieri decreuimus, quatenus ſub quali defenſione domini genitoris noſtri fuit, ita deinceps ſub noſtra tuitione et immunitatis defenſione cum omnibus ad ſe iuſte ac legaliter pertinentibus permaneat. Praecipientes ergo iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias aut loca vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones memoratae Eccleſiae, quas moderno tempore infra ditionem regni noſtri legibus poſſidet, vel quae deinceps in iure ipſius loci voluerit diuina pietas augeri ad cauſas iudiciario modo audiendas aut freda exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines

mines

mines ipsius Ecclesiae contra rationem distringendos, nec vllas redhibitiones vel illicitas occasiones requirendas vllo vmquam tempore ingredi audeat, vel ea omnia, quae supra numerata sunt, penitus exigere praesumat, sed liceat memorato Episcopo suisque successoribus res praedictae Ecclesiae cum omnibus, quae possidet, quieto ordine possidere, et nostro fideliter parere imperio: quidquid vero Fiscus exinde sperare poterat, totum nos pro aeterna remuneratione praedictae Ecclesiae ad stipendia pauperum et luminaria concinnanda concedimus, quatinus melius delectet clericos in eadem sede degentes pro nobis, coniuge proleque nostra Domini misericordiam exorare. Haec quippe auctoritas vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem et a fidelibus sanctae Dei ecclesiae ac nostris verius credatur et diligentius obseruetur, manu propria nostra subter eam firmauimus et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum Domni Ludouici Serenissimi Regis.

Walto Subdiaconus ad vicem Witgarii Cancellarii *recognoui.*
Data XI. Calend. Iunii anno Christo propitio XVIIII. *) regni Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indict. VI. Actum Francofurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

*) Apud Conring. Cens. Dipl. Ludou. Cap. IV. p. 98. legitur *ann. XVII.* male. Signum etiam aliud est, nempe tale:

XIV. *Diplo-*

XIV.

Diploma Ludouici Germanici Heruordiense apud Schaten. Annal. Paderb. Lib. III. p. 157.

ANN. 865.

In nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si enim liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quicquam conferimus, et necessitates ecclesiasticas nostro subleuemus iuuamine, atque regali tueamur munimine, id nobis ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium nostrorum industria, praesentium scilicet et futurorum, qualiter nos ob amorem Dei et remissionem peccatorum nostrorum, Augustissimorum Imperatorum ad monasterium, quod dicitur Heriuurt, quod est constructum in honore Sanctae Mariae semper virginis, situm in Ducatu Saxonico, vbi praesentibus temporibus Hadewic Abbatissa et Rectrix esse videtur, quasdam res proprietatis nostrae in pagis Dreini et Boroctra cognominantibus, et in comitatibus Burchardi et Warini coniacentes, id est, casas dominicatas duas cum territorio dominicali, vnam scilicet in Seliheim, et alteram in Stockheim, nec non ad mansos triginta pertinentes ad loca praenominata, et quidquid dici aut nominari potest, quae ad praedicta loca iure pertinere noscuntur, cum familiis sexaginta, quae lingua eorum lazi dicuntur, totum et integrum per hanc nostram auctoritatem ad memoratum monasterium perpetualiter in proprium tenendum concessimus, et de iure nostro in ius et dominationem eiusdem monasterii transfundimus et condonamus, ea scilicet ratione, vt perpetuo Sanctimonialibus ibidem Domino iugiter famulantibus in cibariis et victualibus reliquisque vsibus earum per futura tempora Christo propitiò consistant, et in beneficio res ipsae nulli concedantur, sed solummodo absolute ad mensam earum iugiter deseruiant, et nullus successor noster hanc auctoritatem largitionis nostrae aliter immutare possit, neque vllus publicus iudex, aut aliqua iudiciaria potestas aliquam molestiam aut contrarietatem in his rebus illis facere praesumat; Sed liceat ipsis suas res libere et absolute Domino adiuuante et nostra munitione tuente possidere, omni iudiciaria remota potestate. Et vt haec auctoritas largitionis no-

ſtrae per futura tempora firmior habeatur, et a fidelibus noſtris melius conſeruetur veriusque credatur, ſubter eam manu propria noſtra firmauimus et annuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.

Signum HLudouici Sereniſſimi Regis.

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ſſ. Data Idus Iunias, anno Chriſto propitio XXVI. *) hLudouici Sereniſſimi regis in orientali Francia regnantis. Indictione XIII. actum in villa Franconouurt palatio regio in Dei nomine feliciter amen.

XV.

Diploma Ludouici Germanici Heruordienſe apud Schaten. Lib. III. p. 160.

ANN. 866.

In nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis. HLudouicus *diuina* fauente clementia Rex. Si enim locis Deo dicatis quidquam ex rebus, quas diuino munere poſſidemus, largitatis gratia conferimus, hoc nobis procul dubio ad aeternam vitam promerendam profuturum, liquido credimus. Quapropter nouerit omnium fidelium noſtrorum, praeſentium ſcilicet et futurorum, induſtria, qualiter nos ob amorem Dei et pro abſolutione peccatorum Anteceſſorum noſtrorum Auguſtisſimorum Imperatorum ac pro remedio animae noſtrae quasdam res proprietatis noſtrae, quas Folcheri fidelis noſter hactenus in beneficium tenuit, in Ducatu Weſtfalorum, coniacentes in pagis Grainga et Trecwiti, nec non in comitatibus Burchardi, Waltberti et Albrici atque Letti. Id ſunt manſi XIIII cum

*) Deſumitur hic initium annorum Ludouici ab anno 840. quo Ludouicus Pius obiit. SCHATEN.

cum familiis viginti, qui lingua eorum Luti dicuntur, ad monasterium, quod vocatur heriuurt, quod est constructum in honore Sanctae Mariae semper Virginis, Vbi Haduwic praesentibus temporibus Abbatissa et rectrix esse videtur, cum omnibus appendiciis totum et integrum ad praefatum monasterium, in proprium perpetualiter tenendum tradimus, et de iure nostro in ius et dominationem ipsius monasterii solenniter condonamus. Ita videlicet, vt nullus successor noster easdem res vlterius subtrahendi licentiam habeat, sed ab hodierno die Rectrices atque Sanctimoniales ipsius monasterii easdem res recipiant, atque deinceps per hoc nostrum praeceptum data licentia Christo propitio habeant potestatem vtendi pro communi vtilitate eorum, qualitercumque eis libuerit. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis atque traditionis per futura tempora firmior habeatur, et a cunctis fidelibus nostris melius conseruetur, veriusque credatur, subter eam manu propria nostra firmauimus, et impressione annuli nostri roborari iussimus.

Signum hludouici Serenissimi Regis.

Hadebertus Subdiaconus ad vicem Vuitgarii Cancellarii recognoui et ss. Data VII. Calend. Maii anno XXVII regni hludouici Serenissimi regis in orientali Francia regnantis Indictione XIIII. Actum in Francovurt palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

XVI.

Diploma Ludouici Germanici Heruordiense apud Schaten. Annal. Paderb. Lib. III. p. 167.

ANN. 867.

In nomine sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina sumus largitate consecuti locis sanctorum ob amorem Dei quiddam conferimus,

mus, hoc nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capessenda profuturum, liquido credimus. Idcirco nouerit omnium fidelium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, qualiter nos concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium, quod dicitur Herifurt, siue ad reliquias Sanctae Mariae semperque Virginis in eodem monasterio consecratas, in pago videlicet Grainga, in villa, quae vocatur Keluueri, id est mansum in dominicatum cum domibus, aedificiis et omnibus adiacentiis, terris cultis et incultis, siluis, pratis ac pascuis, de reliquo beneficio, quod Hrodradus Comes habuit, dimidiam partem cum familiis supermanentibus vtriusque sexus numero viginti nouem. In alio autem pago, quod dicitur Sutherbergi, in villa, quae vocatur Lodre, octo familias et nouem mansos. Et in eodem pago in villa, quae vocatur Arpingi vnum mansum cum familia supermanente. Has itaque res, sicut superius diximus, cum domibus, aedificiis, mancipiis vtriusque sexus, ac terris, pratis, siluis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, totum et integrum praedicto monasterio ad proprium concessimus atque confirmauimus. Quapropter hos apices serenitatis nostrae circa ipsum monasterium fieri decreuimus, per quos praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus in hominibus ipsius loci aspicientibus potestatem vllo vmquam tempore habeat, praeter aduocatum eorum, neque fideiussores illorum tollendo, nec in wadiis aut publicis placitis aliquam districtionem in eos faciendo, sed ob Dei amorem nostramque concessionem in futurum omnes res superius insertas ad iam dictum monasterium pleniter deseruiant, absque alicuius contrarietate aut impedimento. Et vt haec auctoritas donationis seu confirmationis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus sanctae Dei ecclesiae nostrisque verius credatur, atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subter confirmauimus, et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum [monogram] Domni HLudouici Serenissimi Regis.

Comca-

Comcatus Notarius ad vicem Radleici recognouit et ss. Data VI Idus Decembris anno Christo propitio XXIIII *) regni Domni HLudouici gloriosissimi Regis in orientali Francia Indictione XV. actum in eodem monasterio Herifurd in Dei nomine feliciter Amen.

XVII.

Tabularum synodi Wormatiensis sub Ludouico Germanico habitae subscriptio apud Schaten. Annal. Paderb. Lib. III. p. 165.

ANN. 868.

Datum in Wormatia anno Incarnationis Domin. DCCCLXVIII. Imperii vero gloriosissimi Regis Ludouici anno XXVIII. Indict. I.

Signum Luidberti, Moguncia censis Episcopi. Signum Adaluuini, Salzburgensis Episcopi. Signum Rymberti, Hammaburgensis Episcopi. Signum Altfridi, Hildenesheimensis Episcopi. Signum Guazonis, Wormatiensis Episcopi. Signum Salomonis, Constantiensis Episcopi. Signum Annonis, Frisingensis Episcopi. Signum Landfridi, Sabionensis Episcopi. Signum Ermenrici, Pataujensis Episcopi. Signum Otgeri, Rubelacensis Episcopi. Signum Luitgarii, Augustburgensis Episcopi. Signum Luidberti, Mimigardnifordiensis Episcopi. Signum Thiadrici, Mimindensis Episcopi. Signum Hildegrini, Haluerstadiensis Episcopi. Signum Luthardi, Paderbornensis Episcopi. Signum Eralt, Foridensis Episcopi. Signum Aegiberti, Osnabrugensis Episcopi. Signum Bernardi, Chorepiscopi. Signum Heionis, Abbatis et presbyteri. Signum Adalgari, Abbatis et presbyteri. Signum Thiatrici, Abbatis et presbyteri. Signum Thiadorici, Abbatis et presbyteri. Signum Branwardi Abbatis. Signum Egilberti Abbatis.

*) Hic annus desumtus a diuisione regnorum facta anno 844. SCHATEN.

XVIII.

Diploma Ludouici Germanici Herisiense apud Schaten. ibid. p. 169.

ANN. 871.

In nomine sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus S. Dei Ecclesiae fidelibus, nostrisque praesentibus et futuris, qualiter Luithardus, Venerabilis Ecclesiae Paderbornensis Episcopus, suggessit Serenitati nostrae, vt ei liceat construere quoddam monasterium Sanctimonialium in loco, qui dicitur Herisi, vna cum decreto Luidberti Archiepiscopi nostri, atque omnium Consynodalium suorum Episcoporum, simulque omnium Consacerdotum et Clericorum Paderbornensis Ecclesiae, ea videlicet ratione, quod ipse et Soror eius, nomine Walburg in sanstimoniali proposito permanens, tradiderunt suam propritatem ad praefatam sanctam Ecclesiam Paderbornensem, quae est constructa in honore S. Dei genitricis Mariae, qualiter eaedem res perpetualiter in eiusdem monasterii potestate consisterent. Postea vero deprecatus est nostram Celsitudinem praefatus venerabilis Episcopus Luithardus, vt praefatum monasterium Herisi et res ad illud pertinentes sub nostrae munitatis factione et defensione susciperemus. Cuius petitioni ad amorem Domini nostri Iesu Christi libenti animo assensum praebentes, decreuimus atque iubemus, vt praescripta super *) Luithardi Episcopi nomine Walburg, praefatum monasterium, quod vocatur Herisi, omnibus diebus vitae suae securiter per hoc nostrae auctoritatis praeceptum habeat. Post huius vero obitum licentiam habeant inter se eligendi Abbatissam, vna cum consensu et conscientia praefatae Paderbornensis ecclesiae praesulis et mundiburdium et defensionem de Rectore praefatae Paderbornensis Ecclesiae habeat praefatum monasterium Herisi, et per vnumquemque annum quatuor solidos ad eamdem Dei Ecclesiam persoluat, simulque mansi X in villa nuncupata Hayonhus, quae illuc venerabilis Episcopus perpetualiter pertinenda concesserat, cum decimis villarum, quae vocantur Herisi, Schmachtum, Nortgardinum et Suthgardinum cum appendiciis seu villulis supradictarum ancillarum Dei tradidit per hoc

*) leg. *Soror.* SCHATEN.

hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus permaneant, absque aliquo contradicentis obstaculo. Volumus etiam atque praecipimus, vt saepe iam dicti monasterii ancillarum Dei homines non alio modo a iudiciariis potestatibus distringantur, nisi eorum aduocato a nobis constituto, sicut Episcopo Paderbornensi praeceptum concessimus. Episcoporum quoque synodale decretum cum scripto et signo subscriptionis super praefatum monasterium puellorum Dei, Herisi nomine nostrae largitatis concessione firmatum permaneat. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Data Idus Iunii Anno Christo propitio XXXII. regni Domini Ludouici, serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, Indict. IV. actum Triburias in Dei nomine feliciter Amen.

XIX.

Subscriptio tabularum Alfridi Episcopi Hildesiensis, quibus monasterium Essendiense fundauit, apud Schaten. ibid. p. 175. et plenius apud Dithmar. Cod. Dipl. Cliu. Iul. n. 58. p. 51.

ANNO 873.

Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXVII. *) sub piissimo Rege Ludeuuico, anno imperii eius XXXVI. **) apud Coloniam ciuitatem V. Calend. Octobr. in ipso die dedicationis Basilicae S. Petri. Ego Alfridus Episcopus hoc priuilegium coram Domino Wilberto, ***) praedictae ciuitatis Archiepiscopo recitaui, nec non coram Luitberto Moguntiacensi Archiepiscopo, et Bertolfo Treuerensi Archiepiscopo, et Berhardo, Verdunensi Episcopo, atque Tiederico Mimidonen. Episcopo, et Herolfo Ferdensi Episcopo, et Luithardo Paderbornensi Episcopo, atque Hildegrino Haluerstadiensi Episcopo, et Odolfo Mimigernafurdensi Episcopo, et

*) LXXIII. SCHATEN. rectius, quia Ludouicus anno 876. obiit.
**) XXXIV. SCHAT.
***) DITHMARVS Wiliberto.

et Othiboldo Traiectensi Episcopo, et coram Luitberto Osnabrugensi Episcopo, nec non coram aliis quam plurimis sacri ordinis viris, qui ob supradictae Ecclesiae dedicationem conuenerant.

XX.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense apud Schaten. ibid. p. 177.

ANN. 873.

In nomine sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouuicus diuina fauente gratia Rex. Conuenit Regiae dignitati semper studere, ne Ecclesiarum Christi status aliqua occasione labefactari incipiat. Ex hoc enim et praesens vita sub maiori prosperitate transigitur, et aeternae beatitudinis merces maxima acquiritur. Quapropter expedit nobis saepius retractare concessiones antecessorum nostrorum, simul et nostra praecepta de immunitate Ecclesiarum ab exactionibus publicis confirmare, vt et, quae prius concessa sunt, nusquam infringi patiamur, et de his, quae forte minus expresse annotata sunt, et ideo in antiquis praeceptis non contineri contenditur, per nouorum confectionem omnem in futurum dubietatem tollamus. Notum ergo esse volumus omnibus tam praesentis aeui, quam succedentium temporum Christi fidelibus, quia nouae Corbeiae monasterium iussu gloriosi Genitoris nostri constructum est in honorem S. Stephani protomartyris Christi, et per voluntatem eiusdem Imperatoris corpore est B. Viti Martyris insignitum. Sed et ex integro ab omnibus publicae exactionis officiis et expeditione hostili tam de litis, quam de ingenuis hominibus, terram eius incolentibus absolutionem promeruit, in quo et nos comprehensum aexistimauimus, et hactenus obseruatum comperimus, vt decimae de dominicatis eiusdem monasterii mansis non darentur Episcopis. Sed ad portam monasterii darentur in eleemosinam praefati Genitoris nostri, et totius prosapiae eius, vt videlicet esset, vnde ministraretur peregrinis et hospitibus, qui numquam desunt monasterio; nunc vero exorta quaestione per quosdam Episcopos vtrumnam hoc eidem monasterio Genitoris nostri nostroque praecepto concessum sit: quanquam, vt ipsi dicunt, nominatim non sit expressum, sub generali tamen confessione *) liberae dispositionis

*) fortass. *concessione.*

ſitionis rerum ſuarum etiam hoc comprehenſum fatemur. Sicut et ſeniori Corbeiae, ad cuius normam haec noua inſtituta eſt et praecipuis quibusque monachorum monaſteriis anteceſſores noſtros conceſſiſſe comperimus, et ne deinceps aliqua dubietas fiat, rogatu venerabilis viri, Adalgarii Abbatis eiusdem monaſterii per hoc noſtrae poteſtatis praeceptum decernimus atque iubemus, vt et omnia, quae prius habuit, immunitatis praecepta rata et inconuulſa habeantur, et per hanc conſcriptionis noſtrae Cartam ſpecialiter ei conceſſum ſciatur, vt de Dominicatis manſis vel nunc habitis, vel poſt acquirendis à reddendis decimis plenam hoc monaſterium habeat immunitatem, niſi, ſicut hactenus fuit, vt dentur ad portam monaſterii in ſuſceptionem hoſpitum et peregrinorum. His omnibus adſtipulari recens Adriani Apoſtolici praefato Abbati collatum priuilegium cognouimus, dum huius apud nos controuerſiae quaeſtio ventilaretur. Et vt haec auctoritas noſtrae largitionis firmior habeatur, atque per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, manu propria ſubter eam firmauimus, atque annuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.

Signum Domini Hludouici Sereniſſimi Regis.

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archi-Capellani recognoui et ſſ.

Data XVI. Calend. Iulii anno ab Incarnatione Dominica DCCCLXXIII. Regni autem Domini Hludowici, Sereniſſimi Regis in orientali Francia regnante anno XXXIIII. Indict. VI. Actum Aquisgrani palatii in Dei nomine feliciter Amen.

XXI.

Diploma Ludouici Germanici Corbeiense eiusdem anni apud Schaten. ibid. p. 178.

ANN. 873.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLudouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et necessitates ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum sollertia, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui ac Genitoris nostri, nec non fratris nostri HLotharii, suique filii et aequiuoci concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium, situm in Saxonia, quod nuncupatur noua Corbeia, id est, villam, quae vocatur Lizzicha, vbi sunt homines L qui picturas faciunt et picturae Vinearum quinquaginta et septem particulae Vinearum. Vbi duae Carradae colligi possunt, et sunt ibi 30 foeminae, quae dant censum, vnaquaque sex siclas vini, et de lino XII fusos, III pullos et XV oua, et de terra aratoria ad L modios, et de pratis ad Carradas X. Has itaque praescriptas res cum omni integritate totum et ad integrum ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem praescripti monasterii tradimus atque transfundimus. Ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus ibi permaneant, absque vlla contradictione, vel eis pro nostra ac Coniugis carissimaque prole, salute Domini clementiam facilius exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et dili-

diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Domini HLudouuici Serenissimi Regis.

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui et ss.

Data VII. Calend. Octobris anno XXXIIII. regni Domini HLudouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis. Indict. VI. Actum Aquisgrani palatii in Dei nomine feliciter. Amen.

XXII.

Diploma Ludouici Germanici Germanice versum, et hinc inde suspectum apud P. Ignatium Gropp. in Aetate mille annorum monasterii Amorbach p. 192.

ANN. 856.

In dem Name der heyligen vnd der vngeteylten Driualtikeyt Amen. Wir Ludewig von Gotlicher Gnade Römischer Kunig sind geneyget, vnd habin Gnade zu erhorende rechte bede der Dyner Godes, vnd der dy sich uben yn Gotlicher myne vnd ubunge, vnd haben wyllen zu gebin, vnd mit zu teylen der Gabe, dy vns von Gode ist verlyhen; Darum soll sin kunt vnd wissen allen unsern Getruwen unseres Riches, dy yzunt sin, oddir hernach kumen, wy der Erbir Man, Spatto genant, Apt des Closters, daz da heizzet Amorbach mit synenBrudern desselbenKlosters quam zu unserMechtekeyt, und flehet, und bat demudeclichen, daz wir durch dy Liebe unser Frauwen dy Gebererin Godes ewig Magt, yn der Ere daz vorgenante Gotshuss ist gewyhet, und auch durch dez Ewigen Lones willen, geben vnd verlyhen den Brudern, dy Gote daselbes dynen, etliche hilfe Waldes und Fisch Weide von dem, daz da by

dem vorgenanten Klofter nahe gelegen ift. Des haben wir in gatige und rechte Bede angefehen, und auch dauon, daz ez uns vnd unfer Furften fugfam duchte: So geben wir aus Unfer Gunft, und mit unfern gewalt, und auch mit der ftrengekeyt unferes Gebodes geben wir yn den Walt, der da heizzet Wolckmar, mit der Fifche weyden, die fich aneheben, da fich dy Bach Moda teylet, vnd eyn Werdelin odder eyn Infeln machet, daz man heyzzet der Munch Wert, davon daz diefelbe Herren, der Apt und Bruder des vorgenanten Clofters Wyften uns vor viel Furften, dy gegenwertig waren, gude Urkunde, diz fy hetten von unfern Eltern, und bezugeten, daz dazfelbe des Clofters eygen were, und rechtlich Erbe. Wir geben yn auch dy Fifche Weyde biz an dy Statt, da dyfelbe Bach yn fluzzet daz Wazzer yn den Meyn, und dy Statt ift genant Vachhufen. Und wir geben yn auch an derfelben Stat eyn Werdelin und Flecken mit den Zugehorende der Fifche-Weyde, und auch des Waldes, daz zu demfelben Werdelin und Flecken gehöret. Daz ift, daz wir yn geben von derfelben Stad, biz über daz Tal, oddir den Graben, genant Strichental, und daz Bruneis, daz man heyzzet den turren Brunnen. Vnd daz dyfe unfer Gewalt und Gebunge alfo by unfer vnd Unfer Nachkumen Ziten mit Godes hilfe muge unverfert und unverbrochen blyben, fo haben wir mit Unfer eygen Hand, daz hy unden gefeftend, und haben dyfe Sache heyzzen gezeychent mit yndruckung unfers Ingefiegl.

Daz ift das Zeychen Herrn Ludewiges des allerluterften Küniges.

Ragenbert bekante an Rodeleyn Stat. Dyfer Briff ift gegebin, da man zalte von Chriftes Geborte Achthundert Iar vnd darnach in dem Sechs und zwenzigiften Iare, yn dem Sechzehenden Iar des Riches des aller luterften Kunigs und Herren,

ren, Herrn Ludewiges, *) und geschach zu Vorcheym in Godes Namen.

XXIII.

Diploma Ludouici Germanici Lamspringense apud Harenberg. Hist. Gandersh. Diplom. Diss. II. de aduocatis monast. Gandersh. p. 139. et Leuks. Ant. Gandersh. p. 290.

ANN. 873.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS Dei fauente clementia Romanorum Rex. **) Si petitionibus seruorum et ancillarum Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus; superna nos muneris gratia non diffidimus. Ideo notum facimus tam praesentis aeui, quam futuri vniuersis fidelibus, monasterium ancillarum Dei, quod in loco, qui LAMSPRING dicitur, situm est, prudenti fundatoris instantia obtinente, fideliter nos in nostram regalem tuitionem et mundiburdium suscepisse, quatenus in vigore sanctae religionis omnipotenti Deo ibi famulantes feminae secura deuotione beatae contemplationi valeant operam dare. Hoc

*) Apud alios scriptores reperire est eiusmodi chartas, quae annos regni Ludouici Regis ab 840 numerent. Eamdem Epocham in praesenti etiam in praesente nostro diplomate obseruatam esse iudicamus. Annus Incarnationis et regni simul iungitur. Iuxta eam vero annus decimus sextus regni Ludouici Regis, quem diploma refert, anno Christi 856. respondet. - - Qui primus hoc diploma in linguam Germanicam vertit, hic quoad annum non videtur errasse. Sed alius quis negligentior scriba non inspectis bene litteris f in z mutauit, qui error in antiquis chartis facillimus est; eoque admisso pro *fuenzigsten* scripsit zuenzigsten, quo vno totum diploma maxime vitiauit. Itaque pro anno *Sechs vnd zwenzigsten* legendum *sechs vnd funfzigsten*. Vno hoc errore emendato, reliqua sua se veritate tuentur. GROPP.

**) Aduocatus potius. HARENBERG.

Hoc enim monasterium ILLVSTRISSIMVS PRINCEPS, et per omnia nobis et regno fidelis RIDDAGVS Comes eiusque sapientissima coniux IMHILDIS nomine, consilio diuae memoriae Domini SERGII Papae et nostro consensu Domino Deo vniuersorum, perpetuaeque Virgini Beatae Mariae in honores pretiosi martyris ADRIANI de patrimoniorum suorum iustis possessionibus pia deuotione construxerunt, et ob irrefragabile stabilimentum omnium rerum suarum, quas immobiliter ibi contulerunt Deo dilectam filiam suam RICKBVRGAM, quam meritis eiusdem gloriosi martyris vnico pignore solam heredem habere meruerant, Domino ibidem virginem sacram deuouerunt, primam quoque loci abbatissam fieri sanxerunt, ob conciliandum vero munimenti fidele patrocinium et oportunum in posteros praesidii ac securitatis per omnia beneficium ad principalem sanctae Hildesemensis Ecclesiae sedem in beatae Mariae semper Virginis tutissimam protectionem eumdem locum simul cum suis omnibus oblatione solenni spe futurorum bonorum transtulerunt, eo scilicet pacto, vt sine praeiudicio aut impedimento EPISCOPI SVI consultu et assensu benigno earumdem ancillarum Christi congregatio personae sibi competentis in Domino liberam electionem semper habeant, atque sub eius paterna defensione sua omnia firma quiete et inconcussa stabilitate perhenni pace possideant, ad testimonium huius fidelissimae actionis ad iudicium veritatis et monumentum pietatis tradendum posteris Dominus Alfridus Hildesemensis Praesul venerabilis communi consensu congregationis suae in beneplacito totius Ecclesiae suae pro augmento seruitutis diuinae de manu sua eidem loco decimas banni sui auctoritate firmando contradidit, pro quibus tamen vice aeterna, vt in pace bona vtrobique sapienter suauiterque disponerentur omnia, de Dote illius Ecclesiae praecipua quaedam praedia cum aedificiis suis in Hildensemensibus Campis et in VILLA ODENHVSEN, praeterea omnem Foloberti constirpationem recepit (Wolperode.) Nihilominus et hoc inuiolabiliter sancitum est, ac sacramento firmatum est, vt si quando, machinante Diabolo, malignitate prauorum hominum temerari contingat hanc pontificalis Doni concessionem, illa etiam ex integro ad dictae Ecclesiae suae, cuius dos erant, primariam redeunt possessionem cum omnibus aedificiis suis et culturis, immobi-

mobilis ergo firmitatis gratia regalis nostrae auctoritatis iusta super haec damus praecepta, quae omnimodis voluimus esse inuiolabilia, consensus namque cunctorum Regni procerum statuendo firmamus, praecipiendo mandamus, quatenus ex hoc et per omnes futurorum temporum successiones inuariabilis maneat haec vniuersa constitutio decretorum: et vt nulla deinceps auctoritas, aut potestas vel temeritas aliquam praesumat praefato S. Adriani monasterio violentiam, seu rapinam aut calumniam vllo ingenio, seu qualibet occasione inferre, nec homines illius distringere, aut fredas siue redhibitiones vel thelonea exigere, aut in expeditionem cogere, sed sub nostra et successorum meorum, et proprii Episcopi et successorum horum, nec non regni nostri Principum fideli defensione omni futuro tempore absque perturbatione Christi famulantium sancta congregatio cum omnibus suis possessionibus, praediis, decimis, terris cultis et incultis, mancipiis vtriusque sexus, villis, areis, pratis, pascuis, siluis, venationibus, aquis aquarumue decursibus, piscationibus, viis et inuiis, quaesitis et inquirendis, habitis et habendis, ceterisque omnibus appendiciis et vtilitatibus, quae quomodocumque nominari possunt, iucunda quiete iugiter imperturbata consistat, ac pro nobis et pro statu regni nec non pro omni sancta Ecclesia Dei superam misericordiam libera deuotione sine intermissione suppliciter exoret, huic nostrae secundum iustitiam Dei iustae constitutioni si quis temere contraire praesumserit, et horum aliquid infringere ausus fuerit, si non digne in beneplacito incolarum loci quantocius per omnia satisfecerit, primo eum vt inimicum Dei districtissimae vltioni diuinae militari gladio sancti Adriani terribiliter feriendum tradimus: deinde vt publicum hostem Regni omni gratia, honore ac iustitia priuamus, et iudicialis gladii nostri animaduersione persequendum, et de terra exterminandum, nemine parcente, aut miserente, foras mittendo, publicae damnationi exponendo, proscribimus. Porro iniuriam patientibus Dei iustitia et regale iudicium ad sua requirenda nequaquam deficiet. Et vt haec auctoritas nostra firma stabilitate insolubiliter atque ineuitabiliter rata atque permanens habeatur, manu propria super eam firmando anuli nostri impressione in nomine Domini signamus. Actum Dominicae Incarnationis Anno octingentesimo septuagesimo

mo tertio gloriosissimi Ludouuici Regis anno trigesimo quarto. Datum Aquisgrani in Palatio Regio coram Regni principibus. Idus Iunii, Indictione sexta.

Signum Hludouuici
Serenissimi Regis Romanorum.

Euerhardus Cancellarius ad vicem Lamberti Archi-Capellani recognoui. In Dei nomine feliciter Amen.

XXIV.

Diploma Ludouici Germanici Fuldense inter Traditiones Fuldenses ex autographo editum a Schannat. Tradit. Fuld. n. 469. p. 189.

ANN. 845.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni nostri pro eorum oportunitatibus inter se commutauerint, nostris confirmamus edictis, Regiam exercemus consuetudinem, et hoc in posterum iure firmissimo mansurum esse volumus: idcirco nouerit omnium Fidelium nostrorum, tam praesentium, quam et futurorum industria, quia vir venerabilis HATTO, Abbas ex monasterio Sancti Bonifacii, vbi praeclarissimus Martyr corpore requiescit humatus, nec non et quidam vir Inluster Comes HESSI, atque Fideles nostri, dixerunt nobis, eo quod pro ambarum partium oportunitate de quibusdam rebus et mancipiis nuperrimam commutationem fecissent: dedit igitur memoratus Abbas ex ratione monasterii sui eidem Hessi Comiti ad partem regis tenendum in duabus villis Bleihueld et Gruonbah nuncupatis atque terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta his nominibus Gozmar, Ger-

Geruuart - - - - et e contra in compensatione huius rei dedit praefatus Hessi Comes eidem Abbati ad partem monasterii sui in futurum tenendum de rebus Beneficii sui, quod proprietas Regis erat, in duabus villis, quae vocantur Quirnaha et Espinaueld et in terminis earum hobas viginti quatuor et mancipia quadraginta, quorum haec sunt nomina, Harp. Albrih, Zeizhilt. etc. - - - vnde et duas commutationes pari tenore conscriptas, manibusque bonorum hominum roboratas ad relegendum nobis ostenderunt, sed pro integra firmitate ac securitatis studio petierunt Celsitudinem nostram, vt easdem commutationes per nostrum mansuetudinis praeceptum confirmare deberemus, quorum petitionem denegare noluimus, sed sicut vnicuique fidelium nostrorum iuste petentium, ita nos illis concessisse atque in omnibus confirmasse omnium fidelium nostrorum cognoscat magnitudo, praecipientes ergo iubemus, vt quidquid pars iuste et rationabiliter alteri competit parti, per hanc deinceps nostram auctoritatem iure firmissimo teneat atque possideat: ea videlicet ratione, vt res, quas Hatto Abbas dedit, in nostra dominatione in futurum permaneant, et res, quas Hessi Comes dedit memorato Abbati, ad suum monasterium consistant; et vt haec auctoritas concessionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora verius credatur diligentiusque conseruetur, de anulo nostro subter eam iussimus sigillari.

COMEATVS notarius ad vicem RADLEICI recognoui. Data V. Kal. Nouemb. anno Christo propitio XII. regni Domni HLVDOVVICI Regis in orientali Francia. *) Indict. VIII. actum Reganesburg Ciuitate in Dei nomine feliciter. amen.

*) Hucusque Ludouici in orientali Francia annos passim ab obitu Ludouici Pii numerari obseruauimus, quemadmodum in sequentibus traditionibus. Nunc duo haec concambia autographa excipienda sunt, vbi alia calculi ratio ineunda est, non quidem ab anno 833. vt post longam disquisitionem verosimilius statuit Mabillonius, sed ab anno 834. Nam praeterquam quod in vtraque charta annus et indictio nouae huic nostrae epochae apprime conueniant, fauet insuper aliud eiusdem Regis diploma, alias suo loco exhibendum, quod datum est Francofurti *Non. Febr. anno Christo propitio primo, regni Domni HLudouuici Regis in orientali Francia Indictione XII.* vbi Indictio XII. correspondet anno 834. SCHANNAT.

XXV.

Diploma Hattonis Abbatis Fuldensis apud Schaten. Tradit. Fuld. n. 470. p. 190.

ANN. 846.

In Christi Nomine. Ego HATTO humilis Abba ex monasterio Sancti Bonefacii, vbi ipse praeclarissimus Martyr Corpore requiescit humatus, tradidi de rebus Sancti Bonifacii vna cum consensu et conhibentia monachorum, in eodem monasterio degentium, domno HLVDOVVICO, serenissimo Regi, secundum suam licentiam in tribus villulis, quae nuncupantur Zutilinga et Vuilliherishus, et Thuna omnia et ex omnibus, quidquid in praescriptis villis et marchis ad eas pertinentibus vel aspicientibus et ad praefatum monasterium tenere visus fui, praeter vnum curtilem, et in Mechitamulinero-marcha de terra curtilem vnum, id est, mansis, domibus, aedificiis desuper positis, mancipiis vtriusque sexus et aetatis, terris cultis et incultis, campis, silius, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, molendinis, adiacentiis, viis, exitibus et regressibus, quaesitum et ad inquirendum, totum et integrum Domno HLudouuico Glorioso Regi ad suum proprium perpetualiter tradidi, atque legaliter corroboraui, ea videlicet ratione, quia ipse piissimus Dominus Rex in recompensatione earundem rerum tradidit de rebus suis propriis per suum mansuetudinis praeceptum ad Sanctum Bonifacium in futurum firmiter tenendum quae sunt in Bochonia, quas Harduvigus Vasallus ipsius Principis prius per suum beneficium habuit in Eitrungfeldono-marcha omnia et ex omnibus, quicquid illuc est, totum et integrum ad iam dictum locum concessit et confirmauit. † Signum HATTONI Abbatis, qui hanc traditionem fieri et adfirmari rogauit. † Signum Bernochi presbiteri. † Signum Hunrati presbiteri. † Signum Theotmari presbiteri. † Signum Leobsuni presbiteri. † Signum Megingozi presbiteri. † Signum Hruodolfi presbiteri. † Signum Hattoni presbiteri. † Signum Engilberti presbiteri. † Signum Marchovvardi presbiteri. † Signum Hruotgarii presbiteri. † Signum Hruotberti presbiteri. † Sig. Ortolti Diac. † Sig. Reginharti Diac. † Sig. Engilharti Diac. † Sig. Hruotleichi Diac. † Signum Hermanni Diac. † Signum Manovualdi Diac. † Helmgozi

gozi Diac. † Signum Vuolfleoz Diac. † Baldhard Diac. † Sig. Sibigelti Diac.

Actum FRANCONOFVRT Palatio Regio sub die XV. Kal. aug. Anno Christo propitio XIII Regni Domni HLVDOVVICI, gloriosissimi Regis in orientali Francia. Indict. VIIII. in Dei nomine feliciter amen.

Ego HERMANNVS Diaconus per iussionem HATTONI Abbatis scripsi et subscripsi.

XXVI.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldense apud Schannat. Tradit. Fuldens. n. 477. p. 193.

ANN. 856.

LVDOVICVS, diuina fauente clementia Rex. Notum sit omnibus Fidelibus Sanctae Dei Ecclesiae nostrisque familiaribus, praesentibus scilicet et futuris, quia quidam Abbas HATTO, vir religiosus et spiritualis vitae de Fuldensi Monasterio, cui speciali deuotione semper et libenter annitimur propter Beatissimi Martiris Bonifacii merita gloriosa, qui in praefata requiescit Ecclesia. Serenitatem nostram adiens innotuit auribus nostris, qualiter quaedam res iuris nostri ipsius Ecclesiam circumiaceret, ac per hoc Celsitudinem nostram deprecabatur, vt illud praedium nostrum ad praefatum Fuldense monasterium conferre decreuissemus, cuius petitioni ob diuinum amorem et venerationem eiusdem supradicti Abbatis aurem pietatis nostrae accommodantes et assensum praebentes, quidquid SIGIHARDVS Comes, in villa Heitungesfeldon nuncupata Beneficii a nobis habuit cum duobus locis, vocabulo Roggunstat et Huchelheim, et sicut nunc ad eadem loca dignoscitur de terra arabili pertinere vbicumque in Heitungesfeldo marcha iaceat, totum illud et integrum Sancto Bonifacio tradimus cum mancipiis et territoriis, et eandem siluam in qua Roggunstat sita est vt his omnibus Monasterium Fuldense nunc et perpetuis temporibus feliciter et quiete vtatur; haec itaque Sancto Bonifacio et monachis illis, qui in Fuldensi monasterio Deo deseruiunt vtenda concedimus cum omni integritate in Elimosinam Domini et piissimi Genitoris nostri praecipientesque iubemus, vt quidquid de praefatis rebus Rectores Fuldensis

ecclesiae ab hodierno die ad vtilitatem ipsius loci et seruorum Dei facere voluerint, liberam in Dei nomine habeant potestatem, eo tenore et conditione, vt per hoc eos melius delectet pro nobis et coniuge proleque nostra et stabilitate Regni a Deo nobis commissi diuinam clementiam attentius exorare, et vt haec auctoritas donationis et confirmationis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu nostra propria hanc cartulam firmauimus et anuli nostri Inpressione insigniri praecepimus.

Signum Domni LVDOVICI Regis.

REGINBERTVS Cancellarius recognoui.

Data pridie Idus Februarii. Actum FORECHEIM feliciter Amen.

XXVII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldensi ex vetere Apographo editum a Schannato n. 510. p. 205.

ANN. 868.

LVDOVICVS diuina fauente clementia Rex. Notum sit cunctis fidelibus nostris praesentibus et futuris, qualiter quidam vir nobilis ac fidelis noster EVERVUARDVS nomine omnes res proprietatis suae, quas ex meridiana parte Lippae fluminis habere visus fuit in pago Dorerinse, totum et integrum ad monasterium sancti Bonifacii Fuldae tradidit atque firmauit, et vt deinceps ad idem monasterium perpetua stabilitate donatum permaneat, optauit denuo scilicet THIETO venerabilis eiusdem monasterii Abbas atque idem vir religiosus Euervuardus nomine, vt eandem traditionem nostra regali auctoritate firmaremus; quorum petitioni libenter acquiescentes hanc nostrae auctoritatis cartam inde conscribi iussimus, per quam memoratam traditionem ad monasterium sancti Bonifacii perpetuo iure firmamus, nostroque Regali praecepto et imperiali decreto munimus, ita videlicet, vt neque ipse Euervuardus nec quaelibet persona vllius dignitatis vllo vmquam tempore eamdem traditionem in nostra praesentia factam infringere vel immutare possit; Sed ab hodierno tempore ad memoratum monasterium praefati Euervuardi proprietas, per hanc nostram auctoritatem confirmata, firmiter semper et inmutata consistat, et quidquid Rectores eius-

dem

dem Ecclesiae de iisdem rebus pro vtilitate fratrum ibidem Deo famulantium facere voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem, et vt haec confirmationis auctoritas per futura tempora firmior habeatur, ac melius a cunctis fidelibus credatur, hanc cartam nostra praeceptione inde conscribi, ac anuli nostri impressione insigniri iussimus. ADALHERTVS Cancellarius recognouit et subscripsit. dat. IX. Kal. apr. VVORMATIAE.

XXVIII.

Praeceptum Ludouici Germanici Fuldense, ex Chartario editum a Schannat. Tradit. Fuld. n. 511. p. 206.

ANN. eod.

LVDOVICVS diuina fauente clementia Rex. Notum sit omnibus sanctae Dei ecclesiae nostrisque fidelibus, praesentibus scilicet et futuris, qualiter venerabilis THIETO Abbas innotuit Celsitudini nostrae, quod quidam homo nobilis, nomine ETAN villam proprietatis suae Ouuila nuncupatam tradidisset ad sanctum Bonifacium Martyrem, vna cum consensu amicorum suorum, ea videlicet ratione, vt praefatus vir eamdem villam diebus vitae suae habeat cum omni tranquillitate, et quasdam alias res, quae ei ex parte sancti Bonifacii datae sunt; post obitum vero suum eaedem res cum omni integritate melioratae vna cum praefata villa ad sancti Bonifacii reuerterentur potestatem: idcireo memoratus Abba Thieto deprecatus est Celsitudinem nostram, vt nostrae auctoritatis praeceptum super easdem res facere, et Cartam de hoc facto inscriptam sigilli nostri impressione signaremus, cuius petitioni libenti animo assensum praebentes, decreuimus fieri, quod petiit. Iussimus igitur ei hoc nostrae auctoritatis praeceptum fieri, per quod decernimus atque iubemus, vt haec eadem traditio atque delegatio facta ad sanctum Bonifacium in Fuldensi monasterio firma sit et stabilis in perpetuum, et vt in posterum cunctis fidelibus hoc innotescat, hanc cartam inde conscribi, et Sigilli nostri iussimus impressione insigniri. Data VII. Kal. nou. actum Franconofurt feliciter.

XXIX.

Diploma Ludouici Germanici Fuldense, ex veteri apographo editum a Schannato Tradit. Fuldens. n. 516. p. 207.

ANNO 871.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDEVVICVS Diuina fauente clementia Rex. Oportet nos qui Diuino munere quodammodo sumus prae ceteris mortalibus sublimati eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati sumus, atque cuius munere praecellimus. Loca vtique sibi sacrata propter petitiones fidelium nostrorum nostro releuari iuuamine atque tueri munimine, cum id nobis ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum esse liquido credimus: quapropter comperiat omnium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter SIGEHARDVS, venerabilis Abbas, deprecatus est Celsitudinem nostram, vt ob mercedis nostrae augmentum quasdam res proprietatis nostrae consistentes in Buchonia, in loco, qui dicitur Harterateshus ad sanctum Bonifacii Fuldense monasterium concederemus, et per nostrae auctoritatis praeceptum, per quod praefatas res in Buchonia consistentes, in loco, qui dicitur Harterateshuson cum silua illuc pertinente, omnibusque appendiciis in terris, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, exitibus et regressibus totum et integrum ex iure et dominatione nostra, in ius et dominationem Sancti Bonifacii Martiris tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum nullo inquietante, sed Deo auxiliante perpetuis temporibus praefatae res ad praedictum monasterium permaneant absque vllius hominis contradictione, et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus et anuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum Domni HLVDEVVICI Serenissimi Regis EBERHARDVS Cancellarius ad vicem LVITBERTI Archicappelani recognoui et subscripsi. Datum XVII. Kal. Iulii Anno CHRISTO propitio XXXI. Regni Domni HLVDEVVICI, serenissimi Regis in orien-

orientali Francia regnantis Indictione IV. Actum Triburias in Dei nomine feliciter. amen.

XXX.

Subscriptio Traditionis Cunibiltis apud Pistor. Tradit. Fuld. Lib. II. p. 569. et 574. collatae cum Cod. MS. a Schannato et editae Trad. Fuld. n. 517. p. 208.

ANNO 874.

Facta est haec traditionis chartula anno Dominicae incarnationis DCCCLXXIIII. Indict. VII. regni autem LVDOVICI gloriosissimi Regis anno XXXIIII. coram his testibus. † Signum KRISTANI comitis *cetera.*

XXXI.

Subscriptio Chartae alterius apud Pistorium Lib. II. p. 571. et Schannat. ibid. p. 209.

ANNO 876.

Facta est haec traditionis chartula in monasterio FVLDA. Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Indict. VIIII. Anno XXXVI. LVDOWICI *Imperatoris* mense Iulio die XXIII. eiusdem mensis his Testibus praesenti adstantibus cetera.

XXXII.

Subscriptio traditionis Elli, Ermanolti et Baldi apud Pistorium Lib. II. p. 570. et Schannat. p. 209.

ANNO 876.

Acta est haec Chartula Traditionis in monasterio FVLDA. Anno Dominicae Incarnationis DCCCLXXVI. Ind. IX. XXXVI. HLVDOVVICI *Imperatoris* mense Februario die XIIII mensis eiusdem, his Testibus subscriptis. cetera.

XXXIII.

Subscriptio chartae Alam. LXIII. apud Goldast. Script. rer. Alam. Tom. II. p. 47.

ANN. 846.

Ego Marcellus monachus rogatus scripsi et subscripsi. Notaui diem dominicum VIII. Kal. Octobr. anno XV. *) HLudowici Regis Alamannorum sub Cuonrado Comite.

*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit Ludouicus.

XXXIIII.

XXXIIII.

Subscriptio chartae LXIIII. apud eumd. ibidem.

ANN. 836.

Notaui diem Veneris IX. Kal. Decembr. anno XXIV. HLudouuici Imp. et HLudouuici iunioris Regis Alamannorum V. sub Geroldo Comite.

XXXV.

Subscriptio Chartae 74. apud eumdem p. 51.

ANN. 875.

Notaui diem lunae XVI. Kal. Decembris anno XXXV. HLudouuici piissimi Regis sub Karolo principe.

XXXVI.

Ex charta LXXXXIII. apud eumdem p. 58.

ANNO 875.

Vsque in annum praesentem, qui est XXXV. HLudouuici piissimi Regis, patris Karlomanni, HLudouuici et Karoli Principis nostri.

XXXVII.

Diploma Ludouici Germanici Argentoratense ex archiuo Tabernensi erutum a Ludou. Laguille dans les preuves de l' histoire de la prouince d' Alsace, p. 21.

ANNO 856.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. LVDOVICVS Diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam concedimus beneficii, et necessitates Ecclesiasticas per adpetitiones Sacerdotum nostro releuamus iuuamine, atque imperiali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam foeliciter obtinendam profuturum esse liquide credimus. proinde nouerit omnium nostrorum tam praesentium, quam futurorum sollertia, quia vir venerabilis RVDVLPHVS Episcopus Argentinensis siue Strasburgensis nostram adiens praesentiam, detulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis Domini et Genitoris nostri Ludouici bonae memoriae piissimi Augusti, in qua continebatur insertum, quod non solum idem Genitor noster, verum etiam praedecessores eius Reges videlicet Franco-

Francorum ſedem Eccleſiae Sanctae Mariae ſemper Virginis, in cuius amore et honore ipſa dicata eſt Eccleſia, ſub ſuo nomine et defenſione cum monaſteriis et cellulis ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad eam pertinentibus vel aſpicientibus, tam infra ciuitatem, quam foras conſiſtere fecerant, et earum immunitatum auctoritatibus hactenus ab inquietudine iudiciariae poteſtatis eadem munita atque defenſa fuiſſet Eccleſia. Sed pro rei firmitate poſtulauit, fatus RVDOLPHVS Epiſcopus, vt paternum, ſeu praedeceſſorum noſtrorum Regum morem ſequentes, huiusmodi noſtrae Immunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam ipſius ſancti loci circa ipſam Eccleſiam fieri cenſeremus, cuius petitionibus adſenſum praebuimus, et hoc noſtrae immunitatis praeceptum erga ipſam eccleſiam immunitatis atque tuitionis gratia pro Diuini cultus amore et animae noſtrae remedio fieri decreuimus, per quod praecipimus atque iubemus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria poteſtate in eccleſias, aut loca, vel agros ſeu reliquas poſſeſſiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem Imperii noſtri iuſte et legaliter memorata tenet vel poſſidet Eccleſia, vel ea, quae deinceps in iure ipſius Eccleſiae voluerit Diuina poteſtas augeri, ad cauſas agendas, vel freda aut tributa exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, aut fideiuſſores tollendos, aut homines ipſius eccleſiae tam ingenuos, quam et ſeruos ſuper terram ipſius commanentes iniuſte deſtringendos, nullasque redhibitiones aut illicitas occaſiones requirendas, noſtris vel futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae ſupra memorata ſunt, penitus exigere praeſumat: ſed liceat memorato Praeſuli ſuisque ſucceſſoribus res praedictae Eccleſiae cum omnibus ſibi ſubiectis, et rebus vel hominibus ad ſe aſpicientibus vel pertinentibus ſub tuitionis atque immunitatis noſtrae defenſione remota totius iudiciariae poteſtatis inquietudine, quiete et ordine poſſidere, et noſtro fideliter parere Imperio, atque pro incolumitate noſtrae Coniugis ac prolis, ſeu etiam totius Imperii a Deo nobis collati, et eius clementiſſima miſeratione per immenſum conſeruandi vna cum clero et populo ſibi ſubiecto Dei immenſam clementiam iugiter exorare. Et quidquid de praefatae rebus Eccleſiae (*fiſcus noſter*) exigere poterat, integrum eidem conceſſimus Eccleſiae, ſcilicet perpetuo tempore ei ad peragendum Dei ſeruitium

augmentum et supplementum fiat; hanc itaque authoritatem vt pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, et a fidelibus sanctae Dei Ecclesiae et nostris verius certiusque credatur, manu propria subter firmauimus, et annuli nostri impressione firmari iussimus.

Signum HLudouici Serenissimi Regis.

Data tertio Calend. April. Anno Regni Christo propitio XXIII.*) HLudouici Serenissimi Regis in orientali Francia. Indictione IIII. Actum Franchenfurt Palatio regio in Dei nomine feliciter Amen.

XXXVIII.

Subscriptio Traditionis Werthinensis apud Leibnit. Script. rer. Brunsv. Tom. I. p. 118.

ANN. 848.

Acta in Werthina monasterio tertia decima Kal. Augusti anno incarnationis Dominicae DCCCXLVIII. regnante HLudouico iuniore anno IX. Indictione XI. feria sexta.

XXXIX.

Diploma Ludouici Pii et Lotharii Imperatorum Cremifanense apud Sim. Rettenpacher in Hist. Norica Lib. I. Cap. IX. p. 30.

ANN. 828.

In nomine Domini Dei et Saluatoris nostri IESV Christi. Ludewicus et Lotharius diuina ordinante prouidentia Imperatores Augusti. Si erga loca diuino cultui mancipata Imperiali more beneficia largimur oportuna, id nobis procul dubio ad stabilitatem Imperii nostri et animae salutem proficere minime dubitamus. Igitur notum

*) Ab anno 834. Vide, quae notauit Schannatus ad Dipl. 24.

tum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia ad deprecationem dilecti filii nostri LVDWICI Regis Wagoariorum et Geroldi Comitis concessimus cuidam Monasterio nostro, cuius vocabulum est Chremisa, quod est constructum in honore et veneratione Domini et Saluatoris nostri IESV Christi, situm in pago Trungowe, vbi praesenti tempore vir venerabilis Sigehardus Abba praeest, et monachis ibidem per tempora degentibus quoddam territorium, quod est in pago Grunzwiti, iuxta montem Sumerperch, quod vsque modo serui vel Sclaui eiusdem Monasterii ad censum tenuerunt, qui ad partem comitis soluebatur; vbi etiam monachi de praefato monasterio Ecclesiam et domos et cetera aedificia construxerunt. Quod territorium ita terminatur. Incipit enim ex plaga orientali a Sumerperch, sicut missi Geroldi Comitis designauerunt, vsque in Dracisma ad locum, qui vocatur Hoboga, Plättchinn, et inde sursum vsque ad territorium Episcopatus Patauiensis Ecclesiae, et exinde ad plagam Australem vsque ad eum locum, vbi Flinspach exit de silua a parte aquilonis, sicut ipsa silua pergit vsque ad iam dictum montem, qui vocatur Sumerperch. Memoratum vero territorium, quantumcumque infra supra scriptam terminationem consistit, saluis tamen proprietatibus liberorum Sclauorum, reliquum quidquid infra has terminationes praesente tempore ad partem comitum pertinebat, omnia supradicto monasterio Chremisae per hanc nostram auctoritatem praesentialiter tradimus, et de nostro iure in ius et dominationem eius transfundimus, ita videlicet, vt quidquid de praefatis territoriis ob vtilitatem et profectum praescripti monasterii rectores et ministri eius facere vel iudicare voluerint, libero in omnibus potiantur arbitrio faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas nostris futurisque temporibus domino protegente valeat inconuulsa manere, manibus propriis subterfirmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus.

Signum † Hludouuici Serenissimi Imperatoris.
Signum † Hlotharii gloriosissimi Imperatoris Augusti.

Duiandus Diaconus ad vicem Fridagisi recognoui. Datum XI. Kal. April. Anno Christo propitio XV. Imperii Domini Ludowici

dowici Serenissimi Imperatoris et Lotharii VI. *) Indictione VI. Actum Aquisgrani in Dei nomine feliciter, Amen.

XL.

Diploma Ludouici Germanici adhuc regis Baiuuariorum apud Hundium in Metropoli Salisb.

ANN. 846.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI DEI OMNIPOTENTIS. Ludouicus diuina fauente gratia Rex Baioariorum. Si igitur erga loca diuinis cultibus mancipata propter amorem Dei eorumque in iisdem locis sibi famulantibus beneficia oportuna largimur, praemium nobis apud Dominum in aeterna beatitudine recipere confidimus. Proinde notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, quia vir venerabilis Gozbaldus, sacri palatii nostri summus Capellanus, et Abbas monasterii, quod dicitur Altaha, quod est constructum in honore S. Mauritii Martyris Christi, adiens excellentiam nostram, innotuit Clementiae nostrae, qualiter postquam terra Auarorum ex parte ab auo nostro Domino Carolo Imperatore capta fuisset, ipsius permissu atque consensu quaedam res in ipsa marcha ad ius regium pertinentes eidem monasterio collatae fuissent, quas etiam vsque nunc praedictum possedit monasterium. Sed quia auctoritas traditionis exinde minime adparebat, deprecatus est idem Gozbaldus Abbas, vt nostrae auctoritatis largitionem atque confirmationem eidem daremus monasterio, per quam ipsas res in posterum praedictum monasterium eiusque rectores, absque cuiuslibet impedimento aut contradictione tenere et dominari potuisset. Cuius deprecationem propter diuinum amorem et reuerentiam ipsius sancti loci libenter annuimus, et ipsas res perpetuo possidendas solenni datione eidem concessimus monasterio, id est locum, qui nuncupatur Wachunra, qui terminatur a fonte riuuli, qui vocatur Mystrica, vsque ad eum locum, vbi ipse Danubium influit, ac deinde tendit sursum in ripam Danubii vsque in Bochbach, et vltra Bochbach mansum vnum, et inde iuxta Bochbach sursum vsque in verticem montis, qui vocatur Ahornica, nec non alium locum, nuncupatum

*) Legendum XI. Nam Lotharius Imperii socius factus anno 817.

cupatum Accusbach iuxta ripam Danubii, cuius mensura est in longitudine milliarium vnum et in latitudine similiter, nec non et campum vnum, qui continet mansum vnum, quem interiacet caussa Frisingensis Ecclesiae. Has itaque res cum mancipiis, domibus, aedificiis, vineis, terris, syluis, pratis, pascuis, aquis aquarumue decursibus, quantumcumque infra terminia praedicta de eisdem rebus continetur, totum et integrum in ius et dominationem praedictae ecclesiae perpetualiter ad habendum conferimus. Ita videlicet, vt quicquid in ipsis vel de ipsis rectores vel ministri supra memoratae sedis ob vtilitatem et commoditatem ipsius ecclesiae facere vel iudicare voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi, quidquid elegerint. Et vt haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subtus firmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus. Adalleod Diaconus ad vicem Gozbaldi recognoui. Datum prid. Non. Octobr. anno Christo propitio decimo septimo regalis Imperii Domini Ludouici, Serenissimi Aug. anno V. regni nostri, Indict. nona. Actum in Regenspurch ciuitate. In Dei nomine feliciter Amen. Signum Domini Ludouici Serenissimi Regis.

XLI.

Diploma Ludouici Germanici, adhuc Regis Baioriorum apud Hund. Metrop. Salisb.

ANNO 831.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI Dei omnipotentis. Hludouicus diuina largiente gratia Rex Boiariorum. Si petitionibus fidelium nostrorum, quas auribus nostris insinuauerint, libenter annuimus, et eas in Dei nomine ad effectum perducimus, et Regium morem decenter implemus, et illos in nostro seruitio promtiores

tiores reddimus. Iccirco comperiat industria atque vtilitas omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum. Quia Erchanfridus, Diaconus et Capellanus noster, nec non propinquus suus Baturicus obtulerunt obtutibus nostris quandam chartam praestariam, in qua continebatur, qualiter Baturicus Episcopus praestitisset eis ad vsum meritum quasdam res ex ratione monasterii sui sancti Emmerani, quas olim idem Erchanfridus ex suo proprio eidem largitatis munere contulerat monasterio, nec non et alias ex ratione eiusdem Monasterii eis ad vsum meritum diebus vitae eorum concessisset. Quae sunt vtraeque res in villa, quae dicitur Aroochinga, quae alio nomine Folinchoua vocatur, et in alio loco, quae dicitur Buochusa, cum mancipiis, casis, domibus, aedificiis, terris, pratis, pascuis, siluis, aquis, aquarumque decursibus, cum omnibus, quae in praedictis locis tam ex praedicti Erchanfredi donatione quomodocumque, et ex ratione eiusdem monasterii habere videbatur, nec non et in alio loco, qui dicitur Alinchoba hobam vnam et in Cailonesbach hobam vnam. Et deprecatus est excellentiam nostram, vt super hanc praestariam, confirmationis nostrae praeceptum fieri iuberemus, per quod diebus vitae eorum firmius et quietius, absque alicuius contrarietate, ipsas res tenere et possidere valerent. Quorum petitionibus libenter annuimus, et hanc auctoritatem confirmationis nostrae eis fieri iussimus, per quam praecipimus et iubemus, vt diebus vitae eorum ipsas res teneant et possideant. Et nullius quilibet Ecclesiasticae dignitatis praeditus, aut alius quilibet eis de ipsis rebus vllam inquietudinem aut contrarietatem facere praesumat. Sed liceat illis, sicut diximus, diebus vitae eorum vsufructuario ordine tenere et possidere, et post eorum amborum discessum cum integritate in potestatem et dominationem praedicti monasterii reuertatur. Haec vero auctoritas praeceptionis nostrae vt firmior habeatur, et a fidelibus nostris melius conseruetur, annuli nostri impressione subter iussimus adsignare.

ADALLEODVS Diaconus ad vicem Gauzbaldi recognoui. Data XV. Calend. Septembris Anno Christo propitio 18 Imperii Domini Hludouici, Serenissimi Aug. et anno VI. *) Regni nostri,

*) Legendum videtur anno XI. ab anno 821. quo Ludouicus Pius nouam regni partitionem faciens Ludouico nostro Boioariam attribuit.

noſtri, Indictione 9. Actum Reginesburgch in Palatio noſtro, in Dei nomine feliciter Amen.

XLII.

Diploma Ludouici regis Baiuuariorum apud Hund. Metrop. Salisb.

ANNO 851.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere, de beneficiis diuinitus nobis collatis locis ſanctorum quiddam conferimus, id nobis procul dubio ad aeternae remunerationis praemia capeſſenda profuturum liquido credimus. Proinde nouerit omnium fidelium noſtrorum praeſentium ſcilicet et futurorum induſtria; quia nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus eccleſiae Patauienſi, quae eſt conſtructa in honore ſancti Stephani prothomartyris, vbi etiam ſanctus Valentinus, Confeſſor Chriſti corpore requieſcit, cui praeſenti tempore venerabilis vir, Reginarius Epiſcopus praeeſſe videtur, quasdam res proprietatis noſtrae, quae ſunt in prouincia Auarorum, in loco, qui dicitur Kirchbach, id eſt, Eccleſiam vnam conſtructam, cum territorio ad manſos centum faciendum et plus, quarum terminia ſunt ab ipſo loco pergens per vnam ſemitam vſque ad locum, qui dicitur Tumus, et inde per circuitum vſque ad praedictum Kirchbach, et deinde vſque ad Markam Theotherii, et inde vſque ſurſum Cynnenberg. Has itaque res cum praedicta Eccleſia cum vineis, terris cultis et incultis, pratis, ſyluis, paſcuis, aquis, aquarumue decurſibus, adiacentiis peruiis et exitibus et regreſſibus, totum et integrum, quemadmodum Rathodus Comes Annonicor Epiſcopo ipſas res conſignauit, ita praedictae Eccleſiae poenitentialiter (potentialiter) conceſſimus, et de noſtro iure in ius et ditionem eius liberalitatis noſtrae munere conferimus, ita videlicet, vt quicquid rectores et miniſtri ſupradictae ſedis de ipſis rebus iure Eccleſiaſticq, facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio faciendi, tantum ſcilicet, vt dum Annocor Epiſcopus atque Anno, Nepos eius aduixerint, ipſas res tenere et vſare faciant, et nullus eis ipſas abſtrahere praeſumat, et poſt illorum diſceſſum cum integritate ad eandem eccleſiam reuertantur.

tantur. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae per curricula annorum inuiolabilem atque inconcussam obtineat firmitatem, manu propria subterfirmauimus, et annuli nostri impressione signare iussimus. Signum Ludouici gloriosissimi Regis. Adalleodus Diaconus ad vicem Grimaldi recognoui. Anno Christo propitio III. *) Regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia Indiction. XIV. lectum Ostrerhoua, palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.

XLIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. in Metrop. Salisb.

ANNO 841.

LVDOVICVS, DIVINA FAVENTE GRATIA REX Baioariorum. Cum regalis excellentia vnius fidelis rationabilem petitionem ad effectum perducere satagit, non solum ipsius, sed etiam cunctorum fidelium suorum animos ad fidelitatem debitam sincerissime conseruandam promtiores deuotioresque efficit. Idcirco notum esse volumus cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae, et Deo dispensante successoribus nostris, qualiter petente et suggerente Gosbaldo, venerabili Abbate et fideli nostro, complacuit nobis propter suum fidelissimum erga nostrae mansuetudinis obsequium, *quasdam res* proprietatis nostrae, quae sunt in villa, quae vocatur *Ingolstat*, et quas praefatus vir hactenus in beneficium habuit, ei deinceps ad proprium per nostrae largitionis munificentiam concedere. Id sunt ecclesiae duae, curtis dominicata cum ceteris aedificiis desuper positis et terra arabili jornales centum triginta de pratis, vbi possunt colligi de foeno carradae quadringenta. Mancipia infra curtem inter pueros et feminas genecias numero viginti duo. Mansi seruiles vestiti ad eandem curtem aspicientes viginti duo. Sint mansorum duodecim. Vnde etiam pro firmitatis ac maioris securitatis studio praesentem auctoritatem largitionis nostrae fieri iussimus, per quam memorato Abbati rem superius nominatam cum suis pertinentiis, campis scilicet, syluis, pratis, pascuis, aquis aquarumue decursibus,

*) Immo legendum anno XIII. isque numerandus ab anno 838. quo patri bellum intulit Ludouicus.

cursibus, molendinis, mobilibus atque immobilibus, seruis quoque vel ancillis, et quicquid ad eamdem curtem iuste et legaliter pertinere dinoscitur, ex nostri iuris atque potestatis iure proprietatis est, totum et ad integrum, quod ille, sicut praefati fuimus, in beneficium habuit, largimur, de potestate nostra in eius transfundimus dominationem iure proprietario ad habendum, ita, vt ab hodierna die nulla persona nostris vel successorum nostrorum temporibus aliquam ex his praesumat ei afferre inquietudinem, sed per hoc nostrae donationis praeceptum hoc cum quiete tenere liceat. Et inde quicquid elegerit vel facere voluerit liberam in Dei nomine in omnibus habeat faciendi potestatem. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis inconuulsam obtineat firmitatem, manu propria subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione signari iussimus. Datum XV. Cal. Septembr. anno VII. *) regni Domini Ludouici Regis in orientali Francia indictione IV. Actum Heilicobrunno palatio regio, in Dei nomine feliciter Amen.

XLIV.

Diploma Ludouici Germanici apud Hundium in Metrop. Salisb.

ANNO 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitiones praesulum sanctae Dei ecclesiae iuste et rationabiliter aures serenitatis nostrae petentium ad effectum perducimus, hoc nobis procul dubio ab aeterna remuneratione praemia capessenda profuturum liquido credimus. Quapropter notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter vir venerabilis, Gotsbaldus, Wirtzburgensis Ecclesiae Episcopus nostram adiens serenitatem, postulans, vt fratribus in monasterio S. Mauritii, Martyris Christi, vocabulo Altaha consistentibus, qui nunc sub eius regimine Deo famulari noscuntur, post illius transactae mortalis vitae terminum, si talis frater inter illos inueniri poterit, qui fratris (patris) officio idoneiter et rationabiliter fungi valeat, eum eligendi nostra

*) Ab anno 834. Vid. Schannat ad dipl. 24.

nostra eis licentia tribueretur. Cuius petitioni autem mansuetudinis nostrae accommodantes, hoc ita perdonasse per praesentem auctoritatem nostram, omnium fidelium nostrorum cognoscat magnitudo, ita tamen, vt praefatum est, si talis secundum regulam S. Benedicti aptabilis et idoneus, tam in moribus, quam in scientia seu ceteris bonis ornatus ad seruitium Dei omnipotentis ibi inuenitur, per praefati venerabilis Episcopi petitionem et amorem assensum praebemus, vt eos melius delectet, pro nobis prolequae nostra, et pro statu totius regni nostri Domini misericordiam attentius exorare. Et vt haec nostra largitionis auctoritas maiorem obtineat vigorem, manu propria nostra subtus firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Datum 8. Idus Martii, Anno propitio Christo 14. regni Domini Ludouici gloriosissimi Regis in Orientali Francia, indictione 12. *) Actum Regenspurg, ciuitate Regia, in Dei nomine feliciter Amen.

XLV.

Diploma Ludouici Germanici apud Marquard. Freher. in Lupodumo p. 26.

ANN. 874.

IN NOMINE SANCTAE ET INDWIDVAE TRINITATIS. HLVDOVVICVS diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus sanctae Dei Ecclesiae fidelibus nostrisque, praesentibus videlicet et futuris, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum et pro remedio animae Domini aui et genitoris nostri concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium LAVRESHAM, quod est constructum in honore beatorum Apostolorum PETRI et PAVLLI, vbi etiam requiescit corpore S. Nazarius, hoc est, in pago Renense ad SENEIM et RICCHVMBACH cum omnibus ibidem adiacentiis vel pertinentibus, in mancipiis, terris, vineis, pratis, pascuis, siluis, aquis, aquarumue decursibus, exitibus et regressibus, mobilibus, quaesitum et ad inquirendum, totum et ad integrum ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem praefati sancti loci tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione, vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae

*) Immo Ind. II. cum ea enim concurrit annus regni XIV.

nostrae auctoritatis praeceptum, plenius in Dei nomine confirmatum in vsus fratrum, Domino ibidem famulantium perpetualiter permaneant absque alicuius contradicentis obstaculo. Quod si nunc Nos easdem res cum consensu et voluntate dilecti filii nostri KAROLI statim commutare possumus, hoc omnino desideramus. Si autem hoc esse nequiuerit, tunc firmiter praecipimus atque iubemus, vt post obitum nostrum perpetualiter ibi permaneant absque alicuius molestia atque inquietudine. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu nostra subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus. Heberhardus Cancellarius ad vicem Luitberti archicapellani recognoui et subscripsi. Data IIII. Non. Maias Anno Christo propitio XXXVII. *) Regni Domini Hludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione VII. Actum Lobotenburc.

CHRISTE PROTEGE HLVDOVICVM REGEM.

SIGNVM DOMNI HLVDOVVICI SERENISSIMI REGIS.

XLVI.

Diploma Ludouici Germanici Tigurinum, cuius praeter Seb. Munsterum, Stumphium, Hottingerum, Heiderum mentionem facit Barth. Schobingerus in notis ad Vadianum apud Goldast. Script. rer. Alam. Tomo III. p. 110. totum vero edidit Mart. Muger. a Schoenb. de aduocatia armata Cap. V. p. 155. denique ex ipso autographo accurate descriptum emendatius dedit Conring. in Append. Censurae dipl. Lindau. p. 360.

ANN. 853.

IN NOMINE SANCTE ET INDIVIDVE TRINITATIS HLVDOVICVS diuina fauente clementia Rex. Si de rebus terrenis, quas diuina fumus largitate consecuti, ad loca sanctorum ob diuinum amorem et regium morem decenter implentes aliquid conferimus, hoc nobis esse profuturum ad aeternae remunerationis praemia capessenda liquido

*) Ab anno 838. quo arma feralia patri intulit Ludouicus.

quido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium sanctae Dei ecclesiae nostrorumque praesentium scilicet et futurorum industria, qualiter nos pro serenissimi Imperatoris aui nostri Karoli et praestantissimi Hludouuici Augusti, domni et genitoris nostri, nec non et nostra sempiterna remuneratione ac pro coniugis prolisque nostrae charissimae perpetua mercede curtim nostram turegum in ducatu Alamannico in pago durgaugense cum omnibus adiacentiis vel aspicientiis eius, seu in diuersis functionibus. Id est pagellum uroniae cum ecclesiis domibus ceterisque aedificiis desuper positis mancipiis vtriusque sexus et aetatis, terris cultis et incultis, syluis, pratis, pascuis, aquis, aquarumue decursibus, adiacentiis, peruiis, exitibus et regressibus, quaesitis et inquirendis, cum vniuersis censibus et diuersis redhibitionibus. Insuper etiam forestum nostrum albis nomine, et quicquid in eisdem locis nostri iuris atque possessionis proprietatis est, et ad nostrum opus instanti tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monasterium nostrum tradimus, quod situm est in eodem vico turegum, vbi sanctus felix et regula martyres Christi corpore quiescunt, quod nobis videlicet eo rationis tenore complacuit agendum, vt deinceps in posterum ibidem omni tempore sanctimonialium feminarum sub regulari norma degentium vita conuersatioque monasterialis monastico cultu instituta caelebretur, et libentius propter huius loci supplementum a nobis iam praedictis martyribus dediti dei famulatus illic exhibeatur, ac pro nostra debitorumque nostrorum omnium mercedis augmento diligentius ac vberius domini misericordia exoretur. Volumus etiam, vt fidelium nostrorum nouerit beneuolentia, quod paterna pietate commoniti supradictum monasterium cum omni integritate vna cum nostra traditione in locis praefatis dilectissimae filiae nostrae hildegardae in proprietatem concessimus, vt, quantum domino permittente valeat familiam in eodem monasterio domino militantem suoque dominatui subiectam disciplinis regularibus et obseruantiae monasterialis institutione corrigat et nutriat, locaque ipsa sibimet concessa, quantum vires suppeditent profectibus et emendationibus augmentando prouehat ac emendet. Denique iubentes praecipimus vt nullus iudex publicus nec comes nec quislibet ex iudiciaria potestate in locis praefatis vel in cunctis rebus ad eadem loca respicientibus seu homines tam liberos quam seruos, qui illic

comma-

commanere videntur distringere aut infestare nec fideiussores tollendos, aut vllas redhibitiones vel fredas aut bannos exigendo aut alicuius iniuriae vim vllo vnquam tempore inferre praesumat, sed sub nostra defensione et munitatis tuitione cum aduocatis ibi constitutis res illae secure per diuturna tempora permaneant. Et vt haec auctoritas donationis atque confirmationis nostrae firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus sanctae dei ecclesiae nostrisque praesentibus et futuris verius credatur, atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subter eam firmauimus, et annuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum domni hludouici gloriosissimi regis.

Comeatus Notarius ad vicem Radleici recognoui.

Data XII. Kal. Aug. Anno Christo propitio XX. *) regni domni Ludouici serenissimi regis in Orientali Francia Indictione prima. Actum Reganesburg in dei nomine feliciter amen.

XLVII.

Diploma Ludouici Pii Tigurinum ineditum antea, sed protractum in lucem ex ipso autographo ab Herm. Conringio in Adpend. Censf. diplom. Lindau. p. 367.

ANN,

*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit Ludouicus.

ANN. 858.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS Hludouicus diuina fauente gratia rex. Si de rebus terrenis, quas diuina sumus largitate consecuti ad loca sacra ob diuinum amorem aliquid conferimus profuturum nobis esse ad aeternae remunerationis praemia capessenda hoc liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium sanctae dei ecclesiae nostrorumque, praesentium scilicet et futurorum, industria, qualiter nos iuxta postulationem dilectissimae filiae nostrae hildagardae pro serenissimi Imperatoris aui nostri Caroli animae remedio, et praestantissimi Hludouuici augusti domni et genitoris nostri, nec non et nostra sempiterna remuneratione ac coniugis prolisque nostrae perpetua mercede, curtim nostram, quae vocatur chama consistens in ducatu alamannico in pago turgaugensi cum omnibus adiacentiis vel appendiciis eius, seu in diuersis functionibus. Id est curtem indominicatam cum ecclesiis domibus ceterisque aedificiis desuper positis mancipiis vtriusque sexus et aetatis, terrisque cultis et incultis, siluis pratis pascuis aquis piscationibus vel piscatoribus aquarumque decursibus vel adiacentiis peruiis exitibus et egressibus quaesitis et inquirendis cum vniuersis censibus, qui ad ipsam curtem pertinent, et diuersis redihibitionibus vel quidquid in eisdem locis nostri iuris *atque possessionis* iure proprietatis est, et ad nostrum opus instante tempore pertinere videtur, totum et integrum ad monasterium nostrum tradimus, quod situm est in vico nostro turegum vbi sanctus felix et sancta regula martyres Xristi corpore quiescunt, quod videlicet rationis tenore placuit nobis hoc agendum, vt ab hoc die et deinceps in posterum ibidem omni tempore sanctimonialium feminarum sub regulari forma degentium vita conuersatioque monasterialis monachico cultu instituere delectetur, et libentius propter huius loci supplementum a nobis iam praedictis martiribus dedita dei famulatus illic exhibeatur ac pro nostrae debitorumque nostrorum omnium mercedis augmento diligentius domini misericordia vberiusque exoretur. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis atque confirmationis firmior habeatur, et per futura tempora a cunctis fidelibus sanctae dei ecclesiae nostrisque praesentibus et futuris verius credatur seu diligentius obseruetur manu propria nostra

ftra fubter eam firmauimus et anuli noftri impreffione adfignari iuffimus.

Signum Hludouuici Sereniffimi Regis.

Hadedeus fubdiaconus ad vicem VViegarii Cancellarii recognoui.

Data XVI Kal. Mai. anno XXVI *) regni Hludouuici Sereniffimi Regis in Orientali Francia regnantis. Ind. VI. Actum in villa Franckonofurt Palatio regio. In dei nomine feliciter Amen.

XLVIII.

Diploma Ludouici Germanici apud Hund. Metrop. Salisburg.

ANNO 854.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si petitionibus praefulum ac feruorum Dei iufte ac rationabiliter petentium aures ferenitatis noftrae accommodamus, hoc nobis procul dubio a remuneratore omnium in aeterna beatitudine credimus adfuturum. (fort. *profuturum*) Quapropter nouerit omnium fidelium fanctae Dei Ecclefiae noftrorumque praefentium fcilicet et futurorum induftria, quia vir venerabilis, Gotzbaldus Wirzburgenfis Epifcopus, necnon et rector monafterii,

*) Vid. not. ad dipl. XLVI.

nasterii, cui vocabulum est Altaha, nostram adiit Celsitudinem, deprecans, vt sibi nostrae munificentiae praeceptum fieri iuberemus, vt vbicumque inuenire posset aliquas res et mancipia, quae a nobilibus hominibus aptius et congruentius suo monasterio commutare valeret, nostrae benignitatis auctoritate sibi successoribusque suis et aduocatis eorum licentia commutandi tribueretur. Et contra quae a parte illius monasterii, qui cum eis commutare voluerint, ratam et stabilem perpetuo commutationem fieri hac auctoritate nostra decerneremus. Cuius petitioni, quia iuste et rationabiliter inde nostram mansuetudinem hortatum est, sicut vnicuique fidelium nostrorum rationabiliter petentium aurem benignitatis nostrae accommodamus, ita istius petitionem ad effectum dignum duximus, statuentes, vt deinceps quicquid pro vtilitate iam dicti monasterii praefatus Episcopus successoresque illius et Aduocati illorum commutauerint, in mancipiis ceterisque rebus, syluis, seu etiam territoriis, per hanc nostrae beneuolentiae concessionem firmum et inconuulsum perpetuo permaneat. Et vt nulli liceat illam commutationem infringere vel irrumpere, aut infestare, sed, vt diximus, quicquid pars altera alteri dederit, stabilitatem et incontaminatum futuris temporibus consistat. Illud tamen omnimodis praecipientes, vt cum maxima cautela et diligentia consideretur, ne peius aut deterius vel minus in vllo isto negotio parti et potestati praefato monasterio ex illa commutatione perueniat. Et vt haec nostra concessionis auctoritas firmiorem atque diuturniorem obtineat vigorem, et a cunctis fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque melius credatur, et diligentius conseruetur, manu propria nostra subtus firmauimus et annuli nostri impressione signari iussimus. Data XI. Kal. Aprilis, anno Christo propitio 19. *) regni Domini Ludouici, gloriosissimi Regis in Orientali Francia. Indict. 14. Actum Ratispona ciuitate, in Dei nomine feliciter Amen.

XLIX.

Diploma Ludouici Germanici Monasterio S. Emmerani Ratisponensi concessum editumque a Caelestino Abbate S. Emmerani in Mausoleo S. Emmerani, edito Straubingae 1672. Cap. XXX. p. 82.

ANNO

*) Ab anno 814. quo bellum gessit cum patre.

ANNO 833.

In nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Notum sit omnibus S. Ecclesiae fidelibus nostris praesentibus scilicet et futuris, qualiter charissima coniux nostra HEMMA vna cum ceteris nostris fidelibus nostram serenitatem deprecata est, vt quandam commutationem cum Baturicio venerabili S. Ecclesiae Regenesburgensis Episcopo faceremus, hoc est; vt supra memorata charissima coniux nostra monasterium, in eadem ciuitate quod dicitur Oberunmunester, in quo sanctimoniales feminae Domino famulari noscuntur, et quod praefatus venerabilis Episcopus hucusque habuit, per nostram auctoritatem habere mereatur, et praefatus Episcopus e contra recipiat monasterium, quod dicitur Manenseo ad S. Petrum Principem Christi apostolum, et ad S. Emmeramum Martyrem Christi, et iussimus fieri nostrae authoritatis praeceptum, per quod decernimus atque iubemus, vt ab hodierna die deinceps memoratus Episcopus per honorem B. Petri Apostoli et S. Emmerami Martyris Christi idem monasterium cum omnibus rebus ad hoc pertinentibus et omnes successores eiusdem Episcopi absque aliqua contradictione filiorum nostrorum omniumque in posterum successorum nostrorum firmiter habeant, et securiter possideant, quatenus fratres Domino et S. Emmeramo famulantes pro nobis atque coniuge, nec non pro charissima prole nostra et statu totius regni nostri inde melius delectet Domini clementiam exorare. Et vt haec authoritas nostrae concessionis firmiter (firmior) habeatur, et per futura tempora ab omnibus fidelibus nostris melius credatur, et diligentius obseruetur, manu nostra propria subter eam firmauimus, et anuli nostri impressione subter ea (eam) signare iussimus. Ita (data) XVII. Kalend. Martii, anno Dominicae incarnationis DCCCXXXI. *) Indictione XI. anno regni Ludouici Regis VII. Actum est Regenesburg, in DEI Numine (nomine) feliciter.

L.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hund. in Metrop. Salisb.

ANN.

*) Est potius annus 833. qui cum indictione XI et regni Ludouici XII in Bauaria concurrit. Et ita procul dubio rescribendum.

ANN. 837.

In nomine sanctae et individuae trinitatis. Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis nostrae munere res sanctae Dei Ecclesiae et loca diuinis cultibus mancipata per appetitiones fidelium nostrorum nostro releuemus iuuamine, atque regali tuemur munimine, praemium inde nobis apud Dominum aeternae remunerationis procul dubio rependi non diffidimus. Proinde nouerit omnium fidelium nostrorum tam praesentium scilicet, quam et futurorum industria, qualiter vir quidam OTGARIVS, quem nos quidem ad monasterium nomine Altaha, quod in honore S. Mauritii, martyris Christi est constructum, Abbatem esse statuimus, obtulit obtutibus nostris non solum auctoritatem emunitatis beatae memoriae Caroli aui nostri Augustissimi Imperatoris, sed et Tassilonis quondam Ducis in Ducatu Baioarico super eadem re litteras ostendit, in quibus continebatur insertum, quod praefatum monasterium sub suo nomine et defensione cum cellulis et locis sibi subiectis rebus et hominibus et omnibus illic pertinentibus hactenus ab inquietudine iudiciariae potestatis munitum atque defensum firmissime fuisset. Vnde etiam pro rei firmitate suggessit vir praenominatus clementiae nostrae, vt paternum seu praedecessorum nostrorum Regum videlicet morem sequentes, huiusmodi nostrae emunitatis praeceptum ob amorem Dei et reuerentiam *ipsius sancti* loci circa ipsum monasterium conscribere iuberemus. Cuius petitioni libenter acquiescentes hoc emunitatis nostrae praeceptum erga ipsum monasterium gratia tuitionis et defensionis ac pro diuini cultus amore, nec non et animae nostrae (remedio) conscribi decreuimus, per quod firmiter et omnibus modis imperamus, vt nullus iudex publicus vel quislibet ex iudiciaria potestate, aut vllus ex fidelibus nostris, tam praesentibus, quam et futuris, neque Comites, neque Centenarii, neque exactores in Ecclesias aut loca vel agros, seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem regni nostri iuste et legaliter tenet ac possidet, vel etiam in ea, quae in iure ipsius monasterii voluerit diuina pietas augeri, ad caussas audiendas, vel facienda freda, et tributa exigenda, aut fideiussores tollendos, aut homines ipsius monasterii tam ingenuos quam seruos, sclauos, et accolas, super terram ipsius commanentes, nec iuste nec iniuste distrin-

distringendos, et nullas redhibitiones vel mansiones aut paratas faciendas, aut illicitas occasiones requirendas, nostris nec futuris temporibus ingredi audeat, nec ea, quae supra commemorata sunt, vllo vnquam tempore exigere praesumat, sed liceat memorato viro suisque successoribus res praedicti monasterii cum omnibus rebus sibi subiectis et hominibus tam ingenuis, quam seruis, cuiuscumque sint nationis, atque omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus sub tuitionis atque emunitatis nostrae defensione, remota totius iudiciariae potestatis inquietudine et vulgari appellatione quieto ordine ac tranquilla securitate possidere. Et aduocati ipsius ecclesiae omnem caussam inquirendam et discutiendam ipsi diiudicent et finiant, et quidquid de praefatis rebus ecclesiae ius fisci exigere poterat, in integrum praedicto viro Otgario, suisque successoribus concessimus, scilicet vt perpetuo tempore ei ad peragendum Dei seruitium augmentum et supplementum sint. Et vt haec auctoritas emunitatis per futura tempora a cunctis fidelibus nostris melius conseruetur, veriusque credatur, subtus eam manu propria firmauimus, et impressione annuli nostri assignari iussimus.

Signum Hludouici Serenissimi Regis.

Hildebrandus Subdiaconus ad vicem Grunoldi Archicapellani recognoui. Data XI. Kal. Maii anno XXV. *) regni Hludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis, Indictione V. Actum in villa Potamo, in Dei nomine feliciter Amen.

LI.

Diploma Ludouici Germanici Altahensi apud Hund. in Metrop. Salisb.

ANN.

*) Ab anno 832. quo Alamanniam inuasit.

ANN. 857.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus diuina fauente clementia Rex. Si loca diuinis cultibus consecrata nostro releuemus iuuamine, et augmentum illis in rebus transitoriis impendimus, hoc nobis procul dubio profuturum esse, liquido credimus. Quapropter notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei Ecclesiae nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter nos ob petitionem Egimulfi, fidelis nostri, quasdam res proprietatis nostrae, quas quondam Reginbertus et Reginolf pater suus seruus noster de nostro iure habere visus fuit. Sunt autem ipsae res in coniacentibus terminis prope monasterium Altaha in pago Quinzingouue situm in territorio, quod est inter Schweinaha et Monasterium Altaha contiguum. Sed pro integra firmitate petiit praefatus Otgarius nostrae auctoritatis praeceptum super hac re sibi conscribi, cuius petitioni libenter annuimus et hoc praeceptum nostrae donationis scribi iussimus, per quod praecipientes impenimus, vt res superius comprehensae iure firmissimo in potestate eiusdem Otgarii successorumque ipsius perpetualiter sine vlla contradictione inconuulsae permaneant. Et quidquid inde elegerit faciendum, plenariam deinceps et liberam faciendi potestatem habeat. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmiorem obtineat vigorem, veriusque credatur, atque diligentius conseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, et sigilli nostri impressione assignari iussimus. Data XV. Cal. Sept. Anno Christo propitio 25 regni Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione 5. Actum in ciuitate Ratispona, in Dei nomine feliciter Amen.

LII.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hund. in Metrop. Salisb.

ANN. 860.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus, diuina fauente gratia Rex. Si enim ea, quae fideles regni nostri pro eorum oportunitatibus nos deprecati fuerint, implere studuerimus, non solum regium morem decenter implemus, verum etiam eos procul dubio fideliores et deuotiores in nostro efficimus seruitio,

tio, et ad aeternam vitam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter Bribinus, fidelis Dux noster, veniens in procerum nostrorum praesentiam postulauit serenitatem nostram, vt de rebus proprietatis suae, quas ei in proprietatem concessimus liceat ei partem aliquam ob memoriam eius dare ad S. Mauritium, et ad Monasterium nostrum Altaha, cui tempore illo Abbas Otgarius praeesse videbatur et rector, cuius petitioni libenti animo assensum praebentes decreuimus ita fieri. Dedit itaque Bribinus fidelis Dux noster cum consensu et licentia nostra ad praefatum Monasterium S. Mauritii martyris Christi de sua proprietate in suo Ducatu, quicquid habuit ad Salapingiti infra terminos istos. In orientem vltra Salam fluuiolum vsque in Slougenzim Marchan et Stresmaren, et sic sursum per Salam vsque ad Waltungespach, et sic inde vsque in Hrabagisreit et ad Chiristetin. Postea vero praedictus fidelis Abbas noster Otgarius deprecatus est celsitudinem nostram, vt easdem res per nostrae auctoritatis praeceptum confirmassemus. Cuius petitioni ob honorem Dei et S. Mauritii militis Christi et bonum illius seruitium libenti animo assensum praebuimus, et hoc nostrae auctoritatis praeceptum fieri iussimus, per quod decernimus atque iubemus, vt sicut praedicti termini in praedictis locis definiti sunt, ita deinceps ad iam dictum monasterium per hoc nostrae auctoritatis praeceptum ipsae res nullo inquietante Deo auxiliante perpetuis temporibus consistant in proprium. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione roborare iussimus. Data 10 Cal. Martii. Anno Christo propitio 28 regni Domini Ludouici Serenissimi Regis in orientali Francia regnantis. Indictione 8 actum Regenspurg ciuitate regia. In Dei nomine feliciter.

LIII.

Diploma Ludouici Germanici Altahense apud Hundium in Metropoli.

ANN. 862.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus, et necessitates ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter venerabilis noster Abbas Otgarius adiit celsitudinem nostram humiliter implorans, vt quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium, quod vocatur Altaha, constructum in honore S. Mauritii in proprium concedissem. Nos itaque petitioni ipsius libenti animo assensum praebuimus, et concessimus quasdam res proprietatis nostrae ad monasterium Altaha, id est villam, quae vocatur Nawawinida iuxta riuulum Trebinam. Admonuit etiam Celsitudinem nostram praedictus Abbas, qualiter Dominus Auus noster Carolus licentiam tribuit suis fidelibus in augmentatione rerum ecclesiasticarum Dei in Pannonia carpere (fort. *capere*) et possidere hereditatem, quod per licentiam ipsius in multis locis et ad istud etiam monasterium factum esse dinoscitur. Fuerunt namque in vestitura praedicti monasterii quaedam loca, nomine Scalcabach, sicut ipse riuulus fluit in occidentalem partem vsque in Dagodeas Marcha, et inde in orientalem plagam vsque in Ryzara Marcha, atque in eum locum, quem vocat (fort. *vocant*) Cidalaribach in saltu Enisae fluuii, qui coniacet inter Danubium et Ibyssam atque Hurulam in meridianam partem, vsque in verticem montis et ad Bingen mansos quinque, et quicquid ad praedictas villas pertinet, hoc est in mancipiis, aedificiis, terris cultis et incultis, vineis, pratis, syluis, venationibus, pascuis, aquis aquarumue decursibus. Licet itaque fuissent in vestitura praedictae res ad praescriptum monasterium, tamen ibi non erant confirmatae per illius auctoritatis praeceptum. Qua de re commoniti hos

nostrae

nostrae auctoritatis apices fieri iussimus, per quos decernimus atque iubemus, vt praedictae res cum omnibus praenominatis ad praescriptum monasterium Altaha in nostra eleemosyna atque in remedio animarum antecessorum nostrorum inuiolabiliter perpetuis temporibus permaneant, nullo contradicente. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmior habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus et anuli nostri impressione assignari iussimus. Data 16. Cal. Iulii, anno Christo propitio 31 regni Domini Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. 10. Actum Ostermuntinga in villa regia, in Dei nomine feliciter.

LIV.

Diploma Ludouici Germani apud Hund. in Metrop. Salisb.

ANN. 864.

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDVAE TRINITATIS. Ludouicus diuina fauente gratia Rex. Oportet igitur nos, qui diuino sumus munere quodammodo prae ceteris mortalibus sublimati, eius in omnibus parere praeceptis, cuius clementia praelati sumus atque cuius praecellimus munere, loca vel vbiquam sibi sacrata per appetitiones fidelium nostrorum nostro releuare iuuamine, atque regali tueri munimine, atque in eis, qui ibi domino famulantur munificentiam nostrae largitionis clementer impendere, quoniam sit nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum, liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum solertia, qualiter venerabilis Ocgarius Abbas et vocatus Episcopus adiit celsitudinem nostram, deprecans, vt ad mercedis nostrae augmentum loca quaedam pertinentia ad suum monasterium Altaha, quae ille vna cum communi concilio fratrum ad illorum vsus necessarios deseruire constituit, nec non etiam, quae antea habuerunt, quorum locorum nomina hic subtus tenentur inscripta per nostrae auctoritatis praeceptum eis perpetualiter habere concederemus. Cuius petitioni ob amorem Domini nostri

Iesu

Iesu Christi libenti animo assensum praebentes ita decreuimus fieri. Concessimus itaque praedictis fratribus, consistentibus in monasterio Altaha ad eorum vsus necessarios res, quas antea habuerunt in istis locis, quorum nomina sunt Buchhofen, Heidolfinga, Operinhusa, Bogenia cum Ansolfinga, Vrbach, et quae illic pertinent cum [illegible], Mühlheim. Nec non etiam eas res, quas venerabilis Otgarius Abbas ibidem ad illorum vsus necessarios postea per nostram licentiam adauxit in istis locis, quorum nomina sunt Altdorf cum Niunhusa et ad Walde, post obitum Odali Zulinga Vfterlinga, Smidaha cum decem vineis ad Wahonne ad Bouhbae, post obitum Slemari, et loca, quae Richoui et Richardo ad obedientiam commendata sunt, post obitum amborum. Et quod Heribertus habuit, post obitum eius et coniugis suae, atque tertiam partem salis ad salinas, et si deinceps aliquis res suas ad praefatum monasterium tradiderit, in praedictorum fratrum redigatur seruitium. Has itaque praescriptas res cum omni integritate in praedictorum fratrum seruitio perpetualiter per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum permanere concedimus, ea videlicet ratione, vt nullus ex successoribus nostris inde quippiam auferre praesumat, neque Abbas, neque alia quaelibet opposita persona, sed absque alicuius molestia vel inquietudine easdem res ad illorum seruitium perpetualiter habeant, teneant atque possideant. Reliquae vero res, vbicumque sint pertinentes ad monasterium Altaha sub dominio et gubernatione Abbatis existant, quem ipsi fratres secundum regulam S. Benedicti elegerint. Et vt haec auctoritas nostrae largitionis firmiter (fort. *firmior*) habeatur, et per futura tempora a fidelibus nostris credatur, et diligentius obseruetur, manu propria nostra subtus eam firmauimus, et annuli nostri impressione assignari iussimus, nec non per manus Carlomanni roborari fecimus. Data 15 Cal. Ian. Anno Christo propitio 33 regni Domini Ludouici serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indictione XII. Actum Altaha Monasterium in Dei nomine feliciter.

LV.

LV.

Diploma Ludouici Germanici Rataldo Argentoratensi Episcopo datum, apud Culpis. Script. rer. Germ. T. II. p. 111.

In Nomine Scae et indiuiduae Trinitatis HLudouuicus, diuina fauente gratia Rex cum petitionibus Seruorum Dei iustis et rationabilibus diuini cultus amore fauemus superni muneris donum nobis a Domino impertiri minime diffidimus. Igitur omnium fidelium Sanctae Dei ecclesiae et nostrorum praesentium videlicet et futurorum comperiat industria quia vir venerabilis Rataldus Strazburgensis Vrbis Episcopus nostram adiit Excellentiam referens mansuetudini nostrae qualiter ob incuriam ministrorum ipsius Ecclesiae omnia munimina cartarum, quae inibi haberi videbantur, concremata fuerint. Idcirco nostram deprecatus est pietatem, vt per nostrae pietatis praeceptum omnes res et familiam, quae tunc temporis eadem ecclesia, quae constructa habetur in honorem beatae domini genetricis semperque virginis Mariae quae habuisse dinoscitur quando haec res accidit, denuo confirmaremus et corroboraremus. Sed vt Dno adiuuante et nobis opem ferente praefatam ecclesiam ad pristinum posset reuocare statum et a nemine pro hac re nullum de rebus vel familiis iuste et legaliter ibi pertinentibus sentiat dispendium hanc nostrae auctoritatis praeceptionem fieri decreuimus, per quam omnes res ac mancipia quae a religiosis viris seu a praedecessoribus nostris vel a quibuslibet hominibus eidem ecclesiae collatae fuisse noscuntur sub immunitatis nostrae tuitione praefatus Rataldus successoresque sui quiete teneant atque possideant. Et nullus hominum vel iudex publicus seu quislibet ex iudiciaria potestate in ecclesia baptismales vel oracula curtes villas loca vel agros seu reliquas possessiones memorati Episcopii quas moderno tempore in quibuslibet pagis et territoriis infra dictionem imperii nostri iuste et legaliter possidet vel quae deinceps in iure ipsius sancti Loci diuina Pietas augere voluerit ad causas iudiciario more audiendas vel freda aut telonea exigenda aut mansiones vel paratas faciendas aut fideiussores tollendos, seu homines ipsius Ecclesiae tam liberos quam seruos fiscalinos et tabellarios distringendos nec vllas redhibitiones aut inlicitas occasiones requirendas vllo vnquam tempore ingredi audeat vel ea quae supra memorata sunt penitus exige-

exigere praesumat sed liceat memorato venerabili vocato Episcopo suisque Successoribus praedictae Ecclesiae cum omnibus sibi subiectis sub immunitatis nostrae defensione quieto ordine possidere absque cuiuspiam contrarietate quatinus pro nostra incolumitate coniugis et prolis seu etiam totius imperii a Domino nobis collati iugiter Domini misericordiam exorare delectetur. Si quoque aliquae quaerimoniae aduersus iam dictam Ecclesiam tam de rebus et hominibus liberis et seruis ortae fuerint quae absque graui et iniquo dispendio diffinire nequiuerint iubemus vt per idoneos circa vicinos et fideles nostros fideliumque nostrorum homines plenissime sub Sacramento inquiratur et ad finem rite vsque deducatur. Si quis vero contra hanc nostram auctoritatem aliquid agere temptauerit aut ex his quae praescripta sunt quippiam violare praesumserit, sciat se XXX libras auri optimi secundum veterem morem parti praefatae Ecclesiae se esse persoluiturum nostram insuper offensionem incursurum. Concessimus quoque venerabili Episcopo Rataldo vel Successoribus eius Rectoribus scilicet iam dictae Ecclesiae vt in quacunque placuerit villa Episcopii sui motum statuat quatinus pro mercedis nostrae augmento vtilitati ipsius ecclesiae deseruiat. Et vt hoc nostrae immunitatis praeceptum inuiolabilem atque inconuulsam obtineat firmitatem manu propria subter illud firmauimus et anuli nostri impressione subter sigillare iussimus.

Signum domni hLudouuici Serenissimi regis.

Helarhardus Cancellarius ad vicem Luitberti Archicapellani recognoui.

Data II Id. Iunii anno Xp̄o propitio XXXVI regni hLudouuici Serenissimi regis in Orientali Francia regnante indictione VI. actum Aquisgrani Palatio regio in domini nomine feliciter Amen.

LVI.

LVI.

Subscriptio diplomatis Caroli Crassi in Formulis Alsaticis n. IV. apud Eccard. ad Leg. Sal. p. 235.

ANN. 881.

Data VIII. Kalend. Iulii anno quinto - - per mortem patris sui Hludouici in Francia, Alamannia, secundo regni eius in Burgundia, Imperatoriae vero dignitatis et Apostolicae benedictionis primo. Ego N. Notarius et exceptor ad vicem N. Archimentariensis *) recogno. Feci.

LVII.

Diploma Ludouici ibid. n. VI. p. 235.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HL. Rex Germaniae, **) si erga loca ab anterioribus nostris diuino cultui mancipata, et seruos Dei in eisdem commanentes liberalitas nostra aliquid beneficiorum contulerit mercedem nobis ob hoc a Deo credimus rependendam, et prolem nostram post nos feliciter regnaturam. Et idcirco omnes *fideles nostri et filiorum* nostrorum, praesentes scilicet et futuri cognoscant, quod venerabilis vir N. illius ecclesiae praesul, precibus quibus ausus est, serenitati suggessit, quod Canonici et familia ipsius Ecclesiae, sed et alii Clerici et cunctus populus eiusdem dioeceseos nimium solliciti essent et suspecti, quisnam illis aut cuius gentis per se Episcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne, si ignotus ignotis, et etiam alterius linguae diuersorumque morum superponeretur, eis nequaquam conuenire potuisset. Cuius suggestioni assensum nostrae pietatis accommodantes et Christianae plebis vtilitati prospicientes, per auctoritatem

*) Leg. *Archicommentariensis* quod est *archinotarius*. *Commentariensis* in vita Ludouici Pii ad ann. 812. pro *notario* adhibetur. ECCARD.

**) Intelligitur sine dubio Hludouicus, Ludouici Pii Imp. filius. Sed datum diplomatis ad Carolum Crassum pertinet, vnde duas chartas in vnam confusas esse, suspicor. ECCARD.

tem noſtrae poteſtatis eidem Eccleſiae hoc pacto in eodem clero et etiam in ipſa parrochia ius ſibi eligendi Epiſcopum in elemoſinam noſtram conceſſimus. Ideo ſi inter ipſos canonicos INGENVI et NOBILES homines Diuinae authoritatis eloquiis et ſynodalium Decretorum conſtitutis inſtructi, et bonis moribus adornati fuerint inuenti, per conſenſum ſacrorum ordinum et NATV MAIORVM NOBILIVM LAICORVM, qui dignus ex eis electus fuerit ad noſtrae ſerenitatis deducatur aſpectum, et per noſtram comprobationem Clericis et Monachis et omni populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod ſi inter eos talis inueniri nequiuerit, ſed Dei gratia monaſteria in eadem dioeceſi NOBILIBVS et eruditis viris referta, inde dignum et induſtrium Eccleſiae Rectorem inuenientes, noſtro conſpectui perducant eligendum, vt per nos archiepiſcopo commendatus officii ſui auctoritatem per noſtram obtineat poteſtatem. Si hoc noluerint, de tota parrochia vnum quemlibet Clericum NATALIBVS et doctrina pollentem cum conſenſu populi eligentes nobis videndum et comprobandum praeſentantes petitionem ſuam apud clementiam noſtram ſe obtinere confidant. Si vero, quod abſit, perſonam SERVILI IVGO notabilem, et publicis exactionibus debitam, aut etiam vitiis ſuis conſentaneam, et ipſi ſine populo eligere, et nobis abſque idoneis Parrochiae teſtibus aſſignare praeſumpſerint, liceat nobis poteſtate Regia vti, et iuxta ſcientiam nobis diuinitus conceſſam Eccleſiae Dei dignum conſtituere ſacerdotem, qui et eccleſiam canonice ſciat dirigere, et ad noſtram obſequelam et obſequium per aetatis et induſtriae commoditatem ſufficiat occurrere, quod et ceteri, ſi peruenianț ad Epiſcopum, ſibi nouerint ſubeundum. Vt autem haec conceſſio noſtrae firmitatis ſuae diuturnum obtinere poſſit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli noſtri impreſſione munire. Signum K *) Sereniſſimi Regis in Orientali Francia, data Kalend. Maii anno Imperii eius V. actum

*) Hoc eſt *ſignum Karoli*, ſcilicet Craſſi. Sed verba *Sereniſſimi Regis in orientali Francia* iterum ad patrem Karoli huius Ludouicum Germanicum pertinent. Annus vero Imperii V. eſt Caroli Craſſi, et conuenit in annum Chriſti 885. Vnde iterum confuſio duarum chartarum Ludouici patris et Caroli Craſſi filii manifeſta eſt. ECCARD.

actum Regino curte publica, in Regno Boioariorum anno ab incarnatione Domini qualicumque, indictione quauis.

LVIII.

Epistola Episcopi ad archipresbyterum de ieiunio a tribus fratribus, Ludouici Germ. filiis decreto. Ibid. n. 18. p. 242.

Prouidentia diuina N. Ecclesiae ille Episcopus N. Archipresbytero pagi illius salutem. Notum sit dilectioni tuae, quia Domini nostri Reges, quando nuperrime in vnum congregati sunt, **) inter multa, quae pie ac salubriter obseruanda constituerunt, hoc etiam decreuerunt, vt pro multis necessitatibus triduanum ieiunium pariter obseruare deberemus: quod hoc modo fieri debebit XIIII. Kalend. et XIII. et XII. Kal. Iunii, pura confessione et pace praemissa jejunent omnes vsque ad nonam: exceptis qui prae infirmitate et infantia aut senio (non) possunt abstinere, et vnanimes contrito et humili corde veniant ad Ecclesiam, sequantur crucem cum Litania totus populus, Kyrie eleison clamantes, cinere aspersi et ciliciis induti, qui illa possunt inuenire. Ceteri quicumque habent, laneis vestibus induantur ad corpus. Pauperibus et non habentibus ipsa sua penuria pro afflictione sufficit. Discalceati omnes Missam in commune auscultent cum metu et reuerentia. Presbyteri singulis illis diebus Missam cantent. Ceteri Clerici et omnes, qui nouerint, viri ac feminae L. psalmos impleant, obsecrantes Conditoris nostri Clementiam, vt ab inuisibilium hostium insidiis, et gentibus variis et gentilium incursionibus Ecclesiam suam defensare,

**) Filii Ludouici Germanici, Carolomannus, Ludouicus et Carolus Crassus mense Nouembri anni DCCCLXXVI conuenerunt in pago Reciensi, vt annales Fuldenses habent. Sed cum a Kalendis Iunii hoc tempus remotius sit, puto chartam nostram loqui de Ludouici et Carolomanni iam morti vicini conuentu, qui anno DCCCLXXIX contigit. ecc. At tunc non adfuit Carolus. Nec insolitum est, talia semestri spacio ante indici. Quare haec omnino ad ann. DCCCLXXVI. referenda sunt.

ſare, et ipſam pace ſua, quae omnem ſenſum exuperat, interius cuſtodire dignetur, ne in ſua viſcera ipſa conſurgere, et ſemet lacerare conetur: diuerſas peſtes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aëris temperiem tribuat, terram foecundet, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, vt exterioribus neceſſariis affluentes cum fide recta, ſpe firma, et charitate ſyncera Deum diligere, et illius mandatis inhaerere poſſimus: et his ſubſidiis vtentes in via, ad aeterna praemia peruenire mereamur in patria. Pane ſicco aluntur omnes, et crudis oleribus, et ſale atque pomis, et qui opus habent infuſis veſcantur oleribus, vno vaſculo de pura ceruiſa refocillentur. Cunctis omnino a carne et pinguedine, et omni quod ex lacte conficitur, interdicitur. Piſces et oua praeter infirmitatem nemo praeſumat. Similiter vinum et omne, quod melle dulcioratum eſt, et vnusquisque, in quantum poterit, quod ſibi ſubtrahit, indigenti praebere non differat: quia ieiunio innocens acquiritur vita, oratione religioſus animus enutritur, elemoſyna miſericordia, quae requiritur, inuenitur, et quod nuper in miniſterio tuo ſemicorrectum dereliqui, ſicut a te digrediens ſtrenuitati tuae commendaui, Omnia ad certum finem, prout peteris perducere curato. Vale.

LIX.

Pars Epiſtolae Epiſcopi Brixienſis ad Epiſcopum Germanum, ibid. n. XXVI. p. 245.

ANN. 876. vel 877.

Dilectiſſimo et religioſiſſimo Conſacerdoti et firmiſſimo amico N. Epiſcopo ille Brixienſis Eccleſiae Paſtor. *) Obſecro fidelitatem veſtram, vt veraciter mihi et diligenter demandare dignemini, quomodo ſe ſumma rerum habeat, quam pacati inter ſe Domini noſtri Reges ſint, id eſt, filii Hludouici, qualemcumque pacem ad conſobrinum ſuum filium K. conſeruent: quia nos habitores Italiae, et potius inquilini, ſeu quod potiſſimum veritas ipſa teſta-

*) Debet hic eſſe Antonius Epiſcopus Brixienſis, ad quem Ioannes VIII Papa plures Epiſtolas ſcripſit. ECC.

testatur, praeda nunc horum, nunc illorum, aegre nimis exspectamus, donec inter se concorditer adinueniant, cuinam prouinciam illam concedere velint; vt illi, prout oportet singulariter subiiciamur: ceteris etiam, in quibus possumus, laeti seruiamus.

LX.

Responsio ad hanc Epistolam. ibid. n. 27. p. 245.

ANN. 876. vel sequente.

Nobilitatis et religionis summique sacerdotii dignitate sublimato N. illi Ecclesiae Pontifici N. illius Ecclesiae indignus Episcopus. Comperta sanctitate dulcedinis vestrae multum in Domino gauisus sum, sed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae tum propter vestram et Ecclesiarum Christi inquietudinem et vastationem, tum etiam propter nostra detrimenta nimium contristamur: quia pauperrima et arida prouincia nostra quid amplius habitura est, matre diuitiarum suarum direpta? Sed Dei misericordia confidimus hanc tempestatem in breui serenandam: nam, sicut demandastis mihi, vt de regni pace et statu vobis certi aliquid significarem, et qualem pacem ad inuicem inseruarent tres fratres, filii nostri Domini Hludouici, et vtrum nepotem et consobrinum, immo compatruelem suum filium K. in societatem suam adsciuissent? notum facio dilectioni vestrae, qualiter illi fratres ita se mutua charitate complectuntur, vt summam Trinitatem mediam inter illos diuersari credamus. A Deo omnia, quae ad illos seu priuato, seu publice pertinere videntur, humanas res vota supergrediuntur: et vnusquisque eorum si posset et potest fieri, plus alios, quam seipsum diligit, et diligeret. Et Dominus quidem K. cum fratre Hl. Hludouici iunioris, id est, Galliam Lugdunensem et Treuerim cum omni Mosellana regione, nec non Agrippinensem prouinciam et Burgundioniam inter se diuidendas acceperunt. Italiam vero et Thusciam et omnem Campaniam Domno K. regendas commiserunt, qui etiam modo sanitate indulta et indepta, quandocius vos per gratiam Dei visitabit, et omnem aduersarium et praedonem de vestra prouincia fugabit. Cetera.

LXI.

LXI.

Diploma Ludouici, quod in rariore libro Auentini, quem Epitomen Annalium inscripsit, et prodromi loco anno 1522. edidit, Germanice versum occurrit, ex eoque erutum dedit Schilt. in Thesauro Antiqu. Teuton. Tomo III. p. 425.

In dem Namen vnnseres Herren IEsu Christi Got des allmechtigen. HLudwig aus milde Göttlicher Gnade Künig der Bairn, wan wir die gepet (so vnser getrewen an vns legen) geren vnd williglich zwlassen, und dieselbigen in Gottes namen vollziehen, so erfullen wir angeporne, Königklicher sitten, gute, Machen auch damit, vnser lieb getrewen, in vnserm Dienst pasmüttiger, deshalben soll wissen die Schigklickait vnd frumme aller vnnser getrewen yzziger vnd künfftiger, das Erchanfrid diacon, vnser Caplan, vnd sein nächster freund Bathrich vns furbracht haben ein verleibtum brieffe, darin begriffen, wi inen ir lebenlang zw verdienter abnutzung Baturich bischoff zw Regenspurg auff leib verlihen habe etliche gütter mit aigen leuten, mit Hütten, Scheyrn, Heusern, Gepeuen, Ackern, Velt, Wismatten, Waiden, Holtz, Wasser, Wasserleuff, so mit eigentomb sandt Haymeran münster zugehörten in den nachgeschriben Dörffern ligen, nemlich zw Buchhusa,*) Rhuochinga,**) das sonst Folinchoua genant wird, †) auch zu Alinchoba, ††) ain hub, vnd zu Cailonespach, *) ain hub. *Disser* yzzerzelten stucke etliche synd voran des obgemelten stiffte gewessen, am theil, hat der egenant Erchanfrid vor etlichen Iaren als sein aigen gutt darzw verschriben vnd vbergeben, welcher dan vnser Königliche wirde vast gepeten hat, Das wir im vber solich Bischoffliche Leibgeding vnnser bestettum gepott verschuffen, dadurch er vnnd sein nächster freund Bathrich ir lebenlang dester ruehiger vnd sicherlicher an meniglichs widersprechen die obgemelten stucke inhaben nutzen vnd brauchen möchten. Solchs gepet haben wir angesehen, vnd disser vnnser bestetum Ernstliche mainum

*) Iam *Buchhausen*.
**) Iam *Rocking*.
†) Iam *Pfölkofen*.
††) Iam *Alnkofen*.
*) Iam *Kolnbach*.

máinum in ſchrifft zuverfaſt werden verſchafft, Byeten hiemit vnnd ſchaffen, das die mergemelten Erchanfrid vnnd Bathrich obgenanndt Stucke vnnd gutter ir leben lanng inhaben vnnd peſitzen vnnd kainer was wirden er ſei Geiſtlich oder weltlich die an ſolchem zw irren oder engen, ſich vermeſſen wölle, ſunder ſy macht haben ir lebenlang ſolchs nytzen vn̄nd brauchen, nit anderſt, dan wie ob geſchriben iſt, vnnd nach ir Beider todt, ſollen obgeſchriebne Stuck mit aller zugehörum vollentlich in verwaltum vnnd herſchum dem obgenanten Gotzhauſs wider haimgen vnnd fallen. Damit aber dis geſchefft vnſers Gepots vnd Beſtetum deſt veſter gehalten vnnd demſelbigen deſterbas vonn vnſern getrewen gelebt werde, haben wir ſolchs mit vnſers Rings auffdruckum hie vnden zw beſigeln verſchafft.

Ich Adalhold Diacon hab diſsen Brieff an ſtat Gauzbold vberleſen vnnd verfertigt. Geben am 18 tag des Augſtmons, Im Achtzehenden (das Chriſtus bey vnſs ſey) Iar des Keyſertoms vnſer lieben Vatters vnd Herren, Herren Hludwig des aller Durchleuchtigſten Römiſchen Kayſers, vn̄nd vnſers Reichs im ſechſten, der Römiſchen ſteur Anlegum im neundten jare.

Geſchehen zw Regineſpurg in der ſtat in vnſerm Palatio In dem namen Gots mit Glück Amen. Nach Chriſti Gepurt 831.

LXII.

Diploma ſimile Eiusdem apud eumdem Schilterum p. 426. ab eodem Auentino Germanice verſum.

In dem Namen vnnſers HErren Iheſu Chriſti Got des almechtigen. HLudwig aus Götlicher gnaden myltigkeit König der Bairn, So wir durch Vnſerer myltigkait gabe, von den guttern vnns von Got verlihen, den ſtetten der Heyligen etwas vbergeben, Glauben wir gentzlich, ſolchs vns on allen zweyfel zw entpfahum des lons ewiger widergeltum nutz zu ſein, Darumb kund ſey gethan allen der heyligen GOttes kirchen vnd vnnſern getreuwen, das wir von vnſers Lone merum wegen, Der heyligen

Reginesburger Kirchen (die in den Eren des Fürsten der zwelffpoten sand Peter vnd des selichisten marterers Christi sandt Haymeran, so alda leibhefftig pegraben rastet. gepawt dero in gegenwirtiger zeit der erwirdig man Bischoff Bathurich aus Gottes wirckum, als gesehen wird, verwalter ist) verlihen haben etliche gütter vnsers aigenthombs mit andern rhingweis vmmligenden Nemlich die gegent, do vor alter ein Vest gewesen Herilungoburg gehaissen So in der abarn zu latein Auarorum genant vor zeitten landschafft liget, vnd mit seinen orten also, wie hernach beschriben wird, ausszaigt ist Erstlich do das wasser erlafa *) in die Thonaw feldt, hebt sich an ytz genanter krais vnd zicht sich auff wertz mit sampt dem gestaten egenants wasserfluss bis an das end Erdgastegi genand, weitter streckt sich solchs stuck von dem egedachten fluss erlafa auf der Ostersеyten pis mitten auff den Perge bey den Windenn, Colomezza genandt do dan in zwaien paumen sichperliche zaichen angezait werden, vnd von dan lendt sich mergenanter flakt auff der Nord seiten biss an die Thunaw Aber gegen suden vnd westen durch die höch des pergs als scheinperliche zaichenn der Baum ausszaigen biss an das obgesagt ort, so man nent Erdgastegi, Dise also beschribne vnd angezaygte gegent mit den Sclauen so alda wonen mit Hewsern, gepewen, grunden, gepauten vnd vngepauten, Wissmaten, *Wayden*, *Holtzern*, wassern, wasserleuffen, mit anstossenden trifften, aussgengen vnd eingengen, so vil innerhalb vorgestimptes zirckels march beschlossen wirdt, haben wir gar vnd yertzlich der vorgesagten Kirchen ewiglich zw inhaben verlihen, vnd auss vnser gewalt vnd rechten in iren gewalt vnd herschung durch vnser myltigkait gutte vbergeben, nemlich in der gestalt, Das von dem heutigen tag vnd zeyte, nun hinfüran mit den vorgesagten Guttern vnd leuten die regirer vnd diener des gemelten stuels freien gewalt vnd macht, iren nuz und frummen zu schaffen vnd fudern, wie sy verlangt, haben, vnd damit dyser wil vnser myltigkait zw ewiger zeit vnuergeweltigt vnd vnzerprochen bey seinen krefften pleibe, haben

*) Iam *Erla* in Austria iuxta Pechlarn Ips et Mellicum.

haben wir ſolchs hye vnnden mit vnnſer hand beueſtigt vnd vnterſchriben, Auch mit vnnſers Rings aufdruckung zu ſygeln verſchafft.

Hand zaichen Herren Hludwigs

des hochberömteſten Kunig in Baim.

Ich Adalhold diacon an ſtat Gauzbald habe diſen Brieff vberſchaut vnd verfertigt. Geben am ſechſten tag des Weinmons im Neuntzehenden Iar des Kaiſerthumbs vnnſers lieben Vatters vnd Herren, Herren Hludwig des allerdurchleuchtigiſten geweichten Romiſen Kaiſers.

Vnſers reichs im ſibenden, der Kaiſerlichen ſteur anlegum im XI iare Geſchehen zu Regineſpurg in der ſtat In Gottes namen Das wol gerad Amen. Nach Chriſti Gepurt. 832.

LXIII.

Diploma Eiusdem ex eodem Anentini verſione apud Schilter. p. 427.

In dem namen vnnſers Herren IEſu Chriſti Gott des almechtigen. HLudwig von Göttlicher gnade miltigkait König der Baim, wo wir die ſtette zu Gotlichem dienſte gewydent, durch die lieb Gottes vnd dero, ſo im in ſolchen ſtetten dienen mit bequemlicher guthait miltigklich begaben, verſehen wir vnns den lon bey dem Herren in ewiger Saligkait zu entpfahen. Darumb kunt ſey allen vnſern getrewen, gegenwirtigen vnnd künfftigen,

gen, das wir, vmb unnſers lons merung vnd ewiger widergeltung wegen, zu ſand Haymeran des faſt vermerten Chriſti martrers münſter, do dann er leibhafftig ruwet, beſtet haben ain kirchen mit leuten vnd gründen dazu gehörig, die dann ligt vor vnſerm palaſt vnd königklichen kamer, ſo genant wirt Tinguluinga *) welche geweſen iſt eines konigklichen dieners Antkar gehaiſſen, vnd alſo dyſe kirchen (als wir oben gemelt haben) mit ſechs aygen leutten dahyn gehörig, vnd mitt heuſern, gepewen, grunden, vnd allen ſo dyſer kirchen zu gehört, gar vnd genntzlich beſtetten wir den vorgedachten ſand Haymeran mönſter ewigklich zu beſitzen, Nemlich diſer geſtalt, das von dem hewtigen tage vnd zeyte nun mer hynfuran die regirer vnd diener des obgemelten mönſters, freyen vollen gewalt vnd macht haben, in allen ſachen, wie ſie dann verluſt mit ſolcher kirchen iren nutz vnd frummen zü fudern, vnd damit, dyſe vnnſerer myltigkait vnd beſtetnuſs ernſtliche mainung zü ewigen zeytten vnvergewaltigt vnd vnzerbrochen bey iren krefften beleybe. Haben wir mit vnnſer aygen handt ſolchs hie vnnden beſtett, Auch mit vnnſers ringe auffdruckung zu beſigeln verſchafft.

Handtzaichen Herrn Hludwigs

des hochberömpteſten Königs in Baim.

Ich Adelholdt diacon an ſtat Gauzbold, hab dyſen Brieff vberleſen vnnd verfertigt. Geben am XXVII tag des Mayen, im XX jar des Kayſertumbs vnnſers lieben Herrn vnd Vaters,

* Hodie *Dingelfing.*

ters, Herrn Ludwigs des allerdurchleuchtigsten Romischen Kaysers, Vnsers reichs jm Achten, vnnd der Kayserlichen stewr Anlegung jm XI Iare. Geschehen zü Reginespurg in der statt. In Gottes namen das glücklich ge. Amen. Nach Christi gepürdt 833.

LXIV.

Diploma Caroli Crassi, Imperatoris apud Freher. Orig. Palat. Part. II. p. 64. c. 6. et Toelner. Cod. Dipl. Pal. Num. 13. p. 11.

ANN. 884.

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis. Karolus diuina fauente clementia Imperator Augustus. Si locis Deo dicatis ex nostris rebus pro Dei amore et remedio animae nostrae et parentum nostrorum aliquid conferimus, et necessitates seruorum Dei assidue sibi famulantium nostro subleuamus iuuamine, id procul dubio et nobis ad aeternam vitam feliciter obtinendam et parentum nostrorum animabus ad veniam consequendam profuturum liquido credimus. Qua de caussa omnium sanctae Dei ecclesiae fidelium nostrorumque, praesentium scilicet et futurorum comperiat mansuetudo, qualiter nos ob amorem Dei et remissionem peccatorum nostrorum, atque pro remedio animarum piae recordationis genitoris nostri HLVDOVVICI, nec non Karissimi fratris nostri HLVDOVVICI, gloriosissimorum Regum, ad monasterium, quod vocatur Lauresham, vbi S. Nazarius corpore requiescit, et praefati Reges humati habentur, exspectantes diem resurrectionis, vbi Gerhardus Abba et rector eiusdem monasterii esse videtur, quasdam res iuris nostri, in ius et proprietatem perpetuo possidendum concessimus, videlicet in comitatu Wormatiensi ad villam quae dicitur Alesheim, curtem indominicatam, sicut ad Imperatorem pertinet, cum mansis, aedificiis, vtriusque sexus mancipiis, terris, pratis, vineis, syluis, cultis et incultis, pascuis, aquis aquarumue decursibus, viis et inuiis, et adiacentiis, finibus, et omnia ad se iure legitimo pertinentia. Eo scilicet rationis tenore, vt perpetuo monachis ibidem

Deo famulantibus in vsibus deputentur, atque indeficiens luminaria exinde in ecclesia, vbi praefati viri requiescunt, habeatur, et nulli praefatae res in beneficium tradantur, sed ita auxiliante Deo permaneant ad vsus fratrum et luminariam inextinctam, veluti praelibando statuimus. Vnde et hoc nostrae auctoritatis praeceptum fieri iussimus, per quod decernimus atque iubemus, vt nec nostris, nec successorum nostrorum temporibus vllus habeat potestatem ex supra scriptis rebus aliquid minuere, subtrahere vel immutare: sed ita inuiolabiliter permaneant, veluti praelibauimus, Et vt haec nostrae concessionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat firmitatem, et per futura tempora verius a cunctis credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter eam firmauimus et annulo nostrae impressionis iussimus sigillari. Karolus Imperator Augustus. Segoinus notarius ad vicem Luitwardi Archicancellarii recognoui et subscripsi. Datae III. Id. Iun. Anno ab incarnatione Domini DCCCLXXXIV. Indictione II. Anno vero regni Domini Karoli Augusti VIII. Imperii autem IV. Actum Wormatiae in Dei nomine feliciter, Amen.

LXV.

Diploma Ludouici Germanici ex archiuo ecclesiae Wormatiensis, id est, vt ego interpretor, ex apographo quodam depromtum a Schannato Hist. Wormat. in Codice Probat. n. VI. p. 6.

ANN. 858.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS Diuina fauente clementia Rex.

Si Ecclesias Dei nostra Traditione et auctoritate, aliquatenus vt exaltentur, accommodauerimus, et cetera a praedecessoribus nostris illuc tradita confirmamus, id procul dubio ad statum praesentis salutis et potestatis aeternique gaudii praemia capessenda nobis profuturum credimus. idcirco omnibus Christianae fidei cultoribus nostrisque fidelibus praesentibus scilicet et futuris notum fieri

fieri desideramus: quia Nos Diuino compuncti amore quasdam res iuris Regalis infra Wormatiam ciuitatem ad Ecclesiam Sancti Petri, Principis Apostolorum, quae ibi honorificenter constructa videtur, cui etiam SAMVEL venerabilis Episcopus praesidet, id est: monetam ad integrum, modium etiam Regis, quod vulgari nomine STOVF-KARI adpellatur, quidquid ad nostrum vsum et ius pertinet, ob animae nostrae remedium in proprietatem donamus et tradimus, et insuper omne telonium et vectigal, vel quidquid in dominicum fiscum de praedicta ciuitate infra vel extra, in vadiis, aut fredis, siue iustitiis legalibus redigi potest, seu ceteris vtensilibus, a praedecessoribus nostris, Regibus videlicet vel Imperatoribus illuc traditis, quae Regum Exactores in eorum vtilitatem vmquam poscere solebant, nostrae auctoritatis praeceptione denuo confirmamus. ad haec itaque ob petitionem praefati Samuelis, dignissimi pontificis, supra dictae Ecclesiae et locis illuc aspicientibus hac nostra auctoritate concedimus, interdicentes: vt nullus iudex publicus, nec quispiam ex iudiciaria potestate in mansionibus ibi dandis, aut telonio, vel fredo, de familiis ecclesiae vspiam poscendo, aut hominibus eidem ecclesiae subditis, tam ingenuis, quam etiam seruis distringendis, aliquod ius habeat, nec vllam iuris exactionem de colonis, liberis, seu de seruis repetere praesumat, quin potius aduocato praefatae ecclesiae, sicut Regio exactori totum quod legi debebant, omnino persoluant. Iussimus etiam praesentem nostrae auctoritatis titulum inde conscribi, Regali iussu praecipientes: vt iam facta Traditio et confirmatio nostra in ius praescriptae ecclesiae penitus reducta sub tuitione Pontificis superius nominati successorumque illius aut ceterae ad eamdem Ecclesiam pertinentes causae absque vllius personae obstaculo perhenniter maneant, quatinus parentum nostrorum nostrique Nominis memoria in Orationibus Deo ibi seruientium per succedentia saecula incessabiliter habeatur, et vt haec auctoritas nostrae traditionis et confirmationis perpetuum obtineat vigorem manu propria subtus eam notauimus et annulo nostro eam signari praecepimus.

Dat. XIII. Kalend. Februarii, Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI serenissimi Regis in orientali Francia regnantis Indict.

dict. IIII. Actum FRANCONOFVRT, palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.

LXVI.

Diploma Ludouici Germanici Wormatiense, apud eumdem ibid. n. VII. p. 7.

ANN. 858.

In nomine Domini nostri Iesu Christi, HLVDOVVICVS diuina prouidente Clementia Rex.

Si petitiones iustas Sacerdotum Dei, quas ad nostram notitiam de necessitatibus Ecclesiarum sibi commissarum, pertulerint, ad effectum perducimus, hoc nobis incunctanter ad temporalis regni statum, et ad aeternae beatitudinis incrementum profuturum confidimus: idcirco omnium Dei nostrique fidelium, praesentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis SAMVEL, Vangionum Vrbis Episcopus, Excellentiam nostram adiens querula voce retulit, quod Regiae potestatis Procuratores et Exactores frequens litigium facerent inter Rempublicam et suam ecclesiam de vtilitatibus, quae sunt in pago Lobedungowe, et de syluatico in syluis Otenwalt, ac omnem vsum praedicti pagi vna cum syluatico in dominicum Fiscum redigere vellent: ob hanc ergo dissensionem nostris visibus obtulit Praeceptionem Domini aui nostri beatae memoriae KAROLI famosissimi Francorum Imperatoris, in quo scriptum reperimus, quomodo DAGOBERTVS Rex Francorum ad Basilicam Sancti Petri Apostoli in Wormatia Ciuitate constructam tradidit ciuitatem Lobenburg, in pago Lobedungowe sitam, cum omnibus vtensilibus illuc aspicientibus, aedificiis, mancipiis, vineis, terris cultis et incultis, agris, pratis, campis, omni syluatico in syluis Otenwalt, cum omni vtensilitate in pago Lobedungowe, telonium, mercatum, et quae dici aut nominari possunt, excepta stipe Regia, et Comitatu, illic omnia donauit, et cetera ad eamdem basilicam pertinentia sua praeceptione confirmauit: sed ne haec contentio vlterius procederet, precatus est nostram serenitatem, vt hoc interdiceremus, et nostra au-

ctoritate

ctoritate denuo id ipsum confirmaremus, cuius precibus ob Diuini cultus augmentum acquiescentes hoc nostri Culminis praeceptum eidem Ecclesiae inde fieri decreuimus, per quod iubemus, vt nullus praefato Samueli Episcopo, aut Successoribus suis vllum impedimentum in praedictae Ecclesiae vtilitatibus vllo vmquam tempore facere praesumat, nisi sicut confirmatum est a praedecessoribus nostris, Regibus videlicet vel Imperatoribus Francorum, ita deinceps per hanc nostram auctoritatem praefatus Samuel Episcopus suique successores hoc sibi habeant concessum, atque indultum, nullo inquietante possidendum, et vt haec auctoritas nostrae confirmationis inuiolabilem teneat vigorem, manu propria subter eam notauimus, et nostri sigilli impressione insigniri iussimus.

GODEBERTVS Subdiaconus, ad vicem BALDRICI Abbatis recognoui.

Dat. XIII. Kalend. Febr. Anno XXIIII. Regni LVDOVICI Serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. IIII. Actum FRANCONOFVRT, Palatio Regio in Dei nomine feliciter, Amen.

LXVII.

Eiusdem Diploma apud eumdem Num. VIII. p. 8.

ANN. 858.

In nomine Domini nostri Iesu Christi. HLVDOVVICVS, Diuina prouidente Clementia Rex. Si petitiones sacerdotum Dei, quas ad nostram notitiam de necessitatibus Ecclesiarum sibi commissarum pertulerint, ad effectum perducimus, hoc nobis incunctanter et ad temporalis regni statum, et ad aeternae beatitudinis incrementa profuturum confidimus. Idcirco omnium Dei nostrique fidelium, praesentium videlicet et futurorum nouerit magnitudo, quia vir venerabilis SAMVEL, Vangionum vrbis Episcopus, Excellentiam nostram adiens, querula voce retulit, quod Regiae potestatis procuratores et exactores atque Comites frequens incommodum sibi facerent in rebus et locis ad Wimpinam respicientibus. Nos igitur diui-

diuino tacti amore pro aeternae mercedis augmento nostrique regni stabilitate, ad Basilicam Sancti Petri, principis Apostolorum, quae in Vangionum vrbe constructa est, per petitionem eiusdem praefati Samuelis Episcopi sub integra Emunitatis tuitione donauimus atque concessimus, vt nullus noster aut successorum nostrorum Comes, aut aliquis publicus iudex in rebus aut locis ad Wimpinam aspicientibus, quae certis nominibus et signis subnotantur, nec ad causas audiendas, nec homines ipsius ecclesiae, tam ingenuos quam et seruentes distringendos, placitum, vel aliquid incommodum audeat facere, siue aliquam deinceps potestatem in eisdem locis et rebus, nisi ad partem et vtilitatem Ecclesiae habeat; sed ipse Pontifex Samuel, et successores sui hoc habeant concessum atque indultum, quieto ordine possidere, atque dominari, quod partibus Fisci nostri fuit consuetudo retinendi. Quae emunitas in eo loco incipit, vbi ille fons in fluuium Neckar labitur, qui defluit de villa Iseinsheim, et sic sursum tendit vsque ad ortum eiusdem fontis, et ex ipso fonte tendit deorsum Kienbach, et de Kienbach pergit deorsum vsque per mediam villam Biberaha, et de Biberaha pergit vnam vallem vsque ad Quercum, quae sita est ad villam Eychusa, et de Eychuson tendit excelsam plateam vsque ad duos tumulos, et de tumulis tendit omnem viam vsque ad Kirichbach, et de Kirichbach pergit deorsum in villam Gruonbach, et de Gruonbach tendit deorsum vsque ad finem Dunberges, et de Dunberge vsque ad caminum calcis, et de Camino vsque ad villam Offensegal, et de Offensegal vsque ad Mittel-wisa, et de Mittel-wisa ad Ruodelachesewe, et de Ruodelachesewe vsque ad illum locum, vbi Michelenbach cadit in Schwartzaha, et de Schwartzaha sursum vsque in Helmstat, et de Helmstat sursum vsque ad Wollenberge, et de Wollenberge ad Mulenbach, et de Mulenbach in medium fundi Neckaris, et omnem fluuium Neckaris vsque ad fontem, qui fluit per Ysenesheim in Neckar. Eamdem potestatem praefatae Ecclesiae concessimus in villis ex vtraque Neckaris, quae aut per totum, aut ex maxima parte ad Wimpinam pertinent. Similiter in his villis, vbi quatuor, vel tres, siue duas hobas habent, nihil Regiae potestatis aut Comes, vel iudex retineat, sed totum ad manus Episcopi, eiusque aduocati respiciat; Et vt haec emuni-

emunitatis tuitio firma stabilisque sub perpetua defensione permaneat, manus nostrae subscriptione eam decreuimus roborari, nostrique anuli impressione sigillare iussimus.

Dat. XIII. Kalend. Septemb. Anno XXIIII. Regni HLVDOVVICI serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis. Indict. IIII. Actum FRANCOFVRT, palatio Regio, in Dei nomine feliciter. amen.

LXVIII.

Diploma Ludouici Germanici Ecclesiae Neuhausensi in dioecesi Wormatiensi datum apud eumdem n. IX. p. 9.

ANN. 869.

In nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. HLVDOVVICVS diuina fauente clementia Rex. Si liberalitatis nostrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, et necessitates Ecclesiasticas nostro releuamus iuuamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam, et ad aeternam feliciter obtinendam profuturum liquido credimus. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum sollertia, qualiter nos ob nostrae mercedis augmentum, et pro remedio animae domni Aui ac Genitoris nostri concessimus ad sanctum Cyriacum, in marcha ac villa Flaridesheim quasdam res proprietatis nostrae id est, hobas III. et dimidiam; et ad vnamquamque hobam pertinent jornales LX et ad dimidiam XXX, et in tribus locis de vineis, vbi possunt colligere ficlas XL. In marcha vel in villa Albolfesheim Aream I. et jornales XI. in marcha vel in villa Mouuenheim hobam I. et ad eam pertinent jornales LX, de pratis ad carradas XII. et in Nouale, qui dicitur prope Thoneresberg, inter cultum et incultum hobas III. de sylua inde possunt pasci porci XX cum mancipiis XII his nominibus Siego. Herimout. Irminsuuind. Reginbert. Gerheit. Willigis. Engilsuuind. Sigimuot. Hildibirg. Item Gerheit. Liuthild. Benedicta. et Vucalgar, et filii eius. Has itaque praescriptas res, cum praenominatis mancipiis, totum et ad integrum

ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem sancti Cyriaci ad opus Fratrum ibidem Domino famulantium tradimus atque transfundimus, ea videlicet ratione: vt ab hodierna die et deinceps per hoc nostrae auctoritatis praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante, perpetuis temporibus ad sanctum Cyriacum permaneant in vsus Fratrum ibidem Deo famulantium, et nullus Episcopus, neque vlla iudiciaria potestas eis inde quippiam auferre praesumat, vt eis libentius pro nostra ac carissimae coniugis, ac dilecta prole, salute, Domini clementiam exorare delectet. Et vt haec auctoritas largitionis nostrae deinceps firmior habeatur, et per futura tempora a Fidelibus nostris verius credatur, et diligentius obseruetur, manu propria subter confirmauimus, et anuli nostri impressione assignari iussimus.

Signum HLVDOVICI Serenissimi Regis.

HEBEHARDVS notarius ad vicem GRIMALDI archicapellani recognoui et subscripsi.

Data VIII. Idus Iulii. Anno Christo propitio XXXV Regni Domni HLVDOVVICI serenissimi Regis in Orientali Francia regnantis, Indictione XV. Actum FRANCONOFVRT, in Dei nomine feliciter, amen.

SYLLA-

SYLLABVS
HVIVS VNIVERSI OPERIS
TAM TOMORVM, QVAM LIBRORVM, CAPITVM S. TITVLORVM ATQVE PARAGRAPHORVM, ADIECTIS SIMVL PAGINIS LOCIS PRINCIPALIORIBVS.

TOM. I.
HISTORIAM EDICTORVM, EDICTIQVE PERPETVI COMPLECTENS.

LIBER I.
DE
HISTORIA EDICTORVM ANTE HADRIANVM,
IN QVA AGITVR

CAP. I. DE EDICTIS GENERATIM, ET QVIBVS ROMAE IVS EDICENDI FVERIT.

CAP. II. DE VARIIS EDICTORVM GENERIBVS.

CAP. III. DE ORIGINE EDICTORVM ET IVRIS EDICENDI.

cendi,

pag.

§. VIII.

§. VIII.

TOM. II.

EDICTI PERPETVI, ORDINI ET INTEGRITATI SVAE RESTITVTI

PARS I.

QVAE IN PANDECTIS ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ NOMINE VENIT.

Nomina Scriptorum, de Edicto testimonium perhibentium, ordine alphabetico posita.

SENA-

DE EDICTO PERPETVO.

EDICTI PERPETVI

PARS II.

QVAE IN PANDECTIS DE IVDICIIS INSCRIBITVR.

TOM. III.

LIBROS ALIQVOT VETERVM IVRECONSVLTORVM ORDINI SVO RESTITVTOS TRADENS.

SERIES

LIBRORVM XC. DIGESTORVM SALVII IVLIANI.

PARS I.

AD EDICTVM.

LIB.

SYLLABVS TOM. III. PART. I. LIB. XI--XVI.

u TIT.

TIT.

AELII MARCIANI
INSTITVTIONVM
LIBRI SEDECIM,
ORDINI SVO RESTITVTI.

TIT.

HERMOGENIANI
LIBRI SEX
EPITOMARVM IVRIS,
ORDINI SVO RESTITVTI.

PARS I.

DE STATV HOM.

PARS II.

AD EDICTI ORDINEM.

TIT.

TIT.

PARS III.

DE PVBLICIS IVDICIIS. *pag.* 612

P. IVVENTII CELSI DIGESTA

ORDINI SVO RESTITVTA.

PARS I.

AD EDICTVM.

TIT.

TIT.

PARS II.

AD LEGES QVASDAM SPECIALES.

LIB

PARS III.

IN QVA

TRACTATVS DE STIPVLATIONIBVS.

PARS IV.

IN QVA

TRACTATVS DE FISCO ET RE MILITARI.

VLPIANI LIBRI QVATVOR AD L. AELIAM SENT. ORDINI SVO RESTITVTI.

CAP.

FRAGMENTA
EX PAVLLI LIBRIS III.
AD L. AEL. SENT.
ORDINI SVO RESTITVTA.

TOMVS IV.

CONTINET

TOPOGRAPHIAM IVRIS ROMANI

ORDINE ALPHABETICO COMPOSITAM.

TOMVS V.

VITAM ET RES GESTAS LVDOVICI GERMANICI IMP. COMPREHENDENS,

AGIT

CODEX DIPLOMATICVS

CONTINET

DIPLOMATA AB EO EDITA LXVIII.

IO. CHRIST. GOTTL. IO. GOTTL. F. HEINECCI
AD

EDICTVM AEDILITIVM FLORVM SPARSIO

SEV

DISSERTATIO HISTORICA ET IVRIDICA

QVA

ET AEDILITII EDICTI HISTORIA, ET IPSVM, QVOD SVPEREST, EDICTVM PASSIM ILLVSTRATVR.

HALAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
CIƆ IƆCC XXXVIII.

VIRO
ILLVSTRISSIMO ATQVE EXCELLENTISSIMO
DOMINO
SAMVELI LIB. BAR. DE COCCEII
POTENTISSIMI PRVSSORVM REGIS
ADMINISTRO STATVS INTIMO SVPREMORVM
TRIBVNALIVM OMNIVM NEC NON CON-
SISTORII PRAESIDI
RERVM ECCLESIASTICARVM ET CLIENTELARIVM
DIRECTORI
ET ACADEMIARVM CVRATORI
DOMINO ET PATRONO
OMNI CVLTV VENERANDO

VIR
ILLVSTRISSIME ATQVE EXCELLENTISSIME,

QVod opuſculum, exercitationi academicae deſtinatum, iuſſu TVO citius opinione euocatus, ſub praelo ſudans imperfectum nuper reliqueram: illud nunc typis exſcri-

 ptum

ptum TVIS, VIR ILLVSTRISSIME, oculis subiicere sustineo. Quum enim ipse mihi auctor esses, vt illud, etiam in cathedra non defensum, in lucem darem, idemque optimo parenti meo factu optimum videretur: nolui committere, vt plane periret. Quin eo libentius feci, vt prodiret in lucem, quo oportunior haec mihi videbatur occasio, et TIBI, VIR ILLVSTRISSIME, publice agendi gratias, quod me in familiam domumque TVAM, ad quam ex vniuersis prouinciis REGIIS tot ciues, tamquam

ad

ad oraculum aliquod, quotidie confluunt, recipere non dubitaris, simulque incredibilem illam iussa TVA capessendi cupiditatem testatam publice faciendi. Accipe ergo, VIR ILLVSTRISSIME, hoc venerationis et fidei meae pignus, ea fronte, qua me ipsum nuper excepisti, TIBIque, quaeso, persuade, nihil me, quoad vixero, prius, nihilque antiquius habiturum, quam vt ne conceptam de me spem vmquam fefellisse videar. TE vero, DOMINE, DEVS O. M. semper saluum, incolumem, florentem

tem praestet, vt respublica infatigabili illa cura, qua iuri dicundo praees, quam diutissime perfruatur. Sic enim et mihi beatus et felix ter quaterque videbor, quippe

ILLVSTRISSIMO EXCELLENTISSIMOQVE NOMINI TVO

perpetuo ac demississimo obsequio addictissimus,

IO. CHRIST. GOTTL. HEINECCIVS.

Q. D. B. V.

AD

EDICTVM AEDILITIVM FLORVM SPARSIO,

SEV

COMMENTATIO HISTORICA ET IVRIDICA.

CAP. I.

DE AEDILIBVS GENERATIM, ET CVRVLIBVS IN SPECIE.

§. I. *Instituti ratio et partitio dissertationis.* §. II. *Aedilium necessitas.* §. III. *Magistratus hic non Romanis proprius, sed omnibus fere gentibus communis.* §. IIII. *Aedilium nomen ne in municipiis quidem inauditum.* §. V. *Vnde Romae dicti? et quotuplices?* §. VI. *Plebeiorum munia et insignia.* §.VII. *Curulium origo.* §.VIII. *Eorum insignia.* §. VIIII. *Munus curandi aedes.* §. X. *Cura ludorum publicorum.* §. XI. *Cura fori.* §. XII. *Cura via-*

 rum

rum publicarum. §. XIII. *Cura cauponarum, lupanariium, aliorumque huius generis diuersoriorum.* §. XIIII. *Munia Aedilium curul. varia extraordinaria.* §. XV. *Eorumdem iurisdictio et potestas.*

§. I.

Instituti ratio et partitio dissertationis.

DICTI AEDILITII tum historiam, tum interpretationem, scribere adgredior, opusculum, breue illud quidem, quia verbosius dissertationis academicae ambitus non admittit, at nec inutile, nisi me praesagium fallit, nec plane iniucundum legentibus futurum. Est enim hoc edictum inter fundos iurisprudentiae nostrae, idque ideo iustis olim commentariis illustrarunt COELIVS SABINVS, a) CAIVS, b) VLPIANVS, c) et PAVLLVS, d) ex quibus fragmenta quinquaginta et vnum in pandectis locum inuenerunt, vt iam non dicam de PAPINIANI *libro singulari ἀστυνομικῶν*, ad officia magis Aedilium, quam ad

a) Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. Cap. II.* iuncta *l. 20. D. de aedil. edicto.*

b) *l. 3. l. 13. l. 18. l. 20. l. 22. l. 24. l. 26. l. 28. l. 32. l. 45. l. 57. D. de aedil. edicto.*

c) *l. 13. D. de legibus. l. 31. D. de pact. l. 65. D. de furt. l. 55. D. de euict. l. 1. l. 4. et pluribus insequentibus D. de aedil. edicto.*

d) *l. 9. D. de alien. iudic. mut. causs. fact. l. 54. l. 55. D. de contrah. emt. l. 35. l. 41. l. 56. de euict. l. 48. D. ad Leg. Falcid. l. 74. D. de verb. signif. l. 2. l. 30. et plur. sequ. D. de aedil. edicto.*

ad eorum edictum, immo ad municipales potius, quam Romanos, Aediles pertinente, e) nec non de ipsis pandectarum et codicis Iustinianei titulis, quibus ius honorarium aedilitium exponitur, f) ex quibus, vt opinor, satis intelligitur, quanti veteres hanc partem iurisprudentiae fecerint. Neque admodum vereor, ne cui in re vel protrita, vel obsoleta, versari, ac aeque magnas nugas agere videar, ac Ergasilus apud PLAVTVM, g) in quem, paullo imperiosius loquentem, illudens Hegio senex:

Eugepe, inquit, *edictiones aedilitias hic habet quidem*,
Mirumque adeo, ni hunc fecere sibi Aetoli agoranomum.

Non enim protrita & in vulgus nota, sed selectiora, nec scitu indigna, colligere animus fuit. Obsoleta vero vocari non possunt, quae et hodie in foro saepissime occurrunt, qualia permulta esse, quae Aediles edixerunt, iam ab aliis demonstratum est. Nec vitio mihi versum iri spero, si per veterum scriptorum, Graecorum Romanorumque vireta paullo liberius vagari videar, quia haec scribendi ratio nec ab aetate mea, nec ab instituti ratione, abhorret, et domestico optimi parentis exemplo excitatus, eo praesidio nudatam iurisprudentiam veluti exossem atque exsanguem esse, mihi satis mature animaduertere visus sum. Id vero magis vereor, ne cui taedio futura sit longiuscula praefatio. Quare potius ad rem ipsam adgredior, et vt scriptioni meae suus ordo constet, me primum de ipsis

e) Eu. Otto *vit. Papiniani Cap. III. §. III. Cap. XII. §. V. et de aedil. municip. Cap. IIII. §. IIII.*

f) *Lib. Pandect. XXI. Cap. I. Lib. Cod. IIII. tit. LVIII.*

g) Plaut. *captiu. act. IIII. scen. II.*

Aedilibus, deinde de eorum *edictis*, ac postremo de *iure*, quod ex edicto aedilitio natum est, *honorario* quaedam selectiora in medium prolaturum esse, praemoneo. Quae vt bene vortat summum, quod omnia moderatur, Numen, pio castoque animo precor.

§. II.

Aedilium necessitas.

Nullus fere est magistratus, nulla, si a iuris dicundi officio discesseris, dignitas, qua aegrius careat ciuitas, quam aedilitia. Id quod adeo extra omnem dubitationis aleam positum visum est summo ciuilis prudentiae auctori, ARISTOTELI, h) vt de magistratibus daturus praecepta primo statim loco Aedilium faciat mentionem. Πρῶτον μὲν, inquit, ἐπιμέλεια τῶν ἀναγκαίων ἡ περὶ τὴν ἀγορὰν, ἐφ' ᾗ δεῖ τινα ἀρχὴν εἶναι τὴν ἐφορῶσαν περί τε τὰ συμβόλαια, καὶ τὴν εὐκοσμίαν. *Primum cura studiumque necessariorum, quae circa forum est, cui muneri opus est aliquem magistratum praepositum esse, attendentem, quae faciant ad commercia et ornatum.* Addit rationem ab ipso ciuitatis vel reip. fine petitam: σχεδὸν γὰρ ἀναγκαῖον πάσαις ταῖς πόλεσι, τὰ μὲν ὠνεῖσθαι, τὰ δὲ πωλεῖν, πρὸς τὴν ἀλλήλων ἀναγκαίαν χρείαν. καὶ τοῦτ' ἐστιν ὑπογυότατον πρὸς αὐτάρκειαν, δι' ἣν δοκοῦσιν εἰς μίαν πολιτείαν συνελθεῖν. *Necesse namque est omnibus ciuitatibus, quaedam emere, alia vendere ad necessarium vsum, quo inter se tenentur. Et hoc est, quod in primis requiritur ad bene viuendum, cuius gratia videntur homines in vnam rempublicam confluxisse.* Proximam et priori vicinam curam esse ait τῶν περὶ τὸ ἄστυ δημοσίων καὶ ἰδίων, ὅπως εὐκοσμία ᾖ, καὶ τῶν πιπτόντων οἰκοδομημάτων, καὶ ὁδῶν σωτηρία καὶ διόρθωσις, *rerum vrbanarum tum publicarum tum priuatarum, vt elegantia in vrbe sit, et laben-*

h) Aristot. *Polit. Lib. VI. Cap. VIII.*

labentium aedificiorum ac viarum incolumitas atque instauratio. Quae omnia ad aedilitatem vel ἀγορανομίαν καὶ ἀστυνομίαν pertinere, nemo non intelligit. Et sane rem acu hic tetigit philosophus. Inter praecipua enim ciuitatum, non solum ornamenta, sed et felicitatis ciuilis praesidia sunt rerum promercalium abundantia, integritas mensurarum et ponderum, publicorum operum splendor et magnificentia, viarum publicarum munditiess, cauponarum et stabulorum securitas, et reliqua omnia, quae hodie nomine *politiae, (der policey)* κατ᾽ ἐξοχὴν venire solent. Quae nisi recte se habeant, tantum abest, vt beata dici possit respublica, vt vel hoc ipsum sit signum corruptae ciuitatis manifestissimum, si magistratus nullam earum rerum curam habeant, eaque, quae ad decus ciuitatis pertinent, negligant turpiter. Hinc Carolus V. Imp. ex horologiis, temporum vices male indicantibus, malum ciuitatum regimen collegisse dicitur. Eadem concludendi ratione et ex viis bene munitis, aquaeductibus, similibusque operibus, ad decus & ornatum ciuitatum comparatis, imperii magnitudinem aestimare licet, et re ipsa Romanae reip. amplitudinem atque opes inde aestimarunt DIONYSIVS HALICARNASSENSIS i) et STRABO. k) Quemadmodum enim Aristippus, naufragio eiectus in Rhodiorum littus, animaduersis in arena schematibus geometricis, exclamasse dicitur: *Bene speremus, hominum enim vestigia video:* l) ita vere dici potest, bonorum ciuium vestigia esse ea omnia, quae ad ordinem et orna-

i) Dionys. Halicarn. *Antiquit. Rom. Lib. III. cap. LXXXXI.*
k) Strabo *Geogr. Lib. V. p. 235.*
l) Vitruu. *praefat. Lib. VI. archit. p. 102.*

ornatum ciuitatis, et, vt paucis dicam, ad bene viuendum in republica comparata sunt. Quum vero his omnibus carendum sit, nisi sint certi magistratus, qui haec curent, nec sine eorum industria quidquam fiat, quod operae sit pretium: quanta sit aedilitatis in qualibet republica necessitas, neminem esse, arbitror, quin intelligat.

§. III.

Magistratus hic non Romanis proprius, sed omnibus fere gentibus communis.

Hinc nulla paene fuit respublica, nullum regnum, aut magnum imperium, in quo non essent Aediles, qui pulcherrimam illam ciuilis administrationis partem in se susciperent, ceu ex instituto docuit V. C. EV. OTTO, m) cuius post messem, vt spicilegium quoddam faciam, paucis obseruo, vt Indos ἀγορανόμυς suos, ex principibus viris lectos, habuisse, memoriae prodidit STRABO: n) ita et inter Persarum magistratus, quos recenset BARN. BRISSONIVS, o) fuisse, quos ἐπιςάτας ἔργων, seu *operum publicorum curatores* vocat XENOPHON, p) aedilibus adeo simillimos. Nec diuersi ab illis ter mille et trecenti vel sexcenti viri principes, quos *templi fabricae* praefecit Salomo, vt opus vrgerent, et in officio continerent fabros et operarios. q) Apud Lacedaemonios porro tali munere fungebantur ἐμπέλωροι, quos *empedoros* perperam vocat VBBO EMMIVS. r) Hos enim ἀγορανόμυς Lacedaemoniorum fuisse, docet HESYCHIVS,

m) Eu. Otto *de aedil. Colon. Cap. III. §. II. sequ.*
n) Strabo *Geogr. Lib. XV. p. 707.*
o) Brisson. *de regno Pers. Lib. I. §. 237.*
p) Xenoph. *Cyropaed. Lib. VIII. Cap. I. §. 3. p. 465. edit. Oxon.*
q) *1 Reg. V, 16. II. Paralip. II, 18.*
r) Vbb. Emm. *vet. Graec. tomo III. p. 128.*

CHIVS, s) eorumque officium in eo constitit, vt curarent, ne in foro versarentur, quibus id per leges non liceret, ne quid indecore fieret, dum ibi magistratus iuri dicundo vacarent, ne alia, quam quae venire fas esset, ibi venderentur, neue pretia rebus promercalibus iniqua statuerentur, pecuniaue recepta corrumperetur, vti ostendit NIC. CRAGIVS. t) De Atheniensium agoranomis et astynomis plura iam attulit laudatissimus EV. OTTO. Nos de eorum discrimine addimus insignem locum VLPIANI *Scholiastae Demosthenis*. u) ἔστι δ' ἀγορανόμος ὁ ἐπόπτης τῶν ὠνίων τῆς ἀγορᾶς· ἀστυνόμος δὲ ὁ ἐπὶ τῷ εἶναι καθαρίαν τὴν πόλιν ἀσχολούμενος, ὁ παρ' ἡμῖν πατήρ. *Est autem agoranomus inspector rerum in foro venalium, astynomus vero, qui munditiem vrbis curat, quique apud nos* PATER *vocatur*. Ex quo insigni VLPIANI loco simul discimus, in vrbe eius patria ἀστυνόμους *patrum* nomen, ob insignem in patriam pietatem publicaeque felicitatis curam, obtinuisse. Quum vero de VLPIANI huius patria omnia incomperta sint, nisi quod eum κρατῦντα τῆς Ἀντιοχείας EVNAPIVS vocat; x) eum siue de Antiochia, siue de alia quadam orientis vrbe, loqui, suspicamur, maxime quum apud orientales אב *ab* vel אבא *abba* honoris nomen fuisse, notet BVXTORFIVS. y) Attamen et in Graecia Aediles saepenumero dicti sunt πατέρες, idque nomen iam olim Corinthii huic magistratui tribuerunt. yy) Quin in ipsis Graecis IVSTINI et

s) Hesych. *in* ἐμπέλωρος.
t) Crag. *de rep. Lacedaem. Lib. II. Cap. VIII.*
u) Vlpian. *schol. ad orat. in Timocr. p. 819.*
x) Eunap. *de Sophist. in Proaeresio p. 107.*
y) Buxtorff. *Lexic. Rabbinico-Talmud. p. 10.*
yy) Menag. *ad Laert. Lib. VI. segm. 78.*

et IVSTINIANI constitutionibus z) agoranomi et astynomi non semel *πατέρες τῶν πόλεων*, *patres ciuitatum*, vocantur. Addo et hoc, agoranomos Atheniensium eos, qui in commercando improbe quid fecissent, flagris caedi iussisse, collo inserto catastae, quae ideo *σκεῦος ἀγορανομικὸν*, *instrumentum aedilitium* vocatur a IVLIO POLLVCE: zz) astynomos vero, quorum viginti Athenis erant, teste MEVRSIO, a) ita partitos esse operas, vt aliis tibicines, psaltriae et *κοπρολόγοι* seu *stercorilegi* subessent, b) alii *ὁδοποιοὶ*, quod viarum curam gererent; alii *ἐπιστάται τῶν ὑδάτων*, quod aquaeductibus praeessent, alii *κρηνοφύλακες*, vel *κρηνῶν ἐπιμεληταὶ*, quod ipsis fontium tutela commissa esset, c) alii denique, quod reliqua opera publica, quae ad vrbis vsum et splendorem exstruebantur, curarent, *ἐπιστάται τῶν δημοσίων ἔργων* vocarentur. Addit ARISTOTELES d) et *τειχοποιοὺς*, qui reficiendis moenibus praefuerint. Sed hanc curam Athenis quibusdam extra ordinem demandatam, nec *ἀστυνομίας* partem fuisse, crediderim. Ex AESCHINE e) enim patet, quum Demosthenes munere *τειχοποιοῦ* tanta cum laude fuisset perfunctus, vt Ctesiphon ei coronam decerneret, Aeschines vero negaret, eum honorem per leges vlli magistratui decerni posse, antequam reddi-

z) *l. 12. C. de haeret. et Manich. l. 1. C. de aleat. Nou. CLX. princ.*
zz) Iul. Pollux *Onomast. Lib. X. segm. 177.*
a) Meurs. *Lect. Attic. Lib. I. Cap. XVIIII.* Kuster *ad Suid. voce ἀστυνόμος p. 361.*
b) Suid. *tom. I. p. 361.*
c) Aristot. *Polit. Lib. VI. cap. VIII.*
d) Idem *ibid. p. 415. edit. Conring.*
e) Aeschin. *adu. Ctesiphont. p. 429.*

reddidisset rationes. Ctesiphontem ab amicis eo colore esse defensum, quod ea curatio οὐκ ἀρχὴ, ἀλλ' ἐπιμέλεια καὶ διακονία, *non magistratus, sed praefectura extraordinaria,* esset. Non repeto porro, quae de Cretensium, Corinthiorum et Aetolorum Aedilibus obseruauit v. c. EV. OTTO: f) quia me selecta, tamquam spicilegium, daturum promisi. Quare vel verbum addere licebit de τελεαρχίᾳ Thebanorum, qua qui fungebantur, vias publicas sternendas reficiendasque curabant. Hanc Aedilitatem Thebis inter sordidissima munera fuisse perhibent, donec eam curationem Thebani contumeliae caussa Epaminondae committerent. Hicvero, se eam ita gesturum, pollicebatur, vt magistratus ille deinceps haberetur honoratior, idque praestabat egregie, efficiebatque industria sua, vt post eum telearchae perpetuo ex ciuitatis principibus crearentur. g) Adeo nulla fere fuit respublica celebrior, in qua Aedilitas non inter praecipuos, quibus opus est, magistratus haberetur.

§. IIII.

Non mirum ergo est, et ipsas colonias, et municipia, quibuslibet potius, quam hoc magistratu, carere voluisse. Solebant enim illae ciuitates respublicas suas ad Romanae exemplum componere, et quamuis plerumque diuersa essent honorum aliarumque rerum nomina, saepe tamen et sollemnibus Romae vocabulis vti non dubitabant. Hinc quamuis proprie municipiis,

Aedilium nomen ne in municipiis quidem inauditum.

f) Eu. Otto *de Aedil. colon. et munic. Cap. III. §. II. p. 80.*
g) Plutarch. *de gerenda rep. p. 811.* Valer. Max. *Lib. III. Cap. VII. Exempl. ext. 5.*

piis non esset *senatus*, sed *ordo decurionum*, h) non *tribunal*, sed *suggestus*, vel *praetorium*, i) non *sella curulis*, sed *bisellium*, k) non *fasces*, sed *bacilli*, l) non *consules*, sed *duumuiri*, m) non *SCa*, sed *decreta ordinis*: n) saepe tamen ipsa Romanorum vocabula adfectarunt ambitiosius, atque inde factum est, vt municipiorum *senatores* et *senatus*, o) *patres conscripti*, p) *tribunalia*, q) *fasces*, r) quin et *coss.* s) et SCa, t) passim in vetustis monumentis occurrant, vt vere coloniae *quasi effigies paruae simulacraque populi Romani* dictae sint a GELLIO. u) At non aeque ambitiosum videbatur, reliquis magistratuum Romanorum vocabulis vti colonias et municipia. Et hinc *Dictatores*, x) *Censores*, y) *Praetores* seu στρατηγὸς, z) municipiorum et coloniarum passim memorant

h) Guil. Fornerius *Select. Lib. I. Cap. XII.*

i) Ger. Noodt *de iurisd. Lib. I. Cap. III.* Schulting. *Ἑνάντ. tit. de iurisd. §. XX.* Perizon. *de praetorio Diss. I. §. 32. et Diss. II. §. 25.*

k) Chimentell. *de honore bisellii.* Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. I. p. 39.*

l) *Act. XVI, 35.*

m) Velser. *rer. August. p. 272.*

n) *tot. tit. D. de decr. ab ord. fac.*

o) Eu. Otto *de coss. qui extra Rom. Cap. I. u. II.*

p) Gruter. *Inscr. p. CCCCLVI, 1.*

q) Sueton. *de clar. rhetor. Cap. VI.* Reines. *Inscr. Class. VI. n. 44.*

r) Martial. *Lib. VIII. epigr. 72. l. 53. C. de decurion.*

s) Eu. Otto *l. c. n. 5. sequ.*

t) Idem *de Aedil. colon. Cap. II. §. IIII.*

u) Gell. *Noct. Attic. Lib. XVI. Cap. XIII.*

x) Reines. *Inscript. p. 361.*

y) Gruter. *Inscr. p. CCCLXVI, 2.*

z) Spon. *Misc. Erud. Antiqu. p. 182.*

morant veteres, quorum testimonia magno studio collegit saepe laudatus EV. OTTO. a) Quo minus mirum est, et Aedilitatem, honorem maxime necessarium, retinuisse municipia. Quamuis enim in Pandectis potius *curatores operum* vocari soleant: b) in plerisque tamen ciuitatibus mansit ipsum AEDILIVM vocabulum, ceu nube exemplorum idem vir doctus demonstrauit, qui et de variis eorum generibus, officiis, dignitate, iurisdictione, potestate, et priuilegiis, tanto cum adparatu singulari eoque pererudito libello egit, vt actum agere et Iliada post Homerum illum scribere nolim, maxime quum iam non de municipalibus illis Aedilibus, sed de curulibus, qui Romae inter honoratiores magistratus erant, agere constituerim, nec, quae dicenda supersunt, me ad haec deuia, et ab instituto meo aliena, diuagari patiantur.

§. V.

Vt ergo demum ad Romanorum Aediles perueniamus, eos ab *adeundo* dictos, perperam existimat FESTVS: c) rectius ab *aede* id nomen arcessunt VARRO d) et POMPONIVS noster, e) quamuis priori f) ipsae aedes ab *adeundo* dictae videantur, quas tamen a Pindarico vocabulo *αἶτος*, *templum* deriuare mauult MENAGIVS. g) Vtcumque sese res habeat, satis certum est, ab

Vnde Romae dicti, et quotuplices?

a) Eu. Otto *de Aedil. colon. Cap. IIII. §. III. sequ.*
b) *l. 1. pr. l. 2. §. 1. D. de oper. publ.*
c) Fest. *voce Aedilis.*
d) Varro *de Lingua Lat. Lib. IIII. p. 22.*
e) *l. 2. §. 21. D. de Orig. iur.*
f) Varro *ib. p. 38.*
g) Menag. *Amoen. iur. ciu. Cap. XXXVIIII. p. 260.*

ab *aede* dictos esse *Aediles*, sicut ab *oue*, *ouile*, quia aedium potissimum fabrica et refectio ad eorum curam pertinebat. Et initio quidem omnes, qui aedes, siue publicas, siue priuatas, curarent, Aedilium nomen tulisse, testantur VARRO et FESTVS: at postea ad certos tantum magistratus translatum est vocabulum, quippe eo consilio primum creatos, vt essent ἱερῶν τε καὶ δημοσίων τόπων ἐπιμεληταὶ, *aedium sacrarum publicarumque curatores*, ceu refert DIONYSIVS HALICARNASSENSIS. h) Vnde eorum officium minus exhausit POMPONIVS, dum Aediles ait creatos, *vt aedibus praeessent, in quibus plebs omnia scita sua deferret*. Siue enim aedes Cereris in animo fuerit Pomponio, in qua SCa seruata esse, tradit LIVIVS, i) siue ipsum Capitolium, in quo legum plebiscitorumque tabulas repositas fuisse, ex CICERONE k) satis constat: minus, quam par est, scripsit iureconsultus, quia non vnum Cereris aut Iouis Capitolini templum, sed omnes aedes publicas, basilicas, curias, theatra sarta tecta praestare tenebantur. Quare perquam verosimilis est ANT. FABRI l) et V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK m) emendatio, cui et codex MSC. Campensis fauet, dum delendam esse monent praepositionem IN, et QVIBVS interpretantur *per quos*, vt sensus sit creatos esse Aediles, per quos plebiscita in aedes sacras deferrentur. Quamuis ne id quidem eorum officium ac admini-

h) Dionys. Halic. *Lib. VI. Antiqu. Rom. p. 411.*
i) Liu. *Lib. III. cap. LV.*
k) Cicero *ad familiar. Lib. VII. Epist. 1.* Iust. Ryquius *de Capitolio cap. XXX.*
l) Ant. Faber *Ration. Tom. I. p. 19.*
m) Bynkersh. *Praetermiss. p. 41.*

ministrationem vlla ex parte exhauriat. Ceterum horum Aedilium Romae alios CVRVLES, alios PLEBEIOS fuisse, in vulgus notum est. PLVTARCHVS: n) Δύο γάρ εἰσι τάξεις ἀγορανόμων, ἡ μὲν ἀπὸ τῶν δίφρων τῶν ἀγκυλοπόδων, ἐφ' ὧν καθεζόμενοι χρηματίζουσιν, ἔχουσα τοὔνομα τῆς ἀρχῆς· τὴν δ' ὑποδεεστέραν δημοτικὴν καλοῦσι. *Duo sunt Aedilium ordines, alter eorum: qui a sellis* CVRVLIBVS, *quae incuruis erant pedibus, & quibus insidentes munia magistratus explicant, nomen trahunt, alter inferior* PLEBEIVS *dicitur*. Et Aediles quidem plebis multo sunt curulibus antiquiores, quippe primum cum ipsis Tribunis plebis anno v. c. CCLX. creati, o) quum curules multo post anno v. c. CCCLXXXVII. vna cum primo Praetore, primoque Consule plebeio, crearentur. Illi semper ex plebe sumti, quum id ipsum tum ageret plebs, quum Aediles plebis posceret, vt tanto plures ex suo ordine magistratus haberet: hi initio tantum ex patribus deligebantur. Quin eo consilio primum creati fuerant, *vt aliquo plures magistratus patres haberent*, q) vel, vt clarius rem eloquitur LIVIVS, r) *vt nobilitas, pro Consule vno plebeio, tres patricios magistratus, curulibus sellis praetextatos sedentes*, haberet. Quamuis, ex quo politicum hoc σόφισμα plebs intelligere coepit, nihil illa fecerit reliqui, vt patres ea possessione deturbarentur. Hinc sequente statim anno v. c. CCCLXXXVIII. verecundia imposita est senatui, ex patribus iubendi Aediles curules creari. *Primum itaque, vt alternis annis ex*

n) Plutarch. *in Mario p. 408.*

o) Dionys. Halic. *Lib. VI. p. 411.* Gell. *Noct. Attic. Lib. XVII. cap. XXI.*

q) *l. 2. §. 26. D. de orig. iur.*

r) Liu. *Lib. VII. cap. I.*

ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. s) Mansit tamen semper praerogatiua Aedilitatis curulis, ac proinde illam POLYBIVS t) *ἐπιφανεστάτην ἀρχὴν, illustrem magistratum*, PLVTARCHVS u) *μείζονα ἀγορανομίαν, maiorem aedilitatem*, itemque *πρώτην ἐπιφανῶν ἀρχῶν primum illustrium magistratuum*, x) CICERO y) denique *primum adscensum ad amplioris honoris gradum* adpellitat: DIO vero CASSIVS z) id pro re inaudita refert, quod mortuo cuidam Aedili plebis C. Calpurnius, curuli antea Aedilitate functus, successerit, additque: *ὅπερ ἐπ' οὐδενὸς ἄλλου μνημονεύεται γενόμενον. quod alias factum esse, nusquam memoriae proditum est.* Id vero discrimen paullo post, vbi de vtrorumque Aedilium dignitate, muniis, et insignibus agendum erit, multo facilius intelligetur.

§. VI.

Plebeiorum munia et insignia.

Nimirum Aediles plebeii nec in senatum ob gestum hunc magistratum legebantur, nec toga praetexta, vel sella curuli, vtebantur: adeo, vt quum sella illa in numis Romanorum antiquis inter praecipua Aedilitatis curulis insignia sit, a) plebeii, ceu ex *numis gentium* Crepusiae, Fanniae et Memmiae, a FVLVIO VRSINO b) collectis, patet, vulgari tantum sellae insistentes conspiciantur. Sed et, quod ad eorum munia attinet, ea initio in duabus maxime rebus constitisse nouimus. Nam

s) Liu. *Lib. VII. Cap. I.*
t) Polyb. *Hist. Lib. X. c. IIII.*
u) Plutarch. *in Mario p. 408.*
x) Idem *in Aemilio Paullo p. 256.*
y) Cicero *de Legib. Lib. III. cap. III.*
z) Dio Cass. *Lib. LIII. p. 519.*
a) Ezech. Spanh. *de vsu et praest. numism. Tomo II. p. 145. seqq.*
b) Patin. *Numism. fam. Rom. p. 96. 109. et 172.*

Nam et aedium publicarum curam habebant, ceu supra monuimus, et Tribunis plebis aliisque magistratibus subseruiebant, iudicumque pedaneorum officio, illis ius dicentibus, fungebantur, vt DIONYSIVS HALICARNASSENSIS c) memoriae prodidit. Quum vero prius istud officium postea ad Aediles curules translatum sit: mansit tantum posterius, adeoque non modo Tribunorum plebis, sed et aliorum magistratuum, et ipsorum Aedilium curulium optio fuerunt, idque, quod sibi ab illis delegabatur, explicabant. Id quod vel ex hoc LIVII d) loco patet: *Consules* AEDILIBVS CVRVLIBVS *imperarunt, vt sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclaui ad quaestionem seruarent:* AEDILES PLEBIS *videre, ne qua sacra in operto fierent.* Nullam ergo horum Aedilium pleb. peculiarem administrationem fuisse animaduertimus, praeter curam annonae, cuius etiam insignia, puta medimnos et spicas, in eorum numis deprehendi, obseruauit EZ. SPANHEMIVS. e)

§. VII.

Sed vt de Aedilium curulium origine eo certius constet, obseruandum est, Romae expulsis Regibus diu admodum acriter disceptatum esse de fascibus consularibus cum plebe communicandis. Ab eo vero plebis ambitu adeo abhorrebant patres, vt diutissime pro consulibus Tribunos militares consulari potestate habere, quam consulem plebeium videre, mallent. Contra plebs, tribuniciis instincta concionibus, summa imis miscere non desinebat, donec cederent patres, alterumque *Curulium origo.*

c) Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Rom. Lib. VI. p. 411.*
d) Liu. *Lib. XXXVIII. cap. XIIII.*
e) Ez. Spanh. *de vsu et praest. numism. Tomo II. p. 152. sequ.*

rumque consulem ex plebe creari paterentur, id quod anno V. C. CCCLXXXVII. primum factum esse, diximus. Quum vero eo ipso auctoritati ac potentiae suae haud parum decessurum esse, animaduerterent patricii: duplici arte efficiendum sibi esse putabant, vt praerogatiua quaedam sibi salua esset. Primo enim consulatui vim ac potestatem ex magna parte detrahere, & in nouos magistratus transferre summa ope nitebantur: deinde operam dabant, vt noui illi magistratus ex patribus potius, quam e plebe, crearentur. Vtrumque facile impetrabant a plebe, communicati secum amplissimi honoris splendore delinita. Et hinc primum eo obtentu, quod consules, saepe bellis auocati, iuri dicundo vacare non possent, Praetorem, eumque patricium, creandum censebant. Deinde, vt et cura earum rerum, quae ad ciuitatis decus pertinent, spoliarent consules, Aedilibus opus esse censebant, iisque patriciis. Prius aperte; posterius callide admodum poscebant, impetrabantque feliciter. Artem vero ipsam, qua vsi sunt, LIVIVS f) eleganter ita descripsit: *Ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem Senatus censeret esse, meritoque id, si quando vmquam alias, Deum immortalium caussa libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent, et dies vnus ad triduum adiiceretur: recusantibus id munus Aedilibus plebis, conclamatum est a patriciis iuuenibus, se id honoris Deum immortalium caussa libenter acturos, vt* AEDILES *fierent. Quibus quum ab vniuersis gratiae actae essent, factum est* SC. *vt duo viros Aediles ex patribus Dictator populum rogaret, Patres auctores omnibus eius anni comitiis fierent.* Creati ergo eo anno Aediles

f) Liu. *Lib. VI. extr.*

diles curules duo, Cn. Quinctius Capitolinus et P. Cornelius Scipio, quos nominat LIVIVS, g) vterque patricii generis, quod tamen insequente statim anno esse mutatum, alterumque Aedilem curulem e plebe creari coepisse, iam supra monuimus. Apud CICERONEM h) gloriatur Cassius, primum de plebe Aedilem curulem factum esse ex gente Iuuentia. Sed *id se, non abhorrentem a studio antiquitatis, iam primum ex Cassio audire,* ait CICERO. Itaque hoc quidem incertum est: certissimum vero, semper postea Aediles curules promiscue ex patribus et plebe sumtos esse, et quidem antequam C. Iulius Caesar anno v. c. DCCX. duos alios Cereales adiiceret, i) semper duos, eumque numerum adeo necessarium esse visum, vt auctor sit DIO CASSIVS, k) Aedili cuidam, extremo anni die mortuo, populum alium quemdam in reliquas horas suffecisse. Contigit tamen aliquando, vt quemadmodum sine aliis magistratibus curulibus, ita sine Aedilibus, esset respublica, veluti anno v. c. DCCXVII. de quo DIO: l) Κἀν τῷ αὐτῷ τούτῳ ἔτει οὔτ' ἀγορανόμος τις, ἀπορίᾳ τῶν αἱρεθησομένων ἐγένετο, ἀλλ' οἱ στρατηγοὶ οἵ τε δήμαρχοι τὰ προσήκοντα αὐτοῖς ἔπραξαν. *Eodem anno neque aedilis quisquam fuit, ob penuriam eorum, qui deligendi erant, sed ipsorum munera Praetores et tribuni plebis obibant.* Caussa ergo istius rei erat eorum, qui nomina inter Aedilitatis candidatos profiteri vellent, inopia. Tam sumtuosus enim ob munera, populo danda, erat hic honor, vt ab eo postremis temporibus multi abhorrerent,

g) Liuius *Lib. VII. Cap. I.*

h) Cicero *pro Plancio cap. XXIIII.*

i) Dio Cass. *Lib. XXXXIII. p. 239. l. 2. §. 32. D. de orig. iur.*

k) Dio Cass. *Lib. XXXXVIII. p. 376.*

l) Dio Cass. *Lib. XXXXVIIII. p. 410.*

et Augustus, teste eodem DIONE, m) nemine Aedilitatem sua sponte petente, quosdam sorte legere cogeretur ex iis, qui Quaestores et Tribuni plebis fuissent, ad Aedilitatem gerendam, id quod saepenumero factum esse, adfirmat laudatus historicus.

§. VIII.

Eorumdem honores et insignia.

Quod ad eorum dignitatem attinet, Aedilitas proximus a Praetura honor, et ad illam primus adscensus erat: attamen non iisdem auspiciis creabantur praetores et aediles. Illi enim comitiis centuriatis: hi tributis, quibus et minores magistratus, n) creabantur, eo quidem ordine, vt primum aedilium curulium, deinde plebeiorum, o) ac tum porro quaestorum creandorum caussa, in suffragia iretur. p) Quamuis ergo nec imperium haberent, et olim etiam a priuatis in ius vocarentur: vtebantur tamen *sella curuli, toga praetexta, viatoribus, scribisque Aedilitiis*, et *seruis publicis* stipati in publicum prodibant. Sic apud GRVTERVM q) passim occurrunt VIATORES AEDILIVM, itemque apud REINESIVM r) SCRIBA AEDILIVM et SCRIBA AEDILIVM CVRVLIVM. s) Sed et VARRO apud GELLIVM: t) *M. Laeuinus*, inquit, *Aedilis Curul. a priuato ad Praetorem in ius est eductus. Nunc, stipati* SERVIS PVBLICIS, *non modo prendi non possunt, sed etiam vltro submouent populum.* Multo minor ergo omnino Aedilium Curulium, quam Praetorum, erat

m) Dio Cass. *Lib. LV. p. 565.*
n) Gell. *Noct. Attic. Lib. XIII. Cap. XV.*
o) Plutarch. *in Mario p. 408.*
p) Dio Cass. *Lib. XXXVIIII. p. 95.*
q) Gruter. *Inscript. p. LXXXXIIII, u.*
r) Reines. *Inscript. Class. XI, 17.*
s) Idem *ibid. Class. VI, 85.*
t) Gell. *Noct. Attic. Lib. XIIII. cap. XIII.*

erat dignitas, adeo, vt nec iisdem cum his insignibus, veluti fascibus et lictoribus, vterentur, et antiquis temporibus ad praetores in ius vocari possent. Neque tamen ideo rem acu tetigisse dixerim τὸν πάνυ CVIACIVM, u) quando Aediles curules sub dispositione praefectorum praetorio fuisse statuit, atque inde factum esse existimat, vt ius Aedilitium *iuris praetorii portionem esse*, dixerit IVSTINIANVS. x) Nam IVSTINIANVS non tam *iuris praetorii*, quam *honorarii portionem* vocat ius Aedilitium, (cuius adpellationis rationem mox videbimus,) et postremis demum imperii temporibus inualuit illa magistratuum subordinatio, ob quam vnus sub alterius dispositione esse dicebatur, quum multo ante iuris honorarii portio habita sint edicta aedilitia. Nec magis solida videtur HENR. DODWELLI y) obseruatio, *inferiorum magistratuum, veluti Quaestorum, aut Tribunorum, aut Aedilium, rationem in familiae* NOBILITATE *censenda vix vllam esse habitam.* Quamuis enim id de quaestura, tribunatu et aedilitate plebeia verum sit: nihil tamen falsius esse potest de Aedilitate curuli, quae posteris, fumosas maiorum imagines per atria disponentibus, omnino ad nobilitatem prodesse videbatur. Cuius sententiae nostrae auctorem omni exceptione maiorem habemus CICERONEM, z) qui aedilibus curulibus diserte vindicat *antiquiorem in senatu sententiae dicendae locum, togam praetextam, sellam curulem, et* IVS IMAGINIS *ad memoriam posteritatemque prodendae.* Vnde facile intelligitur,

u) Cuiac. *Obseru. Lib. VIII. cap. XXXVIII.*
x) *§. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*
y) Dodwell. *Praelect. Cambden.* III. *§.* VII. *p. 201.*
z) Cicero *in Verr. VII. cap. I.*

tur, cur gentes Romanae, si alia deessent maiorum decora, gestas ab iis Aedilitates in numis suis sollicite expresserint, ceu ex denariis gentium Considiae, a) Furiae, b) Liuineiae, c) Lolliae, d) Plaetoriae, e) Planciae, f) Valeriae, g) luculenter potest probari. Nimirum recte obseruauit LIPSIVS, h) *imagines fuisse e magistratu, non tamen quouis, sed* CVRVLE. *Quaesturam, Tribunatum, et qui alii inferiores, ius imaginis non dedisse, dedisse autem inter ordinarios magistratus primam curulem Aedilitatem.*

§ VIIII.

Eorum munus curandi aedes.

Munia Aedilium curulium, vti aliorum magistratuum, alia *ordinaria* erant, alia *extra ordinem* demandabantur. Priora, nescio, an accuratius quisquam enumerarit, quam CICERO, i) qui, tum designatus Aedilis curulis, de officio suo ita gloriabatur: *Nunc sum designatus Aedilis: habeo rationem, quid a populo Romano acceperim. Mihi ludos sanctissimos maxima cum caerimonia Cereri, Libero Liberaeque faciendos: mihi Floram, Matrem, populo plebique Romanae ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquissimos; qui primi sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Ioui, Iunoni, Mineruaeque esse faciendos: mihi sacrarum aedium procurationem, mihi totam orbem*

a) Patin *de fam. Rom. p. 80.*
b) Idem *p. 117.*
c) Idem *p. 156.*
d) Idem *p. 158.*
e) Idem *ibid. p. 209.*
f) Idem *p. 212.*
g) Idem *p. 284.*
h) Lips. *Elector. Lib.* I. *cap.* XXVIIII.
i) Cicero *in Verr.* III. *cap.* XIIII.

vrbem tuendam esse commissam. Itaque tres potissimum Aedilitatis partes enumerat CICERO, *curam ludorum publicorum, curam aedium sacrarum,* ac denique totius *vrbis custodiam.* Nos de singulis, at ordine paullulum immutato, et primo quidem de aedium sacrarum cura, a qua ipsum nomen tulerunt, quaedam monebimus. Non dubium est, quin initio potissimum ad templa ac delubra, tum iussu senatus de nouo exstruenda, tum vetera sarta tecta seruanda, haec Aedilium curulium curatio pertinuerit: atque inde esse arbitror, quod in numis gentium Rom. passim occurrant magnificae templorum, a maioribus conditorum, structurae, quas posteri ad decus familiarum suarum quam maxime pertinere existimabant. k) Sed postea et aliarum aedium publicarum curam gerebant: et notum est ex LIVIO, l) eos forum ornasse auratis Samnitium scutis. Plerumque tamen postea templa, curias, theatra, basilicas, condebant vel ii magistratus, qui haec opera vouerant, vel censores ea locabant redemtoribus, vt adeo magis in conseruandis, reficiendisque, quam condendis illis, versata esse videatur Aedilium curulium industria.

§. X.

Cura ludorum publicorum.

Deinde ludorum quorumdam curam habebant Aediles curules, inter quos primo loco apud CICERONEM memorantur *ludi sanctissimi, Cereri, Libero Liberaeque faciendi,* id est, LVDI CEREALES, qui quotannis VII. Id. Apriles certaminibus potissimum equestribus per sex dies celebrabantur. De iis OVIDIVS: m)

k) Ez. Spanhem. *de vsu et praest. num.* Tom. II. *p.* 144.
l) Liu. *Lib.* VIIII. *cap.* XXXX.
m) Ouid. *Lib.* IIII. *Fastor. v.* 389.

Proxima victricem quam Romam inspexerit Eos,
Et dederit Phoebo stella fugata locum:
Circus erit pompa celeber, numeroque Deorum,
Primaque ventosis palma petetur equis.
Hi CERERIS LVDI: *non est opus indice caussa:*
Sponte Deae munus promeritumque patent.

Instituebantur ergo hi ludi in honorem *Cereris*, cui tamen Liberum Liberamque iungit CICERO, quemadmodum et in marmoribus apud GRVTERVM n) et REINESIVM o) LIBERO ET LIBERAE aliquid sacrum esse iubetur. *Liberum* autem esse Bacchum, *Liberam* Proserpinam, inter omnes constat. At porro notandum est, hos ludos, quamuis essent stati, omittendos tamen fuisse, quoties in luctu esset ciuitas, quia his sacris albis duntaxat indutos vestibus interesse oportebat. Hinc denuo OVIDIVS: p)

Alba decent Cererem, vestes Cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris vsus abest.

Mora itaque his ludis fiebat, incidente calamitate aliqua publica, veluti clade Cannensi, qua nunciata, *adeo totam vrbem compleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermitteretur.* q) Ex quo intelligitur, quid sibi velit numus gentis Memmiae apud PATINVM, r) cuius in antica facie caput intonsum Romuli, cum epigraphe: QVIRINVS, nec non C. MEMMI. C. F. in postica Ceres, spicas praeferens, cum lemmate: CERIALIA PREIMVS FECIT MEM-

n) Gruter. *Inscript. p.* LXXXIIII, 8.
o) Reines. *Inscr. Class.* I. 110. *et* 112.
p) Ouid. *Fastor. Lib.* IIII. *v.* 619.
q) Liu. *Lib.* XXII. *cap.* LVI.
r) Patin. *de fam. Roman. p.* 172.

MIVS AED. Quum enim nec ludi illi a C. Memmio primum facti, nec numisma istud ad Aediles Cereales, a Caesare primum creatos, pertineat, ceu solide probauit EZ. SPANHEMIVS: s) nihil aliud relinquitur, quam vt Memmium istum, quisquis fuerit, hos ludos, luctus publici caussa aliquamdiu intermissos, instaurasse, ac proinde illos primum fecisse visum esse, dicamus. Cerialibus ludis CICERO iungit FLORALES, quos itidem Aediles curules IIII. Kal. Maias curabant. De iis quoque satis prolixe agit OVIDIVS, t) ex cuius verbis patet, nihil paene fuisse turpitudinis ac lasciuiae, quod sibi illis diebus in deae istius spurcissimae honorem non permiserint Romani. Quod et MARTIALIS u) indicat noto epigrammate:

Nosses iocosae dulce quum sacrum FLORAE,
Festosque lusus, et licentiam vulgi:
Cur in theatrum, Cato seuere, venisti?
An ideo tantum veneras, vt exires?

Et alibi: x)

Quis FLORALIA *vestit, et stolatum*
Permittit meretricibus pudorem?

Eo enim impudentiae istis diebus ruebant Romani, vt in nullos fere eorum ludos grauius inuecti sint priscae Ecclesiae patres, quam in ludos Florales. y) Et tamen CICERO sibi eum honorem gratulatur, quod Flo-
ra

s) Ez. Spanhem. *de vsu et praest. num. Tomo* II. *p.* 154.
t) Ouid. *Fastor. Lib. V. v.* 327. *sequ.*
u) Martial. *Lib.* I. *Epigr.* I.
x) Idem *Lib.* I. *Epigr.* XXXVI. *v.* 8.
y) Lactant. *Instit. diu. Lib.* I. *cap.* XX. Augustin. *de ciuit. Dei Lib.* IIII. *cap.* VIII.

ra a se ludorum istorum celebritate placanda sit. Quin gentes illae, ex quibus creati Aediles haec Floralia fecerant, nihil faciebant reliqui, vt tanti facinoris memoriam numis conseruarent. z) Meminit porro CICERO LVDORVM ROMANORVM, *magnorum* illorum quidem, quippe in honorem magnorum deorum, dearumque, Iouis, Iunonis et Mineruae, pro salute populi prid. Non. Sept. factorum, nec tamen confundendorum cum *ludis megalensibus*, quos itidem Aediles prid. Id. Apriles in honorem Magnae Deorum matris, spectaculis maxime scenicis, celebrandos curabant, ceu et tituli, TERENTII comoediis praemissi, et numi Romanorum Aedilium, in quibus Cybelen, bigis leonum vectam, tigres, thyrsos, laruas, similiaque symbola, hos ipsos ludos indicare, erudite ostendit laudatissimus EZ. SPANHEMIVS. a) Sed quum de his ludis omnia in vulgus nota sint: iis, quae hic notaui nihil addo, quam quod praeter hactenus enumeratos et alios plerosque curarint. Vnde LIPSIVS: b) *Exempla*, inquit, *huius curae vbique promta, et passim legas, Aediles suo sumtu edidisse ludos, praefuisse, ordinasse, praemia siue poenas actoribus distribuisse, denique scripta etiam examinasse, et fabulas, quae agendae. Donatum vide in vita Terentii.*

§. XI.

Cura fori. Tertium Aedilium curulium munus in totius vrbis custodia positum fuisse, docet CICERO, quod non de praesidiis, quibus vrbem firmarint, sed de omnibus, quae supra ad vrbis decus pertinere, et hodie nomine

z) Ez. Spanhem. *de vsu et praest. num. Tomo. II. p. 146.*
a) Idem *ibid.*
b) Lips. *de magistrat. pop. Rom. Cap.* XIII.

mine *der policey* venire, diximus, intelligendum eſt. Eo primum pertinet cura fori rerum promercalium, praecipuuus iurisdictionis Aedilium fundus. Hinc enim merces improbas iactabant, ad quem morem PLAVTVS c) adludit, heminas, aliasque menſuras iniuſtas, quin et merces male concinnatas, diffringebant, d) numularios, numos nequam expendentes, mangones, omnesque mercatores, merces improbas venum exponentes, male mulctabant, cuius rei inſigne hoc exemplum eſt in actis diurnis apud REINESIVM e) et HENR. DODWELLVM: f)

C. TITINNIVS AED. PL. MVLCAVIT LANIOS
QVOD CARNEM VENDIDISSENT POPVLO
NON INSPECTAM
DE PECVNIA MVLCATITIA CELLA EXSTRVCTA
AD TELLVRIS LAVERNAE.

Indixerant hanc mulctam Aediles plebeii, ſed iuſſu procul dubio et auſpiciis curulium, quos et flagris aliquando animaduertiſſe nouimus in venditores, ſi quid fraudis admiſiſſe viderentur. Obſeruauit hoc CVIACIVS, g) et quidem ex inſigni hoc CALLISTRATI h) loco: *Eos qui vtenſilia negotiantur, et vendunt, licet ab* AEDILIBVS *caedantur, non oportet quaſi viles perſonas negligi. Denique non ſunt prohibiti huiusmodi homines, decurionatum, vel aliquem honorem in ſua patria petere: nec enim infames ſunt,*

D *ſed*

c) Plaut. *Rudent. Act.* II. *ſcen.* III. *v.* 42. 43.
d) Perſ. *Sat.* I. *v.* 144. Iuuenal. *Sat. X. v.* 100. *ſequ. l.* 13. *§.* 8. *D. locat. l.* 12. *l.* 13. *D. de peric. et comm. rei vend.*
e) Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* IIII, 3.
f) Dodwell. *Prael. Cambd. Adpend. p.* 665.
g) Cuiac. *Obſ. Lib.* XXVII. *cap.* XXVIIII.
h) *L.* 12. *D. de decur.*

sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab Aedilibus FLAGELLIS CAESI *sunt, quamquam iure suo ita Aediles officio isto fungantur.* Quamuis enim res ipsa doceat, illud CALLISTRATI fragmentum non ad Romanorum, sed coloniae cuiusdam, Aediles pertinere, idque recte obseruarit V. C. EV. OTTO: i) nemo tamen sibi temere persuaserit, Aedilibus his coloniarum plus licuisse, quam Curulibus Romanorum. Immo et hos verberibus et flagris coercuisse homines, qui alios emendo vendendoque circumscripsissent, vel inde patet, quod SVETONIVS k) inter ea, quae prae iracundia absurde fecerit Claudius Imperator, et hoc referat, *quod senatorem inauditum et innoxium relegarit, quia in Aedilitate inquilinos praediorum suorum, contra vetitum cocta vendentes, mulctasset, villicumque interuenientem* FLAGELLASSET. Quam sane Imperatoris seueritatem iniuria reprehendisset SVETONIVS, nisi Aedilibus per leges fuisset huiusmodi animaduersio.

§. XII.

Cura viarum publicarum.

Ad custodiam vrbis, quam Aedilibus *commissam* esse obseruat CICERO, etiam viarum *publicarum* cura pertinebat, de qua accuratissime egit EV. OTTO. l) Hinc quum apud PLAVTVM m) Dinacium, seruulus, Gelasimum, parasitum, scopas capere, pauimentumque conuerrere, quin et nasiternam cum aqua adferre, paullo imperiosius iuberet: miratus hic vilissimi mancipii imperia, ait:

Sine

i) Eu. Otto *de Aedil. colon. et municip. Cap.* XIII. §. VI. *p. 471. sequ.*
k) Sueton. *Claud. Cap.* XXXVIII.
l) Eu. Otto *de tut. viar. publ. Part.* II. *Cap.* III. *p. 341.*
m) Plaut. *Stich. Act.* II. *scen.* III. *v. 27.*

Sine suffragio
Populi tamen AEDILITATEM *hic quidem gerit.*

probe gnarus, Aedilium fuisse, homines ad purgandas vias publicas adigere. Quod officium, quum parum diligenter fecisset Vespasianus, tum Aedilis: Caligula Imp. coeno offensus, eum per milites luto, in praetextae sinum congesto, oppleri iussit. n) Tanto diligentius alii viri nobilissimi fungebantur *officio illo exigendi munditias*, ceu hanc curationem Aedilitiam eleganter vocat SENECA. o) Hinc non modo eos, qui morticina, exuuias animalium, aliaque purgamenta, iu publicum proiecissent, grauiter mulctabant, eamque in rem interdictum tum prohibitorium, tum restitutorium, propositum habebant: p) sed et lectos, aliaque in via publica posita, concidi iubebant. q) Multo magis vero dabant operam, ne iis locis, vbi vulgo iter fit, vel consistitur, periculi quid immineret commeantibus. Atque inde natum est edictum notissimum: *ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, aliudue, quod noceat, animal, siue solutum, siue adligatum, ibi habeat, vbi vulgo iter fit:* r) quod tam praeclare interpretatus est laudatus OTTO, s) vt plura addere nihil attineat. Praeterea Aedilium erat, vias reficere, et sternere, t) vetare, ne parietes aedificiorum prorumperent, aut ven-

 trem

n) Sueton. *Vespas. Cap. V.*
o) Seneca *Epist. LXXXVI.*
p) *L. vn. D. de via publ. et si quid in ea factum esse dicitur.*
q) *l. 12. D. de peric. et comm. rei vend.*
r) *l. 40. sequ. de Aedil. ed.*
s) Eu. Otto *de tut. viar. Part.* III. *Cap.* I. *sequ.*
t) Liu. *Lib. X. Cap.* XXIII. *et. vlt.*

trem facerent in viam publicam, u) studere, vt, quae secundum ciuitatem sunt, viae adaequarentur, vt effluxiones non nocerent domibus, vt pontes fierent, vbicumque oporteret: x) curare porro, vt nullus effoderet vias, neque subrueret, neque construeret in viis aliquid: y) nec denique permittere rixari in viis. z) Quamuis enim haec omnia desumta sint ex PAPINIANI libro singulari ἀστυνομικῶν, seu *de officio Aedilium*, adeoque magis ad coloniarum, quam Romanorum Aediles, pertinere videantur; nullum tamen dubium est, quin in iis omnibus exemplum Romanorum eos sequi voluerit iureconsultus incomparabilis, quia alias nulla subesset ratio, cur haec ad interpretandum interdictum *de via publica*, *et si quid in ea factum esse dicetur*, attulerint Digestorum conditores.

§. XIII.

Cura cauponarum, lupanarium, aliorumque huius generis diuersoriorum.

Porro Aedilium cura et ad balnea publica, cloacas, popinas, lupanaria, similiaque loca, quae ideo SENECA a) eleganter *Aedilem metuentia* adpellitat, pertinebat, quia, vt ipse obseruat alibi, b) *et hoc nobilissimi Aediles fungebantur officio, intrandi ea loca, quae populum receptabant, exigendique munditias, et vtilem ac salubrem temperaturam.* Nimirum Romani Aediles curam habere volebant frugalitatis ac pudicitiae, idque hoc singulari ritu testabantur, quod nouae nuptae taedas, sibi domum deducendis praeferendas, apud Aediles accen-

u) *l. vn.* §. *1. D. de via publ.*
x) *l. vn. pr. D. eod.*
y) *l. vn.* §. *2. eod.*
z) *d. l. vn.* §. *vlt. D. eod.*
a) Seneca *de vita beata cap.* VII.
b) Idem *Epist. LXXXVI.*

accenderent, quem ritum ex PLVTARCHO c) et NONIO d) eruit, eleganterque explicat BARN. BRISSONIVS. e) Hinc quemadmodum mulierculae quaestuariae apud Aediles stupri licentiam vulgabant, et dignitate cultuque matronali ab iis spoliabantur, vti ex LIVIO f) et TACITO, g) erudite ostendit LIPSIVS: h) ita ipsas matronas impudicas accusabant, idque agebant, vt relegarentur. Quin tam inimica impudicitiae erat Aedilitas, vt monstro simile haberetur, Aedilem curulem in aliqua Veneris palaestra, vel prope illam, clam conspici. Quare apud GELLIVM i) legimus, quum A. Hostilius Mancinus, Aedilis Cur. Mamiliae meretrici diem apud populum dixisset, quod de tabulato eius noctu ictus esset lapide, Mamiliaque, Tribunos plebis adpellans, dixisset, comissatorem Mancinum ad aedes suas venisse, non admissum, quum vi irrumperet, lapidibus depulsum, Tribunos decreuisse, *Aedilem ex eo loco iure deiectum, quo eum venire cum coronario non decuisset.* Ex eadem curatione popinarum est ius animaduertendi in seruos aleatores, post Saturnalia in popinis vel lustris deprehensos, eosque in lacum seu cloacam deturbandi, de quo MARTIALIS: k)

c) Plutarch. *Quaest. Rom. Cap.* II.
d) Non. Marcell. *de propriet. serm. Lat. Lib.* II. *n. 340.*
e) Barn. Brisson. *de ritu nupt. p. 57. sequ.*
f) Liu. *Lib.* VIII. *Cap.* XXII. *Lib. X. Cap. XXXI. Lib. XXXV. Cap.* II.
g) Tacit. *Annal. Lib.* II. *Cap. LXXXV.*
h) Lips. *Excurs. ad Tacit. ibid. Litt.* O.
i) Gell. *Noct. Attic. Lib.* IIII. *Cap. XV.*
k) Martial. *Lib.* XIIII. *Epigr.* I. *v. 3.*

Nec timet Aedilem moto spectare fritillo,
Quum videat gelidos tam prope verna lacus.

Quem locum erudite suo more interpretatur IO. FR. GRONOVIVS. l) Adeo ergo cura horum locorum ad Aediles pertinebat, vt si quid ibi contra bonos mores factum esse dicebatur, prout res videretur, iure animaduerterent, aut, si atrocius quid admissum esset, facinorosis apud populum diem dicere tenerentur.

§. XIIII.

Munia Aedilium cur. extraordinaria.

Sunt et alia munia, Aedilibus curulibus extra ordinem commissa, quae veluti per lancem saturam paucis recensere iuuabit. Quum enim a sacris peregrinis sibi quam maxime metuerent Romani: Aedilibus curulibus id datum fuerat negotii, vt eam rem curae haberent. LIVIVS: m) *Datum inde negotium Aedilibus, vt animaduerterent, ne qui, nisi Romani Dii, neu quo alio more, quam patrio, colerentur.* Et alibi n) incusati grauiter ab Senatu Aediles, triumuirique capitales, quod *non prohibuissent sacra externa*, quae tum ciuitatem inuaserant. Hinc eorumdem erat, cauere, *ne libri* noxii, siue sacri, siue profani, circumferrentur, neue stupidiores homines a Chaldaeis, mathematicis, genethliacis, deciperentur. Sic enim *libros Cremutii Cordi per Aediles cremandos censuere patres* apud TACITVM: o) et DIO. CASSIVS p) de M. Agrippa, tum Aedili curuli: τὺς ἀςρολόγυς, inquit, καὶ τὺς γόητας ἐκ τῆς πόλεως ἐξήλασε.

Astro-

l) Gronou. *Lib.* II. *Obs. Cap. XV. p.* 337.
m) Liu. *Lib.* IIII. *Cap. XXX.*
n) Idem *Lib. XXV. Cap.* I.
o) Tacit. *Annal. Lib.* IIII. *Cap. XXXV.*
p) Dio Cass. *Lib.* XXXXVIIII. *p.* 417.

Astrologos et vates vrbe eiecit. Procul dubio id rectissime curatum iri ab Aedilibus, sperabant, quia eorum iurisdictioni suberant popinae et cauponae, quo ea faex hominum et vrbis sentina confluere solebat, neminem difficilius, quam Aediles, latitura. Deinde et legum sumtuariarum suscipiebant custodiam, et in primis cauebant, ne iusto plus impenderetur in tibicines, ipsaque monimenta sepulcralia, qua de re insequente capite plura erit dicendi locus. Iam tantum huc refero locum OVIDII, q) qui de tibicinum collegio loquens:

Adde quod Aedilis, pompam qui funeris irent,
Artifices solos iusserat esse decem.

Auctor porro est DIO CASSIVS, r) Augustum et incendiorum coercitionem in vrbe commisisse aedilibus, quum antea ea res demandata fuisset Triumuiris nocturnis, et Quinqueuiris cis et vltra Tiberim. s) Enimuero id munus illis non diu admodum videtur incubuisse, siquidem ipse postea Augustus septem cohortes in vrbe oportunis locis constituit, quarum quaeque duas vrbis regiones tueretur, praepositis illis Tribunis, et super omnes spectabili viro, Praefecto vigilum. t). Sed non facile fortassis numerum inieris eorum, quae Aedilibus extra ordinem erant curanda. Sic enim Aedilibus plebeiis negotium datum, vt leges XII. Tabularum in aes inciderent, u) et vt SCa in aedem

q) Ouid. *Fastor. Lib. VI. v. 663.*
r) Dio Cass. *Lib.* LIIII. *p. 513.*
s) Liu. *Lib.* VIIII. *extr. et Lib.* XXXVIIII. *Cap.* XIIII. *l. 2. §. 31. D. de orig. iur.*
t) *l. 1. et l. 3. D. de off. praef. vigil.*
u) Liu. *Lib.* III. *Cap.* LVII.

dem Cereris deferrent. x) Curules vero et iis dixisse diem legimus, qui plus agri, quam lege finitum erat, possiderent. y) Enimuero videtur postremis temporibus ita paullatim euiluisse haec dignitas, vt magis muneri alicui patrimoniali, quam honori, esset similis, ac proinde non modo nemo fere hunc magistratum sponte peteret, sed et saeculo Christi IIII. ille vix vllo amplius loco haberetur. Quamobrem, quum in pandectis nostris singulares tituli de officio consulum, praetorum, immo et quaestorum exstent, et veteres iureconsulti integros libros de horum aliorumque magistratuum, etiam minorum, officiis scripserint: qui eadem diligentia Aedilium vrbanorum officia exsequutus sit, reperimus omnino neminem, argumento satis luculento, Aediles nullo amplius numero fuisse, quum eorum curatio in plane alios magistratus, qui in NOTITIA IMPERII OCCIDENTIS z) recensentur, fuisset translata.

§. XV.

Eorumdem iurisdictio et potestas.

Tam late quum patuerit Aedilium *munus: non* potuit non et satis ampla esse eorum iurisdictio, qua aeque, ac praetores, in ciuitate gaudebant de rebus, ad curationem suam pertinentibus. Quemadmodum ergo praetor actiones atque interdicta dabat: ita et ex edictis Aedilium nascebantur actiones et interdicta aedilitia, veluti actio *redhibitoria*, *quanti minoris*, *in factum*, *interdictum de via publica*. Quemadmodum deinde praetori ius dicenti in consilio erant decemuiri litibus iudican-

x) Liu. *Lib.* III. *Cap. LV.*
y) Liu. *Lib. X. Cap.* XIII.
z) *Notit. Imp. Occid. p.* 15. *edit. Panciroli.*

dicandis: ita et Aedilibus suum consilium erat, de quo IVVENALIS: a)

Quis pauper scribitur heres?

Quando in CONSILIO *est* AEDILIBVS?

ex quo loco simul patet, non homines censu minores, sed opibus ac genere claros, in consilium adhibitos esse ab Aedilibus. Quin, sicuti iudices dabant Praetores: ita idem fecisse Aediles curules, certum est. Aiunt enim Aediles: b) EMTORI, OMNIBVSQVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS. Quae formula, vti in edicto Praetoris, nihil significat aliud, quam Aediles et actiones, et iudicem vel arbitrum, daturos. Et hi iudices, ab Aedilibus curulibus dati, non alii fuerunt, quam Aediles plebis, quippe qui iam inde ab origine sua eam operam nauabant etiam Tribunis pl. δίκας, ἃς ἂν ἐπίτρεψαν ἐκεῖνοι, κρινοῦντες, vt loquitur DIONYSIVS HALICARNASSENSIS. c) Et sane, quum ipsi Aediles coloniarum et municipiorum ius dicerent de mensuris, aliisque rebus, ad curam suam pertinentibus, d) et hinc C. Suetonius Claudianus apud GRVTERVM e) vocetur AEDILIS IVRI DICVNDO MVNICIPI CAERITVM: quis, quaeso, dubitauerit, quin multo amplior, splendidiorque fuerit Aedilium Curulium Romanorum iurisdictio? nisi tam vaecors, vt dubitet,

E *prae-*

a) Iuuenal. *Sat. III. v.162.*

b) *l. 19. §. 5. D. de Aedil. Edicto l. 1. §. 1. sub fin. D. eod.*

c) Dionys. Halic. *Antiquit. Rom. Lib. V. p. 411.*

d) Sueton. *de clar. Rhetor. cap. VI. Add.* Eu. Otto *de Aedil. Col. cap. XIII. p. 441.*

e) Gruter. *Inscript. p. CCXIIII.*

praetextam sumere malit,
An Fidenarum, Gabiorumque esse potestas,
Et de mensura IVS DICERE, *vasa minora*
Frangere, pannosus vacuis Aedilis Vlubris. f)

Sed quid opus est verbis, quum ipsum ius nostrum g) Aedilibus iurisdictionem diserte tribuat, ac proinde *Aedilitias stipulationes ab* IVRISDICTIONE *venire,* adfirmet?

CAP. II.

DE EDICTO AEDILITIO.

§. I. *Magistratibus Romanorum ius edicta proponendi fuit.* §. II. *Vnde illud?* §. III. *Quinam magistratus edixerint?* §. IIII. *Edicta aedilium.* §. V. *Cur illa aliquando iuris honorarii, immo et praetorii portio dicantur?* §. VI. *An singuli Aediles edixerint?* §. VII. *Edictorum hodie paucissima supersunt, et cur?* §. VIII. *Eorum plurium fragmenta et vestigia apud veteres.* §. VIIII. *Edicti Aedilitii auctoritas in prouinciis.* §. X. *Dispositio Edicti Aedilitii, ex commentariis* CAII, VLPIANI *et* PAVLLI *eruta.*

§. I.

Magistratibus Rom. ius edicta proponendi fuit.

MAgna ac inusitata praerogatiua potestateque edicta proponendi magistratus suos donauerant Romani, de quo iure, etiam Aedilibus Cur. competente, iam altero hoc capite agendum erit paullo

f) Iuuenal. *Sat. X. v. 99.*
g) *l. 5. v. praetores D. de verb. oblig.* §*. 2. de verb. oblig.* §*. 2. Inst. de diuis. stipul.*

paullo accuratius. Quum enim alibi terrarum tantum custodes legum essent, quicumque fungebantur honoribus: Romani partem aliquam νομοθεσίας cum magistratibus suis communicauerant, eatenus, vt quae definita non essent legibus, aut obscurius proposita viderentur, ea illi EDICTIS suis supplerent, et explanarent, immo et, inuento aliquo temperamento, emendarent ipsas leges, quae stricte et κατὰ τὸ ῥητὸν acceptae, duri quid atque iniqui praecipere viderentur. Quod ergo de Praetoribus ait VLPIANVS, a) *eos ius suum introduxisse* ADIVVANDI, *vel* SVPPLENDI, *vel* CORRIGENDI *iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam*: id et de aliis magistratibus, qui Romae ius dicebant, iure repeti potest. Omnes enim ius ciuile iis in rebus, quae ad curationem suam pertinebant, edictis suis adiuuare, supplere vel corrigere summa ope nitebantur. Vnde PLVTARCHVS: b) Καὶ γὰρ διαγράμματα τῶν ἀρχόντων ἕλληνες μὲν διατάγματα, ΡΩΜΑῙΟΙ δὲ ἘΔΊΚΤΑ προσαγορεύουσι. *Praecepta magistratuum Graeci* διατάγματα, *Romani* EDICTA *adpellabant.* Et DIONYSIVS HALICARNASSENSIS: c) edictum itidem generatim vocat διάγραμμα τῶν ἀρχόντων, ἐν ᾧ κελεύουσι καὶ διατάττουσιν, ὅ τι θέλουσι, τά δὲ δίκαια καὶ τὰ καλὰ τοῖς ἄλλοις. *programma magistratuum, quo iubebant, indicabantque, quae fieri vellent, quaeque illis iusta ciuibusque vtilia viderentur.* Et hinc non inconcinne praetores aliquando in ipso iure nostro *legislatores;* d) eorumque edicta a

 CICE-

a) *l. 7. §. 1. D. de iust. et iure.*

b) Plutarch. *in Marcello p. 312.*

c) Dionys. Halic. *Lib. V. p. 336.*

d) *Nou. XXV. praef. Nou. XXVI. Cap. I. §. I.*

CICERONE e) *leges annuae* vocantur, quia magiſtratus edicta proponentes, ſi recte ponas calculum, vere ſibi partem aliquam legislatoriae poteſtatis vindicabant, eo vno tamen paullo reſtrictiorem, quod contra leges directe edicere nihil poſſent. Sic enim, teſte PAVLLO, f) non competebat Publiciana, ſi res talis eſſet, vt eam lex aut conſtitutio alienari prohiberet, nec his caſibus quemquam Praetor tuebatur, ne contra leges faceret. Et VLPIANVS g) generalem format regulam: *Vbicumque lex, vel ſenatus, vel conſtitutio hereditatem prohibet: et bonorum poſſeſſio ceſſat.* Sic ſe contra leges directe nihil poſſe profitebantur magiſtratus, quamuis, ſi dicendum, quod res eſt, multae illis in promptu eſſent artes, quibus indirecte ius ciuile vel euerterent, vel in aliam plane formam commutarent, de quibus quum venerandus Pater alibi ex inſtituto egerit, h) non eſt, cur hic prolixiores eſſe velimus.

§. II.

Vnde illud ius edicendi?

Magis operae pretium fuerit, in originem huius iuris edicta reddendi, iisque ius adiuuandi, *ſupplendi*, corrigendique paullo accuratius inquirere. Sunt, qui et hunc morem a Graecis ad Romanos transiiſſe exiſtimant, partim, quod et apud Lacedaemonios ephori, ineuntes magiſtratum, edictum propoſuiſſe, feruntur, i) partim, quod de thesmothetis Athenienſium ſcribit IVLIVS POLLVX: k) *ἰδίᾳ δὲ οἱ μὲν θεσμοθέται προγεγράφασι,* τότε

e) Cic. *in Verr. Cap. XXXXII.*
f) *l. 12. §. 4. D. de Public. in rem act.*
g) *l. 12. §. 1. D. de bon. poſſ.*
h) Vener. Pater *Antiq. Rom. Lib. I. tit. II. §. 25.*
i) Plutarch. *in Agide p. 808. et de ſera Numinis vindicta p. 550.*
k) Iul. Pollux *Onomaſt. Lib. VIII. ſegm. 87.*

τότε δεῖ δικάζειν τὰ δικαστήρια, καὶ τὰς εἰσαγγελίας εἰσαγγέλλουσιν εἰς τὸν δῆμον, καὶ τὰς χειροτονίας, καὶ τὰς παρανόμων γραφάς. Priuatim thesmothetae, quando ius dicendum sit, EDICVNT, *et publicas accusationes in perpetuum promulgant, ac suffragia, tum et actionum intentiones introducunt, et iniquitatis actiones.* Addunt, adeo illud edicendi ius nihil singulare habere, vt iam ARISTOTELES l) inter prudentiae ciuilis praecepta et hoc dederit, magistratibus debere esse ius consultandi, iudicandi et *edicendi*, et postremum hoc dicat *μάλιστα ἀρχικώτερον εἶναι, eorum magis proprium esse, qui habeant imperium.* Immo eumdem m) iam pridem monuisse, magistratus *περὶ τούτων εἶναι κυρίους, περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς, διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων. decernere de illis, de quibus leges exquisite aliquid decernere nequeunt, eo, quod non facile est, generali sermone singulos casus comprehendere.* Enimuero haec omnia non magis probant, Graecis hac in re similes sese praestitisse Romanos magistratus, quam horum exemplum sequi voluisse Graecos. Edicta enim, quae Lacedaemoniorum Ephori initio magistratus sui proponebant, non pertinebant ad ius ciuile vel adiuuandum, vel supplendum, vel corrigendum: sed ad experimentum obsequii etiam in re minimi momenti capiendum, ceu recte obseruauit PLVTARCHVS. Edicebant enim, *κείρεσθαι τὴν μύστακα,* ne quis mystacem vel barbam aleret. Thesmothetae, ceu ex EVSEBIO n) recte docuerunt CAR. SIGONIVS o) et VBBO EMMIVS, p) anno

l) Aristot. *Polit. Lib. IIII. Cap. XV.*
m) Idem *Lib. III. Cap. XI.*
n) Euseb. *Chron. n. MCCCXXX.*
o) Sigon. *de Rep. Athen. Lib. I. Cap. V. p. 567.*
p) Vbbo Emm. *Graec. vet. Tom. III. p. 9.*

no demum Olympiadis XXIIII. tertio creari coeperunt, quum Romae hoc edicendi iure vſi iam pridem edicta reddidiſſent reges. Adde, quod magiſtratus Athenienſium non ſuo arbitrio corrigerent vel ſupplerent leges, ſed tantum inquirerent, an aliqua lex ſit alteri contraria, an irrita quaedam inter ratas deliteſcat, an plures vna leges de aliqua re inſcriptae ſint? Haec omnia enim, diligenter relata in tabulas, (ἐν σάνισιν) ante ſtatuas heroum proponebant: hinc a curionibus indicebatur concio, inſcriptis legislatorum nominibus, et quidquid tunc pluribus ſuffragiis populus ſciuerat, id ipſi publicabant edictis, ceu rem pluribus narrat AESCHINES. q) Denique ARISTOTELES nec ius edicendi magiſtratibus vindicat, ſed interpretandi adplicandique leges, praecipiendique ea, quae ſecundum leges fieri oporteret, nec, quid in vlla Graecorum republica factum ſit, ſed tantum, quid fieri oportere cenſeat, exponit. Quum ergo hic nihil Graecis debeant Romani: ſupereſt, vt inſtitutum hoc vere Romanum ſit. Nimirum iam pridem obſeruauit POMPONIVS, r) *initio ciuitatis populum Romanum ſine lege certa, ſine iure certo primum agere inſtituiſſe*, id eſt, nullas tum adhuc fuiſſe leges ſcriptas, antequam Romulus curiatas quasdam ad populum ferret. s) Vbi leges ſcriptae deſunt, ibi non poſſunt non principum et magiſtratuum arbitria pro legibus eſſe. IVSTINVS t) de primis mortalibus agens:

q) Aeſchin. *Orat. in Cteſiphont. p. 433.*

r) *l. 2. §. 1. D. de orig. iur.*

s) *d. l. §. 2. D. eod.*

t) Iuſtin. *Hiſtor. Lib. I. Cap. I.*

agens: *Populus*, inquit, *nullis legibus tenebatur:* ARBITRIA *principum pro legibus erant.* IDEM u) de antiquissima Atheniensium republica: *Ciuitati nullae tunc leges erant, quia* LIBIDO *regum pro legibus habebatur.* Denique SENECA: x) *Primi mortalium, quique ex his geniti naturam incorrupti sequebantur, eumdem habebant et ducem et legem, commissi melioris* ARBITRIO. Id ergo et Romae factum esse comperio. Quidquid enim legibus non erat definitum, (definita autem initio erant paucissima,) id regum supplebat arbitrium, ac proinde POMPONIVS verbis superioribus statim subiicit: *omnia* MANV *a Regibus gubernabantur.* Et TACITVS: y) *Romulus, vt libitum, imperitauit:* non quod adductissimum, nullisque limitibus circumscriptum fuerit Regum Rom. imperium, ceu haec verba accepisse video iureconsultum eximium SCIP. GENTILEM, z) sed quod liceret illis ea, quae legibus definita non essent, edictis supplere, siue de rebus sacris, siue de administrando bello, siue de aliis negotiis publicis priuatisque incideret quaestio: id quod eos etiam reipsa fecisse, docet DIONYSIVS HALICARNASSENSIS. a) Sic notum est, Ancum Martium sacra Numae instituta collecta IN ALBO *proposuisse.* b) In albo vero proponi consueuisse edicta, inter omnes constat. Talia procul dubio etiam fuerunt edicta Ser. Tullii de contractibus, quae Tarquinium Superbum sustulisse, refert

u) Idem *Lib. II. Cap. VII.*
x) Seneca *Epist. LXXXX.*
y) Tacit. *Annal. Lib. III. Cap. XXVI.*
z) Scip. Gentil. *Differt. de principe Rom. §. II.*
a) Dionys. Halic. *Antiq. Rom. Lib. X. initio.*
b) Liu. *Lib. I. Cap. XXXII.* Dionys. Halic. *Lib. III. p. 178.*

refert DIONYS. HALICARNASSENSIS. c) Quidquid enim legibus scriptis minus erat definitum, id omne edictis supplebant Reges, siue illa repentina et subitaria essent, siue in perpetuum valitura. Eiectis Regibus, inuectoque *consulatu, nihil ex regia potestate deminutum est, sed omnia iura, omnia insignia regia, primi consules tenuere*, teste LIVIO, d) qui et alibi ideo *consulatum regiae maiestatis imperium* vocat. e) Ergo et consules postea eodem iure omnia manu regendi, edictisque iura supplendi vtebantur, maxime quum ea mutatione in primaeuum statum recideret respublica, et, exolescentibus legibus regiis, *ciues iterum incerto magis iure et consuetudine agi coepissent, quam per latam legem.* f) Denique quum et nimiae istius consulum potestatis pertaesum esset Romanos, ac proinde eorum officia per plures spargerentur, iure censum agendi in censores; iurisdictione in praetores; disciplina publica et cura rerum ad decus ciuitatis pertinentium in Aediles curules translatis: cum pluribus quoque communicatum est ius manu regendi omnia, quae legibus definita non essent, adeoque edictis adiuuandi, supplendi, corrigendique ius ciuile iis in rebus, quae cuiusque curae atque administrationi commissae fuerant.

§. III.

Quinam magistratus edixerint?

Et ex his facile intelligitur, quinam Romae magistratus edicta proposuerint? Sunt, qui illam potestatem solis Praetoribus, Procoss. et Aedilibus competiisse

c) Dionys. *Lib. V. p. 278.*
d) Liu. *Lib. II. Cap. XXI.* Dionys. Halic. *Lib. X. p. 627.*
e) Liu. *Lib. IIII. Cap. II.*
f) *l. 2. §. 3. D. de orig. iur.*

tiisse, existimant. Immo IASON, ff) ceteris multo parcior, non nisi praetoribus id ius vindicat, atque edictum ideo ita definit, quod sit *lex praetoris, publico praeconio, in albo descripta, aliquid mandans vetansue.* Quamuis enim non ignoraret, etiam procoss. et aedilium edicta in iure celebrari: credebat tamen bonus vir, et hos in praetorum numero fuisse, idque ex GLOSSA, g) fonte scilicet antiquitatum limpidissimo, didicerat. Sed haec omnia infelicitatem superiorum saeculorum testantur. Nam nec Aediles praetorum in numero fuerunt, et falsum est, solos praetores, procoss. atque aediles edicta reddidisse. Aliud ex ipso iure nostro discere poterant, h) et maxime ex THEOPHILO, i) qui edicta proposuisse, generatim ait, *τὺς ἄρχοντας, πολλὺς μὲν καὶ διαφόρυς, γενικῷ δὲ πάντας ὀνόματι κεκλημένυς* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI. *magistratus, quorum multi et varii fuerint, communi nomine dicti* MAGISTRATVS POPVLI ROMANI. Hinc rectius hanc edicendi facultatem magistratibus omnibus vindicant FRANC HOTOMANNVS, HERM. VVLTEIVS, k) GVIL. MARANVS, l) et CAMILLVS BORELLVS. m) Nullus enim fuit magistratuum, qui non manu regeret populum, deficiente lege, adeoque de rebus, ad curationem suam pertinentibus, edicta non proponeret. Edicta sane perpetuae iurisdictionis caussa proponebant CONSVLES: nam ideo populum de com-

F pilan-

ff) Iason. *ad l. 1. pr. D. de nou. oper. nunc. n. 7.*
g) Glossa *ad §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*
h) *l. 2. §. 10. D. de orig. iur.*
i) Theophil. *paraphras. §. 7. Inst. de iure nat. gent. et. ciu.*
k) Hotoman. *et* Vultei. *ad §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciuil.*
l) Guil. Maran. *Paratitl. p. 100.*
m) Camill. Borell. *de Edict. magistrat. Cap. XVII. §. 6. sequ.*

pilandis XII. Tabulis cogitasse, testatur DIONYSIVS HALICARNASSEVS, n) *ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις. Ne ius commune mutaretur cum potestate magistratuum*, qui nimirum sub honoris sui auspicia noua singuli edicta proponere solebant. Quum vero tum non alii essent in republica magistratus ius dicentes, quam consules: consequens est, vt de horum edictis loquatur DIONYSIVS, hique adeo quotannis sub magistratus auspicia noua edicta, vti postea praetores, proposuerint. Quin multo post, seruiente iam republica, hoc edicendi ius consulibus restituit Augustus, qui Tiberio Imperatore in Drusi locum euecto, consuleque creato, teste DIONE, o) *γράμματα κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, καὶ πρὶν ἐς τὴν ἀρχὴν ἐσελθεῖν, ἐκθεῖναι πρὸς τὸ κοινὸν ἐποίησε. iussit eum more antiquitus recepto, antequam magistratum iniret,* LITTERAS PROPONERE. Quas litteras, sub initium magistratus propositas, nihil aliud esse, quam edictum, vnusquisque intelligit. Praeter consules censores quoque edictum propositum habebant, quod, quaecumque custodiendae disciplinae, coercendaeque *luxuriae* caussa censores vmquam sanxerant, complectebatur: quamuis ei successores, gliscentibus vitiis, noua subinde capita adstruerent. Hinc de Catone CORNELIVS NEPOS: p) *Seuere praefuit ei potestati. Nam et in complures nobiles animaduertit, et multas res nouas in* EDICTVM *addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum coeperat pullulare.* Immo apud PLINIVM q) quaedam exstant censorii istius edicti

n) Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 97.*
o) Dio Cass. *Lib. XV. p. 552.*
p) Corn. Nep. *vit. Caton. Cap. I.*
q) Plin. *Hist. Nat. Lib. XIII. Cap. XIII. Lib. XIIII. Cap. XIIII. Lib. VIII. Cap. LVII. Lib. XXXVI. Cap. I.*

edicti fragmenta, veluti, *ne quis vnguenta exotica, neue vinum Graecum Amineumque octonis assibus aeris in singula quadrantalia venderet*, itemque, *vt glandia et glires*, (de quibus gulae irritamentis pluribus agunt APICIVS, r) NONIVS s) et eruditi PETRONII t) interpretes,) *coenis ademerentur.* Porro tribunos plebis non solum edicta proposuisse de collegii sententia, sed et ex illis ius dixisse, ex CICERONE u) discimus. De praefectis quoque praetorio et praefectis vrbi extra omnem dubitationis aleam positum est, eos edicta iurisdictionis perpetuae caussa proposuisse, ceu de prioribus recte iam obseruarunt PHILIPPVS BERTIERIVS, x) et V. C. EV. OTTO. y) Et sane talia edicta praefectorum praetorio in ipso iure memorantur, vocanturque *formae generales, a praefectis praetorio datae*, z) τύποι, vel γενικοὶ τύποι, a) *generales formae sublimissimae sedis*, b) *generalia edicta sublimissimae praetorianae sedis.* c) Immo quaedam eorum adhuc integra exstare, nempe Nouellam CLXV. et sequentes, ostenderunt CVIACIVS d) et ANT. AVGVSTINVS. e) Ita et praefectorum vrbi varia edicta, iurisdictionis perpe-

 tuae

r) Apic. *Lib. VIII. de re coquin. Cap. LVII.*
s) Non. *de re culin. Lib. II. Cap. II.*
t) *Viri docti ad* Petron. *Satyr. Cap. XXXI.*
u) Cicero *adu. Verr. II. Cap. XXXXI.*
x) Phil. Bertier. *Pithanôn Diatr. I. Cap. VIII. p. 837.*
y) Eu. Otto *Papin. Cap. XIIII. §. IIII.*
z) *l. 2. C. de officio Praef. praet. Orient. et Illyr.*
a) *Nou. CLXV. rubr.*
b) *l. 16. C. de iudic.*
c) *l. 27. C. de fideiuss.*
d) Cuiac. *ad Nou. CLXV. sequ.*
e) Ant. Augustin. *Paratitl. Nouell. extr.*

tuae caussa proposita, laudat AMMIANVS MARCELLINVS. f) Immo eorum bina notatu dignissima, alterum de carnibus non micando, sed sub exagio vendundis, alterum de suariis, integra exstant in marmore apud GRVTERVM, g) quorum prius nuper admodum in dissertatione, sub optimi parentis praesidio defensa, h) luculenter expositum esse, animaduerto. Praetores edicta proposuisse, ne dupondii quidem ignorant. Ego addo, omnibus praetoribus, etiam quibus vel iurisdictio inter ciues et peregrinos, vel quaestiones de criminibus, vel prouinciae praetoriae, sortito obuenerant, edicta proponendi ius fuisse. De praetoribus peregrinis testes habeo BOETHIVM i) et THEOPHILVM, k) immo et ipsum VALERIVM MAXIMVM, l) qui edictum C. Cornelii Hispali, praetoris peregrini, de Chaldaeis et Iouis Sabazii cultoribus vrbe eiiciendis seruauit. Eorum, qui quaestionibus praeerant, edicta passim laudantur a VARRONE, m) CICERONE, n) et PLINIO: o) prouinciis denique praefectorum ab eodem CICERONE, p) VALERIO MAXIMO

f) Ammian. Marcell. *Lib. XXVII. Cap. VIII. et Lib. XXVIIII. Cap. IIII.*

g) Gruter. *Inscript. p. DCCXXXXVII. 6. 7.*

h) *Diss. de iure princ. circa commerc. libert. tuend. §. XI. p. 23.*

i) Boeth. *Comm. ad Cicer. Topica*

k) Theophil. *Paraphras. §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*

l) Valer. Max. *Lib. I. Cap.* III. *exempl. ext. I.*

m) Varro *de lingua Lat. Lib. V. p. 62. edit. Scalig.*

n) Cic. *pro P. Sext. Cap.* XXXXI.

o) Plin. *Lib. V. Ep.* XXI.

p) Cic. *tota Verr.* II.

MO, q) et DIONE CASSIO. r) Sed et praeter praetores prouincialia edicta proponebant Procoss. ceu in vulgus notum est, Praefecti Augustales, s) et Praesides reliqui, quocumque nomine regerent prouincias. t) Vt adeo vere dici possit, nullum in vrbe aut in prouinciis fuisse magistratum, quin et libera adhuc, et oppressa iam republica, edicta iurisdictionis suae caussa sub auspicia honoris sui proposuerit.

§. IIII.

Quum ergo omnes magistratus edicta proponendi facultatem sibi suo quodam iure vindicasse, abunde hactenus demonstratum sit: Aediles etiam, ad quos nunc veluti e diuerticulo in viam redeo, eodem iure vsos esse, nemo, opinor, negauerit. Quum enim tot res maximi momenti eorum curae ac sollicitudini commissae essent: quis dubitet, quin populo, quid fieri vellent, propositis edictis, subinde denunciarint? Sed id quidem demonstrare velle nihil aliud foret, quam facem soli accendere. Quum enim et tot fragmenta huius edicti Aedilitii in ipso iure nostro supersint, et tot iureconsulti, ceu iam supra ostendimus, illud iustis commentariis illustrarint: tale exstitisse, tam certum est, quam quod certissimum. Quare id vnum moneo, antiquissima esse illa edicta, ipsique Aedilitati curuli coaeua. Ad ea enim manifesto adludit PLAVTVS; u) dum Erga-

Edicta Aedilium.

q) Valer. Max. *Lib. VI. Cap.* III. *ex 6.*

r) *Excerpt. Peirescian. p. 633.*

s) Tacit. *Annal. Lib.* XII. *Cap. LX.* Philo *in Flacc. p. 966. et 972.*

t) Ioseph. *Antiqu. Iud. Lib.* XVIIII. *Cap. VI. l. 1. C. de interdict.*

u) Plaut. *Capt. Act.* IIII. *scen.* II.

Ergasilum inducit, more Aedilium laniis et piscatoribus, merces improbas vendentibus, imperiosius minitantem:

Tum piscatores, qui praebent populo pisces foetidos,
Qui aduehuntur quadrupedanti crucianti canterio,
Quorum odos subbasilicanos omnes abigit in forum:
His ego ora verberabo sirpiculis piscariis,
Vt sciant, alieno naso quam exhibeant molestiam.
Tum lanii autem, qui concinnant liberis orbas oues,
Qui locant caedendos agnos, et duplam agninam danunt,
Qui petroni nomen indunt verueci sectario,
Eum ego si in via petronem publica conspexero,
Et petronem, et dominum, reddam mortales miserrimos.

Ea enim iocosa Ergasili imperia ipse Hegio senex, vt iam supra dixi, ibi vocat *editiones aedilitias*. Et quamuis fingantur haec apud Aetolos geri: est tamen hic mos PLAVTI, vt vbique ad mores Romanorum alludat, et tota edicta, qualia apud Romanos erant, festiue ac lepide fingat; idque adeo verum est, vt alibi x) longiusculum edictum verbis Romanorum *sollemnissimis* conceptum, prologo comoediae, tamquam praetori cuidam histrico, attribuat. Quum ergo PLAVTVS hanc fabulam anno ab V. C. circiter DLX. composuerit, Aediles autem anno CCCLXXXVII. primum creari coeperint: id comici testimonium vix CLXX. annis aedilitate est recentius, ac proinde nullum est dubium, quin ab ipsa honoris origine, in vrbe proponi coeperint edicta aedilitia.

§. V.

x) Plaut. *in prol. Poenuli.*

§. V.

Ius ex edictis aedilitiis natum, *iuris honorarii*, immo et aliquando praetorii nomine venire, animaduerto. Cur aliquando iuris honorarii immo et praetorii portio dicantur? IVSTINIANVS: y) *Proponebant et Aediles curules edictum de quibusdam caussis, quod et ipsum* IVRIS HONORARII *portio est.* Et alibi: z) PRAETORIAS *stipulationes sic exaudire oportet, vt in his etiam exaudiantur Aedilitiae. Nam et hae a iurisdictione* (praetoris) *veniunt.* Vbi tamen vocabulum *praetoris*, vncinulis inclusum, nec apud POMPONIVM, a) cuius haec verba sunt, habetur, nec a THEOPHILO b) exprimitur, ac proinde illud veteri glossemati recte adscribit IANVS A COSTA. c) Cur *honorarii iuris portio* dicatur ius Aedilitium, non adeo difficile intellectu est. Id enim nomen obtinebant omnia iura, quae ex magistratuum quorumcumque edictis proficiscebantur, d) ceu recte obseruarunt CVIACIVS, e) THEOD. MARCILIVS, f) et IAC. RAEVARDVS: g) nec parum opinione sua falluntur, qui solum ius praetorium honorarium adpellari sibi persuadent, quin cum FABROTTO h) hanc eius rei caussam interserunt, quod praetor HONORATVS vocetur in illis OVIDII: i) *Nam*

y) *§. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*
z) *§. 2. Inst. de diuis. stipul.*
a) *l. 5. pr. D. de verb. oblig.*
b) Theophil. *Paraphr. d. §. 2. Inst. de diuis. stipul.*
c) Ian. a Costa *Comm. ad Inst. p. 416. edit. Io. vande Water.*
d) *l. 52. §. 6. D. de oblig. et act. §. 7. Inst. de iur. nat. gent. et ciu.*
e) Cuiac. *Not. prior. ad d. §. 7. Inst. eod.*
f) Marcil. *Comm. ad d. §. 7. eod.*
g) Iac. Raeuard. *de Auctor. prud. Cap. X. p. 1008.*
h) Fabrot. *ad Theophil. d. §. 7.*
i) Ouid. *Fast. Lib. I. v. 51.*

Nam simul exta deo data sunt, licet omnia fari,
Verbaque HONORATVS *libera praetor habet.*

Tantum enim abest, vt proprius hic fuerit praetoris titulus, vt a veteribus *honoratos* vocari videam etiam consules, k) viros consulares, et censorios, l) omnesque magistratus reliquos, m) immo et qui codicillos tantum atque ornamenta consularitatis, praeturae, aedilitatis a Principe, more illorum temporum, impetrauerant: n) vt adeo HONORATI, vel, vt a FLORO o) et in marmoribus p) vocantur, HONORE VSI iidem Romanis fuerint, ac Graecis κράτιστοι, quod dignitatis vocabulum olim omnibus, magistratum aliquem gerentibus, attribui solebat. q) Quum ergo omnes magistratus, adeoque et Aediles curules, fuerint HONORATI: fieri non potuit, quin et ius ex eorum edictis, tamquam ex fonte, promanans, *honorarium*, vel eiusdem saltim *portio* diceretur. Cur vero illud aliquando et sub prae-

k) Ouid. *ex Ponto Lib.* IIII. *Eleg. V. v. 2.*

l) Liu. *Lib.* XXV. *Cap. V.*

m) Sallust. *Catil. Cap.* XXXIIII. Horat. *Lib. I. Ep. I. v. 106.* Propert. *Lib.* IIII. *Eleg.* XI. *v. 102.* Vellei. Paterc. *Lib.* II. *Cap.* LIIII. *et* LXXXVIII. Scholiast. Iuuenal. *ad Sat.* X. *v. 60.*

n) *tit. C. de honore vehic.* Ambros. *de offic. Lib.* II. *Cap.* XXXVIII. *Lib.* III. *Cap.* VII. *Epist.* XXXII. Ioseph. Nerius *Analect. Lib. I. Cap.* XXXII. Hadr. Vales. *ad Ammian. Marcell. Lib.* XIIII. *Cap. V.* Iac. Gothofred. *ad Cod. Theod. Tomo* II. *p. 54. et Tomo V. p. 218.*

o) Flor. *de gest. Rom. Lib. I. Cap.* XIII. *comm. 9.*

p) Gruter. *Inscr. p.* CCCLIII, *6. p.* CCCLXXXVII, *8. p.* CCCLXXXXII, *1.*

q) Menag. *Amoen. iur. ciu. Cap.* XVI. *p. 86.*

praetorio comprehendatur, plane alia est ratio, puta, quod ab Hadriani Imp. temporibus praecipua edicti Aedilitii capita, fatente ipso IVSTIANO, r) in edictum praetoris perpetuum immigrarant. Hinc enim recte sub iure praetorio comprehendebatur ius Aedilitium, quod illius iam pars esse coeperat, ex quo locum repererat in edicto perpetuo. Ex quo simul patet, parum probabilem esse HENR. DODWELLI s) et V. C. EV. OTTONIS t) sententiam, quod Hadrianus Imp. Aedilitium quoque edictum perpetuum in vsum orbis Romani condiderit. Cui enim vsui fuisset edictum illud, quum iam tum ea omnia, quae in ipsis rerum argumentis obtinebant, in edicto perpetuo legerentur, hoc vero in prouinciis non minus, quam in vrbe, summam auctoritatem illico obtinuisset?

§. VI.

Ceterum de edictis his Aedilitiis iam porro obseruandum est, ea et a solis Aedilibus curulibus, et ab iis quidem non singulis, sed vniuersis, reddi consueuisse. Prius disertis verbis testantur IVSTINIANVS et THEOPHILVS, u) CAIVS, x) MODESTINVS, y) et his omnibus antiquiores, LABEO z) et GELLIVS. a) Nec aliter fere in legum inscriptionibus citari solent CAII, VLPIANI et PAVLLI commentarii, quam sub titulo *librorum ad Edictum Aedi-*

An singuli Aediles edixerint?

G

r) *l. 2. §. 5. C. de vet. iur. enucl.*
s) Dodwell. *Praelect. Cambden.* VIIII. §. VII.
t) Euer. Otto *de Aedilib. colon. Cap.* XIII. §. III. §. 455.
u) §. *7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*
x) *l. 31. D. de pact.*
y) *l. 26. D. de aedil. edict.*
z) *l. 1. D. eod.*
a) Gell. *Noct. Attic. Lib.* IIII. *Cap.* II.

Aedilium Curulium. Quod vero ad posterius attinet, est haec obseruatio elegantissima CVIACII, b) qui primus, quod sciam, scripsit: *Edictum in vrbe solus praetor vrbanus; edictum autem Aedilitium Aediles Curules communiter proposuerunt, eoque fit, vt edicto vrbano promittatur actio vel iudicium his verbis:* ACTIONEM *vel* IVDICIVM DABO: *aedilitio autem his:* IVDICIVM DABIMVS. Quae viri summi obseruatio solida est, aliisque firmari potest argumentis. Nam praeterquam quod numquam hoc edictum adpelletur *Aedilis*, sed semper numero pluratiuo *Aedilium*, quum tamen *edictis praetoris et proconsulis* nihil sit notius: ipsi Aediles etiam in iure nostro plerumque in hoc numero plurali citantur. Hinc formula: AIVNT AEDILES, c) IVBENT AEDILES, d) VOLVNT AEDILES, e) IVSTISSIME AEDILES NOLVERVNT, f) PRAECIPIVNT ET DENVNCIANT AEDILES, g) LOQVVNTVR AEDILES, h) ORDINE FECERVNT AEDILES, i) EDICTO AEDILIVM CONTINETVR, k) HOC AD EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM NON PERTINET. l) Nec memini, aliter loqui iureconsultos: quamuis, si quando Aedili aliquid in numero singulari tribuitur, ea procul dubio fit enallage numeri,

b) Cuiac. *Obseru. Lib. XXV. Cap. XVI.*
c) *l. 1. §. 1. l. 17. §. 17. l. 19. §. 5. l. 38. pr. l. 40. §. 1. D. de Aedil. edicto.*
d) *l. 23. §. 1. D. eod.*
e) *l. 25. pr. D. eod.*
f) *l. 44. D. eod.*
g) *l. 37. D. eod.*
h) *l. 38. §. 1. D. eod.*
i) *l. 25. §. 10. D. eod.*
k) *l. 28. D. eod.*
l) *l. 62. D. eod.*

numeri, qualis est, quando *militem* pro vniuerso exercitu dicimus. Nimirum praetores, quamuis eorum plures essent, vix tamen quidquam agebant communiter et de collegii sententia: sed suam quisque sortiebatur iurisdictionem, quam quilibet suo arbitrio explicabat, nec vmquam collegam admittebat in partem muneris, nisi forte ei iurisdictionem mandasset. At alia ac diuersa erat Aedilium Curulium ratio, qui inter se non partiebantur munia, cum honore et magistratu suo coniuncta, et, quamuis duo non facerent collegium, m) omnia tamen communiter, et iunctis veluti operis, efficiebant, ac proinde et edicta proponebant communi nomine.

§. VII.

Qui olim omni humaniorum litterarum praesidio destituti, iuri interpretando adpellebant animum, ii edictum hoc Aedilium ex paucis, quae aetatem tulerunt, fragmentis aestimarunt, illudque sibi conceperunt tamquam vnicum et breuissimum, quo Aediles Curules tantum de mancipiorum iumentorumque venditionibus, necnon de animalibus noxiis, quaedam praeceperint. Quem quidem errorem facile condonaueris ALBERICO A PORTA et FVLGOSIO, quos saeculi vitio hic caecutiisse, non mirum est. Id vero magis mireris, in tanta litterarum luce idem in mentem venire potuisse HENR. ZOESIO n) et aliis, quum certissimum sit, et hodie vno plura exstare huius edicti capita, et plurima, quae olim exstiterunt, periisse. Po- Edicta hodie paucissima supersunt et cur?

 sterius

m) *l. 85. D. de verb. signif.*

n) Henr. Zoes. *tit. D. de Aedil. Edict. n. 1.*

sterius recte vidit V. C. EV. OTTO, o) dum scripsit: *Quidni potius dicamus, Aediles de variis caussis ad iurisdictionem suam pertinentibus, exemplo praetorum, diuersa edicta proposuisse, haec vero deinde in vnum corpus collecta fuisse?* Ipse sane GELLIVS, p) vbi quaedam huius edicti verba recitat, ea vtitur formula: *In edicto Aedilium Curulium, qua parte de mancipiis vendundis cautum est, scriptum sic fuit.* qua formula vti solemus, quando scriptum aliquod paullo prolixius, et cuius plura sunt capita, ad partes vocamus. Id vero certissimum est, in iure nostro non duo, vti VLR. HVBERVS q) existimauit, sed tria, ceu recte vidit THOMASIVS, r) huius edicti capita superesse, vnum de mancipiorum, alterum de iumentorum venditionibus, tertium de animalibus noxiis, iis locis, vbi vulgo iter fit, vel consistitur, non habendis. Nec dici potest, duo priora vnum tantum caput absoluere, quum et tamquam diuersa capita diserte enumerentur, s) et ex legum inscriptionibus pateat, VLPIANVM de mancipiorum venditionibus libro commentariorum suorum priore; de iumentorum posteriore demum egisse, quod non fecisset profecto, si vtrumque edictum pro vno eodemque capite habuisset. Tria ergo tantum supersunt edicti Aedilitii capita, ac ne ea quidem integra, ceu paullo post demonstrabimus. Cur vero non plura supersint, intellectu non admodum difficile est. Nam et hic Aedilium luminibus officit edictum praetoris perpe-

o) Eu. Otto *de tut. viar. Part.* III. *Cap.* II. *p.* 429.
p) Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. Cap. II.*
q) Vlr. Huber. *praelect. ad Inst. Lib. I. tit. II. §. X.*
r) Thomas. *in schol. ad h. l.*
s) *l. 1. §. 2. et l. 38. §. 1. 2. §. de Aedilit. Edict.*

perpetuum; in quo quum tantum tria haec capita locum inuenissent, factum est paullatim, vt reliqua exolescerent, et veluti ad antiquas fabulas reiicerentur: maxime quum de plerisque etiam praetor ob concurrentem iurisdictionem quaedam edixisset, et demum, ceu iam IANVS A COSTA t) animaduertit, ad praetorem omne peruenisset iuris ciuilis arbitrium.

§. VIII.

Quamuis ergo paucissima hodie supersint edicti Aedilitii capita: tamen ne ea quidem integra exstare, et plura alia periisse; paucis iuuabit demonstrare. Et quidem prius ostendere licebit exemplo capitis primi, quod est de mancipiorum venditionibus, cuius verba typica satis multa in ipsis pandectis nostris supersunt. u) Et tamen GELLIVS, x) qui iisdem temporibus, quibus Iulianus edictum perpetuum composuit, floruit, y) verba quaedam eo pertinentia addit, quae in pandectis frustra quaesiueris, puta sequentia: TITVLVS SERVORVM SINGVLORVM, VTEI SCRIPTVS SIT, COERATO, ITA VTEI INTELLIGI RECTE POSSIT, QVID MORBI VITIIVE QVOIQVE SIT, QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT. Manifesto ergo IVLIANVS quaedam ex hoc capite expunxit, quaedam refinxit suo arbitrio. Quum enim Aediles *titulum singulorum seruorum scribi* iussissent: id ille in edicto exstare passus non est, pro eoque reposuit: QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIOREM FACIANT EMTOREM,

Eorum plurium fragmenta et vestigia apud veteres.

t) Ian. a Costa *ad Instit. p. 416.*

u) *l. 1. D. de Aedil. Edicto.*

x) Gell. *Noct. Attic. Lib. IIII. Cap. II.*

y) Dodwell. *Diss. de aetate peripli maris Euxini §. X. Tomo I. Geograph. min. p. 117.*

TOREM, QVID MORBI, cetera: addiditque: EADEMQVE OMNIA, QVVM EA MANCIPIA VENIBVNT, RECTE PRONVNCIANTO. Nimirum antiquissimus ille mos erat, titulos scribendi, adpendendique seruis venalitiis, quibus virtutes vitiaque eorum a venditoribus indicabantur. Meminit illius non modo SENECA, z) verum etiam PHILOSTRATVS, a) vbi suauiter ridetur istud ἔπαινον τῶν ἀνδραπόδων· ΤΟ ΜΗ ΚΛΕΠΤΕΙΝ ΑΥΤΑ. *elogium mancipiorum:* EA NON FVRARI. Sed obsoleuerat procul dubio ille ritus IVLIANI temporibus, eiusque loco inualuerat, vt praeconium fieret, virtutesque, vitia et morbi seruorum palam pronunciarentur: quod dum fiebat, serui in orbem ire, currere, saltare, nonnunquam etiam nudi, cogebantur, vt emtores eo certiora sanitatis agilitatisque experimenta caperent, vti eleganter demonstrauit IO. FR. GRONOVIVS. b) Sed missa haec facimus, vt alteram obseruationis nostrae partem, puta, quod multo plura olim exstiterint edicti Aedilitii capita, probemus. Primum itaque celeberrimum exstitit Aedilium edictum de sumtibus funerum, quod pluribus *capitibus* constitisse, et simul ad ritus funebres, monimentorumque structuram pertinuisse, arbitrantur. Sic iam supra attulimus insignem OVIDII c) locum, ex quo patet, edixisse Aediles, ne plures, quam decem tibicines in pompa funebri adhiberentur. Erat hoc collegium tibicinum sacrorum caussa a Numa institutum, d) *vt publicis priuatisque feriis, tecto capite, varia-*

que

z) Seneca *Epist. XXXXVI.*
a) Philostrat. *Vit. Apoll. Tyan. Lib. III. Cap. XXV.*
b) Gronou. *Diatr. ad Papin. Stat. Cap. XVI. p. 85.*
c) Ouid. *Fastor. Lib. VI. v. 663.*
d) Plutarch. *in Vita Numae p. 71.*

que veste velati, concentus ederent, ceu loquitur VALERIVS MAXIMVS; e) Vnde et in marmoribus f) celebrantur TIBICINES ET FIDICINES ROMANORVM, QVI SACRIS PVBLICIS PRAESTO SVNT. Iidem ergo et funeribus intererant, more antiquissimo, posteaque ad ipsos Hebraeos translato. g) Quum vero maxima saepe eorum turba exsequias iret, idque aduersaretur legi XII. Tabularum: h) TRIBVS RICINIS, ET DECEM TIBICINIBVS FORIS EFFERRE IVS ESTO: morem veterem edicto reuocare visum est Aedilibus, et maxime quidem Appio Claudio, qui ex STEPH. VIN. PIGHII i) rationibus anno v. c. CCCCXXXX. Aedilitatem cum P. Cornelio Aruina egit. De eo enim AVRELIVS VICTOR: k) *Vnus Claudius epulandi decantandique ius tibicinibus ademit.* Quod adeo male habuit tibicines, vt triennio post Tibur vno agmine abirent, lepido commento inde reducti, quod praeter OVIDIVM pluribus narrant LIVIVS l) et VALERIVS MAXIMVS. m) Ratum ergo postea fuit edictum, quo

Aedilis, pompam qui funeris irent,
Artifices solos iusserat esse decem.

At haec OVIDII verba non emendauit, sed peruertit, vir eximius, IAC. GOTHOFREDVS, n) dum ea sine necessitate ita refinxit:

Adde,

e) Valer. Max. *Lib. II. Cap. V. exemplo 4.*
f) Gruter. *Inscript. p. CCLXVIIII, 2.*
g) *Matth. VIIII, 23. et ibi interpretes.*
h) Cicero *Lib. II. Cap. XXIII.*
i) Pigh. *Annal. Rom. ad ann. CCCCXXXX.*
k) Aurel. Victor *de vir. illustr. Cap. XXXIIII.*
l) Liu. *Lib. VIIII. Cap. XXX.*
m) Valer. Max. *Lib. II. Cap. V. exempl. 4.*
n) Iac. Gothofred. *Not. ad XII. Tab. p. 233.*

Adde, quod edictis, pompa qui funeris irent,
Artifices solos ius erat ire decem.

Edicta vero illi sunt leges XII. Tabularum, vt sensus sit, vrbe ideo indignabundos excessisse tibicines, quod per leges XII. Tabularum non licuerit plures, quam decem funeribus praecinere. Sed praeterquam, quod merito desideres exemplum, ex quo pateat, leges illas decemuirales vmquam edictorum nomen tulisse: quis credat, tibicines, anno v. c. CCCCXXXXIII Tibur secedentes, offensos esse legibus, iam ante centum et quadraginta annos latis? Annon probabilius est, eos in furorem illum actos esse hoc edicto, triennio ante proposito, quo pars illa XII. Tabularum, male adhuc obseruata, reuocata in vsum fuerat? o) Sed fraudi viro doctissimo fuit, quod, funera ad curam Aedilium pertinuisse, non meminisset, quum tamen id nouo edicti Aedilitii capite luculenter possit demonstrari. Quum Cicero Tulliola sua esset orbatus: immodicus amor et impotens ambitio stimulabant hominem, vt ei *sumtuosissimum* monimentum, quin templum, exstruere *constitueret*. Sed impedimento sibi esse intelligebat legem, cuius ipse meminit, p) qua cautum fuerat, *vt quo plus insumtum fuerit, quam quod lege concederetur, tantumdem populo daretur*. Veniebat ergo illi in mentem, effugere se posse hanc poenam, si pro monimento sepulcrali fanum exstrueret Tulliae, de quo et alibi q) Attici sui consilium explorat. At quaenam illa lex? Antiqua illa procul dubio, et ipsi Ciceroni, vt videtur, non satis nota. Scribit

o) Burmann. *ad Ould. Tomo* III. *p. 424. sequ.*
p) Cicero *ad Attic. Lib.* XII. *Epist.* XXXV.
q) Idem *ibid. Lib.* XII. *Epist.* XXXVI.

Scribit enim ad Atticum: r) *Si tibi res, si locus, si institutum placet: lege, quaeso,* LEGEM, *mihique eam mitte.* Sed qualiscumque illa fuerit, eam edicto suo deinde Aediles in vsum reuocarunt, simulque summam, quam in monimenta expendere fas esset, expresserunt. Nam quum Augusti temporibus C. Cestio, praetori, magnificum mausoleum, cuius elegans iconismus nouissimae GRVTERI editioni s) insertus est, exstruerent heredes, modumque impensarum, ab Aedilibus praescriptum, excessissent: tantundem pecuniae, quantum vltra modum impenderant, fisco dare iussi sunt. Quumque eius poenae gratia ipsis beneficio M. Vipsanii Agrippae facta esset: heredes tanti beneficii memoriam celebrarunt insigni hac inscriptione, quam, a CAROLO SPONIO secum communicatam, edidit THOMAS REINESIVS: t)

M· VALERIVS· MESSALA· CORVINVS·
P· RVTILIVS· LVPVS· L· IVNIVS· SILANVS.
L· PONTIVS· MELA· D· MARIVS·
NIGER· HEREDES· C· CESTI· ET·
L· CESTIVS· QVA· EX· PARTE· AD·
EVM· FRATRIS· HEREDITAS·
M· AGRIPPAE· MVNERE· PER·
VENIT· EX· EA· PECVNIA· QVAM·
PRO· SVIS· PARTIBVS· RECEPER· - - -
EX· VENDITIONE· ATTALICOR· - - -
QVAE· EIS· PER· EDICTVM·
AEDILIS· IN· SEPVLCRVM· C· CESTII·
EX· TESTAMENTO· EIVS· INFERRE·
NON· LICVIT·

r) Idem *ibid.*
s) Gruter. *Inscript. p. CLXXXV, 1.*
t) Reines. *Inscript. Class. II. n. 73. p. 291.*

Habemus ergo alterum edictum Aedilitium de modo sumtuum, in monimenta impendendorum. Addimus et tertii notitiam, quod ad castrationes puerorum pertinuit, de quo VLPIANVS: u) *Vt si puerum quis castrauerit, et pretiosiorem fecerit: Viuianus scribit, cessare Aquilliam, sed iniuriarum erit agendum, aut ex* EDICTO AEDILITIO *in quadruplum,* Fuit sane hoc edictum non de vitiosis mancipiis redhibendis, ceu sibi persuaserat ACCVRSIVS, quippe ex quo nulla nascitur in quadruplum actio, sed aliud, ab eo diuersum, ceu recte vidit saepe nobis laudatus EV. OTTO, x) qui illud singulari, eoque pererudito schediasmate, illustrauit. Sequatur quartum edicti, non amplius exstantis, exemplum. Populus in theatro lapidibus paene obruerat Vatinium. Aediles itaque edictum proposuerant: NE QVIS ALIQVID, PRAETER POMVM, IACERE VELLET. Quod ioci perelegantis occasionem praebuit Cascellio iureconsulto, qui interrogatus a non nemine, num nux pinea pomum sit? facete suo more respondit: *Si in Vatinium missurus es, pomum est.* y). Ex quo patet, de ludis etiam ac re theatrali edicta proponere solitos esse Aediles curules, indigna tamen visa IVLIANO, iureconsulto grauissimo, quae in edictum suum admitterentur. Porro inter reliqua interdicta TRIBONIANVS z) retulit etiam illud DE VIA PVBLICA, ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR: sub quo tamen titulo nullum praetoris fragmentum, vti

u) *l. 27. §. 28. D. ad leg. Aquill.*
x) Eu. Otto *sing. schediasm. ad d. l. 27. §. 28. edito Steinurdiae anno 1710. 4.*
y) Macrob. *Saturnal. Lib. II. Cap. VI.*
z) Pand. *Lib. XXXXIII. tit. X.*

vti alias solet, exposuit; sed vnum tantum locum ex PAPINIANI libro ἀστυνομικῶν, cuius argumentum supra vidimus, collocauit. Ex quo non temere mihi colligere videor, fuisse hoc interdictum Aedilitium, de viis intra vrbem recte sternendis, purgandis, nullis sordibus inquinandis, quod deinde etiam municipiorum et coloniarum Aedilibus, tamquam perfectissimum aedilitiae disciplinae exemplum, proposuit PAPINIANVS. En plura praeter tria illa, quae hodie exstant, edicti aedilitii capita. Nec fortassis ego retuli omnia. Si enim recte se habent haec verba MARCELLI iureconsulti: a) PLERAEQVE *actiones Aedilitiae certo tempore finiuntur:* non abs re suspiceris, fuisse et aliquas actiones perpetuas, quae ex edicto aedilitio promanarint. Quumque hodie talem nullam sciamus: vix dubitandum videbitur, quin plura capita edicti illius hodie desiderentur. Sed scrupulum hic iniicit V. A. CORN. VAN BYNKERSHOEK b) qui pro *pleraeque* acute rescribi iubet *peraeque*. Verum ego rem in medio relinquo, pluribus exemplis demonstrasse contentus, bene longum fuisse edictum Aedilitium, multoque plures, quam hodie supersunt, titulos suo ambitu comprehendisse.

§. VIIII.

Quemadmodum vero edictum praetoris perpetuum etiam in prouinciis pro norma fuit: ita et Aedilitium, quatenus illius portio fuit, eamdem in prouinciis, ac in ipsa vrbe, auctoritatem est consequutum. Testem et hic laudare possumus THEOPHILVM, c) qui vbi

Edicti Aedilitii auctoritas in prouinciis.

a) *l. 2. D. de diuers. et temp. praescr.*
b) Corn. van Bynkersh. *Obs. Lib. IIII. Cap. VIII.*
c) Theophil. *Paraphr. §. 7. Inst. de iure nat. gent. et ciu.*

vbi ex instituto agit de edictis aedilitiis: *τὰ δὲ τούτων ἔδικτα*, inquit, *ἐκράτει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Horum edicta et in prouinciis obtinebant:* immo et hoc multo antiquiorem, VLPIANVM, d) qui, dum *vbique curare ait Aediles, ne emtores a venditoribus circumueniantur*, satis aperte innuit, edictum aedilitium de venditione mancipiorum et iumentorum non solum Romae, sed vbique in orbe Romano, valuisse. Immo et elegantem PETRONII e) locum huc trahit V. C. EV. OTTO. f) Apud illum enim Trimalchio, audiens, hortos Pomponianos sibi anno priore emtos esse, excanduit, et: *quicumque*, inquit, *mihi fundi emti fuerint, nisi intra sextum mensem sciero, in rationes meas inferri veto.* Vbi illi sex menses manifesto ideo definiebantur, vt ex edicto aedilitio ad redhibendum agere posset Trimalchio, si forte fundus esset pestilens. g) Nam statim subiicit PETRONIVS: *Iam etiam edicta Aedilium recitabantur*, non sane Capuanorum, (quia his nulla erat edicendi potestas,) sed Romanorum, quae res vitiosas intra sex menses, quibus primum experiundi potestas esset, redhiberi iubent. h) Nimirum vti libera republica leges non pertinebant ad municipia et prouincias, nisi speciali SC. ad eas essent porrecta: i) ita a temporibus Hadriani, qui totum orbem Romanum edicto perpetuo subiecerat, homines impe-

d) *l. 37. D. de aedil. edict.*
e) Petron. *Satyr. Cap.* LIII.
f) Eu. Otto *de aedil. colon. et municip. Cap.* XIII. *p.* 451.
g) *l. 49. D. de aedil. edicto.*
h) *l. 55. D. eod.*
i) Cuiac. *Paratitl. C. de seru. reip.* Ger. Noodt. *Obseru. Lib.* II. *Cap. V.* Vener. Patris *Comm. ad leg. Iul. et Pap. Lib. Lib.* II. *Cap.* XX. *p.* 338.

imperio Romano subiecti, tantum non omnes eodem iure viuebant, adeo vt sub Marco Imperatore scriberet ARISTIDES, k) Romanos νόμους κοινοὺς ἅπασι τάξαντας, *leges communes omnibus constituentes; totum orbem, tamquam vnam domum, administrare.* Quae oratoris verba de edicto perpetuo, paullo ante sub Hadriano condito, recte interpretatur EZ. SPANHEMIVS. l) Quum ergo νόμος κοινὸς ἅπασι fuerit edictum illud perpetuum, illius vero portio etiam sit edictum aedilitium: consequens sane est, vt et hoc non minus in prouinciis, quam in vrbe valuerit, et pro lege fuerit iudicantibus.

§. X.

Dispositio edicti aedilitii ex commentariis Caii, Vlpiani et Paulli eruta.

Ceterum totius edicti aedilitii, quale in edicto praetorio exstitit, seriem ac ordinem disqere licebit ex fragmentis CAII, VLPIANI et PAVLLI, quorum quemque binis libris edictum hoc illustrasse, diximus. Fragmenta enim illa aperte docent, VLPIANVM *libro I.* egisse de venditione mancipiorum, *libro II.* de venditione iumentorum, et animalibus noxiis: PAVLLVM *Lib. I.* capita de venditione mancipiorum et iumentorum, *Lib. II.* de actionibus aedilitiis, et animalibus noxiis, exposuisse: CAIVM denique ordinem VLPIANI esse per omnia sequutum. Ex eo vero sequitur, vt *primum* edicti aedilitii *caput* fuerit illud de *venditione mancipiorum*, quia de illo omnes iureconsulti libro commentariorum suorum primo tractarunt: *secundum* locum tenuerit *caput de venditione iumentorum*, quia illud primo adhuc libro interpretatus est IVLIVS PAVLLVS: *tertium* denique et vltimum *caput* absoluerit edictum *de animalibus noxiis, in via publica*

 non

k) Aristid. *orat. in Romam. p.* 395.
l) Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc.* II. *Cap.* VII. *p.* 175.

non habendis, quod omnes illi interpretes posteriore libro exposuerunt. Quamuis vero tria tantum fuerint capita, hoc, quem dixi, ordine disposita: singula tamen pluribus constitere paragraphis, qui non omnes eo, quo positi fuerunt, ordine in pandectis leguntur, immo nec omnes verbis legitimis integris expressi sunt, ceu recte obseruauit V. C. GER. NOODT, m) quem potissimum ducem sequutus, totum illud edictum huic capiti subiungam, adscriptis fontibus, vnde singula verba typica petita sint.

m) Ger. Noodt *Comm. ad Pand. Lib.* XXI. *tit.* I. *p.* 450.

CAP. I.

DE VENDITIONE MANCIPIORVM.

§. I. Qui mancipia vendunt, certiores faciant emtores, quid morbi vitiiue cuique sit, quis fugitiuus erroue sit, noxaue solutus non sit, eademque omnia, quum ea mancipia venibunt, palam recte pronuncianto. a)

a) Totus paragraphus habetur *l.* 1. *§.* 1. *D. de aedil. edicto.*

§. II. Quod si mancipium aduersus ea venisset, siue aduersus quod dictum promissumue fuerit, quum veniret, fuisset: quod eius praestare oportere dicetur, emtori omnibusque, ad quos ea respertinet, (in eum, qui vendidit, cuiusue maxima pars in ea venditione fuit, in sex mensibus, quibus experiundi potestas erit,) iudicium dabo, vt id mancipium redhibeatur. b)

b) Omnia haec, vncinulis non inclusa, totidem verbis legimus *l.* 1. *§.* 1. *D. eod.* Reliqua supplenda fuerunt ex *l.* 44. *§.* 1. *et l.* 19. §. 6. *D. eod.*

§. III.

§. III. Si quid autem post venditionem traditionemue deterius, emtoris opera, familiae, procuratorisue eius factum erit, siue quid ex eo post venditionem natum, adquisitum fuerit, et, si quid aliud in venditione ei accesserit, siue quid ex ea re fructus peruenerit ad emtorem, vt ea omnia restituat. c)

c) Habes et hunc totum paragraphum *l. 1. §. 1. eod.*

§. IIII. Quod si praestita ea sint, et quanta pecunia pro eo homine soluta, accessionisue nomine data erit, arbitrio iudicis non reddetur, cuiusue pecuniae nomine obligatus erit, non liberabitur: d) tantae pecuniae, ceterarumque rerum venditor ei in duplum condemnabitur: e) item si quas accessiones ipse praestiterit, vt recipiat. f)

d) Verba haec typica pleraque habentur *l. 25. §. 9. D. de aedil. edict.*

e) Sunt haec expressa ex *l. 45. D. eod.*

f) Verba haec exstant *l. 1. §. 1. eod.*

§. V. Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi caussa quid fecerit, inue harenam depugnandi caussa ad bestias intromissum fuerit, ea omnia in venditione pronuncianto. g)

g) Verba ipsa typica legimus *d. l. 1. §. 1. de aedil. edict.*

§. VI. Item nationem cuiusque pronuncianto, h) neue veterator pro nouitio veneat. i) Ex his enim caussis iudicium dabimus. k)

h) Sententia huius edicti est in *l. 31. §. 21. D. eod.*

i) Ipsa haec verba edictalia exstant *l. 37. D. eod.*

k) Seruauit haec verba Vlpianus. *l. 1. §. 1. D. eod.*

§. VII.

§. VII. Item in hisce caussis non esse, et habere licere emtori, si postulabit, in duplum cauento. Si contra factum erit, intra duos menses, vt redhibeatur, vel quanti emtoris intersit, intra sex menses iudicium dabimus. l)

l) Totus paragraphus expressus est ex *l. 28. D. eod.* vbi huius edicti sententiam CAIVS seruauit.

§. VIII. Item, si quid ita venierit, vt, nisi placuerit, redhibeatur: intra sexaginta dies, non vltra, nisi caussa cognita, iudicium dabimus. m)

m) Vid. Vlpian. *Lib. I. ad Edict. Aedil. Curul. l. 31. §. 22. D. de aedil. edict.*

§. VIIII. Item omnium rerum nomine, quae supra scriptae sunt, quanti minoris, quam venirent, fuerint, intra annum iudicium dabimus. n)

n) *l. 43. §. 6. D. eod.*

§. X. Hoc amplius, si quis aduersus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus. o)

o) *l. 1. §. 1. D. eod.*

§. XI. De mancipio, quod ei rei accessit, quae minoris esset, iudicium non dabimus. p)

p) Debemus hanc clausulam PAVLLO *l. 44. D. eod.*

CAP. II.

DE VENDITIONE IVMENTORVM.

§. I. Qui iumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiiue sit. q)

q) *l. 38. pr. D. de aedil. edicto.*

§. II.

§. II. Vti quae optime ornata vendendi caussa fuerint, . ita emtoribus tradentur. r)

r) *Ibid.*

§. III. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, iumentisue ornamentorum nomine redhibendis, in diebus sexaginta; morbi autem vitiiue caussa inemtis faciendis in sex mensibus; vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno iudicium dabimus. s)

s) *ibid.*

§. IIII. Si iumenta paria simul venierint, et alterum in ea caussa fuerit, vt redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo vtrumque redhibeatur. t)

t) *ibid.*

§. V. Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunto. u)

u) *L. 38. §. 5. D. eod.*

CAP. III.

DE ANIMALIBVS NOXIIS, IN VIA PVBLICA NON HABENDIS.

§. I. Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, vrsum, pantheram, leonem, aliudue, quod noceret, animal, siue soluta sint, siue alligata, vt contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint, qua vulgo iter fiat, ita habuisse velit, vt cuiquam nocere damnumue dare possit.

§. II. Si aduersus ea factum erit, et homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti; si nocitum libero homini

mini esse dicatur, quanti aequum bonumque iudici videbitur, condemnetur: ceterarum rerum, quanti damnum datum factumue sit, dupli. x)

x) *l. 40. sequ. D. de aedil. edicto.*

Et hoc quidem est edictum istud aedilitium, quod edicto perpetuo, quantum hodie nouimus, IVLIANVS inseruit. Fieri potest, vt et alia quaedam capita in illud receperit, quorum hodie nec vola, nec vestigium exstat: quia quemadmodum IVLIANVS multa, tamquam obsoleta repudiauit, ita multo magis IVSTINIANI, principis Christiniani, aetate pleraque ab vsu recesserant, ipse vero Imperator, id negotii dederat Triboniano et collegis, vt missis omnibus, quae tum in foro non frequentabantur, ea duntaxat, quae in ipsis obtinerent rerum argumentis, tanto accuratius persequerentur. Sed quum, si qua plura in edicto fuerunt, de iis hodie nihil compertum habeamus: otio abuti, et ignota consectari nolumus, ea, quae de Aedilium edictis historia suggerit, non perfunctoria diligentia collegisse contenti.

CAP. III.

DE EDICTI AEDILITII VERO SENSV AC VSV.

§. I. *Transitio ad caput tertium. An edicti aedilitii hodie aliquis vsus sit?* §. II. *Mancipiorum nundinatio olim maximi momenti negotium.* §. III. *Quid circa eorum morbos et vitia praeceperint Aediles?* §. IIII. *Multa hic subtiliora, quam solida, a iureconsultis prolata.* §. V. *Fugitiui et errones, serui nequissimi.* §. VI. *Cur seruos venalitios noxa solutos,*

solutos, et nullius capitalis fraudis reos esse oporteret? §. VII. *Cur indicanda eorum natio et aetas?* §. VIII. *Quid praeter haec praestare debuerint venditores?* §. VIIII. *Aequitas actionum aedilitiarum ex primo capite.* §. X. *An harum actionum aliquis vsus in Germania?* §. XI. *Explicatio edicti de vitiis, morbis, et ornamentis iumentorum.* §. XII. *De actionibus eo nomine datis, earumque vsu hodierno.* §. XIII. *Quid Germani in equorum venditionibus obseruent?* §. XIIII. *Edictum de animalibus noxiis.* §. XV. *Actio ex hoc edicto eiusque vsu.* §. XVI. *Conclusio dissertationis.*

§. I.

EMenso et hoc iter, quod mihi historiae edicti aedilitii caussa indixeram, nihil superest, quam vt ipsum edictum, et ius, quod illud complectitur, paullo accuratius ob oculos ponam. At hic fortassis mihi ab initio statim adclamabitur Cassianum illud: CVI BONO? Sunt enim, qui, quidquid in iure nostro de edicto aedilitio occurrit, ad antiquas fabulas, quas IVSTINIANVS a) ex iuris studio proscribendas existimat, referunt, eiusque totius iurisprudentiae aedilitiae nullum plane vsum superesse, contendunt. Et habet sane haec sententia magnum satis auctorem, virum, quum viueret, eruditissimum, CHRIST. THOMASIVM, b) qui hic in veterum recentiorumque iureconsultorum scriptis, et maxime in IO. GVIL. ROEVENSTRVNCKII opusculo c) nonnisi subtilissimas ac spinosas quaestiunculas, et cere-

Transitio ad caput tertium. An edicti Aedilitii aliquis vsus sit?

a) *§. 3. Inst. prooem.*
b) Thomas. *Not. ad Pand. p. 220. sequ.*
c) Roeuenstrunck *Meditat. Aedil. Colon. Agripp. 1700. 4.*

cerebrinam potius, quam veram aequitatem, deprehendere sibi videtur, ac deinde per inductionem, quam vocant, ostendere conatur, totius illius edicti nullum in foris vsum esse posse. Sane enim primi capitis non vsum ipsum STRYKIVM d) agnoscere, quod apud nos mancipiorum venditiones sint rarissimae, et homines proprii aliis plane officiis adhibeantur, quam serui Romanorum, ac proinde risum de se daturus sit in Germania, qui huiusmodi mancipium, cui os male oleat, ex corporis vitio, e) vel, quod vrinam ex vesicae vitio non contineat, redhibere velit. f) Nec, quod de iumentorum vitiis praecipitur, magni momenti esse, quia rigorem edicti de vitiis iumentorum, ipsi venditori ignotis, Germani numquam probarint, adeoque emtores aut eorum nomine cautionem exigere a venditoribus, aut damnum sibi imputare debeant. g) Probandum ergo hoc casu esse receptionem, quia dispositio illa non ex aequitate naturali proficiscatur, sed mere ciuilis sit. Redhibitionis porro fundi, vel aedificii, cuius mentionem veteres iureconsulti faciant, h) non alium *posse excogitari* casum, quam si fundus pestilens, vel seruitutibus oneratus, venditus sit: nec actionis in duplum, i) quam promittant Aediles, vllum vsum superesse posse, se iam alibi k) satis demonstrasse. Enimuero, quod pace magnorum

d) Stryk. *Vs. modern. Digest. tit. de Aedil. edict. §. XII.*
e) *l. 12. §. 4. D. de Aedil. ed.*
f) *l. 14. §. 4. D. eod.*
g) Schilter. *Exercit. XXXIIII. §. XV.* Beyer *Posit. pandect. tit. de Aedil. edicto §. I. et II.*
h) *l. 49. et l. 61. D. de Aedil. edicto.*
i) *l. 40. 41. 42. l. 45. D. eod.*
k) Thomas. *Diss. de vsu action. poenal. Cap. III. §. XXXIII.*

gnorum illorum Maiorum dixerim, his me quidem non moueri fateor, vt inutile hoc ſtudium meum exiſtimem. Quamuis enim aliquando de mancipiorum vitiis et morbis ſubtiliter admodum philoſophentur iureconſulti: tamen nec vbique tam ſubtiles ſunt, nec ſtatim, quod ſubtilius eſt, tamquam iniquum videtur reiiciendum. Fateor deinde, nullum vel exiguum eſſe poſſe primi capitis vſum; ſed id non ob aequitatem cerebrinam, vel ſubtilitatem huius edicti, contingit, ſed quia non adeo frequens eſt in Germania mancipiorum nundinatio. Contra, quae de iumentorum venditione praecipiunt Aediles, quaeque de actionibus redhibitoria et quanti minoris edicunt, tantum abeſt, vt vſu careant, vt potius in foro ſint frequentiſſima. Nec video profecto, cur receptionem ſibi probari velit vir eximius, quum ipſe toties vrgeat id, quod veriſſimum eſt, ius Romanum Germanis placuiſſe, tamquam ſubſidiarium, l) adeoque illud non poſſit non pro norma eſſe, vbi illi non derogant mores patrii, vel ſingularum ciuitatum ſtatuta. In pauciſſimis vero haec derogare edicto aedilitio, mox adparebit. At pauciſſimae fingi poſſunt ſpecies, quibus de redhibendis fundis atque aedificiis incidere poſſit quaeſtio: actiones vero poenales in duplum foro noſtro plane inconcinnae ſunt. Sed, quae paucis etiam caſibus vſum habent, vſu non carent: nec in actionibus illis in duplum cardo totius iuris aedilitii vertitur. Potius et pauca illa, quorum de vſu dubitari non poteſt, ita comparata ſunt, vt per interpretationis extenſiuae regulas ad caſus innumeros recte

l) Dn. Thomaſ. *Not. ad Inſtit. p. u.*

proferantur. Nam ipſe VLPIANVS m) ſub initium commentarii ſui ad edictum aedilitium ex PEDIO prudenter monuit, *quoties lege aliquid, vnum vel alterum, introductum ſit, bonam occaſionem eſſe, cetera, quae tendunt ad eamdem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iurisdictione, ſuppleri.* Et hinc ipſe, aliique interpretes, hoc edictum, quod initio ad mancipia et iumenta pertinebat, protulerunt et ad reliquas pecudes, n) et ad omnia animalia, o) immo et ad res quascumque mobiles et immobiles. p) Quare nec recentioribus iureconſultis vitio iure vertitur, quod hoc edictum producant ad varias res inanimatas, veluti ad frumenta, vina, carnes, libros mutilatos, q) metalla vitioſa, r) aromata, s) pannos, t) ceram, u) aliasque res innumeras, quibus venditis iudices quotidie fatigantur ab emtoribus, negantibus, merces eſſe probas et laudabiles, (*kauffmannsgut*) easque vel redhibentibus, vel pretii partem repoſcentibus. Et quis adeo vſum negauerit edicti nobiliſſimi, ſi de his nihil ſanxerint iura ſtatutaria? Quare et iucundiſſimum laborem me ſuſcepturum, et facturum operae

m) *l. 13. D. de legib.*
n) *l. 38. D. de aedil. edicto.*
o) *l. 48. §. 6. D. ead.* Bachou. *ad Treutler. Diſp. II. th. II. lit. D.*
p) *l. 1. pr. l. 63. D. eod.* Sichard. *ad tit. C. de aedil. action.*
q) Maranta *prax. aur. Part. III. Diſt. VIIII. n. 32. 39.* Oldendorp. *Progymn. Claſſ. IIII. act. II. pr. 4.* Menoch. *de arbitr. iud. quaeſt. Lib. II. Caſ. 382.*
r) Roeuenſtr. *Medit. Aedil. Lib. I. Cap. I. n. 10.*
s) Foller. *ad Marant. ibid. n. 40.*
t) Roeuenſtr. *ibid.*
u) Roeuenſtr. *ibid.*

operae pretium, arbitror, si lucis quid attulero his edi-
cti capitibus, maxime quum nec ROEVENSTRVNCKII meditationes aedilitiae, nec vllum aliud, quod de hoc edicto scriptum sit, opusculum rem omnem exhausisse videantur.

§. II.

Primum caput ad mancipiorum venditionem pertinuisse diximus, de qua vel ideo diligentissime edixerant Aediles, quod illa negotiatio non leuis esset momenti, in eaque maxima saepe facultatum pars verteretur. Quo plures quisque seruos, siue domi natos, siue pretio fortunaeue beneficio comparatos, habebat: eo videbatur opulentior. At qui pro seruis frugi male conciliatos, fures, errones, aleatores, ardeliones, aliosque desperatae malitiae homines, sua pecunia emerat, vel cui pro sanis homines morbosi, vitioue aliquo laborantes, traditi ab emtore fuerant: is sibi sane videbatur hominum miserrimus, quod et magno aere maximum sibi malum imprudens redemisset, et, vt eleganter loquitur PLINIVS, x) *mala emtio semper stultitiam domino exprobraret*. Hinc multa obseruabantur in illa mancipiorum venditione, e. g. vt exteri cretatis pedibus y) bello capti sub corona venirent, z) vt ante venditionem serui nudi discurrerent, saltarent, musculique eorum contrectarentur, a) vt latitans vitium incenso gagate lapide exploraretur, b) vt artis quisque suae

Mancipiorum nundinatio olim maximi momenti negotium.

x) Plin. *Lib. I. Epist. XXIIII.*
y) Iuuenal. *Sat. I. v. III.*
z) Gell. *Noct. Attic. Lib. VII. Cap. IIII.*
a) Gronou. *Diatr. ad Papin. Stat. Cap. XVI. p. 85.*
b) Apulei. *Apolog. p. 491.*

ſuae ſpecimen daret, audiretque vocem venditoris, qualis eſt apud TERENTIVM: c)

Fac periculum in litteris,
Fac in palaeſtra, in muſicis: quae liberum
Scire aequum eſt adoleſcentem: ſollertem dabo.

Tantae molis erat conciliare ſibi venalitium, cuius poſtea emtorem non poeniteret. Et tamen tam ingenioſa erat venditorum malitia, vt ſexcentis modis emtores aere emungerent. Modo enim liberi venibant pro ſeruis, modo pro ſanis morboſi, modo pro probis nebulones nequiſſimi, vt conquerendum his eſſet cum illo apud PLAVTVM: d)

Qui cauet, ne decipiatur, vix cauet, dum etiam cauet.
Etiam, quum caniſſe ratus, ſaepe is cautor captus eſt.

Fruſtra ergo fuiſſet omnis priuatorum prouidentia, niſi partes ſuas interpoſuiſſent Aediles, quumque, iudice PLINIO, e) *de venalibus, an frugi ſint, melius auribus, quam oculis iudicetur,* non ſolum palam pronunciari, ſi quid morbi vitiiue eſſet, ſed et caueri eo nomine iuſſiſſent. Quare VARRO, f) vbi patremfamilias ex inſtituto docet, quid eum in mancipiorum venditione obſeruare oporteat, edictum aedilitium veluti in compendium mittit, aitque: *In horum emtione ſolet accedere peculium, aut ſi excipiatur, ſtipulatio intercedere, ſanum eum eſſe, furtis noxisque ſolutum, aut ſi mancipio non datur, dupla promitti, aut, ſi ita pacti, ſimpla.* Quae omnia ex edicto aedilitio eſſe nemo non intelligit.

§. III.

c) Terent. *Eunuch. Act. III. ſcen. II. v. 23.*
d) Plaut. *Capt. Act. II. ſcen. II. v. 5.*
e) Plin. *Lib. I. Epiſt. XXII.*
f) Varro *de re ruſtica. Lib. II. Cap. X.*

§. III.

Quid circa morbos et vitia praeceperint Aediles?

Primo itaque iis, *qui mancipia vendunt*, necessitatem imponunt Aediles, *certiores faciendi emtores*, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT, *eademque omnia palam pronunciandi.* Quamuis vero de venditionibus tantum edixissent, et quidem priuatorum duntaxat, et municipiorum, non fiscalium, g) ne hastae publicae conuelleretur auctoritas: non dubitarunt tamen interpretes, h) moti similitudine rationis, hanc iuris aedilitii dispositionem etiam ad permutationes transferre: non autem ad locationes, i) multoque minus ad donationes. Et posterius quidem iustissimam habet rationem. *Quid enim se restituturum donator repromittat*, inquit MODESTINVS, k) *quando nullum pretium interueniat?* At cur in locationibus exsulat edicti auctoritas? Quia nec damnum patitur conductor, si morbosus vitiosusue seruus locatas operas recte praestet, et si non praestet, vel damnum det conductori, ei competit conducti actio, quae vero non ad Aedilium, fori tantum curam habentium, sed praetoris, iurisdictionem pertinebat. Quam rationem miror in mentem non venisse CVIACIO, l) ad locationes etiam porrigenti edictum aedilitium. Vendens ergo vel permutans mancipia certiorem facere debebat alterum, quocum contrahebat, et palam pronunciare, *quid morbi vitiiue esset.* Vbi morbum eleganter definiuerat SABINVS, m) *habitum cuiusque corporis contra*

K

g) *l. 1. §. 3. 4. D. de aedil. edicto.*
h) *l. vlt. D. de rer. permut. l. 19. §. 5. D. de aedil. edicto.*
i) *l. 63. D. eod.*
k) *l. 62. D. eod.*
l) Cuiac. *Obseru. Lib. XII. Cap. XXXVIII.*
m) *l. 1. §. 7. D. eod.*

tra naturam, qui vsum eius ad id faciat deteriorem, cuius caussa natura nobis eius corporis sanitatem dederit. Per VITIVM vero Aediles intellexisse videntur quamcumque corporis etiam sani imperfectionem, veluti si quis balbus, vel myops, vel claudus esset. Alias MODESTINO n) MORBVS est *temporalis imbecillitas,* VITIVM *vero perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit. Nam et luscus vtique vitiosus est.* Quem locum eleganter suo more exponunt RAD. FORNERIVS, o) et IO. GOEDDEVS. p) At recte monet VLPIANVS, q) Aediles tollendae dubitationis caussa vtrumque iunxisse vocabulum, ne disputaretur subtilius, morbisne accensenda sit aliqua imperfectio, nec ne. Vt vero omnia ad certa principia reuocemus: quaecumque de morbis vitiisue mancipiorum in disquisitionem venire solebant, paucis propositionibus includi poterunt. Nam ex ipsa SABINI definitione fluebat axioma I. quod totidem paene verbis expressit VLPIANVS: r) *Si quid tale fuerit vitii, siue morbi, quod vsum ministeriumque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum.* Nec hic referebat, in totum, an pro parte, *hominis* vsus impediretur. Quum vero alia sint vitia corporis, alia animi: recte obseruabant interpretes, Aediles de corporis duntaxat morbis ac vitiis loqui, animi vero non alia attingere, quam erronis, fugitiui, et capitalem fraudem admittentis, ac proinde recte collegerunt II. *cessare redhibitionem ob animi vitia, neque ea, nisi illa abesse promiserit*

n) *l. 101. §. 2. D. de V. S.*
o) Rad. Forner. *ad d. l. 101. D. de verb. signif.*
p) Io. Goedd. *ad d. l. 101. D. de verb. sign.*
q) *d. l. 1. §. 7. D. de aedil. edicto.*
r) *l. 1. §. 8. D. de aedil. edict.*

misserit venditor, ex edicto praestanda esse. s) Quamuis nihil impediat omnino, quo minus emti ideo possit agi: Vbi tamen simul recte monent, esse quaedam animi vitia, quae non tam in animo, quam in corpore oriantur, ex eoque in animum transeant: quae, quin veri sint morbi, dubitari nequeat; veluti si quis propter febrem loquatur aliena, vel per vicos more insanorum deridenda agat. De his ergo vitiis, quae *corporis animique mixta* adpellat VLPIANVS t) recte statuunt, III. *ob vitia corporis, quae ad animum vsque pertingant, redhiberi posse mancipium.* u) Quin quum generatim quaedam animi vitia ita adficiant corpus, vt eius vsum plane peruertant: *ob ea quoque* IIII. *merito censuerunt redhibitioni locum esse*, veluti, si quis tam fatuum, vel morionem vendiderit, vt nullus in eo vsus sit. x) Deinde edicti interpretes a morbis vitiisque merito distinguunt ἀῤῥωςίαν, seu leuiculam aegrotationem, neque periculosam, neque diuturnam, eamque V. *caussam redhibitioni dare, negant*, y) veluti leuem lippitudinem, aut leuem dentis auriculaeue dolorem, aut mediocre vlcus, aut febriculam, qualem etiam validissimum corpus aliquando concutere posse, docet experientia. Postremo quum morbos vitiaque palam pronunciari iussissent Aediles: non potuerunt non inde colligere ICti, VI. *frustra conqueri emtorem, tam parum oculatum, vt ne manifestum quidem, et in sensus incurrens, vitium animaduerterit.* z) Hae sunt

s) *l. 4. §. 3. D. eod. l. 1. §. 9. l. 4. §. 4. D. eod.*
t) *l. 4. §. 4. eod.*
u) *l. 1. §. 9. l. 4. §. 1. D. eod.*
x) *l. 4. §. 3. D. eod.*
y) *l. 4. §. 6. D. de aedil. edicto.*
z) *l. 1. §. 6. l. 14. §. vlt. l. 48. §. 3. D. eod.*

ſex illae propoſitiones, ad quas referri poſſunt omnia; quae veteres edicti aedilitii interpretes de morbis vitiisque mancipiorum prolixe disputarunt, quae an nimis ſubtilia et ſpinoſa ſint, viderint alii, quum mihi et ſatis perſpicua, et aequiſſima videantur.

§. IIII.

Multa hic ſubtiliora, quam ſolida a iureconſultis prolata.

Si quid tamen in iureconſultorum fragmentis occurrat paullo ſubtilius, id non tam ad regulas, quam ad earum adplicationem vel exempla videtur pertinere. Saepe enim omnino dubitabatur, poſſitne vitium aliquod morbis accenſeri, nec ne: quod non niſi poſt multas variationes ad liquidum perduci potuit, vt ſolent ea, quorum in deciſione doctiſſimi viri, HIPPOCRATIS, aliorumque praeſtantium medicorum ſententia ſtare tenentur iureconſulti. a) Sic, quod ad axioma II. attinet, inter omnes conſtabat, redhiberi non debere ſeruos timidos, cupidos, auaros, iracundos, b) melancholicos, c) proteruos, d) aleatores, vinoſos, guloſos, impoſtores, mendaces, *litigioſos:* e) quia haec animi vitia eſſe, inter omnes *conſtabat.* At magna vidiſſes ſententiarum diuortia, ſi quando de *fanatico* incidebat quaeſtio, non illo, qui fanum aliquod cuſtodiebat, tamquam aedituus, qualis apud GRVTERVM f) erat C. IVLIVS BIS FANI CVRATOR, ſed qui circa fana bacchatus caput iactabat, reſponſaque dabat, tamquam

a) *l. 12. D. de ſtatu hominum.*
b) *l. 1. §. 11. D. de aedil. edicto.*
c) *l. 2. D. eod.*
d) *l. 3. D. eod.*
e) *l. 4. §. 2. D. eod.*
f) Gruter. *Inſcript. p. CCCCXXIIII, 8.*

quam ἐνθουσιασθεὶς vel θεόληπτος, vaticinans et fariolus, veluti apud REINESIVM, g) SEVERVS FANATICVS E VICO BELLONAE, apud GRVTERVM h) L. CORNELIVS IANVARIVS FANATICVS AB ISIS SERAPIS AD AEDEM BELLONAE, vel C. CAECILIVS APOLLINARIS FANATICVS DE AEDE BELLONAE PVLVINENSIS: i) de quorum, *fanatico carmine vaticinantium*, vti loquitur LIVIVS, k) furore plura disserunt BVDAEVS l) et DESID. HERALDVS. m) Esse id animi vitium, nemo sanus dubitabit: at dubitabant homines superstitiosi, quibus non modo venerandi videbantur homines, deo pleni, sed et aliquando ad lucrum faciendum quam maxime apti, ceu exemplo ancillulae, habentis πνεῦμα πύθωνος, cuius in actis Apostolorum n) fit mentio, probari potest, *ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένη, quae dominis vaticinando quaestum magnum praebebat*. Quid ergo iureconsulti? Quum animaduerterent, eam animi adfectionem vsum corporis impedire solere, multum interesse dicebant, o) semperne caput iactet seruus fanaticus, an aliquando id fecerit quidem, at nunc id non faciat: et priore casu vitium hoc esse, sed animi, ob quod ex emto agendum sit, posteriore ne vitium quidem, non magis ac morbus, quo defunctus quis cum valetudine in gratiam redierit. Sic et multum disputabatur, sitne inter vitia

 impe-

g) Reines. *Class. XIIII. Inscript. 139.*
h) Gruter. *ibid. p. CCCXII, 7.*
i) Idem *p. CCCXIII, 1.*
k) Liu. *Lib. XXXVIII. Cap. XVI.*
l) Budaeus *Comment. ad Pand. p. 334.*
m) Desid. Herald. *ad Arnob. p. 21.*
n) *Actor. Apost. XVI, 16.*
o) *l. 1. §. 9. et 10. D. de aedil. edicto.*

impetigo, p) an morbosi sint spadones, q) ii, quibus lingua abscissa sit, r) muti et balbi, s) gibbosi et curui, pruriginosi vel scabiosi, t) mutili, vel quibus digitorum numerum natura ampliarit, u) myopes, lusci, nyctalopes, x) vari et vatii, y) quibus abest dens, z) clauum, aut polypum; aut maiorem alterum oculum habentes, scaeue, gutturosi, oculis turgidis praediti, ii, quibus os male olet, a) claudi, b) mulieres, quae semper mortuos pariant, vel steriles sint? c) vt iam alias eius generis quaestiunculas, quas attingere non patitur aetas et verecundia, praetermittam. Sunt hic multae veterum decisiones ita comparatae, vt hodie aliud responsuri essent medici: alias iure vocaremus in dubium, nisi tanta nobis esset iuris constituti reuerentia, vt ab illo vel latum vnguem discedere nobis religioni ducamus. Vt tamen rem exemplo illustremus: inter alias eius generis quaestiunculas et haec est: an redhibitioni sit locus, si talis venierit seruus, qui ludos adsidue spectare velit, aut tabulas pictas studiosius intueatur? Respondet VENVLEIVS, d) animi potius, quam corpo-

p) *l. 6. §. 1. D. eod.*
q) *l. 6. §. 2. l. 7. D. eod.*
r) *l. 8. D. eod.*
s) *l. 9. l. 10. §. 5. D. eod.*
t) *l. 3. D. eod.*
u) *l. 10. pr. §. 1. et 2. D. eod.*
x) *l. 10. §. 3. 4. D. eod.*
y) *l. 10. §. vlt. D. eod.*
z) *l. 11. D. eod.*
a) *l. 12. D. eod.*
b) *l. 13. eod.*
c) *l. 14. eod.*
d) *l. vlt. D. eod.*

corporis hoc esse vitium, ac proinde redhibitioni locum non esse, procul dubio existimauit. At talis tamen seruus manifesto inter errones est, quippe qui frequenter, et sine caussa vagatur, temporibusque in res nugatorias consumtis, serius domum redit. e) Eius vero vitii reticentiam locum facere redhibitioni, ex ipsis edicti aedilitii verbis, iisque, quae statim subiiciemus, satis superque constat.

§. V.

Alterum enim, quod mancipiorum venditores palam pronunciare iusserant Aediles, hoc erat: QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT. Quamuis enim haec animi essent vitia: locus tamen ob illa erat redhibitioni, quia ea nominatim edicto suo expresserant. f) Id vero ideo fecerant procul dubio, quod pestilentissimum hoc esset seruorum vitium. Nam vt errones, quos paullo ante definiuimus, domino nulli erant vsui: ita fugitiui non modo furtum sui ipsorum committebant, g) et dominos maximo mactabant infortunio, sed et, si quando eos ad barbaros abstulisset fuga, odio pristinae conditionis hos aduersus ipsum imperium inflammare non dubitabant: quale exemplum Roma viderat Spartaci, qui effracto Lentuli ludo, cum aliis quibusdam eiusdem fortunae hominibus fuga in Campaniam elapsus, acre ac pudendum ibi bellum conflauerat. h) Hinc quum alii

Fugitiui et errones serui nequissimi.

e) *l. 17. §. 14. D. de aedil. edicto.*
f) *l. 4. §. 3. eod.*
g) *l. 60. D. de furt.*
h) Flor. *Lib. III. Cap. XX.* Appian. *de bello ciu. Lib. I. p. 423.* Vellei. Paterc. *Lib. II. Cap. XXX.*

alii fugitiui, retracti a fugitiuariis, ſtigmate vrerentur, i) vel poſtea collari ferreo elogium circumferrent: k) in eos, qui ad barbaros transierant, ſeuerius animaduertere placuit Conſtantino, adeo, vt eos, pede amputato, in metalla dari, aut quolibet alio ſupplicio adfici iusferit. l) At hic ſubtiliter disputarunt interpretes, quis fugitiui nomen iure meritoque ferat? non enim omnis, qui ſe in pedes dederat, ſed qui animo dominum deſerendi aufugerat, fugitiuus habebatur. Hinc fugitiui non erant ex VIVIANI ſententia, qui hoſtem, latronem, incendium, ruinam, vel praeceptorem imperioſiorem, cui in diſciplinam traditi fuerant, vel qui eum, cui erant commodati, fuerant, nec qui *domi* tantisper, dum domini ira deferbuiſſet, latitauerant, nec quos plagiarii abduxerant, nec qui ſe ex vlla cauſſa ad ſtatuam principis vel in aſylum receperant: quum contra eam notam non effugerent, qui fugam capeſſentes, poſtea mutato conſilio, ad dominos reuerterant, nec qui eo animo, vt fugae occaſionem nacti, ſeſe ſubtraherent, domi delituerant. Qua de re plura ex OFILII, VIVIANI, CASSII, COELII SABINI, PROCVLI libris teſtimonia adducit VLPIANVS. m) Si quid ergo tale contigerat, id palam pronunciandum erat a venditore, niſi redhiberi ſibi ſeruum, damnumque omne, quod emtori dederit, reſarcire, aut fugitiuum noxae dare vellet. n) Non vero

i) Valer. Max. *Lib. V. Cap. VIII.* Quinctilian. *Inſtit. Orat. Lib. VII. Cap. IIII.*

k) Spon. *Miſc. erud. antiqu. p. 300. ſequ.*

l) *l. 3. C. de ſeru. fugit.*

m) *l. 17. pr. §. 1. ſequ. D. de aedil. ed.*

n) Paull. *Recept. Sent. Lib. II. Tit. XVII. §. XI.*

vero fraudi huic fuisse fugam, post venditionem demum a seruo susceptam, et per se intelligitur, et monetur diserte a PAPINIANO, o) et DIOCLETIANO AC MAXIMIANO, Imperatoribus, p) qui tamen casum, si venditor seruum in posterum quoque frugi fore, temere promiserit, excipiunt.

§. VI.

Cur seruos venalitios noxa solutos, nec vllius capitalis fraudis reos esse oportuerit?

Aequissimum porro est, quod eodem capite edixerunt Aediles, vt seruum NOXA SOLVTVM, et NVLLIVS CAPITALIS FRAVDIS reum esse, palam pronunciaretur. Vtrumque enim iure exigebat emtor, qui priore casu seruum, suo aere emtum, vel noxae dare, vel, illata pro eo poena, de nouo veluti redimere; posteriore illum ad supplicium tradere; vtroque vero graue damnum pati debuisset. Id vero notatu dignum, priore casu non pronunciandum fuisse, quod noxiam antea admiserit, sed quod ea solutus sit. q) Raro enim tam emendatae vitae erant mancipia, vt non aliquando praui quid admisissent: immo potius tam seruis veluti propria erat nequitia, vt ea ab illis nomen acceperit, et sicuti apud Latinos *fures* primum serui, postea homines tagaces et furtifici; r) ita apud Germanos *diebe* et *schaelcke* primum serui et ministri, postea homines nequam et scelerati vocarentur. s) Emtoris ergo erat accurata disciplina domestica fraena iniicere seruis emtitiis, quo minus

o) *l. 54. D. de aedil. ed.*

p) *l. 3. C. de aedil. act.*

q) *l. 17. §. 17. D. de aedil. edicto.*

r) Seru. *ad Virgil. Eclog. III. v. 16.* Terent. *Eunuch. Act. IIII. v. 6.*

s) Schilter. *Thesaur. Antiqu. Teuton. Tom. III. p. 707.* Wachter *Glossar. Germ. Tomo I. p. 281. et Tomo II. p. 1374. sequ.*

minus in posterum peccarent, non autem exigere eam morum innocentiam, quae vix cadebat in seruulos. At recte exigebat, vt *noxa soluti essent*, id est, vt nullius delicti vel quasi delicti rei, nec obnoxii essent huiusmodi iudicio, ex quo noxa caput sequeretur, vel emtor, tamquam nouus serui possessor ad poenam inferendam, seruumue dedendum, posset condemnari. t) Nec minus emtoris intererat, scire, an capitalem fraudem admiserit seruus emtitius, ne, dum putabat se hac emtione rem suam egregie stabiliuisse, seruulum illum, tamquam latronem, in furcam rapi videret. Vbi tamen ipsum vocabulum FRAVS satis ostendit, edictum hoc non pertinere ad facinora, per errorem, vel *casu* admissa, multoque minus ad seruulos adhuc impuberes, vel qui furoris oestro perciti tale quid perpetrauerint, u) quia omnibus his casibus cessat supplicii periculum. Ex alia ratione palam pronunciari iusserant Aediles, SI SERVVS MORTIS CONSCISCENDAE CAVSSA QVID FECISSET, INVE ARENAM DEPVGNANDI CAVSSA AD BESTIAS INTROMISSVS FVISSET. Quamuis enim priore *casu consilio non* responderit euentus, et posteriore parum interesse videatur emtoris, seruum aliquando cum bestiis egregiam pugnasse pugnam: vtrumque tamen facinus animum indicat desperatum, suaeque vitae pertaesum. Quis vero non malum seruum credat eum, qui quid fecerit, quo magis se rebus humanis extraheret, vt puta, qui laqueum torserit, medicamentum pro veneno biberit, praecipitemque se ex alto miserit, aliudque fecerit, quo facto sperauit se ad mortem peruenturum

t) *l. 17. §. 18. D. de aedil. edicto.*
u) *l. 23. §. 2. D. de aedil. edicto.*

turum? x) Et quis, nisi desperatissimus, vitam ad cultrum locaret, et in arenam ad bestias conficiendas sese intromitti pateretur? Tales vero homines domi alere nemo sanus velit. Quum enim *totidem quisque hostes domi habere soleat, quot seruos,* y) et, iudice SENECA, patre, z) *nihil non ausurus sit in alium, qui se occidere potest:* quid ab eo seruo exspectandum sit domino, nemo non intelligit. Equidem PAVLLVS, a) cuius distinctiones stoam vbique fere redolent, multum interesse existimat, propter nequitiam, malosque mores, vel sceleris conscientiam manus sibi intulerit seruus, an propter doloris impatientiam. Sed ad effectum quod attinet, nihil omnino interesse crediderim. Nam nec cum eo tuto viuitur, cui qualiscumque dolor moriendi consilium extorquet. Quare PVBLII SYRI sententiam b) recte huc refert GER. NOODTIVS: c)

Heu, quam est timendus, qui mori tutum putat?

§. VII.

Palam porro pronunciari iubebant Aediles serui cuiuscumque NATIONEM, et *ne* VETERATOR PRO NOVITIO *veneat,* prohibebant. *Plerumque enim,* inquit VIVIANVS, d) *natio serui aut prouocat, aut deterret emtorem. Idcirco interest nostra, scire nationem. Praesumtum enim est, quosdam seruos, bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quae magis in-*

Cur indicanda seruorum natio et aetas?

x) *l. 23. §. 3. D. eod.*
y) L. Seneca *Epist. XXXXVII.*
z) M. Seneca *Lib. VIII. Cap. IIII.*
a) *l. 43. §. 4. D. de aedil. ed.*
b) Publ. Syri *Mimi v. 259.*
c) Ger. Noodt *Comm. ad Pand. p. 454.*
d) *l. 31. §. 21. de aedil. edicto.*

famis est. Vbi mirum profecto, nationem ACCVRSIO idem esse, ac genus, quasi pronunciandum fuerit, quo patre, quaue matre procreatum fuerit mancipium. Immo hoc parum ad rem faciebat: plurimum vero, ex qua quodque gente esset. Iam VARRO e) obseruauit, *non omnem nationem aptam esse ad pecuariam, quod neque Basculi, neque Turduli, ad eam rem sint idonei, Galli vero adpositissimi, maxime ad iumenta.* Notum quoque, Sardis venalibus, adeo deterritos esse emtores, vt res in prouerbium abierit notissimum: *Sardi venales, alter altero nequior:* f) quamuis non desint, qui id prouerbium ad Sardianos, Asiae incolas, referendum existiment. g) Non iam dicam de tribus *κάππα κακοῖς*, Cilicibus, Cappadocibus, Cretensibus, de quibus omnia in vulgus nota sunt: nec de iis, quae de Phrygum timiditate, vanitate Maurorum, Dalmatarum ferocia, stupiditate Boeotorum, tradit TERTVLLIANVS: h) nec denique de seruorum ancillarumque nominibus, a patria plerumque desumtis, qualia sunt, quae apud comicos passim occurrunt, Syrorum, Getarum, Messeniorum, *Libanorum*, Olympiorum, Lydorum, Thessalorum, Mysidum, Phaeniciorum, quae omnia a nationibus indita esse, patet. At non minus intererat emtorum, scire, VETERATOREM emerit, an NOVITIVM. Vbi dici non potest, quantos fluctus tantum non in ipso simpulo mouerint viri docti. Quum enim VENVLEIO i) *veterator*

e) Varro *de re rustica Lib. II. Cap. X.*

f) Aurel. Victor *de vir. illustr. p. 79. edit. Annae Tanaqu. Fabrae.*

g) Plutarch. *in Romulo p. 33. Quaest. Rom. p. 277.*

h) Tertull. *de anima Cap. XX.*

i) *l. vlt. §. vlt. D. de aedil. edicto.*

cator sit, non qui diu seruiuit, sed qui statim alicui ministerio est praepositus, VLPIANO k) tritum mancipium, MARCIANO l) is, qui anno continuo in vrbe seruiuit: alii hic de Latinitate iureconsultorum digladiantur, simulque antinomiam manifestam deprehendere sibi videntur: m) alii de conciliandis tam diuersis definitionibus laborant, n) alii sibi nondum liquere ingenue fatentur. o) Quorum modestiam si et ego fuero imitatus, nihil mefacturum, quod aetate mea indignum sit, arbitror. Potuit eadem illa vox diuersimode accipi in familia, in foro, et in publicanorum tabernis. Domi procul dubio *veterator* fuit, qui iam ministerio quodam fungebatur, *nouitius*, qui adhuc prima veluti tirocinia ac rudimenta ponebat. Apud publicanos vectigal pro *veteratore* non pendebatur, si annum seruisset Romae, pro *nouitio* soluendum erat, si nondum annum seruiisset. At in foro obtinuisse videtur VLPIANI definitio, vt *veterator* esset tritum mancipium, quod diu iam seruierat, *nouitius*, quod iam demnm, aut non multo ante, seruire coeperat. Et hi serui pretiosiores habebantur seruis veteranis, quia simpliciores, et ad ministeria aptiores ac dociliores esse solebant, quum illos ad mores suos formare esset difficillimum, p) et vere experiren-

k) *l. 37. D. eod.*

l) *l. 16. §. 3. D. de public. & vectig.*

m) Valla *et* Floridus *apud* Ducker. *de Latin. vet. iureconf. p. 244. et p. 246.*

n) Alciatus *et* anonymus *ibid. p. 245. et 247.* Cuiac. *Obs. Lib. VIII. Cap. VIIII.* Gilb. Regius Ἐναντιοφ. *Lib. I. Cap. VII.*

o) Dücker. *ibid. p. 248.*

p) *l. 37. D. de aedil. edict.*

rirentur domini, quod ſapienter cecinerat poeta: q)

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſeruabit odorem
Teſta diu.

Quin adeo nullam ſpem de emendandis inueteratae nequitiae mancipiis concipiebant domini, vt ideo vocabulum veteratoris, quod antea ſeruis veteranis ſine contumelia tribuebatur, in deteriorem notionem inflecteretur, et homines quiuis vafri et ad fraudem acuti veteratores adpellarentur. r) Prudenter itaque cauendum eſſe exiſtimarunt Aediles, ne veterator pro nouitio, tritum et inueteratae nequitiae mancipium pro docili veniret, ac proinde, ſi diſſimulatum eſſet, hominem iam diu ſeruiiſſe, redhibitioni locum eſſe iure meritoque voluerunt.

§. VIII.

Quid praeter haec praeſtare debuerint venditores?

Haec, quae hactenus diximus, omnia pertinent ad reticentiam eorum, quae palam pronunciari Aediles iuſſerant. Iam et ad ea, quae venditores de mancipiorum virtutibus iactare ſolebant, *progredimur.* Promiſerunt enim Aediles, ſe et eo *nomine,* QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, QVODQVE EIVS PRAESTARI OPORTERE DICATVR, iudicium daturos. DICIT aliquid venditor, quod non erat rogatus, e. g. hominem venalem eſſe muſicum, topiarium, anagnoſten. PROMITTIT aliquid, interrogatus, e. g. Tune ais hunc hominem poetam eſſe? aio vero. s) Qua in re nihil erat diſcriminis, quia venditorem, QVAE DICTA PROMISSAVE ESSENT, praeſtare oportebat, niſi quod, ſi quid pro-

q) Horat. *Lib. I. Epiſt. II. extrem.*
r) Lindenbrog. *ad Terent. Andr. Act. II. ſcen. VI.*
s) *l. 19. §. 2. D. de aedil. edicto.*

promissum esset, id absolute esset praestandum, ss) et praeter actiones aedilitias etiam actioni ex stipulatu esset locus. Quod vero ad DICTA attinet, ipsi edicti interpretes monent, ea omnia, quae dicta sunt, non adeo esse amare exigenda. Laudat venales, qui vult extrudere, merces: ac proinde saepe id repetunt iureconsulti, ea sola dicta esse praestanda, quae sic dicantur, vt praestentur, non vt iactentur: t) id vero, quod venditor, vt commendet, dicat, sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum sit. u) Quare merito casus illi, quibus, quae dicta abscisse praestanda sint, paullo accuratius videntur expendendi. Rem omnem distinctionibus quibusdam conficiunt iureconsulti. Primo enim multum interest, generatim mango laudauerit seruum, vti ille apud HORATIVM: x)

Hic et
Candidus, et talos a vertice pulcher ad imos.

an in specie, quidquam ei adesse, adfirmarit, veluti illum esse grammaticum, topiarium, coquum. Haec enim praestanda esse, nemo sanus negauerit: quum contra illa plerumque more, venditoribus sollemni, dicta esse censeantur. y) Deinde recte distinguuntur casus, dicatne venditor aliquid, quod sensuum iudicio illico explorari possit, e. g. seruum esse speciosum: an id, quod non illico adpareat, e. g. seruum esse linguarum peritum. Priore enim casu eum nihil praestare, iam pridem obseruarunt viri doctissimi. CICERO: z) *Qui pro-*

scribunt

ss) *l. 13. §. 3. D. de act. emti.*
t) *d. l. 19. §. 3. D. eod.*
u) *l. 37. D. de dolo malo.*
x) Horat. *Lib. II. Epist. II.*
y) *l. 17. §. vlt. D. de aedil. edicto.*
z) Cic. *de offic. Lib. III. Cap. XIII.*

ſcribunt villam bonam, beneque aedificatam, non exiſtimantur feſelliſſe, etiamſi illa nec bona eſt, nec aedificata ratione. Vbi enim IVDICIVM *emtoris eſt, ibi fraus venditoris quae poteſt eſſe?* Et FLORENTINVS iureconſultus: a) *Ea, quae commendandi cauſſa in venditionibus dicuntur, ſi* PALAM ADPAREANT, *venditorem non obligant, veluti ſi dicat, ſeruum ſpecioſum, domum bene aedificatam. At, ſi dixerit, hominem litteratum, vel artificem: praeſtare debet. Nam hoc ipſo pluris vendidit.* Denique et plurimum intereſſe exiſtimabant, idne, quod dictum promiſſumue eſt, poſtea plane abſit, an adſit, ſed minore gradu, vt venditor modum laudando exceſſiſſe videatur. Nam vti non metuenda eſt redhibitio ei, qui ſeruum pro muſico eximio vendidit, quum procul abſit a flexanimi illa Orphei facultate, dummodo ſit muſicus: ita ſi plane numquam vel vocem excoluerit, vel inſtrumentum aliquod muſicum attigerit, nec ad eam rem aptior ſit, quam aſinus ad lyram: merito recipere tenetur ἄμυσον iſtum muſicum. Et hanc διαίρεσιν ſequutus POMPONIVS: b) *Quamuis*, inquit, *non valde ſapientem ſeruum venditor praeſtare debeat: tamen ſi ita fatuum, vel morionem vendiderit, vt in eo vſus nullus ſit, videtur vitium.* Quod adeo verum eſt, vt eleganter notet GER. NOODTIVS, c) ſi venditor pro morione vendiderit ſeruum, isque deinde ipſo venditore ſit ſapientior, eum aduerſus edictum egiſſe, adeoque ridiculum quidem, at a iurisprudentiae tamen aedilitiae principiis non alienum, eſſe epigramma iſtud MARTIALIS: d) *Morio*

a) *l. 43. pr. D. de contrah. emt.*
b) *l. 4. §. 3. D. de aedil. edicto.*
c) Ger. Noodt *Comm. ad Pand. p. 456.*
d) Martial. *Lib. VIII. Epigr. XIII.*

Morio dictus erat: viginti millibus emi;
Redde mihi numos, Gargiliane. sapit.

Est enim et morionum quaedam ars, misera illa quidem, at ars tamen, adeo singularis, vt facilius illi sapientes, quam hi moriones fingant, eorumque exprimant facetias. Aliquando parum fiduciae in adseueratione venditoris collocabat emtor, ac proinde vel ea lege emebat, vt, nisi placuerit, redhibere liceret, (quod iureconsultis est *pactum displicentiae,*) vel cautionem, *in his caussis mancipium non esse, et habere licere,* exigebat. Et tunc priore casu intra sexaginta tantum dies redhibitioni locus erat, non vlterius, nisi caussa cognita; e) posteriore intra tres menses ad redhibendum; intra sex ad id, quod interest, agi poterat. f) Et hae sunt illae caussae, ob quas locus erat actionibus aedilitiis ex primo, quod hactenus illustrauimus, capite. Quare nihil superest, quam vt ipsas actiones, ex primo illo capite oriundas, contemplemur.

§. VIIII.

Alienum vero id esset ab instituti ratione, si illas actiones, de quibus in omnibus pandectarum compendiis prolixius agitur, hic denuo describeremus. Potius, selectiora me daturum, promittere memini. Emtor nimirum a venditore siue reticentia, siue dictis promissisue circumscriptus, vel *ad redhibendum* agit, vel *aestimatoriam,* seu *quanti minoris,* instituit. Et quamuis eius sit optio, vtram actionem alteri praeferendam existimet: variare tamen et hic non licet, sed ei, qui vna egit, si et altera

Aequitas actionum aedilitiarum ex primo capite.

e) *l. 31. §. 22. 23. D. de aedil. edicto.*

f) *l. 28. D. eod.*

altera velit experiri, obstat rei iudicatae exceptio, a) nisi adeo nullius vsus sit mancipium, vt ne expediat quidem domino tale habere, quo casu et post *aestimatoriam* ad redhibendum agi posse, putat PAVLVS. b) Inter vtramque vero actionem permultum interest. *Redhibitoria* enim datur in id, vt redhibere liceat mancipium, pretiumque a venditore reposcere; c) quin et aliquando, si nempe nec pretium reddatur, nec emtor ab obligatione liberetur, in duplum: d) *aestimatoria* vero vel *quanti minoris* ad pretii partem, quae vltra modum soluta est, recuperandam. e) Illa resciссoria est; haec emtionem saluam esse patitur. Illi intra sex menses, f) vel ob displicentiae pactum, g) et non praestitam cautionem, intra sexaginta dies; h) huic intra annum vtilem est locus. i) Illa semel tantum; hac saepius experiri fas est, si noua vitia emergant, modo lucrum emtor non adfectet. k) Quin est et tertia actio *in factum*, ad quam pertinet pars edicti: HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDIDISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. Locus ergo est huic actioni, si dolo malo quid dissimulatum: et tunc non modo redhibitioni locus est, sed et id, quod interest, petitur, ceu

a) *l. 25. §. 1. D. de except. rei iud.*
b) *l. 43. §. 6. D. de aedil. edict.*
c) *l. 21. D. eod.*
d) *l. 45. D. eod.*
e) *l. 18. D. eod.*
f) *l. 19. §. 6. D. eod.*
g) *l. 31. §. 22. D. eod.*
h) *l. 28. D. eod.*
i) *l. 19. §. vlt. D. eod.*
k) *l. 31. §. 16. D. eod. l. 32. §. 1. D. de euict.*

cen recte vidit V. C. GER. NOODT, l) quamuis et tunc in factum agatur, si non inuito, sed volenti, venditori redhibitum sit mancipium, sed is tamen in pretio restituendo moras nectat. m) At quemadmodum REDHIBERE est *facere, vt rursus habeat venditor, quod habuerit*, vti eleganter obseruat VLPIANVS, n) vel, vti FESTVS o) exponit, cogere habere, id, quod antea habuit: ita aequissimum Aedilibus videbatur, emtorem quoque non modo omnia reddere, quae acceperat, sed et resarcire damnum, si quod eius, familiaeue vel procuratorum opera, post venditionem traditionemque factum esset deterius, p) immo et accessiones, veluti partum ancillae q) et fructus, vel lucrum per serui operas, non tamen ex re emtoris, adquisitum, r) vel quod emtor adquirere potuisset, s) restituere. Iam quid his omnibus actionibus aequius, quid salubrius esse potest? Si aequum est, magistratus pulcherrimum perpetuumque bellum cum vitiis et fraudibus gerere: quis, quaeso, sanctius magisque pium vmquam bellum gessit, quam Aediles, quorum edictum vnice ad id comparatum fuit, *vt occurreretur fallaciis vendentium, et emtoribus succurreretur, quicumque decepti a venditoribus fuerint?* t) Si deinde in contractibus onerosis aequalitatem seruari,

l) Ger. Noodt *Comm. ad Pand. p. 460.*

m) *l. 31. §. 17. D. de aedil. ed.*

n) *l. 21. D. eod.*

o) Festus *voce redhibitum.*

p) *l. 23. l. 25. §. 6. D. eod.*

q) *l. 31. §. 2. D. eod.*

r) *l. 31. §. 3. D. eod.*

s) *l. 23. §. vlt. D. eod.*

t) *l. 1. §. 2. D. eod.*

aequum et bonum est: quis eius vmquam seruantior fuit Aedilibus, qui id egerunt vnice, vt nec venditor ab emtore, nec hic ab illo, turpiter circumscriberetur, adeoque neuter ex vafritie ac calliditate sua fructum caperet? Denique si homines rerum suarum seruandarum caussa leges tulerunt, magistratus ac iudices constituerunt, poenas sanxerunt: quid salutarius iustiusque agere potuissent Aediles, quam, dum occasionem omnem opes ex aliena re adcumulandi, aliorumque euertendi fortunas, hominibus nequissimis adimebant? Sane, qui haec omnia ad aequitatem cerebrinam referunt, ii, quid per aequum et bonum intellexerint, fateor me scire cum ignarissimis.

§. X.

An harum actionum aliquis vsus in Germania?

Quod ad vsum harum actionum attinet, Franciscis eas non omnino ignotas fuisse, satis constat. Saltim illis vsos esse prouinciales, iuri Romano adsuetos, ex formulis MARCVLFI, u) LINDENBROGIANIS, x) et SIRMONDICIS y) discimus, vbi alter alteri vendit *seruum iuris sui, non furem, non fugitiuum, neque cadiuum, sed mente et omni corpore sano:* quasi illud ipsum palam pronunciaturus, quod pronunciari iusserant Aediles. Sed et ipsos Germanos frequenter inter se permutasse vel vendidisse aliis mancipia sua, eorum leges z) et annales a) testantur, vt iam tot diplomata, super illis manci-

u) Marculf. *Form. Lib. II. Cap. XXII. p. 419.*
x) Lindenbrog. *Form. Cap. CXXXII. et CXXXIII.*
y) *Form. Sirmond. II.*
z) *de iis accuratissime* Potgieser. *de Cond. seru. Lib. II. Cap. XXXIIII.*
a) Gregor. Turon. *Lib. III. Hist. Cap. XV. Vita S. Eligii Lib. I. Cap.*

mancipiorum venditionibus confecta, quorum insignem adparatum V. A. IOACH. POTGIESERVS, b) dedit, non attingam. Ex his vero patet, seruos vel homines proprios in Westphalia permutari vendique consueuisse, non solum saeculis XIIII. et sequentibus, verum etiam XVI. et XVII. Immo in comitatu Rauensbergensi etiamnum visitatissimam esse seruorum ancillarumque, matrimonium inituroram, permutationem, idem vir doctissimus luculenter probauit. c) Nec dubito, quin et alibi serui hodie non minus, ac olim, sint in commercio, et emti permutatique titulo non modo vna cum praediis, sed et sine iis, adquiri possint. d) An vero tunc, si quid morbi vitique dissimulatum, vel aliquid dictum promissumue sit, nullam actionem vmquam a Germanis datam esse emtori, credamus? Apud BAIVVARIOS e) sane lege cautum fuerat, vt si vitium interuenerit, quod ille venditor celasset, aut in mancipio, aut in caballo, aut in qualicumque peculio, id est, vt aut coecum, aut herniosum, aut caducum, aut leprosum sit mancipium, intra triduum posset redhiberi, nisi iuraret venditor, sibi ea vitia venditionis tempore plane ignota fuisse. Nec multum a iure Bauarico ea in re discrepat LANGOBARDICVM, f) quod ex instituto inter-

M 3 preta-

I Cap. VIIII. Rembert. vit. S. Anscharii Cap. XXXII. Adam. Brem. de situ Dan. cap. CCXIII.

b) Potgies. Adpend. libri laudati n. III. VI. et plerisqu. sequ. Hert. de hom. propr. Sect. III. §. VII.

c) Potgies. ibid. Lib. V. Cap. II. §. XXVIIII.

d) Meu. von zustand und abford. der bauren. Quaest. II. n. 92. sequ.

e) Lex Baiuuar. Tit. XV. Cap. VIIII. §. V.

f) Lex Langob. Lib. II. Tit. LVI. §. IIII.

pretatus est SCHILTERVS. g) Nec minus CAPITVLARIBVS h) sanxerant reges Francorum, vt, si seruus emtitius ex vetere vitio aufugisset, venditor non modo pretium, sed et aestimationem eorum, quae fugitiuus abstulisset, restituere cogeretur. Adeo maiores nostri, ignari fortassis iuris Romani, aedilitii tamen edicti aequitatem ductu ipsius rectae rationis agnouerunt, et aliquid sanxerunt, quod illi simillimum est. Quamuis ergo apud nos, vbi seruitus illa vetus paene exoleuit, nullum huius edicti vsum videamus, nec illis locis, vbi seruitus non ignota est, ob magnam Romanorum Germanorumque seruorum differentiam, adeo frequens esse possit actionum aedilitiarum vsus: non dubitauerim tamen, quin, sicubi homo proprius leprosus, vel morbo caduco laborans, vel herniosus, pro sano venditus sit, emtor alterutram actionem aedilitiam recte instituat, quia et ex iure Romano fundatam habet intentionem, nec iure Germanico quidquam, quod illi deroget, cautum esse, deprehendimus.

§. XI.

Explicatio edicti de vitiis morbis, ornamentis iumentorum.

Progredior ad alterum edicti aedilitii caput, quod est de iumentorum venditionibus, et, quum pleraque cum superiore communia habeat, eo minus longa ac verbosa interpretatione videtur indigere. Nam et hic edixerant Aediles: QVI IVMENTA VENDVNT, RECTE DICVNTO, QVID IN QVOQVE EORVM MORBI VITIIQVE SIT. i) Loquuntur proprie de IVMENTIS, quae siue cum GELLIO k) a *iungendo*, quasi *iungimenta* vel *ζεύγματα*, siue cum

g) Schilter. *Exerc. XXIIII. §. XVII.*
h) *Capitular. Lib. VII. §. CCCXVIIII.*
i) *l. 38. pr. D. de aedil. edicto.*
k) Gell. *Noct. Attic. Lib. XX. Cap. I.*

cum COLVMELLA, l) VOSSIO, m) aliisque viris doctis, a *iuuando* dicta putemus, nihil aliud significant, quam animalia, quorum in colenda terra, vehendis oneribus, curribusque trahendis opera vtimur. Quamuis vero difficile sit, vt eo vocabulo et reliquum pecus contineri existimemus: singulare tamen ab ipsis aedilibus additum est elogium: QVAE DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIVNTO. n) Eum ergo, qui vel iumenta, vel qualecumque pecus, vendebat, recte dicere oportebat: QVID IN QVOQVE EORVM MORBI VITIIQVE SIT. Adeoque hic eadem omnia sunt, ac in superiore capite, praeterquam quod quaedam sint hominum vitia, quae non vitiant pecora, o) et in his morbi habentur, quos in hominibus non temere reperias, ac proinde veteres rei veterinariae scriptores et conuenientiam quandam et discrepantiam inter hominum pecorumque curationem agnoscunt. p) Vt adeo hic potissimum ad finem, ob quem pecora comparantur, et an illum vitium aliquod impediat, nec ne, attendendum esse videatur. Eadem quoque omnia sunt, quod attinet ad ea, quae a venditore dicta promissaue sunt. Quamuis enim de eo nihil speciatim edicant Aediles: recte tamen obseruauit VLPIANVS, q) ea hic quoque praestanda esse a venditoribus. Quis enim dubitet, quin

l) Columella *Lib. VI. praef.*
m) Voss. *Etymolog. p. 317.*
n) *l. 38. §. 5. D. de aedil. edicto.*
o) *l. 38. §. 7. D. eod.*
p) Veget. *rei veterin. Lib. I. praef.*
q) *l. 38. §. 10. D. eod.*

quin equos quoque maxime commendet natio, r) multumque intersit, Hispani sint vel Neapolitani, vel Arabes, an Thuringi, quamuis et hos olim magnopere laudatos videam? s) Quis porro non turpiter deceptum dixerit emtorem, cui equus veterator pro nouitio sit venditus? vel cui militi promissus equus, qualis ille apud VIRGILIVM: t) qui

Primus et ire viam, et fluuios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga.

Quamuis et hic, si vitia pecorum incurrant in oculos, vel certa arte explorari possint, sibi imputare debeat emtor, quod non mercatus sit cautius. Sic equorum aetatem ex dentibus; porrorum grandinem ex lingua iudicari, x) in vulgus notum est: quamuis non desint, qui, fallere aliquando haec indicia, contendunt. Iam id addo, quum lubrica admodum esset illa de vitiis et morbis pecorum disceptatio, veteres vsos esse formulis quibusdam, quibus sibi pecora sana ac integra stipularentur ab emtoribus, eaque in re maxime olim celebratas esse formulas vel leges venalium vendundorum. Mani-

r) Camerar. *Medit. hist. Lib. II. Cap. LXXXXI.*

s) Veget. *de re veter. Lib. IIII. Cap. VI.* Cassiodor. *Var. Lib. IIII. Cap. I.*

t) Virgil. *Georg. Lib. III. v. 77.*

u) Varro *de re rust. Lib. II. Cap. VII.* Columella *de re rust. Lib. VI. Cap. XXVIIII.* Veget. *ibid. Lib. IIII. Cap. V.* Aristotel. *Hist. anim. Lib. VI. Cap. XXII.*

x) Carpz. *Part. II. Const. XXXIIII. Defin. XVI. n. 7.* Brunnem. *ad l. 14. §. vlt. D. de aedil. edict. n. 9.* Stryk *de iure sens. Diss. I. Cap. III. n. 44. sequ.*

Manilianas, de quibus videnda, quae in historia iuris ciuilis notauit venerandus Parens. y) Sic animalium venditor cauere tenebatur, *ea sana esse*, et, qui iumenta vendebat, promittere, *esse, bibere, vt oportet.* z) Et quidem in ouium venditione: *Illasce oues, qua de re agitur, sanas recte esse, vti pecus ouillum, quod recte sanum est, extra luscam, surdam, minam, id est, ventre glabro, neque de pecore morboso esse, habereque recte licere, haec sic recte fieri, spondesne?* a) In venditione suum: *Illasce sues sanas esse, habereque recte licere, noxisque* (solutas) *praestari, neque de pecore morboso esse, spondesne?* b) Quidam adiiciebant, *perfunctas esse a febre et foria.* Vbi illud *foria* tamquam ἅπαξ λεγόμενον non parum excruciat interpretes, quorum oculatissimus REINESIVS c) legendum putat *soria*, eumque adfectum suum femellarum, quo veluti in furorem agantur, interpretatur. De capris singulare quid obseruat VARRO, d) *eas sanas esse, neminem sanum promittere, quia numquam sine febre sint*, ac proinde ita potius concipi solere stipulationis formulam: *Illas capras* HODIE *recte esse et bibere posse, habereque recte licere, spondesne?* Adeo cauti ea in re erant veteres, idque iure meritoque, quod scirent, tunc omnia, quae dicta promissaque essent a venditore, abscisse esse praestanda. Sed et, VTI QVAE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSSA FVERINT, ITA EMTORIBVS TRADI iumenta iubent

y) Hist. *Iur. ciu. Lib. I. §. CXI. * p. 115.*
z) *l. 11. §. 4. D. de act. emti vend.*
a) Varro *de re rust. Lib. II. Cap. II.*
b) Idem *ibid. Cap. IIII.*
c) Reines. *Inscript. Class. XX, 148. p. 932.*
d) Varro *Lib. II. Cap. III. comm. 5.*

bent Aediles. e) *Iumenta*, inquam: nam reliqua pecora non temere ornata producuntur. At illa, vt eo facilius emtorem specie sua allicerent, fraenis, ephippiis, phaleris, nolis, cristis, stragulis pretiosioribus exornata esse, ex hoc ipso iuris nostri textu, et insigni APVLEII f) loco, patet. Et ea omnia tunc simul tradenda erant, nisi diserte exciperentur: non tamen illa, quae forte ante emtionem, sed quae in ipsa venditione, illis imposita fuerant, vti eodem loco ex Caelio monet VLPIANVS. Denique quum iumentorum plerumque paria vno pretio veneant: recte edixerant Aediles, vt, SI ALTERVRVM IN EA CAVSSA SIT, VT REDHIBEATVR, REDHIBEATVR VTRVMQVE. Quare huic dispositioni non est locus, si plures equi, sed non vt biga, quadriga, sed singuli seorsum; vel si plura iuga, immo et, si poliae venierint. g) Vbi *poliam* integrum esse equorum gregem, quem alias *equitium* vocant iureconsulti, a) ex IOANNE CRVCEO notat GER. NOODT. b) Ego tamen malim pro re equaria, quam hodie vocamus *eine Stuterey*, accipere. Est enim ipsum Graecum πωλεία, quod pro *cura domandi formandique pullitiem equinam* a XENOPHONTE vsurpari, HENR. STEPHANVS *in Thesauro* obseruat. Discriminis autem ratio incurrit in oculos. Emta enim equorum biga, vel quadriga, vno vitioso, reliqui vix alicuius vsus sunt, nec numerus facile, reperto alio eiusdem nationis, aetatis, magnitudinis, coloris equo, suppletur,

e) *l. 38. §. 11. D. de aedil. edicto.*
f) Apulei. *de Deo Socrat. p. 54.*
g) *l. 38. §. 12. sequ. D. de aedil. edict.*
a) *l. 1. §. vlt. D. de rei vind. l. 12. §. 4. D. de vsu et habit.*
b) Ger. Noodt *Comm. ad Pand. p. 462.*

tur, quum singulis seorsum emtis, vnus vitiosus, reliquos non impediat, quo minus vsum, cuius caussa comparati sunt, praestent. Quod et de pluribus hominibus vno pretio emtis, veluti si quis gregem comoedorum, tragoedorum, mimorum, immo et fratres simul emisset, dicendum esse, obseruant interpretes. c) Solebat enim *in auctionibus fratres productos quamuis hostilis hasta non diuidere, et plus quiddam videbatur geminos esse, quam fratres, adeo, vt vtrumque gratiam perdere crederent, nisi cum altero esset.* Quem insignem SENECAE patris locum d) me laudatissimo NOODTIO debere, ingenue fateor.

§. XII.

De actionibus eo nomine datis earumque vsu hodierno.

Quemadmodum vero ipsum hoc edicti caput cum primo omnia fere communia habere obseruaui: ita vix diuersi quidquam deprehendo in actionibus. Eaedem enim et hic locum habent, puta *redhibitoria*, *aestimatoria* vel *quanti minoris*, et *in factum*: nec quidquam hic diuersum esse arbitror, nisi quod et hic redhibitoria ob pecorum vitia, vel non praestita, quae dicta promissaque sunt, intra sex menses; ob ornamenta non tradita vel non praestitam cautionem intra sexaginta dies; aestimatoria priore casu intra annum vtilem; posteriore intra sex menses instituenda sit. e) De vsu vero earum dubitare quemquam eo iniquius esset, quo frequentius est iumentorum pecorumque commercium, quoque minus negari potest, hoc edictum ad omnium etiam reliquarum rerum, tam immobilium, quam mobilium

c) *l. 38. §. 14. l. 39. l. 40. D. de aedil. edict.*
d) Seneca *Controu. Lib. VIIII. Declam. III.*
e) *l. 38. pr. D. de aedil. edict.*

bilium venditionem proferri, ſolis exceptis venditionibus ſimplariis. De iis enim POMPONIVS: f) *Simplariarum venditionum cauſſa ne ſit redhibitio, in vſu eſt.* At quaenam *venditiones* illae *ſimplariae?* Notum eſt, BVDAEVM per illas intelligere venditionem rerum minutarum, quarum nomine non erat duplae ſtipulatio: contra ea hanc ſententiam magno conatu deſtructum ire CORASIVM, g) qui potius *ſimpulariarum*, ceu habeant veteres codices, legendum putat, per easque itidem rerum minutiſſimarum venditiones intelligit, vt iam non dicam de interpretatione RAEVARDI, h) cui ſimplariae venditiones ſunt rerum comeſtibilium, quia conuiuae *ſimplones* dicantur a FVLGENTIO. At neſcio, an vlla harum interpretationum ſatisfactura ſit lectoribus. CORASIO ſane nec pandectae Florentinae fauent, nec BASILICA, i) in quibus legimus *ἁπλῶν πράσεων*, vt dubitare non liceat, quin eorum compilatores in ſuis exemplaribus inuenerint *ſimplariarum.* At ipſi fortaſſis Graeci non intellexerunt, quid illo ἁπλῶν πράσεων nomine veniat. Abſurde enim SCHOLIASTES k) per illas intelligit τὰς μήτε ἔπαινον, μήτε ψόγον ἐχούσας, *quae nec laudem, nec vituperationem habeant.* Mihi tamen omnino veroſimillima videtur BVDAEI ſententia: quum CORASII ſimpulares res aeque veteribus ignotae ſint, ac FVLGENTII *ſimplones.* At eleganter *ſimplariae* res dici potuerunt, quarum nomine leges duplam praeſtari non iubebant, quales erant omnes nullius

f) *l. 48. §. 8. D. eod.*
g) Coraſ. *Miſcellan. Lib. I. Cap. XXIIII.*
h) Raeuard. *Comment. ad l. 145. D. de reg. iur.*
i) Baſil. *Lib. XVIIII. tit. X. §. XI.*
k) *Scholiaſt. Baſilic. Tomo II. p. 406.*

nullius vel exigui pretii. l) Nimirum quemadmodum res minutas nulliusque pretii leges noſtrae ad reſcindendas venditiones validas eſſe, negant, m) et praetor ob res minimas nec generatim reſtituit in integrum, n) nec in ſpecie de dolo agi patitur: o) ita neç Aediles curabant minima eatenus, vt ad redhibendum darent actionem, quamuis actioni aeſtimatoriae locum omnino dediſſe videantur. Iam vtramque actionem in foro frequentiſſimam eſſe, nemo negauerit, qui, quae ROEVENSTRVNCKIVS et STRYKIVS obſeruarunt, expenderit paullo accuratius. Et poſſem ipſe exempla adferre quam plurima, quibus id luculentiſſime probaretur, ſi actum agere vellem. Sane, quoties huiusmodi incidunt quaeſtiones, (incidere autem ſolent quotidie,) non video, quaenam alia poſſit adſumi deciſionum norma, quam edictum aedilitium, niſi forte ab eo diſceſſionem faciant ſtatuta, quae tunc iuri communi derogare, et ii ſciunt, qui alia omnia neſciunt.

§. XIII.

Quid Germani in equorum obſeruent venditionibus?

Exemplo eſſe poſſunt, quae de equorum venditione ſingularia habent iura Germanica. Nimirum ea plerisque locis certa tantum vitia, quibus emergentibus redhibitioni locus ſit, definiunt. IVS MVNICIPALE MAGDEBVRGICVM: oo) *Verkauft ein mann ein pferd einem andern binnen Weichbild, da er gewehrſchafft angelobet, ſo ſoll er ihm gewehren, daß es nicht* STETIG *ſey, noch* STAARBLIND,

 noch

l) *l. 37. §. 1. D. de euict.*
m) *l. 8. C. de reſc. vend.*
n) *l. 4. D. de reſtit. in int.*
o) *l. 9. §. vlt. D. de dolo malo.*
oo) Weichbild. *Art. LXXXXVII.*

noch VNRECHTER ANKVNFT, *noch* HARTSCHLEGIG. Vbi *hartſchlegig* plerique interpretantur *haarſchlechtig*, id eſt ſcabioſum: ſed neſcio an non in verſione vetere Latina rectius intelligatur equus aſthmaticus. Nam et Wratislauiae inter vitia equorum eſt, ſi ſint *hertz-ſchlægig*, vti refert B. STRYKIVS. p) Vulgo tamen Saxones quatuor iſta vitia capitalia recenſeant, ſi equus ſit retrogradus, coecus, furtiuus, (*vnrechter ankunft*) et ſcabioſus, q) quibus gloſſa addit quintum, ſi ſit pituitoſus. Eadem paene vitia recenſentur in legibus reipublicae Francofurtanae ad Moenum, r) *wann das pferd geraubt, oder geſtolen, haarſchlechtig, ſtetig, hauptſiech, als monaugich oder rotzig iſt*: quum Noribergenſes tria tantum admittant, *wenn das pferd rotzig, reudig, vnd haarſchlechtig iſt*. s) Sed quamuis haec iis locis ita obſeruentur: non tamen id vniuerſa ſeruat Germania, quae hic extra Saxoniam et haec loca merito ius commune ſequitur. ss) Deinde ipſi iureconſulti Saxonici, tantum abeſt, vt ob reliqua vitia redhibitioni locum eſſe negent, vt potius, vitia quaedam his multo grauiora eſſe, fateantur, *iisque* a venditore diſſimulatis, emtorem iure ad redhibendum agere poſſe exiſtiment: veluti ſi equus ſit phreneticus, ſi calcitroſus, ſi iugum non patiatur, et quae ſunt huius generis alia. t) Quamobrem haec omnia

non

p) Stryk *Vſ. Digeſtor. Lib. XXI. tit. I. §. XVI. p. 694.*
q) Carpz. *Part. II. Conſt. XXXXIIII. def. XVII.*
r) *Reform. Polit. Francof. Parte II. tit. VIIII. §. IIII.*
s) *Reform. Norib. Parte II. Tit. XVI. §. IIII.*
ss) Stryk *ibid. §. XVIIII.*
t) Coler. *Proceſſ. exſequut. Part. II. Cap. I. n. 81. ſequ.* Richt. *Deciſ. LXXXXV. n. 30.*

non obſtant edicti aedilititii vſui in aliis prouinciis, in quibus eſt ſanctior iuris Romani cuſtodia, u) et iuſto liberalior videtur SCHILTERVS, x) qui nullo alio, quam IVRIS WEICHBILDICI, loco fretus, rigorem aedilitii edicti in Germania obſeruari, negat. Solent ita iudicare ii, qui praeiudicata opinione reguntur. Sed quum nihil hoc edicto aequius eſſe oſtenderim: non dubito adſtipulari MEIERO, y) cuius eſt graue hoc iudicium: *Qui ius ciuile in hac, aut etiam in aliis quibusdam partibus, negligunt, niſi alia ratione iniquitatem expellant, excuſare ſe a doli ac fraudis patrocinio vix poſſunt.* Non eſt, quod iureconſultos accuſemus, qui a iure patrio non abhorrent, vbi illius vſus palam poteſt demonſtrari. Ita enim ipſa ſanctiſſima totius imperii dicaſteria iudicare iubentur legibus publicis. z) At negligere ius Romanum, vbi illud aequiſſimum eſt, et vbi illi iure ſtatutario non derogatur: id mihi profecto idem eſſe videtur, ac dare operam, vt pro iure certo in foro dominetur cerebrina cuiusque aequitas, et ſumma rerum omnium confuſio.

§. XIIII.

Edictum de animalibus noxiis.

Supereſt vltimum edicti aedilitii caput, de animalibus noxiis in vrbe iis locis, vbi vulgo iter fit, vel conſiſtitur, non habendis, a) quod tam accurate expoſuit V. C. EV. OTTO b) vt, quod addam, vix me habere,

habere,

u) Stryk *ibid.*
x) Schilt. *Exerc. XXXIIII. §. XV.*
y) Meier. *Colleg. Argent. Lib. XXI. tit. I. §. XVII.*
z) *Receſſ. Imp. anni MDCLIIII. §. CV. Ordin. iud. aul. Tit. I. §. vnd weilen.*
a) *l. 40. §. 1. ſequ. D. de aedil. ed.*
b) Eu. Otto *de tut. viar. Part. III. Cap. I. ſequ.*

habere, fatear. Illud tantum obſeruo, canes, aliaque animalia ferocia, vinculis adligata habere domi ſemper licuiſſe, dum ita eſſent adligata, vt contineri vinculis, quo minus damnum inferrent, poſſent, ceu ipſe PAVLLVS eo loco fatetur. Erant enim canes πυλωροὶ, *portarum cuſtodes*, et furum proditores, quo officio illi Romae in ipſo Capitolio fungebantur. c) Quin ſaepe et hodie in caſtris et munimentis aluntur canes plurimi et marbled ferociſſimi, vt quemadmodum olim anſeres Capitolini Gallorum, ita canes hoſtium repentinos inſultus prodant. Qua de re elegans eſt obſeruatio EDVARDI BROWNE, d) qui quum in vrbibus et caſtellis Turcicis canes quam plurimos reperiſſet, ſtatim ſubiicit: *Solcher geſtalt ſchien es faſt vnmöglich, daß die ſtädte ſollten können vom dem allerſtilleſten feind überrumpelt vnd eingenommen werden, ſonder daß die hunde nicht ſollten gute kundſchafft davon haben: vnd glaub ich in warheit, daß ſie eben darum an dergleichen orten gehalten werden. Die ſtadt S. Malo in Franckreich wird faſt auf gleiche weiſe bewahret; alwo ſie die hunde des nachts aus der ſtadt laſſen gehen, auf welches ſie ſo ruhig vnd ſicher ſeyn dürffen, als wenn ſie ein gantzes lager von ſoldaten zu ihrer beſchirmung hätten. Ich erinnere mich, daß mir auch dergleichen hunds-geraß bey der feſten ſtadt Comorra zu händen ſtieß*, cetera. At ſeueriores Romani non patiebantur canes feroces ſolutos per vrbem vagari, ſed eos non modo domi adligabant, ſed et loco iſti grandibus litteris adſcribebant elogium: CAVE,

CAVE,

c) Cic. *pro Sex. Roſcio Amer. Cap. XX.*

d) Eduard. Browne *ſonderbare reiſen Lib. II. Part. IIII. Cap. III. p. 154.*

CAVE CANEM. n) Ad quod respexisse Apostolum, o) dum Philippenses βλέπειν τὰς κύνας, *canes cauere* iussit, elegans GATAKERI p) coniectura est. Quali cautione multo magis opus erat circa VERRES, MINORES APROS, LVPOS, VRSOS, PANTHERAS, LEONES, ALIAQVE, QVAE NOCERENT, ANIMALIA, qualium magnos greges tum magnificentiae, tum publicarum visceratıonum venationumque caussa, aluisse Romanos illustriores iam alii docuerunt. q) Ac proinde interminati sunt Aediles, si liber homo inde perierit, actionem ad DVCENTOS SOLIDOS; (ita enim vel PAVLLVM, vel TRIBONIANVM, interpolasse edictum, et solidos pro sestertiis posuisse, notat EV. OTTO, r) sin illi nocitum, in id, quod bonum et aequum iudici videbatur, id est, ad sostrum, et reliqua impendia damnaque resarcienda; ceterarum denique rerum aestimabilium nomine in duplum damni dati, iudicium pollicebantur. De quibus actionibus plura in ipsis notantur iuris compendiis, vt nulla sit ratio, cur iis diutius immorari velimus.

O §.XV.

n) Petron. *Arbit. Satyric. Cap. XXIIII. et ibi viri docti.* Turnebi *Aduers. Lib. XV. Cap. IIII.*

o) *Philipp. III, 2.*

p) Gataker. *Aduers. Misc. Cap. XXXVIII.* Eu. Otto *de tut. viar. Part. III. Cap. III. p. 447.*

q) Eu. Otto *ibid. Cap. II. p. 430. sequ.*

r) Idem *ibid. Cap. I. pag. 423. sequ.*

Actio ex hoc edicto eiusque vsus.

Quare nec de vsu huius edicti mihi prolixiori esse iuuat. Quae enim de hoc casu sanxit CAROLVS V. Imp. s) quaeque ex IVRE SAXONICO t) passim obseruantur in quibusdam Germaniae prouinciis, tam luculenter explicata sunt a THOMA, u) SCHILTERO, x) STRYKIO, y) et Nemeseos Carolinae interpretibus, vt, iis euolutis, nihil desiderari iure posse videatur. Vt paucis omnia complectar, animalia ista domi ali plane vetat CAROLVS V. Imp. Saxonicum ius non vetat, dum diligenti custodia contineantur, (*der soll sie in seinen bewurckten gewehren halten.*) Iure Carolino, si cui nocitum vel homo plane peremtus est, is, qui huiusmodi noxia animalia habuit, de prudentum sententia, (*nach gelegenheit vnd gestalt der sachen, vnd rath der rechts-verständigen*) puniendus est, et tanto seuerius quidem, si monitus a magistratu huiusmodi animalia non expulerit, vel occiderit: quamuis eo casu poenae capitis locum esse, contra ZIERIZIVM recte neget KRESSIVS, z) nisi forte deliberato animo in alicuius necem bestiam aluerit, eamque in illum incitarit. Ast iure Saxonico cautum est, vt damnum resarciat horum animalium dominus,

nec

s) *Const. Crim. Art. CXXXVI.*

t) *Ius prouinc. Sax. Lib. II. art. LXII.*

u) Thomae *de noxia anim.*

x) Schilter. *Exerc. XVIIII.*

y) Stryk *vs. Dig. Lib. XXI. Tit. I. v. 53. sequ.*

z) Kress. *ad d. artic. Const. Crim. §. 1. *. 3.*

nec ea obligatione, expulso animali, liberetur, quia locus ille iuris prouincialis, a) qui dominum hoc modo liberari ait, ad mansueta tantum animalia factamque ab illis pauperiem pertinet. Ast quia SPECVLATOR verbo vtitur generali: *den schaden soll der gelten, der sie hält:* iureconsulti Saxonici, interemto homine, dominum in wergeldum; si nocitum sit, in id, quod interest, id est, vt sostrum, impensas et damna restituat; vtroque vero casu simul in poenam pro modo culpae condemnare solent, ceu docet exemplum apud CARPZOVIVM. b) Si canis, catena rite vinctus, damnum alicui dederit, neutrum ius animaduertere videtur in dominum, idque velle videtur notissima iuris paroemia: *er muß es hinnehmen, als ob ihn ein hund gebissen.* Id sane docet glossa IVRIS WEICHBILDICI: c) *Wäre der hund gefesselt an einer kette, in eines mannes gewehren, vnd thät er schaden, da ist derselbig schuldig an, der den schaden empfähet.* Sed haec omnia redeunt ad dolum vel culpam, eiusque modum: nec fieri potest, vt certa poena sanciatur, nisi priore casu, quum tanta possit esse τῶν περιστάσεων diuersitas, vt vel vna earum mouere possit prudentem iudicem ad diuersas sententias ferendas.

a) *Ius Prou. Sax. Lib. II. art. XXXX.*

b) *Carpzou. Prax. Crim. Quaest. CXXXI. n. XXV.*

c) *Glossa Weichb. Saxon. ad art. CXXI. n. 7.*

§. XVI.

Conclusio dissertationis.

Et haec quidem pro ingenii modulo in chartam coniicere placuit. Plura erant in promtu, nisi temporis ipsiusque chartae habenda fuisset ratio. *Iam* pridem ego mihi hanc materiam sepofui, in qua exercerem ingenium. Nec in posterum aliquid reliqui *faciam*, vt legendo meditandoque, quidquid ad eam pertinet, diligenter digeram, donec ea, quorum iam primas tantum lineas iuuenili impetu expressi, maturiore iudicio perficere, et nouis veluti coloribus illustrare licuerit. Interim contentus esto hoc Catone, beneuole lector, meaque studia fauore ac beneuolentia tua magis magisque, quaeso, excitato.

TANTVM.

